LIETUVOS TSR ISTORIJOS ŠALTINIAI

I

TOMAS

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS IR TEISĖS INSTITUTAS

LIETUVOS TSR ISTORIJOS ŠALTINIAI

I
TOMAS

FEODALINIS LAIKOTARPIS

Redakcinė kolegija:
Prof. K. JABLONSKIS (atsak. redaktorius),
Istorijos mokslų kandidatas J. JURGINIS,
Lietuvos TSRĮMA tikrasis narys J. ŽIUGŽDA
(vyriaus. redaktorius)

VALSTYBINĖ
POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS — 1955

ДОКУМЕНТЫ
И МАТЕРИАЛЫ
ПО ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР
Том I

На литовском языке

Rinkinio sudarytojai ir skyrių redaktoriai:

Prof. dr. P. PAKARKLIS (I—IV skyriai),

Prof. K. JABLONSKIS (V—VI skyriai),

Ist. m. kand. J. JURGINIS (VII skyrius ir VIII sk. § I—V ir IX),

Ist. m. kand. V. I. NEUPOKOJEVAS (VIII skyriaus § VI—VIII).

PRATARMĖ

Šiame pirmajame Lietuvos TSR istorijos šaltinių tome pateikiami feodalinio laikotarpio rinktiniai istoriniai šaltiniai, išversti į lietuvių kalbą iš lotynų, rusų, vokiečių, senosios anglų, lenkų ir kitų kalbų, vienaip ar kitaip atspindintieji lietuvių tautos istorinio vystymosi faktus.

Norint pažinti kiekvienos konkrečios visuomenės vystymąsi, būtina žinoti tikrus jos gyvenimo faktus, istorijos faktus. Istorijos mokslas turi remtis «išdėstymu svarbiausių įvykių ir faktų jų chronologiniu nuoseklumu»[1]. Istorijos faktai sudaro istorijos mokslo pagrindą. Tačiau kiekvienas istorinis faktas tegali būti teisingai suprastas ir moksliškai įvertintas tik marksistinės-leninės metodologijos ir teorijos pagrindu.

Feodalizmo laikotarpiui pažinti svarbiausi yra rašytiniai istorijos šaltiniai: dokumentai, atsiminimai, istoriniai pasakojimai, užrašai ir t. t. Iš jų semiamės žinias apie istorinius faktus. Tačiau ne visa, kas tuose šaltiniuose yra surašyta, yra tiesa, nors tie šaltiniai ir yra tikri. Dažniausiai tikrais tegalime pripažinti patį faktą, apie kurį šaltinyje kalbama, jo laiką, jo vietą ir kai kurias dokumente ar kitame rašytiniame istorijos šaltinyje išdėstytas fakto aplinkybes. Visai kas kita yra istorinio šaltinio duodamas faktų nušvietimas. Jis nėra ir negali būti objektyvus, nes beveik visų feodalizmo laikotarpio dokumentų autoriai yra bažnyčios arba Kryžiuočių ordino atstovai, norėję savo raštais pateisinti žiaurią ordino agresiją prieš lietuvių tautą, arba apskritai feodalų klasės atstovai, kurių dokumentai ir kiti raštai siekė pateisinti ir sutvirtinti feodalinę-baudžiavinę santvarką, įamžinti ją, pažeminti, suniekinti darbo žmones, jų siekimus, jų kovą, jų kultūrą ir pagaliau kalbą. Faktų nušvietimas šiuose raštuose yra reakcinis, netikras, tiesiog melagingas.

Bet ir tokiuose agresorių ir išnaudotojų sukurtuose dokumentuose atsispindi tikrovė, visuomeninių santykių vystymasis, klasių kova, darbo žmonių pasipriešinimas engėjams, jų kova už savo būvį, už kultūrą, už kalbą. Dėl to ir išnaudotojiškųjų klasių atstovų sudaryti dokumentai ir kiti tolygūs istorijos šaltiniai, nepaisant esančio juose neteisingo faktų nušvietimo, yra labai vertinga istorinė medžiaga, iš kurios gauname tikrų žinių apie tikrus istorinius faktus. Taigi, čia pateikiamieji istoriniai šaltiniai turi didelę reikšmę Lietuvos istorijos mokslui, nušviečiant feodalizmo laikotarpį.

[1] Iš TSRS Liaudies Komisarų Tarybos ir VKP(b) CK 1934. V. 16 d. nutarimo. Žr. Dėl istorijos studijavimo. Rinkinys, 1948, 3 psl.

Istorijos šaltiniai duoda žinių ne tik apie pačius istorinius faktus, bet ir apie kai kurias jų aplinkybes, juos šiaip ar taip, geriau ar menkiau pavaizduoja. Dauguma istorinių šaltinių sudaryta jei ne pačių istorinių įvykių metu, tai netrukus po jų; jei būtų kitaip, tai jie nebūtų istoriniai šaltiniai. Dėl to, kad čia pateikiamieji istoriniai šaltiniai išryškina ne tik faktus, bet ir kai kurias jų aplinkybes, taip sakant, dėl pateikiamųjų faktų vaizdingumo, istorinių šaltinių rinkinys bus naudingas ne tik istorijos tyrinėtojams, bet ir mūsų plačiajai tarybinei visuomenei, palengvins suprasti Lietuvos TSR istoriją, padės giliau įsiprasminti lietuvių tautos istorinio vystymosi procesą.

Ne visi istorijos šaltiniai, kad ir duodantieji žinių apie labai svarbius istorinius faktus, galėjo būti įdėti į šį rinkinį. Į jį nepateko tokie senųjų laikų raštai, kuriuose teužsimenama apie kurį nors svarbų istorijos faktą, bet pati žinutė skęsta gausybėje žodžių, neduodančių nieko reikšmingo istorijos pažinimui. Dėti tokius dažniausiai ilgus dokumentus ir kitokius raštus, neduodančius įvykio aplinkybių atvaizdavimo, o tik paminėčius, tarp kitų dalykų, kurį svarbų faktą, šiame rinktinių, t. y. svarbesnių, dokumentų leidinyje, būtų buvę netikslinga.

Rinkiniui panaudota daug jau anksčiau spausdintų šaltinių, pvz., iki XV a. vidurio teduoti jau pirmiau paskelbti, spausdinti įvairiuose leidiniuose, nors daugeliui sunkiai prieinamuose, rašytiniai istorijos šaltiniai. Bet jau pradedant nuo 1441 metų duota niekur neskelbtų dokumentų. Tokių naujų, niekur iki šiol neskelbtų dokumentų vėlesniems laikams nušviesti duota čia žymiai daugiau, ir jų tarpe yra labai reikšmingų ir svarbių. Todėl šis šaltinių rinkinys bus ne tik naudingas, bet ir būtinai reikalingas ir duos naujų žinių tiriantiems feodalinio laikotarpio Lietuvos istoriją ir visiems, kas domisi Lietuvos TSR istorijos klausimais.

Ne visiems laikotarpiams, net svarbiausiems tų laikotarpių istorijos klausimams nušviesti galima buvo pateikti pakankamai reikalingų dokumentų. Pvz., beveik nėra išlikę dokumentų, kurie tiesiog nušviestų įbaudžiavinimo klausimą iki XIV a. pabaigos ir to meto laisvųjų valstiečių bendruomenininkų kovą prieš jų pavergimą. Labai trūksta dokumentų, kurie duotų bent kiek pilnesnį vaizdą lietuvių liaudies kultūros XV—XVIII amžiais, tėra tik nuotrupų. Šiuo metu trūksta net vaizdingesnių rašytinių šaltinių Šiaulių ekonomijos valstiečių 1769 metų sukilimui plačiau pavaizduoti. Suprantama, kad esamos tokios dokumentų spragos atsispindi ir šiame rinkinyje.

Rinkinio dokumentai visiškai konkrečiai ir aiškiai parodo antimokslišką Lietuvos buržuazinės istoriografijos, kuri, tarnaudama buržuazijos klasiniams interesams, priešingai istorijos faktams, aukštino katalikų bažnyčios vaidmenį lietuvių tautos istorijoje, garbino feodalinius valdovus ir jų antitautinę politiką, siekusią užgrobti rusų žemes ir pasmerkusią pražūčiai vakarinius lietuvius, kuri iš viso klastojo lietuvių tautos santykių su rusų tauta faktus, kuri, niekinamai traktuodama liaudies mases ir jų vaidmenį istorijoje, stengėsi nuslėpti nuolat vykusią klasių kovą tarp valstiečių ir jų engėjų feodalų, lygiai kaip stengėsi nutylėti lietuvių liaudies masių dalyvavimą kovoje prieš kryžiuočių agresiją.

Šiam leidiniui yra paimtas tas Lietuvos TSR istorijos suskirstymas laikotarpiais, kuris yra priimtas ruošiamuose Lietuvos TSR istorijos kurse ir vadovėlyje. Kiekvienas laikotarpis skiriasi nuo kitų ne tik savo turiniu, bet ir vaizduojančiais jį istorijos šaltiniais. Todėl kiekvieno laikotarpio istorinius šaltinius reikia trumpai apibūdinti.

I skyrius. Seniausieji rašytiniai šaltiniai apie lietuvius. II skyrius. Feodalinių santykių vystymasis IX—XII amžiais. Tų skyrių istoriniai šaltiniai turi nemaža vienodų ypatybių, todėl juos galima apžvelgti kartu. Šių dviejų skyrių, kaip ir viso leidinio, paskirtis duoti istorinius šaltinius, liečiančius Lietuvos TSR teritorijos gyventojų praeitį, o ne praeitį lietuvių ar lietuviams giminingų genčių ar tautybių, gyvenusių už Lietuvos TSR teritorijos ribų.

Į šiuos skyrius yra įdėta šaltinių, kuriuose susiduriame ne su lietuvių, bet su aisčių, prūsų, žemių ir getų vardais. Tai padaryta todėl, kad senovės metraštininkai dabartinės Lietuvos TSR gyventojų protėviams pažymėti ilgą laiką vartojo ne lietuvių, bet įvairius kitokius vardus. Pirmojo m. e. amžiaus rašytojas Tacitas ir devintojo amžiaus rašytojas Vulfstanas tam reikalui vartojo aisčių vardą, XI—XII a. autoriaus Adomo Bremeniečio raštuose, kaip ir skandinavų metraščiuose, žemis reiškia ir dabartinės Lietuvos TSR ano meto gyventoją. Taip samprotauti verčia jo posakis, kad Žemija susisiekia su Lenkija ir Rusija. Tas pats A. Bremenietis, kuriam žemis ir prūsas yra tas pats, prūsų vardu taip pat žymi dabartinės Lietuvos TSR ano meto gyventojus. Prūsais vadina Lietuvos TSR ano meto gyventojus Magdeburgo analai, aprašę XII a. įvykius, ir eilė kitų autorių. Kai kurie lenkų metraštininkai rašo, kad getas ir prūsas yra tas pats, o Lenkijos Silezijos metraštyje pažymima, kad getai reiškia lietuvius.

Vėlesnių laikų istoriniuose šaltiniuose jau iš viso nebevartojami aisčio, geto vardai, o prūso ir žemio vardai juose ilgainiui įgijo specialią reikšmę.

Mes turime labai maža istorinių šaltinių, liečiančių Lietuvos visuomeninės bei valstybinės santvarkos vystymąsi iki XIII amžiaus. Nėra jokių istorinių šaltinių, kuriuos būtų tuo metu paruošę Lietuvos gyventojai. Kiti autoriai, rašę tuo metu apie lietuvius, paprastai nėra buvę Lietuvoje, žinių yra gavę netiesioginiu būdu. Jų duodamas žinias tenka vertinti labai kritiškai.

Teikiami šaltiniai rodo, kad lietuviai seniai yra pasidarę žemdirbiais. Jau Tacitas sako, kad aisčiai ištvermingiau augina javus negu germanai. Vulfstano pranešimas apie greitus aisčių žirgus rodo, kad lietuviai iš seno turėjo verstis taip pat ir gyvulininkyste, ką patvirtina ir archeologijos duomenys. Seniai turėjo pradėti lietuviai verstis ir prekyba. XI a. autorius A. Bremenietis rašo, kad žemių laivai plaukioja į Švediją ir į Palabijos slavų šalis. Pirkliai, kaip ir amatininkai, arba visai nustodavo verstis žemdirbyste, arba priversdavo savuose žemės sklypuose dirbti nuo jų priklausomus žmones. Atsiskyrus prekybai ir amatams nuo žemės ūkio, senovės lietuvių gyvenamoje teritorijoje ėmė vystytis ir miestai.

Ypatinga žemdirbystės reikšmė senovės lietuvių ūkio gyvenime rodo, kad lietuviai seniai išėjo iš gimininės bei šeimyninės bendruomenės ir perėjo į kaimyninę bendruomenę. Ši bendruomenė taip pat seniai turėjo pradėti irti. Tam prielaidas sudarė prekybos ir amatų atsiskyrimas nuo žemės ūkio ir grobikiški karai, turtinusieji gimininę viršūnę.

Pirmykštės bendruomenės irimo procese pas lietuvius, kaip ir pas slavus, kūrėsi klasinė visuomenė, atsirado vergvaldžių ir vergų, pagaliau vystėsi feodaliniai santykiai. Vystantis feodalinei sanklodai, formavosi feodalų klasė ir nuo jų priklausomos valstietijos klasė.

Vystantis klasinei visuomenei ir augant klasiniams prieštaravimams, susidarė prielaidos Lietuvos valstybei atsirasti. Reikšmingas yra Kanapa rijaus minimų prūsų pareiškimas, kad jie sudaro vartus valstybės, kurioje valdo vienas įstatymas ir vienoki papročiai.

Lietuvos valstybės susidarymo laiką yra sunku tiksliai nustatyti. Tačiau iš istorinių duomenų matyti, kad Lietuvos palyginti vieningos valstybės išsivystymas XIII amžiuje sudarė vieną iš etapų ilgame Lietuvos valstybės vystymesi.

III skyrius. Lietuvos feodalinės valstybės vystymasis XIII amžiuje ir XIV amžiaus pradžioje. XII—XIII a. Lietuvoje pagrindinę ūkio šaką sudarė žemės ūkis, nors ūkinės reikšmės tebeturėjo žuvininkystė, bitininkystė, medžioklė. Žemės ūkis Lietuvoje tuomet sudarė pagrindą visuomeninių santykių vystymuisi. Stambiosios žemėvaldos augimas ir klasių kova, valstiečių kova prieš feodalinį išnaudojimą sudarė prielaidas palyginti vieningai feodalinei Lietuvos valstybei atsirasti ir išsilaikyti.

Reikalas gintis nuo popiežiškosios-teutoniškosios agresijos vertė stiprinti Lietuvos valstybę. Popiežiaus organizuotuose kryžiaus žygiuose prieš Lietuvą XIII—XIV a. dalyvavo įvairių Vakarų Europos kraštų feodalai: vokiečiai, austrai, anglai, prancūzai, italai, olandai, škotai, skandinavai ir kt. Ryšium su tuo apie Lietuvą nuo XIII a. žymiai daugiau ėmė rašyti agresiją vykdžiusių kraštų kronikininkai.

Be to, atsirado ir kitokių istorijos šaltinių: įvairių valstybinių aktų ir sutarčių, sričių užrašymų, kryžiaus žygius prieš Lietuvą skelbusių popiežiaus bulių. Šios rūšies aktai turi didesnę reikšmę praeičiai pažinti negu kad metraščiai. Vis dėlto ir šio laikotarpio istorinius šaltinius ano meto Lietuvai pažinti žymia dalimi sudaro metraščiai. Metraščių autoriai yra ne lietuviai, nors nemaža jų dalis patys yra buvę Lietuvoje ar žinias gavę iš lietuvių. Dėl to šio laikotarpio metraštininkai geriau pažino Lietuvą, negu kad ankstyvesnių amžių autoriai, rašę apie Lietuvą. Bet šio laikotarpio metraščių autoriai daugiausia yra aiškūs lietuvių tautos priešai, popiežiškosios-vokiškosios agresijos į lietuviškas žemes ideologai. Jų tarpe ypač pasireiškė Dusburgas. Jų paduodamos žinios paprastai yra labai tendencingos: jie įvairiais būdais stengiasi žeminti ir juodinti senovės lietuvius. Ryšium su tuo jų pranešimus reikia vertinti labai kritiškai.

XIII a. autoriai Kryžiuočių ordino nenukariautus lietuvius paprastai vadina tiesiog lietuviais. Tik kai kurie lenkų autoriai juos dar vadina getais arba prūsais, o Henrikas Latvis juos vadina taip pat letonais, tai yra taip, kaip vėliau paprastai imta vadinti latvius.

Lietuviai, gyvenę tose Lietuvos teritorijos dalyse, kurios buvo nukariautos Kryžiuočių ordino, svetimšalių metraščiuose nėra vadinami lietuviais, bet yra vadinami pagal didesnius valstybinius ar bažnytinius administracinius vienetus, prie kurių buvo priskirtos jų apylinkės. Ta aplinkybė apsunkina nustatyti ano meto lietuvių etnografines ribas.

Jau seniausieji Lietuvos istorijos šaltiniai atskleidžia vystymąsi artimų kaimyninių lietuvių tautos santykių su rusų tauta, su rusų valstybiniu gyvenimu. Dokumentai rodo augantį ir stiprėjantį lietuvių ir rusų bendravimą, jų draugystės augimą bendroje kovoje prieš popiežiškuosius-kryžiuotiškuosius grobikus.

IV skyrius. Lietuvos feodalinis susiskaldymas. XIV amžiuje ir XV a. pradžioje, nepaisant nuolatinių karų, Vakarų Europos feodalų vykdomų prieš Lietuvą, Lietuvoje ir toliau vyko darbo pasidalijimo vystymosi procesas, vystėsi toliau žemdirbystė, amatai, prekyba, augo miestai. Gamybinių jėgų augimas sąlygojo tolesnį feodalinių santykių vystymąsi Lietuvoje.

Lietuvoje kaskart labiau ėmė įsigalėti stambioji žemėvalda. Stambiausiais žemvaldžiais buvo pirmoje eilėje senųjų kunigaikštiškų dinastijų pa-

likuonys, nustoję politinės valdžios ir pasidarę didžiojo kunigaikščio vasalais, bei gavę iš jo žemės valdas su esančiais jose valstiečiais bajorai kariai, pasidarę didžiojo kunigaikščio atrama. Didžiojo kunigaikščio valdžia gynė bei stiprino žemvaldžių ekonominę padėtį, didino jų žemėvaldas, teikė jiems pagalbą slopinant bei išnaudojant žemdirbius-valstiečius.

Vystantis Lietuvos valstybiniam gyvenimui, tuo metu ėmė didėti įvairių Lietuvos valdovo duodamų raštų skaičius. Ryšium su Žemaitijos laikinu patekimu į Kryžiuočių ordino valdžią prasidėjo dažni susirašinėjimai tarp Kryžiuočių ordino valstybės ir Lietuvos valdovų, taip pat tarp Kryžiuočių ordino vadovybės ir ordino pareigūnų, paskirtų Žemaitijai valdyti.

Nuo XIV a. pabaigos Lietuvoje pradėjo atsirasti ir vidaus reikalams skiriamų raštų. Įvairūs ano meto Lietuvos valdovų aktai bei susirašinėjimai, įvairios sutartys, kitų valstybių susirašinėjimai bei aktai, liečią Lietuvą, daugiausia yra išlikę iki mūsų dienų. Dėl visa to XIV a. antrajai pusei ir XV a. pirmajai pusei turime, palyginti su ankstyvesniais laikotarpiais, daug vertingų istorinių šaltinių. Sudarant šį rinkinį, tam laikotarpiui nušviesti ir stengtasi kuo daugiausia panaudoti šios rūšies šaltinius. Iš reikšmingesnių dokumentų pažymėtinas 1418 m. d. k. Vytauto raštas, kuriame nupasakojamos žemaičių valstiečių sukilimo prieš feodalinį pavergimą aplinkybės.

V skyrius. Baudžiavos įsigalėjimas. Didikų valdžios susiformavimas. Šio skyriaus dokumentai apima laikotarpį nuo 1440 m. iki XVI a. vidurio. Beveik visi šio skyriaus šaltiniai yra aktai ir dokumentai, iš kronikų tepaimta viena kita ištrauka politiniams įvykiams pavaizduoti. Čia duodama daug naujų, iki šiol neskelbtų dokumentų.

Šis laikotarpis pažymėtinas paaštrėjimu klasinės valstiečių kovos prieš feodalinį išnaudojimą. Valstiečiai priešinosi feodalų pastangoms didinti valstiečių prievoles, keisti išnaudojimo formas, keisti feodalinių prievolių normų pagrindus, visoms feodalų pastangoms kuo daugiau išspausti iš valstiečių ir sunaikinti senovinius papročius ir normas, susidariusius ankstyvojo feodalizmo laikais, kada valstiečių pavergimas buvo palyginti mažesnis. Žemės ūkio ir gyvulininkystės pakilimas likvidavus Kryžiuočių ordino plėšikiškus puolimus ir vis labiau įsigalintieji prekiniai-piniginiai santykiai skatino feodalus didinti feodalinį išnaudojimą ir ieškoti būdų išspausti iš valstiečių daugiau lėšų. Bet šiame laikotarpyje feodalinis ūkis dar nebuvo paverstas ūkiu, gaminančiu rinkai.

Ryškių dokumentų, iš kurių būtų matyti feodalų imtosios priemonės tolesniam valstiečių pavergimui ir išnaudojimui, nėra išlikę. Bet užtat taisyklės, kuriomis to buvo siekiama didžiojo kunigaikščio dvaruose, yra žinomos, ir jų svarbiausieji nuostatai čia duodami. Yra išlikę ir kai kurių šio laikotarpio dokumentų, atspindinčių griežtą valstiečių priešinimąsi feodalinio išnaudojimo didinimui, ir svarbiausieji jų čia duodami: apie 1535—1537 metų Žemaitijos valstiečių sukilimą, apie 1545 metų Ukmergės ir Anykščių valstiečių priešinimąsi ir kt. Nors šie dokumentai teduoda žinių nuotrupas, betgi jie aiškiai rodo antifeodalinės valstiečių kovos griežtumą.

XV a. antroji pusė ir XVI a. pirmoji pusė yra feodalinės diduomenės viešpatavimo laikotarpis. Bet vidutinioji ir smulkioji šlėkta tais metais vis labiau kėlė reikalavimus dalyvauti valdžioje ir teisme, ir didikai buvo priversti padaryti jai tam tikrų nuolaidų, apsunkindami miestiečių ir valstiečių padėtį. Visų feodalinių grupių feodalinės privilegijos ir feodalinės diduomenės privilegijos ryškiai pavaizduotos pateiktuose dokumentuose.

Didesniuose miestuose vystėsi amatai, kilo prekyba. Amatininkai būrėsi į cechus, kuriems buvo suteikiamos monopolinės teisės verstis tam

tikru amatu. Nepaisant vis didėjančios amatininkų reikšmės, valdžia didesniuose miestuose priklausė miesto pirklių diduomenei, kuri neprileido platesnių miestiečių sluoksnių prie jokių miesto reikalų. Dėl to tarp engiamų miesto darbo žmonių, vadinamosios visuomenės, ir pirklių diduomenės vyko atkakli kova, kuri atsispindi 1536 metų didžiojo kunigaikščio sprendime dėl Vilniaus miestiečių kovų ir prieštaravimų. Čia taip pat tėra nuotrupos žinių, atspindinčių tas kovas, apie kurias mes žinome, nes Vilniaus miesto XVI a. archyvas seniai yra žuvęs. Iš pateikiamų dokumentų matyti, kaip bažnytiniai feodalai savo privilegijomis kliudė normaliai vystytis miestams. Miestiečių pirklių vykdomas nefeodalinis darbo žmonių išnaudojimas jau tada kėlė jų samdinių pasipriešinimą, kurio atspindžiu galima laikyti 1544 m. dokumentą apie samdinių streiko organizavimą.

Pateikiami politinės istorijos dokumentai pavaizduoja tik kai kuriuos klausimus: paskutines dalinių kunigaikščių pastangas grąžinti valstybės vairavimą į savo rankas, Lietuvos žemių susijungimą į vieną valstybę, Lietuvos feodalų prieš rusų tautą nukreiptą grobiamąją politiką, kuri smukdė Lietuvos ekonomiką ir skurdino gamintojus — valstiečius ir miestų darbo žmones. Šios rūšies dokumentų yra išlikę labai daug, ir čia pateikti net ne visi svarbieji.

Kai dėl kultūros ir buities, tai čia duodami dokumentai tepavaizduoja daugiau feodalų buitį, jų mokyklas, feodalų ir dvasininkų niekinamas pažiūras į liaudį, į jos kalbą, rodo, kad valstybinė siena, atskyrusi vadinamąją Prūsijos Lietuvą nuo pagrindinės Lietuvos dalies, nepajėgė nutraukti abiejų šalių lietuvių liaudies bendravimo. Jau tuo metu atsirado feodalų klasės tarpe žmonių, kaip Mykolas Lietuvis, kurie smerkė Lietuvos feodalinės santvarkos negeroves.

VI skyrius. Lažinio ūkio įsigalėjimas. Šlėktų viešpatavimas (XVI a. vidurys — XVII a. vidurys). Žemės ūkio išsivystymas, trilaukės sistemos įsigalėjimas senosios sklypelinės žemėvaldos rėmuose, feodalų pastangos išnaudoti padidėjusią žemės ūkio produktų paklausą privedė XVI a. antrosios pusės pradžioje prie valstiečių žemėvaldos reformos, vadinamosios valakų reformos, kuri nutraukė valstiečių ryšius su iš seno jų valdytomis žemėmis ir iš viso beveik likvidavo paprotinius nuostatus, kliudžiusius feodalams didinti valstiečių išnaudojimą ir keisti feodalinės rentos formas savo nuožiūra. Reforma ilgainiui įgalino feodalus paversti savo baudžiauninkus nelaisvais produktų gamintojais rinkai. Pateiktuose dokumentuose pavaizduota ir valakų reforma, ir valstiečių išnaudojimo didinimas, ir kartu jų valdomos žemės mažinimas. Feodalų nebevaržė reikalas atsižvelgti į senovės papročius. Feodalinės priespaudos ir išnaudojimo didėjimas stūmė valstiečius į galutinį skurdą ir pavergimą, kaip tai matyti iš Akmenės ir Beržėnų valstiečių skundų, ir kėlė griežtą valstiečių pasipriešinimą. Valstiečių kova prieš feodalus pavaizduota keliais čia pateiktais dokumentais, bet šie dokumentai neduoda pakankamai ryškaus tos griežtos kovos vaizdo ne dėl kovos menkumo, bet dėl to, kad didelė dalis feodalų dokumentų apie tą kovą arba yra žuvę, arba dar nėra surasti.

Šiame laikotarpyje galutinai susiformavo feodalų klasės privilegijos, susidarė privilegijuotas šlėktų luomas. Pagrindinės jų privilegijos pavaizduotos šlėktos dokumentais.

Ekonominiams santykiams su kitais kraštais pavaizduoti, parodyti, kas išvežama ir kas įvežama į Lietuvą, pateikiami įvairių muitinių pajamų knygų išrašai. Jie pavaizduoja krašto gamybos vystymąsi ir parodo, kokią

didelę reikšmę Lietuvos ūkiui turėjo prekyba su Rusija, nežiūrint į Žeč-Pospolitos feodalų grobiamosios politikos daromas tam kliūtis.

Iš politinių įvykių atžymėta Lietuvos šlėktos unija su Lenkija ir Lietuvos feodalų nuolatinė agresija prieš Rusiją.

Kultūros ir buities skyriuje pavaizduojamas feodalų kultūros atitrūkimas nuo liaudies, jų pastangos liaudies pavergimui panaudoti bažnytines ideologines priemones, o taip pat atskiri pasipriešinimo pasireiškimai antitautiniams feodalų nusistatymams.

VII skyrius. Lietuvos ūkinis ir politinis smukimas (nuo XVII a. vidurio iki 1795 m.). XVI a. antrojoje pusėje ir XVII a. pradžioje Lietuvos ūkis glaudžiau susirišo su užsienio rinka, kurioje smarkiai kilo tuomet žemės ūkio produktų pareikalavimas. Prisitaikydami prie kapitalistinės užsienio rinkos reikalavimų ir steigdami palivarkus, Lietuvos feodalai stengėsi išnaudoti visus to meto ūkinius galimumus savo pajamoms padidinti. Tuo metu prekiniai-piniginiai santykiai buvo menkai išsivystę, vidaus rinka dar nebuvo susiformavusi į bendrą tautinę rinką. Todėl žemės ūkio produktų pareikalavimo augimas kapitalistinėje užsienio rinkoje pastūmėjo Lietuvos, kaip ir kitų šalių, esančių į rytus nuo Elbės, ūkį ne kapitalistinių santykių vystymosi, o baudžiavos gilinimo keliu. Feodalai savo pajamas didino ne intensyvindami žemės ūkį ir gerindami žemdirbystės techniką naudojant samdomąjį darbą, o apiplėšdami ir nuniokodami savo valstiečių-baudžiauninkų ūkius. Visa tai drauge su šlėktų politiniu įsigalėjimu valstybėje sudarė sąlygas ūkiui nusmukti.

Ūkinį Lietuvos smukimą nepaprastai paspartino XVII a. viduryje pagausėję Žeč-Pospolitos, kurios sudėtyje buvo Lietuva, karai. 1654 m. prasidėjęs karas su Rusija dėl Lietuvos feodalų teikiamos pagalbos Lenkijos feodalams prieš Ukrainą ir Baltarusiją Lietuvos teritorijoje vyko 7 metus. Tuo metu į Lietuvą buvo įsiveržę švedai, ir Lietuva buvo tiek nuniokota, jog prekinis-piniginis ūkis visai apmirė. Po to sekė Šiaurės karo metu švediškosios okupacijos padaryti krašto nuniokojimai ir 1710 m. prasidėjęs badas ir maras.

Šitame laikotarpyje per karinius užpuolimus, feodalų savitarpio kovas, plėšimus ir gaisrus buvo sunaikinta ne tik daug turto, bet ir archyvinių dokumentų. Sunaikintas buvo labai vertingas Lietuvos iždo archyvas, kurio dokumentuose atsispindėjo valstiečių prievolių dydis, mokesčiai, dvaro pajamos, valstiečių pasipriešinimų slopinimas ir kita.

Čia pateikiami dokumentai apie valstiečių padėtį ir kovas negali duoti jų pilno vaizdo. Valstiečių pažiūros ir reikalavimai iš dalies atsispindėjo valstiečių skunduose, kuriuos surašydavo ne patys valstiečiai, o bajorai raštininkai.

Didelė dalis valstiečių bruzdėjimų ir net sukilimų liko be rašytinių pėdsakų, nes feodalai, patys savo dvaro jėgomis susidorojė su valstiečių pasipriešinimu, nematė reikalo sudaryti kokį nors raštą. Iš XVIII a. valstiečių sukilimų stambiausias buvo Šiaulių ekonomijos dvarų valstiečių sukilimas 1769 m. Duomenys apie tą sukilimą buvo Šiaulių ekonomijos archyve, kuris pirmojo pasaulinio karo metu, degant Šiaulių miestui, sudegė. Kauno archyve buvo likusi to sukilimo dalyvių teisminė byla su kaltintojų ir kaltinamųjų parodymais; ši byla ligi šiol nėra surasta. Todėl šiame rinkinyje 1769 m. valstiečių sukilimas tegalėjo būti pavaizduotas tik vienu kitu nepirmaeilės reikšmės dokumentu.

Lietuvos santykiai su kitomis valstybėmis šiame laikotarpyje buvo neatskiriami nuo Lenkijos santykių, todėl šiame skyriuje jie pavaizduojami tik tiek, kiek jie išsiskyrė iš bendrosios Žeč-Pospolitos politikos.

VIII skyrius. Feodalizmo irimas ir kapitalistinių santykių formavimasis (1795—1861 m.). Lietuvos prijungimas prie Rusijos 1795 metais turėjo didelę progresyvią reikšmę lietuvių tautos istorijoje, teigiamai veikė Lietuvos ūkio ir lietuvių tautos kultūros vystymąsi ir nulėmė viso tolesnio lietuvių tautos istorinio vystymosi progresyvią linkmę. Lietuvos įsijungimas į bendrą Rusijos ekonomiką surišo Lietuvos žemės ūkį, amatus ir manufaktūrinę pramonę su plačiosios Rusijos rinka, padarė prieinamus Baltijos uostus. Visa tai pagyvino prekinius-piniginius santykius, paskatino prekių gaminimą rinkai, pagreitino feodalizmo irimą. Buvo likviduota feodalinė-šlėktinė anarchija, trukdžiusi bet kokią pažangą visuomenės santykiuose ir valstybės vystymesi, stabdžiusi gamybinių jėgų vystymąsi. Lietuvos dvarininkai, stengdamiesi parduoti daugiau žemės ūkio gaminių, plėtė palivarkinį ūkį. Tai neišvengiamai aštrino klasinius prieštaravimus. Valstiečiai priešinosi lažo ir kitų feodalinių prievolių didinimui ir savo priešinimusi vertė dvarininkus ieškoti kitų išnaudojimo būdų. Kai kuriuose dvaruose lažinis darbas imamas keisti samdomuoju, iš baudžiauninkų vietoj lažo reikalaujant činšo. Gaminimas rinkai, panaudojant samdomąjį darbą, reiškė naujų kapitalistinių santykių užuomazgą. Betgi šių santykių vystymasis žemės ūkyje vyko labai pamažu, lažas iki pat baudžiavos panaikinimo buvo vyraujanti išnaudojimo forma.

Iš pateikiamų dokumentų galima pasekti valstiečių išnaudojimo būdus, didelį jų įvairumą, dvarininkų priemones išnaudojimui padidinti ir carinės valdžios politiką. Pvz., Akmenės seniūnijos valstiečių skundai iškelia aikštėn dvarininko suktybes, carinės biurokratijos atsidavimą dvarininkams ir valstiečių skundų, kaip kovos priemonės, nesėkmingumą. Tokios rūšies XIX amžiaus pirmosios pusės dokumentai visi čia skelbiami pirmą kartą. Parinkti yra būdingesni, vengiant pasikartojimų.

Valstiečių prievolėms, jų baudžiavinio išnaudojimo formoms, kaimų sutvarkymui ir buičiai pavaizduoti pateikiamos ilgesnės ištraukos iš feodalų Rėmerių ir Sapiegų dvarų nuostatų. Tokius nuostatus, arba statutus, turėjo ir kitos feodalinės valdos; jie buvo saugojami privačiuose dvarų archyvuose, nemaža jų žuvo, o kita dalis, patekusi į archyvus, dar nėra kaip reikiant sutvarkyta ir todėl sunkiai teprieinama. Pateikiamus statutus reikia laikyti tipiškais ir kitiems stambiesiems Lietuvos dvarams.

Šio laikotarpio valstiečių judėjimas dokumentuose tiek teatsispindi, kiek dvarininkai, neįstengdami valstiečių pasipriešinimo nuslopinti, kreipdavosi į gubernatorių arba kitą kurį carinį pareigūną, prašydami karinės arba kitokios pagalbos. Ne visada tokia pagalba atsispindėdavo civilinio pobūdžio dokumentuose. Tikslesnės žinios likdavo kariniuose pranešimuose, kuriuos dabar sunku surasti pulkų arba kitų karinių dalinių operaciniuose archyvuose.

Lietuvos valstiečiai, kovodami prieš dvarininkų priespaudą, prieš carinės patvaldystės palaikomą baudžiavą, turėjo dabar ištikimą draugą, daugiau prityrusią šioje kovoje rusų liaudį, su kuria jie bendru frontu griovė baudžiavos pagrindus.

Dvarininkų atsiminimai apie valstiečių bruzdėjimus labai šykštūs, nemalonių dalykų jie nemėgo užrašinėti, jiems kažkaip nepatogu buvo rašyti apie baudžiauninkus. Pateikiami dokumentai apie valstiečių judėjimą toli gražu negali atskleisti pilno to judėjimo vaizdo. Betgi jie sudaro svarbią plataus valstiečių judėjimo iliustraciją.

Šio laikotarpio didžiųjų miestų Vilniaus ir Kauno padėtį pavaizduoti yra gana sunku, miestai buvo tvarkomi pagal bendrus visai Rusijai įstatymus, o archyvuose esantieji kai kurie statistiniai duomenys apie miestie-

čius nėra tikslūs, nes buvo surašomi policijos pareigūnų, per daug savęs nevarginant. Antra vertus, pliki skaičiai arba jų lentelės, jeigu jų būtų dedama daugiau, keistų šio rinkinio pobūdį. Likvidavus šlėktišką Žeč-Pospolitą, kad ir carinės patvaldystės sąlygomis, Lietuvos miestai atgijo, — Rusijos ekonomikos vystymosi sąlygomis pradėjo augti Lietuvos miestų prekyba, o taip pat ir pramonė. Miestelių ir miestelėnų padėtį ryškiai pavaizduoja Maišiogalos miestelėnų kova su dvarininku Gauvaltu, norėjusiu paversti miestelėnus savo baudžiauninkais.

Dokumentai, liečiantieji 1812 metų karą Lietuvos teritorijoje, paimti iš spausdintų rinkinių. Spausdinta medžiaga panaudota ir visuomeniniam judėjimui Lietuvoje pavaizduoti. Dalis bajorijos, daugiausia smulkiosios (karininkai, studentai, moksleiviai ir kt.), feodalinės sistemos irimo ir valstiečių antibaudžiavinio judėjimo veikiama, stojo į kovą prieš baudžiavą ir carinę patvaldystę. Tai Lietuvos bajorijai revoliucionizuojančią įtaką darė taip pat rusų dekabristai, su kuriais ji palaikė artimus ryšius. Tačiau šie bajorijos sluoksniai buvo tolimi liaudžiai ir, siekdami savo tikslų, plačiosiomis liaudies masėmis nesirėmė. Šito meto visuomeninis judėjimas, pasireiškęs slaptų draugijų veikla, nuomonių pasikeitimu, čia vaizduojamas daugiausia atsiminimų literatūra, kurią skaityti tenka su dideliu kritiškumu, turint galvoje visas sąlygas, kuriose tie atsiminimai buvo rašomi, ir tuos tikslus, kurių rašytojai siekė.

Dokumentai, liečiantieji 1831 metų sukilimą, yra imti iš archyvo; didžioji jų dalis ligi šiol niekur nebuvo skelbta ir todėl jie ypač verti tyrinėtojų dėmesio.

Skelbiamieji dokumentai, ypač sukilimo vadovybės atsišaukimai, rodo 1831 metų sukilimo ribotą šlėktišką pobūdį. Valstiečiai į šlėktišką sukilimą buvo viliojami baudžiavos palengvinimo ir panašiais pažadais, tačiau jie suprato tų pažadų apgaulingumą ir kovojo tiek prieš carizmą, tiek ir prieš dvarininkus, prieš baudžiavinę santvarką.

Tolesniame skyriuje skelbiami dokumentai apie Lietuvos ekonominį vystymąsi, sunkią baudžiavinių valstiečių padėtį ir jų diferenciacijos procesą antrajame XIX amž. trečdalyje. Tyrinėjant šį laikotarpį, skelbiamus dokumentus, ypač vaizduojančius valstiečių ir dvaro bernų padėtį, reikia vertinti labai kritiškai. Cariniai valdininkai (pvz., Petersonas) visuomet stengėsi pagražinti baudžiavinių valstiečių, dvaro bernų padėtį, parodyti, tartum, nepaprastą carinės valdžios ir dvarininkų rūpinimąsi jais.

Skyriuje «Klasių kova Lietuvos baudžiaviniame kaime 1833—1855 metais. Carinės patvaldystės agrarinė politika Lietuvoje», kaip ir aukščiau minėtame skyriuje, dauguma dedamų dokumentų yra dar niekur iki šiol neskelbti. Savo pobūdžiu šie dokumentai yra zemskinių ispravnikų, gubernatorių, valstybės turtų rūmų valdininkų pranešimai, raportai ir Vilniaus generalgubernatoriaus raštai. Didžiausią tyrinėtojų dėmesį patraukia dokumentai, apibūdinantieji politinę padėtį Lietuvoje 1846—1848 m. ir Krymo karo metais (1853—1856 m.). Antrąją šio skyriaus dokumentų grupę sudaro valstybinių dvarų liustracijos, dvarininkų dvarų privalomųjų inventorių įvedimo ir jų peržiūrėjimo, taip pat laisvųjų valstiečių padėties pertvarkymo nuostatai ir kiti dokumentai. Visi šie dokumentai buvo sudaryti norint įteisinti tuo metu buvusį valstiečių išnaudojimą ir užkirsti kelią valstiečių antifeodaliniam judėjimui. Tikrąją valstiečių padėtį jie nepilnai teatspindi; valstiečių prievolės juose dažniausiai užrašomos mažesnės, negu feodalų iš jų išreikalaujamos, ir t. t.

Skyriuje «Revoliucinės situacijos brendimas ir pirmasis jos etapas (1859—1860 m.). Valstiečių reformos paruošimas Lietuvoje» dokumentai

taip pat sudaro dvi grupes. Į pirmąją dokumentų grupę įskirtini pirmieji reformos projektai, 1857 m. Lietuvos dvarininkų priimti ypatinguosiuose komitetuose. Gubernijų komitetų (1858 m.) ir Vilniaus Bendrosios komisijos (1859 m.) projektai į leidinį neįdėti. Šių dokumentų pobūdį parodo trumpa apžvalga «pagrindų», sudarančių minėtųjų projektų esmę. Šie dokumentai, pirmoje eilėje, yra įdomūs tuo, kad jie aiškiai parodo dvarininkų pozicijas reformos atžvilgiu, jų siekimą užgrobti valstiečių žemę, o pačius valstiečius ir toliau padaryti visiškai priklausomus nuo dvaro. Tiktai klasių kovos stiprėjimas vertė dvarininkus ir carizmą daryti nuolaidų valstiečiams. Apie nuolat stiprėjančios klasinės valstiečių kovos pobūdį revoliucinės situacijos pirmojo etapo metais liudija dedami archyviniai dokumentai (pranešimai apie valstiečių bruzdėjimus, valstiečių skundai ir kt.).

Paskutinis šio leidinio skyrius pavadintas «Kultūra ir buitis». Čia dedami tiktai dokumentai apie Lietuvos mokyklas, kai kuri medžiaga apie carinės valdžios ir reakcinių katalikų dvasininkų priemones, persekiojant pažangesnę kultūrą ir laisvesnę mintį. Kiek pilniau nušviečiama valstiečių baudžiauninkų buitis, jų gamybos technika. Tam tikslui panaudota D. Poškos poema «Mužikas Žemaičių ir Lietuvos» ir M. Katkaus atsiminimai «Balanos gadynė». Lietuvių literatūros, lietuvių kalbos, liaudies kūrybos, meno, mokslo išsivystymo XIX a. pirmojoje pusėje dokumentinė medžiaga čia pakankamai neparodoma dėl šios medžiagos specifinio pobūdžio.

* * *

Kadangi daugelyje dokumentų, be tos dokumentų dalies, kuri nušviečia reikiamą dalyką, kalbama apie nereikalingus istorijai pažinti dalykus, tai, kad rinkinys nebūtų perkrautas nereikalingu ir menkaverčiu tekstu, tos nereikalingos dokumentų dalys šiame leidinyje yra išleistos ir tie išleidimai pažymėti daugtaškiu. Išlikusiuose dokumentuose nereta išplyšusių, ištrūnijusių, neįskaitomų vietelių, bet neišlikusius žodžius galima atstatyti. Kur tik galima, tokie pagadinti tekstai atstatyti, bet kadangi atstatytieji žodžiai nėra tikri dokumento žodžiai, kad nebūtų suklaidinta, jie išskiriami laužtiniais skliausteliais. Žodžiai, kurie originalo tekste praleisti dėl raštininko neapsižiūrėjimo ar dėl ko kita, o taip pat redakcijos įdėti tekste paaiškinamieji ir papildomieji žodžiai, vietų ir kitoki pavadinimai ne lietuvių, bet ta kalba, iš kurios verčiamas dokumentas, duodami paprastuose skliausteliuose. Dokumento pabaigoje nurodyta kalba, iš kurios dokumentas yra verstas, ir sutrumpintai pažymimas tas leidinys, kuriame dokumentas yra išspausdintas, arba tas rinkinys, kuriame jis yra išlikęs. Šių sutrumpinimų sąrašas duodamas skyrium.

Parenkant šaltinius leidiniui, svarstant, tvarkant, tikrinant nuorašus ir vertimus, sudarant rodykles dalyvavo visas Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos ir teisės instituto Istorijos sektoriaus bendradarbių kolektyvas; iš jo tarpo, be skyrių ir tomo paruošėjų ir redaktorių, daugiausia pasidarbavo Instituto bendradarbiai V. Merkys ir J. Orda.

Ruošiant VIII skyrių, savo medžiaga ir darbu nemaža yra prisidėjęs Lietuvos TSR Centrinis valstybinis archyvas.

Vertingą pagalbą sudarant ir parengiant šį leidinį suteikė velionis prof. Ignas Jonynas, kuris visada aktyviai dalyvavo svarstant leidinio tekstą atskirais skyriais, aiškinant dokumentų keliamas istorijos problemas, aiškinant reikalingumą dėti tą ar kitą dokumentą į leidinį ir dokumento vertimo klaidas ir netikslumus.

SUTRUMPINIMŲ SĄRAŠAS

ACV 1	— Akty cechów wileńskich. I. (Nebaigtas 1939 m. spausdinti H. Lovmianskio paruoštas Vilniaus amatininkų cechų dokumentų rinkinys).
AGH	— Adami Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Ex recensione Lappenbergii. In usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusa. Editio altera. Hannoverae, 1876.
AIJS II/2	— Архив историко-юридических сведений, относящихся до России, издаваемый Николаем Калачовым. Кн. II половина вторая. Москва, 1854.
AJ	— A. Janulaitis. Valstiečių sukilimas XVIII amžiuje Lietuvoje. Iš Šiaulių ekonomijos archyvo. Vilnius, 1910.
AKP 7	— Archiwum Komisyi Prawniczej. Tom siódmy. Kraków, 1900 (Pomniki prawa litewskiego z XVI wieku, wydał dr. Fr. Piekosiński).
ALM I/1	— Акты Литовской Метрики. Собраны Ф. И. Леонтовичем. Т. I. Выпуск I. 1413—1498 гг. Варшава, 1896.
„ I/2	— „ Выпуск II. 1499—1507 гг. Варшава, 1897.
ALRG	— Акты Литовско-русского государства. Изд. М. Довнар-Запольским. Выпуск I. 1390—1529 г. Москва, 1900.
ALSI 1611 m.	— Annuae Litterae Societatis Iesu, Anni MDC XI. ad patres et fratres eiusdem societatis. Dilingae.
AMKG	— Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Ковенская губерния. Составил Д. Афанасьев. СПб, 1861.
APh 4	— Archivum Philologicum. IV knyga. Kaunas, 1933.
ASb 1	— Археографический сборник документов, относящихся к истории Северозападной Руси. Том I. Вильна, 1867.
„ 3	— „ „ „ Том III. Вильна, 1867.
„ 7	— „ „ „ Том VII. Вильна, 1870.
„ 8	— „ „ „ Том осьмой. Вильна, 1870.
„ 14	— „ „ „ Том четырнадцатый. Вильна, 1904.
AT 11	— Acta Tomiciana. Tomus XI. A.D. MDXXIX. Posnaniae, 1901.
At t. 9 sąs. 1	— Athenaeum, t. IX sąs. 1. Kaunas, 1938.
AtV II/7—8	— Ateneum Wileńskie. Rocznik II. Zeszyt 7—8 Wilno, 1924.
AU	— Akta unji Polski z Litwą 1385—1791. Wydali St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz. Kraków, 1932.

AVK 7 — Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею. Том VII. Акты Гродненского гродского суда. Вильна, 1874.
„ 8 — „ Том VIII. Акты Виленского гродского суда. Вильна, 1875.
„ 10 — „ Том X. Акты Виленского магистрата и магдебургии. Вильна, 1879.
„ 14 — „ Том XIV. Инвентари имений XVI-го столетия. Вильна, 1888.
„ 17 — „ Том XVII. Акты Гродненского земского суда. Вильна, 1890.
„ 20 — „ Том XX. Акты, касающиеся города Вильны. Вильна, 1893.
„ 24 — „ Том XXIV. Акты о боярах. Вильна, 1897.
„ 25 — „ Том XXV. Инвентари и разграничительные акты. Вильна, 1898.
„ 34 — „ Том XXXIV. Акты, относящиеся ко времени войны за Малороссию. 1654—1667. Вильна, 1909.
„ 35 — „ Том XXXV. Инвентари староств, имений, фольварков и деревень за вторую половину XVIII века. 1751—1789. Вильна, 1910.
„ 37 — „ Том XXXVII. Документы и материалы, относящиеся к истории Отечественной войны 1812 г. Вильна, 1912.
„ 38 — „ Том XXXVIII. Инвентари староств, имений, фольварков и деревень XVIII века. 1720—1798. Вильна, 1914.

AZR 1 — Акты, относящиеся к истории Западной России. Том I. 1340—1506. СПб, 1846.
„ 2 — „ Том II. 1506—1544. СПб, 1848.

BHV 2 — Historya miasta Wilna. Przez M. Balińskiego. Tom II. Wilno, 1836.

BUV 1 — J. Bieliński. Uniwersytet wileński (1579—1831). Tom I. Kraków, 1899—1900.

CDP 1 — Codex Diplomaticus Prussicus. Herausgegeben von J. Voigt. I. Band. Königsberg, 1836.
„ 3 „ III. Band. Königsberg, 1848.

CEV — Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae. 1376—1430. Collectus opera A. Prochaska. Cracoviae, 1882.

CEXV 2 — Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Tomus II. 1876.
„ 3 — „ Tomus III. W Krakowie, 1894.

CGADA — Центральный Государственный архив древних актов, Москва.

ChZ 1 — Źrodła do historyi sztuki i cywilizacyi w Polsce. Wydał Adam Chmiel. Tom I. Kraków, 1911.

Daukšos Postilė — Daukšos Postilė. Fotografuotinis leidimas. Kaunas, 1926.

DCD 4 — (M. Dogiel). Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae. Tomus IV. Vilnae, 1764.
„ 5 — „ Tomus V. Vilnae, 1758.

DLS — Дневник Люблинского сейма 1569 года. СПб, 1869.

Dlug. OO 13 — Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis opera omnia. Cura A. Przeździecki edita. Tomus XIII (Historiae Polonicae tomus IV). Cracoviae, 1877.

DMGB 2 — Дакументы і матэрыялы на гісторыі Беларусі. Том II (1772—1903 гг.) Пад рэдакцыяй акад. Н. М. Нікольскага і ст. навуковых работнікаў Д. А. Дудкова, І. Ф. Лочмеля. Мінск, 1940.

DZOK — М. Довнар-Запольский. Очерки по организации западно-русского крестьянства в XVI веке. Киев, 1905.

EOpD I, 1 — Описание дел, хранящихся в архиве виленского генерал-губернаторства. Составил А. Энгель. Том I, часть I. Вильна, 1869.
„ II,1 — Архив виленского генерал-губернаторства, издаваемый Андреем Энгелем (при содействии К. Н. Гомолицкого). Том второй. Часть первая. Вильна, 1870.

FBSD 1	— Feodalinių baudžiavinių santykių Lietuvoje dokumentų rinkinys. I dalis. Nelaisvoji šeimyna. 1501—1700 m. Surinko K. Jablonskis. Vilnius, 1950. (Mašinraštis Istorijos ir teisės institute).
„ 2	— „ II dalis. Laisvųjų žmonių patekimas feod. priklausomybėn. I sąsiuvinis. Pasidavimas baudžiavon. 1523—1776 m. Vilnius, 1951.
„ 4	— „ IV dalis. 1537 m. Žemaitijos didž. kunigaikščio valsčių valstiečių surašymas.
Ggk	— Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos fondas.
GSED	— Sarmatiae Europeae descriptio. Alexandri Gwagnini Veronensis. (1578).
HChL	— Heinrici Chronicon Lyvoniae. Ex recensione W. Arndt in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recudi fecit G. H. Pertz. Hannoverae, 1874.
IA	— Istorijos archyvas. I tomas. XVI amžiaus Lietuvos inventoriai. Surinko K. Jablonskis. Kaunas, 1934.
JLD III	— Lietuviškos dainos. Užrašė Antanas Juška. III t. Vilnius, 1954.
JLŽ	— K. Jablonskis. Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. I dalis. Tekstai. Kaunas, 1941.
JVLT	— A. Janulaitis. Vyriausiasis Lietuvos tribunolas XVI—XVIII amž. Kaunas, 1927.
KCA	— Lietuvos TSR VRM Centrinio valstybinio archyvo filialas Kaune.
KDKV 1	— Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskiej. Tomu I, zeszyt 1 (1387—1468). Wydali J. Fijałek i Wł. Semkowicz. W Krakowie, 1932.
KH 44	— Kwartalnik Historyczny. Rocznik XLIV. T. I. Lwów, 1930.
KMVG	— Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Виленская губерния. Составил А. Корева. СПб, 1861.
LCIA	— Центральный государственный исторический архив, Ленинград.
Lites 3	— Lites ac Res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum. Tomus tertius. Posnaniae, 1856.
LMPb	— Литовская Метрика. Книги Публичных дел. т. I. (Русская историческая библиотека, т. XXX). Юрьев, 1914.
LM Pr	— Литовская Метрика. Переписи войска Литовского. (Русская историческая библиотека, т. XXXIII). Петроград, 1915.
LM Zp	— Литовская Метрика. Книги записей. (Русская историческая библиотека, т. XXVII). СПб, 1910.
LOD	— М. Любавский. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского Статута. Москва, 1892.
LOII	— Ленинградское отделение Института истории Академии наук СССР.
LRCh	— Livländische Reimchronik. Herausgegeben von L. Meyer. Paderborn, 1876.
LSm	— М. Любавский. Литовско-русский сейм. Москва, 1901.
LUB 1	— Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Herausgegeben von Dr. Fr. G. von Bunge. Erster Band. 1093—1300. Reval, 1853.
„ 2	— „ Zweiter Band. 1301—1367. Reval, 1855.
„ 6	— „ Sechster Band, Riga, 1873.
MAB	— Lietuvos TSR Mokslų akademijos Bibliotekos rankraščių skyrius.
Mažvydas	— Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams. Kaunas, 1922.

MGH 12 — Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. Band XII. Historiae aevi Salici. Hannover, 1856.

MGOA f. 694 — Государственный архив Минской области, Минск; фонд Радзивиллов.

MHP 2 — Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski. Wydał A. Bielowski. Tom drugi. Lwów, 1872.

MJJ — H. Mościcki. Jakub Jasiński. Kraków, 1948.

MKP — Материалы для истории крепостного права в России. Извлечения из секретных отчетов Министерства внутренних дел за 1836—1856 г. Berlin, 1872.

Mor. KLM — St. Morawski. Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818—1825). Warszawa, 1924.

MPV 3 — Monumenta Poloniae Vaticana. Tomus III. Analecta Vaticana 1202—1366. Edidit Dr. Joannes Ptaśnik. Cracoviae, 1914.

I MRK — Первое издание материалов Редакционных комиссий для составления положений о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости. Второй период. Часть IV. СПб, 1859.

MS II/1 — Mūsų senovė. II tomas, Nr. I (6). Kaunas, 1937.

Nid SS I/1 — L. Niederle. Slovanské starožitnosti. Dil 1, svazek I. V Praze, 1902.

NIL — Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. Ленинград, 1950.

NZP 4 — Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polszcze. Przez J. U. Niemcewicza. Tom IV. W Warszawie, 1822.

ORO 2 — Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки. Выпуск II. Вильна, 1897.

„ 3 — „ Выпуск III. Вильна, 1898.

„ 5 — „ Выпуск V. Вильна, 1906.

PARI — Pamiętniki Albrychta Stanisława x. Radziwiłła, kanclerza w. litewskiego. T. I. W Poznaniu, 1839.

PF 3 — Pamiętniki d-ra Józefa Franka, profesora Uniwersytetu wileńskiego. Tom III. Wilno, 1913.

PiL — Polska i Litwa w dziejowym stosunku. Kraków, 1914.

PKK 1861 m. — Ковенская памятная книга на 1861 год. Ковно, 1861.

PKV 1851 m. — Памятная книжка Виленской губернии на 1851 год. Вильно, 1851.

„ 1860 m. — „ на 1860 год. Часть вторая. Вильно, 1860.

PM 2 — Pamiętniki Marcina Matuszewicza kasztelana Brzeskiego-Litewskiego. 1714—1765, Wydał Adolf Pawiński. Tom II. Warszawa, 1876.

„ 3 — „ Tom III. Warszawa, 1876.

„ 4 — „ Tom IV. Warszawa, 1876.

PMB — Pamiętniki Milerowe do panowania Stefana Batorego. Poznań, 1840.

PPB 2 — Pamiętniki Polskie. Wydane przez Xawerego Bronikowskiego. Tom II. Paryż, 1845.

„ 3 — „ Tom III. Paryż, 1845.

Praeitis 1 — «Praeitis». I tomas. Kaunas, 1930.

„ 2 — „ II tomas. Kaunas, 1933.

PSRL 1 — Полное собрание русских летописей. Том первый. I, II. Лаврентиевская и Троицкая летописи. СПб, 1846.

„ 2 — „ Том второй. Ипатьевская летопись. СПб, 1908.

„ 8 — „ Том восьмой. Продолжение летописи по Воскресенскому списку. СПб, 1859.

„ 17 — „ Том семнадцатый. Западнорусские летописи. СПб, 1907.

PSZR I/1 — Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое, том I, 1649—1675. СПб, 1830.

„ I/24 — „ том XXIV, 1796—1798. СПб, 1830.

„ I/27 — „ том XXVII, 1802—1803. СПб, 1830.

„ II/4 — „ Собрание второе, том IV, 1829. СПб, 1830.

„ II/7 — „ том VII, 1832. СПб, 1833.

„ II/12—1 — „ том XII, отделение первое, 1837. СПб, 1838.

„ II/14—1 — „ том XIV, отделение первое, 1839. СПб, 1840.

„ II/16—2 — „ том XVI, отделение второе, 1841. СПб, 1842.

„ II/22—1 — „ том XXII, отделение первое, 1847. СПб, 1848.

PTRK IV/1 — Приложение к трудам Редакционных комиссий для составления положений о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости. Отзывы членов, вызванных из губернских комитетов. Том четвертый. Книга I. СПб, 1860.

PUB I/1 — Preussisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung. Band I. Die Bildung des Ordensstaats. Erste Hälfte. Königsberg i. Pr., 1882.

„ I/2 — „ Zweite Hälfte. 1909.

PVL 1 — Повесть временных лет. Часть первая. Текст и перевод. Ленинград, 1950.

PZ — Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy wojewody Mińskiego (1666—1721), wydane z oryginalnego rękopisu i opatrzone przypiskami przez Juliana Bartoszewicza. Warszawa, 1862.

PZP 1 — Zbiór pamiętników do dziejów polskich. Wydał Wł. St. Hr. de Broel-Plater. Tom I. Warszawa, 1858.

RCDL — Kodex dyplomatyczny Litwy. Wydany z rękopisów w Archiwum Tajnem w Królewcu zachowanych, przez E. Raczyńskiego. W Wrocławiu, 1845.

RNA I — Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690. Tom I. Berlin, Poznań, 1864.

RSVP — Księcia Krzysztofa Radziwiłła, hetmana wielkiego księstwa Litewskiego, sprawy wojenne i polityczne. Paryż, 1859.

RTH, 1872 — Br. Zaleski. Korespondencya krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792. — Rocznik Towarzystwa historyczno-literackiego w Paryżu. Rok 1870—1872. Poznań, 1872.

RTP 26 — Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego. T. XXVI. Poznań, 1900.

RTV 5 — Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Tom V. 1911—1914. W Wilnie, 1914.

RVA — Vita Anskarii auctore Rimberto. Accedit Vita Rimberti. Recensuit G. Waitz. (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi). Hannoverae, 1884.

SbRIO 16 — Сборник Императорского русского исторического общества. Том 16. СПб, 1875.

„ 35 — „ Том 35. СПб, 1892.

„ 71 — „ Том 71. СПб, 1892.

SGV 1 — Собрание древних грамот и актов городов: Вильны, Ковна, Трок, православных монастырей, церквей, и по разным предметам. Часть I. Вильно, 1843.

SlPI — Слово о полку Игореве. (Библиотека поэта). Ленинград, 1953.

SPRK 1 — Сборник правительственных распоряжений по устройству быта крестьян, вышедших из крепостной зависимости. Том I. СПб, 1862.

SRP 1	— Scriptores rerum Prussicarum. I Band. Leipzig, 1861.
„ 2	— „ II Band. Leipzig, 1863.
„ 3	— „ III Band. Leipzig, 1866.
„ 5	— „ V Band. Leipzig, 1874.
SzBH	— Szkolna bibljoteczka historyczna II. Warszawa.
II Stat.	— Статут Великого князьства Литовского 1566 года. Москва, 1855.
III Stat.	— J. Lappo. 1588 metų Lietuvos statutas. II tomas. Tekstas. Kaunas, 1938.
TiŽ 4	— Tauta ir žodis. IV knygos. Kaunas, 1926.
„ 7	— „ „ „ VII knygos. Kaunas, 1931.
TO 2	— P. Cornelii Taciti opera quod extant. Recensuit C. H. Weise. Tomus II. De situ, populis et moribus Germaniae. Lipsiae, 1846.
TVM 1	— Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimorum historiam illustrantia. Ab A. Theiner. Tomus primus. 1217—1409. Romae, 1860.
VCA	— Lietuvos TSR VRM Centrinis valstybinis archyvas, Vilnius.
VL 2	— Volumina legum. Przedruk zbioru praw. Tom II. Petersburg, 1859.
„ 4	— „ Tom IV. Petersburg, 1859.
„ 5	— „ Tom V. Petersburg, 1860.
„ 9	— „ Tom IX. Kraków, 1889.
VUB	— Vilniaus valstybinio universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyrius.
VoA 1	— К. Военский. Акты, документы и материалы для истории 1812 г. Том первый. Литва и Западные губернии. СПб, 1909.
VPS	— Motiejus Valančius. Pastabos pačiam sau. Klaipėda, 1929.
VSPrz	— Władysław Smoleński. Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII. Kraków, 1891.
VZPPL	— Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w r. 1831, ułożony przez Feliksa Wrotnowskiego. Lipsk, 1875.
VVr 5	— Виленский временник, книга V. Акты и документы Архива виленского, ковенского и гродненского генерал-губернаторского управления, относящиеся к истории 1812—1813 г. г. Часть вторая. Переписка по части гражданского управления. Вильна, 1913.
ZPL	— Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529 tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563. Poznań, 1841
ZPR I/1	— Zbiór pomników reformacji kościoła polskiego i litewskiego. Serja I. Zeszyt I. Zabytki z wieku XVI-go. Wydanie 2-gie. Wilno, 1925.
ZrU 2 d. 1	— Zrzodłopisma do dziejow unii Korony Polskiej i w. X. Litewskiego. Część II. Oddział I. W Poznaniu, 1861.
ŽAM	— W. T. Mickiewicz, Żywot Adama Mickiewicza. T. I. wyd. 2. Poznań, 1929.
ŽMGI	— Журнал Министерства государственных имуществ. 1860 г., № 3.

I SKYRIUS

SENIAUSIEJI RAŠYTINIAI ŠALTINIAI APIE LIETUVIUS

1. Apie 98 m. Tacito pasakojimas apie aisčių papročius bei gyvenimo būdą.

Dešiniajame Svebų jūros krante jūra plauna aisčių gentis... Garbina dievų motiną. Kaip prietaringumo ženklą nešioja šernų pavidalus (statulėles). Tai vartojama vietoje ginklų ir kitokios apsaugos. Tai deivės garbintoją daro saugų net priešų tarpe. Retai vartojama geležis, dažniausiai (medžio) lazdos. Javus ir kitokius vaisius augina ištvermingiau negu tingūs germanai. Bet ieško naudos ir jūroje ir tik jie vieni iš visų (kitų) seklumose ir pačiame krante renka gintarą, kurį patys vadina «glesum».

Būdami barbarai, netyrė ir nežino, kokia jo (gintaro) prigimtis, kokia jo kilmė. Jis, būtent, ilgai tarp kitų jūros išmetamų daiktų buvo nejudinamas, kol mūsų prabangumas ir jam vertę suteikė. Jiems jis atrodo bevertis: renka, kokį randa, neapdirba, atgabena ir stebėdamiesi priima atlyginimą...

(Lot. — TO 2 sk. 45)

2. II a. vidurys. Pirmas galindų ir sūduvių paminėjimas.

Iš Ptolemajaus Geografijos.

...Iš mažesnių tautų Sarmatijoje gyvena: prie Vislos upės už venetų — gitonai, taip pat finai, taip pat sulonai. ...Į rytus nuo paminėtųjų, už venetų yra galindai ir sudinai ir stavanai ligi alanų; už jų igilionai ...

(Sen. graik. — NidSS I/1 p. 367—368)

3. Tarp 523 ir 526 m. Teodoriko laiškas aisčiams dėl santykių palaikymo.

Iš Kasiodoro raštų.

Aisčiams (Hestis) karalius Teodorikas. Ten ir atgal jūsų pasiuntiniams bekeliaujant, sužinojome jus turėjus didelį troškimą su mumis susipažinti, kad gyvendami okeano pakraščiuose būtumėte su mūsų galvojimu

sujungti... Jus nuoširdžiai sveikindami, pranešame, kad su dėkingumu (mūsų) buvo gautas gintaras, jūsų pasiųstas per šių muitų rinkėjus. Tą gintarą, kaip labai lengvą medžiagą, jums išmeta nuslūgdama okeano banga, kaip ir jūsų pranešime sakoma...

Tai mes nutarėme jums pranešti dėl to, kad nemanytumėte, jog mums visai yra nežinoma tai, kas jūsų įsitikinimu yra jūsų paslaptis. Todėl mus dažniau aplankykite tais keliais, kuriuos jūsų meilė atidarė, nes visada verta ieškoti santarvės su turtingais karaliais, kurie mažomis dovanomis numaldomi ir visada už tai suteikia didesnį atlyginimą. Taip pat kai kuriuos žodinius nurodymus davėme jūsų pasiuntiniams, per kuriuos mes skelbiame nustatę, kas turėtų būti malonu.

(Lot. — MGH 12 p. 143/144)

II SKYRIUS

FEODALINIŲ SANTYKIŲ VYSTYMASIS IX—XII AMŽIAIS

4. IX—XI a. Žemiai ir kuršiai kovoja prieš skandinaviškuosius grobikus.

a) 853 m. Apuolės pilies užpuolimo aprašymas Bremeno arkivyskupo Rimberto pranešime apie švedų kovas prieš kuršius.

Toli nuo jų (švedų) yra viena gentis, vadinama kuršiais (Cori), kadaise priklausiusi švedų valdžiai, bet jau gerokas laikas praėjo, kaip jie sukilo ir stengėsi tapti nepriklausomi. Pagaliau danai, tai žinodami, minėtuoju laiku (853 m.), kai ponas vyskupas (Anskaras) jau buvo nuvykęs į švedų šalį, surinko didelę daugybę laivų ir nuvyko į jų (kuršių) tėvynę, norėdami jų turtus išplėšti ir juos sau pasivergti. O ta valstybė turėjo 5 sritis. Taigi ten gyvenantieji žmonės, patyrę apie jų atvykimą, susijungė į vieną junginį ir pradėjo narsiai priešintis ir savo tautą ginti. Ir jiems atiteko pergalė: pusę danų žmonių iššudė, pusę jų laivų apiplėšė, pagrobė iš jų auksą, sidabrą ir daug kitokio turto. Išgirdę apie tai, minėtasis karalius Olefas ir švedų žmonės įsigeidė sau įsigyti garso, kad jie galį padaryti tai, ko nepadarė danai, o be to, kadangi jau ir anksčiau jiems buvo priklausę (kuršiai), sutraukė didžiulę kariuomenę ir užpuolė tas sritis. Ir pirmiausia netikėtai atvykę užpuolė vieną jų valstybės pilį, vadinamą Seeburg, kurioje buvo 7 000 kovotojų: ją visai suniokojo, apiplėšė ir padegė. Dėl to įgavę drąsos, nuleidę laivus, išvyko į 5 dienų kelionę ir skubėjo su didele narsa prie kitos jų pilies, vadinamos Apulia. O toje pilyje buvo 15 000 kovotojų. Taigi, ten jiems atvykus, (gyventojai) užsidarė pilyje; vieni iš lauko pradėjo pilį pulti, antrieji iš vidaus drąsiai priešintis; vieni viduje gynėsi, antrieji iš lauko laužėsi. Taip praėjo 8 dienos, ir kiekvieną dieną nuo ryto iki vakaro jie narsiai grūmėsi kovoje; ir iš vienos ir iš antros pusės daugelis krito, bet nei vieni, nei kiti pergalės nepasiekė. Štai, devintą dieną švedų žmonės, nuvargę nuo nuolatinių kautynių, pasijuto spaudžiami ir, didžiai išsigandę, galvojo tik, kaip iš ten paspruktiX/. bet staiga visų širdys tiek sutvirtėjo, kad visi be baimės tuojau panoro pulti ir užkariauti pilį... Kai iš visų pusių apstoję norėjo pradėti mūšį, tie, kurie buvo (pilies) viduje, paprašė, kad jiems leistų pasikalbėti. Sutiko švedų karalius, o anieji pradėjo: «Dabar jau mes labiau norime taikos negu karo; trokštame su jumis santarvę sudaryti. Ir, pirmiausia, kiek tik aukso ir ginklų praėjusiais metais iš danų įsigijome grobio pavidalu, duodame jums kaip dovaną už santarvę. Be to, už

kiekvieną žmogų, esantį šioje pilyje, siūlome jums pusę svaro sidabro. O be to, sumokame jums duoklę, kurią ir anksčiau mokėjome, duodame įkaitus ir, kaip ir anksčiau buvome, norime jums pasiduoti ir klausyti jūsų valdžios». Nors ir buvo padaryti tokie pasiūlymai, nebuvo galima nuraminti jaunuomenės užsimojimo; net smarkesni tapo, baimės nebežinojo, tik kariauti betroško; sakė nuniokosią pilį ir visą ten esantį turtą, o juos belaisviais išsivesią. Bet karalius ir kunigaikščiai, sveikesnę nuovoką turėdami, paspaudė pilėnų dešiniąsias, santarvę padarė ir, gavę daugybę turtų bei 30 įkaitų, džiaugdamiesi sugrįžo pas savuosius...

(Lot. — RVA p. 60—62)

b) Apie 1014—1035 m. Danų karaliaus Kanuto Didžiojo žygis.

Iš Genealogia regum Danorum, surašytos apie 1190 m.

Tasai Kanutas, pramintas Didžiuoju... privertė mokėti sau duoklę roanėnus (rugėnus), pomeranėnus, slavus, erminus ir žemius (Samos), kurie visi laikėsi pagoniškų apeigų.

(Lot. — SRP 1 p. 736)

c) Apie 1080—1086 m. Danų karaliaus Kanuto IV žygis.

Iš Sakso Gramatiko[1] *Danijos istorijos.*

Kanutas, atsisėdęs danų soste, nenorėdamas tenkintis valdžia tik savo tėvynės ribose, daugiau slėpdamas, negu atsisakydamas planų atgauti savo tėvo valdas, nutarė pirmiausia paskelbti karą Sklavijai (Sclaviae) ir Žemijai, kaip silpnesnėms valstybėms... Ir to savo sumanymo nesiliovė vykdęs iki tol, kol visai sugriovė kuršių ir žemių (Semborum) ir aisčių (Esthonum) karalystes.

(Lot. — SRP 1 p. 736)

5. Apie 887—901 m. Keliauninkas Vulfstanas apie aisčių visuomenės klasinį pasiskirstymą.

Aistija (Eastland) labai didelė. Joje daug pilių, ir kiekvienoje yra kunigaikštis (cyningc). Ir tenai labai daug medaus ir žuvų. Kunigaikščiai ir didiuomenė geria kumelių pieną, neturtingieji ir vergai geria midų. Tarp jų daug karų.

Aisčiai alaus nedaro, bet yra užtenkamai midaus. Aisčiai turi įprotį numirėlį nesudegintą palikti gulėti giminių ir draugų tarpe 1 mėnesį, kartais — 2 mėnesius. Kunigaikščius ir kitus aukštos kilmės žmones tuo ilgiau palieka nesudegintus gulėti, kuo daugiau jie turi turtų, kartais iki pusmečio, ir lieka jie nesudeginti ir guli ant žemės savo namuose. Ir visą laiką, lavonui viduje gulint, turi būti geriama ir žaidžiama iki tos dienos, kada jis sudeginamas. Tą dieną, kai numirėlį nori nešti ant laužo, po gėrimų ir žaidimų padalija likusią jo nuosavybę į 5 ar 6 dalis, kartais ir į daugiau dalių, žiūrint, kiek nuosavybės gali būti. Po to, maždaug už vienos mylios nuo namų, prieš miestą padeda didžiausią dalį, paskui antrą, paskui trečią, kol viskas toj vienoj mylioj yra padalyta. Ir menkiausia dalis turi būti arčiausia tos vietos, kur yra numirėlis. Tada turi susirinkti visi vyrai, kurie krašte turi greičiausius žirgus, už 5 ar 6 mylių

[1] S. Gramatikas yra miręs 1204 metais; jo istorijai šaltinius daugiausia sudarė tradiciniai žodžiu perduodami pasakojimai bei istorinės dainos.

nuo to lobio. Tada visi raiti skuba lobio link. Vyras, turįs greičiausią žirgą, prijoja pirmą ir didžiausią krūvą, ir taip toliau vienas po kito, kol viskas esti paimta... Tada nujoja kiekvienas su savo laimikiu savo keliu. Jie turi teisę visa tai paimti sau. Dėl to tenai greiti žirgai labai brangūs. Ir kai tokiu būdu numirėlio nuosavybė yra padalyta, išneša lavoną ir sudegina jį kartu su ginklais ir drabužiais. Jo turtas dažniausiai išeikvojamas, lavonui viduje begulint, o ir tuo būdu, kad prie kelio padedama svetimiems laimėti ir pasiimti. Ir yra paprotys, kad bet kurios kilmės žmonės turi būti sudeginami. Jeigu randamas nesudegintas kuris kaulas, reikia nusikaltimą išpirkti. Yra aisčių menas sugebėti gaminti šaltį. Todėl ten numirėliai ilgai guli, o nepūva, kadangi jie juos įšaldo. Pristatydami du indus, alaus arba vandens pripildytus, jie padaro, kad abu įšąla, ar tai būtų žiemą ar vasarą.

(Sen. angl. — SRP 1 p. 733—735)

6. 999—1009 m. Prūsų bei pietinių lietuvių gyvenimo būdo pasireiškimas susitikime bei santykiuose su pirmaisiais katalikų tikybininkais (misininkais).

Adalberto misija.

a) Pagal Kanaparijų[1] *(999 m.)*

...Iš čia (Gdansko) jūros keliu labai skubiai vykdamas, po keletos dienų jis (Adalbertas) išlipa į jūros krantą. ...Užėjus vakarui, kaimo valdytojas (dominus villae) nusivedė šv. Adalbertą į kaimą. Iš visų pusių susirenka daugybė smalsuolių... ir laukė, ką valdytojas darys su juo... Ir staiga, lazdomis mušdami žemę, botagais pradėjo daužyti jo galvą, baisiai griežti dantimis. «Laikyk, sako, dideliu pasisekimu, kad nenubaustas ligi čia atvykai... Mus ir visą šią karalystę, kurios angą mes sudarome, valdo bendri įstatymai ir vienodi gyvenimo papročiai. Jūs gi, būdami katalikų ir nežinomų mums papročių žmonės, jei šią naktį nepasitrauksite iš čia, ryto metą neteksite galvų». Taigi tą pačią naktį įsėdo į laivelį ir atgal išvyko. 5 dienas pasiliko viename kaime... Pagaliau visiems nurimus, išsiveržė pagonių įsiūtis: labai smarkiai juos užpuolė ir visus pančiais surišo... Pašoksta iš įsiutusios minios karščiu užsidegęs Sikas ir, iš visų jėgų mesdamas didžiulę ietį, pervėrė jam pačią širdį. Mat, jis buvo pagonių šventikas ir tos sąmokslininkų minios vadas, todėl lyg iš pareigos pirmasis jį sužeidžia. Po to susibėgo visi ir, jį daugiau žeisdami, patenkina savo pyktį... Taip jo kūną palikę toje pačioje vietoje, galvą pamovę ant mieto, ir linksma daina garsindami savo piktadarystę, kiekvienas sugrįžo į savo gyvenvietes.

(Lot. — SRP 1 p. 228—230)

b) Brunonas[2] *apie prūsų gyvenimo būdą (1004 m.)*

Nuvyksta (Adalbertas) į prekyvietę (mercatum), kur buvo suplaukusios žmonių masės... «Dėl tokių žmonių, — sako (susirinkusieji), —

[1] Kanaparijus, misininko Adalberto amžininkas, buvęs abatu to vienuolyno, kuriame yra buvęs ir Adalbertas. Apie Adalberto veiklą Prūsijoje Kanaparijus greičiausiai bus sužinojęs iš Gaudentijaus, Adalberto brolio, buvusio Prūsijoje kartu su Adalbertu.

[2] Arkivyskupas Brunonas remiasi liudijimu Gaudentijaus, Adalberto bendrakeleivio į Prūsiją.

mūsų žemė neduos vaisių, medžiai neteikia sėklų, negema naujų gyvulių, o senieji miršta. Kuo skubiausiai išeikite toli iš mūsų žemės ribų, jei neišeisite greitai, tai žiauriai būsite nubausti ir nelaiminga mirtimi mirsite». Tam gi, kuris prie karalystės įėjimo pastatytas geruosius svečius įleido, mirtimi grasina; putodami iš pykčio, žada namą padegti, turtą pasidalyti, žmonas ir sūnus parduoti.

(Lot. — SRP 1 p. 228—233)

c) Pagal «Šv. Adalberto kentėjimus»[1].

Taigi po to, pasiėmęs lazdą ir nedaugelį palydovų... (Adalbertas) nuvyko į Prūsiją. Taip prisiartinęs prie Kalino (Cholinum) miesto, įėjo į vieną miestui artimą miškelį... Išsisklaidžius nakčiai... su nedideliu palydovų skaičiumi drąsiai įžengė į miestą, vadinamą Kalinu. Prieš įeinant į to miesto vartus, buvo gili, nemažo ilgio ola, tokia tamsi, kad būdamas lauke viduje esantį negalėjai matyti, bet tiktai girdėti. Taigi gerbiamasis vadovas, drąsiai priėjęs ir savo rykšte, kaip yra vyskupų paprotys, mušdamas vartų staktą, tarė: «Atidaryk, vartininke»... Sako, kad miesto sargas taip atsakęs: «Mūsų paprotys neleidžia kiekvieną įleisti, grįžk atgal į šią pakilusią kalvą, kuri yra šalia miesto, ir pasirodyk, kad galima būtų pamatyti, kas tu esi. Tik tada, viršininkui paliepus, tau tikrai nebus atsakytas leidimas įžengti»... Vienas iš sargų aukštu balsu labai smarkiai pradėjo šaukti, ir lyg pykstančios bitės ar sukilusi minia, kiek tik buvo vyrų ir moterų, subėgo... Bet vienas iš jų, kuris ir anksčiau pažinojo, ėmė kalbėti, kad jis esąs tas, kurs žmones pražudys užtvindymais: «Jis atvyko ir mūsų panašiai pražudyti» ...Bet staiga vienas iš jų užpuolė jį, ištiesęs iešmą, ir iš tikro padarė jį kankiniu.

(Lot. — SRP 1 p. 236)

Brunono misija.

d) Pagal Kvedlinburgo analus[2].

1009 m. šventas Brunonas, kuris vadinamas Bonifacijus, arkivyskupas ir vienuolis, antrais savo atsivertimo metais, Rusijos ir Lietuvos (Lituae) pasienyje, pagonių trenktas į galvą, su 18 saviškių vasario 23 d. nukeliavo į dangų.

(Lot. — SRP 1 p. 237)

7. 1075 m. Arkivyskupas Adomas Bremenietis apie žemių arba prūsų būdą bei jų prekybinius santykius su vakariniais slavais ir skandinavais.

...Trečioji yra vadinamoji Žemija (Semland), susisiekianti su rusais ir lenkais. Joje gyvena žemiai (Sembi) arba prūsai (Pruzzi), labai humaniški žmonės, kurie vyksta pagelbėti tiems, kurie jūroje atsiduria pavojuje

---

[1] «Adalberto kentėjimų» autorius yra Lenkijos vienuolis, rašęs 999 ar 1000-ais metais.

[2] Šių analų autorius yra įvykio amžininkas. Todėl jo pranešimas šiuo atžvilgiu yra reikšmingas. Pažymėtina, kad jis vartoja Lietuvos vardą. Tuo tarpu kitas to meto analistas Titmaras, aprašydamas tą patį įvykį, vartoja ne Lietuvos, o Prūsijos vardą (SRP 1 p. 238).

ar užpuolami piratų. Auksą ir sidabrą labai mažai vertina, turi gausybę svetimiesiems kailių, kurių kvapas mūsų pasaulį persunkė mirtingais išdidumo nuodais. O jie visa tai laiko nieku, mus pasmerkdami, mus, kurie, manau, dėl to leistinais ir neleistinais būdais dūsaujame, matydami kiaunių kailiukų rūbus, tarsi didžiausią laimę. Taigi vietoje vilnonių apsiaustų, kuriuos mes vadiname «faldones», jie dėvi tokiais brangiais kailiais. Daug ko girtino galima būtų pasakyti apie tų tautų papročius, jeigu tik turėtų Kristaus tikėjimą, kurio skelbėjus baisiai persekioja. Be abejo ir iki šiol jų žemėje, nors visa kita yra bendra su mūsų papročiais, neleidžiama lankyti gojų ir šaltinių, kuriuos, jų nuomone, krikščionių aplankymas suteršia. Traukos gyvulių (arklių) mėsą naudoja maistui, o jų pieną ir kraują geria taip, kad, sako, ir pasigeria. Žmonės žydrų akių, rusvo veido ir apaugę plaukais, be to, neprieinami, apsisaugoję pelkėmis, nenori pakęsti tarp savęs jokio viešpaties...

Birka yra gotų miestas, esąs Švedijos viduryje... Į šį uostą, kadangi jis yra saugiausias Švedijos pajūriniuose rajonuose, įvairiais prekybiniais reikalais paprastai suplaukia visi danų arba normanų, o taip pat slavų bei žemių ir kitų Skitijos tautų laivai...

Nuo to miesto (Jumno) trumpa kelione persiiriama prie Dymino miesto, esančio Penio upės žiotyse, kur ir rugiečiai gyvena; iš ten — į Žemijos provinciją, kurią valdo prūsai...

Iš šio uosto (Heidibos Šlezvige) yra siunčiami laivai į Slavoniją, arba į Švediją, arba į Žemiją, net iki Graikijos...

(Lot. — AGH p. 165—166, 40—41, 55, 154)

8. X—XII a. Pirmosios rusų rašytinės žinios apie lietuvius.

a) Lavrentijaus metraštyje.

6491 (983) metais. Žygiavo Vladimiras prieš jotvingius ir nugalėjo jotvingius ir paėmė jų žemę...

6546 (1038) metais. Jaroslavas žygiavo prieš jotvingius.

6548 (1040) metais. Jaroslavas žygiavo prieš Lietuvą.

(Rus. — PVL 1 p. 53, 103)

1113 m. ir anksčiau.

b) Lavrentijaus metraštyje.

Jafeto dalyje sėdi Rusai, Čiudė ir visos (šios) kalbos (tautos): Merė, Muroma, Vesė, Mardva, Užvalakio Čiudė, Permė, Pečiora, Jamė, Ugra, Lietuva, Žemgala, Kurša, Lietgala, Lyvė. Lenkai gi, Prūsai ir Čiudė sėdi prie Variagų jūros; pagal tą jūrą sėdi Variagai...

O čia yra kitos tautos, kurios Rusams moka duoklę: Čiudė, Merė, Vesė, Muroma, Čeremisė, Mardva, Permė, Pečiora, Jamė, Lietuva, Žemgala, Kurša, Neroma, Lyvė. Šios turi savas kalbas iš Jafeto kilties, gyvena jos šiaurės kraštuose.

(Rus. — PVL 1 p. 10, 13)

c) Ipatijaus metraštyje.

6640 (1132) metais. Mstislavas su savo sūnumis ir su Olgovičiais, ir su Gardino Vsevolodu žygiavo į Lietuvą, ir ją degino, o patys išsislapstė; o kijeviečių tuomet lietuviai daug nukovė, nes netraukė drauge su kunigaikščiu, bet žygiavo paskui jį atskirai.

(Rus. — PSRL 2 p. 294)

d) Iš Sakmės apie Igorio žygį (apie 1187 m.).

O tu, Romanai audrusis, ir Mstislavai... Juk jūs turite geležinių šarvų po lotyniškais šalmais. Žemė nuo jų sudrebėjo ir daugelis kraštų — chinai, lietuviai, jotvingiai, deremelai ir polovcai metė savo ietis, o savo galvas nulenkė po tais plieno kalavijais...

...Ir drumstai teka Dauguva tiems rūstiems polockiečiams, pagonims šūkaujant. Vienas tik Iziaslavas, Vasilko sūnus, paskardeno savo aštriais kalavijais į lietuviškus šalmus, pritrenkė šlovę Vseslavo, savo senolio, bet ir pats po skydu raudonu ant kruvinos žolės liko nutrenktas lietuvių kalavijų...

(Rus. — SIPI p. 49—50)

9. XII a. Lenkijos feodalai bando pavergti getus (lietuvius).

a) Apie XII a. vidurį. Boleslavas IV kariauja prieš getus.

Iš Kadlubeko kronikos.

Ypatingą veiklą Boleslovas išvystė, niokodamas getų provincijas. Yra žinoma, jog jie ne tik savo išorine išvaizda, bet savo dvasia yra baisūs priešai. Pagaliau kai kuriuos iš jų vargais negalais po daugybės sunkių karų pavergęs, liepė paskelbti šį įsaką: Kas pasirinks krikščionių tikėjimą, tam bus suteikta visiška laisvė, ir jis nepatirs turto nuostolių; o kas atsisakys pamesti pagonybės šventvagiškus papročius, nedelsiant bus baudžiamas aukščiausia — mirties bausme. Bet jų tikėjimas buvo trumpam laikui pasirodą dūmai: būtent, tuo trumpesni, kuo tirštesni ...Ne tik duoklių jie nebemoka, bet užima gretimas sritis, užėmę apiplėšia... Mat, įeinant į jų šalį, prie pačių jų ribų, yra šilas, — iš visų pusių apaugęs tankiais krūmais, kuriame po šiek tiek žaliuojančia žole slepiasi dumblino sluoksnio bedugnė... Žvalgai ir kariuomenių vadai tvirtino, jog šilas esąs praeinamas, jog jie suradę visai užtikrintą trumpesnį kelią, mat, buvo ir priešų dovanomis papirkti, ir draugų klastingai pamokyti. Šia kryptimi vienas po kito veržėsi visos kariuomenės pirmieji rinktiniai būriai, veržėsi siauru takeliu, o tuo tarpu iš kitos pusės iš pasalų išpuolė priešai, apmėtė ne trumpomis, užnuodytomis ietimis, kaip kitais atvejais paprastai daro, bet tarsi į kokius nors slėgtuvus patekusius iš arti smogė, lyg šernams, besiveržiant prie iečių smaigalių, vieniems degant noru atkeršyti, kitiems besistengiant pagelbėti. Ir didesnis skaičius patys besiveržiami ir bepuldami žuvo, negu kad buvo iššudyta...

(Lot. — MHP 2 p. 373)

b) 1192 m. Kazimiero karai prieš paleksonis (lietuvius).

Iš Kadlubeko kronikos.

Jis pradėjo labai sunkų karą su getais... ėmėsi drąsių planų palaužti laukinį paleksonių atkaklumą..., kurio dar nebuvo bandęs iki tol niekas nei karu, nei drąsumu (palaužti). Garbingajam (Kazimierui), mat, pasirodė negarbinga tenkintis tik savo tėvo garbe. O paleksonys yra getų arba prūsų tauta, labai smarki gentis, žiauresnė už žiauriausius žvėris, neprieinama, nes yra atskirta labai plačiomis dykumomis, labai tankiai suaugusiais miškais (ir) versmingomis pelkėmis... Todėl nedrebėdami jie (Lenkijos kariai) ieškojo kovos, ilgai ieškodami, niekur jos nerado, nes visi priešai išsislapstė daubose bei olose, ne tiek iš baimės bei menkos drąsos, kiek būdami sumanūs apsisaugoti. Jų nesuradę, kad neatrodytų, jog nieko nenuveikė, lenkai ėmė plačiai niokoti: šventus miškelius, pilis, kaimus, aukštus pastatus, svirnus su javais dūmais paleidžia. Kadangi jų krašte nėra jokių savivaldybinių miestų, jų miestų sienos yra tokios pat, kaip ir žvėrių.

...Įsidėmėk, kad getais yra vadinami visi lietuviai, prūsai ir kitos tautos...

(Lot. — MHP 2 p. 422—424)

10. 1185—1201 m. Bendra lietuvių ir rusų kova su popiežiškosios-vokiškosios agresijos vykdytojais Livonijoje.

a) Iš Henriko Latvio kronikos.

Kitą žiemą (apie 1185 m.) lietuviai, nusiaubę Livoniją, paėmė daugelį žmonių į nelaisvę. Tas pat kunigas (Meinardas) su Ikskulės žmonėmis pasitraukė nuo jų įsiutimo į miškus, kur susidūrė kovoje su priešiškais lietuviais...

(Lot. — HChL p. 2)

b) Iš Livonijos eiliuotosios kronikos.

Bet pagonijai buvo gaila, kad Kaupas priėmė krikščionybę su savųjų draugų būriu (apie 1186 m.). Gandas tas paplito greitai, visame krašte pakilo labai didelis bruzdėjimas. Tad lietuviai drauge su rusais, estais, latviais ir saremiečiais tuoj ėmė nerimauti dėl krikščionybės įsiskverbimo į Livoniją...

Krikščionybės reikalu ir pirklių dalis keliavo ten toli į Romos kiemą... Priėmė juos šventas tėvas ir uoliai juos klausinėjo, kad teisingai jam nupieštų, kokia yra to krašto padėtis. (Jie atsakė:) Ten įvairūs yra pagonys, jie mums labai įkyrūs, daug jie kenkia krikščionybei; tau mes, tėve, nusiskundžiam; jų vieni vadinasi lietuviai, tai yra atkaklūs pagonys, daug jie nuostolių padaro krikščionybės šalininkams, nes didi yra jų jėga...

(1196—1198 m.) Prieš krikščionis kilo karas Livonijoje. Buvo tai lietuvių darbas, su kuriais draug ėjo Kuknezės rusai. Įvyko mūšis: krito 300 krikščionių ir daug pagonių...

(Sen. vok. — LRCh p. 7—8, 12 eil. 279—286, 312—330, 503—508)

11. Apie XIII a. Prūsų papročiai ir tikyba.

Kryžiuočių ordino brovimosi į Lietuvą ideologo Dusburgo pranešime[1].

Prūsai neturi dievo supratimo... Kaip dievą jie garbino visokeriopą kūrinį, būtent: saulę, mėnulį ir žvaigždes, griaustinį, sparnuočius ir net keturkojus, neišskyrus nė rupūžės. Jie turėjo šventuosius miškelius, laukus ir vandenis, ir juose niekas nedrįso medžio kirsti, laukų dirbti ar žvejoti. Šios klastingos sugedusios tautos viduryje, būtent Nadruvoje, buvo vieta, vadinama Romovė (Romow)... kur gyveno vadinamasis Krivis... Be to, jie dar garbino, kaip tat būta senovėje, negęstančią ugnį... Jie, mat, tikėjo, kad, kas šiame gyvenime yra buvęs kilmingas ar nekilmingas, turtingas ar vargšas, galingas ar bejėgis, toks bus ir prisikėlęs amžiname gyvenime. Dėl to, drauge su mirusiuoju kilminguoju sudegindavo jo ginklus, žirgus, vergus ir verges, drabužius, medžioklinius šunis, plėšriuosius paukščius ir visa kita kariška. Su nekilmingaisiais sudegindavo drauge visa tai, kas buvo susiję su jo kasdieninio gyvenimo darbu. Jie tikėjo, kad sudeginti daiktai drauge su jais prisikelsią ir kaip anksčiau tarnausią... Jie ir seniau ir dabar nesirūpina nereikalingais ar prabangiais drabužiais; kokius šiandien nusivilko, tokius rytoj apsivilko, nepaisydami, kad gali būti net išvirkšti. Jie nevartoja minkštos patalynės ir prabangaus maisto. Paprastą vandenį, medų, atskiestą vandeniu, arba midų naudoja atsigerti, taip pat vartoja kumelės pieną... Kitokio gėrimo senovėje jų ir nežinota. Savo svečiams jie rodo kokį begalėdami švelnumą, ir jų namuose nėra tokio valgio ar gėrimo, kuriuo šia proga nepasidalytų su savo svečiu. Jų tarpe niekam neleidžiama elgetauti: reikalingas maisto laisvai vaikščioja iš namų į namus ir nesidrovėdamas valgo ką tinkamas... Jeigu dėl kurių netikėtų įvykių susidaro nepakenčiama būklė, jie buvo pratę nusižudyti. Jie nežinojo dienų skirtumo ar padalijimo. Todėl norėdami tesėti kurį tarpusavio ar su svetimaisiais susitarimą ar susitikimą, jie nustato tam tikrą dienų skaičių: tat padarę, kiekvienas jų pirmąją dieną įkerta kokį nors ženklą į medį ar užmezga mazgą kurpių dirželyje ar juostoj. Kitą dieną pridedamas dar vienas ženklas, ir taip daroma kasdien, iki bus prieita diena, kurią reikia tesėti susitarimą. Iš pagarbos savo dievams kai kurie jų kasdien naudodavosi pirtimi; kiti vėl pirties kęste nekęsdavo. Moterys ir vyrai buvo pratę austi kai kurie drobinį, kiti vilnonį aprėdą pagal savo įsitikinimą, kad tuo būdu įsiteiksią savo dievams. Kai kurie dėl pagarbos savo dievams nedrįsdavo jodinėti tam tikro plauko žirgais, vieni juodais, kiti baltais arba kurio kito plauko žirgais...

(Lot. — SRP 1 p. 53—55)

---

[1] Dusburgas lietuviais tevadina tik tuos gyventojus, kurie priklausė to meto Lietuvos valstybei, o lietuviai gyventojai, ordino užkariauti, yra vadinami prūsais.

III SKYRIUS

LIETUVOS FEODALINĖS VALSTYBĖS VYSTYMASIS XIII AMŽIUJE IR XIV AMŽIAUS PRADŽIOJE

I. EKONOMINIAI IR VISUOMENINIAI SANTYKIAI LIETUVOJE XIII AMŽIUJE IR XIV AMŽIAUS PRADŽIOJE

12. 1229 m. Alsių apylinkėje Kalavijuočių ordino kariai pagrobė iš lietuvių daug žirgų.

Iš Livonijos eiliuotosios kronikos.

Magistro galvoje tebuvo žygis prieš Lietuvą... Jis puolė Alsių kraštą. Bet čia jis sutiko didžiulę pagonių kariuomenę... Tasai mūšis buvo laimėtas. 2 000 lietuvių toje kovoje buvo nukauta ir ant lauko pasiliko, o kiti, mūšyje nuvargę, kur pakliuvo, išsiblaškė... Ir todėl krikščionys džiaugėsi... Pagrobę nuo pagonių 2 500 žirgų, jie sugrįžo namo...

(Sen. vok. — LRCh p. 42—43 eil. 1802—1807, 1832—1844)

13. 1248 m. Kovose žūva jotvingių kunigaikščiai.

Iš Ipatijaus metraščio.

6756 (1248) metais. Jotvingiai kariavo prie Ochožo ir Busovno ir visą tą kraštą pavergė... Besimušant prie Dorohičino vartų... neišlaikė... ir pabėgo piktieji pagonys. Ir buvo jų kautynės ir vijo juos ne vieną dienos kelią ir buvo nukauta 40 kunigaikščių ir daug kitų buvo nukautų... Buvo nukauti pikti kariai Skomantas ir Boruta.

(Rus. — PSRL 2 sk. 799—800)

14. 1254 m. Lietuviai atsiveždavo sau ginklų, drabužių, druskos ir kitų gyvenimo reikmenų Nemuno upe.

Iš popiežiaus Inocento IV bulės.

...Iš tiesų, kad sudarytų pavojų tikintiesiems krikščionims, tų kraštų pagonys atsiveždavo sau ginklų, drabužių, druskos ir kitų gyvenimo reikmenų tąja upe, kuri yra tarp Livonijos bei Prūsijos, vietos žmonių vadinama Nemunu (Memele)...

(Lot. — CDP 1 p. 95—96)

15. 1254—1255 m. Jotvingių didiko Steikinto sodyba ir aplinkiniai kaimai.

Iš Ipatijaus metraščio.

Danilas įsakė pulti Jotvingių žemę ir visi Steikinto namai buvo sunaikinti, ir šiandien ten yra tuščia...

(Rus. — PSRL 2 sk. 828)

Danilas žygiavo į Jotvingius... Prijoję kaimą, vadinamą Baldikiškiais, pasiuntė (sūnų) Levą su broliu. Levas tyliai apsupo kaimą, iškirto visus, vieną gi atvedė. Karalius paklausė jį. Tas vienas atsakė: «Kaime, vadinamame Priviščiais, yra susirinkę jotvingiai»... Ir didelę malonę patyrė karalius (Danilas) ir jo kariai tą dieną, nes su nedidele kariauna nugalėjo išdidžius jotvingius, ir zlinius, ir krismenius, ir pakenius... ir degino jų namus, ir pavergė jų sodybas. Sustojo nakčiai Priviščiuose, pagrobė jų turtus ir sudegino jų namus. Kitą rytą žygiavo toliau, pavergdami jų žemę ir degindami... ir pilis pavergė, ir ypač Steikinto namus degino. Ir sustojo Karkavičių kaime, ir stebėjosi, kad tokia daugybė karių, ir žirgai ir patys, dviejuose kiemuose pasisotino, ir net negalėjo visko patys suvalgyti nei žirgai suėsti...

(Rus. — PSRL 2 sk. 831—834)

16. 1263 m. Mindaugo nužudytojas yra toks pat turtingas kaip Mindaugas.

Iš Livonijos eiliuotosios kronikos.

Mindaugas, kuris magistro Andriaus buvo vainikuotas, išgyveno lig šio laiko. Buvo kitas galingas lietuvis, kuris slaptai jam pavydėjo: buvo lygiai ir turtingas ir tiek pat draugų turėjo. Mindaugas vos jam prilygo. Tas pats Mindaugą nukovė...

(Sen. vok. — LRCh p. 163—164 eil. 7121—7132)

17. 1279 m. Jotvingiai bado metu perka javų rusų žemėse.

Iš Ipatijaus metraščio.

6787 (1279) metais. Buvo badas visoje žemėje: ir Rusioje, ir Lenkijoje, ir Lietuvoje, ir Jotvingijoje. Todėl jotvingiai pasiuntė savo pasiuntinius pas Vladimirą su tokia kalba: «Viešpatie kunigaikšti Vladimirai, atvykome pas tave nuo visų jotvingių, pasitikėdami dievu ir tavo sveikata; viešpatie, nenumarink mūsų, bet išmaitink mus; pasiųsk, viešpatie, pas mus parduoti savo rugių, o mes su džiaugsmu pirksime ir mielai duosime ko nori: vaško ar voverių, ar bebrų, ar juodųjų kiaunių, ar sidabro». Vladimiras iš Beresto pasiuntė pas juos su gerais, patikimais žmonėmis Bugu laivus su rugiais.

(Rus. — PSRL 2 sk. 879)

18. 1286 m. Žemaitijos lietuvis feodalas — aukso, sidabro, daugybės arklių ir kitokio turto savininkas.

Iš Dusburgo kronikos.

Tuo metu vienas lietuvis, vadinamas Pelužiu (Peluse), įžeistas savo viešpaties, vieno kunigaikščio, kuris jų karalystėje buvo, sakytum, antrasis asmuo po Lietuvos karaliaus, atvyko pas Žemijos krašto brolius. Jo prašomas Karaliaučiaus komendantas davė jam Martyną de Golin, Konradą, vadinamą velniu, ir dar vieną, vadinamą Stovemele, ir 20 kitų narsių vyrų, labai įgudusių plėšikauti, kad jie ginkluoti drauge su juo eitų jo patirtą nuoskaudą atkeršyti. Kai jie priartėjo prie šio kunigaikščio sodybos, rado ten pakviestus į vestuves beveik visus Lietuvos karalystės kilminguosius kaimynus. Kada jie, pagal savo įpratimą visi nusigėrę, ilsėjosi savo guoliuose, juos puolė ir, neskaitant kitų, kurių buvo daug, nukovė 70 kunigaikščių drauge su namų šeimininku. Jaunąjį ir jaunąją ir kunigaikščių žmonas su šeimyna ir vaikais ir 100 arklių su auksu bei sidabru ir visa namų apyvoka jie nusivedė su savim.

(Lot. — SRP 1 p. 149)

19. 1307—1315 m. Putininkų (Putvių?) priešpilyje slepiamas javų derlius.

Iš Dusburgo kronikos.

Mat, jis (komendantas), surinkęs kariuomenę, drauge su tais, kurie buvo jo valdžioje, laivais pasikėlė Jūros upe aukštyn ir, žygiuodamas tolyn, prisiartino prie Putininkų pilies. Brėkštant, dar pilies žmonėms tebemiegant, slapta įsibrovė į priešpilį ir jį sudegino, paėmęs į nelaisvę ar nukovęs tuos, kurie nesuskubo pasprukti į pilį.

Tų pačių metų rudenį, kai jau buvo atstatytas minimas priešpilis ir jame buvo suslėptos visos atsargos ir derlius, tas pat komendantas su savo broliais ir raiteliais ten atvyko ir antrą kartą priešpilį sudegino, paėmęs į nelaisvę ar iššudęs visus, kas tik buvo ten rastas.

(Lot. — SRP 1 p. 173—174)

20. 1311 m. Lietuvos kariuomenė paima grobį Kryžiuočių valstybėje.

Iš Dusburgo kronikos.

Vytenis, Lietuvos karalius, manydamas, kad viskas kaip ir seniau jam turi sektis pagal jo norą, su 4 000 rinktinių vyrų įsibrovė į Prūsiją ir taip nusiaubė Varmijos vyskupystę, kad už pilių bei tvirtovių sienų nieko nebeliko, kas nebūtų sudeginta, nužudyta ar paimta nelaisvėn... Be kito grobio, kurio buvo labai daug, jis su savim nusivedė daugiau kaip 1 200 krikščionių belaisvių.

(Lot. — SRP 1 p. 176)

21. 1317 m. Kryžiuočių kariai įsibrovėliai sudegino Lietuvos feodalo Sudargo sodybą ir aplinkinius kaimus.

Iš Dusburgo kronikos.

Tų pačių metų vasarą apie Jonines tas pat maršalkas su broliais ir vyrais iš Žemijos, kai priartėjo Pagraudos[1] sritį, padalijo savo kariuomenę

[1] Pagraudos sritis — dabartinės Šilutės ir gretimos apylinkės.

į 4 būrius. Brolis Hartmanas ir brolis Friderikas Kvitz su 60 vyrų privalėjo pulti kai kuriuos šios srities kaimus, bet paklydo ir nieko nenuveikė. Antroji kariuomenės dalis, būtent brolis Friderikas de Libencele, Ragainės komendantas, turėjo slapta priartėti prie Gedimino pilies ir ją paimti, tačiau nežinia kuriuo būdu pilies žmonės sužinojo tat iš anksto ir pilį gynė, nors priešpilį broliams pavyko sudeginti. Trečioji dalis, būtent brolis Albertas de Indagine ir 60 vyrų, įsibrovė į vieno kilmingo ir galingo vyro, vadinamo Sudargu, sodybą ir ją drauge su aplinkiniais kaimais pavertė pelenais, daugelį vyrų iššudę, paėmė į nelaisvę jo žmoną su vaikais ir šeimyna ir su daugeliu kitų moterų bei kūdikių.

(Lot. — SRP 1 p. 183)

22. 1318 m. Kryžiuočių ordino kariai, sudegindami Junigėdos ir Peštvėnų pilių priešpilius, sunaikina naujo derliaus grūdus.

Iš Dusburgo kronikos.

Rudenį 1318 viešpaties metais maršalas brolis Henrikas su didele kariuomene priartėjo prie Junigėdos (Veliuonos) ir Peštvėnų pilių ir visiškai sudegino abu priešpilius, kuriuose tuo metu buvo labai daug prikrauta naujo derliaus grūdų.

(Lot. — SRP 1 p. 184)

23. 1323 m. gegužės mėn. 26 d. Gediminas kviečiasi iš užsienio amatininkus.

Iš Gedimino rašto Saksonijos ir kitų kraštų dominikonams.

Gediminas... Mokytiems vyrams, pamaldiems pamokslininkų ordino magistrams, bet kurios srities vienuolynų vyresniesiems ir visiems broliams, o ypač Saksonijos magistrui ir jo žinioje esantiems vienuolynų vyresniesiems... Prašome, kad paskelbtumėte tai liaudžiai miestuose, vietovėse ir kaimuose... Taip pat, jei (pas mus norėtų atvykti) kurie riteriai ir kariai, suteiksime jiems pajamų ir ūkių žemės, kiek jos norės. Pirkliams, amatininkams, račiams, balistų dirbėjams, batsiuviams ir visokių rūšių mechanikams su žmonomis, vaikais ir gyvuliais leidžiame laisvai į mūsų žemę įeiti ir išeiti be jokio užmokesčio arba muito ir be jokių trukdymų...

(Lot. — LUB 2 Nr. 688)

24. 1323 m. spalio mėn. 2 d. Prekybos ir kitų klausimų aptarimas Lietuvos sutartyje su Livonija.

Visiems, kurie matys arba girdės šį laišką, Gediminas, Lietuvių karalius, (siunčia)... sveikinimą. Šiuo raštu visiems pranešame, kad, atsiliepdami į mūsų laišką, atvyko su mumis susitikti Livonijos ir Estijos žemių

valdovų pasiuntiniai... O mes, rinktinių mūsų vyrų patarimu bei sutikimu, su aukščiau minėtais pasiuntiniais ir visais krikščionimis nutarėme sudaryti pastovią ir tvirtą taiką, taip pat ir su visais, kurie siunčia pas mus pasiuntinius ir turi norą palaikyti su mumis taiką, tokiomis sąlygomis, kad visi keliai sausuma ir vandeniu turi būti be jokių kliuvinių atviri ir laisvi kiekvienam žmogui, kuris atvyksta pas mus arba grįžta namo iš mūsų, taip pat ir mums vykstant pas juos.

Aukščiau minėtą taiką nutarėme sudaryti žemiau pažymėtomis sąlygomis: jeigu tarp mūsų atsiras koks nors ginčo objektas, turi būti vėl atstatoma draugystė, atsižvelgiant į teisingumą ir meilę; taip pat, jeigu kas aukščiau minėtose ribose patirs neteisingumą, jis (tas neteisingumas) turi būti baudžiamas pagal veikiančią teisę tos šalies, kurioje bus įvykdytas koks nors neteisingumas; o jeigu ten pat bus atsisakyta įvykdyti teisingumą, tad po to reikia tuo klausimu kreiptis į valdovus, kurie pilnai patenkins teisingumą; be to, jeigu kas nors kito turtą nugabens į kitą žemę, jis (tas turtas) turi būti grąžinamas, kai tik bus surastas; tačiau, jeigu koks nors laisvas žmogus nutars keliauti arba vykti iš vienos žemės į kitą, jam turi būti suteikiama visiška laisvė; be to, jeigu koks nors vergas, esąs asmeninėje nuosavybėje, pabėgs į kitą žemę, jis turi būti sugrąžinamas, kai tik jo bus pareikalauta. Mat, aukščiau minėta taika turi būti pastovi ir tvirta, ir niekam iš žmonių tenebūna leidžiama jos sulaužyti, ir niekas iš mūsų pavaldinių neturės galimybės niekada be mūsų sutikimo aukščiau minėtos taikos atsisakyti. O jeigu kuri nors pusė, turėdama teisėtą pagrindą, norės pareikšti prieštaravimą arba atsisakyti minėtosios taikos, turi atvirai vienas kitam prieš du mėnesius apie tai iš anksto pareikšti. O be to, kad viskas tarp mūsų būtų pagal meilę ir draugystę, duodame ir suteikiame kiekvienam, atvykstančiam pas mus ir grįžtančiam (nuo mūsų), visais reikalais rygiečių teisę, ir kiekvienas žmogus iš abiejų pusių turi visišką laisvę pirkti ir parduoti visas prekes, kurios tik tinka jam. Paliudyti tam, kas aukščiau išdėstyta, ir patvirtinti minėtai taikai yra prikabintas prie šio rašto mūsų karališkasis antspaudas. Duota mūsų Vilniaus pilyje, 1323 viešpaties metais, artimiausiame sekmadienyje po šv. Mykolo šventės.

(Lot. — MPV 3 p. 226—227 Nr. 168)

II. VALSTYBINĖS SANTVARKOS VYSTYMASIS XIII AMŽIUJE IR XIV AMŽIAUS PRADŽIOJE

25. 1206 m. Visoje Lietuvoje telkiama kariuomenė.

Iš Henriko Latvio kronikos.

Po to lietuviai... visoje Lietuvoje surinkę stiprią kariuomenę, kiaurą naktį kėlėsi per Dauguvos upę. Vakare prieš kalėdas atvyko į Turaidą ir, auštant perėję Gaivą, išsiskirstė po visus kaimus: radę kraštą neįspėtą jokiais gandais, daugelį užmušė ir nemaža išsivedė į nelaisvę...

(Lot. — HChL p. 44)

26. 1212 m. Lietuva daro santarvę su Novgorodu.

Iš Henriko Latvio kronikos.

Tuo laiku Daugerutis[1] (Daugeruthe), karaliaus Visvaldo (Vsevolodo) uošvis, nukeliavo su daugeliu dovanų pas didįjį Novgorodo karalių ir sudarė su juo taiką bei santarvę...

(Lot. — HChL p. 107)

27. 1219 m. Lietuvos žymiausių feodalų sudaryta taikos sutartis su Galičo-Volynės kunigaikščiais.

Iš Ipatijaus metraščio.

Dievo paliepimu atsiuntė Lietuvos kunigaikščiai pas didžiąją kunigaikštienę Romanovą, Danilą ir Vasilką taikos pasiūlymą. Lietuvos kunigaikščių vardai buvo šie: tai vyriausieji[2] Živinbudas, Daujotas, Dausprungas (Dovsprung), jo brolis Mindaugas (Midog), Daujėlos brolis Vilikaila; o Žemaičių kunigaikštis Erdivilas, Vykintas, o Ruškavičių — Kintibutas, Vambutas (Vonibut), Butautas, Vyžeikis ir jo sūnus Višlis, Kitenis, Plikienė (?Plikosova); o tai Bulevičiai — Vismantas (Višimut) — kurį nužudė Mindaugas ir paveržė jo žmoną, ir jo brolius iššudė: Edivilą, Sprudeiką; o šie kunigaikščiai iš. Deltuvos — Judikis, Pūkeikis, Bikšis, Ligeikis (Likiik). Šie visi sudarė taiką su kunigaikščiu Danilu ir Vasilka, ir žemė buvo rami.

(Rus. — PSRL 2 sk. 735—736)

28. Apie 1245—1263 m. Mindaugas — visos Lietuvos valdovas.

Iš Ipatijaus metraščio.

Kunigaikščiaudamas Lietuvos žemėje, (Mindaugas) pradėjo žudyti savo brolius ir brolėnus, o kitus išvijo iš krašto ir pradėjo kunigaikščiauti vienas visoje Lietuvos žemėje; ir labai išpuiko, ir reikalavo būti šlovinamas ir garbinamas, ir nepakentė priešingo sau nieko. Turėjo jis sūnų Vaišelgą ir dukteris; dukterį išleido už Švarno Daniloviičiaus į Cholmą; Vaišelga pradėjo valdyti Novgorodoką...

(Rus. — PSRL 2 sk. 858—860)

29. 1250—1251 m. Mindaugo kovos su feodalais, savo giminaičiais.

Iš Ipatijaus metraščio.

...Tautvilas gi atbėgo į Žemaitiją pas savo dėdę Vykintą, paėmė jotvingius ir žemaičius ir su Danilo pagalba, kurią Danilas seniau jam buvo davęs, žygiavo prieš Mindaugą. Mindaugas pasirengė, bet nusprendė su jo pulkais nesikauti, įžengė į pilį, vadinamą Voruta, ir, išsiuntęs naktį savo

---

[1] Daugerutis — Lietuvos kunigaikštis, greičiausiai sritinis.
[2] Iš teksto ne visai aišku, ar vyriausieji» ar «vyriausiasis».

svainį, išvaikė rusus ir jotvingius... Ir atvyko Mindaugas, surinkęs didelę jėgą, prie Vykinto pilies, vadinamos Tviremet (Tverų?), Tautvilas išjojo iš pilies, o su juo Danilo rusai ir polovcai, ir su jais žemaičiai, ir daugelis pėsčių; jiems besivejant, polovcas Kočius pašovė Mindaugą į šlaunį. Ir sugrįžo Mindaugas į savo žemę; daug susidūrimų buvo tarp jų. Vismantas prie tos pilies buvo nukautas...

(Rus. — PSRL 2 sk. 817—818)

30. 1255 m. Mindaugo kariuomenės vadai žūva kovoje.

Iš Ipatijaus metraščio.

Lietuviai... kariavo apie Lucką... Tai buvo Mindaugo žmonės ir jų vadas (vaivada) Chvalas, kurie daug žudynių darė Černigovo žemėje, ir Sirvydas Ruškavičius; Sirvydas pabėgo, o Chvalas buvo nukautas, taip pat daugelis kitų.

(Rus. — PSRL 2 sk. 839—840)

31. 1261 m. Mindaugo sąjunga su Aleksandru Nevskiu.

Iš Livonijos eiliuotosios kronikos.

Tuoj (Mindaugas) pasiuntė Rusijos karaliui pasiuntinius į jo kraštą. Tie sugrįžo labai greitai ir jam pranešė tikrą žinią, jog rusai esą pradžiugę, kad jis nuomonę pakeitęs. Ėjo drauge jų pasiuntiniai prie Mindaugo karaliaus, siūlė jam didžią pagalbą. Mindaugui visa tai patiko...

(Sen. vok. — LRCh p. 148 eil. 6461—6470)

32. 1262 m. Lietuvos kariai kovoje įsitvirtina priedangų eilėmis.

Iš Ipatijaus metraščio.

...Vasilka... pavijo juos (lietuvius) prie Nevelio pilies. Lietuviai sustojo prie ežero ir, pamatę pulkus, pasiruošė ir pagal savo paprotį sėdo prisidengę skydais trimis eilėmis. Vasilka, sutvarkęs savo pulkus, juos puolė, ir jie pradėjo kautis. Lietuviai neišlaikė ir ėmė bėgti... Borisas atjojęs atidavė karaliui (Danilai) karo grobį: pabalnotus žirgus, skydus, ietis, šalmus...

(Rus. — PSRL 2 sk. 856—857)

33. 1263 m. Mindaugo mirtis ir tolesnės Lietuvos stambiųjų feodalų savitarpio kovos. Treniota — Lietuvos valdovas.

Iš Ipatijaus metraščio.

6771 (1263) metais. Mindaugas buvo pasiuntęs visą savo jėgą už Dniepro prieš Briansko kunigaikštį Romaną. Daumantas, buvęs su jais, nuvyko į karą, bet, pasirinkęs sau patogų laiką, sugrįžo atgal,

sakydamas: Pikti burtai neleidžia man drauge su jumis eiti. Skubiai sugrįžęs atgal, greitai pavijo Mindaugą ir čia pat nužudė jį ir drauge su juo du jo sūnus: Ruklį ir Repeikį. Toks buvo Mindaugo nužudymo galas. Nužudžius Mindaugą, Vaišelga, pabūgęs to pat, išbėgo į Pinską ir ten gyveno, o Treniota pradėjo kunigaikščiauti visoje Lietuvos žemėje ir Žemaitijoje. Ir pasiuntė pas savo brolį Tautvilą į Polocką, ir taip tarė: Broli, atvyk čia; pasidalysime Mindaugo žemę ir turtus. Atvykęs pas jį, Tautvilas sumanė nužudyti Treniotą, o Treniota tą patį sumanė padaryti su Tautvilu. Treniota paskubėjo ir, nužudęs Tautvilą, pradėjo kunigaikščiauti vienas. Po to pradėjo galvoti Mindaugo žirgininkai, 4 tarnai, kaip jiems lengviau nužudyti Treniotą. Jam einant į prausyklą praustis, jie, parinkę sau patogų laiką, jį nužudė, ir toks buvo Treniotos nužudymo galas. Išgirdęs tai, Vaišelga su pinskiečiais nuvyko į Novgorodoką, o iš čia, paėmęs su savim Novgorodoko žmonių, nuvyko į Lietuvą kunigaikščiauti; visi džiaugdamiesi priėmė savo valdovo sūnų.

(Rus. — PSRL 2 sk. 860—861)

34. 1264 m. Vaišelga — didysis Lietuvos kunigaikštis ir jo kovos su tėvo nužudytojais.

Iš Ipatijaus metraščio.

6772 (1264) metais Vaišelga pradėjo kunigaikščiauti visoje Lietuvos žemėje ir pradėjo žudyti savo priešus: iššudė jų nesuskaitomą daugybę, o kiti išbėgiojo, kur kas galėjo... Po to Švarnas nuvyko pas Vaišelgą į pagalbą, o kunigaikštis Vasilka pasiuntė į pagalbą visą savo kariuomenę, Vaišelga gi pavadino Vasilką savo tėvu ir viešpačiu. Ir atvyko Švarnas su pagalba pas Vaišelgą į Lietuvą, ir Vaišelga, pamatęs Švarno ir savo tėvo Vasilkos pagalbą, labai tuo džiaugėsi ir pradėjo tvarkyti, ir su didele jėga nuvyko, ir pradėjo imti pilis Deltuvoje ir Nalšėnuose: pilis paėmęs ir savo priešus nugalėjęs, sugrįžo pas savuosius.

(Rus. — PSRL 2 sk. 861, 863)

35. 1265—1266 m. 300 lietuvių su šeimomis persikelia į Pskovą.

Iš I Novgorodo metraščio.

6773 (1265) metais... Surinkęs savo tėvo karius ir prietelius... vyko jis (Vaišelga) į pagoniškąją Lietuvą ir ją nugalėjo ir visus metus išbuvo jų žemėje... visą jų žemę ginklu pavergė... Tuomet atbėgo į Pskovą apie 300 lietuvių su žmonomis ir vaikais, ir kunigaikštis Sviatoslavas su pskoviškiais popais ir su pskoviečiais juos pakrikštijo...

6774 (1266) metais. Pskoviečiai pasodino pas save (kunigaikščiu) lietuvių kunigaikštį Daumantą...

(Rus. — NIL p. 84—85)

36. 1276 m. Kryžiuočių ordino užkariautų žemių gyventojai keliasi į Lietuvos valstybę.

Iš Ipatijaus metraščio.

6784 (1276) metais. Atvyko prūsai pas Traidenį iš vokiečių pavergtos savo žemės. Jis priėmė juos pas save ir dalį jų apgyvendino Gardine ir dalį Slonime...

(Rus. — PSRL 2 sk. 874)

37. 1279 m. Lietuvos kariai išvien su rusais su mašinomis puola Daugavpilį.

Iš Livonijos eiliuotosios kronikos.

Kai kariuomenė susirinko, tuoj magistras, ją paėmęs, Dauguvos krantais keliavo. Daugavpilis jam rūpėjo... Tarėsi su savo broliais dėl kalno, skirto piliai: Aš manau, ant šio kalno reikia pilį pastatyti, kad ji visiems pagonims ir Traideniui, jų karaliui, sielvartą sukeltų. Ir pilis tuomet gana greitai pagal brolių patarimus buvo pastatyta ant to kalno...

Vos trumpam praslinkus laikui, čion karalius Traidenis ir su juo lietuvių būriai prie pilies raiti atjojo. Ją sudeginti norėjo, bet, atradę labai stiprią, statė 4 labai dideles svaidykles. Gynėjams tai nepatiko. Dar ir rusai šauliai čion atėjo, prisijungė prie Traidenio: žeidė iš lankų ne vieną. ...Ketvertas jų svaidyklių greitai svaidyti pradėjo: svaidė smarkiai dieną naktį didžius akmenis. Vežė juos čia pagonys nuo pat ryto iki nakties. Reik čia tiesa pasakyti. Jie išdaužė daug šulų aplinkui pilį... Nors ir siaubė dieną naktį, greit Traidenis pastebėjo, kad pilies neįstengs užimti su kariuomene sava. Nors tiek pastangų padėjo, bet užimti negalėjo...

(Sen. vok. — LRCh p. 187—189 eil. 8177—8252)

38. 1307 m. Lietuvos kariai turi būti po mėnesį ar daugiau pilies sargyboje.

Iš Dusburgo kronikos.

Lietuvoje buvo paprotys, kurio beveik visada buvo laikomasi, pasienio pilims saugoti: lietuvių karalius kuriai nors piliai saugoti skiria tam tikrą skaičių ginkluotų vyrų, sakysime, vienam mėnesiui ar ilgesniam laikotarpiui, kuriam sukakus, jie išeina, o kiti ateina į jų vietą minimos sargybos eiti. Dėl to taip atsitiko, kad kai 85, saugoję Bisėnų pilį Lietuvos vyrai, atlikę savo pamainos laiką, turėjo pasitraukti, juos drąsiai puolė lauke Galskaimio (Calsheim) brolis Friderikas de Libencele, Ragainės komendanto padėjėjas... su 19 brolių ir 60 vyrų...

(Lot. — SRP 1 p. 174)

39. 1315 m. Lietuvos kariuomenė su dviem karo mašinom puolė Ordino riterių užgrobtą Skirsnemunės pilį.

Iš Dusburgo kronikos.

Vytenis, lietuvių karalius, surinkęs savo karalystėje visus karui tinkamus vyrus, apsupo Skirsnemunės (Cristmemele) pilį ir iš visų pusių per 17 dienų ją stipriai puolė su dviem karo pabūklais ir daugeliu šaulių.

Matydami tatai, broliai sudegino savo pilies priešpilį, norėdami apsisaugoti nuo būsimųjų pavojų. Tuo tarpu, iki visa tat vyko, iš Žemijos minimos pilies gelbėti atplaukė 10 brolių ir 40 vyrų, bet lietuviai taip gudriai užėmė visus kelius ir visus pilies priėjimus, kad daug kartų mėginant, niekam nepavyko į pilį prasiskverbti. Dėl to tie broliai buvo priversti pasilikti laivuose, kur kiekvieną dieną juos puldinėjo lietuviai, ir tose kovose daug netikėlių buvo nukauta ir sunkiai sužeista, o brolių pusėje 18 vyrų buvo sužeista. Kai šiuo būdu jie nieko nepešė, pagaliau 17-ją dieną, jau norėdami pasitraukti, nes manė magistrą su didele kariuomene beartėjant, jie priėjo pilies griovį ir ten prinešė medžių, šieno, šiekštų ir šiaudų, užsispyrę žūt būt pilį sudeginti. Jiems taip begabenant kurą ir bepuolant, tiek daug jų buvo nukauta ir sunkiai sužeista, kad net neteko girdėti skaičiaus. Dėl to jie pasitraukė, nieko nepešę ir sudeginę savo karo pabūklus.

(Lot. — SRP 1 p. 181—182)

40. 1322 m. Peštvėnų pilies gynėjų ginklai.

Iš Dusburgo kronikos.

1322 viešpaties metais į Prūsijos žemę atvyko garbingi vyrai ir viešpačiai Bernardas, Bratislavos kunigaikštis iš Lenkijos, Gerodiško grafas, pirmagimiai sūnūs Juliako ir Vildenbergo grafų nuo Reino, Lichtenbergo ir Phligto valdovas su savo broliu iš Bohemijos su daugeliu karių bei ginklanešių. Su jais visais ir visu Chelmo žemės ir gretimų sričių brolių kariuomenės pajėgumu brolis Friderikas iš Vildenbergo, einąs didžiojo magistro pareigas, ir 150 brolių žiemos metu įsibrovė į Vaikių sritį. Plėšimais ir ugnimi benaikindami pilį ir kitus pastatus, tokias skerdynes padarė žmonėms, kad ten tik šlapia bepaliko. Kitą dieną jie įsibrovė į Raseinių sritį ir trečią dieną į Ariogalos sritį, ir abi sritis sunaikino ugnimi. Šios trečios dienos vakare jie apsupo ir stipriai puolė Peštvėnų (Pistam) pilį; maldininkai taip gerai buvo apsiginklavę, kad jiems užkopus ant sienų, pilies žmonės neįstengė sulaikyti jų veržimosi nei ietimis, nei kalavijais, nei kurios kitos rūšies ginklais. Pagaliau dviese, trise ar dar daugiau, nusitvėrę mietus, atrėmę juos į bekopiančių krūtinę ar nugarą, ir, bestumdami, juos nušluodavo nuo sienų. Beartėjant nakties tamsai, broliai liovėsi puolę.

(Lot. — SRP 1 p. 186)

41. 1324 m. Gedimino taryba, pasiuntiniai, vertėjai.

Iš popiežiaus legato pasiuntinių pranešimo.

Apaštališkojo sosto pasiuntinių... Rygos arkivyskupo ir Rygos miesto tarybos konsulų pasiųsti... atvykome pas Lietuvos karalių į jo Vilniaus miestą (gegužės mėn 26 d.)... Jis pakviesdino mus pas save. Atvykę pas jį, sėdintį su savo tarėjais menėje, parodėme jam viešpačių legatų, viešpaties arkivyskupo, Saremos ir Tartu vyskupų bei Rygos konsulų laiškus, jis juos maloniai priėmė. Vėliau jam pasakėme, kad mums iš apaštališkojo viešpaties (popiežiaus) ir ponų legatų pusės yra pavesta reikalus su juo aptarti. Jis atsakė, kad šis laikas nepatogus, nes atvykome iš kelionės ir pavargus reikėtų pasilsėti, būti linksmiems ir geros nuotaikos. Kitą rytą...

kalbėjomės su broliu Mikalojum (Vilniaus vienuoliu), klausdami jį, ar karalius ir dabar yra to paties sumanymo, apie kurį buvo rašęs apaštališkajam viešpačiui ir visam pasauliui. Primygtinai prašydami jo patarimo, iš jo sužinojome, kad jis esąs iš karališkosios tarybos... Jis atsakė, kad jo (karaliaus) pasiryžimas pakitėjo ta kryptimi, kad visiškai nebenorįs priimti Kristaus tikėjimo. Po mišių kalbėjomės su broliu Henriku ir Bertoldu, mažaisiais broliais (pranciškonais), klausdami jų patarimo, kaip ir pirma. Jie atsakė, kad karalius yra turėjęs gerą pasiryžimą, bet, deja, užėjus kitiems (nusistatymams), visiškai pasikeitęs ir pasidaręs priešingas. Netgi jie per visus metus nėra buvę jo taryboje, o dalyvaudavo tiktai vien brolis Mikalojus, kurį jie net įtarė dėl tos nelaimės ir dėl pasitraukimo nuo kilnaus pasiryžimo... Tuo metu, kai buvome mišiose, karalius pasikvietė brolį Mikalojų. Po mišių norėjome grįžti į svetainę, brolio Bertoldo lydimi. Atvyko karaliaus pasiuntinys ir pakvietė brolius Bertoldą ir Henriką pas karalių.

Po valgio karalius pakvietė ir mus. Atėję mes radome jį savo menėje su savo tarėjais. Jų buvo apie 20. Tai mums labai nepatiko, nes tikėjomės jį rasti patį vieną. Pasitarus visiems drauge, pasirodė mums sprendimas aiškus. Iš jo supratome jį atsimetus. Norėdami įsigyti jo palankumo, pradėjome kalbėti apie viešpačių atvykimą ir procesą prieš (Ordino) brolius, apie jo belaisvių ir turtų grąžinimą sudarius taiką, dėl ko jis labai dėkojo ir džiaugėsi. Vėliau jam papasakojom, kokiu būdu jis turėtų siųsti savo laiškus ponams konsulams į Rygą. Jis pareiškė negalėsiąs nusiųsti savo pasiuntinių į (Rygos) miestą su laiškais, nes pereitais metais jau buvo pasiuntęs savo pasiuntinį į miestą, kurį pakelyje sugavo, badu iškankino ir žiauriai nužudė. Jis prašė konsulus, kad jie patys paskirtų iš savųjų ką nors su jo laiškais ir reikalais pas apaštališkąjį viešpatį ir kad nesigailėtų išlaidų... Po to paklausė karalius, ar mes žinome, kas buvo parašyta laiškuose, kurie buvo skiriami apaštališkajam viešpačiui, viešp. arkivyskupui ir visam pasauliui. Atsakėme, kad laiško turinys buvo tas, kad jis norįs priimti Kristaus tikėjimą ir pasikrikštyti. Tada jis atsakė, kad tai parašyti nėra liepęs, bet jei brolis Bertoldas yra parašęs, tai tegu jis ir atsako; jei kada nors esu turėjęs tokį sumanymą, tepakrikštija mane velnias... Krikščionys garbina savąjį dievą pagal savo papročius, rusai vėl savo apeigomis, lenkai — vėl pagal savo papročius, o mes garbiname dievą pagal mūsų apeigas ir visi turime vieną dievą. Ir, trumpai sakant, visą laiško turinį visiškai patvirtino, išskyrus tiktai krikštą, kadangi nenorįs krikštytis. Ir taip ištarė šiuos žodžius: Ką jūs kalbate man apie krikščionis? Kur randama didesnė neteisybė, didesnė nelygybė, smurtas, žudynės ir išnaudojimas, jei ne tarp krikščionių, o ypač tarp tų, kurie atrodo pamaldūs, kaip, pvz., kryžiuočiai; jie daro visa, kas pikta;... ypatingai praeitais metais, kai žemės viešpačių pasiuntiniai čia buvo, su visų susitarimu, niekieno nepriversti, sudarė taiką visos krikščionybės vardu ir patvirtino ją priesaikomis, be to, dar pabučiavo kryžių, o štai tuoj po to visiškai nieko nesilaikė, ką buvo priesaikomis prisiekę, sutvirtinę, nes ir mano pasiuntinius iššudė, kurie taikai užtvirtinti buvo pasiųsti taip, kaip ir buvom susitarę; ir ne tiktai juos, daugelį ir kitų ir šimtais kartų iššudė, pagrobė, pančiais surišo ir skurde laikė, — todėl visomis tomis jų priesaikomis visiškai nebetikiu.

Kitą dieną nuėjome į mažųjų brolių bažnyčią ir išklausėme mišių. Po mišių buvome grįžę į mūsų svetainę, o po pietų karalius pasiuntė pas mus

savo pasiuntinius iš savo tarybos. Jie paklausė mus, ar mes norime laikytis taikos, kuri buvo anksčiau padaryta, ar yra tokių žmonių, kurie norėtų ar nenorėtų laikytis taikos; jei jie norėtų laikytis taikos, tai ir jis esąs pasiruošęs laikytis visa, kaip yra pasižadėjęs, o jei nenorėtų laikytis taikos, jis galėtų atsiskaityti su jais čia pat; ir dėl to jis prašė atsakymo. Pasitarę tarp savęs, mes (pasiuntiniai) atsakėme: Dėl to, kad karalius pasitraukė nuo savo kilnaus sumanymo, apie kurį buvo pareiškęs apaštališkajam viešpačiui, viešp. arkivyskupui ir visam pasauliui, nežinome, ką viešpačiai legatai, arkivyskupas ir jo sufraganai mano daryti; bet jeigu jis sutiktų, tepasiunčia su mumis savo pasiuntinius, kurie jį geriau galėtų painformuoti, ar taika bus išlaikyta, ar neišlaikyta. Ir jis sutiko tomis sąlygomis, kad priimtume jo pasiuntinius savo atsakomybe, kad jie galėtų saugiai nuvykti ir sugrįžti, ką ir padarėme.

Paskui, kitą dieną, pakvietė mus karaliaus vertėjas į mažųjų brolių svetainę. Ten radome jo tarėją, tai yra karaliaus, su jo paties tarybos nariais. Dalyvaujant vyresniesiems ir mažiesiems broliams, tas pats karaliaus tarėjas paklausė mažuosius, kas pradėjo rašyti tuos laiškus, skirtus apaštal. viešpačiui. Brolis Henrikas atsakė, kad jis rašęs tuos laiškus, su kuriais karalius savo paties pasiuntinį pasiuntęs į (Rygos) miestą, kurį kelionėje išniekino, įkalino ir badu nukankino, o laiškai viešpačiui popiežiui nuvežti. Tada paklausė brolį Bertoldą, ar jisai rašė laiškus, kad karalius norįs pasikrikštyti. Jis atsakė rašęs paskutiniuosius laiškus, kurie buvo pasiųsti per Rygos konsulus, bet juose nieko neparašęs, kaip tik tai, kas išėjo iš karaliaus lūpų, būtent, kad jis norįs būti paklusnus sūnus ir patekti į šventosios motinos bažnyčios globą, kad priimąs krikščionis ir, trumpai sakant, plečiąs Kristaus tikėjimą, nes pradėjęs jausti, jog esąs klaidose. Ir taip atsakė tarėjas: Taigi prisipažįsti, kad tau neliepė rašyti apie krikštą? Tada ir pats Bertoldas ir brolis Mikalojus iš mažųjų ordino atsakė, ir mes visi (atsakėme): Būti paklusniu sūnumi ir pasiduoti šventos motinos bažnyčios globai yra ne kas kita, kaip pasikrikštyti. Tada atsakė tarėjas ir brolis Mikalojus, kad tiktai vienas pats brolis Bertoldas buvo, kuris karalių taip suklaidino. Ir su tais atsakymais išsiskirstė. Išeinant jiems, prisispyrę prašėme tarėją, kad patys vieni ir atskirai norėtume pasikalbėti su karalium. Jis pasakė pranešiąs karaliui.

Ir kitą dieną karalius pasiuntė tą patį savo tarėją su kai kuriais kitais iš savo tarybos, kurie su mumis turėjo slaptai pasikalbėti, nes karalius su mumis kalbėtis negalėjo, nes buvęs užsiėmęs su totoriais...

Kitoje to paties pergamento pusėje užrašyta:

Tai, kas paskui sekė, ką slaptai sužinojome apie tą įvykį, išgirdę iš brolio Henriko, brolio Bertoldo ir kitų brolių ir net pasauliečių: kad broliai Prūsijos kryžiuočiai dovanojo daug drabužių ir gėrybių Žemaitijos galingiesiems ta sąlyga, kad jie sukiltų prieš karalių, sakydami, jei jis priims tikėjimą, tai jie išnaikinsią jį, jo sūnus ir visus jo šalininkus ir išvysią drauge su Teutonų ordino broliais iš savo karalystės ir iš savo pašaknų visus išrausią. Tie grasinimų žodžiai daug kartų tais metais buvo kalbami tiesiog karaliui į akis, panašius grasinimus kalbėjo ir rusai prieš jį, dėl to esą karalius atsižadėjęs tikėjimo taip, kad neišdrįso daugiau prasitarti apie krikštą...

(Lot. — LUB 6 p. 478—482)

III. LIETUVIŲ TAUTOS KOVA PRIEŠ POPIEŽIAUS IR VOKIEČIŲ AGRESIJĄ

42. 1208 m. Livonijos vyskupo, ordino bei jų talkininkų pralaimėjimas Lietuvoje.

Iš Henriko Latvio kronikos.

...Nepaisydami to, kad didelis ir smarkus lietus viską patvindė, jie drąsiai veržėsi į Lietuvą ir, paskirstę kariuomenę po visus kaimus, rado juos tuščius, nes visi vyrai su moterimis ir vaikais buvo pabėgę. Todėl, numatydami, kad jų laukia kova, jie labai greitai susirinko ir nedelsdami pasiruošė dar tą pačią dieną grįžti. Lietuviai, tai pastebėję, savo greitais žirgais apsupo juos iš visų pusių ir, kaip buvo pripratę, sukinėjosi aplink, tai pabėgdami, tai vėl juos persekiodami, ir, leisdami ietis ir strėles, daugelį sužeidė. Tada vokiečiai, glaudžiai susibūrę, dengė užpakalį, leisdami žemgalius pirmyn. Šie tuojau pradėjo bėgti... kiti bėgo į miškus ir pelkes, o visa kovos našta teko vokiečiams. Ir nors kai kurie iš jų labai narsiai gynėsi ir ilgai kovojo, bet jų buvo tiek nedaug ir jie negalėjo tokiai gausybei priešintis. Tenai buvo ir narsieji vyrai Gervinus ir Rabodo su daugeliu kitų; po ilgos kovos kai kurie sužeisti krito, kai kurie buvo priešų pagauti ir į Lietuvą nuvežti, kai kurie bėgdami išsigelbėjo ir grįžo į Rygą pranešti, kas atsitiko. Išgirdęs apie savųjų pabėgimą ir lietuvių drąsumą, (Rygos) miestas nuliūdo ir staiga rygiečių citra pavirto gedulu ir jų dainos verkiančiųjų balsais...

(Lot. — HChL p. 54—55)

43. 1214 m. Lietuviai kovoja prieš Livonijos vyskupo ir ordino karius Koknezės apylinkėse.

Iš Henriko Latvio kronikos.

Meinardas iš Koknezės ir riteriai dar kartą surinko kariuomenę prieš Gercikės karalių Visevaldą. Ir Visevaldas tai išgirdo ir nusiuntė pasiuntinius pas lietuvius. Ir jie atvyko ir jų laukė prie Dauguvos. Ir tie, kurie buvo su Meinardu, nežinodami apie juos, atvyko ir paėmė Gercikę ir išsigabeno iš ten didelį grobį arkliais ir galvijais. Ir lietuviai pasirodė ant kito Dauguvos kranto, prašydami, kad jiems privežtų laivus, kad jie galėtų čia atvykti atnaujinti taikos. Paprastuoliai, per lengvai tikėdami jų apgaulingais žodžiais, pasiuntė ten savo laivus, ir tuojau lietuviai vieni kitus veždami, atvyko, o vis didesnis būrys jais sekė. Pagaliau visas būrys, mesdamasis į Dauguvą, pradeda pas juos atplaukti. Ir riteriai, matydami jų gausumą ir bijodami sulaukti jų užpuolimo, vieni jų nuplaukė laivais Dauguva žemyn ir nesužeisti grįžo atgal į Koknezę, kiti su laivais traukė keliu, ir buvo lietuvių iš užpakalio užpulti... Ir riteriai Meinardas, Joanas ir Jordanas kovojo ir, nepajėgdami tokiai didelei kariuomenei priešintis, buvo jų užmušti ir žuvo. Ir vyskupas tai išgirdo ir rygiečiai raudojo...

(Lot. — HChL p. 115)

44. 1216 m. Lietuviai, rusai ir estai bendromis jėgomis mėgina išvyti Livonijos vyskupą ir ordiną iš Pabaltijo.

Iš Henriko Latvio kronikos.

Pasiuntė estai pas Polocko karalių Voldemarą (Vladimirą), kad jis su gausinga kariuomene atvyktų ir apsiaustų Rygą... Ir karaliui patiko

klastingųjų sumanymas, nes jis visada ieškojo progos Livonijos bažnyčią naikinti, ir jis, pasiuntęs į Rusiją ir Lietuvą, sušaukė didelę rusų ir lietuvių kariuomenę. Ir kai visi susirinko ir buvo pasiruošę, o karalius norėjo į laivą įžengti, kad su jais keliautų, ir štai staiga jis krito ir iškvėpė ir mirė staigia ir netikėta mirtimi, ir visa kariuomenė išsisklaidė ir grįžo atgal į savo kraštą...

(Lot. — HChL p. 128)

45. 1236 m. Livonijos vyskupo, ordino ir jų talkininkų pralaimėjimas ties Saule.

a) Iš Livonijos eiliuotosios kronikos.

Maldininkai tuoj pradžiugo ir į būrius susirikiavo. Su kariuomene gana gražia jie į Lietuvą žygiavo per laukus ir kelius, upokšnius. Sunkenybių daug patyrė, kol pasiekė jie tą šalį. Džiaugdamiesi čia jie degino ir plėšė, į būrius pasiskirstę. Drąsiai jie niokojo tą kraštą. Saulės link jie ėmė grįžti per balas ir per šilynus. Vai kokia pražūtis juos ištiko, niekas žygiuodamas nemanė. Prie upelio tenai savo priešus pastebėjo, bet mažai į kovą ėjo tie, kurie didžiavosi Rygoje... Sekė tai, kas būti turėjo. Tad artyn pagonys ėjo. Krikščionys gi ryto metą pasitraukti iš čia sumanė. Bet juos privertė kovoti pagonys, jiems patiems visai nenorint. Priedanga dauboj menkutė buvo ir juos išmušė...

(Sen. vok. — LRCh p. 44—45 eil. 1895—1933)

b) Iš H. Vartbergės kronikos.

Volkvinas, padaręs ginkluotą žygį į netikėlių lietuvių žemes, būtent su Hazdorfo ponais ir Danenbergo grafu, maždaug Saulių žemėje buvo nužudytas kartu su 50 brolių ir didele daugybe tikinčiųjų Mauricijaus ir jo draugų kankinių dieną. Žuvus ten taip pat ir vyskupui ponui Engelbertui ir Kuršo kunigijai bei visai krikščioniškai tautos daliai, kuršiai atkrito... Po šios liūdnos nelaimės išlikusieji broliai Kristaus kariai kartu su Rygos, Tartu ir Saremos vyskupais verksmingais laiškais popiežių Grigalių IX maldaute maldavo (sujungti juos su Kryžiuočių ordinu), turėdami viltį, kad, jei jie taps viena avidė, greitai triumfuojančiąja dešine nutrins priešingąją pusę. Ir šis minėtas viešpats popiežius Grigalius su bendru kardinolų pritarimu 1235 (1237) metais tuos brolius atvedė į susivienijimą...

(Lot. — SRP 2 p. 33—34)

46. 1243 m. Lietuviai, remiami Pomeranijos kunigaikščio, kovoja prieš kryžiuočius bei jų talkininkus Chelmo apylinkėse.

Iš «Hermano Zalcos pranešimo».

Kitais metais Sventopolko (Pomeranijos kunigaikščio) patarimu buvo surinkta didelė kariuomenė iš lietuvių[1] ir atsimetusių nuo krikščionybės prūsų; ir jie įsiveržė į Prūsijos kraštą prie Chelmo... ir darė tiek žalos,

[1] Dusburgas savo kronikoje lietuvių vietoje čia mini sūduvius (SRP 1 p. 73).

kiek tik įstengė padaryti krašte, taip kad maža kas liko, išskiriant 3 tvirtoves; ir jie laikėsi prieš Chelmo miestą su dideliu būriu iki vakaro... Maršalas su savaisiais nutarė paskui juos sekti su chelmiečiais ir išvyko su 400 vyrų...

Jie jojo (traukė) per dykumą iki vandens, vadinamo Oze, ir užpuolė pagonis iš priešakio, ir pagonys pasitraukė į aukštumą, ir ką broliai tame tarpe rado, tą jie užmušė. Kai broliai pamatė, kad pagonys bėga, jie vijo juos vėl prie pelkės. Tada maršalas su vėliava su kokia 20 vyrų prijojo prie pagonių ir rado prieš save didelį būrį, gal apie 4 000 vyrų. Kai pagonys pamatė, kad jų (krikščionių) tiek maža tebuvo, abi pusės susikovė. Ten maršalas buvo nukautas ir tie 400, kurie su juo buvo išvykę, išskiriant vos 20 vyrų, kurie paspruko... Tada pagonys su dideliu džiūgavimu vėl grįžo į savo kraštą. Chelmiečiai buvo labai įbauginti ir išgąsdinti, nes krašte liko labai maža žmonių.

(Vok. — SRP 5 p. 162)

47. 1245 m. vasario mėn. 1 d. Popiežius, teikdamas nuodėmių atleidimą, ragina Kryžiuočių ordiną kovoti prieš lietuvius ir jų sąjungininkus.

Iš popiežiaus rašto Kryžiuočių ordinui.

Vyskupas Inocentas švenčiausiam ponui mylimam sūnui šventosios Marijos Teutonų ordino magistrui ir visiems krikščioniškosios kariuomenės tikintiesiems Chelmo žemėje ir Prūsijos dalyse esantiems siunčia sveikinimą ir apaštališkąjį laiminimą... Kai kurie tik vienu krikščionies vardu[1] pasiremdami, persekiodami Kristų jumyse, jus su žvėriška lietuvių bei prūsų tauta, kaip sužinojome, baisiai spaudžia ir stengiasi atimti žemę, jūsų kraujo kaina įsigytą dieviškam tikėjimui. Tačiau, kadangi yra verta, kad visu ryžtingumu būtų užgniaužtas tokių bedieviškumas ir jūsų kongregacija apsaugota nuo pavojaus įsiveržti, trokštame ir suteikiame jums nuodėmių atleidimą su sąlyga, kad jūs budriu rūpestingumu stengtumėtės tokius klastingus krikščionis, taip pat minėtus lietuvius ir prūsus, taip pražūtingai persekiojančius dieviškus reikalus, galinga ranka užgniaužti ir jų ragus nulaužti taip, kad jūs ir kiti Chelmo žemės ir Prūsijos tikintieji tose žemėse, kurios yra jūsų gerovė ir rūpinasi krikščioniškos religijos platinimu, visuomet galėtumėte, dievui padedant, žengti į priekį ir pagaliau amžinos garbės dovaną gauti...

(Lot. — PUB I/1 p. 122 Nr. 162)

48. 1245 m. vasario mėn. 1 d. Popiežius ragina Gniezno arkivyskupą ekskomunikuoti bei su pasauline kariuomene parblokšti Sventopolką, jei tas neatsisakys nuo sąjungos su lietuviais prieš Kryžiuočių ordiną.

Iš popiežiaus rašto Gniezno arkivyskupui.

...Tas kunigaikštis (Sventopolkas) prieš mylimus Teutonų ordino brolius ir kitus Kristaus tikinčiuosius, Chelmo žemėje ir pačios Prūsijos dalyse esančius, ne tik panaudoja visas savąsias turimas jėgas, bet ir jiems

[1] Turima galvoje Pomeranijos slavai.

išnaikinti kviečiasi lietuvius ir prūsus, kurie, nors minėtų brolių ir šių tikinčiųjų dievo užtarimo pagalba daug kartų buvo sutriuškinti, tačiau po šio persekiotojo vėliava vėl atgaudami žvėrišką drąsą, jie dar aršiau puola dieviškąją šeimą, galvodami, kaip galėtų tuo sutriuškintą išmesti ją iš šio krašto arba visiškai sunaikinti. Todėl, kad šis dievo priešas ir tikėjimo persekiotojas, piktnaudžiaudamas krikščioniškojo vardo garbe, nesididžiuotų, kad jis viešpaties tautą taip nebaudžiamai niokojo, nurodydami jūsų broliškumui per apaštališkąjį raštą, pavedame jį patį ir jo bendrus per 15 dienų po šio rašto gavimo paraginti kiek galint veiksmingiau, kad jis galutinai atsisakytų nuo tokios beprotybės. Priešingu atveju, po to jiems paskelbkite ekskomuniką, nepaisydami jokio pasiteisinimo... Tačiau jeigu minėtas kunigaikštis... pagal jūsų nurodymą nelaikys reikalinga atsisakyti nuo minėtų brolių ir tikinčiųjų persekiojimo, jūs prieš jį kaip krikščionybės priešą šaukitės pasaulinės kariuomenės...

(Lot. — PUB I/1 p. 121—122 Nr. 161)

49. 1251 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Mindaugas stveriasi krikšto, kaip politinio manevro savo padėčiai sutvirtinti.

Iš Ipatijaus metraščio.

Tautvilas... su Danilo belaisviais atvyko į Rygą, ir priėmė jį rygiečiai su didele pagarbà, ir buvo krikštytas. Mindaugas, sužinojęs, kad jam (Tautvilui) nori padėti dievo bajorai (Ordinas) ir vyskupas, visi Rygos kariai, pabūgo ir slapta pasiuntė pas Rygos magistrą Andrių ir įtikino jį, t. y. palenkė daugeliu dovanų, nusiuntė daug aukso ir sidabro, ir sidabrinių ir auksinių ir puošnių indų, ir daugelį žirgų, sakydamas: Jei nužudysi ar išvysi Tautvilą, dar daugiau gausi. Jam atsakė: Negali būti išgelbėtas, kol nesikreipsi į popiežių ir nepriimsi krikšto... Mindaugas pasiuntė pasiuntinius pas popiežių ir priėmė krikštą. Jo krikštas buvo apgaulingas: savo dievams slaptai aukojo... savo pagonybę viešai išpažindavo...

(Rus. — PSRL 2 sk. 816—817)

50. 1251 m. liepos mėn. 17 d. Popiežiaus raštas Chelmo vyskupui, kuriuo paveda karūnuoti Mindaugą, betgi su sąlyga, kad Lietuva priklausytų nuo popiežiaus.

Mes pavedame jums, sukvietus kai kuriuos bažnyčių prelatus ir šiaip tikybininkus, minėtąjį (Mindaugą) mūsų vardu vainikuoti karaliumi visos Lietuvos ir visų žemių, kurias dieviškojo narsumo pagalba jis jau išplėšė iš netikinčiųjų rankų arba galės ateityje išplėšti, ir jam ta proga kaip katalikui karaliui uoliai padėti visuose sumanymuose, kurie verti karališkojo prakilnumo. Pavedame jums visa tai, tačiau taip, kad jis pats ir jo įpėdiniai prisimintų, jog minėtoji karalystė ir minėtos žemės, kurias dėl jo atkaklių prašymų priėmėme į švento Petro teisę ir nuosavybę, visiems laikams priklauso nuo apaštališkojo sosto. O prieštarautojus, jeigu tokių būtų, arba priešus, iš anksto įspėjęs bažnytine cenzūra, neleisdamas apeliuoti, sudrauski...

(Lot. — TVM 1 Nr. 104)

51. 1251 m. liepos mėn. 17 d. Popiežiaus raštas Mindaugui, kuriuo Lietuvos valstybę daro savo vasalu.

Kadangi per oficialius ir specialius pasiuntinius mus nuolankiai maldavai, kad tave būtinai priimtume ypatingu šventosios Romos bažnyčios sūnumi ir suteiktume tėvišką globą... Lietuvos karalystę ir visas žemes, kurias dieviškojo narsumo pagalba jau išplėšei iš netikinčiųjų rankų arba ateityje galėsi išplėšti, priimame į švento Petro teisę ir nuosavybę...

(Lot. — TVM 1 Nr. 102)

52. 1251 m. Popiežius paveda Chelmo vyskupui paskirti Lietuvai vyskupą, kai katedrai bus paskirta geriausia krašto žemė.

...Mindaugas, šviesusis Lietuvos karalius, seniau buvęs tamsybėje, su didele pagonių daugybe per krikšto malonę atgimė... Mes, tavo įžvalgumu pasitikėdami, tau šiuo raštu pavedame garbingą ir rūpestingą vyrą, ir dvasiniuose ir pasauliniuose dalykuose nusimanantį, kuris tiktų pontifikalinei naštai ir garbei, paskirti mūsų vardu minėtos Lietuvos vyskupu ir ganytoju ir, pasikvietus du arba tris vyskupus, atlikti įšventinimo apeigas, tačiau pirmiau minėtajam karaliui paskyrus geriausią krašto žemę įkurti katedrai ir garbingas bei prideramas dovanas. Mes norime, kad jam būtų leista, kiek kartų bus reikalinga, lankyti to karaliaus kraštą ir viską ten tvarkyti, kas negali būti sutvarkyta be vyskupo pagalbos. Tačiau, kai minėtu vyskupu, kuris turi priklausyti tik vienam Romos pontifikui, bus pasirūpinta, remiantis mūsų pavedimu, tu iš jo paprastai priimk ištikimybės priesaiką mūsų ir Romos bažnyčios vardu...

(Lot. — TVM 1 Nr. 105)

53. 1254 m. Mindaugo raštas, kuriuo Lietuvos vyskupui užrašo po pusę tuometinių Raseinių, Betygalos ir Laukuvos sričių.

Mindaugas, dievo malone Lietuvos karalius... Mes norime, kad jūs visi žinotumėte, jog mes saviškių po nuodugnaus apsvarstymo patarti, priėmėme gerbiamąjį tėvą, viešpatį Kristijoną, kurį pareikalavome įšvęsti mūsų karalystės vyskupu, suteikėme jam pasaulietišką nuosavybę, paskyrėme jam aprūpinti pusę Raseinių, pusę Betygalos, pusę Laukuvos (Lakove) (žemių), o tam dalykui amžinai atminti įsakėme šį raštą patvirtinti mūsų antspaudu. Šis aktas buvo sudarytas dalyvaujant ir pritariant mūsų sūnums Repliui (Replen) bei Gerstukui (Gerstuchen) ir Parbusiui (Parbsen)...

(Lot. — LUB 1 Nr. 263)

54. 1255 m. Popiežius reikalauja, kad Mindaugas gintų vyskupą Kristijoną.

Iš popiežiaus rašto.

Aleksandras vyskupas... šviesiausiajam Lietuvos karaliui siunčia pasveikinimą... Kadangi gerbiamasis mūsų brolis Kristijonas, Lietuvos vyskupas, šv. Marijos Teutonų ordino brolis, iš tavęs turi susilaukti ypatingai

maloningo prielankumo bei padėkos už tai, kad kadaise taviesiems pasirodė ištikimai tarnavęs ir, kaip sužinojome, parodė didelį rūpestingumą bei daug pasidarbavo, kad tave atverstų į tikro dievo pažinimą, nutarėme tavo šviesybę karštai prašyti bei raginti, prijungdami tai, kaip sąlygą nuodėmėms atleisti, kad tą vyskupą, be jokio tarpininko priklausantį apaštalų sostui, iš pagarbos dievui ir mums globotum visuose jo sunkumuose ir jį gintum nuo pagonių, iš visur jo diecezіją puolančių, bei nuo kitų užpuolikų įsiveržimų, taip pat ir nuo tau priklausomų pavaldinių...

(Lot. — PUB I/1 Nr. 312)

55. 1255 m. Mindaugo raštas, kuriuo užrašo Ordinui Sėliją.

Mindaugas, dievo malone pirmasis Lietuvos karalius... Kad, mums padėdami, jie (Ordino nariai) galėtų parodyti didesnį užmojį ir kad mes pajėgtume laisviau ir galingiau atremti mūsų karalystės užpuolėjus bei maištininkus prieš tikėjimą... mūsų įpėdiniams pritarus, minėtiems Livonijos magistrui ir broliams nutarėme paskirti amžinai laisvai valdyti vadinamąją Sėliją[1], būtent Medeną, Peloną, Maleišius, Tauragius su jų priklausiniais...

(Lot. — LUB I Nr. 286)

56. 1257 m. Mindaugo raštas, kuriuo užrašo Ordinui Nadruvą, Karšuvą, Veisius, Žemaitijos dalį.

Mindaugas, dievo malone Lietuvos karalius... Popiežius Inocentijus IV pasirūpino savo autoritetu mus apvainikuoti karaliumi visos Lietuvos ir visų žemių, kurias dieviškos pagalbos padedami iš netikėlių rankų atėmėme arba ateityje pajėgsime atimti. Kad pajėgtume sėkmingai užbaigti tai, kas mūsų pradėta, ir kad pajėgtume galinga ranka užgniaužti sukilėlius prieš tikėjimą ir mūsų karalystės maištininkus, pamatėme, jog mums yra reikalinga minėtųjų (Ordino) magistro ir brolių pagalba, kurią suteikti ir jie patys tvirtai pasižadėjo, duodami priesaiką... Mes, sutikus mūsų įpėdiniams, pasiūlėme laisvai valdyti jų ordinui žemiau išvardintas žemes su viskuo, kas joms priklauso, tomis sąlygomis, kad tie broliai patys bei jų žmonės teiktų amžinai mums bei mūsų karalystės teisėtiems įpėdiniams patarimą bei pagalbą iš savo lėšų medžiaginiu kalaviju prieš mūsų ir tikėjimo priešus. O žemių pavadinimai yra šie: pusė Raseinių, pusė Laukuvos, pusė Betygalos, pusė Ariogalos, pusė Dainavos, pusė Panemunės, visa Kolainių (Kulene), visa Karšuva[2], visa Kražių, visa Nadruvos (Nederowe), visa Veisės[3], antra Veisės visa, visa Vangės...

(Lot. — PUB I/2 p. 33—35 Nr. 39)

---

[1] Teritorijos Sėlija pavadinimas susijęs su senovine pilimi Sėlpiliu. Sėlpilis, Medena, Pelona, Tauragiai — Latvijos TSR, į šiaurę nuo Rokiškio bei Pandėlio. Maleišiai — vietovė, esanti netoli Biržų.

[2] Karšuvos žemė senovinėje Lietuvoje turėjo būti nemaža ir reikšminga sritis. Kartais ji minima greta Žemaitijos ir Aukštaitijos. Į Karšuvą įėjo tarp kita ko Palangos ir Klaipėdos apylinkės su pačiu Klaipėdos miestu.

[3] Veisėjų apylinkės.

57. 1259 m. rugpiūčio mėn. 7 d. Mindaugo raštas, kuriuo užrašo Ordinui Dainavą, Skalvą ir Žemaitiją.

Mindaugas... Kad sėkmingai būtų galima įvykdyti tai, kas mūsų yra pradėta, ir kad tikėjimo priešus mūsų karaliaus galinga ranka galėtume užgniaužti, mes matome, kad mums reikalinga (Ordino) magistro ir minėtų brolių pagalba, kurią ir jie mums, davę priesaiką, tvirtai prižadėjo suteikti, kaip jų rašte, tuo reikalu parašytame, pilniau yra išdėstyta... Žemiau paminėtas žemes jų ordinui su mūsų įpėdinių pritarimu suteikiame savo noru ir ramiai valdyti visiems laikams, jokių teisių arba jurisdikcijos arba valdymo sau nepalikdami, su ta sąlyga, kad šie broliai patys arba jų bendrininkai, atsimokėdami, tikru kalaviju, pagalba ir patarimu mums ir mūsų karalystės teisėtiems įpėdiniams nuolat padėtų prieš tikėjimo priešus, gindami mūsų karalystės ribas. Šių gi žemių vardai yra šie: visa Dainava, kurią taip pat kai kurie vadina Jotvingija[1], išskyrus kai kurias mažas apylinkes, būtent Šventainius (Sentane), Dernę, Kresmenę ir kaimą, kuris yra vadinamas Gubinitu, su trimis kaimais Velžavoje, kuriuos pasiliekame mūsų valdymui. Be to, aukščiau minėtiems broliams davėme visą Skalvą[2] ir Žemaitiją, žinoma, išskyrus pačioje Žemaitijoje tuos turtus, kuriuos gerbiamam tėvui Lietuvos vyskupui esame suteikę... Taip pat tą ypatingą jiems malonę teikiame mūsų įpėdinių pritarimu laisvu noru ir mielai, kad, kas tik mūsų karalystėje arba mūsų valdyme tiems broliams iš savo turto, tiek kilnojamojo, tiek ir nekilnojamojo visumoje arba dalimi, duos arba paskirs testamentu, vis tiek ar tai turima kaip mūsų feodas arba būtų duodančiųjų, arba užrašančiųjų nuosava, lygiai taip, kaip jų visus kitus turtus, kuriuos jiems suteikėme, tegu laisvai valdo ir turi visam laikui[3]...

(Lot. — PUB I/2 p. 69—70 Nr. 79)

58. 1260 m. sausio mėn. 25 d. Popiežiaus raštas, kuriuo užtikrina ir patvirtina Kryžiuočių ordinui visų būsimų užgrobimų lietuviškose žemėse valdymą.

Popiežiaus raštas.

Aleksandras, vyskupas, dievo tarnų tarnas, mylimiesiems sūnums, šv. Marijos Teutonų Jeruzalės ordino... magistrui ir broliams, (siunčia) sveikinimą ir apaštališką palaiminimą. Dalyko akivaizdumas skelbia, kad jūs karštai stengiatės katalikų tikėjimo gerbimą dievo garbei paskleisti tiek Rytų, tiek ir Prūsijos, Livonijos bei joms gretimose srityse. Tai sudaro apaštališkajam sostui tokį džiaugsmą, jog jis palydi jus dėkingo prielankumo gausumu. Todėl mes, jūsų maldavimų palenkti, visas žemes, sritis, pilis, kaimus, tvirtoves ir kitas vietoves, kurias tik jūs su krikščionių

[1] Užnemunė beveik visa ir kai kurios vietovės už Lietuvos TSR ribų.

[2] Pagėgių ir gretimos apylinkės kitoje Nemuno pusėje.

[3] Neabejotina, kad Ordinas yra pagaminęs dokumentų falsifikatų savo pretenzijoms į lietuviškas sritis pagrįsti. Ryšium su tuo yra abejonių, ar 1257 ir 1259 metų dokumentai yra tikrai Mindaugo išduotieji dokumentai. Neabejotina tačiau, kad šie dokumentai yra sudaryti arba Mindaugo laikais arba ką tik jam mirus. Kaip labai senos kilmės dokumentai, jie yra svarbus šaltinis ano meto Lietuvos teritoriniam paskirstymui pažinti. Jei kuri sritis minima tuose dokumentuose kaip dovanojama sritis, tai ji savo laiku turėjo priklausyti Lietuvai. Priešingu atveju nei dokumento tikram paruošėjui, nei jo falsifikatoriui nebūtų buvę jokio pagrindo ją įtraukti į dokumentą. Vėlesniais laikais Ordinas yra naudojęsis tais dokumentais diplomatiniuose ginčuose.

pagalba galėsite iš pagonių rankų išplėšti, jeigu tik tatai nepriklausytų kam nors iš krikščionių arba jei krikščionys nuo neatmenamų laikų nevaldė, nuo šiol imame į šv. Petro teisę bei nuosavybę. Visas tas žemes, kurias, jos gyventojus sukrikščioninus, sostas ypatingai globos ir gins, visiems laikams jums užtvirtiname ir jums bei jūsų ordinui leidžiame amžinai ir laisvai valdyti su visomis teisėmis ir pelnu bei vėliau gausimomis dešimtinėmis. Taigi šios žemės, sritys, pilys, kaimai, tvirtovės ir visokios vietovės jūsų ar kitų kokių asmenų tenebūna niekada priskiriamos kitų galiai ir valdymui. Tačiau norime, kad jūs, dievui padedant, visa tai įsigiję ir taikingai į nuosavybę paėmę, jaustumėte pareigą paskirti visų tų minėtųjų dešimtinių tam tikrą dalį prelatams ir bažnyčioms, kurios ten turės būti įsteigtos apaštališkojo sosto nuožiūra...

(Lot. — PUB I/2 p. 78—79 Nr. 88)

59. 1260 m. liepos mėn. 13 d. Kryžiuočių ir jų talkininkų kariuomenės sutriuškinimas prie Durbės.

a) Iš Dusburgo kronikos.

1260 metais Livonijos ir Prūsijos broliai su stipriomis kariuomenėmis suėjo patiekti maisto švento Jurgio pilies broliams. Kai tik šią pilį priartėjo, atvyko pasiuntinys, pranešdamas, kad 4 000 lietuvių naikina vieną Kuršo dalį, degindami, plėšdami ir liedami daugelio krikščionių kraują, o sugautas moteris ir vaikus išsiveda, pasiimdami su savim drauge su dideliu kitokiu grobiu... Tuo tarpu atvyko kuršiai, nuolankiai prašydami, kad, dievui davus pergalę krikščionims, tuojau būtų grąžinta jų moterys ir vaikai. Jų prašymui, nors broliai pakankamai buvo linkę juos tenkinti, priešinosi Prūsijos ir Livonijos bendruomenė, tikindama, kad su belaisviais bus pasielgta pagal ligšiolinius karo papročius. Dėl tokio sprendimo kuršiai taip įtūžo ant tikėjimo ir tikinčiųjų minios, kad, broliams pradėjus pulti lietuvius, jie, kaip atskalūnai, iš užpakalio įniršę puolė krikščionis, ir, lietuviams mušant iš priekio, o kuršiams iš užpakalio, beveik visi abiejų žemių žmonės pasitraukė, palikę mūšio lauke brolius ir krikščionis. Tuo metu kai kurie prūsų kilmingieji ištikimai palaikė brolius... Pagaliau po ilgo pergalės svyravimo broliai, viešpačiui leidžiant, pralaimėjo mūšį, nes jų kariuomenės visas pajėgumas buvo sulaužytas dėl liaudies žmonių pabėgimo. Šioje kovoje palaimintos Margaritos dieną (liepos 13 d.) Kurše, Durbės paupiuose, žuvo brolis Burgardas, Livonijos magistras, ir brolis Henrikas Botel, Prūsijos maršalas, ir su jais 150 brolių, ir dievo tautos tokia daugybė, kad jų skaičiaus net neteko girdėti. Po tokio parbloškimo priešai persekiojo bėgančius žmones, o šis bėgimas buvo toks išgąstingas, kad 3 ar 4 priešai iššudydavo šimtą krikščionių arba juos išsklaidydavo, be galo sugėdintus.

(Lot. — SRP 1 p. 96—97)

b) Iš Livonijos eiliuotosios kronikos.

...Lietuviai įsitikino, kad jiems atsieitų be galo daug geriausiųjų vyrų, jeigu norėtų pulti tvirtovę. Todėl jie pulti atsisakė, bet vis dėlto tuo pat metu ruošėsi kovai ir nužygiavo į Kuršą... Magistras greit atžygiavo jiems priešais su dviem puikiom kariuomenėm. Jis norėjo lietuvių smarkavimą sutramdyti. Magistro kariuomenė buvo labai didelė, bet ji tuo gau-

sumu mažai tepasinaudojo. Tuo metu, kai abi pusės, ir krikščionys ir pagonys, ruošėsi lemiamoms kautynėms, kuršiai buvo jau anksčiau sumanę tose kautynėse nedalyvauti. O tai jie ir kaip tik šiuo metu padarė. Taip buvo nutarta, o tą nutarimą jie ir įvykdė. Šitaip jie buvo galvoję: Jeigu riteriai žūtų ir pralaimėtų kautynes ir jų pagalbininkai (sąjungininkai) susilpnėtų, tada mes be ponų gyventumėme; o tiems vokiečiams, kurie yra pas mus Kurše, tatai taip pat neišeitų į sveikatą. Taip galvodami, jie greit pasitraukė. Kai estai pastebėjo kuršių traukimąsi, pradėjo ir jie su jais skubiai trauktis. Riteriai su savo kareivija pasiliko, manydami, kad jų kariuomenė tebesanti tokia pat, kokią jie atsigabeno. Jie nė nepagalvojo bėgti. Tuo metu, kada jie tikėjosi turį savo pusėje pagalbininkų, jie jų iš tikrųjų jau buvo netekę. Pagonių būriai juos visiškai apsupo. Ir kai jie griebėsi gintis, viltis laimėti (kautynes) jiems galutinai dingo; visa kuršių kariuomenė buvo pabėgusi, nes visi kuršiai norėjo išsigelbėti pirmiau už estus. Pagonių kariuomenė greitai iškirto krikščionis. Krikščionių gynimasis buvo labai silpnas. Magistras žuvo čia su 150 riterių kankinio mirtimi. Ten buvo taip pat ir daugelis maldininkų, kurie čia dėl dievo iškentėjo tuos pačius vargus ir žuvo sunkia mirtimi. Kovai pasibaigus, dar gyvi likę krikščionys, riteriai ir knechtai, kurie nebegalėjo kautis, žemiai (semen) ir maldininkai, — turėjo bėgti, kiek įmanydami, jeigu nenorėjo žūti. Dabar pagonys be jokio pavojaus paėmė labai didelį grobį...

(Sen. vok. — LRCh p. 128—130 eil. 5583—5678)

60. 1261—1262 m. Mindaugo atsimetimas nuo krikščionybės.

Iš Livonijos eiliuotosios kronikos.

Pas Mindaugą, Lietuvos didįjį karalių, žemaičiai siuntė pasiuntinius, savo vyrus, valdė jis tuomet lietuvius, ir pas Treniotą. Šį maldavo jie labiausiai palaikyti pasiuntinius, kad ko nors nesugadintų. Jiems Treniota prakalbėjo: Pasakykit, ko jūs norit? Pasiuntiniai jam atsakė: Malonu būtų žemaičiams, kad karalius panorėtų sunaikinti tuos krikščionis ir jis pats pagoniu liktų ir kad priimtąjį krikštą greit pamesti jis sutiktų, toks būtų žemaičių patarimas. Tarė jiems tuomet Treniota: Jūs nurimkite, žemaičiai, mes pas Mindaugą nueikim, jį maldaukim, jam grūmokim tiek ilgai, kad jam būtų gaila, kad mestų jis krikščionis. Dešines jie sau padavę, tuoj pas Mindaugą karalių ryžos eiti pasitarti ir pas Mortą karalienę. Ir Treniota ir žemaičiai tuo metu nemanė gaišti, tuoj nuėjo pas karalių, atskirai jie jį paėmę, šiaip suskato jam kalbėti:

Nepatinka žemaičiams toks elgesys tas tavo, ir dėl savo garbės tu turi laikytis jų nurodymų, tuokart pasiseks tau visa, draug su jais viską apginsi, kas tik tau priklauso, pasitrauk tik tu nuo Kristaus, tu jo esi apviltas; visa buvo grynas melas, ko tave mokė broliai, nuo dievų kai atsitraukei. Tavo tėvas buvo didelis karalius ir jo laikais nebuvo galima rasti jam lygaus; kam vaikams ir sau patsai tu užsikrauti nori jungą, kada tu visuomet galėtumei pasilikti laisvas: tavo čia didi kvailybė; vokiečiai jei tik žemaičius nugalėtų, tuoj pražūtų ir garbė tava ir valstybė, valdiniu turėtum likti su visa šeima savo. Kaip tu esi toks aklas? Tu esi vadinamas protingu karaliumi, atrodo, kad tai tau nėra žinoma. Jei nuo Kristaus būsi laisvas, žemaičiai tau pagelbės, nuoširdžiai jie tave myli: reik su jais iš vieno eiti ir mesti krikščionybę. Tu gyvai turi liūdėti, kad, garbingas karalius būdamas, dar turtingas ir galingas, tu savus dievus

apleidai, jie yra šelpę tavo tėvus, pagalbos yra jiems teikę. Jei dievus naikinti nori, krikščionybės laikytis, tu skaudžiai visa tai pajusi ir paskui tai pamatysi, ką esi tu čia padaręs. Tau naudinga su žemaičiais nuolat iš vieno eiti, krikščionybe nesirūpinti. Tai tau linki senas, jaunas, kurie tau teikia garbę. Bet esi praradęs protą, mes tai galim pastebėti. Pirmas dalykas, kai mes nueitum ten į Livoniją, prie latvių, į tavo rankas jie teiktų ir save ir savo žemę, nori likti jie pagonimis.

Kai išgirdo tai karalius, jis supyko ant krikščionių, mat, paklausė patarimo, prisidėjo prie pagonių. Liūdesys tai buvo žmonai; ji turėjo pasirinkusi draugą. Brolis Zyvertas tai buvo, iš Tiuringų kilęs krašto. Jam ji pranešė tą žinią. Šiaip ji jam prakalbėjo: Reikia man eiti pas karalių, reikia jo man išprašyti, kad tave išleistų sveiką, negailėsiu taigi nieko, kuo galėčiau tau pagelbėti; kam dienos aš tos sulaukiau; man skaudu yra tai kentėti, reikia man didžiai liūdėti. Ir ji tuojau nuėjo, kai karalių tik surado, šiaip pradėjo jį prašyti: Tu, karaliau, šitą vyrą, tuoj atgal į Rygą pasiųsk; tuokart laužyki sau taiką, bent garbingai pasielgsi. — Tavo žodžio paklausysiu, — taip atsakė jai karalius. Tai laimingai šitas brolis buvo siųstas į Livoniją, kaip kalbėjo karalienė. Mindaugas karalius liepė iš visos savos valstybės išsikraustyti krikščionims, kai kuriuos ir nužudyti...

(Sen. vok.— LRCh p. 145—148 eil. 6339—6460)

61. 1264—1271 m. Lietuviai su rusų pagalba kovoja prieš Kryžiuočių ordiną prūsų sukilimo metais.

Iš Dusburgo kronikos.

(1264 m.) Tuo metu stipri prūsų, sūduvių ir lietuvių kariuomenė įsibrovė į žemių kraštą ir, priskyrę lietuviams vieną karo mašiną, o kitiems antrą, pasiuntė šiuos į vieną pusę, o anuos į kitą ir tuo būdu laikė apsupę Vėluvos pilį per 8 dienas, kasdien ją puldami. Pagaliau vieną dieną, kada visi stojo į kovą, šauliai su strėlėmis, karo mašina su akmenimis, kiti su malkomis bei šiaudais piliai padegti, o likusieji įvairiais kitais būdais įgrisdami apsuptiesiems. Henrikas Tupadelis... savo svaidyklės strėle kliudė ir nukovė vieną kilnų ir galingą lietuvių viršininką, o kitoje priešo kariuomenės dalyje kažkuriam prižiūrėtojui, įkopusiam į karo mašinos viršūnę gedimo taisyti, su paleista strėle prikalė prie mašinos ranką. Visa tat matydami, netikėliai pabūgo ir pasitraukė...

(Lot. — SRP 1 p. 112)

(1271 m.) Pagaliau Skomantas, sūduvių[1] viršininkas, su didžia kariuomene sūduvių ir rusų per 9 dienas plėšimais ir ugnimi siaubė Chelmo žemę... Skomantas... (nuo Chelmo) pasuko pilies Hemsot link ir ją stipriai puolė, nukaudamas 40 vyrų, paliktų ją saugoti... Paskui stipriai ir drąsiai puolė kitą pilį vieno kario vasalo, vadinamo Cippel, ir, nukovęs ar paėmęs į nelaisvę visus ten gyvenusius, abidvi pilis pavertė pelenais.

(Lot. — SRP 1 p. 128)

[1] Jaunesniajame didžiųjų magistrų metraštyje apie tai sakoma: Tais laikais lietuvių vadas buvo Skomantas, ir jis nužygiavo su savo žmonėmis prie Chelmo miesto... (SRP 5 p. 110).

62. 1268 m. sausio mėn. 31 d. Popiežius patvirtina Kryžiuočių ordino ir Bohemijos karaliaus susitarimą užgrobti visas lietuviškas žemes.

Klementas IV ir t. t. Garbingosios Marijos Teutonų ordino magistrui ir broliams Prūsijoje. Jūsų mums pateiktas prašymas buvo tokio turinio: Brangiausias Kristuje mūsų sūnus Otokaras, kilnusis Bohemijos karalius, yra užsidegęs tikėjimo uolumu ir yra pasiryžęs vykti su galingu būriu, kad išplėstų krikščionių garbę bei tikėjimą, pažabotų pagonių tironiją ir nukariautų bei užimtų jų kraštus ir juos pačius, o kaimynines šalis, esančias ties Prūsija, pajungtų dieviškajam tikėjimui. Jis yra pasižadėjęs veikti taip, kad jūsų teisės ateityje ne tik nebūtų užgautos, bet dar tikriau jums apsaugotos. Tas pats valdovas jums yra pažadėjęs, kad Prūsijos žemės dalis, kurias jūs ten įsigijote ir jau savo valdžioje turite, arba žemės dalis, kurios atsimetė nuo tikėjimo ir kurias jūs kadaise savo valdžioje ir galioje turėjote, būtent: Kulmijos, Liubovijos, Seisimo, Pamedės, Paslucho, Landeseno, Žemijos, Pagezanės, Varmijos, Natangijos ir Bartijos su jų sritimis ir viskuo, kas priklausė, — niekas niekada to karaliaus ar jo įpėdinių vardu nesistengs sau prisiskirti... Taip pat karalius pažadėjo savo jėga, patarimu ir prielankumu kiek galėdamas pagelbėti jums susigrąžinti minėtąsias žemes, kurios atsimetė nuo tikėjimo. O jūs jam pagal išgales padėsite įsigyti bei užimti Galindiją, Jotvingiją (Getvesiam), Lietuvą (Lutoviam) ir kitus Kristaus kryžiaus priešus... Taigi, mes, jūsų maldavimų palenkti, laikydami tai, kas aukščiau paminėta, apgalvotai suplanuota ir patvaru, apaštališkuoju autoritetu patvirtiname ir šio rašto globa sustipriname...

(Lot. — CDP 1 p. 162—163)

63. 1275 m. Kryžiuočių ordinas nukariauja Lietuvos pilį Ramigę.

Iš Dusburgo kronikos.

Teodorikas, Žemijos vaitas, su savo kariuomene persikėlęs į kitą Nemuno krantą, tuo pat būdu puolė pilį Ramigę[1]. Nors šioje kovoje kai kurie savųjų buvo sužeisti ar nukauti, bet tą pačią dieną įsiveržė į pilį ir ją sunaikino, žmones iš dalies iššudė, iš dalies paėmę į nelaisvę.

(Lot. — SRP 1 p. 134)

64. 1283 m. Kryžiuočių kariuomenė sudegino Lietuvos pilį Bisėną.

Iš Dusburgo kronikos.

Prūsijos magistras ir daugelis brolių su didele kariuomene žiemos metu perėjo Nemuną ledu ir, įsibrovę į Lietuvos žemę, nuo ryto iki pietų stipriai puolė pilį, vadinamą Bisėna[2], ir šiame puolime taip buvo įtūžę, kad, daugelį jos gynėjų nukovę ar sužeidę, pagaliau galingai į ją įsiveržė ir ją sudegino, kai kuriuos pilies žmones paėmę į nelaisvę, o kitus iššudę. Likusioji kariuomenės dalis įsibrovė į minimos pilies apylinkę ir, viską išdeginusi, su didžiausiu grobiu grįžo atgal...

(Lot. — SRP 1 p. 147)

---

[1] Ramigės pilis turėjo būti priešais Ragainę kitoje Nemuno pusėje Pagėgių apylinkėse, gal būt, tai Rambynas.

[2] Bisėna turėjo būti netoli Ragainės — Pagėgių, gal būt, tai Bitėnai.

65. 1290 m. Kryžiuočių mėginimas paimti Kolainių pilį.

Iš Dusburgo kronikos.

Magistras brolis Meneko smarkiai puolė Kolainių (Colayne) pilį[1] su 500 raitelių ir 2 000 pėstininkų. Šioje pilyje viršininku buvo Surminas ir su juo buvo 120 rinktinių karo vyrų, kurie narsiai pasipriešino broliams. Pagaliau visi pilies žmonės, išskiriant 12 žmonių, buvo sunkiai sužeisti ir nuo pilies sienų kraujas tekėjo, tarsi patvinęs vanduo. Prietemoje tie 500 brolių raitelių, kurie buvo skirti apsaugai ir stovėjo tarp Lietuvos žemės ir minimos pilies, ilgo laukimo perbaigti, metėsi atgal su dideliu triukšmu ir dundesiu ir taip išgąsdino paprastus karius, kad jie nudūmė į laivus, manydami tat priešą esant. Broliai pakartotinai mėgino, bet nieku būdu negalėjo jų atkviesti atgal. Dėl to buvo priversti atsisakyti puolimo...

(Lot. — SRP 1 p. 152)

66. 1295 m. Kryžiuočiai sunaikina Kiumelio pilį.

Iš Dusburgo kronikos.

Jie (kryžiuočiai) pastebėjo stiprią pilį, vadinamą Kiumel, kurią sunaikinti ir patys broliai ir per kitus dažnai mėgino, nesigailėdami išlaidų bei triūso, bet jiems vis nepavykdavo. Narsiai įsibrovę į pilį, iššudė jos gyventojus ir ją pačią, pakišę ugnį, visiškai sudegino...

(Lot. — SRP 1 p. 162)

67. 1302 m. ir 1305 m. Išdavikų padedami, kryžiuočiai paėmė ir sunaikino Aukaimio pilį.

Iš Dusburgo kronikos.

1302 viešpaties metais vienas lietuvis, vardu Draika, Aukaimio pilies žmogus... slapta pasiuntė savo sūnų Pinoną pas brolį Volradą, Ragainės komendantą, nuolankiai ir pamaldžiai jį prašydamas, kad jį atpalaiduotų iš pagonybės klaidų ir netikėlių rankų. Tas komendantas, su magistru pasitaręs, su kariuomene nužygiavo prieš Aukaimio pilį. Ir štai... broliams pasiruošus minimą pilį pulti, tą pačią naktį pilies sargyba ir įgula buvo patikėta minimam Draikai. Dėl to, prisiartinus brolių kariuomenei, jis slapta atidarė pilies vartus, ir broliai, ten įsibrovę, visus iššudė be vieno, būtent Sudargo sūnaus, kuris tačiau buvo sunkiai sužeistas. Paėmę į nelaisvę moteris ir vaikus, pilį ir jos priešpilį visiškai sudegino, ir minimas Draika su visa jo šeima buvo nugabentas į Ragainę ir ten pakrikštytas...

Tais pat (1305) metais... Karaliaučiaus komendantas su didesne kariuomene, negu kad seniau buvo ėjęs, patraukė prieš Aukaimio pilį. Vienas jos pilies žmogus, vardu Svirtila, tikėjimo ir tikinčiųjų draugas, išdavė pilį broliams, kurie ten įsibrovė ir iššudė visa, kas buvo rasta vyriškos lyties, o moteris ir vaikus paėmė į nelaisvę, ir dar kartą iš pagrindų sunaikino pilį. O Svirtila su visa savo šeima išvyko su broliais ir gavo krikšto malonę. Likusioji kariuomenės dalis įsibrovė į minimos pilies apylinkę ir, daug žmonių iššudę ar paėmę į nelaisvę, grobė visa, kas tik galima buvo pagrobti, o visa kita degino...

(Lot. — SRP 1 p. 166—167, 171)

---

[1] Kolainių pilis turėjo būti netoli Nemuno, Ragainės — Jurbarko apylinkėse.

68. 1307 m. Lietuvių kovos prieš kryžiuočius Karšuvos žemėje.

Iš Dusburgo kronikos.

Ragainės komendantas, išgirdęs karšuviečius su didele kariuomene iššygiavus prieš Klaipėdos brolius, įsakė broliui Hildebrandui de Rebergk vykti į karą prieš juos. Jis, pasitalkinęs kai kuriuos brolius ir 80 vyrų, įsibrovė į minimą Karšuvos žemę ir, be nuostolių, padarytų gaisrais ir plėšimais, nusivedė 70 belaisvių...

Tų pačių metų rudenį karšuviečiai, matydami nebeįstengsią ilgiau priešintis broliams, pasitraukė, palikdami dvi savo pilis, būtent Skranaitę ir Bivervytę. Kiek vėliau šias dvi pilis broliai sudegino. Ir taip šios... pilys iki šios dienos tebestovi sunaikintos...

(Lot. — SRP 1 p. 173—174)

69. 1311 m. Lietuviai kovoja prieš kryžiuočius Pagraudos apylinkėse.

Iš Dusburgo kronikos.

Brandenburgo komendantas ir daugelis brolių su 1 500 vyrų nujojo į Pagraudos apylinkes ir, nors žinojo lietuvius esant iš anksto įspėtus ir pasiruošusius ginklu priešintis, tačiau... drąsiai įsibrovė į minimą apylinkę ir daugelį žmonių nužudė ar paėmė į nelaisvę, stipriai viską naikindami ugnimi bei plėšimais. Kai jie iš ten išėjo ir pamatė netikėlius, pasiruošusius kovoti, išnaikino visus belaisvius žmones ir visa, kas grobyje turėjo gyvybę. O Manstas, Masius ir Sudargas ir kiti kilmingieji, matydami brolių negirdėtą narsumą, be galo stebėjosi...

(Lot. — SRP 1 p. 177)

70. 1311 m. Kryžiuočių siautėjimas Šalčininkų apylinkėse.

Iš Dusburgo kronikos.

Henrikas, didysis komendantas, ir 150 brolių su stipria kariuomene ir 2 000 pėstininkų nukreipė savo kelią Lietuvos link, į sritį, vadinamą Šalčininkais, kur niekad dar nebuvo matyta krikščionių kariuomenė... įsibrovė į minimą sritį, viską naikindami ugnimi ir plėšimais. Sudeginę 3 pilis, ten pernakvojo, ir ryto metą broliai su didžiausiu grobiu grįžo namo su 700 belaisvių, neskaitant užmuštųjų, kurių skaičius buvo labai didelis...

(Lot. — SRP 1 p. 178)

71. 1313 m. Kryžiuočių nepavykęs mėginimas paimti Bisėnos pilį.

Iš Dusburgo kronikos.

Prūsijos maršalas surinko visą savo kariuomenės pajėgumą. Kai jis priartėjo prie Bisėnos pilies, jo raiteliai dienai brėkštant apsupo pačią pilį, o tie, kurie buvo atplaukę laivais, nuo gretimos salos savo laivais padarė tiltą per Nemuną ir, pavartoję karo pabūklus, ilgą laiką stipriai ją puolė, nors sėkmės ir neturėjo. Dėl to, kai kuriuos sužeidus brolių pusėje ir kai kuriuos pilies žmones, jie pasitraukė, pilies nepaėmę.

(Lot. — SRP 1 p. 179)

72. 1313 m. Lietuvių upės laivynas kovoja prieš kryžiuočių laivus.

Iš Dusburgo kronikos.

Ragainės komendantas pastatydino karo laivą su sienomis ir daug kitų laivų. Kai su jais nuplaukė pulti Junigedos (Veliuonos) pilies, stiprus vėjas ištiko laivą ir jėga jį nubloškė prie kranto... Lietuvių karalius, nugirdęs šio laivo sukeltą garsą, susirūpino pats ir su juo visa Lietuva. Turėjęs daug pasitarimų ir įvairių pasiūlymų šiam laivui sunaikinti, pagaliau pasiuntė kilmingą ir karingą vyrą Surminą su 100 laivų, kuriuose buvo 600 ir daugiau vyrų, ir dar 100 raitelių, kuriems puolant laivą, ten esantieji 4 šauliai, palikti jam saugoti, drąsiai gynėsi. Pagaliau nukirtus virvę, kuria laivas buvo pririštas, laivas nuplaukė Nemunu žemyn ir, beplaukiant, jis buvo puolamas ir pagaliau paimtas ir sudegintas...

(Lot. — SRP 1 p. 179)

73. 1320 m. Lietuviai kovoja prieš kryžiuočius Medininkų apylinkėse.

Iš Dusburgo kronikos.

1320 viešpaties metais... maršalas brolis Henrikas su 40 brolių ir su raiteliais iš Žemijos ir Klaipėdos nuvyko į Medininkų sritį. Kai pirmieji žvalgai pagal įprastus karo papročius šias apylinkes perėjo, naikindami jas ugnimi ir plėšimais, šios srities gyventojai, jau iš anksto pasiruošę kovai, narsiai puolė tuos, kurie buvo prie brolių vėliavos. Abiejose pusėse daugeliui kritus, pagaliau buvo nukauti maršalas brolis Henrikas ir 29 broliai bei daug žmonių. Kiti keletą dienų bei naktų klaidžiojo išblaškyti dykumose ir, bado perbaigti, vargais negalais grįžo namo. Lietuviai savo dievams paaukojo sudegindami brolį Gerardą, vadinamą Rude, Žemijos vaitą, šarvuotą ir besėdintį savo karo žirge.

(Lot. — SRP 1 p. 185)

74. XIII—XIV a. Daina apie kunigėlį, netekusį karelių ir pilelės.

J. Juškos paskelbta 1867 m. daina iš Ariogalos apylinkių.

— Ko tujei, kunigėli, sudaičio,
Sudaičio, sudaičiutėle,
Ilgai pamiegėli?
Miegą bemiegančiam
Iškirto karelius,
Išpylė pilelę.
Katro tau, kunigėli,
Daugiau pagailėjo?

— Ne taip gaila man pilelės,
Kaip man gaila karelių:
Aš pilelę supilsiu
Dvejais, trejais meteliais,
O karelių nebužauginsiu
Nė dešimtis metelių!

(Liet. — JLD III p. 734 Nr. 4)

IV SKYRIUS

LIETUVOS FEODALINIS SUSISKALDYMAS

I. SOCIALINĖ-EKONOMINĖ PADĖTIS LIETUVOJE XIV AMŽIUJE IR XV AMŽIAUS PIRMOJOJE PUSĖJE

75. 1367 m. Livonijos ordino kariai, niokodami Šėtos-Kauno apylinkes, paėmė karaliaus arklidę.

Iš Vartbergės kronikos.

Dvi dienas jis (Ordino maršalas) kalavijo ašmenimis kirto visus, nuniokojo žudymais ir gaisrais šias sritis: Šėtą (Sethen), Varluvą, Svilonis (Swynanen), Kalnėnus (Caleynen), Salvisavą (Salwissowe) prie Senosios Kauno pilies, ir Kalnyčių sritį (Kalewiten), kiek prieina ligi Naujojo Kauno. Su savimi išsivedė 800 belaisvių. Į Prūsijos žemę išsivedė taip pat ir karaliaus arklidę 50 kumelių...

(Lot. — SRP 2 p. 88)

76. 1368 m. Livonijos kariai niokoja Upytės ir Kauno apylinkių kaimus, paima į nelaisvę bajorus su šeimyna.

Iš Vartbergės kronikos.

Tais pačiais metais... krašto maršalas... Upytėje nuniokojo šias sritis: Molainius (Malowe), Vaišvilčius, Švainikus, Prievaškas (Preyweysiken) ir Nevėžininkus. Tada buvo paimtas į nelaisvę Gerdeika, kilmingo vietininko Stirpeikos sūnus, su Misiaus (Messen) žmona ir jo šeimyna ir daug kitų žmonių. Ir buvo nuvesti į Rygos pilį, tik pats Misius, minėto vietininko sūnaus Gerdeikos brolis, su vargu paspruko.

Tais pačiais metais ir tuo pačiu laiku maršalas nuniokojo už Nevėžio Lietuvoje šias sritis: Paštuvą (Bastowe), Romainius, atvyko iki Kauno pilies, kuri antrą sykį netikėtai buvo atstatyta, rytojaus dieną ją nugalėjo ir užkariavo, surastus ten 600 ginkluotų vyrų iššudė, išimtį tepadarė nedaugeliui kilmingųjų, kuriuos su savim išsivedė...

(Lot. — SRP 2 p. 92)

77. 1370 m. Livonijos kariai, įsibrovę į Varnių apylinkes, pagrobė 430 jaučių ir arklių.

Iš Vartbergės kronikos.

Goldingos komtūras su žmonėmis iš Kuršo įžengė į lietuvių žemę, kurią nuniokojo, būtent Pluotinę, Maluvą (Malowe), Varnius ir Medininkus, iki ežero, vadinamo Pluotiniu (Pludden). Nakvojo Viešvėnuose (Versevena) išsivesdamas 320 abiejų lyčių asmenų, taip pat 430 jaučių ir arklių, be daugelio, kuriuos užmušė...

(Lot. — SRP 2 p. 96)

78. 1371 m. Kryžiuočių kariai niokoja Raseinių ir Upytės apylinkių vietoves, naikina javus.

Iš Vartbergės kronikos.

Vyr. magistras ir vyr. maršalas išėjo su savaisiais persiskyrę; magistras užpuolė Raseinių žemę, nuniokodamas ją ir kaimyninę sritį, maršalas įžengė į Viduklės žemę, taip pat ją nuniokodamas, atsiskyrė nuo vienas antro per 5 mylias. Kitą dieną susitiko Vaikių (Wayken) žemėje, abu greta eidami iki Ariogalos, iš ten nuvyko į Pernaravą, Galvę, Gaižuvą (Gesow), Paštuvą (Bestowe) ir kitas kaimynines sritis, kurias žudynėmis ir gaisrais per 8 dienas nuniokojo, sunaikindami javus, išsivesdami daug belaisvių.

Tuo pačiu laiku brolis Vilhelmas, Livonijos magistras, įėjo į lietuvių žemę, nuniokodamas šias sritis: Velžį (Velze), Minonis (Minanen), Molainius (Malow), Prievačkas (Preweistke), Švainikus, Upytės (Opithen) žemę, Linkuvą, Knynus (Cnien), Štrengius (Strengen), Apitalaukį, Užvalkius, Ožius (Azewake), Šlapaberžę ir Kalnaberžę. Po to Nevėžio upe iš abiejų pusių leidosi žemyn iki Algemino dvaro Arvystų žemėje, kur Algeminas, stambus vietininkas, išsirinko sau buveinę; ten išbuvo 4 dienas.

(Lot. — SRP 2 p. 98—99)

79. 1377—1378 m. Upytės žemėje ordino kariai grobia bajorus su šeimyna, o taip pat daug arklių ir gyvulių.

Iš Vartbergės kronikos.

Tada (1377 m.) buvo paimtas ir vienas bajoras, vardu Pėkštas (Pexte), karaliaus Kęstučio Trakų vaitas, krikščionių, esančių nelaisvėje, nedoras apspiaudytojas...

Tais pačiais metais krašto maršalas brolis Robinas iššygiavo su žmonėmis iš Ventspilės, Ziguldos, Kandovos, Jelgavos ir Dobelės apie Trejybę į Upytės žemę, viską ten niokodamas žudynėmis ir gaisrais. Į nelaisvę paėmė ir išsivedė 120 asmenų, taip pat 280 žygio arklių, taip pat 260 stambiųjų gyvulių. Tada taip pat buvo paimta (į nelaisvę) vieno vietininko Kantalgo žmona su sūnumis ir visa šeimyna...

Po to, keletui dienų, atvyko taip pat Bivonas, Upytės vietininko Eginto sūnus, su vienu tarnu ir 4 žirgais...

(1378 m.) Livonijos magistras su savaisiais smarkiai iššygiavo prieš lietuvius, ypač Upytę, kur per 9 dienas ir naktis žudė, degino, niokojo ir

viską griovė. Pirmas postovis arba suvalkas buvo Linkuvoje, antras Sandeniškyje (Sandeniske), trečias — Rūdžiuose (Rudene), ketvirtas — Lokėnuose, ir dvi naktis prie Ukmergės pilies; septintas postovis buvo Balelėse (Ballellen), ašťuntas — Landuktuose (Landucten), devintas — Minionyse (Minanen). Abiejų lyčių belaisvių skaičius pasiekė 521, arklių 723.

(Lot. — SRP 2 p. 113, 115—116)

80. 1387 m. vasario mėn. 20 d. D. k. Jogailos privilegija Lietuvos bajorams.

Kiekvienas priėmęs katalikų tikybą karys ar bajoras, ir jų palikuonys bei teisėtieji paveldėtojai, turi ir turės pilną ir visokeriopą teisę valdyti, laikyti, naudotis, parduoti, perleisti, pakeisti, duoti, dovanoti ir laisvai vartoti pagal savo laisvą valią ir norą pilis, valsčius, kaimus ir namus ir viską, ką iš tėvų palikimo valdo, taip, kaip panašiomis teisėmis naudojasi ir kiti kilmingieji kitose mūsų Lenkijos karalystės žemėse, kad neatrodytų, jog jie nelygūs teisių atžvilgiu, tuo tarpu kai juos jungia tai, jog jie yra vienos karūnos pavaldiniai.

Taip pat geidžiame, kad kiekvienoje kaštelionijoje ir apskrityje arba valsčiuje būtų paskirtas vienas teisėjas, kuris išklausytų skundų, skirtų teismo bausmes pagal paprotį ir teisę viena ta pačia forma, kaip tai daro žemių ir apskričių teisėjai, turį pirmą vietą mūsų Lenkijos karalystės teismuose, ir kad būtų dar vienas teisininkas, kuris teismo nustatytus nutarimus vykdytų.

Šiuo perleidžiame ir dovanojame tiems kariams pilną ir visokeriopą valdžią laisvai leisti už vyrų savo dukteris bei anūkes ir bet kurias kitas jaunas moteris, kraujo ryšiais susijusias, ir našles: tokiais atvejais reikia laikytis katalikų tikėjimo apeigų. Jeigu pasitaikys, kad kurio nors kario duktė, anūkė arba giminaitė, jos vyrui mirus, lieka našlė, tai mes norime, kad ji valdytų savo vyro turtus ar valdas iki to laiko, kol ji pasilieka našle. Jeigu ji geidžia ištekėti antrą kartą, tai ji pati eina už vyro, kurį pasirinko, be turimos dalies, o turtai ir valdos lieka vaikams, jeigu jų yra; o jei jų nebuvo, tai turtai palieka pirmojo jos vyro artimiausiems giminaičiams, kaip kad esti su kitomis moterimis našlėmis, ištekančiomis kitose mūsų karalystės žemėse.

Sutinkame taip pat, kad minėtieji kariai nebūtų įpareigoti atlikti kurių nors mūsų darbų arba mūsų palikuonių darbų, išskyrus naujos pilies statybą, kai šaukiama į darbą visa Lietuvos šalis ir taip pat visi gyventojai senos pilies statybos arba remonto darbams vykdyti.

Pagal senąjį paprotį karo žygis pasilieka kiekvieno pareiga, kuri vykdoma savo nuostoliais ir išlaidomis. Tais atvejais, kada reikėtų persekioti priešus ir mūsų priešininkus, bėgančius iš mūsų Lietuvos šalies, tai į tokios rūšies persekiojimą, kuris liaudies kalba vadinamas vyčiu (pogonia), yra įpareigojami vykti ne tik kariai, bet ir kiekvienas, bet kokios padėties ir bet kurio luomo vyras, galįs nešioti karo ginklą.

Kiekvienas, kuris, priėmęs šventąjį katalikų tikėjimą, gėdingai nuo jo pasitrauks arba kuris atsisakys jį priimti, neprivalo naudotis jokiomis šių teisių...

(Lot. — ZPL p. 1—2)

81. 1387 m. vasario mėn. 17 d. D. k. Jogaila užrašo Vilniaus vyskupui daug žemių ir šiaip turtų.

Vilniaus vyskupystės sostą nutarėme įkurti, apdovanojome žemiau pažymėtais turtais ir valdomis. Taigi duodame, teikiame, įjungiame ir dovanojame amžinu ir neatšaukiamu dovanojimu tai bažnyčiai ir jos vyskupui, kuris tik bus, mūsų Tauragnų pilį su prie jos prieinančia sritimi ir Labanoro ir Molėtų kaimais, o taip pat Dambrovno sritį, taip visiškai ir pilnai ir tokia teise ir tokiu būdu, kuriuo seniau tą sritį laikė ir valdė mūsų ištikimasis Vaidila, ir Verkių bei Bokšto sritis, esančias mūsų Lietuvos ir Rusios žemėse, ir sodą prie mūsų Vilniaus miesto, kuris yra prie Goštauto sodo, tarp vieno kalno į pietų pusę ir kelio, einančio apie Vilnių ir upę vakaruose, — mes duodame su visais atskirais kaimais, mokesčiais, nauda, pajamomis, vaisiais, pelnais, teisėmis, valdomis, laukais, pievomis, lygumomis, ganyklomis, giriomis, miškais, ąžuolynais, krūmais, šilais, krūmokšniais, miškeliais, pušynais, bitynais, žvėrių ir paukščių medžioklėmis, ežerais ir tvenkiniais, žuvynais, pelkėmis, malūnais, vandenimis ir jų srovėmis, perkalais, kurie žmonių kalba vadinami «jazi», žūklavimais ir visu tuo, kas su jais susieta, nuomos pajamomis, visokiais pelnais ir priklausomybėmis, kurios tuo ar kitu būdu priklauso pačiai Tauragnų piliai, Labanoro ir Molėtų kaimams ir minėtoms sritims, kokiais vardais besivadintų, be jokių išimčių, kaip jos aprėžtos ir atskirtos savo ribomis. Visa tai duodame ta pačia teise ir valdymu, kuriomis tą Tauragnų pilį ir Labanoro ir Molėtų kaimus, taip pat minėtąsias sritis mes ir mūsų protėviai laikėme, iki šiol turėjome ir dabar valdome, nepasilikdami jokios teisės, jokio valdymo, jokios nuosavybės į visa tai, būtent į pilį, kaimus ir sritis, nei sau, nei savo įpėdiniams. Be to, minėtajai bažnyčiai ir jos vyskupui, kurie tik bus, priskiriame ir nuosavybėn atiduodame dalį mūsų Vilniaus miesto su sklypais ir namais, ir namų gyventojais, ir visomis priklausomybėmis. Atiduodamą miesto dalį skiria iš vienos pusės takas, einąs nuo Vilniaus pilies tiesiog į kalną pro dešinę pusę Vilniaus miestiečio Češkaus namų, paliesdamas mažųjų brolių (pranciškonų) namus, ir kelias, kuris eina iš kitos pusės to paties Češkaus namų, esančių ties pylimu ir šv. Mikalojaus bažnyčios šventoriumi ir tęsiasi ir apima iš kairės pusės iki kelio, einančio į Trakų pilį ir nuo kitų miesto dalių atskiria minėtojo Češkaus namus su priklausančiais jiems sklypais ir sodu, kurie įeina į tą (vyskupo) miesto dalį... Be to, davėme ir paskyrėme iš pilnumo savo karališkos didenybės tam pačiam vyskupui mūsų mūrinius namus, esančius Vilniaus pilies sienų ribose, su kitais 4 mediniais namais ir 2 sklypais, esančiais prie pačios pilies mūsų, kurių vienas yra į tvarto pusę, kitas į šaltinio pusę, dalydamas tą šaltinį pusiau; abu (sklypai) per vidurį nusitęsia. Taip pat duodame ir suteikiame tam pačiam vyskupui pilną ir visokeriopą teisę ant aukščiau minėtų sklypų namams statyti, talpinti, įtaisyti didesnei naudai ir naudojimui, kaip jam patogiau pagal laisvą jo valią. Be to, norime ir nutariame, kad dažnai minėtasis tos bažnyčios vyskupas, kuris tik bus, savo stalo reikalams imtų ir gautų būsimais amžinais laikais iš mūsų perkalo, esančio Nemuno upėje, žmonių kalba vadinamo «jaz», dešimtinę žuvų kiekvienos veislės ir rūšies. Tam, kad tai, kas aukščiau buvo pasakyta, įgautų amžino tvirtumo galią, šiuos žodžius įsakome padaryti sustiprintus mūsų antspaudo patvirtinimu. Sudaryta Vilniuje, artimiausią sekmadienį prieš gavėnią 1387 viešpaties metais.

(Lot. — KDKV I/1 p. 4—6)

82. 1387 m. vasario mėn. 22 d. D. k. Jogailos raštas, kuriuo skelbiamas prievartinis katalikybės palaikymas.

Mes, norėdami tą katalikų tikybą praplėsti mūsų Lietuvos ir Rusios žemėse, sutinkant ir norint mūsų brangiesiems broliams kunigaikščiams ir visiems Lietuvos žemės didikams, patvarkėme, paliepėme, net pažadėjome, įsipareigojome ir, paliesdami šventybes, prisiekėme visus lietuvių tautos abiejų lyčių, kurio bebūtų luomo, padėties ir kilnumo, esančius mūsų Lietuvos ir Rusijos viešpatystėse įvesti, patraukti, pašaukti, net jėga priversti, visvien kokios sektos jie bebūtų, į katalikų tikėjimą ir šventą Romos bažnyčios paklusnumą. Taigi, kad kokiu nors būdu tie lietuviai, būdami naujokai katalikų tikėjime, nepasitrauktų nuo paklusnumo ir Romos bažnyčios apeigų, norėdami pašalinti visa, kas pačiai tikybai kliudo, griežtai draudžiame, kad nė vienas lietuvis, katros lyties bebūtų, nebūtų moteryste jungiamas su bet katros lyties rusu, jeigu šis pirma tikrai nėra pakluses Romos bažnyčiai. Jei visgi prieš šį mūsų draudimą atsitiks, kad kuris nors ar kuri rusų apeigų bus sujungti su tais katalikais, priklausančiais Romos bažnyčiai, tuomet nebus išskiriami, bet kitos sektos vyras ar moteris turi tikėjimu sekti kataliką ar katalikę, esančius Romos bažnyčios paklusnume, ištikimai prie jos prisidėdami, prie ko gali būti priverčiami net kūno bausmėmis...

Šiuo mūsų raštu iš naujo ir aiškiau visas nuosavybes, sritis, dvarus su jų gyventojais ir visa kita, kas duota ir įrašyta dievo garbei, toms bažnyčioms, tiek Vilniaus katedrai, tiek visoms parapijų ir vienuolynų bažnyčioms, dabarčiai ir ateičiai atleidžiame, išimame, paskelbiame laisvas nuo visų mūsų ir mūsų įpėdinių Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir t. t. tarnybų, lažų, pavarymų, pastočių, kelių saugojimo, kelių taisymo, pasėdžių, mokesčių, paprastai vadinamų sidabrine, pilių ir tiltų statymo, mūsų urėdininkų teismų, nuo valdiškų bausmių ir baudų per vykdytojus, žmonių vadinamus «dzeczskye», nuo avižų, rugių ir šieno davimo, kuris vadinamas dėkla (dakla) ir nuo visų kitų priespaudų ir naštų, kuriais vardais jos besivadintų, bet patsai vyskupas savo bažnyčios nuosavybėse ir kiti kunigai savose turi pilną visokeriopą valdžią, visai pašalinus visas valdžias, kad aukščiau stovėtų už pasaulietinę valdžią...

(Lot. — KDKV I/1 p. 13—15)

83. 1389 m. sausio mėn. 10 d. D. k. Jogailos raštas tijūnams, kuriuo skiria kunigams dvarus ir nustato jų išlaikymą pinigais, dešimtine, leidžia kunigams statytis smukles.

Vladislovas... Šiuo raštu skelbiame visiems mūsų tijūnams, kurie jį pamatys arba išgirs skaitomą: kiek mes įsteigėme ir pastatėme bažnyčių mūsų miestuose ir kaimuose, tų visų bažnyčių tarnautojams kapelionams kiekvienas tijūnas privalo duoti po pusantro ilgojo (rublio) 4 kartus per metus, arba vienu kartu 6 ilguosius, tai tiek pat yra, ir tai duoti iki nebus (kitokio) mūsų įsakymo. Be to, jie ims savo nustatytą dešimtinę iš žmonių, kaip ir kitose šalyse priklauso šventoms bažnyčioms. Ir dar kiekvienai bažnyčiai paskyrėme luobinę statinaitę medaus. Ir įsakome kiekvienam tijūnui, kad visa tai, kas šiame rašte parašyta, būtų įvykdyta. Ir iš mūsų dvaro duoti dvi žagres dirvos ir pievą ir dar dešimtinę nuo mūsų laukų. Taip pat priskirti du arklių šėrikus ir 3 kiemus arti bažnyčios, kur gyvens kunigai ir žekiai, ir dar ežerą priskirti. Visa tai mes suteikėme bažnyčioms,

kad būtų aprūpinti jų tarnautojai kapelionai. Ir dar leidžiame, kad kiekvienas kapelionas gali sau vieną smuklę pastatyti, ir jis testato. Kiekvienas tijūnas tepadaro ir teįvykdo tai, kaip mes parašėme šiame rašte su prikabintu mūsų antspaudu. Jeigu kuris tijūnas to neįvykdytų, bus mūsų be pasigailėjimo didžiai nubaustas. Tai vyko Lydoje sekmadienį po Trijų karalių 1389 d. g. metais.

(Lenk. vert. iš rus. — KDKV I/1 p. 29—30 Nr. 16)

84. 1389 m. sausio mėn. 10 d. D. k. Jogailos raštas tijūnams dėl bažnyčių statymo Lietuvoje, kuriuo liepiama klausyti vyskupo ir ginti vyskupo valdinius.

Vladislovas... Šiuo raštu skelbiame visiems tijūnams, kurie jį pamatys arba skaitys: leidome kunigui vyskupui statyti bažnyčias visoje Lietuvos žemėje, kur jam patiks. Kad kiekvienas tijūnas būtų jam paklusnus, kaip man pačiam, ką jis įsakys, tai jam įvykdykite ir gerbkite jį. O kiek jam yra kurio tijūno (valsčiuje) duota žmonių, patys jų neskriauskite ir kitam skriausti neduokite, o kurie jo žmonės bus nors kaip skriaudžiami, tai dėl to duokite jam tiesą. Tam davėme savo raštą su mūsų antspaudu visai teisei tam, ką mes priskyrėme šventoms bažnyčioms. Tegul kiekvienas tijūnas taip elgsis, kaip tame rašte parašyta, kad mes rastumėme tai padaryta, kad niekada mums dėl to nesiskųstų. O kuris tijūnas to nepadarys ir ant jo paskui skųsis, bus baudžiamas be pasigailėjimo. Tai vyko Lydoje sekmadienį po Trijų karalių 1389 metais.

(Lenk. vert. iš rus. — KDKV I/1 p. 29 Nr. 15)

85. 1390 m. gegužės mėn. 26 d. Žemaitijos feodalų sutartis su Ordinu, aptariant prekiavimo reikalus.

Žemaitijos feodalų raštas.

Tesie žinoma visiems, kurie šį raštą mato, girdi ar skaito, kad mes, žemiau išvardintieji visos Žemaitijos gyventojai: Maizebutas, Dirkstelis, Rukundė, Jaušis, gyvenantieji Medingėnų žemėje; Skvaibutas, Eimundas, Tylenis, Daukša, Ragelis, Skučias, gyvenantieji Kaltinėnų žemėje; Žilpė, Pamplys iš Knituvos žemės; Einoras, Eivildas, Einoro brolis, Vidė, Getežis, Eikutis, Ramovytas iš Kražių žemės; Bimantas, Surgaila, Gelvonas, Surtinis iš Viduklės žemės; Žaudinis, Klausigaila, Asteika iš Raseinių žemės; Sundė, Vilaudė, Eirimas, Giniotas, Joteikis, Dramutis iš Ariogalos žemės, — susitarėme su vyriausiuoju maršalu ir su Prūsijos ponais viso Žemaitijos krašto gyventojų vardu tuo būdu, kad mes, aukščiau išvardintieji, prižadėjome karaliui Vytautui, vyriausiajam maršalui ir Prūsijos ponams padėti prieš visus jų priešus ir sudarėme taiką su jais, o jie su mumis, kad Prūsijos žmonės gali vykti į Žemaitijos kraštą ten prekiauti ir lygiai taip mes iš Žemaitijos galime vykti per Jurbarką, per Ragainę ir per Klaipėdą į jų kraštą; to taikos susitarimo mes tvirtai ir pastoviai laikysimės. Toliau, jei taip būtų, kad mes kelionėje susitiktume, tai jų žmonių nekliudys tie, kurie yra mūsų iš Žemaitijos, ir jų žmonės taip pat nekliudys mūsų. Jei taip būtų, kad kas nors iš jų priešų juos norėtų mušti, tai mes privalome jiems padėti, ir lygiai tą patį jie turi daryti mums iš Žemaitijos. Toliau, jei taip atsitiktų, kad tarp jų ir mūsų įvyktų nesusipratimas, taip,

kad vienas kito požiūriu užsimirštų, ar tai būtų muštynės ir vagystė, ar koks nesutikimas tarp jų ir mūsų kiltų vis tiek kuriuo reikalu, tai tą turi spręsti vyriausiasis Prūsų krašto maršalas su 4 vyresniaisiais ten pat iš krašto, kuriuos tam reikalui pašauks iš jų pusės. Taip pat turi spręsti karalius Vytautas ir 4 iš Žemaitijos krašto, kurie tam reikalui iš mūsų pusės duodami; ką tie 10 nutars esant teisinga, tuo abi pusės turi pasitenkinti ir niekas neturi prieštarauti. Tam, kad anksčiau pažymėtieji dalykai būtų pastoviai ir tvirtai vykdomi, didesniam jų užtikrinimui mes paprašėme savo karalių Vytautą, kad jis lieptų prie šio rašto prikabinti savo antspaudą, nes mes patys antspaudų neturime. Duota Ordino namuose Karaliaučiuje mūsų viešpaties 1390 metais pirmą ketvirtadienį po sekminių.

(Sen. vok. — CEV p. 23—24 Nr. 67)

86. Apie 1392 m. D. k. Vytauto raštas, kuriuo, grasindamas mirties bausme, įpareigoja valstybės pareigūnus padėti vyskupui ir kunigams, atvykstantiems krikštyti lietuvių.

Nuo didžiojo kunigaikščio Vytauto. Mano vaivadoms ir vietininkams ir visiems mano tijūnams visoje mano valstybėje. Tesie jums žinoma, kad kada pas jus atvyks pats kunigas vyskupas su šiuo raštu ir su mano antspaudu, tada jūs, mano tijūnai, surinkite jam lietuvius, kurie nėra krikštyti, ir vyskupas juos pakrikštys, kaip jis norės. O jei bus rusas ir norės savo noru krikštytis, tas tegul krikštijasi, o kuris nenori, tegul jis bus savo tikėjimo. O pačiam vyskupui dar duokite valgyti, gerti iki soties, ir jo arkliams, ir vadovams. Ir nenusiženkit mano didžiojo kunigaikščio žodžiui, nes kuris kitaip pasielgs, savo galva užmokės. O kur pats vyskupas nenorės vykti ir atsiųs savo kunigus, tai, kur krikštys, ir jų taip klausykite, kaip paties vyskupo, taip jo kapelionų. Kitaip nesielkit.

(Lenk. vert. iš rus. — KDKV I/1 p. 39 Nr. 23)

87. 1401 m. gegužės mėn. Kryžiuočių ordino ginčas su Vytautu dėl to, ką Žemaitijoje laikyti laisvuoju, ką valstiečiu (baudžiauninku).

Ordino pareigūno pranešimas apie derybas su Vytautu dėl valstiečių.

...Taigi, jis pas mus atsiuntė abu savo raštininkus ir buvo iš straipsnio išėmęs žodį «valstietis» ir liepė mums pranešti, kad jis įsakysiąs parašyti: «grąžinti činšininkus ir baudžiauninkus», ir buvo taip nusistatęs: kurie valstiečiai anksčiau bajorams činšo nemokėjo ir neturėjo pono, tie buvo laisvi valstiečiai ir tie ir dabar esą laisvi. Ir dėl to jam buvo taip atsakyta: «Petrošiau, malonėk paprašyti savo viešpatį, kad jis straipsnį paliktų tokį, koks jis yra, nes jis gerai žino, kad žemaičiai buvo nesuvaldomi ir jie anksčiau niekam činšo nemokėjo; jei jis grąžintų tiktai mokančius činšą, tai mes nieko neatgautumėm». Tai jis pranešė savo ponui ir sugrįžęs sakė: «Pagrindiniai raštai kalba apie činšininkus ir baudžiauninkus činšininkus, ir dėl to jam nepridera daugiau įsipareigoti negu parodo pagrindiniai raštai...» Po to jis atsiuntė Čiupurną, Nemirą ir abu raštininkus pas mus ir liepė mus paklausti, ką mes laikome valstiečiais. Tada jiems buvo atsakyta: Tuos, kuriuos mes jums savo raštuose išvardijome. Tada jie pasakė,

kad daug kas buvo užrašytas valstiečiu, kas turi gerus bajorus giminaičiais; jeigu jie tuos mums grąžintų, tai neteisingai pasielgtų, ir jei jie turėtų saviškiams tokiais pasirodyti, tai būtų geriau, kad jie visi numirtų; bet tuos valstiečius, kurie gyveno pas bajorus ir jiems mokėjo duoklę, tuos jis ordinui grąžinsiąs. Tada jiems buvo atsakyta, kad jie paimtų raštą, kur valstiečiai buvo surašyti, ir mums pažymėtų raštu, kurie esą tie valstiečiai, kuriuos jie grąžinsią, kad mes žinotume, ką pasakyti savo didžiajam magistrui. Tai jie perdavė kunigaikščiui. Po to jis liepė mus pakviesti ir tarė: «Jeigu jūs sutinkate su tokiu straipsniu, tai aš liepsiu jums parašyti raštą ir čia pat grąžinsiu jums činšininkus ir baudžiauninkus, kuriuos aš žinau; o kurie yra užrašyti valstiečiais, bet nenori prisipažinti esą valstiečiais, tuos aš pristatysiu teismui prieš magistrą ir jūsų žemaičius ir, kuris bus priskirtas valstiečiams, tas telieka valstietis, kas bus priskirtas laisviesiems, tas telieka laisvasis». Tada jam buvo atsakyta: «Žemaitijos paprasti žmonės buvo Marienburge pas mūsų didįjį magistrą ir prašė jį, kad jis leistų bajorams likti bajorais, laisviesiems — laisvaisiais ir valstiečiams — valstiečiais; ir magistras apie tai visiems kraštams davė raštą ir davė jiems tokią teisę, kaip prūsai turi mūsų kraštuose, ir tada kraštai jam davė raštus, kas esąs bajoras ar laisvasis, ar valstietis. Ir vaitas visur su krašto gyventojais apėjo tuos valstiečius, kurie pas jus išsikėlė, ir jums davė raštu; jeigu jūs mums tuos grąžinsite, o laisvuosius pasilaikysit iki mūsų didžiojo magistro, tai mes mielu noru teismą sukviesime; jeigu jūs to nenorite padaryti, tai pasilaikysite visus». Tada jis tarė kaip anksčiau: «Jūs girdėjote, aš jums grąžinsiu tuos valstiečius, kuriuos aš žinau, kitus aš pastatysiu magistro akivaizdoje ir t. t.». Po to mes jam pasakėme: «Mielasis viešpatie, mūsų didysis magistras mus pas jus atsiuntė ir mes prašome iš jūsų atsakymo, ar jūs jam grąžinsite ordino žmones, ar ne». Tada jis tarė: «Aš jums ką tik atsakiau». Tada mes vėl pasakėme: «Mielasis viešpatie, mūsų didysis magistras liepė mums jus prašyti, kad jūs malonėtumėt atiduoti jam iš jūsų krašto Ordino skriaudėjus, kurie Ordinui padarė žalos užmušdami, padegdami, plėšdami, kurie yra Ordino paskelbti už įstatymo ribų, ir nelaikytumėt jų savo kraštuose, pagal raštus, kuriuos jūs mums davėte». Tada jis paklausė, kas jie tokie. Tada vėl buvo pasakyta: «Vaitas jums keletą iš jų raštu pažymėjo, kurie ypatingą piktadarystę padarė; be to, jų yra labai maža tokių, kurie būtų išsikėlę nepadarę žalos». Tada jis sakė pastatysiąs juos prieš teismą, jei kas nors turįs reikalo su jais kalbėtis, tai jis juos teisiąs. Tada buvo jam atsakyta: «Kadangi jie yra Ordino paskelbti už įstatymo ribų ir pagal jūsų raštus jūs neturite jų laikyti — tai, jeigu tie raštai parodys, kad Ordinas dėl savo žmonių, esančių už įstatymo ribų, privalo kreiptis į jus teisingumo, tada mes tai mielai padarysime». Tada jis pasakė, kad anie esą šių priešai. Ir vaitas pats čia sėdįs ir skundžiąs, ar tas turįs ir teisti anuos. Tada jam buvo pasakyta, kad buvo prisiekta nuvykstantiems: kuris bus išteisintas, tas galės vėl išvykti, kuris bus nuteistas, tas tegul pasiduoda sprendimui. Tada jis pasakė, kad jam nepridera ką nors be teismo išleisti iš krašto. Tada mes pasakėme: «Viešpatie, mes savo didžiojo magistro vardu reikalaujame ordino žmonių, paskelbtų už įstatymo ribų, ir prašome jus, kad jūs mums juos grąžintumėt». Tada jis pasakė: «Aš dar nesu jūsų baudžiauninkas, kad jūs mane priverstumėt jums ką nors atiduoti iš mano krašto be teismo...» Toliau buvo pasakyta: «Jus bajorus, čia sėdinčius, mes prašome, kaip ir mūsų ponas, kad jūs gera darytumėt ir savo poną uoliai prašytumėt, kad jis laikytųsi savo raštų, duotų Ordinui, ir neatsisakytų jam grą-

žinti paskelbtuosius už įstatymų ribų ir kitus Ordino žmones, kaip tai parašyta raštuose, bet juos atiduotų Ordinui; juk jūs esate tie, kurie kartu prisiekėte ir kartu antspaudavote; jeigu taip nebus pasielgta ordino požiūriu, tai mūsų didysis magistras ir Ordinas turės tol skųstis, kol jo raštai bus išlaikyti». Tada tarė Mingaila: «Mes nematome, kad mūsų valdovas neteisingai elgtųsi; jei jis neteisingai elgtųsi, tai mes jį mielai paragintume, kad jis teisingai elgtųsi». Tada jis sukvietė pasitarimą, ir jie atsiuntė Čiupurną su aukščiau išvardintaisiais pas mus, ir tie bajorų vardu pageidavo ir prašė, kad mes jų viešpačiui kuo geriausia patartumėm, kad jis tuo reikalu tai padarytų, kas garbinga būtų. Tada buvo jam atsakyta: «Jūsų viešpats pats pakankamai išmintingas, be to, jis turi išmintingus patarėjus, kurie jam patars tai padaryti, kas jam garbinga...» Pagaliau mes pasiūlėme, kad iš mūsų pusės būtų viskas padaryta, kas tik galima, kad jis visus tuos valstiečius, kuriuos jam buvom išvardinę raštu, vėl siųstų į Žemaitiją; tiems mes prisiektume: kam bus įrodyta, kad jis buvo valstietis, tas pasiliksiąs tenai, kam to nebus įrodyta, tas bus sugrąžintas pas jį iki teismo. Tada jis pasakė: tuos, kuriuos jis dabar žinąs esant valstiečiais, jis tikrai, garbės žodis, grąžinsiąs; tuos, kurie neprisipažįsta esą valstiečiai, tuos jis pristatysiąs didžiajam magistrui teismui mūsų žemaičių ir savo žemaičių akivaizdoje; kuriam bus įrodyta, kad jis valstietis, tas liksiąs baudžiauninkas, kam nebus įrodyta, tas turėsiąs likti laisvasis. Tada jam buvo atsakyta: «Jeigu mūsų didysis magistras turėtų teisme prie savęs Žemaitijos žmones ir privalėtų išklausyti kiekvieno valstiečio kalbą, tai jis nebaigtų per 10 savaičių; ir jei mūsų didysis magistras tai patirtų, tai jis neateitų po tokios kalbos su jumis posėdžiauti». Tada jis pasakė: «Pasirinkite vieną iš šių dviejų (galimybių), apie kurias aš kalbėjau; jeigu jūs to nenorite daryti, tai aš pasikviesiu mokytus žmones ir liepsiu dar kartą perskaityti mano raštus ir prašysiu mane pamokyti, kad aš pajėgčiau tobulai laikytis savo raštų». Tada mes pasakėme: «Jeigu kitaip negali būti, tai mes prašome jus savo didžiojo magistro vardu, kad jūs praneštumėt savo žmonėms, kad jie nevyktų į mūsų kraštą; tą patį mes ir saviesiems pranešime, kad jie taip pat nevyktų į jūsų kraštą...»

(Sen. vok. — CEV p. 77—80 Nr. 241)

88. 1409 m. sausio mėn. 24 d. Tradicinė prekyba tarp Žemaitijos ir Aukštaitijos.

D. k. Vytauto raštas Ordino d. magistrui.

Garbingasis mielasis pone magistre. Mes jūsų malonybei tarp kitų dalykų neseniai parašėme apie tai, kaip Manivydas mums pranešė, kaip jis savo tarnus buvo nusiuntęs pas Žemaitijos vaitą, po to kai jis su juo buvo susitaręs pirkti grūdų Žemaitijoje, ir kaip ponas vaitas tarnams neleido pirkti, sakydamas: Jums nereikia čia grūdų pirkti ir t. t., grįžkite namo ir t. t. Teikitės žinoti, kai mes neseniai į Vilnių atvykome, tai daug mūsų žmonių nusiskundė nupirkę Žemaitijoje grūdų dar prieš iškrentant sniegui ir padėję tuos rugius ten pat krašte pas savo draugus ir dabar jiems neleidžiama tų grūdų paimti. Nes daugelis tų pačių mūsų žmonių, kurie paprastai vyksta į Žemaitiją, mums sako, kad vaitas piktai jiems sako: Jūs vykstate į Žemaitiją tik tam, kad jūs ten kiršintumėt. Mielasis

pone magistrai, mums tikrai labai nuostabu, kad vaitas bijo to, ko iš tikrųjų visai nėra; mes niekados nemanėme, kad mūsų žmonės turėtų vykti į Žemaitiją tam, kad jie ten kiršintų arba žmones prikalbinėtų, nes to visai nereikia, kadangi mes su jumis ir jūsų kraštais gerai, taikiai sugyvename. Bet žmoneliai ten vyksta, kaip jie iš senovės įpratę, dėl to, kad mūsų kraštas ir Žemaitija ribojasi ir gerai, taikiai sugyvena, ir kai viename krašte javai neuždera, tai jie įpratę pirkti iš kito krašto javus ir šiaip kitus daiktus, kurių jiems reikia. O kaip jūsų malonybė galite matyti iš išrašo to laiško, kurį vaitas Sangailai parašė, vaitas uždraudė pirkti medaus, arklių, ožkų ir galvijų ir po to neleido pirkti grūdų, ir po to parašė Manivydui ir Sangailai, pageidaudamas, kad pirkliai nevyktų į Žemaitiją, kaip parodo kitas čia pridedamas išrašas. Ir tai mus labai stebina, kodėl taip daroma, kad mūsiškiai į Žemaitiją nevyktų. Ir jeigu mes žinotume, kad tai jūsų žodis ir jūsų patarimas arba jūsų įsakymas ir turėtume tuo reikalu jūsų raštą, kad jums tai nepatinka, tai mes uždraustume mūsiškiams, grasindami mirties bausme, kad jie tenai nevyktų, nes mes negerai pasielgtume, jei sąmoningai darytume jums nemalonumą.

Toliau, kaip parašyta tame pat išraše, vaitas nepatenkintas, kad mūsiškiai kartais nuvyksta į Žemaitiją pas savo draugus, ir jis laiko tai žalinga. Mielasis pone magistrai, jei vienas draugas pas kitą nuvyksta ir tas jam duoda noriai savo duonos arba jo arkliui šieno vienai nakčiai, ką tai gali pakenkti vaitui, juk tuo jam niekas nei atimama, nei pridedama. Juk mūsų žmonės tą patį daro jūsiškiams, kai jie pas juos atvyksta, ir jie tai savo tarpe nelaiko nuostoliu ar žala. Bet kad vaitui nepatinka, kad vienas kartais pas kitą nuvyktų, nors čia nieko pikta nemanoma, tai mums tikrai nuostabu, kad vaitas pasirodo toks nedraugiškas mums. Juk niekas iš mūsiškių nuo jūsiškių nieko prievarta neatima; o jeigu kas nors paimtų ką prievarta arba šiaip ką pikta padarytų, tai mes jau seniai vaitui leidome ir liepėme ir dar neseniai esant jo kompanui jam pasiūlėme, kad jie tokius mūsų žmones įsakytų surišti ir mums juos perduoti; arba, jei jis nenorėtų juos liepti surišti, tai tegul mums tik praneša; jei mes to nebausime tiek, kad jis bus patenkintas, tada bus mūsų kaltė. Ir mes rašome jūsų malonybei ne tam, kad jūs maloniai leistumėte mūsiškiams vykti į Žemaitiją, nes mes tikimės, dievu pasikliaudami, kad mūsų žmoneliai ir taip prasimaitins, badu nenumirs, bet mes rašome tam, kad jums būtų žinoma, kas čia dedasi. Taip pat jūs galite pamatyti iš išrašo, jog vaitas reikalauja, kad mūsų žmonės, vykdami į Žemaitiją, turėtų su savimi mūsų arba Sangailos, arba Kęsgailos raštą. Jūsų malonybė gerai suprantate, kad toks dalykas mūsiškiams būtų per sunkus, nes dažnai atsitinka, kad mes, ir labai gali būti ir Sangaila bei Kęsgaila su mumis, esame karo žygyje arba šiaip toli nuo namų. Jei tuo tarpu mūsiškiams žirgas pavagiamas arba pabėga baudžiauninkas, tai ar tie žmoneliai turi pirma vytis mus tam, kad gautų raštus, o ne sekti pėdsaku ten, iš kur buvo vagiama? Tai jūs galite patys suprasti. Ir taip pat keletas mūsų kaimų yra arti jūsiškių, tik už Nevėžio upelio, vos tik šūvio tolumo nuo vieni kitų; ir kai žmoneliams būtinai reikia su jūsiškiais susisiekti, atliekant skubotą reikalą, tai jiems būtų per sunku kiekvieną kartą, kai jie nori pereiti į aną pusę, atsigabenti raštus. Ir kitur mes negirdime, kad ten, kur kraštai gerai, taikiai sugyvena, žmonės vyktų iš vieno krašto į kitą su raštais...

(Sen. vok. — CEV p. 166—167 Nr. 391)

89. Prieš 1410 m. Kryžiuočių ordinas savinosi Žemaitijos bajorų tėvonijas, trukdė jų prekybą, atiminėjo jų tarnus, vergus, valstiečius, bitynus, degino jų sodybas drauge su jiems priklausančiais kaimais.

Iš 1416 m. Žemaitijos bajorų skundo Vakarų Europos valdovams.

Visiems pasaulio kunigaikščiams ir krikščioniškoms tautoms... Patys mūsų valdytojai, vokiečių ordino broliai iš Prūsijos, po to kai ėmė valdyti mūsų žemę... ėmė mus spausti — pradžioje pamažu, vėliau kaskart smarkiau, — nutraukinėti mūsų darbus, kuriuos buvome įpratę dirbti savo naudai, savintis mūsų tėvonijų valdas, kurias turėjome nuo savo tėvų, senelių ir prosenelių, ir grobti jas savo naudai, o mūsų pelną mažinti, atimdami iš mūsų visus bitynus ir kitus mūsų pragyvenimo šaltinius... Toliau palaipsniui ėmė pajungti mūsų kaklus, iš prigimties laisvus, prie vergiškų darbų ir krauti mums nepakeliamas įvairiausių rūšių naštas, atimdami mums visai neteisėtai tarnus, vergus, valstiečius ir duoklininkus, toliau plėšdami iš mūsų visas teises — laisves medžioti, žvejoti ir kitus panašius naudmenis, pagaliau draudė mums susisiekti su kaimyninėmis šalimis prekybos ir kitais reikalais; panašiu būdu nenorėjo leisti ir mūsų kaimynams lankyti mus su prekėmis ir kitais panašios rūšies materialinio naudojimo reikmenimis. Daugelį dar kitokių mums uždeda sunkumų, kurių raštais ir skundais negalėsime tinkamai išaiškinti. Bet štai kas atrodė mums sunkiau už visas naštas, kad kiekvienais metais reikalavo iš mūsų laido vaikų įkaitais, kurių atsisakius jiems duoti, jie, dėl to nepakęsdami mūsų, be jokio pasigailėjimo ir žmoniškumo tiek daug kartų iš mūsų išsivarydavo brolius, seseris, stengdamiesi atskirti mūsų pačių žmonas, nepasitenkinę beveik 200 mūsiškių vaikų skaičiumi, kuriuos turėjo įkaitais...

Minėtieji mūsų valdytojai labai daugeliui mūsų kilmingųjų ir mūsų šalies galingųjų... uždėjo vergijos jungą... ir iš tikrųjų 3 kilmingus vyrus, kurie buvo paslėpę savo sūnus, kad neišduotų jų kuriuo nors būdu įkaitais, su 2 pagautomis moterimis ugnyje sudegino ir kai kuriuos vyrus tuo būdu, su jų žmonomis surišę, į Prūsus nusivarė; oi varge, mūsų seseris jaunutes ir dukteris patys kryžiuočiai, užmiršę pagarbą kryžiui, jėga suimtas išprievartavo; apie tai su skausmu čia pasakojama. Tai visiems yra žinoma ir galės būti patvirtinta. Vienas vyras iš kilmingųjų mūsų šalies didikų, vardu Kirkutis, turėjo labai gražią dukterį; tie patys broliai žiauriausiu būdu jam atėmė tą dukterį, o jo sūnus, tos mergaitės brolis, tokios priespaudos ilgiau pakęsti nepajėgdamas, vieną minėtųjų brolių, kuris jo seserį jėga vertė prie gėdos, persmeigęs kalaviju, ne paslaptis tai visiems, nužudė. Taip pat vieną didiką, labai garsų, vardu Visiginą, su žmona ir vaikais surištus nusivedė (riteriai) į Prūsų kraštą ir tenai su tais pačiais žmona ir vaikais esantį nelaisvėje nužudė. Panašiu būdu kitą žymų kilmingąjį vyrą, vardu Svalkenį, pagavę suėmė, jo namus sudegino drauge su jo kaimais, o tų kaimų gyventojus be jokio pasigailėjimo iššudė; jis pats tačiau su dievo pagalba išsivadavo. Ir dar vieną, ne mažiau garsų, negu šie trys išvardintieji, kilmingąjį, vardu Sangailą, panašiu būdu sugautą, jie, varydamiesi į Prūsus, nužudė. Taip pat 3 kitiems kilmingiesiems, dar daug žymesniems, panašiu būdu užpultiems, be jokios kaltės galvas nukapojo, jų pačių žmonas ir vaikus, oi graudu, į vergovę nusinešė ir nusivarė...

(Lot. — CEV p. 1021—1022)

90. 1415 m. balandžio mėn. 8 d. Prekyba tarp Lietuvos ir Prūsijos.

Iš d. k. Vytauto sutarties.

...Abiejų kraštų bendrai naudai ir gerovei savo tarpe vieningai surašėme tokį susitarimą dėl pirklių, kad esant taikai, kuri neseniai prie Strasbergo buvo sudaryta ir surašyta, aukščiau išvardinti pono didžiojo magistro (pirkliai) galės laisvai ir saugiai vykti į mūsų Lietuvos kraštą ir vėl atgal į savo tėvynę su savo prekėmis; mes jiems visiems su jų prekėmis mūsų vardu ir tų, kurie elgiasi pagal mūsų valią, vardu užtikriname šiuo raštu saugumą be pavojaus ir klastos. Jeigu taip atsitiktų, kad kas nors iš šių pirklių dėl skolos arba kurių kitų dalykų mūsų kraštuose būtų kaltinamas arba kas nors norėtų juos varginti teismu dėl turto arba kitko, į nieką kitą nereikia kreiptis kaip tik į mus, ir mūsų dėl to bus sprendžiama. Iš kitos pusės, su pirkliais iš šių kraštų su jų prekėmis taip pat turi būti elgiamasi anksčiau minėto pono didžiojo magistro kraštuose, pagal visus punktus, dalis ir straipsnius, kurie aukščiau išreikšti ir sutarti...

(Sen. vok. — Praeitis 2 p. 406)

91. 1413—1430 m. Smulkiems Kaltinėnų valsčiaus bajorams d. k. Vytautas duoda po 1—2 valstiečius.

D. k. Vytauto raštas Žemaitijos vietininkui Kęsgailai ir Kaltinėnų tijūnams.

Davėme šiems Kaltinėnų bajorams šiuos žmones, kurie šiame rašte surašyti: Vizbarui 2 žmones — Sarvydą, Vytilą; Dirgintui žmogų Masiutį; Kantinui žmogų Kūturį; Keistautui, Vizbaro brolėnui, 2 žmones — Arvydą, Vabalį; Ginkavičiui Žygiui žmogų Nemintą; Ginkui žmogų Vizgailą; Minigėlai, Vizbaro broliui, žmogų Mažbutą; Nausučiui Činiuravičiui žmogų Ruslį; Meirui 2 žmones — Visdergį, Knistutį; Gėlučiui, Skučo broliui, žmogų Žviniką; Spudučiui, Meiro giminaičiui, žmogų Alsį; Pagimiui žmogų Drąsutį; Kaiteniui žmogų Ruklį; Mažeikai žmogų Derkį; Kaiteniui, Visagimio brolėnui, žmogų Liką; Vismilai, Meiro giminaičiui, 2 žmones — Žvalgenį, Vabalį; Saviginui žmogų Vizgailą; Valočotui žmogų Virkutį. Rašyta Kaune šeštadienį prieš Petrą, seime...

(Rus. — Praeitis 2 p. 383)

92. 1418 m. Žemaitijos valstiečių sukilimas ir jo žiaurus nuslopinimas.

D. k. Vytauto 1418 m. birželio mėn. 11 d. raštas Ordino magistrui.

Į jūsų norą sužinoti apie padėtį bei žudynių Žemaitijoje priežastis, pranešame, kad keletas prastų žmonių ir valstiečių, kuriuos buvome davę tarnauti kilmingiausiems bajorams ir geriems žmonėms, Raseinių srityje padarė slaptą sąmokslą prieš bajorus ir geruosius žmones, tikėdamiesi sušaukę suburti apie save kitus. Tuomet sušaukę tie patys Raseinių valstiečiai apiplėšė Žadeikio bei kitų bajorų kiemus ir po to drauge su Medininkų bei Knituvos sričių valstiečiais, apie tai patyrusiais, nedideliu būreliu patraukė į Klaipėdą, norėdami įsikurti ir apsigyventi. Tuomet mūsų Kražių vietininkas, buvęs vietoje su dideliu gerųjų žmonių būriu iš kitų sričių, kaip Viduklės, Ariogalos, ištraukė prieš piktadarius į Raseinius ir

šio sumanytojus gaudė, mušė bei kirsdino. Mes, apie tai sužinoję, taip pat išsiruošėme, atvykome iki Ariogalos, tačiau visa buvo atlikta jau prieš mums atvykstant; daugelis nukirsdinta, bet vis dar kas dieną tebepristatomi šito dalyviai.

(Sen. vok. — CEV p. 411—412)

93. 1419 m. sausio mėn. 7 d. Vilniaus ir Kauno miestiečiai kovoja prieš trukdymus gabenti druską ir kitas prekes iš Prūsijos.

Iš Ordino didž. magistro atsakymo Vytautui.

Šviesusis kunigaikšti ir galingasis mieliausias pone. Jūsų didenybė rašote mums jūsų paskutiniame laiške, kad jūsų šviesybės Kauno miestiečiai jums nusiskundė dėl uždraudimo čia iš krašto išvežti savo prekes ir būtent druską ir t. t. Aukštai gerbiamasis pone, dėl to, kad vandens buvo tiek maža, kaip yra žinoma, mes buvome priversti įsakyti, kad vanduo būtų sulaikomas mūsų važiavimo į ten ir atgal reikalams tą dieną; tuo būdu buvo uždrausta. Be to, vienas iš jūsų šviesybės Vilniaus miestiečių mus paprašė leisti jam išvežti 3 laštus druskos; kai jis gavo leidimą iš mūsų laštams išvežti, jis rengėsi išvežti dar 20 laštų virš leidimo su tais 3; tai jam buvo sukliudyta, bet jam nieko nebuvo atimta. Po to, sužinoję apie nemalonumus, kurie mūsiškiams buvo padaryti Visloje, mes jūsų šviesybei apie tai parašėme, ir mums būtų buvę malonu, kad ateityje abiejų pusių būtų duodami raštai; to negalima buvo pasiekti. Ir dabar norėtųsi žinoti, ar pirkliai iš abiejų pusių šen ir ten gali laisvai vykti su savo prekėmis ir t. t.; tuo atveju ir mes sutiktume, kad pirklys ir žemyn iš abiejų pusių su savo prekėmis galėtų laisvai vykti. Tačiau, mielasis pone, teikitės paveikti jūsiškius, kad jie kukliai vyktų; tą pat mes įsakysime ir mūsiškiams. Bet jeigu mes pripažintume, kad kai kurias prekes patogiau palaikyti čia krašte ir uždraustume jas išvežti krašto naudai ir gerovei, tai mes tikimės, kad jūsų didenybė to nepalaikysit per pikta, nes jūsų didenybė tą patį darote savo krašte...

(Sen. vok. — CEV p. 438—439 Nr. 820)

94. 1421 m. birželio mėn. 22 d. D. k. Vytautas užrašo Žemaitijos vyskupui ir kitiems dvasininkams žemių ir valstiečių.

Iš Vytauto rašto.

...Vytautas... Motiejui, Medininkų bažnyčios vyskupui ir jo kapitulai davėme žemiau pažymėtas sritis, turtus, žmones ir kaimus, būtent: Viržuvėnų sritį, taip pat Maivėnų sritį, taip pat Krakių sritį, taip pat Medininkų srityje žmones, vadinamus Varniais, kurių viena dalis vyskupui, kita gi, mažesnė, kanauninkams, su ariamąja žeme tiek vyskupo dvarui, tiek taip pat kanauninkų dvarui; taip pat vyskupui pusę Biržulio ežero Virvytės upės linkui; taip pat Kaltinėnų srityje 10 žmonių vyskupui ir ariamosios žemės jo dvarui; taip pat Kražių srityje 10 žmonių su ariamąja žeme jo dvarui; taip pat Viduklėje 10 žmonių ir ariamosios žemės jo dvarui. Taip pat Raseiniuose 10 žmonių ir ariamosios žemės dvarui; taip pat Medininkų srityje prie Lukšto ežero 10 žmonių ir Alsėdžių ežerą, o kanauninkams 60 žmonių Baltininkų srityje ir Stervo ežerą, — su visa teise ir valdymu, laukais, lygumomis, pievomis, ganyklomis, miškais, miškeliais,

dirvomis, bitynais, žvėrių ir paukščių medžioklėmis, vandenimis, upėmis, ežerais, tvenkiniais, upokšniais, žuvynais, žvejyba, malūnais, malimo pelnais, kitomis naudomis, mokesčiais, ir visomis pajamomis ir įplaukomis, kokiais vardais besivadintų, kas, atrodė, nuo seno priklauso ir pareina minėtoms sritims ir kokia nauda dabar ten yra ir ateityje gali būti, — geresniam aprūpinimui davėme, suteikėme ir šiuo duodame, įjungiame ir įrašome visiems laikams ir amžinai, kad patsai vyskupas ir jo įpėdiniai, ir minėta Medininkų bažnyčios kapitula turėtų, laikytų, naudotųsi, valdytų taikiai ir ramiai ir laisvai naudotųsi savo ir savo bažnyčios reikalams, kaip geriau ir naudingiau atrodys jam ir jo kapitulai... Sudaryta Trakuose artimiausią sekmadienį prieš šv. Jono Krikštytojo dieną 1421 viešpaties metais...

(Lot. — KH 44 s. 3 p. 352—353)

95. 1434 m. gegužės mėn. 6 d. D. k. Žygimanto privilegija Lietuvos didžiosios kunigaikštystės bajorams lietuviams ir rusams.

...Trokšdami mūsų Lietuvos ir Rusios kraštams geresnės padėties ir gerovės ir rūpindamiesi, kiek galime su dievo pagalba, sudaryti geresnes sąlygas, be to, trokšdami, kad tarp tų šalių gyventojų ateityje nebūtų skilimo ar bet kokio nesutarimo, dėl ko tų kraštų gerovė gali nukentėti, bet kad jos, lygiomis malonėmis besidžiaugdamos, sutarime ir valios vienybėje kuo karščiau ir atkakliau rūpintųsi išlaikyti tų šalių gerovę ir laimę bendru sutarimu ir tuo uoliau tarnautų ir paklustų, — todėl mūsų Lietuvos ir Rusios šalių kunigaikščiams ir bajorams, tiek lietuviams, kaip ir rusams, iš savo malonės suteikiame šias teises, norėdami, kad jos būtų neatšaukiamos ir amžinos.

Pirma, pagal jokio žmogaus viešą ir slaptą įskundimą arba pagal kitokį piktą įtarimą nenorime minėtų kunigaikščių ir bajorų apkaltinti ir bausti, jei prieš tai nebus teisme aiškiai pagal Lietuvos šalies teisę tas iš tikrųjų įrodyta.

Toliau, minėtieji kunigaikščiai, bajorai ir jų teisėti vaikai teisėtai tegauna visus paveldimus ir tėviškinius turtus tomis pat teisėmis, kaip tai daroma kitur krikščioniškame pasaulyje; tegul jie turi teisę laisvai juos parduoti, pakeisti, dovanoti, perleisti ir išnaudoti ir naudoti juos savo gerovei taip, kaip jiems atrodys geriausia, tačiau su sąlyga, kad perleidžiant, keičiant, parduodant ar dovanojant mūsų pačių arba mūsų pareigūnų būtų tai patvirtinta.

O jei kuriam minėtųjų kunigaikščių ir bajorų tektų atsiskirti su šiuo pasauliu, likusi našle žmona pasiliks gyventi vyro tėviškinėse valdose, nesumažindama prievolių mums ir mūsų įpėdiniams. Bet jeigu panorėtų antrąkart ištekėti, tesidžiaugia vyro nuskirta kriena (kraičio aptikrinimu), (vyro) tėviškiniai turtai pasiliks mirusiojo teisėtiems vaikams. O jei nebūtų vaikų, tada tikrieji broliai valdys iš kartos į kartą pereinančius paveldėjimu turtus, palikę visam laikui tas pačias, kaip ir pirma, mums ir mūsų įpėdiniams atliekamas prievoles.

Dėl turtų arba valdų, kurias yra davęs šviesiausias kunigaikštis viešpats Aleksandras, arba Vytautas, buvęs didysis Lietuvos kunigaikštis, amžino laimingo atminimo mūsų brangiausias brolis, arba mūsų šviesybė yra davusi, mes turime elgtis pagal minėtojo brolio ir mūsų suteiktų privilegijų turinį.

Visi kiti ir atskiri mūsų žemių minėtųjų kunigaikščių ir bajorų valstiečiai ir pavaldiniai tebūnie iš viso atleisti ir išimti nuo bet kurių duoklių ir tiekimų, vadinamų dėkla, kuriuos nuo seniau buvo įpareigoti duoti ir paprastai duodavo mums ir mūsų pirmtakams.

Vis dėlto pasiliekame sau ir savo įpėdiniams teisę reikalauti, kad minėtieji kunigaikščiai, bajorai ir jų valdiniai statytų ir taisytų pilis, vykdytų savo išlaidomis karo žygius, kuriuos vykdyti yra įpareigoti iš senovės, be ko mūsų šalis nebegalėtų gyvuoti. Nuo kitokių darbų mūsų pilims visiškai atleidžiame tų, dažnai minėtų, kunigaikščių ir bajorų žmones.

Be to, sutinkame ir leidžiame, kad rusų kunigaikščiai ir bajorai galėtų gauti herbus ir jais, kaip ir lietuviai, naudotis, priėmę juos iš lietuvių, prieš tai gavę sutikimą savo genealogijos brolių Lenkijos karalystėje.

Pagaliau visų privilegijų raštus ir malones mūsų žemių bažnyčioms, kunigaikščiams ir bajorams, aukščiau minėto mūsų brolio suteiktas bet kuriomis sąlygomis ir susitarimais ar dovanotas, šios mūsų privilegijos globa vėl atnaujindami, mes jas patvirtiname, ratifikuojame ir pripažįstame, norėdami, kad jos turėtų amžino tvirtumo galią.

(Lot. — CEXV 3 p. 529—531)

II. LIETUVOS FEODALINIS SUSISKALDYMAS

96. 1342 m. Gediminas padalija valstybę tarp savo sūnų.

Iš Lietuvos metraščio.

Būdamas labai senas, didysis kunigaikštis Gediminas, dar gyvas būdamas, skyrė dalis visiems savo sūnums: 5 pasodino srityse, t. y. vyresnįjį Mantvydą Karačiove ir Slonime, Narimantą Pinske, Algirdą Krėvoje, ir be to, Vitebsko kunigaikštis, neturėjęs sūnaus, išleido už jo savo dukterį ir priėmė (užkuriu) į savo Vitebsko žemę; Karijotui davė Novgorodoką, Liubartui Vladimirą ir Lucką ir Volynės žemę; tuodu savo sūnus pasodino didžiojoje kunigaikštystėje: Jaunutį savo sostinėje Vilniuje ir Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, o Kęstutį Trakuose ir visoje Žemaitijoje...

(Rus. — PSRL 17 sk. 262)

97. 1345 m. Algirdo ir Kęstučio sąmokslas prieš didįjį kunigaikštį Jaunutį.

Iš Lietuvos metraščio.

...Ir susitarė tarp savęs broliai, didysis kunigaikštis Algirdas ir didysis kunigaikštis Kęstutis, kaip čia jį (Jaunutį) iš ten (iš sosto) išstumti ir vienam katram jų užimti jo vietą. Tuo būdu susitarę, nustatė laiką, kurią dieną Vilnių užpulti ir paveržti pilį iš brolio, didžiojo kunigaikščio Jaunučio. Bet didysis kunigaikštis Algirdas į Vilnių iš Vitebsko tam laikui nesuspėjo, o didysis kunigaikštis Kęstutis užpuolė Vilniaus pilį. Gi didysis kunigaikštis Jaunutis (iš pilies) išbėgo į kalnus ir ten nušalo kojas. Sugavę jį, atvežė pas jo brolį, didįjį kunigaikštį Kęstutį, o tas, laukdamas savo vyresniojo brolio didžiojo kunigaikščio Algirdo, savo brolį didįjį kunigaikštį Jaunutį pasodino sargybos saugojamą. O savo vyresniajam

broliui, didžiajam kunigaikščiui Algirdui, pasiuntė žygūną, kad jau Vilnių yra užėmęs ir savo brolį didįjį kunigaikštį Jaunutį paėmęs į nelaisvę. Žygūnas sutiko jį Krėvoje. Ir didysis kunigaikštis Algirdas skubiai nuvyko pas savo brolį didįjį kunigaikštį Kęstutį.

Didysis kunigaikštis Kęstutis tarė tad savo broliui didžiajam kunigaikščiui Algirdui: Tau pridera būti didžiuoju kunigaikščiu Vilniuje, tu esi vyresnysis brolis, aš gi su tavim einu iš vieno. Ir pasodino jį didžiuoju kunigaikščiu Vilniuje, Jaunučiui gi davė Iziaslavlį.

Ir sutarė tarp savęs kunigaikštis Kęstutis ir didysis kunigaikštis Algirdas, kad visi broliai turi klausyti didžiojo kunigaikščio Algirdo...

(Rus. — PSRL 17 sk. 71—72)

98. 1382 m. Kunigaikščių savitarpio kovos. Kęstutis užima Vilnių.

Iš Lietuvos metraščio.

Didysis kunigaikštis Algirdas turėjo nelaisvą tarną, vergą, vardu Vaidilą. Iš pradžių jis buvo kepėjas, paskiau jam pavesta buvo lovą kloti ir vandenį patiekti. Paskiau gi, jį pamėgęs, davė jam Lydą valdyti. Paskiau, mirus didžiajam kunigaikščiui Algirdui, maždaug po dvejų metų, didysis kunigaikštis Jogaila dar labiau jį išaukštino ir išleido už jo savo tikrąją seserį kunigaikštytę Mariją, kuri paskiau ištekėjo už kunigaikščio Dovydo... Ir tas Vaidila turėjo didelę galią pas Jogailą. Jis ėmė su vokiečiais pasitarimus daryti ir laiškais sąmokslauti prieš didįjį kunigaikštį Kęstutį. Vienas ponas Osterodės komtūras, vadinamas Gunstinu (Augustinu), buvo didžiojo kunigaikščio Kęstučio kūmas: krikštijo kunigaikštytę Jonušaitę, jo dukterį. Tas pranešė didžiajam kunigaikščiui Kęstučiui: Ar tu to nežinai, kad didysis kunigaikštis Jogaila dažnai siuntinėja pas mus Vaidilą ir jau yra surašę sutartis su mumis, kaip tave pašalinti iš savo vietų, kad jos atitektų jam su didžiojo kunigaikščio Jogailos seserimi.

Didysis kunigaikštis gi Kęstutis, susirinkęs savo kariauną, įsiveržė į Vilniaus pilį ir suėmė didįjį kunigaikštį Jogailą su broliais ir motina ir rado jų raštus, kuriais buvo susitarę su vokiečiais... Ir didysis kunigaikštis Jogaila prisiekė didžiajam kunigaikščiui Vytautui ir savo dėdei didžiajam kunigaikščiui Kęstučiui, kad niekuomet prieš jį neveiks ir visame klausys jo valios. Didysis kunigaikštis Kęstutis paleido jį su motina ir broliais ir su lobiais ir su visu jo turtu.

Tad didysis kunigaikštis Jogaila išvyko į Krėvą. Didysis kunigaikštis Vytautas palydėjo jį iki Krėvos. O iš Krėvos didysis kunigaikštis Jogaila nuvyko į Vitebską...

(Rus. — PSRL 17 sk. 72—74)

99. 1382 m. Kęstučio nužudymas. Jogaila vėl Lietuvos didysis kunigaikštis.

Iš Lietuvos metraščio.

Didysis kunigaikštis Kęstutis iššygiavo į Novogorodą Sieverską prieš kunigaikštį Kaributą, o savo sūnų didįjį kunigaikštį Vytautą paliko Lietuvoje. Žygiuodamas į Novogorodą Sieverską įsakė Vaidilą pakarti, o didžiajam kunigaikščiui Jogailai įsakė iš Vitebsko vykti su juo.

Čia tad didysis kunigaikštis Jogaila priesaiką sulaužė, ten nenuėjo, o sukurstęs Vilniaus miestiečius ir Hanulo žmones, užėmė Vilnių...

Ir didysis kunigaikštis Kęstutis su savo sūnum didžiuoju kunigaikščiu Vytautu išvyko kautis prieš didįjį kunigaikštį Jogailą. Dar nesuartėjus pulkams per 3 ar 4 šūvius, atskubėjo nuo didžiojo kunigaikščio Jogailos į didžiojo kunigaikščio Kęstučio stovyklą kunigaikščiai ir bajorai ir ėmė prašyti didįjį kunigaikštį Vytautą, kad leistų pakalbėti su juo. Jie ėmė sakyti kunigaikščiui Vytautui: Didysis kunigaikštis Jogaila atsiuntė mus pas tave, kad sutaikintum su savo tėvu, kad mes pasiliktume prie savo, o jūs prie savo, ir kad nebūtų kautynių tarp mūsų ir kad neįvyktų kraujo praliejimo; tu atvyk pas savo brolį didįjį kunigaikštį Jogailą, o mes prisiekiam, kad tu sveikas galėsi grįžti prie savo kariaunos; kad tik jūs gerai baigtumėte. Didysis kunigaikštis Vytautas atsakė: Jūsų priesaiką aš priimu, bet turi čia atvykti ir kunigaikštis Skirgaila ir taip pat prisiekti, tad aš vyksiu. Ir jie nusiuntė pas kunigaikštį Skirgailą, ir kunigaikštis Skirgaila taip pat prisiekė didžiajam kunigaikščiui Vytautui, kaip ir tie.

Didysis kunigaikštis Vytautas nuvyko pas didįjį kunigaikštį Jogailą į jo karinę stovyklą, o pulkai stovėjo vienas priešais kitą, nepradėdami kautis. Didysis kunigaikštis Jogaila pradėjo prašyti didįjį kunigaikštį Vytautą, kad sutaikytų juos ir būtų išvengta kraujo praliejimo. Ir didysis kunigaikštis Vytautas priėmė priesaiką iš didžiojo kunigaikščio Jogailos už savo tėvą, kad jo tėvas didysis kunigaikštis Kęstutis, atvykęs, galės nekliudomas vėl išvykti. Ir dar pasakė didysis kunigaikštis Vytautas didžiajam kunigaikščiui Jogailai: Dar, broli, atsiųsk Skirgailą, kad jis ir aš prisiektume mano tėvui, kad jis galės nevaržomai atvykti ir vėl išvykti į savo karinę stovyklą, ir teprisiekia kunigaikštis Skirgaila tavo vardu.

Ir didysis kunigaikštis Vytautas su kunigaikščiu Skirgaila nuvyko pas tėvą, pas didįjį kunigaikštį Kęstutį, į stovyklą ir prisiekė savo tėvui nuo didžiojo kunigaikščio Jogailos ir kunigaikštis Skirgaila prisiekė nuo didžiojo kunigaikščio Jogailos ir nuo savęs. Didysis kunigaikštis Vytautas su savo tėvu didžiuoju kunigaikščiu Kęstučiu abudu nuvyko į karinę stovyklą pas Jogailą, pasitikėdami ta priesaika. O didysis kunigaikštis Jogaila, sulaužęs tą priesaiką, tarė: Vykime į Vilnių, ten baigsime. Ir čia nieko nepradėję, išvyko.

O kai į Vilnių atvyko, didįjį kunigaikštį Kęstutį, savo dėdę, sukaustęs pasiuntė į Krėvą ir pasodino bokšte, o kunigaikštį Vytautą paliko dar Vilniuje. Ir ten Krėvoje penktąją naktį pasmaugė didįjį kunigaikštį Kęstutį didžiojo kunigaikščio Jogailos kambariniai: Prokša, kuris jam nešdavo vandenį, ir Bilenis, Masčio brolis, (Gedkus Krėvėnas), Kučiukas ir Lisica žibintiejus. Toks buvo didžiojo kunigaikščio Kęstučio galas.

(Rus. — PSRL 17 sk. 74—76)

100. 1382—1384 m. Vytauto pabėgimas ir kova prieš Jogailą.

Iš Lietuvos metraščio.

Didysis kunigaikštis Jogaila pasiuntė į Krėvą taip pat ir didįjį kunigaikštį Vytautą su žmona ir liepė jį budriai saugoti kambaryje...

O didysis kunigaikštis Vytautas sėdėjo Krėvoje kambaryje, stropiai saugojamas. Ir dvi moterys ateidavo į kambarį kunigaikštienės paguldyti, kurios, paguldžiusios miego, vėl išeidavo, sargams aplinkui saugojant. Didžioji kunigaikštienė girdėjo žmones spėliojant, ar didysis kunigaikštis

turėsiąs ilgai kalėti, ar ir su juo taip sugalvos pasielgti, kaip ir su tėvu. Ir prikalbėjo jį taip padaryti: kai ateis moterys guldyti, tai jam apsivilkti vienos moteriškės drabužiais ir išeiti su antra moterimi, anai gi pasilikti pas ją. Tad jis, persivilkęs vienos moteries drabužiais, išėjo su antra, pasitraukė iš pilies ir pabėgo pas vokiečius, į Prūsus.

Jam esant pas vokiečius, Marienburge pas magistrą, pas jį atvyko daug Lietuvos kunigaikščių ir bajorų. Ir jis ėmė su vokiečių pagalba kariauti Lietuvos žemę...

Didžiajam kunigaikščiui Vytautui dažnai puolant karu Lietuvos žemę, didysis kunigaikštis Jogaila su Skirgaila nebesugebėjo jam atsispirti, nes pas jį jau buvo susirinkusi didelė jėga. Tada didysis kunigaikštis Jogaila, parsikvietęs jį iš vokiečių, davė jam Lucką su visa Volynės žeme, o Lietuvos žemėje jo tėvoniją.

(Rus. — PSRL 17 sk. 76—77)

101. 1385 m. rugpiūčio mėn. 14 d. Jogailos pasižadėjimas Lietuvos žemes prijungti prie Lenkijos.

Iš Krėvos akto.

...Jogaila, didysis kunigaikštis, žada visus savo turtus panaudoti ir išleisti abiejų karalysčių, tiek Lenkijos, tiek ir Lietuvos, trūkumams pašalinti; ir tai (žada su sąlyga), jei toji Vengrijos valdovė aukščiau minėtąją savo dukterį, Lenkijos karalienę, sujungs su juo moterystės ryšiais. Taip pat tas didysis kunigaikštis Jogaila prižada atlyginti ir sumokėti sutartą pinigų sumą, būtent 200 tūkstančių florinų, nustatytą netesybų tarp tos valdovės, Vengrijos karalienės, iš vienos pusės, ir Austrijos hercogo — iš antros pusės. Taip pat tas didysis kunigaikštis Jogaila pažada ir apsiėmė savo lėšomis ir pastangomis grąžinti visas Lenkijos karalystės užimtąsias dalis ir skriaudas, padarytas ar užimtas bet kieno rankomis. Taip pat tas didysis kunigaikštis Jogaila prižada visiems krikščionims, o ypač abiejų lyčių žmonėms, iš Lenkų žemės paimtiems ir karo belaisviais išvestiems, grąžinti ankstyvesniąją laisvę taip, kad kiekvienas vyras ar moteris galės vykti, kur tik panorės. Pagaliau minėtasis kunigaikštis Jogaila pažada savo Lietuvos ir Rusios žemes amžinai prišlieti prie Lenkijos karalystės vainiko...

(Lot. — AU p. 1—3)

102. 1399 m. Lietuvos karas prieš totorius prie Vorsklos upės.

Iš Lietuvos metraščio.

...Tuo laiku caras Temir-Kutlujus su didelėmis totorių jėgomis, su kunigaikščiais ir Ordos ulonais susitiko su kunigaikščiu Vytautu lauke prie Vorsklos upės, ir įvyko didelis jų mūšis rugpiūčio mėnesio 12 dieną. Labai ilgai kovėsi, ir totoriai nugalėjo Vytauto kariuomenę, ir didysis kunigaikštis Vytautas pabėgo su nedidele kariauna. Ir caras Temir-Kutlujus nužygiavo į Kijevą ir stovėjo ties Kijevu 3 dienas, o kijeviečiai atsipirko, sumokėję už save 3 000 lietuviškų rublių.

(Rus. — PSRL 17 sk. 281)

103. 1413 m. spalio mėn. 2 d. Lietuvos ir Lenkijos feodalų susitarimas eiti išvien.

Iš Horodlės unijos akto.

...Todėl mes, prelatai, ponai, Lenkijos karalystės kilmingieji ir didikai... patvirtiname, kad nuo šiol ir amžinai būsimais laikais jie (Lietuvos kilmingieji, bajorai) gali naudotis, džiaugtis ir įsigyti mūsų herbus, papuošimus ir titulus, kuriuos paveldėjome iš savo tėvų ir pirmatakų taip, tarsi juos būtų gavę gimimu iš savo protėvių... Pasižadame ištikimai, tardami savo pastovų ištikimybės žodį, duodami garbingą, rimtą ir kilnią priesaiką, niekada jų nepalikti visuose sunkumuose ir reikaluose, bet visada prieš jų visų nedraugų pinkles teikti jiems savo patarimus, pagalbą ir prielankumą, o maloningųjų mūsų minėtųjų valdovų, Vladislovo, Lenkijos karaliaus, ir Aleksandro, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, ir jų įpėdinių akivaizdoje, kiek galėdami su visu draugišku uolumu pasistengti, savo dosniąją dešiniąją jiems ištiesti ir nesiliauti jais rūpinęsi, juos globoję ir šildę meilingu prielankumu ir malonėmis. O tie, aukščiau minėtieji, Lietuvos žemių kilmingieji ir didikai savo ruožtu tegu jaus pareigą mums tą patį padaryti, taip pat ištikimai ir garbingai, tardami patikimą žodį ir duodami rimtą ir kilnią priesaiką. Netenka praleisti ir to, kad Lietuvos žemių prelatai, ponai ir kilmingieji nepradės jokio karo prieš bet ką, nesikreipę ir nesiklausę mūsų ar mūsų įpėdinių patarimo. O mes, Lenkijos karalystės prelatai, ponai ir kilmingieji, nepradėsime nė prieš nieką panašaus karo, nesikreipę ir nesiklausę minėtųjų Lietuvos žemių ponų ir kilmingųjų patarimo. O be to, jau tie minėtųjų Lietuvos žemių ponai ir kilmingieji, jų teisėtieji įpėdiniai ir paveldėtojai neturi niekada jokiu atveju palikti minėtųjų šviesiausių valdovų, mūsų maloningųjų viešpačių — Vladislovo, Lenkijos karaliaus, ir Aleksandro, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, ir jų teisėtų įpėdinių, Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, ateityje, kol jie gyvens, bet tikrai ištikimai ir garbingai, davę rimtą ir kilnią priesaiką, nuo jų neatsitraukti, pareikšdami savo prisirišimą, paklusnumą, pagalbą ir visokius patarimus...

(Lot. — AU p. 53—54)

104. 1429 m. vasario mėn. 17 d. Konfliktas tarp Lietuvos ir Lenkijos feodalų dėl sumanymo vainikuoti karaliumi Lietuvos didįjį kunigaikštį.

Vytauto laiškas Jogailai po Lucko suvažiavimo.

Šviesiausias valdove ir viešpatie, mūsų brangiausias broli! Kai šviesiausias viešpats Romėnų karalius, mūsų brangiausias brolis ir giminaitis, pradėjo Mikalojui Sepinskiui dalyvaujant kelti reikalą dėl vainiko, dėl kurio — dievas liudytojas! — anksčiau mes nieko nei žinojome, nei galvojome, nei vienu žodžiu neužsiminėme, ir kai jo šviesybė mus dėl to atkakliau pradėjo įkalbinėti, jam taip atsakėme tardami: Viešpatie karaliau, dėl to reikalo mes dabar (galvojame) kitaip, negu mes galvojome: jis (tas reikalas) yra nemažos reikšmės, todėl mes paprastai su viešpačiu Lenkijos ir t. t. karaliumi, mūsų broliu, bendrai pasitariame, ir vienas be kito patarimo nieko nedarome... O kitą rytą, kai mes įprastu būdu ėjome pas jūsų šviesybę, mus pasitiko viešpats Romėnų karalius su šviesiausiąja

savo žmona, stovėdami tarp durų ir laiptų, kur turėjome eiti; jie mūsų palaukė, ir jis mums pasakė: Naktį buvo pas mus viešpats Lenkijos karalius, su kuriuo pasitarėme dėl to reikalo, jis jam pritarė, — pridėdamas: Eikime pas jį kartu su viešpatiene karaliene. Tai ir padarėme. Ir kai buvome priimti jūsų miegamajame, pradėjo viešpats Romėnų karalius su jūsų šviesybe kalbėtis, primindamas vakarykštį reikalą, o jūsų šviesybė tuojau pasakėte, kad jūs tam pritartumėte ir džiaugtumėtės. O mes lietuviškai jums pasakėme: Viešpatie karaliau, neskubėkite su tuo reikalu, pirma dėl to pasitarkime su jūsų prelatais ir ponais, ir mes taip pat padarysime. Į tai jūs antrą kartą pasakėte, jog jūs labai pritartumėte ir džiaugtumėtės, nes būtumėte tuo nepaprastai sujaudintas... Jūsų tarėjai mus pakvietė pas save. Kai nuėjome pas juos, tuojau pradėjo rimtai priešintis ir atkakliai nesutikti vykdyti tą reikalą. Tai matydami, mūsų kunigaikščiai ir ponai pasiginčijo su jūsų šviesybės tarėjais, bet mes nusijuokę įsakėme saviesiems, kad tylėtų...

Bet štai artimiausią praėjusį sekmadienį atsiuntė mums minėtasis Romėnų karalius nuorašą jūsų legacijos... Šį nuorašą liepėme paskaityti savo taryboje, kur dalyvavo gerbiamasis tėvas ir ponas Vilniaus vyskupas ir ypač Lietuvos mūsų tarėjai ir daug kitų bajorų, kurie buvo susirinkę mums pagelbėti ir mūsų pasveikinti. Iš minėto nuorašo patyrėme, jog tuo reikalu, kuriam Lucke pritarėte ir kurį jūs tada viešpaties Romėnų karaliaus akivaizdoje labai rėmėte, jūs pasidarėte kitokios nuomonės, ir tiems žodžiams, kuriais minėto viešpaties karaliaus akivaizdoje tiesiai buvote pritaręs, tarytum kitus priešingus žodžius per minėtuosius pasiuntinius pavedėte jam pranešti. Taip pat randame tame nuoraše, jog toje savo legacijoje jūs prijungiate (kai kuriuos išsireiškimus), labai rimtai ir daug pažemindami, sukrėsdami ir tarsi nelaisvais padarydami mus, šias mūsų žemes ir mūsų Lietuvos didikus, kurie tai labai aukštai vertina, ir jų širdys dėl to yra nemažai sujaudintos. O ypač galima pažymėti tą išvadą, kurią randame minėtos jūsų legacijos nuoraše: būtent, tuo atveju, jeigu būtume apvainikuojami, remdamiesi tuo autoritetu ir garbe, minėti bajorai galėtų išdrįsti po mūsų mirties sau išsirinkti karalių, koks jiems patiks, nesiklausdami jūsų Lenkijos ponų, o tai esą priešinga nuostatams ir sutartims, kurios buvo sudarytos ir patvirtintos tarp jūsų šviesybės ir mūsų, mūsų ir jūsų žemių ir kurios tuo žygiu galėtų būti sulaužytos... Geriau būtų buvę tokią legaciją į mus nukreipti arba panašiais raštais atsiklausti pirma mus, negu viešpatį Romėnų karalių, ir tai bendrai tarp mūsų apsvarstyti, ir, kaip geriau garbingiau jūsų šviesybei ir mums būtų atrodę, priėmę net bendrą mūsų ir jūsų ponų nutarimą, taip ir būtume pasielgę, ne taip pažemindami bei sukrėsdami mus, kunigaikščius ir mūsų bajorus. Bet kadangi tai anksčiau su mumis nepaskubėjote apsvarstyti ir net savo raštu mūsų atsiklausti, ne tik mus, bet taip pat ir Lietuvos žemes bei mūsų bajorus tiek pažeminote ir sukrėtėte, tarsi jie būtų nelaisvi žmonės, — mūsų atžvilgiu kuo mažiausiai būtume to tikėjęsi, — ir tai, ką reikėjo tarp mūsų abipusiškai išsiaiškinti, jūs paskleidėte kitose šalyse... Težino jūsų šviesybė, jog tos sutartys mums nebūtų kliudę, nes jos kalba apie abiejų šalių valdovo rinkimą, mums arba jūsų šviesybei numirus ir t. t. Bet ryšium su tuo, kad iš dievo malonės gyvybė mus lydi, nėra reikalingas mums jūsų ponų rinkimas, o po mūsų mirties minėtosios sutartys negalės šito (rinkimų) apspręsti, nes jau seniai esame išrinkti šių žemių valdovu ir kunigaikščiu ir valdome jas (remdamiesi) tvirta, realia ir taikinga nuosavybės teise, būtent, jei mes norėtume ir iki galo galvotume, mums atrodo,

jog tie, kurie jūsų šviesybei tokius patarimus davė, negalėtų mūsų varžyti...

Be to, jūsų šviesybė pridūrėte toje legacijoje viešpačiui Romėnų karaliui, jog jūsų visas tėvonijas ir žemes valdome tik iki mūsų gyvenimo pabaigos, tuo būdu mūsų vertingumą pažemindami ir mūsų padėtį paniekindami, tuo tarpu jūs tai būtumėte galėję labai patogiai padaryti, jeigu mes tarp savęs būtume išsiaiškinę ir bendrą išvadą priėję. Duota Trakuose, ketvirtadienį prieš sekmadienį Reiminiscere ir t. t. 29 viešpaties metais.

(Lot. — CEV p. 815—818 Nr. 1345)

105. 1431 m. liepos mėn. 14 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Švitrigaila — unijos su Lenkija priešas.

Iš Jogailos rašto Kryžiuočių ordino magistrui.

Kai buvome susirūpinę mūsų valstybėse jo (Vytauto) laidotuvėmis, Švitrigaila, iš kurio nesitikėjome nieko pikta ir kuriam esame padarę tiek gera, kuris mūsų vardu laikė mūsų pilis ir mūsų miestus ir naudojosi metiniu pelnu, apie 4 000 Vengrijos auksinų iš druskos kasyklų ir kitomis, sunkiai apskaičiuojamomis gėrybėmis... Bet jisai klastingai, nusidėdamas priesaikai ir jo paties, ir bajorų, ir kunigaikščių mums duotiems pažadams, susižinojęs su savo šalininkais, staiga puolė ir užvaldė Lietuvos ir Rusios pilis, miestus, iždus ir valsčius; mus, teisėtą ir prigimtą viešpatį, pašalino; dar didesniam skausmui ir nusiminimui, išsižadėjęs sąžinės, mus, savo vyresnįjį brolį, kalino, nepadoriais žodžiais mūsų karūnuotą galvą koliojo; Lenkijos karūnos paniekinimui mūsų tarėjus ir ponus mūsų akivaizdoje nepadoriais žodžiais vadino ir nesidrovėjo mirtimi grasinti; mūsų pasiuntinius, pas mūsų šviesiausią žmoną, ponus ir prelatus siunčiamus ir iš jų važiuojančius ir einančius, suimdavo, laiškus pagaudavo ir skaitydavo mūsų orumui paniekinti...

(Lot. — CEXV 2 p. 121—122)

106. 1432—1435 m. Žygimantas su Lenkijos kariuomenės pagalba nugali Švitrigailą ir lieka Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu.

Iš Lietuvos metraščio.

6941 (1432) metais rugsėjo mėnesio 1 dieną Lietuva pasodino Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Vilniuje ir Trakuose didįjį kunigaikštį Žygimantą Kęstutaitį... Tą patį rudenį kunigaikštis Švitrigaila surinko dideles jėgas. Ir Tverės didysis kunigaikštis Borisas Aleksandrovičius davė jam į pagalbą savo brolį kunigaikštį Jaroslavą su visomis jo jėgomis. Ir nuėjo kunigaikštis Švitrigaila į Lietuvą, ir nepriėjęs 6 mylių ligi Vilniaus, stovėjo ties Ašmena savaitę. Ir didysis kunigaikštis Žygimantas atėjo su Lietuvos kariuomene. Ir buvo didelis mūšis prie Ašmenos gruodžio mėn. 18 dieną. Ir dievas padėjo didžiajam kunigaikščiui Žygimantui ir nugalėjo juos, o kitus paėmė į nelaisvę...

(1435 m.) kunigaikštis Švitrigaila... surinko visas savo pajėgas Vitebske su rusų kunigaikščiais ir bajorais ir nužygiavo į Breslaują

Užnerio šone, ir čia jį pavijo Livonijos magistras su visomis savo pajėgomis, ir nužygiavo iš čia prie Ukmergės. O didysis kunigaikštis Žygimantas pasiuntė prieš juos savo sūnų kunigaikštį Mykolą su visomis savo (karinėmis) lietuvių pajėgomis ir su lenkais, nes Lenkijos karalius buvo atsiuntęs jam į pagalbą 8 000 raitelių. Ir sutiko kunigaikštis Mykolas su savo kariuomene Švitrigailą rugsėjo mėnesio 1 dieną už Ukmergės prie upės. Ir jų tarpe įvyko didelės kautynės. Ir dievas padėjo Žygimantui ir jo sūnui Mykolui ir visiškai sumušė Švitrigailą ir visą jo pajėgą ir daugelį kunigaikščių užmušė, o kitus gyvus paėmė...

(Rus. — PSRL 17 sk. 335, 337)

III. LIETUVIŲ TAUTOS KOVA PRIEŠ POPIEŽIŠKĄJĄ-KRYŽIUOTIŠKĄJĄ AGRESIJĄ

107. 1336 m. Kryžiuočių ordino ir jo talkininkų — Vokietijos, Austrijos ir Prancūzijos feodalų kariai puola Pilėnų pilį.

Iš Šiuco kronikos pagal Vygando Marburgiečio metraštį.

...Tuo tarpu nemaža pagalba vėl atvyko iš Vokietijos ir kitų kraštų — kunigaikščių, ponų, diduomenės ir maldininkų. Jie buvo pasižadėję kovoti prieš pagonis ir netikinčius. Kilmingiausieji buvo Brandenburgo markgrafas, Henenburgo ir Namiuro grafas iš Prancūzijos. Magistras tarėsi daryti žygį į Lietuvą su visa savo ir pagalbininkų galia. Vasario 25 dieną jie apgulė Pilėnų pilį, ją kelias dienas vieną po kitos nuolat puldami. Lietuviai gynėsi vyriškai. Buvo joje 4 000 apsiginklavusių vyrų. Jie buvo subėgę į gerą apsaugą iš visos apylinkės kaimų su šeimomis, galvijais ir visu turtu ir lobiais, kai išgirdo riterius atvykstant. Riterių pulkas buvo ištroškęs jų lobio ir visokeriopai stengėsi įkopti į pilį. O lietuviai pasiryžo bet kam, tik neatiduoti pilies ir nepakliūti į priešo nagus, ypačiai dėl krikščionių tikėjimo, kuriuo taip baisėjosi, jog veikiau norėjo mirti. Šį kartą jie visai nežmonišku būdu tai įrodė ir įvykdė. Pajutę, kad negalės ilgiau laikytis, kadangi pylimas ir užtvaros, nuolat puolamos, jau buvo pralaužtos ir iš dalies sunaikintos, uždegę didžią ugnį, sumetę į ją visas gėrybes, nugalabiję visas moteris ir vaikus ir sumetę lavonus į ugnį, vienas po kito patys išsižudė. Didesnioji dalis savo vadui (Vygandas jį vadina Margeriu) davėsi nukirsti sprandus... Didžioji dalis Ordino brolių galėjo stebėti tuos išgąstingus įvykius be verksmų ir dejavimų. Dėl to jų kareiviai dar tuo labiau skubėjo, kad išgelbėtų likučius nuo ugnies ir kalavijo. Bet kai jie jau galėjo gelbėti, tebuvo tiktai vadas su savo tarnais, kurie dar ilgokai iš tvirtovės karžygiškai gynėsi. Jie kuone visi buvo užmušti, tik keli tepasidavė. Vadas Margeris, nepaprastai stiprus karžygys, nežmoniškai priešinosi ginklu. Ne vieną galvą dar nuskynė, kol atidavė savąją. Pagaliau, nebegalėdamas priešintis, šoko į tamsų rūsį, kur buvo paslėpęs savo žmoną, ir nužudė ją vienu smūgiu. Tada persiskrodė sau pilvą, ir, sukritęs šalia žmonos, nelaimingai mirė. Tvirtovė buvo sudeginta, iki pamatų išversta ir su žeme sulyginta. Taip riteriai grįžo į Prūsus, sužeisti ir be grobio, išskiriant galvijus...

(Vok. — SRP 2 p. 489—490)

108. 1345 m. Vakarų Europos feodalai, kaip Kryžiuočių ordino talkininkai, puola Lietuvą, bet nieko nelaimi, o tuo tarpu lietuviai puola Ordino žemes.

Iš Vygando Marburgiečio kronikos.

Šiuo laiku prieš žiemą atvyko į Prūsiją Jonas, Bohemijos karalius, su savo sūnumi Moravijos markgrafu, Vengrijos karalius su daugybe (karių), Olandijos grafas, Švarcburgo grafas Giunteris, apie 200 stambiųjų žemių valdytojų, kurie troško pakariauti prieš Kristaus priešus. Magistras su daugybe palydovų ir su didele garbe išvyko su jais, kad apsuptų (lietuvių) namus (pilis). Ir kilo klausimas, ar eiti gilyn į šalį; pranešė viena pagonė magistrui, kad lietuvių karalius sutraukęs didelę daugybę (karių), su kuriais norįs Žemijos žemę nuniokoti. Todėl kunigaikščių patariamas magistras su kitais grįžo ginti savo žemės. Apie tai patyręs lietuvių karalius su didele jėga įsiveržė į Livoniją, kur magistrui nesant pridarė daug apverktinų žygių, vieną dalį kariuomenės nusiuntė į žemę, liaudies kalba vadinamą Mintauja (Jelgava), kuri buvo taip pavadinta nuo pilies vardo, kurią jie užėmė, ir kartu su ja jie sudegino taip pat Doleną (Dobelės pilį?)... Ir savo papročiu pagonys pridarė begalinių nuostolių. Pagaliau nuvyko prieš Rygos miestą... atvykęs sudegino aplinkui esančius įtvirtinimus ir nuniokojo visa, kas priklausė Ordinui; pagaliau atvyko prie Naujojo Malūno ir ten ryto metą viską sudegino, ir niekas nepaspruko, nes aplinkui stovėjo (kariai) su ištrauktais kalavijais...

(Lot. — SRP 2 p. 504—505)

109. 1357 m. Popiežius ragina Lenkijos karalių Kazimierą atsisakyti nuo sutarties su Lietuva ir drauge su Kryžiuočių ordinu pulti lietuvius.

Iš popiežiaus rašto kar. Kazimierui.

Šventosios Marijos Jeruzalės namų Teutonų ordino magistras ir broliai neseniai pasistengė mums pranešti savo skundą, kad tu, visai neturėdamas tam protingo pagrindo, turėdamas tikslą juos prispausti ir jiems pridaryti nuostolių, norėdamas juos ir jų žemes smarkiau prislėgti ir nuniokoti, su netikėliais lietuviais, minėtųjų magistro ir brolių bei katalikų tikėjimo pagrindiniais priešais, neseniai sudarei taiką ir sąjungą... (Tavo) katalikiškąją šviesybę skatiname, raginame ir karštai prašome, taip pat apaštališkuoju raštu pavesdami, kad suvokdamas, kokių geradarysčių suteikė tau dievas ir bažnyčia, kuri tave, lyg ypatingą sūnų, savo meilės įsčiose augina, parodytum deramą dėkingumą, visai atsisakytum ir atsimestum nuo bet kokios sąjungos bei sutarties, jeigu kokia nors buvo sudaryta ir patvirtinta, su tais netikėliais ir atskalūnais... visas tas sutartis, jeigu tik jos yra, apaštališku autoritetu skelbiame esant niekingas ir be pagrindo ir kad minėtuosius magistrą ir brolius, kurie yra pasiaukodami pasiryžę ginti tikinčiuosius ir tramdyti tuos netikėlius, taip pat tavo didenybės garbei yra pasirengę imtis visų žygių, kurių tik privalo, malonėtumei priimti su meiliu prielankumu ir su gryna meile sudaryti su jais santykius...

(Lot. — TVM 1 Nr. 776)

110. 1357 m. Kryžiuočių ordinas su Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos feodalais niokoja Lietuvos žemes.

Iš Vygando Marburgiečio kronikos.

1357 metais maršalas Zigfrydas iš Danefeldo su žemių valdytojais ir daugeliu kitų kilmingų svetimšalių, kurie buvo atvykę į Prūsiją broliams padėti, būtent su prancūzais, tarp kurių buvo kilmingasis ponas de Barkun, su anglais, vokiečiais, tarp kurių atžymėtinas Niurnbergo markgrafas, staiga įžengė į lietuvių žemę ir atvyko prie upės, vietinių žmonių kalba vadinamos Mituva, ir po to perėjo į Vaikių žemę, kurią nuniokojo ir per naktį joje pasiliko su galinga kariuomene. Kitą dieną anksti rytą nuskubo į žemę, vietinių žmonių kalba vadinama Raseiniais, kurioje pasiliko kitą naktį, kur pagonis ugnimi ir kalaviju su žeme sulygino. O minėtasis maršalas su kitais tuojau įėjo į Subnos žemę ir Galnės žemę, kuriose pasiliko 3 naktis, jas nuniokodami, kaip ir anksčiau (kitas). Išvykę iš Peštvėnų (Pisten), norėdami Veliuoną apsupti, ten broliai ir aukščiau minėtieji kilmingieji ponai ištempė savo palapines. Bet ir pagonys neleido jiems apsirūpinti valgiu, gėrimu ir visokiu maistu, jų vežimus sulaužė arba suskaldė, išžudė daugiau kaip 150, jų audeklinius maišus ir kuprines su daugybe indų išsigabeno pas save, tarp savęs pasidalijo ir pridarė krikščionims daugybę nuostolių...

(Lot. — SRP 2 p. 523)

111. 1362 m. Kryžiuočių ordinas su savo talkininkais iš Anglijos, Vokietijos ir Italijos didelėmis pastangomis, patyrę daug nuostolių, išgriovė stiprią mūrinę Kauno pilį.

Iš Vygando Marburgiečio kronikos.

Magistras su savo krašto galia žygiavo prieš Kauną, turėdamas su savimi svečių iš Anglijos, Italijos ir Vokietijos. Palankiu vėju jie nuplaukė Nemunu pro Veliuoną ir Peštvėnus (Bisten). Prieš Kauną išlipo. Čia pasilikę 3 dienas, statė tiltus ir trečią dieną atžygiavo prieš pilį. Kęstutis, taip pat pasirengęs, su stipria kariuomene atvyko pilies saugoti. Bet krikščionys su saviškiais privertė jį pasitraukti. Taip magistras su saviškiais pilį apgulė kovo 29 dieną. Iš Neries pusės kasė aukštupiu į Nemuną griovį, padarė stiprią užtvarą su tvirtovėlėmis ir įsakė, kad galėtų padėti vienas kitam ir nuvytų priešą. Maršalas Enigas, magistrui pavedus, padalijo, sąžiningai apsvarstęs, kariuomenę ir kiekvienai daliai nurodinėjo vietą. Vieną dalį pastatė saloje laivų saugoti ir t. t., trečią prie pilies, ypačiai drąsius — prieš užtvarą. Tada įsakė pastatyti mašinas ir kitus pabūklus iki pilies aukščio, nes pilis buvo labai aukšta ir stipri. Tada atitraukė kariuomenę, nes pilyje buvo labai daug šaulių, kurie strėlėmis sunkiai žeidė krikščionis. Marienburgo dailidžių meistras Markvartas sugalvojo ir padirbo mašiną, arba sienodaužį, kuria pilies kampinį priešpilį nuo Nemuno šono išgriovė. Ir Karaliaučiaus ginklų meistras Motiejus pastatė visiškai panašią mašiną, kuri priešpilį nuo Neries šono išardė iki pamatų. Taip pat tuo pačiu padargu smarkiai apdaužė ir pilies mūrą. Ir štrasburgiškiai savo padargais smarkiai apgriovė mūrą. Toliau minėti meistrai dailidės — Markvartas iš Marienburgo prie pilies griovio greta pastatė bokštą, lygų pilies aukščiui, o meistras Motiejus iš Elbingo — kitą rytuose, nugabendamas jį ten, kur stovėjo ragainiškiai... Apsvarstęs reikalą, magistras užkasė griovį, pastatė atitinkamo aukščio pastatus, per kuriuos galėtų

įsiveržti į pilį. Pagonys, tai stebėdami, iškišo iš mūro sijas, kad žemiau kilnojamasis tiltas paliktų laisvas naudotis. Dėl to pagonys buvo puolami dieną ir naktį, negaudami ramybės, bet jie, krikščionių nelaimei, karžygiškai gynėsi. Jie nukopė žemyn su statybine medžiaga ir prie Neries pastatė priešpilį, iš kur strėlėmis padarė daug nelaimių. Meistras Markvartas priešpilį nuvertė į Nerį, lyg liepos lapą. Taip jų puikumas buvo sunaikintas. Pagaliau prūsai ir vokiečiai greitai atvyko į priešpilį ir, padegę vieną namą, pradėjo laužti pilies mūrą. Bet pagonys taip pat iš pilies mūro nulipo ginti priešpilio, kurio mūrą krikščionys jau taip buvo susilpninę, jog tas su pagonimis sugriuvo žemyn. Krikščionys, juos užnikdami, žeidė ir žudė, taip laimėdami priešpilį. Taip pagonys buvo priversti šliaužti atgal į pilį. Kai kurie krikščionys tame name žuvo su pagonimis, ir kiekvienas, į jį pakliuvęs, liepsnose rado galą. Vokiečiai, nelaimės ištikti, bėgo lyg pamišę. Ta proga sudegė Morungeno komendantas, vokietis Jonas Cėnietis, ir du riteriai, taip pat sudegė ir Elbingo vėliavos būrys. Ir kai kurie kryžininkai (maldininkai) nukentėjo nuo ugnies. Grafas iš Sponheimo su savo būriu vyriškai puolė pilį. Jį sekė ordino kuopa. Grafas Gerhardas iš Virneburgo ir du iš Hohenlohės su daugeliu kryžininkų veržėsi artyn. Šiuos sekė šv. Jurgio būrys, Jurgio Hirtenbergo vedamas, kuris ėjo ragainiečių pėdsakais. Maršalas labai sąžiningai sergėjo mašinas ir visa kita. Markvartas priešakyje pastatė naują mašiną, jos baisiais smūgiais suskaldė pilies mūrą, kad jis pradėjo irti. Bet visiems kareiviams jau buvo įgrisęs ilgas apgulimas ir varginimasis, kuris jau truko 14 dienų. Magistras, pasitaręs su viršininkais, pasiūlė pradėti puolimą, būtent prie mūro buvo pastatyti sienodaužių žinovai, kurie pralaužė mūrą. Įgula iš vidaus jį vėl atstatė, būdama krikščionių nuvyta iš lauko. Pagaliau, balandžio 10 dieną riteriai apgulė pilį iš visų pusių. Jie tikėjosi galėsią pereiti pro kiaurymę, kurią Marienburgo meistras Markvartas savo sumanumu buvo pralaužęs. Nors pagonys pro ją ir nukentėjo dėl krikščionių strėlių, tačiau galingai sulaikė riterių įsiveržimą. Magistras pasitaręs stengėsi praplėsti kiaurymę ir įsakė triūsti iki balandžio 15 dienos — dieną ir naktį...

Magistras, pasitaręs su saviškiais, pastatė prie kiaurymės lygiai aukštą bokštą ir uždegė jį. Ir statybininkų viršininkas pakeldino jį, kad kristų dalimis į pilį. Lietuviai negalėjo išeiti dėl suverstų pilies mūro akmenų ir dėl pastato liepsnos, kurios pagonys negalėjo užgesinti. Velykų išvakarėse statybininkų viršininkas gavo įsakymą pastatyti kitą, tokį pat bokštą toj pačioj vietoj. Komendantas iš Brandenburgo, pastatų prižiūrėtojas, jį pastatė. Jis pastebėjo mūrą dėl sienodaužio ir mašinų įtakos palengva griūvant. Karaliaučiaus komendantas su 80 vyrų sergėjo tą mūrą. Nenorėdamas statyti jų į pavojų, įsakė atsitraukti, kad griūvąs mūras jų neužmuštų. Kareiviai, pamatę mūrą taip nuvirtus, linksmai subėgo. Riteris Ortolfas iš Brandenburgo su saviškiais taip pat skubėjo prie kiaurymės ir kartu su pagonimis įbėgo į pilį. Atvyko ir maršalas, bet kareivius atšaukė atgal dėl protarpio ankštumo. Nes niekas negalėjo įeiti, pagonims ginantis. Tada pagonys matė, kad jiems neateina jokios pagalbos, tuo tarpu, kai krikščionys atsinešė pušinių malkų ir metė jas į ugnį. Bet krikščionys taip pat negalėjo šalintis ir žuvo drauge su pagonimis. Tokiam pavojui esant, sugriuvo pilis. Kai kurie pagonys bėgo pas panerinius vartus, kur Ragainės komendantas Endrius juos sustabdė. Riteris Burkardas iš Mansfeldo kovojo prieš tuos, kurie bėgo iš mūro. Jie užmušė visus, išskiriant Kęstučio sūnų Vaidotą, kuris su 36 pagonimis buvo paimtas į nelaisvę.

(Lot. — SRP 2 p. 531—537)

112. 1369 m. Lietuviai, pavartodami įvairias mašinas, užima Gotesverderio pilį, kryžiuočių pastatytą netoli Kauno.

Iš Vygando Marburgiečio kronikos.

Lietuviai, sujaudinti, kad minėtoji pilis (Gotesverderis) buvo jų žemėje pastatyta, susirinko ir tarėsi, kuriuo būdu ją išgriauti; ir su galinga kariuomene, turinčia visokių mašinų[1], dieną ir naktį ją (tą pilį) puola. Taip pat karalius pritraukė tokio paties aukščio (kaip siena) mašiną, griovį sulygino. Taip krikščionys suspausti nebegalėjo nei ramiai valgyti, nei per 5 savaites ilsėtis; pagaliau ją (tą pilį) jėga įveikė ir (visa savo) galia laikė užėmę. O po to magistras su savaisiais, kadangi jam ir visam Ordinui nepatiko, ėmė su karaliumi tartis, kokiomis sąlygomis savo paimtuosius karius (belaisvius), kilminguosius ir paprastuosius, galėtų išlaisvinti pasikeisdamas.

(Lot. — SRP 2 p. 561)

113. 1371 m. Lenkų liaudis teikia pagalbą lietuviams, kovojantiems prieš Kryžiuočių ordiną.

Iš popiežiaus rašto Mozūrijos kunigaikščiui.

...Sunkus skundas iš mūsų mylimųjų sūnų, šv. Marijos Jeruzalės namų Teutonų ordino magistro ir brolių, mums neseniai išdėstytas buvo tokio turinio: Nors jie, kaip yra žinoma, prieš netikėlius lietuvius ir kai kuriuos atskalūnus rusus... puldinėjančius tuos brolius ir kitus krikščionis, ir veda amžiną karą, tačiau kai kurie tavo pavaldiniai, gyveną tarp tų magistro ir brolių ir lietuvių bei rusų žemių, dėl kaimyninių vietų labai dažnai, pajutę tų magistro ir brolių pasirengimą bei pajudėjimą, apie tai praneša tiems lietuviams ir juos iš anksto įspėja ir suteikia galimybę pasirengti gintis bei užpulti minėtųjų brolių valdomas tautas ir (žygį) sutrukdyti. O priešingai, kai tie lietuviai prieš brolius ir jų žemes traukia kaip priešai, jie juos draugiškai priima ir suteikia jiems maisto ir vadovų, padedančių praeiti dykas ir kelių neturinčias vietas, tuo būdu padarydami daug nuostolių tiems magistrui, broliams ir krikščionių tikėjimui. Dėl to buvo prašyta mūsų patvarkymo vaistų. Todėl tavo kilnybę prašome ir įsakmiai raginame, tai taip pat apaštališku laišku pavedame, kad minėtuosius savo pavaldinius pasistengtum, atsižvelgdamas į pagarbą dievui, jo tikėjimui, į savo garbę, taip rūpestingai ir tikrai sulaikyti, kad jie liautųsi rodę minėtiesiems ir kitiems netikėliams prielankumą, kad jau nebereikėtų apaštališkajam sostui tuo reikalu imtis kitokių priemonių.

(Lot. — CDL Nr. 7)

114. 1382 m. lapkričio mėn. 1 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila su savo broliu Skirgaila atiduoda Žemaitiją iki Dubysos Kryžiuočių ordinui.

Iš sutarties su Ordinu.

Mes, Jogaila, dievo malone Lietuvos didysis karalius, ir mes, Skirgaila, Trakų kunigaikštis, broliai, visiems, dabartyje ir ateityje, kurie šį raštą matys, skaitys ar girdės, siunčiame sveikinimą ir linkėjimus, o že-

[1] Torunės analuose rašoma, kad lietuviai, puldami Gotesverderio pilį, naudojo 15 mašinų ir 5 sienodaužius (SRP 3 p. 88).

miau pažymėto dalyko teisybei pažinti pranešame: kadangi darbai yra meilės įrodymu, dėl to mes, atsižvelgdami į parodytą draugiškumą, patarimą, pagalbą, darbus ir įvairias paslaugas, kurias yra atlikę mums ir mūsiškiams Jeruzalės vokiečių ordino garbingi dvasiškieji broliai Prūsijoje ir Livonijoje, ir laukdami dar daug ko iš jų, gerai apsvarstę, laisvai ir neverčiami, pasitarę su žinia bei sutikimu mūsų mylimos motinos Julijonos, Lietuvos didžiosios karalienės, ir čia sužymėtų mūsų brolių Kaributo, Lengvenio, Karigailos, Vyganto, Švitrigailos ir mūsų ištikimos tarybos, atidavėme aukščiau garbingiems dvasiškiems broliams ir jų visam Ordinui visas tas žemes ir tuos kraštus, gyvenamuosius ir negyvenamuosius, esančius tarp Ordino žemių ir Dubysos, pradedant nuo Dubysos srovės vidurio ten, kur ji įteka į Nemuną, ir einant aukštyn iki ten, kur ji prasideda (išteka), — su visa nauda, valdoviškomis laisvėmis ir visomis pajamomis ir teisėmis, amžinai, laisvai valdyti, lygiai taip, kaip kad jie ir kitus savo kraštus turi, patys mes ir mūsų teisėti įpėdiniai bei jų palikuonys atsisakydami nuo visų pretenzijų į valdymą, nuosavybę bei į pasaulietiškas ir dvasiškas teises, kurios mums ar mūsų palikuonims galėtų būti naudingos, kurias mes į šį kraštą turėjome ar galėtume turėti. Šių dalykų amžinam atminimui mūsų antspaudas yra prikabinamas prie šio rašto, duoto Dubysos saloje 1382 mūsų viešpaties metais, Visų šventųjų vakare. Liudytojais yra čia sužymėtieji mūsų mylimieji tikrieji broliai Kaributas, Lengvenis, Karigaila, Vygantas, Švitrigaila ir Hanikė, Vilniaus miestietis, mūsų ištikimas tarnas.

(Lot. — RCDL p. 57—58)

115. 1384 m. Lietuvos kariuomenė, puldama kryžiuočių valdomą pilį, vartoja karo mašinas.

Iš Vygando Marburgiečio kronikos.

Rytojaus dieną dar atvyko su dideliu būriu ir dviem mašinomis karalius Skirgaila ir daugelį kartų pakaitomis puolė (Marienverderio) pilį. Kitą dieną Jogaila ir Vytautas pastatė atgabenę dar didesnę mašiną... Greitai per Nemuną pastatė tiltą su gynimosi bokštais, prieš pilį pradėjo kasti griovius (pylimus?), vienas kitą paremdami. Iš pilies patrankų meistras nutaikė didelę patranką, šaudamas į didžiąją (lietuvių) mašiną, bet nepataikė; antrą kartą šaudamas pataikė, ir jos grandinė, lyg kiaušinis, buvo sudaužyta. Taip jie iš visų pusių sviediniais puolė ir daug pagonių išžudė. Taip pat (lietuviai) sausumoje (ant kranto) atstatė didžiąją mašiną, bet brolis Hermanas, kaip ir anksčiau, ją sudaužė. Po to abi pusės iš arti susikovė ir 6 lietuviai žuvo; pylimai ir grioviai, kurie buvo padaryti krikščionių pražūčiai, buvo suardyti, bet (lietuviai), nepaprastai spausdami, suvijo (kryžiuočius) į pilį. Kai jau apgulti išbuvo $3^1/_2$ savaičių ir atliko daugybę kariškų veiksmų ir kautynių, meistras Hermanas prie vieno plyšio pilies sienoje pastatė patranką prieš pagonis, kurie iš priešingos pusės vieną (patranką) buvo pastatę ir minėtąjį meistrą pilyje akmens smūgiu užmušė...

(Lot. — SRP 2 p. 629)

116. 1398 m. rugsėjo mėn. 29 d. D. k. Vytautas patvirtina Kryžiuočių ordinui vakarinės Lietuvos dalį iki Nevėžio upės.

Iš Salyno sutarties.

...Aleksandras arba Vytautas... Mes su šviesiaisiais ir kilmingaisiais viešpačiais, mūsų tarėjais, geru noru sudarėme su garbinguoju viešpačiu didžiuoju magistru Konradu von Jungingen ir su to ordino bendrininkais magistrais žemiau pažymėtais metais, data ir vieta taiką tarp mūsų pačių ir mūsų žemių — iš vienos pusės ir viešpaties didžiojo magistro, jo žmonių ir to ordino žemių — iš antros pusės, sutikdami tą taiką sudaryti ir patvirtinti su įvairiais pridėtiniais straipsniais ir aptarimais...

Be to, pasižadėjome ir šiuo savo gera valia įsipareigojame, kad nuo šiol, kaip ir anksčiau jau esame darę, laikysimės taikos, nepažeisdami jos, ir santaikos su minėtuoju viešpačiu magistru Konradu, jo įpėdiniais ir visu minėtuoju ordinu, prelatais ir jų bažnyčiomis Prūsijoje ir Livonijoje, su jų žemėmis bei tų žemių visais gyventojais ir išsaugosime tą taiką amžiniems laikams...

Be to, nutarėme nustatyti šias sienas tarp mūsų ir to ordino žemių. Pradedama nuo tam tikros Salyno (Sallin) salos, esančios Nemuno upėje. Salynui priklauso ir kita sala, vadinama Romewerder, taigi visa Salyno sala pasiliks Ordinui amžiniems laikams. Toliau tuo būdu nuo paminėtosios Salyno salos eidami tiesiai iki upės, vadinamos Nevėžiu, šalia miško pakalnėje, kuris vadinamas Šventuoju (Heiligenwalt), sekam upės viduriu iki Višviltės. Nuo čia, traukiant tiesiai iki tam tikro didžiulio akmens, vadinamo Roda, ir gulinčio upėje, Arodės vardu (A Rode), žmonių pavadintoje nuo to akmens pavadinimo. Nuo to akmens lipdami aukštyn per pelkę, vadinamą Smardyne (Smarden), ir nuo ten tiesiog ežero ar pelkės kryptim, kuri vadinasi Apeitų ežeras (Apeytensehe). Nuo įvardintojo ežero ar pelkės tiesia kryptimi einama iki kelio, paprastai vadinamo Brengeliškių keliu (Der Brengelische Weg), o iš ten tiesiog iki Nevemintos (Neueminde). Toliau nuo ten tiesiąja linija einama pirmyn iki ribos arba smailos viršūnės, liaudies kalba pavadintos Ganykla (Die Heide), ir iki tos vietos, kur ištrykšta šaltinis. Nuo minėtojo šaltinio einama tiesiai į tam tikrą dykavietę, bendrai visų vadinamą dykra (Wiltinis). Ten Eglosė upė išteka. Nuo ten tiesiai einant minėtosios dykavietės, arba dykros, viduriu, prieinama iki Polocko (Ploskaw) gyventojų sienų. Tos visos sienos yra prie Livonijos.

Einant dabar Prūsijos link aprašytosios sienos iš minėtojo ordino pusės bus saugomos be prieštaravimų ir trukdymų. Pradėjus nuo minėtosios Salyno salos, einant tiesiai iki upės, kuri vadinasi Šešupė (Suppe), traukiame iki tos upės šaltinių, o iš ten vėl einame tiesiai iki upės, kuri išteka iš ežero, vadinamo Metų ežeru (Methesehe), ir paprastai vadinamos Methenfliess. Toliau traukiame su upės srove iki Bebro upės, o eidami šios upės pakrante, pasiekiam akmeninį sienos ženklą netoli Narevo upės, iš čia pasukdami mes tiesiog iki pat Narevo prieinam...

Taigi visos žemės Prūsijos ir Livonijos kryptimi nuo išvardytų ribų, kaip jau buvo pasižadėta, su visais savo turtais ir nauda priklauso minėtajam ordinui, ką ir pripažįstame jam amžinam naudojimui. Ir net jeigu į tas žemes turėtume teisę mes arba mūsų paveldėtojai, arba paveldėjimų bendrininkai bei įpėdiniai, arba jeigu jie tų teisių sau pareikalautų, tai tam įsakmiai šiuo raštu nuo tų teisių mes ir atsisakome...

Toliau sutinkame su tuo, kad Ordino ir paminėtųjų bažnyčių žmonės galėtų laisvai prekiauti, imtis verslų bei uždarbiauti be jokių mokesčių ir kitokių išreikalavimų visose mūsų žemėse.

O dėl nuo senovės nustatytų arba kuriuo nors būdu mūsų įvestų mokesčių mokėjimo, arba tokių, kurie dar bus išleisti mūsų žemėse ir kuriais apkraunami mūsų žmonės, žiūrėsime taip pat, kaip savųjų, todėl tegul bus jais apkraunami taip pat ir Ordino žmonės. Be šitų, jokių kitų mokesčių, darbų nei patarnavimų neturime teisės savintis savo naudai, negavę iš Ordino didžiojo magistro specialaus leidimo...

Be to, niekuomet nepervesime savo kariuomenės per minėtojo Ordino žemes prieš bet ką, taip pat neleisime, kad kas nors kitas vestų, nenorėdami daryti tuo Ordinui bei jo žmonėms nemalonumą, nebent tik pražygiuotume su paties minėtojo Ordino sutikimu...

Viskam tam ryškiau paliudyti ir priduoti akivaizdų patikimumą, kiek tai liečia įsipareigojimus, pavedame sudaryti raštu tiek lotynų, tiek vokiečių kalba vienodo, to paties turinio raštą ir jį patvirtinti mūsų didžiuoju antspaudu bei visų žemiau surašytųjų mūsų kilmingųjų antspaudais ir tai paskelbti.

Ir mes Vladimiras, minėtojo šviesiojo kunigaikščio Aleksandro dėdė; Žygimantas, minėtojo viešpaties Aleksandro brolis; Pinsko kunigaikštis Jurgis; kunigaikštis Mykolas iš Zalčo (Salza); Starodubo kunigaikštis Aleksandras; Glošavo (Closchaw) kunigaikštis Ivanas; Drucko (Druszka) kunigaikštis Ivanas; Klecko Jomantas; Ašmenos seniūnas Mingaila; Vilniaus seniūnas Manvydas; Bratuša iš Misos (Bratusch de Mies); Boreikos sūnus Vaiselis; minėtojo viešpaties Aleksandro rūmų maršalkas Čepurna; Krėvos vietininkas Goštautas; Trakų vietininkas Kinmuntas Ginvila (Kinmundt Ginewille); Kauno vietininkas Sungaila (Sungail); Valmantas, Buskio sūnus (Walmund filius Bussky); Vygeika (Wigaik), Ukmergės vietininkas; Astikas, Užpalių vietininkas; Kareika, Medininkų vietininkas; Namuras, minėtojo šviesiojo valdovo viešpaties Aleksandro žirgyno maršalkas (marschalcus equorum); Raivydas (Roywide), Pernavos (de Peunaw) vietininkas; Girdė, Skamanto sūnus (Girde, Scammati filius); Gotardas, Tolteginto (Tolteginde) sūnus, Ginkus, Vilgio sūnus (Wilgei filius)...

Pasižadame patys laikytis savo visomis teisėmis ir galimais būdais kiekvieno iš svarbiausiųjų straipsnio ir raginti mūsų viešpatį Aleksandrą, jo paveldėtojus ir paveldėjimo bendrininkus ir įpėdinius ištikimai laikytis ir sėkmingai vykdyti.

Viso to ryškesniam paliudijimui pakabiname prie šio rašto savo antspaudus drauge su minėtojo viešpaties Aleksandro antspaudu.

Duotas Nemuno upėje Salyno vardo saloje 1398 metų spalio mėnesio 12 dieną...

(Lot. — RCDL p. 253—257)

117. 1406 m. sausio mėn. 23 d. Ordinas per savo paskirtąjį Žemaitijos seniūną ima įkaitus Žemaitijoje.

Iš Žemaitijos seniūno pranešimo Ordino maršalui.

Jūsų malonybė teikitės žinoti, kad aš jums su šio laiško padavėju siunčiu 7 įkaitus, iš kurių 6 iš Viduklės ir vienas iš Tendžiogalos, kurių vardus jūs čia rasite surašytus. Žinokite taip pat, kad aš, rašydamas šį

laišką, buvau Kenigsburgo pilyje ir aprūpinau ją tarnais, kurie ten turi pasilikti, o kitiems leidau vykti į kraštą. Ir iš ten pasikėliau tą pačią dieną joti į Ariogalą ir toliau joti per visus Žemaitijos kraštus, apžiūrėdamas ir tvarkydamas juos pagal savo geriausią išmanymą. Taip pat, mielasis pone maršalai, tesiteikia jūsų malonybė žinoti, kad įkaitai iš Viduklės yra Minegaila, Gaudruto sūnus, Rusteika, Šipo sūnus, Sagintas, Naivaičio sūnus, Geilegedis, Nevaldo sūnus, Jovirtas, Sašuko sūnus, Lukotė, Gadeikos sūnus. Čia tas iš Tendžiogalos: Skaudiktas, Tuteikos sūnus. Duota Kenigsburge šeštadienį prieš šv. Povilo atsivertimą.

(Sen. vok. — CEV p. 123—124 Nr. 335)

118. 1406 m. birželio mėn. 13 d. Žemaičiai priešinasi Ordino ėmimui įkaitų.

Iš Žemaitijos ordiniško seniūno pranešimo Ordino maršalui.

Jūsų malonybė težino, kad mes buvome Žemaitijoje visuose kraštuose ir juos visus tvarkėme ketvirtą savaitę, taip kad mes nieko kito nepatyrėme, kaip kad visuose kraštuose, iš dievo malonės viskas gerai. Taip pat mes su savimi atgabenome iš krašto įkaitus, kurie tada nebuvo duoti, ir taip pat kai kuriuos kitus įkaitus, kuriuos jie mums pateikė už anuos, kuriuos mums netinkamus davė. Prašome jus, malonėkite pranešti, kad tuos įkaitus paleistų, už kuriuos mes jums siunčiame kitus, kaip jūs rasite įdėtame raštelyje. Taip pat reikalavome įkaitus iš Raseinių, iš Knituvos, iš Kražių, kuriuos mums taip pat turi pakeisti; keletas tam pasipriešino, taip kad mes turėjome tuos palikti tol, kol kunigaikštis Vytautas sugrįš, kad mes tuos pagal jo patarimą taip pat sutvarkytumėm, taip kad jie turės tekti mums. Taip pat, mielasis pone maršalai, apie tai, kad mes paimtume daugiau įkaitų, mes rimtai su jais nedrįsome kalbėtis, nes visų kraštų žmonės tam labai priešinosi ir sako: tiek įkaitų iš jų reikalauta, tiek jie davė, ir nenori daugiau duoti... Taip pat, mielasis pone maršalai, jūsų malonybė turi žinoti, kad mes krašto aplink pilį ir Subinavą ir Tendžiogalą dar netvarkėme, nes turėjome grįžti namo dėl žirgų... Taip pat m. p. maršalai, j. m. težino, kad kunigaikštis Vytautas savo raštų nenori toliau siųsti, nes prie Dubysos tą patį daro Ragainės komtūras. Taip pat m. p. maršalai, j. m. gerai žinote, kad mes dar neturime vitingų iš krašto; jei mes turime juos atgabenti, tai jūsų malonybė pasirūpinkite mums atsiųsti žmonių ir vitingų, nes mes be žmonių nieko negalime padaryti, nes laiškui nusiųsti ir parsigabenti mums reikalinga mažiausia 3 žmonių. Taip pat, mielasis pone maršalai, jūsų malonybė težino, kad pas mus buvo tie žmonės, kurie nori išsikelti pas jus į Prūsiją; mes jiems tai leidome. Ir žinokite, kad mes viešai visuose kraštuose pranešėme ir leidome kiekvienam keltis, kur jis nori, į Prūsiją arba per Nevėžį, bet ne be mūsų žinios ir ne be mūsų kamarninkų žinios. Be to, mes visuose kraštuose davėme kamarninkams atvirus raštus, kad jie leistų žmonėms su tais raštais eiti, kur jiems reikia, tam, kad tie nebenorėtų, palikę ūkius su šeimyna ir su turtu, išsikelti pas kunigaikštį Vytautą; ir dabar negirdėti, kad kas nors norėtų ten išsikelti... Duota prie Dubysos sekmadienį po Barnabos. Žemaitijos vaitas.

Prierašas.

Taip pat, mielasis pone maršalai, kaip mes jūsų malonybei anksčiau parašėme, dėl matavimo, tai mums atrodytų gera, kad jūs su mūsų didžiuoju magistru susitartumėt, kad šį rudenį arba kada jūsų malonybei

tai būtų patogiau, trims arba keturiems išmatuotų jų laukus ir dirvas ir kad susitartumėt su mūsų didžiuoju magistru, kiek norėtumėt duoti bajorui, laisvajam ir valstiečiui, kiekvienam naudotis, kad kiti turėtų viltį ir suprastų, jog žadama laikyti tai, kas jiems pažadėta. Tada jie visi būtų daug paklusnesni, nes ir patys to labai nori, — matydami, kad elgiamasi pagal tą teisę, kurią jūsų malonybė jiems suteikėt, kuri labai patinka...

Taip pat, mielasis pone maršalai, mes jums siunčiame 7 įkaitus, kuriuos reikia pakeisti: iš Raseinių: Kirklį, Dopoldo sūnų, Kandbutą, Dravenio sūnų, Tidiką, Gintauto sūnų, Dalną, Suginto sūnų. Pirmieji iš Raseinių visi yra Gdanske; malonėkite leisti visiems tiems 6 vėl išvykti. Tam, kad būtų mažiau vargo, dar du nusiųsime vėliau; nes šiuo metu jie serga, jiems turime gerus laiduotojus.

Taip pat Ginčą iš Ariogalos, Budevyčio sūnų, už vieną, kuris yra Balgėje, vardu Viešė, Trumpos sūnus.

Taip pat iš Viduklės: Minegaudą, Vangsto brolį, už vieną, kuris yra Osterodėje, vardu Jovirdas, Lašuko sūnus arba Dravenio brolis.

Taip pat iš Tendžiogalos: Jotkį, Svirdeikos sūnų, to nereikia iškeisti, ten anksčiau nebuvo duota.

Taip pat, mielasis pone maršalai, jūsų malonybė težino, kad dabar jūs turite visus įkaitus; jie visi yra iš gerų žmonių, išskyrus 4 ar 5, kuriuos dar reikia pakeisti; tuos mes pareikalavome iš kai kurių žmonių, darančių daug neramumų liaudyje, bet ne prieš mus. Dėl to jie ir turi savo vaikus duoti; jie dar kiek spiriasi ir su jais palauksime, kol sugrįš kunigaikštis Vytautas, nes nenorime viską daryti be jo žinios...

(Sen. vok. — CEV p. 126—128 Nr. 341)

119. 1409 m. Žemaitijos lietuvių valstiečių sukilimas prieš Kryžiuočių ordiną.

Iš Kryžiuočių ordino užrašų.

Sekminių švenčių metu atėjo didelis gandas iki didžiojo magistro, kad žemaičiai atsimetę nuo ordino, tačiau ne visi; liaudis atsimetė staiga, tačiau ponai, kilmingieji to nepadarė. Ir taip liaudis staiga, kaip pranešama, sukilusi ir maištaudama iššudė daug neturtingų krikščionių žvejų visai be apsaugos Lietuvos pajūryje, o taip pat išgriovė kai kuriuos ordino dvarus prie Nemuno. Tuo laiku 5 000 ordinui priklausančių žmonių buvo tvirtovėje, juos visagalis dievas savo malone išlaikė, nes jie buvo saugioje vietoje, šiaip visus žemaičiai iššudė.

Po to atėjo Žemaitijos ponai ir kilmingieji prie vienos ordino pilies, Vredebergh vadinamos, tvirtindami, jog norį su pilies viršininku kalbėtis. Pilies viršininkas pastarųjų paklausė, ką jie apie ordiną maną, ką kryžiuočių didysis magistras ir jų viršininkas padarę, kad žemaičiai buvo priversti atsimesti nuo ordino. Jie atsakė, tardami, kad jie tik gero trokštą ordinui, o tik kunigaikštis Vytautas pasiuntęs vieną žmogų į Žemaitiją ir įtikinęs pastaruosius, kad jie turį atsimesti nuo ordino. Tačiau jie to nedrįso padaryti ir žadėjo pasilikti prie ordino, kol sulauks savąjį pasiuntinį iš Vytauto. Taip pasakę ponai padarė taiką su aukščiau minėtu pilies viršininku, kad nei jie didžiojo magistro pavaldiniams, nei didysis magistras jiems neturį paliaubų metu kaip nors kenkti, nei jie privalą kelių bei takų kaip nors trukdyti. Grįžus gi jų pasiuntiniui nuo Vytauto,

minėtieji ponai pasakė aukščiau minėtam pilies viršininkui, kad jie nežadą ilgiau laikytis taikos, nes liaudis atsimetusi nuo ordino, jiems reikią pasilikti prie liaudies, jie beveliją visi būti ordino priešais, kadangi negalį palikti liaudies.

(Lot. — CEV p. 980—981 Nr. IV)

120. Apie 1409—1410 m. Vytauto pagalba Žemaitijos sukilėliams prieš Ordiną.

Iš 1416 m. Konstancijos susirinkimo protokolų, liečiančių Ordino atsakymą į žemaičių skundą.

...Bet, kadangi žemaičiai visuomet buvo nepaprastai atkaklūs ir žiaurūs, ordinas dėl jų sukilimo labai bijojosi. Kad labiau būtų saugūs ordino broliai, kuriuos didysis magistras paliko Žemaitijai valdyti, žemaičiai turėjo duoti tam tikrą skaičių įkaitų ir juos pasiųsti į Prūsiją; visi jie buvo pakrikštyti... Tada apie 80 senų žemaičių, kurie į Prūsiją vedė savo vaikus kaip įkaitus, Marienburge buvo apkrikštyti...

Vytautas stengėsi drabužiais, arkliais ir kt. dovanomis patraukti prie savęs nemažą skaičių tų žemių valdytojų; jis sugebėjo paveikti taip, jog ordino nuostoliui daugelis kilmingųjų su visomis savo šeimynomis ir savo žemių bei valdų pavaldiniais pasitraukė iš tų žemių ir pasidavė į minėto viešpaties Vytauto valdžią. Dėl to viešpats didysis magistras išsiuntė savo pasiuntinius pas kunigaikštį Vytautą, prašydamas jį, kad jis teiktųsi liautis daręs jiems tokias dideles skriaudas. Pagal jų susitarimą, patvirtintą savais parašais, buvo užtikrinta, jog, abiem nesutinkant, niekas neturi globoti kito pavaldinio savo žemėse. Į tai Vytautas atsakė, jog to negalįs uždrausti savo draugams, norintiems lankytis jo žemėse, ir trukdyti žemaičiams persikelti pas savo draugus į Lietuvą. Po daugelio sutarčių Trakuose vėl buvo priimta ir nutarta, kad šiai nesantaikai sumažinti magistras turįs susitikti su minėtuoju kunigaikščiu Vytautu. Svarstant šią sutartį, kunigaikštis Vytautas pasiuntė žmones, kuriuos buvo prisitraukęs iš Žemaitijos, pridėdamas prie jų dar gerą skaičių lietuvių (aukštaičių) prieš ordino brolius, paskirtus Žemaitijai valdyti; jis slapta įžengė į žemę, išsiuntė vieną laiškininką; šisai nakties metu atėjo prie pirmosios pilies ir pareikalavo jam atidaryti vartus; kaip visuomet tokiu atveju vartai buvo atidaryti, bet už laiškininko sekė visas būrys ginkluotų žmonių, kurie nedelsdami visus ordino brolius su kitų ordinų krikščioniškais broliais ir jų tarnais suėmė ir kartu nusivedė į nelaisvę. Panašiu būdu minėtose žemėse paėmė ir kitą ordino pilį su kunigų ir ne kunigų luomo ordino broliais bei kitų ordinų broliais, kitais krikščionimis, tenai gyvenančiais, ir juos nusivedė į nelaisvę. Tada dėl belaisvių grąžinimo bei išvadavimo jiems buvo grąžinti minėti įkaitai. Po to, kaip pranešama, tas pats kunigaikštis Vytautas išsiuntė iš Lietuvos stiprią kariuomenę, kurioje buvo ir žemaičių, (tų pačių žemaičių džiaugsmui) prieš Klaipėdos pilį ir staiga įsilaužė į ją (tai įvyko viešpaties Jėzaus Kristaus švenčiausiojo kūno šventės naktį), abiejų lyčių žmonių daugiau negu 3 tūkstančius į vergovę išsivedė, kai kuriuos, dėl senatvės negalinčius paeiti, žiauriai nužudydamas, paleisdamas miestą pelenais...

(Lot. — CEV p. 1034—35 Nr. VI)

121. 1410 m. Žalgirio mūšio aprašymai.

a) Iš rusiško Voskresenjės metraščio.

6918 (1410) m. Šiais metais buvo kautynės tarp karaliaus Jogailos Algirdaičio, krikštyto Vladislovu, ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto Kęstutaičio su vokiečiais ir Prūsais, jų, Prūsų žemėje tarp Dubravkos ir Ostrodos miestų. Ir nukovė magistrą ir maršalą, ir komtūrus sumušė, ir visas jų, vokiečių, jėgas sumušė ir jų vokiškus miestus paėmė, ir tik trys miestai nepasidavė karaliui ir Vytautui. Ir buvo tą rudenį trejos kautynės lenkų ir lietuvių su vokiečiais, ir visose trejose vokiečiai buvo sumušti... Ir stovėjo prie Marijos miesto 8 savaites, ir paėmė prie jo du įstiprinimus, o trečio, aukščiausiojo miesto, nepaėmė; ir vienuolika su puse savaičių žygiavo po vokiečių žemę.

(Rus. — PSRL 8 p. 85)

b) Iš Dlugošo Lenkijos istorijos.

Prasidėjus mūšiui abiejų pusių kariuomenės kovėsi apie valandą laiko su vienodu pasisekimu, ir kadangi nei vieni, nei antri nesitraukė iš mūšio lauko, atkakliai siekdami laimėjimo, sunku buvo numatyti, katroje pusėje bus persvara. Kryžiuočiai, pastebėję, kad kairiajame sparne, kurį laikė lenkų kariuomenė, yra sunku ir pavojinga, nes pirmosios eilės kriko, metėsi į dešinįjį sparną, susidėjusį iš lietuvių, kurių eilės buvo retesnės, silpnesni žirgai ir šarvuotė, tikėdamiesi lengviau nugalėti juos, nustumti ir tada stipriau užpulti lenkus. Betgi ne visai pasisekė jų apskaičiavimai. Kada su lietuviais, rusais ir totoriais[1] užvirė mūšis, lietuvių raiteliai, negalėdami atlaikyti priešo spaudimo, ėmė svyruoti ir truputį iš lauko atsitraukti. Tai padrąsino kryžiuočius, ir vis stipriau spausdami, privertė juos pagaliau bėgti... Šitame mūšyje (sparne) vieni tik Smolensko kariai, stipriai laikydamiesi prie trijų savo vėliavų, kovojo atkakliai ir neužsitraukė jokios pabėgimo dėmės, tuo nusipelnė didelę šlovę.

(Lot. — Dlug. OO 13 p. 54)

122. 1410 m. Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės užimtos ir vietiniams lietuviams feodalams pavestos valdyti Prūsijoje pilys po Žalgirio mūšio.

Vytauto raštas Ordino pilių įguloms.

Kilniajam, griežtajam ir šauniajam (ponui) Kirstenui iš Alšių (Olszen), Albrechtui Karšavui ir visiems kitiems riteriams ir knechtams Balgos ir Brandenburgo srityse ir Niderlandijoje, kurie mums prisiekė ištikimybę bei paklusnumą, mūsų mieliesiems ištikimiesiems, iš anksto reiškiame mūsų palankumą ir linkime padaugėjimo visa tai, kas gera... Mes pranešame jūsų ištikimybei štai ką. Kai prie Marienburgo mūsų kariuomenę buvo užnikusi liga ir kai apylinkėje ėmė pritrūkti maisto, mes turėjome su mūsų kariuomene pakilti ir tą kartą nuo Marienburgo pilies atsitraukėme. Tačiau mes Elbingo, Kristburgo, Holando, Stumo ir kitas pilis, esančias Chelmo žemėje ir Pomeranijos pusėje, gerai įtvirtinome ir palikome jose įgulas. Dėl to mes prašome ir įspėjame jus, kaip mūsų

[1] Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kariuomenė, kuriai vadovavo Vytautas, susidėjo tuomet iš 40 vėliavų (pulkų), kurių tarpe buvo rusų ir totorių vėliavų.

mielus ištikimuosius, būti mums ištikimais, kaip tai mums pažadėjote ir prisiekėte ir kuo mes patikėjome. Priešinkitės kryžiuočiams ir išlaikykite mums pilis, kurias jūs mūsų vardu perėmėte. Jomis (pilimis) jūs ir jūsų vaikai naudokitės, jei dievas nori, garbingai ir su pelnu. Tačiau, jeigu atsitiktų, teapsaugo nuo to dievas, ko mes nesitikime, kad jūs tose pilyse prieš kryžiuočius neišsilaikytumėte, tai jūs galite su jūsų moterimis, vaikais ir šeimyna apsigyventi ir išsilaikyti aukščiau išvardintose pilyse, kuriose mes palikome įgulas. Tačiau, jeigu jūs norėtumėte atvykti pas mus į Lietuvą, pavyzdžiui, į Gardiną arba kur nors kitur, tai mes jums dvarų duosime daugiau, negu jūs turėjote Prūsuose, ir jus maloniai užlaikysime. Tačiau jūs turite įsakmiai žinoti tai, kad mes greit kartu su Lenkijos karaliumi su dievo pagalba mūsų galybę surinksime ir būtinai pasistengsime užimti Prūsijos žemę.

(Sen. vok. — CEV p. 214 Nr. 459)

123. 1411 m. vasario mėn. 1 d. D. k. Vytautas ir Lenkijos karalius Jogaila sudaro su Kryžiuočių ordinu taiką, pagal kurią Žemaitija grąžinama Lietuvai iki Vytauto ir Jogailos gyvos galvos.

Iš Torunės taikos sutarties akto.

Visi belaisviai, paimti šiame kare, turi būti paleisti iš savo nelaisvės, turi tapti laisvais ir pasilikti ramybėje. Ir tai turi būti padaryta be apgaulės — iš vienos ir iš antros pusės...

Visos tų kraštų pilys ir miestai, kurie buvo per šiuos karus vienos ar antros pusės paimti, turi būti kiekvienai šaliai grąžinti ir atstatyti be jokios klastos, o žmonės, kaip dvasininkai, taip ir pasauliečiai, turi likti laisvi, nors iki šio laiko būtų davę kam nors kokius nors pažadus ar įsipareigojimus. Tokiems turi būti išduoti dėl to ir raštai.

Toliau tokios pilys bei miestai dėl jų trobesių sugriovimo ar kitokių priežasčių negali būti palikti, apleisti, ir žmonės, gyvenantieji tų pilių apylinkėse, kad nebūtų apiplėšiami ir sužaloti. Pilių įgulos ir viršininkai tepasiima atgal, savo žiniai, visus ginklus ir visa, kas prie to priklauso, ir tesusigabena pas save nuosavybę be trukdymų.

Panašiu būdu paimama ir Žemaitija, kurią mes, viešpačiai, Lenkijos karalius Vladislovas ir didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras, kitaip Vytautu vadinamas, turime teisę gauti ir pasilaikyti mūsų valdžioje ramiai ir netrukdomai, kol bus gyvas nors vienas iš mudviejų, nebent tiktai patys panorėtume pavesti tą kraštą Ordinui dar mums gyviems esant; tai pasilieka mūsų galioje ir priklauso nuo mūsų laisvo noro. Visa tai turi būti sutvirtinta oficialiais raštais tam, kad po mūsų mirties Ordinas galėtų įeiti jau be trukdymų su visomis teisėmis ir nuosavybėmis, pagal raštus, kitados duotus tai žemei į Ordino nuosavybę įjungti...

Abiejų šalių pirkliams su jų turtais turi būti leidžiama nekliudomai pereiti (keliauti) sausuma ir vandenimis pagal senus papročius.

Tam tikslui, kad būtų užtikrinta amžina draugystė tarp Lenkijos karalystės, Lietuvos ir visų joms priklausomų žemių ir Ordino bei visų jam priklausomų žemių, ir kad amžinojo susitarimo unija nebūtų pažeista, atsiradus kuriems nors nesutikimams ir trukdymams, abidvi susitariančios šalys turi skirti po šešis asmenis (į komisiją), ir šie dvylika asmenų tegul turi galią, remdamiesi teise ir draugyste, tuos nesutarimus, kivirčus ir kliūtis pašalinti. O jeigu jau ir jie nebegalėtų susitarti svar-

biausiuose reikaluose, tada tektų perduoti bylas spręsti į superarbitrą viešpatį popiežių.

Ir ši tvarka turi būti laikoma amžinai...

Aktas sudarytas Torunės mieste sekmadienį prieš garbingosios panelės Marijos įvedybų dieną, 1411 viešpaties metais...

(Lot. — RCDL p. 129—133)

124. 1413 m. gegužės mėn. 3 d. Romėnų imperatoriaus paskirtojo arbitro B. Makros sprendimas, kuriuo skelbiama, jog Klaipėdos ir Veliuonos pilys yra pastatytos Žemaitijoje.

...Mes, Benediktas Makra... skelbiame visiems, kurie tik matys šį laišką, štai ką:

Jog mes iš ponų karaliaus ir kunigaikščio, taip pat minėtųjų magistro ir ordino pusės paprašyti, kad sprendimą dėl Veliuonos pilies, paskelbtą minėtojo Romėnų karaliaus kaip tarpininko, — kaip vykdytojas deramu būdu pasirūpinčiau ištirti ir įvykdyti. Todėl mes, iššiūrėję Romėnų karaliaus sprendimą dėl minėtosios Veliuonos pilies, minėtąsias šalis pakvietėme į Kauną, pavesdami anksčiau minėtosioms pusėms, kad bet kuri iš jų visą (savo) teisę, kokią tik turi dėl minėtosios pilies vietovės bei minėtosios pilies, per 5 dienas (pateiktų). O kai atvyko minėtosios šalys, magistro ir ordino pusė išdėstė, jog minėtosios pilies vietovė yra Prūsijos valdovų vietovė... O karaliaus ir kunigaikščio šalis išdėstė, jog Veliuonos pilis ir jos (Veliuonos) dvaras yra Žemaitijos žemėje, jų tėvonijoje... Tuos pareiškimus išklausę,... abiejų pusių liudytojus, prisaikdintus išklausinėję... išklausę prieštaravimus,... galų gale nustatėme, jog Veliuonos pilis buvo pastatyta Žemaitijos žemėje, kuri net prieš 168 metus buvo karaliaus ir kunigaikščio tėvonija. Taip pat nustatėme, jog Klaipėdos pilis buvo pastatyta Žemaitijos žemėje, ir magistras bei ordinas nepajėgė įrodyti priešingo teigimo. Todėl... šiuo raštu skelbiame, remdamiesi mums suteiktu Romėnų karaliaus įgaliojimu, jog Veliuonos pilis buvo pastatyta Žemaitijos žemėje, kuri buvo minėtųjų karaliaus ir kunigaikščio tėvonija net prieš 168 metus. Taip pat skelbiame, jog Klaipėdos pilis yra Žemaitijos žemėje. Šis dokumentas buvo sudarytas ir paskelbtas Gnievkove, 1413 viešpaties metais gegužės 3 d....

(Lot. — CEXV 2 Nr. 46)

125. 1413 m. Lietuvos atstovai reikalauja Žemaitijos su Klaipėdos pilimi.

Iš Lenkijos ir Lietuvos atstovų rašto imper. Zigmantui dėl ginčo su Kryžiuočių ordinu.

Taip pat (reikalaujame grąžinti) Žemaitiją su Klaipėdos pilimi, kuri buvo atskirta nuo Žemaitijos bei Lietuvos visų ribų ir sienų, kaip viešpaties Vytauto sienų aprašymuose atskirai buvo pažymėta...

(Lot. — Lites 3 p. 54)

126. 1416 m. liepos mėn. Lietuvos diplomatai Konstancos susirinkime reikalauja Lietuvai Klaipėdos.

Iš Jogailos ir Vytauto prokuratoriaus rašto.

...Tie broliai (kryžiuočiai) bendrajai gerovei turi palikti minėtąsias Prūsijos, Livonijos, Kuršo, Lietuvos ir visas kitas žemes, kurias jie tokiu būdu per plėšimus įsigijo, kaip yra Žemaitijos dalis su minėtąja Klaipėdos pilimi, dėl kurios tarp minėtųjų šalių buvo kilęs ginčas ir kurią tie kryžiuočiai įsakmiai prisipažįsta minėtuose straipsniuose tuo būdu užvaldę...

Iš to, kas aukščiau pasakyta, aiškiai matyti klastingumas ir neteisingumas minėtųjų brolių, kurie kelia ginčą dėl minėtosios Veliuonos pilies, esančios Žemaitijoje arba arti jos. Jie šviesiausiojo Lenkijos karaliaus ir Vytauto, Lietuvos didžiojo kunigaikščio, akivaizdoje tvirtina aukščiau minėtuose straipsniuose, jog jų ordinas iš sakytųjų karaliaus ir kunigaikščio protėvių esą atkovojęs minėtąją pilį, praliedamas daugybę krikščionių kraujo, ir užvaldęs ją su kitomis aplinkui esančiomis žemėmis ir t. t. Šio neteisingumo apskaičiavimas yra tas, kad prašytojas klastingai prašo to, ką turėjo grąžinti... O jie turėjo grąžinti ne tik minėtąją pilį, bet taip pat ir vadinamąją Klaipėdos pilį, kurią jie toje pačioje žemėje tuo pačiu būdu laiko užėmę. Visa jie turi sugrąžinti su kaimais ir miškais, Samayten hainu jų kalba pavadintais, ir kitomis (valdomis), dėl kurių jie prisipažįsta tuose straipsniuose. Ir tai įvykdyti juos reikia priversti, pakviečiant net pasaulietinę galią, kaip buvo pasakyta, nes tos valdos negalėjo priklausyti tiems, kurie jas užima, ir jie negali valdyti jų be nusikaltimo. Juk toks dalykas, vogčiomis ar smurtu įsigytas, yra laikomas ydingu: jo negali senatimi įsigyti ar patvarkyti vagis ar plėšikas, nei kitas kas, nors iš jų jis nusipirktų ar kitaip kaip nors įsigytų sąžiningai bei teisėtai...

(Lot. — Lites 3 p. 100—102)

127. 1419 m. kovo mėn. 17 d. Vytautas įsako vokiečių pirkliams palikti Lietuvą.

Iš Daugavpilio komtūro rašto Livonijos magistrui.

Žinokite, kad aš buvau nusiuntęs vieną tarną į Vilnių ir jis papasakojo... Taip pat, garbingasis mielasis pone magistre, kunigaikštis Vytautas liepė pranešti vokiečių pirkliams, kad jie apie sekmines visi iš jo krašto išvyktų. Taip pat jis sako, kad kunigaikštis Vytautas susitarė su totorių imperatoriumi ir taiką sudarė. Taip pat didysis totorių imperatorius kunigaikščiui Vytautui atsiuntė labai draugišką laišką. Taip pat jis jam atsiuntė didelį gyvulį, kuris vadinasi dromedaras (kupranugaris)...

(Sen. vok. — CEV p. 443)

128. 1419 m. gegužės mėn. Gnievkovo pasitarime Lietuvos atstovai reikalauja, kad Klaipėda priklausytų Lietuvai, nes ji yra Žemaitijoje.

Iš Lietuvos ir Lenkijos taikos sąlygų su Kryžiuočių ordinu projekto.

...Taip pat, kad Lietuvos bei Žemaitijos krašte sienos prasidėtų nuo Sūriosios jūros ligi Nemuno upės, taip, kad Klaipėdos pilis pasiliktų, nes ji yra Žemaitijos žemėje, ir toji Žemaitijos žemė su ta pilimi amžiniems laikams turi pasilikti užtikrinta viešpačiui karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir jų turi būti užimta. Ta upe (Nemunu) einant aukštyn ligi Šešupės upės žiočių ir einant ta Šešupės upe aukštyn ligi Širvintos upės žiočių, ir einant Širvintos upe aukštyn — ligi Liepūnos žiočių, o einant upe aukštyn — ligi ežero, vadinamo Giesryčiu (gal Vištyčiu), esančio tiesiai prieš (tą upę). Tas ežeras turi palikti Ordinui, o nuo to ežero einant tiesiai per dykumas miškingų ir negyvenamų vietų kryptimi ligi ežero, vadinamo Kameniu, ir nuo tos vietos ligi Mozūrijos kunigaikščių ribų. Tai iš vienos pusės. Taip pat iš antros pusės tarp Žemaitijos ir Livonijos žemių: einant Sūriosios jūros pakraščiu ligi žiočių upės, kuri yra vadinama Šventąja, ir einant ta upe aukštyn ligi senųjų minėtųjų žemių sienų, tas sienas paliekant tarpe Žemaitijos bei Rusios žemių, kurios yra didžiojo Lietuvos kunigaikščio valdomos, ir Livonijos žemių — aukščiau minėtos ribos yra nužymimos...

(Lot. — RCDL p. 237)

129. 1419 m. birželio mėn. 11 d. Lietuvoje ruošiamasi karui dėl Žemaitijos.

Iš Reino komtūro pranešimo Ordino magistrui.

Žvalgai... atsigabeno rusą su berniuku ir tas rusas yra ne vietinis ir jis gyveno 6 mylias anapus Gardino ir jis buvo iš Gardino išėjęs 3 dienas prieš tai, kaip žvalgai jį sugriebė; ir tas man teisingai pasakė, kad Merkinės, Perlojos ir Gardino žmonės visi dabar esą Gardine ir ten pilį stato ir taiso. Taip pat, kad ugnis padarė didelį nuostolį viršutinėje Vilniaus pilyje ir kad kunigaikštis Vytautas dabar keturiolika dienų buvo Vilniuje ir turėjo daug žmonių su savimi ir vėl rengiasi pilį atstatyti ir pataisyti. Taip pat man tas pats rusas pasakė, kad kunigaikštis Vytautas jau seniai visam savo kraštui rimtai įsakė, kad kiekvienas laikytų paruoštus žirgus ir šarvus ir kad nė vienas laisvasis ar šarvininkas neturi joti savo geriausiu žirgu daugiau kaip ketvirtadalį kelio ir turi apsieiti su darbiniais arkliais, kaip jie gali, o savo geriausius žirgus visus laikyti pastatytus ir gerai prižiūrėti. Taip pat krašte atvirai kalbama, kad daug totorių pas jį atvyksta...

(Sen. vok. — CEV p. 450)

130. 1420 m. kovo mėn. 11 d. Žemaitija turi būti pripažinta Lietuvos valstybei, nes aukštaičiai ir žemaičiai yra vienos tautybės, kalba ta pačia kalba.

Iš d. k. Vytauto rašto imperatoriui Zigmantui.

Prašome jūsų šviesybę jūsų išreikštą nuomonę, labai užgaunančią mūsų pusę, pakeisti taip, kad mūsų žemės, mūsų įsigytos paveldėjimo teise iš senovės, kurias ir dabar valdome, pasiliktų mums. Pirmiausia,

jūs išreiškėte nuomonę, pasisakydami dėl Žemaitijos. Ši žemė yra mūsų tėvonija ir tėviškė pagal teisėtą paveldėjimą iš mūsų senelių bei prosenelių, kurią ir dabar valdome, ji visada buvo ir dabar yra ta pati Lietuva, nes viena kalba ir tie patys žmonės. Kadangi Žemaitija yra žemiau negu Lietuva (Aukštaitija), tai ji ir vadinama Žemaitija, kas lietuviškai aiškinama kaip «žemesnė žemė». Žemaičiai likusią Lietuvą vadina Aukštaitija, nes šioji žemė, palyginti su Žemaitija, yra aukščiau. Be to, patys Žemaitijos žmonės nuo seniausių laikų save vadina lietuviais ir niekada nesivadina žemaičiais. Dėl tokios didelės tapatybės mes savo titule neminime Žemaitijos, nes viskas yra tas pat, ir žemė ta pati ir žmonės tie patys. Kodėl priteisėte ordinui tai, kas labiau teikia mums naudos ir pelno, būtent visokių žvėrių medžioklę, žvejybą, bitininkystę ir kitką, be ko pati Žemaitija visai negali išsiversti bei gyventi? Taip, priteisėte visus tuščius plotus, kur pirmiau yra buvę Žemaitijos pilys ir kaimai, — o ir iki šiol aiškiai matyti piliakalniai ir gyvenvietės, — ir ten iki pat užtvarų jie gauna dabar aukščiau minėtos naudos bei pelno. Šitos užtvaros, liaudies kalba vadinamos «hayn», padarytos apsisaugoti nuo priešų, apsupa tik laukus ir dirvas. Taigi, šiuos laukus, neteikiančius (minėtos) naudos, ir esate mums palikę ir tai tik mūsų gyvenimo laikui. Ir taip, minėtos Žemaitijos gyventojai reikalui esant nebeturi kur medžių pasikirsti. Ir iki čia panorote atimti teisę mums pilis bei kitus sutvirtinimus statyti, į mus žiūrėdami, kaip kad nebūtume pilnateisiai šeimininkai. Šitai žemei, kurią dėl pagonybės visi nori pasigrobti, yra uždaromi keliai į teisę... Mūsų pasiuntinys mums pranešė, kaip jūsų šviesybė pasisakė, atrodo, remdamasi neteisingais pranešimais, jog jums, esą, negalima buvę atiteisti Žemaitijos nuo Kryžiuočių, nes pastarieji ją įsigiję savo prakaitu ir krauju; bet nepaliudys nei dievas nei žmonės, kad jie įsigijo Žemaitiją jėga. Jei kada nors ją ir valdė, tai tik mano noru ir leidimu. Be to, ir Sūdų arba Getų žemė, esanti tarp Lietuvos ir Prūsijos, yra tikra mūsų tėvonija, paveldėta iš mūsų senelių bei prosenelių; iš jos mes ir dabar turime daug naudos bei pelno: iš medžioklės, žvejybos, bitininkystės ir kt. Dėl šios žemės vėl pasisakėte Ordino naudai; šios žemės pusę ir aną nuosavybę, kurią jie savinosi Žemaitijoje, visą mums globojimo teisėmis patys kryžiuočiai savo noru protingai grąžino. Bet ir to iki šiol neužteko, savo sprendimu atėmėte iš tikrosios Lietuvos žemes, kurios visuomet buvome ir dabar esame viešpats ir valdytojas, daugiau kaip 40 000 žingsnių ilgumo, panašiai platumo; o mums paliekama tiktai 5 000 žingsnių aukščiau nuo Nemuno upės ir tai tik mūsų gyvenimo laikui; o dėl šių žemių su kryžiuočiais niekada neturėjome net kivirčų, nei jų kada nors kryžiuočiai yra prašę...

(Lot. — CEV p. 466—467)

131. 1420 m. balandžio mėn. 20 d. Lietuvos vyriausybė nebenori laikytis taikos su Kryžiuočių ordinu.

Ordino pasiuntinio, grįžusio iš Lietuvos, pranešimas Ordino magistrui.

Tesiteikia jūsų malonybė žinoti, kad aš šią naktį... atvykau iš kunigaikščio Vytauto į Ragainę, ir kunigaikštis Vytautas man liepė, kad pasakyčiau jūsų malonybei, jog jis taikos nelaikys; bet jeigu jūsų malo-

nybė norėtumėt gauti taiką, tai tegu jūsų malonybė pas jį atvyksta, tada jis su jumis sudarys taiką; o tos taikos, kurią Vengrijos karalius sudaręs, jis jokiu būdu nelaikysiąs; tesiteikia jūsų malonybė tvarkytis pagal tai. Taip pat, garbingasis maloningasis mielasis pone didysis magistre, kunigaikštis Vytautas man atsakė dėl pirklių, kad pirkliai galės laisvai išvykti iš krašto, saugūs dėl turto ir gyvybės iki ateinančios šventos Margaritos (liepos mėn. 13) dienos... Taip pat, maloningasis mielasis pone magistre, kunigaikštis Vytautas man atsakė dėl belaisvių, kurie prieš 10-tį metų buvo paimti; jei jūsų malonybė su juo sudarys taiką, tai jis dėl šių belaisvių su jūsų malonybe kalbės; bet tuos belaisvius, kurie prieš vienus metus buvo paimti prie Klaipėdos, prie Ventės ir prie Tilžės, jei jūsų malonybė jam parašysite raštelį rankos didumo, tai jis jūsų malonybei tuos belaisvius dovanos. Bet apie Tamavos belaisvius jis man taip atsakė: buvusi sena teisė, ir Lietuvoje ir Prūsuose, jeigu belaisviai pastoviai apsigyveno (įsikūrė), tai jų atgal nereikalaujama. Ir vis dėlto jis sako, kad jis tuos belaisvius, pagerbdamas Vengrijos karalių, pastatys jūsų malonybės ir mano akivaizdoje ir paklaus kiekvieną: kuris norėtų grįžti namo, tas tegul grįžta, o kuris norėtų pasilikti, tas tepalieka; dėl to jis sako, kad, jo manymu, jūsų malonybė neteisėtai jų reikalaujate...

(Sen. vok. — CEV p. 470—471)

132. 1421 m. Lietuvos atstovai reikalauja, kad Kryžiuočių ordinas grąžintų Lietuvai Sūduvą ir Žemaitiją, kaip senovines Lietuvos žemes, kurių gyventojai kalba lietuvių kalba.

Iš kar. Jogailos ir d. k. Vytauto įgaliotinio rašto, įteikto popiežiaus įgaliotiniui kardinolui Gvilermui.

IV... Žemaitija ir Sūduva, dėl kurių dabar eina ginčas, su visais savo miestais, tvirtovėmis, pilimis, kaimais ir kitomis valdomis ir visais ten esančiais priklausiniais, buvo tos Lietuvos kunigaikštystės žymūs nariai bei priklausė tai kunigaikštystei; ir anksčiau buvo ir šiandien yra didelės ir svarbios žemės, kurių didelės ribos ir sienos yra skirtingos ir atidalytos nuo bet kurios kitos Lietuvos kunigaikštystės dalies ribų ir sienų. Jos yra minėtos kunigaikštystės pasienyje ir su ja turi bendras sienas, taip pat yra atidalytos ir atskirtos nuo Prūsijos, išskyrus užkariavimų laikus, apie ką bus žemiau kalbama. Apskritai, visų tų žemių žmonės kalbėjo ir dabar kalba lietuvių kalba. Ir jie neturi ir niekad neturėjo kitos kalbos kaip kad lietuvių, nes nebuvo ir šiandien bent nėra to, kad lietuviai jos nesuprastų arba nebūtų supratę...

VI... Žemaitija, dėl kurios eina ginčas, būdama minėtose ribose ir sienose ir tos Lietuvos kunigaikštystės pasienyje, buvo ir yra prie ir netoli minėtosios jūros. Iš vienos pusės ji turi Livonijos sritį, o Prūsijos sritį — iš kitos. Ir buvo ji tarp tų dviejų sričių bei nuo jų atidalyta, taip buvo visą laiką, o ir šiandien yra atidalyta, atskirta ir atjungta nuo tos Prūsijos minėtąja Nemuno upe, aukščiau paminėta bendra riba, kuri (jas) skiria, išskyrus užkariavimų laikus, apie ką žemiau bus kalbama. Ir minėtoji žemė paprastai būdavo, visą laiką buvo vadinama ir turėjo vardą ir dabar žmonių kalba yra vadinama Žemaitija, t. y. lietuvių kalba — žemesnioji Lietuva...

Be to, prašo (įgaliotinis) tuo pačiu galutiniu sprendimu nutarti, apibrėžti ir paskelbti, jog minėtosios Žemaitija ir Sūduva visiškai yra ir nuo senovės buvo Lietuvos provincijos arba kunigaikštystės ribose ir sienose, žemiau nuo jų ir toje kunigaikštystėje ir tos kunigaikštystės, be to, priklausė tai kunigaikštystei, taip pat tuometiniams Lietuvos kunigaikščiams bei valdovams ir priklauso taip pat aukščiau minėtiems dabartiniams valdovams, būtent viešpačiui Vytautui, kitaip vadinamam Aleksandru, kaip didžiajam kunigaikščiui, ir viešpačiui Vladislovui, aukščiau minėtajam karaliui, kaip tos Lietuvos aukščiausiajam kunigaikščiui.

(Lot. — Lites 3 p. 40, 51)

133. 1422 m. gegužės mėn. 10 d. Galutinis nustatymas Lietuvos sienų su Kryžiuočių ordinu; Žemaitija galutinai pripažįstama Lietuvai.

Iš Melno taikos sutarties akto.

Mes, Vladislovas, dievo malone Lenkijos karalius,... Aleksandras, arba Vytautas, dievo malone Lietuvos ir Rusios žemių didysis kunigaikštis, šiuo pažymime... kad sudarėme amžinos taikos, unijos ir santarvės sutartį tarp... mūsų ir... Vokiečių ordino didžiojo magistro ir paties Ordino...

...Visų pirma, kad tarp mūsų, Lenkijos karalystės, Lietuvos, Rusijos, Žemaičių, Mazovijos žemių ir kitų žemių bei valdų pavaldinių — iš vienos pusės, ir minėtojo didžiojo magistro, ordino, jo žemių ir pavaldinių tiek Prūsijoje, tiek Livonijoje ir Vokietijoje, iš antros pusės, tuojau turi būti panaikinti ir visiškai pašalinti visi iki šiol buvę tarp šalių nesutarimai, prieštaravimai ir padarytosios skriaudos ir jos nebeturi būti daugiau minimos nei atsimenamos...

Taip pat Žemaičių ir Sūduvių žemės taikos reikalui turi pasilikti pas minėtuosius karalių ir kunigaikštį bei Lenkijos karalystę ir Lietuvos kunigaikštystę šiose sienose: Pradedant nuo Mazovijos kunigaikščių ribų pabaigos, nuo Lyko upės, nuo brastos, vadinamos Kamieny brod, kuri yra Lyko aukštupyje, aukščiau už Grejevo ežerą ir Točilotą; nuo tos vietos einant tiesiai per dykrą iki pat ežero, kuris vadinamas Rogors, tuo būdu, kad pusė to ežero priklausytų viešpaties Lietuvos kunigaikščio žemėms, o kita pusė — Ordino žemėms. Nuo to ežero tiesiu takeliu einama per dykumą iki tam tikros lygumos, pavadintos Preivaste. Nuo tos lygumos vėl reikia keliauti tiesiai iki kitos lygumos, vadinamos Merūniške (Mermiski), nuo Merūniškės tiesiai einant iki ežero, vadinamo Vištyčiu (Dvystytz), tačiau taip, kad tas ežeras visai pasiliktų Ordino pusėje, ir nuo to ežero, kaip galima tiesiau, eiti iki upės, vadinamos Lepūna, ištakų, arba šaltinių. Nuo tos upės reikia eiti iki ten, kur ji įteka į Širvintos upę, o toliau leidžiantis Širvintos upe iki jos pabaigos, kur ji įteka į Šešupės upę. Toliau keliaujant tiesiog per dykrą iki Nemuno upės kranto, kur iš priešingosios pusės yra upė, vadinama Šventąja, ten, kur ta Šventoji įteka į minėtąją Nemuno upę, — tiek dėl Sūduvių žemės. Nuo čia einama Šventąja aukštyn 2 mylios. Ir nuo tos vietos, palikus tą upę, reikia eiti per dykrą, kaip tik galima tiesiau, iki pat Jūros upės, paliekant Nemuno upę kairėje per 2 mylias; tenai per dvi mylias pakilus minėtąja

Jūra viena mylia, o nuo tos vietos tenka palikti Jūros upę ir eiti per dykrą, toliau, palikus Nemuno ir Rusnės upes, iki ežero, vadinamo Marėmis (Happ), ir Memelio pilies, žemaitiškai vadinamos Klaipėda, esančios nuo tenai iš kairės už 3 mylių. Nuo čia reikia jau eiti iki Šiuriosios jūros kranto. Tai tokios yra sienos tarp Žemaičių ir Prūsijos.

Tarp Livonijos gi, Žemaitijos, Lietuvos ir Rusijos sienos prasideda nuo upės, vadinamos Šventąja, kur toji upė įteka į jūrą, ta upe paėjėjus aukštyn iki nustatytų ir išsaugotų senųjų sienų tarp Žemaitijos, Lietuvos, Rusios — iš vienos pusės, ir Livonijos — iš antros pusės, tačiau ne iki tų sienų, kurios buvo nustatytos Ordinui valdant Žemaičių žemę, tiktai iki tų ribų, kurios nuo senovės saugojamos tarp tų žemių.

Taip pat visi pirkliai ir bet kokie Lenkijos karalystės ir Lietuvos, Rusios, Mazovijos žemių ir valdų gyventojai ir iš priešingosios pusės — Prūsijos, Livonijos ir visų kitų pavaldžių joms žemių gyventojai su savo prekėmis ir bet kokiais daiktais laisvai ir be trukdymų arba suvaržymų amžiniems laikams turi teisę keliauti žeme ir jūromis, vandeniu ir visokiomis upėmis dideliais ir mažais laivais ten, kur tiktai jiems atrodys patogiau, ir mes neturime apsunkinti Ordino pirklių ir pavaldinių, uždėdami bet kokius naujus muitus bei rinkliavas, bet senoviniai muitai ir mokesčiai arba prekių apmokestinimo tvarka pagal senus papročius visada pasilieka galioje. Taip pat Ordino pavaldiniai, iš kur jie bebūtų (atvykę) ir kokio laipsnio, padėties ir luomo bebūtų, kurie prekybos tikslu ar dėl ko kita atvyks į mūsų Lenkijos karalystę arba Lietuvos kunigaikštystę, Rusijos, Žemaitijos ir Mazovijos žemes, neturi būti užpuolami ar sulaikomi mūsų, mūsų pavaldinių ir svetimšalių, kokio laipsnio, padėties ar luomo jie bebūtų...

Taip pat jei Prūsijos, Livonijos žemių ir Ordino valdų kaimiečiai (baudžiauninkai), valstiečiai (coloni), smuklininkai, daržininkai, kurie turi prievolių savo šeimininkams, tinkamai neatsilyginę (savo ponams) pagal tų žemių papročius, pasišalintų ir pabėgtų į Lenkijos karalystę, Lietuvos kunigaikštystės, Žemaičių, Mazovijos ir Rusios žemes viešai ar slaptai, — vietininkai, teisėjai, pareigūnai ir mūsų pavaldiniai, kurie tuo metu vykdys teisingumą, jeigu į juos bus kreiptasi, turi priversti kaimiečius ir kitus aukščiau minėtuosius atsilyginti savo ponams arba turi nedelsiant grąžinti tiems ponams juos su jų daiktais ir visais atsigabentais turtais pagal paprotį tos žemės, iš kurios jie yra pasišalinę. Visais atvejais tos pačios tvarkos reikia laikytis ir kaimiečių (baudžiauninkų), valstiečių, smuklininkų ir kitų mūsų karalystės, kunigaikštysčių ir minėtųjų žemių gyventojų atžvilgiu, kurie minėtuoju būdu pabėgs į Ordino valdas...

Taip pat visos privilegijos, užrašymai, sutartys ir kontraktai bei dovanojimų patvirtinimai ir įvairūs kiti raštai, kuriuos tik magistras ir Ordinas turi... o ypač Torunės sutartis, du sprendimai, šviesiausiojo viešpaties Sigismundo, Romėnų ir kt. karaliaus, Budoje ir Vratislavoje paskelbti, ir duotųjų raštų originalai, kuriuos yra gavęs minėtasis Ordinas iš mūsų arba kitų kokių nors asmenų dėl Žemaičių, Sūduvių ir Livonijos žemių, turi būti mūsų atnaujinamos (atstatomos), ir tas, kurios buvo atnaujintos, pripažįstame. O kitos bet kurios Ordino privilegijos, paremtos bažnytiniu ar pasaulietiniu autoritetu, kiek jos iš viso ar iš dalies galės nesutikti su šiuo susitarimu ir su visais kitais aukščiau minėtais prieštaraujančiais punktais ir straipsniais, tebūna

niekinės, negaliojančios ir be pagrindo, ir tokiomis tebūna laikomos visais laikais.

Taip pat visi šiame kare tiek iš vienos, tiek iš antrosios pusės paimti ir, paliaubas prailginus, pasilaikyti belaisviai be jokios klastos ir apgaulės savaime turi tapti laisvi ir atleidžiami...

Visi pabėgėliai, tiek iš mūsų Lenkijos karalystės, Lietuvos, Žemaičių, Mazovijos ir Rusios žemių, tiek iš bet kurių Ordino žemių, gali laisvai grįžti į savo namus, o su savo turtais gali elgtis laisvai pagal savo norą...

(Lot. — DCD 4 p. 110—115 Nr. 90)

V SKYRIUS

BAUDŽIAVOS ĮSIGALĖJIMAS. DIDIKŲ VALDŽIOS SUSIFORMAVIMAS

I. FEODALINIŲ SANTYKIŲ VYSTYMASIS (VALSTIEČIŲ PADĖTIS IR JŲ KOVA PRIEŠ FEODALINĘ PRIESPAUDĄ)

134. 1448 m. lapkričio mėn. 4 d. D. k. Kazimieras duoda ponui Kantautui žmogų, kuris yra apsigyvenęs jo žemėje (prie Jūros upės).

Kazimieras... Vilniaus ponui, Žemaitijos seniūnui ponui Kęsgailai. Ponas Kantautas prašė mus žmogaus, vardu Eitučio, ir pasakė, kad tas žmogus, atėjęs, esąs apsigyvenęs jo žemėje ir nesąs duoklininkas nei kiaunininkas. Taigi, jeigu jis nėra duoklininkas nei kiaunininkas, mes jam tą žmogų davėme. Duota Kaune lapkričio mėnesio 4 dieną, 12 indikto. — Ponas kancleris.

(Rus. — CGADA, Lietuvos Metrika II A/7 l. 7a)

135. 1473 m. kovo mėn. 1 d. D. k. Kazimieras užrašo Darsūniškio klebonui 5 kaimiečius, dešimtinę iš dviejų dvarų ir kitus reikmenis, taip pat žemės arimui.

...Mes, Kazimieras... Kadangi mūsų patronato bažnyčia Darsūniškyje... ilgą laiką pasilieka be privilegijos jai ir ypač jaučia trūkumą žmonių, kurie privalo tarnauti tos bažnyčios klebonui..., mes... dovanojame, suteikiame, duodame ir užrašome šiuo raštu klebonui, tiek tam, kuris šiuo metu yra, tiek ir jo įpėdiniams, kurie teisėtai po jo bus, 5 žmones kaimiečius: pirmas Mokus su broliu Bernučiu sklypuose, vadinamuose Buiviais, antras Piktus, trečias Beinoras Krutėje, ketvirtas Dabkus Jauvilonis Pratkūnuose, penktas Dirmeika Eivašonis Tričiakiemyje — su jų įpėdiniais ir žemėmis, dėklomis tiek rugių, tiek avižų ir kitomis duoklėmis, kurias duodavo mūsų piliai Trakuose, su visokiais darbais, tarnybomis, kaip iš senovės yra dirbę ir tarnavę, jokios teisės ir nuosavybės minėtai piliai ir mums nepasilikdami; dešimtinę iš dviejų mūsų dvarų Darsūniškio ir Eitginiškio nuo visokio grūdo tiek laukų, tiek ir daržų, išskyrus avižas ir linus; dvi seikėtas statinėles, arba ušėtkus (medaus), kurios turės būti duodamos iš Trakų pilies, su akmeniu vaško; visą žemę, vadinamą

Butiške, žemės ūkiui, — visiems laikams ir amžinai. Šio dalyko paliudijimui prie šio rašto yra prikabintas mūsų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės antspaudas. Daryta ir duota Trakuose pirmadienį prieš pelenų dieną 1473 viešpaties metais...

(Lot. — ORO 5 p. 3 Nr. 1)

136. 1496 m. balandžio mėn. 22 d. Kai kurių Perlojos valstiečių pasipriešinimas mokestinėms naujovėms.

D. k. Aleksandro raštas dėl perlojiečių skundo.

Pats Aleksandras... Perlojos tijūnui Mykolui Viaževičiui ir kitiems tijūnams, kurie vėliau mūsų pavesti valdys Perlojį. Skundėsi mums šie perlojiečiai, vardu Jomantas Mastejevičius, Stonkus Girdimantavičius, Jackus Benevičius, Rimkus Vainibutavičius ir Tolkus Ringailavičius, kad tu juos skriaudžiąs ir naujoves įvedęs: liepiąs jiems į savo dvarą medžius vežti, ir kai su mumis į medžioklę vyksti, liepiąs jiems gurbus tau ruošti ir tavo daiktus saugoti. Taip pat Perlojos pristovas įvedęs naujovę: reikalaująs iš jų mezliavos ir mitybos (spižos) ir liepiąs jiems vežti šieną į Trakus. Jie esą prieš tai tokios tarnybos nėję ir mezliavos nedavę ir šieno nevežioję, bet mums tarnaują kelio tarnybą, einą užtvarų sargybą ir duodą dėklą. Ir dėl to pirmiau juos yra teisęs su tavim ir su Perlojos pristovu Trakų vaivada, žemės maršalkas ponas Petras Jonavičius ir, pripažinęs jų tiesą, nuo tų naujovių juos atleidęs ir tuo reikalu davęs jiems savo teisminį raštą. Ir čia jie tą teisminį vaivados raštą mums pateikė. Kadangi dėl to reikalo jau yra buvęs teismas ir ponas vaivada jiems yra pripažinęs tiesą ir savo raštą dėl to jiems yra davęs, įsakome tau būtinai, kad tu priešingai tam daugiau jų nebeskriaustum ir naujovių neįvestum, ir pristovui lieptum, kad ir jis naujovių jiems neįvestų ir duotų jiems ramybę. Tetarnauja jie mums kelio tarnybą, teeina užtvarų sargybą ir teduoda dėklą senu papročiu, kaip anksčiau tarnybą eidavo ir dėklą duodavo. Rašyta Merkinėje balandžio 22 d., 14 indikto.

(Rus. — ALRG p. 70 Nr. 41)

137. 1498 m. birželio mėn. 17 d. D. k. Aleksandras duoda už tarnybą J. Kuncevičiui du kaimus laičių Trakų paviete.

...Mes, Aleksandras... Skelbiame šiuo raštu, kam bus reikalo tai žinoti, kad, matydami ištikimą tarnybą kilmingojo Jokūbo Kuncevičiaus, norėdami už tokį pasitarnavimą jam atsidėkoti, dovanojame jam Trakų paviete du Kudeminų ir Mančėnų kaimus mūsų žmonių laičių vardais: Mitiukas Kunevičius, Steponas Šabavičius, Ruskas Jedalavičius, Stirmantas Asteikavičius, Petras Asteikavičius, Jaunigėla Ismojevičius, Jeskus Barečinavičius, Sudivajis Baitutevičius, Pocius Jeskavičius ir jo broliai Pidkinas ir Sočius su jo broliu Potiejum. Ir šiuo raštu duodame, ir užrašome, ir suteikiame su jų laukais ir pievomis, ir dirvomis, ir su činšais, ir duoklėmis, ir darbais. Kaip mums tie žmonės buvo įpareigoti činšus ir darbus atlikti, tokiu pat būdu ir Jokūbo Kuncevičiaus turi būti laikomi, taip pat ir jo įpėdiniai turi laikyti ir naudotis ramiai, turėdami

teisę parduoti ir sukeisti, atiduoti ir savo, ir savo įpėdinių naudai panaudoti, kaip jiems geriau atrodys ir tiks, amžinai ir per amžius nepakeičiamai, bet mūsų žemės tarnyba nieku neturi būti sutrukdoma... Rašyta ir duota Novgorodoke švento Povilo gimimo dieną 1498 d. g. metais.

(Rus. — ALM I/1 p. 161 Nr. 405)

138. 1503 m. vasario mėn. 29 d. D. k. Aleksandras duoda Žemaitijos seniūnui Stanislovui Jonavičiui apašaltoniečius valstiečius.

Pats Aleksandras... Skelbiame šiuo mūsų raštu, kas jį žiūrės arba girdės skaitomą, kam bus reikalinga tai žinoti: lenkėsi mums Trakų ponas, Žemaitijos seniūnas, ponas Stanislovas Jonavičius ir prašė mus mūsų žmonių Žemaitijoje, apašaltoniečiais vadinamų, 60 tarnybų, kurie yra apsigyvenę netoli nuo Batakių dvaro. Ir mes jam tuos žmones apašaltoniečius, 60 tarnybų, davėme amžinai ir neatšaukiamai jam pačiam ir jo žmonai, ir jų vaikams, ir jo artimiesiems ir ateityje būsimiems jų įpėdiniams su ariamomis ir drevinėmis žemėmis,... nieko sau nepasilikdami, su visu kuo taip, kaip iš senovės tų žmonių žemės savo ribose buvo ir kas prie to priklausė. Gali jis tuos žmones ir jų žemes atiduoti ir parduoti... Rašyta Vilniuje 7011 m. vasario 29 d., 6 indikto.

(Rus. — ALM I/2 p. 115—116 Nr. 645)

139. 1511 m. spalio mėn. 2 d. D. k. Žygimanto Senojo raštas, kuriuo Žemaitijos seniūnui Stanislovui Kęsgailavičiui patvirtinami pirmesnių didžiųjų kunigaikščių duoti ir naujai duodami kaimai su žmonėmis, ežerai ir kt.

...Mes, Žygimantas... Pažymime šiuo mūsų raštu tam, kas jį žiūrės arba išgirs jį skaitomą, dabartiniams arba ateityje būsimiems, kam bus reikalinga tai žinoti: kreipėsi į mus Trakų ponas, Žemaitijos seniūnas, ponas Stanislovas Jonavičius dėl to, kad anksčiau mūsų tėvas karalius Kazimieras, būdamas dar mūsų tėviškės Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, buvo davęs jo pirmatakams kaimų, žemių, ežerų ir kelinių bei duoklinių žmonių Žemaitijoje; jo malonybė buvo davęs Vilniaus ponui, Žemaitijos seniūnui ponui Kęsgailai 15 žmonių prie Platelių ežero ir prie Apusės upės, taip pat jo malonybė, patvirtindamas didžiojo kunigaikščio Vytauto dovanojimą, buvo davęs poniai Kęsgailienei mišką Gargžduose, prie Minijos upės ties Vokiečių siena; be to, jo malonybė buvo davęs jai girios prie Apusės upės ir Mokio sodybos, taip pat jo malonybė buvo davęs jai, tai yra poniai Kęsgailienei, ten pat 3 ežerus, vadinamus Mastu, Taurakaliu ir [Adsunkeliu]; taip pat sakė mums, kad mūsų tėvas karalius Kazimieras jo tėvui, ponui Jonui Kęsgailavičiui, buvo davęs ežerą, vadinamą Bijotiškiu, ir taip pat jo malonybė jam buvo davęs antrą ežerą ten pat Žemaitijoje prie jo Beržoro dvaro ir prie Ginteliškės, vadinamą Platelių ežeru, — ir apie visa tai rodė mums mūsų tėvo karaliaus Kazimiero raštus. Ir, be to, sakė mums, kad prie šių aukščiau pažymėtų ežerų ir upių ir tose giriose jo tėvas ir senelis buvo pasodinę žmonių. Taigi nuo to laiko iš jų nemaža priaugo ir įsikūrė tose giriose ir taip pat mūsų

giriose atskirai įvairiais kaimeliais. Ir tie kaimeliai yra vadinami taip: Karvėnai, Staklėnai, Reketė, Nasrai, Rimšėnai, Remčiai, Babrungėnai, Elgiai, Kepurėnai, prie Tenžės ir Žibės upių Stirnikuose, Palangėnai, Liepagirys, prie Šventosios upės tuščios žemės ir karčiamininkas su žeme ir mokesčiu, Vaidėnai, Julgėnai, Dubėnai, Meižtai, Arlėnai, Notėnai, Kazgėnai, Župsėnai, Širėnai, — ir visi tie aukščiau pažymėti kaimeliai yra ribose tarp Minijos ir Šventosios upių, net ligi tos vietos, kur Šventoji įteka į jūrą. Ir prašė mus, kad duotume šiuos aukščiau suminėtus kaimelius ir žmones, medžiokles, girias ir ežerus, kurie yra tarp tų žmonių ir ežerų, ir taip pat, kad patvirtintume mūsų raštu visiems laikams. Ir mes iš mūsų ypatingos malonės, atsižvelgdami į jo malonybės patarnavimus mūsų tėvui Kazimierui ir mūsų broliui Aleksandrui, karaliams, ir ne mažesnius taip pat ir mums, kaip jo tėvaininiam valdovui, šiuos aukščiau suminėtus kaimelius ir žmones, medžiokles ir girias, ir ežerus šiose aukščiau pažymėtose ribose davėme jam ir patvirtiname tai šiuo mūsų raštu amžinai jam ir jo žmonai, ir jų vaikams, ir ateityje būsimiems jų įpėdiniams. Turi jis laikyti juos su visomis jų ariamomis ir drevinėmis žemėmis, su pievomis, su miškais ir su ąžuolynais, su žvėrių ir paukščių medžioklėmis, su ežerais, su upėmis ir su upeliais, ir su bebrynais, ir su pinigų ir medaus, bebrų ir kiaunių duoklėmis, ir su visais kitais mokesčiais ir rinkliavomis, kurios bet kuriuo vardu galėtų būti vadinamos ar minimos, ir su visu tuo, ką Platelių[1] valsčius ir visi tie kaimeliai savo ribose nuo senovės turi ir kaip mums buvo laikomi, su visu teisnu ir viešpatavimu, nieko sau nepasilikdami. Ir gali jis ir jo teisėti įpėdiniai tatai atiduoti, parduoti, sukeisti, išplėsti, sunaudoti, kaip jiems bus naudingiau ir geriau, kaip patys geriausiai nusimanys. Įvyko ir duota didžiajame Beresto seime 1511 dievo metais spalio mėnesio 2 dieną, 15 indikto...

(Rus. — CGADA, Lietuvos Metrika I A/9 l. 15, 3 ir 20)

140. 1514 m. sausio mėn. 18 d. D. k. Žygimantas Senasis patvirtina savo raštu bajorui jam duotus 4 žmones, išsipirkusius iš nelaisvės bernus.

(Žygimantas) ... Lenkėsi mums Birštono pavieto bajoras Bagdonas Mikalojevičius ir pasakė mums, kad mūsų brolienė karalienė, didžioji kunigaikštienė Aleksandrienė velionė Elena yra davusi jam Anykščių paviete 4 žmones, kurie prieš tai yra buvę bernai ir išsipirkę, vardais Micius Butevičius, Nelius Kandrotavičius, Norvydas Gailevičius ir Mažutis Mocevičius, — su jų vaikais ir su visomis jų žemėmis, taip pat jos malonybė yra davusi ten pat dvi tuščias žemes, vadinamas Vėžkiškę ir Tyliškę, ir tuo reikalu yra davusi jam savo raštą. Jis tą raštą mums rodė ir prašė, kad duotume jam dėl šito dalyko mūsų raštą ir kad patvirtintume jam tai mūsų raštu amžinai. Mes iš mūsų malonės dėl jo prašymo tai padarėme... Rašyta Vilniuje 1514 dievo metais sausio mėnesio 18 dieną, 2 indikto.

(Rus. — FBSD 1 Nr. 7)

---

[1] Antrame nuorašo egzemplioriuje parašyta: Palangos.

141. 1514 m. kovo mėn. 28 d. Nuostatai didž. kunigaikščio dvarų valdytojams.

Iš d. k. Žygimanto Senojo rašto Medininkų vietininkui.

Medininkų vietininkui kunigaikščiui Vasiliui Simanavičiui Žilinskiui.

Nuo to laiko, kai apsigyvenome mūsų tėvynėje, Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, ligi šių metų tu ir kiti mūsų urėdai, kurie laiko mūsų dvarus, ligi šiol neteikiate mums jokių pajamų nei naudos iš tų dvarų ir kiekvienas jas sunaudojate savo pačių, ne mūsų, valdovo, naudai. Tad mes visiems mūsų Vilniaus pavieto dvarams nustatėme šią tvarką ir norime, kad taip būtų:

Visų pirma, kai lankysimės Medininkuose, tu turi vaišinti mus įvairiomis stacijomis, kaip buvo karalių mūsų tėvo ir brolio laikais. Ir jeigu mes tau įsakytume staciją pristatyti mums į Vilnių arba kur kitur, arba į karą vežti paskui mus, tad tu, mūsų urėde, privalai tos stacijos negaišdamas pristatyti mums tiek, kiek iki šiol iš seno mūsų pirmatakų laikais tos stacijos buvo teikiama ir kiek bus surinkta iš visų mūsų žmonių Medininkų valsčiuje.

Tu, mūsų urėde, privalai palikti pagal savo nuomonę tiek žmonių arimams, kad jų pakaktų mūsų dirvoms aparti, o kitiems paskirti piniginės prievoles nuo kiekvieno žmogaus po kapą gražių metams ir tuos pinigus kasmet atiduoti į mūsų iždą, o dėklą — mūsų pilies ūkvedžiui pagal seną paprotį; šiaip visas kitas mūsų pajamas tie žmonės privalo atiduoti mums ir į talką eiti su valsčiumi, kaip yra įprasta.

O kiek mūsų dvare yra druskininkų, tu turi keletą jų palikti mūsų dvare ir druskos iš jų imti, kiek pridera, kad jos užtektų tame mūsų dvare visiems metams, o iš kitų privalai už druską imti pinigais ir atiduoti į mūsų iždą.

Ir kalvių taip pat turi pagal reikalą palikti mūsų dvare, o kitiems uždėti činšą ir, imdamas iš kiekvieno jų po kapą gražių, atiduoti į mūsų iždą. Ir bebrininkus taip pat, kad nebūtų daugiau kaip reikia bebrininkų tarnybai...

Taip pat ir nupiovus rugius ir visokį vasarojų, kurie yra pasėti mūsų dvaro žemėje ir tuščiose žemėse, visų pirma turi būti atiduota dešimtinė ten, kur iš to mūsų dvaro kuriai bažnyčiai esti duodama; taip pat ir mūsų nelaisvajai šeimynai turi būti atiduota už visus metus mėnesinė; o paskiau iš rugių ir iš vasarojaus, iš kviečių ir avižų, iš miežių ir grikių, iš sorų ir kitų visokių daržo augalų, ir iš mūsų pievų šieno išimame sau 2 dalis, o tau, laikytojui, paliekame trečiąją dalį; ir tos 2 dalys rugių ir įvairaus vasarojaus turi būti sukrautos mūsų klojimuose ir neturi būti paliestos be mūsų, valdovo, žinios ir įsakymo...

Linus iš valsčiaus privalo tijūnas surinkti ir duoti nelaisvajai šeimynai austi staltieses ir drobes ir, kiek būtų dvare išausta staltiesių ir drobių, tai turi būti pilnai atiduodama kasmet mūsų karalienei, tau, mūsų urėdui, prižiūrint, kad mums nebūtų čia skriaudos.

Ir kitos pajamos bei mūsų karališkasis pelnas, kurie nuo seniau iš ten buvo gaunami, kad ir nėra įrašyti šiame mūsų rašte, privalo būti atiduoti kaip ir seniau.

Ir tau, mūsų urėde, priklauso tavo pajamos, kurios iš seno urėdų gaunamos, ir dabar privalo būti tau duodamos, išskyrus nustatytas naujoves...

Rašyta Vilniuje kovo 28 d., 2 indikto.

(Rus. — LOD p. XIX—XXI Nr. 23)

142. 1516 m. sausio mėn. 5 d. D. k. Žygimanto Senojo raštas, kuriuo įkeičia Daugų dvarą su visais žmonėmis ir jų prievolėmis Daugų laikytojui.

(Žygimantas) ... Pranešame šiuo mūsų raštu, kas šį raštą matys arba girdės skaitomą, kam bus reikalinga tai žinoti, kad mes buvome davę mūsų maršalkui ir raštininkui ponui Bogušui Bogovitinavičiui laikyti mums mūsų Daugų dvarą, esantį Trakų paviete, ir šiuo reikalu mes esame davę jam savo raštą, kad neturime šalinti jo iš to dvaro ligi jo gyvos galvos; bet šiuo metu, mums esant Beresto seime kartu su ponais tarėjais, mes paėmėme iš jo 600 kapų grašių lietuviška moneta po 10 pinigų grašyje, kuriais mokėjome algininkams už jų tarnybą, ir už šituos pinigus įkeitėme jam tą mūsų Daugų dvarą, esantį Trakų paviete, su miestu ir su visais mūsų Daugų žmonėmis duoklininkais ir lažininkais, ir su žirgininkais, ir su laičiais, su žirgų šėrikais, ir su visomis jų tarnybomis, ir su pinigų bei medaus duoklėmis, ir su smuklių pinigais, ir su rugių ir avižų dėklomis, ir su priedėkliniu šienu, ir su pentininkais, ir su kaladiniais pinigais, ir su tvenkiniais, ir su malūnais, ir su ežerais, ir su visomis kitomis rinkliavomis bei pajamomis, kurias iš Daugų miesto ir valsčiaus mes gaudavome, bei su visu tuo, su kuo tas dvaras mums buvo laikomas. O ponas Trakų vaivada neturi į tą valsčių siųsti savo vykdytojų nei priklausančių šiam valsčiui žmonių teisti; taip pat ir mūsų Trakų urėdininkai: pilies ūkvedys, tijūnas ir raktininkas — neprivalo jokiais reikalais siųsti į šio dvaro valsčių ir neturi ieškoti mūsų bei savo pajamų. Jis privalo tačiau iš šio mūsų dvaro kasmet duoti mums po 60 statinių rugių ir po 60 statinių avižų, ir po 60 vežimų šieno. O mezliava — telyčios, ir paršai ir kiti dalykai — turi būti pilnai mums duodama kasmet iš šito valsčiaus senu papročiu. O jei mes atvažiuosime į Daugus, jis privalo mus vaišinti stacijomis ir, kaip ir seniau, duoti mums pastotes iš miesto ir iš valsčiaus kaip seniau. O kiek šiuo metu yra tame mūsų dvare rugių ir vasarojaus kluone bei lauke pasėta ir gyvulių bei kitų dalykų, tai mes įsakėme Trakų vaivadai, mūsų dvaro maršalkui ponui Grigaliui Stanislovavičiui Astikavičiui surašyti ir tuos sąrašus sveikus saugoti pas save. O kai dėl Daugų pavieto bajorų, tai jis juos privalo teisti kaip ir seniau. Šį dvarą su visu tuo, kas aukščiau šiame mūsų rašte pažymėta, jis turi laikyti tol, kol mes sugrąžinsime jam šituos 600 kapų grašių, o negrąžinę jam šios aukščiau pažymėtos pinigų sumos, neturime jo šalinti iš to mūsų dvaro ligi jo gyvos galvos pagal mūsų raštą, kurį tuo reikalu pirmiau jam esame davę, bet ir sumokėjus mums tai, jis turi tą mūsų dvarą mūsų vardu laikyti ir toliau, kaip prieš tai, o šitie aukščiau surašyti mokesčiai ir pajamos jau turi mums atitekti. O jei jis mirtų, o tų pinigų mes jam būtume nesumokėję, tai jo žmona ir vaikai šį dvarą turi laikyti tol, kol šiuos pinigus jiems sumokėsime, o negrąžinę šių pinigų, neturime jų šalinti iš to mūsų dvaro. Rašyta Bereste 1516 dievo metais sausio mėn. 5 dieną, 4 indikto.

(Rus. — LOD p. XXII—XXIII Nr. 25)

143. 1517 m. gegužės mėn. 24 d. Žemininko M. Valčkavičiaus Radvilos raštas, kuriuo užrašo Maišiogalos bažnyčios altarijai dvarelį, 24 valstiečius, 1/3 savo nelaisvosios šeimynos ir tvenkinį.

...Aš, Martynas Valčkavičius, vadinamas Radivila, Maišiogalos pavieto žemininkas, šiuo skelbiu..., kad..., norėdamas mano paties ir mano pirmatakų nuodėmes panaikinti šventomis aukomis... atnaujinu,

steigiu ir aprūpinu šiuo raštu su visų mano giminaičių tikra žinia ir visuotiniu jų pritarimu ir patarimu altorių... Maišiogalos parapijos bažnyčioje... Šitam altoriui skiriu, dovanoju, duodu ir, aprūpindamas jo steigimą, užrašau mano paveldėtą turtą arba mano dvarelį, esantį Maišiogalos paviete, su visais trobesiais, galvijais, smulkiais gyvuliais, žirgais ir kitais darbiniais gyvuliais ir su visa tų namų ar dvarelio apyvoka, taip pat su žemėmis, laukais, pievomis, dirbamomis ir nedirbamomis dirvomis, miškais, gojais, miškeliais, krūmais ir visomis bei paskiromis kitomis žemėmis ir sklypais, kurie iš seno ir nuo pradžių yra prijungti ir priklauso minėtam dvareliui. O iš mano pirktų arba mano išsitarnautų ir išprašytų iš karaliaus didenybės žemių šiam altoriui ir jo valdytojui dovanoju, duodu ir užrašau lygią pusę, antrąją palikdamas mano gimiņaičiams, taip pat žemes, kurios man yra įkeistos už pinigus, būtent Mikalojaus Močevičiaus žemę, esančią prie pono Žoravskio dvaro, įkeistą man to Mikalojaus dukters už 30 kapų grašių, ir visas bei atskiras kitas žemes arba pinigų sumas, duotas už tas žemes, kai jos bus išpirktos. Be to, tam pat altoriui užrašau 24 žmones valstiečius, priklausančius minėtam dvarui, su jų žmonomis, vaikais, įpėdiniais, namais, žemėmis, tarnybomis, darbais, duoklėmis ir visokiomis gaunamomis iš jų naudomis; jų lietuviški vardai ir pavardės yra šie: Jurgis Mažgelonis, Stanelis Bagdziūnas, Bernotas Doskonis, Skapas Poškonis, Vitkus Eičiūnas, Stonkus Stečiūnas, Jurgis Daunoronis, Jonkus Jurgionis, Pečiulis Jučiūnas, Stanius Milašiūnas, Mikša Daujotonis, Vaitkus Daujotonis, Andrius Ratkūnas[1], Bagdonas Monkūnas, Jonas Ginvainonis, Jurgelis Burnonis, Povilas Stečiūnas, Tomas Mičiūnas, Rudzys, Juška Počiūnas, Jonušis Petilonis, Poška Manginonis, Mikalojus Močiūnas, Bartkus Burnonis. Taip pat duodu, skiriu ir užrašau minėtam altoriui trečią dalį visos nelaisvosios šeimynos, esančios visuose mano turtuose arba dvaruose. Taip pat tam altoriui skiriu ir užrašau visą ir pilnai tvenkinį, vadinamą Piliesupiu, esantį prie valstiečio Antuknavičiaus... O kad tokiam altoriui netrūktų prievolių ir kad jo neapviltų paslaugos ir kad tas, kuris jaučia naudos, jaustų ir naštą, įpareigojau ir įpareigoju minėtą poną Jurgį, dabartinį altaristą, sutinkantį su tuo ir įsipareigojantį savo ir savų įpėdinių vardu, kad prie minėto altoriaus jis ir jo įpėdiniai privalės skaityti ir laikyti kas savaitę dvejas mišias, būtent vienas už gyvųjų sveikatą ir antras už mirusiųjų — mano, manųjų pirmatakų ir įpėdinių sielas; tai dedu ant sąžinės pačių altaristų, kurie su laiku bus. O sudarant šį patvarkymą, steigimą, užrašymą, įpareigojimą ir visus kitus ir atskirus iš anksto aptartus dalykus, dalyvavo mano giminaičiai, būtent kilmingieji Masia Gintautienė su savo žentais, Baltramiejus Sirdaugavičius, Mikalojus Sungavičius, Mičia Bartoševičius su savo sūnumis, Albertas Kriščionavičius, kurie ir patys kartu su manim aptarė ir patvarkė visus ir atskirus dalykus; taip pat ir visi kiti mano artimieji ir giminaičiai minėtus dalykus visus ir atskirus pripažino tvirtintinais ir sveikintinais ir pasižadėjo laikyti ir nepažeidžiant saugoti, taip pat niekada negriauti kuo nors tų potvarkių... Tai yra daryta ir duota Maišiogaloje klebonijoje artimiausią sekmadienį po viešpaties į dangų žengimo šventės 1517 d. g. metais.

(Lot. — MAB B 55/83)

---

[1] 1521 m. M. Valčkavičiaus testamente jis pažymėtas: kalvis Panzonyse.

144. 1524 m. liepos mėn. 12 d. D. k. Žygimanto Senojo įsakymas Breslaujos laikytojui dėl valstiečių skundo, kad nekeltų valstiečių prievarta iš lažo į činšą.

Žygimantas... Mūsų maršalkui, Breslaujos laikytojui ponui Povilui Ivanovičiui Sapiegai, ir kitiems Breslaujos laikytojams, kurie vėliau gaus iš mūsų Breslaują laikyti. Atvykę mūsų Breslaujos valsčiaus žmonės skundėsi mums tavimi dėl to, kad tu jiems daręs skriaudų ir didelių sunkumų, įvedęs naujoves ir ėmęs iš jų po 2 kapas grašių činšo pinigų ir po statinę rugių, o jei kurie mūsų žmonės nenori būti činšiniais, tai tu juos į kalėjimą sodinęs ir, išleisdamas iš kalėjimo, imąs iš jų po puskapį grašių ir po du grašius; o prie pirmesniųjų laikytojų jiems nebūdavę tokių sunkumų, kad prievolės jiems prievarta būtų paverčiamos piniginiu činšu, nes jie nuo seno eina lažo tarnybą. Mes, stojus tau, išnagrinėję tavo su jais reikalą, įsakėme tau, kad tu prievarta jų prievolių nekeistum pinigais, tegul jie eina tarnybą taip, kaip ligi šiol tarnaudavo, bet jei kurie mūsų žmonių savo gera valia norėtų atlikti prievoles pinigais, nenorėdami eiti (lažo) tarnybos, tai tu šitiems žmonėms paskirk činšą ir dėl to jiems sunkumų nedaryk... Rašyta Krokuvoje 1524 d. g. metais liepos mėnesio 12 dieną, 12 indikto.

(Rus. — ALRG p. 196—198 Nr. 174)

145. 1527 m. rugsėjo mėn. 30 d. Pasėdžių panaikinimas ir žagrių mokesčio įvedimas didžiojo kunigaikščio Žemaitijos valsčių valstiečiams.

Iš d. k. Žygimanto Senojo rašto Žemaitijos tijūnams.

Žygimantas... Žemaitijos mūsų valsčių: Ariogalos, Karšuvos, Pajūrio, Rietavo, Šauduvos, Gondingos, Tverų, Telšių, Viešvėnų, Biržinėnų, Dirvėnų, (Beržėnų), Jurbarko, Užvenčio ponams tijūnams ir visiems Žemaitijos tų mūsų valsčių bajorams, raitininkams ir visiems žmonėms. Esame siuntę pas jus ir į visą Žemaičių žemę mūsų maršalką ir raštininką, Medininkų ir Pervalko laikytoją poną Kaptį Vosylevičių ir mūsų sekretorių poną Stanislovą Skapą, ir mūsų dvarioną Andrių Mockavičių ir įsakėme jiems gerai surašyti visus mūsų tenykščius žmones — raitininkus ir prievolininkus, ir kiaunininkus, ir tuščias žemes, taip pat visus mokesčius ir pajamas, kurios buvo gaunamos pirmesnių seniūnų ir jų urėdininkų ir kurias gaudavote jūs, tijūnai, ir visi jūsų urėdininkai tuose mūsų valsčiuose, kuriuos esame paėmę sau, taip pat ir tuose valsčiuose, kuriuos esame pavedę ponui seniūnui. Šitie mūsų pasiuntiniai, mūsų įsakyti, buvo tenai ir surašė visus mūsų žmones ir jų naštas, taip pat tuščias dubas, ir tuos registrus atnešė mums. Iš tų jų registrų mes pamatėme ir supratome, kad tenykščiai urėdininkai mūsų valdiniams tuose valsčiuose darė didelių skriaudų ir dėjo nepakeliamų naštų ir dėl to daugelis mūsų žmonių išėjo kitur iš savo tėvonijų, ir daug žemių liko tuščių. Matydami tokią tų mūsų valdinių priespaudą ir jų didžias naštas, kurias jie turėjo pakelti, ir norėdami geresniu ir maloningesniu būdu juos laikyti, atleidome juos nuo visų jūsų pasėdžių ir mokesčių ir pajamų tuose valsčiuose, todėl jie neturi jums duoti jokių pasėdžių nei duoklių. Bet šiuo metu mūsų valdoviniam ir viešajam valstybės reikalui mes nustatėme jiems tokį mokestį: jie turi duoti mums nuo jaučių žagrės po 15 grašių, o nuo arklio žagrės po $7^1/_2$ grašio, o kas neturi jaučių nei arklio, tai

nuo žemės po 5 grašius. O kiaunininkai turi mums duoti kiaunes senu papročiu, o nuo savo jaučių žagrių po 7½ grašio, o nuo arklio žagrių po pusę to. Ir tai padarėme, tokius mažus mokesčius jiems paskyrėme, girdėdami apie didelį skurdą mūsų valdinių Žemaitijoje ir dėl pirmesnių didelių jų apsunkinimų. O kai, dievas duos, tie mūsų valdiniai tenai atkus, mes ketiname uždėti mūsų mokesčio po antrą 15 grašių nuo žagrės, viso po puskapį grašių (nuo jaučių žagrės)... Todėl tai padarėme, kad prieš tai iš pasėdžių velionies pono seniūno ir jo urėdininkų buvo gaunama dveja arba treja tiek... Rašyta Niepolomicose 1527 d. g. metais rugsėjo mėnesio 30 dieną, 1 indikto.

(Rus. — AZR 2 p. 182—184 Nr. 149[1])

146. 1529 m. sausio mėn. 8 d. Didžiojo kunigaikščio Žemaitijos valsčių valstiečių prievolės.

Iš d. k. Žygimanto Senojo rašto apie prievolių Žemaitijos valstiečiams nustatymą.

Žygimantas... Tuose mūsų dvaruose ir valsčiuose nustatome ir įvedame naujus nuostatus ir mokesčius mums ir urėdininkams...

Visų pirma, visus darbus, kuriuos mūsų valdiniai dirbo velioniui ponui seniūnui ir tijūnams dvaruose ir laukuose, ir pajamas, kurias duodavo, ir pasėdžius, kuriuos darydavo jam ir visiems tijūnams ir jų vietininkams, nuo visa to mūsų žmones atleidžiame; be to, nuo visų kitokių duoklių tiek pinigais, tiek ir kitokiais daiktais, kurios iš seno buvo duodamos be mūsų nuostatų pačiam ponui seniūnui ir jo vietininkams ir pavietininkiams ir pristovams, nuo visa to tuos mūsų žmones tuose dvaruose ir tijūnystėse atleidžiame...

O už tuos atleistus darbus ir pasėdžius, nuo kurių juos atleidome, tie mūsų žmonės ir kiaunininkai turi mums kiekvienas jų kasmet duoti nuo kiekvienos jaučių žagrės po puskapį grašių, o nuo arklio žagrės po pusę to, tai yra po 15 grašių. Taip pat atmatų, kuriuos laikytojai ir tijūnai imdavo nuo tuščių žemių, to jau tijūnai nebeturi imti sau, tai pasiimame mums, kad greičiau tose žemėse būtų įkurdinti žmonės. Taip pat medų visuose valsčiuose, kur iš seno buvo duodamas, ir tinklų pinigus, kurių buvo duodama nuo kiekvieno žmogaus po du grašius, ir žūklavimą mūsų ežeruose, ir linų pinigus, ir apynius, ir gėralų rinkliavą nuo karčiamų, ir mėsininkų mokesčius, ir seikėjimo bei prekyvietės pinigus, — visas tas surašytas ir paminėtas pajamas imame ir skiriame mums ir mūsų įpėdiniams, o mūsų laikytojai ir tijūnai į visa tai neturi nieku kištis nei to imti sau, bet visa tai turi būti teisingai renkama mums, valdovui. O mūsų žmonės dvaruose ir valsčiuose, kurie neturės jaučių žagrių nei arklių, vien tik žemę, nuo kurios turėtų būti einama tarnyba, tie turi mums duoti nuo kiekvienos tarnybos kasmet po 10 grašių, kol neprasigyvens geriau; kai turės žagrių (t. y. žagrinių gyvulių), tada turės mokėti po puskapį grašių taip pat, kaip ir tie žmonės, apie kuriuos aukščiau rašyta. Prie to nustatome, kad kiekvienas žmogus turi mums ir mūsų įpėdiniams kasmet duoti už statinę avižų 6 grašius, o už vežimą šieno 2 grašius. Visi šitie nustatyti mokesčiai turi būti mums renkami kalėdų švenčių metu, o laikytojai ir tijūnai tų rinkliavų neturi važinėti iš namų į namus, bet kiekvienas jų turi būti vienoje nustatytoje vietoje ir paskelbti, kad tuos mūsų mokesčius iš valsčiaus jam suneštų... Taip pat pasilaikome mums ir mūsų įpėdiniams staciją: jei kada mums

teks ten į kurį dvarą arba į Žemaitiją atvažiuoti, tada nuo kiekvieno žmogaus mums turės duoti visi staciją, būtent: telyčių, jaučių, žąsų, gaidžių, avinų, paršų, avižų ir šieno, medaus ir alaus; o kitu metu to neturės duoti, tik jei mes patys ten atvažiuotume... Ir žmonės, kurie iš seno duodavo dėklas mums mūsų dvaruose, tie ir dabar turi duoti dėklas tuose mūsų dvaruose senu papročiu...

O kai dėl laikytojų ir tijūnų išlaikymo, tuo reikalu taip nustatome: kiekvienam laikytojui ir tijūnui nuo kiekvienos tarnybos mūsų žmonių turi būti duodama kasmet 5 grašiai; o nuo 2 tarnybų viena statinė avižų arba už tą statinę 2 grašiai, ir nuo 2 tarnybų vienas vežimas šieno arba už vežimą šieno grašis ir po 2 gaidžius, arba už juos grašis; ir nuo 4 tarnybų viena statinė alaus, kurios kaina pinigais neturi būti didesnė kaip 5 grašiai, taip būtent: jei kas neduotų statinės alaus, tada turi duoti 5 grašius arba mažiau, kiek išsiprašys mokėti, kaip jau jiems šiuo reikalu atrodys geriau; ir nuo vienos tarnybos kiekvienas turi duoti po vieną kepalą duonos, tokį, kurio kaina būtų pusgrašis. Taip pat kai dėl mūsų tijūnų įvažiavimų į mūsų valsčius ir mūsų mokesčių bei pajamų ėmimo, taip pat tijūnų stacijų ir pajamų, — kad tijūnai nevažinėtų dažnai į valsčius ir juose ilgai negyventų, mes tuo reikalu nustatome jiems du terminus per metus: pirmą terminą per kalėdų šventę ir antrą paskutinės dievo motinos šventės metu. Per tuos du terminus kiekvienas tijūnas turi įvažiuoti į savo valsčių ir gyventi jame kiekvieną terminą po 3 savaites, tai yra viso gyvenimo per du terminus turi būti 6 savaitės. O važiuoti turi ne su daugeliu, bet lydimi nedidelio savo tarnų būrio, kad neapsunkintų mūsų žmonių, ir turi rinkti iš jų tą mokestį ir mūsų pajamas, taip pat staciją ir savo grašius ir pajamas pagal tuos mūsų nuostatus ir atlikti visokius reikalus ir teismus. O daugiau kaip 6 savaites per tuos abu terminus neturi gyventi ir savo vietininkų ir tarnų neturi palikti be savęs valsčiuje. Ir ko iš stacijų nesuvartos būdami valsčiuje, to negali įsakyti jiems saugoti jų namuose, ir valsčiaus arkliais neturi vežti į jų namus, bet tas stacijas jų pačių žmonės savo arkliais turi nuvežti į jų namus. Savo arklių jie neturi statyti pas mūsų žmones, taip pat kurtų ir skalikų neturi laikyti ir šerti jų namuose. Ir pastočių mūsų žmonės ir raitininkai neturi niekur važiuoti su tijūnais, ir vežimų jiems ir jų tarnams neturi duoti, ir darbų į jų dvarus mūsų žmonės niekada neturi eiti...

Rašyta Vilniuje 1529 d. g. metais sausio mėn. 8 d., 2 indikto.

(Rus. — AZR 2 p. 199—203 Nr. 160 ir LMPb sk. 66—76 Nr. 7)

147. 1529 m. sausio mėn. Vilniaus ir Trakų vaivadijų didžiojo kunigaikščio dvarų ūkis ir valstiečių prievolės.

Iš Nuostatų didžiojo kunigaikščio dvarų valdytojams.

Nuostatai mūsų dvarams Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje tiek Vilniaus, tiek ir Trakų pavietuose, kaip laikytojai ir urėdininkai privalo tvarkytis.

1. Visų pirma mūsų dvarų laikytojai kiekviename dvare skyrium, ištyrę, kiek statinių rugių reikia sėklai ateinantiems metams, tiek tuo metu kapų rugių turi atidėti į šalį mūsų dvarų kluonuose; tuos rugius pavasarį duodami žmonėms atbertinai, rudenį turi imti už kiekvieną kapą dvarinę statinę rugių ir tais rugiais sėti, ir kasmet turi duoti rugius atbertinai.

2. Taip pat visų mūsų dvarų kluonai taip turi būti tvarkomi: netrukus po rugiapiūtės turi būti pilnai atiduotos bažnytinės dešimtinės, kur jos yra nustatytos. Po to reikia atidėti į šalį rugius kitų metų sėklai, kurie turės būti duoti atbertinai, jų turi būti toks kapų skaičius, kiek rugių reikės sėklai kitų metų arimams. Paskui turi būti kapomis atidėta į šalį mėnesinė nelaisvajai šeimynai, o kita iškulta; dėl tos mėnesinės taip nustatome, kad nelaisvajai šeimynai, kuri turi savo prasiartų sklypelių ir bandų, būtų duodama metams pusantros kapos rugių senovės papročiu, o kitiems belaisviams, kurie neturi savo apyvokos ir namų, jiems mėnesinės duoti 4 kartus per metus po statinę rugių, tai yra bėralo senu papročiu, ir tas bėralas rudenį, nupiovus javus, turi būti iškultas atidėtas į šalį. Paskui kiek liks kapų tų rugių, aprūpinus minėtus reikalus, iš jų 2 dalis paliekame mums ir mūsų naudai, o trečiąją dalį rugių mūsų laikytojams jų mitybai ir naudai...

7. Taip pat, kad kiekvienas laikytojas sėtų tokį kiekį linų, kad duotų nuo kiekvienos moteriškės, kuri ima mėnesinę, kiekvienais metais po stuomenį drobės. O jeigu kuris mūsų laikytojas tuo nesirūpintų ir linų šeimynai neduotų dirbti, tai nuo kiekvienos moteriškės turės duoti 50 grašių arba stuomenį drobės 50 uolekčių...

9. Taip pat, kad mūsų duoklinius rugius ir avižas, tai yra dėklas, mūsų laikytojai pilnai atiduotų pilies ūkvedžiui, o iš mūsų valdinių tai turi būti išrenkama apie šventąjį Simaną Judą. Tuos rugius ir avižas mūsų pilių ūkvedžiai kiekviename paviete kasmet turi parduoti rinkos kainomis ir pinigus atiduoti į mūsų iždą.

10. Taip pat duoklines vištas ir kiaušinius, kurie yra prie dėklų, paliekame mūsų virtuvėms; o kai mūsų nėra, tai mūsų valdiniai turi už tai mokėti pinigais, tai yra už 10 kiaušinių ir vištą vieną grašį, ir mūsų laikytojai turi tai atiduoti į mūsų iždą.

11. Taip pat už dėklinį šieną mūsų valdiniai kasmet turės mokėti pinigais, tai yra už vežimą šieno po 3 grašius, ir tie pinigai turi būti atiduodami į mūsų iždą, o priedėkliniai, pentininiai ir malkiniai pinigai — tai turi būti, kaip ir seniau, atiduodama į pilį pilies ūkvedžiui.

12. Taip pat mezliavas, kurias mes gauname kasmet iš mūsų valdinių, mūsų laikytojai turi imti pinigais, tai yra už telyčią 30 grašių, už paršą 20 grašių, už aviną 4 grašius, už gaidį ir 10 kiaušinių vieną grašį, ir tie pinigai turi būti atiduodami į mūsų iždą.

13. Taip pat visus mūsų valdinius, kurie privalo nuolat tarnauti tarnybą, tai yra prievolinius žmones (lažininkus), tuos paliekame mūsų dvarų laukų ir pastočių darbams: senu papročiu turi tarnauti per metus, pradedant nuo pavasario, kada ima arti vasarojui, ligi šventojo Simano Judos; o nuo šventojo Simano per žiemą mūsų dvarų laikytojai, palikę dvaro reikalams tiek prievolinių žmonių, kiek kuriam dvarui reikia, likusiems prievoliniams žmonėms turi nustatyti duoti činšą, tai yra kiekvieno činšinio kiemo mūsų valdinys turės duoti mums arba statinę kviečių arba paršą; jei mūsų nebus, tai laikytojai, pardavę juos, turės pinigus atiduoti į mūsų iždą.

14. Be to, mūsų raitininkai (kelio bajorai) ir eiguliai, kurie iš seno privalo tarnauti karo tarnybą ir šienauti, taip pat žvejai, drevininkai[1], kalviai ir kiti mūsų dvarų valdiniai, kurie netarnauja prievolinės (lažo) tarnybos, tie privalės 12 dienų per metus tarnauti, eidami į talką į mūsų

[1] 1547 m. nuostatuose čia vietoje drevininkai (bortniki) pasakyta: barčiai, kurie karo metu kariuomenei stato tiltus.

dvarus, tai yra: 3 dienas pūdymui arti, ir 3 dienas rugiams, ir 3 dienas piautuvu rugius piauti, ir 3 dienas vasarojų, o šienauti kaip seniau; nuo kitų patarnavimų turi būti laisvi ir kasmet turės mokėti švento Martyno dienai į mūsų iždą činšinių pinigų po kapą grašių, bet ir iš tų žmonių, būtent eigulių, žvejų, kalvių, reikia palikti po kelias tarnybas dvaro reikalams.

15. Taip pat tuščias žemes mūsų dvarų laikytojai privalės išnuomoti mūsų naudai už pinigus arba už medų ir visa tai atiduoti į mūsų iždą...

28. Taip pat, jei valstietis, mūsų laikytojo arba jo urėdininko lieptas, neišeis į darbą vieną dieną arba bus nepaklusnus, turi būti baudžiamas nedidoku grobimu, ne daugiau kaip avino; o jei dar atkakliau neklausys mūsų laikytojo įsakymo, kaip užsispyrėlis turi būti nubaustas bizūnu, tai yra botagu, o ne pinigų bauda...

31. Taip pat įsakome, kad kiekvieno dvaro, kuriame yra nelaisvoji šeimyna, kiekvienas laikytojas laikytų mūsų dvaruose pakankamai gyvulių ir visokių dvaro žagrių, kad nelaisvoji šeimyna dirbtų dvaro žagrėmis mūsų dvarų arimams padidinti...

(Rus. — AZR 2 p. 195—199 Nr. 159)

148. 1529 m. gegužės mėn. 20 d. Ariogalos valsčiaus pasėdiniai bajorai ir visas valsčius priešinasi žagrių mokesčiui ir kitoms naujoms rinkliavoms.

Iš d. k. Žygimanto Senojo sprendimo.

Žygimantas... Žiūrėjome šią bylą su mūsų ponais tarėjais: stovėjo mūsų akivaizdoje Ariogalos pasėdiniai bajorai ir visas Ariogalos valsčius ir skundėsi mums Ariogalos tijūnu ponu Jurgiu Valadkevičium dėl to, kad esą jisai ėmęs mums naujoves įvesti ir dabar imąs iš jų nuo kiekvienos žagrės po puskapį grašių, o už statinę avižų nuo kiekvienos tarnybos po 6 grašius ir už šieno vežimą po du grašius, ir taip pat, be to, ėmęs iš mūsų nuo kiekvienos tarnybos po 5 grašius, žąsį, du gaidžius, du kepalus duonos, po statinę alaus, ir dėl to juos grobęs. Ponas Jurgis pasakė, kad tą mokestį nuo žagrių, taip pat už avižas ir šieną ėmęs ne sau, bet mums, valdovui, pagal mūsų nuostatus ir paliepimą, o kad iš jų ėmęs savo naudai po 5 grašius ir, be to, duoną, alų, žąsis, gaidžius ir kitas pajamas, tai jis daręs tatai ne savavališkai, bet kad mes jiems visiems, Žemaitijos tijūnams, visuose valsčiuose paskyrėme šį mokestį ir tuo reikalu davėme jiems savo raštą. Taigi, kadangi jis ėmė iš jų šituos mūsų mokesčius ir savo pajamas pagal nuostatus ir mūsų raštą, mes, pasitarę dėl to su mūsų ponais tarėjais, radome poną Jurgį teisų. Ir ateityje jisai privalo šį mūsų mokestį nuo žagrių po puskapį grašių, o nuo tarnybos už avižas po 6 grašius ir už šieną po 2 grašius, taip pat savo naudai nuo tarnybos po 5 grašius, o nuo 2 tarnybų — statinę avižų, vežimą šieno, o nuo 3 tarnybų — statinę alaus, taip pat gaidžius, žąsis ir kitas pajamas kasmet pagal nuostatus ir mūsų raštą pilnai išrinkti, ir jie dėl to jam neturi priešintis... Rašyta Vilniuje 1529 d. g. metais gegužės mėn. 20 d., 2 indikto.

(Rus. — ALRG p. 227—228 Nr. 195)

149. 1529 m. gegužės mėn. 28 d. Rameikos Mikalojevičiaus raštas, kad, paėmęs iš pono Petkevičiaus žemę su trobesiais ir pasėliais, jautį ir pinigais 3 kapas grašių, jis apsiima su šeima eiti lažinę tarnybą, ligi grąžins viską, kas paimta.

Aš, Rameika Mikalojevičius, su savo žmona Ona ir su mūsų vaikais Stasiu, Baltramiejum ir Masiu pareiškiame, prisiimdami sau šiuo mūsų raštu, kam bus reikalo tai žinoti arba girdėti tai skaitant, dabartiniams ir būsimiems, kad esu paėmęs iš pono Mikalojaus Petkevičiaus, Pajūrio tijūno, žemę su trobesiais ir su pasėtomis toje žemėje 2 statinėmis rugių, pasėta statine ir sėtuve avižų, puse statinės grikių ir sėtuve miežių, be to, paėmiau iš jo malonybės savo reikalui gyvų pinigų 3 kapas grašių lietuviškomis monetomis po 10 pinigų grašyje ir paėmiau jautį už pusę kapos grašių. Ir turiu jo malonybei už tuos pinigus tarnauti nuo tos žemės prievolinę (lažinę) tarnybą taip, kaip ir kiti jo malonybės žmonės tarnauja. O jeigu aš, Rameika, panorėčiau nuo jo malonybės išeiti šalin, tada turiu užmokėti jo malonybei tuos aukščiau parašytus pinigus $3^1/_2$ kapos grašių ir tuos rugius ir vasarojų turiu atsėti toje žemėje taip, kaip esu paėmęs sau, o tada galėsiu nuo jo malonybės išeiti. O už mane patį ir už tuos pinigus ir už visa tai laiduotojai yra šie: Butkus Eidimtavičius, Prečiaus Daugirdavičiaus žmogus, ir Martynas Juknavičius, Jono Radivilavičiaus žmogus. O jeigu aš, minėtasis Rameika, išeičiau kitur nenusilenkęs ponui Mikalojui ir trobesių neįdavęs, ir tų pinigų $3^1/_2$ kapos grašių nesumokėjęs, ir tų rugių ir vasarojaus neatsėjęs, tada turėsiu tuos pinigus jo malonybei dvigubai sumokėti, o visa to jo malonybė galės reikalauti iš mano laiduotojų... Rašyta Paparčiuose gegužės[1] 28 d., 2 indikto.

(Rus. — VUB ŽA 31 l. 18/a — iš 1596 m. įrašo)

150. 1529 m. gegužės mėn. 28 d. Pono Venclovo Bertoševičiaus valstiečio Andriuškos Vačkevičiaus raštas, kuriuo parduoda savo ponui savo dukterį Mariną už 3 kapas grašių.

Aš, Andriuška Vačkevičius, pono Venclovo žmogus, su savo žmona šiuo mūsų raštu, prisiimdamas tai sau, pareiškiu, kad neturėjome kuo misti, todėl pardavėme savo dukterį, vardu Mariną, už 3 kapas grašių lietuviškomis monetomis ponui Venclovui Bertoševičiui, savo ponui, ir jo poniai ir jo vaikams visiškai, amžinai ir nesugriaunamai. Ir jeigu aš, Andriuška, arba mano artimieji imtų vėliau tą reikalą griauti, tada turėsime sumokėti mūsų ponui, ponui Venclovui, 3 ilguosius pabaudos ir tuos pinigus atiduoti dvigubai... Rašyta Stakliškėse gegužės mėn. 28 d., 2 indikto.

(Rus. — FBSD 1 Nr. 12)

151. 1530 m. lapkričio mėn. 15 d. Upytės valsčiaus valstiečių pasipriešinimas surašymui ir naujai jiems įvestų mokesčių suminėjimas.

Iš Lietuvos d. k. iždo valdytojo Ivano Hornostajaus pranešimo karalienei Bonai.

Šviesiausioji, maloningoji valdove! Ką mūsų valdovas, jo malonybė karalius, ir jūsų malonybė, mūsų valdovė, teikėtės įsakyti man, savajam

[1] Įraše klaidingai parašyta Map vietoje Maĭ.

tarnui, kad aš, surašęs registruose visus Trakų vaivadijos žmones, jūsų malonybės valdinius, ir visus mokesčius, jūsų malonybei prisiųsčiau, aš, maloningoji valdove, vykdydamas jūsų įsakymą, darbavausi tuo reikalu kuone 10 savaičių ir seniai apie tai būčiau jūsų malonybei pranešęs ir, tą sąrašą sudaręs, registrus pasiuntęs, tačiau, maloningoji valdove, teko užtrukti su tuo ne dėl mano nerūpestingumo, bet dėl jūsų malonybės valdinių nepaklusnumo, taip pat dėl jų neturto. Taip antai, aš 3 kartus siunčiau savo dijokus į jūsų malonybės Upytės valsčių, kuris yra apie 40 mylių nuo Trakų, kad tai surašytų, bet tik per didelį vargą galėjo surašyti jūsų malonybės valdinius ir tuos mokesčius, ir tų žmonių bei mokesčių sąrašus pagal jūsų malonybės įsakymą sudariau. O kai dėl tų kitų dvarelių, priklausančių šitai vaivadijai, tenai taip pat jūsų malonybės valdinius surašiau, bet yra didelis neturtas ir jų nedaug tėra. Kai kuriuose tų dvarelių ir arimus apsėjau, paėmęs apie 100 statinių iš kluono ir vietinių dėklų, kurių dar kiek buvo likę, nes dar prieš man atvažiuojant velionies kunigaikščio vaivados[1] urėdininkai šias dėklas iš tų Trakų vaivadystės dvarų buvo išrinkę; o kituose dvaruose, maloningoji valdove, nėra nė ko sėti; nė vieno grūdelio nepaliko, viską išvežė šalin, ir pats neturiu kuo maitintis...

O kai dėl mokesčio iš Upytės valsčiaus vaivadai ir jo urėdininkams, maloningoji valdove, kurį ponas Grigalius[2], Trakų vaivada, neseniai jiems nustatė, nes anksčiau niekada to nėra buvę, tiktai buvo duodama medaus duoklė, taip pat avižų dėkla ir kiaunių pinigai, ir 100 kapų grašių šieno pinigų, ir 100 kapių pasėdinių pinigų, o be to, daugiau iš jų nieko nebuvo imama. O paskui ponas Grigalius ėmė jiems naujoves įvesti ir savo urėdininkus ten siuntinėti, ir šį neteisingą, nuodėmingą mokestį jiems uždėjo. Ir jie turėjo šiuos pinigus mokėti, o vietininkai neturėjo pas juos lankytis. Taigi dabar, kasmet renkant pačiam vaivadai ir jo urėdininkams, šitų pinigų iš to valsčiaus susidarys iš viso kuone 1 500 kapų grašių. Šitų mokesčių rinkimas iš to valsčiaus išdėstytas 3 ratomis: pirmoji dievo motinos pirmosios ir paskutiniosios šventės metu, (antroji) kalėdoms, trečioji švento Jurgio pavasarinio metu. Kai dėl to mokesčio, maloningoji valdove, kuris iš jų priklauso dievo motinos pirmosios ir paskutiniosios šventės metu, tai kunigaikščio Konstantino urėdininkai juos išrinko kelios dienos prieš man atvažiuojant ir iš to valsčiaus išsivežė, o likučius, maloningoji valdove, aš iš jų išrinkau sau, jūsų malonybės tarnui, tuo ir maitinausi. Ir jau tas pereito laiko mokestis visas yra išrinktas iš jų. Bet, maloningoji valdove, dabar kalėdų metu turės būti iš jų gauta mokesčio vaivadai 250 kapų grašių ir 300 statinių avižų, be to, iš Grezko ir Kurklių valsčiaus po keletą dešimčių kapų grašių, viso šito mokesčio iš visų tų valsčių šių kalėdų metu priklausys vaivadai daugiau kaip 300 kapų grašių, be to, 300 statinių avižų. Taigi, jei jūsų malonybės būtų tokia valia ir malonė sušelpti mane, jūsų tarną, dėl gyvenimo prie (karaliaus) kiemo, nes šios pajamos niekuomet jūsų malonybei netekdavo, ir kiekvienas, kuris nuo jūsų malonybės buvo vaivados vietoje, šitas pajamas savo naudai išrinkdavo, taip pat ir man teikitės įsakyti šitas pajamas rinktis... Rašyta Trakuose lapkričio 15 dieną. — Parašas: Mažiausias jūsų malonybės, maloningosios mūsų valdovės, tarnas Ivoška Hornostajus žemai lenkia galvą

(Rus. — ASb 1 p. 41—42 Nr. 27)

[1] Trakų vaivada kun-tis Konstantinas Ostrožskis mirė 1530 m. rugpiūčio mėn.
[2] Grigalius Astikavičius buvo Trakų vaivada 1510—1518 m.

152. 1531 m. gegužės mėn. 31 d. Boguševičiai parduoda J. Sačevičiui savo valstiečius, du brolėnus Sugintavičius.

Aš Motiejus ir Jokūbas Boguševičiai, įsipareigodami šiuo mūsų raštu, pareiškiame kiekvienam geram žmogui, kam bus reikalo tą dalyką žinoti arba girdėti tai skaitant: pardavėme savo tėvoninius žmones, niekieno kito neginčijamus, du brolėnus, vardu Gridkų ir Mikną Sugintavičius, Juškai Sačevičiui ir jo žmonai, ir jo vaikams už 40 kapų grašių lietuviškomis monetomis visiškai, amžinai, su visais jų namais ir su jų vaikais, ir su jų žeme, laukais, miškais, krūmais, atžalynais ir pievomis, ir su visomis jų įžangomis, su tuo, ant ko jie sėdi ir nuo ko mūsų pirmatakams tarnavo su arkliu, su jaučiais, su kirviu, su dalgiu, ir su pasėdžiu, ir su karo rinkliava, nieko iš to nepasilikdami sau. Ir gali Juška, jo žmona ir jo vaikai tuos žmones parduoti ir užrašyti ir savo geriausiai naudai pavartoti, kaip jis pats geriausiai nusimanys... Rašyta Ramygaloje gegužės mėnesio 8 dieną Staniulio Župavičiaus namuose 1531 d. g. metais.

(Rus. — VUB Paežerių dv. Karpių dok.)

153. 1531 m. gruodžio mėn. 6 d. Maž. Dirvėnų valsč. valstiečiai, užpuolę savo tijūno St. Valadkavičiaus būstinę, paleidžia suimtus dėl mokesčių nesumokėjimo valstiečius ir nužudo tijūno raktininką Fedkų.

St. Valadkavičiaus skundas, jo liudytojų parodymai ir priteisimas — iš 1542 m. lapkričio mėn. 27 d. Žemaitijos seniūno sprendimo dėl St. Valadkavičiaus skundo.

Aš, Motiejus Vaitiekavičius Jonavičius, Žemaitijos seniūnas, valdovo maršalkas, Volkovisko laikytojas, įsakius valdovui karaliui, sprendėme šią bylą, kurios metu stovėjo mūsų akivaizdoje. Valdovo dvarionas Stanislovas Valadkavičius skundė mums Dirvėnų valsčiaus valdovinį bajorą Joną Kušleikaitį ir Dirvėnų valsčiaus pristovą Bernotą ir visą jo Pagirio vaitystės Dirvėnų valsčių, kad, kai aš laikiau valdovo pavestas tą Dirvėnų valsčių, tuo metu tas Jonas Kušleikaitis su pristovu Bernotu ir su visu valsčiumi, jo Pagirio pristovyste, smurtu užpuolę mano butą, užmušė mano raktininką, vardu Fedkų, ir sukapojo jį į gabalus, ir paėmė valdovinių pajamų pinigus ir mano nuosavus, ir padarė man daug žalos — dėl to turiu nuostolio apie 1 000 kapų grašių; taip pat smurtu atėmė žmones, kurie dėl valdovo mokesčių sėdėjo kalėjime, ir paleido juos iš kalėjimo; aš dėl to niekada nesu tylėjęs ir daug kartų esu skundęsis valdovui karaliui...

Ir Stanislovas Valadkavičius... pasakė...: «O tai įvyko taip: kai esu buvęs vaišėse pas Dirvėnų valsčiaus valdovinį bajorą Stasį Mikalojevičių, tuo metu atbėgo pas mane mano tarnas, vardu Jonelis, ir pasakė man, kad esą Jonas Kušleikaitis ir pristovas Bernotas su visu savo Pagirio vaitystės valsčiumi smurtu atėję į mano būstinę su ragotinėmis ir šautuvais, numušę nuo klėčių spynas ir mušą raktininką Kvedkų ir nežinia ką padarysią. Aš prašiau tuos bajorus, kurie tenai pat vaišėse buvo, kad važiuotų su manim, norėdamas matyti, kas tenai vyksta, ir tie bajorai, mano prašyti, ten į tą mano būstinę važiavo su manim. Kai privažiavome tą mano būstinę, radome būstinėje tą Joną Kušleikaitį ir pristovą Bernotą su visu jo Pagirio vaitystės valsčiumi ir tą mano raktininką užmuštą, ir ties juo stovėjo su ragotine Jonas Kušleikaitis ir pamatęs mane tarė: Eik šen, pone tijūne, tau reikėjo taip pat, kaip tavo tarnui, — ir aš paprašiau tai įsidėmėti tuos gerus žmones, ir mes išvažiavome sau, o

jie, nužudę tą mano raktininką ir valdovinius pajamų pinigus, ir mano pinigus, kuriuos esu turėjęs, auksą, sidabrą, drabužius, žirgus — visa tai išgrobstę, nuėjo sau»...

Stanislovas nurodė liudytojus, vardu Joną Motiejevičių, Pajūrio valsčiaus valdovinį bajorą, ir Viduklės valsčiaus bajorus Petrą Juškevičių ir Jurgį Valadkavičių, su kuriais juos buvo užtikęs dar savo būstinėje ties nužudytu savo raktininku, ir tą, kuriam pareiškė skundą ir rodė nužudytąjį, (D. Dirvėnų tijūno) pono Jono Stankevičiaus Dirvėnų vietininką Sebestijoną dijoką...

Mes įsakėme (Stanislovui Valadkavičiui) visus tuos minėtus liudytojus pastatyti prieš mus. Ir jis apsiėmė tuos liudytojus pastatyti prieš mus už savaitės nuo šios dienos... Ir kai tas laikas atėjo, Stanislovas Valadkavičius pats stojo ir tuos minėtus bajorus pastatė. Ir mes juos klausinėjome pavieniui... Visų pirma Joną Motiejevičių, Pajūrio valsčiaus bajorą, tasai pasakė: «Tiesa, kad, kai ponas Stanislovas Valadkavičius važiuodavo į tą Dirvėnų valsčių, tada mus kelis kartus buvo ėmęs su savimi. Atsitiko būti su ponu Stanislovu vaišėse pas Dirvėnų valsčiaus valdovinį žemininką Stasį Mikalojevičių, ir tuo metu atbėgo pono Stanislovo tarnas, vardu Jonelis, iš Dirvėnų valsčiaus iš jo būstinės ir pasakė, kad esą Jonas Kušleikaitis ir pristovas Bernotas su visu valsčiumi susirinkę atėję į būstinę su ragotinėmis ir su šautuvais ir numušę nuo klėčių spynas, ir mušą raktininką, ir nežinia ką dar padarysią, — ir ponas Stanislovas prašė mus, kad važiuotume su juo, norėdamas matyti, kas dedasi; ir kai su juo atvažiavome į tą būstinę, radome būstinėje tą Joną Kušleikaitį ir pristovą Bernotą, ir visą valsčių su ragotinėmis, ir tą raktininką, vardu Fedkų, užmuštą, ir ties juo stovėjo su ragotine tas Jonas Kušleikaitis ir, pamatęs poną Stanislovą, tarė: Važiuok šen, pone tijūne, tau reikia taip, kaip tavo tarnui, — ir ponui Stanislovui paprašius mus įsidėmėti tai, mes išvažiavome sau»...

Tuos liudytojus išklausę, kitus taip pat klausinėjome po vieną... visų pirma Sebestijoną dijoką, pono Jono Stankevičiaus vietininką, tas Sebestijonas rodė taip, kad, tiesa, esą buvo atvežę pas mane į mano pono Akmenės miestelį Dirvėnų valsčiuje tą velionį Fedkų užmuštą ir man rodė, ir sakė, kad jį užmušę Jonas Kušleikaitis su pristovu Bernotu ir su visu valsčiumi ir padarę ponui Stanislovui daug nuostolių...

Ir Stanislovas Valadkavičius padėjo prieš mus valdovinių pajamų pinigų ir savo pinigų, kuriuos iš jo paemę tuo metu, kai jo raktininką užmušė, nuostolių registrą. Iš to registro susumavome tų valdovinių pajamų pinigų nuostolių 586 kapas grašių ir 20 grašių, o dviejų jo tarnų, vardu Lauryno Knezikavičiaus ir Petro Norkavičiaus, nuostolių 12 kapų ir 10 grašių, tai yra pinigų suma viso $598^1/_2$ kapos grašių, be to nužudytojo galvos atlyginimo ir jo nuostolių, nes Stanislovas Valadkavičius pasakė, kad man iš to neteks, jeigu yra jo brolių, tai jie kalbėsią su tais žmonėmis...

Stanislovas Valadkavičius su tais 3 liudytojais, su kuriais buvo užtikęs būstinėje... ir su 2 savo tarnais... prisiekė... Ir mes pagal jo priesaiką tą pinigų sumą tiek valdovo pajamų, tiek ir jo paties nuostolių ir 2 jo tarnų nuostolių $598^1/_2$ kapos grašių priteisėme iš to Jono Kušleikaičio ir pristovo Bernoto ir viso jo Pagirio pristovystės valsčiaus...

Rašyta Saukėnuose 1542 d. g. metais lapkričio 27 dieną, 1 indikto.

(Rus. — CGADA, Lietuvos Metrika II A/6 l. 291—296)

154. 1537 m. spalio mėn. 7 d. Dėl St. Valadkavičiaus išieškojimų valstiečiai meta savo sodybas ir bėga kitur.

Iš didžiojo kunigaikščio Žemaitijos valsčių valstiečių mokesčių surašymo.

Dirvėnų valsčiaus pono Bagdono Mitkavičiaus tijūnystės surašymas...

Bernoto Eitmanavičiaus pristovystė.

Pats pristovas Bernotas nuo 2 žagrių (t. y. jaučių jungų) duoda kapą grašių...

Gediminas Sviraitis duodavo nuo 4 žagrių, bet tas išbėgo dėl Valadkavičiaus vykdytojų, o jo žemė guli tuščia.

Jonelis Dymaitis duodavo nuo 4 žagrių, ir tas išbėgo dėl Valadkavičiaus vykdytojų, o jo žemė guli tuščia.

Rusteika duodavo nuo arklio, tas išbėgo dėl vykdytojų, o jo žemė guli tuščia.

Pikturna (No)caitis duodavo nuo 2 žagrių, taip pat išbėgo dėl Valadkavičiaus vykdytojų, bet jo sūnus turi arklį, duoda 15 grašių, už šieną ir avižas 8 grašius...

Giniotas Sibaitis duodavo nuo žagrės, ir tas išbėgo dėl Valadkavičiaus vykdytojų, jo žemė guli tuščia...

Nuo pernykščio surašymo tame valsčiuje sumažėjo 4 kapomis ir 4 grašiais dėl to, kad Stanislovas Valadkavičius buvo atvedęs pono seniūno vykdytojus ir to valsčiaus daugelį valdovo žmonių grobė...

(Rus. — FBSD 4, sąs. 1 p. 61—67)

155. 1534 m. birželio mėn. 1 d. Ukmergės kelio žmonių bandymas išsivaduoti nuo dėklų ir mezliavų, dedantis bajorais.

D. k. Žygimanto Senojo sprendimas.

1534 dievo metais birželio mėnesio 1 dieną, 7 indikto. Ukmergės dvaro kelio žmonės Žeimėnai, Okainėnai, Gaižiūnai, Kauliai, Kračiai, Bilžiūnai skundė karaliui Ukmergės ir Anykščių laikytoją poną Kmitą Kuncavičių dėl to, kad, esą, jis suimąs mūsų brolius ir sodinąs juos į kalėjimą, ir grobinių mums yra padaręs, ir reikalauja iš mūsų už staciją ir dėklą 10 kapų, ir dar, be to, nori iš mūsų gauti nuo kiekvienos tarnybos kasmet po kapą grašių činšo pinigų, ir varo mus po 12 dienų į lažo tarnybą — 6 dienas arti ir 6 dienas javų piauti, o mes niekada tų duoklių neduodavome nei lažo tarnybos nesame tarnavę, bet kartu su bajorais vykdavome į karą, — ir dabar ponas Kmita dėl tų duoklių mūsų brolius laiko kalėjime... Ir Kmita pasakė, kad, esą, šitie žmonės niekada nėra tarnavę bajoriškos tarnybos, bet yra prasti mužikai ir nuo senovės laikų kasmet duodavo triskart per metus mitybos dalykų po 3 telyčias, po 3 avinus, po kapą gaidžių, po 300 kiaušinių, t. y. metams 3 kapas gaidžių, 9 telyčias, 9 avinus, 900[1] kiaušinių, o už dėklą 4 kapas grašių, bet pavieto raštininkas ponas Mikalojus Andraševičius valdovo įsakymu paskyrė jiems už tuos mitybos dalykus 6 kapas grašių, taigi viso po 10 kapų, o be to, nuo kiekvienos tarnybos po kapą grašių činšo pinigų ir kasmet po 12 dienų tarnauti valdovo dvarui — 6 dienas arti ir 6 dienas javų piauti,

[1] Parašyta klaidingai: 300.

o jie tų činšo pinigų ligi šių metų nenorėjo mokėti nei tų 12 dienų tarnauti, o tuos 10 kapų už mitybos dalykus ir už dėklą mano laikais visada duodavo į valdovo iždą, — apie tai turįs pas save pono iždo valdytojo kvitą, — bet šiuo metu jie nenorėjo to mokėti, ir dėl to aš juos sodinau į kalėjimą. Ir tie žmonės nieko to nepripažino. Ir valdovas įsakė juos paklausti, ar turi jie įrodymą gerų žmonių, tikrų šlėktų, kurie būtų jų broliai ir įrodytų tai, kad jie yra tikri bajorai šlėktos. Ir jie neturėjo jokio įrodymo ir nepastatė jo prieš karalių, bet padėjo karaliaus Aleksandro raštą. Ir Kmita parodė, kad tas raštas rašytas ne jų asmenims ir nieku jiems nepatarnauja, bet kitiems bajorams. Ir Kmita padėjo prieš karalių registrą su pavieto raštininko Mikalojaus Andraševičiaus antspaudu, kuriame įrašyta, kad, kada jis buvo surašinėjęs tą Ukmergės dvarą, tada buvo klausinėjęs apie tai gerus žmones, tenykščius bajorus, kurie pasakė, jog tie žmonės nesą jų broliai, bet tesą prasti mužikai, ir, be to, jis buvo klausęs jų pristovus, visų pirma buvusį pristovą Voską, jų brolį, ir tas Voska pats pareiškė, kad jie esą prasti žmonės, o ne bajorai, ir nuo senų laikų duodavę tas duokles. Ir, be to, jis padėjo žemės (t. y. karo tarnybos) registrą, kuriame yra surašyti visi šlėktos, jame niekas iš jų nei iš jų giminės nėra įrašytas. Ir dar pastatė (liudytoju) Vilniaus paraktininkį Aleksą Krivecą, kuris yra įvesdinęs velionį poną Davainą[1] ir poną Stanislovą Mikalojevičių Radivilavičių[2], Užpalių ir Penionių laikytoją, kuris taip pat pareiškė mums, kad esąs surašęs juos ne su bajorais, bet su prastais žmonėmis. Ir dar, be to, pastatė tenykščius šlėktas, gerus žmones: buvusį karužą, kuris yra buvęs karuža karaliaus Kazimiero laikais, Vaitkų Bagdonavičių ir kitus gerus žmones, bajorus — Mickų Kintautavičių, Jonušką Vaidotavičių, Stonkų ir Motiejų Kirvilavičius ir Stonkaus sūnų Povilą, Stonkų Rukuižą ir Petrą Jokūbavičių [nuo Užsalių?], Baltramiejų Valadkavičių nuo Liukonių, Bagdoną, Ukmergės pakaružį, Jurgį Stonkavičių, Kernavės bajorą, Jokūbą Peslį, pono Žemaitijos seniūno bajorą, Stoškų Maisiejevičių, Ukmergės miestietį, Ukmergės kelio tarnus Kuronius Kasparą Balčevičių, Mikalojų Pakapį ir Ukmergės [Aržuvos?] valsčiaus žmogų Ramoną, — visi jie karaliui pareiškė, kad tai esą prasti mužikai dėklininkai, o ne jų broliai. Ir dar Kmita statė kepurę į visus etmonų ir karužų registrus, kad registruose jų nėra įrašytų; jie nenorėjo kepurės pristatyti. Ir taip pat Kmita padėjo prieš jo malonybę žemės iždo valdytojo pono Ivano Hornostajaus kvitus, kad jie geruoju mokėjo valdovinius mokesčius į iždą, ir įrodymui dar rėmėsi jų bendrininkais Rudėnais ir Akmenėnais, su kuriais kartu jie mokėdavo tuos mokesčius. Ir jie nenorėjo remtis jokiu įrodymu. — Todėl valdovas, išklausęs tuo reikalu abi šalis ir kadangi tie žmonės neturėjo jokio bajorystės įrodymo ir jo nepateikę jo malonybei, jo malonybė įsakė jiems mokėti senoviškai už mitybos dalykus ir dėklą 10 kapų grašių, o činšo pinigų nuo kiekvienos tarnybos po kapą grašių ir tarnauti po 12 dienų — 6 dienas javų piauti ir 6 dienas arti; jie privalo kasmet visas tas prievoles atlikti kaip ir seniau ir kaip nustatyta valdovo nuostatuose, o Ukmergės urėdininkui turi būti paklusnūs, kaip buvo ir prie pirmesnių laikytojų.

(Rus. — CGADA, Lietuvos Metrika II A/8 l. 148—151)

---

[1] Jurgis Davainavičius buvo Ukmergės laikytoju nuo 1519 m.
[2] St. Radivilavičius buvo Ukmergės laikytoju nuo 1524 m.

156. 1536 m. gegužės mėn. 3 d. Maršalkų sprendimas dėl Tendžiogalos valsčiaus pasėdinių bajorų skundo prieš Žemaitijos seniūną dėl mokesčių reikalavimo ir kitų priespaudų.

Mūsų valdovo, maloningojo karaliaus ir didžiojo kunigaikščio Žygimanto įsakymu, aš, Motiejus Vaitiekavičius Jonavičius, Vitebsko vaivada, valdovo maršalkas, Volkovisko laikytojas, ir Šimkus Mockavičius, Vilniaus tijūnas, Užpalių, Penionių ir Rodūnės laikytojas, sprendėme šią bylą. Šalys stovėjo mūsų akivaizdoje. Skundėsi mums valdovo žmonės, visas Tendžiogalos valsčius, ponu Jonu Mikalojevičium Radvila, Žemaitijos ir Kauno seniūnu, valdovo taurininku, Vosyliškio laikytoju, dėl to, kad jis liepė savo dijokui įvesti naujoves ir rinkti iš mūsų didelius mokesčius — nuo jaučių ir arklio žagrės po puskapį grašių ir po statinę avižų, po vežimą šieno nuo kiekvieno dūmo, po vištą ir po 10 kiaušinių, ko jo pirmatakams, Žemaitijos seniūnams, niekuomet neduodavome; ir tai jo malonybė liepė mums vežti savo vežimais į jo Kėdainių dvarą, o prieš tai mes niekada pastočių neidavome nei tų didelių mokesčių nemokėdavome, nes esame bajorai, į karą jojame raiti, apsiginklavę pagal savo išgales, tiktai jo urėdininkui duodame po 15 grašių nuo jaučių žagrės, o jei kas ir kelias žagres turi, tada tiktai po puskapį grašių ir daugiau kaip puskapį neduodavome, o nuo arklio žagrės po 10 grašių ir po statinę avižų, o ponui seniūnui duodavome nuo kiekvienų namų po saiką rugių ir po antrą avižų, po saiką apynių, po du grašius medui ir tuos grūdus ir apynius supildavome valsčiuje vienoje vietoje, ir ponas seniūnas savo vežimais liepdavo vežti į savo dvarus. Už visus tuos dalykus nuo jaučių ir arklio žagrių duodavome velioniui seniūnui ponui Stanislovui Stanislovavičiui po 30 kapų grašių ir jo malonybei taip pat norime duoti. Jo malonybė už šituos savo mokesčius, kuriuos mums dabar naujai nustato, 10 žmonių mūsiškių brolių liepė įmesti į kalėjimą, iš jų jau 3 žmonės numirė, o jo dijokas, suimdamas žmones, moteriškę negyvai užmušė, o žirgus, kuriuos valdovo tarnybai laikome, tuos žirgus jo dijokas pagrobė ir jais važinėja, o be to, mus pačius keliuose ir turguose suiminėja, norėdamas sodinti į kalėjimą, dėl ko ir į savo namus nedrįstame eiti.

O ponas Žemaitijos seniūnas prieš jų skundą atsikirto šiuo būdu: Jie skundžiasi, esą aš liepęs jiems naujoves įvesti ir duoklių reikalauti, kurių jie prie mano pirmatakų, Žemaitijos seniūnų, nebuvo davę, ir už tai esą liepiu juos kalinti. Kada atvykau į Žemaitijos seniūniją, kurią valdovas iš savo malonės man yra davęs, matydamas sunkumus, kuriuos jie kenčia, ir norėdamas bent kiek jiems palengvinti, sušaukiau visus savo valsčių pristovus ir žmones, kurie man su seniūnija atiteko; kada jie visi suvažiavo į mano Kėdainių dvarą, liepiau jiems pasakyti, kad aš nenoriu važinėti pasėdžiais, kaip mano pirmatakai važinėdavo, nes jums daugiau būtų vargo ir išlaidų ir jums brangiau atsieitų, jei jūs mane vaišintumėte; jiems tai patiko. O, be to, kiekviename valsčiuje būdavo po du urėdininkus: tijūnas ir vietininkas, o dar jų du tarnautojai; aš, norėdamas, kad jiems nebūtų vargo ir sunkumų dėl tokio daugumo viršininkų, nes kiekvienas norėjo sau paimti, daviau į kiekvieną valsčių po vieną vietininką, o tijūnus ir jų pajamas panaikinau. Ir susitariau su visais mano seniūnijos žmonėmis ir valsčiais, uždėjau jiems mokesčius, kaip valdovui priklausančiuose valsčiuose: žmonės valdovui moka nuo žagrės po puskapį grašių, be to, po statinę avižų, po vežimą šieno nuo dūmo, po vištą ir 10 kiaušinių, — ir tuos dalykus liepiau pristatyti į mano

Kėdainių dvarą. Jie su tuo patys sutiko geruoju, tuo reikalu aš kiekvienam valsčiui daviau savo raštus, o jiems daviau atskirus raštus, kadangi jie su tuo sutiko ir tam pritarė, įsipareigodami tai mokėti, o dabar, išbuvę metus, kada suėjo terminas mokėti, nieku nepasiteisina ir nenori mokėti to, ką su manim yra susitarę... O kad skundėsi, esą mano dijokas juos suėmęs ir sodinęs į kalėjimą dėl to, kad nenori duoklių duoti, ir 10 žmonių pasodinęs, iš kurių 3 mirę, o ketvirtąją, moteriškę, mano dijokas užmušęs ir juos grobęs, o dabar jų žirgais važinėjąs, tai, kai dėl žmonių, kada mano dijokas važiavo į valsčių mokesčių rinkti, jie jo vos neužmušė, jei šis nebūtų spėjęs pabėgti; jie nemokėjo mokesčių ir jam grasino: jei, esą, atvažiuosi į mūsų namus, žinok, kad vargu ar beišvažiuosi, saugokis, kad neatsitiktų kaip nutiko Šiškavičiui. Už tokį jų nepaklusnumą ir savavališką grasinimą, kurį jie bandė daryti, aš liepiau juos suimti ir į kalėjimą pasodinti iki man atvykstant, o jei tik duos laidą už save, aš juos kad ir dabar liepsiu paleisti, nes tokius žmones neatsargu leisti be laido. O kai dėl tų nužudymų, tai aš nieko apie tai nežinau; kai būsiu savo Kėdainių dvare, tai jiems duosiu tiesą su savo dijoku dėl tų galvų atlyginimo ir dėl grobimų.

Kadangi valdovas buvo liepęs mums, išklausius jų kalbas, jam pranešti, ir mes, jas išklausę, viską valdovui papasakojome, ir valdovas, su tuo susipažinęs, teikėsi savo valdovišku sprendimu nustatyti: kadangi visi valsčiai tuos mokesčius moka, tik Tendžiogalos valsčius iš to išsiskiria, nenori mokėti ir kepurės nepristatė dėl to rašto, kuris yra pas pristovą, kad padarė sutartį, kurioje patys geru noru pasižadėjo ponui seniūnui tuos mokesčius mokėti ir, išgyvenę metus, dabar šių mokesčių iš užsispyrimo nenori mokėti, tik apsiima kas metai po 30 kapų grašių mokėti, kurių imti ponas seniūnas nesutinka, kadangi tai neatitinka nei sutarties, nei nuostato; jo malonybė (valdovas), matydamas, kad jiems dėl to nėra skriaudos nei apsunkinimo ir tuo labiau, kad ne jie vieni, bet visi valsčiai tiek moka, jo malonybė teikėsi įsakyti, kad jie pagal nuostatą, kurį ponas seniūnas visiems valsčiams yra nustatęs ir į kiekvieną valsčių nusiuntęs savo raštus, tuos mokesčius pilnai mokėtų, kaip kiti valsčiai moka, ir į pono seniūno dvarą visa tai patys pristatytų, ir tuo pačiu įsakė jo malonybė, kad prieš jo malonybę (seniūną) neburnotų ir neįgristų. O kai dėl tų žmonių, kurie sėdi kalėjime, tuos žmones valdovas liepė paleisti davus laidą; o kai dėl nužudymų ir grobimų, tai valdovas įsakė duoti jiems tiesą su dijoku. Visa tai valdovas liepė į savo, valdovo, knygas įrašyti ir savo raštą tuo reikalu duoti ponui Žemaitijos seniūnui. Rašyta Vilniuje gegužės 3 d., 9 indikto.

(Rus. — DZOK p. 27—31 Nr. 12)

157. 1536 m. Viešvėnų valsčiaus valstiečių pasipriešinimas, už kurį buvo sunaikinta 21 valstiečių kiemo žmogus ir sodybos.

Iš 1537 m. spalio mėn. 9 d. Viešvėnų valsčiaus mokesčių surašymo.

Viešvėnų valsčiaus pono Kasparo Bilevičiaus tijūnystės surašymas...

Povilo Kinšaičio pristovystė...

Tuščių prievolininkų dubų 21 žemė tų žmonių, kuriuos totoriai yra iškapoję jau antri metai valdovo paliepimu[1]...

(Rus. — FBSD 4, sąs. 1 p. 99)

158. 1536 m. pabaigoje. Valstiečių sukilimas šiaurės Žemaitijoje.

a) 1537 m. sausio mėn. 29 d. D. k. Žygimanto Senojo raštas Kmitai Kuncevičiui, kuriam pavedama išaiškinti Žemaitijos valstiečių sukilimo priežastis.

Žygimantas... Ukmergės ir Anykščių laikytojui ponui Kmitai Kuncevičiui. Pranešame tau, kad šiomis dienomis rašė mums Vilniaus vaivada, mūsų kancleris, Bielsko ir Moziriaus seniūnas ponas Albrechtas Martynavičius Goštautas, pranešdamas apie didelius Žemaitijos valsčių žmonių maištus ir bruzdėjimus, kad daugelis jų, susirinkę Telšiuose, sudarę sąmokslą ir turėję pasitarimą, gi iš čia pakilę užmušę kai kuriuos tijūnų vietininkus ir kitus žmones bei bajorus, kurie prie tų maištų prisidėti nenorėję, ir šiuo tarpu didelis nerimas esąs tarp jų tuose valsčiuose. Ir mums atrodo, kad tuos jų žudymus reikia laiku sulaikyti ir numalšinti, taip pat ištirti, iš ko visa tat kilo ir dėl kurių priežasčių toksai sambrūzdis prieš tijūnus ir jų vietininkus pasidarė. Dėl to įsakėme parašyti į visus Žemaitijos valsčius mūsų raštus, kad gautume žinoti apie visas jų skriaudas ir apsunkinimus, kuriuos jie yra patyrę nuo tijūnų arba jų vietininkų, kiek tijūnai ėmė iš jų mokesčių mums, valdovui, ir kiek ėmė iš jų savųjų pajamų, kuriuos darbus vertė juos dirbti ir kuo juos engė, ir iš ko tas jų maištavimas kilo. Ir tuos visus raštus, tiems mūsų valsčiams parašytus, esame tau per mūsų dvarioną pasiuntę. Todėl įsakome tau, kad tučtuojau, nė kiek nedelsdamas, kai tik gausi šį mūsų raštą, vyktum į Žemaitiją ir visus tuos mūsų raštus, rašytus Žemaitijos valsčių pristovams ir kelio tarnams, ir raitininkams, ir prievoliniams žmonėms, paimtum su savimi ir pirmoje eilėje nuvyktum į tuos valsčius, kur įvyko žudynių ir kur jie yra užmušę tijūnų vietininkus. Ir kai vyksi į kurį valsčių, pirmiausia siųsk savo tarną, gerą žmogų, pranešdamas jiems mūsų malonę ir savo atvykimą kai kuriais mūsų reikalais, būtent dėl jų apsunkinimų, kuriuos tijūnai jiems yra darę be mūsų valios, ir prikalbindamas juos, kad jie, nieko nebijodami, susirinktų į vieną vietą tame valsčiuje, kur turėsi būti, ir ten tavęs lauktų. Ir į bet kurį valsčių atvykęs turi pasakyti nuo mūsų tuos žodžius, kurie atskirame lape surašyti ir su šiuo raštu siunčiami tau. Ir atidavęs jiems mūsų raštus, rašytus jiems, turi teisingai bei gerai ištirti visokias jų skriaudas, ką yra darę jiems tijūnai arba jų vietininkai priešingai mūsų nuostatams, nepataikaudamas nei jiems patiems, nei jų tijūnams, ir visa tai surašysi. Ir neturi imti iš jų jokių pinigų, jokios stacijos ir maisto sau ir savo arkliams. — Ir jeigu kuriuose kituose valsčiuose būtų kilę vietos žmonių maištai, į tuos valsčius turi pats vykti ir lygiai taip pat pasielgti, kaip šiame mūsų rašte aukščiau nurodyta. Ir ką iš jų tenai sužinosi, apie visa tai įsakmiai ir negaišdamas per tą patį mūsų dvarioną turi mums pranešti. — Nes mums yra žinoma, kad tu turi savo dvarų Upytės valsčiuje ir kitų, artimų Žemaitijos žemei, ir

[1] 1538 m. surašyme parašyta: 21 namus totoriai yra sunaikinę, o 1539 m. surašymo santraukoje pridėta: dėl jų nusižengimo.

gali iš savo dvarų turėti visokio maisto ir stacijos sau ir savo arkliams ir ten sau nusigabenti, tatai greičiausiai be jokių sunkumų pavyks sutvarkyti. Ir kai tik iš ten grįši ir ką būsi iš savo pinigų išleidęs, mes liepsime atlyginti tau iš mūsų iždo, ir dėl to sau nuostolių neturėsi. Rašyta Krokuvoje 1537 d. g. metais sausio mėnesio 29 dieną, 10 indikto.

(Rus. — DZOK p. 158—160 Nr. 51)

b) Instrukcija Kmitai Kuncevičiui, kaip jis turi kalbėti valstiečiams.

Pamokymas tam ponui Kuncevičiui Kmitai, kaip turėjo kalbėti karaliaus vardu tiems valsčiams ir kaip turėjo tokius sąmyšius tramdyti.

Mūsų valdovas, karalius ir didysis kunigaikštis Žygimantas liepė jums taip kalbėti: kad šiomis dienomis rašė jo malonybei Vilniaus vaivada, didžiosios kunigaikštystės kancleris ponas Albrechtas Martynavičius Goštautas, pranešdamas apie didelius jūsų maištus ir subruzdimą, kad jūs, susirinkę minia, nužudėte Jokūbo Juškavičiaus[1] vietininką patį aštuntąjį, Flerijono[2] vietininką nužudėte patį ketvirtąjį, Mickaus[3] vietininką nužudėte patį penktąjį, Kasparo Bilevičiaus[4] vietininką nužudėte taip pat patį penktąjį ir kad taip pat užmušta daugybė kitų žmonių ir bajorų. Tad karalius pasiuntė mane pas jus ir liepė jus išklausinėti ir tikrai ištirti, dėl ko kilo tie jūsų maištai ir subruzdimas ir dėl kurių priežasčių tai padarėte. Ar dėl kurių apsunkinimų ar nuoskaudų, dėl žiaurumų ar smurto, patirto nuo jūsų tijūno arba jo vietininko, ar jie jus ėmė spausti sunkiais darbais, nepakeliamomis duoklėmis, įvažiavimais (pasėdžiais) ir rinkliavomis sau ir prasimanė sau naudos, ir elgėsi ne pagal valdovo įsakymą bei nuostatus? — pasakykite man, kaip jūsų tijūnas ar jo vietininkas su jumis elgdavosi, kiek iš jūsų ėmė mokesčių valdovui ir sau ir kurių darbų jus varė, ir kurių sunkumų nuo jų turite... Per keletą metų tuos visus mokesčius pagal nuostatų nurodymus visada mokėjote į valdovo iždą ir nieku dėl to nenusiskųsdavote. Tačiau šį kartą, valdovui išvažiavus į savo valstybę, Lenkų karalystę, jo malonybę pasiekė gandai, kad jūs pakėlėte daug maištų prieš tijūnus ir didelės žudynės vyksta jūsų tarpe, ir valdovui nežinoma, dėl ko tat įvyko ir kas gi čia darosi. Todėl karalius neliepė man iš jūsų jokio pinigo imti ir jokio maisto bei stacijos sau ir savo arkliams iš jūsų prašyti, vien tik liepė jo malonybė apie visas jūsų skriaudas ir apsunkinimus, kuriais jūsų tijūnas ar jo vietininkas yra jus engęs, teisingai iš jūsų sužinoti ir apie visa tai pranešti jo malonybei. Ir jeigu valdovas pripažins jūsų tijūną arba jo vietininką jums nusikaltus, jo malonybė iškels jam mirties baudžiamąją bylą, ir kas bus neteisėtai jo iš jūsų išreikalauta ar išplėšta, ar prievartauta priešingai jo malonybės nuostatams, įsakys jo malonybė iš jų turto jums atlyginti. Tiktai liepė jo malonybė jums, jo valdiniams, pranešti, kad pasitikėtumėte valdovo, savo įgimtojo pono, malone ir liautumėtės bruzdėję ir ateity jokių maištų nebekeltumėte. O jeigu jūsų tijūnas arba jo vietininkas panorėtų jus sunkiais darbais ir nepakeliamomis duoklėmis, ir įvažia-

[1] Jokūbas Juškavičius buvo Telšių ir Gondingos tijūnas.
[2] Flerijonas Bertoševičius buvo Biržinėnų tijūnas.
[3] Mickus Siutilavičius buvo Tverų tijūnas.
[4] Kasparas Bilevičius buvo Viešvėnų tijūnas.

vimais, ir savo rinkliavomis spausti, ir, priešingai valdovo nuostatams, kurių nors apsunkinimų daryti ar plėšti jus savo naudai, tai praneškite valdovui ir raštu surašę jo malonybei savo vargus apsakykite. Valdovas nepakęs, kad tijūnai taip jus skriaustų.

(Rus. — DZOK p. 160—162)

159. 1537 m. spalio mėn. 8 d. Susidorojimas su Biržinėnų valsčiaus valstiečiais už tijūno vietininko nužudymą.

Iš didžiojo kunigaikščio Žemaitijos valsčių valstiečių mokesčių surašymo.

Biržinėnų valsčiaus surašymas...

Mažono Kankutavičiaus pristovystės žmonės...

Gricius Nebuilaitis duodavo nuo žagrės ir saikus, tas išbėgo, žemė guli tuščia...

Motiejus Jutaitis duodavo nuo žagrės ir arklio, tas išbėgo, jo žemė guli tuščia...

Kantminas Plukys duodavo nuo 2 žagrių, tą pakorė dėl to, kad užmušė vietininką...

Meižis (Amžis) Gaurusis duodavo nuo žagrės ir nuo arklio, tas išbėgo, nužudęs pono tijūno vietininką, jo žemė guli tuščia...

Petkus Saututaitis duodavo nuo 2 žagrių, tą pakorė dėl to pat pono tijūno vietininkėlio, kurį jie užmušė, jo žemė guli tuščia...

Mitka Tupikaitis duodavo nuo žagrės, tas išbėgo, jo žemė guli tuščia...

Petkus Blikaitis duodavo nuo 2 žagrių, tą ketvirtavo dėl to, kad jie užmušė pono tijūno vietininką...

Bernotas Mažbutaitis duodavo nuo 2 žagrių, tą pakorė už tą patį vietininkėlį...

Bernotas Kiniotaitis duodavo nuo 3 žagrių, tą pakorė dėl to, kad jie užmušė pono tijūno vietininką...

Norbutas Jentrikaitis (Jedikaitis) duodavo nuo žagrės ir saikus, tas pabėgo užmušęs pono tijūno vietininką, jo žemė guli tuščia...

O po tuo pristovu nuo pernykščio surašymo pajamų sumažėjo 16 kapų grašių ir 12 grašių, o tai dėl to: kurie užmušė pono tijūno vietininkėlį, jų buvo 8, tai ponas seniūnas atsiuntė 600 raitelių jų suimti, jie patys buvo nubausti mirties bausme, o jų visą turtą išgrobstė tie, kurie buvo atvykę jų suimti, tepaliko tuščius trobesius, be to, tų nenaudėlių 5 bendrininkai, nužudę tą vietininkėlį, pabėgo, ir jų žemės guli tuščios...

(Rus. — FBSD 4, sąs. 1 p. 76—88)

160. 1538 m. liepos mėn. 31 d. Nepakeliamos pasėdžių naštos Upytės valsčiaus valstiečiams.

D. k. Žygimanto Senojo raštas, kuriuo įsakoma laikytis d. k. Aleksandro nustatytų normų.

Žygimantas... Lenkėsi mums pristovai ir visi mūsų Upytės valsčiaus žmonės ir sakė mums, kad mūsų Trakų vaivadijos Upytės urėdininkai darą jiems didelių skriaudų ir apsunkinimų ir prasimaną

naujovių, ir įvažiuoją į jų namus su nemažais palydovų būriais ir verčią juos vaišinti bei dovanų duoti, ko anksčiau nesą niekuomet buvę, o kieno namuose nerandą alaus, tą jie grobią ir baudomis baudžią, ir juos pačius be jokios kaltės suėmę į kalėjimą sodiną, nepakeliamas baudas imą ir kitų neapsakomų nuoskaudų darą, ko anksčiau mūsų pirmatakų laikais niekados nesą buvę. Ir rodė mums garbingo atminimo mūsų brolio karaliaus Aleksandro raštą, Trakų vaivadai ponui Petrui Jonavičiui[1] rašytą, kuriame rašoma, kad prie ankstesnių vaivadų mūsų tėvo laikais jiems buvę įvesta daug naujovių, ir, kai vaivadų vietininkai įvažiuodavę į tą valsčių, ėmę iš jų, važinėdami pasėdžiais, per kiekvieną pasėdį po 800 vištų, po 800 šumpių mėsos, po 90 avinų, po 200 statinių avižų ir dar po 60 kapų grašių, ir po 20 pastočių, ko seniau nėra buvę. Ir karalius Aleksandras, matydamas, kad tai sudaro žmonėms didelį sunkumą, nustatė ir surašė tai savo rašte, kad vaivados vietininkas teturi važinėti pasėdžių 3 kartus per metus: du kartus jam turi daryti po 30 pasėdžių, — o kiekvieno pasėdžio turį atvykti pietums ir, pernakvoję bei papietavę, rytojaus dieną turi išvykti; o per kiekvieną pasėdį privalo jam duoti po vieną aviną, po 15 gaidžių, po 15 šumpių mėsos, po pūdą medaus, taip pat per kiekvieną pasėdį po 3 statines avižų ir po kiaunės kailiuką arba po 12 grašių už kiaunę, o daugiau, be to, tiems mūsų žmonėms nieko nebuvo įsakęs jiems duoti. Tačiau ponų Trakų vaivadų urėdininkai elgiąsi su jais ne pagal tą nustatymą ir priešingai tam raštui darą žmonėms skriaudų ir apsunkinimų. Ir maldavo jie mus, kad mes juos laikytume pagal tuos nuostatus, pagal mūsų brolio karaliaus Aleksandro raštą. — Todėl mes, susipažinę su karaliaus Aleksandro raštu ir matydami, kaip didžiai skriaudžia ir spaudžia juos ponų Trakų vaivadų urėdininkai, dėl jų maldavimų iš mūsų malonės paliekame jiems laikytinus tuos pačius nuostatus. Tad ponų dabartinių ir būsimųjų Trakų vaivadų urėdininkai privalo laikytis aukščiau išdėstytų šiame mūsų rašte nuostatų ir karaliaus Aleksandro rašto ir pagal tai imti iš jų tuos pasėdžius, ir jau daugiau, be to, jokių skriaudų jiems neturi daryti ir naujovių neįvesti, nei į namus pas juos be nustatytų terminų važinėti, nei versti save vaišinti ir dovanas duoti, ir už tai jų negrobti, nepakeliamomis baudomis nebausti ir į kalėjimą be kaltės jų nesodinti, bet visur elgtis pagal tuos nuostatus. Ir tuo reikalu davėme jiems šį mūsų raštą, kuriam ir mūsų antspaudą liepėme prispausti. Rašyta Krokuvoje 1538 d. g. metais liepos mėnesio 31 dieną, 11 indikto. — Mykolas raštininkas, Karmėlavos ir Stakliškių laikytojas.

(Rus. — DZOK p. 41—43 Nr. 17)

161. 1538 m. spalio mėn. 5 d. Kurklių valsčiaus valstiečių priespaudos ir jų išbėgiojimas dėl priespaudų.

D. k. Žygimanto Senojo raštas dėl Kurklių valstiečių skundų.

Žygimantas... Lenkėsi mums pristovai ir visi mūsų Kurklių valsčiaus žmonės ir pasakojo mums, kad ponų Trakų vaivadų, kurie šį valsčių nuo mūsų laiko, urėdininkai darą jiems skriaudų ir priespaudų, nekaltai grobią ir naikiną jų namus, pasiunčią į juos savo tarnus ir imą iš jų nepakeliamas baudas, o jų vietininkėliai visą laiką kasmet važinėją

[1] Petras Jonavičius Mantigirdavičius buvo Trakų vaivada 1491—1497 m.

pas juos į namus, prasimaną iš jų sau dovanų ir liepią duoti sau ir savo arkliams staciją, ir daugybę kitų neapsakomų sunkumų ir priespaudų jiems darą, dėl ko jie patekę į pražūtį ir didžiausią skurdą, ir daugelis mūsų valdinių dėl tokio jų plėšimo iš to valsčiaus išėję lauk. Tuo reikalu daug kartų anksčiau esame siuntę ponams Trakų vaivadoms mūsų raštus, įsakydami, kad jie savo urėdininkus nuo to sulaikytų ir griežtai jiems lieptų nedaryti mūsų valdiniams jokių sunkenybių ir neįvesti naujovių ir elgtis su jais pagal senovinius papročius. Bet ponai vaivados nenorėjo į mūsų raštus kreipti jokio dėmesio ir savo urėdininkų nuo to nesulaikė, o šie vis vien plėšimus ir nepakenčiamas sunkenybes tebedarė, dėl ko ne kam kitam, kaip tik mums, valdovui, yra žalos, kad šis valsčius yra taip sunaikintas ir mūsų valdiniai išėjo lauk. Ir jie maldavo mus, kad mes padarytume jiems valdovišką malonę ir tą sunkią mokesčių bei duoklių naštą, kurią jie privalo nešti, palengvintume, kad jie galėtų atsigauti, o tie žmonės, kurie išvaikščiojo kitur, kad grįžtų gyventi į savo tėviškes šitame mūsų valsčiuje. Dėl to, kadangi ponai Trakų vaivados, nepaisydami dažnų mūsų įsakymų ir mūsų raštų, nenorėjo savo urėdininkų nuo to sulaikyti, o tie mūsų valdiniai dėl tokių jų urėdininkų plėšimų pateko į neturtą ir didžiausią skurdą, mes, norėdami padaryti valdovišką malonę ir pagelbėti šitiems mūsų valdiniams, atleidžiame jiems pusę visų mokesčių ir duoklių, kurias jie privalo duoti vaivadoms ir jų urėdininkams. Ponai Trakų vaivados šios pusės visų mokesčių neprivalo iš jų imti iki mūsų, valdovo, valios, bet antrąją pusę gali nustatytu laiku pagal senovinius papročius iš jų imti, tačiau daugiau jokių apsunkinimų dėl to neprivalo jiems daryti. Tuo reikalu davėme jiems šį mūsų raštą su mūsų antspaudu. Rašyta Krokuvoje 1538 d. g. metais spalio mėn. 5 dieną, 12 indikto.

(Rus. — DZOK p. 162—163 Nr. 52)

162. 1540 m. gegužės mėn. 1 d. Gardino seniūnijos valdytojo sprendimas dėl pabėgusių nuo totorių Miskavičių kaimynų, kurie buvę Miskavičių tėvo pirkti už 2 kapas grašių.

Vyko Gardine 1540 d. g. metais gegužės mėnesio 1 dieną, 13 indikto. Aš, Vaitiekus Trebskis, karalienės Gardino seniūnijos valdytojas, sprendžiau šią bylą. Stoję prieš mane kunigaikštis Malkumanas su savo broliu kunigaikščiu Mastufa Miskavičiai, valdoviniai Gardino totoriai, pareiškė man taip: Mūsų neišeiviniai mužikai, pirktieji kaimynai, vardu Jonuška ir Staselis Mikalojevičiai, dabartiniu metu naktį išėjo lauk su savo daiktais ir dabar gyvena pas valdovo rūdininkus, vardu Motiejų ir Petrą Mikevičius... Kai paskui tie rūdininkai pristatė man į teismą tuos žmones, vardu Jonušką ir Staselį Mikalojevičius,... tie žmonės, aukščiau parašytieji Jonuška ir Staselis, atsikirsdami į tai, pasakė: Mes esame valdovo išeiviniai žmonės ir nesame jokie jų belaisviai. Ir kunigaikštis Malkumanas su savo broliu Mastufa pasakė: Mūsų tėvas velionis kunigaikštis Miska buvo užpirkęs už 2 kapas grašių iš Aukštadvario karužos Mikalojaus Kvedevičiaus šitų žmonių motiną ir 3 jos dukteris, tų žmonių seseris, kurios jau mums atsidirbo, o tuodu Jonušką ir Staselį Mikalojevičius tas pat karuža pardavė mūsų tėvui už 2 kapas grašių ne bernais, bet kaimynais, kad turėjo gyventi ne pas mus dvare, bet

savo namuose mūsų valdžioje, taip jie ir gyveno, tarnaudami mums tokiu būdu; tam turime ir pirkimo raštą, — ir parodė jį man. Tame rašte rašoma, kad Mikalojus Kvedevičius, Aukštadvario karuža, paėmė iš totoriaus kunigaikščio Miskos 2 kapas grašių už tų kaimynų motiną ir 3 seseris, kurios turėjo atsidirbti jam, o tuodu aukščiau parašytus kaimynus, vardu Jonušką ir Staselį, pardavė jam amžinai už 2 kapas grašių, tik ne bernais, bet kaimynais, kad jie turėjo atskirais namais jo valdžioje gyventi, o ne dvare tarnauti; o liudytojai tame rašte pažymėti yra: pirmas Jonas Voskavičius Vnučka, valdovo bajoras... Ir tie žmonės kaimynai paneigė tą raštą, sakydami, kad jie rašę ir sudarę, kaip norėjo. Taigi aš, norėdamas pakankamai ir iš pagrindų ištirti dalyką, įsakiau pristatyti tuos liudytojus: Joną Vnučką, valdovo bajorą, ir Alekną Kastiuškavičių, dijoką. Tas liudytojas Jonas Vnučka, stojęs prieš mane, parodė: Kai kunigaikštis Miska pašaukė mus į Jurgio Ermanavičiaus Latvio namus, tai tuo metu tas Aukštadvario karuža paėmė prie mūsų 2 kapas grašių už tų kaimynų motiną ir 3 seseris iš totoriaus kunigaikščio Miskos, ir jos turėjo jam atsidirbti, o tuodu kaimynus taip pat jam už 2 kapas grašių pardavė amžinai ne bernais, bet kaimynais, taip, kaip yra aprašyta pardavimo rašte, ir prie to rašto yra mano antspaudas... Todėl aš, išklausęs šalių skundą ir atsikirtimą ir pagal pirkimo raštą ir tų liudytojų parodymus, įsakiau tiems aukščiau parašytiems žmonėms Jonuškai ir Staseliui, kad jie tarnautų kunigaikščiui Malkumanui ir kunigaikščiui Mastufai Miskavičiams ir jų valdžioje gyventų savo namuose patys ir su savo daiktais, kaip pirmiau...

(Rus. — AVK 17 p. 100—101 Nr. 249)

163. 1542 m. liepos mėn. 1 d. Gegužinės ir Musninkų, ponų dvarų, bernai, kaimynai ir kai kurie valstininkai.

Ištraukos iš pono St. Astikavičiaus palikimo dvarų surašymo.

Gegužinės dvaras

Nelaisvosios šeimynos jame yra šiais vardais: moteriškė Judienė, bernas Stėgvilas su žmona ir moteriškė Žubė.

Dvaro laukų užsėta: rugių 50 statinių, miežių 2 statinės, kviečių 3 statinės, grikių 4 statinės.

To pat dvaro žvejai: Misius Kuževičius, Jonuška Milevičius, Jonelis Milevičius, Strazdas Motevičius, — tie 4 tegaudo žuvis dvarui.

Kaimynas Bagdonas malūnininkas, kurio žinioje yra malūnas.

Lomenių pristovystės žmonės valstininkai

Dabkus Kenevičius, tarnyba, turi jautį ir arklį; dėklos duoda: statinę rugių, statinę avižų[1], vežimą šieno; mezliavos duoda grašį paršui ir grašį telyčiai ir savaitėje dirba 5 dienas, kuo įsakys.

Jurgis Lesevičius, tarnyba, nieko neturi.

Jonuška Norkavičius, tarnyba, turi jautį ir arklį...

Jurgis Andriejevičius, tarnyba, bajoras, vežiojo raštus...

[1] Originale avižos išbrauktos.

Tos pat (Lomenių?) pristovystės žmonės

Tamošius Rimutevičius, tarnyba, turi jaučius, arklį; dėklos: statinę rugių, statinę avižų, vežimą šieno, 10 kiaušinių, vištą; mezliavos: paršui grašį, telyčiai grašį.

Stasys Kirgilavičius, tarnyba, nieko neturi, duoklę duoda taip pat.

Jurgis Laurynavičius, tarnyba, nieko neturi, duoklę duoda taip pat.

Jokūbas Stanevičius, tarnyba, turi 2 žagres jaučių, 4 arklius, duoklę duoda taip pat.

Petras Necavičius, tarnyba, nieko neturi, duoklę duoda taip pat.

Jurgis Mitkavičius, tarnyba, turi 2 žagres jaučių, 4 arklius.

Povilas Ramonavičius, tarnyba, turi 2 žagres jaučių, 2 arklius; Mocka Jokvavičius, tarnyba, turi jaučius; Motiejus, tarnyba, turi jautį; Jonas Petkavičius, tarnyba, nieko neturi; — o nuo tų 5 tarnybų dėklos $2^1/_2$ statinės rugių ir $2^1/_2$ statinės avižų, ir duoda 70 grašių tinklams ir pūdą kanapių...

Musninkų dvaras

Pirmiausia nelaisvoji šeimyna: Povilas Spunevičius su žmona, 2 sūnumis ir dukra, viso penkiese; Nestojus Nemunavičius su žmona, su 3 sūnumis, viso penkiese; Martynas Vardušunavičius, vienas pats; Mažeika su žmona, dviese; Martynas su broliais Mikutevičiai, viso keturiese; Onulė moteriškė su sūnumi Martynu; Barbora moteriškė šeimyninėje...

Dvaro dirbamoje žemėje rugių šiai vasarai pasėta 60 statinių, kviečių $3^1/_2$ statinės, miežių $1^1/_2$ statinės, žirnių statinė, grikių $9^1/_2$ statinės. O žemės per 3 metus užsėjama kasmet po 60 statinių.

Žmonės kaimynai

Povilas kalvis, žmogus ateivis, turi arklį ir jautį, tarnauja kalvio tarnybą.

Jukna Manunavičius, tarnyba, turi arklį.

Banys Povilavičius, tarnyba, nieko neturi.

Petras Milaknevičius, tarnyba, nieko neturi.

Misius Jurevičius, tarnyba, turi arklį.

Poška Gaižavičius, tarnyba, turi jaučius ir arklį.

Vaitkus Tamkavičius, tarnyba, turi arklį.

Jonelis Noruševičius, tarnyba, nieko neturi.

Vaitkus Stanevičius su broliu, tarnyba, turi jautį ir arklį.

Šitie kaimynai eina tarnybą kasdien, su kuo liepiami, jokių duoklių iš jų nėra, tiktai kasmet duoda po vištą ir po 10 kiaušinių nuo tarnybos, — tai yra jų prievolė.

To paties dvaro prievoliniai žmonės

Nočys Trumpelevičius, tarnyba, turi 2 žagres jaučių ir 3 arklius.

Baltrus Jucevičius, tarnyba, turi arklį.

Petrošius Juškevičius, tarnyba, turi jaučius, 2 arklius.

Martynas Mileikavičius, tarnyba, nieko neturi.

Jonuška Rimutevičius, tarnyba, turi jautį ir arklį.

Povilas Rimutevičius, tarnyba, nieko neturi.

Mikelis Makunavičius, tarnyba, turi jautį ir arklį.

Miliukas Zadikavičius, tarnyba, turi jaučius ir arklį.

Martynas Eibitavičius, tarnyba, turi arklį.

Micka Strazdavičius, tarnyba, nieko neturi.

Šie žmonės eina tarnybą, su kuo jiems paliepia, ir laiko pono reikalams važiuojamąjį arklį, duoklių iš jų jokių neimama.

(Rus. — IA sk. 11—22 Nr. 3)

164. 1544 m. kovo mėn. 15 d. Žinios apie badą Lietuvoje ir prabangą karaliaus kieme.

Iš važiuojančio į Lietuvą Krokuvos kanauninko St. Gorskio laiško.

...Važiuojame paskiau į Lietuvą, kur jau 4 metai didžiulis badas ir visi galvijai išgaišę. Smulkieji šlėktos ir valstiečiai visiškai neturi javų, bet karalienės Bonos ir didžiųjų ponų svirnai pilni; atstumdami nuo jų savuosius, parduoda javus brangia kaina užjūrio žmonėms. Nelaimingi vargšai, bado spaudžiami, turi maitintis pelais, šiaudais, gilėmis, o ne kartą ir savo laisvę parduoti. Daug todėl išsivaikščioja į Lenkiją, Prūsus, Livoniją ir net į Maskvos žemę.

Kai Žemaitijos karuža, atvykęs į Piotrakavą, pranešė karalienei Bonai apie tą baisų badą ir prašė, kad lieptų atrakinti savo svirnus, liko išjuoktas ir gavo pasišalinti nieko nelaimėjęs...

Tuo tarpu jaunasis karalius gyvena Lietuvoje labai išlaidžiai, kas savaitę išleidžia 1 000 auksinų, kas savaitę virtuvei skerdžiamas didelis jautis, kiemui — 18 karvių; 30 statinių alaus, 30 midaus; porų, salierų, tiek pat kopūstų, ropių ir druskos, avižų 400 karčių, neįskaitant į tai prieskonių, vyno ir kita tokia.

Avižas, šieną ir kitą maistą valstiečiai turi vežioti iš už 30, 40 ir 50 mylių, netekdami daug žmonių ir turto...

(Lenk. — NZP 4 p. 37).

165. 1545 m. Anykščių valstiečių priešinimasis feodalinėms duoklėms.

a) 1545 m. vasario mėn. 13 d. D. k. Žygimanto Augusto raštas, kuriuo atmeta Ukmergės ir Anykščių valstiečių nusiskundimus savo laikytoju, įsako prievarta išrinkti iš jų mokesčius ir duokles, dėklines avižas atvežti į Vilnių ir svarbiausių «maištininkų» po 5 nuo kiekvieno valsčiaus suimti ir taip pat atvežti pas jį į Vilnių.

Žygimantas Augustas... Visiems mūsų Ukmergės ir Anykščių dvarų pristovams ir valstininkams. Ką pirmiau esate atėję pas mus skųstis mūsų Ukmergės ir Anykščių laikytoju ponu Kmita Kuncevičium, sakydami, kad jis esąs jums padaręs didelių skriaudų ir priespaudų ir įvedęs naujovių, vertęs jus dirbti neįprastus darbus ir mokėti neįprastus mokesčius, — mes, norėdami apie tai turėti tikrą žinią, dėl jūsų skundų esame siuntę mūsų dvarioną Stanislovą Augustinavičių, ir tas mūsų dvarionas, buvęs tenai, visus reikalus gerai ištyręs ir surašęs registre, pranešė mums apie tai. Mes iš to supratome, kad ponas Kmita jokių sunkybių jums neuždėjo, bet tik varė jus į paprastus tų mūsų dvarų darbus ir sudarė daugiau mokesčių mūsų, valdovo, naudai, tačiau jūs, chlopai, pakėlę savivaliaudami maištą, nenorėjote eiti į mūsų tarnybą (lažą) ir mokesčių atiduoti pilnai ir dėklinių avižų nevežėte pas mus. Dėl to jūsų nepaklusnumo ir maišto nusiuntėme tenai mūsų dvarioną Fiodorą Katką ir įsakėme jam priverčiamai išieškoti mūsų mokesčius ir pajamas iš jūsų visų pagal pirmesnius registrus su vykdymo rinkliava ir atiduoti į mūsų

iždą, ir dėklines avižas išrinkus ne pinigais, bet avižomis, tenykščiais vežimais atsiųsti pas mus, o už tą jūsų maištavimą ir nepaklusnumą sugauti iš tų abiejų mūsų dvarų po 5 žmones maištininkus ir atvežti pas mus, o mes tiems nepaklusniems liepsime padaryti tai, kas mums atrodys tinkama. Ir kad jūs jokiu būdu nieku nesipriešintumėte tam mūsų dvarionui. Rašyta Vilniuje 1545 d. g. metais vasario mėnesio 13 dieną, 3 indikto. — Hornostajus.

(Rus. — MAB B 2/22 l. 100)

b) 1545 m. vasario mėn. 23 d. Dvariono F. Kato pranešimas apie Anykščių valstiečių priešinimąsi ir apie jų vado Buivydo suėmimą.

Aš, Fiodoras Mikuličius Katas, karaliaus dvarionas, pareiškiu šiuo mano raštu, prisiimdamas tai sau, kad valdovo valia ir įsakymu važiavau į Anykščius pilnai išrinkti valdovinius mokesčius ir pajamas, kurie nėra atiduoti į jo malonybės iždą, ir juos atiduoti į jo malonybės iždą; taip pat priverčiamai išrinkti ir pristatyti į Vilnių dėklines avižas ir šieną, jų prievoles, — pats pristovas su kai kuriais valstininkais dėl to šieno pripažino, kad tai yra jų prievolė iš seno; — taip pat valdovo įsakymu sugauti ir nugabenti pas valdovą kai kuriuos svarbiausius maištininkus, kurie yra nepaklusnūs savo laikytojui ponui Kmitai Kuncevičiui. Taigi turgaus dieną, užgavėnių sekmadienį, aš atvažiavau į Anykščius ir per pasiųstus žmones pranešiau pristovams, tijūnui ir visam Anykščių valsčiui, kad sueitų pas mane ir išklausytų valdovo raštų. Bet valsčius nenorėjo ateiti pas mane ir išklausyti valdovo raštų. Ir aš klausiau pristovą, ko jie neina pas mane ir nenori klausyti valdovo raštų. Ir jis pasakė, kad valsčius yra nepaklusnus ir nenori duoti valdovinių mokesčių, būtent pas Buivydą mokestinių pinigų neatiduotų esą 2 kapos grašių, pas Petrošių — 2 kapos, pas Padinktą — 2 kapos grašių. Kai variau kitus mužikus kai kur pastotėn, jie man pasakė, kad Buivydas neliepęs mums būti paklusniems mūsų laikytojui ir neliepęs vežti šieno į Vilnių valdovo žirgams. Ir aš buvau liepęs pristovą ir tijūną pasodinti į valdovo kalėjimą tam, kad tas valdovo mokestis nedelsiant būtų surinktas, bet jie pristatė už save laidą ir aš neliepiau jų sodinti.

Ir nuvažiavau pirmiausia pas tą svarbiausią maištininką, vardu Buivydą. Taigi tasai Buivydas, sužinojęs, kad aš važiuoju pas jį, išbėgęs iš savo namų, susirinkęs savo padėjėjus ir savo šeimyną, kelyje, dar neprileidęs privažiuoti man prie jo namų, mane patį kuone užmušė ir mano tarnui, vardu Griškai, sužeidė galvą ir taip pat pono Kmitos tarnams, kurie tuo metu buvo su manimi, vienam, vardu Mikalojui, sužeidė galvą ir kaktą ir kitam tarnautojui, vardu Steponkai, sužeidė dešinę ranką, ir daugelis kitų pono Kmitos tarnautojų tuo metu sužeista, taip, kad dideliu vargu tepavyko jį sugauti ir pasodinti į valdovo kalėjimą Anykščiuose. Tuo tarpu sužinojau tikrai, kad tie maištininkai, jo draugė, jeigu būčiau vedęs jį pas valdovą, būtų jį kelyje iš manęs atėmę, o taip pat jeigu būtų sėdėjęs Anykščių kalėjime, tada taip pat buvo nusistatę prievarta paimti jį iš kalėjimo, ir dėl tos priežasties aš jį daviau pasodinti į valdovo kalėjimą Ukmergėje. Ir kai jį sugavo, tuo pat metu jo žmona iš namų išbėgo šalin, ir aš taip pat dėl tos priežasties, surašęs tuos namus (ūkį) ir sargybą prie jų pastatę, užantspaudavau ligi nurodant valdovui, tik iš tų namų 8 jaučius išvariau į Anykščius, į valdovo dvarą. Ir tuo metu jo namuose jo kaimynai ir daugelis valsčiaus žmonių, kuriuos variau

į pastotę šieno vežti, ir jo paties (nelaisvoji?) šeimyna pasakė, kad čia tuose namuose tie maištininkai, jo draugai, triskart saikdinosi nebūti dėl jokio dalyko paklusnūs savo laikytojui ir todėl neduoda valdovinių mokesčių, neveža į Vilnių avižų ir šieno ir, jeigu būtumėte jį užklupę namie, būtinai būtų kovęsis su jumis ligi mirties, nes turėjo 6 šautuvus ir keliolika ragotinių, bet dabar tai yra paslėpta, — ir aš aptikau kelias parakines ir ragotines. Ir klausiau tą Buivydą apie tuos maištininkus, kurie susimokę su juo saikdinosi. Ir jis paminėjo šiuos vardais: Petras pristovas, tijūnas Macelis, Jonis papristovis, Jokūbas papristovis, Jukna Ramonavičius, Stanys Padinkta, Jurgis Petkavičius, Petras Vertelka, Petrošius Jotautavičius, Pocius Gikavičius, Jonas Jokaitis, Naras Stankevičius, Norgeila kalvis, Steponas kalvis, Petrošius Miškinis, Petras Kikelis, Juška Ste(cevičius?), Bagdonas žvejys, Martynas Kušleikavičius, Petras Eibutavičius ir dar kai kurie. Ir klausiau dar tą Buivydą: dėl kurios priežasties esate pakėlę maištą prieš poną Kmitą, savo laikytoją? Ir jis pasakė, kad dėl to, jog ponas Kmita nemaža padidino mums mokestį ir rinkliavas valdovo iždui; ir daug darbo dirbame, ir nemažą (dvaro) lauką ariame, ne taip, kaip būdavo prieš tai; be to, valdovo mokesčių pinigus, kuriuos yra pametę pristovas ir tijūnas, norėjome suversti ant mūsų laikytojo ir dėl to turėjome visi prisiekti, kad laikytojas esąs juos paėmęs iš mūsų...

O kitur pas jokį žmogų niekur namuose nesu buvęs, nes nedrįstu važiuoti, esu buvęs vien tiktai Buivydo namuose, ir tenai pono Kmitos tarnai visai nėra paėmę jokio daikto ir nei aš, nei mano tarnai taip pat nieko neėmėme.

Ir dėklinių avižų, taip pat ir dėklinio šieno nenorėjo vežti į Vilnių, ir pasakė, kad šienas į Vilnių vežti jiems esanti naujovė, ir nieku nebuvo man, valdovo dvarionui, paklusnūs. Taigi aš paėmiau dvaro avižų nuo dvaro lauko 30 statinių, palikęs (dvare) sėklai, ir taip pat paėmiau su savimi dvaro šieno 40 vežimų, ir šieno dar tebėra keli šimtai vežimų, norėjau vežti ir daugiau, bet pastočių daugiau negalėjau gauti...

Rašyta Anykščiuose 1545 d. g. metais vasario mėnesio 23 dieną, 3 indikto.

(Rus. — MAB B 2/31 l. 15—17)

166. 1546 m. vasario mėn. 10 d. Laisvo žmogaus Vencaus Jocavičiaus raštas, kuriuo pasiduoda Vaitiekui Mykolavičiui amžinu baudžiauninku.

Aš, Vencus Jocavičius, išeivinis laisvas žmogus, niekieno neginčijamas, skelbiu ir pranešu kartu su visais mano vaikais, patys prisiimdami sau, kiekvienam geram žmogui, kuriam bus reikalo žinoti tai arba klausyti tai skaitant, kad paėmiau pono Vaitiekaus Mykolavičiaus valdžioje kaimo žemę ir, nebenorėdamas daugiau valkiotis po pasaulį, pasidavėme jo malonybei amžinai. Ir turime tarnauti ponui Vaitiekui Mykolavičiui ir jo poniai, jų vaikams ir įpėdiniams amžinai, taip, kaip ir kiti jų valstininkai tarnauja, kaip jų malonybė man arba mano vaikams įsakys. Ir šiuo metu esame paėmę savo reikalams arklių, jaučių, karvių, pinigų ir visokių javų ir daugelį kitų naminių daiktų. Ir jau aš, aukščiau parašytasis Vencus, kartu su mano sūnumis neturime niekur išeiti šalin nuo jų malonybės. O jeigu kaip nors panorėtume išeiti šalin nuo jų ma-

lonybės ir padaryti kurios nors žalos, tada ponas Vaitiekus Mykolavičius arba jo ponia ir jų malonybės vaikai, bet kur paviję arba radę mus, galės be jokio teismo ir be jokių savo išlaidų tvirtai paimti mus, kaip savo nuosavus... Rašyta Žasliuose 1547 d. g. metais vasario mėnesio 10 dieną, 4 indikto.

(Rus. — FBSD 2, sąs. 1 Nr. 3)

167. 1547 m. Didžiojo kunigaikščio nurodymai urėdams dėl baudžiavinių prievolių užtikrinimo.

Iš d. k. Žygimanto Augusto nuostatų pilių ir dvarų valdytojams.

...Paprastai toje didžiojoje kunigaikštystėje valstiečiai visur laiko žemę paveldimai nuosava ir savinasi kaip tėvoniją, taip, kad kuris nors valstietis ne vien dėl neturto, bet ir dėl užsispyrimo, susipykęs su urėdu arba nenorėdamas duoti duoklės ir mokėti mokesčių, išeina gyventi už mylios arba toliau metams, dvejiems ir ilgiau, o kiti, matydami, kad jis yra gyvas, jų žemių tarnybai neima, saugodamiesi tų žmonių, kaip tėvonių, nes anksčiau juos išvarydavo, urėdas priteisdavo žemę tėvonims kaip paveldimą, ir tuo būdu daug išlaidų dingdavo tiems žmonėms, kurie paimdavo tuščias dubas ir išėjusiųjų žmonių žemę; tai sudarydavo mums daug žalos. Taigi, kad dabar jau to nebebūtų, ir įsakome, kad jeigu tėvonis išeis iš savo žemės neapsėjęs arba ištuštinęs, tai tą žemę duoti kitam; o jei vėliau tėvonis ir sugrįš, tai ano jau nejudinti, bet tėvoniui duoti kitą žemę ir jį patį pavesti kitų priežiūrai, kad sėdėtų vietoje ir nesibastytų. Visų gi tokių, kurie gali tarnauti, jei pabėgtų, ieškoti, o neleisti jiems savivaliauti, ir dar kaime pavesti juos kitų priežiūrai.

Kad tuščios žemės niekam nebūtų nuomojamos už pinigus, kviečius ir medų, nes, kai jų nenuomos, greičiau paims jas už tarnybą ir mokės paprastas duokles, atleidus juos trumpam laikui nuo prievolių, nes jau valstiečiai taip įprato, kad noriau ima laikyti žemę vien už atlyginimą, kaip už tarnybą, ir jeigu tas dalykas įsigalėtų, tai sunyktų dvarų tarnybos ir mūsų duoklės.

O kadangi per tuos badmečius nemaža žmonių išėjo kitur, bet daugelis jų vasarą sugrįžo atgal, ir ypač tie, kurie žiemai savo žemę buvo užsėję, tai protinga yra iki sekminių ar ligi šv. Jono, arba ir per visus metus neatiduoti žemės kitiems; o paskui, jei kas jau per tą laiką nesugrįš į savo namus ir prie savo pasėlių, tegul urėdininkai atiduoda tą žemę kitiems su tais pasėliais ir trobesiais, kad tie greičiau apsigyventų; o reikia žiūrėti, kad tai darytų kiekvienam tokiam davus laidą, kad, išeikvojęs tai, taip pat neišeitų. Tačiau reikia, kad mūsų laikytojai nesisavintų pabėgusiųjų arba išmarų turto, bet su visu kuo atiduotų už tarnybą kitam žmogui, kad greičiau galėtų pradėti eiti tarnybą ir duoti duoklę; o kai jiems bus duoti rugiai arba trobesiai, tai nereikės duoti jokio atleidimo nuo mokesčių nei nuo darbų, — jums pavedame tuo pasirūpinti...

Visada yra naudinga ir labai reikalinga mūsų dvarams, pilims ir valdoms, kad mūsų seniūnai, laikytojai ir urėdininkai, paėmę iš valstininkų nuo tėvų sūnus, atiduotų juos mokytis įvairių amatų, kurie paskiau galėtų būti naudingi visokiems reikalams prie mūsų dvarų ir pilių, ir kai išmoks, tai sodinti juos žemėje, kad tuo tikriau mes galėtume panaudoti juos mūsų reikalams. Tokiu pat būdu ir kumečių vaikai gali

būti atiduodami mokytis amatų, ypač kur tėvas turi daug sūnų. Tie amatininkai bus daug naudingesni, negu neišsilavinę žmonės; jiems gali būti duota sodyba už tarnybą arba už amato darbą, kurio yra išmokę, arba už piniginius mokesčius, o amatas bus jiems pagalba visokioms savo reikmėms ir mūsų reikalams.

Mūsų laikytojams ir urėdininkams įsakome žiūrėti, kad mūsų valdiniai nepardavinėtų ir neįkeistų savo žemių aplinkiniams žemininkams ir bajorams, nei savo kaimynams (susiedams), kad dėl to viena žemė neišplistų, o kita nesumenkėtų, darant didelę ir amžiną žalą mums ir mūsų iždui ir sunkumų kaimynystėje...

(Lenk. — LMPb sk. 603—622)

168. 1548 m. gegužės mėn. 1 d. Žemės iždo valdytojo kvitas dėl surinktų Telšių valsčiuje mokesčių už 1547 metus, kuriame nurodyta, kad pajamų pilnai negauta nuo 5 tarnybų žmonių, sunaikintų dėl pasipriešinimo urėdininkui.

Ivanas Hornostajus, kiemo maršalkas, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės žemės iždo valdytojas, pareiškiu, kad ponas Jeronimas Chadkevičius, Trakų kaštelionas, Žemaitijos seniūnas, Platelių, Telšių ir Vilkijos laikytojas, davė ataskaitą karaliaus iždui iš Telšių tijūnijos pajamų nuo 47 metų sausio 1 dienos ligi tų pat metų gruodžio paskutinės dienos. Ataskaitoje padėjo, kad išrinko nuo 601½ žagrės po 30 grašių — 300 kapų ir 45 grašius, už avižų 463 statines po 10 grašių — 77 kapas ir 10 grašių, už pernykščių avižų 16 statinių — 2 kapas ir 40 grašių, už šieno 230 vežimų po 5 grašius — 19 kapų 10 grašių, už šieno 233 vežimus po 4 grašius — 15 kapų 32 grašius, už žuvis 15 kapų ir 26 grašius, nuo pridėtinių žemių 13 kapų ir 30 grašių, kiaunių 21 kapą ir 36 grašius, karčiaminių pinigų 2 kapas, medaus duoklės 10 kapų, — gautų pajamų suma sudaro 477 kapas ir 49 grašius... Padėjo taip pat, kad neišrinko Juciaus pristovystėje nuo 4 išmirusių tarnybų ir nuo 2, kurios išėjo kitur, 4 kapų ir 52 grašių, Jakštelio pristovystėje nuo žmogaus, kuris išėjo kitur, 50 grašių, Griciaus pristovystėje kapos 52 grašių 5 pinigų. Be to, padėjo, kad viena karčiama sunyko. Balamūto pristovystėje neišrinkta nuo 5 tarnybų, kurios sunaikintos, nes kėlė maištą prieš urėdininką, 2 kapos 50 grašių... Rašyta Vilniuje 1548 d. g. metais gegužės mėnesio 1 dieną.

(Rus. — MAB B 2/31 l. 35)

169. 1550 m. balandžio mėn. 21 d. Trakų pav. bajoro P. Aleksandravičiaus raštas, kad jis įkeičia už 1 kapą grašių Darsūniškio klebonui savo nelaisvą berniuką.

Aš, Petras Aleksandravičius, Trakų pavieto valdovinis bajoras, pažymiu šiuo mano raštu, kad įkeičiau kunigui Baltramiejui, Vilniaus kanauninkui, Darsūniškio klebonui, savo nelaisvą berniuką, vardu Petrelį Maznevičių, už kapą grašių lietuviškų monetų. Tas berniukas turi tar-

nauti jo malonybei, ligi aš pilnai atiduosiu jo malonybei tuos visus pinigus, o jeigu aš atimčiau tą berniuką nuo jo malonybės neatidavęs jam pinigų, tada turėsiu mokėti į Trakų pilį baudos 50 grašių, o kunigui pinigus sumokėti dvigubai... Rašyta Darsūniškyje 1550 d. g. metais balandžio 21 dieną, 8 indikto.

(Rus. — FBSD 1 Nr. 25)

170. 1550 m. birželio mėn. 24 d. Stoškelis Miknavičius su žmona ir sūneliu pareiškia, kad, paėmę iš Hanso Kapo 4 kapas grašių, jie pasižada už tuos pinigus atitarnauti jam 6 metus.

Įrašas Kauno miesto vaito knygoje.

Šventojo Jono Krikštytojo dieną.

Stoškelis Miknavičius su savo žmona Katrina ir su savo sūneliu Staneliu parsisamdė tarnauti ponui Hansui Kapui (karaliaus miškų prekių prižiūrėtojui) 6 metus ir tuo reikalu paėmė iš jo 4 kapas lietuviškų grašių, kuriuos turės atitarnauti per tuos 6 metus. Už juos laidavo Ivoška Bagdonavičius, o už Ivošką laidavo Petras karčiamininkas iš Žiežmarių. Už juos laidavo tuo būdu, kad neturi bėgti, bet turi tas 4 kapas grašių per tuos 6 metus atitarnauti, o jeigu išeitų, tai laiduotojas turės juos suieškoti arba sugrąžinti pinigus.

(Lenk. — VCA Sen. aktų kn. 13842 l. 38a.)

171. 1553 m. spalio mėn. 29 d. Kražių v. bajorų raštas, kuriuo įkeičia du savo veldamus už 26 kapas grašių.

Aš, Jurgis Bertoševičius, su savo žmona Alžbieta ir aš, Martynas Bartkevičius, Kražių valsčiaus valdoviniai bajorai, skelbiame šiuo mūsų raštu, prisiimdami patys sau, kiekvienam, kam prireiktų tą dalyką žinoti ir girdėti jį skaitant, dabartiniams ir būsimiems, kad paėmėme savo dideliam ir svarbiam reikalui 26 kapas grašių lietuviško skaičiaus ir monetų, skaitant po 10 pinigų grašyje, iš Kražių valsčiaus valdovinio bajoro pono Jono Jonavičiaus ir už tuos aukščiau minėtus pinigus įkeitėme jam du mūsų tėviškinius veldamus, vardu Petkų Mantvydaitį, pilnąją tarnybą, ir Milašių Jokūbavičių, pilnąją tarnybą, visiškai su visu kuo, taip, kaip tie žmonės patys yra ir turi, tai yra su žmonomis ir su jų vaikais, su (daiktais?) ir su visa jų žeme, nieko sau nepasilikdami. Įkeitėme metams, tai yra nuo Visų šventųjų šventės metų, rašomų 1553, ligi kitos Visų šventųjų šventės, kuri bus metais, rašomais 1554, nuo to termino ligi kito termino; o terminų tarpe mes patys ir mūsų vaikai neturime iš jo tų žmonių atpirkti, bet tik per aukščiau pažymėtą terminą. Šitie mūsų žmonės turi jam tarnauti kas savaitę po vieną su arkliais, su kirviais, su piautuvu ir su dalgiais, o kai ateis šienapiūtės ir rugiapiūtės metas, tada tie mūsų žmonės tuo metu turi jam dviese eiti į darbą 4 savaites. O duoklės taip pat turi duoti kasmet po statinę rugių ir po statinę miežių ir turi duoti po 10 žambių. O jeigu tie mūsų žmonės kelias savaites neitų tarnybos ir surašytų rašte duoklių neduotų, tada jis gali už kiekvieną netarnautą savaitę pagrobti po aviną, o už duokles gali grobti tai, kas būtų verta duoklių... Ir sidabrinę jie turi jam mokėti. O krieną, kai tų mūsų žmonių

duktė tekės, tada taip pat turi duoti ponui Jonui nuo ištekančios mergaitės po puskapį grašių. Ir jeigu pono Jono sūnus vestų žmoną arba jei jis leistų savo dukterį tekėti, tuo metu jie turi duoti ponui Jonui vestuvėms po pūdą medaus... Rašyta Kelmėje 1553 d. g. metais spalio mėnesio 29 dieną.

(Rus. — MAB Aušros muz. rink. 6)

172. 1555 m. Kai kurie Tytuvėnų dvaro, Viduklės valsčiuje Žemaitijoje, valstiečiai ir jų prievolės[1].

Iš pono Jono Hlebavičiaus palikimo dalybų registro.

Tytuvėnų dvaras...

To Tytuvėnų dvaro prievolininkai žmonės

1 tarnyba, 2 dūmai: Juška Eitminaitis ir Jaunius, (jaučių) 1 žagrė, 1 arklys; duoda pasėdžio 10 grašių, kiaunės 10 grašių, statinę rugių, svarą linų, sietą linų sėmenų.

2 tarnyba, 2 dūmai: Mocius, Vašaičio žentas, jaučių žagrė, du arkliai; jo bendrininkas Andrius, nieko neturi; jie duoda pasėdžio 10 grašių, kiaunės 10 grašių, statinę rugių, svarą linų, sietą linų sėmenų, sietą riešutų...

4 tarnyba, 1 dūmas: Gedminas Stanaitis Kivaičio, jaučių žagrė ir arklys; duoklės duoda: pasėdžio 10 grašių, kiaunės 10 grašių, statinę rugių, svarą linų, sietą linų sėmenų, sietą riešutų...

6 tarnyba, 2 dūmai: Petras dailidė su broliu Jukna, jaučių 3 žagrės, 4 arkliai; neduoda jokių duoklių.

7 tarnyba, 1 dūmas: Vileika Juškaitis, jaučių žagrė ir arklys; duoklės duoda: pasėdžio 10 grašių, 2 statines rugių, statinę avižų, svarą linų, sietą linų sėmenų, sietą riešutų.

8 tarnyba, 1 dūmas: Stonis Kuršis su broliu Petrošium ir Urbonu, jaučių $2^1/_2$ žagrės, 4 arkliai; dėklos duoda: pasėdžio 10 grašių, statinę rugių...

Pusė tarnybos, 3 dūmai: Jaunis Vaitkaitis su broliais Šimkum ir Jonkum, jaučių 3 žagrės, 4 arkliai; jokių duoklių neduoda ir neina talkon, tik privalo kaustyti kiekvieną daiktą pono dvarui iš pono geležies visada, kada rasis reikalas...

21 tarnyba, 3 dūmai: Minkus Mažvydaitis su Vileika Kailaičiu ir Normantas Minkaitis, jaučių 2 žagrės, 3 arkliai; duoklės duoda: pasėdžio 10 grašių, kiaunės 10 grašių, statinę rugių, svarą linų, sietą linų sėmenų, sietą riešutų...

24 tarnyba, 2 dūmai: Petrikas, Grigaras ir Jonas Vaitkaičiai, jaučių 4 žagrės, 8 arkliai; činšo duoda 2 kapas grašių...

28 tarnyba, 1 dūmas: Pocius Pagilaitis, turi jaučių žagrę ir 1 arklį; činšo kapą grašių, gaidį, 10 kiaušinių, kitų duoklių neduoda, tik talkas tarnauja...

32 tarnyba, 3 dūmai: Josius ir Martynas Butvilaičiai ir Jurgelis, jaučių žagrė, 2 arkliai; pasėdžio 10 grašių, vištą, 10 kiaušinių, kitų duoklių neduoda todėl, kad, dirbdamas skietus, duoda dvarui ir talką tarnauja...

[1] Lažas liko nepažymėtas inventoriuje.

Pusė tarnybos, 1 dūmas: Mikutis Mažikaitis, 1 jautis; pasėdžio 5 grašius, statinę rugių, pusę statinės avižų, pusę svaro linų, pusę sieto sėmenų, pusę sieto riešutų...

50 tarnyba, 1 dūmas: Mikutis Rupikaitis, jautis ir arklys; činšo duoda 30 grašių ir kitų duoklių neduoda...

57 tarnyba, 1 dūmas: Motiejus Vaitkaitis su sūnum Petrošium, jaučių 2 žagrės, 2 arkliai; dėklos duoda: pasėdžio 10 grašių, 2 statines rugių, statinę avižų, svarą linų, sietą linų sėmenų, sietą riešutų.

Tų prievolinių žmonių suma — 60 tarnybų, 112 dūmų. Jie turi jaučių $94^1/_2$ žagrės, 130 arklių. Pasėdžio duoda 8 kapas 30 grašių, bet tuos pasėdžius vienais metais jie duoda, o kitais neduoda; kiaunės duoda 4 kapas ir 10 grašių; činšinių pinigų 7 kapas 30 grašių; dėklos duoda: 73 statines rugių, 22 statines avižų, 46 svarus linų, 46 sietus linų sėmenų, 46 sietus riešutų, — bet tų duoklių dėl skurdo ir bado kasmet neduodavo...

To Tytuvėnų dvaro kelio bajorai

1 tarnyba, 3 dūmai: Venckus Jamintaitis nieko neturi; Jonas, Stanislovas, Povilas Laurynaičiai, jaučių 2 žagrės, 5 arkliai; duoda pasėdžio 10 grašių, statinę rugių...

Tų kelio bajorų 4 tarnybos, 7 dūmai. Jie turi jaučių $4^1/_2$ žagrės, 9 arklius. Iš jų mokesčio: pasėdžio 40 grašių, kiaunės 10 grašių, 4 statinės rugių...

(Rus. — AVK 14 p. 12—17 Nr. 2. Patikrinta)

II. FEODALŲ PRIVILEGIJŲ DIDĖJIMAS IR ŠLĖKTŲ LUOMO FORMAVIMASIS

173. 1447 m. gegužės mėn. 5 d. Žemės privilegija Lietuvos dvasininkams, bajorams ir miestiečiams, kuria patvirtinamos bajorų laisvės ir feodalams priklausantieji valstiečiai atleidžiami nuo feodalinių prievolių didžiajam kunigaikščiui ir pritvirtinami prie žemės.

Viešpaties vardu amen. Amžinam dalyko atminimui. Visa, kas įvyksta laike, su laiku ir išnyksta iš žmonių atminimo ir negali pasiekti būsimųjų kartų žinios, nebent išliktų, jeigu būtų užrašyta raštuose. Todėl mes, Kazimieras, dievo malone išrinktas Lenkijos karalystės karalius ir Lietuvos, Rusios ir Žemaitijos žemių didysis kunigaikštis, atsižvelgdami į garbingiausiųjų, gerbiamųjų, šviesiųjų, veikliųjų, tvirtųjų ir išmintingųjų bei įžvalgiųjų Lietuvos, Rusios, Žemaitijos didžiosios kunigaikštystės žemių dvasinių ir pasaulietinių prelatų, kunigaikščių, ponų, kilmingųjų, bajorų ir miestiečių pastovią ištikimybę, kurią mums ir mūsų šviesybei bei asmeniui, kaip tikram ir teisėtam paveldėtojui ir prigimtam viešpačiui, turėjo ir dabar turi ir ateityje ketina pastoviai ir ištikimai turėti, kaip tai iš patyrimo juose pačiuose iš tikrųjų gerai yra pastebėta, radome verta už tokį gėrį suteikti jiems atitinkamą ir dosnų atlyginimą, dovanodami jiems malones ir laisves ir kitokį mūsų prielankumą, nes tuomet ateityje bus labiau pasirengę pasitarnauti mums ir būti mums paklusnūs, kai jausis paguosti tokiomis malonėmis.

(§1). Taigi, pirmiausia, Lietuvos, Rusios, Žemaitijos ir t. t. didžiosios kunigaikštystės minėtųjų žemių prelatams, kunigaikščiams, ponams,

kilmingiesiems ir miestams esame davę, suteikę ir neatšaukiamai dovanoję ir šio rašto galia duodame, perleidžiame, dovanojame ir amžiniems laikams, bendrai ir pilnai, suteikiame tas teises, laisves ir imunitetus, kaip turi Lenkijos karalystės prelatai, kunigaikščiai, ponai, kilmingieji ir miestai. Bet, kad šis bendras posakis kuriuo nors būdu negalėtų sukelti ateityje dviprasmiškumų arba abejojimų, mes nusprendėme tas laisves arba kai kurias iš jų čia aiškiai išreikšti.

(§ 2). Tat visų pirma katedrinių, kolegijinių ir vienuolynų bažnyčių, pastatytų ir statysimų, įsteigtų ir steigsimų Lietuvos, Rusios, Žemaitijos ir t. t. didžiosios kunigaikštystės mūsų žemėse, visus dovanojimus, privilegijas ir imunitetus ketiname, kiek tik tai bus mūsų galioje, išlaikyti nepaliestus ir sveikus, ginti ir globoti. Jeigu atsitiktų, kad šios katedrinės, kolegijinės ir vienuolynų bažnyčios, kurių patronato teisė aiškiai pilnai priklauso mums ir mūsų įpėdiniams, tuo tarpu dėl mirties ar atsisakymo vakuotų ir jose nebūtų ganytojo, tada, aprūpindami jas kitu ganytoju ar kitais ganytojais, turime pristatyti ne kurį kitą ar kitus, bet tik mūsų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės čionykštį gyventoją, jei dėl savo gabumų ir dėl savo doro būdo būtų rastas tinkamas, o jei būtų kitaip, tai turėsime pristatyti kas kartą, kai tik bus reikalinga ir patogu, veiklų ir kilnų bei tinkamą antros (t. y. lenkų) tautos asmenį, kuris galėtų vadovauti ir būtų naudingas.

(§3). Taip pat esame suteikę minėtiems Lietuvos, Rusios, Žemaitijos ir t. t. didžiosios kunigaikštystės minėtų žemių prelatams, kunigaikščiams, ponams, kilmingiesiems ir miestams, kad dėl jokio žmogaus įskundimo, viešo ar slapto apkaltinimo ar, apskritai, dėl bet kurio pikto įtarimo neketiname bausti tų kunigaikščių, ponų, kilmingųjų ir miestiečių ar dėti jiems bet kurią baudą, kaip: turtų atėmimą, piniginę baudą, kalinti ar žudyti, nebent pirmiau viešame teisme, laikantis katalikiško papročio teisės, kaltintojui ir kaltinamajam patiems stojus, kaltė iš tikrųjų būtų įrodyta. Po teismo ir šiuo būdu kaltę įrodžius jie privalo būti sudraudžiami ir teisiami pagal Lenkijos karalystės paprotį ir teises atitinkamai jų nusikaltimų kokybei ir kiekybei.

(§ 4). Taip pat, kad už bet kieno kaltę nebūtų baudžiamas niekas kitas, kaip tik tas, kuris nusidėjo ir nusikalto ir kurio kaltė teisme įrodyta ir sprendimas paskelbtas, tačiau visuomet laikantis katalikiškos teisės papročių, tai reiškia, nei žmona už savo vyro kaltę, nei tėvas už sūnaus nusikaltimą, ir priešingai, nei bet kuris giminaitis ar tarnas, nebent kas būtų nusidėjusiojo nusikaltimo dalyvis, išskyrus jo didenybės įžeidimo nusikaltimus.

(§ 5). Taip pat suteikiame, kad aukščiau minėti kunigaikščiai, kilmingieji, ponai ir bajorai turėtų laisvą galimybę išvykti iš mūsų didžiosios kunigaikštystės ir t. t. žemių įsigyti didesnių turtų ir atlikti karo žygių, ir vykti į bet kuriuos svetimus kraštus, išskyrus tiktai mūsų priešų šalis, tačiau tokiu būdu, kad išvykstančių iš krašto mums atliekamos nuo jų turto prievolės nebūtų pažeistos, bet mums ir mūsų įpėdiniams tiek, kiek bus reikalinga, prievolės būtų vykdomos ir atliekamos, tarsi jie patys būtų krašte.

(§ 6). Taip pat minėti kunigaikščiai, ponai, kilmingieji ir miestiečiai savo tėvoniniams turtams ar šviesiausiojo kunigaikščio, valdovo Aleksandro, kitaip Vytauto, amžino atminimo pirmatako ir brangiausio mūsų dėdės, jiems duotiems ar dovanotiems ir šviesaus valdovo Žygimanto suteiktiems ir padarytiems dovanojimams, kuriuos laikydami, turė-

dami, valdydami galės įrodyti ir išaiškinti jų dovanojimus privilegijomis ar įstatymine privilegija ir pakankamu bei tinkamu liudytojų parodymu arba rašytiniu patvirtinimu, tegauna tokią pat teisę, kaip yra žinoma, kad turi Lenkijos karalystės kunigaikščiai, ponai, kilmingieji ir miestiečiai, ir tegul turi laisvą galimybę juos parduoti, keisti, atiduoti, dovanoti ir pagal nuožiūrą savo reikalams naudoti, tačiau keisdami, parduodami, atiduodami, dovanodami tepareiškia apie tai pagal Lenkijos karalystės papročius mums ir mūsų urėdininkams.

(§ 7). Taip pat po tėvų mirties vaikai, vyriškiai ar mergaitės, neprivalės nustoti tėvų paveldimųjų turtų, bet juos su savo teisėtais įpėdiniais visiškai valdys, kaip juos valdo ir pagal savo nuožiūrą naudoja Lenkijos karalystės kunigaikščiai, ponai, kilmingieji ir miestiečiai.

(§ 8). Taip pat, jei kurį nors minėtųjų kunigaikščių, ponų, kilmingųjų ir miestiečių ištiktų mirtis, tada našlei norime palikti vyro turtus ar žemes, kol ji pasiliks našlė. Jei ji antrą kartą panorėtų tekėti, tai ji pati atiduodama vyrui, už kurio pasirinko tekėti, vaikams gi, jei jų yra, paliekami tėvo turtai ir žemės, o jei nėra, tai paliekama pirmojo vyro artimiesiems tomis sąlygomis, kuriomis apskritai tuokiasi Lenkijos karalystės našlės. Bet jei pirmasis vyras būtų paskyręs savo žmonai kokį nors aprūpinimą iš minėtų turtų ir žemių ir ji tai galėtų pakankamai įrodyti, tuomet, gavusi tai teisės nustatyta tvarka, teteka viešpatyje, už ko panori.

(§ 9). Taip pat jie laisvai gali leisti tekėti savo dukteris, pusseseres bei jų giminaites, tiek mergaites, tiek našles, visai mūsų ir mūsų įpėdinių neatsiklausę, tačiau ir šiuo atsitikimu laikydamiesi katalikų apeigų.

(§ 10). Taip pat visi ir atskiri šių Lietuvos didžiosios kunigaikštystės žemių kunigaikščių, ponų, kilmingųjų, bajorų ir miestiečių valstiečiai ir valdiniai tebūnie visai laisvi ir atleisti nuo bet kokio davimo ir mokėjimo rinkliavos arba mokesčio, vadinamo srzepczisne (sidabrinė), taip pat saikų, kurie vadinami dyakla (dėklos), nuo visokios prievolių naštos, kuri vadinama podvodi (pastotės), nuo pristatymo pilims akmenų ir tašytų rąstų bei malkų plytoms arba kalkėms deginti, nuo šienavimo ir kitų mažiau paremtų teise darbų, išskyrus tačiau reikalingų naujų pilių statymą ir senųjų taisymą, taip pat išskyrus tuos kunigaikščių, ponų, kilmingųjų, bajorų valstiečius ir valdinius, kuriuos mes esame jiems davę ir dovanoję. Tačiau senovinius ir nuo seno įprastus mums ir mūsų įpėdiniams patarnavimus, rinkliavas, stacijas, naujų tiltų statymą, senųjų taisymą ir kelių priežiūrą paliekame neliečiamą ir norime, kad tai visuomet pasiliktų galioje.

(§ 11). Taip pat mes ir mūsų urėdininkai nepriimsime, nei saviesiems urėdininkams neleisime priimti Lietuvos, Rusios, Žemaitijos ir t. t. minėtų žemių kunigaikščių, ponų, kilmingųjų ir miestiečių žmonių duoklininkų, tėvoninių kaimiečių, vergų, kokios bebūtų lyties ir padėties, taip pat ir Lietuvos, Rusios, Žemaitijos ir t. t. didžiosios kunigaikštystės prelatai, kunigaikščiai, ponai, kilmingieji, bajorai ir miestiečiai jokiu būdu nei patys, nei per kurį savo urėdininką taip pat tenepriima mūsų ir mūsų įpėdinių žmonių, kurios lyties ar padėties jie bebūtų.

(§ 12). Taip pat dėl valdinių, priklausančių minėtiems kunigaikščiams, ponams, kilmingiesiems ir bajorams, neduosime vykdytojų, vadinamų dzeczske, prieš tai nepareikalavę iš pono, kurio valdinys padarė skriaudą, kad teistų. Jeigu jis nustatytu laiku neduotų tiesos, tuomet turės būti pasiųstas kuris mūsų arba mūsų urėdininkų vykdytojas;

o kaltininkas, kuris nusipelnė baudos, privalo baudą užmokėti savo ponui, o ne kitam.

(§ 13). Taip pat pažadame ir įsipareigojame, kad minėtos mūsų didžiosios kunigaikštystės valdomų sričių bei žemių nesumažinsime, bet jų ribose, kaip mūsų pirmatakai ir ypatingai minėtasis valdovas Aleksandras, kitaip Vytautas, mūsų dėdė ir t. t., laikė ir valdė, taip ir mes jas pilnas ir nepaliestas laikysime, valdysime, ginsime ir su dievo pagalba pagal visas mūsų jėgas stengsimės praplėsti.

(§ 14). Taip pat pažadame ir įsipareigojame, kad tos didžiosios kunigaikštystės tose mūsų žemėse jokiam svetimšaliui mes neduosime ir mūsų įpėdiniai neduos žemių, pilių, miestų ar bet kurių dvarų valdyti ir laikyti, taip pat bet kurių pareigybių ir asmens titulų, tik duosime laikyti ir valdyti minėtos didžiosios kunigaikštystės tų mūsų žemių vietiniams gyventojams.

Šiam raštui paliudyti prie jo yra prikabintas mūsų antspaudas. Sudaryta ir duota per rankas Mykolo Kęsgailavičiaus iš Deltuvos, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kanclerio, Vilniuje antradienį, pačią šventojo Zigmanto dieną, 1457[1] viešpaties metais. Rašyta raštininko Martyno iš Luskų ranka, kuris dalyvavo tai pavedant.

(Lot. — CEXV 3 p. 9—12 Nr. 7)

174. 1492 m. rugpiūčio mėn. 6 d. Ponų ir Ponų Tarybos teisių praplėtimas.

Iš d. k. Aleksandro žemės privilegijos.

(§ 14). Taip pat kokius tik nutarimus ir dalykus su ponais mūsų tarėjais baigsime, nustatysime ir nuspręsime, tų su nieku kitu neprivalėsime pakeisti, pataisyti arba panaikinti.

(§ 15). Taip pat, kada kai kuriuos nutarimus ir reikalus pasitarime su mūsų ponais reikės apsvarstyti ir tie ponai tam nepritars, tai mes neprivalome dėl to pykti ant jų, bet, ką tik jie mums patars mūsų ir bendrai gerovei, mes tai įvykdysime.

(§ 16). Taip pat dignitorijas, sričių valdymą ir visas kitas pareigybes arba paveldimą turtą turėsime suteikti ne svetimšaliui arba ateiviui, bet tiktai vietiniams. Tačiau už paskyrimą ir davimą arba suteikimą bet kurių dvasinių ir pasaulietinių dignitorijų, valdomų sričių ir pareigybių neprivalome nieko reikalauti, taip pat ponai vaivados ir seniūnai nieko neprivalo iš urėdininkų ir laikytojų imti arba reikalauti, nebent tik tai, ką kuris nors mums arba jiems dėl garbės savo noru dovanos.

(§ 17). Tačiau visų pareigybių ir sričių valdymo mes neprivalome kam nors pavesti be mūsų tarėjų nutarimo. Tačiau, jeigu kuris iš urėdininkų mums bus įskųstas kaip mūsų turto eikvotojas ir daraąs nuostolius, abi šalys privalo pačios stoti prieš mus, ir, išklausius bylą, kaltininkas turės būti nubaustas, kiek yra nusipelnęs, o be kaltės pareigybių neturime atimti.

(§ 18). Taip pat vaivados, seniūnai, laikytojai, tijūnai, urėdininkai ir visi vietininkai mūsų didžiojoje kunigaikštystėje tebūna laikomi ir sau-

[1] Tais metais privilegija tik patvirtinta ir atnaujinta, ištrinant seną 1447 metų skaičių ir įrašant naują, taip pat prikabinant naują antspaudą.

gojami pirmesnėje garbėje ir aprūpinime ir savo valdomose srityse, kaip mūsų pirmatakų, didžiųjų kunigaikščių Vytauto, Žygimanto ir mūsų tėvo, ir tegu jie teisia ir tvarko, mokesčius ir savas pajamas pilnai tereikalauja ir teišieško kaip anksčiau, taip pat tetvarko tarnautojus ir jų kelionės išlaidas, kitaip vadinamas proiezdi, tepasirūpina apmokėti pagal srities paprotį.

(§ 19). Taip pat, mirus kuriam nors laikytojui arba tijūnui Vilniaus ar Trakų apygardose, Vilniaus ir Trakų vaivados savo apygardose teprašo iš mūsų ir tereikalauja pavesti valdomas sritis, atsižvelgiant į turimus nuopelnus arba padarytas paslaugas, ir taip pat tiems, kurie mums atrodys tinkami, ir tokiu pat būdu tebūna daroma visose kitose apygardose.

(§ 20). Taip pat dignitorijas, sričių valdymą ir pareigybes pilyse ir esančiuose nuošalesnėse vietose miestuose, jeigu jos bus laisvos ir neužimtos, apsvarstę su ponais mūsų tarėjais, tokias pareigybes arba valdomas sritis suteiksime už nuopelnus arba tam, kuris mums atrodys vertingesnis, ir ponai mūsų tarėjai privalo taip daryti...

(§ 23). Taip pat muitai, smuklių mokesčiai ir kiti mokesčiai, kuriuos mes gauname iš baudų ir iš bet kur, tebūna imami ir įnešami į mūsų iždą, ir šitie mokesčiai turi būti panaudoti pagal ponų mūsų tarėjų nutarimus bendrai krašto gerovei. Nesant jokio būtino reikalo, minėtų mokesčių be pačių ponų valios mes negalime iš iždo išimti arba atsiimti arba išvežti iš srities...

(§ 25). Taip pat liaudies žmonių neturime iškelti aukščiau už kilminguosius, bet visą kilnuomenę turime išlaikyti jos garbingume.

(§ 26). Taip pat į valsčius ir pas duoklininkus mes turime pasiųsti kasmet vis po du ponus rinkti mokesčių ir nepriemokų, liaudies kalba vadinamų niedobirkov, ir tie ponai, taip pat ir jų tarnautojai, turi gauti jiems priklausančias pajamas, kaip buvo iš seno prie mūsų pirmatakų...

(§ 31). Taip pat jeigu kuri mergaitė arba našlė panorėtų ištekėti į svetimą kraštą už Lietuvos didžiosios kunigaikštystės ribų, tada, gavusi pasogą ir kraitį, paveldimą turtą tepalieka čia, ir kištis į jį nebegalės...

(Lot. — PZP 1 p. 24—27, ir AKP 7 p. 268—270)

175. 1495 m. kovo mėn. 30 d. Neturintieji iš ko tarnauti karo tarnybą bajorai aprūpinami žeme su žmonėmis.

D. k. Aleksandro suteikiamas raštas Kauno pavieto bajorams Taudiginavičiams.

Aleksandras... Trakų vaivadai, žemės maršalkui ponui Petrui Jonavičiui. Lenkėsi mums Kauno pavieto bajorai Petras ir Jonas Taudiginavičiai ir pasakė mums, kad jų yra 5 broliai, o tėvoniją turi mažą — nesą iš ko mums tarnauti, ir maldavo mus, kad duotume jiems tuščią žemę Kurkliuose prie Audros upės, kurią buvo paėmęs sau Daugintas, o toji žemė ištuštėjusi dar prie pono Radvilos, bet dabar toje žemėje yra apsigyvenę 12 žmonių. Ir mes tą žemę su žmonėmis, su visu tuo, kas iš senovės tai žemei priklausė, jiems davėme. Ir tamsta įsakyk juos į tai įvesdinti. Rašyta Vilniuje kovo 30 d., 13 indikto.

(Rus. — LMZp sk. 585 Nr. 73)

176. 1528 m. gegužės mėn. 1 d. Karo prievolės normų nustatymas ir žinios apie statomų karių skaičių.

Iš kariuomenės surašymo.

1528 d. g. metais gegužės mėnesio 1 dieną, 1 indikto.

Valdovas karalius ir didysis kunigaikštis Žygimantas su visais Lietuvos didžiosios kunigaikštystės tarybos ponais, būdamas Vilniuje didžiajame visuotiniame seime, teikėsi nutarti ir nustatyti žemės gynimą, kuriuo būdu ponai tarėjai ir kunigaikščiai, ir poneliai, ir visi šlėktos Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje turi visuomet būti pasiruošę žemės tarnybai ir pagal tą nutarimą ir žemės surašymą turi statyti nuo savo dvarų būrį žirgų su ginkluotais raiteliais. Kaip visa žemė yra surašyta ir kiek kas turi dvaruose žmonių, viskas pagrindiniuose registruose yra surašyta ir sužymėta. Ir nutarta, jog kiekvienas, kas turi savo žmones savo dvaruose, privalo nuo kiekvienų 8 tarnybų žmonių statyti jaunuolį su geru žirgu, ginkluotą, su ietimi, su vėliavėle, šarvuotą, su šalmu, kalaviju arba kardu, spalvotu drabužiu, diržu ir dviem pentinais. Čia pagal žemės knygas visa žemė yra susumuota, kad kiekvienas kunigaikštis ir ponas nuo kilmingesnių iki mažesnių giminių turi statyti nuo 8 tarnybų žmonių raitą jaunuolį, o kas turi eiti žemės tarnybą, visi tie yra surašyti tose knygose trumpais vardais, nerašant žmonių skaičiaus, bet tiktai skaičių žirgų, kaip kas turi tarnauti. Ir šis nutarimas nuo šio laiko turi galios tiktai 10 metų.

Pirmiausia tarybos ponų būriai

Kunigas Jonas, Vilniaus vyskupas, nuo savo pasaulietinių dvarų, be bažnytinių, turi statyti žemės tarnybai 236 žirgus. ... Ponas Goštautas, Vilniaus vaivada, nuo visų savo dvarų turi statyti žemės tarnybai 466 žirgus. Kunigaikštis Konstantinas (Ostrožskis), Trakų vaivada, nuo visų savo dvarų turi statyti žemės tarnybai 426 žirgus. Vilniaus ponas, Gardino seniūnas (Jurgis Radvila) nuo visų savo dvarų turi statyti žemės tarnybai 261 žirgą, o nuo Lipsko jo malonybė turi statyti 60 žirgų. Ponas Jonas Jonavičius Zaberezinskis nuo visų savo dvarų turi statyti žemės tarnybai 197 žirgus. Ponas Stanislovas Stanislovavičius (Kęsgailavičius), Trakų ponas, Žemaitijos seniūnas, nuo visų savo dvarų turi statyti 371 žirgą; o be to, nuo visų jo ponios ir podukros dvarų turi būti statoma 246 žirgai... Ponas Povilas Ivanavičius Sapiega turi statyti 21 žirgą...

Tai kunigaikščių karių registras

Kunigaikštis Jurgis Alelkavičius Sluckis nuo visų savo dvarų turi statyti žemės tarnybai 433 žirgus. Kunigaikštis Mikaila Ivanavičius Mstislavskis turi statyti žemės tarnybai 32 žirgus... Kunigaikštis Simanas Jomantavičius turi statyti 19 žirgų... Kunigaikštis Simanas Glinskis turi statyti 2 žirgus...

Upytės bajorų registras

Martynas Viekavičius — 5 žirgai. Mikalojus Butkavičius — 4 žirgai...

Tie Upytės bajorai su tais, kurie neturi žmonių, turi statyti žemės tarnybai 379 žirgus.

Anykščių bajorai

Suminėtas kiekvienas bajoras ir keliais žirgais turi tarnauti.

Nocius Vaidotavičius — žirgas. Rimkus Jonavičius — 3 žirgai. Mockus Jonavičius — žirgas. Jokūbas Martynavičius — 2 žirgai. Vaitiekus Petravičius — žirgas. Petras Skaptavičius — žirgas.

Taip pat Anykščių bajorai, tie, kurie neturi žmonių, patys turi joti tarnybon.

Vaitiekus Vaidavičius pats. Jonas Noreišavičius pats. Motiejus Dabkavičius pats. Rimkus Miškavičius pats. Jurgis Šaduikavičius pats. Pocius Martynavičius pats. Stonkus Venavičius pats. Jurgis Gavenavičius pats. Kriščius Duseikavičius pats. Stanislovas Medevičius pats. Petras Darguževičius pats. Ramoška Ikonis pats. Dabkus Predkavičius pats. Mykolas Mižtautavičius pats. Lukošius Mykolavičius pats.

Tie Anykščių bajorai turi statyti žemės tarnybai 24 žirgus.

Telšių valsčius

Petras Liaučevičius — 2 žirgai. Stanislovas Liaučevičius — žirgas. Jurgis Stanislovavičius — žirgas. Grigaras Baltramiejevičius su broliu — žirgas. Stanislovas Pikelevičius — žirgas. Petrošius Noravičius — žirgas. Lukas Jurgevičius su broliu — žirgas. Jakštas Gaurylavičius su broliu — žirgas. Jonelis Vitkavičius su broliu — žirgas. Jonas Vemnevičius su broliu — žirgas. Petras Skubišius — žirgas. Jurgis Saumantaitis — žirgas. Petrošius Siraitis su 4 sūnumis — žirgas. Meištas Skurdaitis — žirgas. Jukna Petravičius — žirgas. Vaitkus Mažrimavičius — žirgas. Jonušis Milaitis su 2 sūnumis — žirgas. Povilas Mikalojevičius — žirgas. Bartkus Mikalojevičius — žirgas. Lenkus Mikalojevičius — žirgas. Jocys Mikalojevičius — žirgas. Rimkus Jocavičius — žirgas. Križius Vaitkavičius su broliu — žirgas. Vaitkus Pikturnaitis — žirgas. Mastvilas Gaudikavičius — žirgas. Jonkus Daugėlavičius — žirgas. Abromas Gaudikavičius — žirgas. Petrošius Piktavičius su broliu — žirgas. Jonas Kunaitis — žirgas. Jonelis Vitartavičius su broliu — žirgas. Petkus Jurgavičius su broliu — žirgas. Viliotas Andrevičius — žirgas. Pocius Mažeikavičius su 4 broliais — žirgas. Stanislovas Petravičius su 2 sūnumis — žirgas. Sutkus Vimantavičius — žirgas. Vitkus Jurgaitis — žirgas. Stonys Krubavičius su broliu — žirgas. Beniušis Momavičius su 2 brolėnais — žirgas. Norvilas Mižavičius — žirgas. Petkus Tamkavičius su broliu — žirgas. Gricius Jokūbavičius su brolėnais — žirgas. Mikalojus Vaitkavičius su dėde — žirgas. Norvilas Drusutaitis su 2 broliais — žirgas. Petkus Daubaravičius — žirgas. Steponas Lelavičius su broliu — žirgas. Mažrimas Stirpeikavičius su 2 broliais — žirgas. Gailius Kandrotavičius — žirgas. Mocius Norvydavičius — žirgas. Križius Jonavičius — žirgas. Jurgis Ernikaitis su 4 broliais — žirgas. Vitkus Lentvitavičius — žirgas. Kuzionas Giniotavičius — žirgas. Ambrasas Norvydavičius — žirgas. Jonas Butkavičius su 2 broliais — žirgas. Valandis Petravičius su 4 broliais — žirgas. Blandis Naikavičius — žirgas. Martynas Mažeikaitis su broliu — žirgas. Šimkus Gintavičius — žirgas. Jurgis Bartkaitis — žirgas. Petkus Mantrimavičius su brolėnu — žirgas. Povilas Danilavičius su 2 broliais — žirgas. Pocius Norgelavičius — žirgas. Baltramiejus Vaitkavičius — žirgas. Jonas Piktutavičius su 2 broliais — žirgas. Ročius Jonavičius su broliu — žirgas. Mikalojus Paulavičius su brolėnu — žirgas. Bartkus Mockavičius su 3 broliais — žirgas. Gedvilas Kražis — žirgas. Andrius Prideikaitis — žirgas. Petkus

Mikalojevičius su brolėnais — žirgas. Vaitkus Ginvintavičius su broliu — žirgas. Galminas Duseikavičius su 3 broliais — žirgas. Kinčius Duseikavičius — žirgas. Mikas Derkintavičius su 4 broliais — žirgas. Gricius Vazginavičius su 3 broliais — žirgas. Petras Budkavičius — žirgas. Petras Vitkavičius — žirgas. Pocius Karalius — žirgas. Juška Lesavičius su broliu — žirgas. Poškelis Petravičius — žirgas. Petrošius Daubaraitis su broliu — žirgas. Mikalojus Budkavičius — žirgas. Bartkus Gestautaitis — žirgas. Petras Tautkavičius su 2 broliais — žirgas. Andrius Gegulavičius, Jonelis Povilavičius — žirgas. Petras Kantminavičius su 5 broliais — žirgas. Petras Radivilavičius — žirgas. Gidkus Jonavičius su 5 broliais — žirgas. Gedvilas Dargužavičius su 3 broliais — žirgas. Rantius Jonavičius su 3 broliais — žirgas. Stonkus Mockavičius — žirgas. Petras Vaikelevičius su 4 broliais — žirgas. Jurgis Dargilavičius su broliu — žirgas. Mikalojus Jonavičius su brolėnu — žirgas. Jokūbas Piktvilavičius su broliu — žirgas. Mikalojus Gedvilavičius su brolėnu — žirgas. Ponas Adomas Anusavičius — žirgas.

(Rus. — LMPr sk. 7—9, 15, 16, 61—62, 102, 106, 219—220; be to, kadangi ten trūksta didžiosios dalies Telšių valsčiaus surašymo, trūkstamoji dalis paimta iš įrašų teismų knygose VCA Sen. aktų kn. 14696 l. 394—395, kn. 14674 l. 539—540 ir kn. 15152 l. 177—178)

177. 1529 m. gegužės mėn. 20 d. Bajoras Rimka Alkštaitis ir jo brolis, įrodę, kad Vytauto laikais jų senoliai turėję po veldamą, atleidžiami nuo raitininkų tarnybos ir pripažįstami bajorais šlėktomis, nes Vytautas neduodavo veldamų prastiems žmonėms.

D. k. Žygimanto Senojo raštas.

Žygimantas... Prašė mus Žemaičių bajorai Rimka Alkštaitis ir jo brolis Povilas Sankutaitis ir parodė mums Trakų pono, Žemaitijos seniūno, pono Stanislovo Stanislovavičiaus Jonavičiaus raštą, kuriame parašyta, kad jų urėdininkai buvo pradėję versti šiuos bajorus eiti raitininkų tarnybą, o jie parodę jo malonybei didžiojo kunigaikščio Vytauto raštą, kad jisai dar jų senoliams buvo davęs po veldamą, ir, be to, rodė jam dar jo malonybės senolio, pono Jono Kęsgailos, raštą, kuriame esą parašyta, jog taip pat buvo pradėję juos versti eiti šienauti, bet velionis ponas Kęsgaila, sužinojęs apie tai, kad jie šieno nepiaudavę, ir toliau neliepęs jiems šieno piauti, taigi ir dabartinis Žemaitijos seniūnas, apsvarstęs tatai su bajorais, jog didysis kunigaikštis Vytautas prastam žmogui veldamų neduodavęs, tiktai bajorams, geriesiems žmonėms, ir taip pat supratęs iš pono Jono Kęsgailos rašto, jog jisai jų pirmatakams neliepęs eiti šienauti, ir taip pat matydamas aiškų įrodymą, jog jie įrodė esą bajorai šlėktos, jo malonybė šiuos bajorus paliko po senovei ir nuo tos raitininkų tarnybos atleido, ir tam davė jiems savo raštą. Ir jie mus prašė, kad duotume jiems tuo reikalu mūsų raštą. Taigi, kadangi jų pirmatakai buvo gerieji žmonės, ir jeigu tos tarnybos ir anksčiau ir dabar nėjo, ir jei tai yra taip, mes, supratę iš pono seniūno rašto, tam davėme jiems šį mūsų raštą. Ir jie todėl nebeturi tos raitininkų tarnybos tarnauti ir raštų vežioti, bet turi mums tarnauti žemės tarnybą taip, kaip ir kiti bajorai šlėktos, pagal pono Žemaitijos seniūno raštą, kurį tam reikalui turi pas save. Rašyta Vilniuje 1529 d. g. metais gegužės mėnesio 20 dieną, 2 indikto.

(Rus. — AVK 24 p. 84 Nr. 48)

178. 1529 m. rugsėjo mėn. 29 d. Teismai ponams ir bajorams.

Iš I Statuto VI skyriaus.

III. Kiekvienas mūsų vaivada ir seniūnas ir laikytojas turi parinkti savo paviete du žemininkus ir juos prisaikdinti, ir šie turi teisti kartu su jų urėdininkais.

Taip pat gi nustatome, kad mūsų vaivados, seniūnai ir laikytojai kiekvienas savo paviete turi parinkti sau žemininkus, gerus ir patikimus žmones, ir juos prisaikdinti ir nustatyti taip: jeigu ponas mūsų vaivada, seniūnas ir laikytojas patys, būdami užimti mūsų reikalais arba žemės (krašto) reikalais, neturės laiko patys teisti kurių nors bylų, tada tuodu žemininkai kartu su tų ponų mūsų urėdininkų vietininkais ir maršalkais turi tai žiūrėti ir spręsti pagal tas rašytines teises, kurias esame davę visai žemei. O tų ponų mūsų vaivadų ir seniūnų, ir laikytojų prisiekusieji raštininkai taip pat turi būti prie jų ir visa tai rašyti ir, be to, žiūrėti mūsų baudų ir taip pat kitų baudų, ir savųjų ponų pajamų. O be tų ponų prisiekusiųjų žemininkų, jeigu jų abiejų nebūtų, vietininkai nei maršalkai neturi teisti, bet vienas tų žemininkų nuolat turės būti prie jų.

V. O teisti dėl skriaudų suvažiuoti ponams antrą savaitę prasidėjus pasninkui.

Taip pat nustatome dėl šlėktų skriaudų, kurių patiria nuo ponų arba nuo mūsų ir ponų urėdininkų dėl žemių, grobimų, plėšimų, smurtų ir nužudymų, arba taip pat ir pačių ponų ir jų valdinių tarpe — suvažiuoti šitoms byloms spręsti vieną terminą per metus, antrą savaitę prasidėjus pasninkui. Šiam terminui ponai turės suvažiuoti į paskirtą vietą į Vilnių, ir niekas neturi nieku atsikalbinėti, nebent vien tik liga. Per šitą terminą, kaip per galutinį, kiekvienas ponas turi atsiteisti vienas kitam. Taip pat tas, kurį kaltins, kad jis yra nuteisęs ne pagal teisę, turi kiekvienam duoti atsaką ir per tą patį terminą turi atsiteisti. Ir šitie teismai neturi būti niekur kitur teisiami, tiktai mūsų valdoviniuose rūmuose Vilniuje.

VI. Apie skriaudas, kurių ponams ir žemininkams darytų ponai ir ponios našlės, ir vietininkai, ir jų valdiniai, jeigu nebūtų duota atiteisimo.

Taip pat nustatome, jeigu kuriam nors ponui būtų padaryta kuri skriauda pono arba ponios našlės, ar žemininkui padaryta skriauda pono arba vietininko ir jo valdinių, tada tie nuskriaustieji turi kreiptis į jį per pasiųstinį, kad jis pats duotų atiteisimą iš savęs arba iš vietininko, arba iš savo valdinių. Jeigu jisai, kreipiantis į jį per pasiųstinį, nepanorės duoti atiteisimo, o mes, valdovas, tuo metu nebūsime mūsų valstybėje, Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, tada tasai turi skųstis ponams mūsų tarėjams, trims arba dviem, kurie bus netoli jo, ir paimti iš jų, iš dviejų ar trijų, šaukimus, kad tasai ponas pats stotų ir savo vietininką ir valdinius, kurie yra jam padarę skriaudos, pastatytų į pirmąjį seimą, kurį mes, valdovas, arba ponai mūsų tarėjai paskirsime. Ir jis privalo stoti pats ir pristatyti savo valdinius ir turės dėl to atsakyti kaip galutiniu terminu. Jeigu šituo terminu nebūtų atsiteista, tada tas pašauktasis turi stoti prieš ponus tarėjus tuo terminu, kurį mes nustatėme ponams mūsų tarėjams kasmet susirinkti į Vilnių teismo bylų spręsti prasidėjus pasninkui antrą savaitę. Ir ponai, susirinkę tam terminui į Vilnių, privalės visas tas bylas teisti, kurių bus tam terminui šaukimai, ir duoti atiteisimą neišsivažinėdami...

XXVIII. Laikytojai, kurie neseniai pavadinti laikytojais, o prieš tai buvo tijūnai, neturi teisti šlėktų, bet tik vaivados, maršalkai ir seniūnai.

Be to, nustatome, kad laikytojai, kurie neseniai pavadinti laikytojais, o pirmiau buvo vadinami tijūnais, neturi patys teisti šlėktų ir mūsų bajorų ir savo vykdytojų siųsti pas juos, bet juos turi teisti vaivados ir mūsų žemės ir kiemo maršalkai ir seniūnai...

(Rus. — ZPL p. 242—243, 247—250, 272)

179. 1529 m. rugsėjo mėn. 29 d. Galvos baudos dydis nužudžius šlėktą ir kitokį žmogų.

Iš I Statuto.

(VII skyr.) XXVIII. Šlėktų galvos baudos ir valdovinės baudos su galvos bauda nustatymas

Taip pat nustatome, jeigu šlėkta nužudytų šlėktą susikivirčijus ar taip dėl kurio nors atsitikimo ir tai būtų įrodyta dėl jo teisme, tada turi mokėti giminaičiams galvos baudos 100 kapų grašių, o mums, valdovui, kitą 100 kapų grašių į iždą...

Vienuoliktasis skyrius
Apie raitininkų (kelio žmonių), valstiečių (mužikų) ir bernų galvos baudas

I. Apie raitininko ir drevininko galvos baudas

Taip pat nustatome, kas nužudytų raitininką (kelio žmogų) arba drevininką, galvos baudos už raitininką 12 (ilgųjų) rublių grašių, o už drevininką 8 rublius grašių; o kas mušė raitininką arba drevininką, tai raitininkui atlygio 3 rubliai grašių, o drevininkui — rublis; o jų žmonoms dvigubai.

II. Apie amatininkų galvos baudas ir atlygius

Auksakaliui, vargonininkui, patrankininkui, kepėjui, virėjui, dailidei, rėžėjui, kalviui, staliui, stikliui, sakalininkui, šunininkui, vežėjui, žirgžininkui, mūrininkui, siuvėjui, batsiuviui, išsiuvinėtojai, kaurininkei, skalbėjai, — visiems tiems galvos bauda turi būti kaip raitininkui 12 rublių grašių. Kad ir tais amatininkais būtų prievolinis žmogus arba nelaisvasis, tai ir jam ta galvos bauda, o atlygio rublis.

III. Apie tijūnų ir pristovų ir kitų urėdininkų mušimą ir galvos baudas

Tijūnui, pristovui, raktininkui, jeigu kas jį užmuštų esant pareigose, galvos baudos 12 rublių grašių, o atlygio jiems esant pareigose 3 rubliai grašių. O jeigu kuris tijūnas arba pristovas būtų pašalintas iš pareigų, tada jiems galvos bauda ir atlygis kaip ir prievoliniam žmogui. O jeigu bernas būtų pareigose tijūnu arba pristovu, galvos baudos jam 10 kapų grašių, o atlygio rublis ligi to laiko, kol tebėra pareigose, o jeigu bus atleisti iš pareigų, tada jiems galvos bauda ir atlygis kaip bernams.

IV. Apie prastų žmonių ir bernų galvos baudas ir mušimus

O jei kas nužudytų prievolinį žmogų, tai turi mokėti už jį galvos baudos 10 kapų grašių, o už nelaisvąjį berną galvos baudos 5 kapas grašių, o nelaisvajai moteriškei galvos bauda tokia pat.

Jeigu kas sužeistų arba primuštų prievolinį žmogų, tas turi duoti jam atlygio pusrublį grašių, o moteriškei rublis grašių, o bernui puskapis grašių, o jo žmonai kapa grašių.

(Rus. — ZPL p. 297, 352—355)

180. Apie 1529 metus. Didikų ir šlėktų nesutarimai dėl bajorų teismų reformos.

a) Didikų atstovo kanclerio A. Goštauto gynimas esamos, ne bajorų renkamos teismų sistemos.

Iš A. Goštauto memorandumo karalienei Bonai dėl teismų.

...O kadangi vienokia santvarka yra Lenkijos karalystės, kitokia Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, dėl to reikia, kad skirtingi papročiai būtų skirtingai traktuojami...

Taip pat, kai tik Lenkijos karalystei ginti reikia uždėti kokį nors mokestį, sušaukiami visi tarėjai, sušaukiami taip pat šlėktų atstovai, be kurių pritarimo ir valios negalės būti uždėtas joks mokestis, tai patys ponai verčia šlėktų atstovus nepritarti jokiam mokesčiui. O karališka didenybė nors ir žinotų tai, tačiau negalės to prikišti ponams, kadangi jie verčia visą kaltę atstovams. Mūsų nutarimai toli gražu kitaip daromi, ir kas tik karaliaus didenybės ir ponų nutariama, mūsų bajorija turi tai vykdyti. Ir mes į savo seimus taip pat kviečiame bajoriją, neva dėl garbės, tačiau iš tikrųjų tam, kad kiekvienam iš jų būtų aišku, ką mes esame nutarę.

Ir kas dėl gynybos, tas pat pasakytina dėl teismų: vienas būdas Lenkų ponams, kitas mums. Lenkų ponai savo kaimus turi sujungtus į vienetus ir atskirtus nuo kitų kaimynų, o mūsų kaimiečiai, priešingai, susimaišę ir pakrikę savo dirvomis, pievomis ir laukais, ir todėl jeigu nesutarimus, kurie kyla tarp jų, tektų likviduoti ir apraminti pagal Lenkijos teisės paprotį, susidarytų daugiau keblumo ir sąmyšio, kaip kad ginčo likvidavimo...

Tegu netiki jos didenybė, kad visi siekia šio teismo pakeitimo; jo nori Povilas su Nikodemu[1], kurie niekada prieš save nėra matę ištraukto iš makščių kardo, ir Upytės karuža[2], kuris anksčiau buvo pagautas piktadarybę vykdant ir dėl to buvo įmestas į kalėjimą, o tų, kurie jiems pritarė, tėra vos dešimtis. Ne ligi šio skaičiaus ir ligi šių vadų ir patarėjų yra nusmukę Lietuvos šlėktos ir bajorija. Jeigu jų nusistatymo būtų ir tos kunigaikštystės kunigaikščiai ir didikai, tai, žinoma, pritartų jiems...

---

[1] Kalbama, tur būt, apie Povilą Sapiegą, valdovo maršalką, ir Nikodemą Ciechanoviecki.

[2] Kalbama, tur būt, apie Upytės karužą Mikalojų Butkevičių, kuris buvo pašalintas 1528 m. iš pareigų dėl įvairių nusižengimų.

b) Didikų priešininkės karalienės Bonos ir Lenkijos šlėktų nuomonės reiškėjo J. Chojenskio atsikirtimas.

Iš J. Chojenskio memorandumo.

... Ir ne vien tik Povilo ir Nikodemo yra šis prašymas dėl sudarymo teismų, bet visų šlėktų, kurie jau 8 metai maldavimais ir ašaromis neduoda dėl to ramybės karaliaus didenybei, bet kadangi mato, kad čia viešpatauja jėga, ne teisingumas, bijosi dėl savęs ponų vaivadų, kurių jurisdikcijoje jie yra, ir jie nedrįsta viešai prašyti, kadangi, tiek veltui maldavę, jie abejoja, kad jie gali išprašyti, besipriešinant ponams vaivadoms...

(Lot. — AT 11 p. 163—167)

181. 1540 m. gruodžio mėn. 23 d. D. k. Žygimanto Senojo sprendimas, kuriuo patvirtinama bajorystė Eišiškių bajorams Svetkui Rapolioniui ir kitiems, kuriuos vietiniai pristovai norėjo įtraukti į prievolinių valstiečių tarnybą.

Žygimantas... Lenkėsi mums tie Eišiškių bajorai Svetkus Rapolavičius[1], Motiejus Ancavičius ir Ancuška Vaitkavičius su savo broliais ir padėjo prieš mus Trakų vaivados, žemės maršalko pono Jono Jonavičiaus Zaberezenskio raštą, kuriame yra parašyta, kad Eišiškių pristovai buvo ėmę skriausti juos ir ieškoti jų sau prievolinės (lažo) tarnybos eiti, ir ponas vaivada, mūsų įsakytas ir gavęs mūsų raštą, apklausinėjo Eišiškių karužą ir bajorus šlėktas apie tai, ar jie yra prasti žmonės arba bajorai šlėktos ir tarnavo su jais žemės tarnybą, ir tie liudijo ponui vaivadai, kad jie iš seno yra bajorai šlėktos ir kartu su jais tarnauja žemės tarnybą; ir dar ponas Trakų vaivada, nesitenkindamas tuo paliudijimu, žiūrėjo registruose, kuriuose yra surašyti visi šlėktos, ir ten rado, kad jie yra surašyti su bajorais šlėktomis, ir jo malonybė pagal karužos ir bajorų šlėktų liudijimą ir taip pat pagal aprašymą registruose paliko juos šlėktomis ir neliepė jiems tarnauti prievolinių tarnybų ir tuo reikalu davė jiems raštą su prispaustu savo antspaudu. Ir dar, be to, jie padėjo prieš mus kunigaikščio Ivano Mikailavičiaus Višnevskio raštą, kurį jis jiems yra davęs dar būdamas mūsų Eišiškių laikytoju, ir dar dabartinio Eišiškių laikytojo pono Levo Simanavičiaus Čižo raštą, kuriuose parašyta, kad jie paliko juos pagal pono Trakų vaivados raštą. Ir tie bajorai prašė mus, kad juos laikytume sutinkamai su tuo pono Trakų vaivados raštu ir Eišiškių laikytojų raštais ir tuo reikalu duotume jiems mūsų raštą. Taigi, kadangi Trakų vaivada ponas Jonas Zaberezinskis, mūsų įsakytas ir gavęs mūsų raštą, yra apklausęs apie tai Eišiškių karužą ir bajorus šlėktas ir, be to, ir registruose to žiūrėjo ir ten rado juos užrašytus bajorais šlėktomis, mes paliekame juos sutinkamai su pono Trakų vaivados raštu ir tam reikalui duodame jiems šį mūsų raštą, kad Eišiškių pristovai jau nebeturi jų pačių ir jų įpėdinių ieškoti sau prievolinės tarnybos eiti, bet kad jie turi kartu su kitais bajorais šlėktomis tarnauti mums žemės tar-

[1] Šiame rašte kalbama apie vieno iš pirmųjų lietuviškai rašiusių Stanislovo Svetkaus Rapolionies giminę.

nybą. Ir kad tai būtų tvirta, įsakėme pridėti prie šio mūsų rašto mūsų antspaudą. Rašyta Vilniuje 1540 d. g. metais gruodžio mėnesio 23 dieną, 14 indikto. — Hornostajus, žemės iždo valdytojas, maršalkas ir raštininkas.

(Rus. — CGADA, Lietuvos Metrika I A/24 l. 29)

182. 1549 m. Artimas d. k. Žygimantui Augustui didikas, žemės maršalkas, Šiaulių laikytojas Mikalojus Radvila gausiai apdovanojamas.

a) 1549 m. vasario mėn. 25 d. D. k. Žygimanto Augusto raštas, kuriuo duoda M. Radvilai Šiaulių valsčių ligi jo gyvos galvos su visomis pajamomis be jokio atsiskaitymo.

Žygimantas Augustas... Kiemo maršalkui, žemės iždo valdytojui, mūsų raštininkui, Slanimo ir Mstibogovo seniūnui, Darsūniškio, Birštono ir Zelvos laikytojui ponui Ivanui Hornostajui. Pranešame tamstai, kad dėl svarbių ir garbingų tarnybų, reikalingų didelių išlaidų, žemės maršalko, Šiaulių laikytojo pono Mikalojaus Radivilos, Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikščio, davėme jam mūsų Šiaulių valsčių su visais mokesčiais, pajamomis ir naudomis, kuriuos mes, valdovas, iš to valsčiaus turėtume gauti, ligi jo malonybės gyvos galvos, nieko mums, valdovui, ir mūsų iždui ten iš to valsčiaus neišimdami nei palikdami, ir kad jis jau neturi ligi savo gyvos galvos jokio atsiskaitymo iš to valsčiaus ir iš visų tenykščių pajamų daryti mums, savo ponui, ir mūsų žemės iždui. Tu žinok tai ir nuo mūsų Šiaulių valsčiaus jokių mokesčių nei pajamų neimk ir nereikalauk iš jo. Rašyta Krokuvoje 1549 d. g. metais vasario mėnesio 25 dieną, 7 indikto.

(Rus. — MGOA f. 694 apr. 4. Nr. 750 l. 2)

b) 1549 m. vasario mėn. 26 d. D. k. Žygimanto Augusto raštas, kuriuo atleidžia M. Radvilai jo neįmokėtas į valdovo iždą jo valdyto Šiaulių valsčiaus pajamas.

(Pradžia kaip pirmesnio rašto)... Taip pat kur mūsų Šiaulių valsčių esame davę mums laikyti žemės maršalkui ponui Mikalojui Radvilai, Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikščiui, tai kadangi jo malonybė ligi šių pereitų metų tenykščius mūsų valdovinius Šiaulių mokesčius, pajamas ir naudas pasilaikė pas save ir į mūsų iždą jų neatidavė, mes, atsižvelgdami į tai, kad ponas žemės maršalkas, kaip gyvendamas dabar prie mūsų, valdovo, taip ir važinėdamas pasiuntinybėn nuo mūsų, valdovo, į tolimus kraštus, turėjo tai išleisti mūsų tarnybai, todėl mes visus tuos mokesčius, pajamas ir naudas, kurias jo malonybė yra gavęs iš to mūsų Šiaulių valsčiaus pradedant nuo to laiko, kada tas valsčius yra jam duotas laikyti[1], ligi šio dabartinio laiko ir metų d. g. 1549, 7 indikto, ir neatidavęs į mūsų iždą, jo malonybei duodame, atleidžiame ir iš to jį kvituojame ir darome laisvą. Tamsta žinok tai ir tų mūsų mokesčių nuo mažų ligi didelių, kurie tik iš to mūsų valsčiaus ėjo mums, valdovui, ligi šių pereitų metų, iš pono žemės maršalko mūsų iždui nereikalauk. Rašyta Krokuvoje 1549 d. g. metais vasario mėnesio 26 dieną, 7 indikto.

(Rus. — MGOA f. 694 apr. 4 Nr. 750 l. 3)

---

[1] T. y. 1546 metais.

c) 1549 m. vasario mėn. 26 d. D. k. Žygimanto Augusto raštas, kuriuo atleidžia M. Radvilą nuo grąžinimo žemės iždui jo paskolintų iš sidabrinės pinigų 600 kapų grašių.

(Pradžia kaip pirmesnių raštų)... Kur prieš tai žemės maršalkas, Šiaulių laikytojas ponas Mikalojus Radivila, Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikštis, yra paėmęs ir pasiskolinęs nuo tamstos savo reikalams 600 kapų grašių iš mūsų valdovinio iždo sidabrinės pinigų, tai mes tą pinigų sumą 600 kapų grašių, paskolintą iš mūsų iždo, atleidome ponui žemės maršalkui ir šiuo mūsų raštu atleidžiame ir iš to jį kvituojame ir darome laisvą. Tamsta žinok tai ir tos pinigų sumos mūsų iždui iš jo nereikalauk. Rašyta Krokuvoje 1549 d. g. metais vasario mėnesio 26 dieną, 7 indikto.

(Rus. — MGOA f. 694 apr. 4 Nr. 750 l. 5)

III. FEODALINIS MIESTAS (AMATAI IR PREKYBA, KLASIŲ KOVA MIESTIEČIŲ TARPE)

183. 1495 m. rugpiūčio mėn. 25 d. D. k. Aleksandras steigia Vilniuje siuvėjų broliją ir suteikia jai statutą.

D. k. Aleksandro privilegija Vilniaus siuvėjams.

Viešpaties vardu amen. Amžinam dalyko atminimui. Aleksandras, dievo malone Lietuvos didysis kunigaikštis... Šiuo raštu pareiškiame, kam dera žinoti, visiems bendrai ir kiekvienam skyrium, tiek esamiems, tiek ir būsimiems, kuriuos šioji žinia pasieks, kad mūsų akivaizdoje stojo Vilniaus miesto siuvėjai ir išdėstė, jog jų amate buvę daug klaidų ir netvarkos ir yra daroma žmonėms nemaža nuostolių dėl to, kad iš bet kur atvyksta nemokšos ir nesugebantieji ir savo amate nepatikrinti, o kartais net kito amato žmonės, ir imasi verstis siuvėjų darbu, darydami daug nuostolių ir skriaudos siuvėjų amato meistrams ir mums mažindami mokesčius. Norėdami tad šios rūšies netvarką panaikinti ir su šaknimis išrauti, taip pat tenkindami seniai reiškiamus karštus mūsų Vilniaus miesto siuvėjų, ypač Romos katalikų tikybos, prašymus, nutariame, kiek tat yra naudinga mums bei valstybei, įvesti ir įsteigti siuvėjų amatui ir visiems Vilniaus mieste juo besiverčiantiems broliją ir teises, arba statutą, jiems vadovautis, ir šiuo raštu įvedame, įsteigiame, duodame ir amžinai tvirtiname.

1. Visų pirma, kiekvienais metais švento Mikalojaus dieną, visi drauge susirinkdami, teišsirenka iš savo tarpo 4 vyresniuosius. Šie vyresnieji kiekvieną metų ketvirtį paskaitydins savo statutą brolijos meistrų bei narių susirinkime ir visados kas dvi savaitės arba ištikus reikalui, jeigu iškyla kuris klausimas, meistrai susieis pas kurį nors vyresnįjį pasitarti dėl savo brolijos gerovės bei tvarkymo ir nutarti kas reikia, taip pat sudraus pagal savo statuto nuostatus brolijoje kilusius nesusipratimus bei išsišokimus. Vyresnieji taip pat laikys savo žinioje bendrą dėžutę su raštais ir dokumentais ir kitais brolijos daiktais, priiminės mokančius amatą asmenis, taip pat išrinks arba paskirs meistrus, pirmiau pakankamai patikrinę jų mokėjimą amato.

2. Bet bendradarbiai ir mokiniai, kurie nuo meistrų pasitraukia, prie kitų negali pristoti ir ten dirbti, iki neatsilygins pirmiesiems.

3. Čia minimiems siuvėjams tesie leidžiama pamušti ir siūti visokius drabužius, net šilkus.

4. Kitų amatų, pavyzdžiui, kailiadirbių, gelumbių apkarpytojų ar kurio kito amato žmonės tegu nedrįsta verstis siuvėjų amatu.

5. Siuvėjai negalės būti ir dirbti viename kambaryje su apkarpytoju.

6. Kalbamuoju siuvėjų amatu negalės verstis bet kurie siuvėjai, neįrašyti ir nepriimti į Vilniaus miesto broliją, lygiai ir tie, kurie nenorėtų paklusti kalbamosios brolijos statutui arba gyventų namuose, kurie priklauso pilies teisės arba visokių dvasinių, pasaulietinių ar šlėktų teisių. Tačiau kada mes patys Vilniaus mieste apsigyvename, kunigaikščių, ponų dignitorių ir mūsų rūmų dvarionų siuvėjai galės dirbti savo ponų gyvenamuose butuose, tik tegul neturi iškabų bei savo dirbtuvių; išimtis tačiau daroma mūsų rūmų siuvėjams bei kurie yra mūsų kunigaikštiškoje teisėje.

7. Visais kitais atsitikimais jie tesinaudoja savo brolijos teisėmis išsišokimams sudrausti, o maištininkus ir nepaklusniuosius teatiduoda sudrausti miesto valdžiai. Tuo reikalu vaitas ir burmistrai bei tarėjai turi teikti jiems pagalbą ir juos teapsaugoja nuo skriaudų.

8. Be to, kad ši brolija būtų dar tvirtesnė ir labiau klestėtų, visiems Vilniaus mieste esantiems ir būsimiems siuvėjams, norintiems šią broliją laikyti ir ją saugoti, įvedame, nustatome, duodame, suteikiame ir sutvirtiname visas teises, papročius, nuostatus ir statutus, kurie yra įrašyti Krokuvos siuvėjų brolijos knygose ir yra tenai taikomi, nuspręsdami, kad jie turėtų galios visais skyriais, nuostatais, straipsniais ir aptartimis ir kad amžinai bei nepažeidžiami būtų saugojami siuvėjų brolijoje mūsų Vilniaus mieste.

Šiam raštui paliudyti ir sutvirtinti prie jo yra prikabintas mūsų antspaudas. Duota Trakuose antradienį, rytojaus dieną po švento Baltramiejaus, 1495 viešpaties metais. Dalyvavo kilnieji bei kilmingieji Grigalius Astikavičius, rūmų maršalkas ir Merkinės bei Anykščių laikytojas; Mikalojus Mikalojaus Radvilavičius, mūsų taurininkas ir Bielsko laikytojas, ir t. t.

(Lot. — ACV 1 p. 5—6 Nr. 2)

184. 1508 m. birželio mėn. 30 d. Liolių miestelio steigimas.

D. k. Žygimanto Senojo raštas M. Viekavičiui.

Žygimantas... Lenkėsi mums mūsų dvarionas Martynas Viekavičius ir sakė mums, kad daugelis mūsų ir kitokių žmonių ateiną į jo dvarą, kurį jis turi Žemaitijoje, Viduklės valsčiuje, vadinamą Lioliais. Jis prašė mus, kad mes leistume jam tame jo dvare steigti miestą, turėti turgų ir laikyti karčiamas. Taigi, jeigu tat nebus nuostolinga mūsų miestams ir prekyvietėms, mes leidžiame jam jo Liolių dvare steigti miestą ir turėti turgų ir laikyti karčiamas. Ir tuo reikalu davėme jam šį mūsų raštą su mūsų antspaudu. Rašyta Minske birželio 30 d., 11 indikto.

(Rus. — ALRG p. 132 Nr. 111)

185. 1524 m. lapkričio mėn. 16 d. D. k. Žygimanto Senojo leidimas K. Vernartui įrengti Vilniuje popieriaus malūną.

Žygimantas... Lenkėsi mums mūsų tarnas Karolius Vernartas ir pasakė mums, kad jis esąs pirkęs iš Vilniaus miestiečio Levono Krilavičiaus sklypą prie Vilnios upės aukščiau pono Vilniaus vaivados malūno ir žemiau Vilniaus miestiečio Charitono Chacutičiaus palivarko, ir prašė mus, kad leistume jam tą sklypą nupirkti ir tame sklype leistume jam įrengti popieriaus malūną ir kitus reikalingus malūnračius, išskyrus grūdų malūną. Taigi mes į jo nuolankų prašymą tai padarėme, leidome jam tą sklypą nupirkti iš to miestiečio ir toje vietoje taip pat leidome jam įrengti popieriaus malūną ir kitus malūno ratus jo pelnui, išskyrus grūdų malūną. Ir tam dalykui davėme jam šį mūsų raštą su mūsų antspaudu. Rašyta Krokuvoje 1524 d. g. metais lapkričio mėnesio 16 dieną, 13 indikto. — Kaptis raštininkas.

(Rus. — AtV II s. 7—8 p. 422)

186. 1536 m. rugsėjo mėn. 9 d. Ištraukos iš d. k. Žygimanto Senojo rašto, kuriuo jis nustatė ir patvirtino kai kurias Vilniaus miesto reikalų tvarkymo ir visuomenės dalyvavimo miesto reikaluose taisykles, siekdamas likviduoti ilgamečius nesutarimus ir ginčus tarp miesto tarybos (diduomenės) ir visuomenės.

...Žygimantas... Skelbiame šiuo mūsų raštu tiems, kurie jį matys arba girdės jį skaitomą, dabartiniams ir būsimiems, kuriems bus reikalo tai žinoti, kad nuo senų laikų buvo nemaža kivirčų ir nesantaikos tarp Vilniaus miesto tarybos ir visuomenės žmonių dėl mūsų Vilniaus miesto visuotinės gerovės, dėl miesto reikalų ir pajamų. Dėl šios nesantaikos ir nesutarimų taryba ir visuomenė daug kartų kreipėsi į mus, kaip į savo tėvoninį valdovą, ir abidvi šalys skųsdavosi ir smarkiai ginčydavosi. Todėl mes, siekdami to mūsų miesto naudos ir klestėjimo ir norėdami, kad kiltų jo, gerai tvarkomo ir valdomo, pajamos, apsauga ir augtų statyba, užtarus mūsų karalienei ir didžiajai kunigaikštienei Bonai, leidome jiems, abiem šalim, kad taryba ir visuomenė, pačios iš savo tarpo išsirinkusios tam tikrus sumanius ir protingus žmones, mokančius vokišką magdeburginę teisę, išlygintų esamus priešingumus ir padarytų tinkamą sutarimą, o dėl ko negalėtų susitarti, tai palikome išspręsti mums, taip būtent, kad dėl tų straipsnių, dėl kurių taryba ir visuomenė nesusitartų, mes turėjome mūsų sprendimu baigti jų ginčus, o tuos straipsnius, kuriems jų abi šalys pritars, mes turėjome juos jiems pripažinti ir patvirtinti mūsų raštu. Taigi tie mūsų valdiniai, Vilniaus miesto taryba ir visuomenė, susitarę dėl daugelio straipsnių, padavė juos mums, prašydami patvirtinti tuos straipsnius, kurie toliau yra skyrium surašyti. O dėl ko nesutarė, tuos straipsnius atidavė mūsų teismui ir sprendimui, prašydami, kad padarytume galą tiems jų nesutarimams.

Mes, priėmę tai maloningai iš jų, kaip iš mūsų valdinių, ir pakankamai apsvarstę tuos dalykus su tos valstybės, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, mūsų tarėjais, padarėme šį mūsų nutarimą ir sprendimą, kuris tame mieste turi likti galioje visiems laikams:

...Taip pat nutariame, kad Vilniaus taryba, tarėjai ir burmistrai, kuriems iš seno patiems priklauso burmistrų ir prisiekusiųjų tarybos rin-

kimas ir skyrimas, turi būti to skaičiaus, kaip ir seniai buvo, tai yra 24 tarėjai ir 12 burmistrų — pusė tos tarybos ir burmistrų turi būti Romos tikybos, o pusė graikų tikybos, taip, kaip abiem tikybom duota magdeburginė teisė. Ir kiekvienais metais 2 burmistrai — vienas Romos tikybos ir antras graikų, ir 4 tarėjai — 2 graikų tikybos ir 2 Romos tikybos, turi būti sėdinčiais (pareigose) ir kasmet gauti užmokestį kaip pirmiau, kiekvienam sėdinčiam burmistrui po 20 kapų, o kiekvienam sėdinčiam tarėjui po 10 kapų. Tuos gerus tarybos rinkimo ir skaičiaus ir tų pajamų papročius paliekame jiems visiems laikams.

Taip pat dėl miesto iždo ir pajamų, išlaidų ir lėšų laikymo tvarkos taip nutariame, kad turi būti 4 tvarkytojai, kurie turi visas miesto naudas, pajamas ir išlaidas ir dvarelius turėti savo žinioje, imti, laikyti ir saugoti, tvarkyti su Vilniaus tarybos pritarimu ir valia miesto naudai ir reikalams. Tų tvarkytojų turi būti 2 iš tarybos, kuriuos taryba išsirinks iš savo tarpo, ir 2 iš visuomenės, kuriuos taip pat visada turi parinkti taryba tuo būdu, kad visuomenė turi iš savo tarpo išrinkti 10 gerų, įsikūrusių žmonių ir pastatyti juos prieš tarybą, ir taryba turi iš jų parinkti du. Ir tie tvarkytojai kasmet turi daryti apskaitą, ir darant ją visada turi būti du iš tarybos; o jei kas nors iš tarybos panorės prie apskaitos būti, tai kiekvienam jų yra leidžiama. Prie tos apskaitos turi būti taip pat nuo cechų po vieną meisterį iš gerų ir įsikūrusių žmonių, kuriuos parinks taryba. O visuomenė turi iš savo tarpo išrinkti iš pirklių ir iš kitų gerų žmonių 18 įsikūrusių Vilniaus miestiečių ir pastatyti juos prieš tarybą, ir taryba parinks iš jų 6, kurie turi klausyti apskaitos su taryba ir su žmonėmis, parinktais iš cechų. O tie žmonės iš visuomenės ir iš cechų, kurie sėdės darant apskaitą, baigus ją, turi prisiekti, kad niekam neturi išduoti miesto iždų ir paslapčių...

O į iždą ir į miesto privilegijas turi būti 4 spynos ir 4 raktai, ir toms spynoms 2 raktai turi būti pas Romos tikybos sėdintį burmistrą, o kiti 2 pas graikų tikybos sėdintį burmistrą. O tos lėšos, kurios bus ten saugojamos po tvarkytojų apskaitos, tegali būti leidžiamos tik visuotiniams to miesto reikalams su visų žinia, ir turi būti rašoma į knygas, kas kuriais metais bus paimta iš iždo; tos knygos turi būti iždė.

Taip pat nutariame, kad taryba turi posėdžiauti atskiroje troboje, savo reikalus, kurie jiems priklauso, spręsti su burmistrais, o suolininkai turi sėdėti kitoje troboje ir teisti su vaitu, nebent taryba pasiųs pakviesti suolininkus aptarti visuotiniam reikalui dėl kurio nors dalyko, tada tie turi ateiti pas juos ir svarstyti su jais tuos dalykus, kurie bus reikalingi. O suolininkai turi turėti savo antspaudą, kurį jiems dabar ir duodame visiems laikams. Ir taip sėdėdami skyrium vieni kitiems reikalinguose dalykuose nekliudys.

Toliau ginčo reikalu dėl klėtelių (krautuvėlių) ir priešklėčių taip nutariame, kad tie miestiečiai ir savininkai, kurie turi savo nuosavas klėteles, turi liktis su savo įpėdiniais tose, kurias yra pasistatę savo lėšomis ir visiems laikams gavę iš mūsų, ir dėl klėtelių neturi būti trukdomi nei nuo klėtelių neturi nieko atskirai mokėti rotušei, tiktai taip, kaip moka nuo nuosavų namų, kai bus mokami mokesčiai, o nuo priešklėčio mokės tas, kurio yra klėtelė. O jeigu išnuomos kam nors priešklėtį, o savo prekių, kurias parduoda klėtelėje, pats nepardavinės priešklėtyje, tada kiekvienas tas, kuris išnuomoja, kasmet turi duoti nuo priešklėčio rotušei 15 grašių, kad ir miesto bendruomenė turėtų naudos iš to, iš ko gauna tas, kuris nuomoja priešklėtį.

Taip pat leidžiame jiems plečiant ir statant (miesto įmones) turėti kailiadirbių namus; jie ir yra jau pastatyti prie mūrinių klėtelių miesto pinigais; tuose kailiadirbių namuose turi būti pardavinėjamos visos kailinės prekės, kokios tik gali būti suminėtos, ir niekur kitur, kad tokios prekės nebūtų klastojamos. O mokestis nuo tų namų turi būti skiriamas to miesto statybai.

Taip pat leidžiame jiems prie mūrinių klėtelių statyti krautuves batsiuviams, puodžiams, druskininkams, odininkams, šikšniams ir kitiems reikalams, kas tik galima bus sugalvoti gauti mokesčiams mūsų miesto statybai.

Be to, leidžiame jiems pastatyti prie rotušės viešą miesto virtuvę prie to alaus (?) rūsio, kurį jie jau seniai turi.

O tai yra tie straipsniai, dėl kurių taryba su visuomene patys sutarė, ir mes juos palikome galioje ir priėmėme ir nutarėme šiame mūsų rašte kiekvieną atskirai ir pilnai surašyti:

Pirmiausia, kad jie turi tvirtai laikyti magdeburginę teisę ir nuo jos nenukrypti, ir tą teisę ginti privilegijomis ir taip pat ginti laisves ir jų privilegijas, kurias mes ir mūsų pirmatakai esame davę tam miestui, tačiau tuo būdu: kas yra įrašyta rašytinėje Magdeburgo teisėje, bet kas pirmiau Vilniaus mieste nebuvo taikoma ir kas iš naujo sunku įvesti, tada taryba ir visuomenė turi kartu žiūrėti, kad visuotiniam labui tai sutartinai savo tarpe nustatytų...

O kai dėl plytinių, tai tie ponai, kurie turi plytines, pradedant nuo šio laiko per 5 metus kiekvienas iš savo plytinės turi duoti vieną kartą per metus miesto statybai 1 000 plytų, o kai 5 metai išeis, tada toliau nebeturi to duoti.

Toliau, kas miesto privilegijoje yra dėl gelumbių pakarpymo ir degtinės vyno šinkavimo Vilniaus mieste, tai tas turi priklausyti vien tik rotušei, ne kam kitam.

O kai dėl svečių (svetimų pirklių) namų, kuriuose turi sustoti svečiai ir mokėti mokestį rotušei, tai jie jau yra pastatyti, o jei dar ko reikės tuose namuose, tai turi būti dar pastatyta. O tuose namuose turi apsistoti svečiai svetimšaliai pagal mūsų brolio karaliaus Aleksandro privilegiją: turkai, valakai ir maskviečiai...

Toliau į miestą turi būti įvesti miesto pinigais (vandentiekio) vamzdžiai visokiam atsitikimui ir miesto reikalui, o kas naudos kitokį vandenį, tas turi nuo savo namų kasmet vamzdžiams duoti 8 grašius...

Taryba taip pat turi rūpintis ir žiūrėti, kad joks perpirkėjas nedrįstų pirkti maisto dalykų prieš nustatytą tam valandą...

Be to, mes nustatome:

Jeigu kas, būdamas miestiečiu ir turėdamas miestišką laisvę ir priklausydamas nuo miesto teisės, užsimanytų ir norėtų atsimesti nuo priklausymo rotušei ir pasiduoti po kita teise, tai jisai neturi to daryti ligi nepardavęs pirmiau savo nekilnojamojo turto mūsų miestiečiui, esančiam rotušės priklausomybėje; o jei kas drįstų padaryti kitaip, tada iš to nekilnojamasis turtas turi būti atimtas miesto įtvirtinimui ir miesto patrankoms ir šautuvams įgyti...

Toliau nustatome, kad taryba be visuomenės žmonių jokių naujų rinkliavų arba mokesčių neturi nustatyti, nei naujų vilkerių (nuostatų) be visuomenės žmonių taip pat neturi nustatyti... Rašyta Vilniuje 1536 d. g. metais rugsėjo mėnesio 9 dieną, 10 indikto.

(Rus. — SGV 1 p. 51—60 Nr. 27 ir MAB)

187. 1543 m. gruodžio mėn. 17 d. D. k. Žygimanto Senojo raštas, kuriuo leidžia Vilniaus vyskupui turėti Vilniaus mieste, bažnyčios sklype, savo mėsines, nepriklausomai nuo miesto magistrato.

Žygimantas... Šiuo mūsų raštu pažymime visiems ir kiekvienam atskirai, kuriems reikalinga, dabartiniams ir būsimiems, kurie apie tai sužinos, kad buvo prasidėjęs ir kilęs ginčas ir kiviršas tarp garbingojo Kristuje tėvo pono Povilo, Vilniaus vyskupo, Alšėnų kunigaikščio, mums ypatingai malonaus, iš vienos pusės, ir tarp žymiųjų mūsų Vilniaus miesto burmistro ir tarėjų, taip pat visuomenės, iš antros pusės, dėl to pono vyskupo ir jo Vilniaus bažnyčios mėsinių, esančių tarp kitų miesto mėsinių Vilniaus prekyvietėje ir Vilniaus aikštėje. Mat, Vilniaus miesto burmistras ir tarėjai, matydami, kad jų miesto prekyvietė arba aikštė yra perdaug suspausta mėsinių, kurios užėmė nemažą aikštės plotą, norėdami tą prekyvietę ir aikštę praplėsti ir padidinti, visas tas mėsines, tiek savo miestines, tiek ir bažnytines, šioje prekyvietėje, savo senoje vietoje, be paties pono vyskupo sutikimo nugriovė ir kitas naujas mėsines iš degtų plytų kitoje miesto vietoje tik paties miesto naudai pastatė, atskirdami nuo savęs minėtą poną Vilniaus vyskupą ir neleisdami jam su jais toje pat naujoje vietoje statyti kitų mėsinių jo ir jo bažnyčios tarnų naudai, neduodami jo prakilnybei jokio ekvivalento ir jokio atlyginimo. Dėl to, kaip sakoma, šiai bažnyčiai padaryta nemaža nuostolio, nes iš šių bažnytinių mėsinių nuo senų laikų būdavo mokami tam tikri metiniai mokesčiai Vilniaus katedros bažnyčios kunigams ir tarnams, kurie joje gieda psalmes. Tad, kai šis ginčas ilgai užsitęsė ir kai mūsų komisoriai savo išmanymu negalėjo lengvai jo baigti, pats ponas Vilniaus vyskupas mus prašė, kad mes vėl tas mėsininkų mėsines, iš kurių galėtų susidaryti užmokestis psalmių giedotojams, sutiktume ir leistume steigti ir statyti mūsų minėtame Vilniaus mieste, jo bažnytinėje žemėje ir sklype, jam ir jo katedros bažnyčiai priklausančiame, jo ir jo įpėdinių, taip pat jo bažnyčios naudai. Dėl to mes, teisingiems jo prašymams pritardami ir norėdami, kad dievo garbinimas plistų, laikome reikalinga sutikti ir leisti ir šiuo mūsų raštu sutinkame ir leidžiame, kad jo bažnytinėje aikštėje ir žemėje minėtame mūsų Vilniaus mieste toje vietoje, kur jam atrodys patogiau, paruoštų ir pastatytų mėsininkams mėsinių tiek, kiek Vilniaus prekyvietėje ir aikštėje tarp kitų miesto mėsinių tas pats vyskupas iš seno yra turėjęs ir valdęs, suteikdami šiam dabartiniam ponui vyskupui ir jo įpėdiniams Vilniaus vyskupams pilną ir visišką galią ir teisę statyti minėtas mėsines ir jas perduoti tiems mėsininkams, kuriems jis panorėtų, savo nuožiūra išnuomoti ir atiduoti arendon, smulkius gyvulius, laukinius gyvulius, gyvulių mėsą ir visokios rūšies paukštieną tose mėsinėse pirkti, parduoti, skersti, laisvai išstatyti pardavimui mėsą ir parduoti be jokio mūsų Vilniaus miestiečių ir kitų kurių nors, kokio jie bebūtų verslo, luomo ir reikšmės, žmonių trukdymo. Dėl to norime ir šiuo mūsų raštu nustatome, kad visi minėto mūsų Vilniaus miesto miestiečiai, ar jie būtų mūsų ar kitų ponų valdiniai, taip pat visi kiti, tiek paties Vilniaus miesto gyventojai, tiek ateiviai bei svetimšaliai, čia atvykę, galėtų laisvai ir savo nuožiūra bei pageidavimu pirkti, įgyti ir laisvai prekiauti įvairios rūšies mėsa, šiose bažnytinėse mėsinėse išstatyta pardavimui be jokio visam laikui burmistro arba vaito bei tarėjų ir kitų Vilniaus miestiečių draudimo ir trukdymo. Jiems visiems ir kiekvienam atskirai

pavedame ir griežtai įsakome nedrausti ir netrukdyti savo miestiečiams ir visiems Vilniaus miesto gyventojams prie tokių mėsinių, kurios bus minėto vyskupo pastatydintos, ateiti į turgų ir tenai pirkti mėsą, nes priešingu atveju mūsų pašaukti turės atsakyti ir pasiaiškinti šiam garbingajam dabartiniam vyskupui ir tam, kuris bus tuo metu. Mes norime, kad šis mūsų minėtų mėsinių leidimas minėtam vyskupui Povilui ir jo įpėdiniams Vilniaus vyskupams su mokamu pelnu psalmių giedotojams iš šių mėsinių būtų visiems laikams tikras ir tvirtas, taip pat šiuo mūsų raštu nustatome ir įtraukiame bei įjungiame į bažnyčios imunitetą, kiek tai nuo mūsų priklauso. Jo tikrumui ir paliudijimui yra prikabintas mūsų antspaudas. Duota Vieliavviesėje pirmą pirmadienį po šv. mergelės ir kankinės Liucijos šventės 1543 metais. — Parašas: Karalius Žygimantas.

(Lot. — BHV 2 p. 248—254)

188. 1544 m. rugsėjo mėn. 1 d. Kauno miestietės Grėgerienės Betkerienės būdininkai tariasi mesti darbą, grasina primušti šiparį, o nesutinkančius nutraukti darbą grasina užmušti.

Liudytojų tardymo protokolas Kauno miesto vaito knygoje.

Nuo šios dienos, rugsėjo mėnesio 1 dienos, pradėtas rašyti trečiasis indiktas.

Pirmadienį iš ryto buvo atėjusi pas mane, lentvaitį Jurgį, ponia Grėgerienė-Betkerienė, o tuo metu su manimi buvo burmistras Pranciškus, ir prašė mane, kad apklausčiau tuos žmones, kurie yra buvę būdoje tuo metu, o tą žmogų Lukošių pelenininką, kurį esanti davusi pasodinti į kalėjimą dėl to, kad norėjęs mušti šiparį, vardu Urboną, kad įsakyčiau atvesti į teismą iš kalėjimo ir kad to Lukošiaus akivaizdoje apklausčiau liudytojus. Taigi šiandien po pietų tie žmonės atėjo į teismą ir su jais atėjo tas šiparis Urbonas. Tada įsakiau pavaiskiui Mikui tą žmogų Lukošių atvesti iš kalėjimo.

Pirmas liudytojas, vardu Jonas Dulieba, kuris tuo metu yra buvęs virėju, liudijo taip: Tai įvyko antradienį vakare; tas žmogus Lukošius kalbėjo savo draugams: «Meskime visi kirvius ir eime šalin, o jei kuris mūsų draugas norėtų pasilikti čia ir neitų su mumis, tą mes patys užmušime ir nuskandinsime ežere»; — ir tai girdėjau, kaip grasino šipariui Urbonui ir ketino jį mušti; šiparis, išgirdęs tai, nėjo į būdą ir nakvojo miške.

Antras liudytojas Jukna Maišiogališkis liudijo: Man yra žinoma tai, kad tas žmogus Lukošius ėmė kalbėti visiems žmonėms, savo draugams pelenininkams: «Meskime kirvius ir eikime šalin, o kas neitų lauk, tą patys užmušime ir nuskandinsime ežere», — o kad būtų grasinę mušti ar užmušti šiparį, to aš, tikrą tiesą sakau, nesu girdėjęs grasant...

Tą jų liudijimą tas šiparis Urbonas davė sau užrašyti.

(Rus. — VUB KM 2 l. 85 Nr. 551)

189. 1547 m. sausio mėn. Pabėgusių į Vilnių tėvoninių žmonių ir nelaisvosios šeimynos grąžinimas.

Iš d. k. Žygimanto Augusto atsakymų į Lietuvos ponų ir bajorų prašymus Vilniaus seime.

14 straipsnis. Kur taip pat esate pateikę raštu jo karališkajai malonybei, kad nemaža sunkumų, skriaudų ir pažeminimo kenčiate jūs visi, jo karališkosios malonybės tarnai, nuo Vilniaus miestiečių: jei kada kuris jūsų neišeivinis žmogus arba nelaisvas bernas, arba vergė pabėga į Vilniaus miestą, tada jie jų neišduoda ir jums nurodo kreiptis į jų vokišką teismą, kurio jūs nepriklausote; taip pat jų sūnūs ir kiti amatininkai jūsų brolius šlėktas muša, kapoja ir mirtinai užmuša, ir dėl to jokio teisingumo jūsų broliams iš jų neteikiama...

Atsakymas. Jo malonybė valdovas įsakė į tai jums pranešti... Kai dėl išdavimo jūsų tėvoninių žmonių ir bernų ir kitos nelaisvosios šeimynos, jo karališkoji malonybė tą reikalą su tarybos ponais teikėsi aptarti ir dėl to taip nuspręsti: Tie jūsų tėvoniniai žmonės, kurie yra atvykę į Vilniaus miestą prieš 3 metus iki šio dabartinio visuotinio seimo ir jau 3 metus yra išgyvenę ramybėje, tie dabar visam laikui turi pasilikti mieste ir jūs neturite jų iš ten išvesti; bet tuos, kurie dar 3 metų nėra išgyvenę, tuos jums Vilniaus miesto urėdas privalo, nuteisęs pagal tinkamus jūsų įrodymus, išduoti. O tie jūsų tėvoniniai žmonės, kurie nuo dabartinio seimo ateityje atvyks į Vilniaus miestą, tai tokiems nėra senaties ligi 10 metų. O kas iš jūsų valdinių nuo dabartinio seimo ir ateityje 10 metų išgyvens, tas turi jau amžinai pasilikti prie Vilniaus miesto, ir jūs jo iš Vilniaus miesto neturite pas save išsivesti, o ligi neišėjus 10 metų galite tokius savo žmones Vilniaus mieste susirasti, ir jie turi būti jums kiekvienam teismo išduoti; bet vergui ir vergei senaties negali būti...

(Rus. — LMPb sk. 150—152)

190. 1547 m. gegužės mėn. 22 d. D. k. Žygimanto Augusto privilegija M. Paleckiui steigti prie Vilniaus stiklo dirbtuvę ir vienam prekiauti Vilniuje stiklo dirbiniais.

Žygimantas Augustas... Skelbiame šiuo mūsų raštu, kas jį pamatys arba išgirs jį skaitomą, dabartiniams ir būsimiems, kam bus reikalo tai žinoti: lenkėsi mums mūsų dvarionas Martynas Paleckis ir prašė mus sklypo mūsų žemės prie Vilniaus miesto už Vilnios upės tarp mūsų šunyno ir Vilniaus vaivados, mūsų kanclerio, Bobruisko ir Borisovo laikytojo pono Jono Jurevičiaus Glebavičiaus plytinės, — ir tą sklypą jau mūsų įsakymu yra jam apvedęs ir padavęs, kaip ilgai ir plačiai jis turi jį turėti, Vilniaus tijūnas ir pilies ūkvedys, Užpalių ir Penionių laikytojas ponas Povilas Giedraitis, — ir kad leistume jam tame sklype pastatyti savo lėšomis stiklo utą (dirbtuvę) jo pelnui, norėdamas mokėti mums, valdovui, nuo to tam tikrą mokestį. Be to, jis nuolankiai prašė mus, kad taip pat leistume jam supirkinėti atvežtinius stiklines ir langų stiklą, išskyrus Venecijos darbo stiklines ir langų stiklą, kuriuos į Vilnių atveža pirkliai ir stiklo dirbėjai ir bet kas kitas iš Lenkijos

karalystės ir iš kitų žemių, ir kad neleistume jiems to pardavinėti kitiems mūsų, valdovo, valdiniams, kurie atvažiuoja į Vilnių, ir mūsų Vilniaus miestiečiams, taip pat kunigaikščių, ponų ir dvasininkų miestiečiams. Užtardamas jį, to norėjo iš mūsų ir ponas žemės maršalkas, Šiaulių laikytojas ponas Mikalojus Jonavičius Radivila. Taigi mes dėl pono maršalko užtarimo ir dėl jo nuolankaus prašymo tai padarėme, tą sklypą mūsų žemės prie Vilniaus miesto už Vilnios upės tarp mūsų šunyno ir pono Vilniaus vaivados plytinės iš mūsų valdoviškos malonės davėme ir duodame šiuo mūsų raštu tokį ilgą ir platų, kaip tai jam mūsų įsakytas Vilniaus tijūnas ir pilies ūkvedys ponas Povilas Giedraitis yra apvedęs ir padavęs ir yra davęs jam tam dalykui savo įvedamąjį raštą. Ir leidžiame jam pastatyti tame sklype stiklo dirbtuvę, kurią jis ir žmona, ir vaikai, ir vėliau būsimieji jų įpėdiniai gali laikyti savo pelnui ir tuo naudotis amžinai ir netrikdomi; o mums, valdovui, į mūsų Vilniaus raktą (sandėlius) jie turi duoti nuo tos dirbtuvės kasmet po 200 didelių pūstinių stiklinių ir po kita 200 mažesnių stiklinių, o nei jokio kito mokesčio mums duoti, nei tarnybos tarnauti neprivalo. O kai dėl atvežtinių stiklinių ir langų stiklo į Vilniaus miestą iš Lenkijos karalystės ir iš kitų žemių, šiuo mūsų raštu duodame tai tam pat Martynui Paleckiui, kad tokios stiklinės ir langų stiklas atvežtiniai, išskyrus stiklines ir langų stiklą Venecijos darbo, tame mūsų Vilniaus mieste tų, kurie juos atvežtų, neturi būti parduodami urmu arba mažmenomis niekam kitam mūsų Vilniaus miestiečių, taip pat kunigaikščių ir ponų, ir dvasininkų miestiečių ir jokiam kitam vietiniam Lietuvos gyventojui, ir svetimašaliui, bet vien tik pačiam Martynui Paleckiui, gresiant netekti, (peržengus tai), to jų stiklo,— to stiklo pusė turi būti paimama mums, valdovui, o antra pusė tam Martynui Paleckiui. Tačiau jis, pirkdamas iš jų tokius atvežtinius stiklus, neturi jiems daryti jokios priespaudos, bet turi mokėti tiek, kiek už tą stiklą geruoju su jais suderės. Ir pirkdamas iš jų tokius atvežtinius stiklines ir stiklą, turi toliau tą atvežtinį stiklą perleisti nuo savęs ir pardavinėti ne brangiau kaip pūstinę stiklinę po 6 lietuviškus didžiuosius pinigus, kurie yra lygūs 2 mažiesiems, o mažesnes stiklines po 3 tokius pat didžiuosius pinigus, o langų stiklą ir įvairius kitokius smulkius stiklo dirbinius taip pat turi pardavinėti tinkama ir padoria kaina, neapsunkindamas žmonių, taip pat gresiant netekimu to atvežtinio stiklo. Ir tas Martynas Paleckis, laikydamas tą dirbtuvę mūsų, valdovo, globoje ir supirkinėdamas tuos atvežtinius stiklus, turi rūpintis tuo ir daryti taip, kad tame mūsų mieste būtų parūpintas pakankamas kiekis stiklo parduoti. O mes, be šitos jo stiklo dirbtuvės, toliau niekam kitam neturime leisti turėti tame mūsų Vilniaus mieste kitos stiklo dirbtuvės. O jeigu toje mūsų valstybėje, Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, vėlesniais laikais rastųsi kitų stiklo dirbtuvių, tada, atveždami stiklą iš tų Lietuvos dirbtuvių, neturi jo parduoti kam kitam, bet tiktai Martynui Paleckiui. Ir jis galės su mūsų, valdovo, leidimu tą savo dirbtuvę parduoti kam norės, bet tik su ta pat teise ir prievole, kurios mūsų jam yra užrašytos. Ir to mūsų rašto tvirtumui prie šio rašto įsakėme prikabinti mūsų antspaudą. Rašyta Vilniuje 1547 d. g. metais gegužės mėnesio 22 dieną, 5 indikto. — Parašai: Žygimantas karalius. Valerijonas raštininkas.

(Rus. — ORO 3 p. 60—61 Nr. 22)

191. 1551 m. lapkričio mėn. 27 d. Ištraukos iš sąrašo sidabrinės mokesčio, uždėto Lietuvos miestams ir miesteliams.

Čia taip pat duodami stambiausieji sąrašo miestai ir gretimi su Lietuva miesteliai iš Baltarusijos ir Ukrainos sričių.

1551 d. g. metais lapkričio mėnesio 27 dieną, 10 indikto, esant valdovui dabartiniame didžiajame visuotiniame seime Vilniuje, jo malonybė teikėsi įsakyti paskirstyti mokestį nuo savo valdovinių miestų, išskyrus valstininkus ir žydus:

Iš Vilniaus miesto — 500 kapų grašių.
Iš Kauno miesto — 100 kapų grašių.
Iš Gardino miesto, be žydų, — 51 kapa grašių.
Iš Trakų miesto nuo krikščionių, be žydų, — 20 kapų grašių.
Iš Bielsko miesto — 100 kapų grašių...
Iš Beresto miesto nuo krikščionių, be žydų, — 100 kapų grašių...
Iš Pinsko miesto, be žydų, — 100 kapų grašių...
Iš Polocko miesto, be žydų, — 100 kapų grašių.
Iš Vitebsko miesto, be žydų, — 100 kapų grašių.
Iš Kijevo miesto — 100 kapų grašių.

O tai miesteliai prie Lietuvos valdovinių dvarų, be valsčiaus:

Iš Ašužos miesto — 5 kapos grašių.
Iš Punios miesto — 15 kapų grašių.
Iš Alytaus miesto — 5 kapos grašių.
Iš Daugų miesto — 5 kapos grašių.
Iš Lydos miesto — 20 kapų grašių.
Iš Bielicos miesto — 15 kapų grašių.
Iš Eišiškių miesto — 15 kapų grašių.
Iš Rodūnės miesto — 10 kapų grašių.
Iš Vosyliškio miesto — 10 kapų grašių.
Iš Valkininkų miesto — 5 kapos grašių.
Iš Ašmenos miesto — 5 kapos grašių.
Iš Merkinės miesto, be žydų, — 20 kapų grašių.
Iš Krėvos miesto — 5 kapos grašių.
Iš Medininkų miesto — 5 kapos grašių.
Iš Maišiogalos miesto — 5 kapos grašių.
Iš Kernavės miesto — 5 kapos grašių.
Iš Užpalių miesto — 10 kapų grašių.
Iš Penionių miesto — 10 kapų grašių.
Iš Obelių miesto — 5 kapos grašių.
Iš Anykščių miesto — 10 kapų grašių.
Iš Ukmergės miesto — 10 kapų grašių.
Iš Breslaujos miesto — 20 kapų grašių.
Iš Utenos miesto — 10 kapų grašių.
Iš Veliuonos miesto — 10 kapų grašių.
Iš Vilkijos miesto — 10 kapų grašių.
Iš Nevėžies (Panevėžio) miesto — 10 kapų grašių.
Iš Platelių miesto — 10 kapų grašių.
Iš Raseinių miesto — 5 kapos grašių.
Iš Skirsnemunės miesto — 5 kapos grašių.

O tai rusiškų valsčių miestai (ir) nuo valstininkų:
Iš Mogilevo miesto, be valsčiaus, — 100 kapų grašių...
Žasliams — 10 kapų grašių.
Troboms — 10 kapų grašių...
Balninkams — 10 kapų grašių...

(Rus. — LSm pried. p. 45—47 Nr. 21)

IV. FEODALINĖS LIETUVOS SANTVARKA, JOS VYSTYMASIS, SANTYKIAI SU KAIMYNINĖMIS VALSTYBĖMIS

192. 1440 m. D. k. Žygimanto Kęstutaičio nužudymas ir Kazimiero Jogailaičio iškėlimas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu.

Iš J. Dlugošo Lenkijos Istorijos.

...Kunigaikštis Ivanas Čartoriskis, rusų kilimo ir tikybos, su kai kuriais lietuviais ir rusais ruošė sąmokslą prieš Lietuvos didįjį kunigaikštį Žygimantą, kuris labai žiauriai elgėsi su savo pavaldiniais, kitus paklusnume laikė bauginimais ir bausmių žiaurumu, ir tais pat metais buvo sumanęs iššžudyti žymesniuosius ponus, tuoj po velykų jis buvo nutaręs įvykdyti prieš juos savo žiaurų sumanymą... Ir taip verbų sekmadienį, kada minėtasis Žygimantas Trakų pilyje klausė pamaldų, o jo dvariškiai taip pat buvo pamaldose parapijos bažnyčioje, (kunigaikštis Ivanas), paslėpęs po drabužiais durklus, įžengė į kunigaikščio Žygimanto miegamąjį ir puolė jį su savo bendrininkais, ir, padaręs jam daug žaizdų, žiauriai nužudė. Be to, daugiau kaip barbarišku papročiu keršydamas, jo lavoną išsiuntė iš pilies vežime be vežėjo, o pats užėmė pilį ir lobius. Lietuvos ponai kūną palaidojo Vilniaus bažnyčioje reikiama pagarba viename kape su didžiojo kunigaikščio Vytauto kūnu... Ne vienas tik kunigaikštis Čartoriskis planavo ir iš tikrųjų įvykdė Žygimanto nužudymą, nes yra patikima ir plačiai pasakojama, kad beveik visi Lietuvos ponai, ir šlykščiausia tai, kad net tie, kuriems jis buvo suteikęs aukščiausias ir garbingas pareigybes, buvo to sąmokslo dalyviai arba žinojo apie jį ir patys buvo taip suplanavę prieš savo kunigaikštį Žygimantą nužudymą, kaip jis ir buvo įvykdytas. Tai buvo iš tikrųjų žmogus nepaprastai žiaurus ir godus, linkęs bet ką bausti mirtimi ir dėl bet kurios priežasties, siekti grobio ir žudyti; vidutinio ūgio, mažakalbis, prabangos mėgėjas, piktas ir staigus, godus turtų...

Nužudžius Lietuvos didįjį kunigaikštį Žygimantą, Lietuvos prelatai, kunigaikščiai ir ponai pasidalijo į dvi dalis. Būtent, Vilniaus vyskupas Motiejus, Astikas, Goštautas, Manvydas, Petras Mantigirdavičius su kitais vyresniaisiais, remdamiesi ankstyvesniaisiais aprašais ir priesaika, nutarė pavesti sostą Lenkijos karaliui Vladislovui ir kuo skubiausiai užėmė jam svarbesniąsias pilis, o kiti, mažesnieji ponai, kuriuos didysis kunigaikštis Žygimantas buvo iškėlęs, stengėsi Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu pakelti vienintelį likusį jo sūnų Mykolą; juos rėmė taip pat ir Žemaitija...

Į Kėšmarką (Vengrijoje) pas karalių Vladislovą atvyko Lietuvos ponai Andriuška Davainavičius ir Ročka, atsiųsti Lietuvos prelatų, kunigaikščių ir ponų. Jie prašė, kad Vladislovas nedelsdamas atsiųstų į

Lietuvą savo brolį kunigaikštį Kazimierą, kol kunigaikštis Mykolas dar nesuskubo įsitvirtinti. Maloningai išklausęs pasiuntinius ir gausiai apdovanojęs, jis atleido juos įtikindamas, kad kunigaikštis Kazimieras atvyks į Lietuvą, taigi ištikimai ir tvirtai tesilaiko jie savo sumanymo...

Kai karalius Vladislovas veikė Vengrijoje, tuo metu jo brolis Kazimieras[1] išvyko į Lietuvą perimti didžiosios kunigaikštystės valdymo ir, aprūpintas iš karaliaus lobių Krokuvoje visais reikmenimis, arkliais, vežimais, drabužiais, brangenybėmis, traukė su lenkų kunigaikščių ir ponų kariais. Jo palydovų tarpe buvo Mozūrijos kunigaikščiai Kazimieras ir Boleslovas... Šv. trejybės dienai atvyko į Sandomirą, iš ten nuvyko į Liubliną, kur susirinko visi lenkai, kurie turėjo vykti su juo į Lietuvą. Manyta, kad jis turėjęs rinktinės kariuomenės daugiau kaip 2 000 ietininkų. Iš Liublino nuvyko Beresto kryptimi, iš ten į Bielską ir, kai buvo stovykloje prie Svisločės upės, kunigaikštis Mykolas, nužudytojo didžiojo kunigaikščio Žygimanto sūnus ir Vytauto palikuonis, atjojo su 500 raitelių pasitikti Kazimiero iš Gardino, kuris tuo metu buvo laikomas jam (Mykolui), atgabenę įteikė jam ir jo palydovams dovanų ir pareiškė jam klusnumą ir ištikimybę, be to, pareiškė nuolankų prašymą, kad Kazimieras palaikytų jam jo teises tėviškei ir užrašus, ir privilegijas ir kad atkeršytų už neteisų jo tėvo nužudymą; kunigaikštis Kazimieras maloningai priėmė tą prašymą, liepė jam tikėtis gera. Iš Svisločės (Kazimieras) nuvyko į Dubną, kur persikėlė brastomis per Nemuno upę, ten buvo sutiktas visų Lietuvos kunigaikščių, ponų ir kilmingųjų... Iš Dubno pro Vosyliškį, Rodūnę, Eišiškes, Naujadvarį ir kitas vietas tiesiausiu keliu atvyko į Vilnių... Tada dar daug pilių ligi to laiko buvo kunigaikščio Mykolo valdžioje, būtent Gardinas, Berestas, Lyda ir t. t., todėl ir Kazimieras, kai vyko iš Lenkijos, taip pat nebuvo įleistas į Beresto pilį Onačio, tuo metu tos pilies vietininko, kuris su daugeliu lietuvių ir rusų, taip pat visa Žemaitija, karštai ir viešai rėmė kunigaikštį Mykolą dėl malonių, kurių jiems buvo suteikęs jo tėvas didysis kunigaikštis Žygimantas.

Kai kunigaikštis Kazimieras jau kurį laiką buvo išgyvenęs Vilniuje ir pas jį suvažiavo ponai iš visų žemių, priklausančių didžiajai kunigaikštystei... Lenkijos ponai... remdamiesi bendrai sutartais užrašais, reikalavo iš Lietuvos prelatų ir ponų, kad neskelbtų ir nedarytų Kazimiero didžiuoju kunigaikščiu priešingai karaliaus Vladislovo ir Lenkijos karalystės prelatų ir ponų nustatymui, bet tik karaliaus vietininku, kol karalius Vladislovas nenustatys kitaip. Tačiau Lietuvos prelatai ir ponai... vieną rytą, Lenkijos ponams tebesiilsint lovose ir nesitikint ko nors panašaus, kunigaikštį išrinko ir pakėlė Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir paskelbė...

Tačiau nežiūrint į tą paskelbimą, aukštesnioji Trakų pilis ežere buvo laikoma Mykolo Galigino kunigaikščiui Mykolui; negalima buvo įtikinti ar palenkti to Mykolo Galigino, kad jis ją užleistų, iki nebus gautas paties kunigaikščio Mykolo sutikimas, dėl to prieš ją daug kartų, nors veltui, buvo nukreiptos (šaudomosios) mašinos, kol pagaliau ji vis dėlto buvo atiduota kunigaikščio Kazimiero valdžiai. Be to, pas kunigaikštį Ivaną Čartoriskį, didžiojo kunigaikščio Žygimanto žudytoją, buvo pasiųstas Liublino seniūnas Jonas Ščechockis pareikalauti iš jo kunigaikščio Kazimiero vardu, kad paliktų didesniąją Trakų pilį ir lobius. Į tą reikalavimą jis atsakė, kad padarysiąs tai, kad tik Lenkijos ponai pažadėtų jam visišką

[1] Kazimieras gimė 1427 m. lapkričio 29 d., taigi tuo metu dar neturėjo 13 metų.

saugumą, ir vyresniesiems Lenkijos ponams atsisakant tai padaryti ir bijant, kad paskui gali kas įvykti, jaunesnieji Lenkijos šlėktos jam laidavo tai; gavęs tokį užtikrinimą, kunigaikštis iš savo pusės pasižadėjo, kad pasiduos kunigaikščio Kazimiero valdžiai su pilimi ir lobiais.

Kunigaikštis Čartoriskis, didžiojo kunigaikščio Žygimanto nužudytojas, kad ir buvo gavęs iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero saugumo užtikrinimą, duotą jam kai kurių Lenkijos ponų, tačiau bijodamas, kad jo neapsuptų žemutinėje Trakų pilyje, esančioje mieste, kurią dar laikė užėmęs su savo bičiuliais ir šalininkais, išsiprašė iš kunigaikščio Kazimiero visišką atleidimą ir, gavęs iš jo užtikrinamąjį raštą, pats nuvyko pas jį, jo ir Lenkijos, Lietuvos ir Rusios prelatų ir ponų akivaizdoje ėmė ilga kalba mažinti savo kaltę, sakydamas, kad esąs nusipelnęs ne bausmę, bet greičiau atpildą ir garbę, nužudydamas tironą, žiaurų tėvynės marą ir visų gerųjų žmonių priešą, ir priminė, kad jis daugelį vyrų katalikų, savo valdų žymiuosius ponus, be priežasties buvo nusmerkęs nužudyti... Po to kunigaikštis Čartoriskis buvo priimtas į malonę, atsisakė nuo Trakų pilies, kuri kitą rytą buvo staiga užpulta, atimti visi jo turtai, kuriuos buvo pasiėmęs iš kunigaikščio lobių, ir jeigu Lenkijos ponai nebūtų jo apgynę, tur būt, kartu su turtais būtų netekęs ir gyvybės. Pagaliau Lenkijos ponai, gavę iš kunigaikščio Kazimiero atleidimą ir nežymių dovanų, grįžo į Lenkiją. Nedaugelį kitų, kurie buvo pasilikę, lietuviai savo neapykanta ir persekiojimais vėliau išstūmė iš krašto... (Prie Kazimiero) priskyrė lietuvius pareigūnus ir jį mokė savo kalbos ir papročių.

(Lot. — Dlug. 00 13 p. 619—621, 629, 654—659)

193. 1441 m. spalio mėn. 1 d. Žemaičiai nenori besąlygiškai pasiduoti d. k. Kazimierui.

Iš Ordino maršalo laiško Ordino magistrui.

...Didysis kunigaikštis Kazimieras parašė žemaičiams, reikalaudamas pranešti, ar jie pasiduos jam, ar ne. Tada jie jam atrašė, kad jie mielu noru pasiduosią jo malonybei, tačiau tokia sąlyga: jeigu jis su jais elgsis ir juos laikys teisingai ir pagal seną paprotį, kaip su jais elgėsi Vytautas ir senasis Lenkijos karalius (Jogaila), tai jie pareikš jam ištikimybę ir liks prie jo, tačiau jie nenorį turėti Žemaitijos vietininkais 4 senų vietininkų šiais vardais: Kantauto, jo brolio Birgailos (Birelio), Biklio ir Daujoto, ir taip pat nenorį, kad bet kurį lietuvį jiems skirtų vietininku; jeigu jo malonybė to raštu nepažadėtų ir to nesilaikytų, tai jie jo malonybei ištikimybės nepareikš ir nepasiduos. Tada didysis kunigaikštis žemaičiams vėl atrašė, kad jis paliksiąs jiems visas senas teises ir privilegijas, kurių laikėsi didysis kunigaikštis Vytautas ir senasis Lenkijos karalius, ir duosiąs jiems dar daugiau teisių, ir visa, kas yra įvykę, tai bus visiškai dovanota ir atleista, to nebeprisimins; ir jei jie norį pasilaikyti Gelgaudą vietininku, tai paliekama jų valiai, bet jeigu jie nenorį jo turėti, tai tegul pasirenka ir priima vietininku ne jį, o kitą, kuris jiems tiktų ir būtų patogus, o jei tas jiems netiks, tai galės ir tą atstatyti ir pasirinkti kitą pagal savo norą. Su tuo didysis kunigaikštis Kazimieras vėl nusiuntė į Žemaitiją riterį poną Mantigailą su savo įgaliojamaisiais raštais prieš 14 dienų skaitant nuo šios dienos; kaip jie toliau susitarė, šiuo metu dar negalima žinoti.

Prierašas atskirame lapelyje:

Taip pat Žemaitijos vietininkas nusiuntė keletą pasiuntinių, būtent 4 bajorus, pas kunigaikštį Mykolą, kur jį kasdien prašo, ir kai jis išgirdo, kad Mantigaila yra didžiojo kunigaikščio pasiųstas į Žemaitiją, tada jis nukeliavo per visą kraštą iki Palangos tam, kad galėtų kiek uždelsti ir gauti žinią iš kunigaikščio Mykolo prieš tai, kai pas jį atvyks Mantigaila, kuriam jis nenori pasiduoti negavęs kunigaikščio Mykolo atsakymo.

(Vok. — Rozprawy hist.-filozof. Akad. Umiej. w Krakowie, t. 59 p. 243—244)

194. 1441 m. pabaiga. D. k. Kazimiero privilegija Medininkų valsčiaus (Žemaitijoje) gyventojams.

Kazimieras, Lietuvos, Rusios didysis kunigaikštis ir t. t. Šiuo pažymime visiems, kuriems tai reikalinga, ir visiems kartu ir atskiriems Medininkų valsčiaus bajorams, kilmingiesiems, valstiečiams, seniems ir jauniems vyrams ir visai liaudžiai. Mes suteikėme, pripažinome ir davėme laisves ir malones, kurias jie turėjo šviesiausiojo kunigaikščio Aleksandro, kitaip vadinamo Vytauto, Lietuvos, Rusios ir t. t. didžiojo kunigaikščio, (mūsų), prakilnaus valdovo Kazimiero, dėdės, laikais.

Taigi, visų pirma norime, kad niekas negalėtų jiems prikišti, jog kalaviju ir karu esą nugalėti, prijungti ir priversti būti mums paklusnūs, bet kad gera valia prisijungė prie mūsų.

Taip pat norime aprūpinti juos malonėmis, dovanomis ir lengvatomis, kuriomis minėtasis valdovas Vytautas yra juos aprūpinęs duodamas ir dovanodamas.

Taip pat kiekvienas gali medžioti, kur medžiodavo pirmiau, išskyrus medžioklės vietas, kuriose medžiodavo kunigaikštis Vytautas.

Taip pat jų tarpe, be ko kita, neturi būti pasižadėjimų uždėti, arba vidawszczysna (užsidavimo), nei taip pat teisminių mokesčių, arba peresud (nuteisiamųjų)...

Taip pat kurie minėtojo kunigaikščio Vytauto laikais nešienavo, tie taip pat neprivalo šienauti.

Taip pat neprivalo eiti pilių statyti (į pilių darbus), kaip ir kunigaikščio Vytauto laikais neidavo.

Taip pat dovanojimus, kuriuos bajorams ir kilmingiesiems yra suteikę kunigaikščiai Vytautas, Švitrigaila ir Žygimantas, tuos ketiname ir privalome saugoti ir laikyti.

Taip pat tarnautojų, arba dzieczkie (vykdytojų) už Nevėžio upės neprivalome siųsti.

Taip pat (tijūnų?) nesiųsime anapus Nevėžio, tik tuos, kuriuos Žemaitijoje išrinks, jiems duosime, taip pat ir vietininką duosime (tą, kuris jiems bus tinkamas).

Ir visa tai pasižadame garbingai laikyti.... 1441 metais.

(Iš XVIII a. nuorašo, daryto, matyti, iš labai apiplyšusio lotyniško originalo — MAB Aušros muz. rink., Kelmės dv. dokum. tarpe. Trūkstamos, ištrūnijusios ar nuplyšusios vietos atstatytos, kiek buvo galima, iš 1492 m. d. k. Aleksandro patvirtinamosios privilegijos — ŽPL p. 67—68).

195. 1468 m. vasario mėn. 29 d. Valstiečių ir bernų baudimas ir jų šeimų atsakomybė už vagystę.

D. k. Kazimiero teisyno ištraukos.

Kazimieras... Skelbiame mūsų raštu tiems, kas į jį pažiūrės arba išgirs skaitomą, kad, pasitarę su kunigaikščiais ir su Lietuvos didžiosios kunigaikštystės mūsų ponais tarėjais ir su visa visuomene, esame nustatę taip:

Kai atves vagį su voginiu, jei galės sumokėti, tai tesumoka ieškinį; o jei namie nieko nebus ir žmona su suaugusiais vaikais bus tai žinojusi, tai užmokėti žmona ir vaikais, o patį į kartuves; o kurie vaikai bus jaunesni kaip 7 metų, tai tie tuo nekalti.

Ir jei piktadarys neturės kuo mokėti, tai ir voginio neimti į dvarą, grąžinti ieškovui, iš kurio pavogta, ir pusę sekybų grąžinti, o piktadarį pakarti; o sekybos senoviškai.

Ir jei iš ko nors bus pavogta, kai teisėjai priteis, tai pirma užmokėti ieškovui, o paskui vagies valdovas tesiimie savo baudą.

Ir jei išduos (ieškovui) vagies žmoną arba vaikus, kiekuo teisėjų yra nustatyta, ir jei jie paskui išgalės išsipirkti arba jei jų valdovas panorės juos išpirkti, tai teišsiperkie.

Ir jei namie yra vagies daiktų, tai temoka jis namų daiktais. O jei nebūtų kuo iš namų mokėti, tai mokėti žmona ir vaikais, kaip anksčiau parašyta.

Ir jei vagis ką pavogtų iš ko, ir jį sugautų su voginiu ten, kur pavogta, ir jis nebuvo parnešęs namo, jei žmona ir vaikai to nevartojo, tai piktadarys tekentie, o žmona ir vaikai ir jų namai nekalti...

Ir jei mūsų žmogus pakaltintų kunigaikščio ar pono ar bajoro žmogų kuriame mūsų vietininkijos ar tijūnijos paviete, tai mūsų vietininkas arba tijūnas tesikreipia per pasiųstinį (į kaltinamojo valdovą), kad mūsų žmogui būtų atsiteista; o jei panorės eiti į bendrą teismą, tai juos leisti į bendrą teismą ir paskirti laiką.

Ir jeigu iš mūsų žmogaus ieškotų ko kunigaikščių arba ponų arba bajorų žmonės, tai tam dalykui teismas ir tiesa mūsų vietininkų ir tijūnų, kurie nuo mūsų kur ką (kurį pavietą) laiko; ir mūsų urėdininkai turi duoti tiesą abiem šalim.

Ir jei kuris kunigaikščio ar pono, ar bajoro žmogus turėtų reikalavimų kunigaikščių ir ponų, ir bajorų žmonėms, tai tas, kuris iš ko ieško, tevažiuoja pas tą valdovą ieškoti teismu, o jei tasai nedarys teismo, tai tesie bendras teismas abiejų šalių, paskyrus laiką, ir tada turi būti duota tiesa...

Ir jei kieno (nelaisvieji) bernai pavogs ką iš ko nors, kaip šiame rašte aukščiau parašyta, tai bausti kaip už kokią vagystę: jei pirmą kartą pavogė, tai jo nekarti, bet užmokėti jo banda, o jei nebus bandos, tai tesumoka už jį jo valdovas, o berną nubausti ir prilupti; o jei po to ims dažnai vogti ir daugiau kaip už puskapį, tai berną pakarti...

Ir jei kas išvestų žmones arba nelaisvąją šeimyną ir būtų sugautas su įkalčiu, tą į kartuves...

(Rus. — AZR 1 p. 80—83 Nr. 67)

196. 1493 m. sausio mėn. 5 d. D. k. Ivano III pranešimas Lietuvos d. k. Aleksandrui, kad Vorotinsko, Bielevo ir keli kiti kunigaikščiai pasidavę su savo tėvonijomis Rusų valstybei.

Iš d. k. Ivano pasiuntinio pareiškimo Lietuvos d. k. 1493 m. vasario 6 d.

Ivanas, dievo malone visos Rusios valdovas ir didysis kunigaikštis, liepė sakyti tau, didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui: ką tarnavo tau Vorotinsko kunigaikštis Semionas Fiodorovičius, ir šiuo metu jis nuolankiai prašėsi mūsų priimti į tarnybą su jo tėvonija; tesie tau žinoma tai. — Didysis kunigaikštis liepė tau sakyti: ir ką tarnavo tau Bielevo kunigaikščiai Andriejus ir Vasilius Vasiljevičiai, ir Mezocko kunigaikštis Michaila Romanovičius, ir Viazmos kunigaikštis Andriejus Jurjevičius, ir jie nuolankiai prašėsi mūsų priimti į tarnybą su jų tėvonijomis; tesie tau žinoma tai. — Didysis kunigaikštis liepė tau sakyti: kad įsakytum savo kunigaikščiams ir savo žmonėms, kad mūsų tarnui Vorotinsko kunigaikščiui Semionui ir jo tėvonijai jie nedarytų jokios skriaudos...

(Rus. — SbRIO 35 p. 81)

197. 1494 m. vasario mėn. 7 d. Lietuvos d. k. Aleksandro taikos sutartis su Maskvos d. k. Ivanu.

Dievo valia ir mūsų meile mes, Aleksandras, dievo malone Lietuvos didysis kunigaikštis... Sudarėme meilę ir amžiną sutarimą su mūsų broliu ir uošviu Joanu, visos Rusios valdovu... Gyventi man su juo meilėje pagal šį raštą ir visada man būti su juo išvien ir norėti man gera jam ir jo žemėms, kur jos bebūtų, ir jam norėti gera man ir mūsų žemėms visur, kur bebūtų. O kas bus prietelis man, tai ir jam bus prietelis, o kas man yra neprietelis, tai ir jam yra neprietelis. Ir būti tau, broli, prieš visokį mano neprietelį visada su manimi išvien, ir prieš totorius; ir man prieš visokį tavo neprietelį visada būti su tavimi išvien, ir prieš totorius. Ir jeigu totoriai ims pulti mūsų pakraštines žemes, tai mūsų kunigaikščiai ir mūsų vaivados, mūsų pakraštiniai (ukrainų) žmonės susižinoję turi gintis išvien. O jei tau, mano broliui, bus reikalinga mano pagalba prieš visokį tavo neprietelį ir prieš totorius, tai tau reikia nusiųsti pas mane, ir man reikia duoti tau pagalbą. Ir taip pat kai man reikės tavo pagalbos, tai man reikia nusiųsti pas tave, ir tau, mano broliui, reikia duoti man pagalbą prieš visokį mano neprietelį...

O į tavo, broli, tėvoniją, į visas tavo didžiąsias kunigaikštystes, ir į Didįjį Novgorodą, ir į Pskovą, ir į visas Novgorodo ir Pskovo žemes nieku (man) nesikišti... Taip pat man, didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, nesikišti pas tave ir tavo vaikus į jūsų tėvoniją į Viazmos miestą, ir į miestus ir į valsčius, į visas Viazmos žemes ir vandenis, kurie priklauso Viazmai, nei Viazmos kunigaikščių pas save nepriimti... Ir Novosilsko, Odojevo, ir Vorotinsko, ir Peremišlio, ir Bielevo kunigaikščiai — visi tavo, didžiojo kunigaikščio Ivano, ir tavo vaikų ir su jų tėvonijomis prie jūsų didžiosios kunigaikštystės, o man, didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, nieku nesikišti į juos ir į jų tėvonijas ir į tai, kas priklauso jų tėvonijoms, ir nedaryti skriaudų ir nepriimti jų su jų

tėvonijomis... Ir tau, didžiajam kunigaikščiui Ivanui, į mano tėvoniją, į visas mano didžiąsias kunigaikštystes, nesikišti...

Ir vergą, vergę, skolininką, laiduotoją, vagį, plėšiką, bėglį, pasieninį po teismo išduoti. Ir mūsų pasiuntiniams mūsų žemėse į abi puses kelias yra laisvas be jokių kliūčių. Ir mūsų svečiams (pirkliams) mūsų žemėmis į abu šonus prekiauti, nevaržomiems sienų ir be jokių trikdymų. Ir tavo svečiams novgorodiečiams iš visos Novgorodo žemės visose mano žemėse, visoje mano tėvonijoje, prekiauti be trikdymo; taip pat ir mano svečiams iš visos mano tėvonijos Didžiajame Novgorode prekiauti su novgorodiečiais be trikdymo. Ir Pskovo pasiuntiniui ir svečiui iš visos tavo tėvonijos, iš Pskovo žemės, kelias yra laisvas į visas mano žemes, į mano tėvoniją; ir Pskovo pirkliui prekiauti visose mano žemėse, mano tėvonijoje, be trikdymo, kaip buvo iš seno, su bet kokiu svečiu; taip pat ir iš mano žemių į tavo tėvoniją, į Pskovą, pasiuntiniui ir svečiui kelias yra laisvas į Pskovo žemę iš visos mano tėvonijos; ir pirkliui prekiauti Pskove be trikdymo, kaip buvo iš seno, su bet kokiu svečiu...

(Rus. — SbRIO 35 p. 129—132)

198. 1500 m. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės pasienių sričių kunigaikščiai jungiasi su Rusų valstybe.

Iš Voskresenijos rusiško metraščio.

7008 metais atsiuntė pas didįjį kunigaikštį Ivaną Vasiljevičių Bielevo kunigaikštis Semionas Ivanovičius, nusilenkdamas jam dėl to, kad didysis kunigaikštis suteiktų jam malonę ir priimtų į tarnybą su tėvonija, ir pranešė, kad jie esą labai engiami dėl graikų tikybos... Ir visos Rusios didysis kunigaikštis Ivanas Vasiljevičius suteikė kunigaikščiui Semionui Ivanovičiui malonę dėl tos prievartos, priėmė jį su jo tėvonija su atsisakymo teise... Ir po to, taip pat balandžio mėnesį, pas visos Rusios valdovą didįjį kunigaikštį Ivaną Vasiljevičių atsiuntė kunigaikštis Semionas, Možaisko kunigaikščio Ivano Andriejevičiaus sūnus, ir kunigaikštis Vasilius, kunigaikščio Ivano Dmitrijevičiaus Šemiakos sūnus, lenkdamiesi, kad jiems esąs didelis vargas dėl graikų tikybos ir kad valdovas suteiktų jiems malonę ir priimtų pas save su jų tėvonijomis. Ir Lietuvos kunigaikštis Aleksandras ir dėl kitų dalykų nevykdė susitarimo. Ir visos Rusios didysis kunigaikštis Ivanas Vasiljevičius dėl tos jų priespaudos priėmė kunigaikštį Semioną ir kunigaikštį Vasilių į tarnybą ir su tėvonijomis ir dėl jų nusiuntė su atsisakymu Ivaną Teleševą, o su taikos nutraukimo raštu pas didįjį kunigaikštį Aleksandrą nusiuntė Afanasą Šejenką, viazmietį, o pas kunigaikščius nusiuntė vaivadą savo bajorą Jakovą Zacharjičių ir kitus savo vaivadas su daugeliu žmonių. Ir Jakovas Zacharjičius išėjo iš Maskvos gegužės mėnesio 3 dieną, sekmadienį, ir atėjęs į Lietuvos žemę, paėmė Dobriansko miestą, ir Dobriansko vaivadą ir vietininką poną Stanislovą Bartoševičių, ir Dobriansko vyskupą suėmė ir atsiuntė juos pas didįjį kunigaikštį į Maskvą... Tą pat pavasarį didysis kunigaikštis nusiuntė vaivadą, savo bajorą Jurjį Zacharjičių su daugeliu žmonių prie Dorogobužo, ir atėjęs Jurjis paėmė Dorogobužą. Išgirdęs tai, Lietuvos didysis kunigaikštis surinko dideles pajėgas ir nusiuntė prieš Jurjį Zacharjičių savo vaivadas, daugelį ponų ir etmonų su daugeliu žmonių... Ir susiėjo visos Rusios

didžiojo kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus vaivados su Lietuvos vaivadomis Mitkovo lauke prie Vedrošės upės liepos mėnesio 14 dieną, antradienį, šventojo apaštalo Akilos dieną, ir įvyko tarp jų didelės kautynės ir žiaurus mūšis, ir dievo ir skaisčiausiosios jo motinos malone visos Rusios didžiojo kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus vaivados nugalėjo, sumušė daug Lietuvos vaivadų, didžiojo kunigaikščio Aleksandro pajėgas, o kitų vaivadų, ponų ir etmonų, ir ponų vaikų daug gyvų sugavę: kunigaikštį Konstantiną Ostrožskį, ir poną Grigalių Astikavičių, ir poną Litavarį maršalką ir daug kitų, juos atsiuntė į Maskvą pas didįjį kunigaikštį...

(Rus. — PSRL 8 p. 238—240)

199. 1528 m. rugpiūčio mėn. 5 d. Valstybinių žemių įskolinimas karo reikalams.

D. k. Žygimanto Senojo raštas dėl d. k. įkeistų žemių grąžinimo ir tolesnio jų valdymo.

Žygimantas... Šiuo raštu pažymime tiems prisiminti, kuriems ateityje tai bus reikalinga, kad kai praėjusiais metais su įvairiais priešais, mūsų kaimynais, ir prieš jų įsiveržimus į mūsų tėvynės, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės žemes kariavome ir gynėmės nuo jų užpuolimų, turėjome išlaikyti didelėmis išlaidomis iš įvairių kraštų surinktą gynybai kariuomenę, kuriai gana dideles pinigų sumas esame išleidę, ir taip pat, to staigaus ir būtino gynimo priversti, kai kuriuos savo Lietuvos didžiosios kunigaikštystės turtus, būtent pilis, seniūnijas, valsčius, miestus, dvarus, kai kuriems mūsų tarybos ponams ir kitiems įkeitėme už tam tikras pinigų sumas, kurias išmokėjome samdomajai kariuomenei, taip pat kai kuriems skolininkams suteikėme privilegijas, aprašę jose naudojimąsi ir laikymą tų mūsų turtų iki mirties, o kai kuriems tokiu pat būdu davėme leidimą mūsų turtus iš kitų atpirkti, nes kitaip negalėjome tokio staigaus mūsų ir visos valstybės būtinumo verčiami gauti pinigų ir minėtų sumų iš tų ponų ir kitų. Matydami, kad šie turtai ir mūsų valdiniai buvo labai prispausti, ir kuo ilgiau, tuo daugiau mūsų valdinių turtai yra mažinami ir niekais verčiami, dabar mums būnant visuotiniame seime Vilniuje, kai kurie mūsų tarybos ponai, tiek dvasininkai, tiek ir pasauliečiai, atsižvelgdami į tai, atsisakė privilegijų valdomiems iki gyvos galvos ir įkeistiems turtams, mūsų jiems duotiems, taip pat bet kokių teisių, esančių įsipareigojimuose, išdėstytuose minėtuose privilegijų raštuose. Kiti gi, taip pat iš tarybos ponų tarpo, laikydami mūsų turtus su panašiomis privilegijomis iki gyvos galvos, nenorėjo jokiu būdu nuo jų atsisakyti, iki jiems nebus išmokėtos sumos, tuos turtus stengiasi laikyti įprastu būdu, ir mes tų mūsų turtų, tokiomis didelėmis sumomis įkeistų, kitaip atgauti negalėsime, kaip tik sumokėję pinigus. O kadangi mūsų didžiosios kunigaikštystės pajamų nepakanka tam, kad sudarytų tokią sumą pinigų, kuriais galėtume savo turtus išpirkti ir išmokėti samdytiems kareiviams likusią algą, taip pat kadangi negalime mūsų pavaldinių prieš privilegijas, mūsų ir mūsų pirmatakų jiems suteiktas, priversti prieš jų valią mokėti kokius nors mokesčius, tai kiti ponai vaivados, ponai, šlėktos su visa visuomene, mūsų tiek kartų raginti, tik taip ir tik tuo

būdu tepanorėjo pritarti mokesčiams, jeigu jiems žemiau minimas sąlygas išlaikysime ir įvykdysime, būtent: kada šie įkeisti turtai bus išpirkti, mūsų turtai, pilys, seniūnijos, valdos, dvarai tiems patiems ponams, kuriems buvo įkeisti, ateityje neturės būti duodami laikyti ir neturės būti pavedami jiems valdyti, ypač tiems, iš kurių teisėtai turėtų būti atimti. Ir be to, jeigu jie kurį naują pelną ir naudą būtų paėmę, išskyrus tą, kuris jiems mūsų privilegijose buvo aprašytas, eidami prieš paprotį ir išgalvodami naujoves ir sau pasiimdami arba mūsų reikalus apleisdami, arba baudas uždėdami, padarius dėl šių dalykų tardymą ir atsiskaitymą, visi tokie pelnai turės būti panaudoti kareiviams apmokėti. Ir tokios rūšies baudų ir pelnų didinimo pažadame neatleisti kam nors įsikišus, nebent atiduosime jų visų disponavimą visai šlėktų visuomenei, ir iš tokių pelnų didėjimų ir baudų pažadame mokėti kareiviams algą. Jeigu kurie prakilnieji šlėktos bet kurios padėties ir yra gavę kokius nors turtus mūsų karališku sutikimu, o vėliau be mūsų sutikimo daug didesnius arba ir mažiausius, kaip kad tėvoninius arba pirktinius turtus, be mūsų sutikimo savo valia pasisavintų, tai visi jie, ne tik jų savavališkai pasisavinti, bet ir mūsų duoti ir tėvoniniai arba pirktiniai turtai, pagal Gardino seimo nutarimą, tik 6 metai prieš tokius išleistą, turi būti prijungti prie mūsų dvarų. Taip pat mūsų įkeistos pilys, seniūnijos, valdos, dvarai, kai bus išpirkti, mūsų karališkosios didenybės turi būti išdalyti tinkamesniesiems pačios šlėktos asmenims ir mums labiausiai nusipelniusiems. Privilegijos seniūnijoms, pilims, valdoms, kurios buvo suteiktos iki gyvos galvos kai kuriomis sąlygomis ir išlygomis tiems, kurie nenorėjo jų atsisakyti, turi būti panaikinamos ir anuliuojamos ir nuo šiol turi būti laikomos panaikintomis ir negaliojančiomis svarbiausia dėl tos priežasties, kad tardymas dėl daiktų ir karališkų pelnų kuo laisviau galėtų būti įvykdytas. Be to, jeigu po mūsų turtų įkeitimo kai kuriems esame suteikę kurias nors dignitorijas ir pilis, tai jie turi jomis tenkintis, laikantis aukščiau nustatytų nuostatų dėl mūsų žemės turtų, kurie tam tikromis sąlygomis yra įkeisti iki gyvos galvos arba iki dviejų kartų, tuos įkeitimus panaikinti, atšaukti ir anuliuoti nusprendėme, taigi ir šiuo mūsų raštu panaikiname, atšaukiame ir anuliuojame. Pastebėję, kad visos sąlygos ir išlygos, mums pačios šlėktos ir visos visuomenės duotos, siekia mūsų karališko dalyko ir naudos, taip pat pastebėję, kad dėl tokio įkeitimo ir tokių privilegijų suteikimų iki gyvos galvos kurį laiką mūsų valstybė nuo tada yra žymiai susilpnėjusi, ir norėdami pagal dievobaimingojo kunigaikščio pareigą grąžinti ją į senąją padėtį ir mūsų palikuonis gerai aprūpinti ir nepalikti be nieko, vienu balsu sutinkant ir pritariant daugeliui mūsų tarėjų, tiek dvasininkų, tiek pasauliečių, nuoširdžiai mums malonių, šiuo pasižadame tiems prakilniesiems, kilmingiesiems, kunigaikščiams, šlėktoms ir visai mūsų visuomenei aukščiau išdėstytas šiame rašte teises ir sąlygas laikyti visais punktais ir išlygomis. O pati šlėkta ir visuomenė nuo to laiko privalo vieningai, kaip yra pažadėjusi, surinkti tokią pinigų sumą, kuria visus mūsų įkeistus turtus būtų galima išpirkti. Tai turės galios tol, kol dėl visa to, kas pirmiau pasakyta, bus gauti tinkami rezultatai. Šiai privilegijai patvirtinti, prie jos yra prikabintas mūsų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės antspaudas, ir mes savo ranka pasirašome. Daryta ir duota Vilniuje šv. Petro grandinėse dieną 1538 viešpaties metais...

(Lot. — PZP 1. p. 144—149)

200. 1534 m. lapkričio mėn. 20 d. Lietuvos d. k. valstiečių apdėjimas sidabrinės mokesčiu karui su Rusų valstybe.

Iš d. k. Žygimanto Senojo rašto valsčių laikytojams.

(Žygimantas)... Jau prieš metus, esant mums visuotiniame didžiajame Vilniaus seime su visais mūsų ponais tarėjais dvasiniais ir pasaulietiniais, buvo nutartas ir paskirtas mokestis iš visos mūsų valstybės, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, gynybai ir visuotiniams reikalams tos mūsų valstybės, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, ir visi ponai mūsų tarėjai, tiek dvasiniai, tiek ir pasaulietiniai, ir visa žemė (žemininkai-bajorija) sutiko su tuo ir leido mums mokestį nuo savo valdinių 3 metams, tai yra sidabrinės nuo kiekvieno žmogaus ir nuo kiekvienos jaučių žagrės po 12 grašių, o nuo arklio žagrės po 6 grašius, ir tais praėjusiais metais tai yra įvykdyta. Bet šiais būsimais metais norime smarkesnėmis jėgomis ir geriau apsiginklavę... žygiuoti prieš mūsų Maskvos priešą ir keršyti už mūsų skriaudą... Ir tokiam didžiajam reikalui ir naudingam žemės dalykui paskyrėme mokestį iš visos mūsų valstybės, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, tiek nuo mūsų valdinių, tiek ir nuo valdinių, priklausančių kunigaikščiams ir ponams, dvasiniams ir pasaulietiniams, — nuo kiekvieno žmogaus ir nuo kiekvienos jaučių žagrės po 15 grašių, o nuo arklio žagrės po $7^1/_2$ grašio, ir tai taip, kaip žemiau šiame mūsų rašte yra nurodyta: kas aria dviem jaučiais, tas turi duoti 15 grašių, ir kas kiek turės žagrių, nuo kiekvienos turės duoti tiek pat; o kas aria arkline žagre, tas turi duoti $7^1/_2$ grašio; o kas aria jaučiu, tas turi duoti $7^1/_2$ grašio; o kas neturi ariamų jaučių ir arklių, tiktai žemę, tas nuo žemės turi duoti po $7^1/_2$ grašio; o kas neturi žemės, o turi jaučius, tas turi duoti $7^1/_2$ grašio, kaip nuo pusžagrio; o nuo daržo po 3 grašius. Ir tiems pinigams sunešti į mūsų iždą skiriame terminą būsimos Trijų karalių šventės dieną, kuri bus 8 indikto. Ir todėl įsakome tau, kad pats su to pavieto karuža žemininkus ir visus mūsų pavaldinius, kurie tame paviete turi savo žemės turtų, kiekvieną surašytumėte vardu į registrą ir jų žmones taip pat surašytumėte taip pat kiekvieną vardais, ir kiek kuris turi žagrių, ir visa tai pakankamai surašę, pagal tuos registrus tą mūsų mokestį išrinktumėte pagal nuostatą nuo žemininkų žmonių ir kiekvieno pavietininko (pavieto bajoro) pilnai, nieko nenuslėpdami... O kai dėl mūsų kelio žmonių (raitininkų) ir prievolininkų toje tavo laikomoje valdoje ir taip pat tavo ir karužos žmonių, kad taip pat kartu su karuža visus tuos mūsų ir savo žmones į tą registrą surašytumėte pačius vardais ir jų žagres ir pagal tą pat aukščiau minėtą nuostatą išrinktumėte iš jų tą mūsų mokestį visą pilnai, nieko nenuslėpdami ir nepraleisdami jokio žmogaus ir žagrės... Rašyta Vilniuje 1534 d. g. metais lapkričio mėnesio 20 dieną, 8 indikto.

(Rus. — LSm. pried. p. 25—27 Nr. 14)

V. KULTŪROS IR BUITIES REIŠKINIAI

201. 1452 m. balandžio mėn. 25 d. D. k. Kazimiero įsakymas Vilniaus pilies ūkvedžiui mokėti kasmet Vilniaus bažnytinės mokyklos mokytojui po 8 kapas grašių.

Kazimieras... Vilniaus pilies ūkvedžiui Ivoškai Podbipiatai ir kitiems Vilniaus pilies ūkvedžiams, kurie bus vėliau. Užrašėme šventojo Stanislovo bažnyčios Vilniuje mokyklos mistrui 8 kapas grašių iš

Vilniaus karčiamų kiekvienais metais. Taigi, kad šias 8 kapas kasmet duotumėte, kai metai sueina, pirmiau kaip kitiems. Duota Vilniuje balandžio 25 dieną, 15 indikto. Prie šio buvo visi ponai tarėjai.

(Rus. — KDKV 1 p. 237 Nr. 209)

202. 1511 m. rugpiūčio mėn. 3 d. Semeliškių klebonas, turėdamas savo žinioje ir Žiežmarių bažnyčią, aprūpintą didžiojo kunigaikščio, skundžiasi, kad be papildomų pajamų šaltinių negalįs laikyti ten kunigo, galinčio sakyti pamokslus lietuviškai, ir mistro.

D. k. Žygimanto Senojo raštas Žiežmarių vietininkui.

Žygimantas... Mūsų raštininkui, Žiežmarių vietininkui ponui Kapčiui Vosylevičiui ir kitiems mūsų vietininkams, kurie paskiau laikys mūsų pavesti Žiežmarius. Ką mūsų maršalkas ir raštininkas, Daugų vietininkas ponas Bogušas Bogovitinavičius, kai mūsų pavestas laikė Žiežmarius, pastatė, mūsų įsakytas, Žiežmariuose mūsų Romos išpažinimo bažnyčią šventojo apaštalo Jokūbo ir šventojo Žygimanto, ir tada mes davėme tai bažnyčiai 3 tarnybas mūsų žiežmariškių žmonių, vardu Laurynėlį Paulavičių su broliais ir Mantrimavičius ir Grigarą su broliu, ir tuščią žemę, vadinamą Kudiške, ir vieną laisvą karčiamą. Tačiau mūsų lotyniškas raštininkas, Semeliškių klebonas kunigas Adomas pasakė mums, kad... ten Žiežmariuose iš to mūsų aprūpinimo prie tos bažnyčios negalįs išlaikyti kunigo, kuris mokėtų sakyti pamokslus lietuviškai, ir mistro. Taigi mes, norėdami tenai padidinti dievo garbinimą ir krikščionių tikybos mūsų Romos išpažinimą plėsti, taip pat prastiems žmonėms suteikti naudingą mokslą, tai šventojo Jokūbo ir šventojo Žygimanto bažnyčiai dar davėme 3 tuščias žemes — vieną žemę, vadinamą Trebiške, o dvi žemes Mateikiškę ir Strankiškę, tų pačių bažnyčios žmonių, Laurynėlio ir Mantrimavičių, laikomas, ir antrą laisvą karčiamą, ir liepėme prie tos Žiežmarių bažnyčios turėti kunigą, kuris mokėtų lietuviškai sakyti pamokslus, ir mistrą. Ir šį visą mūsų suteikimą, aukščiau surašytą, žmones ir žemes, ir dvi laisvas midaus ir alaus karčiamas patvirtiname šiuo mūsų raštu amžinai ir nepaliečiamai; turi būti laikoma tai Žiežmarių bažnyčiai su visais mokesčiais ir pajamomis iš tų žmonių ir žemių ir su gėralų mokesčiu nuo tų dviejų karčiamų... Rašyta Bereste 1511 dievo metais rugpiūčio mėnesio 3 dieną, 14 indikto.

(Rus. — CGADA, Lietuvos Metrika I A/9 l. 50)

203. 1528 m. Lietuvių kalbos vartojimo uždraudimas bažnytinėse krikštijimo apeigose; bažnytinių mokyklų steigimas.

Iš Vilniaus vyskupystės statuto.

Apie krikštą

Taigi griežčiausiai grasindami dievo teismu, pavedame ir norime, jog tai būtų laikoma, saugojama ir vykdoma, kad visose mūsų vyskupystės parapijų bažnyčiose toje dalyje, kur lietuvių kalba yra gimtoji kalba ir gyventojams bendra, taip pat, kur siektina didesnės sakramento

esmės ir sėkmingumo, kad ten neįvyktų nelaba klaida tariant žodžius, kada krikštijami kūdikiai, kad tų žodžių, kurie yra sakomi krikštijant, formulė būtų tariama ne lietuvių kalba, nes labai dažnai kunigas jos nemoka, bet lotynų kalba...

Apie mokytojus

Trokšdami ir visa siela ryždamiesi išganingai pasitarnauti šios garsios valstybės Lietuvos didžiosios kunigaikštystės bendram reikalui ir garbei, dabar nutariame ir pavedame, reikšdami norą, kad tat iš viso amžinai būtų vykdoma, bažnyčių rektoriams pastatyti pas save ir aprūpinti tinkamas bei patogias mokyklas ir namus besimokančiai jaunuomenei gyventi. Taip pat pavedame, kad prie kiekvienos bažnyčios būtų mokytojai vaikams mokyti, kurie nuo pat mažens diegtų vaikams ir jaunuomenei gerą mokslą, garbingus įpročius ir katalikiškas ir pagrindines dorybes ir savo mokiniams teisingai aiškintų šventąją evangeliją bei Povilo laiškus lygiai abiem, lietuvių ir lenkų, kalbomis...

(Lot. — PiL p. 296—297)

204. 1542 m. gegužės mėn. 19 d. Nekatalikų persekiojimas Lietuvoje.

D. k. Žygimanto Senojo raštas prieš Abraomą Kulvietį ir kitus protestantus, patvirtinąs Vilniaus vyskupui teisę juos teisti ir bausti.

Žygimantas... Šiuo mūsų raštu skelbiame visiems, kuriems reikia tai žinoti, kad gerbiamasis Kristuje tėvas ponas Vilniaus vyskupas Povilas sužinojo, jog kažkoks lietuvis Abraomas iš Kulvos, mūsų pavaldinys, ir pats nuo šventosios Romos katalikų bažnyčios vienybės atsiskiria ir kitus, kiek tik galėdamas, traukia naujais mokslais į savo klaidą... nutarė kuo didžiausiu rūpinimusi ir uolumu ištirti Abraomo gyvenimą, papročius, mokslą, ir ištyrė, ir iš tam tikrų ir vertų pasitikėjimo prisiekusių žmonių liudijimo sužinojo, kad jis atvirai tiek žodžiais, tiek darbais išpažįsta svetimą mokslą, Romos katalikų bažnyčios pasmerktą; jis netgi stengiasi, kad su juo kartu ir visi kiti žmonės didžiojoje kunigaikštystėje jo bedieviškam įsitikinimui nusilenktų. Jis taip pat sužinojo, kad šis įšėlęs baisiais keiksmais puola senosios šventos katalikų bažnyčios įstatymus, pasninkus, mišias, eucharistijos priėmimą ir jos šventą vartojimą, visas bažnytines apeigas, kunigų šventimus, šventoves, iškilmes ir net katalikiškos administracijos vyresnybę, ir daug neatsargių žmonių ir nesuvokiančių žmonių yra suvedžiojęs... Mes, gavę tuos aiškius ir akivaizdžius liudijimus, kuriuos ponas vyskupas buvo surinkęs, labai sunkiai ir skaudžiai pergyvenome, jog mūsų kraštuose drįsta viešai pasirodyti mūsų žmogus, kad niekintų senosios katalikų bažnyčios apeigas... Taigi tokia yra mūsų valia, — ir tegul žino visi mūsų žmonės, jog yra tokia, jog ji yra nepajudinama, — kad ponas vyskupas, vadovaudamasis teisėmis ir kanonais, šį Abraomą ir jo visus bendrus nubaustų pagal savo pareigas ir galią. Šiam dalykui skubiau ir tinkamiau atlikti mes teikiame ir mūsų pasaulietinės valdžios pagalbą, kad pasaulietinių teismų tarnų, paprastai vadinamų dzieczkie (vykdytojai), būtų priverstas ir jėga atvestas stoti prieš poną vyskupą, jeigu, mūsų arba pono vyskupo šaukimu pašauktas, jis nenorės stoti prieš dvasinį teismą, kuriam tiesiog priklauso spręsti bylas, liečiančias ereziją. Ten, kada jis

stos ir kada bus įrodyta jo kaltė, turi būti nubaustas kanonuose nurodytomis bausmėmis už tą ereziją, kuria jis yra kaltinamas, ir turi prisiimti dvasinių įstatymų bausmę. Jeigu jis šių teismų tarnų, vykdytojų, nebūtų surastas arba jeigu jo nebūtų galima atvesti į teismą dėl to, kad jis būtų pasislėpęs, norime, kad jis būtų ištremtas iš visų mūsų valdomų kraštų, taigi ir pagal tą aukščiau nurodytą sąlygą šiuo raštu ištremiame ir nutariame konfiskuoti visą jo turtą, kokį tik jis turi, kilnojamąjį ir nekilnojamąjį, — dalis jo turės atitekti mūsų iždui, dalis ponui vyskupui, dalis bažnyčiai prie Vilniaus pilies sutinkamai su visų kanonų nustatymu, kad šio maištingo žmogaus bausmės kiti būtų atgrasinti nuo tokios rūšies vaidingų mokslų, kurie, kaip matome, labiausiai klestinčias krikščioniškas valstybes išjudina iš pamatų... O toliau, kad nieko panašaus čia Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, mums nesant, kada nors neįvyktų... norime ir pavedame, kad gerbiamajam Kristuje tėvui ponui Vilniaus vyskupui sutinkamai su ankstesniu mūsų raštu, kurį šiuo raštu patvirtiname, būtų duota galia tardyti ir bausti visus eretikus sutinkamai su kanonais. Be to, ne tik jam vienam duodame šią galią, bet ją suteikiame ir visiems ponams vyskupams, esantiems Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, kad ir jie panašiai savo vyskupystėse ir diecezijose visus įtartinus erezija galėtų patys šaukti pas save ir per teismų tarnus, jeigu jie nenorėtų prisistatyti, mūsų pasaulietinės valdžios galia atvesti juos tam, kad būtų nubausti pagal įstatymus ir kanonus. O visiems seniūnams ir jų vietininkams, taip pat kitiems mūsų pasauliečiams pareigūnams, kokio jie bebūtų laipsnio, pavedame, kad kada tik jie bus paprašyti ponų vyskupų arba jų pareigūnų kaltintojų persekioti eretikus ir juos suimti savo pasaulietiška galia, jiems padėtų patarimu ir visa savo valdžia. Šią savo valią pareiškiame šiuo raštu; jeigu kas išdrįstų jai priešintis, tą, kaip mūsų įsakymų laužytoją ir niekintoją, laikysime maištininku ir savo nuožiūra nubausime... Duota Vilniuje penktadienį rytojaus dieną po įžengimo viešpaties į dangų šventės, 1542 viešpaties metais.

(Lot. — BHV 2 p. 142—150)

205. 1546 m. Muzikai didžiojo kunigaikščio ir didikų rūmuose Lietuvoje.

Iš d. k. Žygimanto Augusto kiemo iždo valdytojo sąskaitų.

Viešpaties metai 1546.

Visų pirma sausio 3 dieną berniukams giesmininkams, giedojusiems jo didenybei, kalėdinės pašalpos auks. 2...

Gegužės 1 dieną Jurkui trimitininkui, vedančiam žmoną, iš malonės vestuvėms auks. 9...

Liepos... 19 dieną Andriui, pono Trakų vaivados citrininkui (kanklininkui), giedojusiam kaimietiškas raudas, iš malonės daviau 1 lietuvišką auksiną, sudaro auks. 1/7/4...

Lapkričio... 18 dieną... Citros geležinėms dalims per muziką Jurkų auks. — /7/4...

(Lot. — ChZ 1 p. 212, 218, 221, 226)

206. 1547 m. Mažvydo raštai — pirmieji spaudiniai lietuvių kalba.

Iš B. Vilento prakalbos Enchiridiono knygai, išleistai 1579 m.

...Prūsijos kunigaikštis Albrechtas pirmutinis įsakė savo valstybėje rašyti, mokyti ir spaudos raštais platinti lietuvių kalbą, kuri prieš tai nebuvo garsi ir pasižymėjusi jokiais literatūros veikalais. Šiam reikalui jis pasinaudojo darbu vieno mano pusbrolio, kuriam savo lėšomis leido išeiti mokslus, amžino atminimo Martyno Mažvydo, Ragainės klebono. Šis tad pirmasis parodė, kaip rašyti gimtąja kalba, ir išspausdino katekizmo pradmenis su šventomis giesmėmis, mokiniams reikalingus...

(Lot.)

207. 1547 m. Dvasininkai ragina mesti pagonybės tikėjimus ir reikalauja, kad valstiečiai ir tarnai klausytų savo ponų.

Iš M. Mažvydo Katekizmo prakalbų lietuvių ir lotynų kalbomis ir iš paties Katekizmo teksto.

...Kaukus, žemėpatis ir laukasargus pameskit,
Visas velnuvas, deives apleiskit,
Tos deivės negal jums nieko gera duoti,
Bet tur visus amžinai prapuldinti...

...Daugelis net ir dabar, kas baisiau klausyti, aiškiai laikosi stabmeldybės ir ją viešai išpažįsta: vieni garbina medžius, kiti upes, kiti kirminus, kiti ką kitą, teikdami dieviškos pagarbos. Yra tokių, kurie daro įžadus Perkūnui; kai kurių yra garbinami dėl javų laukosargiai ir dėl gyvulių žemėpačiai. Kas nedoriems darbams yra palinkęs, laiko sau dievais aitvarus ir kaukus...

Urėdas visokių viešpačių, alba ponų, prieš tarnus.

Collo. IV. Jūs, ponai, teisybę ir gerybę tarnams priduokit, žinodami, jogi ir jūs turit poną danguj.

Ephe. VI: Ir jūs, ponai, taipogi darykit prieš anuos, atleisdami grasymus alba kerštavimus, žinodami, jogi ir jūsų pačių ponas esti danguose ir netur pavyzdžio ant veido.

Tarnai, tarnaitės, samdininkai ir samdininkės ką skelia viešpatiems savo?

Ephe. VI. Galvoje: Tarnai, klausykit šitų, kurie ponai yra jūsų pagal kūną, su baisumu ir su drebėjimu, su prastybe širdies jūsų, kaip Christui, ne ant akių slūžydami pasimekti, betaigi kaip tarnai Christaus, darydami, ką nori dievas, su gera valia slūžydami ponui ir ne žmonėms, antai žinodami, jogi kiekvienas, ką gerą padarys, tatai nuo dievo turi turėti, jei norint tarnas alba samdininkas būtų.

Titapi XI galvoje: Ragink tarnus, idant savo ponų klausytų, visame jiems pamėgdami, neprieštaraudami, nevogdami, betaigi gerą viernastį visakame rodydami, idant mokslą išgelbėtojo mūsų dievo apgražintų visame...

(Liet. ir lot. — Mažvydas, p. 5, 9, 36—37)

208. Apie 1550 m. Ragainės apylinkių valstiečiai visai nesidomi krikščionybės mokslu, nuolat bendrauja su Lietuvos didž. kunigaikštystės žmonėmis.

Iš Ragainės klebono M. Mažvydo laiško Prūsijos kunigaikščiui.

...Tuo tarpu nutylėsiu, kaip pasauliečiai elgiasi per šventes: Viešpaties gimimo, Apipiaustymo, Trijų karalių, Apsivalymo, Apreiškimo, Velykų, Įžengimo į dangų, Sekmines. Sekmadieniais evangelijos skelbimą ar kitas bažnytines apeigas tiek šeimyna, tiek ir patys šeimininkai tiesiog niekina. Vos keletas būna bažnyčioje per pamaldas. Ypač pavasarį arba vasarą taip švenčia sekmadienius: dirbdami žemę, sėdami, šienaudami, javus piaudami, taip pat visa tai į kluonus veždami, pagaliau kaimiškus padargus ruošdami miškuose. Gi rudens[1] ir žiemos metu vargsta javus kuldami. Kai kurie gi dėl darganų ir šalčių atsisako eiti į susirinkimus (bažnyčią). Na, o kiti nors ir nieko nedirba sekmadieniais, tačiau, paniekinę (bažnytines) sueigas, namie dykinėdami lindi. Ir taip yra, kad krikščionišką religiją mažai prisimena ir viešpaties maldoje ir tikėjimo išpažinime tiesiog nedalyvauja. Todėl būtų gera, šviesiausias kunigaikšti, jeigu jie būtų sulaikomi nuo tokių darbų, ypač sekmadieniais, kada, kaip tinka tikriems krikščionims, geriau reikėtų klausyti dievo žodžio, negu prakaituoti nuo darbų. Jų tarpe yra taip pat ir tokia žinoma yda, būtent: kai jie žino, iš seno stebėdami popiežininkus, kad Lietuvos ir Žemaitijos parapijose, esančiose netoli šios kunigaikštystės ribų, švenčiama kurio nors šventojo šventė, pvz., šventos Onos Batakių miestelyje, šv. Jokūbo Švėkšnoje, šventosios mergelės Marijos Šiluvoje, kryžiaus Jurbarke, Jurgio ir Kristaus kūno Tauragėje, Įžengimo į dangų Veliuonoje, ir kada švenčiamos kitos šventųjų šventės tam tikruose miestuose, tada mano parapijiečiai... ten vyksta ir atlieka ten pasibaisėtinus stabmeldystės veiksmus...

Be to, jų tarpe yra labai daug vyriškosios ir moteriškosios lyties vyresniojo amžiaus asmenų, kurie, skaudu tai sakyti, per visą savo gyvenimo laiką vos 3 arba 4 kartus tėra buvę šventuose susirinkimuose, nei nemoka katekizmo mokslo ir nepriima šventojo sakramento. O kada paklausiami, kodėl gi jie niekina dangiškąjį mokslą ir dvasinį peną, atsako dėl sakramento, kad ne tik jie nepriima garbingojo altoriaus sakramento, bet kad ir jų tėvai ne tik jo nepriimdavę, bet net nebuvo girdėję, kas tai yra...

...Kada reikia priimti moterystės ryšius, tada nesutinka, kad būtų klausinėjami viešpaties maldos ir tikėjimo išpažinimo, bet atsisako, teisindami savo nežinojimą netinkamais pasiteisinimais. Ir jeigu kurie bus pagauti nemoką katekizmo, tada leidžiu mokytis savaitę. Bet jie nė kiek nepaiso nustatyto laiko, o bėga tuoktis kitur už parapijos ribų arba gyvena be santuokos. O jeigu jaunikis esti iš Lietuvos arba Žemaitijos, o jaunoji iš šios parapijos, tada, slapta padarę sužadėtuves, jie vyksta iš šios parapijos ir ten susituokia, nors jie ir nenusimano ir nemoka savo maldų ir tikėjimo išpažinimo. Iš viso, kokiu tik būdu gali išvengti, jie vengia katekizmo ir tiesiog jokiu būdu aš negaliu jų pritraukti, nesakau prie visiško ir tobulo, bet prie paprasto nesudėtingiausių žodžių ir gryno katekizmo teksto pažinimo...

(Lot. — TiŽ 4 p. 427—431)

[1] Per klaidą parašyta: pavasario.

209. Apie 1550 m. Mykolas Lietuvis, žymiausias to laiko Lietuvos politinis rašytojas, smerkia Lietuvos feodalinės visuomenės ir dvasininkų ydas.

Iš paskelbto 1615 metais Mykolo Lietuvio veikalo «Apie totorių, lietuvių ir maskviečių papročius».

...Mūsų protėviai... blaivūs ir santūrūs laikė, kad visa jų šlovė yra karo dalykas, jiems malonumą sudarė turėti daug ginklų, žirgų, karo tarnų, ištvermingų ir žvalių... Lietuvos miestuose gausu tėra tų dirbtuvių, kuriose verdami iš rugių alus ir degtinė. Šituos gėrimus imasi vykdami į karą ir burdamiesi į mišių pamaldas. Žmonės, pripratę prie jų namie ir vos tik gavę atsigerti kare neįprasto jiems vandens gėrimo, žūsta nuo traukulių ir dizenterijos... Mūsiškius gėrėjus žudo ne tiek valdžios pareigūnai, kiek jų nesaikingumas arba puotos metu kylantieji vaidai ginklu. Diena pradedama degtinės gėrimu, dar tebegulėdami lovoje šaukia «vyno, vyno» ir po to tuos nuodus geria vyrai, moterys ir jaunuoliai gatvėse, aikštėse, pakeliais, ir jų prisigėrę paskiau nieko negali dirbti, tik miegoti, ir kas jau kartą priprato prie to pikta, jame nuolat kyla troškimas gerti...

Kadangi maskviečiai susilaiko nuo girtavimo, jų miestai yra garsūs įvairiais ir stropiais meistrais, kurie, siųsdami mums medinius kaušus ir lazdas pasiremti žengiant silpniems, seniems ir girtiems, balnus, ietis, puošnius pakinktus ir įvairius ginklus, atima iš mūsų auksą...

...Neteisinga ir tai, kad neturtingasis, norėdamas patraukti tieson kurį didiką, neras tada už didžiausią atlyginimą vykdytojo (šaukimui įteikti). Ne mažiau neteisinga ir tai, kad mano galingesnis kaimynas, turįs dvarą viename su manimi valsčiuje, priklauso kitam teismui ir ne taip lengvai kaip aš patraukiamas tieson...

Totoriai... teisingai elgiasi su vergais, o jais turi tiktai kitų kraštų žmones... O mes laikome nuolatinėje vergijoje ne karu ar pirkimu įgytus, ne svetimus, bet mūsų tautos ir tikybos našlaičius, beturčius, patekusius į (vergijos) pinkles santuoka su (nelaisvomis) mergomis, piktnaudžiaujame mūsų valdžia jiems, kankindami juos, luošindami, žudydami be teismo bylos dėl bet kokio įtarimo. Pas totorius ir maskviečius, priešingai, joks pareigūnas neturi teisės žudyti žmogaus, nors nusikaltimas ir būtų aiškus, išskyrus sostinės teisėjus, t. y. sostinėje. O pas mus visuose sodžiuose, kaimuose, visur daromi (mirties) nuosprendžiai žmonėms.

Be to, mokesčius valstybei ginti imame iš vienų tik mūsų valdinių, miestiečių nuomininkų, skurdžiausių artojų, palikdami nuošaliai dvarų ponus, o tuo tarpu jie daug daugiau gauna iš savo plačių dvarų, arimų, pievų, ganyklų, daržų, daržovių, vaisinių sodų, miškų, girių, medaus, medžioklės, karčiamų, amatininkų, prekyviečių, muitų, plukdymo rinkliavų, tilto rinkliavų, ežerų, upių, tvenkinių, žvejybos, malūnų, galvijų bandų, vergų ir mergų darbo. O daug labiau pažengtų pirmyn kariniai reikalai ir mokestis jiems, kuris imamas nuo vyro, jei būtų baigtas pradėtasis dvarų ir visų laukų, tiek šlėktų, tiek prastų žmonių, vienodas išmatavimas; nes kas turi didesnius laukus, tas mokėtų daugiau...

Mūsų kunigus smerkia ne vien pagonys, bet ir mūsų kaimynai rusai, kad jie geria vyną, o tai yra smaguriaujamas dalykas, valgo mėsą, neveda žmonų, turėdami norą gimdyti vaikus... Mūsų pavestas jiems pareigas, nesirūpindami jomis, perkrauna vikarams, tuo tarpu patys

dykinėdami ir paskendę smaguriavimuose, kaip tranai bičių medų, taip jie ėda liaudies triūsą, puotauja ir dėvi puošniais drabužiais, neapgalvodami siekia kartu daugelio bažnytinių vietų net nesulaukę pilnų metų ir neištyrę savo polinkių ir pasineria į pasaulietinius, netinkamus kunigui reikalus. Ir nors seniau kunigams buvo draudžiama turėti žemės turtų dalį kartu su dievo tauta, išskyrus dešimtines, bet mūsiškiai, nesitenkindami dešimtinėmis, aukomis dėl nuodėmių, pirmienomis, įvairiomis rinkliavomis, kurias gauna iš turtuolių ir skurdžių gimstant, susituokiant, sergant, mirštant ir numirus, — prie visa to siekia didelių dvarų, daugelio bažnyčių kartu valdymo, visuomenės žalai, prieš teisę ir protą, tuo tarpu kai jie gyvena daugiau kitur, nekaip tose bažnyčiose...

(Lot. — AIJS II/2 p. 30, 32, 38, 46, 48, 74, 76)

VI SKYRIUS

LAŽINIO ŪKIO ĮSIGALĖJIMAS. ŠLĖKTŲ VIEŠPATAVIMAS

I. BAUDŽIAVINIŲ SANTYKIŲ ĮSIGALĖJIMAS (VALSTIEČIŲ PADĖTIS IR JŲ KOVA PRIEŠ FEODALINĘ PRIESPAUDĄ)

210. 1553 m. Valstiečių išėjimas iš savo ūkių.

Valakų įstatymo I redakcijos ištraukos.

Kai kas pabėgs nuo savo valako, nepasisakęs savo seniūnui arba vaitui, tai tas jo valakas turi būti atiduotas kitam, tačiau to pabėgėlio seniūnas ir vaitas turi ieškoti; pas ką nors jį radus, jeigu tas nenorėtų jo išduoti, turi pavesti to atsakomybėn ligi teismo. O jeigu pats geruoju pareitų, tada jau turi būti pasodintas, davęs už save laidą, kitame valake arba nedirbtoje žemėje. Bet to žmogaus, kuris išeina maisto ieškoti ir pasisako seniūnui bei aprodo vaitui savo skurdą, kad neturi kuo išmisti per žiemą, o be to, kad yra užsėjęs žiemkenčius, tada jo namai ir jo pasėliai neturi būti iš jo atimami, bet tik seniūnas turi paskirti jam dieną ir laiką, kada turi pareiti vasarojaus sėti, o jeigu prie savo pasėlių ir namų nepareitų tuo paskirtu laiku ligi šventosios Margaritos, tada nustoja pasėlių ir namų, tačiau seniūno dorumo ir rūpestingumo dalykas bus taip tvarkyti, kad valdiniai taip neišvaikštinėtų. O jeigu tas žmogus yra pabėgęs dėl seniūno arba vaito priežasties, tada tas valdovo valdinys turi kreiptis į (valakinių) reikalų tvarkytoją; tas turi išsiteirauti apie tai, iššiūrėti ir, apsvarstęs valdinio kaltumą, turi nutarti, ar tasai turi būti prileistas prie savo trobesių ir pasėlių, ar ne. Bet jokių išmarų, išbėgusių valstiečių ir pakartų piktadarių turtų seniūnai neturi imti sau, kitaip neteks savo pareigybės, bet tą patį turtą ir namus turi pavesti kitam, kurį ten įkurdins.

(Rus. — VUB ŽP 29 l. 38—39)

211. 1556 m. liepos mėn. 8 d. Susidorojimas su Rietavo valsčiaus valstiečiais, kurie priešinosi savo tijūnui ir nemokėjo feodalinių mokesčių.

D. k. Žygimanto Augusto sprendimas.

1556 d. g. metų liepos mėnesio 8 dieną, trečiadienį.

Valdovas karalius ir didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas teikėsi įsakyti užrašyti, kad Rietavo valsčiaus jo karališkosios malonybės vaitai ir

valdiniai, pakėlę maištą prieš valdovo urėdininką, pusės privalomų pagal nuostatus mokesčių už 55 metus neatidavė jo karališkosios malonybės iždui ir pasilaikė juos sau, sakydami, kad jie tuos mokesčius esą pilnai atidavę savo tijūnui ponui Morkui Vnučkai. O jis aiškinosi, kad jie, nenorėdami pilnai atiduoti tų mokesčių, pakėlę maištą ir visiškai nebuvę paklusnūs jam, valdovo urėdininkui, ir tų mokesčių neatidavę, ir dar taip pat valdoviniai valdiniai rietaviškiai Steputis Stirbaitis, Augustinas Tautkaitis dėl pykčio užmušę negyvai Rietavo vaitą Petrą Tamošaitį. Visam tam ištirti valdovas buvo siuntęs ten į tą Rietavo valsčių pasiuntinius, kuriems jie taip pat reiškė pasipriešinimą ir nepaklusnumą. O paskui, kai ponas Morkus, dėl tų mokesčių pašauktas valdovo mandatu, stojo į bylą, ir Rietavo valsčiaus vaitai ir valdiniai taip pat atėjo čia į Vilnių ir įrodinėjo tai, kad tuos mokesčius pilnai esą jam atidavę. Ir ponas Morkus valdovo kieme prieš kai kuriuos valdovo urėdininkus į akis su jais kalbėjo ir apie jų maišto kėlimą ir neklausymą jo, karaliaus urėdininko, taip pat ir apie tuos mokesčius ir apie to vaito nužudymą. Ir čia iš pamatuotų jo įrodymų paaiškėjo, kad jie dėl savo užsispyrimo ir maištavimo neatidavė tų mokesčių ir juos pasilaikė, ir tai taip pat iš jų kalbų į akis liko įrodyta, kad tie valdovo valdiniai nužudė tą vaitą. Ir kai vaitai valdovo įsakymu buvo pasodinti (į kalėjimą), Rietavo valsčiaus valdiniai prisipažino patys, kad už tuos metus jie nėra atidavę pusės valdovinių mokesčių. Ir ponas Morkus prisiekė, kad tie sąmyšiai buvo kilę ne dėl pono Morkaus priežasties, bet to paties Rietavo valsčiaus jo karališkosios malonybės valdiniai, jų priešakyje tas pat Steputis Stirbaitis, Augustinas Tautkaitis, kurie tam vaitui galą padarė, ir, be to, Stonis ir Valinė Ščiukaičiai, Petras Rudgalvis kurstė visus valdovo valdinius ir patys su jais ėmė kelti maištus, ir buvo nepaklusnūs valdovo urėdininkui. Ir kai valdovo urėdininkai pranešė jo karališkajai malonybei visą tą bylą, kaip ji vyko, valdovas, pripažinęs poną Morkų teisiu ir atleidęs jį nuo visų tų mokesčių už tuos minėtus metus, visą tą pusę mokesčių, kurios pagal nuostatus nebuvo atidavę, iš visų jų teikėsi įsakyti jam išieškoti į valdovo iždą. O už tokį jų savivaliavimą ir maištus vienas jų, vardu Jucys Paduva, čia Vilniuje jau yra nubaustas mirtimi, o kitus jo draugus maišťininkus, kurie čia nebuvo atėję, Valinę Ščiukaitį ir Petrą Rudgalvį, ir taip pat tuos, kurie nužudė vaitą, Steputį Stirbaitį ir Augustiną Tautkaitį, jis turi tenai suieškojęs suimti ir duoti žinią apie tai valdovui, o jo karališkoji malonybė teiksis nurodyti jam, ką turi daryti su jais. Rašyta Vilniuje.

(Rus. — CGADA, Lietuvos Metrika II A/34 l. 126—127)

212. 1557 m. balandžio mėn. 1 d. D. k. Žygimanto Augusto valakų įstatymas.

Valdovo karaliaus valakų įstatymas
visai Lietuvos didžiajai kunigaikštystei

1557 d. g. metais balandžio mėnesio 1 dieną...

7 (straipsnis). Vaitai kaimuose turi turėti po vieną laisvą valaką, o jei norėtų, turi būti jam pridėtas ir antras už činšą, įkainojus visas prievoles ir pajamas pagal žemės kokybę; o jų tarnyba — urėdo įsakymu raginti žmones į darbą ir činšų, ir mokesčių mums mokėti, ir būti prie mokesčių sumokėjimo, vykdytojo vietoje atvesti valdinius į teismą pas

urėdą, prie visokių darbų pristovo vietoje prižiūrėti savo vaitystės žmones, važiuoti su savo vaitystės žmonėmis, vežant avižas ir šieną į Vilnių ir kitur, ir juos atiduoti. Nepaimtų valakų pervaras, sienas, ribas ir kapčius tarp mūsų valdinių žemių kiekvienais metais taisyti ir atnaujinti, grasinant kapos grašių bauda, o jeigu pastebėtų, kad kuris kaimynas yra sugadinęs kapčius arba ribas, apie tai turi pranešti urėdui tokia pat atsakomybe. O urėdas turi teisti valdinius turgaus dienomis už viską, išskyrus kraujo ir smurto nusikaltimus; dėl tokių nusikaltimų, kai urėdo bus įsakyta, vaitas privalo pristatyti valdinį teisman. O jei kuris valdinių nepaklausytų vaito ir jo pašauktas nestotų pas urėdą, tai tokiam savivaliautojui pristatyti urėdas turi siųsti vykdytoją, ir iš nepaklusnaus vykdymo pinigų grašis už mylią į abudu galus. O teismo metu vaitas turi būti ir padėti valdiniui pasiekti teisybės, žinoti apie baudas mums ir pranešti revizoriams, ir prižiūrėti, kad urėdas neimtų daugiau baudų ir teismo rinkliavų, kaip nurodyta įstatyme, o jei urėdas nekreiptų į jo žodžius dėmesio, tada apie tai vaitas turi pranešti revizoriui. Urėdas turi teisti vaitą už bet kurį nusikaltimą, tik negali pašalinti jo iš vaito pareigų, kol neišaiškins drauge su revizorium jo kaltės ir netinkamo elgesio; ir pašalinę šį vaitą, turi paskirti kitą to pat valsčiaus vyrą, neįtariamą, su kurio paskyrimu sutiks valdiniai. Tie vaitai, taip pat ir suolininkai, kaimuose jokių bylų neturi spręsti, kyšių ir prasimanytų rinkliavų neturi imti, priešingai atsakys mūsų iždui ilguoju, vien tiktai, pastebėję bet kur žalą mums, valdovui, turi pranešti urėdui ir revizoriui, nieko nenuslėpdami, priešingai — tokia pat bauda. O jei kurį paskiria vaitu, prisiekti jam nėra reikalo, kadangi pabauda vaitui jau nustatyta. O atsiperkamųjų nuo darbo iš valdinių urėdas neturi imti, o jei imtų, tai vaitas turi pranešti revizoriui, priešingai — kapa grašių baudos. O jei vaitas nepaimtą valaką kam nors išnuomotų arba urėdo išnuomotą nuo revizoriaus nuslėptų, tuomet nubausti jį už tai kaip piktadarį mirties bausme. Ir kiekvienoje vaitystėje turi būti šimtas valakų arba kiek daugiau, ar mažiau, kaip prisieina, norint sujungti du, tris ar daugiau kaimų. O valdinių ginčams aiškinti vaitas privalo turėti pagamintą vienodo ilgio ir patikrintą šniūrą ir darganos ar sausros metu visuomet jį matuoti ir tikrinti. Ir jeigu vienas valdinys suars ar sugadins kito ežią, urėdas neturi važiuoti kuopon ir neturi imti teismo rinkliavos ir kelio atlyginimo, bet vaitas privalo ežią ištaisyti ir paimti iš to, kuris sugadino, valdžiai 12 grašių, o sau už darbą 4 grašius. O bauda už teisme įrodytą sumušimą — 12 grašių; o nors ir neįrodžius, bet susitaikinus po apskundimo — tokia pat bauda, o jei muštynės įvyktų, ir susitaikintų, neapskundę urėdui, tuomet bauda — 6 grašiai iš to, kuris taikinasi, ir vaitas ir suolininkai privalo pranešti apie tai urėdui; nepranešus — kapa grašių pabaudos...

15 (straipsnis). Činšo nuo valako geros žemės — 21 grašis, nuo vidutinės — 12 grašių, nuo menkos — 8 grašiai, o nuo labai prastos, smėlėtos arba pelkėtos — 6 grašiai; avižų nuo valako geros ir vidutinės žemės — po 2 statines, o nuo menkos — viena statinė; o jei bus įsakyta už avižas mokėti pinigais, tai už kiekvieną statinę — 5 grašiai ir už kiekvienos statinės nuvežimą — 5 grašiai; nuo kiekvieno valako tokių minėtų žemių — vienas vežimas šieno arba 3 grašiai už šieną ir už nuvežimą 2 grašiai; o nuo labai prastos žemės šieno ir avižų neprivalo duoti; bet nuo kiekvieno valako visokios žemės privalo duoti žąsį arba $1\frac{1}{2}$ grašio, du gaidžius arba 16 pinigėlių, 20 kiaušinių arba 4 pinigėlius, tinklams 2 grašius, už staciją $2\frac{1}{2}$ grašio, o jeigu įsakytume staciją imti, tai

vieną kartą per metus už tuos pinigus privalo duoti nuo 30 valakų vieną telyčią, 2 avinus, o nuo kiekvieno valako po viščiuką ir po 10 kiaušinių, o pinigų jau tais metais už staciją nemokėti. Darbas prievoliniams žmonėms nuo kiekvieno valako po 2 dienas savaitėje ir 4 talkos vasarą, su kokiais įrankiais bus įsakyta, už tai jie privalo būti atleisti nuo darbo kalėdų savaitę, užgavėnių savaitę, velykų savaitę. O kurių darbui nereikia, tai tuos pasodinti už mokestį, ir jie turės duoti nuo visokios žemės lažinių pinigų po 30 grašių ir eiti 12 talkų, arba už talkas mokėti 12 grašių, o už gvoltus, kurie buvo nustatyti pirmiau, — statinę rugių arba 10 grašių; ir jau tokie mokestininkai nieko dirbti neprivalo, neskaitant šieno — paskirsčius pievas lygiomis prievolininkų ir mokestininkų vaitystėms, turi jas nupiauti ir šieną sudoroti laiku. O nuo sklypų, kuriuose negali būti valako, ši prievolė: nuo geros žemės margo — 3 grašiai ir 4 pinigėliai, nuo vidutinės margo — 3 grašiai, nuo menkos — 2 grašiai, nuo labai prastos — $1^1/_2$ grašio; nuo šienaujamojo valako, kuriame gali būti malkų ir lydimų ir gerų pievų — 50 grašių, nuo vidutinio — 30 grašių, nuo menko — 20 grašių, nuo labai prasto, pelkėto arba smėlėto — 15 grašių. Kadangi jau mūsų valdiniai yra įkurdinti už tokį mokestį ir prievoles nuo valakų, ir jos jiems yra nustatytos, todėl neprivalo jokių stacijų duoti nei mūsiškių ir svetimšalių pasiuntinių vaišinti.

16 (straipsnis). Prie mūsų dvarų turi būti daržininkai, kiekvienam jų turi būti duodama po 3 margus žemės, ir jie privalo tarnauti nuo to po vieną dieną savaitėje pėsti, o jų žmonos privalo eiti ne daugiau kaip 6 dienas javų piauti arba ravėti per vasarą.

17 (straipsnis). Dėklines avižas nuo valakų valdiniai valstininkai turi nuvežti į Vilnių, į medžioklių vietas, į uostus ir į kitus mūsų dvarus, kur įsakysime, 20 mylių, o šieną 15 mylių, o, be to, dar dvaro šieno turi nuvežti nuo kiekvieno valako po vieną vežimą, kur jiems bus įsakyta. O kai mūsų žirgams galės užtekti dvarų šieno ir avižų, tada turės mokėti pinigais už šieną ir avižas... O kadangi už avižų nuvežimą 20 mylių valdiniai moka nuo 2 statinių po 10 grašių, tai kiekvienai myliai tenka po pusgrašį; todėl tie, kurie neveža nuolat avižų į Vilnių ar kur kitur, jei mūsų bus įsakyta vežti, tai kiek yra mylių ligi uosto arba ligi tos vietos, kur veš avižas, jiems reikia atskaityti iš pinigų už vežimą po $2^1/_2$ pinigėlio nuo kiekvienos statinės už mylią, o už likusius (išrenkamus iš jų) pinigus už vežimą reikia nuomoti laivus toms avižoms plukdyti vandeniu į Vilnių arba ten, kur mums reikės. O kurie nuolat veža avižas, tai iš jų neimti tos vežamųjų pinigų liekanos...

19 (straipsnis). Vaitas turi sekmadienį nurodyti valdiniams darbą, su kuriais įrankiais ir kurią dieną valstiečiai privalės atvykti į darbą, ir vaitas tą pačią dieną nurodys žmonėms darbą. Ir kuris žmogus neatvyks į darbą, tai už pirmą dieną neklaužada turės sumokėti grašį, už antrą dieną — aviną, o jei ir trečią kartą bus apsileidęs arba dėl girtuokliavimo neateis, tai nubausti ant suolo botagu, o privalomas dienas turės atidirbti. Tačiau jei dėl kurios nors priežasties valdinys negali išeiti į darbą, tai jis privalo per kaimyną ar suolininką pranešti urėdui, o urėdas, supratęs, kad priežastis yra svarbi, neturi jo bausti nė viena iš tų bausmių, ir jis kitą dieną turės atidirbti tai, ką privalėjo ir praleido, ir niekas neturi atsipirkinėti nuo darbo. Tuščių valakų valdiniams neleidžiama arti, o kuris, neįsirašęs į registrą, išdrįstų tai padaryti, neteks javų mūsų kluono naudai ir sumokės ilgąjį pabaudos mūsų iždui. Stoti į darbą valdiniai privalo saulei tekant, o išeiti, leidžiantis; o poilsio tiems, kurie dirba su gyvuliais, prieš pietus valanda, pusiaudienyje valanda, pavakare

valanda; o kurie dirba pėsti, tiems poilsis taip pat tomis valandomis, tačiau turi būti tik po pusvalandį; toks poilsis yra vasarą, kai diena ilga; o kas anksti neatvyks į darbą dėl apsileidimo, tas kitą dieną turi atidirbti tiek laiko, kiek buvo pasivėlinęs.

20 (straipsnis). Pageidaujame, kad būtų įrengiami palivarkai, kiek tat galima didesni, visur, prie kiekvienos mūsų pilies ir dvaro, išskyrus tas vietas, kuriose žemė menka ir netinkama, — tokiose įsakyti įkurdinti žmones, palikus urėdui kiekviename lauke po vieną valaką; juos urėdas turi apdirbti daržininkais ir savo gyvuliais, o be to, (turi būti paliktas) margas žemės daržui, už kurį atsiskaityti ir mokėti jis neprivalo. Mūsų urėdas privalo stropiai prižiūrėti kluoną, kad jame nebūtų daroma mums jokios žalos, o nuo visokių nupiautų javų turi imti sau trečiąjį pėdą, pirmiau atidavęs dešimtinę ir apsėjęs mūsų laukus. O kiek visokių javų prikulta, mūsų revizoriai turi tikrinti bandymu visuose mūsų dvarų kluonuose ir prižiūrėti, ir mokyti, kad visur javai būtų gerai iškulti ir be apikulų. O javų pardavimas iš kluono turi būti priimtas atsiskaitant, po kiek urėdininkas nurodys pardavęs; tam tikslui ir visiems valdiniams turi būti turginės statinės miestuose, mūsų dvaruose ir kluonuose, kaimuose ir visuose vieškeliuose vienodo saiko, po 4 krokuvinius karčius, kurių dabartiniu metu telpa dešimt į Vilniaus pusstatinę; ir tokiu pat saiku pardavinėti ir apsėti laukus javais iš kluono, ir tokias statines laikyti vienodai sužymėtas. O mūsų kluonuose turi būti kluoninis, mūsų valdinys, gyvenąs tame pačiame valsčiuje, žmogus geras, apsukrus, neįtariamas, kuris už tą kluoninio tarnybą turi turėti valaką, laisvą nuo činšo ir visų kitų mokesčių, darbų ir prievolių. O laukų sėjimą urėdas privalo atidžiai prižiūrėti, kad visi būtų užsėti; o jeigu kuris per apsileidimą neužsėtų arba ariamą žemę išnuomotų kitam ir revizorius tuo įsitikintų, tai toks privalo duoti nuo kiekvieno neužsėto arba kam nors išnuomoto margo po 10 kapų javų; apie tai revizoriai privalo rūpestingai teirautis vaitų, suolininkų ir kitų mūsų valdinių. Tačiau jei kuriais metais būtų nederlius ir tiek daug nebūtų nupiauta, kiek reikalinga laukams užsėti, tai turi tuo reikalu iš anksto kreiptis į mūsų iždo valdytoją, prašydamas nurodymų, o iždo valdytojas turi jam įsakyti sėti senais javais, o jei jų nebūtų, pirkti už činšo pinigus arba parūpinti iš kito dvaro, kad dėl tos priežasties niekuomet nemažėtų mūsų (dvarų) ariamas plotas. O iš mūsų kluono rugių ligi naujo derliaus neduoti atbertinai, išskyrus badmečius, ir tai tik pagal mūsų arba mūsų iždo valdytojo raštą, ir valdinių nuožiūrai pavesti, ar jie ims kapomis, ar iškultais grūdais. Taip pat jaujas, kur urėdo nuomone jos nereikalingos, turi išmesti iš mūsų kluonų, nes galvijams ir arkliams šiaudai ne jaujose iškultų javų naudingesni; o kur yra reikalas turėti jaujas, tenai jas mūsų ir valdinių klojimuose įrengti atokiai nuo tvartų ir stirtų, kad saugiau būtų nuo gaisro. O žemei apdirbti turi būti palikta kiekvienam valakui po 7 valakus mūsų įsikūrusių valdinių su jaučiais ir arkliais arti dvaro ir dirvų; jie turi tarnauti po 2 dienas savaitėje su tuo, su kuo urėdo bus įsakyta.

21 (straipsnis). Apie visokių gyvulių bandą ir apie rikūnes. Prie kiekvieno mūsų palivarko norime turėti dvarų šeimininkes, tai yra rikūnes, pasamdytas, kurioms už jų darbą urėdas turi duoti iš mūsų pinigų po 2 kapas gražių ir po 3 statines rugių iš mūsų kluono, o ketvirtą iš trečio pėdo, urėdo gaunamo išlaikymui. Tam reikalui prie kiekvieno mūsų palivarko turi būti laikoma bent po 20 karvių, o jei jų tiek nebūtų, tai nupirkti iš kluoninių pinigų tiek, kiek kiekvienas dvaras

gali išlaikyti, ir tai turi būti aprodyta revizoriui, o urėdas turi dvaro gyvulius turėti savo priežiūroje ir geroje apsaugoje. O į mūsų iždą nuo melžiamos karvės turi būti mokama ne daugiau, kaip 20 grašių, o nuo senos avies už vilnas metams 1 grašis, o nuo jaunos po pusgrašį, o prieauglį reikia įrašyti į registrą ir duoti apie jį žinią atsiskaitant. Ir kur gali būti melžiamų ožkų ir avių, revizorius turi nustatyti mokestį nuo jų, o urėdas turi versti šeimininkes, kad ir iš to parūpintų naudos, nes daugelyje vietų, gerai prižiūrint, tai gali būti. O kur rikūnei reikėtų moterų arba mergų, tai revizorius pagal gyvulių kiekį turi nustatyti, ir urėdas turi mokėti joms algą iš mūsų pinigų. Parduodant senus gyvulius, išdarius ir ožius, pinigai turi būti atiduodami į mūsų iždą, o tinkami, ypač artimų vietų, turi būti siunčiami mūsų virtuvei...

29 (straipsnis). Apie revizorius, matininkus, apie valakų matavimą ir apie valdinių sodybas. Revizoriai turi būti prisiekę, žmonės geri, dievobaimingos sąžinės, turį nekilnojamojo turto, o ne beturčiai, gerai moką matuoti valakus ir ūkininkauti, kad sugebėtų viską pakankamai ir teisingai sužinoti ir nurodyti urėdui, iš ko gali būti mums didesnė nauda. Revizorius taip pat turi žiūrėti ir rūpestingai teirautis, kad niekas iš šlėktų ir mūsų valdinių giriose, mūsų nuosavose žemėse nedarytų lydimų ir nieko nesisavintų, ir pranešti mums apie tokį nerūpestingą urėdininką, kurio dvare tai įvyktų. Tie pat revizoriai turi prižiūrėti, kad matininkai skirtų sodybas trečiajame viduriniame lauke, ir jei matininkas to nepadarytų, tai pats revizorius turi paskirti sodybas, o urėdas atsidėjęs turi priversti valdinius kurtis skirtose vietose, ir tas pats revizorius turi tai prižiūrėti, taip pat visus urėdo ūkininkavimo reikalus — ar tinkamai ir sumaniai tvarkosi, o apsileidusį ir tokį, kuris elgtųsi ne pagal įstatymą ir mūsų įsakymą, revizorius dėl tos pačios priesaikos, kuria yra pasižadėjęs, turi ne slėpti, bet mums duoti žinią ir įrodyti dėl jo tai, o mes su juo pasielgsime, kaip mums atrodys tinkama. Jei revizijos metu matavimas dar neįvykdytas arba buvo netinkamas, revizorius privalo turėti kiekviename dvare po vieną tarną, be to, vieną (matininką), su kurio pagalba vykdys matavimą, o atlyginimo tokiam tarnui metams po 10 kapų grašių iš mūsų iždo; o už matavimą naujai arba permatavimą turi imti po 10 grašių nuo kiekvieno valako, o kur tiktai pataisytų — 2 grašius nuo valako; o jei tokie matininkai elgtųsi netinkamai ir tinginiautų, matuotų savo naudai, už tai atsakingas turi būti pats revizorius. Taip pat jeigu keliems mūsų dvarams reikėtų matininkų, tai skirti vieną ir duoti jam 3 valakus, laisvus nuo visokių prievolių, prie to vieną vaitystę, ir tai daryti su mūsų žinia; ir ne kas kitas turi parinkti tokius matininkus, tiktai revizorius. O kur bus matuojama, turi matuoti visokią žemę, pirktą ir įkeistą, nes kumetis (kaimietis) ir visas jo turtas yra mūsų; o žemę aprašinėti: kokio dydžio valakai išilgai ir skersai, kuriose vietose, ir jei dėl blogos žemės būtų duodamas priedas, tai turi kartu aprašyti; o kur valakai gali būti ištisiniai, matuoti į 3 laukus, kiekviename lauke po 11 margų, tai yra valake 33 margai su priedu; o jei dėl įvairių priežasčių negali būti ištisinių valakų, tai išmatuoti margais. O kur be žemininkų žemių valakų negalima išlyginti, tai, imdami tokias žemes, turi atlyginti mūsų žemėmis, kur žemininkams būtų patogiau prie jų dvarų, ir taip pat, kokios žemės paimta ir kiek, tokios ir tiek pat atiduoti; o kur tokios pat žemės pakaitui nebūtų, tai už valaką geros žemės duoti $1^1/_2$ valako vidutinės, o už valaką vidutinės žemės duoti 2 menkos, tai sudarys už valaką geros žemės 3 valakus menkos, o kur pakaitui tektų duoti labai prastą, pelkėtą

arba smėlėtą žemę, tatai pavedame rūpestingai nuožiūrai mūsų urėdo, revizoriaus ir matininkų, kad mums ir tam, iš kurio imama, nebūtų skriaudos, todėl pakaitas neturi būti duodamas be urėdo. Tačiau, jei kas tokio pakaito dėl užsispyrimo nenorėtų priimti, tai tokį pakaitą turi palikti, įrašę į to mūsų urėdo knygas, ir urėdas privalo raginti jį priimti pakaitą, ir, jei jis, tuo nepasitenkinęs ir mums nepasiskundęs, atkakliai gadintų valakų ribas ir sienas ir skverbtųsi į tą žemę, kuri paimta matavimu, mūsų urėdas privalo tai griežtai drausti arba per teismą iš jo ieškoti smurto pabaudos...

(33[1] straipsnis). Nuskurdęs ir nepasiturintis valdinys, pasėjęs žieminius javus, kai išeina bado metu prasimaitinti, turi prie vaito pasisakyti urėdui ir parodyti savo skurdą ir neturtą, dėl kurio priverstas tat padaryti; tokio namai ir pasėliai neturi būti paimti iki šv. Jono, o jei iki to laiko nesugrįžtų, netenka pasėlių, ir visa tai bus atiduota kitam be pamokėjimo urėdui. O kuris žmogus, nepasisakęs urėdininkui prie vaito, išbėgtų iš valako, tai tą žemę su visais trobesiais, kurie liks, atiduoti kitam, o pabėgusio pats urėdas ir per vaitą turi ieškoti; o suradus, jei jo nepanorėtų atiduoti, reikalauti per teismą. Jeigu praėjus nustatytam laikui, išeivis pats sugrįžtų arba pabėgėlis būtų per teismą išreikalautas, arba ir be teismo grįžtų, tokius įkurdinti tuščiuose valakuose. O jeigu valdinys išeis dėl urėdininko ar vaito daromos skriaudos ir paskui grįš, tai revizorius privalo ištirti jo kaltumą ir, apsvarstęs priežastį, galės arba grąžinti jam pasėlius ir trobesius, arba ne. Valdiniui leidžiama parduoti valake trobesius ir namus su urėdo žinia prie vaito ir suolininkų, ir, įkurdinęs savo valake tą, kas pirks, kas įstengia eiti prievoles, jis gali apsigyventi mieste arba tuščiame valake; o tas, kuris pirks, turi duoti urėdininkui ne daugiau kaip 2 grašius ir grašį įrašomųjų į registrą. O jei to urėdo žinioje nėra miesto ir tuščio valako, tai jam galima eiti į kitą mūsų dvarą, paėmus nuo urėdo raštą tam, pas kurį nusikelia, kad išėjo savo noru, apgyvendinęs valaką, ir jis turi tai įvykdyti prie urėdo arba vaito, kad neitų kitur, tiktai į mūsų valsčių.

(Rus. — LMPb sk. 542—578)

213. 1557 m. spalio mėn. 20 d. Iš Valakų įstatymo pakeitimų.

Tų pat 1557 metų spalio mėnesio 20 dieną. Valdovas karalius ir didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas teikėsi pataisyti kai kuriuos straipsnius, aukščiau surašytus šiame įstatyme...

7 straipsniui. Apie vaitus. Valdovas įsakė pridėti: Prievolininkų vaitai teturi vaito tarnybai po 2 valakus, laisvus nuo visokių darbų ir mokesčių. O kur kaimai savo sodybomis ir laukais yra artimi, tenai vienas vaitas gali turėti savo žinioje 300 ir 400 valakų, ypač kur žmonės yra mokestininkai, ne prievolininkai, tai daugiausia gali būti Žemaitijoje, nes ten neskirta nei darbų, nei vežiojimų...

20 straipsniui. Apie arimų dirbimą. Jo karališkoji malonybe nustato, kaip toliau aprašyta, kad kiekvienam palivarko valakui turi būti palikta žemei apdirbti po 7 įkurdintus valakus su jaučiais ir arkliais; be to, jei urėdas rastų, kad tais žmonėmis negalima bus apdirbti laukų, ir jei bus reikalo, turi rinkti talkas dvaro duona ir tam reikalui turi paimti iš jo karališkosios malonybės kluono javų, o valdiniai turės į tokias talkas eiti; ir kai revizorius atvažiuos, pamatęs, kad urėdininkas yra

pasielgęs tinkamai, turi tai atžymėti revizijoje, kad tai būtų jam priimta į ataskaitą.

...Jo karališkoji malonybė tai taip pat ypatingai nori, kad valdiniams būtų leidžiama ganyti gyvulius tuščiuose valakuose ir joks urėdininkas tenedrįsta grobti (suimti) valdinių gyvulių tuščiame valake, nors ir pievoje, išskyrus tik javų pasėlius tuščioje duboje, nuo kurių turėtų būti mokama...

Taip pat jo karališkosios malonybės valia yra, kad pinigais, gaunamais iš kluonų, ponai urėdininkai pirktų palivarkams galvijus, ypač karves, ir tuo didintų jo karališkosios malonybės iždo pajamas, ir tuo taip pat gali būti gerinamos palivarkų dirvos...

(Rus. — LMPb sk. 585—590)

214. 1562 m. spalio mėn. 31 d. Valsčiaus vaitų pareigos, prižiūrint valstiečių gyvenimą ir ūkininkavimą.

Iš Žemaitijos valsčių revizoriaus Jokūbo Laškauskio įrašo Karšuvos valsčiaus inventoriuje.

Vaitų pareigos: ...Vaitas privalo raginti žmones, kad mokesčius mokėtų nuo švento Mykolo ligi švento Martyno, o jei kuris ligi to laiko nebus sumokėjęs, vaitas privalo jį urėdo įsakymu pristatyti urėdui, o urėdas, ištyręs, kad šis valdinys, galėdamas sumokėti mokestį, nemoka jo dėl apsileidimo, turi į kalėjimą padėti, kol sumokės, ir (vaitas) jokio atpildo už atvedimą reikalauti negali, tiktai kaladinės grašį. Taip pat jaučių nei arklių už činšą nei už ką kita niekada neprivalo imti...

Mirusiojo nei išbėgusio valdinio turto vaitas nei urėdininkas savo naudai imti negali, bet ant jo turi įkurdinti mirusiojo giminaitį, o jei tokio nebūtų, — ką nors kitą, kad (duba) nebūtų tuščia...

Jei taip pat kuriems valdiniams būtų žema sodyba, kaip tai dažnai esti, kad tuojau pavasarį bendrai susirinkę griovius iškastų ir tokias vietas nusausintų ir būtinai sutvarkytų, nes jeigu tiems, kurie gavo sausesnes sodybas, malonu sausumoje gyventi, tebūna ir jiems malonu kitiems tat būtinai sutvarkyti. Laukų kelius, kur blogos vietos, taip pat kaimo gatves reikia išgrįsti akmenimis, kadangi jų pakankamai yra, kaip tat žmonės kitur daro, ir tuos akmenis smiltimis apipilti, apvalyti, jeigu nori, kad ratai ilgiau laikytų. O kai tokiu būdu sau pasitaisys, tai ir svečiai padėkos. O kur tiltų reikia, tad jie gali būti žiemą taisomi, nes valdiniams lengviau yra medžių paruošti, kai kelias geresnis. Tie visi darbai tačiau turi būti užsakomi tuo metu, kai valdiniai bus apsidirbę, ir jokių atsipirkimų visiškai kad nebūtų, kitaip — baudžiama mirtimi. Vaitas ir suolininkai turi stropiai žiūrėti, kad tuose laukuose ir tokia eile žiemkenčiai ir vasarojus būtų sėjami ir pūdymai paliekami, kaip jiems patvarkyta. O liepos ir birželio mėnesiais, kada žmonės jau bus pasėję vasarojų, tada, surinkus visos savo vaitystės žmones, kiekviename kaime, kur kitais metais turės būti vasarojus, reikia iškirsti mažus medelius lydimu, o dideles medžių šakas nugenėti ir aprėžti (medžių žievę), išskyrus vaisinius medžius — obelis, ąžuolus, kad taip per visą vasarą ir žiemą gulėtų, gi pavasarį sudeginus aparti, ir tatai daryti reikia tame lauke ne tik gyvenamuose valakuose, bet ir tuščiuose, tik tuščių valakų nereikia apsėti.

Suolininkai kaimuose privalo žiūrėti, kad jokių burtininkų ir raganų nebūtų, kad visi vieną viešpatį dievą tikėtų, neieškodami, nepasidaryda-

mi, neišgalvodami sau kitų dievų, žodžiu, kad bendrai mokytųsi Tikiu į dievą, poterių ir dešimties dievo prisakymų. Privalo žiūrėti, kad vaikai būtinai būtų krikštijami, nors ir toli bažnyčios, o kunigų taip jau maža...

Ugnį jaujose turi tikrinti kas 4 savaites, ir kur netvarka būtų, įsakyti, kad sutvarkytų, kad žalos iš to visiems nepasidarytų. Mėšlui kad galvijus būtinai laikytų ne namuose, bet įrengtų diendaržius ir gerai aptvertų, kaip Podliašėje. O urėdas, kaip pavyzdį, turi pastatydinti vieną prie savęs kurioje nors vaitystėje, o jeigu kas nė karto nebuvo matęs, tuomet reikia taip padaryti: parinkti tokią vietą, kad vanduo iš jos netekėtų, paskiau iš pietų šono pastatyti vartus su ne labai aukšta tvora, iš rytų šono pastatyti tvartą, arba daržinę, ne aukštai apdengtą nuo vėjo, ir gerai apsaugoti bent dvi sienas pastačius, žemės tarp sienų priplūkti ir taip pastatyti, diendaržio gale šiaurės šone antrą pastatyti, taip pat iš vakarų — trečią, o viduryje palikti tuščią vietą, kad gyvuliai galėtų iš tų tvartų laisvai patys išeiti ir į tvartus įeiti; be to, viduryje kloti šiaudus ir ką kita, kad galvijai sumindžiotų, tokiu būdu bus pakankamai mėšlo žemei tręšti...

(Lenk. — AVK 25 p. 90—92)

215. 1565 m. lapkričio mėn. 3 d. Atlygindama už savo vagystę, motina duoda savo dukterį karčiamninkei 12 metų atitarnauti.

Užrašas Kauno miesto vaito knygoje.

Lapkričio mėnesio 3 dieną.

Ona Tomkienė paskelbė čia urėdui per savo prašytą prietelį Jurgį Rudzevičių, kuris stojo su ja, kad už savo nusižengimą, kurį yra padariusi Katrinai Onušienei Kochienei karčiamninkei tuo, kad pavogė jos drobę[1], davė savo dukterį Zofiją atitarnauti 12 metų. Ta Zofija turi gerai ir sąžiningai tarnauti Onušienei 12 metų jos drabužiais, o jeigu Onušienė mirtų, tai turi atitarnauti jos vaikams 12 metų nuo šios dienos, o po 12 metų turės būti laisva ir tarnauti, kam norės. Katrina Onušienė davė tai įrašyti.

(Lenk. — VUB KM 10 l. 83)

216. 1566 m. kovo mėn. 11 d. Išbėgusio valstiečio atreikalavimo senatis.

Lietuvos II statuto XII skyriaus 8 straipsnis.

Apie senatį išėjusiam tėvoniniam žmogui

Jei kuris tėvoninis žmogus, išėjęs nuo savo pono ir užsidavęs už ko kito, gyventų netoli, per 5 arba 10 mylių, o tas ponas jo neieškotų ir nutylėtų 10 metų žemės senatį, tad jau dėl to žmogaus turi amžinai tylėti. Jeigu taip pat šis tėvoninis žmogus, pasitraukęs nuo savo pono, apsigyventų toli kelių dešimtų mylių atstume, o jo ponas apie jį nežinotų,

[1] Vėliau motina išpirko dukterį už 2 kapas grašių ir už tą sumą pasidavė tarnauti kartu su dukterimi 6 metus davusiam tuos pinigus.

o paskui vis dėlto atėjęs gyventų arti, tad, nors ir per tą laiką sueitų žemės senatis, leista jam bus to savo žmogaus ieškoti kaip tėvoninio teismu, kad tik nepraleistų senaties nuo to laiko, kai arti apsigyveno.

(Rus. — II Stat. p. 169 ir AKP 7 p. 221—222)

217. 1567 m. lapkričio mėn. 20 d. Pono Mikalojaus Krištupo Radvilos nuo savo dvarų statytų karių skaičiai.

Iš 1567 m. kariuomenės surašymo.

Vilniaus vaivada

Lapkričio mėnesio 20 dieną.

Ponas Mikalojus Krištupas Radivila iš Olikos ir Nesvyžiaus, Šidlovco grafas, statė kariuomenės nuo savo dvarų — nuo Nesvyžiaus ir valsčių, kurie priklauso Nesvyžiui, nuo Lipsko, nuo Lafos, nuo Šacko, nuo Klecko, nuo Gorodoko, nuo Lebedevo, nuo Daniliavičių, nuo Dubravų ir Nedrezkos, nuo Geranainių, nuo Lazūnų, nuo Negnevičių, nuo Nalibokų, nuo Uzdos, nuo Senežičių, nuo Olikos, nuo Radivilavo, nuo Ivančičių, nuo Jablonės, nuo Familičių, nuo Mardų, nuo Holublės, nuo Svedasų, nuo Salų, nuo Dusetų, nuo Kriaunų, nuo Bagušių, nuo Vasaknų, nuo Žemaitkiemio, nuo Vozgeliškių, nuo Musninkų, nuo Budivydiškių, nuo Balašos, nuo Varnėnų, — nuo tų visų dvarų statė karių iš viso 539 ginkluotus husariškai, su skydais, su ietimis. Prie to būrio jo malonybė statė pėsčių drabų 386 ir pareiškė tai, kad iš prievolės 350 drabų, o valdovo maloniai nuožiūrai 36 drabus.

(Rus. — LMPr sk. 453)

218. 1568 m. liepos mėn. 20 d. D. k. Žygimanto Augusto įsakymas išduoti Vilniaus vyskupui valstiečius, pabėgusius iš jo Molėtų, Kuktiškių ir Labanoro dvarų.

Žygimantas Augustas... Kunigaikščiams, ponams, vaivadoms, kaštelionams, seniūnams, kunigaikštienėms, ponioms našlėms, žemininkams ir mūsų dvarionams ir taip pat mūsų valdoviniams ir kunigaikščių, ponų ir dvasininkų urėdininkams mūsų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės valstybėje. Vilniaus vyskupas kunigas Valerijonas sakė mums, kad jo malonybės bažnytiniai tėvoniniai valdiniai esą išėję lauk iš jo malonybės Molėtų, Kuktiškių ir Labanoro dvarų ir gyveną mūsų valdoviniuose miestuose ir valsčiuose, taip pat jūsų dvaruose ir kaimuose, ir kad jūs nenorite jų išduoti jo malonybei ir duoti iš jų atiteisimo, tuo darydami jo malonybei nemaža skriaudos ir nuostolio, ir prašė mus, kad tuo reikalu duotume jo malonybei mūsų raštą ir dvarioną. Taigi mes tuo reikalu siunčiame tenai mūsų dvarioną, ir kur tiktai tie jo malonybės bažnytiniai tėvoniniai žmonės su tuo mūsų raštu ir dvarionu bus surasti ir jei jie prisipažintų esą jo malonybės nuosavi tėvoniniai žmonės, įsakome jums, kad tuos žmones su jų žmonomis, vaikais ir su visais jų gyvuliais ir turtais, su kuo tik jie yra atėję į mūsų miestus ir valsčius ir į jūsų dvarus, prie to mūsų dvariono išduotumėte jo malonybei. O jeigu jie neprisipažintų esą jo malonybės tėvoniniai žmonės, tai kad jūs, nieko negaišdami, padarytumėte jiems teismą ir duotumėte atiteisimą

iš jų prie to mūsų dvariono, ir kad būtinai kaltojo teisme nieku neremtumėte. Rašyta Gardine 1568 d. g. metais birželio mėnesio 20 dieną. — Motiejus Savickis raštininkas.

(Rus. — LOII, Įvairių asmenų ir įstaigų dokumentų rinkinys II—19)

219. 1571 m. kovo mėn. 10 d. Prasiskolinusio laisvo žmogaus Griciaus Mikelaičio raštas, kuriuo pasiduoda su šeima amžinai tarnauti bernais, o dukterys — ligi negrąžinant skolos.

Aš, Gricius Mikelaitis, išeivinis žmogus, kartu su mano žmona Margarita Bercaite ir su mano sūnumis Petručiu, Urbonu, Stanislovu ir su mano dukterimis Alžbieta ir Darata skelbiu, prisiimdamas sau šiuo mano raštu, kiekvienam geram žmogui, kuriam bus reikalo žinoti tą dalyką arba girdėti jį skaitant, dabartiniams ir vėliau būsimiems, kad aš, minėtasis Gricius, jau nuo gana seno laiko tarnavau ponui Valentinui Jomantavičiui ir jo poniai jų Gergždelių dvare 10 metų, o kitą 10 metų tarnavau ten pat pas poną Valentiną, sėdėdamas darže prie dvaro, ir esu užgyvenęs žemės senatį pagal žeminių teisių statutą, bet tarnaudamas jam pirmiau dvare, o paskui įsikūręs darže, neturėdamas iš ko gyventi, pats save bei savo žmonos ir vaikų kuo maitinti, esu paėmęs iš pono Valentino Jomantavičiaus ir iš jo ponios, kaip iš savo ponų, gyvais pinigais 6 kapas gražių lietuviškos monetos ir skaičiaus, be to, vežiodamas, pavestas savo pono, javus į turgus parduoti, būdamas jų malonybės Gergždelių dvare tijūnėliu, kelerius metus parduodamas visokius grūdus už gyvus pinigus, jų neatiduodavau savo ponui, visa tai išeikvojau — vienus esu pragėręs, kitais esu mokėjęs savo skolas, — visa tai įvertinant, įskaitant ir tai, ką ponas Valentinas yra sumokėjęs už mane skolų, susidaro ligi 30 kapų gražių lietuviškos monetos ir skaičiaus. Taigi dabar aš pats, minėtasis Gricius, kartu su savo žmona ir sūnumis dėl mano užgyventos senaties turime tarnauti jo malonybei amžinai taip, kaip jo malonybės nuosavi tėvoniniai. Tačiau ir dabar bado metu šiais 71 metais, neturėdamas iš ko gyventi su savo žmona ir vaikais ir neturėdamas iš ko mokėti skolų, kurių turiu prisiėmęs ant mano galvos, pasiduodu su savo žmona ir vaikais į dvarą ir turime amžinai tarnauti jo malonybei taip, kaip ir kiti bernai tarnauja. O kai mano sūnūs betarnaudami dvare, būdami bernais ligi nepilnamečiai, įmetės ir bus vedę, tai, kai tik ves, ponas Valentinas Jomantavičius ir ponia ir jų vaikai privalo juos įkurdinti žemėje ir, sėdėdami toje žemėje, jie turi tarnauti taip, kaip jo malonybės savi tėvonys ir kaip kiti veldamai tarnauja. O man, Griciui Mikelaičiui, tarnaujant dvare, mano žmonai ir sūnums ligi jų pilnų metų turi būti atlaidos kas savaitę po vieną dieną, tai yra šeštadienis, taip pat ir šventa diena sekmadienis. O jeigu aš, Gricius, arba kuris mano sūnus, nenorėdami tarnauti jo malonybei, išbėgtume kitur, tada ponas Valentinas, ponia ir jų malonybės vaikai gali mus suimti ir, kur tik mus ras, tai yra mane arba mano vaikus, gali visur paimti, nieko nebijodami, nuo visokio teismo, ir gali mus laikyti ir bausti, kaip savo nuosavus tėvoninius, o mes turime jų malonybėms tarnauti, kaip kad esame jų nuosavi tėvoniniai, amžinai jiems patiems ir jų malonybės įpėdiniams. O kai dėl mano dukterų Alžbietos ir Daratos, tos dvi mano dukterys už tas 30 kapų, kurias aš esu išeikvojęs pats su savo žmona ir kurias ponas Valentinas yra mokėjęs už mane skolas, turi tarnauti ponui Valentinui ir

poniai ir jų malonybės vaikams jų malonybės Gergždelių dvare tol, kol neatiduos tų 30 kapų grašių. O jeigu tos mano minėtosios dukterys neturėtų kuo mokėti, tada ponas Valentinas gali jas išleisti už savo valdinių, kaip savo nuosavas tėvoniškes. O jeigu svetimas norėtų vesti, turės tarnauti kartu su jomis jo malonybės dvare, ligi atiduos pinigus, tai yra 30 kapų grašių. O jeigu kuris nors svetimas žmogus, atėjęs, vestų jas ir neturėtų pinigų atiduoti, tada kartu su jomis, kas jas ves, turi tarnauti amžinai jiems ir jų įpėdiniams. O jeigu tos mano dukterys, neatidavusios pinigų, nenorėtų jo malonybei tarnauti ir ištekėjusios pabėgtų lauk, tada ponas Valentinas, kur tik jas ras ir sugaus, gali jas visur paimti iš kiekvieno teismo už tą pinigų sumą, tai yra už 30 kapų grašių, ir jau amžinai laikyti jas sau... Rašyta Gergždeliuose 1571 d. g. metais kovo 10 dieną.

(Rus. — FBSD 2 sąs. 1 Nr. 7)

220. 1581 m. gruodžio mėn. 1 d. Tytuvėnų dvaro nelaisvosios šeimynos ir Kuršių kaimo valstiečių ir jų prievolių surašymas.

Iš Tytuvėnų dvaro inventoriaus.

Tytuvėnų dvaro registras, arba inventorius...

Nelaisvoji šeimyna, kuri savo namais sėdi prie dvaro.

Lukošius Motiejevičius su 2 mažais sūnumis nelaisvi, dirba 4 dienas savaitėje; jo žmona laisva 1, dirba 3 dienas savaitėje.

Čeputis Paršelaitis su 3 mažais sūnumis nelaisvi, dirba 4 dienas savaitėje; jo žmona nelaisva, taip pat dirba 4 dienas savaitėje.

Grigelis Žeglaitis, pats nelaisvas, metai kaip pabėgęs, dirbo 4 dienas savaitėje.

Jų prievolė pėstiems eiti dirbti į dvarą. Kadangi jie turi žemės, mėnesinės jiems neduodama...

Valsčius. Dvarui priklausą valdiniai

Kuršių kaimas, 22 valakai vidutinės žemės

	Valakai		Valakai
Petkus	1/3	Stasys Kuršis	1/2
Bartkus Kuršis, kleboniškas .	1	Tas pat, moka 6 gr., margas	1
Vileika Petraitis, kleboniškas	1	Povilas Jundutaitis	1
Pocius Poginaitis	1	Tas pat, moka 6 gr., margas	1
Tas pat Pocius, moka 30 gr.	1/3	Jokūbas Skietvilis Jurgaitis . .	1/2
Mikutis Tėvilaitis	1/2	Norušis Brušaitis ir Stonkus Noraitis	1
Gricius Kuršis	1	Čeputis Pivaraitis	1
Tas pat Gricius, moka 6 gr., margas	1	Tas pat su Jonkum Macevičium, moka 35 gr.	1/3
Tas pat Gricius, moka 30 gr.	1/3	Tas pat nuo Verbimės pievos moka 35 gr.	
Jurgis Jotaitis	1/2	Jukna Mikelaitis už antrą pusę Verbimės moka 35 gr.	
Stonkus Stasaitis	1/2		
Tas pat, moka 6 gr., margas	1		

...Kaimo prievolės: nuo kiekvieno sėdimo prievolinio valako činšo 25 gr., medaus 1/3 indo arba už jį 17 gr., rugių 1 statinė arba už ją 12 gr., avižų 1 statinė arba už ją 10 gr., šieno 1 vežimas arba už jį 3 gr., sidab-

rinės 15 gr., stacijos 2½ gr., tinklo pinigų 2 gr., už linus 12 gr., žąsis 1, gaidžių 2, kiaušinių 20 arba 4 gr.

Darbo kas savaitę nuo kiekvieno valako 3 dienos visus metus, su kuo lieps. Gvoltų per metus 3 vasarą savo duona, su kuo jam lieps. Pastotė su vežimu, kur nurodys, didžioji ir mažoji sargyba iš eilės, prie tinklo iš eilės už dieną. Talkų visi į dvarą dvaro maistu, kiek bus reikalo.

Tai sudaro mokesčio gyvais pinigais 18/56½⅓ kapų, rugių statinių 7½⅓, avižų statinių 7½⅓...

Taip pat visi valstiečiai, atiduodami činšą, privalo duoti nuo kiekvieno valako kunigui po 2 gr., o rinkliavų ėmėjui surašomųjų po ½ gr. Krienos nuo mergaičių, kai valdinys išleidžia dukterį už svetimo, privalo duoti 60 gr., o kai už savojo valdinio — 12 gr.

(Lenk. — AVK 14 p. 249, 252, 256)

221. 1588 m. sausio mėn. 28 d. Keli III Lietuvos statuto straipsniai apie valstiečius ir nelaisvąją šeimyną.

(III skyriaus) 29 straipsnis

Apie atleidimą nuo naujų mokesčių, nuo pastočių, pilių statymo ir tiltų grindimo, taip pat ir apie stacijas keliaujant.

Kadangi taip pat senosiomis mūsų pirmatakų, karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijomis visi kunigaikščių, vėliavinių ponų, šlėktų ir bajorų paprastieji prievoliniai žmonės ir miestiečiai, mūsų valstybės Lietuvos didžiosios kunigaikštystės žemių gyventojų valdiniai yra atleisti nuo visokios duoklės, mokesčio, sidabrinių ir visokių rinkliavų be laisvo jų pačių ponų sutikimo ir visuotinio seimo nutarimo ir taip pat nuo dėklos ir nuo visokių vežiojimo naštų, kurios vadinamos pastotėmis, ir nuo davimo stacijos mums bei mūsų pasiuntiniams ir ryšininkams, taip pat nuo akmenų, medžių arba malkų kurui, plytų ir kalkių vežiojimo į mūsų pilis, nuo šienavimo ir nuo visokios sargybos bei medžioklės, taip pat ir nuo statymo bei taisymo pilių, ir nuo tiltų grindimo, ir nuo kitų darbų, o kai kurie kunigaikščių, ponų ir šlėktų valdiniai nuo jų dvarų būdavo iki šiol apsunkinti pilių darbais, stovyklų statymu, kurias ukolais vadindavo, taip pat stacijų ir pastočių davimu mums, valdovui, ir taip pat stacijų davimu mūsų pasiuntiniams bei ryšininkams, ir tiltų statymu bei taisymu, — dėl to mes, valdovas, visus mūsų valstybės, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, ir jai priklausančių Rusios, Žemaitijos ir kitų žemių gyventojams nustatydami vienodą lygią laisvę, visus kunigaikščių, ponų ir šlėktų valdinius nuo šio laiko visiems būsimiems laikams amžinai išimame ir atleidžiame nuo bet kuriuo vardu vadinamų darbų ir prievolių, išskyrus mūsų valdovinius miestiečius ir valdinius, kad jie senu papročiu turėtų duoti tiek pastotes ir vaišinimą stacijomis stovyklose, įprastose vietose, mums, valdovui, mūsų pasiuntiniams bei ryšininkams, tiek ir tiltus bei pilis jiems nustatytose dalyse taisyti savo papratimu būtų įpareigoti. Tačiau kunigaikščių, ponų ir šlėktų miestiečiai ir valdiniai pastotes mūsų pasiuntiniams ir ryšininkams pagal įprastą paprotį bus įpareigoti duoti. O kai dėl senų pilių ir tiltų taisymo ir iš naujo statymo, kur iki šiol šlėktų valdiniai buvo įpareigoti taisyti ir statyti, tai turi būti atliekama iš naujai padidintų muitų, tai bus užtikrinta atskira seimo konstitucija, kaip Liublino unijos seimo konstitucijoje dėl Volynės, Podliašės ir Kijevo žemių yra aprašyta. O tiltai mums priklausančiuose stalo

dvaruose, jei bus reikalas juos statyti, taip pat mūsų valdinių turi būti statomi, ir turi būti nustatytas tilto mokestis, kaip kad pirmojo skyriaus 29 straipsnyje dėl šlėktų yra išdėstyta apie tiltų statymą jų dvaruose. O jeigu kuris nors mūsų seniūnas arba laikytojas, pilies ūkvedys ir tiltininkas, arba kurio nors iš jų vietininkas ir tarnas verstų šlėktų valdinius dirbti neprivalomus darbus, nuo kurių šiuo statutu jie yra atleisti, siekdamas iš to sau pasipelnyti, tai kiekvienas, kuris taip darytų, turi būti pašauktas į atitinkamą teismą pagal ketvirtojo skyriaus 67 straipsnį ir, įrodžius teisme, bus priverstas sumokėti nuskriaustam šlėktai 20 kapų gražių baudos ir dvigubai atlyginti žalą.

Taip pat kunigaikščiai, ponai tarėjai, vaivados, seniūnai ir niekas iš šlėktų, važinėdami keliais iš vieno savo dvaro į kitą, kare ir į pasienių pilis, neturi daryti žalos šlėktų dvarams ir jų valdiniams ir neturi imti stacijų ir pastočių, bet turės sau ir savo tarnams bei žirgams maistą pirkti už pinigus suderėta kaina; o kas šį įstatymą kuo peržengtų, tas taip pat, kaip aukščiau aprašyta, turi būti šaukiamas ir, įrodžius teisme, taip pat privalės mokėti nukentėjusiai šaliai 20 kapų gražių smurto baudos, ir žalą, tinkamai įrodžius, privalės dvigubai atlyginti.

(XII skyriaus) 13 straipsnis

Apie laisvo ateivio žmogaus išgyvenimą senaties.

Taip pat nustatome: jeigu kuris prastųjų luomo žmogus, bajoras ar prievolininkas, kuris, būdamas laisvu išeiviniu žmogum, o ne kieno nors tėvoniniu, atėjęs apsigyventų po kuo nors iš kunigaikščių, ponų, šlėktų, tiek paėmęs iš to pono pašalpą, tiek ir nepaėmęs, ir išgyventų po tuo ponu 10 metų, toksai žmogus arba jo vaikai, jeigu panorėtų išeiti lauk, privalės atsipirkti iš tarnybos 10 kapų gražių ir sumokėti visa, ką buvo paėmę iš savo pono pašalpos. Tačiau jeigu toksai žmogus arba jo vaikai, nors ir išgyvenę 10 metų, buvo pabėgę nuo savo pono be to pono žinios ir tas ponas per 10 metų jiems išėjus nėra ieškojęs jų kaip tėvoninių, tai toks žmogus jau lieka laisvas. O jeigu ponas kur nors užtiktų tokį bėglį nesuėjus 10 metų, tai tas jau turi būti nuteistas ir priteistas tėvoniniu tam ponui.

(XII skyriaus) 15 straipsnis

Jei kas išvogtų tėvoninį žmogų ir nelaisvąjį šeimynykštį.

Nustatome: jeigu kas išvestų arba išvogtų kieno tėvoninį žmogų arba dvaro šeimynykštį, kaip jie aukščiau yra pavadinti, ir būtų pavytas ir pagautas kelyje su tuo žmogumi arba šeimynykščiu, tada turi būti vedamas su tuo įkalčiu, jei yra šlėkta — į pilies urėdą to pavieto, kuriame tai įvyks, o kunigaikščio, pono ir šlėktos žmogus — arba pas poną arba į mūsų pilies urėdą, taip pat mūsų valdovinis valdinys prastųjų luomo — į tą urėdą, kuriam jis bus teismingas, ir ten (nukentėjusis) turi sau ieškoti atiteisimo. Ir jei jis neprisipažins tuo, kad yra išvogęs tą šeimynykštį, tada tas, kuris bus pagavęs jį su tuo šeimynykščiu, turi prieš jį padaryti tinkamą pagal teisę įrodymą, priesaiką, kad jis yra jį išvedęs, ir jis turi būti nubaustas kaip piktadarys, o šeimynykštis turi būti sugrąžintas tam, kieno jis buvo. O jei negalėtų pavyti kelyje ir rastų valdine tvarka su antstoliu ir su pašaliečiais kieno nors namuose, ir tasai nenorėtų išduoti to šeimynykščio, tada tas nuskriaustasis turi teismu įrodinėti sau atiteisimą, ir jei teisme pasirodys tai, kad nenorėjo jo išduoti, tada jis nuo to laiko, kai sulaikė pas save, ir už tiek, kiek žmonių

arba šeimynos sulaikė, turi už juos sumokėti atlygį, tai yra už nedirbimą nuo kiekvienos galvos už kiekvieną savaitę užmokėti po 6 grašius, o nuo mažų vaikų, kurie dar negali dirbti, po 2 grašius.

(XII skyriaus) 21 straipsnis

Belaisviai, kokie turi būti.

Ateityje belaisviai neturi būti dėl kitų priežasčių, tik (karo) imtiniai. O kita nelaisvoji šeimyna ir taip pat imtinių vaikai, įpėdiniai turi būti įkurdinami žemėje ir laikomi tėvoniniais. O totorių belaisviai turi būti įkurdinami jų žemėse.

(Rus. — III Stat. p. 140—142, 454, 457—458, 461)

222. 1590 m. spalio mėn. 5 d. Pelutavos kaimo, Vilkijos valsč., priešinimasis savo laikytojui ir nevykdymas prievolių dvarui.

Kauno pavieto antstolio pareiškimas Kauno žemės teisme.

Spalio mėnesio 6 dieną.

Stojęs akivaizdoje Kauno pavieto antstolis Jonas Saibutis pareiškė tam, kad būtų įrašyta į žemės knygas, taip: šiais 1590 metais spalio mėnesio 5 dieną jis, antstolis, buvo Kauno urėdo priskirtas ir pasiųstas Vilkijos laikytojo kunigaikščio Aleksandro Palubenskio į Vilkijos valsčių toje jo valdoje, į Pernaravos vaitystės Pelutavos kaimą, ir kai jis, antstolis, ten į tą kaimą atvažiavo, turėdamas prie savęs pašaliečiais gerus žmones šlėktas Blažiejų Duliebavičių ir Lenartą Pagarelskį, tenai jau rado susirinkusius kai kuriuos tos Pernaravos vaitystės valdinius, vardu Vaitiekų Normantaitį, Aleksą Leliušį, Aniulį Ramonaitį, Valį Stanaitį, Miką Bagdonaitį ir nemaža kitų. Ir tuo metu prie jo buvo Vilkijos urėdininkas ponas Jonas Grimala, kuris, esą, prie jo, antstolio, tiems visiems valdiniams, kuriuos buvo ten radę, kalbėjo tais žodžiais ir klausė juos, dėl ko jie esą tokie nepaklusnūs savo laikytojui kunigaikščiui, kuriam jūs per visą šią vasarą nereiškiate paklusnybės ir esate labai apsileidę, priešinatės ir labai įžūliai nevykdote savo valdininių prievolių, taip antai, visokiomis bylomis ir visokiais reikalais, kuriuos paprastai atlikdavote per jūsų urėdą, vengiate jo ir, kai aplinkiniai kaimynai reikalauja atiteisimo iš kurio nors jūsų, jūs nenorite stoti prieš urėdą ir pasiteisinti; be to, ir priklausančias Vilkijos valdos dvarui pievas prie Nemuno upės, kurias jūs iš seno šienaudavote, šiais aukščiau pažymėtais metais savo Pernaravos vaitystės dalių, nužymėtų ežiomis, nenušienavote, ir dėl to kunigaikštis turi nuostolio 50 kapų lietuviškų grašių savo nuomos (arendos), kurią privalo mokėti į iždą; kunigaikštis juk ne kartą per visą tą laiką yra gerumu kalbėjęs jums, kad jūs nebedarytumėte tokio savivaliavimo, bet į tokį įspėjimą jūs visai nenorite kreipti dėmesio; ir ne tiktai per urėdininką, bet kunigaikštis Palubenskis ir pats atvažiavęs į Pernaravos vaitystę, — jau yra praėjusi ligi šios dienos daugiau kaip savaitė nuo to, — įkalbinėjo jus, kad vėl grįžtumėte prie įprasto paklusnumo, ir įsakė jums ateiti pas jį į Vilkiją, ir kad atiduotumėte činšus urėdininkui, nes jau yra praėjęs šventas Mykolas, kada jūs esate pratę pradėti juos mokėti, tačiau jūs, jo malonybės įsakyti, nenorėjote ateiti ir nepasirodėte, tiktai, darydami kaimuose savitarpyje sueigas, keliate ir prasimanote maištus prieš ramybę ir įžūliai priešinatės.

Be to, esą, dar aš, Jonas Saibutis, aukščiau minėtas antstolis, Vilkijos urėdininko pono Jono Grimalos pavestas, balsu kalbėjau visiems tiems valdiniams ir kalbinau juos ir išmėtinėjau tokiais žodžiais: kad daugiau taip daryti nebebandytų ir nedrįstų, nes kad dėl to jūsų savivaliavimo jus, tokius nesuvaldomus ir neklaužadas, neištiktų kokia bausmė.

Į tai jie man atsakė visi tarpusavyje skirtingais ir nevienodais žodžiais, kad mes dabar dar neturime reikalo eiti į urėdą ir činšą nunešime, kai žinosime, kad jau yra atėjęs mūsų laikas, apie šventąjį Martyną. O kiti tie valdiniai, prikalbėję kitų atšakių savivališkų žodžių, išėjo sau ir jo malonybės įsakymo nenorėjo klausyti.

O vienas valdinys Bokas Normantaitis prie manęs, antstolio, ir prie urėdininko pasakė, kad netrukus po to, kai kunigaikštis išvažiavo iš valsčiaus, visi tos Pernaravos vaitystės valdiniai buvę pas poną Stanislovą Martynavičių Čechavičių ir ten davę ponui Čechavičiui[1] 50 statinių avižų ir, be to, pinigais 20 lenkiškų auksinų ir dar turį duoti 20 auksinų ir 10 statinių miežių, o pereitą žiemą esą davę nemaža vilkų ir lapių ir jo malonybei pačiam ir tarnautojui, — tiktai tas valdinys prašė urėdininką, kad to nepasakytų apie jį, nes mane savo tarpe užmuš...

(Rus. — VUB KŽ 4 l. 150 ir 280—281)

223. 1590 m. spalio mėn. 10 d. Laisvo žmogaus Jokūbo Petravičiaus raštas, kuriuo dėl skurdo įkeičia žemininkui už 3 kapas grašių savo 7 metų dukrelę Gendrutę 20 metų atitarnauti.

Aš, Jokūbas Petravičius, išeivinis žmogus, skelbiu, pats prisiimdamas tai sau, šiuo mano laisvos valios pareiškiamuoju raštu, kad dėl savo didelio skurdo, neturėdamas iš ko gyventi, įkeičiau savo paties dukrelę, vardu Gendrutę Jokūbaitę, kuri šiuo metu yra 7 metų, Kauno pavieto valdoviniam žemininkui ponui Valentinui Pilipavičiui Rinvydui už tam tikrą pinigų sumą, už 3 kapas grašių Lietuvos didžiosios kunigaikštystės skaičiaus ir monetos, kuriuos pats savo rankomis esu suskaičiavęs ir paėmęs, ir tą minėtąją mano dukrelę įkeičiau jo malonybei už tas 3 kapas grašių atitarnauti pilniems 20 metų arba ligi grąžinsiu tas 3 kapas lietuviškų grašių, kurie eis nuo dabartinio laiko, nuo 1590 d. g. metų spalio mėnesio 10 dienos. Jeigu įmetėjusi ir neištarnavusi tų 20 metų ji pabėgtų šalin pas ką nors, tada pagal šį mano laisvos valios raštą ponas Valentinas Pilipavičius Rinvydas turės valios ir galios, kur nors pas bet ką ją užtikęs, paimti kaip savo nuosavą šeimynykštę. O ligi neišeis pilnai tie 20 metų, aš, Jokūbas Petravičius, neturiu ir nieku negalėsiu atsiimti tos mano dukters iš pono Valentino Pilipavičiaus Rinvydo, tik atidavęs tuos pinigus, tai yra 3 kapas lietuviškų grašių atitinkamu terminu (arba) pilnai išėjus 20 metų. O jeigu aš, Jokūbas Petravičius, jos tėvas, mirčiau prieš tą laiką, tada išėjus tiems 20 metų ir po mano mirties ponas Valentinas Pilipavičius Rinvydas neturės ir negalės toliau versti jos, mano dukters Gendrutės Jokūbaitės, sau tarnauti, bet jis pats

---

[1] 1591 m. valdovo maršalkas St. Čechavičius buvo vienas iš komisorių, kurie sprendė kito kaimo valstiečių ginčą su laikytoju Palubenskiu; greičiausiai jis yra dalyvavęs ir Pelutavos valstiečių ginčo sprendime ir tuo būdu, ką yra gavęs iš pelutaviškių, tai gavo dovanos ar kyšio, kad nustatytų lengvesnes prievoles.

ir jo žmona ir įpėdiniai turės ir privalės ją paleisti, ir ji galės eiti ten, kur jai patiks... Rašyta Kaune 1590 dievo sūnaus gimimo metais spalio mėnesio 10 dieną.

(Rus. — VUB KŽ 4 l. 348—349 Nr. 187)

224. 1601 m. rugpiūčio mėn. 10 d. Nusigyvenusių žemininkų Nekrošių raštas, kuriuo pasiduoda juos sušelpusiems žemininkams būti jų daržininkais (kumečiais).

Aš, Petras Jurgevičius Nekrošius, ir aš, Liucija Petraitė, Petro Jurgevičiaus Nekrošiaus žmona, ir su mūsų vaikais Mikalojum ir Jonu, Žemaitijos valdoviniai žemininkai, skelbiame ir pareiškiame šiuo mūsų laisvos valios raštu užrašu, kam būtų reikalo tai žinoti arba girdėti skaitant, dabartiniams ir būsimojo amžiaus žmonėms, kad mes, aukščiau minėtieji asmenys, aš, Petras Jurgevičius Nekrošius, ir aš, Liucija Petraitė, ir su mūsų vaikais, esame netekę savo nekilnojamojo ir kilnojamojo turto šiais sunkiais ir bado metais ir dabar, dėl savo neturto neturėdami kur dėtis ir neturėdami iš ko gyventi ir kuo misti, kreipėmės mūsų prašymais į Žemaitijos valdovinius žemininką ir žemininkę poną Valentiną Mikalojevičių Ūvainį ir jo žmoną ponią Margaretę Motiejaitę Valentinienę Ūvainienę ir, žinodami mes poną ir ponią esant dorus ir dievobaimingus žmones, paėmėme savo nuosavomis ir bendromis rankomis iš jų malonybės, kuo mus sušelpė ir mums davė, tai yra ir gyvais pinigais mūsų skoloms mokėti, būtent 50 kapų lietuviškų grašių, skaitant į kiekvieną grašį po 10 baltų pinigų ir į lietuvišką kapą po 60 lietuviškų grašių, taip pat raguotais ir neraguotais gyvuliais, visokiais javais sėklai ir mūsų maistui. Už tą sušelpimą ir davimą mums turime ir šiuo mūsų raštu įsipareigojame jų malonybėms tarnauti ir visokias prievoles vykdyti ir darbą taip, kaip nuosavi valdiniai, dirbti, gyvendami daržininku jų malonybės žemėje, tai yra pradedant nuo dabartinių 1601 dievo sūnui gimus metų nuo Trijų karalių, ligi sumokėsime tą pinigų sumą 50 kapų grašių. O kai tą pinigų sumą visą pilnai sumokėsime, tada turėsime ir privalėsime, išeidami nuo jų malonybės iš tos žemės, apsirodyti ir nusilenkti jų malonybėms tam, kad mano ponams nebūtų padaryta kokio nuostolio. Ir visa tai, kas jų malonybės buvo pas mus, tai yra visokie namų apyvokos daiktai, kol neišeisim, (kad) būtų pas mus. Ir jeigu mes, aš, Petras Jurgevičius Nekrošius, ir aš, Liucija Petraitė, ir su mūsų vaikais ir kuris nors asmuo iš mūsų, pamiršę šį mūsų laisvos valios raštą apsirašymą, išeitume kitur ir išbėgtume, tada duodame jų malonybėms galią, tiek pačiam ponui Valentinui, tiek ir pačiai jo žmonai poniai Margaretei Motiejaitei, kur nors mus pavijus ir kurį nors asmenį iš mūsų ir mus tvirtai suėmus, kaip savo bėglius, už tą nepagerbimą pačiam ponui Valentinui Mikalojevičiui Ūvainiui, taip pat ir jo žmonai poniai Margaretei Motiejaitei galima bus bausti kad ir mirties bausme. Arba taip pat, jeigu būtume užklupti kuriame nors mieste ir miestelyje, tai žemės (teismo) ir pilies, kunigaikščio, pono ir žemininko urėdas neturi užstoti mus tuo reikalu, bet turi tuojau mus išduoti, kaip jo nelaisvus bėglius, nereikalaudamas jokio įrodymo dėl mūsų ir kūno priesaikos. Ir nevesdami mus į urėdą ir urėdinį kalėjimą, tik iš karto jie gali mus paimti su visu mūsų turtu, kuris būtų tuo metu prie mūsų, su visu tuo paimti mus ir į savo kalėjimą dvare pasodinti prirakinus grandine ir į bet kurį kalėjimą,

kur patys jų malonybė panorės. Ir teismą mums padarys jis pats arba ir jo žmona, arba taip pat ir su antstoliu ir su dviem šlėktomis, ir nepranešdami bei neskelbdami to jokiems mano prieteliams, giminaičiams ir gentims... Rašyta Nemakščiuose dabartiniais 1601 d. s. g. metais rugpiūčio mėnesio 10 dieną.

(Rus. — VUB ŽA 45 l. 284—287)

225. 1614 m. lapkričio mėn. 15 d. Pajūrio valsčiaus valstiečių priešinimasis jų kėlimui į valakinius sodžius ir valakų matavimo baigimas.

Iš kanclerio L. Sapiegos sprendimo dėl Pajūrio valsčiaus valstiečių skundų savo tijūnu ir patijūniu dėl revizorių nutarimo.

Leonas Sapiega, L. d. k. kancleris, Mogilevo ir t. t. seniūnas, jo karališkosios malonybės, mano maloningojo pono, deleguotas teisėjas bylai tarp šviesaus aukštakilmio pono Jarašiaus Valavičiaus, L. d. k. žemės iždo valdytojo ir raštininko ir t. t., ir jo malonybės Pajūrio patijūnio Jono Rečkio, iš vienos šalies, o iš antros šalies tarp jo karališkosios malonybės Pajūrio tijūnystės, laikomos to pat pono iždo valdytojo, skelbiu šiuo mano raštu, kad... išžiūrėjęs abiejų šalių įrodymus ir atsikirtimus ir pakankamai apsvarstęs ponų revizorių dekretų pamatavimą, tokį padariau mano nutarimą dėl visų ir kiekvieno skyrium skundų:...

Dėl antro paragrafo, kad iš senų sodybų stumia juos į pelkynus:

Nors dėl jo ponai revizoriai nėra padarę jokio nutarimo, bet aš, matydamas, kad valakų matavimas ir tvarka ne tiktai toje tijūnystėje, bet, kaip atrodo, kuone visoje Žemaitijoje karaliaus žemėse ponų laikytojų ir jų urėdininkų yra pagadinti ir sodžiai yra sunaikinti, iškeliant iš jų valstiečius į miškus ir į įvairias laukuose išmatuotas vietas, priešingai įstatymui ir velionies karaliaus Žygimanto Augusto generaliniams nuostatams 1557 metų, ir tuo daroma didelė žala karaliaus ir valstybės iždui, taigi matydamas ir karaliaus įsakymą raštu ponams revizoriams, kad valstiečius keltų iš miškų į sodžių valakus ir įkurdintų valakine tvarka pagal Laškauskio matavimą, nutariu, kad patijūnis sutinkamai su pono iždo valdytojo įsakymu valstiečius iš miškų ir įvairių kitų vietų nukėlė į valakus ir įkurdino sodžiais valakine tvarka, sudaryta pono Laškauskio. O miškai, tiek tie medsėdiniai, taip pat ir visokie kiti, esantieji toje tijūnystėje, nutariu, kad telieka sveiki būsimiems laikams ir būsimoms naudoms, o valdiniams, pagal generalinius nuostatus ir L. d. k. statuto 10 skyr. 15 art., telieka neliečiami ir uždrausti...

Apie Užimtinės vaitystės matavimą:

Nors ponai revizoriai nepaminėjo tyrinėję tos vaitystės matavimo reikalą, bet aš, matydamas, kad vilkinant tos vaitystės matavimą žūva karaliaus iždo pajamos, nutariu reikalinga, kad kuo greičiau ta vaitystė būtų išmatuota valakine tvarka pagal karaliaus revizorių raštą ir įkurdinta ir sutvarkyta sodžiuose tokiais činšu ir prievolėmis, kaip ir kiti sodžiai...

Vyko Slonime 1614 metų lapkričio mėnesio 15 dieną.

(Lenk. — MAB B 3/131 l. 67—69)

226. 1619 m. lapkričio mėn. 5 d. Šiaulėnų dvaro valstiečių prievolės.

Ištraukos iš Šiaulėnų dvaro inventoriaus.

Šiaulėnų dvaro, miesto, taip pat... žemininkų, bajorų, valsčiaus valdinių inventorius... mūsų, Jurgio Šemeto, Žemaitijos karužos, ir Palionijos Oginskaitės Šemetienės... amžina paveldima teise perleisto... ponui Jarašiui Valavičiui, generaliniam Žemaitijos, Kobrino ir t. t. seniūnui...

Šiaulėnų valsčius

Notiniškių kaimas, jame 20 valakų

Baniulis Jonutaitis su broliu Stanislovu, su žmona Anukna Jurgaityte, su sūnumi Adomu, dukterimi Katrina, pusė valako.

Stasiulis Grigalaitis su žmona Palionija Petralaityte, dukterimis Morta, Zofija, Kristina, Nastazija, Dosiule, pusė valako.

Bakutis Mikalojaitis su broliu Jurgeliu ir Matijošium, žmona Palionija Andrulyte, pusė valako...

Stanislovas Melnikaitis su žmona Jadvyga Vencelaityte, su sūnumis Augustinu, Jonu, Povilu, ketvirtis valako...

(Ir toliau surašyti visi valstiečių kiemai, kiekvienas turi po pusvalakį, tik paskutinis antrame kelio šone toks:)

Vaičiulis Rudaitis su žmona Alžbieta Juškelaityte, dukterimis Gendruta, Katrina, ketvirtis valako.

Sėdimų valakų suma $18^1/_2$, tuščių valakų $1^1/_2$, tuos pasiskirsto visas kaimas; moka nuo valako po 2 kapas, 7 gaidžius, — tai sudaro 3 kapas.

Prievolė nuo kiekvieno sėdimo valako: činšo po 40 lietuviškų grašių, o nuo valakų, priimtų už činšą, po 2 lietuviškas kapas; rugių 1 statinė, avižų 1 statinė, 1 žąsis, 2 vištos, 20 kiaušinių, linų 5 vaškai, kalėdos po 2 grašius, įrašinių po 2 grašius 4 pinigus; kas turi bites, privalo duoti pusę medaus. Dirbti kiekvieną savaitę po 4 dienas, su kuo įsakys, tai yra pirmadienį dviese, trečiadienį, penktadienį ir šeštadienį po vieną. Vežimas turi būti, kur ir su kuo lieps. Arti rugiams per vasarą gvoltu kiek yra žagrių kiekvienuose namuose tik 3 dienas; ketvirtadienį, jeigu rastųsi reikalo, privalo dirbti po du, kuo įsakys, dvaro duona; rugių piauti privalo eiti gvoltu visi, palikdami tik po vieną namuose apsaugai, kol viską nupiaus, tačiau savo lažinius darbus turi atlikti iš savo prievolės; šienauti turi eiti, ligi šienas bus sukrautas, po du nuo valako — vienas (važiuotas?) su kuo lieps, o antras pėsčias su grėbliu; vasarojų turi taip pat gvoltu nupiauti, kaip ir rugius. Pastočių išvežti (kulti, malti?) turi duoti, kiek reikės. Darbas vasarą nuo saulės patekėjimo ligi nusileidžiant, o žiemą kulti prieš dieną ir dirbti ligi sutemų...

Šeimyniškių kaimas, 14 margų

Vaičiulis Staniulaitis su žmona Magrete Povilaityte, su sūnumi Misiuliu, dukterimis Kristina, Alžbieta, $3^1/_2$ margo.

Čeputis Milašaitis su žmona Kasiute Petraityte, su sūnumi Stasiuliu, dukterimi Alžbieta, $3^1/_2$ margo.

Grigutis Čeputaitis su žmona Palionija Petrilaityte, su sūnumis Jonu, Jurgučiu, dukterimi Jognieška, $3^1/_2$ margo.

Jakutis Struikaitis su žmona Zofija Jonaityte, su sūnumis Adomu, Petru, Povilu, dukterimi Dosiule, $3^1/_2$ margo.

Jų prievolė dvare nuolat žiūrėti gyvulius žiemą ir vasarą... Rašyta Šiaulėnuose 1619 metų lapkričio 5 dieną.

(Lenk. — VUB ŽA 65/nauj. 46 l. 539, 550, 551, 561)

227. 1620 m. kovo mėn. 31 d. Mokesčių ir lažo didinimas Pervalko valstiečiams ir palivarko steigimas valstiečių žemėse.

Iš karaliaus teismo sprendimo dėl Pervalko miestelėnų ir valstiečių ginčų su laikytojais.

Zigmantas III ir t. t. Skelbiame šiuo mūsų raštu dekretu, kad mes ir mūsų teismas sprendėme bylą tarp kilmingojo Krištupo Gieškovskio, Pervalko laikytojo, iš vienos pusės, ir mūsų valdinių tiek iš Pervalko miestelio, tiek ir iš kaimų, priklausančių tai Pervalko tenutai, iš antros pusės, dėl apeliacijos ant mūsų revizorių kilmingųjų Jurgio Scipiono Kampo, Gardino pakamario, ir Mikalojaus Sopockos teismo ir prašymų, paduotų mums...

Nuo viso Pervalko valsčiaus, tiek Daunaronių, tiek ir Cirtnikų vaitystės, skundėsi tuo Pervalko laikytoju:

Pirma. Kad peržengdamas senus nuostatus ir revizijas, būtent Grigaro Dzielnickio 1563 metų, pakėlė činšus ir mokesčius, būtent, kur prieš tai mokėdavo po 16 grašių, dabar moka po 76 grašius. — Kadangi revizoriai to buvo nusiųsti į tą tenutą, kad, nežiūrėdami senų nuostatų, suderinant su Gardino tenutos palivarkais, o ypač su aukštakilmio Jarašiaus Valavičiaus, Žemaitijos generalinio seniūno, girininkijomis, nustatytų mokesčius ir prievoles, o tie revizoriai, matydami, kad vienokios yra šių laikų sąlygos, o kitokios buvo senesnių laikų, kad nuostatai ne amžini ir kad Pervalko tenutos žemės ir naudmenys yra panašūs ir lygūs Mastų valsčiaus, įsakė, kad nuo valako mokėtų činšo po kapą grašių. Norėdami gerai sužinoti, dėl kurių priežasčių tie revizoriai Pervalko tenutą prilygino Mastams, o ne kitoms Gardino tenutoms ir ypač aukštakilmio Jarašiaus Valavičiaus, Žemaitijos generalinio seniūno, girininkijoms ir kodėl nepakėlė naudų ir pajamų, o tai jiems buvo mūsų pavesta, mes tą revizorių dekretą sulaikėme ligi tolesnio mūsų pranešimo, kurį duosime raštu.

Antra. Kad kur pirmiau dirbti eidavo po 2 dienas, dabar turi dirbti visą savaitę. — Kadangi visose mūsų tenutose ir ypač Gardino tenutoje mūsų dekretu nustatyta dirbti po 3 dienas, todėl ir Pervalko tenutoje įsakome dirbti 3 dienas savaitėje...

Šešta. Kad, išvaręs valdinius iš Netikšonių kaimo, pastatė palivarką ir liepia valdiniams dirbti jo žemę. — Kadangi tą palivarką įsteigė mūsų naudai ir mūsų pelnui, patvirtiname revizorių dekretą, papildydami tuo, kad tame palivarke turi dirbti ne 2 dienas, bet 3 dienas...

Duota Varšuvoje 1620 metų kovo mėnesio 31 dieną.

(Lenk. — CGADA, Lietuvos Metrika II A/86 l. 71—73)

228. 1621 m. gegužės mėn. 16 d. Sąrašas Graužų dvaro, Kražių valsč., suaugusių valstiečių sūnų, kuriuos dvarininkas randa tinkamus įkurdinti atskiruose ūkiuose.

Iš Graužų dvaro inventoriaus.

Suaugę sūnūs, Graužų dvaro savi tėvoniniai, kuriuos tuojau galima įkurdinti valakuose[1].

Iš Noruišių kaimo: pas Jonutį Gailaitį 2 suaugę sūnūs; pas Klačį 2 sūnūs artojai; pas Noruišį Vaitiekų 3 suaugę sūnūs; pas Misiulį Pikelaitį 1 suaugęs sūnus; pas Morkulaitį Jonutį 2 suaugę sūnūs — vienas Martynas, antras Šimkus; pas Mikalojų Bačaitį sūnus; — neskaitant (vaikų) dvejų ir trejų metų.

Iš Žeimelių kaimo: pas Baltrušį Jurgelaitį 1 sūnus; pas Mykolą Jurgelaitį 1 sūnus; pas Tamošaitį Jokūbą 1 sūnus; pas Stanislovą Šeštoką 1 sūnus; pas Latvaitį Martyną 1 sūnus; pas Baltrutį Latvaitį 3 sūnūs; — tame kaime mažučių sūnų, kurie nerašyti, yra 4.

Iš Pocaičių kaimo: pas Vaitiekų Tutaitį 2 sūnūs; pas Martyną Tutaitį 2 sūnūs; pas Baltrų Pocaitį 3 sūnūs; pas Martyną Pocaitį 3 sūnūs; pas Čeponą Pocaitį 1 sūnus; pas Mikštą 1 sūnus; pas Jurgutį Pocaitį 3 sūnūs; pas našlę Vaitiekienę 2 sūnūs; — tame kaime nerašytų mažučių sūnų yra 2.

Iš Žebrių kaimo: pas Mykolą Žebrį 3 suaugę sūnūs; pas Stasiulį Žebrį 2 suaugę sūnūs; pas Čeputėlį 1 sūnus; pas Grigutį 2 sūnūs; — tame kaime nerašytų mažučių sūnų yra 2.

Varvalių kaime: pas Žeginį 3 sūnūs; pas Tamulį 1 sūnus; pas Tamošių 1 sūnus; pas Girnikaitį Simutį 2 (sūnūs).

Iš Dankšių kaimo: pas Grigalių 2 sūnūs; pas Lukošių Dankšaitį 1 sūnus; pas Stasiulį Ladaukšą 2 sūnūs; pas Grilių 3 sūnūs; pas Dimgailą Ambraziejų 2 (sūnūs); pas Vaitiekų Dankšį 1 sūnus; pas kitą Čepą 1 sūnus; — tame kaime mažučių sūnų yra 2.

Suaugusių sūnų 65, mažučių nesuaugusių sūnų 40...

(Lenk. — VCA Sen. aktų kn. 14793 l. 106—107)

229. 1633 m. Vareikių vaitystės, Upytės pavieto, valstiečių priešinimasis laikytojai Reginai Rajeckienei.

a) 1634 m. kovo mėn. 24 d. Revizorių sprendimas dėl Vareikių vaitystės valstiečių ir laikytojos abipusių skundų.

Mes, revizoriai, Stanislovas Bialazaras, Ukmergės žemės teismo raštininkas, Krištupas Tiškevičius, Trakų pilies teismo raštininkas, karaliaus, mūsų maloningojo pono, paskirti ir nusiųsti į Vareikių ir Pukštonių vaitystes, skelbiame, kad Vareikių ir Pukštonių vaitysčių valdiniai padavė mums karaliaus raštą, kuriuo įsako ir skiria mus, kad, nustatę tam tikrą laiką ir dieną savo išvažiavimui, nuvažiuotume į paminėtas Vareikių ir Pukštonių vaitystes ir priklausančius joms kaimus ir, išklausę tenai valdinių skundus ir skriaudas, taip pat, iš antros pusės, skundus ponios Trakų teisėjienės (Reginos Rajeckienės), tų vaitysčių laikytojos, juos išspręstume...

... Kai mes tą kovo 23 dieną atvažiavome į Miežiškių kaimą, tada visiems aplinkiniams kaimams, priklausantiems Vareikių vaitystei, mūsų pranešamuoju raštu paskelbėme..., kad rytojaus dieną, tai yra kovo

[1] To dvaro kaimuose valstiečiai turėjo tada po pusvalakį žemės.

24 dieną, stotų prieš mus Pučekonių kaime, esančiame tame pat Upytės paviete. Taigi kovo mėnesio šią 24 dieną, kuri buvo paskirta mūsų skelbimu ir pranešimu, kai pradėjome posėdį paminėtame Pučekonių kaime, ten prieš mus stojo ponia Trakų teisėjienė su ponais savo prieteliais ir su savo įgaliotiniu ponu Bazilium Stankevičium, taip pat Vareikių vaitas, vardu Jonas Vareika, ir valdiniai, gyvenantieji tame Vareikių kaime, taip pat suolininkai iš kitų kaimų, priklausančių tai Vareikių vaitystei, su kai kuriais savo kaimo valdiniais, tačiau daug kitų valdinių iš tų kaimų su jais nestojo, o iš to Pučekonių kaimo nei suolininkas, nei joks valdinys nenorėjo stoti ir nestojo...

Vareikių vaitas Jonas Vareika padavė mums laišką, rašytą mums Pernų pono (kašteliono)... kuriame taip rašoma:

...Gedeonas Rajeckis, Pernų kaštelionas, Rumborgo ir t. t. seniūnas, pasiūlęs mano prietelišką patarnavimą, pranešu, kad mane pasiekė žinia nuo mano Vareikių ir Pukštonių vaitysčių valdinių, kurios man suteiktos jo karališkosios malonybės, mano maloningojo pono, iš malonės už mano kruvinus nuopelnus po velionies mano brolio pono Albrichto Rajeckio, Trakų žemės teisėjo, jog jūsų malonybės, sakydamiesi esą jo karališkosios malonybės revizoriai, esate paskelbę jiems, kad, sudėję šio mėnesio vienuoliktai dienai pagal jūsų malonybių atsiųstą registrą neįprastą ir nepakeliamą, ypač šiais laikais, kai kraštas yra nualintas samdytos kariuomenės, staciją, ir patys įrodinėtų prieš jūsų malonybes skriaudas, kurių yra patyrę nuo ponios Reginos Sokolinskytės Druckytės, Trakų teisėjienės, taip pat ir nuo jos tarnautojų, ir kad taip pat būtų pasirengę pasiteisinti dėl jos malonybės skundo... Prašau, kad... man ir valdiniams jokios neteisės ir skriaudos... nedarytumėte... Rašyta Daugavpilyje 1634 metų kovo 6 dieną...

...Perskaičius tą laišką... ponios teisėjienės įgaliotinis pareiškė... kad tie valstiečių maištai ne iš kur kitur yra kilę, bet dėl Pernų pono jų sukurstymo...

Mes, revizoriai, norėdami sužinoti iš valstiečių, ar jie yra turėję kokios skriaudos iš ponios teisėjienės mušimais ir kalinimais, gerai išklausinėjome juos, ir kai valstiečiai nepripažino, kad tai jiems būtų buvę daroma, ir dėl to jokio skundo sakėsi niekada nedavę, tą Pernų pono laišką arba gynimą, kaip priešingą visuotinei teisei ir jo karališkosios malonybės raštams, atidėję į šalį, įsakėme šalims eiti prie bylos klausimų.

Tada minėtasis Vareikių vaitas Jonas Vareika su visais savo kaimo valdiniais ir tos Vareikių vaitystės suolininkai, būtent Bigailių kaimo suolininkas Povilas Jokūbavičius su visais to kaimo valdiniais, Asčegalių kaimo suolininkas Morkus Asčiūnas taip pat su visais Miežiškių kaimo suolininkais, Grigas Starkūnas su Stasiu Alonėnu, Mikalojum Grigaliūnu ir Andrium kalviu keturiese, Gitėnų kaimo suolininkas Stanislovas Skrebėnas vienas pats ir Bilonių kaimo suolininkas Jurgis Stanislovavičius su visais valdiniais stojo, o iš Pučekonių kaimo, iš Sudeikių kaimo, iš Mažųjų Miežiškių, iš Kubilių kaimo ir iš Kulbagalio kaimo niekas nestojo, — vaitas ir suolininkai pasakė, kad jie nenorėję stoti ir išlakstę iš namų. O tie, kurie stojo, visi vienodai išdėstė mums savo skundus, sakydami, kad prieš tai, velionies pono teisėjo laikais, iš visų kaimų nuo kiekvieno valako temokėję gryno činšo po 2 kapas, avižų po statinę, linų po 50, gaidžių po 2, kiaušinių po 10, dirbti vasarą eidavę 2 savaites, sakydami, kad jokios kitos prievolės nevykdę ir stacijos neduodavę, tiktai laikyto-

jui atvažiavus darydavę maisto dalykų ir grūdų rinkliavą, o dabar, esą, ponia teisėjienė po velionies teisėjo mirties išrinkusi iš jų per dvejus metus nuo kiekvieno valako činšo po 6 kapas, už staciją po 3 kapas ir po 40 lietuviškų grašių, už darbą po 2 kapas, linų po pundelį...

Mes, revizoriai, išklausę jo karališkosios malonybės valdinių skundus, taip pat ir ponios teisėjienės pareikštus dėl jų atsikirtimus, ir matydami iš jos malonybės parodytų registrų, kad tie Vareikių vaitystės valdiniai, kaip prieš tai iš seno, taip ir velioniui ponui teisėjui tebegyvenant ir dabar, ponios teisėjienės laikymo metu, mokėdavo gryno činšo ne daugiau kaip tik po 3 kapas ir po 37 lietuviškus grašius ir po 2 pinigus, dar skyrium duodavo už druskos išvežimą iš Kauno po 24 lietuviškus grašius, todėl mes visiems tiems valdiniams, gyvenantiems visuose kaimuose, kurie priklauso Vareikių vaitystei, paliekame galioje jų senas prievoles, būtent jie privalės mokėti činšo gyvais pinigais nuo kiekvieno valako ne daugiau kaip po 3 lietuviškas kapas ir po 37 lietuviškus grašius ir 2 pinigus, o už (druskos) išvežimą iš Kauno po 24 lietuviškus grašius, tai yra iš viso nuo kiekvieno valako gyvais pinigais po 4 lietuviškas kapas ir 1 grašį ir 2 pinigus. Be to, kasmet įprastu laiku, ne vėliau kaip ligi šventojo Martyno, turi sumokėti ir atiduoti nuo kiekvieno valako statinę avižų dėklinio saiko, kurias turės nuvežti ir pristatyti į laikytojos arba jos urėdininko nurodytą vietą, nuvežimo neskaitant (prievoline) pastote; prie činšo gerų šukuotų linų 50, neskaitant 60 įprastinės kalėdos, kurią patys valdiniai pripažino; kanapių 10; 1 žąsį; 2 gaidžius; 10 kiaušinių. Be to, privalo dirbti nuo kiekvieno valako per metus po 2 savaites, su kuo bus liepta; privalo per metus atlikti 2 pastotes nuo vieno valako į Rygą arba į Vilnių; laikytojai atvažiavus, iš eilės turi eiti sargybą; malūną taisyti savomis dienomis, o jei bus reikalo, tai ir naują privalės pastatyti; į medžioklę privalo eiti su savo tinklais senu papratimu.

O kai dėl 9 tuščių valakų, esančių prie Bigailių kaimo, ir $1^1/_2$ valako prie Asčegalių kaimo, tai, kadangi valdiniai ir visas Vareikių vaitystės valsčius, nenorėdami jų dvarui dirbti ir turėti tenai palivarko, patys seniai yra priėmę juos geruoju sėdimaisiais ir juos naudoja, todėl nuo jų visų turi mokėti ir duoti prievoles taip, kaip aukščiau nurodyta duoti nuo sėdimųjų valakų.

O kai dėl stacijos, prieš kurios davimą valdiniai prieštaravo, tai kadangi visos aplinkinės tenutos duoda ją saviems laikytojams, nors prie jų yra ir dvarai ir (dvarų) laukai, todėl ir tai Vareikių vaitystei ir kaimams, kurie jai priklauso, įsakome duoti savo laikytojai kasmet vieną staciją kitų aplinkinių tenutų pavyzdžiu, tuo nuostatu, kuris mūsų yra žemiau išdėstytas.

Stacija taip turi būti duodama: nuo valako — $^1/_4$ statinės rugių, $^1/_4$ statinės miežių, $^1/_2$ statinės avižų, $1^1/_2$ pundelio kviečių, $1^1/_2$ pundelio žirnių, 1 pundelis grikių, 1 pundelis apynių, 2 vištos, 1 sūris, 10 kiaušinių, kvorta aguonų, kvorta kanapių; nuo 2 valakų — 1 žąsis, 1 vežimas šieno; nuo 5 valakų — avinas; nuo 10 valakų — mednyčia sviesto; nuo 15 valakų — telyčia; nuo 20 valakų — mednyčia medaus, statinė druskos; nuo 30 valakų — penėta kiaulė, — be to, dar svogūnams, įvairioms daržovėms, actui, įvairiems prieskoniams ir žuvims nuo kiekvieno valako turi mokėti po 24 lietuviškus grašius...

Padarius mums tą dekretą aukščiau išdėstytais punktais, ponios teisėjienės įgaliotinis išdėstė mums skundą ant to Vareikių vaito ir visų tos vaitystės suolininkų ir valdinių dėl to, kad tie valdiniai,

neatsižvelgdami į ponią teisėjienę, savo pačių ponią, pakėlę maištą prieš savo ponią, susimokę ir susikalbėję su Pernų ponu, didelei ponios teisėjienės skriaudai ir žalai nenorėjo jokios paklusnybės jai reikšti, nei činšų mokėti, darbų dirbti, jokių prievolių vykdyti ir jau visi metai nevykdo mažiausios prievolės, sakydamas, kad jos malonybė dėl to činšų nemokėjimo įsiskolinusi žydams, palūkanas mokėdama neteko tiek daug, kiek sudaro pats nemokėtas činšas. Atskirai skundėsi jos malonybės vardu ant Gitėnų suolininko, kad nenorėjo ne tik činšo duoti ir jokios prievolės atlikti, bet ir jos malonybei pareikalavus pastotės, atsiradus reikalui, nenorėjo jos duoti.

Toliau skundėsi jos malonybės vardu ant visų tos vaitystės valdinių, kad tais 1633 metais neatidirbo įprasto dviejų savaičių darbo; daug kartų įspėti, paklusti nenorėjo.

Trečia, išdėstė skundą ponios teisėjienės vardu ant visų Pučekonių kaimo valdinių bendrai, kurie, daug kartų įspėti ne vien urėdininko, bet ir pačios jos malonybės ir įvairių žmonių, ne tiktai nenorėjo vykdyti jokios paklusnybės nei prievolės, bet atvirkščiai, kai jokios priemonės geruoju nepadėjo, urėdininkas įsakė pagrobti (sulaikyti) jų gyvulius už činšo neatidavimą ir prievolių nevykdymą ir nuvaryti juos pas Miežiškių suolininką, liepęs, kad tie gyvuliai tuo tarpu būtų uždaryti pas jį; tada Pučekonių valstiečiai, reikšdami didžiulį savo pyktį ir dar didesnį paniekinimą savo ponios vyresnybei, pakėlę maištą, smurtu įsiveržę į kaimą ir įpuolę į Miežiškių suolininko Grigo Starkūno namus, numušę spyną, išlaužę vartus nuo tvarto, kuriame buvo gyvuliai, ir kai minėtasis Miežiškių suolininkas juos tramdė, kad nedarytų tokių išdaigų ir smurtų, ne tiktai jį biauriai koneveikė, bet ir, puolę jį patį, ėmė mušti ir, jei nebūtų pabėgęs, greičiausiai būtų jį negyvai užmušę, o tuos gyvulius smurtu pagrobę iš to užtvėrimo, nusiginė į savo kaimą, į savo namus.

Minėtasis ponios teisėjienės įgaliotinis dar išdėstė skundą ant Jurgio Vareikos, kaip to, kuris buvęs visų maištų priežastis, dėl to, kad, kai jos malonybė, matydama didelę žalą, jį išmetė iš vaito pareigų ir jo brolį Joną Vareiką pastatė to valsčiaus vaitu, tas minėtasis (Jurgis) Vareika, susimokęs su ponu Gedeonu Rajeckiu, Pernų kaštelionu, sukurstė visą valsčių, kad atsisakytų paklusnumo savo poniai, ir kai ponia teisėjienė, norėdama sulaikyti juos nuo to savivališkumo, atvažiavo į valsčių į minėtojo Jurgio Vareikos namus, kur yra pastatyti ir namai laikytojui sustoti, ir pareikalavo, kad pagal paprotį duotų ko valgyti tiek jai pačiai, tiek tarnams, taip pat ir arkliams, jis atsakė, kad poniai teisėjienei nėra čia ko veikti, nes mes netarnaujame jai, turime savo ponį, Pernų ponį, todėl tevažiuoja šalin, jei nenori, kad ją čia kas ištiktų, o kai ji, kaip ponia, liepė, kad būtinai duotų ką pavalgyti, jisai su dideliu kitų valstiečių būriu su šautuvais ir ginklais, parengtais mūšiui, iššokęs šaukė ir sakė, kad jei norinti čia gauti galą, tai tegul drįsta ką nors daryti, ir težino tikrai, kad, jei nenorės iš ten išvažiuoti geruoju, tai mes turime įsakymą, kad ją, kaip smurtininkę ir užpuolikę, muštume ir užmuštume ir į urėdą nuvežtume, — ir tikrai būtų ėmęsi veiksmų, jeigu nebūtų žinoję, kad tarnai ir prieteliai, kurie buvo su jos malonybe, yra pasirengę ginti.

Toliau stojęs jos malonybės urėdininkas Baltramiejus Vaitkunskis pareiškė skundą ant Pučekonių ir Miežiškių kaimų valdinių dėl sumušimo jo šeimynykščio Bartoševičiaus ir valstiečio Valento Varanickio. Tas Varanickis stojęs pareiškė mums, kad tą Bartoševičių mušė ir vijosi Pu-

čekonių ir Miežiškių valstiečiai, būtent Miežiškių kaimo Jonas Liucėnas, Valentas Karbas, Matulis kalvis, o iš Pučekonių Matulis Tomkūnas, Mikalojus Petkūnas, Grigas Digionis ir Krisčius Lenartonis iš Kubiliūnų.

Taip pat tas pat urėdininkas ponas Vaitkunskis pareiškė skundą ant Miežiškių kaimo valdinių, kad, numušę jo spyną, jam pačiam esant, iš įžūlumo maištaudami, išgėrė jam statinę alaus, ir tenai buvęs ir vaitas Vareika. Tasai, mūsų klausiamas, pripažino, kad spyną daužę šie: kalvis, Jonas Grigaliūnas, Karbas ir kiti.

Taip pat ponios teisėjienės įgaliotinis skundėsi, kad tie valdiniai laikytojai priklausančiose pievose apie 70 vežimų šieno, kurį grėbdavo senu papročiu savomis dienomis, paskiau užsispyrę, vaitui prisakius, nenorėjo sugrėbti ir tuo supūdė; ir vaitas pripažino tai, kad jie nenorėję būti paklusnūs.

Ponios teisėjienės įgaliotinis dar skundė malūnininką, kad jis nenorįs duoti 12 kapų arendos, nustatytos iš malūno, ir dabar nestoja.

Pagaliau tas pat ponios teisėjienės įgaliotinis skundėsi, kad dėl tokių valdinių maištų ir nepaklusnumų ponia teisėjienė, siuntinėdama pas karalių, suveždama prietelius, nustojusi 1 500 lenkiškų auksinų.

Ir išdėstęs mums tokias ponios teisėjienės skriaudas ir nuostolius, įgaliotinis reikalavo, kad tie valdiniai būtų nubausti: patys maištininkai, kurie buvo priežastimi tų maištų, taigi ir nuostolių, vieni mirties bausme, o kiti, kurie kėsinosi į tarnus ir pasiųstinius, rankų nukirtimu, kiti taip pat mažesnėmis bausmėmis.

O kai mes klausėme vaitą, suolininkus ir kitus valdinius, dėl kurių priežasčių nenorėjo mokėti činšo ir kitų prievolių vykdyti ir ėmėsi tokių įžūlių ir negirdėtų puolimų prieš savo ponią ir jos urėdininkus, visi sutartinai pasakė, kad Pernų ponas uždraudė mums būti paklusniems poniai teisėjienei, jei ir atvažiuotų, buvo įsakęs, kad jos nepriimtume ir jokio paklusnumo jai nereikštume, atvirkščiai, jei ką smurtu norėtų daryti, kad taip pat smurtu veržtumėmės iš jos paklusnumo, žadėdamas mums ir savo pagalbą ir žmonių duoti, jei būtų reikalo.

Po to į mūsų klausimą tas pats vaitas ir suolininkai su valdiniais pripažino, kad iš Bigailių kaimo nuo 18 valakų už 1633 metus teatiduotas vien pinigų činšas, o dėklos, linų, gaidžių nei žąsų nei jokių kitų dalykų nedavė ir darbų nedirbo, o nuo 2 valakų nei činšo ir nei jokio dalyko neduota; iš Asčegalių taip pat tik grynas činšas teduotas nuo 3½ valako, o visų kitų prievolių, dėklos ničnieko nedavė ir darbo prie jų neatliko; o iš Gitėnų kaimo, iš Pučekonių kaimo, iš Kulbagalio kaimo, iš Kubilių kaimo, iš Mažųjų Miežiškių kaimo, iš Sudeikių kaimo visiškai nieko neduota; iš Bilonių kaimo teduotas vien tik grynas činšas, o dėkla ir visos kitos prievolės ir darbai prie jų (neatlikti).

Mes, revizoriai, matydami tokį valstiečių pasileidimą, kad, pakėlę maištą prieš ponią teisėjienę, savo ponią, ne tiktai nenorėjo vykdyti jokių prievolių jai, bet ir puldinėjo savo ponią nepadoriais žodžiais ir ranką kėlė, grasydami jos malonybės pačios, jos urėdininkų ir tarnų sveikatai, smurtu puolė jos malonybės ir jos urėdininkų namus ir sandėlius ir iš viso griebėsi visokių priemonių, kuriomis galėtų pareikšti savo priešiškumą savai poniai ir ją paniekinti, ir dar, savo maišto kėlėjų patariami, kad savo piktumą dar labiau pabrėžtų, kreipėsi su maldavimais jos malonybės negarbei į karalių, dabar, jo karališkosios malonybės įsakymu ir pasiuntimu mums atvažiavus, labai daug jų nestojo ir tie, kurie stojo, neįrodė jos malonybę darius jokių tokių skriaudų ir net nesiėmė įrodyti, — dėl to, norėdami įspėti, kad tokie valdinių maištai ir savivaliavimai prieš

ponus nevyktų ir piktybė toliau neplistų, tai tuo mūsų dekretu pačius svarbiausius maištininkus, kuriuos ponia teisėjienė pakaltino, būtent Joną vaitą, Jurgį ir Petrą Vareikas, gyvenančius Vareikių kaime, o iš Bigailių kaimo Baltramiejų Rapšonį ir Joną Rūkštelę, o iš Asčegalių Morkų Asčiūną, iš Gitėnų Stanislovą Skrebėną, iš Didžiųjų Miežiškių Valentą Karbą, Matulį kalvį ir Valentą Starkūną, iš Pučekonių Joną Tomkūną, Mikalojų Petkūną, iš Kubilių Krisčių Lenartonį, — tuos visus aukščiau suminėtus vardais, kaip pasipriešintojus ir maištininkus, nusprendžiame nubausti mirtimi, o jų turtus ir visus jų kilnojamuosius daiktus atiteisiame poniai teisėjienei dėl ponios teisėjienės nuostolių. O jeigu šitie maištininkai, pabėgę iš savo namų į kitas svetimas tenutas ir kaimus arba į šlėktos dvarus, savo kilnojamojo turto ką išgabentų, tada ponia teisėjienė galės ir turės galios, kaip savo piktadarius ir bėglius, reikalauti kiekviename teisme, ir kiekvienas teismas, priteisęs juos jos malonybei, kaip jų laikytojai ir poniai, privalės įsakyti juos grąžinti ir išieškoti. O jeigu kiti valdiniai nenorėtų būti paklusnūs ir vykdyti uždėtų jiems prievolių ir priešintųsi šiam mūsų dekretui, tai nustatome, kad visiems tokiems taikytina ta pati mirties bausmė ir leidžiama juos bausti. O kiti valdiniai, patys ūkininkai, kurie, prisidėję prie tų maištų, dabar nenorėjo stoti prieš mus ir jokio pasiaiškinimo dėl savęs nedavė, šiuo mūsų dekretu įsakome, kad, bausmei už tokį jų nepaklusnumą jo karališkosios malonybės raštams ir įsakymui, jie būtų prie bausmės stulpo plakami šluotomis ir baudžiami. O ką tie valstiečiai yra neatidavę poniai teisėjienei činšo ir dėklų už praėjusius metus, šio mūsų dekreto galia įsakome valstiečiams tuos visus činšus, dėklas, darbus ir visa, ką valstiečiai dar yra neatidavę, atiduoti per 3 savaites nuo šio dekreto datos, nustatant dvigubą mokėjimą, jei tuo laiku nebūtų sumokėta.

(Lenk. — VUB)

b) 1637 m. rugpiūčio mėn. 12 d. Žemės iždo valdytojo M. Triznos raštas Vareikių ir Pukštonių vaityščių valstiečiams, kad nebesipriešintų savo laikytojai.

Mikalojus Trizna, Lietuvos d. k. žemės iždo valdytojas ir raštininkas, Bludno, Ašužos, Perlamo ir t. t. laikytojas. Vareikių ir Pukštonių vaityščių, esančių Upytės paviete, vaitams, suolininkams, pavaičiams ir visiems jo karališkosios malonybės valdiniams, kuriuos laiko ponia Regina iš Drucko Sokolinskytė Rajeckienė, Trakų žemės teisėjienė. Pranešu, kad po dekreto[1], kuris buvo padarytas mano pareigybės valdžia tarp ponios Trakų teisėjienės, jūsų laikytojos, iš vieno šono, ir tarp jūsų visų iš antro, norėdamas visiškai baigti tą bylą ir numarinti visus prieštaravimus, susižinojau su ponia teisėjiene ir mano įtikinimais palenkiau ją prie to, kad, neprisimindama jūsų maištų, priešinimosi ir savivaliavimo, kuriais ligi šio laiko be jokio teisingo pagrindo buvote nusižengę, ir nevykdydama jokios bausmės, elgtųsi su jumis maloningai ir iš viso būtų jums gera. Pasiekiau ir tai, kad vietoje darbo, kuriuo labiausiai nusiskundžiate, tą visą žemę ir tuščius valakus atidavus jums laikyti už činšą, tenkintųsi grynu činšu ir daugiau nebelieptų varyti jūsų į darbą senu papratimu, be to činšo. Taigi iš visa ko matydamas, kad ne tik jokios

[1] 1637 m. rugpiūčio mėn. 4 d. buvo M. Triznos dekretas dėl kalbamųjų ginčų, kuriuo patvirtinti revizorių sudaryti 1634 m. kovo mėn. 24 d. nuostatai; apie valstiečių baudimą tame Triznos dekrete nebuvo kalbos.

priespaudos ir skriaudos, bet ir jokio nuo jos neturite pagrindo, kad būtų dėl ko kreiptis su kokiais skundais ir maldavimais ir kelti tokius maištus, nes kaip nieku neperžengia ir neketina peržengti nuostatų ir nori su jumis juo geriausiai elgtis, taip ir to 2 savaičių darbo dėl mano prašymo atsisako už gyvus pinigus. Dėl to jūs, žinodami tai, visų pirma kaltininkus ir maištininkus pristatę atsiprašyti jos malonybės, prašykite jos malonybę pakeisti tą darbą gyvais pinigais, visus tuščius valakus išsidalykite už činšą ir pagaliau visišku paklusnumu vykdykite prievoles, revizijos ir mano dekreto nustatytas, ir nieku nedrįskite toliau priešintis jos malonybei ir jos malonybės urėdininkams, — savo pareigybės valdžia įspėju jus ir įsakau tai, grasinant griežta bausme, karaliaus nustatyta savivaliautojams ir maištininkams. Rašyta Merkinėje 1637 metų rugpiūčio mėnesio 12 dieną. — Parašas: Mikalojus Trizna, iždo valdytojas, sava ranka.

(Lenk. — VUB)

230. 1635 m. birželio mėn. 29 d. Žemininko įkeisto Penionių dvaro, Ukmergės pav., valstiečio prievolės.

Iš antstolio įvedamojo rašto.

Žemininkai... ponas... Rimkevičius ir jo žmona... pagal savo įkeičiamąjį raštą... poniai Zofijai... Petkevičienei... padavė ir pavedė turėti galioje, laikyti ir ramiai naudoti... savo valdinį, nuo savo Penionių dvaro... atskyrę, gyvenantį namais (ūkiu) Penionių lauke... pusę tarnybos žmonių, vardu Matulį Maželį, su jo žmona Ona Ramonaite, už 50 kapų lietuviškų grašių, pradedant nuo šių 1635 metų nuo birželio 29 dienos... ligi būsimųjų 1636 metų ligi tokios pat dienos... su jų prievole: vasarą pradedant nuo šventojo Jurgio Romos šventės naujuoju kalendorium turi tarnauti tarnybą pakaitomis, tai yra vieną savaitę po 5 dienas dviese, tai yra su antrininku, su jaučiais ir su arkliu ir su kuo vasarą bus įsakyta, o kitą savaitę turi dirbti sau, ligi Visų šventųjų Romos šventės naujuoju kalendorium; o žiemą nuo Visų šventųjų ligi šventojo Jurgio taip, kaip aukščiau paminėta, vienas pats taip pat pakaitomis, praleisdamas savaitę, su arkliu ir su kuo įsakys po 5 dienas privalės tarnauti, — su visokiu jų kilnojamuoju turtu, su namų ir kluono trobesiais, su sodyba, su visokiomis žemėmis, kurias jie turi.

(Lenk. — VUB UkP 18/nauj. 13 l. 1264a ir JLŽ p. 140 Nr. 93[12])

231. 1637 m. rugpiūčio mėn. 6 d. Komisorių sprendimas dėl Barčių valsčiaus žmonių priešinimosi dėklos reikalavimui ir dėl jų dalyvavimo Barčių vietininko Stankevičiaus nužudyme.

Vladislovas Kerdiejus, Gardino pastalininkis, sekretorius, Aleksandras Buchovieckis, Pilipavo seniūnas, dvarionas, karaliaus komisoriai, pažymime, kad esame gavę jo karališkosios malonybės, mūsų maloningojo pono, įsakymą raštu, datuotą iš Varšuvos 1637 metų birželio 22 diena, kad mes, nuvažiavę į Barčių tenutą, esančią Gardino ir Lydos pavietuose, kurios laikytoju yra ponas Povilas Sapiega, jo karališkosios malonybės dvarionas, ir numalšinę Barčių valsčiuje įvairius maištus dėl

dėklos nedavimo, visas prievoles įsakę vykdyti pagal vėliausią revizoriaus nuostatą, pono Astafijaus Kerdiejaus, Gardino žemės raštininko, pirma sudarytą 1633 metais birželio 17 dieną, o paskiau jo karališkosios malonybės kiemo teismo dekretu tais pat 1633 metais liepos mėnesio 5 dieną pilnai aprobuotą, ir tą nuostatą būtinai priverstume vykdyti. Taigi, tenkindami jo karališkosios malonybės, mūsų maloningojo pono, valią ir įsakymą, kadangi tuo metu kai kurios Barčių vaitystės su priklausančiais joms kaimais, būtent Pelesos vaitystė iš kaimų: Leliušių, Pelesos, Piliūnų, Paulokio, Padzitvio, Pamedžio, — Skalvių vaitystė iš kaimų: Naujųjų Vigonių, Jotautų, Dubinių, Skireikių, — nesilaikydamos tos paskutinės revizijos, kaip kad kitos vaitystės ir kaimai, esantieji tame pat Barčių valsčiuje, pakėlę maištą, ligi šiol užsispyrę nedavė dėklos, — taigi, pagal tą jo karališkosios malonybės, mūsų maloningojo pono, įsakymą, ir mes įsakėme, kad per 8 dienas nuo šio mūsų rašto datos ta neduota už praeitus metus dėkla būtų pilnai atiduota tokiu būdu ir tokia kaina, kaip kiti yra atidavę, o toliau kad be jokių maištų ir prieštaravimų vykdytų visas prievoles, aprašytas toje paskutinėje revizijoje, visokią paklusnybę ponui savo laikytojui ir jo vietininkams reikštų, — tai įsakėme vykdyti to mūsų komisorinio dekreto galia, grasinant smarkia bausme ir bauda.

O kadangi iš tardymo ir iš apkalbėjimo tų, kurie nužudė velionį Stankevičių, Barčių vietininką, paaiškėjo, kad tiek dėl dėklos nedavimo, tiek ir dėl to nužudymo ne mažesnis maištininkas, nežiūrint į karaliaus dekretą, buvo Petras Paceika, kurį buvo įsakyta išvaryti iš valsčiaus, jeigu dar daugiau drįstų kelti kokius maištus, todėl, pagal jo karališkosios malonybės valią, pageidaujant ponui laikytojui, įsakėme išvaryti jį šalin iš viso valsčiaus ir jo turtą paimti dvarui. Tai vyko Naujųjų Vigonių kaime 1637 metų rugpiūčio mėnesio 6 dieną.

(Lenk. — MAB)

232. 1650 m. spalio mėn. 26 d. Iš Akmenės valsč. Vegerių ir Vileikių vaitysčių valstiečių skundo prieš savo laikytoją ir jo nuomininką.

Įrašas Žemaitijos žemės teismo pareiškimų knygoje.

Stoję patys valdoviniai valdiniai Žemaitijos valdovinio žemininko pono Danieliaus Martinkevičiaus tenutos, šiuo metu laikomos pono Teodoro Nižinskio nuomoje, esančios Žemaitijoje, vadinamos Akmene, Vegerių ir Vileikių vaitysčių, iš Vegerių vaitystės ir tenykščio kaimo, vardu Petras Stasiulaitis ir Povilas Gudaitis, iš Vileikių vaitystės Jonas Užpilaitis suolininkas ir Kasparas Kulvelaitis, papasakojo ir skundėsi patys nuo savęs ir vaitų iš Vegerių Andriaus Urnežio ir iš Vileikių Mikalojaus Drutvilo vardu ir kitų suolininkų ir vyrų, priklausančių toms vaitystėms, vardu ant pono Martinkevičiaus kaip ant laikytojo, taip pat ant pono Teodoro Nižinskio kaip nuomotojo dėl to, kad pats ponas Martinkevičius, nukėlęs 3 jo karališkosios malonybės valdinius, gyvenusius užribio sklype, pasistatė sau užvažiuojamąjį dvarelį ir tame dvarelyje ariamąją žemę liepė dirbti samdant samdinius. Dabar Mižučių kaime, kuriame buvo gyvenamų 12 namų ir yra 7 valakai žemės, jo karališkosios malonybės valdinius nuvaręs nuo viso turto, trobesių ir pasėlių, įrengė sau dvarą, vienam tik Kristupui Gedaičiui, kuris priešinosi ponui Martinkevičiui ir

ketino kreiptis maldaudamas į jo karališkąją malonybę, jam atsilygindamas dėl to, kad iš to kaimo išeitų, pavedė jam savo palivarką, pastatytą užribio sklype. Tame Mižučių kaime, nukėlęs jo karališkosios malonybės valdinių trobesius, įsakė statyti sau dvarą ir, valsčiaus išlaidomis pastačius ten dvarą, išnuomojo jį ponui Nižinskiui. Nustatė valsčiui neįprastas prievoles, tiek činšinę nepakeliamos duoklės mokėjimo, tiek dideles stacijas ir darbą, kurio niekada nėra dirbę, sargybą ne pagal paprotį po 7 iš eilės aprašė, o prieš tai sargybos privalėjo eiti į Akmenės dvarą po 2, ir į tą sargybą moterų darbams, kaip antai: tešlos minkyti ir duonos kepti, karvių melžti, verpti privalo eiti žmonos ir dukterys. Ir būtent Vegerių vaitystėje ir kaime: činšo moka po 7 kapas, stacijos po 4 kapas, už vežimą po kapą, o už prasimanytas tolimas keliones išspaudžia atsiperkamųjų ir po 3 kapas, o vis dėlto turi vykti pastotės į Rygą; už linus nuo valako ima po talerį, o, kaip ir seniau, išreikalauja iš valsčiaus po 60 saujų; už du gaidžius po ortą, skyrium už paukštį žvėrienos vietoje po ortą turi mokėti; velykinių duoda vištą ir 10 kiaušinių; bites visas kopia dvarui. Darbo turi eiti kasdien nuo kiemo (dūmo), o atvažiavus į darbą, jaučiams ir arkliams draudžia ganyklą savo lauke, turi nuomotis, o pagal pirmesnius nuostatus eidavo tiktai 3 dienas šienauti ir 3 dienas javų piauti. Medžius prasimanytai statybai pirkdami po 12 grašių ir brangiau, kaip kam pavyksta suderėti, ir suvežę, stato dvarą savo lėšomis, (pirkdami) langus, geležį, krosnis, visa, kas tik reikalinga statybai. Ir kitų prievolių ir varginimo nei apsakyti nei aprašyti negalima, kaip antai: stumti didžiulius akmenis tik tam, kad vargintų; tvoras tas pačias po 7 kartus per vieną dieną išardyti ir iš naujo užtverti verčia pono Martinkevičiaus įsakymu. Paukščius baidyti įsako su skambalėliais vienam po kito iš daržų ir lauko tol, kol javai sudigs ir daržai sužels. Rinkdamas činšus važinėja iš kaimo į kaimą su visu dvaru ir su šunimis, versdamas sau duoti visokio maisto ir darydamas labai didelių nuostolių: kad visą laiką (jo) arkliams būtų pakankamai avižų, šunims ir kurtams duoda nuo stalo po visą žąsį arba po keptą paršiuką. Rinkdamas činšus, tuose kaimuose gyvena, ligi išrinks iki mažiausio pinigėlio, versdamas jo karališkosios malonybės valdinius, kad jam mokėtų raudonaisiais auksinais, o jei kuris neturi, tada pinigus išbarsto ir patį muša, o paskui įsako ir verčia turtingesnius iškeisti juos taleriais ir raudonaisiais auksinais. Medžius pirkdami kurui, po 2 arba po 3 sieksnius veža. Ir kitų daug atskirų skriaudų nemaža yra padaręs jo karališkosios malonybės valdiniams, būtent Vegerių kaimo... Jurgį Bajoraitį, kuris yra senas žmogus, jį pats ponas Nižinskis varė iš to kaimo ir jis ketino pasisakęs išeiti, už tai iš jo pagrobė 3 arklius..., iš to pat žalą karvę, pirktą už 6 kapas, katilą, pirktą už 2 kapas, rugių bėralo 2 silkines statines ir patį 4 savaites sukaustytą grandine laikė ir marino, o, be to, pasėtų rugių pusę valako dvarui nupiovė... Norėdami apie tai kalbėti kiemo teisme prieš jo karališkąją malonybę, savo ir mūsų maloningąją poną, tą savo pasakojimą įrašydino į Žemaitijos (žemės teismo) knygas.

(Rus. — VUB ŽB 124 l. 181—183 Nr. 2 ir JLŽ p. 178 Nr. 122[37])

233. 1650 m. spalio mėn. 26 d. Iš Akmenės valsčiaus Glubakių kaimo valstiečių skundo prieš savo laikytoją.

Įrašas Žemaitijos žemės teismo pareiškimų knygoje.

Stojęs pats Akmenės valsčiaus Glubakių kaimo, pono Adomo Ribskio tenutos, valdovinis valdinys, vardu Andrius Lubšys, suolininkas, papasakojo ir skundėsi pats nuo savęs ir visų to kaimo vyrų vardu ant Žemaitijos valdovinio žemininko pono Adomo Ribskio, to kaimo laikytojo, ant savo pono, dėl to, kad, nukėlus Žiogalių kaimą, pastatytas dvaras ir tam dvarui diena iš dienos eina į darbą nuo kiemo (dūmo); činšo nuo valako moka po 8 kapas, už pastotę po 4 auksinus, duoda po 6 gaidžius, žąsį ir 2 paukščius, dar atskirai turi duoti vaišių (pasėdžio) arba kuo turėtų jį vaišinti rudenį, 7 dideles statines rugių ir miežių, į kurias telpa po 2 silkines su viršum, jautį arba 4 kapas mokėti turi, be to, pundelį sviesto, po 8 žemaitiškus sūrius nuo valako, apyniams 40 lietuviškų grašių; pats vaitas skyrium duoda vaišių: avižų ir miežių po statinę, pusę statinės rugių, pundelį sviesto, žąsį, 2 gaidžius, mėsai 33 lietuviškus grašius, apynių 2 svarus, tai privalėjo tiktai visas kaimas daryti; šunis, kumelius laiko; nuo kiemo po 40 saujų šukuotų linų, taip pat šiaudų nuo kiemo po pusę kapos, šieno turi duoti, neturėdami pievų, po vežimą... Velykinės vištą su 10 kiaušinių, ilgių po 20 grašių nuo valako renka. Be to, iš to kaimo, sakydamas, kad kvartai, po 20 didelių statinių avižų ima. Kasmet turi duoti dvarui du vežimus su naujais ratais, taip pat dvejas naujas roges, taip pat duoda žagres (noragus) ir kitus ūkinius padargus... Ir įvairiomis kitomis skriaudomis ir nepakeliamomis naštomis tą kaimą vargina ir varginti nenustoja didelei visų jo karališkosios malonybės valdinių žalai ir skriaudai. Ir norėdami apie visa tai su ponu Ribskiu, kaip su savo laikytoju ir ponu, kalbėti kiemo teisme prieš jo karališkąją malonybę, savo ir mūsų maloningąjį poną, tą savo pasakojimą įrašydino į Žemaitijos žemės (teismo) knygas.

(Rus. — VUB ŽB 124 l. 183—184 Nr. 3 ir JLŽ p. 282 Nr. 230[8])

234. 1650—1652 m. Beržėnų valsčiaus valstiečių feodalinės prievolės ir jų priešinimasis valdytojui.

a) 1650 m. spalio mėn. 26 d. Iš Beržėnų valsčiaus valstiečių skundo prieš savo tijūną ir jo urėdininką.

Įrašas Žemaitijos žemės teismo pareiškimų knygoje.

Stoję patys Beržėnų tijūno pono Fridriko Vulfo tenutos valdoviniai valdiniai Naujamiesčio miesto Stanislovas Vizgeidaitis ir Baltramiejus Jokūbaitis ir prie jų tos pat tijūnystės valdiniai Mikalojus Lukošaitis ir Stanislovas Vilkus, papasakojo ir skundėsi...

Skriaudos, kurias turi valsčius. Dvarą stato, pirkdami medžius, atskirai dailidėms davė po 2 talerius, o kuris nevežiojo medžių, tai atsipirkdamas davė po pusę kapos. Činšą rinkdamas, ponas Talkovskis važinėja iš kaimo į kaimą su visu dvaru, su žmona, su vaikais ir su šeimyna (tarnais), su arkliais, su šunimis skalikais ir kurtais ir, išvažiuodamas iš kaimo, ima statinę rugių, (statinę) avižų arkliams ir statinę avižų perpus su miežiais alui; taip pat vienuose namuose valgo, o iš kitų namų

ima po žąsį ir po porą gaidžių; be to, susitaręs su suolininku arba su kuriuo nors turtingesniu, liepia užgerti sau statinę javų, rugių arba miežių, o paskui kitiems valdiniams sako: Kuo tu geresnis, kad man neužgeri kaip tasai statinė javų arba rugių? — ir muša ir plaka. Stacijos po 3 kapas ima. Už linus po kapą, o kaip ir seniau, linų ima po 20 saujų. Už pastotę ima po kapą, o tačiau pastotės po kelis kartus per metus siunčia į Rygą, duodamas grūdų vežti nepilnai atseikėtus pūrus, tai kas kartas primoka savų po auksiną, po 20 lietuviškų grašių. Kunigui paskyrė mokėti po 2 auksinus, o jokio sumažinimo činšo nepadarė, atvirkščiai, jį padidino. Suolininkas, atvežęs į kiekvieną kaimą vežimą pakulų arba pašukų, po 4 arba 5 svarus primeta verpti kiekvienam kiemui, taip pat ir vilnų. Šieną nupiovus nuo tuščių dubų, žiemą, prikrovus bet kokį vežimėlį, verčia mokėti po talerį. Sargybos neidavo, bet ją atlikdavo samdiniai, dabar (turi) eiti po 6, po 8 ir 9; kas turtingesnis, atsipirkdami, duoda po 2 auksinus, o kas (atsiperka) nuo visų prievolių, po 6 auksinus. Mišką, kuris buvo priskirtas dvarui, atidavė už činšą, ir į dvarą kurui vežioja po 1½ sieksnio medžių, nusinuomoję ar nupirkę, o nuo kitų ima po pusę talerio atsiperkamųjų. Darbo varo nuo kiemo ne tik į dvarą, bet verčia dirbti ir aplinkiniams kaimynams. Medžių nupirkę suvežė bažnyčiai nuo valako po 4 rąstus, iš tų medžių ponas Talkovskis išpiovė lentas ir tas lentas išpardavė... Bites kopia dvarui. Nežinia už ką susitaikęs su kareiviais alginiukais, nuo kiekvieno valako paėmė po 10 kapų, iš jų didžiąją dalį sau pasiėmė. Ir nemaža kitų skriaudų ponas Talkovskis yra padaręs tai tenutai... Visa tai kenčia nuo pono Talkovskio, savo urėdininko, teismo metu tai bus plačiau įsakmiai išdėstyta, nes ponas Volfas, pats gyvendamas atokiai, nenori teisingumo daryti. Norėdami apie tai kalbėti jo karališkosios malonybės, savo maloningojo pono, kiemo teisme, tą savo pasakojimą įrašydino į Žemaitijos žemės (teismo) knygas.

(Rus. — VUB ŽB 124 l. 188—189 Nr. 9 ir JLŽ p. 246 Nr. 185[2])

b) 1652 m. rugpiūčio mėn. 23 d. Karaliaus Jono Kazimiero raštas Beržėnų tijūnystės valstiečiams, kuriuo įsakoma mesti kėlus maištą ir būti paklusniems savo tijūnui.

Jonas Kazimieras... Beržėnų tijūnystės tenutos vaitams, suolininkams ir visiems valdiniams. Mums yra pranešta mūsų Beržėnų[1] tijūno kilmingojo Jono Fridriko iš Ludinhauzo Volfo, jūsų laikytojo, vardu, kad jūs, pakėlę prieš jį maištą, nenorite vykdyti įprastos paklusnybės, činšų, dėklų, darbų, pastočių, sargybos, prievolių atiduoti ir atlikti, ir dėl šito jūsų maišto mūsų iždui ir minėtam jūsų laikytojui daroma didelė žala. Todėl mes, sulaikydami tolesnį jūsų savivaliavimą ir maištus, tuo mūsų raštu griežtai įspėjame jus, įsakome ir būtinai norime to, kad, metę tuos maištus, visokį paklusnumą ir prievoles, priklausančias mūsų iždui, vykdytumėte ir duotumėte, kaip įprasta, kilmingajam Volfui, Beržėnų tijūnui, savo laikytojui, dėl mūsų malonės, grasinant griežta bausme, kuri jums negaištant bus paskirta ir įvykdyta. Duota Varšuvoje 1652 viešpaties metais rugpiūčio mėnesio 23 dieną...

(Lenk. — VCA Sen. aktų kn. Nr. 14676 l. 548)

---

[1] *Įraše klaidingai parašyta:* Biržinėnų.

II. GALUTINIS ŠLĖKTŲ LUOMO SUSIFORMAVIMAS IR JŲ PRIVILEGIJŲ IŠPLĖTIMAS

235. 1559 m. Lietuvos šlėktos atleidžiami nuo muitų, gabenant jų dvarų gaminius į užsienius.

Iš d. k. Žygimanto Augusto atsakymų į šlėktų prašymus Vilniaus seime.

(4). Prašymas. Ko taip pat prašote, kad nuo jūsų prekių nebūtų imamas muitas.

Atsakymas. Jo karališkoji malonybė iš savo valdoviškos malonės teikėsi jums atleisti muitą nuo miško prekių, jūsų pačių pagamintų ir iš jūsų nuosavų dvarų, kas savo jėgomis išdirbęs gabens; taip pat ir nuo javų, kai iš savo nuosavos dirvos, o ne pirktą derlių, į užsienį gabentų, taip pat ir nuo augintų gyvulių; tačiau tų prekių ponas arba jo tarnautojas pirmoje muitinėje turės priesaika patvirtinti, kad ši miško prekė yra iš nuosavo to pono dvaro ir pagaminta jo nuosavomis lėšomis.

Atsakyme į tokį pat Žemaitijos šlėktų prašymą dar pridurta:

...O kas atgal bus gabenama prekių, nuo to jau privalėsite mokėti muitą, išskyrus ginklus ir žirgus, kuriuos kas gabenasi savo reikalams.

(Rus. — LMPb sk. 271—272, 285)

236. 1564 m. liepos mėn. 1 d. Šlėktos rinktų teismų įvedimas ir ponų teisminių privilegijų panaikinimas.

Iš d. k. Žygimanto Augusto Bielsko privilegijos.

...Mes, Žygimantas Augustas... Skelbiame šia mūsų privilegija... Priėmę prašymą ir pageidavimą... Lietuvos didžiosios kunigaikštystės luomų... leidome jiems tą pirmąjį statutą... pataisyti, papildyti, išplėsti, išimti ir pridėti, kaip labiausiai bus tikslinga ir geriausia. Taigi mūsų valia ir sutikimu ir mūsų tarėjų leidimu jų pačių (luomų seime) buvo tam parinkti ir iš tų pat luomų tarpo tam tikri asmenys: mūsų tarėjai, maršalkai, žemės pareigūnai, karužos ir kiti asmenys šlėktų giminės ir padermės, kitų kraštų teisių daktarai, kurie, ėmę posėdžiauti, ne tiktai pataisė tą senąjį statutą, bet taip pat nauju pavidalu nutarė ir surašė kai kuriuos skyrius, ypač teisminius, dėl teismo sudarymo nauju būdu ir dėl teismo proceso. O kadangi lygiam ir vienodam teisingumui visiems reikėjo to, kad senoviškas vaivadų ir kitų mūsų senų pareigūnų teisminės valdžios paprotys nusileistų teismams, nauja tvarka šiuo metu sudarytiems, įsteigtiems ir statute aprašytiems, ir, be to, tam buvo priešingos ir užkirto kelią ponų vaivadų, žemės ir kiemo ir Volynės žemės maršalkų ir kitų seniūnų, laikytojų, pareigūnų teismų iš seno įprastos ir įprivilegintos pareigybės, valdžios ir teismingumai, todėl ir patys ponai vaivados, būtent Vilniaus vaivada... ir visi kiti žemės pareigūnai ir seniūnai ir visi laikytojai, kurių tik teisminė valdžia toje mūsų valstybėje, Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, kliudė ir toliau galėtų kliudyti tam statutui ir nutartai ir surašytai jame tvarkai ir teismų sudarymui, atėję ir stoję mūsų akivaizdoje, savo gera valia... nusišalino nuo savų teismų su visomis valdžiomis ir pelnais, kurie po mūsų valdovinių teismų viršenybės ir jiems ne mažiau priklausė ir pirmiau minėtu papročiu ir pagal senąjį statutą, atsisakė ir išsižadėjo su visais pelnais tokių jų malonybių teismų ir urėdų,

pareigūnų, tarnų ir vykdytojų, teismo mokesčių, baudų ir atšaukos, o dabartiniame naujame statute apeliacijos, tai yra atsišaukimo, ir taip pat karūnos (Lenkijos) teisės viecų, vaivadinių teismų ir bylų. Galop ne tik ponai vaivados ir kiti pareigūnai atsisakė nuo savo teisminių valdžių ir visokių pajamų, kurios priklausė iš teismų valdžios ir bylosenos, bet taip pat kartu kunigaikščiai, ponai, maršalkai, ponaičiai ir bet kaip vadinami mūsų pareigūnai ir visi šlėktos, nieko neišskiriant, pradedant nuo vyriausiojo po mūsų, valdovo, ligi mažiausiojo, didelių ir mažų pareigybių, visi Lietuvos didžiosios kunigaikštystės gyventojai šiame didžiajame visuotiniame Bielsko seime patys ir su savo įpėdiniais pasidavė ir pasiduoda vienai lygiai teisei, vienokiam ir ne kitokiam teismui ir galiai ir valdžiai ir teismo procesui ir paklusnybei ir išrinktų į teismą ir paskirtų pareigūnų tvarkai, prisiėmė sau ir pasižadėjo amžinai tai vykdyti... Mes... pasižadame... tą naująjį statutą ne tik šia mūsų privilegija, bet ir mūsų valdoviniu žodžiu už mus ir už mūsų įpėdinius, karalius ir Lietuvos didžiuosius kunigaikščius, ...laikyti ir saugoti, pagal tai juos valdyti, teisti ir tvarkyti ir nuo kiekvieno smurto, jėgos, gvolto ir mažiausio pažeidimo tame statute ginti ir neleisti niekam nieku peržengti. Taip pat ponams vaivadoms ir visiems pareigūnams, jeigu jie ketintų, ko mes iš jų nelaukiame, kištis į senas savo teismų valdžias, atsišaukimus ir pelnus ir juos remti ir jeigu nepripažintų teismų lygybės, kuriai dabar prieš mus savo pareiškimu pasidavė, mes patys ir mūsų įpėdiniai, karaliai ir Lietuvos didieji kunigaikščiai, neprileisime ir neleisime, bet ginsime ir saugosime, kad visu kuo ir visuose straipsniuose tas statutas būtų išlaikytas sveikas... Rašyta Bielske 1564 d. g. metais liepos mėnesio 1 dieną.

(Rus. — II Stat. p. 4—11 ir AKP 7 p. 307—312)

237. 1566 m. kovo mėn. 11 d. Bajorų seimai, seimeliai ir teismai.

Iš II Lietuvos Statuto.

(II skyriaus) 2 straipsnis

Apie žemės gynybos nusprendimą tiktai visuotiniame seime, išskyrus ūmų reikalą

Pasižadame ir nustatome laikyti amžiniems laikams, kad kai šiai mūsų valstybei, Lietuvos didžiajai kunigaikštystei, bus reikalas ginti žemę prieš kurį mūsų priešą arba kariauti, tada mes, valdovas, patys nei su ponais mūsų tarėjais neturime ir neturėsime galios to padaryti, nei sidabrinės ir jokio mokesčio nustatyti, kaip tik pirma paskyrę didįjį visuotinį seimą toje mūsų valstybėje, Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, į kurį mūsų įsakymu ir pagal mūsų raštus privalės suvažiuoti visi kunigaikščiai ir ponai tarėjai, dvasiniai ir pasaulietiniai, maršalkai ir kiti žemės ir kiemo urėdininkai, vėliaviniai ponai, žemių ir pavietų atstovai, ir tada didžiajame visuotiniame seime su visais ponais mūsų tarėjais ir su visais kunigaikščiais ir ponaičiais ir su visa šlėktija, pasitarę su jais ir jiems sutikus, turime tokius dalykus nuspręsti, o ne kitaip. Tačiau jeigu kuris mūsų priešas kaip nors ūmai įsiveržtų į šią mūsų valstybę, didžiąją kunigaikštystę, tada ir be seimo tiktai pagal mūsų raštus, o mums nesant, pagal mūsų ponų tarėjų ir mūsų didžiojo

etmono raštus visi kunigaikščiai ir ponai ir mūsų valdiniai, kurie privalo eiti karo tarnybą, turi važiuoti nustatytu laiku į paskirtą vietą, kaip į gvoltą, iš meilės valstybei, gindami save, žmonas, vaikus, turtą, savo tėvynę.

(III skyriaus) 5 straipsnis

Apie pavietų seimelius
ir apie išrinkimą ir siuntimą nuo jų žemės atstovų
į visuotinį seimą

Nustatome geresnei tvarkai visuose reikaluose ir teisingumo bei gynybos sutvarkymui, kad žemės (krašto) reikalai būtų sprendžiami ir nutariami visų valia seimuose, kad visais laikais prieš didįjį visuotinį seimą, kurį mes ir mūsų įpėdiniai visada, kai to reikės valstybei, didžiajai kunigaikštystei, pasitarę su tos valstybės mūsų tarėjais, turime skirti mūsų raštais pavietų seimelius, būtent tose vietose ir vaivadystėse, kurios žemiau yra surašytos ir nustatytos; tie seimeliai mūsų raštais bus skiriami ne trumpesniu laiku ir terminu, kaip 4 savaites prieš didįjį seimą. Į tuos seimelius turi suvažiuoti ir būti tų (vietų) vaivados, kaštelionai ir žemės urėdininkai, taip pat to pavieto ir vaivadystės kunigaikščiai, ponai ir šlėktos ir aptarti tuos žemės dalykus ir reikalus, kurie bus nurodyti jiems mūsų raštuose, taip pat ir savuosius ir visus to pavieto ir vaivadystės reikalus ir rūpesčius, ir susitarę vienu balsu visi turi išrinkti savo atstovus, tai yra nuo kiekvieno žemės teismo, kiek jų yra toje vaivadystėje, po du asmenis ir nusiųsti juos į seimą, pranešę ir pavedę jiems visa tai, apie ką pagal mūsų, valdovo, raštus ir ką taip pat savais reikalais turi tartis, kalbėti ir spręsti, duodami jiems galią tame visuotiniame seime veikti ir baigti šiuos ir tuos dalykus, kuriuos teks spręsti, atsižvelgiant į laiką ir reikalą. Tačiau kunigaikščius, ponus, maršalkus ir visus kitus žemės ir kiemo urėdininkus senu papročiu į tokį visuotinį seimą turime šaukti mūsų raštais, ir visi jie visuotinėje taryboje turės savo vietas ir balsus taip, kaip turėjo senu papročiu, o žemės atstovai turi turėti savo vietas ir balsus pagal žemiau surašytą tvarką.

(III skyriaus) 12 straipsnis

Apie senų įstatymų laikymą
ir nenustatymą naujų be visuotinio seimo

Taip pat pasižadame tuo mūsų statutu visas senoviškas žemės privilegijas ir naujai mūsų suteiktas laisves ir gerus senovės papročius laikyti ir nieku nepažeisti, o nieko nauja nenustatyti. Tačiau, jei būtų reikalo ką nauja nustatyti visuotinei gerovei, tai to neturime daryti nei leisti jokių įstatymų kitaip, kaip tik tos mūsų valstybės visuotiniame seime ir šioje mūsų valstybėje, Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, su mūsų tarėjų žinia ir pritarimu ir visų tos mūsų valstybės žemių leidimu.

(IV skyriaus) 1 straipsnis

Apie teisėjų rinkimą pavietuose

Nustatome, kad tuose pavietuose, kurie žemiau yra surašyti, ir kiekviename tokiame paviete, kur dar ligi šiol nėra išrinkti, atskirai turi būti teisėjas, pateisėjis ir raštininkas, kurie taip ir tuo būdu turi būti renkami ir į tas pareigybes skiriami: visų pirma mes, valdovas, turime paskirti tam

tikrą laiką ir mūsų raštais pranešti tai visuose tuose pavietuose, kur kiekviename paviete kunigaikščiai, ponai mūsų tarėjai, taip pat kilnuomenė ir šlėktija, visi bet kurio luomo, kurie ten turės savo žemės turtą, turi suvažiuoti į mūsų dvarą, kuris bus to pavieto viduryje, ir tie, kurie suvažiuos, — nelaukdami nieko, kas, turėdamas paviete žemės turto, tam terminui nepanorėjo atvažiuoti, — turi išrinkti iš visų to pavieto šlėktų, savo brolių, kiekvienai tokiai pareigybei: teisėjo — 4 gerus žmones, pateisėjo — antrus 4, raštininko — trečius 4 gerus, dorus, sumanius žmones, nusimanančius apie teisę, šlėktų kilimo, tame paviete seniai ir gerai įsikūrusius, ne kitos tikybos, tik krikščionių, ir, išrinkę juos, tuos išrinktuosius turi savo raštais mums, valdovui, pranešti, o mes iš tų visų 12 asmenų parinksime tam pavietui 3 žemės pareigybėms į teismą: teisėją, pateisėjį ir raštininką...

O žemės raštininkas visus raštus ir šaukimus turi rašyti rusiškai, rusiškomis raidėmis ir žodžiais, o ne kita kalba ir žodžiais...

O paskiau, jeigu kuris iš tų iš pradžių ir iš naujo dabar mūsų parinktų mirtų — teisėjas, pateisėjis arba raštininkas, ir jei tai įvyktų mums nesant, tada tie, kurie liks tose pareigybėse, turi duoti apie tai žinią savo vaivadai, o Žemaitijoje — Žemaitijos seniūnui; ir vaivada turi savo raštais to pavieto seniūnams, urėdininkams ir šlėktoms, o Žemaitijos seniūnas — tijūnams, šlėktoms ir visokio luomo tos Žemaitijos žemės gyventojams paskirti laiką, kuriuo visi to pavieto luomai suvažiavę ir į tokį mūsų dvarą, kaip aukščiau aprašyta, turi į to mirusiojo vietą išrinkti 4 asmenis tokius pat, kaip pirmiau aprašyta ir nurodyta, ir mums pranešti savo atvirais raštais, antspauduotais vaivados antspaudu, o mes po to iš tų 4 vieną, kuris mums atrodys tinkamas, parinkę į to mirusio teisėjo, pateisėjo ar raštininko vietą, tą, kurio iš jų tuo metu jiems reikės, nedelsdami turime paskirti. O jei teisėju išrinktų pateisėjį arba žemės raštininką, tada į tą vietą ten pat kartu išrinkę ir į tą pareigybę, mums turi atsiųsti... Ir taip jau amžinai turi būti daroma pavietuose ir elgiamasi, renkant tuos pareigūnus.

(IV skyriaus) 2 straipsnis

Apie teisėjų galią ir valdžią,
kad kiekvienas ir kiekvieno luomo privalo stoti prieš juos,
ir apie tą, kuris nestotų prieš juos

Taip pat nustatome ir duodame galią amžiniems laikams mūsų valdovinės valdžios viršenybe su ponų mūsų tarėjų ir tos mūsų valstybės, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, visų žemių visų luomų leidimu, tiems pavietų pareigūnams kiekviename paviete — teisėjui ir pateisėjui į paskirtas teismo sesijas šaukti prieš save, teisti ir nuteisti visus ponus tarėjus, dvasinius ir pasaulietinius, kunigaikščius, vėliavinius ponus, šlėktas ir bajorus dėl žemės bylų iš žemės turtų vienaip ir vienodai, kas tiktai tame paviete turės savo žemės turtų, nieko neišskiriant ir neatleidžiant jų žemės turtų nuo teismo, išskyrus tik mus, valdovą, ir pareigūnus, ne nuo jų turtų, o nuo mūsų turtų; — tų jie teisti negali, tik mes, valdovas, arba tas, kuriam tai pavesime, kam tuo metu bus mūsų valia... Tačiau tas žemės teismas tiktai tų straipsnių neturi ir neturės galios teisti, kurie žemiau yra surašyti 20 straipsnyje ir yra pavesti pilies teismui...

(IV skyriaus) 20 straipsnis

Ką turi teisti vaivados, seniūnai, laikytojai, ir apie jų šaukimus

Taip pat nustatome, norėdami turėti ir duodami galią, kad mūsų vaivados, seniūnai ir laikytojai, kiekvienas savo paviete ir pareigybėje, teistų ir spręstų ir savo šaukimus duotų dėl šių straipsnių, čia įsakmiai surašytų, tai yra: dėl užpuolimo smurtu ant šlėktų namų, dėl smurtavimo mūsų miestuose, dėl padegimo ir plėšikavimo keliuose, dėl panelių ir moterų žaginimo, dėl piktadarybės, dėl klastojimo, dėl šlėktos galvos (nužudymo), kaip aukščiau parašyta, jie patys, o jiems nesant jų vietininkai su pilies teisėju, prisiekusiu ir įsikūrusiu, turi teisti ir turėti galios išspręsti ir baigti pagal teisę ir statutą, mūsų duotą mūsų valstybei, Lietuvos didžiajai kunigaikštystei...

(IV skyriaus) 21 straipsnis

Apie pilies teisėją

Nustatome, kad vaivados ir visi mūsų pavietinių pilių ir dvarų seniūnai ir laikytojai, kiekvienas jų atskirai, turi savo pareigybėje parinkti gerą žmogų šlėktą, tame pat paviete įsikūrusį, prisiekusį, kuris visada privalės kartu su pilies pareigūnu teisti ir spręsti visas teismo bylas, kurios priklausys mūsų piliai arba dvarui. O jeigu dėl jų neapdairumo toje pareigybėje jų (spręstoje) byloje būtų kas klaidingai padaryta, tada šaliai padavus atsišaukimą ant tokių pareigūnų, vaivados, pavietų seniūnai ir laikytojai, nė kiek nedelsdami, bet per 2 savaites atnešus jiems skundą, turi padaryti teismą savo vietininkui, pilies teisėjui ir raštininkui ir padaryti iš jų atiteisimą...

(Rus. — II Stat. p. 32, 45, 48, 62—65, 75—76 ir AKP 7 p. 25—26, 45—46, 50, 70—74, 89—90)

238. 1566 m. kovo mėn. 11 d. Šlėktų laisvė nuo muitų.

Iš II Lietuvos statuto I skyriaus.

26 straipsnis

Apie šlėktų laisvę nuo vandens ir žemės ir prekybos muitų

Taip pat iš mūsų valdovinės malonės ir gerumo duodame kunigaikščiams, ponams tarėjams, dvasiniams ir pasaulietiniams, ir šlėktoms toje mūsų valstybėje tą laisvę: vandenyse, keliuose, tai yra gabenant sausumos keliu ir vandeniu, prekyvietėse, tiltuose, tiek mūsų žemėse, tiek ir jų nuosavose, gabenti ir pardavinėti laisvai iš jų nuosavų kluonų, kiekvienam tikrai jo darbo javus, o ne pirktinius, — nuo to muitas neturi būti duodamas. Taip pat ir nuo šlėktų vežimų, kuriais gabenami jų nuosavi daiktai ir grūdai ir stacijos, — nuo visa to muitas ir tilto rinkliava neturi būti imami; o jeigu prie to turėtų kiek pirktųjų grūdų ir kitų daiktų, nuo to turi mokėti muitą. Tačiau patys prie to būdami, arba jei jų pačių prie to nebūtų, tada jų tarnai arba reikalų tvarkytojai, jų prie to pasiųsti, patikimi, mūsų svarbiausiose muitinėse turi prisiekti, kas yra tikrai jo namų darbo, ir taip pat, kas pripirkta. O vežimai turi būti praleidžiami be prie-

saikos, tik pagal jų raštus ir antspaudus; tas pat taikoma ir miško prekėms ir visokiems namų darbo dalykams, ir jie turi būti praleidžiami be muito. O senovės tiltuose, kur prieš tai buvo kas duodama tiktai nuo tų vežimų, kuriais vežami parduoti grūdai, tai senovės papročiu nuo jų tebeturi duoti.

(Rus. — II Stat. p. 28—29 ir AKP 7 p. 20—21)

239. 1566 m. liepos mėn. 1 d. Šlėktų laisvė disponuoti savo nekilnojamaisiais turtais.

Iš Beresto seimo nutarimų, kuriais pakeisti 4 pirmieji II Lietuvos statuto VII skyriaus straipsniai.

Jau nuo šio meto ir dienos leidžiama ir galima kiekvienam savo žemės turtus, tėvų ir motinų, žemininkinius ir išsitarnautus, pirktuosius ir bet kuriuo būdu įgytus ir vadinamus, neatsižvelgiant į trečiąją dalį arba į dvi (trečiąsias) dalis, kaip tai pirmiau buvo statute pagal senovės paprotį, bet visa išvien, kiek kas jų turi, arba ir pusę arba ir kurią jų dalį, arba ir atskirai po vieną, arba žmones, žemę, ką nori iš jų, savo gera valia ir išmanymu atiduoti, parduoti, dovanoti ir užrašyti, įkeisti, nušalinti nuo savo vaikų ir artimųjų, disponuoti tuo savo nuožiūra. Ir kad ir būtų pirmiau pardavęs arba užrašęs kam kurią savo žemės turto dalį arba pusę arba ką iš žmonių ar žemių, tada ir tų savo žemės turtų liekana tokiu pat būdu gali disponuoti amžinai ar įkaitu, kaip bus jo valia, nušalindamas tai nuo savo vaikų ir artimųjų. Tačiau kiekvienas toks, kurs parduoda arba dovanoja, savo užrašą turi pareikšti pats stojęs prieš mus, valdovą, arba prieš mūsų žemės teismo pareigūnus to pavieto, kuriame yra tas turtas arba kuriam žemės teismui priklausys...

(Rus. — II Stat. p. 119—120 ir AKP 7 p. 154)

240. 1573 m. sausio mėn. 28 d. Pripažinimas šlėktoms tikybinės laisvės ir jų teisės spręsti savo valdinių tikybinius reikalus.

Iš Varšuvos konfederacijos nutarimo, įtraukto ir į III Lietuvos statutą 1588 m., kur jis sudaro III skyriaus 3 straipsnį.

...O kadangi Valstybėje yra nemaža nevienodumo krikščionių tikybos reikaluose, įspėdami tai, kad dėl tos priežasties nekiltų tarp žmonių kokių kenksmingų kivirčų, kuriuos mes aiškiai matome kitose karalystėse, pasižadame tai sau bendrai už mus ir už mūsų įpėdinius amžiniems laikams priesaikos privalomumu, savo tikyba, garbe ir sąžine, kad tie, kurie esame skirtingų tikybų, savo tarpe laikysime taiką ir dėl įvairios tikybos ir bažnyčių skirtingumo kraujo neliesime nei bausime mus turto konfiskavimu, garbės atėmimu, kalėjimu ir ištrėmimu ir jokiai vyresnybei nei pareigūnams jokiais būdais nepadėsime tai daryti, bet atvirkščiai, jei kas norėtų kraują lieti dėl tos priežasties, visi privalėsime užstoti dėl to, kad ir kas norėtų tai daryti, prisidengdamas dekretu arba kokia teismo byla.

Tačiau šia mūsų konfederacija neatimame tiek dvasinių, tiek ir pasaulietinių luomų jokios viršenybės savo valdiniams ir nenaikiname jokios valdinių paklusnybės savo ponams, bet atvirkščiai, jeigu toksai

savivaliavimas kur pasireikštų tikybos priedanga, tada ir dabar, kaip visada buvo, kiekvienas ponas galės savo nepaklusnųjį valdinį tiek dvasiniuose, tiek ir pasaulietiniuose dalykuose nubausti pagal savo nusimanymą...

(Lenk. — VL 2 p. 124 ir III Stat. p. 120—121)

241. 1581 m. kovo mėn. 1 d. Lietuvos Vyriausiojo tribunolo įsteigimas.

Ištraukos iš Vyriausiojo tribunolo įstatymo.

Steponas ... Mes, valdovas, nuėmę nuo savo asmens visus tuos teismus, kurie dėl atsišaukimų arba dėl apeliacijų visą tą laiką, remiantis Lietuvos didžiosios kunigaikštystės statutu ir teisėmis, mums, valdovui, priklausė teisti ir spręsti, šito seimo galia nustatome naują tvarką visiems tiems teismams daryti, išskyrus kai kuriuos tam tikrus straipsnius, žemiau įsakmiai surašytus, ir visiems Lietuvos didžiosios kunigaikštystės gyventojams leidžiame ja naudotis... Šitų naujų, vyriausiųjų teismų santvarka ir teisena yra šitokia:

Pirmiausia, tvarka teisėjams rinkti

Kiekvienoje vaivadystėje, žemėje ir paviete, kur tiktai esti žemės teismai, skiriame pirmus seimelius tam tikrą valandą ir dieną, būtent Romos katalikų Grabnyčių šventėje (vasario 2 d.), kuri turės būti ateinančiais 1582 metais. O po to tokie seimeliai kasmet turi būti per tą pat Grabnyčių šventę. Šitam laikui visi ponai tarėjai, žemės ir kiemo pareigūnai ir visi šlėktos kariai, tos vaivadystės ir pavieto, kur kas turi savo sėslumą, gyventojai, kasmet turi ir privalės suvažiuoti, ir taip susivažiavę turi rinkti teisėjus į tuos vyriausiuosius teismus; o jeigu kas nors, ar tai iš ponų tarėjų arba pareigūnų arba ir šlėktų, neatvyktų į šitą seimelį, tai nieku negali trukdyti šito teisėjų rinkimo, bet tie, kurie bus susirinkę, turi rinkti.

Teisėjų rinkimo būdas

Tuose aukščiau minėtuose seimeliuose kiekviena vaivadystė arba pavietas turi ir privalės išrinkti iš savo tarpo vertingus, dievobaimingus, dorus, nusimanančius tos valstybės, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės, teisėse ir papročiuose ir Tribunolo įstatyme ir sėslius (turinčius ten žemės turto) asmenis, tai yra nuo vaivadystės po du asmenis, o nuo pavieto, kur nėra vaivadystės, taip pat po du asmenis. O kadangi Žemaitija turi savo skirtingas laisves ir papročius, tai jie Žemaitijoje, jeigu panorės, turi skyrium sau išsirinkti tam tikrą skaičių asmenų tiems vyriausiesiems teismams daryti ir ta pat tvarka darys savo vyriausiuosius teismus Žemaitijoje tam tikroje vietoje, Raseinių mieste arba ten, kur susitars. O tais teisėjais galės rinkti bet ką, visokios padėties, ar tai iš ponų tarėjų, arba žemės pareigūnų, arba kunigaikščių, ponų šlėktų, ką patys panorės, kad tik žmogų vertą, neatmesdami asmenų. O šitie teisėjai tebus tik vienerius metus, o (po to) į jų vietas šitiems vyriausiesiems teismams daryti turi būti renkami kiti taip pat seimeliuose tą valandą ir dieną, kurios aukščiau yra nurodytos tiems teisėjams rinkti. Ir niekas iš tų, kas pirmiau buvo išrinktas į teismus, negali būti pakartotinai renkamas iki

2 metų, nebent tiktai jei kurioje vaivadystėje visi vienu balsu sutiktų rinkti tą patį ir patys prikalbėtų, kad jis apsiimtų tai. Jeigu taip pat kurioje vaivadystėje dėl kurios nors priežasties tų teisėjų rinkimai neįvyktų arba kurį išrinktąjį teisėją ištiktų mirtis ar liga, tai išrinkti nuo kitų vaivadysčių teisėjai turi spręsti visas tos vaivadystės arba pavieto bylas, ir kitų nebuvimas nieku neturi tam kliudyti...

Ką turi teisti

Turi teisti visas bylas dėl apeliacijų, atsiųstas iš žemės, pilies ir pakamario teismų, taip pat šaukimais, kurie turi būti persiųsti arba atidėti į seimą arba į teismą prie mūsų valdovinio kiemo, taip pat nuo žemės ir pilies pareigūnų, kurie savo teismo nėra įvykdę ir nebaigę, arba ką yra nuteisę ne pagal teisę ir statutą, be to, visas senąsias bylas, kurių mes, valdovas, ir mūsų pirmatakai nesame išsprendę, ir visas būsimas bylas, kurios tik būtų turėjusios atitekti mūsų valdoviniam teismui, jau priklausys šitam vyriausiajam teismui tiek šalims, tiek ir su mūsų pareigūnais, ir būtent dėl apeliacijos nuo pakamarių teismų į kaštelioną arba maršalką ir kitus komisorius bylai baigti pagal statutą turės galios nusiųsti... O ten jau prieš tą teismą visos šalys savo teisminėse bylose turės terminą... nepažeidžiant nė vienos šalies teisės, išėmus tiktai straipsnius, kurie priklauso mūsų valdoviniam majestotui ir viršenybei, tai yra tokiose kraujo bylose, kur kartu būtų dalykas dėl gyvybės ir garbės, šiuo dalyku teismas turi nusiųsti ne kur kitur, o tik į mus, valdovą. Ir, be to, išimame bylas dėl mūsų valdovinio stalo ir iždo ir dėl mūsų turtų; jas paliekame, einant statutu, mūsų valdoviniam teismui. O jeigu kas turėtų bylą su mūsų seniūnu arba laikytoju dėl mūsų valdovinių žemių, tai reikia laikytis savos tvarkos pagal Lietuvos didžiosios kunigaikštystės statutą ir turi nuo mūsų, valdovo, imti komisorius, ir apeliacija nuo jų turi būti į mus, valdovą...

Laikai, paskirti vyriausiesiems teismams

Tų aukščiau minėtų vaivadysčių ir pavietų teismai jau tuojau turi prasidėti 82 metais ir taip visuomet turi būti teisiami šia eile: dvi savaites po velykų (teisėjai) turi būti Vilniuje, ir ten į tą vietą iš visų tos Vilniaus vaivadystės, taip pat Polocko vaivadystės sričių turi suvažiuoti su savo bylomis, ir ten teisėjai turi 6 savaites gyventi Vilniuje ir Vilniaus vaivadystės bylas turi teisti 4 savaites, o po to Polocko vaivadystės — 2 savaites. O išėjus 6 savaitėms važiuoti į Trakus ir ten turi teisti visus tos vaivadystės pavietus 6 savaites. Ir teisę Trakuose 6 savaites, turi nuvažiuoti į Novgorodoką ir ten turi būti po 2 savaičių pasibaigus Trakų teismams ir teisti 12 savaičių, tai yra 6 savaites Novgorodoko vaivadystės ir priklausančių jai pavietų bylas, o kitas 6 savaites Beresto vaivadystę su Pinsko pavietu. Ir teisę tas 12 savaičių, turi važiuoti į Minską ir ten turi būti po 2 savaičių baigus teisti Novgorodoko bylas, o teisti turi iš eilės — iš pradžių Vitebsko ir Mstislavlio vaivadystes ir pavietus, kurie joms priklauso, o po to Minsko vaivadystę su jos pavietais tiek ilgai, kol baigs teisti visas bylas. O Žemaitijoje išrinktieji vyriausieji teisėjai turi pradėti teisti po 2 savaičių pasibaigus Minsko teismams...

(Rus. — JVLT p. 107—138)

III. AMATAI IR PREKYBA

242. 1578 m. spalio mėn. 13 d. Kauno seniūno J. Chadkevičiaus leidimas J. Reineriui įrengti popieriaus dirbtuvę ir suteikimas jam žemės prie Kauno.

Jonas Chadkevičius, grafas Šklove ir Mišėje, Vilniaus ponas, Žemaitijos seniūnas, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės aukščiausiasis maršalkas, Infliantijos administratorius ir etmonas, Kauno seniūnas, Telšių laikytojas ir t. t. Skelbiu ir pranešu šiuo raštu, kad laikydamas tinkamu ir reikalingu dalyku jo karališkosios malonybės, mūsų maloningojo pono, valstybėje, Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, Kauno paviete kampą prie Jiesios upės, pradedant nuo tos upės per kalną ir Vyčiaus upę ligi Roko lauko ir toliau kaip siena eina palauke ligi minėtos Jiesios upės, tą aukščiau minėtą kampą matydamas tinkamą popieriaus malūnui, kuris iš tikrųjų reikalingas Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, ir matydamas tam dalykui gerą ir vertą žmogų padorųjį Jurgį Reinerį popierininką, — davėme įvesdinti minėtą vietą prie Jiesios upės jam popieriaus malūnui pastatyti jo paties lėšomis ir rūpesčiu su trupučiu ariamos žemės ir girios, kurią minėtasis Jurgis turi sau išsiskinti savo lėšomis, ir tuo raštu iš Kauno seniūnijos pareigybės pavedame ligi tvirtesnio paties karaliaus patvirtinimo amžiniems laikams minėtajam Jurgiui Reineriui ir jo vaikams ir paskui įpėdinių įpėdiniams, niekuo niekieno netrikdoma tokia sąlyga, kad joks kitas popieriaus arba kitoks malūnas toje upėje amžinais laikais nei aukštyn nei žemyn upe neturės būti statomas. Galima bus jam tai parduoti, užduoti ir savo geriausiai naudai paversti, neatitraukiant nuo popierininko amato. O tame malūne jam leidžiama laikyti geram prieteliui visokių gėralų, tai yra bet kokio midaus, vyno ir alaus. O pastačius malūną, be jokio trikdymo turi laisvės naudotis 10 metų neduodamas nuo malūno jokių pajamų, o išėjus tiems 10 metų, minėtasis Jurgis ir jo įpėdiniai turi duoti pajamų kiekvienais metais į karaliaus kanceliariją po 10 rėzų popieriaus, o dabartiniam Vilniaus ponui kiekvienais metais po 5 rėzas. Ir jam leidžiama visada kirsti karališkose giriose bet kurio girios urėdo žinioje, kas jam bus reikalinga malūno statybai. Ir tam reikalui daviau šį mano raštą su mano antspaudu ir mano paties rankos parašu. Duota Kaune 1577 metų spalio mėn 13 d.[1]

(Lenk. — VUB KŽ 13 l. 930—931)

243. 1579 m. liepos mėn. 1 d. Vilniaus miesto batsiuvių cecho statutas.

Karaliaus Stepono Batoro patvirtinamoji privilegija.

Steponas ... Pareiškiame šiuo mūsų raštu visiems ir kiekvienam, dabar gyvenantiems ir būsimiems, kuriems svarbu bus tai žinoti, kad, jausdami tarp kitų mūsų karališkųjų pareigų ir šią esant nepaskutinę — rūpintis geru mūsų miestų ir miestelių sutvarkymu ir valdymu, taip pat mūsų valdinių brolijomis ir cechais, kad per tai žmonės galėtų

[1] 1579. V. 8 d. šis raštas buvo patvirtintas kar. Stepono Batoro, o 1589. VIII. 4 d. kar. Zigmanto Vazos.

garbingiau gyventi ir savo amato menu sugebėtų prasikurti mūsų valstybės puošnumui ir grožiui, todėl, kada čia Vilniuje atvyko pas mus batsiuvių amato vyresnieji vyrai, nuolankiai prašydami mus per kai kuriuos mūsų tarėjus, kad teiktumėmės pripažinti, nutarti ir patvirtinti savo karališku autoritetu jų brolijos bendruomenę, arba cechą, ir to jų amato teises, arba statutą, kuriuo jie turės vadovautis ir valdytis žemiau nurodytu būdu:

1. Taigi pirmiausia, kad kiekvienais metais švento Mikalojaus šventėje (gruodžio 6 d.) susiėję išrinktų iš savo tarpo 6 seniūnus, būtent du iš katalikų, du iš graikiškų ar rusų apeigų ir du iš vokiečių (protestantų) tikėjimo išpažintojų, kurie kiekvieną metų ketvirtį rūpinsis paskaityti visos brolijos viso susirinkimo akivaizdoje savo cecho statutą ir privilegijas.

2. Visuomet kas dvi savaitės arba pagal tai, kiek kartų aplinkybės reikalaus, minėtojo amato meistrai tesusirenka pas vieną iš seniūnų pasitarti savo brolijos padėties ir tvarkos reikalais ir visų klausimų, kylančių jų pačių brolijoje, išspręsti.

3. Tie, kurie turės valdžią teisti, valdyti ir įsakinėti, tepatraukia į cecho teismą ir savo nuožiūra arba pagal statutą tenubaudžia tuos, kurie nenorės atvykti į cechą, atsisakys vykdyti statutą ir jo klausyti, tebaudžia prasižengėlius pagal statutą, o priešgynas ir užsispyrėlius teatiduoda miesto teismui.

4. Seniūnai taip pat atsidėję tesaugo brolijos bendrąją skrynią su raštais ir privilegijomis, neprivalo jos niekur išnešti už mūsų Vilniaus miesto sienų, bet turi laikyti ją miesto viduje ir tai miesto jurisdikcijos globoje. Meistrus teišsirenka arba tepasiskiria iš gerokai pasižymėjusių savo mene.

5. Jei kurie iš minėtų amato meistrų nebus įrašyti ar priimti į broliją ir nepanorės klausyti statuto ir minėto cecho tuometinių seniūnų, arba jeigu jie patys gyvens ir turės namus dvasininkų arba pasauliečių jurisdikcijoje, taip pat ir tie, kurie gyvens mūsų senatorių, būtent kunigaikščių, ponų, dignitorių, kilmingųjų kiemuose, tokie, kiek jų bebūtų, visiškai neprivalo šiuo amatu verstis.

6. Taip pat tie meistrai, kurie jau nuo daugelio metų yra rinkti ir pakelti meistrais minėto batsiuvių amato, tebūnie laisvi nuo savo meno šedevro pagaminimo ir nuo pristatymo pažymėjimo apie mokslo baigimą.

7. Taip pat, jei kuris to amato žmogus norėtų verstis tuo amatu ir tapti bei būti pakeltas meistru ir būti įrašytas į cechą, tas privalo pirmiausia 2 metus dirbti pas kurį nors meistrą, vėliau raštais ir liudijimais įrodyti savo mokslo pažangą ir kur jis to amato yra išmokęs, ir, kai jau bus iš darbo atleistas, tada privalės išstatyti savo meno šedevrą, pagal paprotį, kuris yra toje brolijoje priimtas, pagaliau turės įsigyti miestiečio teises. Bet jeigu kas nenorėtų savo amato šedevro dirbti, o vis dėlto norėtų būti pakeltas meistru, tasai įpareigotas įmokėti į brolijos cecho skrynutę 7 lietuviškas kapas ir visai brolijai iškelti puotą pagal savo išteklius ir išgales.

8. Vienas brolis tenetrukdo kitam viešoje prekyvietėje pirktis odos. O jeigu kuris tai išdrįstų daryti, tokį reikia nubausti bauda brolijai.

9. Jeigu kuris nors, pakviestas į cechą, neatvyks, arba jeigu kas nebus mišiose, kurios laikomos už mirusius tam tikromis pastoviomis dienomis, arba net nedalyvaus švento Krispijono atminimui paskirtoje

procesijoje, tas turi sumokėti po vieną gražį pabaudos. O jeigu kas taip nepaisytų šio cecho papročio, kad net 3 kartus nepabijotų sumokėti pabaudą, niekindamas šį nuostatą, tas privalo pristatyti į bendrą brolijos kasą pusę akmens vaško.

10. Toliau tegul niekas nedrįsta dirbti batsiuvių darbo pirkliams iš jų odos išpardavimui, tenedirba darbų ir teneišbaigia batų armėnams arba svetimiesiems prie miesto viešbučio iš jų odos, paprastai vadinamos «safian» (tymo), kuriuos vėliau tie išpardavinėtų čia Vilniuje, kenkdami ir darydami nuostolių visam cechui, gaunančiam iš to savo darbo pragyvenimą, tuo tarpu kai tie nėra mokęsi to amato ir jo neišmano. Tačiau tebūnie laisvai leista broliams siūti užsakymus pirkliams ir armėnams iš jų odos pardavimui, jeigu tie iš miesto išgabens ir išveš į kitas vietas išparduoti. Jeigu kas nors būtų sugautas ir jo nusikaltimas šitam punktui įrodytas, tebūnie tokiam uždėta bausmė cecho brolių nutarimu.

11. Taip pat tenedrįsta nė vienas iš brolių, vaikščiodamas iš namų į namus, supirkinėti iš kitų brolių jų batus ir pardavinėti jų dirbinius turguje. O jei kas išdrįstų tai padaryti, ir tai būtų įrodyta, tokio dirbinius bei avalynę reikia iš jo atimti ir išdalyti prieglaudoms. Taip pat reikia pasielgti su tais, kurie namie ar turguje pardavinėja blogus ir peiktinus dirbinius, ir tokius dirbinius reikia išdalyti prieglaudoms.

12. Taip pat, jeigu kas būtų sugautas daręs piktadarybę arba bevagiąs ar daręs kitokį žeminantį nusikaltimą, toks turi būti pašalintas visam laikui ne tiktai iš cecho, bet visiškai turi būti atimta jam teisė verstis amatu kaip begarbiui.

13. Taip pat, jei kas cecho susirinkime įžeistų kitą biauriais žodžiais, tebūnie nubaustas cecho nutarimu. O už cecho sienų jei kas bus įžeistas ar kitą įžeis žodžiu ar veiksmu ir nuplėš garbę, tebūnie baudžiamas vaito bausme.

14. Taip pat tenedrįsta vienas iš kito pas save pavilioti ir atsikviesti amato pameistrius, arba jaunius; kas tai išdrįs, tebūnie teismo baudžiamas pagal jų nutarimą.

15. Taip pat nė vienas iš meistrų tenedrįsta mokėti didesnio atlyginimo jauniui per savaitę, kaip tik 3 lietuviškuosius grašius ypatingai gerai mokančiam amatą.

16. Taip pat nė vienas iš meistrų neprivalo savo amato mokyti mokinį ilgiau kaip 3 metus, priėmus jį, pranešti cechui ir turės įrašydinti į registro knygas.

17. O jauniai ir mokiniai, kurie nuo meistrų negarbingai pasitraukia, tenedirba pas kitus, kol su pirmaisiais neatsilygins.

18. Taip pat nė vienas iš meistrų nei iš jaunių tenedrįsta atvykti ginkluotas į cechą; jei tektų taip ateiti, tai jis turi ginklus padėti pas cecho seniūną, pas kurį laikoma tų metų bendra skrynia; tenai negalima kelti nesantaikos, barnių, svaidantis negarbingais žodžiais, kurie įžeidžia garbę ir gerą vardą, grasinant peržengusiems šitą nuostatą cecho brolių nutarimu skiriama bauda.

19. Jeigu kas vis tiek maištautų ir neklausytų minėtojo amato šio statuto, tokiam negalima leisti verstis savo amatu. Tuo reikalu vaivada drauge su vaitu ir miesto tarėjais privalo padėti brolijai ir ją ginti nuo skriaudų, o nenuoramas priversti klausyti šia privilegija nustatyto statuto.

...Šį batsiuvių brolijos, arba cecho, tame mūsų Vilniaus mieste statutą... pripažinome ir patvirtinome... Rašyta Vilniuje 1579 viešpaties metais, o mūsų viešpatavimo 4 metais, liepos mėn. 1 d.

(Lot. — ACV 1 p. 80—83 Nr. 62)

244. 1583 m. vasario-kovo mėn. Gabenamos į Lietuvą pro Beresto muitinę prekės.

Iš Beresto muitinės registro.

Vasario mėn.... 14 diena

Dovydas Nikelis vilnietis turėjo iš Podhorės vyno 21 puskufį... Vežėjų vežimai 7..., nes kiekviename buvo po 3 puskufius...

27 diena

Vosylius Andriejevičius, Vilniaus miestietis, turėjo iš Liublino savo prekes, vežamas vežėjo Senkos Bagdonavičiaus totoriaus, tai yra: dalgių 3 300 — įkainota 160 kapomis, plieno 76 akmenis už 25 kapas 20 grašių, slyvų 37 akmenis už 12 kapų 40 grašių. O paskiau kovo 4 dieną tas pat Vosylius turėjo savo vežime: vengrinių peilių 800 už 12 kapų, miškinių katinų 15 už 48 grašius. O kitas jo vežėjas Achmetas Papavičius turėjo jo prekių: gerlicos gelumbės 50 rietimų..., popieriaus 63 rėzas už 31 kapą 30 grašių, voverių paprastųjų 700 — įkainota 3 kapomis, miškinių katinų 40 — įkainota 2 kapomis, slyvų 20 akmenų už 6 kapas 40 grašių. O paskiau jo vežėjas Achmetas Bagdonavičius totorius vežė plieno 74 akmenis — įkainota 24 kapomis 40 grašių, slyvų 10 akmenų už 3 kapas 20 grašių... Jo vežimas 1, o vežėjų vežimų 10...

28 diena

Vosylius Ivanavičius, Vilniaus miestietis, turėjo iš Liublino savo prekes savo vežime: turkiško muchajaro 23 gabalus už 69 kapas, čamleto be vandens 15 gabalų už 45 kapas, bagazėjos 60 pusgabalių už 30 kapų, drobelių antklodėms 6 už 2 kapas 30 grašių, turkiškų skarelių 60 už 3 kapas, paprastojo šilko 21 litrą, tai yra spalvoto 11 litrų už 16 kapų 30 grašių ir juodojo 10 litrų už 12 kapų, šilkinių juostų šoblėms 10 už 4 kapas, šilkinių keliaraiščių 10 porų už 1 kapą, kirvelių ir čekanų su kaulu 20 už 7 kapas. Skyrium turėjo vežama vežėjo Jablonskio Arazavičiaus totoriaus: taftinių antklodžių 4 — įkainotos 8 kapomis, kaurų 60 — įkainota 120 kapų, plaukinių kiltų 22 už 11 kapų, turkiškų tarbų 5 — įkainota 4 kapomis, turkiškų balno diržų 44 — įkainota 6 kapomis, chozų 10 — įkainota 8 kapomis, turkiškų skarelių 20 už 1 kapą, raino cviliko 3 gabalus už 2 kapas, turkiškų skrandų 40 už 60 kapų, tymų 4 už 2 kapas, kailinių maišų 12 už 3 kapas... Jo vežimas 1, o vežėjų vežimai 2...

Antanas Hermanas, Vilniaus miestietis, turėjo iš Podhorės į Vilnių vyno 16 puskufių... ir zomšinių odelių 67½ už 33 kapas 30 grašių... Jo vežimas 1, o vežėjų vežimų 16...

Povilas Mikalojevičius, Vilniaus miestietis, turėjo iš Liublino savo prekes krabėje: muravinės gelumbės 11 rietimų, Dunojaus bebrų 50 —

įkainota 25 kapomis, faldrinių kepurių 5 kapas — įkainota 12 kapų, ir metlinių kepurių 6 kapas — įkainota 12 kapų; razinų kašę 6 akmenų — įkainota 6 kapomis; figų kašę 10 akmenų — įkainota 10 kapų... Jo vežimai 2...

Kovo mėn. 1 diena

Sviridas Simanavičius Šastokas, Vilniaus miestietis, turėjo iš Liublino savo prekes, vežamas vežėjo Adomo Jonuševičiaus totoriaus: dalgių 800 už 40 kapų, popieriaus 112 rėzų už 52 kapas, ajerų 2 akmenis už 2 kapas, storo popieriaus 6 gabalus už 1 kapą 30 grašių, razinų 10 akmenų už 10 kapų; o plaukuolio ir petruškų sėklų, džiovintų kriaušių, lakrecijos, geltonų dažų — visa to už 4 kapas 30 grašių; slyvų 62 akmenis už 20 kapų 40 grašių, imbiero $3^1/_2$ akmenų..., aksominių juostų už 3 kapas 12 grašių, paprastų adatų už 2 kapas 24 grašius, naujo vario $17^1/_2$ akmenų už 21 kapą, vengrinių ir pusvengrinių peilių 2 750 už 40 kapų, dar vengrinių peilių tacherių 30 už 5 kapas. Jis taip pat turėjo vežamų kito vežėjo Safjano Dovydavičiaus totoriaus: dalgių 1 600 — įkainota 80 kapų, naujo vario 37 akmenis už 44 kapas 44 grašius, graikinio muilo $7^1/_2$ akmenų už 15 kapų, kupervaso 21 akmenį už 12 kapų, dar naujo vario akmenų 5/10 už 6 kapas. O paskiau kovo 3 dieną jis pats, Sviridas, turėjo savo vežime: bagazėjos 15 pusgabalių — įkainota 7 kapomis 30 grašiais, dažytojų aukso ir sidabro už 8 kapas, jūrinės putos ir šalių ir svarelių ir paprastų pakraščių — visa to už 1 kapą 36 grašius, turkiškų skarelių už 24 grašius, lauro tepalo už 48 grašius, cinamono 36 svarus..., gvazdikų 12 svarų..., citvaro 10 svarų..., muškato žiedo 8 svarus..., muškato riešutų 10 svarų..., šafrano 11 svarų..., paprasto šilko spalvoto ir juodo 14 litrų už 21 kapą, dažytojų dažų už 1 kapą 36 grašius, aksominių juostelių už 3 kapas 36 grašius. Dar tas pat turėjo vežamų vežėjo Kuzmos Bagdonavičiaus totoriaus savo prekių: šautuvų žiotinių 20 už 6 kapas 40 grašių, riešutų fasėje 10 000 — įkainota 2 kapom 30 grašiais... Jo vežimas 1, o vežėjų vežimai 9...

Kovo mėn. 4 diena

Andrius Laurynavičius, Vilniaus miestietis, turėjo iš Liublino savo prekes savo vežime ir vežamas vežėjo Achmeto totoriaus: naujo vario 28 akmenis už 33 kapas 36 grašius, vengrinių peilių vidutinių ir mažų 1 360 už 20 kapų, popieriaus 13 rėzų už 6 kapas 30 grašių, paprasto šilko 10 litrų už 15 kapų, paprastų voverių įvairių 830 už 7 kapas 30 grašių, 1 vilką už 1 kapą... Jo vežimas 1 ir vežėjo vežimas...

6 diena

Kuzma Bagdonavičius, totorius iš Merešlėnų, turėjo iš Liublino savo prekes į Vilnių nedidelėje krabelėje: kortų ir dažytų paveikslėlių ir kitų smulkių krominių daiktų už 16 kapų... Tai jis turėjo vežime prie Mykolo Dubavičiaus prekių...

8 diena

Ivanas Mamoničius, Vilniaus miestietis, turėjo savo prekes, vežamas vežėjo Jablonskio Bagdonavičiaus totoriaus, būtent: zelenogorskinės gelumbės 37 rietimus..., gerlicos gelumbės 52 rietimus..., biblijų 38 knygas — įkainota 60 kapomis 48 grašiais. O paskiau kovo 10 dieną tas pat Ivanas turėjo savo vežimuose muravinės gelumbės 1 kipoje 40 rietimų...

o antroje kipoje liuninės gelumbės 10 rietimų ir muravinės gelumbės 18 rietimų; stiklo 6 skryneles — įkainota 18 kapų, ir skyrium laisvai faliundišinės gelumbės 3 rietimus, juose yra 115 uolekčių, įkainota 115 kapų; dar prastos faliundišinės gelumbės 1 rietimą, jame yra 35 uolekčiai, įkainota 28 kapomis; karazijos gelumbės 7 rietimus..., gerlicos gelumbės 6 rietimus...; spalvoto šilko 10 litrų — įkainota 15 kapų, ir juodo šilko 10 litrų — įkainota 12 kapų.... Jo vežimai 4, o vežėjų vežimų 2...

(Rus — ASb 3 p. 289—316)

245. 1584 m. gegužės mėn. 18 d. Vilniaus vyskupo amatininkas auksakalys atleidžiamas nuo priklausymo Vilniaus miesto magistratui ir cechams.

Karaliaus Stepono Batoro raštas.

Steponas... Šiuo mūsų raštu pranešame visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam apie tai reikalinga žinoti. Buvo pakviestas prieš mus ir prieš mūsų teismą mūsų šaukiamuoju raštu šlovingasis auksakalys Steponas Genseris... reikalaujant mūsų Vilniaus miesto šlovingiesiems auksakalių cecho seniūnams ir visam cechui būtent dėl to, kad jis, eidamas prieš šviesiausiojo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio, mūsų pirmatako Aleksandro privilegiją, suteiktą mūsų Vilniaus miesto auksakalių cecho minėtiems seniūnams ir tam cechui, kuris mūsų yra patvirtintas, ir kad nebijodamas ta privilegija nustatytos ir nuskirtos bausmės prieš besibastančius amatininkus, užsiimančius auksakalystės amatu, kurie nepriklauso Vilniaus miesto teisei ir auksakalių cechui, pats nepriklausydamas miesto teisei ir neklausydamas auksakalių cecho, ir nepaisydamas visos tvarkos, kurios laikosi šios auksakalystės amatininkai pagal minėtos privilegijos nurodymus, neapgalvotai išdrįso prieš minėtos privilegijos nuostatą, nepriklausydamas kartu su skundėjais cechui, verstis tuo auksakalystės amatu ir savo dirbinius, padirbtus savo nuožiūra, nesilaikant jokios tvarkos ir taisyklių, gaminti visiems žmonėms, kas tik panorėtų, ir pardavinėti, visu tuo paniekindamas privilegijas, suteiktas minėtam cechui, — kaip visa tai mūsų šaukiamajame rašte aiškiau yra išdėstyta. ...Kaltinančioji šalis skundėsi per savo įgaliotinius Mikalojų Vengrą, Pilypą Glazerį ir Matą Porempskį ir šlovingąjį Albertą Skviernievitą, kad minėtam kaltinamajam turi būti taikomos nustatytos privilegijoje baudos ir jis turi priimti miesto teisę ir įstoti į auksakalių cechą ir taip pat būti paklusnus minėtajam cechui. O kaltinamasis, atmesdamas teismo tinkamumą, taip pat nurodinėjo, kad jis esąs Vilniaus vyskupo valdinys ir miestietis, ir reikalavo, kad būtų pasiųstas ten, kaip į sau tinkamą teismą. O kilmingasis Andrius Vodzinskis, ...kardinolo Radvilos ir Vilniaus vyskupystės nuolatinio administratoriaus... tarnas ir įgaliotinis, nurodinėjo į mūsų šviesiojo pirmatako, šviesaus atminimo karaliaus Vladislovo privilegijas ir įrodinėjo, kad vyskupo jurisdikcijos miesto dalis yra atleista nuo visokio paklusnumo pasaulietinei miesto teisei ir turi savo teisę ir administraciją, be to, pareiškė, kad visuotiniame Bielsko seime 1564 metais buvo priimtas nutarimas, kuriuo buvo patvirtintos visos iš senų laikų Romos tikybos bažnyčioms suteiktos teisės, privilegijos ir laisvės, ir jis prašė laikytis privilegijų. — Mes su mūsų tarėjais, tada šalia mūsų sėdinčiais, išklausę ir gerai išnagrinėję šalių ginčą,

taip pat iššiūrėję abiejų šalių nurodytas privilegijas, laikome turinčiomis galią privilegijas, mūsų pirmatako, šviesaus atminimo karaliaus Vladislovo duotas ir suteiktas Vilniaus katedros bažnyčiai ir vyskupui, taip pat minėtą Bielsko seimo nutarimą ir šiuo mūsų sprendimu skelbiame, kad kaltinamasis auksakalys Steponas Genzeris ir kiti, kurie priklauso Vilniaus vyskupo jurisdikcijai, visiems laikams atleidžiami nuo bet kurios pasaulietinės jurisdikcijos ir nuo mūsų Vilniaus miesto cechų. Šio dalyko tikrumui prie šio rašto prikabintas mūsų antspaudas. Sudaryta Gardine penktadienį prieš sekmines 1584 viešpaties metais, mūsų karaliavimo devintaisiais. — Parašas: Steponas karalius.

(Lot. — BHV 2 p. 279—284)

246. 1595 m. Kauno miesto pajamos iš laivų statyklos (aleksoto).

Išrašas iš Kauno miesto inventoriaus.

Miesto alekstotai turi tokių pajamų:

Visų pirma, kas iš miestiečių rengtųsi statyti naują vytinę, turi duoti į miesto skrynelę (kasą) 12 grašių.

Taip pat, kas taisytų pusę vytinės, turi duoti į miesto iždą 6 gr.

Taip pat, kas taisytų naują skultą, turi duoti 60 gr.

Taip pat nuo strugo arba bato turi duoti 30 gr.

Taip pat nuo pergo privalo ir turi duoti 3 gr.

O jeigu atsitiktų, kad svečias norėtų tame aleksote statyti vytinę arba skultą arba strugą, turi ir privalo duoti į iždą dvigubai...

(Lenk. — VUB, Kauno šv. Kryžiaus bažn. dokum.)

247. 1600 m. Gabenamos pro Gardino muitinę iš užsienio ir į užsienį prekės.

Iš Gardino muitinės senojo muito registro.

Sausio mėn. ... 16 d. ...

Povilas Piecius pranešė į Vilnių popieriaus 260 rėzų, — muito davė (kapas) 2/10...

Sausio mėn. 21 d. ...

Ponios Harasimovienės tarnas Kandrotas pareiškė iš Torunės prekes į Vilnių: norimberginės gelumbės $1^1/_2$ rietimo, šebedinskinės 3 rietimus, karazijos 7 rietimus, paprasto audeklo 13 rietimų; o skyrium vežėjo vežamus karazijos 9 rietimus, šebedinskinės 8 rietimus, sinohorinius 5 rietimus, kailininių 12 rietimų, gerlicos 9 rietimus, — muito davė (kapas) 4/10...

Sausio mėn. 26 d. ...

Pono Vilniaus vaivados tarnas pareiškė, kad asmeniniam jo malonybės reikalui į rūsį gabena vyno 24 kufas, — tas vynas praleistas laisvai.

Tas pats pareiškė, kad gabena parduoti vyno 12 kufų, — nuo to vyno ponas Kasparas Vodorackis davė muito 12 auksinų — sudaro (kapų) 4/48. ...

Gegužės mėn. 13 d. ...

Kasparas Henikas, Kauno miestietis, pareiškė į Kauną ponios Tamošienės Sablauskienės kamiagose (laivuose) pelenų 47 laštus 11 stat., — muito davė (kapų) 13/14.

Tose pat kamiagose Mikna Aniskevičius pareiškė lajaus 136 akmenis, vaško 20 akmenų, žalių odų 50, — muito davė (kapas) 4/54/8...

Rugpiūčio mėn. 10 d. ...

Mikita Andriejevičius iš Mogilevo[1] pareiškė į Gniezną 6 arkliais: voverių papilvių kailinių 22, voverių nugarėlių kailinių 8, ūdrų 11, zomšinių kaptonų 12, zomšinių briedenų 2, gervių plunksnų už kapą, opšrų už 2 kapas, piniginių už 8 kapas, vilkų 3, lūšį 1, rudųjų lapių 140, oženų 1 107, katinų kailinius 1, bebrų 27, pirštinių 10 porų, zomšinių elnenų 3, voverių papilvių kailinių 20, voverių nugarėlių kailinių 4, maskvinių voverių perpus su skylėtomis 5 000, mažų lapių 1, mažų sabalų 2 poras, kiaunių 5 keturiasdešimtis ir 32 kiaunes, tymelių 400, kiaunių kailinių 2, kiaunių kakliukų ir uodegų 3 keturiasdešimtis. ...

Tą pat dieną

Cimofiejus Chvedaravičius, Mogilevo miestietis, pareiškė į Gniezną 4 arkliais: maskvinių voverių perpus su skylėtomis 6 400, rudųjų lapių 173, ūdrų 139, oženų 600, vilkų 75, bebrų 24, (voverių) papilvėlių kailinių 45, voverių nugarėlių kailinių 11, audinių 30, bebrų sruoglių 24 uodegas, kaptonėlių 17, tymelių 40, kiaunių apačių 60, voverių apačių 35, maskvinių pirštinių 5 poras, — (davė kapų) 11/36.

Rugsėjo mėn. 22 d. ...

Vilhelmas Frisas, Vilniaus miestietis, pareiškė į Poznanę 1 fasėje vilnonių kepeliušėlių 78 tuzinus, bebrinių kepeliušų 2 tuzinus ir 5 kepeliušus, — už muitą yra atsilyginęs Vilniuje. ...

Tą pat dieną

Naumas Apanasavičius, Vilniaus miestietis, pareiškė iš Gniezno liambarinės gelumbės 15 rietimų, kepurių 10 kapų, pusaksomio 3 gabalus, paprastų spynų 4 kapas, mažų spynų 11 tuzinų, peilių 400 už 30 auksinų, moteriškų kojinių 3 tuzinus, vyriškų 1 tuziną, — muito davė (kapas) 2/18. ...

(Lenk. — VUB A 87/13159)

248. 1601 m. balandžio-gegužės mėn. Gabenamos pro Kauno muitinę į užsienį prekės.

Iš Kauno muitinės senojo muito registro.

Balandžio mėn. 26 d. Girulio Betkerio vytine Stanislovas Jasonis, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių šaukštų 9 tuzinus, — nuo to davė pin. 9.

Tą pat dieną. Pono Skarulskio vytine su jo malonybės rugiais Joska

[1] Mogilevo ir kitų Rusų valstybės pasienio miestų pirklių gabenamų prekių tarpe yra daug Rusų valstybės prekių.

Bagdonavičius, Gardino žydas, gabeno į Karaliaučių linų sėmenų 3 laštus, — nuo to davė gr. 36...

Balandžio mėn. 27 d. Savo vytine ponas Bernotas Veselis su pono Skarulskio rugiais gabena į Karaliaučių geldų 8 dešimtis, — nuo to davė pin. 8...

Tą pat dieną. Atidėta. Kasparo Hofmano vytine Fridrichas Karsokas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių vaško 2 mažus ratilus, jie sveria 9 akmenis.

Atidėta. Ta pat vytine Kandrotas Mantas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių vaško 1 ratilą, jis sveria 5 akmenis.

Ta pat vytine Kandrotas Mantas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių riešutų 4 statines, lėkščių 90 tuzinų, — nuo to davė gr. 11.

Atidėta. Ta pat vytine Jurgienė Zalatorienė, Kauno miestietė, gabena į Karaliaučių vaško 2 ratilus, jie sveria 12 akmenų.

Tą pat dieną. Atidėta. Valento Bičberio vytine Anusas Strungas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių vaško 1 ratilą, jis sveria 3 akmenis.

Tą pat dieną. Atidėta. Ta pat vytine Anusas Karsokas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių vaško 4 ratilus, jie sveria 19 akmenų.

Tą pat dieną. Atidėta. Ta pat vytine Mikelis Šulbertas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių vaško 2 ratilus, jie sveria 7 akmenis.

Atidėta. Ta pat vytine Povilas Kalavas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių vaško 3 ratilus, jie sveria 9 akmenis.

Tą pat dieną. Savo tuščia vytine Mikalojus Stanislovavičius, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių riešutų 3 statines, — nuo to davė gr. 1 pin. 5.

Tą pat dieną. Ta pat vytine Jurgis Zargas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių geldų 11 dešimčių, lėkščių 40 tuzinų ir mažų lėkštelių dėžėje (mažose dėželėse) 30 tuzinų, — nuo to davė gr. 6 pin. 2...

Gegužės mėn. 4 d. ... Pono Andriaus Jundilo vytine su jo malonybės rugiais ponas Jonas Olinskis gabena į Karaliaučių ruginių miltų 17 statinių, nuo to davė gr. 17.

Tą pat dieną. Tuščia vytine Žygimantas Funtaninas, Kauno miestietis, gabeno į Karaliaučių roges 5, — nuo to davė gr. 1.

Tą pat dieną. Petro Rožeko vytine su pono kašteliono pelenais Urbonas Budrikavičius vilnietis turi prekių į Karaliaučių: smulkių daiktų, batų, botagėlių, paprastų kepurių, muilo — už 6 kapas, — nuo to davė gr. 6.

Tą pat dieną. Tuščia vytine ponas Jokūbas Rečeca, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių geldų 20 dešimčių, vežimą 1, riešutų 5 statines, — nuo to davė gr. 10.

Tą pat dieną. Ta pat vytine Žygimantas Funtaninas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių geldų 20 tuzinų, lėkščių 28 tuzinus, vežimų 3, — nuo to davė gr. 7 pin. 2.

Tą pat dieną. Dviem tuščiom vytinėm Krištupas Gontas, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių rogių 20, — nuo to davė gr. 4.

Gegužės mėn. 6 d. Vilniške vytine Lauras Ivanavičius vilnietis gabena į Karaliaučių muilo Vilniaus darbo 200 brūselių, odinių dirželių 200, kaušelių raudonų maskvinių 200, makščių peiliams 8 dešimtis, — nuo to davė gr. 5 pin. 8....

Gegužės mėn. 9 d.... Žygimanto Funtanino vytine Andrius Valneris, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių kauniškės drobės 2 gabalus, geldų 18 tuzinų, lėkščių 15 tuzinų, — nuo to davė gr. 11.

Tą pat dieną. Valys Švenčiūnas kaunietis gabena į Karaliaučių medinių lėkščių 180 tuzinų, geldų 7 dešimtis, vežimų 5, — nuo to davė gr. 24 pin. 4.

Tą pat dieną. Pono Adomo Chrebtavičiaus vytine prie jo malonybės rugių plukdytojai turėjo miltų 9 statines, — nuo to davė gr. 9...

Gegužės mėn. 10 d. ... 5 nuomotomis vytinėmis Anusas Rentas, Vilniaus miestietis, gabena į Karaliaučių pelenų 89 laštus, potašo 50 statinių, skaitant po 3 statines vienu laštu, — nuo to davė auks. 15 gr. 12...

Gegužės mėn. 11 d. ... Savo vytinėmis ponia Adomienė Šablauskienė gabena į Karaliaučių pelenų 67 laštus, nuo to davė auks. 9...

Gegužės mėn. 16 d. ... Savo vytinėmis ponas Grigaras Abromavičius gabena į Karaliaučių ruginių miltų 5 laštus, nebaltintos drobės 400 uolekčių, apynių 40 akmenų, — nuo to davė auks. 1 gr. 16 pin. 8...

Gegužės mėn. 30 d. 2 nuomotomis vytinėmis Simanas Nochimavičius, Gardino žydas, gabena į Karaliaučių rugių 800 statinių, — nuo to davė auks. 13 gr. 20.

Atidėta. Ta pat vytine Jurgis Veselis, Kauno miestietis, gabena į Karaliaučių vaško 5 ratilus, jie sveria 20 akmenų...

(Rus. — AVK 14 p. 645—654 ir lenk. VUB A 87/13154)

249. 1606 m. Lietuvos pasienio miestelių prekyba su Tilže ir Karaliaučium pro Jurbarką.

Ištraukos iš Jurbarko muitinės senojo muito registro.

Sausio mėn. 12 d.

Andrius Jonavičius iš Ariogalos turėjo linų (sėmenų) 1 statinę, linų $1^1/_2$ akmens, davė (gr.) 1/5.

Sausio mėn. 13 d....

Grigas Ambraziejevičius iš Tendžiogalos turėjo kanapių 40 akmenų, — davė (gr.) 12.

Valentas Stoškaitis turėjo kanapių 27 akmenis, linų 3 akmenis, — davė (gr.) 9....

Sausio mėn. 14 d.

Andrius Jonavičius iš Ariogalos turėjo druskos 3 st., davė (gr.) 9...

Sausio mėn. 21 d....

Baltramiejus Telega kėdainietis turėjo išdirbtų odų 58, — davė (gr.) 11/6...

Sausio mėn. 22 d.

Grigas Ambraziejevičius iš Tendžiogalos gabeno iš Tilžės silkių 2 statines, druskos 3 statines, — davė (gr.) 13.

Valentas Stoškaitis turėjo silkių 3 st., druskos 3 st., — davė (gr.) 15...

Vasario mėn. 4 d....

Baltramiejus Telega kėdainietis turėjo iš Karaliaučiaus karazijos 2 rietimus, kiro 2 rietimus, geležies 10 štabų, — davė (gr.) 23...

Vasario mėn. 9 d. ...

Grigas Ožys iš Veliuonos turėjo į Karaliaučių 8 jaučius, linų 10 akmenų, lajaus 1 akmenį, — davė (kapą) 1/39/3. ..

Vasario mėn. 18 d. ...

Grigas Ožys iš Veliuonos turėjo silkių 3 st., druskos 1 st., — davė (gr.) 9. ...

Spalio mėn. 4 d.

Savo vežimuose.

Adomas Mikalojevičius kėdainietis turėjo į Karaliaučių išdirbtų odų 50, moteriškų batų raudonų 100 porų — pora įkainota po 7 liet. gr., — muito davė (gr.) 21/7. ...

Andrius Jančia kėdainietis turėjo moteriškų batų 60 porų — kainota po 7 lietuviškus grašius, tymelių 50, — muito davė (gr.) 13.

Jusys Augutaitis kėdainietis turėjo moteriškų batų 100 porų — pora po 7 gr., maršką 1, — muito davė (gr.) 12/2.

Jokūbas Stanislovavičius kėdainietis turėjo į Tilžę čeverykų 40 porų — pora 6 gr., vyriškų batų 16 porų — pora įkainota po 16 gr., moteriškų batų 18 porų — pora po 7 gr., arklenų 8, — muito davė (gr.) 10/4.

Savo vežime.

Stanislovas Kašela iš Josvainių turėjo į Tilžę čeverykų 40 porų — įkainota po 6 gr., — muito davė (gr.) 4. ...

Spalio mėn. 27 d. ...

Savo valtyje.

Povilas Juškožentis (iš Jurbarko) gabeno į Tilžę alaus 4 st., rugių 4 st.

Maciulis Lenartaitis iš Jurbarko turėjo alaus 4 st., rugių 5 st., — muito davė (gr.) 13.

Spalio mėn. 28 d.

Valtyje.

Laurynas iš Dapčėnų gabeno kalkių 25 st., rugių 10 st., — (gr.) 12/5. ..

(Lenk. — VUB A 87/13153)

250. 1613 m. gegužės ir birželio mėn. Gabenamos pro Jurbarką iš užsienio prekės.

Ištrauka iš registro įvairių prekių, gabenamų pro Jurbarko muitinę į Kauną.

Gegužės mėn. 12 d. ...

Baltramiejaus Vakarinaičio vytinėje, vairininkas Andrius Šunikaitis.

Steponas Žūsinėlis, Vilniaus m(iestietis), gabena iš Karaliaučiaus druskos 13 laštų; berninio priedo druskos 2 statines.

Toje pat Petras Kramonas vilnietis turėjo stiklo 8 skrynias, stiklinių butelių 1 fasę ir skrynią, laikytuvus su stikliniais buteliais 8.

Lukošiaus Venckavičiaus vytinėje, vairininkas Tamošius Baltramiejevičius.

Reinoltas Platas, Kauno m., gabeno iš Karaliaučiaus druskos 12 laštų.

Vairininkas turėjo druskos 2 statines.

Petro Josocionio vytinėje, vairininkas Jonas Milašiūnas.

Ambraziejus Lenartavičius, Kauno m., gabena iš Karaliaučiaus druskos 3 laštus 3 (statines), alavo 80 akmenų, geležies 27 štabas, pipirų $2^1/_2$ akmenų, anyžiaus 1 akmenį ir 10 svarų.

Toje pat Matas Sidaravičius, Kauno m., turėjo druskos 3 laštus 2 (stat.), visokių rūkytų žuvų 1 puskipį, stintų pirktų už 20 grašių, žiobrių 5 kapas.

Toje pat Morkus Baltramiejevičius kaunietis turėjo druskos 3 laštus 1 (stat.).

Toje pat Šeškavičius kaunietis turėjo druskos 3 laštus.

Toje pat Balceris Miednickis, Kauno m., turėjo geležies 2 šifantus.

Endriko Banto vytinėje, vairininkas Mikalojus Martynavičius.

Hanus Kolavas, Kauno m., gabena iš Karaliaučiaus druskos 17 laštų, valakiškų riešutų 4 st., karaliaučinio alaus 1 statinę, sviesto 2 ketvirtes, geležies 10 štabų, vyno 1 barilėlę.

Matiso Girdžiūno vytinėje, vairininkas Andrius Jokūbavičius.

Steponas Žūsinėlis, Vilniaus miestietis, gabena iš Karaliaučiaus druskos 13 laštų; berninio priedo druskos 2 statines; geležies 9 štabas.

Toje pat Kuzma Grigaravičius, Vilniaus miestietis, turėjo trano 6 statines.

Toje pat Ambraziejus Lenartavičius, Kauno m., turėjo silkių 1 laštą, geležies 40 štabų, alavo 60 akmenų.

Toje pat Martynas Slavieckis, Kauno m., turėjo druskos 3 statines, valakiškų riešutų 2 st., gdanskinės gelumbės 1 rietimą, kiro 2 rietimus. ...

Birželio mėn. 6 d. ...

Pono Balickio vytinėje, vairininkas Laurynas Juodis.

Adomas Stanislovavičius kaunietis gabeno iš Karaliaučiaus druskos 4 laštus, įvairių rūkytų žuvų 1 puskipį, skrynelę ir 1 statinę, o laisvai plakių 5 kapas, sviesto 1 akteliuką.

Toje pat Andrius Chvedaravičius, Vilniaus m., turėjo geležies 100 štabų, plieno 3 centnerius, citrinų 3 fases, didžiųjų razinių 1 fasę, smulkiųjų razinėlių 1 fasę.

Toje pat Bagdonas Fedaravičius, Vilniaus m., turėjo 3 pusfasius juosmeninių peilių, krominių daiktų 2 skrynias, slyvų 2 fases, pipirinkų 1 fasę, baltų skardų 1 fasę, minos dažų 1 fasę, geležies 55 štabas, geležinių piūklų 1 buntą, kamščių 1 buntą, stiklo 3 skrynias, valakiškų riešutų 5 statines, sviesto 3 akteliukus.

Toje pat Abromas Grigaravičius, vilnietis, turėjo slyvų 2 fases, krominių daiktų 2 kipeles, popieriaus ir krominių daiktų 1 fasę, kopervaso 1 fasę, gdanskinių vinių pusstatinę, geležies 44 štabas, gleito 1 statinaitę.

Toje pat Chvedaras Grigaravičius, Vilniaus m., turėjo įvairių prekių 6 fases ir 3 kipeles, peilių 1 pusfasę, degtinės 1 statinę, stiklo 1 skrynią.

Toje pat Dovydas Paulavičius, vilnietis, turėjo triušių grynų 3 000, šiptucho 2 rietimus, bebrų 38; berninio priedo kailiadirbių atraižų už 7 auksinus.

Toje pat Laurynas Kampininkėlis vilnietis turėjo baltųjų smuškų 150...

(Lenk. — VUB A 87/13155)

251. 1613 m. birželio mėn. Gabenamos pro Jurbarką į užsienį iš netolimųjų miestelių prekės.

Ištrauka iš Jurbarko muitinės naujai pakelto muito registro gabenamų į užsienį prekių.

Birželio mėn. 5 d.

Savo pergu Augustinas Šeškaitis iš Veliuonos turėjo paprastų puodų 2 kapas — davė gr. 3.

Birželio mėn. 6 d.

Ant vežimo Tverionas Žebraitis iš Veliuonos turėjo paprastų puodų 2 kapas — davė gr. 3.

Birželio mėn. 8 d.

Ant vežimų Jonas Falčiauskas iš Kėdainių turėjo linų 15 akmenų — davė gr. 15.

Birželio mėn. 9 d.

Valentas Mikalojevičius kėdainietis turėjo išdirbtų odų 50 — davė kapas 2/30.

Valentas Vaitiekavičius kėdainietis turėjo išdirbtų odų 20 — davė kapą 1.

Jonas Arlauskas kėdainietis turėjo išdirbtų odų 30 — davė kapą 1/30. ...

(Lenk. — VUB A 87/13155)

252. 1613 m. Lietuvos prekyba su užsieniu.

Iš paaiškinimų T. Makovskio paruoštame ir M. K. Radvilos išleistame Lietuvos d. k. žemėlapyje.

... Kraštas turi labai daug gerų miškų, kurie labiausiai medžioklėje ir medaus gaminime duoda vaisių ir kuriuose pakankamai gaunama medžiagos laivams, namams statyti ir anglims. Šita šalis lengvai iš visų pusių prieinama tikru ir nevaržomu keliu, priešingai kitų autorių nuomonei, kurie sako, kad ji esanti prieinama tiktai žiemą, nes keleivis, iš Lenkijos keliaudamas, kaip sakoma, nė kojų padų nesušlaps. Ji yra visokių rūšių javais derlingiausia ir jie visada gerai prinoksta ir duoda tinkamą derlių. To derliaus gausingumą gali paliudyti garsiausi uostai Karaliaučius ir Ryga, kurie atvežtus laivais iš Lietuvos javus eksportuoja į užjūrio šalis. Dėl to dabar lietuviai veda didelę prekybą su kitomis tautomis, nes be visų rūšių javų: rugių, kviečių, miežių ir kitų, taip pat linų, kanapių, galvijų odų, lašinių, vaško, pelenų, medžio anglių, dervos, taip pat laukinių žvėrių kailių, ypač bebrų ir lapių, ir daug kas kitko iš čia eksportuojama. Nors aukso, sidabro ir vario kasyklų neturi, tačiau šių dalykų visada užtenkamai turėjo ir turi ir ne daiktus į daiktus, kaip kiti rašo, maino. Pinigų šita padermė lengvabūdiškai netenka, pirkdama įvairius kvapsnius, prieskonius, gėrimus, auksu siūtus bei šilkinius audinius. Miestų, miestelių bei kaimų šioje valstybėje dabar yra labai gausu. Iš jų pirmauja Vilnius — šalies sostinė, didelis ir garsus miestas, aplinkui su priemiesčiais apimąs apie 2 vokiškas mylias, gulįs Neries ir Vilnios

upių santakoje. Iš jų toji, kuri miestui yra davusi vardą, yra mažesnė, gi antroji didesnė ir tinka laivybai; nutekėjusi už Vilniaus 14 mylių, prie Kauno susilieja su Nemunu. Pačiame mieste yra daug gražių trobesių, tiek viešų, tiek ir privatinių, gražiai pastatytų, nes medinių namų šiuo metu maža yra ir jie tiktai užkampiuose bei priemiesčiuose stovi...

Gėrimas iš medaus ir vandens, sumaišytas su vyšnių sultimis ir įvairiais kvapsniais, iki 100 ir daugiau metų išlaikytas namuose, savo skoniu ir aromatu geresnis už žinomą malvazijos vyną. Vyno gi vartojimas, kurio anksčiau nebuvo, dabar taip įsigalėjo, kad juo net pati liaudis puotose naudojasi ir tokiu, kurį atveža vežimais iš Vengrijos, Ispanijos, Prancūzijos ir nuo Reino veža laivais į Karaliaučių ir Rygą, o iš ten į Lietuvą. Kaimiečiai menkai ir šykščiai gyvena, valgo juodą duoną, daržoves ir galvijų mėsą, kurios čia yra labai daug. Iškilmingais atsitikimais geria degtinę, alų ir midų, bet šių dalykų ragauja rečiau.

(Lot.)

253. 1616 m. Gabenamos pro Vilniaus muitinę į užsienį ir į rusų žemes prekės.

Iš Vilniaus muitinės registro.

Balandžio mėn. 20 d.

Kiškelienės vytinėje.

Jonas Andriejevičius, V(ilniaus) m(iestietis), išgabeno plavių kanapių 51 buntą, grynų 6 buntus, broko 6 buntus,— visa kas apmuitinta įvairiose vietose; lajaus 15 silkinių — vertinta 105 akmenis, žemaitiškų linų 4 pudlus — vertinta 100 akmenų, podoliškų linų 94 buntelius — sveria 141 akmenį, išdirbtų odų 150, neišdirbtų odų 290, — davė kapų 35/38.

Toje pat vytinėje.

Martynas Mikalojevičius, V. m., išgabeno į Karaliaučių plavių kanapių 17 buntų — svėrė 136 akmenis, buntas vertinta po 8 akmenis, už viską užmokėjo; linų sėmenų 10 silkinių, kanapių sėmenų 10 silkinių, išdirbtų odų 130, o neišdirbtų pusveršinių 30, — už tai davė kapų 13/34.

Berninio priedo linų maža silkinė — praleista laisvai.

Toje pat vytinėje.

Merkelis Gališevičius išgabeno į Karaliaučių plavių kanapių 14 buntų, broko 1, visa tai apmokestinta...

Balandžio mėn. 21 d.

Tamošius Ferbis iš Zamosčio išgabeno į Oršą vengrinio vyno 4 statines, malmazijos 1 kufą, reininio vyno 1 kufą, — dėl Zamosčio laisvės praleista laisvai prie pono Čechanavičiaus, tam paėmė iš manęs kvitą...

Birželio mėn. 7 d.

Andrius Ivanavičius, V. m., išgabeno į Karaliaučių 2 vežimais išdirbtų odų 60, voverinių kailinių 4 dalinius, triušinių blamų 2, davė kapų 2/55....

Grigeris Ramanauskas nusiuntė į Oršą kardų, palošių, kancarų 100, karazijinių balnų 100, — davė kapas 3/20...

Birželio mėn. 10 d.

Tamošius Aleksandravičius nugabeno į Poznanę 2 savo vežimais vilniškių juktų 40 porų, — davė kapų 2/40; tas pat briedenų didelių 6, mažų 10, — apmokestintos Polocke gegužės 8 dieną Fiodoro Alieje-vičiaus.

Birželio mėn. 11 d.

Vosylius Baranavičius nugabeno į Poznanę išdirbtų odų 50, pusver-šinių 50, vilniškių juktų 20 porų; berninio priedo arklių odų 8; — davė kapų 4/30...

Rugpiūčio mėn. 7 d.

Kasparas Steponavičius, V. m., nugabeno į Gniezną vežėjais išdirb-tų odų karvinių 228, arklinių ir pusveršinių 42, vilniškių juktų 115 po-rų — skaityta po $3^1/_2$ grašių, avikailių mažų juodų 48, — už tai davė kapų 17/20; tas pat triušinių kailinių 4 dalinius — apmokestinta Kaune...

Rugpiūčio mėn. 12 d.

P. Simanas Krasauskis savo vežimu nugabeno į Gniezną tymelių 600, — už tai davė kapų 6.

Rugpiūčio mėn. 12 d.

Petras Miskevičius, V. m., nugabeno į Gniezną savo vežimais ožkenų 275, — už tai davė kapų 2/45....

Spalio mėn. 13 d.

Petras Mickevičius, V. m., nugabeno į Torunę 7 vežėjais išdirbtų odų karvinių 250, pusveršinių ir arklinių 150, ožkenų 250, briedenų 15, juktų 45 poras, žemaitiškų linų 15 akmenų, tymelių 250, — už tai davė kapų 24....

(Lenk. — VUB A 87/13156)

254. 1629 m. lapkričio mėn. 16 d. Pirklių verslo tvarkymas Vilniaus mieste.

Ištraukos iš Vilniaus pirklių bendruomenės statuto, karaliaus patvirtinto 1630 m. sausio mėn. 30 d.

Apie ponus pirklius, tinkamus prekiauti,
taip pat dėl dirbančių prekyboje tarnų,
ir visų pirma, kurie turi būti laikomi pirkliais

13 straipsnis

Visi Vilniuje gimę, kurie ėmė prekiauti pas savo tėvus ir dabar pre-kybą tęsia, ir visi tie ateiviai, kurie iš jaunystės Vilniaus mieste pas savo ponus tarnaudami įvairiai prekiavo: arba uolektimis, svoriais, gelumbė-mis, aksomu ir įvairių pavadinimų šilkinėmis medžiagomis, čamletais ir grubrinais, muchajerais ir anškotais, ranbine drobe, įvairiais priesko-niais, cinu, variu, alavu, geležimi, ambarinėmis ir rankdarbinėmis pre-kėmis, juchtu, odomis, vašku, lajum, apyniais, linais, kanapėmis, pele-nais, druska, silkėmis, turkiškais ir persiškais divonais, oponomis, kili-

mais, medvilninėmis prekėmis arba įvairių vynų gėrimais ir pagaliau sabalais, juodosiomis lapėmis, kiaunėmis, bebrais, audinėmis, pilkosiomis voverėmis ir įvairiomis kitokiomis ir panašiomis į aukščiau minėtų pavadinimų prekėmis čia ir išvažiuodami į keliones prekiauti mokėsi, miestui ir savo ponams gerai nusipelnė, jų rekomenduojami, ir prieš pradėdami prekiauti Tarybos Rūmuose prisiekę, tokie turi būti pripažįstami pirkliais. Dėl to būtina, kad visi jie šiuo laiku būtų įrašyti registran, kad vėliau ir jauniai, kurie panorės būti pirkliais, tokiu pačiu keliu ir tvarka, pirmiau magistratui prisistatę su ponų pirklių metinių vyresniųjų rekomendacijomis, įmokėję tam tikrą įnašą į pirklių dėžutę pagal galimybę, turi būti atitinkamai apsvarsčius įrašyti į registrą. Bet jeigu atsirastų kas nors, vis vien kurios tautos ir jurisdikcijos, kuris drįstų be valdžios ir ponų vyresniųjų žinios, be to, nebūdamas įrašytas, prekiauti savo vardu ir savo labui, vyną pardavinėti, tai jo prekes magistratas privalo konfiskuoti ir jų vieną pusę perduoti miesto sienų reikalams, o antrą pusę pirklių dėžutei.

Apie prekių pirkimo ir pardavimo tvarką ir jų vietą

14 straipsnis

Vienas kitam neturi kenkti perkant ir parduodant prekes; todėl, kai atvažiuoja į miestą svetimieji pirkliai, ypatingai su stambiomis prekėmis, nė vienas ponas pirklys nei pats nei per savo tarnus neturi bandyti pirkti už vartų ar gatvėse, o tik kai sustos kiemuose, kur jiems yra žemiau nurodyta vieta, ir ten nustatytu laiku ir tvarka, ir ypač, kada naujos prekės esti išstatomos parduoti, susiderėję, galės pirkti. Jeigu kas nors būtų tuo kaltinamas ir jo kaltė būtų įrodyta, tai tas turi būti ponų vyresniųjų baudžiamas po 4 lietuviškas kapas kiekvienu atveju, kai tik nusižengs. Nemaža maišaties ir netvarkos mieste esti, juo labiau, kad kai kurie žmonės, neturėdami magdeburginių teisių ir nebūdami miestui prisiekę, priprato pardavinėti įvairias savo prekes, nešiodami jas po butus, gatvėmis, viešai turguje slankiodami, užtvindo gatves ir turgaus aikštę. Kad tam būtų užkirstas kelias ir kad tvarka būtų atstatyta, pašaliečiai žmonės, kurie neturi prekiavimo teisių, nuo tokio prekiavimo turi būti nušalinti, grasinant jų prekių konfiskavimu pirklių dėžutės labui.

Apie pirklius, kurie yra vienoje kompanijoje su pašaliečiais

15 straipsnis

Kaip visi bendrai atliekame sunkias pareigas miestui, taip ir visi savo gerovės ir pragyvenimo labui turime garbingai prekiauti, vieni kitiems nekenkdami, ieškoti ir pirkti prekių. Todėl visi Vilniaus kompanijos pirkliai neturi dėtis nei su kitų miestų ir svetimųjų kraštų žmonėmis, nei su tokiais, kurie neturi Vilniaus miesto teisių ir privilegijų ir kurie nėra jam prisiekę; neturi siųsti faktoriais tų, kurie būtų Vilniaus miesto pirklių bendruomenei kenksmingi, — tai ir priėmimo į miestiečius priesaikoje kiekvienas įsipareigoja gerbti. Jeigu kam nors būtų įrodyta kaltė, tai tas turi būti baudžiamas pinigine bauda ir prekių konfiskavimu, — pusė to turi tekti pirklių dėžutei, o antra pusė miesto bendrajai pajamų dėžutei.

Apie atvykstančių svečių sustojimo vietą

16 straipsnis

Kad būtų užkirstas svečio su svečiu prekiavimas, reikia, kad būtų padaryti sustojimo kiemai atvykstantiems su prekėmis. Dėl to neprisiekusis miestui ir tasai, kuris neturi prekiavimo teisių, neturi įsileisti į savo kiemą jokio svečio su prekėmis, priešingai gresia 6 kapų bauda, bet tegu siunčia į viešbučius, esančius prekyvietėje arba ten, kur gyvena registruotieji pirkliai, kad šeimininkai pirkliai patys sėkmingai galėtų stebėti atvykėlius svečius, kaip jie prekiauja. Jeigu kuris nors šeimininkas žinotų apie svečių tarpusavio prekiavimą ir dėl apsileidimo arba gavęs iš svečio kurių nors patarnavimų ar dovanų nepraneštų metiniams vyresniesiems arba instigatoriui ir jeigu toks nusikaltimas būtų tikrais įrodymais įrodytas, tai jis turi būti baudžiamas 12 kapų įmokėti į pirklių dėžutę, o svečias turi būti baudžiamas pagal teises ir privilegijas arba prekių arba pinigine bauda, priklausomai nuo to, kas bus sulaikyta.

Apie gaunančius algą tarnus ir pirklių mokinius

17 straipsnis

Miesto gerovė nemaža dalimi priklauso ir nuo to, kad mokiniai, priimti pirklių verslo mokytis, būtų gerai mokomi, nes jeigu išmoksta tvarkingai laikytis privatiniame ir šeimyniniame gyvenime, tai žymiai naudingesni esti visuomeniniame gyvenime. Todėl tos sąlygos, ypač dėl ateivių ponų pirklių ir krautuvininkų: Pirma, įregistruojami turi būti dorų, o ne įtartinų tėvų vaikai. Antra, jo karališkosios didenybės miesto ir dvaro valdiniai arba kitų tautų ir miestų žmonės turi būti kilę iš laisvųjų žmonių. Trečia, pateikti ir įrodyti gimimo ir vietos paliudijimą. Ketvirta, turi būti laidas, kad tarnas yra teisėtų tėvų ir kad jis turi turėti laiduotojus stodamas į darbą. Jeigu kas nors aplenktų šią ketvirtą sąlygą, būtent be laiduotojo, savo rizika priimtų tarną ar mokinį, tai vis dėlto jis turi patenkinti visus pagal nuostatus prisiimtuosius įsipareigojimus. Mokinys, turįs 15 metų, priimamas 7 metams, o vyresni, sakysime, vyresni kaip 18 metų, priimami bent 6 metams. Po susitarimo per 6 savaites jis turi būti jo pono praneštas ponams vyresniesiems ir į personalines knygas įregistruotas, nes tik nuo to laiko bus skaitoma jo mokslo ar tarnybos pradžia. Neįregistruotųjų pirklių mokiniai neįregistruojami. O jeigu būtų toks, kuris vengtų tai padaryti, arba kuris nors mokinys be savo pono sutikimo, nors ir būtų įregistruotas, neišbuvęs sutarto laiko, pasitrauktų, arba pas kitą norėtų baigti tarnauti, tai tokio mokinio ištarnautas laikas ir įgytas stažas neturi būti įskaitomas, nebent vėl grįžtų pas savo poną arba jam sutikus pereitų pas kitą pirklį dirbti ir atliktų visus formalumus, kurių privalo čia gimę mokiniai, tačiau turi ir privalo 3 metus išdirbti. Ir kai jie, kaip ir ateiviai, išbus savo metus, taip pat ponams vyresniesiems prisistatę ir registracijos formalumus atlikę, po to turi arba pas savo poną arba, jeigu tasai nenorėtų jo laikyti pas save, tai pas kitą poną ištarnauti dar 2 privalomos tarnybos metus su alga, eidamas prekybos ar krautuvės tarno pareigas. Šitai ištarnavęs galės ir kito pono pasiieškoti ir pagal susitarimą algą gauti. Čia gimusieji, ištarnavę mokinių metus, atleidžiami nuo tų 2 metų tarnybos. Sąžiningai ištarnavęs juos be pono priekaišto, gali imtis savarankiško verslo, jeigu panorės. Visa tai taikoma tiems berniukams ir tarnams,

kurie bus priimami po tų nuostatų priėmimo ir įvedimo. O tie, kurie buvo sutarti prieš tai, ypač berniukai, turi būti savo ponų įrašyti į registrą, kad būtų žinomas susitarimas ir jų tarnybos pasibaigimo laikas, o kai atitarnaus, jiems turi būti taikoma ta pati tvarka, kaip ir kitiems gaunantiems algą, apie kuriuos buvo kalbėta. Pagaliau yra nemaža pirklių ir krautuvininkų sūnų, kurie dirba padėdami savo tėvams parduodant ir perkant arba, palikę po jų mirties, paveldi turtą ir prekybą. Jiems turi būti taikoma ta tvarka, kad jų tėvai arba globėjai turi stoti prieš ponus metinius vyresniuosius pirklius ir aiškiai jiems pranešti apie jų elgesį ir pažangą, kuo buvo užsiėmę, tiek čia prie jų, tiek svetimuose kraštuose, ir ponai vyresnieji, priėmę jų rekomendaciją, privalės įrašyti, įmokėjus įsiperkamuosius, į pirklių registrą...

Vilniaus rotušėje 1629 viešpaties metais lapkričio mėn. 16 dieną.

(Lenk. — MAB f. VPR)

IV. FEODALINĖS LIETUVOS SANTVARKA, SANTYKIAI SU KAIMYNINĖMIS VALSTYBĖMIS

255. 1557 m. rugsėjo mėn. 14 d. Lietuvos d. k. Žygimantas Augustas sudaro su Livonijos ordino magistru karinę sutartį prieš Rusų valstybę.

Livonijos magistro V. Fiurstenbergo sutartis su Lietuvos d. k. Žygimantu Augustu.

Mes, Vilhelmas Fiurstenbergas, Livonijos Teutonų ordino magistras, pranešame šiuo mūsų raštu... Jeigu kada nors šviesiausias kunigaikštis ir ponas, ponas Lenkijos karalius tuo titulu, kuriuo jis yra Lietuvos didysis kunigaikštis, arba nutartų užpulti jį (Maskvos kunigaikštį), arba jo užpultas ketintų gintis, tai mes ir Livonijos luomai įsipareigojame arba užpulti jį karu iš kito šono, arba pasiųsti jo pašventintajai didenybei raitelių arba pėstininkų pagalbinę kariuomenę. O iš kitos pusės, jeigu mes ir Livonijos luomai arba užpulsime jį karu arba ginsimės, tą pat turės daryti jo pašventintoji karališkoji didenybė, Lietuvos didžiojo kunigaikščio titulu, būtent arba užpulti Maskvos kunigaikštį, arba teikti mums savo ruožtu raitelių ir pėstininkų pagalbą. O jeigu kada nors arba jo pašventintosios didenybės Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir jo įpėdinių, arba mūsų ir mūsų įpėdinių, taip pat Livonijos luomų, bus sudaryta su Maskvos kunigaikščiu sutartis, ji turės būti jo pašventintosios didenybės Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir jo įpėdinių pranešta žinoti ir pritarti mums ir mūsų įpėdiniams ir Livonijos luomams, o iš antros pusės mūsų ir mūsų įpėdinių, taip pat Livonijos luomų sudaryta turės būti pranešta žinoti ir pritarti jo pašventintajai didenybei Lenkijos karaliui, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir jo įpėdiniams. Šia gi sutartimi ir jo pašventintoji didenybė Lenkijos karalius, Lietuvos didysis kunigaikštis ir jo įpėdiniai mums ir mūsų įpėdiniams ir Livonijos luomams, o iš savo pusės mes ir mūsų įpėdiniai, taip pat Livonijos luomai jam ir jo įpėdiniams visiems laikams būsime įsipareigoję. Tačiau, kad ši sutartis jau dabar tuoj galėtų įgyti savo galią, taip pat, kad galėtų būti įvykdyta, tam yra kliūtis, kad ir jo pašventintoji didenybė Lenkijos karalius turi

5 metų paliaubas su Maskvos kunigaikščiu ir iš kitos pusės mes ir Livonijos luomai turime sudarę 12 metų paliaubas. Kadangi per šį laiką nei jo pašventintajai didenybei Lenkijos karaliui, nei mums ir Livonijos luomams negalima veikti ko nors priešiško prieš jį, tai dera, kad tuo tarpu ši mūsų sudaryta sutartis būtų sulaikyta (suspenduota) tokiu būdu, kad ji tikrai liktų nustatyta, tvirta ir neliečiama, bet jos vykdymas būtų nukeltas tam laikui, kai baigsis aukščiau minėtos 12 metų mūsų ir Livonijos luomų sudarytos paliaubos. Per šį laiką, jeigu jo pašventintoji didenybė Lenkijos karalius pradėtų karą prieš Maskvos kunigaikštį, nebus jokio būtino reikalo mums ir Livonijos luomams siųsti jam pagalbos. Bet jeigu jis nuspręstų prailginti su juo paliaubų laiką, jam nereikės dėl to ieškoti mūsų ir Livonijos luomų pritarimo, tačiau, jei jo pašventintoji didenybė, prailgindama paliaubas, šitą laiką turės priimti tokį, kuris su likusia jo dalimi sudarytų 12 metų laiką, kuriam mes ir Livonijos luomai esame sudarę su Maskvos kunigaikščiu paliaubas, kad tam laikui kartu pasibaigus, jo pašventintoji didenybė Lenkijos karalius, didysis Lietuvos kunigaikštis, ir jo įpėdiniai, taip pat mes ir mūsų įpėdiniai ir Livonijos luomai arba bendromis jėgomis pradėtume karą prieš Maskvos kunigaikštį, arba pagal šios sutarties aptartas sąlygas, pagal abiejų nuomonę ir naudą sudarytume su juo paliaubas. Taip pat tokiu būdu toliau visiems laikams jo pašventintajai didenybei Lenkijos karaliui, Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir jo įpėdiniams, taip pat ir mums ir mūsų įpėdiniams ir Livonijos luomams arba taika, arba karas prieš Maskvos kunigaikštį turės būti bendras ir jungtinis... Duota Pasvalyje karaliaus stovykloje 1557 viešpaties metais rugsėjo mėnesio 14 dieną.

(Lot. — DCD 5 p. 219—221)

256. 1562 m. balandžio mėn. Caro Ivano IV pasipriešinimas Lietuvos d. k. Žygimanto Augusto kišimuisi į Rusų valstybės reikalus Livonijoje.

Iš caro Ivano IV atsakymo į d. k. Žygimanto Augusto pasiuntinybę.

Dievo malone nuo visos Rusios caro ir didžiojo kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus... Mūsų broliui Žygimantui Augustui, Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui... Dėl Livonijos žemės daug kartų tau esame pranešę per savo atsiųstuosius ir pasiuntinius ir per tavo atsiųstuosius ir tavo pasiuntinį Vasilių Tiškevičių ir Joną Šimkavičių, kad ta žemė nuo amžių, nuo mūsų protėvių yra mūsų, pradedant nuo didžiojo Rusios valdovo Riuriko ir ligi mūsų, buvo mums priklausoma duoklėmis ir buvo patvirtinta priesaika, kad jiems, išskyrus mus, Rusios valdovus, neieškoti sau kitų valdovų nieko, ir tuos patvirtinamuosius raštus tavo pasiuntiniai ir atsiųstieji daug kartų yra matę pas mus. O esame liepę jiems tai sakyti tam, kad tau, mūsų broliui, būtų žinoma, kad, išžiūrėjęs visas savo neteisybes, nesikištum į nuo amžių mūsų žemę ir dėl to tavo nepasitaisymo nesukeltumėm didelio krikščionių kraujo praliejimo. Ir tu, pamiršęs visų tavo pirmatakų elgesį ir neatmindamas savo priesaikos mums, įsibrovei į mūsų duoklinę Livonijos žemę ir savo kariuomenę daug kartų esi siuntęs prie mūsų pilių Livonijoje, o kitose Livonijos mūsų pilyse ir savo žmones pasodinai ir tą mūsų žemę saviniesi sau, o to tavo pirmatakai nebuvo darę, — ir

tai tarp mūsų išspręs vienas teisingas teisėjas, visagalis dievas, visų kūrėjas, kas dėl tokių dalykų bus kaltininkas nekalto kraujo praliejimo...

...Ir tu atsiuntei pas mus pasiuntiniais Vasilių Tiškevičių su draugais..., kurie sakė mums nuo tavęs, mūsų brolio, pasiuntinybėje ir kalboje su mūsų bajorais, kad neatidavus Smolensko ir Severos tau, mūsų broliui, niekaip su mumis negalima daryti taikos, ir taip pat, kad nesikištume į Livonijos žemę. O tau, mūsų broliui, pačiam yra gerai žinoma, kad tai yra mūsų tėvonijos nuo amžių ir tavo pirmatakų, Algirdo ir Jogailos laikais, tos pilys ir valsčiai užrašyti yra mūsų pusėje ir Vytautas klasta buvo užėmęs Smolenską ir Severą. Ir dievas, teisingas teisėjas, pagal teisybę visa tai atidavė mūsų seneliui ir mūsų tėvui, ir mes dabar tą savo tėvoniją laikome gavę nuo savo tėvų. O Livonijos žemė nuo mūsų pirmatakų pradžios ir ligi šio laiko yra mūsų duoklininkai ir mums nedera nuo jos atsisakyti niekam. Ir matydami tavo nepalinkimą meilei dėl krikščionių ramybės ir tavo tarėjų klastingus sumanymus, kad jie nenori mūsų tarpe meilės krikščionių ramybei, o tu be savo tarėjų atskirai su mumis negali daryti gero darbo, ir todėl nenorėdami užklupti tavęs, mūsų brolio, patys savo lūpomis įsakėme pranešti tau per tavo pasiuntinį Vasilių Tiškevičių su draugais, kad paliaubas laikysime ligi termino, o toliau tarp mūsų su tavimi, mūsų broliu, dievas padarys teismą...

(Rus. — SbRIO 71 p. 55—61)

257. 1562 m. rugsėjo mėn. 13 d. Lietuvos d. k. šlėktų kariuomenės susirinkimo Vitebske nutarimas dėl unijos su Lenkija.

Dalis nutarimo santraukos, įrašytos 1564 m. vasario mėn. 14 d. Varšuvos seimo dienyne.

Prašymas karaliui, mūsų maloningajam ponui, visų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės visokių luomų gyventojų žemininkų ir visos riterijos (šlėktų).

Visų pirma, kad karalius teiktųsi sušaukti bendrą su ponais lenkais seimą ir kad unija būtų sudaryta vieningai daugiausia dėl 2 priežasčių, būtent rinkti vienam valdovui, mirus, neduok to dieve, karaliui, mūsų maloningajam ponui, be įpėdinių, ir vienai ir bendrai gynybai, — kad bendrai darytume seimus, lygiai naudotumėmės vienodomis su jais teisėmis ir laisvėmis, ir šito nuolankaus prašymo turime laikytis, išrinkę savo atstovus šituo reikalu turime nusiųsti pas ponus lenkus su jo karališkosios malonybės ir ponų tarėjų žinia.

Antra, kad neturime sutikti su jokiu tokiu seimu, kuriame mums būtų duodamas pažadėtas statutas arba kurie kiti dalykai, norint mus atitraukti nuo to bendro su ponais lenkais seimo ir nuo unijos. Taigi mes neturime su tuo sutikti ir atsitraukti nuo to mūsų sumanymo, turime atsidėję prašyti karalių, kad tas sumanymas, tai yra tas bendras karalystės seimas mums būtų sušauktas, ir tuo reikalu turime iš kariuomenės važiuoti į Vilnių pas karalių su savo prašymais nuo šios dienos, sekmadienio, rugsėjo 13 dienos, po 3 savaičių. O jeigu dėl kurių nors priežasčių tas bendras karalystės seimas mums negalėtų įvykti, tada kiekvienas riterijos (šlėktų) luomo žmogus ir kuris bet kokiu pavadinimu gali

būti vadinamas Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, neturi imtis svarstymo viešųjų reikalų, tai yra sidabrinės ir kitų mokesčių, nebent būtų ūmus valstybės reikalas atsispirti priešininkui; trankytis važiuojant dėl skubių ir nereikalingų dalykų nenorėtume.

O kadangi čia bendrai su mumis nėra visų mūsų brolių ir ponų žemaičių, turime siųsti pas juos, kad bendrai su mumis suvažiavę tartųsi ir bendrai su mumis kreiptųsi į karalių, mūsų maloningąjį poną, prašydami dėl tų mūsų reikalų. O kurie nenorėtų važiuoti arba prispausti savo antspaudo prie to mūsų nutarimo arba, ir prisidėję, paskui nuo jo atsimestų, kiekvieną tokį turime savo tarpe laikyti nemylinčiu valstybės ir tokiu, kuris nenori rūpintis valstybės gerove, ir tokio neturime laikyti savo tarpe...

(Lenk. — ZrU 2 d. 1 p. 367—368)

258. 1569 m. pradžia. Lietuvos ponų projektas unijos su Lenkija.

Svarbiausieji straipsniai iš projekto įrašo 1569 m. vasario mėn. 15 d. Liublino seimo dienyne.

Tai yra unijos straipsniai:

Visų pirma, kad Lenkijos karalystė ir Lietuvos didžioji kunigaikštystė amžinais laikais rinktų vieną bendrą valdovą, Lenkijos karalių ir tą pat Lietuvos didįjį kunigaikštį, lygiai bendrais balsais lygiu rinkikų skaičium, visame kame vengdami to, kas galėtų pažeisti bendro valdovo orumą, tų abiejų valstybių garbę ir šlovę, — to vienas kitam neturime laikyti.

Rinkimų vieta abiejų valstybių sienoje, kad tiek ponams lenkams, tiek ir ponams lietuviams būtų patogu atvykti į tą rinkimų aktą. O kas tuose rinkimuose bus išrinktas karaliumi, tas kartu turi būti išrinktas ir paskelbtas ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu; ir kaip iš Lietuvos turi būti pasiųsti atstovai į karūnavimą, taip pat turi būti paskirti (iš Lenkijos) į Lietuvą į to pat Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio pakėlimą Lietuvos didžiosios kunigaikštystės valdovu su visomis senomis apeigomis ir su kalavijo pakėlimu ir su visų luomų (jo) pasodinimu (į sostą) ir su įprastais Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje papročiais...

O po karūnavimo per ketvirtį metų tas bendras valdovas, Lenkijos karalius ir tas pat Lietuvos didysis kunigaikštis, turi ir privalės važiuoti į Lietuvos didžiąją kunigaikštystę į Vilnių į pakėlimą, ir kol nebus atvažiavęs į Lietuvos kunigaikštystę, kol nebus pakeltas įprastomis apeigomis į sostą ir mūsų teisių ir laisvių nebus prisiekęs, ten ligi to laiko negalės turėti valdžios įsakinėti Lietuvos didžiajai kunigaikštystei.

Apie gynybą. Kad visada, amžiniems ir būsimiems laikams tų abiejų valstybių ir (Lenkijos) karalystės bei Lietuvos tautų būtų bendra gynyba prieš kiekvieną priešininką bendrai aptarus, kaip geriausiai ir naudingiausiai bus aptarta ir nutarta.

Ir dėl tų reikalų ir straipsnių, aukščiau paminėtų, dėl karaliaus ir to pat Lietuvos didžiojo kunigaikščio rinkimų, taip pat dėl gynybos, didžiojo ir paprasto karo kėlimo, taikos sudarymo, visokių pasiuntinybių siuntimo į svetimus kraštus — lietuvio ir lenko kartu, ir mokesčių nustatymo abiejų valstybių žemių gynybai, vis vien kaip jie bus vadinami, išdėstomi ir nustatomi, — dėl visa to visada turi būti bendri seimai ir pasitarimai.

Šitie bendrieji seimai, pritarus ir leidus abiem valstybėm, šiais aukščiau suminėtais reikalais turi būti jo karališkosios malonybės šaukiami tam tikrose vietose prie abiejų valstybių sienų, pranešant jo karališkosios malonybės raštu — karalystei su karalystės antspaudu, Lietuvai su Lietuvos antspaudu. O prieš kiekvieną tokį seimą turi būti šaukiami seimeliai, einant statutu, atstovams siųsti į seimą. O tie bendrieji seimai turi būti pakaitomis: vieną kartą Lenkijoje, o antrą kartą Lietuvoje. Taip pat seimo konstitucijos (nutarimai) ir recesai (atodėtys) kiekvienai valstybei turi būti duodami su atitinkamu paprastu jos antspaudu ir iš savosios kanceliarijos abiejų tų valstybių, tiek karalystės, tiek ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės.

Tačiau tiek karalystėje, tiek ir Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje turi būti atskiri, nejungtiniai seimai visiems kitiems, saviems, liečiantiems tas valstybes reikalams, išskyrus visus tuos reikalus, kurie priklauso bendriesiems seimams ir kurie aukščiau yra suminėti; jie sušaukiami Lenkijos karaliaus ir to pat Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Ir tuose atskiruose, o ne bendruose seimuose joks didysis ir paprastas karas, joks karinis (bajorijos) šaukimas, tiek visuotinis, tiek ir atskirai kurio vieno pavieto, nei joks mokestis bet kuriuo būdu ir bet kuriam reikalui tiek karalystėje, tiek ir Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje neturi būti keliamas, svarstomas ir nutariamas nei jo karališkosios malonybės, nei visų dvasinių ir pasaulietinių (ponų) tarėjų, taip pat ir žemės (bajorijos) atstovų...

O dignitorijos, visos pareigybės, taip pat Lietuvos didžiosios kunigaikštystės luomų garbė turi būti išlaikytos sveikos visais laikais; taip pat maršalkų, kanclerių, etmonų, iždo valdytojų pareigybės visoje jų valdžioje tiek bendruose seimuose, tiek ir be seimų, taikos ir karo metu, žygiuojant karalystės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kariuomenėms, turi pasilikti ir išlaikyti savo garbę ir valdžią ir turi būti apsaugotos, nieku nemažinant ir neatšaukiant jų garbės, valdžios ir orumo.

Taip pat turi būti leidžiama tiek lenkų tautos žmonėms Lietuvoje, tiek ir lietuvių Lenkijoje visokiu tinkamu būdu ir laikantis visuotinės teisės įsigyti dvarų ir visokių nekilnojamųjų turtų, tačiau visokios dignitorijos ir valdžios pareigybės dvasinės ir pasaulietinės ir visos žemės, kiemo ir teismo pareigybės neturi būti duodamos niekam kitam, išskyrus gimusius Lietuvos didžiosios kunigaikštystės piliečius.

Visokia moneta abiejose valstybėse turi būti tolygi ir vienodo svorio, todėl geresnei ir tikresnei tvarkai tuo reikalu naujos pinigų kalyklos ir monetos tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje ne kitaip gali būti daromos, bet tik seime su žinia Lietuvos didžiosios kunigaikštystės ponų tarėjų ir kitų luomų, taip pat turi būti žinioje tiek karalystėje, Krokuvoje — karalystės iždo valdytojo, tiek Lietuvoje — Lietuvos žemės iždo valdytojo; be to, Lietuvoje (monetos) turi būti su įrašu Lietuvos didžiojo kunigaikščio...

(Lenk. — DLS p. 79—85)

259. 1569 m. rugpiūčio mėn. 24 d. Lietuvos ir Lenkijos (Liublino) unijos akto ištraukos.

...Žygimantas Augustas... pranešame kiekvienam atskirai ir visų žiniai, kam tat privalu žinoti, tiek šio laiko, tiek ateities žmonėms, kad čia vėl atvažiavę Lietuvos didžiosios kunigaikštystės ponai tarėjai,

žemių atstovai ir visi kiti luomai, tiek dvasininkų, tiek pasauliečių, į tą bendrą Liublino seimą abiem, lenkų ir lietuvių, tautom tiek unijai, tiek jos straipsniams patvirtinti ir įvykdyti mūsų paskirtą 1568 metų gruodžio 23 dieną, kurs ligi šiol nepaliaujamai vyksta ir trunka, čia gerai išžiūrėję ir drauge su Karūnos bei Lietuvos ponais tarėjais, žemių atstovais ir kitais luomais visa tai, kas tos unijos reikalu tiek mūsų pirmatakų, Lenkijos karalių, tiek ir mūsų laimingo viešpatavimo metais tų abiejų tautų savitarpyje buvo vykdoma ir tvarkoma, būtent atitinkamai išnagrinėję tiek visas senas privilegijas, ypač mūsų dėdės karaliaus Aleksandro privilegiją, taip pat mūsų pranešimą ir deklaraciją, tiek Varšuvos, tiek ir čia šiame Liublino seime paskelbtą ir mūsų duotą čia šiame seime Karūnos luomams unijos reikalu patvirtintą privilegiją ir matydami, kad visa tai, kas tose privilegijose ir deklaracijose yra minima, abiem tautom turi nemažą reikšmę, pirmiausia tas visas privilegijas ir mūsų deklaraciją gera valia abi šalys priėmė ir jas ištisai visiems laikams pripažino galiojančiomis ir nieku nepažeidžiamomis. Paskiau tų privilegijų ir deklaracijų straipsnius, viską užbaigdami, įrašė į atskirus bendrus pasižadėjimus, kuriuos buvo surašę tarpusavyje šiame Liublino seime ir abiejų šalių antspaudais patvirtinę, pridėdami tiktai kai kuriuos reikalingus ir su ta unija susijusius dalykus, savo garbe ir priesaika tvirtindami ir sustiprindami už save ir savo palikuonis tai, kas tuose jų bendruose pasižadėjimuose yra įtraukta ir išryškinta apie vienybės ir bendros broliškosios meilės reikalą, kaip tad abiejų šalių duotuose bendrų pasižadėjimų raštuose plačiau nusakoma. Jų savitarpio susitarimo, išdėstyto bendruose pasižadėjimuose, yra šie straipsniai:

1. Visų pirma, kad ir buvo senieji draugystės, sąjungos pasižadėjimai, padėję plėsti bendrą valstybę, tiek Lenkijos karalystę, tiek Lietuvos didžiąją kunigaikštystę, ir įvesti joje geresnę tvarką ir t. t., tačiau, kadangi juose yra kai kas nesutinkama su gero ir širdingo broliškumo pasitikėjimu, todėl stipriau sujungti bendroje ir savitarpinėje brolišk0je meilėje ir abiejų valstybių saugumui visiems laikams, tvirtam broliškam pasitikėjimui per amžius, dievo garbei ir jo karališkosios malonybės vertingos šlovės amžinam dėkingumui ir tų dviejų šauniausių tautų, lenkų ir lietuvių, taip pat neaprėpiamos ir amžinos šlovės, grožio, puošnumo, galios, garbės ir kilnumo bei bendro majestoto išplėtimui visiems laikams tuos senuosius sąjungos susitarimus atnaujinome ir suderinome, kaip žemiau nusakyta.

2. Kad Lenkijos karalystė ir Lietuvos didžioji kunigaikštystė yra jau vienas neišskiriamas vienalytis kūnas, taip pat viena bendra neišskiriama valstybė, kuri iš dviejų valstybių ir tautų susidarė ir susijungė į vieną tautą (visuomenę).

3. O kad tom dviem tautom visiems laikams įsakinėtų viena galva, vienas valdovas ir vienas bendras karalius, kuris bus renkamas bendrais lenkų ir lietuvių balsais ir rinkimus atliekant Lenkijoje, o paskui patepimą Lenkijos karaliumi ir vainikavimą darant Krokuvoje. Tų rinkimų pagal Aleksandro privilegiją kurios nors šalies neatvykimas negali sukliudyti, nes iš pareigos turi būti šaukiami Lenkijos karūnos ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės tarėjai ir visi luomai.

4. Lietuvos didžiojo kunigaikščio išrinkimas ir jo apšaukimas (pakėlimas), kuris anksčiau buvo vykdomas Lietuvoje, privalo būti panaikintas taip, kad ateityje neliktų jokio ženklo ar panašumo, kuris rodytų ar reikštų Lietuvos didžiojo kunigaikščio kėlimą, arba inauguraciją. O ka-

dangi Lietuvos didžiosios kunigaikštystės titulas ir urėdijos pasilieka, tad renkant ir vainikuojant, jis turi būti kartu apšauktas ir Lenkijos karaliumi, o tuo pačiu ir Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mozūrijos, Žemaitijos, Volynės, Podliasės ir Infliantijos didžiuoju kunigaikščiu...

7. Abiejų tautų seimas ir taryba visuomet turi būti bendri karalystės, Lenkijos karaliaus, bendro valdovo viršenybėje, ir posėdžiauti ponai turi patys kartu su kitais ponais, kaip atstovai su atstovais, ir tartis bendrais reikalais tiek seime, tiek ir be seimo Lenkijoje ir Lietuvoje.

8. Taip pat viena šalis privalo būti kitai patarėja ir parama, kad jo karališkoji didenybė pilnai ir nekeičiamai laikytųsi visų teisių ir privilegijų, duotų visoms sritims ir tautoms, tiek Lenkijos karalystei, tiek ir Lietuvos didžiajai kunigaikštystei ir joms priklausomoms žemėms, kurios bet kokiais raštais, privilegijomis ir teisėmis jo karališkosios didenybės pirmatakų ir paties karaliaus valdovo nuo senų laikų ir nuo unijos pradžios visiems bendrai ir kiekvienam atskirai kuriuo nors būdu buvo suteiktos, lygiai nesiaurintų abiejų tautų laisvių, teismų, pelnytų vietų, pirmenybių, atžymėjimų, kunigaikštiškų ir šlėktų seimų, teismų sprendimų, iš senovės iki šių laikų kiekvienam luomui tvirtai ir nekeičiamai galiojusių...

10. Taip pat visuose nesutarimuose, mes, abiejų tautų prelatai, tarėjai, ponai ir visi luomai bendrai visomis jėgomis ir išgalėmis turime vieni kitiems padėti, kaip bendrai tarybai atrodys naudingiau ir sėkmingiau, laikant bendru reikalu ir ištikimai talkininkaujant tiek sėkmės, tiek nelaimės atvejais. Jokios sutartys bei paliaubų susitarimai su kitomis valstybėmis pagal Varšuvos bendrąjį sutarimą ateityje negali būti sudaromos nei sutariamos, lygiai ir jokie pasiuntiniai į svetimas šalis svarbiais reikalais negali būti siunčiami kitaip, kaip tiktai su abiejų tautų žinia ir bendrai pasitarus, o paliaubos ir sutartys, su kuria nors valstybe anksčiau sudarytos, kurios vienai ar kitai tautai yra kenksmingos, neturi būti vykdomos.

11. Pinigai tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje turi būti kalami bendru susitarimu vienodi ir lygaus svorio, dydžio ir prabos ir užrašo monetoje; tai privalo įvykdyti jo karališkoji didenybė ir tai privalės vykdyti jo karališkosios didenybės įpėdiniai.

12. Įvairius muitus Lenkijoje ir Lietuvoje, sausumos ir vandens, kad ir kuriuo vardu jie būtų vadinami, tiek karaliaus, tiek šlėktų, dvasininkų ir miestų, jo karališkoji didenybė teiksis panaikinti taip, kad jau nuo šio laiko nebebūtų ateityje imama jokio muito iš dvasininkų, iš pasauliečių šlėktų luomo žmonių ir iš jų valdinių nuo bet kurių jų pačių pagamintų ar išaugintų dalykų; tačiau neturi būti panaikinti muitai nuo pirklių nei susitariama su pirkliais darant žalos ir nuslepiant iš seno įprastus karaliaus muitus tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje.

13. Statutai ir įvairūs nuostatai, kurie dėl kurių nors priežasčių buvo Lietuvoje išleisti ir nutarti prieš lenkų tautą dėl žemės turtų lenkams Lietuvoje (draudimo) įsigyti ir laikyti, neatsižvelgiant, kuriuo būdu ir kas juos būtų įgiję ar įgytų, kad ir per žmoną arba išsitarnavimu ar pirkimo arba dovanojimo keliu, mainais bei bet kuriuo įsigijimu pagal paprotį ir bendrąją teisę, — tie visi statutai neturi turėti jokios galios, kaip priešingi teisei, teisingumui ir bendrai broliškai meilei ir unijai bei bendrajai vienybei; bet turi būti visuomet leidžiama tiek lenkui Lietuvoje, tiek ir lietuviui Lenkijoje visokiu teisėtu būdu įsigyti ir laikyti žemės turtus pagal teisę to krašto, kuriame tas turtas yra...

15. Jokių kitų seimų, atskirų Lenkijos ir Lietuvos luomams, nuo šio laiko karalius nešauks, bet visada šauks bendrus seimus tų abiejų tautų, kaip vienam kūnui, Lenkijoje, kur jo karališkajai malonybei ir Lenkijos bei Lietuvos tarėjams atrodys tinkamiausia...

17. ...O jau nuo šio laiko stalo turtų davinėjimas Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje turi būti baigtas, tačiau žemės turtus, kurie iš kunigaikščių ir šlėktų ir ponų šeimų paskiau atiteks jo karališkosios malonybės stalui, jo karališkoji malonybė pagal savo nuožiūrą ir malonę galės duoti tiek lenkų, tiek lietuvių šlėktų tautos žmonėms, kad dėl to nemažėtų karinė žemės tarnyba. Taip pat atgaunant iš Maskvos priešininko pilis, dvarus, žemės valdas ir visokius turtus, jo karališkoji malonybė turės juos grąžinti tiems, kurių tos tėvonijos ir valdos yra buvusios prieš tai, ligi užgrobiant jas priešininkui. O jeigu to vietoje būtų buvę kam kas duota, tai atgauta turės grįžti į karaliaus stalo turtus... Duota Liubline visuotiniame bendrame karalystės seime liepos mėnesio 4 dieną 1569 viešpaties metais...

(Lenk. — AU p. 366—370 Nr. 151)

260. 1573 m. gegužės mėn. 20 d. «Henriko artikulai» — karaliaus prisiekti straipsniai dėl karaliaus padėties ir valstybės santvarkos.

Iš 1576 m. vasario mėn. 8 d. Stepono Batoro duotos išrinkus jį karalium priesaikos.

2. O kadangi šioje garbingoje lenkų, lietuvių, rusų, infliantų ir kitų tautų karalystėje yra nemaža skirtingų tikybų žmonių, kad išvengtume ateityje bet kokių maištų ir suirutės ir dėl tos priežasties skilimo arba tikybinės nesantaikos, kai kurie karalystės piliečiai užsitikrino sau tam tikra konfederacija, jog šioje srityje, tikybos klausimais, turi būti jiems palikta ramybė, kurią mes pažadame laikyti visišką amžiniems laikams.

3. O karalystės reikalais, kurie lies mūsų asmenį ir mūsų orumą, pasiuntinių siuntimą į svetimus kraštus ir taip pat svetimų pasiuntinybių klausymą ir atleidimą, bet kurių kariuomenių ar karių telkimą arba priėmimą, mes ir mūsų palikuonys neturime nieko nei imtis, nei daryti be abiejų tautų karalystės tarybų, nieku nepažeisdami reikalų, kurie priklauso seimui. O vis dėlto tas pasiuntinybes, kurios neliestų visuotinių reikalų ir galėtų būti, atsižvelgiant į jų laiką ir reikalus, atleistos, turime ir galėsime visuomet atleisti su žinia abiejų tautų karalystės tarybų ponų, kurie prie mūsų gyvens...

6. Taip pat dažnai gali atsitikti, jog tokios daugybės senatorių mintys, pažiūros ir nusistatymas gali būti nevienodi ir ne visuomet ir ne visais klausimais bus sutariama, todėl mes ir mūsų palikuonys mūsų galia nieko neturime nutarti, bet, kiek įmanydami, turime stengtis pasiekti sutarimą, atkreipdami dėmesį į visus jų įrodymus, kurie sutiktų su teise, viešosiomis laisvėmis, kurie būtų naudingiausi visuotiniam reikalui ir nebūtų priešingi laisvėms bei įstatymams, kurie mūsų yra suteikti visoms valstybėms. O jeigu neįstengtume pasiekti jų vieningo ir visiems tinkamo sutarimo, tai turime pritarti tiems, kurie arčiausia būtų laisvėms, įstatymams ir papročiams, pagal kiekvienos žemės įstatymus, ir kurie tiktų visuotinei gerovei, išskyrus seimo reikalus, kurie turi būti sprendžiami paprasta tvarka su visų luomų žinia ir pritarimu. Nes yra aišku ir patirta, kad vienas karalius visų didelės karalystės reikalų negali aprėpti,

todėl karalystė galėtų patekti į netvarką ir pavojų. Tad nustatome ir norime turėti amžiną teisę, kad kiekviename visuotiniame seime būtų paskirta ir išvardinta iš karalystės tarėjų 16 žmonių, kaip iš Lenkijos, taip ir iš Lietuvos ir iš kitų karalystei priklausančių valstybių, su visų luomų žinia, ir priskirta prie kitų karalystės Lenkijos ir Lietuvos pareigūnų, kurie visuomet būtų prie mūsų, saugodami mūsų asmenį ir orumą ir viešąsias laisves, be kurių patarimo ir žinios mes ir mūsų palikuonys nieko neturime ir negalime daryti einamaisiais reikalais, neliečiant seiminių. O šie ponai turės žiūrėti, kad visuose reikaluose nieko nebūtų daroma prieš mūsų orumą ir prieš viešąją teisę, iš to vėliau turės atsakyti artimiausiame visuotiniame seime. O vis dėlto kiekvieną poną tarėją senatorių, kiek kartų kuris teiktųsi pas mus atvykti ir apsigyventi, ir prie šio reikalo ir prie kiekvieno kito, kaip tarėją prileidžiame. Ir privalės jie visa ką spręsti ir žinoti. Taip pat šie deputatai nieko daugiau neturės, palyginus su kitais, tiktai tai, kad jie dabar jau, ligi savo kadencijai baigiantis, turės gyventi prie mūsų. Neatsižadant senovės papročio rašyti mūsų raštais neatvykusiems tarėjams, jei kas nors įvyktų, tuojau turi būti seime skiriama tų senatorių 16, kiekvienam pusmečiui 4 žmonės: vienas vyskupas, vienas vaivada, du kaštelionai; pareigas jie turi eiti iš eilės taip, kaip sėdi taryboje. O jei kuris pagal eilę nenorėtų arba dėl teisėtos kliūties negalėtų pasilikti, turi tuojau tame pačiame seime pasisakyti, o jo vietoje turi būti pagal eilę paskirtas kitas. O šie turi būti aprūpinami iš mūsų ir mūsų palikuonių iždo: rusiškųjų žemių vyskupai ir kiti pasauliečių luomo senatoriai, kiekvienas savo pusmečiui po 500 auksinų; ponai Lenkijos kraštų dvasininkai to nėra reikalingi, nes yra gerai aprūpinti.

7. Visuotinis karalystės seimas turi būti šaukiamas ne rečiau kaip kas dveji metai, o jei tai būtų reikalinga kuriam nors būtinam ir svarbiam visuotiniam reikalui, tai abiejų valstybių tarybų ponų patarimu šauksime jį tenai ir tada, kaip to pareikalaus laikas ir visuotiniai reikalai. Ilgiau kaip 6 savaites neturime jo laikyti. Ir prieš tokius seimus, Lenkijoje pagal paprotį, o Lietuvoje pagal Lietuvos didžiosios kunigaikštystės statutą, turi būti pavietų seimeliai, panašiai kaip kad Kole ir Korčine aukščiausias seimelis būna, taip pat turi būti aukščiausias seimelis Lietuvoje Volkoviske. Šiems seimeliams per mūsų pasiuntinius įprastu būdu turime pranešti apie iškilusius reikalus...

10. Kad nebūtų jokių abejonių dėl šlėktos žemių, jos turi likti laisvos visuomet, su visomis gėrybėmis, kurios jose atsirastų; taip pat ir visokie mineralai ir druskos versmės turi liktis, o mes ir mūsų palikuonys neturime drausti jais laisvai naudotis amžiniems laikams...

15. Ypatingai tai pažadame, jog neturime nustatyti nei nutarti jokių mokesčių nei rinkliavų mūsų karališkiems ir dvasinių tarėjų dvarams, taip pat naujų muitų mūsų miestams Lenkijoje ir Lietuvoje ir visose žemėse, kurios priklauso karalystei, be visų luomų leidimo visuotiniame seime. Taip pat neturime leisti nustatyti monopolijų visiems tiems dalykams, kurie yra kilę iš karalystės valstybių, tiek Lenkijos, tiek ir Lietuvos...

17. ...O jeigu, ko saugok dieve, kuo nors prieš įstatymus, laisves, straipsnius, sąlygas nusižengtume ar ko nors netesėtume, tada atleidžiame abiejų tautų karalystės gyventojus nuo ištikimybės ir klusnumo mums.

(Lenk. — VL 2 p. 150—152)

261. 1578 m. Lietuvos feodalų ruošimasis puolamajam karui prieš Rusų valstybę.

Iš karaliaus St. Batoro sekretoriaus Heidenšteino aprašymo St. Batoro vadovaujamo karo žygio prieš Rusų valstybę.

...Didžiausią susirūpinimą kėlė karaliui tai, kad, atsižvelgiant į sumanyto karo didumą, iš viso maža buvo surinkta mokesčio ir, jei net visi būtų išrinkti, vis dėlto neištektų tokio karo išlaidoms. Rūpinosi kiek galėdamas tenkinti visus reikalus. Pinigus iš dalies skolinosi, o iš dalies ėmė iš savo asmeninio iždo. Visoje Lenkijoje įsakė rinkti kareivius. Pasiuntė pas brolį Kristoforą, Transilvanijos kunigaikštį, kad suverbuotų kelias kuopas senų vengrų kareivių ir kelias raitelių. Pavedė Kristoforui Rosdraževiui ir Ernestui Vejeriui rinkti karius Vokietijoje. Lietuvos ponai, kai tik karalius davė jiems žinią apie trūkumus, tuojau, kiek kas galėjo, savo asmeninėmis lėšomis sudarė kariuomenės dalinius ir pranešė jų skaičių, — pasirodė, kad tos kariuomenės skaičius siekė 10 000. Nepaprastai pradžiugintas ta žinia, karalius dar energingiau ėmė rūpintis kitais reikalais ir tuoj išvažiavo į Vilnių... Vilniuje karalius jau ėmė ruoštis karui ir liepė lieti patrankas pagal modelį, kurį iš savo patyrimo pripažino geriausiu. Kaune įsakė pastatyti kilnojamąjį tiltą, kurį naudojo tolesniuose žygiuose. Tas tiltas susidėjo iš atskirų laivų, kurie paskiau buvo sujungiami rąsteliais; taigi, kai tik būdavo reikalas, jie galėjo būti išardyti ir galėjo būti nugabenami vežimais į reikiamą vietą; vienam laivui nereikėjo daugiau kaip dviejų jungų jaučių.

Kadangi kariuomenė dar ne visa buvo susirinkusi ir buvo dideli šalčiai ir jie ilgai truko, net iki šv. Jono (birželio 24 d.), taip kad arkliams pritrūko pašaro... Iš ten karalius nusiuntė Vosylių Lopatinskį į Maskvą su raštais, kuriais skelbė karą...

(Lot. — Reinoldi Heidensteni secr. regii de Bello Moscovitico quod Stephanus Rex Poloniae gessit commentariorum libri VI. Basileae, 1588, p. 28—29)

262. 1588 m. sausio mėn. 28 d. Lietuvos d. k. šlėktų atstovų suvažiavimas susitarti savitarpyje prieš bendrąjį seimą.

III statuto III skyriaus 8 straipsnis.

Apie vyriausiąjį seimelį arba suvažiavimą Slonime prieš didįjį visuotinį seimą.

Siekdami to, kad visų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės žemių atstovai galėtų važiuoti į didįjį seimą sutartinai aptarę ir apsvarstę žemių dalykus ir reikalus, po ko ir seime visuotinio reikalo dalykai be didelio sunkumo geriau ir greičiau būtų sprendžiami, todėl nustatome, kad 2 savaites prieš kiekvieną didįjį visuotinį seimą visi tos valstybės, didžiosios kunigaikštystės, luomai, tiek ponai tarėjai, tiek ir žemių atstovai, turi turėti savo visuotinį suvažiavimą Slonime ir tenai, sudėję savo tarpe visų žemių ir pavietų instrukcijas, turi savo tarpe bendrai tartis broliškoje meilėje apie visus žemių reikalus, privesdami save prie vieno tinkamo dalykų supratimo ir apsvarstymo visos valstybės gerovei, po ko jau ir visos valstybės dalykai geriau ir greičiau galėtų būti nutariami ir sprendžiami didžiajame visuotiniame seime. Taigi tas seimelis Slonime turi trukti, atsižvelgiant į laiką ir reikalą, kad tiktai nebūtų pasivėlinta laiku atvykti į didįjį seimą.

(Rus. — III Stat. p. 126—127)

263. 1610 m. rugpiūčio mėn. 7 d. Lietuvos valstiečių vargai dėl samdytosios kariuomenės elgesio.

Iš Lietuvos didž. kun-stės kanclerio Leono Sapiegos laiško Jonušui Radvilai.

Šviesiausias maloningasis kunigaikšti, pone ir maloningasis mano svaini. ... Taip tatai yra, maloningasis kunigaikšti, jog čia visi dejuoja ir nusiskundžia blogu valdymu ir prastais reikalais, taip panašiai ir yra, bet ką čia besakysi, juk jūsų kunigaikštiška malonybė teikiatės prisiminti senovės lenkišką posakį, kad Respublika laikosi netvarka. Kai dėl karo... siunčiu jūsų malonybei kunigaikščiui, mano maloningajam ponui, raštą, atkreipdamas dėmesį į skriaudas ir nuostolius, kuriuos nuo senų laikų kenčiame iš Infliantų kareivio ir dabar nuo žygiuojančios į Maskvą kariuomenės. Manau, kad Infliantų persvers, o kas blogiausia, kad ir galo jiems nebus, nes tas belzebubas, turėdamas iš karo nesuskaitomą pelną, mūsų vargus didindamas, visuomet Infliantų karą tęs be galo, o mes visuomet jo kumštyje turėsime būti. Ar gali būti didesnė tironija už tą, kurią nuo jo kenčiame? Maskvos kareivis praėjo lyg audra kokia su ledais, bet bematant praėjo; tuo tarpu žmoneliai sėjo, piovė ir maža tepastebėtumei, (kad būta karo), jei dievas duotų greitai galą... O Infliantų kareivis jau dešimtį mėnesių stovyklauja pas mus didžiajam nepasiturinčių valstiečių vargui. Išeina valstietis su jauteliu arti, o kareivis, iš arklo iškinkęs, jautį atima; išvažiuoja valstietis avižų, miežių arba kviečių sėti, o kareivis ir sėklą iš vežimo ima. Bet kas gali suskaityti, kiek vargų ir skriaudų daro Infliantų kareivis. Bemaž visą Lietuvą sunaikino, ir niekas į tai nežiūri. Iš stovyklos, 1610 m. rugpiūčio 7 d.

(Lenk. — LMA BF 431/IV. — L. Sapiegos laiškai — t. I. p. 143—144)

264. 1621 m. lapkričio mėn. 24 d. Drausmės pakrikimas Lietuvos d. k. kariuomenėje.

Iš lauko etmono Kr. Radvilo laiško karaliui.

...Žmonėms gali taip atrodyti, jog dabar iš pavietų karinių būrių kariuomenės padidėjo; bet kas nerikiuotą minią lygins su rikiuotės ir samdomaisiais algininkais? O taip pat jų vietoje kelios kuopos ir samdomųjų algininkų išsiformavo; kas valandą su jais tenka vargti. Daugelis jaunų kareivių, daugelis tų, kurie būriais bastėsi plėšikaudami, ketvirtį (metų) atitarnavę, veda su kareiviais derybas arba tiesiog patylomis išvažiuoja. Jau nei teismai, nei trimitas nebepadės, nei į aikštę išvedimas, tikiu, kad šio nusistatymo nepalaužtų, nors dabar su kardu prie jų kaklų kas stovėtų. Tad manau, kad didesniam pagąsdinimui ir greitesniam nubaudimui jūsų karališkoji malonybė teiksitės aplinkraščiu duoti pareigūnams universalus, kad tokius pabėgėlius ir maištininkus, iš kariuomenės ištrimituotus, ne pakęstų, bet juos baustų, nes tokiu būdu viltis likti nebaudžiamam būtų atimta, karo disciplinos rimtumas į savo vėžes įeitų; kuopos nebemažėtų ir vargšams kuopų vadams, kurie raiteliams samdyti turi naujas išlaidas pakelti, netektų tokių didelių savo turto nuostolių. Taip pat minėti būriai atėjo į stovyklą, pareikšdami, jog daugiau kaip vieną ketvirtį netarnausią. Nuolankiai prašau, jei jūsų karališkoji malonybė turite kokį būdą jiems sulaikyti, teikitės jį pavartoti ir man jūsų valdovišką valią tuo reikalu praneškite, nes kariuomenėje bus didelė spraga, jei nuo manęs bėgs...

(Lenk. — RSVP p. 118—119)

265. 1622 m. sausio mėn. 27 d. Lietuvos valstiečius engia samdytinė kariuomenė.

Iš Lietuvos lauko etmono Kr. Radvilos laiško Lietuvos kancleriui.

Kariuomenė man kasdien mažėja, iš dalies todėl, kad pilims paskiriamos įgulos, iš dalies todėl, kad pasitraukia pavietų kuopos, kurių būtų buvę geriau niekuomet nė nepažinti, o jų vietoje jokios paramos atsiunčiant negirdėti. Tamsta juk turi žinoti, jog nei raitųjų, nei pėstininkų kuopos iš Lietuvos nebeatvyksta, tiktai vargšus valstiečius negirdėtu būdu engia, ir, be to, imdamos iš jų pinigais atsipirkimą. Tokioje nesuvaldomoje savivalėje, žinau, kas yra mano pareiga, bet kadangi buvo norėta šiuos žmones turėti išimtus iš mano jurisdikcijos ir nieko man apie juos nebuvo pranešta, tad žiūriu į dalykus iš tolo. Gal visuotinis pasibiaurėjimas dėl šios nesėkmės mus išmokys, kaip kenksminga yra bent kiek mažinti respublikos pareigūnų autoritetą. Tamstai teks užsiimti šitų klaidų taisymu, kad palikuonys neturėtų priežasties prikaišioti mūsų laikams...

(Lenk. — RSVP p. 147)

266. 1632—1633 m. Lietuvos d. k. samdytinės kariuomenės savivalė Lietuvoje ir Baltarusijoje.

Iš Lietuvos didž. kun-stės kanclerio A. St. Radvilos dienoraščių.

Linksma tad grįžo mūsų kariuomenė į tėvynę. Bet tėvynė ją nelinksmai priėmė, nes algininkai kareiviai, blogesni už priešą, praeidami, bajorų, dvasiškių ir karaliaus dvarus plėšė, pinigus atiminėjo, nepakeliamus maisto davinius ėmė ir krovė į savo vežimus ir tiek sužiaurėjo, jog, pritrūkę arklių, įkinkydavo vargšus valstiečius į vežimus ir juos lazdomis ir botagais varydavo. Manytumei, kad totorių gaujos, bet ne krikščionių kariuomenė žygiuoja, deja, ir laukiniai totoriai daugiau meilės ir pasigailėjimo artimajam turi, negu kartais mūsiškiai. Lenkai ypač pasirodė Lietuvoje. Net vaikus prievarta iš tėvų atimdavo; net mano Pinsko seniūnijoje nepasiturį tėvai turėdavo juos už pinigus išsipirkti. Menka yra mūsų karalystės būklė; čia pergalė prieš priešą ir triumfas, tačiau ašaros ir saviškių priespauda vargdieniams valdiniams. Nežinau, ar ne labiau norėtų vargšai valstiečiai karo, kaip tokios taikos...

(Lenk. vert. iš lot. — PAR 1 p. 212)

V. KULTŪRA IR BUITIS

267. 1560 m. D. k. Žygimanto Augusto išlaidumas brangenybėms ir puošmenims.

Iš popiežiaus nuncijaus vysk. B. Bongiovani pranešimo.

Karalius neturėjo iš Lietuvos pajamų daugiau kaip 100 000 talerių, bet kai iškirsdino miškus, išmatavo žemes, atleido liaudį nuo kai kurių apsunkinamų mokesčių ir kai žmonių padaugėjo, dabar turi kiek daugiau kaip 500 000 talerių metinių pajamų...

Karalius turi Vilniuje 180 patrankų didelio kalibro, daugelį mažesnių, ir kadangi yra pamėgęs tuos ginklus, ketina daugiau jų nuliedinti...

Karalius laiko arklidėse 2 000 žirgų, iš jų 600 esu matęs, kiti buvo kaimuose ganyklose, taip pat eržilų ir kumelių.

Esu matęs taip pat 20 karaliaus šarvų, iš jų 4 puikiausio darbo, būtent vieni su gražiais piaustymais ir sidabru sodintomis figūromis, atvaizduojančiomis visus pirmatakų pasiektus Maskvos nugalėjimus, jie atsiėjo 6 000 škudų. Kituose atvaizduoti kiti laimėjimai.

Karalius dėvi paprastai, bet turi visokios rūšies drabužių — vengriškų, itališkų, auksu siūtų, šilkinių, vasarinių ir žieminių, pamuštų sabalais, vilkais, lūšimis, juodosiomis lapėmis, — jų vertė daugiau kaip 80 000 aukso škudų.

Jis nepaprastai mėgsta brangenybes ir vieną dieną rodė man jas slaptai, nes slepia jas nuo lenkų, nenorėdamas, kad žinotų, jog yra išleidęs milžiniškas lėšas joms pirkti. Turi savo kambaryje stalą nuo sienos ligi priešingos sienos, ant kurio padėta 16 dėželių dviejų uolekčių ilgio ir pusantros pločio, pridėtų brangenybių. Keturias jų 200 000 škudų vertės jam yra atsiuntusi motina iš Neapolio. Keturias kitas yra nupirkęs pats karalius už 550 000 aukso škudų, jose yra Karolio V rubinas 80 000 aukso škudų vertės, taip pat jo deimantuotas medalis Agnus dei dydžio, — jame iš vieno šono yra erelis su Ispanijos herbu, iš antro šono dvi kolonos su užrašu Plus ultra, be to, daugybė rubinų, smaragdų aštrių ir keturkampių. Likusiose 8 buvo senoviškos brangenybės, jų tarpe kepurė, pilna rubinų, smaragdų ir deimantų, verta 300 000 aukso škudų. Žodžiu, mačiau tiek brangenybių, kiek nesitikėjau rasti sukauptų vienoje vietoje, su kuriomis Venecijos ir popiežiaus lobynai, kuriuos taip pat esu matęs, negali lygintis.

Be sidabro, vartojamo karaliaus ir karalienės, ižde yra 15 000 svarų auksuoto sidabro, kurio niekas nenaudoja. Čia yra laikrodžių žmogaus didumo su figūromis, vargonai ir kiti (muzikos) instrumentai, pasaulis su visais dangaus ženklais, dubenys ir indai su visokiais žemės ir jūros žvėrimis. Pagaliau auksuotos taurės, duodamos vyskupų, vaivadų, kaštelionų, seniūnų ir kitų pareigūnų, kai jie gauna iš karaliaus paskyrimą.

Turi pagaliau 30 balnų ir kamanų žirgams, tokių brangių, kad pamatyti kur nors kitur brangesnių negalima. Kad kai kurie jų yra iš gryno aukso ir sidabro, tai nestebina, žinant, kad jie yra tokio karaliaus, bet kad tai yra kartu puikiausi dailės kūriniai, tuo niekas nepatikėtų, kas nėra jų matęs.

Man buvo parodyta paskiau apranga 20 pažų su aukso grandinėmis, kurių kiekviena buvo verta 800 vengriškų dukatų, ir daugelis kitų retų ir brangių daiktų, kuriems suminėti reikėtų per daug laiko sugaišti...

(Lenk. vert. iš ital. — RNA 1 p. 98—100)

268. 1568 m. liepos mėn. 10 d. Lietuvos bajorija nori turėti Vilniuje arba Kaune vidurinę mokyklą.

Iš d. k. Žygimanto Augusto atsakymų į bajorijos prašymus seime.

54 straipsnis. Dėl kolegijos

Pranešėte taip pat savo prašymus dėl kolegijos steigimo Vilniuje arba Kaune. — Tai galės būti padaryta su laiku, ypač taikos metu.

(Rus. — LMPb sk. 478)

269. 1577 m. kovo mėn. 27 d. Vyskupui įsikišus, nekatalikams draudžiama statyti Vilniuje šventoves ir mokyklas.

Karaliaus Stepono Batoro įsakymas Vilniaus vaivadai.

Steponas... Prakilniajam Mikalojui (Radvilai), Vilniaus vaivadai, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kancleriui... Mums pranešė gerbiamasis Kristuje tėvas ponas Valerijonas, Vilniaus vyskupas, kad kai kurie namai ir rūmai mūsų Vilniaus mieste yra perkami ar jau nupirkti tam, kad įsteigtų juose naujas mokyklas, arba įrengtų šventoves, arba darytų kažin kokius nepaprastus ir nenustatytus susirinkimus. Tatai prieštarauja ne tiktai jurisdikcijai Vilniaus vyskupo, kuriam priklauso rūpinimasis bažnyčiomis ir mokyklomis, bet dar daugiau mūsų karališkajai valdžiai, be kurios sutikimo nei naujos šventovės, nei mokyklos negali būti statomos, nei renkami ir šaukiami neįprastiniai susirinkimai, ypač mūsų miestuose. Kokiu būdu tatai galėtų būti leidžiama mūsų miestuose, jei niekas, net privatus asmuo, neleistų to daryti savo dvaruose. Todėl šiuo karališkuoju mūsų mandatu draudžiame ir neleidžiame bet kam, kurio aukšto rango ir luomo bebūtų, nei viešai nei privačiai statyti nei statydinti jokią naują šventyklą, namus bei kiemą mokyklai surinkti ir susirinkimui mūsų Vilniaus mieste, o pastatytuose namuose steigti mokyklas arba bet kokius neįprastinius susirinkimus, grasinant už peržengimą tų namų netekimu arba atėmimu ir, be to, 10 000 kapų grašių bauda mūsų iždui Lietuvos didžiosios kunigaikštystės pinigais ir valiuta. Šitą mūsų mandatą ir draudimą norime, kad tavo ištikimybė įsakytum įrašyti į pilies aktus ir pasistengtum paskelbti visuotinei žiniai ir pranešti mūsų karališkuoju vardu iš savo pareigybės, mums nesant, kiekvienam, kas nežiūrint to drįstų kėsintis, kiekvieną kartą, kai bus reikalas vykdyti, išlaikant taiką skirtingų tikybų tarpe, ir vis dėlto neleidžiant statyti ir steigti jokios naujos mokyklos, šventovės arba namų aukščiau minėtiems dalykams bei susirinkimams; tenedaro kitaip, norėdamas turėti mūsų palankumo... Duota Vladislavijoje 1577 viešpaties metais kovo 27 dieną.

(Lot. — AVK 8 p. 3—4)

270. 1578 m. Lietuvos valstiečių priespauda ir varginga buitis.

Iš A. Gvagninio Rytų Europos kraštų (Sarmatijos) aprašymo.

Varginga giminė gyvena daugiausia dvaruose ir kaimuose sunkios vergovės prispausta, nes bet kas, būrio palydovų lydimas įėjęs į valstiečio namus, gali ką tinkamas nebaudžiamas išdarinėti, grobti ir atimti valstiečiui būtinai reikalingus daiktus ir net žiauriai jį patį mušti. Valstiečiai, kreipdamiesi į savo ponus bet kokiu reikalu, be dovanų negali prie jų prieiti, o jeigu juos kartais ir priima, tai nukreipia pas urėdus ir tarnautojus, kurie, negavę dovanų (kyšių), nieko gera nenutars, nes Lietuvoje kiekvienas teisėjo žodis yra auksas. Valstiečiai dirba savo ponams 5, kartais ir 6 dienas, pirmadieniais jiems leidžiama dirbti sau, bet dažniausiai sekmadieniais jie baigia kokį nors darbą, — žemdirbiai nežiūri jokių šventųjų švenčių, — jie aria, piauna javus arba šienauja pievas, kulia ir t. t. Ir Rusioje (Baltarusijoje) tai yra įprasta. Jeigu paklausi: Kodėl dirbi sekmadienį? — žmonės paprastai atsako: Argi sekmadienį valgyti nereikia? Kasmet jie moka 3 ar 4 kartus įsakytus mokesčius valstybės sienų apsaugai, o be to, juos užgulė sunki duoklių ir išradingų mokesčių

ponui našta. Maistui jie vartoja juodą duoną ir labai rupius miltus (bėralinius) iš labai prastų rugių drauge su akuotais. Valstiečiai turi kaimuose ir miestuose kaimiškus malūnus arba rankines girnas, po 3 ar 5 namuose, ir jomis mala grūdus; sukdami šias girnas rankomis, jie savo protėvių papročiu dainuoja labai dažnai drauge kažkokią kaimišką dainą, minėdami žodžius «malu», kartodami tą žodį daug kartų, lyg refreną; tai būdinga vienodai vyrams ir moterims, visi jie, dirbdami darbą, tuo pat metu apie tai (apie tą darbą) kaimiškas dainas dainuoja. Taip pat jie turi ilgokas medines dūdas (trimitus) ir, pūsdami jas, išgauna įvairių keistų ir nedarnių garsų, o kartais vienas žmogus pučia vienu metu dvi dūdas, iš ko susidaro atitinkama harmonija.

Beveik visi lietuviai ir žemaičiai, o taip pat latviai dėvi paprastais pilkos spalvos drabužiais, todėl jei pamatysi turguje stovinčią liaudį, nepastebėsi nei vieno, apsivilkusio kitaip, kaip pilkais drabužiais; taip pat gamina avalynę iš liepos karnų arba gyvulių odos, kurią nulupa drauge su plaukais. Darosi lengvus vežimus, visai nenaudodami geležies, viską sutvirtindami mediniais kuoliukais, ir viską vietoje geležies sukalinėja medžiu. Tekiniams jie išlenkia medį iš vieno gabalo, padarydami iš jo tikrą apskritimą. Jie niekada netepa vežimų taukais ar derva, ir kai daug jų važiuoja vienu metu, toli girdėti kažkoks keistas girgždančių ašių garsas...

Visų rūšių javus jie iš pradžių išdžiovina stipriai prišildytų jaujų dūmuose, o po to iškrato (iškulia) šalia pastatytuose kluonuose.

(Lot. — GSED)

271. 1579 m. balandžio mėn. 1 d. Aukštosios mokyklos Lietuvoje įsteigimas.

Karaliaus Stepono Batoro privilegija jėzuitų akademijai Vilniuje.

...Steponas... Kadangi didžiai gerbiamas Kristuje tėvas ponas Valerijonas, Vilniaus vyskupas, mūsų senatorius, pasižymįs tiek nepaprastu pamaldumu, tiek ir protingumu, mūsų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės Vilniaus mieste pasikvietęs įkurdino šv. Jėzaus draugijos profesorius dėstyti šventajai teologijai ir humanitariniams mokslams, kaip filosofija ir laisvieji menai, jiems pastatė kolegiją ir suteikė visa kita, kas atrodė svarbu tam, kad galėtų patogiai įsikurti, jaunuomenę tinkamai pamaldumo ir rašto mokyti ir dėstyti visokios rūšies mokslus, išskyrus jurisprudenciją ir mediciną, (tai) iš jo tokių pastangų ir tokio karšto užsimojimo (mes) gavome didelį džiaugsmą, ir tuo didesnį, kuo daugiau net ir patys iš savo patirties gavome žinių, jog tie profesoriai bemokydami parodo didžiausią sąžiningumą, stropumą ir uolumą. Todėl norėdami prie šių puikiųjų didžiai gerbiamo Vilniaus vyskupo pastangų patys pridėti dar ir tai, kas šiuo atveju sudaro mūsų karališkąją pareigą ir priklauso nuo mūsų galios, nutarėme pasirūpinti duoti, leisti ir suteikti, kiek nuo mūsų priklauso, šiai Vilniaus mokyklai, jo tėviškos malonybės įsteigtai, kad šv. Jėzaus draugijos tėvai imtų dėstyti visus dalykus, akademijos ir universiteto teisę, privilegiją ir padėtį, kokią turi kitos kolegijos mūsų karalystėje. Todėl šiuo mūsų raštu duodame, leidžiame ir suteikiame, norėdami, kad tas Vilniaus šv. Jėzaus draugijos universitetas naudotųsi, turėtų pelną ir džiaugtųsi visomis privilegijomis, imunitetais, laisvėmis, kuriomis kitos kolegijos ir universitetai mūsų karalystėje, o ypač

Krokuvos universitetas, naudojasi, džiaugiasi, gavę sau kaip gausias ir dosnias dovanas iš dieviškųjų mūsų pirmatakų, o ypač iš ankstyvesniojo karaliaus, šviesiausiojo Vladislovo, ir kad šių visų mokslų, būtent teologijos, metafizikos, fizikos ir logikos, išskyrus jurisprudenciją ir mediciną, bakalaurai, magistrai ir daktarai galėtų būti renkami ir pakeliami (paaukštinami) ir pakelti galėtų naudotis tuo pačiu autoritetu ir teisėmis, kaip kituose mūsų karalystės universitetuose ir kolegijose. Šiuos visus profesorius, daktarus, magistrus, bakalaurus, visus studentus, visumoje ir atskirai imant, atleidžiame nuo visokios dvasinės ir pasaulietinės jurisdikcijos; taip pat atleidžiame nuo visų mokesčių, duoklių, rinkliavų ir visų bet kurių prievolių (juos) kartu su jų rektorium; o tas jų rektorius jiems bus tarsi savas betarpiškas teisėjas. ...Duota Vilniuje 1579 metų balandžio mėnesio 1 d. ...

(Lot. — BUV 1 p. 51—52)

272. 1579 m. rugsėjo-spalio mėn. Krakių parapinė mokykla; jėzuitinė knygų cenzūra.

Iš Žemaičių vyskupystės vizitacijos protokolo.

Rugsėjo mėn. ... 23 d...

Vizitatorius gerbiamasis ponas Tarkvinijus Pekulus... būdamas Krakių miestelyje... nuvyko į bažnyčią ir paklausė esantį tenai asmenį..., kas jis yra ir kuo vardu? — Atsakė: Aš esu mokyklos mokytojas ir vadinuosi Adomas Grockis... Paklaustas tasai mokyklos mokytojas... kiek turi mokinių? — Atsakė: Turiu 12, bet dabar dėl prekymečio nelanko mokyklos, — ir dar paklaustas pono (vizitatoriaus) pasakė: Aš mokau Kornelijaus (lotyniškos) gramatikos ir garbingo gyvenimo ir mažojo katekizmo...

Ponas vizitavo klebonijos namus (kun. M. Daukšos), jie yra gana geri ir juose yra nemaža įvairių mokslų knygų, gana gerų ir katalikiškų, išskyrus graikų kalbos gramatiką su Pilypo Malanchtono prakalba, Mecelerio graikų kalbos gramatiką ir Erazmo Roterdamiečio Adagią...

Spalio mėn. 13 d. Medininkuose.

Tas pat gerb. ponas Tarkvinijus Pekulus ir t. t., vizitatorius, baigęs Krakių bažnyčios vizitaciją ir t. t., įsakė... Taip pat įspėjo (kun. Daukšą), be to, kad draudžiamas knygas, būtent Adagią ir kitas, sudegintų arba sunaikintų arba pristatytų 6 mėnesių terminu tėvams jėzuitams ištaisyti, gresiant 2 kapų grašių bauda...

(Lot. — APh 4 p. 68—74)

273. 1583 m. rugpiūčio mėn. 4 d. Valstiečiai prievarta verčiami eiti į bažnyčią ir mokytis poterių.

Pono E. Valavičiaus, evangeliko, nuostatai savo Naujamiesčio dvaro, Upytės pav., valstiečiams, dėl bažnyčios lankymo ir mokyklos.

Ostafijus Valavičius, Vilniaus ponas (kaštelionas), Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kancleris, Beresto ir Kobrino seniūnas. Pranešu, kad, būdamas savo Naujamiesčio dvare Upytėje, nutariau 1583 m. rugpiūčio mėnesio 4 dieną:

Nutarimas, kaip mano urėdininkui Petrui Vodorackiui ir kitiems, kurie bus vėliau, elgtis su valdiniais dėl dievo garbinimo ir stabmeldystės,

raganavimo, burtininkavimo, per didelio girtuokliavimo, svetimoteriavimo ir panašių piktadarybių išnaikinimo, taip pat dėl špitolės (prieglaudos) tvarkymo mano dvare Upytėje.

Visų pirma, kad valdiniai iš visų kaimų kiekvieną sekmadienį eitų į bažnyčią klausyti dievo žodžio ir melstis. O jeigu ūkininkas negalėtų ateiti, tada (turi ateiti) žmona, sūnus, duktė arba šeimynykštis, o jei dėl kurio ūmaus reikalo ir jie negalėtų ateiti, tai turi pranešti apie tai suolininkui arba dešimtininkui, o suolininkas, būdamas bažnyčioje, turi pranešti pamokslininkui tą priežastį: ligą arba gyvulio pragaišimą ir visokius kitokius panašius atsitikimus, — ir pamokslininkui su urėdininku ištyrus, jei būtų nebuvęs dėl rimtos priežasties, tai jis turi būti atleistas nuo toliau nurodytos baudos. O jei viso to nepadarytų, tai turi sumokėti baudos 1 grašį špitolei, ir vaitas visoje vaitystėje turi išieškoti tai su urėdininko ir pamokslininko žinia ir tai turi būti atiduota špitolės tvarkytojams. O jeigu pakartotinai įvyktų su tuo pat (žmogumi), kad neatėjo be pagrindo, tai turi sumokėti baudos špitolei 2 grašius, o jeigu ir trečią kartą toks nedievobaimingas neklaužada žmogus pasirodytų esąs mano mieste arba valsčiuje, jis turi būti vaito pristatytas urėdininkui ir urėdininkas turi jį (įsakyti) įkaustyti į kenges ir laikyti per dieną prie bažnyčios, ir jis turės sumokėti, laikomas kengėse, dvigubą baudą, t. y. 4 grašius, špitolei, o kol nesumokės, neturi būti paleistas. O tam reikalui turi būti paskirti visuose kaimuose dešimtininkai, tai yra 9 valakams dešimtasis, kuris tai prižiūrėtų ir visada sekmadienį ateitų su visais savo dešimtijos (žmonėmis), privalančiais ateiti, ir išeidamas iš bažnyčios praneštų pamokslininkui tuos, kurie nebūtų atėję ir dėl kurios priežasties, ir pamokslininkas turi tai įrašyti registre. Jeigu jau pats šeimininkas negalėtų ateiti į bažnyčią dėl ligos arba dėl kurio atsitikimo, tada teateina iš tų namų žmona, vaikas arba šeimynykštis, kad parėjęs galėtų namiškiams papasakoti, ką yra išmokęs bažnyčioje.

Burtininkų, kerėtojų, vagių, girtuoklių, plėšikų, svetimoteriautojų ir tokių, kurie gyvena santuokiškai be jungtuvių, — kad jų ir panašių į juos piktadarių nebūtų mano valdinių tarpe; tokius reikia griežtai bausti, varyti iš mano miesto ir valsčiaus, bet tokių nenaudėlių žmonių kilnojamojo turto, gyvulių ir grūdų pusę tepasiima jie su savimi, o antrą pusę turi palikti tiems, kas liks namuose, ypač įpėdiniams valdiniams, kurie nėra kalti tokia piktadarybe; nes jei tokią piktadarybę yra daręs tėvas ir motina, tai jį su žmona išvaryti lauk ir su tais vaikais, kurie būtų tokios piktadarybės kaltininkais...

Jeigu kas iš mano valdinių norėtų duoti vaikus į mokyklą ir jie neturėtų kuo misti, tokius ir kitokius našlaičius reikia priimti ir juos aprūpinti drabužiais ir maistu, ko negali duoti tėvai. Ir dar, kadangi valsčiuje ir mieste daug yra žmonių, kurie nemoka poterių ir tikėjimo išpažinimo, todėl valdiniams reikia įsakyti, grasinant bausme, kad, apsidirbę rudenį, tai yra po šv. Mykolo, kasmet leistų į mokyklą savo sūnų, kuris būtų pradedant nuo 8 arba 9 metų ir ne vyresnis kaip 15 metų, kad išmoktų poterių ir tikėjimo išpažinimo ir 10 dievo prisakymų, o kai bus išmokę, kad būtų paleistas namo ir kad tenai savo tėvams ir kitai namų šeimynai kasdien prieš pradedant darbą sukalbėtų ir apsakytų, o kad pats to nepamirštų, kiekvieną sekmadienį atėjęs iš namų turi bakalarui (mokytojui) papasakoti, ką išmoko, ir kitus namiškius turi to pat mokyti. O jei jis neturės namie kuo misti, tada tokiems maistas turi būti duodamas iš mano dvaro

ligi to laiko, kol išmoks. Ir kad tą nutarimą valdiniai įvykdytų ir per žiemą savo vaikus leistų į mokyklą, grasinant kapos gražių bauda, — ta bauda turės būti išieškota špitolei iš nepaklusniųjų su mano žinia, kai man urėdininkas duos žinią. — Parašas: sava ranka.

(Rus. — ZPR I/1, 1925 m., p. 93—96)

274. 1592 m. sausio mėn. 4 d. Mokykla prie Šiluvos evangelikų bažnyčios.

Iš S. Vnučkienės bažnyčios ir mokyklos aprūpinamojo rašto.

...Aš, Zofija Šimanaitė Mitkevičaitė Pašušviškaitė, pono Morkaus Vnučkos, jo karališkosios malonybės maršalko, Rietavo tijūno... likusi žmona... visą mano Šiluvos dvarą ir Pašakarnio palivarką... (skiriu) didinti viešpaties dievo šventai garbei... Taip patvarkau ir nustatau būsimiems laikams, kad prie tos evangelikų bažnyčios Šiluvoje būtų mokykla, kurioje turi būti bakalaras, arba mokytojas, — žmogus geras, dievobaimingas ir laisvuose moksluose gerai išsilavinęs. Jam kiekvieniems metams turi būti mokama po 100 lenkiškų auksinų ir duodamas tinkamas išlaikymas, o antram padėjėjui po 40 auksinų ir tinkamas išlaikymas, trečiam, kuris mokytų rusiško rašto, tai yra dijokui, 30 auksinų ir tinkamas išlaikymas. Be to, prie bakalarų turi būti paimti neturtingų šlėktų luomo vaikeliai, kurių tėvai savo lėšomis neįstengtų leisti į mokslą, kad tik būtų iš (evangelikų) tikybos namų, arba ir iš pamokslininkų vaikų. Tų vaikelių turi būti ketvertas; tiek drabužius, tiek ir valgį arba išlaikymą jiems turi duoti urėdininkas, padorų ir atitinkamą jų luomui, iš činšų, iš klojimų ir iš daržininko. O bakalarai, kaip sau pasirinks: arba valgį dvare arba imti grūdais ir kitais maisto reikmenimis — tai palieka jų valiai. O šitie vaikeliai, kadangi bus auklėjami arba bus auklėtiniai bažnyčios, todėl, kai jie užaugs, turės būti arba pamokslininkais, arba mokyklų mokytojais, arba taip pat kuo nors patarnauti dievo susirinkimui (bažnyčiai) tiek čia Šiluvoje, arba taip pat kur ir kam viešpats dievas juos teiksis paskirti. O bakalarai, būdami mokykloje prie tos Šiluvos bažnyčios, turi ir privalės visus vaikelius, kiek tik jų viešpats dievas parūpins, mokyti dovanai, neimdami iš nieko jokio užmokesčio, nes užmokestis mano yra jiems aukščiau paskirtas, juo turės tenkintis. Jie turi būti tikri evangelikai ir geri krikščionys ir jie neturi skelbti įvairių tikybų arba nukrypimų, sektų, atskalų ir ginčų arba daryti ką papiktinama; taigi, jeigu kuris iš jų pasirodytų toks, — saugok to viešpatie dieve, — neturi būti pakenčiamas, bet tuojau, kaip parkuota avis, turi būti atskirtas nuo sveikųjų ir išmestas šalin, nes patys mokytojai tiek suaugusiems bažnyčioje, tiek jaunuoliams ir vaikams mokykloje turi būti visiems juos klausantiems geru pavyzdžiu visokio dievobaimingumo ir pamaldumo. O vaikeliai turi būti priimami į mokyklą mokytis, nors jų tėvai ir nebūtų evangelikai, kad tik nešmeižtų viešpatį dievą. Ir tie bakalarai privalės šventomis dienomis su visais vaikais eiti į bažnyčią, garsiai garbinti viešpatį dievą, garsinti jo šventą vardą, neturi to pamiršti ir šiokiomis dienomis...

(Lenk. — ZPR I/1, 1925 m., p. 139—142)

275. 1599 m. Lietuvos bajorijos sulenkėjimas ir atsisakymas nuo lietuvių kalbos.

Iš M. Daukšos prakalbos Postilei.

Nors iš tiesų retas yra mūsų tarpe, ypač iš iškilesniųjų, kuris nemokėtų lenkų kalbos ir negalėtų skaityti lenkiškai rašytų pamokslų, tačiau, mano manymu, didžioji dalis yra tų, kurie lenkų kalbos arba nesupranta arba nekiek jos temoka. Žinau, kaip visos tautos gerbia, myli ir brangina veikalus, rašytus tėvų kalba, ir todėl, manau, visose tautose pradėta versti knygas iš vienos kalbos į kitą. Tiktai mūsų lietuvių tauta, pramokusi lenkų kalbos ir ją vartodama, taip yra paniekinusi, apleidusi, kuone išsižadėjusi savos kalbos, jog kiekvienas tai mato, bet ar gerai yra padariusi, vargu ar kas ją pagirs už tai.

Kur gi yra, sakau, pasaulyje tauta tokia prasta ir niekinga, kuri neturėtų šių trijų savų ir lyg įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos? Visų amžių žmonės kalbėjo savo gimtąja kalba, visados rūpinosi ją užlaikyti, skleisti, tobulinti ir gražinti. Nėra tautos tokios menkos, nėra žemės sklypo tokio neverto, kur nebūtų vartojama sava kalba. Tąja kalba yra rašomi paprastai visi įstatymai. Jąja leidžiamos istorijos, savos ir svetimų tautų seni ir nauji veikalai. Jąja aptariami visi valstybės reikalai. Jąja gražiai ir padoriai yra atliekami visi reikalai bažnyčioje, taryboje, namie...

Galima suprasti, koks sumišimas ir netvarka kyla žmonėse, kai viena tauta, visiškai paniekinusi savo tėvų kalbą, taip yra pamilusi kitos tautos kalbą, lyg būtų ne savo krašto ir kalbos žmonės, pamiršdama, jog dievas ir gamta liepia jai sava kalba kalbėti. Ne žemės derlingumu, ne drabužių įvairumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tauta, bet labiau išlaikymu ir vartojimu savo kalbos, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę. Gimtoji kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, visuomeniškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink kalbą, — sunaikinsi santaiką, vienybę ir visa gera... Visa tai sakau ne tuo tikslu, kad peikčiau vartojančius ir pramokstančius svetimas kalbas, tai visados ir visiems žmonėms turėjo ir tebeturi savo garbės ir vertės...

(Lenk. — Daukšos Postilė)

276. 1611 m. Katalikybės nesėkmingumas ir žemaičių liaudies laikymasis pagonystės papročių.

Iš jėzuitų veiklos metinės apyskaitos.

Kražių tėvų... buvo stengtasi ne tik katalikus pataisyti bei eretikus atgal (į bažnyčią) sugrąžinti, bet ir pagonis, kurių čia dar ir dabar tebėra labai daug, į teisybės šviesą atvesti. Ir, iš tikrųjų, daugybė stabmeldiškųjų išmonių kūrėjų, teisybės priversti, išties tikrajam dievui rankas (pasidavė). Jie garbindavo įvairius dievukus, savo kvapu primenančius senovinės tuštybės pabaisas: Žemėpatį, kurį pagal antikinius pavyzdžius galėtum pavadinti žemiškuoju Plutonu, Andeivį[1] — Neptūną,

[1] Panašaus pavadinimo lietuvių garbinamą dievybę mini rusiškieji XIII a. šaltiniai.

Bieaukurį — vaisių saugotoją, Pagirnį — Cererą, Užpelenį — larus ar Vestą, ir kitus panašius. O yra tokių, kurie lyg dievybę garbina nekertamus miškus ir šilus, kuriuose, jų nuomone, šventvagystė yra nulaužti net mažiausią šakutę. Ir todėl, jeigu jie patiria gyvulių, javų nuostolių, jeigu juos ištinka kokia nors kūno nesveikata ar kas nors kita, jie tariasi esą baudžiami už šilo pažeidimą; o tie, kurie ištiestų rankas miškui kirsti, jų tikrų tikriausiu įsitikinimu, turėtų būti nubausti raumenų sutraukimu. O tuo tarpu kiti vyrai ir moterys atlikinėdavo bedieviškas aukas ant kapų prosenelių ir draugų vėlėms ir keletą kartų per metus, o ypač per Velykų, Kalėdų ir Visų šventųjų šventes jiems dažniausiai rengdavo puotas...

(Lot. — ALSI 1611 m., p. 683—685)

277. 1622 m. gegužės mėn. 11 d. Miestelėnai ir valstiečiai prievarta verčiami eiti į bažnyčią ir atlikti bažnytines apeigas.

Upytės valsč. laikytojo taisyklės Klovainių parapijos valstiečiams.

Jarašius Valavičius, Žemaitijos generalinis seniūnas ir t. t. Mano laikomo karaliaus Upytės valsčiaus vaitams, suolininkams ir vyrams, esantiems Klovainių parapinės bažnyčios apylinkėje. Skelbiu, kad kunigas Mikalojus Igolčicas, Klovainių klebonas, iš savo ganytojiškos pareigos pranešė man, kad neinate į savo parapinę bažnyčią sekmadieniais ir nustatytomis didžiosiomis šventėmis ir nevykdote kitų krikščioniškų katalikiškų pareigų, bet dažnai ir įvairiai peržengiate dievo valią ir bažnyčios prisakymus.

Todėl įsakau jums visiems, kad eitumėte į savo Klovainių bažnyčią, tie, kurie gyvenate per mylią atstumo, kiekvieną šventadienį ir sekmadienį, kurie esate per 2 mylias atstumo — bent kas antrą savaitę, kurie esate per 3 mylias atstumo — kas trečią savaitę, išskyrus tą laiką, kada kelias yra labai pabiuręs arba yra užėję kareiviai arba dėl kurios kitos rimtos priežasties, bet ir tada turite išsiųsti po kelis iš kiekvieno kaimo, tiek tam, kad pasakytų, kodėl ne visi ateis, tiek ir tam, kad žinotumėte kiekvienos savaitės pasninkus ir šventes. O jeigu kuris mano tenutos valdinys, nepaisydamas to įsakymo, nešvęstų sekmadienių ir švenčių, neitų į bažnyčią pagal tą mano patvarkymą, neklausytų šventųjų mišių ir pamokslo arba, nežiūrėdamas į bažnyčios draudimą, dirbtų šventadieniais arba sekmadieniais, kiekvienam tokiam nustatau tokią pabaudą, kad už kiekvieną kartą, kai bus nebuvęs bažnyčioje be rimtos priežasties, taip pat bus dirbęs nustatytą šventadienį arba sekmadienį, turi duoti į bažnyčios dėžutę po 3 liet. grašius; o jeigu dažnai būtų tuo kaltinamas, tada, įmokėjęs pabaudą tiek už savo nebuvimą bažnyčioje, tiek už darbą šventadieniais ir sekmadieniais, be to, dar turės sekmadienį arba šventadienį stovėti kengėse, pradedant nuo skambinimo didžiosioms mišioms ligi pusdienio, arba jis turi būti gerai išplaktas žmonių akivaizdoje.

Tokia pat pabauda ir bausmė teks tiems, kurie nustatytų švenčių vigilijoje (dieną prieš šventę), taip pat penktadieniais arba šeštadieniais valgytų mėsą arba kitus uždraustus valgius, o per didįjį pasninką prieš velykas kiekvieną dieną, pradedant nuo pirmosios, tai yra pelenų trečiadienio, kiek kas dienų būtų valgęs mėsos arba su sviestu be klebono tam tikro leidimo, jiems turi būti uždėta ta pabauda ir bausmė tiek kartų, kiek kartų būtų tai darę.

Taip pat atskirai (kiekvienam) ir visiems bendrai įsakau, kad kasmet apie velykas tiek patys, tiek jūsų žmonos ir suaugę proto metus vaikai, taip pat namų šeimyna, samdininkai ir samdininkės eitų išpažinties ir priimtų švenčiausiąjį sakramentą pas tą pat Klovainių kleboną, grasinant (peržengusiems) pabauda po 12 liet. grašių į bažnyčios dėžutę ir sėdėjimo kengėse prie bažnyčios bausme kiekvieną sekmadienį ir šventadienį, ligi įvykdys bažnyčios prisakymą. O kas yra pasakyta apie velykinę išpažintį, tą pat reikia suprasti (ir tam atsitikimui), jeigu sunkiai ligai ištikus patį arba žmoną arba vaikus, turinčius proto, taip pat samdininką arba samdininkę, nesirūpintų kunigo ir nesiųstų jo.

Ta pati bausmė ir pabauda ištiks tuos, kurie savo vaikus vėliausiai trečią arba ketvirtą dieną gimus nenusiųstų šv. krikšto, išskyrus rimtą ir svarbią priežastį ir tai, jei nebūtų jokio įtarimo, kad gali mirti nekrikštytas, — tuo atsitikimu turi elgtis pagal kunigo pamokymą ir patarimą. O jeigu kaip tik dėl ūkininko nerūpestingumo jo paties arba sūnaus, žento ar samdininko vaikas mirtų be šv. krikšto, kiekvienas toksai ir tą pabaudą turės užmokėti dvigubą ir turės stovėti kengėse prie bažnyčios nuo ryto ligi pat vakaro arba jis turės būti labai gerai išplaktas.

Pagaliau, kad niekas nedrįstų vesti žmonos be klebono leidimo, neišlaukęs 3 užsakų per pamokslą, grasinant kapos grašių pabauda bažnyčiai ir visą dieną (buvimo) kengėse prie bažnyčios bausme arba geroku plakimu prie žmonių.

Taip pat turės sumokėti kapą gr. ir užsitarnaus tokią bausmę, kurie gyventų susidėję be savo kunigo jungtuvių, ir tie, kurie dėl jungtuvių, vaikų krikštijimo arba dėl kurių nors pamaldų eitų pas eretikų ministrus (kunigus).

Tą pat pabaudą ir bausmę turės pakelti tie, kurie šauktų į savo namus burtininkus arba garbintų kokius nors dievukus arba statytų kokius stalus (šermenų) pagonišku būdu.

Viso to iš savo kunigiškos pareigos turi žiūrėti kunigas klebonas, kuriam žodžiu arba raštu pasiskundus, vaitai arba suolininkai turi padaryti skubų ir veiksmingą įvykdymą be jokio pataikavimo... O geresnei tvarkai ir patikrinimui to mano nutarimo (vykdymo) aš randu reikalinga, kad pats kunigas klebonas su vaitais... būtų (nuvykęs) kiekviename kaime, kur, pranešdamas dabar visiems tą mano valią, parinktų iš jų tarpo dešimtininkus, dievobaimingus žmones, kurie kuo skubiausiai praneštų apie visokius nusižengimus...

O kadangi taip pat kiekvienas darbininkas yra vertas gauti savo atlyginimą, todėl įsakau jums, kad činšų atidavimo metu kiekvieno ariamojo valako, prievolinio ir priimtinio, atiduotumėte grašį kalėdos kunigui klebonui į savo vaitų rankas, kuriuos vaitai išrinkę visi kartu iš visų kaimų prieš šv. Martyno (lapkričio 11) dieną Klovainių klebonijoje kasmet privalės jam atiduoti, paimdami klebono kvitą...

Rašyta Paežeriuose 1622 m. gegužės mėn. 11 d.

(Lenk. vert. iš liet.[1] — KCA f. Arkivysk. kurijos, Klovainių bažn. dok.)

---

[1] Originalas buvęs parašytas lietuviškai, bet tėra išlikęs 1637 m. padaryto jo lenkiško vertimo nuorašas.

278. 1633 m. kovo mėn. Kancleris A. St. Radvila, katalikas fanatikas, atsisako pridėti antspaudą prie privilegijos kitatikiams.

Iš A. St. Radvilos dienoraščio.

Kovo 17-oji, paskutinė seimo diena... Jau naktis artinosi, kai buvo skaitoma schizmininkams (pravoslavams) privilegija, kuria jiems buvo leidžiama ramybė ligi būsimojo seimo ir turėjo būti grąžintos kai kurios bažnyčios, su ta vis dėlto sąlyga, jei karaliaus pasiuntinys gaus tam popiežiaus leidimą. Šiai privilegijai patvirtinti nedrįso liesti Lenkijos kanclerio, kaip dvasininko, todėl labai prašė Lenkijos pakanclerį ir mane, kad pridėtume prie jos antspaudus. Tariausi su mano išpažinties klausytoju ir su kitais kunigais, ar galiu, sąžinės nežalodamas, tatai padaryti, bet prieš gaudamas atsakymą į tai, pašauktas karaliaus, buvau verčiamas patvirtinti privilegiją. Atsakiau karaliui, kad to padaryti negaliu, nes man išpažinties klausytojas privačiai sukėlė abejojimą. Karalius, žinodamas, jog mano išpažinties klausytojas sugeba taisyti laikrodžius, išėmęs savo laikrodį, tarė: Jo dalykas yra laikrodžius taisyti, o ne kištis į tuos reikalus, kurie gali valstybėje sukelti sąmyšį. Tatai išgirdęs, aš išėjau iš karaliaus, bet vėl primygtinai reikalauta, kad patenkinčiau karaliaus valią. Grįžęs pas karalių, nuolankiausiai atsakiau, kad visame kame karališkajam majestotui esu klusnus, bet tenai, kur sąžinė ir Romos šv. katalikų tikyba yra liečiama, padaryti to nieku būdu negaliu...

(Lenk. vert. iš lotynų. — PAR 1 p. 151—152, 155—156)

VII SKYRIUS

LIETUVOS ŪKINIS IR POLITINIS SMUKIMAS

I. ŪKIO SMUKIMAS IR VALSTIEČIŲ IŠNAUDOJIMO DIDĖJIMAS

279. 1658 m. rugsėjo mėn. 29 d. Jurbarko seniūnijos nuniokojimas.

Teismo vykdytojo kvitas, duotas seniūnijos laikytojui.

1658 m. rugsėjo mėn. 29 dieną. Aš, žemiau pasirašęs teismo vykdytojas, pareiškiu šiuo savo reliaciniu abdukcijos kvitu: pakviestas Jurbarko seniūnijos, valdomos didžiai gerbiamo pono Jono Karolio Kapčiaus, Polocko vaivados, Jurbarko seniūno, ir jo ponios žmonos, didžiai gerbiamos ponios Margralaitės Lukrecijos Marijos Stracen, Polocko vaivadienės, Jurbarko seniūnienės, vaitų ir suolininkų, žemiau vardais ir pavardėmis surašytų, turėdamas prie savęs greta du šlėktas — poną Adomą Matusevičių ir poną Petrą Janavičių, nuvykau visų pirma į Ariškėnų vaitystę ir ten, rodant tenykščiam vaitui Mykolui Paulavičiui ir suolininkui Mykolui Šepetaičiui, mačiau įvairiuose kaimuose, esančiuose toje vaitystėje, 160 tuščių dūmų. Tų pačių metų rugsėjo mėn. 30 dieną nuvykau į Pašaltonių vaitystę ir ten, rodant tenykščiam vaitui Baltramiejui Kaciušai ir suolininkui Kasparui Juodaičiui, mačiau įvairiuose kaimuose 154 tuščius dūmus. Tų pačių metų spalio mėn. 2 dieną nuvykau į Dainių vaitystę ir ten, rodant tenykščiam vaitui Martynui Giedraičiui ir suolininkui Jokūbui Juškaičiui, mačiau toje vaitystėje įvairiuose kaimuose tuščių dūmų 82 dūmus. Tų pačių metų spalio mėn. 4 dieną nuvykau į Užnemunės vaitystę ir ten, rodant tenykščiam vaitui Jonui Dievaitaičiui ir suolininkui Grigui Lešinaičiui, mačiau įvairiuose kaimuose, esančiuose toje vaitystėje, tuščių dūmų 204 dūmus. Tų pačių, aukščiau minėtų, metų spalio mėn. 8 dieną nuvykau į Pašešupio vaitystę ir ten, rodant tenykščiam vaitui Vaitiekui Petravičiui ir suolininkui Kazimierui Gudelioniui, mačiau toje vaitystėje įvairiuose kaimuose tuščių dūmų 129 dūmus. Be to, tų vaitysčių įvairiuose kaimuose pastebėta anksčiau sudegę 38 dūmai. Anksčiau minėti vaitai ir suolininkai teigė, kad šis savo ir viso valsčiaus ištuštėjimas ir žiaurus sudeginimas įvyko nuo prūsų[1] ir priešų švedų kariuomenių ir nuo maro, ir nuo savų kareivių įvairių stacijų, stovėjimo stovyklose ir praėjimų...

(Lenk. — MAB f. A)

[1] Nuo 1618 metų Prūsija buvo sujungta su Brandenburgu ir buvo kurfiursto valdžioje. 1655 metų kare Brandenburgo kurfiurstas buvo Švedijos karaliaus sąjungininkas, todėl ir Prūsijos kariuomenės daliniai drauge su švedų kariuomene tuomet niokojo Lietuvą.

280. 1660 m. kovo mėn. 2 d. Laisvos moters raštas, kuriuo ji už išmaitinimą ir sušelpimą brangymetyje įkeičia žemvaldžiams Urniežiams savo dukterį už 30 kapų grašių ir pasižada, kad tai sumai duktė tarnaus Urniežiams ligi jų mirties.

Aš, Marijona, Stanislovo duktė, Jokūbo Adomienė, ir aš, Ona, Jokūbo duktė, Adomaitė, laisvos kilmės, motina su dukterimi, pripažindamos abidvi už kiekvieną ir kiekviena už abidvi privalomus žemiau aprašytuosius įsipareigojimus, aiškiai pareiškiame ir pripažįstame pačios sau šiuo mudviejų laisvanorišku įrašo raštu, pranešdamos tai visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam tik apie tai turėtų būti žinoma, tai, kad aš, Marijona, Stanislovo duktė, matydama dabartinį nemažą brangymetį, negalėdama išsimaitinti, naudodamasi nemaža pagalba ir šaukdamasi su savo dukterimi Ona Adomaite į dideles geradarybes jo kar. malonybės Žemaičių žemės žemininkų sutuoktinių pono Kazimiero, Vaitiekaus sūnaus, Urniežiaus ir ponios Kristinos, Povilo dukters, Lakianskaitės Urniežienės jų dvare, kuris yra Žemaičių žemėje Veliuonos paviete — Urniežaičiuose, taigi aš, Marijona, Stanislovo duktė, atsižvelgdama į tokią geradarystę bei pagalbą, kad jie pasigailėję manęs ir mano dukters tokiame brangymetyje, pas save priėmė, tada aš, atsižvelgdama į suteiktąją pagalbą, užstatau savo dukterį už 30 kapų grašių lietuviškais pinigais, iki ji šią sumą atitarnaus. O aš, Ona Adomaitė, tuo pačiu savo raštu įsipareigoju savo ponams ištikimai ir dorai, niekur nekenkdama, atlikinėti pagal jų įsakymus iki jų abiejų gyvos galvos visokeriopus patarnavimus. O tuo atveju, jei aš, Marijona, Stanislovo duktė, pamiršusi šį mūsų raštą, negrąžinusi tų pinigų, atšaukčiau arba atsiimčiau savo dukterį, tai aš pati už šią sumą įsipareigoju atitarnauti iki jų malonybių gyvos galvos; taip pat ir aš, Ona Adomaitė, jei nepanorėčiau už tas geradarystes tarnauti iki savo ponų gyvos galvos, kieno nors prikalbėta arba pati dėl savo pikto įgeidžio, iš piktos valios vengčiau atlikti savo ponams paslaugas, tada mano ponai galės ir turės teisę, kur beatradę pagauti mane ir kaip nusižengėlę bausti ir bet kuri valdžios įstaiga negalės manęs užstoti ir saugoti, bet turės kaip tikrą belaisvę, kaip paveldimąją, išduoti, kai tik bus paskaitę šį raštą. Šis mūsų raštas turi būti pripažįstamas kiekviename teisme ir kiekvienoje vietoje, kaip tinkamas ir teisėtas.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 14685 l. 309a—310a)

281. 1663 m. vasario mėn. 18 d. Kėdainių dvaro valstiečių ir miestelėnų išbėgiojimas nuo plėšikaujančios Žeč-Pospolitos kariuomenės.

Iš Kėdainių seniūno laiško Boguslavui Radvilai.

...Sudaręs sąrašus, kiek iš kurio paimta (činšo), palikęs taip pat kiek ir skurdžiams, likutį nusiųsiu[1] jūsų kunigaikštiškai malonybei. Kad tik žmoneliai susirinktų į savo namus, nes dabar jokiame jūsų kunigaikštiškos malonybės kaime, nors jis turėtų 50 ar daugiau valakų, nerasi nė vieno gyvenančio namuose valstiečio, visi po vieną, kur kas galėjo, išsislapstė pereinančių vėliavų metu: net ir pačiame Kėdainių mieste vargiai gali būti daugiau kaip keturiasdešimt namų, kuriuose gyventų žmonės. Tačiau, duos dievas, nusiramins kiekvienas, grįš į savo namus. O prie šio

[1] B. Radvila tuomet buvo aukštas Prūsijos pareigūnas ir nuolatos gyveno užsienyje.

laikino pasišalinimo iš namų privedė juos nepakeliama priespauda ponų kariškių, nuo kurių ir jūsų kunigaikštiškos malonybės ant vandens statomi namai Vilijampolėje nemaža patyrė žalos — nukentėjo dabar ką tik, pernai, pastatyti trobesiai, dėl ko yra pareikštas protestas.

(Lenk. — ASb 8 p. 398—399)

282. 1663 m. rugsėjo mėn. 23 d. Vilniaus įgulos plėšikavimai Kėdainių apylinkėse.

Iš Radvilų dvarų revizoriaus laiško B. Radvilai.

...Čia pranešu jūsų kunigaikštiškai malonybei, kad Vilniaus įgula, majoro Heso vadovaujama, išleista iš pilies atsigaivinti ir apsirūpinti maistu, labai nuskriaudė ir sunaikino Beržių kaimą, dukart jame nakvodama ir kluonus iškuldama, net ir jūsų kunigaikštiškos malonybės palivarko neaplenkė: išdaužė jame langus ir išvedė mano arklį. Reikalavau pas minėtą majorą teisybės, bet mano žodžiai buvo šaukiančiojo tyruose: atsakė, kad toks esąs dabar kareivių elgesys ir papročiai, — imti kur kas galima, nes nėra nuolatinio atlyginimo...

(Lenk. — ASb 8 p. 406—407)

283. 1665 m. balandžio mėn. 13 d. Laisvo žmogaus Gailaičio raštas, kuriuo, atėjęs užkuriom pas pono valdinę, pasižada ligi gyvos galvos likti jo valdiniu, bet jo vaikai turi būti laisvi.

Aš, Matijošius Gailaitis, šiuo raštu savo noru pasižadu mano ponui Rapolui Jomantui, kad būdamas žmogus laisvas, bet vesdamas j. m. paveldimą valdinę ir perimdamas jos namus su javais, gyvuliais ir namų baldais, po jos pirmojo vyro, pono Jomanto paveldimo valdinio Kristupo Rainio mirties, įsipareigojau savo ponui eiti į dvarą tokį pat lažą, kokį ėjo Rainys; kad paskui nerasčiau sau, kaip laisvam žmogui, tai sunkiu dalyku ir nepasineščiau išeiti be jokios atsakomybės ir, norėdamas duoti mano ponui, ponui Jomantui, atpildą už tiems namams padarytąjį nusižengimą ir nuostolį, sudariau su juo tokį amžiną susitarimą, kad aš, Matijošius Gailaitis, kol būsiu gyvas, turėsiu tarnauti ponui Rapolui Jomantui ir jo palikuonims arba paveldėtojams, jokio kito pono ar žemės neieškodamas ir nekeisdamas, bet (stengdamasis) būti jo valdiniu pagal šį susitarimą iki gyvos galvos, tai yra: turiu kasmet mokėti činšo nuo savo žemės po 6 auksinus ir vykti su pastotėm, kur bus įsakyta, vieną kartą per metus, skirti nuo savo dūmo į dvarą tik vieną darbininką kas savaitę po tris dienas mano maistu ir drabužiais, o taip pat su mano arkliu, jaučiais, arklu, dalgiu, akėčiomis ir kuo bus įsakyta, vyriškį arba moteriškę. Mano vaikai tiek moteriškos, tiek vyriškos lyties turi būti laisvi, taip, kaip ir kitų duoklininkų ir karališkųjų valdinių. O jei pakartotinai aš išeičiau nuo j. m. arba su savo žmona, j. m. paveldima valdine, ir išsigabenčiau gyvulius, grūdus, namų daiktus, tada aš pats savo noru už tą kaltę pasiduočiau ponui Jomantui paveldimuoju valdiniu su visais palikuonimis amžiniems laikams. Ir taip nusistačiau garbingų žmonių akivaizdoje ir dėl didesnio tikrumo paprašiau tuos pačius jų malonybes būti šio rašto liudytojais, norėdamas, kad šis mano laisvanoriškas raštas turėtų visą galią kiekviename žemės, pilies ir vyriausiajame, taip ir magdeburginiame,

dvarų ir žemininkų teismuose, o ypatingai siekiant suieškoti mane patį ir mano palikuonį kaip paveldimus ir uždėti kitas teisėtas baudas tuo atveju, jei šio susitarimo netesėčiau...

(Lenk. — FBSD II sąs. I p. 129—130 Nr. 50)

284. 1666 m. Paplonės dvaro, Upytės paviete, valstiečių prievolės dvarininkui.

Iš Paplonės dvaro inventoriaus.

Tranišonių kaimas: Jonelis Kunikaitis, pusė valako, į darbą turi eiti kiekvieną savaitę po tris dienas su arkliu per visus metus, antrininkas turi eiti kas savaitę po tris dienas vasarą, o žiemą — dvi dienas; činšo privalo mokėti vieną kapą, rugių silkinę statinę, avižų silkinę, linų pusę pundelio arba pusę kapos pinigais; tas pats eina gvoltus: rugių piauti vieną dieną pats trečias, arti vieną dieną, mėšlo vežti vieną dieną; sargyba turi būti einama to paties darbo[1] sąskaita...

Kurnonių kaimas... Brazulis Jankūnas, trėinė valako, į darbą turi eiti po dvi dienas kas savaitę, antrininkas pėsčias dvi dienas į savaitę vasarą, o žiemą vieną dieną savaitėje; činšo turi mokėti 40 lietuviškų grašių, rugių pusantro pūro, avižų pusantro pūro, turi eiti gvoltus, kaip žemiau aprašyta... Samuelis Pupaitis, ketvirtis valako, į darbą turi eiti su arkliu dvi dienas savaitėje, o kitą savaitę vieną dieną, antrininkas vasarą dvi dienas savaitėje, o kitą savaitę vieną dieną, žiemą vieną dieną savaitėje; činšo privalo mokėti 30 lietuviškų grašių, rugių vieną pūrą, avižų vieną pūrą, turi gvoltus eiti, kaip žemiau parašyta... Tie visi valstiečiai... privalės nuo valako eiti gvoltus taip: arti vasarojui po vieną (žmogų) nuo dūmo vieną dieną, be minėto lažo, taip pat arti rugiams irgi turi būti atliktas gvoltas vieną dieną, be to, mėšlo vežti vienas gvoltas, rugių ir vasarojaus piauti nuo valako po 6 (žmones) vieną dieną, šieno piauti du gvoltai nuo dūmo... sargyba paeiliui darbo sąskaita dienomis ir naktimis, antrininkai savo darbo sąskaita privalo eiti gyvulių ganyti...

(Lenk. — JLŽ p. 142 Nr. 93[35])

285. 1668 m. balandžio mėn. 23 d. Surviliškio dvaro, Ašmenos paviete, valstiečių prievolės dvarininkui.

Iš dvaro inventoriaus.

Surviliškio valstiečių prievolės, kaip į darbą turi eiti: nuo kiekvieno lažinio valako nuo švento Jurgio iki švento Martyno po 6 dienas, o nuo švento Martyno iki švento Jurgio po 4 dienas, moterys žiemą verpti nuo valako po 2 dienas kiekvieną savaitę, o vasarą, kai tik pradės piauti, kiekvieną savaitę du gvoltai prie piūties, kiek yra namuose, išskyrus šeimininkus ir mažą piemenuką. Samdomoji šeimyna laisva nuo gvoltų, nors jos kas kad ir daugiausia turėtų. Natūralių pajamų iš tų valstiečių nuo kiekvieno lažinio, sodybinio ir činšinio valako, — rugių viena dėklinė statinė, tai yra dvi silkinės nekratytos[2], avižų viena statinė tuo pat saiku,

[1] Ne pagrindinio, reguliaraus, o pridėtinio lažo sąskaita.

[2] Kai kurie dvarininkai, priimdami iš valstiečių duoklinius grūdus, juos statinėje sukratydavo ir liepdavo pripilti kaupą. Į tokią statinę tilpdavo daugiau grūdų negu į nekratomą statinę.

nuo kiekvieno valako vištgaidis kartu su rugiais, nuo valako linų ryšelis, kurį uolekčiu galima apimti, baravykų kapa arba 6 grašiai už kapą, kiaušinių nuo valako turi duoti 15 velykoms.

Činšo nuo kiekvieno valako 40 lietuviškų grašių, medaus du bezmėnus arba du gorčius arba taip pat dvi kapas (grašių) už medų. Nuo činšinio valako činšo 8 kapos ir medus, kaip nuo lažinių valakų. Sargyba — eilinė savaitinė, kiek sargų bus reikalinga. Pastočių — dvi į Vilnių arba kur lieps, nuo valako savo dienomis privalo atlikti...

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 7 l. 1576 a)

286. 1668 m. birželio mėn. 27 d. Upytės pavieto žemininkų Kuliešių raštas, kuriuo jie parduoda už 200 kapų savo šeimynykštį žmogų Žaltkūną su šeima be žemės ir be kilnojamojo turto.

Aš, Jonas Žygimantas, ir aš, Steponas, Stanislovo sūnūs, Astragai Kuliešiai, j. k. malonybės Upytės pavieto žemininkai, šiuo mūsų laisvanorišku raštu, amžinu pardavimo įrašu, viešai pareiškiame visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, šios ir ateinančios kartos žmonių žiniai, jog mes, viršuje suminėtieji asmenys, būdami skubiai reikalingi sumos pinigų, nuo šiame rašte žemiau įrašytosios datos pardavėme ir kartu perleidome amžiniems laikams ir generolo intromisija atidavėm nuosavybėn priklausantį amžina paveldėjimo teise mūsų dvarui, vadinamam Liesais, esančiam Upytės paviete, mūsų valdinį, vardu Petrą Žaltkūną, su jo žmona, vardu Zofija, ir dviem sūnumis, vardu Martynu ir Steponu Petraičiais Žaltkūnais, vien tik juos pačius, be jokio nekilnojamojo ar kilnojamojo turto, j. kar. mal. Upytės pavieto ponui Mikalojui, Stanislovo sūnui, Žalčiui, už tam tikrą mūsų grynais gautą sumą pinigų, tai yra už 200 kapų lietuviškų pinigų. Tą viršuje paminėtąjį valdinį su jo žmona ir vaikais, mūsų parduotais amžiniems laikams, j. m. ponas Mikalojus, Stanislovo sūnus, Žaltys turės teisę ir galės valdyti kaip savo nuosavus ir elgtis su jais, kaip jam labiausiai patiks — kam norėdamas atiduoti, dovanoti, parduoti, užstatyti visus suminėtuosius kartu arba kurį iš jų atskirai. O mes, viršuje išvardintieji asmenys, Jonas Žygimantas ir Steponas Kuliešiai, į šį valdinį ir viršuje suminėtuosius jo žmoną ir vaikus, mūsų amžiams parduotuosius, nepasilikdami sau teisės bet kuriuo būdu reikšti į juos pretenzijas, atsisakome nuo jų amžiniems laikams, nedarysime ir jokios teisės neturime ir neturėsime daryti jokių trukdymų, bet priešingai, jei bet kuris mūsų artimųjų, giminaičių, būtent ponas tikrasis mūsų brolis ponas Vladislovas Kuliešius ir mūsų ponios seserys — panelė Darata ir panelė Felicija Kuliešiūtės, ar taip pat mūsų ponia motina arba kas svetimų žmonių panorėtų pareikšti pretenziją į šį valdinį arba kurį nors kitą suminėtąjį žmogų, norėdami atsiimti arba pasisavinti, paduotų teisman arba darytų kokių keblumų, tai j. m. ponui Žalčiui pranešus apie tai atviru raštu prieš dvi savaites arba savaitę prieš teismo termino dieną, mes turėsime pareigos tiek kartų, kiek tik bus reikalinga, savo lėšomis ir išlaidomis teisinti ir ginti reikalą iki galo, o tą įsipareigojimą laiduojame savo dvaru, vadinamu Liesais, esančiu Upytės paviete. O jei kuris nors iš suminėtųjų šeimynykščių arba visi savavališkai kur nors pasitrauktų, tuo atveju duodame j. m. ponui Žalčiui galią, kur nors juos suradus, atsiimti kaip savo nuosavus baudžiauninkus...

Rašytas Liesuose, 1668 m. birželio mėn. 27 d.

(Lenk. — FBSD I p. 696—698 Nr. 289)

287. 1669 m. lapkričio mėn. 13 d. Karalius leidžia Gorskiui jo laikomose ligi gyvos galvos žemėse Karšuvos valsčiuje įsteigti palivarką dviejuose tuščiuose valakuose ir įsako nustatyti aplinkinių valstiečių prievoles tam palivarkui.

Iš karaliaus įsakymo savo komisoriams.

...Skiriame ir siunčiame jus savo komisoriais, norėdami iš tamstų, kad tamstos, tinkamu laiku tarp savęs susižinoję ir apie tai davę žinią savo pranešimais tiek kilmingajam Gorskiui, Breslaujos maršalkui, to žemės turto laikytojui, tiek mūsų valstiečiams, gyvenantiems paminėtuose kaimuose, nuvyktumėte į mūsų dvarą, vadinamą Paežere ir Eželiške arba Nartikais ir Igniške, ir ten visų pirma parinkę ir paskyrę vietą, kuri atrodys labiausiai tinkama palivarkui, kitų mūsų valsčių, esančių artimoje kaimynystėje, pavyzdžiu nustatytumėte mūsų valstiečiams, po kiek dienų savaitėje nuo valako privalo eiti lažą ir kaip turi eiti sargybas greta įprastinio metinio činšo. Taip pat kad surašytumėte prievoles palivarko trobesiams statyti ir taisyti, dviejų tuščių valakų laukams dirbti ir derliui bei šienui piauti, su palivarko javų iškūlimu, su žuvų gaudymu dvaro reikalams ten esančiame ežere ir su tinklo parūpinimu. Kadangi to dvaro valstiečiai šalia činšo atlikdavo tam tikrus darbus ir senesniais laikais, ir prie buvusio laikytojo, kilmingo Breslaujos maršalko pirmatako, vaikščiojo į jo tėvoninį dvarą už 6 mylių, tai juo noriau dabar pas save namie, arti esančiame mūsų dvare, vykdys prievoles, surašytas tamstų, mūsų komisorių. Tamstos, tvarkingai surašę inventoriuje prievoles, duokite vieną raštą kilmingajam Gorskiui, Breslaujos maršalkui, kaip laikytojui, kad galėtų tvarkyti, kitą tenykščiams mūsų valstiečiams, kad žinotų, o mums atsiųskite patvirtinti savo pranešimą apie palivarko su dirva įsteigimą ir prievolių nustatymą, kitaip nesielgdami dėl savo pareigos ir dėl mūsų malonės.

(Lenk. — VUB ŽP 27 (nauj. 23) 1. 45—46 a. Nr. 26)

288. 1670 m. balandžio mėn. 23 d. Diktariškio dvaro, Viduklės valsčiuje, pajamos iš Notiniškių kaimo valstiečių ir valstiečių prievolės dvarui.

Iš Notiniškių kaimo inventoriaus.

(Pajamų) suma iš to kaimo: činšo gyvais pinigais 28 kapos 4 grašiai, dėklinių rugių $10^1/_2$ statinės Vilniaus saiku, dėklinių avižų $10^1/_2$ statinės tuo pat saiku, linų $52^1/_2$ svaro — sudaro vieną akmenį $12^1/_2$ svaro, činšinių žąsų $10^1/_2$, činšinių gaidžių 21, be to, 14 gaidžių už Alksnių pievas, dėklinių kiaušinių 3 kapas 30 kiaušinių; pusę medaus imti sau, o už antrą pusę to kaimo laikytojas turi sumokėti po vieną auksiną už kiekvieną gorčių.

To kaimo prievolės nuo kiekvieno sodybinio valako: činšo mokėti po 40 lietuviškų grašių, rugių viena nekratyta nubraukta statinė Vilniaus saiku, avižų viena statinė tokiu pat saiku, činšinė žąsis nuo valako viena, činšinių gaidžių nuo valako du, činšinių kiaušinių nuo valako 20, linų nuo valako 5 svarai, kunigui klebonui kalėdos du lietuviški grašiai, įrašomojo mokesčio nuo valako po du grašius 4 pinigėlius, dirbti turi eiti kiekvieną savaitę nuo valako žiemą po 4 dienas, o vasarą po 6 su kuo lieps, vasarą privalo atidirbti 3 gvoltus po 4 žmones nuo valako, prasidėjus didžiajam

pasninkui turi eiti verpti linų nuo kiekvienų gyvenamųjų namų 7 ketvirtadienius, pastotės javams išvežti kartą per metus nuo valako į Vilnių arba į Rygą arba į Karaliaučių, o į Kauną arba Veliuoną, kaip į artimiausius uostus, turi važiuoti po tris kartus nuo valako; darbas vasarą nuo saulės patekėjimo iki nusileidimo, o žiemą visokių javų kulti prieš dieną turi eiti ir per visą dieną privalo dirbti iki saulei nusileidžiant; savo dienomis privalo išvežti aktainį (malkų).

Nuo priimtinių valakų neprivalo nei dėklos, nei pastočių, nei jokios prievolės atlikti, tik turi tokį činšą mokėti, kaip registre paminėta.

Sargybą eiti paeiliui pagal seną paprotį.

Dėklinė statinė turi turėti dvi nekratytas nubrauktas silkines, šia statine ponai turi imti dėklą nuo to kaimo valstiečių...

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 9 l. 952—953)

289. 1671 m. sausio mėn. 20 d. Semeliškių seniūnijos valstiečių skundas dėl nebepakeliamo jų išnaudojimo.

Iš didž. kunigaikščio įspėjamojo rašto Semeliškių seniūnui.

Mykolas, iš dievo malonės Lenkijos karalius ir t. t. Kilmingam Ferdinandui Rorui, Trakų pastalininkiui, Semeliškių seniūnui, maloniam mums, siunčiame mūsų karališką malonę. Kilmingasis, ištikimai mums malonus. Kai kurie mūsų ponai tarėjai ir urėdai, esantieji šalia mūsų, pranešė mums graudingą skurdžių mūsų Semeliškių seniūnijos valstiečių maldavimą, kuriame jie išdėstė savo vargus ir kančias, tai yra, kad tamsta, nesilaikydamas senų papročių ir komisorių nustatytų nuostatų, iš mūsų Semeliškių tenutos valstiečių nuo kiekvieno valako išrenki rugių po statinę, avižų po dvi statines Kauno saiku, po vieną žąsį arba pinigais po auksiną, jei neduos, gaidžių po (du), po 20 kiaušinių, už kažkokį išvežimą po 3 auksinus ir atskirai vėl po 4 auksinus ir 4 grašius, karvėms po du auksinus, ir į darbą varai, ir išveji po 6 dienas savaitėje, ir laikai jame nuo aušros iki nakties; taip pat nuo vieno valako verti išvežti po 20 didelių rąstų, išdalini po valakus savo šunis skalikus ir liepi valstiečiams juos šerti, o, be to, ir avižas jiems išrenki; nuo svetimų žmonių bičių, esančių Semeliškių tenutoje, imi pusę medaus dvarui, o ūkininkui ir jo bičiuliui palieki dalytis antrą pusę, ir jeigu kurio ūkininko bitės žūva — už vašką jaučius paimi; taip pat padūmę savo nuožiūra nuo pusvalakio po 10, 15 ir daugiau auksinų išrenki ir įvairiomis kitomis prasimanytomis rinkliavomis ir darbais taip pat kankini ir apsunkini mūsų valstiečius, kad, negalėdami to pakelti, valstiečiai turi išeiti lauk, juos suieškojęs muši, luošini, žudai, kankini, geležimis ir grandinėmis surakinti liepi, jaučius jiems atimi, pagaliau dėl tokių neteisėtų rinkliavų, priespaudų neleidi ant savęs skųstis. Todėl iš anksto norėdami neprileisti, kad mūsų valstiečiai dėl tokių priespaudų visai nuskurstų, norime nuo jūsų turėti ir griežtai įsakome, kad mūsų Semeliškių valstiečių netrauktum ir neverstum prie darbų, mokesčių ir išgalvotų rinkliavų daugiau, kaip nustatyta senuose nuostatuose, laikytumeis seno papročio ir revizoriaus nutarimo, kitaip nedarydamas iš savo pareigos, dėl mūsų malonės...

(Lenk. — AVK 8 p. 281—282)

290. 1672 m. Valstiečių įsiskolinimas dvarininkui.

Bokiškio kaimo Granapolio dvaro, Trakų paviete, valstiečių skolininkų sąrašas.

Sąrašas Bokiškio valstiečių, kuriems esu ką davęs

Pudka tėvoninis valstietis. Daviau jungą jaučių, — tie padvėsė, (daviau) ožką, kiaulę, avį, statinę rugių, pusę statinės avižų, ketvirtį miežių, ketvirtį vasarinių kviečių.

Martynas tėvoninis valstietis. Daviau jaučių jungą, arklį, ožką, kiaulę, avį; pasėlių tiek pat, kaip aukščiau.

Kazimieras ateivis. Daviau jaučių jungą, arklį, ožką, avį, kiaulę; pasėlį tokį pat.

Stanislovas ateivis. Daviau jaučių jungą, arklį, karvę, avį, kiaulę, ožką; pasėlį tokį pat.

Alesiui daviau jautį, ožką, avį, kiaulę; pasėlį tokį pat.

Mikalojui daviau jaučių jungą, arklį, avį, kiaulę, ožką; pasėlį tokį pat.

Lukošiui daviau jautį, kumeliuką.

Šį sąrašą, ką valstiečiams esu davęs, duodu su savo parašu Trakų pavaivadžiui ponui Samueliui Turlojui, parduodamas tą dvarą, su savo rankos parašu.

(Lenk. — MAB f. R Nr. 7)

291. 1678 m. Grošteliŭ dvaro, Upytės paviete, valstiečių baudžiavinės prievolės dvarininkui.

Tų valstiečių prievolės, kurias turi vykdyti, jos yra: nuo pusės sodybinio valako, pradedant nuo švento Jurgio iki Visų šventųjų, darbininkas privalo eiti lažą su antrininku, su arkliu arba jaučiais po 3 dienas savaitėje, o antrininkas taip pat turi eiti 3 dienas kas savaitė pėsčias, o nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio pats vienas darbininkas su arkliu arba su kuo įsakys taip pat 3 dienas kas savaitė; činšo gyvais pinigais nuo pusės sodybinio valako duoti vieną kapą, nuo pusės priimtinio valako — 3 kapas lietuviško skaičiaus; nuo valako dvi pastotes į Rygą per metus, kuriomis turi nuvežti tik po 6 pūrus rugių; žąsis viena, gaidžiai du. O į darbą tie grošteliškiai valstiečiai privalo eiti pagal savo lietuviškus papročius, vasarą lygiai su saulės patekėjimu ateiti į darbą, pusryčiams ir pietums įprastas poilsis patiems ir arkliams, o eiti iš darbo lygiai su saulės nusileidimu; kada javų kūlimo laikas ateis, tie valstiečiai privalo nuo pusės valako kas savaitę 3 dienas eiti po vieną kulti, o antrininkas, prie to paties kūlėjo paskirtas, turi iki Visų šventųjų lygiai su saulės tekėjimu, kaip aukščiau paminėta, pradėti darbą, o nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio privalo tik vienas darbininkas tokiu būdu likti...

(Lenk. — JLŽ p. 145 Nr. 47)

292. 1678 m. balandžio mėn. 23 d. Mundučių palivarkui, Ukmergės paviete, priklausančių valstiečių prievolės.

Iš palivarko inventoriaus.

Prie to palivarko valstiečiai: Mikalojus Pranckūnas, Stasius Klikūnas, Danielius Urbonaitis, Dovydas Alaniūnas, Jendrušaitis Šermukšnis, Banys Alaniūnas, Glauda.

Tų valstiečių prievolės: į darbą turi eiti dviese su kuo lieps, pradedant nuo švento Jurgio šventės iki Visų šventųjų nuo kiekvieno pusvalakio po 3 dienas, o nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio nuo kiekvieno dirbamo pusvalakio po vieną sargybą paeiliui iš darbo turi eiti, be to, gvoltų privalo eiti rugių arti 3 dienas, šienauti 3 dienas, mėšlo vežti 3 dienas, javų piauti 3 dienas. Tie patys valstiečiai privalės kiekvienais metais duoti nuo kiekvieno pusvalakio vieną pastotę į Vilnių, kitą į Kauną.

Pagal seną paprotį turi verpti siūlus, be to, privalo mokėti činšo po 3 kapas nuo kiekvieno pusvalakio, nuo valako duoti du gaidžiu, kiaušinių nuo valako 10. O daugiau šio inventoriaus nenustatytos jokios kitos naštos neturi nešti ir už šventas dienas neprivalo atidirbti...

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 14186 l. 29)

293. 1681 m. gegužės mėn. 30 d. Akmenių kaimo, Ukmergės paviete, valstiečių su jų turtu ir prievolėmis įkeitimas.

Iš Jono Zabielos įkeičiamojo rašto.

Aš, Jonas Zabiela, Kauno pavieto kalavijinis, įkeičiau mūsų valstiečius, gyvenančius Akmenių kaime, Ukmergės paviete, vardu Petrą Meškaitį, su jaučiais ir su arkliu, su žmona ir su jo vyriškos ir moteriškos lyties vaikais, gyvenantį ant pusės tarnybos; Miką Meškį Anuliūną su jaučiais ir su arkliu, su žmona ir su jo vyriškos ir moteriškos lyties vaikais, gyvenantį ant pusės tarnybos; Petrą Didžpetrį su jaučiais ir su arkliu, su žmona ir jo vyriškos ir moteriškos lyties vaikais, gyvenantį ant pusės tarnybos; Mykolą Markoliūną su jaučiais ir su arkliu, su žmona ir jo vyriškos ir moteriškos lyties vaikais, gyvenantį ant pusės tarnybos, — priklausančius mūsų Labūnavos dvarui, esančiam Kauno paviete, niekam pirmiau, nei paskiau neperleistus, su ariama ir neariama žeme, su šienaujamomis ir balų pievomis, su miškais, miškeliais ir prievolėmis, nieko jų sau nepasilikdamas, kurias turi vykdyti taip, kaip mums patiems vykdė, tai yra pradėjus nuo švento Jurgio iki Visų šventųjų su antrininku dviese, su jaučiais ir su arkliu, nuo pusės tarnybos turi dirbti pradėjus nuo pirmadienio ir tik penktadienio vakare turi išeiti, o nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio pats vienas su kuo lieps. Įkeičiau vieniems metams...

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 22 l. 528/a)

294. 1685 m. balandžio mėn. 24 d. Levaniškių (Didž. Upytės) dvaro ir Tarnagalos palivarko valstiečių lažinės, duoklinės ir piniginės prievolės.

Iš Didžiosios Upytės inventoriaus.

Tų valstiečių prievolės ir darbas iki šiol nuo kiekvieno pusvalakio buvo tokie: pradedant nuo katalikų švento Jurgio šventės iki Visų šventųjų, kiekvienas nuo savo pusvalakio kiekvieną savaitę dviese privalo dirbti, tai yra patys su jaučiais, o antrininkai su arkliu arba pėsti, o nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio privalo eiti į darbą po vieną; sargyba turi būti einama pagal seną paprotį paeiliui nuo darbo nuo tų inventoriuje išvardintų valstiečių, be minėto darbo, nuo kiekvieno pusvalakio gyvais pinigais po $1^1/_2$ kapos lietuviškų grašių, nuo to pat pusvalakio kiekvienas duoda dėklos po silkinę nedžiovintų rugių sauskulų ir po silkinę avižų;

kiekvienas valstietis privalo nuo pusvalakio suverpti 3 svarus vilnų arba pašukų; privalo per metus atidirbti 6 gvoltus, tai yra — du rugių piauti, du šienauti, du vasarojaus piauti; pastočių turi eiti darbo metu, ir kada vyks su pastote, tai į darbą eiti neprivalo, o kada gvoltų bus varomi į darbą, tada kiekvienuose namuose reikia palikti po vieną dėl ugnies ir priežiūros. Dabar jų malonybės galės uždėti jiems prievoles pagal savo valią ir išmanymą...

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 26 l. 798)

295. 1686 m. Ariamųjų žemių Alytaus ekonomijoje pavertimas ganyklomis, kartu valdiniams įvedant činšą.

Iš tų metų Alytaus ekonomijos inventoriaus.

1) Varanausko raktas.

Šiame rakte anksčiau yra buvęs palivarkas ir dvaro ariamoji žemė, kurią valdiniai dirbo dvarui. O kai Maskvos karo metu ir vėliau, Lietuvos kariuomenės konfederacijos metu, valdiniai išnyko ir maža jų beliko, ir tai tik neturtingų ir nusigyvenusių, negalinčių dvaro žemės dirbti, tai jos didžioji dalis gulėjo nedirbama. Todėl velionis ponas Lietuvos d. k. kancleris, buvęs tuo metu Alytaus ekonomijos administratorium, valstiečių prašomas, tiek dvaro ariamąją žemę, tiek ir palivarką su Varanausko dvaru panaikino, ir šią ariamąją žemę šio rakto valstiečiai pasiskirstė tarpusavyje ir už kiekvieną jos valaką pasižadėjo mokėti po 10 lietuviškų kapų, taip pat ir už valakus, kuriuos valdė, po 10 lietuviškų kapų...

2) Visa Alytaus ekonomija.

Kadangi keliolika metų, bemaž nuo Maskvos karo, Alytaus palivarko derlius nepavyksta ir jokių pajamų karaliaus iždui nebeduoda, nes sėkla negrįžta ir valdinių lažas eikvojamas veltui, tad pavedame ponui administratoriui, jei jisai nenorėtų auginti galvijų ir nemėgintų tręšti žemės geresnės rūšies trąšomis, visą šią užariamąją žemę už gryną činšą išdalyti valstiečiams, kaip jie jau yra vaprašę. Tokiu būdu ir paskirstymu ne tiktai turi būti gauti gyvi pinigai ariamosios žemės valakui be lažo, bet taip pat dėl lažo panaikinimo padidės pajamos nuo apgyventų valakų — tad dvaro ariamoji žemė, kuri dabar nė skatiko neduoda naudos, duos pelno...

(Lenk. — RTV 5 p. 129—130)

296. 1694 m. balandžio mėn. 23 d. Gudgalio, arba Pamarnakų, dvaro, Upytės paviete, valstiečių valdomos žemės, jų turto ir prievolių sąrašas.

Iš dvaro inventoriaus.

To dvaro valstiečiai, tai yra Gakūnų kaimas. Iš pradžių dūmai, lažiniai valakai, priimtiniai, arkliai, jaučiai, karvės.

Jonas Štarūnas 1-as dūmas, ketvirtis lažinio valako, ketvirtis priimtinio.

Motiejus Štarūnas 2-as dūmas, pusė lažinio valako, ketvirtis priimtinio, vienas arklys, 1 jautis, 1 karvė.

Tomas Jendriūnas 3-as dūmas, pusė lažinio valako, ketvirtis priimtinio, du arkliai, 2 jaučiai, 3 karvės.

Adomas Jendrelionis 4-tas dūmas, pusė lažinio valako, ketvirtis priimtinio, trys arkliai, 3 jaučiai, 4 karvės.

Stanislovas Motieliukonis 5-tas dūmas, pusė lažinio valako, ketvirtis priimtinio, vienas arklys, 3 jaučiai, 4 karvės.

Jonas Budilas 6-tas dūmas, pusė lažinio valako, ketvirtis priimtinio, 4 jaučiai, 3 karvės.

Stanislovas Stunška 7-tas dūmas, ketvirtis lažinio valako, ketvirtis priimtinio, 2 arkliai, 1 karvė.

Kazimieras Melegis 8-tas dūmas, ketvirtis lažinio valako, ketvirtis priimtinio, 2 arkliai, 2 jaučiai, 2 karvės.

Mikalojus Motieliukonis 9-tas dūmas, pusė lažinio valako, ketvirtis priimtinio, 1 arklys, 1 jautis, 1 karvė.

Motiejus Navikas 10-tas dūmas, ketvirtis lažinio valako, ketvirtis priimtinio, vienas arklys, 2 jaučiai, 2 karvės.

Jusys Andriūnas 11-tas dūmas, ketvirtis lažinio valako, ketvirtis priimtinio, vienas jautis, 1 karvė.

Motiejus Sakautis 12-tas dūmas, pusė lažinio valako, pusė priimtinio, vienas arklys, 2 jaučiai, 2 karvės.

Jurgis Navikas 13-tas dūmas, ketvirtis lažinio valako, ketvirtis priimtinio, 1 jautis, 2 karvės.

Krištupas Martynonis 14-tas dūmas, pusė lažinio valako, ketvirtis priimtinio, 3 arkliai, 5 jaučiai, 2 karvės.

Stanislovas Štarūnas 15-tas dūmas, pusė lažinio valako, ketvirtis priimtinio, 1 jautis, 1 karvė.

O kadangi tarp tų, aukščiau išvardintų valstiečių Gakūnų kaime yra apsigyvenusių valstiečių, jo malonybei ponui Upytės sargybininkui priklausančių, tai yra Krištupas Martynonis, Kazimieras Melegis, Motiejus Navikas, todėl, kaip tėvoninis ponas, galės išvardintus valstiečius atsiimti su visu jiems priklausančiu turtu.

Tų valstiečių prievolės yra šios: nuo ketvirčio lažinio valako privalo eiti į darbą po tris dienas savaitėje su antrininku, pradedant nuo švento Jurgio iki Visų šventųjų, su kuo dvaras lieps, o nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio turi eiti į darbą po vieną; sargybą privalo paeiliui kas savaitę atlikti, pastotės į Rygą arba taip pat į Vilnių privalo važiuoti tris kartus per metus; rudenį privalo mokėti činšo po 6 lietuviškas kapas tiek nuo sodybinio (lažinio), tiek ir nuo priimtinio valako, be činšo, turi dar duoti nuo kiekvieno dūmo po dešimtį (grįžčių) šukuotų linų.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 64 l. 1490a—1491)

297. 1699 m. liepos mėn. 25 d. Ukmergės pavieto žemininkas Krakovinskis parduoda savo berną Baltramiejų Balčiūną už 100 auksinų.

Aš, Jonas Krakovinskis, j. kar. mal. Ukmergės pavieto žemininkas, šiuo savo laisvanorišku amžino pardavimo užrašo raštu viešai pareiškiu ir pripažįstu visiems, kam tik dabar ar vėliau ateinančios kartos žmonėms yra ar bus reikalinga žinoti, jog šių 1699 metų liepos mėn. 25 d., būdamas labai reikalingas pinigų savo paties reikalams ir pasinaudodamas viešąja šlėktiškos laisvės teise bei sutinkamai su visais statuto ir konstitucijos punktais bei paragrafais, o taip pat su žemiau išdėstytais šiame mano rašte amžiams užrašytais ir laisvu noru įsipareigotais punktais, iš pono Jono, Gabrieliaus sūnaus, Kurklinskio paėmiau, pasiskolinau ir savosiomis

rankomis atskaičiau paruoštą ir man į rankas duotą 100 auksinų lietuviškų skaičiaus ir monetų pinigų sumą, už kurią, šią viršuje minėtąją pinigų sumą, pardaviau ir amžina bei neatšaukiama teise perleidau valstietį, vardu Baltramiejų Balčiūną. Pardavęs šį minėtąjį valstietį aukščiau įvardintam asmeniui ir paėmęs šią viršuje įrašytąją lygiai 100 auksinų sumą nuo šio mano amžino pardavimo užrašo rašto datos aukščiau paminėtą valstietį Baltramiejų Balčiūną atidaviau ir per pavieto generolą į intromisiją perleidau ponui Jonui Kurklinskiui ir jo įpėdiniams su galia valdyti ir amžinai ramiai turėti ir tvarkyti, kaip mano paties amžinai parduotą, padaviau, patvarkiau ir paleidau. Šitą tad valstietį Baltramiejų Balčiūną, iš manęs amžiams įsigytąjį, ponas Jonas, Gabrieliaus sūnus, Kurklinskis pats ir j. m. įpėdiniai jau kaip savo nuosavą galės ir turės teisę amžinai valdyti, ramiai naudoti pagal šią mano j. m. suteiktąją teisę, tvarkyti be jokių iš mano paties, mano artimųjų, giminių ir genčių, brolių, seserų, nei tolimųjų žmonių daromų kad ir mažiausių kliūčių. Paminėtasai asmuo, paėmęs kalbamąjį valstietį į savo valdymą, galės ir turės teisę naudoti jį kaip norėdamas, pagal savo valią, iki gyvos galvos, o po savo mirties pagal teisę ir testamentą, kaip ir gyvam esant, elgsis kaip su savo nuosavu valstiečiu, niekam neduodamas apie jį ataskaitos, dėdamas pareigas ir naudodamas jį savo labui be jokių iš mano paties ar mano paveldėtojų kliūčių dėl šio valstiečio valdymo...

(Lenk. — FBSD I p. 705—707 Nr. 292)

298. 1700 m. kovo mėn. 19 d. Valstiečių pardavimas be žemės.

Talkuvos dvaro, Trakų paviete, valstiečio pardavimo aktas.

Aš, Mykolas Biberštanas Charmanskis, ...Trakų vaivadijos žemininkas, ...skelbiu... šiuo savo raštu..., kad aš..., turėdamas savo... tėviškinį... Talkuvos dvarą, esantį Trakų vaivadijoje, Aukštadvario parapijoje, pardaviau amžiniems ir niekad neatšaukiamiems laikams ponui Mikalojui Izdebskiui..., ir poniai, jo malonybės žmonai..., Trakų vaivadijos žemininkams, ...atskyręs nuo to paties mano dvaro... vieną valstietį, mano nuosavą valdinį iš seno tėvoninį... vardu Adomą Rezonį su jo žmona Kristina ir su sūnumi Jokūbu ir su dukterimis, drauge jų sugyventomis, ir su visu nuo mažo iki didelio jo kilnojamuoju turtu, darbu, prievolėmis, išskyrus tačiau namus, sklypą, trobesius, žemę ir visokį jo pasėlį, kurie prie manęs paties ir mano dvaro amžinai turi likti... Taip pat ir su būsimais jo įpėdiniais, kurių jis dar galėtų turėti, taip pat su visu jų darbu ir prievolėmis... už 230 lenkiškų auksinų gyvais pinigais...

Ponas Mikalojus Izdebskis... galės ir turės teisę paminėtą valstietį su žmona, sūnumi ir dukterimis ir su visais kilnojamaisiais daiktais... valdyti, jų visokeriopomis prievolėmis ir darbu naudotis, įkurdinę, kur bus pačių jų malonybės valia; taip pat galės kam norint nuo savęs amžinai parduoti ir įkeisti, duoti, dovanoti, mainyti, užrašyti ir pagal savo valią ir kaip geriausiai jiems patiks jais disponuoti...

(Lenk. — MAB f. R Nr. 516)

299. 1708 m. rugpiūčio mėn. 12 d. Pašilupio palivarko, Veliuonos paviete, valstiečių lažinės prievolės.

Iš Pašilupio (Jasnogurkos) palivarko inventoriaus.

Stanaičių kaimas, priklausantis Jasnagurkos palivarkui, trys varsnos nuo to Jasnagurkos palivarko, kuriame yra šie, vardais ir pavardėmis suminėti, valstiečiai:

Steponas Gabrys tėvoninis su žmona, su sūnumi Steponu ir dukterimi Kotryna, darbininkais; arklys vienas, karvių dvi, telyčia viena, lauko ketvirtis valako.

Petras Slaunys ateivis, jautis vienas, arklys vienas, lauko ketvirtis valako.

Adomas Puodžiūnas ateivis, dvaro gyvuliais dirbo lauko ketvirtį valako.

Tų valstiečių, priklausančių Jasnagurkai, prievolės: kiekvienas valstietis, kuris dirba ketvirtį (valako) lauko, privalo eiti į darbą kas savaitę po tris dienas nuo švento Jurgio iki švento Martyno, o nuo švento Martyno iki švento Jurgio po dvi dienas kiekvieną savaitę, gvoltų du kartu per metus rugių piauti, kartą vasarojaus piauti, vieną kartą šieno piauti, pastotės į Tilžę vieną kartą, į Vilnių vieną kartą; činšo privalo mokėti kasmet nuo ketvirčio po 25 grašius šilingėliais...

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 64 l. 698 a)

300. 1709 m. sausio mėn. 4 d. Valstietės Gruškienės raštas žemvaldžiui, kuriuo ji bado ir brangymečio metu, negalėdama išmisti, pasiduoda jam amžinai su dukterimi Regina, o sūnų Baltramiejų atiduoda jam išsitarnautinai.

Aš, Marijona, Kazimiero duktė, Prakapavičiūtė Jurgienė Griškienė, pareiškiu šiuo savo laisvanorišku raštu amžinuoju įrašu, kad pati pasižadėdama ir skelbdama visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam apie tai reikia žinoti, jog aš, viršuje paminėtoji Griškienė, su savo mažamete dukterim Regina Griškaite, šiais taip sunkiais bado ir grūdų brangymečio metais, matydama visa tai ir bijodama, kad mudviem netektų mirti badu, tai yra aš, viršuje minėtoji Marijona Prakapavičiūtė Jurgienė Griškienė, su paminėtąja savo dukterim Regina Griškaite lygiai nuo šiame rašte įrašytosios datos pasiduodu su savo dukterim amžinai iki pat mano mirties ponui Konstantinui Barauskui ir jo žmonai poniai Elenai Lapinskaitei, Kosto dukteriai, Barauskienei, o savo sūnų Baltramiejų Griškaitį nuo šio rašto datos atiduodu jiems išsitarnautinai iki 20 metų amžiaus, — tuo laiduodama, kad jei kaip nors pamirščiau šį mano raštą arba mano duktė ar mano sūnus, patys pagavę piktą kėslą, parodytų neištikimumą jų m. arba dėl savo pasileidimo arba kieno nors įkalbėti ir pamokinti išdrįstų savavališkai išeiti, tada viršuje paminėtiems jų mal. bus leista mus, kaip savo nuosavus, kurioje nors vietoje pasivijus ir pagavus, suimti, o suėmus kaip savo nuosavus pagal kiekvieno atskirai nusižengimą turės laisvę ir galią bausti, ir tai ne vieną kartą, kaip tai viršuje išreikšta, taip turės įvykti...

Ir dėl to daviau šį mano raštą amžiams surašytą su mano pačios žodžiu ir akivaizdoje paprašytų jų mal. ponų liudytojų, žemiau jų parašuose suminėtų, parašais...

(Lenk. — FBSD II s. 1 p. 150—151 Nr. 56)

301. 1709 m. balandžio mėn. 23 d. Pamūšio dvaro valstiečių prievolės dvarininkui.

Iš dvaro inventoriaus.

Tų valstiečių, priklausančių tiek prie Didžiojo Pamūšio, tiek ir prie Mažojo, pareigos: nuo valako moka po muštinį talerį, 2 žąsis ir 4 gaidžius, lažo eina kiekvieną savaitę nuo treinios valako 3 dienas su arkliu ir 3 dienas pėsčias nuo saulės tekėjimo iki nusileidimo, o nuo ketvirčio — 2 dienas su arkliu, 2 dienas pėsčias. Be to, nuo kiekvieno valako privalo po 6 kartus vykti į Rygą su vežimu kasmet, be darbo dienų dvarui, o jeigu į Rygą nevažiuotų su vežimu, tada privalo už kelionę atidirbti po 6 lažo dienas, ir tolimesnės pastotės turės būti lažo dienomis einamos. Nuo kiekvieno valako privalo atidirbti 4 gvoltus kasmet, tai yra: pavasario metu ariant — vasarojui 1-as gvoltas, rudenį ariant — rugiams 2-as gvoltas, kiekvienam gvoltui duodant po 4 artojus su arkliais arba su jaučiais, savo duona, 3-as gvoltas rugių piauti, 4-as vasarojaus piauti, skaitant po 8 piovėjus tiems gvoltams atlikti. Visi tie valstiečiai privalo visada atlikti savaitinę sargybą iš eilės pėsti dviese, įskaitant į darbą, tai yra: vyras ir moteris prie gyvulių, o naktinę sargybą žiemą taip pat iš eilės prie dvaro dviese, o vasarą vienas pakaitomis turi eiti...

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 61 l. 444—445a)

302. 1710 m. — 1711 m. Epidemijos, badas ir skėrių antplūdis.

Iš K. Zavišos atsiminimų.

1710 metais Prūsuose įvairiose vietose siautė maras, o Lietuvoje sunkios ligos ir negana to — badas, nes žmonės ne tik dvėselieną, bet kai kur net žmogieną valgė, ir niekas į tai nekreipė dėmesio; didelė priespauda kariaunos, savos ir svetimšalių, kuri suėdė viską ligi paskutinio (grūdo), sukėlė badą... Dėl to kilo toksai badas, kad dvaruose pilna buvo lavonų vilkų maitai. Gyvieji žmonės lavonus valgė, kates, šunis... Vilniuje vargšų po 100 ir daugiau mirdavo per dieną.

1711 metais po pernykščio siaubo palengvėjo, žmonės pasveiko, bet užkrečiamos ligos daug kur arklius bei galvijus apniko. Atsirado taip pat skėrių didžiausi debesys, daug didesni ir biauresni, negu 1690 metais kad buvo, o kas svarbiausia, visur, ypač Volynėje, Baltarusijoje, Lietuvoje, kur jie užskrido ir nusileido, nieko ten nebepaliko, ne tik grūdus bei varpas, bet ir šiaudus suėdė. Skrido jie kaip migla, net dangaus nebuvo matyti, dideliais būriais, įvairių spalvų: vieni būriai žali, kiti juodi, treti pilki, ketvirti geltoni. Nebuvo vietos, kur jų nebūtų buvę, tuo tik skirtumu, kad vienur daugiau, kitur mažiau žalos pridarė; vienoje vietoje trumpiau, kitoje ilgiau pabuvo.

Drugys taip pat tais metais buvo visur labai įsigalėjęs...

(Lenk. — PZ p. 364)

303. 1712 m. Alytaus ekonomijos sunaikinimas.

Ekonomijos apibūdinimas tų metų inventoriuje.

1) Alytaus ekonomija bemaž visai yra netekusi gyventojų dėl maro, svetimos ir savosios kariuomenės, o labiausiai dėl kariuomenės, vadovaujamos kn. Mykolo Višniaveckio, buvimo jos laukai ne tiktai usnimis, kur anksčiau buvo kviečiai sėjami, bet jau ir krūmais ėmė želti; kur anksčiau didoki kaimai buvo, dabar yra «vieta, kur Trojos būta», trobos sugriautos ir nakties metu išvežtos, dievas žino kur, niekas apie tai negali suteikti žinių, nes niekas to nesaugojo dėl žmonių stokos. 2) Ponų palivarkai bemaž be dirbamos žemės, o jei kuriame ir sėjama, tai derlius menkas, nes žemė neįtręšta, o jei kas užauga, tai ir tas ponų ekonomų, viceekonomų, paseniūnių, vietininkų, kluoninių grobte išgrobstoma. Visi šie žmonės neturi jokios j. kar. mal. skirtos ordinarijos ir sako: tiek esu pasiėmęs, nes «tiek man išlaikyti sunaudota»...

(Lenk. — RTV 5 p. 123)

304. 1713 m. Izitos dvarui priklausančių valstiečių baudžiavinės prievolės.

Iš dvaro inventoriaus.

Valstiečių, viso 8 kiemų, darbas: kiekvienas valstietis paeiliui per pusę (kiemų) privalo eiti nuo švento Jurgio iki Visų šventųjų pats antras, pirmadienį nakčiai atėjęs privalo dvare pasilikti iki šeštadienio vėlyvo vakaro pats darbininkas su jaučiais, o antrininkas su arkliu, su kuo bus liepta, vieną savaitę 4 darbininkai su jaučiais, 4 antrininkai su arkliais, kitą savaitę antra (kiemų) pusė taip pat eiti turi. Be lažo, gvoltai iš kiekvienų namų rugių ir vasarojaus piauti po vieną, — kuriems lažas, o kuriems namų savaitė, — pats trečias turi ateiti, tris gvoltus. Tie, kurie su puse valstiečių namuose savo namų savaitę lieka, privalo dviese ateiti kiekvienas vieną dieną, kurią dvaras lieps, su arkliu, su jaučiais, prie ko lieps sargybą, kaip kam eilė ateis, privalo atlikti dviese po savaitę, o tą savaitę, kada yra sargyboje, iš tų namų darbininkas neina. Panaktiniu kiekvienas vasarą po vieną paeiliui, kuriam atitenka eiti, eina prie arklių su darbininkais arba kur dvaras įsakys.

O nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio jau eina darbininkas vienas su arkliu, o antrininkas, tai yra mergina, turi ateiti į dvarą verpti, ką dvaras lieps...

Ką valstiečiai duoda: kiekvienas valstietis turi duoti per metus 5 auksinus, linų (?) vieną krepšį, vieną krepšį bruknių, miško obuolių, džiovintų baravykų vieną kapą, du gaidžius, 10 kiaušinių; pusė valstiečių vienais metais duoda maišų po vieną, kitais metais antra pusė; riešutų, kada uždera, kiekvienas privalo duoti po gorčių. Pastotės po vieną vežimą kiekvienas valstiečių privalo vykti kasmet į Vilnių arba į Rygą, su kuo dvaras pasiųs...

Dirvų išarti privalo vieną gvolto dieną ateiti visi su ariamais jaučiais, taip pat šienauti turi ateiti kartu vieną dieną po vieną, kiekvienas su dalgiu, kada dvaras lieps...

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 66 l. 418a—419)

305. 1718 m. gegužės mėn. 10 d. Laisvo žmogaus Jaroševičiaus raštas, kuriuo jis pasiduoda į baudžiavą Pažaislio kamenduliams, gavęs iš jų Skaistbalių kaime, Trakų pav., žemės, pasėlių ir gyvulių.

Aš, Jonas Jaroševičius, kaip laisvas žmogus, siekdamas pastoviai apsigyventi ir eidamas į kaimą, vadinamą Skaistbaliais, esantį Trakų vaivadijoje, dievo malone jų m. Pažaislių kunigų kamendulių valdomą, pareikšdamas šiuo mano laisvanorišku raštu savo paties, žmonos ir vaikų vardu, kad pasiduodu valdiniu tėvų kamendulių konventui amžiniems laikams, turiu reikšti paklusnumą dvarui nuo gyvenamos žemės tokiu mastu, kaip ir kiti tėvoniniai valdiniai, būdamas dėkingas už tą malonę, kad mane priėmę, davė pašalpą, kaip tai: du jaučiu, vieną kumelę, veršingą karvę, paršingą kiaulę, ožką, avį, rugių ir vasarojaus pasėlių, be to, kirvį, dalgį, vežimuką, 2 piautuvus ir grūdų iki naujo derliaus. O tuo atveju, jei iš mano, mano žmonos ar mano vaikų pusės pasireikštų neištikimybė, nežinia kur išvykčiau aš arba mano vaikai, tada uždedu atsakomybę už save, žmoną ir vaikus tuo, kad mane, žmoną ir mano vaikus galės visuomet ir bet kur gaudyti, suimti, atsiimti ir paieškoti su visu mūsų turtu, kaip savo tėvoninį valdinį.

Dėl to didesniam tikrumui ties mano išreikštu ženklu paprašiau čia arti gyvenančius jų mal. ponus šlėktas kaip liudytojus, šiam mano duotam raštui savo ranka pasirašyti...

(Lenk. — FBSD II s. I p. 164 Nr. 64)

306. 1725 m. spalio mėn. 15 d. Ašužos klebonijos, Gardino pav., valstiečių prievolės klebonui.

Iš nuostatų Ašužos klebonijos valstiečiams.

Pareigos. Šitie valstiečiai ir po jų būsimieji privalo nuo ketvirčio valako žemės eiti lažo kas savaitę dvi dienas per visus metus, vyras su kuo reikalinga klebonijai arba moteriškė vasarą javų piauti; penkios talkos kunigo klebono duona; moterys šalia lažo turi padėti daržus ravėti, daržoves iš daržų nuimti, prie vilnos ir verpimo; sargyba savaitinė nuo kiekvienos trobos paeiliui. Pastotes į Vilnių turi duoti paeiliui tokiu būdu: kada kur arti reikės vykti, tada kiekvienas, kuriam lieps, nors teturėtų vieną ketvirtį valako, privalo vykti į kelionę, o kada toliau, kaip antai, į Vilnių, tada nuo trijų ketvirčių valako turi būti duota viena pastotė. Į darbą privalo eiti anksti ir laiku, iš darbo lygiai su saulės nusileidimu. Sausų malkų po didelį vežimą, pagal gautą iš jo malonybės kunigo klebono kvitą giriai, per dieną turi atvežti net iki pačios klebonijos už Nemuno. Kuopon visi turi stoti, kiek kartų lieps, už nevykdymą baudžiant 10 rykščių arba dviem svarais vaško bažnyčiai, nebent sirgtų arba būtų kelionėje. Činšo nuo to ketvirčio valako, kurį laiko šalia tarnybinės žemės, turi duoti po 5 auksinus ir po 1 gaidį. Dėklos turi duoti silkinę avižų nuo valako. Drevių arba bičių be jo malonybės kunigo kuopti negali, o ką viešpats dievas duos, nuo to pusę medaus privalo duoti kunigui klebonui.

Šie nuostatai anksčiau minėtais metais ir dieną surašyti pagal senesnius nuostatus, papročius ir pasitikėjimo vertų žmonių, Ašužos klebonijos valstiečių kaimynų, pareiškimus...

(Lenk. — AVK 7 p. 439—440)

307. 1738 m. Švobiškio dvaro, Ukmergės paviete, lažinės valstiečių prievolės dvarininkui.

Iš Švobiškio dvaro inventoriaus.

Pagal senus inventorių papročius lažiniai žmonės iš tų toliau minimų kaimų, tai yra iš Liesenių kaimo, Vaišniūnų, Mackėnų, Juodiškių, Buržilių, Šarkių, privalo eiti nuo kiekvienos trobos darbininkas pats antras penkias dienas savaitėje su dvejetu gyvulių, o kitą savaitę šeštadienį vienas darbininkas vieną dieną, o nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio darbininkas ta pat tvarka, o antrininkas tik tris dienas, jį galima panaudoti verpimui arba prie kito darbo... Gaižučių kaimas ir Kabeliai; iš tų dviejų kaimų nuo kiekvienos trobos darbininkas pats antras privalo eiti po tris dienas su dvejetu gyvulių nuo švento Jurgio iki Visų šventųjų, o nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio vienas darbininkas be antrininko tris dienas kiekvieną savaitę...

(Lenk. — JLŽ p. 146 Nr. 93[59])

308. 1753 m. balandžio mėn. 24 d. Maišiogalos dvaro, Vilniaus pav., pusvalakinių valstiečių prievolės.

Iš Maišiogalos inventoriaus.

Valstiečių prievolės

1. Nuo švento Jurgio iki Visų šventųjų valstietis su antrininku ir su dvejetu gyvulių privalo 5 dienas savaitėje atitarnauti dvarui, neišeidamas iš dvaro, pradėjęs pirmadienį rytą, baigti turi penktadienį vakare; antra savaitė jam laisva, tik vieną dieną savo savaitėje turi tarnauti; taip pat gvoltas su antrininku ir su dvejetu gyvulių nuo švento Jurgio iki švento Mykolo.

2. Savaitinė sargyba paeiliui vasarą ir žiemą — sargas su sarge ir arkliu.

3. Panaktinis paeiliui vasarą ir žiemą, vasarą prie arklių, žiemą prie krosnių kūrenimo; vakare reikia ateiti, kitą dieną anksti rytą grįžti namo.

4. Nuo Visų šventųjų iki švento Jurgio antrininkas nebeina, tiktai valstietis su vienu arkliu privalo eiti lažą; taip pat gvoltų nebėra.

5. Nuo Visų šventųjų iki Užgavėnių tie žmonės, kurie eina lažą, turi su gaidžiais eiti kulti.

6. Dvarui davus žinių, bajorai privalo ateiti į talką žiemkenčių ir vasarojaus piauti.

7. Davus žinią, valsčius privalo savo dienomis stoti užtvankos pilti, jeigu, saugok dieve, dėl vandens galėtų įvykti didelė žala.

8. Bajorai pagal senus papročius turi atlikti keliones.

(Lenk. — AVK 35 p. 20)

309. 1755 m. spalio mėn. 7 d. Pabiržės (Ripeikių) dvaro Jonelionių kaimo, Upytės paviete, valstiečių turtas ir prievolės.

Iš Pabiržės inventoriaus.

Jonelionių kaimas

1-mas Andrius Povilionis tėvoninis, turi dukterį Marijoną ir prie savęs jaunesnį brolį Jokūbą, turi pusę valako sodybinės žemės, nuo jos darbininkas eina tris dienas, antrininkas dvi dienas, gvoltų dvylika dienų, pastotės dvi į Rygą, rugių pusantro pūro, tiek pat avižų; duoda vieną žąsį arba du gaidžius, činšo moka penkias timpas, padūmės penkis šeštokus.

2-as Petras Matulionis tėvoninis, turi sūnų Mykolą, dukteris dvi — Barborą ir Marijoną, turi tris arklius ir jungą jaučių. Taip pat jo jaunesnis tikras brolis Stanislovas, vedęs, tuose pačiuose namuose prie jo gyvena, turi vieną sūnų Jokūbą, dukterį Elzbietą; tas savo dalies turi du arklius. Iš tų namų lažo eina savaitėje po 3 dienas, antrininkas po 2 dienas, pastotės 2 į Rygą, gvoltų 12, žąsis viena arbą du gaidžiu; činšo moka 5 timpas, padūmės 5 šeštokus. Nuo priimtos pusės valako tuštynės ariamos žemės moka 6 timpas ir 2 šeštokus. Tos tuštynės pievas šienauja pats Ripeikių dvaras.

3-čias Martynas Paulionis tėvoninis, turi sūnų Stanislovą, dukteris turi penkias: Ievą, Barborą, Kotryną, Oną, Magdaleną; valdo pusę valako žemės, nuo jos lažą eina lygiai su aukščiau paminėtais, činšą, padūmę, pastotes, gvoltus, gaidžius arba žąsį taip pat lygiai duoda; činšo 5 timpos, padūmės 5 šeštokai.

4-tas Jonas Keršys, iš senų laikų inventorinis, lažinis, turi du sūnus — Kazimierą ir Stanislovą, dukteris turi dvi — Marijoną ir Oną; turi žemės pusę valako, nuo jos lažą, gvoltus, keliones, žąsį arba gaidžius, dėklą, činšą lygiai kaip kiti duoda ir vykdo; činšo duoda 5 timpas, padūmės 5 šeštokus; arkliai du.

5-tas Ivanas Keršys, anksčiau paminėto tikras brolis, nuo senų laikų inventorinis, lažinis, vykdo visas lygiai su kitais prievoles; tas prie savęs turi tris brolėnus, savo brolio sūnus: Kristupą, Juozapą, Martyną, to paties brolio duktė viena Ona; arklių turi 9, činšo moka 5 timpas, padūmės 5 šeštokus.

6. Jonelionių smuklė.

... Be to, visas Ripeikių valsčius, be savo činšo, eina iš eilės savaitinę sargybą. Visi nuo valako privalo suverpti po 5 svarus grynų linų arba po 10 svarų pakulų ar vilnų...

(Lenk. — AVK 35 p. 36—37)

310. 1756 m. kovo mėn. 2 d. Palangos seniūnijos valstiečių prievolės kunigams.

Iš Palangos valsčiaus inventoriaus.

Aprašymas prievolių,
kurias seniūnijos valstiečiai turi kasmet eiti

Pirma. Pagal danguje besiilsinčios šviesiausios karalienės jos malonybės Onos fundaciją, duotą 1550 metais ir daugelio šviesiausių jų malonybių lenkų karalių patvirtintą seniūnijai, nuo sodybinio valako turi

duoti į rėtį rugių ir pilną rėtį miežių, vežimą malkų ir penkis grašius pinigų dabartiniam ir būsimiems Palangos kunigams. Surinkę tai, vaitai arba suolininkai švento Martyno vigilijoje turi nuvežti į Palangos kleboniją. Tačiau jų malonybės kunigai neturi reikalauti daugiau, kaip pagal šviesiausių karalių privilegijas ir fundacijas, kuriomis aiškiai gali įrodyti; žodiniai pareiškimai nėra žiūrėtini ir laikytini. Malkas gero žiemos kelio metu seniūnijos pastotėmis privalo pristatyti. Darbėnų bažnyčiai be tikrų aiškių nuostatų negalint išlaikyti kunigo ir kadangi prie tos bažnyčios yra daugiausia seniūnijos žmonių, tai seniūnija, ypač seniūnijos valstiečiai, įsipareigojo nuo kiekvieno dūmo duoti Darbėnų kunigui, kuris ten būtų, po 5 grašius išlaikymui ir tai privalo įvykdyti.

(Lenk. — AVK 35 p. 50)

311. 1775 m. balandžio mėn. 3 d. Leliūnų dvaro, Ukmergės pav., valstiečių prievolės.

Iš Leliūnų dvaro inventoriaus.

Kiekvienas iš tų valstiečių turi turėti vieną pusvalakį sodybinės žemės ir nuo to pusvalakio turi eiti tokį lažą: vyras savaitėje po tris dienas, antrininkės kiekvieną savaitę taip pat po tris dienas. Be to, turi atlikti šešis didžiuosius gvoltus, kiek tik troboje gali būti darbingų žmonių, mažų gi šešis gvoltus po vieną žmogų, su kuo dvaras įsakys. Kulti arba verpti turi eiti, pradedant nuo švento Baltramiejaus iki švento Jurgio su gaidžiais prieš dieną, tiktai per tris naktis savaitėje iš kiekvienos trobos pagal senovinį paprotį. Savaitinę sargybą privalo paeiliui atlikti, taip pat ir panaktinis paeiliui nakčiai, dėl (apsaugos nuo) ugnies ir piktadarių, taip pat skalbinius skalbti, kopūstus sodinti ir laistyti ir avis kirpti privalės savo dienomis. Taip pat turi duoti senovės papročiu grybų po dvi kapas, uogų po gorčių, riešutų po gorčių, kiaušinių po 20, po vieną žąsį ir du gaidžius. Jeigu kuris iš tų valstiečių daugiau kaip pusę sodybinio valako norėtų dirbti, tada dėl priimtinės žemės turi pranešti dvarui ir mokėti pagal susitarimą.

(Lenk. — AVK 35 p. 267)

312. 1778 m. balandžio mėn. 10 d. Pamūšio dvaro Punių kaimo, Ukmergės pav., valstiečių šeimų ir turto sąrašas.

Iš Pamūšio dvaro inventoriaus.

Atskirai Puniai, kur seniau 9 valstiečių sodybos buvo, dešimtas stalius, o dabar yra šie toliau surašyti valstiečiai:

1. Ivanas Maciukėnas, turi vieną sūnų Adomą, 2 dukteris: Kristiną ir Juliją; turi vedusį brolį Jokūbą, tas turi du sūnus: Jokūbą ir Simaną, dvi dukteris: Oną ir Daratą; jaučių 4, arklių 2, karvių 2, kiaulių 3, telyčių 2, ožkų 3.

2. Jurgis Brazys, turi 4 pusbrolius: Andrių, kurį aš sau pasilaikau parduodamas savo dalį, jis dvare buvo piemeniu, Kazimierą pabėgusį, esantį prie jo Jokūbą, Lauryną, netikrą pabėgusio brolį; turi 2 arklius, jaučių 2, karvių 2, kiaulių 3, avių 5.

3. Ribinskas nuomininkas, Punių tuštynę išnuomojęs.
4. Po pono Navicko tas pats Ribinskas laiko kitą tuštynę išsinuomojęs...

(Lenk. — AVK 35 p. 338)

313. 1781 m. balandžio mėn. 23 d. Valstiečių ūkininkavimo priežiūra.

Iš instrukcijos Obelių dvaro ekonomui.

Ponas ekonomas kaimuose turės kuo stropiausiai rūpintis, kad valstiečiai tiek rudenį, tiek ir pavasarį tinkamai įdirbtų savo sklypus, įprastu laiku apsėtų, taip pat teirautis vaitų, suolininkų, dešimtininkų, grasinant griežta bausme, apie jų ūkininkavimo būdą, kaip tvarkosi; nusižengusius bus galima nubausti pamokomu būdu.

Iš nesodybinių tuščių sklypų ponas ekonomas išrinks trečią pėdą, dalyvaujant vaitui ir suolininkui, su kuriais į patikrinimą vyks, įprastu laiku, užrašęs į sąrašą vardu ir pavarde.

Besirengiantiems įsikurti valstiečiams nustatyti metus, kurie bus skiriami dirvai įdirbti, taip pat trobesiams pasistatyti ir įsikurti ir kurie liks mano žinioje; nurodant datas, kada bus duotas sklypui atleidimas nuo prievolių, jie įrašomi į tam skirtą knygą.

Taip pat valstiečiams iš svetimų valsčių, kurie norėtų turėti žemės, patikrinus, kurią valako dalį norės turėti, kad ne ant ribų, po mano vyresnybės leidimo, — kurioje vietoje panorės turėti ir kiek margų, atsižvelgiant į dirvos gerumą pagal matavimo taksą, — tas taip pat turi būti įrašyta į knygą, davus savo raštu leidimą...

(Lenk. — PIE 1 p. 201—202 Nr. 11)

314. 1784 m. kovo mėn. Rietavo seniūnijos bajorų prievolės.

Iš seniūnijos inventoriaus.

1. Rietavo valsčiaus bajorai arba tarnybininkai taip pat turi mokėti činšą pagal dirbamus sklypus ir pagal laisvą susitarimą, kaip inventoriuje ties kiekvienu parašyta, ir tokį mokestį privalo įnešti Rietavo dvarui per šventą Mykolą geru olandišku auksu, pagal kursą 16 auksinų ir 16 grašių, be jokių nepriemokų.

2. Tie patys visose vaitystėse gyvenantieji bajorai, pagal senus nuostatus ir prievoles, turi duoti Rietavo dvarui du metinius sargus įvairiems patarnavimams ir krosnių apkūrenimui dvare, taip pat tijūną, šeimininkę ir mergą, kuriems alga, ordinarija ir rūbai taip pat valsčiaus turi būti duodami.

3. Tie patys visose vaitystėse gyvenantieji Rietavo seniūnijos bajorai, visi be išimties, išskyrus atleistus, turi nušienauti dvaro pievas, vieną vadinamą Smertiškę, o antrą — Landžiais, prie Veivirženų, išdžiovinti ir ant žaginių sukrauti šieną, o paskui, žiemos metu, dvarui pareikalavus, į dvarą suvežti; be to, Rietavo dvaro dirvas ir daržus, kiek kartų bus įsakyta, arti, akėti, apsėti rugiais arba vasarojumi, nupiauti, išdžiovinti, suvežti į klojimą, iškulti ir išvalyti.

4. Tie patys Rietavo seniūnijos bajorai, dvarui prireikus, turi duoti vežimus ar tai į Liepoją, Klaipėdą, Tilžę, Rygą, ar tai į Vilnių, Hanutą ir t. t., į kur ir kiek tik bus reikalinga, įvairiems prieskoniams, vynui,

druskai, geležiai ir t. t. į dvarą atvežti, taip pat turi duoti vežimus kokiam nors išvežimui, kiek bus reikalinga.

5. Tie patys Rietavo seniūnijos bajorai turi kasmet pristatyti dvaro apkūrenimui 30 sieksnių malkų, po 3,5 sieksnio aukščio ir pločio, o sieksnis turi turėti 3 Vilniaus uolektis, ir tas malkas turi ten suvežti ir sukrauti, kur dvaro vyresnybė lieps; o jeigu dvarui tų malkų nereikėtų, tada turi sumokėti po vieną dukatą nuo malkų sieksnio, arba nuo ašies, pagal čionykščią nomenklatūrą; taip pat yra įpareigoti senais nuostatais įvairioms statyboms išpiauti ir pristatyti, kur dvaras lieps, 10 kapų keturių sieksnių lentų, dvylikos colių pločio ir dviejų arba pusantro colio storio, kaip bus reikalinga; o jeigu ir tų lentų dvarui nereikėtų, tada tas pats valsčius yra įpareigotas sumokėti dvarui nuo kiekvienos kapos po du dukatus. Taip pat tie bajorai turi ir yra įpareigoti, reikalui esant, duoti suktų pakulinių siūlų tinklui žuvims tvenkiniuose gaudyti, jeigu senas tinklas būtų nebetinkamas naudoti.

(Lenk. — AVK 25 p. 539—540 Nr. 11)

315. 1792 m. Tauragnų valsčiaus, Breslaujos pav., nuostatai.

Iš Tauragnų inventoriaus.

1. Lažiniai ir činšiniai valstiečiai lygiai su miestelėnais nuo kiekvieno valako, tiek sodybinio, tiek ir priimtinio, turi mokėti po 8 auksinus Tauragnų dvarui dviem kartais.

2. Visi Tauragnų valstiečiai, be anksčiau išvardintų pareigų, yra įpareigoti atidirbti kasmet po 4 dienas, taisant dvaro trobesius ir smukles, ruošiant jiems medžiagas, pilant tvenkinių užtvankas ir t. t., ir atvežti žiemos metu po du keturių sieksnių sienojus statybai, taip pat po du vežimus kitokios medžiagos, kaip antai: plytų, kalkių ir t. t. Tačiau jeigu dvarui tokių dienų arba šarvarkų nereikėtų, tada įrengimų pretekstu neleidžiama jų naudoti kitiems darbams.

3. Turės įdirbti dvarui žemę, priklausančią apleistoms troboms, savo dienomis ir ją apsėti dvaro grūdais, kol joms neatsiras šeimininkas. Tačiau dvaras, norėdamas, kad žmonės imtų tokias tuštynes, turi jas išleisti teisingiausia ir prieinamiausia kaina.

4. Visiems valstiečiams griežčiausiai pavedama miškų priežiūra nuo gaisrų. Jeigu dėl kurio nors atsitikimo kiltų miške gaisras, visi turi padėti gesinti.

5. Visi valstiečiai, tiek lažiniai, tiek ir činšiniai, yra įpareigoti išvežti savo dienomis į dvaro laukus visą mėšlą iš Tauragnų dvaro tvartų.

6. Kiekvienas turi suverpti iš dvaro linų po dvi sruogas dvaro reikalams.

7. Įvykus kuriam nors įvykiui, būtent atsitiktinio gaisro nelaimėje, valstiečiai turi teikti tarpusavio pagalbą, tiek medžiams statybai suvežti, tiek pečių statybai, tuo reikalu dvarui priklausys daryti atitinkamą patvarkymą.

8. Mokesčius turi atiduoti kaip įprasta linais ir kitais produktais, kuriuos turės iš nuosavo derliaus, teisinga, tai yra rinkos, kaina, saiku ir svoriu. Tačiau, kad neteisingai brokuojant prekes, valstiečiai nepatirtų skriaudos, kaip tai būdavo, dvaras bus įpareigotas išrinkti iš valsčiaus du arba keturis vyrus, žymiausius ūkininkus, kurie, prisiekę, turės bešališkai vertinti renkamas iš valstiečių činšui prekes ir ypač linus pagal vertę ir apylinkės rinkų kainą.

9. Visus atvažiuojančius, ypač naktį, įvairiais pretekstais prekių supirkinėti turi suimti ir į dvarą nuvežti, nes prekių supirkimo pirmenybė visų pirma dvarui priklauso.

10. Kiekvienas, kuris ims javų iš valstiečių magazino, yra įpareigotas be jokios suktybės tuoj pat rudenį taip pat javus atiduoti su dešimtos dalies priedu.

11. Įsakoma valstiečiams ir tai, kad nedrįstų pašalinėse smuklėse jokių gėralų imti nei gaminti pas save, išskyrus leistas progas, baudžiant už kiekvieną nusižengimą dviem muštiniais taleriais.

(Lenk. — AVK 38 p. 157—158)

II. KLASIŲ KOVA KAIME

1. VALSTIEČIŲ JUDĖJIMAS IKI SUKILIMO ŠIAULIŲ EKONOMIJOJE

316. 1655 m. kovo mėn. 14 d. Pajūrio tijūnystės Karališkių kaimo valstiečių pasipriešinimas vietinei administracijai ir jų nubaudimas.

Iš karaliaus Jono Kazimiero komisorių teismo sprendimo.

Kai dėl Karališkių kaimo valdinių savavaliavimo, tai jie ne tik be jokios priežasties sukilę prieš savo kilmingąjį laikytoją, jam savavališkai sulaikę mokesčius, nelaukdami teismo, padarę jam nemaža nuostolių, o kitus valdinius pastūmėję į skurdą; paduotais prašymais įskundę mums kilmingąjį tijūną, savo laikytoją, niekuomet nebūtais dalykais, nieko mūsų komisoriams neįrodė ir įrodyti negalėjo. Pirmųjų komisorių, pasiųstų su mūsų raštu pagal šventos atminties pono mūsų brolio (karaliaus Vladislovo IV) dekretą, nenorėjo priimti, o mūsų minėtuosius raštus palaikė tuščiu dalyku. Mūsų pasiųstam mūsų komisoriui, kilmingam Stanevičiui, Žemaičių raštininkui, atvykus, balsu pareiškė pasipriešinimą mūsų valiai ir dekretams. Pagaliau mūsų dabartiniams komisoriams, prašydami pasigailėjimo, prisipažino dar daugiau: kad jie savo kilmingojo laikytojo tarnus ir urėdininkus, tai yra kilmingąjį Pankevičių ir Škleniką, žinomu laiku sukėlę maištą, žiauriai sumušė, sužeidė; šiuo dalyku valdiniai mūsų komisorių akivaizdoje iš dalies prisipažindami, versdami kaltę patiems urėdininkams, esą muštynės prasidėjusios dėl jų kaltės, besiteisindami įvairiai aiškinosi. Nors tuose punktuose pirmasis komisoriaus dekretas, o paskui mūsų patvirtinimas nurodęs bausmes mūsų valdiniams, ypač po kilmingojo Pankevičiaus ir Škleniko, kilmingojo Pajūrio tijūno tarnų ir urėdininkų priesaikų, kaltinamuosius gi, išvardintus komisoriaus dekrete pavardėmis, skiria nubausti nukertant rankas, o šiuo reikalu mes davėme raštą egzekutoriui kilmingajam Rybinskiui. Po to mūsų dabartiniai komisoriai nepradėję spręsti bylos, kaip jau išspręstą vykdyti, atsiuntė bylą mūsų nuožiūrai, o kaltinamuosius, visam kaimui laidavus, paleido iki sprendimo.

Tada mes, karalius, matydami tenykščių valdinių įžūlumą ir savavaliavimą, turėtume juos dar smarkesnėmis bausmėmis nubausti, tačiau atsižvelgdami į tai, kad mes įpratę būti daugiau maloningi, negu griežti, dėl to nesiimdami ankstyvesniųjų komisorių dekretų ir mūsų patvirtinimo kietumo, šia mūsų deklaracija juos panaikiname ir, atpalaidavę kilmingąjį Pankevičių ir Škleniką nuo priesaikos, įsakytos ankstyvesniųjų komisorių dekretu, bausmes pakeičiame. Visų pirma, kai dėl maištų ir savavaliavimų, kuriais šie kaltinamieji davė akstiną kitiems valdiniams, kad jie ne tik

priešinosi mūsų valdžiai, padarė kilmingajam laikytojui nuostolių, jį nesąžiningai skundė, net patys, kaimyninių valdinių padedami, sumušė kilmingojo laikytojo tarnus, — ir už tai nubaustuosius, kad tie kurstytojai, kilmingojo seniūno apkaltintieji, būtent Mykolas Grynaitis, Stanislovas Jokilaitis, Jonas Latišaitis, Motiejus Grindišaitis, Jonas Skamarakas, Vaitiekus Šimanaitis ir Andrius Martynaitis — už visus tuos savavaliavimus, užuot nukirtus rankas ir kitų jiems skirtų bausmių, būtų teisingai nubausti išplakant virvėmis ten pat surinkus valdinius, dalyvaujant mūsų egzekutoriui, kurį siunčiame mūsų atskiru raštu. Be to, tiems patiems kaltinamiesiems, kad įžūlumas ir valstiečių savavaliavimai neplistų ir būtų pažabotas kitų, — įsakome stovėti po dvi dienas sekmadieniais arba šventadieniais prie Jurbarko bažnyčios ir po kitas dvi dienas, taip pat sekmadieniais arba šventadieniais, prie Skirsnemunės bažnyčios giedotinių mišių ir pamokslų metu prie bažnyčių durų kengėse, uždėjus jiems grandines, ir, pagaliau, dvigubai atlyginti tiek kilmingajam Pankevičiui, tiek ir kilmingajam Šklenikui L. d. k. statute nusakytą kompensaciją, kurią turi sumesti visas kaimas, tam pačiam egzekutoriui dalyvaujant...

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 14 777 l. 1042—1043)

317. 1666 m. rugpiūčio mėn. Šventežerio dvaro, Trakų pav., valstiečių pasipriešinimas administratoriui.

a) 1666 m. rugpiūčio mėn. 26 d. Šventežerio dvaro administratoriaus Kazimiero Lingevičiaus skundas dėl valstiečių pasipriešinimo.

Kauno pavieto valdovo žemininkas jo malonybė kilmingas ponas Kazimieras Lingevičius, jo malonybės Kauno stalininko po Krištupo Eperiješo Šventežerio tarnautojas ir urėdas, pareiškė ir sunkiai kaltino man, Motiejui Bichovcui, Trakų pavaivadžiui, Trakų vaivadijos valdoviniame pilies teisme, jo malonybės savo pono Šventežerio valsčiaus valstiečius, būtent Mikučių kaimo du Tomo Motiejūno sūnus, vyresnį Jonuką ir jaunesnį Poviliuką, to paties kaimo Martyno Vaitonio berną Poviliuką ir iš Nemajūnų kaimo Vaitiekaus Kiškiūno kitą berną, vardu Simuką Baigį, ir visą tų valstiečių visuomenę dėl to, kad šiais 1666 m. rugpiūčio mėn. 26 dieną ponas Lingevičius, vykdydamas savo pono valią ir įsakymą, kad tame Šventežerio dvare, esančiame Trakų vaivadijoje ir paviete, viskas ūkyje būtų geroje tvarkoje, ir taigi ponas Lingevičius tą aukščiau minėtą dieną buvo savo reikalais Seirijuose, iš ten vykdamas atgal užvažiavo pas pono artojus, norėdamas apžiūrėti jų darbą ir, nežinodamas nieko apie tai, kad jie jau buvo susimokę jį užmušti, ir kada vieną norėjo išbarti, kad aria visai netinkamai, tuoj ten pradėjus tiems aukščiau minėtiems vadams, visi valstiečiai, pamiršę dievo baimę ir viešosios teisės griežtumą, sumušė, apdaužė poną Lingevičių lazdomis, akmenimis, koliodami ir keikdami įžeidžiamais žodžiais, ir jeigu garbingi žmonės nebūtų išgelbėję ir arklys nebūtų išnešęs, tai jį tikrai būtų negyvai užmušę, nes mušdami vijo jį iki pat Šventežerio dvaro, ir tomis muštynėmis nepasitenkindami dar pagrasino, žadėdami poną Lingevičių patį negyvai užmušti ir Šventežerio dvarą sudeginti, — ponas Kazimieras Lingevičius, dėl to būdamas labai nuskriaustas, turėdamas nuostolių ir nebūdamas saugus dėl savo sveikatos, davė šį savo pareiškimą įrašyti į Trakų pilies teismo knygas. Kas yra įrašyta.

(Lenk. — VUB kn. 5935 l. 2046)

b) 1666 m. rugpiūčio mėn. 28 d. Teismo antstolio pranešimas apie Lingevičiaus sužeidimų apžiūrėjimą.

Aš, žemiau pasirašęs jo karališkosios malonybės dvaro Vitebsko vaivadijos ir Trakų vaivadijos generalinis antstolis, pareiškiu šiuo mano reliaciniu kvitu, duotu įrašyti į Trakų pilies teismo knygas, kad šiais 1666 m. rugpiūčio mėn. 28 dieną aš, generalinis antstolis, buvau jo malonybės pono Krištupo Eperijėšo, Kauno stalininko, Šventežerio laikytojo, tarnautojo ir urėdininko, jo karališkosios malonybės Kauno pavieto žemininko, pono Kazimiero Lingevičiaus pakviestas ir panaudotas paties pono Lingevičiaus sumušimo žaizdoms apžiūrėti. Taigi aš, generalinis antstolis, turėdamas su savimi pašaliečius šlėktas, poną Joną Petravičių ir poną Adomą Mykolavičių, atvykęs į Šventežerio dvarą, esantį Trakų vaivadijoje ir paviete, radau poną Lingevičių žiauriai sumuštą, gulintį lovoje. Parodžius mačiau galvoje, dešinėje smilkinio pusėje kruviną sutinusią mėlynę, ant dešinės rankos vėl mačiau alkūnėje kraujo patekėjusią mėlynę, o nuo kaklo iki kairio peties — taip pat patinusią mėlynę; taip pat visa nugara mėlyna, sutinus, krauju patekėjusi, kaip sakė, esąs sumuštas besivejant lazdomis ir akmenimis. Pono Lingevičiaus tarno, pono Stepono Rutkausko mačiau kūną visą pamėlynavusį, krauju patekėjusį, — taip pat sakė, kad lazdomis ir akmenimis esąs sumuštas. Ponas Lingevičius sakė, kad tą jo sumušimą ir sužeidimą esą Šventežerio valstiečiai padarę šiais 1666 m. rugpiūčio mėn. 26 dieną, būtent Mikučių kaimo abu Tomo Motiejūno sūnūs, vyresnysis Jonukas ir jaunesnysis Poviliukas, iš to paties kaimo Martyno Vaitonio bernas, vardu Poviliukas, ir iš Nemajūnų kaimo Vaitiekaus Kiškiūno bernas, vardu Simukas Baigys, kurie pirmieji pradėję mušti, o po jų visi valstiečiai šoko mušti. Kaip ponas Lingevičius man, generaliniam antstoliui, pareiškė, kada, važiuodamas iš Seirijų miesto, nuvyko pas artojus, norėdamas pažiūrėti, kaip dirba, ir nieko nežinodamas, kad jau buvo susimokę jį užmušti, kada ten norėjo vieną išbarti, kad dirba visai netinkamai, jie tuoj pradėjo mušti lazdomis, akmenimis, koliodami ir keikdami įžeidžiamais žodžiais, vydami jo malonybę iki pat Šventežerio dvaro, ir tuo nepasitenkindami dar pagrasino, žadėdami užmušti patį poną Lingevičių ir sudeginti Šventežerio dvarą. Todėl aš, generalinis antstolis, buvęs su tais pašaliečiais šlėktomis, ką matęs ir girdėjęs, daviau šį mano reliacinį kvitą su antspaudu ir mano rankos parašu, taip pat su buvusių prie manęs pašaliečių šlėktų antspaudais. Rašyta Šventežeryje minėtais metais, mėnesį ir dieną.

(Lenk. — VUB kn. 5935 l. 2044)

318. 1679 m. rugpiūčio mėn. 5 d. Šiaulių ekonomijos valstiečių skundas prieš vaitus dėl jų savavaliavimo.

Iš komisorių teismo sprendimo nuorašo.

Prieš mus, Stanislovą Vincentą Ordą, Žemaičių kunigaikštystės kaštelioną, ir Jurgį Mykolą Manecką, Kijevo stalininką, Šiaulių ekonomijos administratorių (nustatant tvarką Šiaulių ekonomijoje...), kad atiduotų tinkamą paklusnumą karaliui, mūsų maloningajam ponui, padavė mums per savo išrinktus vyrus skundą prieš visus savo vaitus, kad jie pamiršę teises ir nuostatus, suteiktus tai ekonomijai ponų karalių,

buvusių ponų laikytojų laikais, susimokę su dvaru, skyrė nepakeliamas rinkliavas, iš kurių patys turėjo naudos, taip daug žemės, ypač pievų, nuslėpė, o patys nuo jų ėmė činšą ir jį savo reikalams naudojo, iš ko praturtėję ir virš savo luomo išaukštėję skriaudė karaliaus valstiečius, draudė kreiptis į teismą, jų teises ir nuostatus pražudė ir į visišką nelaisvę juos atidavė. Todėl tie vyrai ir susirinkęs visas valsčius vienu balsu prašė, kad mes tuos vaitus pirmiausia iš jų pareigų pašalintume, o paskui, kad jie mums atsiskaitytų ir už skriaudas būtų teisiami. Tada mes, karaliaus komisoriai, išklausę tą skundą ir į jį atkreipę dėmesį, kadangi valsčius reikalavo teisingo dalyko, ir norėdami per naujo karaliaus valdymą išnaikinti seną netvarką, kuri dėl senų vaitų vyko, o naują tvarką, duos viešpats dievas, įvesti viso valsčiaus pageidavimu, tuos senus vaitus atstatėme ir leidome visam valsčiui išsirinkti sau naujus vaitus senais nuostatais; tiems patiems vaitams įsakėme duoti mums visų pereitų rinkliavų ataskaitą, ir tiems patiems vaitams atskirai prisakėme pristatyti senus inventorius ir nuostatus, grasinant kiekvienam vaitui 100 muštinių pabauda, ir tam viskam apkaltintajai šaliai prašant leidome atidėti bylą...

(Lenk. — VUB ŽP 35 l. 196 Nr. 87)

319. 1680 m. spalio mėn. 15 d. Plungės valsčiaus bajorų, miestiečių ir valstiečių įgaliojamasis raštas savo atstovams vesti bylą prieš Plungės valsčiaus laikytoją dėl jo daromų neteisėtumų.

Iš įrašo Žemaičių žemės suragotorijos knygoje.

Mes, viso Plungės valsčiaus bajorai, miestiečiai ir vyrai, turėdami viso to paties Plungės valsčiaus pavedimą, kenčiame nuo kilmingojo pono Martyno Krišpino Keršenšteino, Oršos, Plungės seniūno, mūsų laikytojo, dideles ir nepakenčiamas skriaudas, žalą, smurtą ir naktį puldinėjimą valsčiaus, o gavę iš gerbiamųjų žmonių žinią ir įspėjimą, jog kilmingasis ponas seniūnas, norėdamas mus, vargšus žmones, dar daugiau engti, neįteikęs jokio šaukimo, nedavęs jokio mandato, šių 1680 metų vasario mėn. 15 d. L. d. k. jo kar. malonybės dvaro asesoriniame teisme gavo už akių dekretą su jame išreikštu apsunkinamu nuosprendžiu. Taigi, norėdami kelti bylą jo malonybei tiek dėl šio neteisėto ir neteisingai gauto dekreto panaikinimo ir viso teisinio proceso atnaujinimo, tiek dėl pono seniūno įsakymu mums padarytų visų skriaudų, nuostolių, priespaudų ir įvairių kaimų užpuldinėjimų, o ir mūsų skundą prieš jo malonybę pagal tam tikrą šaukimą ir eilės įrašą įrodinėti, kadangi mes patys stoti į mūsų maloningojo valdovo teismą negalime, nes mūsų laikytojas griežtai neleidžia turėti sueigų, rinkliavų, konferencijų ir pasitarimų apie skriaudas ir nuostolius, juo labiau pasišalinti iš namų, — įsakydamas mus sekioti, — ir mes to negalime daryti, todėl įprašę iš mūsų tarpo 4 vyrus ūkininkus, būtent Gabrielių Vainavičių, Joną Taitminavičių, Matijošių Jermalą ir Žymantą Skerstį, mūsų viso Plungės valsčiaus vardu duodame jiems visą galią, laimint ar pralaimint, remti šią bylą teisme mūsų pretenzijų atžvilgiu ir kilmingojo pono seniūno gautajam į mus užakiniam dekretui panaikinti, laiduodami tai visi už vieną ir kiekvienas už visus, kad ką tie 4, viršuje suminėtieji, mūsų išsiųstieji į jo malonybės asesorinį teismą, vyrai laimės arba pralaimės, tuo turėsime tenkintis, ir tai turėsime laikyti ir turėti tvirta ir svarbu, nieku nė vieno jų nekaltindami ir

neatsižadėdami, įsipareigodami viso valsčiaus vardu papildomai davinėti jiems išlaidas iki pat bylos pabaigos. O kad dvaro mums paskirti vaitai senųjų nuostatų pažeidimų nepaiso, kilmingojo pono laikytojo pažadų, prašymų arba grasinimų suvedžioti mums teisme tokiose mūsų sunkiose skriaudose ir priespaudoje padėti nenori, iškilmingai pareiškiame prieš juos protestą, paliekame sau teisę visu valsčiumi už tai jiems kelti bylą teisme. Ir dėl to patikimumui ir reikšmei mes davėme šį pilną įgaliojimą keturiems viršuje suminėtiems vyrams su savo rankų parašais, Žemaičių kunigaikštystėje įsikūrusių šlėktų antspaudininkų, mūsų, bajorų, miestiečių ir viso Plungės valsčiaus vyrų paprašytų tam įgaliojimui (pasirašyti). Rašyta Šiauliuose 1680 m. spalio mėnesio 15 d.

(Lenk. — VUB ŽP 35 l. 340—341 Nr. 180)

320. 1682 m. rugpiūčio mėn. 16 d. Valstiečių priešinimosi nuotaikos Kėdainių dvare.

Iš Kėdainių seniūno laiško Radvilo dvarų valdytojams.

...Pranešu taip pat jūsų malonybės ponų žiniai, kad čia tarp valstiečių viešpatauja didelė savivalė, taip kad nėra reikiamo paklusnumo, atvirkščiai, susidaro maištaujamoji nuotaika. Pereitą savaitę, kai jie gvolto išvaryti rugių kirsti dirbo, paseniūnis, prižiūrėjęs darbą, rėžė vienam bizūnu, nes silpnai dirbo. Tada visi taip tuo persiėmė, kad paseniūnis turėjo važiuoti nuo darbo į dvarą, skųstis. Visa tai vyksta dėl jų nenubaudimo už šmeižtus, kurių buvo virš kaupo skunde, pono Negavičiaus persiųstame į Berlyną jos malonės kunigaikštienei. Todėl nuolankiai prašau jūsų malonės ponus bent parašyti jo malonybei ponui Pacevičiui, kad jis, kai atvažiuos čia, įsakytų juos tinkamai nubausti už tokią didelę savivalę, nes aš, turėdamas rankas surištas nuo jūsų malonybės ponų, pro pirštus turiu žiūrėti į jų savivalę...

(Lenk. — ASb 8 p. 423)

321. 1707 m. spalio mėn. 23 d. Valstiečių pasipriešinimas Meškuičiuose.

Iš komisorių teismo sprendimo.

(Išvardinus kaltinamųjų valstiečių pavardes, sakoma)... ir kitais, kurių buvo arti tūkstanties su padėjėjais, jiems gerai žinomais pagal pavardes ir vardus, tuo, kad viršuje nurodytų metų spalio mėn. 23 dieną visi šie viršuje suminėtieji kaltinamieji vadovai su gerai žinomais padėjėjais, nebūdami klusnūs valdžios vyresnybei, surengė Meškuičiuose neprideramą turgų, kitaip — savavalį sambūrį, priešingą teisei ir seimų nuostatams, ne tik nepaklausė jau ne kartą paskelbtų viešųjų valdžios įsakymų (kad niekas nedrįstų į tokį sambūrį važiuoti su prekėmis), bet ir, visai pamiršę dievo baimę ir viešosios teisės griežtumą, griebėsi kėslo: — prieš mano pasiųstąjį poną Juozą Tuciejų, Užmūšės vietininką, su universalu šiam sambūriui nuraminti ir pašalinti nepriderančius, žalingus, kenksmingus privilegijuotiems ir atitinkamai pagrįstiems turgams sandėrius, smurto ir neriboto pykčio ranka pasikėsino į valdančiąją vyresnybę ir, užplūdę viršuje suminėtųjų gaspadą, tai yra Kazimiero Kšikausko namus, su lazdomis, akmenimis, kartimis, kirviais, o besigi-

nančius ir neprisileidžiančius ketindami sudeginti su visais namais, tačiau nuo to atlyžę, riaušininkų ranka išmušė langus, išlaužė duris ir, pagaliau, galinėje kamaroje užsidariusius baigė primušti; pastebėję palėpę, basliais, kirviais išplėšę, o iš aukšto daužė akmenimis, pro langus gi badė kartimis, o paskui smurtu išvilkę, mirtinai sužeidę, trypė kojomis, tąsinėjo, apdarus suplėšė, kardus į smulkius gabalėlius sulaužė, pistoletus sukriūšo, balnus nudraskė; šovininių, kepurių, diržų ir pinigų nemaža prisigrobė, prisidraskė, avalynę nuo kojų nutraukė, bendrai padarė apie du tūkstančius lenkų auksinų žalos, kuri parodyta atskirame registre. Pagaliau, kad labiau paniekintų šlėktišką kraują, poną Vaitiekų Tvarauską, jau nuo visa ko apiplėštą, mušdami, užmušdami vilko į turgavietę ir ten iki valiai mušdami ir draskydami užmušė mirtinai, o užmušę pakaimyje savavališkai įsigalvoję norėjo užkasti, bet kai kurios jo moteriškės vargais beapgynė ir, įtempusios į tūlą bakūžę laistė vandeniu, o už valandos ar vėliau jau negyvą gaivino; paskui suminėtieji žudikai, teršdami ir gėdindami jo vardą ir garbę, sudraskytąją aprangą, sulaužytuosius kardus, visus drabužius, pasmeigę ant karčių, išstatė turgavietėje, ir į paskutinį jų gyvybės kvėptelėjimą, — jei iš jų kuris turėjo likti gyvas, — grasino pribaigti ir, priesaikaudami, kad tuo dar nebus patenkinti, minėtųjų ponų tarnus, būtent Joną Viskūną ir Joną Valevičių, taip pat mirtinai sumušė ir viską nuo jų nuplėšė; arkliams nugarkaulius ir kojas lazdomis, akmenimis sudaužė, dėl to jie ir iki šiol nepasveiko.

Stojusi tada teisme termino dieną pirma viršuje suminėtųjų ponų, padavusi skundą šalis prašė ir siekė sprendimo, kad kaltinamieji būtų nuteisti mirties bausme, išgaudyti, atiteisti nuostoliai už smurtą, žaizdas, sumušimus ir padarytąją žalą.

Į tokį pono Leparskio, kaltinamųjų patrono, padarytą pareiškimą, ponas Tuciejus stodamas atsikerta, jog bergždžiai prikišąs jam, esą norėjęs su savavališkai surinkta į pagalbą sau žmonių minia užplūsti turgų ir pradėti muštynių riaušes, kai aš įkūnijau mano aiškiai komisorišką valią, o, be to, aš atvykau ne su kuria nors liaudim ar minia, bet tiktai kaip tarnautojas su ponu Tvarausku, savo brolio ketvertu arklių su namų tarnais; įrodinėjo, kad ne kurioms nors kautynėms arba muštynėms įvykdyti, bet ypatingai, kad suvaldytų savavališką sambūrį, nuostolingą privilegijuotiems turgams, nuo seniai įsteigtiems Šiaulių ekonomijos miestuose bei miesteliuose, cituodamas aiškią teisę ir seimų nutarimus, kad turgus turi vykti vienas nuo kito per tris mylias nuo kito turgaus ir tai ne vieną ir tą pačią dieną, o, be to, kad Meškuičiai 100 ar daugiau metų kiekviename inventoriuje, surašytame Šiaulių ekonomijoje, tituluojami tik kaip kaimas; be to, kad turgai, kur vietoje nėra pastovios valdžios, negali būti leidžiami dėl savivalės, kuri tokio suvažiavimo metu dažnai būna; tačiau į tai, kad ponas Tuciejus su ponu Tvarausku turėję būti maišto ir muštynių varikliu, cituodamas tardymo po priesaika punktą, jog kaip tik nulipęs nuo arklio, neįvažiavęs į gaspadą ir netgi neišėjęs į turgavietę, o ten jau kaltinamasis, pavarde Jonas Valevičius, pono karalaičio Užmūšės dvaro ūkininkas, lazdomis mušė ir varė, įspėdamas, kad daugiau nesirodyčiau turguje, o tuo įrodinėjo, kad kaltinamieji, pasigavę pikto noro, rengėsi žudynėms, kurias vykdė, o kad esą žmones nuo krikščioniškų pamaldų ir nuo bažnyčios varinėjęs, įrodinėja, kad ne su tuo kėslu atvažiavęs, kad bet ką veiktų prieš dvasiškas ar pasaulietiškas teises, bet kad, priešingai, kas buvo žalinga, sulaikytų ir nuramintų, nes, kaip tuos, kurie

važiavo į bažnyčią, sako, neliečiau ir neužkabinau, tiktai tuos, kurie priešinosi išreikštai valdžios valiai ir universalui, — vežė po keletą birkavų linų, po keletą statinių druskos, javų, po keletą galvijų ir kitų prekių į savavališkai leistą turgų — triuškinau ir tuo jiems pareiškiau mano ryškią valią.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 14499 l. 426—429)

322. 1724—1738 m. Vilniaus vaivadijos bajorų instrukcijos deputatams į seimą dėl priemonių prieš valstiečių bėgimą.

Iš 1724 m. rugpiūčio mėn. 21 d. instrukcijos.

22) Kadangi naujojo įstatymo konstitucija, turinti tikslą pabėgusių iš karališkųjų dvarų valdinių ieškojimo byloms sutrumpinti laiką, nenustatė aiškaus įsisenėjimo laiko, ligi kurio jie turi būti išduodami, gi tokių karališkųjų dvarų laikytojai ne pagal konstitucijos žodžius savindamiesi pabėgusius valdinius, kuriems nėra įrodymų nei inventoriuose, nei abjuratų aktuose ir kurie nemoka hibernos ir nebuvo įsikūrę namais pas juos, net tokius, kurie nuo neatmenamų laikų užsigyveno bajorų dvaruose, bemaž prievarta atima ir savinasi, tad pavedame mūsų ponams deputatams, kad tokie, išėję iš karališkųjų dvarų valdiniai, būtų paliekami ramybėje, ir pasistengti aiškiai konstitucijomis nustatyti laiką, nuo kurio pabėgę valstiečiai turi būti išduodami...

Iš 1729 m. liepos mėn. 11 d. instrukcijos.

17) Nesėslūs valstiečiai, kurie dabar gyvena įsikūrę bajorų, bažnyčios, stalo, karališkuose dvaruose ir turi savo sodybas, privalo tuose dvaruose likti nuolatos ir nė vienas jų negali išsikelti, tam, iš kurio išsikeltų, paliekant teisę ieškoti teismo keliu tos vaivadijos ir pavieto pilies teisme, įstatymo dėl išbėgusių valstiečių nustatytu pavietui terminu, paliekant vis dėlto jo tėvoniniam ponui laisvę atsiimti valstietį, įrodžius inventoriais ir paimant tiktai tą, su kuo valstietis buvo atėjęs...

Iš 1738 m. rugpiūčio mėn. 25 d. instrukcijos.

Nesėslūs valstiečiai, neteisingai vadinami laisvaisiais, turi gyventi nuolatos pas tą, pas kurį dabar gyvena, tol, kol jų tėvonijų ponas, įrodęs senaisiais inventoriais, neatims savo bėglio; jeigu tasai, tėvoniniam ponui nereikalaujant, išeitų iš kieno nors žemės, turi būti tam, iš ko išėjo, grąžintas. Pavedame ponams deputatams išrūpinti, kad jei dėl to kiltų prieštaravimai, būtų leista kelti bylą, iškeliant sumarinį procesą, kuris yra numatytas pabėgusių reikalu...

(Lenk. — AVK 8 p. 360, 377, 385—386)

323. 1766 m. rugpiūčio mėn. 27 d. Feodalų pastangos sustabdyti valstiečių bėgimą.

Iš bajorų duotos Raseinių seimelyje deputatams į seimą instrukcijos dėl valstiečių pritvirtinimo prie žemės.

Žemaičių kunigaikštystė, nelemtai nusmukusi dėl visuotinio maro, atsidūrė tokioje padėtyje ir valdžioje, jog valstiečiai, dėl anuo metu buvusio gyventojų skaičiaus sumažėjimo, įsikurdami tuščiose ir laisvose

žemėse, kilnojosi iš dvaro į dvarą, nežiūrėdami įstatymų draudimo, ir taip įprato savavaliauti, jog dabar kas treji metai persikelia nuo vieno pono pas kitą, pasilaikydami savo laisvę, tokiu būdu laužo nustatytus įstatymus ir patys nusigyvena ir gerą ekonomiką, dėl kurios rūpinamės valstybėje, griauna. Tad deputatai rimtai tepasirūpina senų įstatymų atnaujinimu ir naujų nustatymu Žemaičių kunigaikštystei betarpiškai, kad valstiečiai, kurie po šios konstitucijos gyvena ponų valdžioje, priklausytų nuolat tiems dvarams ir ponams, ligi bus pareikalauti savo senųjų tėvoninių ponų, ir kad nei ponams paleisti į laisvę, grasinant šimto kapų bausme, nei valstiečiams išeiti nebūtų galima, ir jei pas ką toks valstietis pabėgtų, tai pabėgusio valstiečio ponas viešu raštu turi pranešti tam, prie kurio pabėgęs valstietis prisipažįsta, ir turi išduoti tuojau pirmą kartą prisipažinus, grasinant priešingu atveju penkių šimtų kapų bauda.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 14563 l. 94)

2. ŠIAULIŲ EKONOMIJOS VALSTIEČIŲ SUKILIMAS 1769 m.

324. 1769 m. Lietuvos did. kunigaikštystės kanclerio Čartoriskio įsakymas Žemaitijos karužai Gelgaudui nuslopinti Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimą.

Gerbiamasis pone Žemaičių kunigaikštystės generalinis karuža, mano didžiai malonus pone ir brolau. Tur būt, bus tamstai žinoma apie Šiaulių ekonomijoje pradėtus valstiečių sukilimus, kuriems numalšinti ir valdiniams grąžinti į vyresnybei prideramą klusnumą j. mal. karalius, mūsų maloningasis ponas, yra paskyręs į tą vietą komisiją, pavesdamas nubausti sukilimo vadovus ir taip pat ištirti valdinių skriaudas ir bėdas ir dėl jų pasiūlyti priemones. Šis valstiečių sukilimas yra didžiai pavojingas savo padariniais visai Žemaičių kunigaikštystei, jei nebus pačioje pradžioje numalšintas; tad tos kunigaikštystės bajorijos reikalas yra padėti komisoriams numalšinti sukilėlius. Kadangi tamsta esi generalinio pulkininko pareigose, kuriam priklauso sukelti bajoriją tokiam reikalui, tad oficialiai kreipiuosi į tamstą, aukštai gerbiamasis pone, ir prašau būtinai, kai tik bus reikalas, sušaukti bajoriją valstiečių sukilimui numalšinti, tuojau savo universalu paskelbus visiems dvarininkams, kad būtų tam pasiruošę. Čia yra visumos ir visuotinio saugumo reikalas, tad reikia, kad visi prie jo prisidėtų darbu ar drąsa. Tą reikalavimą ir prašymus pareiškęs, tuo tarpu lieku visam laikui atsidavęs jūsų malonybės gerbiamojo pono nuoširdžiai prielankus brolis ir nuolankiausias tarnas. Mykolas kun. Čartoriskis, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kancleris. Duota Varšuvoje, 1769 m. liepos 31 d.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 14563 l. 578)

325. 1769 m. spalio mėn. 21 d. Sukilimo plitimas aplinkiniuose dvaruose.

Dvarininkų Zaborskių 1769 m. spalio mėn. 31 d. skundas dėl Beržėnų dvaro užpuolimo.

J. kar. mal. Kauno pilies teismo įstaigoje prieš mane, Juozą Skorulskį, Kauno pavieto teismo paseniūnį, stojo pats j. mal. ponas Martynas Zaborskis, Ventspilės pastalininkis, savo vardu ir savo žmonos vardu

j. mal. ponios Domicelės Kosakauskaitės Zaborskienės, Ventspilės pastalininkienės, vardu skundėsi ir rimtai protestavo prieš valstiečius Daukšą ir Balčiūną iš Buveinių kaimo, kaip pačius vadus, taip pat ir prieš tolimesnius jų padėjėjus, kaip smurtininkus, maištininkus ir galvažudžius, kurie priklauso j. kar. mal. Šiaulių ekonomijai, Gruzdžių gubernijai, Beržėnų raktui, kad šiais 1769 metais liepos 16 ir 17 d. taip pat ir 18 d. užpuolė Beržėnų dvarą, esantį Žemaičių kunigaikštystėje, su dideliu dykaduonių ir maištininkų būriu, tiek pačius skundėjus, tiek ir kitus dvaro žmones grasindami užmušti, tomis dienomis tykojo ir norėjo nužudyti, ir nesulaukę pačių skundėjų, kurie tuo metu buvo atlaiduose Radviliškio miestelyje, grasino dvaro šeimynai nukirsti kastuvais galvas ir mažus skundėjų vaikus užstumti už suolų ir prismaugti. Toliau atėmę įvairius daiktus, būtent raktus nuo svirno, skrynių ir dėžių, ciną, varį, drabužius, daiktus, sidabrą, arklius, galvijus ir visus dokumentus, dekretus, paskolų raštus, taip pat teismo ir nuosavybės raštus, o ypatingai Pėdžių dvaro, esančio Kauno paviete, dokumentus, taip pat iždo registrus (to kilnojamo turto atskiras registras parodo kelių tūkstančių lenkiškų auksinų vertę), smurtu pagrobė, visus užraktus sunaikino, sudaužė ir sulaužė, grasino ir kerštavo nužudysią skundėjus. Dėl visa to skundėjas savo ir savo aukščiau minėtos žmonos vardu, rimčiausiai protestuodamas, davė šį protestą įrašyti į Kauno pavieto pilies knygas, kur jis yra priimtas ir įrašytas.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 13713 l. 649)

326. 1769 m. Komisijos, karaliaus paskirtos po Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimo, įsakymas valstiečiams ir toliau atlikti lažą ir kitas baudžiavines prievoles.

Kai dėl ekonomijos taisyklių, mokesčių mokėjimo ir prievolių atlikimo, ligi bus išleisti nauji patvarkymai ekonomijos valsčiui, vaitams, suolininkams, dešimtininkams pagal karaliaus valią paskelbę, liepėme ir pagrasinome bausme, kuri yra taikoma maištininkams, kad pagal paskutinį inventorių, sudarytą gerb. administratoriaus patvarkymu, mokėtų činšus ir kitas duokles, atliktų lažą ir visokias prievoles ir būtų prideramajame klusnume tiek mal. ponui viceadministratoriui, tiek ir jam pavaldiems tarnautojams...

(Lenk. — RTV 5 p. 142)

327. 1769 m. Sukilėlių vadovybės raštas, duotas gabenantiems žiauraus valstiečių skriaudiko Grušo, nubausto mirtimi, lavoną.

Kadangi Šiaulių trakto vyrų prisiųstasis (į Joniškį) Grušas, kuris daug skriaudų buvo aniems padaręs, paskutiniąja bausme jau yra nubaustas, tačiau kad geriau būtų žinoma, duodame paliudijimą, idant niekas jo kelyje nebebaustų ir nebemuštų, bet atiduotų į Šiaulių kunigo rankas, kad jo vėlę gelbėtų. Dėl geresnio užtikrinimo ir pasirašome. Kudrevičius, Joniškio vietininkas. Mykolas Pauga, komendantas. Simonas Aleksandravičius.

(Vertimas iš lenkų k. — AJ p. 18)

328. 1769 m. liepos mėn. 19 d. Sukilėlių raštas, kviečiantis valstiečius apsiginkluoti ir susirinkti į Joniškį.

Pakvietimas į įvairius sodžius nuo sukilusių vyrų, kad visi stotų su visokiais ginklais: šaudyklėmis, ietimis, berdyšiais šiandien, tai yra liepos 19 d., kurią ir šis raštas išduotas. Simonas Aleksandravičius.

(Vertimas iš lenkų k. — AJ p. 17)

329. 1769 m. spalio mėn. 30 d. Ekonomijos administracijos kaltinimai suimtiems sukilėlių vadams.

Iš skundo Kauno pilies teismui.

Gali jie (sukilėliai) sakyti, kad dvaras slėgęs: o ar pirmiau buvo tat daroma, ar girdėjo, ar regėjo kitus darant tokį neleistiną dalyką? Jeigu slegia dvaras, tam yra sekančios priemonės: prašymai, komisijos, deliacijos, kurias vartoja miestai, miesteliai ir valsčiai. Čionai gi ar yra jie (skundai) nuo vyresnybės Žagarės, Joniškio, Šiaulių bei Gruzdžių ir Šiaulių bei Joniškio gerbiamų magdeburgijų. Šios pačios ant anų (sukilėlių) skundžiasi, jog tai buvę bedieviški maištininkai, žmogžudžiai, užpuolikai, susibičiuliavę galvažudžiai, taigi ne dėl prispaudimo sukilo, bet tas sąmokslo sumanymas atsirado tam, kad pralietų bajorų kraują ir plėštų ir spaustų nekaltus žmones. Ir užpuolė todėl ant gubernijų valdytojų, paseniūnių ir Šiaulių miestiečių visai be reikalo...

O dievo bažnyčia kuo kalta, kad ją užpuolė, dvejas duris išlaužė, o viešpats dievas, paslėptas sakramente, kuo kaltas, kad jo nepagerbė? Jo akivaizdoje smurtą, žmogžudystę padarė, bažnyčią sutepė krauju. O kūdikis, esąs dar vystykluose, kuo kaltas, kad ir jam grandinę ant kaklo uždėjo? O vokietis pakeleivis kuo kaltas, kad jį užmušė? O Joniškis kuo kaltas, kad jį apiplėšė? O miestiečiai žydai kuo kalti, kad juos mušė, klėtis, alines atiminėjo, plėšė, gėrimus ėmė, jog vienas nuo jų tironiškos rankos nustojo sveikatos ir gyvybės. Taigi priespauda nėra tikroji šio maišto priežastis, o vien maištininkų noras ir susitarimas pralieti bajorų kraują, slėgti ir plėšti nekaltus žmones, kaip tai daroma kazokų, ukrainiečių, valachų žemėje ir kitur...

(Vertimas iš lenkų k. — AJ p. 30)

3. VALSTIEČIŲ JUDĖJIMAS XVIII a. PASKUTINIAME KETVIRTYJE

330. 1777 m. kovo mėn. 8 d. Veliuonos seniūnijos valstiečių priešinimasis.

Karaliaus Stanislovo Augusto įspėjamasis raštas Veliuonos seniūnijos valstiečiams.

Stanislovas Augustas, dievo malone Lenkijos karalius ir t. t., Veliuonos valsčiaus, Baisogalos vaitystės ir tolimesnių šiai Veliuonos seniūnijai priklausančių žemių vaitams, suolininkams, dešimtininkams ir visiems bendrai valstiečiams skelbiame šiuo mūsų įspėjamuoju raštu. Per nuolat esančią prie mūsų ponų tarybą šiais 1777 m. kilmingo Julijono Silvestravičiaus, Veliuonos seniūnijos laikytojo, memorialu mums ir tai pačiai

prie mūsų nuolat esančiai tarybai yra pranešta, jog jūs, kai kurie Veliuonos seniūnijos valstiečiai, o ypatingai jūs, gyvenantieji Baisogalos vaitystėje, priešingos ramybei dvasios patarimais ir pačiose tik intrigose ieškančios sau naudingų pelnų suvilioti, privilegijas, saugojančias jus nuo apsunkinimo virš inventorių, kurių turite klausyti, panaudoję plačių laukų, kuriuos turite, nuosavybės įrodymus, dėl netinkamo ir paneigtino jūsų siekimų aiškinimo, drįstate kelti tikrą maištą prieš savojo dvaro vyresnybę, taigi ir prieš respublikos patvarkymus, neklausydami pagal jos nuostatus sudaryto liustracinio inventoriaus. Ir ne tik patys leidžiate sau šį įžūlumą, bet, be to, verčiate panašiems maištams ir tuos, kurie, suprasdami tikrąją prievolę, yra klusnūs vyresnybės patvarkymams, gi tuos, kurie nesideda prie jūsų atkaklumo, bet klauso liustracinių inventorių nuostatų, gaudote, plakate ir įvairiais būdais persekiojate. Be to, tykote ir darote įvairių spąstų prievaizdams, kurie šioje Veliuonos seniūnijoje vykdo ekonominę priežiūrą, triukšmingais būriais puolate net tos seniūnijos dvarus, aiškiai rodydami maištą ir tykojimą, ir šito ištvirkimo pasekmėje vieną bajorą, pravažiuojantį pro jūsų sodybas, manydami jį esant Veliuonos dvaro tarnautoją, tironiškai primušėte, ir nedorai panaudojote mūsų apsaugojamąjį raštą, kurs buvo suteiktas ypatingai jūsų asmens saugumui, nes dėjotės esą engiami, panaudojote vengimui inventorinių prievolių ir prideramo dvarui klusnumo ir jūsų savivalei paremti bei kitiems raginti į maištą. Jei tatai taip yra, mes, karalius, tarybai, prie mūsų nuolat esančiai, pritariant, norėdami neprileisti, kad valstybės iždas savo pajamose iš jam priklausančios kvartos turėtų nuostolių, tos, aukščiau minėtos Veliuonos seniūnijos valstiečiams neįvykdžius prievolės, kuri yra inventoriuose aprašyta, ir norėdami, kad minėtieji valstiečiai paliktų prideramoje rimtyje ir paklusnume, šiuo mūsų apsaugojamuoju ir įspėjamuoju raštu jus, Veliuonos ir Baisogalos valsčiaus valstiečius, nutarėme pabarti ir sudrausti. Taigi, grasindami griežtomis bausmėmis, kurios yra įstatymų ir teisingumo taikomos, įspėjame, kad būtumėte visiškoje rimtyje ir klusnume, ir norime, kad prievoles, kurios yra liustraciniuose inventoriuose surašytos, atliktumėte ligi atitinkamo teismo galutinio sprendimo, ir kad visa tai, dėl ko jus įspėjame, pagal mūsų įsakymą, tuojau, paskelbus šį mūsų apsaugojamąjį raštą arba įteikus jį jums, tiksliai įvykdytumėte. Tuo reikalu mūsų apsaugojamąjį raštą su Lietuvos didžiosios kunigaikštystės antspaudu įsakėme duoti. Duota didžiojoje mūsų Liet. d. k. kanceliarijoje, 1777 viešpaties metų kovo mėn. 8 d., mūsų valdymo tryliktaisiais metais.

(Lenk. — AVK 7 p. 174—175)

331. 1784 m. kovo mėn. Žemininkų policinės pareigos ir kai kurios jų prievolės.

Iš Rietavo seniūnijos inventoriaus.

1. Kadangi Rietavo valsčiaus žemininkai dirba įvairius sklypus ir jų dydis nežinomas, todėl taip pat turi mokėti nevienodą činšą pagal jų laisvą susitarimą, kaip inventoriuje ties kiekvienu yra išreikšta ir aprašyta, ir tokį mokestį privalo įnešti Rietavo dvarui kasmet per šventą Mykolą geru olandišku auksu, be jokių nepriemokų.

2. Kadangi tie žemininkai neturi, palyginti su bajorų prievolėmis, ir nevykdo jokių kitų patarnavimų dvarui, todėl dabar nustatoma raitoji tarnyba pagal senus nuostatus ir prievoles: Pirma. Vykti su laiškais paeiliui,

pagal dvaro reikalą. Antra. Stoti su pilnu apsiginklavimu ginčijamuose sklypuose savo ribų ginti, priešingu atveju gresia (pavojus) netekti žemininko ūkio. Trečia. Reikalui esant asistuoti ponams arba atvykusiam komisoriui įvairiais dvaro reikalais ir budėti po du prie Rietavo rūmų įsakymams vykdyti ir paliepimams vežioti, jei tai bus reikalinga. Ketvirta. Vykti išrinkti valsčiaus neatiduotą činšą, nuomą ir įvairius mokesčius. Penkta. Mugių metu Rietavo miestelyje Veiviržėnuose vėliavininkas arba pavėlininkis su 20 žemininkų turi būti pasiruošę įsakymams su pilna apranga ir apsiginklavimu malšinti triukšmui ir neramumui, kurie tuo metu įvyksta; jie būna prie komisoriaus vietininko Rietave arba Veiviržėnuose, priklausomai nuo to, kur esti mugės. Tam, kad žemininko titulas nebūtų tuščias ir kad jie kuo nors skirtųsi nuo Rietavo valsčiaus bajorų, kaip pats jų žemininko vardas liepia, todėl visi privalo turėti savo namus kaip reikiant ir kaip šeimininkui privalu sutvarkytus, su seklyčia ir su visais kitais ūkio trobesiais, kaip galint geriau ir skoningiau, gražiau uždengtus, ar tai šiaudais su lopeta, ar tai skiedromis, ir aptvertas gražia tvora, be to, visi privalo turėti raitelio reikmenis, tai yra gerą žirgą, 20 talerių vertės, be to, puošnų gerą balną su kabūromis, porą pistoletų, kardą, ietį su vėliavėle, šovininę, trumpą apsiaustą, plačkelnes ir kepurę su lapės uodega. O jei kuris iš tų žemininkų šito neturėtų menkiausiame tvarkos punkte ir dvarui nebūtų sumokėjęs mokesčių ir neatlikęs savo prievolės, o, be to, jeigu dėl laisvės ir ambicijos pertekliaus girtuokliautų, vagiliautų, prekiautų, mainikautų arkliais, dėl ko daugiausia žūva, ir imtų virsti skurdžium, tada Rietavo dvaras, pastebėjęs jo nepataisomumą ir nesugebėjimą, turi tuojau paversti jį bajoru, o bajorą, pasiturintį ūkininką, ir galintį turėti visą žemininko aprangą ir gražius namus, ir tinkamą visoms toms prievolėms atlikti, tuoj pastatyti toje vietoje ir pakelti žemininku, nes dorybė visada pratus paaukštinti, o nedorybė — pažeminti žmogų.

3. Visiems tiems žemininkų įsakymams ir taisyklėms vykdyti šiuo inventoriumi ir nuostatais skiriami vėliavininkas ir pavėliavininkis, kurių pareiga yra kas savaitė atvykti į dvarą žemininko uniforma su kardu ir raportuoti apie visus žemininkus, jų namų ūkį, ar visi yra, taip pat apie įsakytą tvarką ir aprangą, gauti dvare naujus įsakymus nuo vyresnybės ir tiksliai juos išpildyti, gresiant netekti savo laipsnio. Sau pagalbai jie turi išsirinkti 7 kapralus, kiekvieno priežiūrai priskyrę 9 žemininkus, ir tie kapralai turi raportuoti pavėliavininkiui visada ir visais nustatytais punktais. O jeigu tie pareigūnai nepatenkinamai vykdytų savo pareigas, tada turi būti baudžiami politiniu areštu ant duonos ir vandens kelioms dienoms pagal nusižengimą iki dviejų kartų, o jeigu pakartotinai tai nepataisytų jų, tada trečią kartą nusižengus turi būti keliami į paprastus žemininkus, o jų vietoje toms pareigoms paskirti pareigingesnius ir labiau nusipelniusius.

4. Nustatoma ir tai, kad jeigu kurie žemininkai nebūtų paklusnūs tarnautojų praneštiems dvaro įsakymams ir prieštarautų privalomiems nuostatams, kaip visur būna, tada nusižengęs neturi būti baudžiamas rimbu, bet lazdomis iki dviejų kartų; o jeigu trečią kartą nepasitaisytų, tada turi kelias valandas — pagal nusižengimą sėdėti ant aštrios, totoriškos kumelės, tyčia tam padarytos; o jeigu ir tai nepataisytų, tada toks turi būti nuplaktas rimbu ir perkeltas į bajorus arba iš ūkio išvytas, kaip žmogus be būdo.

(Lenk. — AVK 25 p. 538—9 Nr. 11)

332. 1789 m. gegužės mėn. 13 d. Feodalų pastangos užgniaužti nuolat augantį valstiečių pasipriešinimą.

Ketverių metų seimo maršalkų universalas dėl valstiečių bruzdėjimų.

Visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam tatai žinoti priderės, skelbiame. Jeigu dorovė, teisingas savo pašaukimo prievolės atlikimas aukščiausiajai valdžiai teikia tikrą džiaugsmą, jei valdžios vairą laikantiems mieliausia yra malonių teikimu pažymėti savo pranašumą, tai tikriausiai įžūlūs pasikėsinimai prieš tautą, teisę ir žmoniją kelia liūdną reikalą taikyti nusikaltusiems bausmių griežtumą. Maištų reiškiniai aiškiai iškilo net tose vietose, kuriose ligi šiol ištikimybė ponams buvo visuotinis valdinybės atbalsis, kur tikybos ir žmoniškumo taisyklės tarsi draudė nusikaltimams įžengti. Tamsumas, negerų kurstymų klausymas darė ir daro iš prasčiokų įtūžusio pykčio įrankį, ir tuo būdu liaudis, tiek klaidingų vilčių, tiek draugiškumo bendrumu suvedžiota, tapdavo ir tebegali tapti svetimos kaltės ir savo nesusipratimo auka. Mūsų maloningasis karalius ir respublikos jungtiniai luomai, nenorėdami mąišyti nekaltų valdinių su nusikaltusiais, iš anksto įspėdami, trokšta prasčiokus apsaugoti nuo suvedžiojimų. Tad šiuo šviesiausiojo karaliaus ir kilmingųjų respublikos jungtinių luomų universalu skelbiame: Kiekvienas valstietis turi likti prideramame savo ponui klusnume, turi išlaikyti krašto valdžiai ir savo ponams ištikimybę. Tikyba ir teisė šią taisyklę pašventina, o viltis pagerinti savo likimą svetimoje nelaimėje yra tiek priešinga kiekvieno žmogaus jausmams, kiek yra savo siekimuose klaidinga; tai paprastas dalykų supratimas, liūdnas ankstyvesnių bausmių patyrimas turi įrodyti. Jei kas turėtų žinią apie tokį sąmokslą prieš žmogaus gyvybę, tas apie tokį pasikėsintoją ar tokio sąmokslo bendrininkus turi pranešti dvarininkui arba kaimo, miestelio ar miesto laikytojui arba artimiausiai karinei vyresnybei. Jei kas, dalyvaudamas tokiame sąmoksle arba gavęs pranešimą apie tokį sąmokslą, pranešęs apie jį prieš suimant, sutrukdytų padaryti nusikaltimą, tas ne tik nebus baudžiamas, bet, skelbiame, kad už žmonių gyvybės išgelbėjimą, bruzdėjimų išvengimą bus tinkamai apdovanotas. Bet kadangi maišto nusikaltimai yra itin svarbūs ir todėl šaltinio išaiškinimas arba numalšinimas tautai negali būti abejingas, tad visoms jurisdikcijoms ir piliečiams siūlome, kad įtariamuosius padarius nusikaltimą arba darius sąmokslą arba dalyvavus maište, atiduotų ne kitam teismui, kaip tiktai pilies arba žemės, o kitos jurisdikcijos tokių bylų jokiu pagrindu tenedrįsta spręsti. Turime pagrįstos vilties, jog kiekvienas valdinys, kuris kaktos prakaitu laisto žemę, vengs savo krauju ją suteršti ir jog tas pasitikėjimas, kurį turime jo dorove, nebus pakeistas bausmės būtinumu. Taip pat tikimės, kad ponai panorės patys patirti tą malonumą, kurį patiria kilni širdis, kylant valdinių gerovei. Norime, kad šis universalas mūsų, konfederacijos maršalkų, rankomis pasirašytas, greitesnei krašto gyventojų žiniai būtų pilių ir miesto kanceliarijoms išsiuntinėtas ir net pavedame jį paskelbti bažnyčiose ir cerkvėse, gi miestuose ir miesteliuose liepiame jį paskelbti. Duota Varšuvoje viešpaties 1789 metų gegužės 13 dieną.

(Lenk. — Gazety Wileńskie. 1789.V.30. Nr. XXII)

333. 1789 m. lapkričio mėn. 21 d. Metelių seniūnijos valstiečių priešinimasis įvairioms išnaudojimo didinimo priemonėms.

Iš Asesorinio teismo protokolo.

...(Metelių ir Simno seniūnas Todvenas), piktnaudžiaudamas savo valdžia, pavedęs išmatuoti valstiečių žemę neprisiekusiam matininkui, (padarančiam) iš vieno valako po du, ir nuo valako įsakęs valstiečiams sumokėti po 8 auksinus, padidino liustracinį činšą; nuo pievų, esančių prie sodybos ir valstiečių žemėje, nustatė naują įstatymišką mokestį virš reikalaujamų prievolių; dar šventomis dienomis išvaro valstiečius visus bendrai malkų į girią ir liepia vežti į dvarą, o tuos, kurie priešinasi ir vėluojasi, tironiškai žiaurĩai muša rykštėmis nuogai nurengęs ir prie žardų pririšęs; kai kuriuos valstiečius užduoda pavaldinybės kaimyninei šlėktai; tiems patiems valstiečiams tyčia primesdamas savo druską statinėmis, išrenka užmokestį dukart didesnį už rinkos kainą; atsigabenęs į Simną savo dvaro reikalams žydą cirulninką, paskiria jam suvežti javų ir pinigų rinkliavą; tiems, kurie kreipiasi į Lietuvos kunigaikštystės Iždo komisijos kanceliariją liustracijų gauti, trukdęs nuvykti, liepia juos pakelyje gaudyti ir įsako atvesti į dvarą nubausti.

Pareikšdami iškilmingiausiai protestą dėl tokių patirtų skriaudų, priespaudų, apsunkinimų, neteisėtumų, prašydami apsaugoti ir duoti įspėjamąjį raštą, skundėjai pasirašo.

(Lenk. — VCA Senieji aktai 2475 l. 43—44)

334. XVIII a. pabaiga. Lietuvos bajorų reakcinės pažiūros į valstiečius.

Trakų vaivadijos deputato į seimą Igno Sivickio kalba dėl įstatymų projekto apie valstiečius.

Apie valstiečius

«Kam kitam laisvė yra sveikiausias dalykas, mums gi ji yra pavojinga».

Afrikanus į Cezarį Augustą.

...Viena tebūtų tinkamiausia priemonė, kad kunigai klausyklose ir sakyklose pamokytų, kaip turi elgtis darbštus valstietis ir koks žmoniškas ir įžvalgus jo atžvilgiu turi būti ponas.

Nei daugybė rašytų įstatymų, nei daugybė budrių magistratūrų nepajėgs tiek nuveikti, kiek kunigas išmintingais ir maloniais pamokymais gali padaryti tuo metu, kada žmogus, romus ir klusnus, ateina klūpodamas pasiteisinti prieš dievą dėl savo veiksmų...

Koks gi turi būti liaudies švietimas? Kas atidžiai apie tai pagalvos, tas įsitikins, jog visuotinis švietimas ir mokslinimas yra kenksmingas: tai rodo Prancūzijos pavyzdys. Pakaks, jei prasčiokėliai mokės skaityti ir jei nieko daugiau neskaitys, kaip tiktai maldaknyges ir ekonominės praktikos straipsnius, kuriuos išmintingi leidėjai gali rašyti metiniuose kalendoriuose. Kai liaudis įgis pamėgimo mokslui, nusibos jai žemę dirbti ir atsiras rašytojų, bet nebus ūkininkų; verčiau mažiau tebūnie išmokslintų žmonių, bet daugiau gerų piliečių. «Kol atsiras mokslininkai, nebebus gerųjų». Tai yra tikra patyrimo tiesa! Baigiu šią išminties mums paliktą pastabą auklėjimo ir elgesio su valdiniais pamokymu: «Kas nuo vaikystės švelniai elgiasi su savo tarnu, tas vėliau pažįsta jo atkaklumą». («Proverbia», cap. XXIX).

(Lenk. — VUB XXV l. 36)

335. 1791 m. vasario mėn. 28 d. Merkinės seniūnijos valstiečių skundas dėl seniūno ir laikytojų daromų jiems skriaudų ir smurto.

Kilmingas Merkinės seniūnas ir visi laikytojai, vieningai siekdami prispausti ir sunaikinti Merkinės seniūnijos valstiečius, niekindami krašto teises, neatsižvelgdami į privilegijas, karališkus raštus ir inventorius, kuriais laiduojama duotųjų valstiečiams privilegijų šventumas ir galia bei užtikrinamas jų nuosavybės pastovumas, nežiūrint į visa tai, išdrįstate versti tuos valstiečius atlikinėti dar nebūtus ir niekur nepraktikuotus lažus ir prievoles; užkrovę šiuos nesuskaičiuojamo pavidalo prasimanymais, smurtu verčiate valstiečius atlikinėti visa tai ir pasiekiate įvairių rūšių priespaudų. Taip antai, kilmingasis seniūnas atėmęs (iš valstiečių) prijungė prie dvaro ir dabar naudoja žemes ir pievas, anksčiau valstiečių dirbtąsias ir naudotąsias; du kaimus — Rusingę ir Kudrėnus išnaikino, žemes iš ten ūkininkaujančių valstiečių atėmė, juos pačius išvarė ir toje vietoje du palivarkus smurtu įrengė. Dėl to daugelį pasiturinčių valstiečių padarė nelaimingus ir juos sužlugdė, nes išvarytieji iš savo nuolatinių ūkininkaujamų sodybų buvo priversti ieškoti vietos bei prieglaudos pas kitus ponus, o ten iš naujo pradėjus ūkininkauti su nepalyginti didesniu vargu ir triūsu turėjo ieškoti sau būdo išsimaitinti; kiti gi varguoliai nusmuko į visišką skurdą ir yra priversti valkatauti.

Dar niekuomet nebūtą ir jokiame inventoriuje neužrašytą lažą verčia atlikinėti dviem vyram ir vienai moteriai ištisą savaitę be paliovos, be atvangos. Valstiečiams užkrovė dėklas — apyniais, grybais ir riešutais, savo pačių nuožiūra nustatytas. Druskos net nereikalingus valstiečius būtinai verčia imti statinėmis, įsakydamas mokėti lupikiškas kainas, kai ji paprastai būdavo pigiai (pagal reikalą) perkama kitur. Padūmės mokesčius, laužydamas teisę, renka dvigubus; kažkokį mokestį, kareivišku pavadintą, verčia mokėti po 4 auksinus nuo trobos. Pastotes į įvairias keliones su sunkiais kroviniais be paliovos siuntinėja. Net nepalyginti su tuo, kas paprastai mokama, padidino činšą; kam nors nesumokėjus, baudžia kūno bausme, ir dvaro antstolis atima paskutinį skurdų turtą.

Kilmingas seniūnas, nesiliaudamas didinti valstiečių priespaudą, užuot gerinęs valstybės turtų padėtį, tik vis labiau taiso savo asmenines valdas. Merkinės seniūnijos palivarkus ir kaimus išdalijo nuomon įvairiems asmenims; o šie laikytojai-nuomininkai, ypač kilmingieji Godačevskis, Silvestravičius ir Karlavičius, negailestingi ieškovų-valstiečių skurdui ir vargui, stumia juos į galutinį skurdą: činšus, dėklas, mokesčius ir įvairių rūšių išgalvotas, viršuje suminėtąsias pajamas jie renka lygiai kaip ir kilmingasis seniūnas, o mokėti įsako žiaurios egzekucijos grėsme. Į lažą varo ištisą savaitę po keletą žmonių iš vienos trobos. Varo daržų ravėti, kada tik įsimanys. Linus ir kanapes rauti verčia savo dienomis; tinklus žuvims gaudyti priverčia gaminti iš nuosavų valstiečių verpalų laisvomis nuo lažo dienomis; kiekviena moteris, kiek jų troboje bebūtų, savo dienomis turi priverpti lininių sruogų, o trūkumą, susidarantį šukuojant paimtuosius linus, pagal svorį turi išlyginti savo linais.

Tie patys Merkinės valstiečiai, veikiant žiauriausiems įsakymams ir priespaudai, be paliovos per ištisą vasarą su visa šeima atlikinėja darbus dvare, apleisdami laukuose savo pasėlius. Savaitinę sargybą su arkliais reikia visuomet eiti Merkinės dvare ir palivarkuose, o už pasitaikančias nelaimes ir nuostolius, nežiūrint didžiausio budrumo tvartuose ir paukštidėse, atsako savo turtu, iš jų reikalaujamas atpildas, nes dvaro valdžia nepaiso, dėl kurių priežasčių nuostolis įvyko. Be šios sargybos su arkliais,

palivarkuose valdžios įsakymu sudaryta dar kita — prie sielių: ją turi eiti kiekvienas valstietis po dvi savaites pakaitomis. Be to, laikytojai, pažeisdami valstiečių teises, išdrįsta varinėti lažo į savo tėviškinius dvarus kas savaitę su pakinkytais jaučiais, pavyzdžiui, kilmingasis Silvestravičius, kuris laiko seniūnijos Šklėrių palivarką, varo į Ašužos dvarą už 6 mylių; o taip pat kilmingasis Godačevskis, kuris laiko seniūnijos Kudrėnų palivarką, — į Vadenų dvarą. Kasmet nuo kiekvienos trobos ima iš valstiečių po du ir tris maišus grūdams, plukdomiems į Karaliaučių, ir po to jų valstiečiams grąžinti nenori. Be to, kilmingasis Karlavičius, nesiliaudamas žlugdęs valstiečius vien tik suminėtomis priespaudomis ir engimais, dar iš jų tyčiojasi; į lažą atvykusius valstiečius pats negailestingai muša bei tironizuoja ir paveda tą patį daryti savo ekonomams, kurie sudaro nepaliaujamą grėsmę valstiečių gyvybei ir sveikatai...

Pagaliau visi ilgalaikiai Merkinės seniūnijos laikytojai, be suminėtųjų, kuone kasdien išgalvoja dar kitas, vis didėjančias priespaudas ir jomis tiek apsunkina, kad daugelis, išsižadėję savo namų ir ūkių, rūpinasi išsinešti iš seniūnijos ribų bent pačią gyvybę ir sveikatą.

Šiomis priespaudomis nuskriausti ir sielvarto prislėgti ieškovai — Merkinės valstiečiai nenori vengti teisingumo ribose reikiamo klusnumo dvarui, tačiau jų daugiau pakelti nebepajėgia, todėl visu griežtumu protestuoja ir skundžiasi.

(Lenk. — VCA Sen. aktų kn. 2475 l. 64—65[1])

336. 1793 m. Balninkų valstiečių pasipriešinimas prieš jų pervedimą nuo činšo į lažą.

Iš seniūno skundo teismui.

Dabartinis Balninkų seniūnas nereikalavo ir nereikalauja prievolių ir mokesčių didesnių, kaip nustatytieji senuose inventoriuose ir liustracijose. Taip pat jis neturi teisės atleidinėti kaltinamuosius valdinius nuo inventoriuose nustatytųjų prievolių. Kaltinamiesiems valdiniams, gyvenantiems Balninkų seniūnijos atitinkamuose sklypuose, negali būti pritaikyta jokia teisė išsisukinėti nuo šių prievolių. Tačiau Martinonių ir Balandžių kaimų valdiniai, nepaisydami šito neklaidingo tikrumo, nei įtikinamų įrodymų, ne dėl kurios nors priespaudos, ne iš savo spėliojimų, bet tik vedami instinkto ir patarimo, įkalbėto kaltinamojo Sakalausko, taip pat jo įdiegtos laisvės pastūmėti bei sukurstyti, visiškai ištrūko iš Balninkų seniūno valdžios ir galios.

Kaltinamojo Sakalausko protekcijoje, kuri pagaliau paaiškėjo kaip tų valdinių apgaulė, jau tuomet patys valdiniai, kai Balninkų dvaras reikalavo iš jų vykdyti inventoriuose nustatytas prievoles, reikiamai nepaklausė, išdrįso aiškiai atsakyti, kad jie, kaip šlėktos ir kelio bajorai, nepriklausą nei Balninkų seniūnijos inventoriams, nei liustracijoms. Kaltinamasis Sakalauskas, turėdamas ypatingą kėslą išnaudoti tuos valdinius kurstymui ir maištui, įtikinėjo juos, kad kai jie atlyginsią reikalingas išlaidas, jis savo apsukrumu bei pastangomis greitu laiku gausiąs iš karaliaus dekretą. Šiais pažadais jis išviliojo iš valdinių pinigų, pradėjo rūpintis gauti įspėjamąjį raštą, bet vietoj jo kaltinamajam Sakalauskui iš Varšuvos buvo atsiųstas gleitas, duodąs galią panaikinti neakivaizdinį nutarimą (tuo aiškiai įtikina privatūs, įvairių asmenų kaltinamajam Sakalauskui rašyti laiškai). Tokį gleitą gavęs, jis rodė valdiniams, neva

tai esąs karaliaus dekretas, atleidžiąs valdinius nuo visų prievolių. Tas gleitas davė teisinį pagrindą kaltinamojo Sakalausko tiems valdiniams pažadėtajai protekcijai, tiek toli pažengusiai, kad tie valdiniai net nebemanė priklausą Balninkų dvarui. Be to, žinoma, pasiskelbę esą laisvi, išsirinko kaltinamojo Sakalausko sūnų Martinonių ir Balandžių kaimų karuža, ką liudija šių kaimų valdinių, apklaustų Ukmergės pavieto vietinės konfederacijos, parodymai.

Po to Balninkų seniūnijos ūkvedžiai, matydami tokį kurstymą ir aiškų maištą, o taip pat seniūnijos ir visuomeninio iždo pajamų nuostolius, susidariusius dėl užsigulėjusių prievolių, nusiuntė antstolį uždėti areštui priklausomoms prievolėms gauti ir valdiniams apie tai oficialiai paskelbti. Tačiau šie valdiniai garsiai pareiškė, kad jokios dvaro valdžios nepripažįstą, o už tai, kad antstolis prisiminė apie inventorius, ketino jį patį primušti, kaip tai parodo teismo pažymėjimas ir antstolio parodymas, duotas po priesaika Ukmergės žemiečių aktuose.

Patyręs apie tokį valdinių maištavimą, ieškovas kilmingasis vaivada buvo priverstas nuvykti į Ukmergės pavieto civ. kar. komisiją pranešti apie tokius smurto veiksmus. Čia kaltinamasis Sakalauskas, gindamasis Balninkų vaito titulu, nedelsė apsiginti, o ieškovas — kilmingasis vaivada išstatė (liudytojais) kai kuriuos valdinius, gyvenančius tuose pačiuose Balandžių ir Martinonių kaimuose, maišto tikrumui nušviesti.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 2475 l. 83—83a)

III. AMATŲ, PREKYBOS SILPNĖJIMAS IR MIESTŲ NYKIMAS

337. 1652 m. sausio mėn. 21 d. Vilniaus žvejai įrengia draudžiamą keltą per Nerį, kad nereikėtų mokėti bažnyčiai tilto rinkliavos.

Vilniaus dominikonų bažnyčios klebono skundas Vilniaus pilies teismui.

Jo malonybė kunigas Silvestras Lenskis, karališkosios malonybės patronuojamos šventos trejybės bažnyčios klebonas ir špitolės prižiūrėtojas, skundėsi ir nuskriaustas papasakojo drauge su provizoriumi apie tai, kad šiais 1652 m. sausio mėn. 19 ir 22 dienomis Vilniaus žvejai, nežinia kuriais vardais ir pavardėmis vadinami, gyvenantieji prie pat Neries upės, priešais jo kunigaikštiškos malonybės pono Boguslavo Radvilos, Lietuvos didž. kunigaikštystės žirgininko, rūmus, susikalbėjo ir susitarė bendrai tarp savęs nukreipti vieškelį ir kelią, vedantį iš įvairių šalių ir pavietų į mūrinį tiltą, ir privesti jį čia pat prie savo namų, ir savo darbu ir apsukrumu padarė patį kelią (ir keltą) tokį, kad ne tik pėsčiom, bet ir su vežimu galima visaip važiuoti. Minėtas kunigas klebonas, sužinojęs iš įvairių asmenų, kad yra išgalvotas naujas kelias ypač didelei tilto ir špitolės žalai, nes daugumas, vengdami mokėti tilto rinkliavą, vyksta nauju keliu, paėmęs su savim du savo prietelius, tiltininką ir du teismo vykdytojus su pašaliečiais šlėktomis, — tai nurodyta teismo vykdytojų reliacijoje, — vyko tais pačiais, anksčiau minėtais metais ir dieną prie to sugalvoto kelio, kur, sutikęs keletą žvejų, įspėjo mandagiai, kaip kunigas, kad, darydami žalą tilto pajamoms, kurios eina vargšams išlaikyti[1], netiestų naujų kelių, nes tai

[1] Tiltas buvo pastatytas XVI a. viduryje Vilniaus pilies ūkvedžio Hozijaus, kuriam iš rinkliavos išlaidas su procentais atsiėmus, tiltą su privilegija did. kunigaikštis perleido šv. trejybės bažnyčiai ir špitolei.

daroma prieš jų malonybių karalių privilegijas, kuriomis jų malonybės karaliai draudžia turto netekimo bausme visiems luomams statyti per Nerį bet kokius tiltus, keltus, lieptus. Tada tie žvejai pakėlė riksmą, po to iš įvairių aukščiau minėtų namų išpuolę iki šimto žmonių su lazdomis, kartimis, kirviais, kastuvais, nepadoriais žodžiais ėmė niekinti jį, neatsižvelgdami į jo kunigišką luomą, ir lazdomis, kartimis patį jį ir tiltininką vos neužmušė, ir jei geri žmonės nebūtų puolę gelbėti, tikrai būtų ten užmušę arba prigirdę, o tuo nepasitenkindami, kunigui klebonui ir tiltininkui dar grasino mirtimi...

(Lenk. — AVK 20 p. 357)

338. 1652 m. gruodžio mėn. 17 d. Jonušo Radvilos nurodymai dėl statybos darbų Kėdainiuose.

Iš J. Radvilos laiško Kėdainių seniūnui Kochanskiui.

...Plytomis, dėl dievo, plytomis rūpinkis tamsta ir dvaro plytinėse gamink tamsta, ir miestiečiams užsakyk, ir su artimesne šlėkta sudaryk sutartis, kad jų kuo daugiausia būtų. Dėl kalkių nesirūpinu, nes jų gali būti. Akmens parūpinimas: 1-a, kad nuo kiekvienų namų mieste pristatytų nustatytą kiekį; 2-a, taip pat iš valsčiaus, nuo namų ir dūmo; pagaliau 3-a, kad kiekvienas, kuris su vežimu atvažiuos, Orlos pavyzdžiu, vieną akmenį atvežtų, ar didelį, ar mažą, ir turguje jį numestų. Taip bus daug akmenų, likusius kad ir už grašį... Vilniaus dailidė būtų galėjęs darbą pradėti ir baigti, jeigu ten taip šilta, kaip čia pas mus... Siunčiu jūsų malonybei privilegiją geram tvarkymuisi mieste. Jei po jos reikalai nepasitaisys, tai sviesiu viską žemėn ir nežvilgterėsiu į tą prakeiktą vietą...

(Lenk. — ASb 8 p. 364 Nr. 64)

339. 1655 m. lapkričio mėn. 12 d. Jonušas Radvila uždraudžia Kėdainių miestiečiams bėgti iš miesto.

Iš J. Radvilos laiško Kėdainių seniūnui Kochanskiui.

Gavau žinią, kad Kėdainių miestiečiai paniškai bėga iš miesto: ar kas baisaus juos pabaidė? Todėl aš noriu ir būtinai reikalauju, kad šito jiems tamsta neleistum, ir kiekvieną tokį sukaustytum ir į dvarą viską, ką turi, paimtum, visiškai atėmę iš jo ir namą. Taip pat pasakykite, kad niekur jie apsistoti negalės ir aš neleisiu: įsakysiu kareiviams visur pakelėse juos plėšti ir karti... Ir dėl šitų k... vaikų ponia turi gyventi Kėdainiuose, lyg jai negalima būtų važiuoti, kur nori?...

(Lenk. — ASb 8 p. 372 Nr. 89)

340. 1657 m. gegužės mėn. 30 d. Vilniaus magistrato instrukcija įgaliotiniam Kairelavičiui bado ir maro metu.

Visų pirma — siekiant apsaugoti ir apginti visą turtą ir prekes, dabar esamas Vilniaus mieste, ponas Juozas Kairelavičius su savo draugais turi surinkti 30 padorių pėstininkų, kurie kasdien, apeidami dieną ir naktį

miestą, saugos mūrus, krautuves ir sandėlius, kad vargšams nesudarytų mažiausios žalos piktadariai, kurie jau ir dabar nakties ir dienos metu pradeda plėšti sandėlius ir rinkti grobį. Tuo tikslu paliekame lėšų ir pinigų 1 000 auksinų, surinktų šiam reikalui ištisam pusmečiui. O jei kuris nors iš šių pėstininkų dabartinio pavojaus metu pasišalintų, tučtuojau turi parinkti kitą, kad tas 30 skaičius visuomet būtų pilnas. Iš tikrųjų tokiam dideliam miestui praverstų turėti daugiau pėstininkų, bet kadangi nemaža žmonių išvažinėjo, neparemdami šios rinkliavos, dabartinis ponas vaivada pažadėjo paskirti miesto pėstininkams papildyti 20 žmonių, kurie šiai sargybai padės ir sukliudys įvairių žmonių savavaliavimą.

Antra. Teismai įvairioms byloms, tiek baudžiamoms, tiek ir civilinėms bei vaitystės visuomeninėms, vaitai, burmistrai, tarėjai, suolininkai maro epidemijos metu turi vadovautis pono Juozo Kairelavičiaus ir jo draugų potvarkiais bet kuriam savavaliavimui sudrausti, turi teisti ir bausti nusižengėlius; o prieš tuos, kurie priešintųsi jų valdžiai arba teismų nutarimus nepakankamai vykdytų, suteikiame teisę paduoti skundą pono vaivados sprendimui.

Trečia. Turtą ir visus daiktus, likusius mirus epidemijos metu miestiečiams ir gyventojams, magistratas leidžia ponui Juozui Kairelavičiui su draugais surašyti, sudėti į sustiprintus sandėlius ir laikyti po savo raktu ligi pat laimingo viso magistrato sugrįžimo.

Ketvirta. Jei kuris iš dabartinių ponų vietininkų, paliktųjų tarnyboje, mirtų, visi gyvi likusieji turi rinkti ir skirti kitą nuolatinį ir neįtartiną miestietį į garbingojo velionies vietą.

Penkta. Daryti dažnas ir kasdienines apžiūras visuose mūruose, rūsiuose, sandėliuose, tuščiose ir tamsiose krautuvėse, sekti, kad ten nesislapstytų valkatos, naktiniai vagys, kad nedarytų savo sueigų ir sąmokslų žmonių žalai ir, žinoma, tokius žmones, neturinčius jokio užsiėmimo, o sveikus, ateinančius į miestą tik plėšikauti, — varytų iš miesto.

Šešta. Magistratas pageidauja, kad būtų atidaromi tiktai vieni, būtent Rūdininkų vartai, ir kad jie būtų iš anksto uždaromi, o raktai, tiek nuo šių vartų, tiek ir nuo kitų, būtų atiduodami ponui Kairelavičiui. Tuo metu, kai vartai uždaryti, reikia sekti ir labai akylai žiūrėti, kad nei po siena, nei po aštriatvore pikti žmonės neiškastų jokių skylių, o tai reikia daryti vartų atidarymo ir uždarymo metu.

Septinta. Kadangi gaisrai jau nuo pavasario vis dažnėja ne tiktai mieste, bet ir priemiesčiuose, ponams vietininkams reikia uoliai rūpintis, kad visuomeniniai vandentiekiai būtų atidaryti gaisrui gesinti ir kad priemiesčių sargyba, gyvenanti priemiesčiuose, būtų ten pat sudaryta.

(Lenk. — AVK 10 p. 273—274 Nr. 52)

341. 1665 m. gruodžio mėn. 28 d. Sutartis tarp Vilniaus miesto valdybos ir pirklių.

Jo karališkosios malonybės Vilniaus miesto vaitas, burmistrai ir tarėjai, suolininkai ir raštininkai šia mūsų taikingąja asekuracija skelbiame, kad tarp mūsų ir pirklių bendrijos vykstantiems nesutarimams pašalinti savo tarpe nustatėme tokius punktus, kurių tiek mes patys, tiek ir mūsų papėdininkai turės laikytis amžiniems laikams.

Pirma, metinis magistratas turės išrinkti iš dešimties bendrijos pasiūlytųjų kandidatų du asmenis į tvarkytojus prie svarstyklių ir į kamarininkus, kurie turės būti pasiturį. Tokiuose rinkimuose ponai metiniai bur-

mistrai neturi prievarta reikalauti sau jokių dovanų. Šitie bendrijos pasiūlytieji ir metinių ponų išrinktieji tvarkytojai, esant skubiam reikalui, su bendrijos žinia ir sutikimu, nė kiek nepažeisdami nutarimo, turės užstatyti savo pinigais, kuriuos paskui turės pirmenybę prieš kitus atsiimti iš miesto pajamų. Magistrato skirtųjų tvarkytojų nebebus, kad ateityje nebūtų įžeidinėjami bendrijos tvarkytojai, kuriems turi būti reiškiama pagarba. Viešųjų pajamų ir išlaidų ataskaitos turi būti pateiktos kasmet tuoj kitą dieną po Grabnyčių. Visos privilegijos ir teisės turi būti reikiama tvarka įrašytos į metriką, kuri vyresniesiems ponams būtų visuomet prieinama susipažinti su jų turiniu. O ligi bus atstatyta rotušė ir joje archyvas, turi rūpintis, kad ji būtų laikoma saugioje vietoje. Abidvi žemesnės teismo instancijos, tiek tarėjų, tiek ir suolininkų, kur bebūtų, neteisėjavimo metu negali įgauti tokios nuosavybės, kokia aprašyta šventos atminties šviesiausiojo karaliaus Žygimanto I ordinacijoje, tačiau stengsimės, kad būtų nenuskriausti. Visose bylose mes vadovausimės ir turėsime vadovautis Magdeburgo teisės nuostatais ir jos tvarka teisti, tik tais atvejais, kai ji pasirodys nepakankama, laikysimės bendros teisės. Kad miesto nuostatai būtų prilyginti prie Krokuvos miesto normų, kad magistratas veiktų ne vien savo autoritetu, kaip iki šiol buvo, bet kartu su bendrija ir liaudimi, laikydamasis kai kurių papročių teisės, o taip pat teisinių papildymų, surašėme, kad būtų tikras plebiscitas. Nuo šio nutarimo dienos nei magistratas, nei bendrija neprašys karaliaus jokių sau naudingų naujų nuostatų ar taisyklių, peržengiant teisę. Tą patį pasižadame ir nuo savęs, kad viešai teismuose neįžeidinėsime užgaulingais žodžiais nė vieno miestiečio ir neplaksime jų, jei tektų ką pamokyti, dėl to ir padorūs kalėjimai turi būti žymesniems asmenims parengti bendromis bendrijos pastangomis. Vanduo viešose vietose turi būti kaip ir ligi šiolei atvestas valdžios lėšomis ir ne tik atskirų žmonių, bet ir paties miesto reikalams kurios nors (apsaugok, dieve,) nelaimės atveju. Visų pirma ponai tvarkytojai turi pastebėti ir bausti nerūpestinguosius vamzdininkus[1]. Pirmaeilė metinių magistrato ponų pareiga bus sekti, kad maisto produktai nebūtų perpardavinėtojų superkami priemiesčiuose ir laukuose, bet atvežami į turgų; jeigu gi kuris perpardavinėtojų išdrįstų nupirkti laukuose ar priemiestyje ir netgi turgavietėje iki 9 valandos, tai pirktasis daiktas turi būti konfiskuotas špitolės naudai, o pats asmuo nubaustas kalėti arba arbitraline bauda. Laisvę nuo muito patricijams ir gerai nusipelniusiems sodybas turintiems gyventojams, o taip pat ponų bendrijos narių laiduotiems, kaip tai buvo anksčiau, — turėsime pripažinti. Į vadovaujamąjį magistratą mums priklausys teisė rinkti asmenį, kuris turėtų patricijų, literatų ir žmonių senjorų pagarbą ir būtų pastovus gyventojas ir laisvos kilmės žmogus. Į valstybės seimus, konvokacijas ir kitus suvažiavimus nuo magistrato turime siųsti du atstovus — vieną nuo katalikų, antrą nuo rusų suolo, ir tokius asmenis, kurie patys neturėtų savo bylų.

Ateityje mes nebeatleidinėsime pirklių ir miestiečių nuo miesto pareigų ir globų, o tai, ką metiniai ponai paėmė, turės būti atsiskaitoma iš kitų pajamų; nuo uolekčių, svarų, gorčių ir kitų saikų, kurie pasirodys esą tikri, tarėjai neturės teisės imti per metus daugiau, kaip po 6 gražius, bet tuo atveju jei uolektiniai matai ar svarstyklės pasirodytų faktiškai netikri, tai tik šitoks nusižengimas turi būti arbitraliai baudžiamas. Priimamuosius tiek į miesto, tiek į pirklių registrus, magistratas ir bendrija turi rūpestingai sekti, kad tai būtų žmonės laisvos kilmės, kas turi

[1] Čia kalbama apie medinius vandentiekio vamzdžius ir jų remontininkus.

būti įrodyta atestacijomis ir neįtariamų žmonių liudijimu; jokių naujovių bei nutarimų, pažeidžiančių pirklių bendrijos interesus, mes neįvedinėsime; ponams deputatams apgyvendinti, miestas, iš anksto apžiūrėjus, turi būti suskirstytas į tris dalis, vadovaujantis jo malonybės karaliaus Vladislovo suskirstymu, kad šis suskirstymas pasiliktų galioje. Kad plytinės ir palivarkai neliktų be dėmesio ir nebūtų toliau niokojami, mes kartu su bendrija imsimės atitinkamų priemonių. Išklausyme ataskaitos pajamų, gaunamų nuo tilto ar pervežimo, priklausančių šv. Trejybės špitolei, užtikriname ponams pirkliams, kad sutinkamai su 1545 m. Žygimanto Augusto privilegija turės dalyvauti du pirkliai iš Romos katalikų pusės; kad ponai butų tvarkytojai, mūsų paskirti gaspadų užrašams vesti, korupcijos veikiami, kitų mūro namų neišlaisvintų ir nevestų miestiečiams blogų žmonių, svečių[1], kitaip, šio nutarimo pažeidimo atveju, neatidėliodami bausime pagal ponų pirklių bendrijos instanciją; 600 auksinų sumą, priklausančią iš žydų ir skirtą (miesto) mūro sienoms restauruoti, turėsime paleisti apyvarton, o kadangi šie žydai to įnašo per dviejų metų laikotarpį nesumokėjo, tai kartu su ponais pirkliais įsipareigojame šią nepriemoką išieškoti teismo keliu. Būtinai stengsimės, kad nuo visų rinkliavų, patvirtintų ir ponų pirklių, magistratas išskirtų proporcingą sumą baldakimui, darytam jo malonybės karaliaus laimingo atvykimo atveju, ir kad jisai liktų archyve, apmokėjus priklausančią dalį už medžiagą. Neišleisime iš akių reikalo ieškoti muškietų pas pirklius, kurie gavo teisę juos laikyti. Nesikišime į mirusių pirklių ir amatininkų, turinčių palikimą, globą, nebent kuris mūsų būtų paskirtas testamentu, tai tik tuo atveju bus leista magistrato asmeniui priimti globą, o kadangi ši pareiga yra visuomeninė ir laikoma kaip paslauga miestui, tai šią pareigą turės prisiimti kiekvienas miestietis be išimties ir skirtumo. Pažadame pirklių bendrijai, pašalinus iš magistrato dabar esamus asmenis, jog ateityje nė vienam asmeniui, įeinančiam į magistrato sudėtį, neleisime verstis prekyba, įsirašius į pirklių registrą pagal bendrijos teises ir privilegijas, o tokio leidimo gavimo atveju būtų laikomas negaliojančiu; kartu su ponais pirkliais turėsime susitarti dėl antrojo grašio, imamo nuo matų ir saikų ir grindinio, kad ataskaitą priėmus būtų panaudoti (tie pinigai) mokėti skoloms (kurioms bus sudarytas atitinkamas registras); pasižadame kreipti reikiamą dėmesį užsitarnavusiems pirkliams bei miestiečiams, o ypatingai patricijams, smukusiems neteisės metu, pirmoje eilėje suteikiant vakansijas su bendrijos laidavimu, siekiant verstis prekyba. Rimtai įspėjame svarstyklių raštininką, kad nesikištų į prekių svėrimą ir nesielgtų nepagarbiai su pirkliais; tolesnio neklausymo atveju nukentėjusiam, sutinkamai su įstatymu, neatidėliodami teiksime teisminę pagalbą. Kai dėl bendrijos pristatytųjų kandidatų, griežtai laikysimės bendrijos privilegijų, o bendrijos nepristatytųjų neįrašinėsime. Tvarkymas įvairių mokesčių priklauso ponams metiniams pirklių bendrijos seniūnams, kurie iš jų turi duoti kasmet ataskaitas; matų ir saikų ir grindinio rinkliavos turi būti renkamos ne mokesčių raštininko pas save namie, bet ponų tvarkytojų įstaigoje. Ponų pirklių ir miestiečių su laiškais ateityje siuntinėti neprivalėsime, neprimesdami tokių paslaugų net skubiais atvejais, o tik pasamdę kazoką nusiųsime miesto visuomenės sąskaita. Kai dėl iš Rusijos atgabenamo kanapių pluošto, tai mes nenustatinėsime jokių taisyklių ir jokiu būdu nedarysime kliūčių pirkliams jo pirktis, priešingai, kiekvienam pirkliui leisime pirkti, kad tik nebūtų žalingų perpardavinėjimų. Mes turime imtis žygių išlaikyti grindinio rinkliavas pagal

[1] Iš kitur atvykusių pirklių.

Spasko ir Bernardinų vartų prie Vilnios upės privilegijas; mes taip pat vieningai turime rūpintis apleistomis krautuvėmis, kad jos ilgainiui nevirstų griuvėsiais; panaikiname įprotį, pasidariusį kiekvieno teise, pagal kurį protesto pareiškimams paduoti prieš magistrato asmenis tiek civilinėse, tiek ir baudžiamose bylose tekdavo po keletą kartų įteikinėti raštišką ieškinio šaukimą, kuris turės būti priiminėjamas bet kuriuo metu ir iš kiekvieno asmens, be to, su atsakingumu, kad baudžiamose bylose dėl įžeidimo mūsų ponai raštininkai nepriiminėtų skundo be tvarkytojų ir teisėjų patvirtinimo; o jei ponai pirkliai reikštų į dar ką nors pretenzijų ir atsirastų nuomonių skirtumų, tai mes turime jas šalinti taikiu būdu ir laikydamiesi papročių paprastumo ir remdamiesi taikiu mūsų 1621 m. lapkričio 15 dienos susitarimu. Užtikriname ponus pirklių bendrijos pirklius, jog tiek dėl mums dabar pareikštų visuomeninės tvarkos pažeidimų, tiek ir dėl tų, kurie rasis mūsų dabartinio nutarimo išdavoje, mes jų teismo keliu ar administraciniu būdu nebausime ir privačiai nekerštausime. Mes pasižadame šventai laikytis visų viršuje suminėtų sąlygų, o taip pat jo malonybės šventos atminties karaliaus Žygimanto III privilegijų, komisorių dekretų ir bendrijos nuostatų, kad tik pati pirklių bendrija tinkamai reikštų magistratui klusnumą, o taip pat laikytųsi jo teisių ir privilegijų, kurias jis turėjo anksčiau ir turi dabar. Šio mūsų nutarimo ir ordinacijų, o taip pat komisorinių dekretų pažeidimo atveju, turėsime bausti pagal komisorinius dekretus. Ir tuo tikslu mes davėme šį taikingą ir pamokomąjį raštą šešių dešimčių vyrų bendrijai.

Rašyta Vilniuje, 1665 m. gruodžio mėn. 28 d.

(Lenk. — AVK 10 p. 295—299 Nr. 62)

342. 1667 m. Vilniaus siuvėjų pameistrių skundas prieš savo meistrus ir seniūnus dėl padarytų jiems skriaudų.

Skundėsi ir iškilmingai protestavo ponas Jonas Vernikė, Adomas Reiteris ir visi siuvėjų pameistriai prieš meistrą Kristijoną Veinreichą ir prieš visų siuvėjų cecho seniūnus ir meistrus ir jų padėjėjus dėl skriaudų ir nepakeliamo įžeidimo, padarytų šiuo būdu: po to, kai ponas Vernikė atvažiavo į Vilnių, turėdamas parduoti 19 Rygos lašišų, kaltinamasis Kristijonas pradėjo jį prikalbinėti dirbti pas jį, keliolika kartų siuntinėjo pas jį, kad panorėtų palikti pas jį dirbti, žadėdamas mokėti didesnį atlyginimą kaip kitiems ir sumokėti už lašišas; ir taip susiderėjo už kiekvieną lašišą po muštą talerį be 5 lenkiškų grašių ir už arklį turėjo taip pat sumokėti 5 muštus talerius. Tasai pat ieškovas davėsi įkalbamas ir susitarė su Kristijonu Veinreichu palikti pas jį dirbti iki tol, kol jis pats panorėsiąs. Tuo tarpu ieškovas p. Vernikė, norėdamas nuvežti laiku pinigus pirkliui iš Bauskės, kuriam paliko skolingas už lašišas ir iš kurio buvo jas paėmęs į skolą, ir pagal susitarimą norėdamas išeiti, paprašė iš p. Kristijono Veinreicho tų pinigų už lašišas ir už arklį. O tai ponas Kristijonas palaikė įžeidimu ir, nenorėdamas mokėti, išbarė ir iškoneveikė gėdingais žodžiais, išsižodžiuodamas į motiną, kad esąs ir šioks ir toks sūnus, taip kad ieškovas buvo priverstas iš dirbtuvės pasitraukti. O paskui, kitą dieną, kai ieškovas užėjo pas Veinreichą ir padoriai priminė jam, kad jei jis laikąsis savo žodžio, tai turįs už viską sumokėti, būtent už darbą, už lašišas ir už arklį; kaltinamasis Kristijonas gi jam atsakė: «Eik sau pas tą velnią, kur tu buvai, netikėli, tinginy, o jei tu neisi, tai tuojau

liepsiu haidukams tave kirvapentėmis apdaužyti ir išvaryti, kaip nenaudėlį». — Taip burnojo tas, kuris nesumokėjo 2 likusių talerių už lašišas ir už arklį ir neatidavė 3 auksinų už 3-jų savaičių darbą; tada su didele negarbe buvo priverstas eiti dirbti pas kitą meistrą, pas poną Joną Raišį, kol atgaus skolą 13 auksinų už lašišas, už arklį ir už darbą. Kitas pameistris, ponas Adomas Reiteris, matydamas didelę savo draugo nuoskaudą, kad ir su juo taip neatsitiktų, turėjo taip pat išeiti pas kitą meistrą, pas poną Neimaną. Iš tos priežasties Kristijonas Veinreichas sukurstė visus seniūnus ir meistrus, kad ateinantį sekmadienį, tai yra spalio mėn. 30 d., didelės baudos grėsme, susirinktų pameistriai ceche. Šie, klausydami cecho įsakymo, susirinko įprastu laiku, — 2-ą valandą po vidurdienio, nežinodami nei reikalo, nei kas su jais bus daroma, ir savo patalpoje sėdėjo kukliai, kol jiems pagal paprotį bus pranešta, kada jie turi atvykti į rūmus, kur posėdžiauja ponai seniūnai ir meistrai. Tačiau nebuvo jokio pranešimo iki pat vakaro, tyčia vilkinant, kad vakare galėtų susidoroti su ieškovais. Tada jau vakare ponai seniūnai įsakė pašaukti pas save Joną Vernikę ir Adomą Reiterį. Vos tik šie įėjo į rūmus, tuojau užkabino duris, įsakė uždaryti vartus, paskui pasišaukė ir 2 kitus, mokančius lenkiškai, kad išverstų Vernikei vokiškai, koksai nuosprendis būsiąs padarytas ceche. Ponai seniūnai įsakė tūlam Kristupui Ancevičiui išversti vokiškai, kad 12 meistrų jį lupsią bizūnu ištiesę ant suolo rūmų viduryje. Kristupas Ancevičius gi atsakė seniūnams, kad jis negalįs to sakyti jam vienas, kad būtų kartu visi pameistriai; tačiau, neįsakę kitiems atvykti ir nesilaikydami jokios teisenos, tuoj pat pradėjo Vernikę ir kartu Kristupą barti, išsižodžiuodami į motiną, ir mušti bizūnu, ypač Konstantinas, o kai pastatė rūmų viduryje suolą, norėdami paimti ir ištiesti ant jo atvykusį ir nusimanantį amato pameistrį Vernikę, vargšas buvo priverstas sprukti pro langą. Ten lange jį sučiupę už plaukų tąsė ir laikė, o kiti, išbėgę iš rūmų, pusiau pakibusį lange mušė lazdomis ir bizūnais ištisą ketvirtį valandos, kaip kokį valkatą, ir jei jis nebūtų susipratęs sprukti pro langą, dievas žino, kas su juo būtų atsitikę, nes buvo įsakę ir langus uždaryti, kad būtų tamsu, o kas nors būtų galėjęs tamsoje ir būryje būdamas peilio smūgiu nudurti. O Reiterį, kuris ryšėjo skarelę ant kaklo, pačiupę kieme, tąsė vienas prie kito nusitvėrę už skarelės galų, ir mažai betrūko, kad būtų jį pasmaugę, jei kiti draugai, sėdėję savo patalpose, nebūtų iššokę ir išgelbėję; būtų tikrai ir neabejotinai jį pasmaugę ir nužudę, nes tiek tampė, kad skarelė sutrūko — o Reiteris jau nebegalėjo šauktis pagalbos, gulėjo ant žemės pajuodavęs, o paskui visi pradėjo mušti, kas kuo galėjo. Tačiau pameistriai, būdami blaivūs, viską tyliai perkentėjo, o atjuostas špagas jie turėjo savo patalpoje, bet nė vienas jų nėjo pasiimti. O kai jau baigėsi šis triukšmas, kai skirstėsi po namus, paėmė savo špagas, tada užpuolė juos, prievarta atėmė špagas 9, skrybėlių 2, apsiautą 1 — visa tai ponai meistrai nusinešė į savo cecho rūmus. Tada visi pameistriai, norėdami iškelti seniūnams ir meistrams baudžiamą bylą bendrame teisme, pateikė šią savo skundo protestaciją, prašydami priimti ir įrašyti ją į Vilniaus suolininkų knygas, o ir kad prisiekusieji tarnautojai padarytų sumuštųjų apžiūrėjimą.

(Lenk. — AVK 10 p. 350—352 Nr. 80)

343. 1688 m. Vilniaus miesto lėšų eikvojimas.

Iš tų metų pajamų ir išlaidų ataskaitos.

Pirmiausia kalendos

	auksinai	grašiai
Vilniaus vaivadai, Liet. d. kun. didžiajam etmonui ponui Sapiegai duota kalendos	700	—
Už kitaiką ir fatocijas pinigams suvynioti (kapšiuką)	3	11
Vilniaus vyskupui kunigui Bžostovskiui duota kalendos	240	—
Už kitaiką ir fatocijas	3	11
Vilniaus pavaivadžiui ponui Maisiejevičiui duota kalendos	105	—
Šventos trejybės bažnyčios perdėtiniui kunigui Ogurcevičiui duota kalendos:		
Šafrano ketvirtis svaro	23	—
Pipirų šeši svarai po 2 auksinu	12	—
Cukraus kanaro penki svarai po 1 auks. . . .	5	—
Vilniaus vaitui ponui Gerkevičiui duota kalendos įvairių prieskonių	25	—
Švento Jono (bažnyčios) muzikai už grojimą rotušėje katalikiškoms ir graikiškoms šventėms per visas tris dienas	60	—
Tų pačių muzikantų vaišėms už midų ir alų . . .	10	—
Viso sudaro auks. . .	1186	gr. 22

Velykinės

	auksinai	grašiai
. . .Vilniaus vaivadai, Liet. d. kun. didžiajam etmonui ponui Sapiegai duota velykinės	325	—
Už kitaiką ir fatociją pinigams suvynioti . . .	3	—
Šv. trejybės bažnyčios perdėtiniui kun. Ogurcevičiui duota įvairių prieskonių už	30	—
Vilniaus vaitui ponui Gerkevičiui duota velykoms įvairių prieskonių už	25	—
Švento Jono muzikai už grojimą rotušėje katalikiškoms ir graikiškoms šventėms per visas tris dienas sumokėta	60	—
Tų pačių muzikantų vaišėms už midų ir alų . . .	10	—
Viso sudaro auks. . .	453	—

	auksinai	grašiai
Kai buvo pakviestas magistratas į Novgorodoko kašteliono pono Aleksandro Vainos vestuves, jam išleidžiant savo dukterį už Breslaujos pakamario pono Krušinskio, tada magistrato ponai įteikė dovaną, didžiąją sidabrinę taurę su auksine apvija, visa svėrė pusketvirto svaro, o vienam apvijos lotui mokėta po 70 auksinų	249	7,4
Už uolektį kitaikos prie tos dovanos sumokėta . .	6	—
Viso sudaro auks. . .	255	gr. 7,4

Išlaidos Vyriausiajam tribunolui

	auksinai	grašiai
Tribunolo maršalkui ponui Franckevičiui pagarbos duota	357	15
Kai magistrato ponai teikė pagarbos dvasiniam maršalkui ponui Vainai ir tribunolo paiždininkiui ponui Krukauskui, tuomet ponai šafarai davė jiems	65	—
Trims ponams deputatams revizoriams duota įvairių prieskonių už	45	—
Tiems patiems ponams revizoriams rotušėje už vyną, degtinę ir pipirnikus išleista	45	15
Ponui tribunolo instigatoriui, kad būtų miestui palankus, duota	30	—
Viso sudaro auks.	543	—

Išlaidos dievo kūno procesijai, įrengiant altorių žuvų rinkoje:

	auksinai	grašiai
Už du vežimu gontų ir viržius išleista	3	10
Už tris vežimus kreklų	3	—
Už apkalimą įvairiems žmonėms	13	—
Dūdoriui ir būgnininkui duota	21	—
Už stogines ir kitokias vinis	6	7,4
Už tris poras žvakių	10	—
Muzikantams, grojusiems prie altoriaus	1	—
Už du vežimu žolės	2	—
Už tris vežimus duota	2	—
Šešiems dailidėms už sustatymą ir išardymą altoriaus	25	—
Šv. dvasios brolijai už apmušalus, paveikslus, lempas, žvakides ir kitus altoriaus reikmenis ir už aptaisymą duota	60	—
Vežikams, kurie vežiojo apmušalus ir altorių iki brolijos namų, sumokėta	4	18
Visiems, kurie pagelbėjo ir puošė altorių, už valgymą ir gėrimą išleista	36	—
Fabijonui magistrui, įrengusiam altorių, duota	3	—
Viso sudaro auks.	220	5,4
Sekminėms, stebuklingosios Marijos mergelės brolijai prie šventos trejybės cerkvės pagal paprotį duota	50	—

(Lenk.— Rachunki m. Wilna. Podał J. Obst. Wilno, (1913), p. 157—159)

344. 1713 m. Vilniaus miesto cechų skundas.

Augustas II, iš dievo malonės Lenkijos karalius ir t. t.... Mus pasiekė liūdnas garbingųjų Jono Bielano, Teodoro Gregoravičiaus, Simono Bartlevičiaus skundas, įteiktas visų cechų ir bendruomenės vardu, jog jūsų ištikimybės persiėmėte rūstybe ir neapykanta visiems cechams ir visai bendruomenei; didelėmis rinkliavomis apkraunate nekaltuosius, nieku neįtartuosius, neįsitikinę teisėtumu, ypač nuplėšiate garbę metiniams

seniūnams, laikote kalėjime su vagimis, grasinate grandinėmis ir (budelio) kalaviju, vienus kalinate, kitus viešai mušdami prie rotušės, žalojate ir kaip įmanydami juos slegiate, baudas ir įvairius mokesčius jiems išgalvojate ir juos smurtu verčiate mokėti, neteisingai jiems priklausančius registrus prievarta reikalaujate, nepaisydami teisės, privilegijų, dekretų, reskriptų, įspėjamųjų raštų, duotų šviesiausiųjų jų malonybių Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, mūsų pirmtakų, maloningai duotų ir patvirtintų, net nepaisydami savo laisvu noru 1613 metų rugsėjo mėn. 13 d. Vilniaus rotušėje duotojo rašto, kuriuo į bendruomenę priimtieji cechai įsipareigojo laikytis visų jame išdėstytų sąlygų amžiniems laikams, o tasai raštas yra 1614 m. atskiru raštu šviesiausiojo šv. atminties karaliaus Žygimanto III, mūsų pirmatako, patvirtintas. Taip pat nepaisydami jo malonybės karaliaus Jono Kazimiero, mūsų pirmtako, sprendimo, 1649 m. lapkričio mėn. 13 d. Varšuvoje padaryto dėl aiškaus ginčo tarp cechų, kaip ieškovų, ir pirklių bendrijos, kaip atsakovų, kuriuo pagal teisę, privilegijas, reskriptus, dekretus ir senuosius kvitus, o taip pat pagal 1704 m. spalio mėn. 25 d. kilmingų komisorių raštą, cechų butų taksuoti negalėjote, reikalaudami mokėti ne daugiau, kaip jie mokėdavo pagal seną viešai patvirtintą paprotį; rinkliavų tik ketvirtąją dalį imti tegalėjote, kadangi magistratas ima vieną dalį, pirklių rūmai dvi dalis, o cechai ketvirtąją dalį pridėti beturėjo; privatinėmis rinkliavomis, kurios būna dievo garbei, koplyčioms puošti, mišioms, neturtingų žmonių pamaldoms ir laidotuvėms — jomis nei magistratas, nei pirklių rūmai visai neturi rūpintis ir ataskaitų iš jų priiminėti. Taip pat bendrijų seniūnai turi savo seniūnavimo metu tartis, taksuoti ir viešai atsiskaitinėti iš visų cechų pajamų ir išlaidų ne magistratui, ne pirklių rūmams, bet visai bendrijai ir visų cechų metiniams seniūnams. Be to, bendrijoms, turinčioms savo svaigiųjų gėralų parduotuves, kad būtų laisva pardavinėti visokius gėralus, kaip antai: vyną, midų, alų, o jos nuo rinkliavų magistratui ir pirkliams būtų atleidžiamos; ir kad magistratas nebeverstų bendrijos žmonių vaikščioti po kvartalus.

Taigi mes, karalius, suderinę su mūsų tarybos instancija, šiuo metu reziduojančia šalia mūsų, ir norėdami apsaugoti visų mūsų Vilniaus cechų ir visų bendruomenių teises, privilegijas, raštus, reskriptus, nepažeidžiant jų amžiniems laikams, ir apginti juos nuo tokių priespaudų, kalėjimų ir sumušimų, kuriuos iš jūsų, ištikimųjų, jie turi pakęsti, šiuo mūsų reskriptu aprobuojame ir tvirtiname visas teises ir privilegijas, uždėdami 500 aukso auksinų baudos už šiuo raštu suminėtus nusižengimus...

(Lenk. — AVK 8 p. 306—307 Nr. 148)

345. 1717 m. birželio mėn. 25 d. Didikų protekcija amatininkams, kurie yra jiems nusipelnę.

Vilniaus vaivados Sapiegos universalas.

Kazimieras Jonas Sapiega, Bychovo, Zaslavio ir Dombravos grafas, Vilniaus vaivada. Visiems bendrai ir kiekvienam atskirai, kam apie tai reikės žinoti, visų luomų žmonėms pranešu, kad, patyręs mano rūmams Vilniaus auksakalio žydo Ošerio Izakavičiaus palankumą ir naudingumą, paėmiau jį į savo protekciją, skatindamas jį prie tolimesnių patarnavimų mano rūmams, užtikrinu jį šiuo mano apsaugos raštu, kad iš nieko neturėtų jokių apsunkinimų ir trukdymų. Todėl prašau jų malonybes įvairių

Vilniaus vienuolynų vienuolius, kurie suinteresuoti senomis Vilniaus kahalo skolomis, kad minėtą auksakalį, esantį mano protekcijoje, jokiu būdu nesuimtų ir netrukdytų. Taip pat pilies kareivius ir kartu Vilniaus cecho auksakalius griežtai įspėju, kad niekas nedrįstų jo trukdyti, varginti be mano dekreto, daryti jam kokių kliūčių arba imtis prieš jį vykdymo. Tai reikia suprasti taip, kad jei kuris iš jų turėtų į jį kurią pretenziją, tai dėl jos turi būti patrauktas ne į kurį kitą teismą, tik į mano maršalko arba apeliacijos keliu į mane patį. Kiekvieną užtikrinu tuo, kad patirs nedelsiamą šventos teisybės patenkinimą. Geresniam užtikrinimui duodu jam šį apsauginį universalą su savo rankos parašu ir antspaudu. Duota Vilniuje 1717 metų birželio mėn. 25 dieną.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 64 l. 359—360)

346. 1731 m. birželio mėn. 15 d. Vilniaus vyskupui priklausančio Šešuolių dvaro miestelėnų, činšinių ir lažinių valstiečių prievolės.

Iš Vilniaus vyskupystės Užnerio krašto dvarų inventoriaus.

1) Miestelėnai (privalo mokėti) činšo nuo sodybinio sklypo po 15 grašių ir vieną vištgaidį, duoti 10 kiaušinių, nuo priimtinio taip pat po 15 grašių mokėti; dvaro daržus apsėti, ravėti ir derlių nuimti; vasarą rugius piauti 3 dienas; vasarojų 3 dienas; javus nuimti nuo žaginių, išnešti, užsėti, malti kruopoms; dvare plauti kambarius ir skalbinius; vežioti tinklus, valkstis nuo ežero į ežerą ir žuvis į dėžę; eiti šarvarko į malūną užtvankai saugoti potvynio metu; taisyti senus tiltus, sau priklausančius, naujus statyti; vykti siunčiant keliolika mylių; dalyvauti medžioklėse, mokėti gėralų mokestį smuklei pagal seną paprotį.

2) Visi bajorai ir činšininkai (privalo mokėti) činšo nuo sodybinio valako po 10 auksinų, nuo priimtinio po 5 auksinus; į kelionę su laiškais paeiliui vykti; senus tiltus taisyti, naujus, sau priklausančius statyti; dalyvauti medžioklėse, išvykimų metu dėl žemės ginčų privalo asistuoti. Drublėnų bajorai pagal savo senus nuostatus privalo vasarą atidirbti 6 gvoltus po vieną asmenį nuo namų.

3) Lažiniai valstiečiai (privalo) mokėti po 5 auksinus nuo lažinio valako; dėklos avižų Vilniaus saiku vieną statinę, gaidžius 2, kiaušinių 20 duoti; lažo kas savaitė po 3 dienas nuo namų, gvoltų vasarą 6 atidirbtĩ, be to, savo dienomis suvežti javus nuo lauko į kluoną ir sudėti, pievose kasmet rudenį visi gvoltu krūmus iškirsti, rudenį nušienauti ir suvežti; sargybon į Šešuolių dvarą eiti po penkis, o kol javai kluone — po šešis, į Kiauklių palivarką visada po keturis eiti iš eilės; vykti su pastotėmis, taisyti senus, sau priklausančius tiltus ir naujus statyti. Nuo priimtinio valako mokėti lygiai su bajorais, nuo užusienių sklypų pagal inventorių, nuo kai kurių margų po 15 grašių. Činšą ir dėklą turi atiduoti prieš šventą Mykolą.

Įsakoma, kad nedirbtų daugiau žemės, negu priklauso kiekvienam pagal inventorių, savo tiek sodybinę, tiek ir priimtinę žemę visuose trijuose laukuose tvarkingai laikytų, sienas, ribas kasmet išskirtų ir pūdymus vasarą atitvertų, tuščių valakų, užusienių, margų, už kuriuos nenustatyta jiems mokėti, nedirbtų be dvaro žinios, grasinant 5 kapų bauda.

Įsakoma, kad per visas šventes mažiausia bent po vieną asmenį iš namų būtų šventose mišiose, baudžiant už nevykdymą pirmą kartą 6 gra-

šiais bažnyčios naudai, antrą kartą dvigubai ir kengėje sėdėti, trečią kartą didesne bauda privalo būti baudžiami, kiekvieno kaimo dešimtininkai paeiliui tai turi stebėti.

(Lenk. — ORO 2 p. 152)

347. 1731 m. birželio mėn. 15 d. Kuktiškių ir Labanoro miestelėnų prievolės Vilniaus vyskupystės Kuktiškių dvarui.

Iš Vilniaus vyskupystės Užnerio krašto dvarų inventoriaus.

1) Kuktiškių miestelio miestelėnai turi mokėti nuo sklypo po auksiną, nuo margo arba daržo po 10 grašių, nuo valako po 5 auksinus, nuo užusienių sklypų pagal inventorių. Dvaro daržus apsėti, ravėti ir derlių nuimti; rugius piauti 3 dienas, vasarojų 3 dienas; javus užsėti, sėti, malti kruopoms; plauti ponų kambarius, seklyčias ir skalbinius; iš dvaro linų suverpti po šešias sruogas; vežioti tinklus ir valktis nuo ežero į ežerą ir žuvį į dėžę vežioti; važinėti į malūną su dvaro javais; potvynio metu eiti šarvarką užtvankai gelbėti; pasiuntus vykti paeiliui už keliolikos mylių; taisyti senus tiltus, statyti jiems priklausančius naujus; esant pačiam jo malonybei geradėjui paeiliui eiti naktinę sargybą; dvarui paliepus į medžiokles (vykti) lygiai su valstiečiais; gėralų mokestį pagal sutartį privalo duoti (smuklės) nuomotojai.

2) Labanoro miestelėnai privalo mokėti vienodą činšą nuo sklypų arba margų ir valakų lygiai su Kuktiškių, be to, vasarą atidirbti gvoltus be gyvulių, po vieną iš namų; žuvį vandeniu ir sausuma vežti į Vilnių, vykti į keliones su laiškais; išdrožti 10 kapų skiedrų dvaro reikalams; ant Labanoro upės, Lakajos ir Dumblės statyti naujus tiltus, senus taisyti; į medžiokles privalo eiti lygiai su valstiečiais.

(Lenk. — ORO 2 p. 123)

348. 1738 m. spalio mėn. 6 d. Vilniaus miesto magistrato instrukcija atstovams, vykstantiems į Varšuvą į Žeč-Pospolitos seimą dėl feodalų daromų skriaudų miestui ir dėl kitų miesto reikalų.

Dievo malonės padedami jo karališkosios malonybės Vilniaus miesto ponai atstovai, atvykę į Varšuvą į seimą, turės dėti visas pastangas ir uoliai siekti gauti audienciją pas jo karališkąją didenybę, mūsų maloningąjį viešpatį ir, gavę tinkamą progą, išreikšti jo karališkai didenybei, mūsų maloningajam viešpačiui, užtikrinimą mūsų ištikimo pavaldumo bei paklusnumo ir kuo nuolankiausios pagarbos, išdėstant šviesiausiajam karaliui, kaip tiesioginiam miesto valdovui, prašymą globoti teises, laisvę ir mūsų magdeburginę jurisdikciją.

Išrinkus aukštai kilmingąjį poną atstovų maršalku ir atlikus visas įprastas iškilmes, kai atstovų rūmai pradės rikiuotis į eilę bučiuoti jo karališkosios didenybės pergalingąją ranką, jų malonybės delegatai turės, atitinkamai pasiruošę, tuoj po Krokuvos miesto pasiuntinių atstovauti Vilniaus miesto garbei ir šlovei.

Pagaliau, pareiškus reikiamą pagarbą šviesiesiems, aukštai kilmingiesiems ponams senatoriams, atstovų maršalkams ir visų rangų kancleriams, pakancleriams, kaip miesto protektoriams, kilmingiems ponams vaivadijų, pavietų ir žemių atstovams, kuo nuolankiausiai siekti ir uoliai stengtis, kad pageidaujamoji 1718, 1724 ir 1726 metų konstitucijų galia

dėl Vilniaus miesto mugių mokesčių būtų palikta, apginta ir paskelbta konstitucijoje.

Sutinkamai su ankstyvesnėmis 1645—1667 metų konstitucijomis, išdėstytomis 15-ame lape, ypač su 1717 m. seimo pacifikacine konstitucija dėl miestų laisvės, įteigti kilminguosius ponus teisėjus, išrinktus į Lietuvos didžiosios kunigaikštystės vyriausiąjį tribunolą, ir ponus revizorius, kad jie, turėdami jiems miesto paskirtus mūrus, savavališkai ir be Vilniaus miesto nutarimo neužimtų ir neužsirašytų sau po keletą mūrų ir neskirtų tiems mūrams savo butų valdytojų ir savo prirašytų bičiulių, darydami žalos šeimininkams, o pasitenkintų tik vienais, miesto išskirtais rūmais. Taip pat ir kilmingieji ponai revizoriai, paskirti iš Lietuvos didž. kunigaikštystės šviesiausiojo tribunolo tarpo, pasinaudodami padarytų revizijų išdavomis, prisidengę įstatymų draudžiamais teisminiais reikalavimais, aplenkdami miestą, jų nepardavinėtų ir nesisavintų, pažeisdami teisę, ir kuriuo nors pretekstu, grasinant bausme pagal naują valstybės 1726 m. konstitucijos įstatymą.

Tie patys ponai atstovai turės pareikšti, kokias priespaudas ir nuostolius daro ponai tribunolo eskorto įgaliotinis ir instigatorius Vilniaus magistratui, kad jie, kasmet taikydami egzekuciją, ima iš žydų gelumbės tribunolo stalams, o posėdžiams pasibaigus tą gelumbę neatiduoda Vilniaus magistratui saugoti, o pasidalija savo tarpe.

Taip pat praneš, kad ponai oficialistai išskirsto tribunolo eskortą po butus magdeburginės jurzdikos priemiesčiuose, daugeliu ankstyvesniųjų konstitucijų atleistuose nuo kareivių postovių ir lokacijos, gudriu būdu įsiveržę titulu «karinė drausmė», lapas 4-as, užima butus, tuo pažeisdami 1717 m. pacifikacinės konstitucijos teises, o prieš pacifikacinę konstituciją tas pats eskortas, lydėjęs Lietuvos didžiosios kunigaikštystės tribunolą, užimdavo butus pas žydus ir naudojosi jų išlaikymu; sieks, kad jo karališkosios didenybės Magdeburgo teisės priemiesčiai ir jurzdikos būtų laisvos ir kad pas žydus būtų apgyvendinami eskortai, lydintieji Lietuvos didžiosios kunigaikštystės tribunolą.

Tas pats ponas tribunolo eskorto įgaliotinis engia priemiesčių varguolius, bet kuriuo laiku savo nuožiūra ima iš jų arklius savo reikalams ir įsako atlikinėti jam kitus patarnavimus.

Daugelis asmenų, tiek dvasininkų, tiek pasauliečių, pasiskelbė, o kai kurie jų prisidėjo prie instrukcijos, kad stengsis išlaisvinti savo mūro namus, sklypus iš jo karališkos malonybės magdeburginės jurisdikcijos ir pervesti juos į konstitucinę žemės jurisdikciją, o tokiu laisvinimu miesto jurzdikos plotas turėtų sumažėti tiek, jog nepakaktų tarnybinių kilmingųjų jų malonybių Lietuvos didžiosios kunigaikštystės vyriausiojo tribunolo teisėjų būstinėms, nes ir dabar tepriskaitoma vos 30 miesto mūro namų, o ir tie patys prasti ir reikalingi remonto, į tai atkreipti dėmesį ir, laikantis šio, kelti privačiai ir viešai, kad sutinkamai su Gardino miesto nuostatais, tušti mūro namai, kaip griuvėsiai, nebebūtų taksuojami, o taip pat laisvi sklypai būtų kartą ant visados atleisti ir apie tai ponams vaivadijų ir pavietų atstovams ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės tribunolui pranešta.

Gavę iš ypatingos šviesiausiojo jo malonybės karaliaus, mūsų maloningiausiojo viešpaties, malonės ir užjautimo patvirtinamąją privilegiją dėl laisvės nuo senojo muito pagal privilegijas, maloningai suteiktas šviesiausiųjų monarchų, pirmtakų, ir remiantis 1578 m. konstitucijos fol. 355 ir pareikštiniais komisorių 1688 m. balandžio mėn. 23 d. dekretais, patvirtintais šventos atminties jo malonybės karaliaus Jono III 1689 m. ko-

vo mėn. 28 d. raštu, kuriais jo malonybė karalius, mūsų maloningasis viešpats, atleido Vilniaus pirklius nuo savojo muito rinkliavų mokėjimo, tačiau ponai raštininkai ir administratoriai, to nepaisydami, renka tą pačią seną muito rinkliavą, taigi ponai atstovai turi tai atsiminti ir kuo nuolankiausiai stengtis, kad šviesiausias mūsų maloningas viešpats teiktųsi duoti iš savo raštinės universalą jo malonybės pono Flemingo, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės artilerijos generolo ir administratoriaus vardu, kad raštininkai ir pareigūnai, teberenkantieji senąjį muitą, toliau jo iš Vilniaus pirklių nebereikalautų.

Kadangi visose muitinėse vyksta dideli prievartavimai, nes kvitų davėjai nesąžiningai, apeidami ankstyvesnes konstitucijas, ypač 1717 metų, išspaudžia iš pirklių po keliolika ir keliasdešimt muštų talerių savo naudai, imdami muitą ne lenkų auksinais, o timpomis, apskaičiuodami savo naudai naujai padidintus muitus palyginti su jo karališkos malonybės senuoju muitu po 5 muštus šeštokus už vieną lenkų auksiną, bet ne daugiau, ir, nesielgdami pagal jo malonybės šviesiausiojo kunigaikščio Čartoriskio, dabartinio Lietuvos didžiosios kunigaikštystės iždo valdytojo, instrukciją, įpareigojančią laikytis ankstyvesnės 1705 m. instrukcijos (nurodymų) lietuviškiems grašiams į šilingus perskaičiuoti, kad nuo šiol konstitucijoje išdėstytieji nuostatai būtų griežčiausiai vykdomi.

Šviesiausioji Žeč-Pospolita, atjausdama Vilniaus miestą ir norėdama matyti jį geresniame stovyje, remiantis Varšuvos generalinės konfederacijos konstitucija, visiems luomams sutinkant, išskyrė iš Lietuvos didžiosios kunigaikštystės iždo 8 000 auksinų sumą miesto sienoms remontuoti, bet kadangi šis nutarimas yra nustojęs savo reikšmės, nes nebuvo įvykdytas, dėl to ponai atstovai turi stengtis naujo įstatymo pagrindu visa tai patvirtinti ir gauti visų valdžios institucijų sutikimą.

Panaikinus Gardine įvykusios generalinės komisijos dekretu padūmių rinkliavų prievoles nuo dvarininkų ir šlėktų dvarų, perkelti jas karališkiems dvarams. Todėl reikia rūpintis, kad jo karališkos malonybės Vilniaus miestas būtų atleistas nuo tų pačių padūmių mokesčių, o taip pat nuo kitų prievolių, kurias jis iki šio laiko kartu su dvarininkų dvarais sumokėjo su žala vargingiems žmonėms ir nuo kurių sunyko miesto jurzdika.

Bylos asesoriniuose teismuose, tiek civilinės, tiek ir baudžiamosios, tiek tarp dvasininkų, tiek ir tarp pasaulietinių asmenų, įrašytos į knygas pateikiant mandatą, pavedamos dideliam ponų atstovų dėmesiui. Taip pat įpareigojame ponus patronus paveikti įtikinančiais patarimais visose bylose pagal galią dokumentų, duotų jų malonybėms miesto reikalams ginti, ir toliau veikti, būtent paremti ieškinį prieš žydus[1] ir atstatyti pagarbą aukštai kilmingam ponui Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kancleriui, kaip visų įžymiausiam miesto protektoriui, siekiant gauti dekretą, būtent asesorinį dekretą, kad žydai neišlaužytų vartų, nerestauruotų krautuvių, nenešiotų į mūrus, vienuolynus ir namus gelumbių, medžiagų ir jokių kitų prekių ir jų nepardavinėtų, ir kad šias prekes be jokių teisinių apsigynimų paimtų rotušei. Ir šiuo reikalu ponai atstovai turės uoliai parodyti savo rūpestingumą.

Tie patys žydai, sakoma, išgavo patvirtinimą savo privilegijų, sudarytų nedalyvaujant Vilniaus miestui ir priešingų sutartims ir jo

---

[1] Vilniaus miesto gyventojai žydai nepriklausė magistrato valdžiai, jie sudarė savo atskirą savivaldybę, su kuria magistratas turėdavo nemaža konfliktų.

karališkos malonybės aiškiems reliaciniams dekretams, kaip priklausančias ginčytinų kategorijai, turi pasistengti pas jo karališkąją malonybę, mūsų maloningąjį viešpatį, kad toji privilegija, kaip priešinga teisei, nebūtų abiejose kanceliarijose antspauduota, tai ponai atstovai yra įpareigoti iš anksto sutrukdyti.

Pagaliau, jei būtų priekaištų dėl degraduotojo iš kunigų Kucharlajaus, kurį, konsistorijos teismui perdavus, Vilniaus pilies teismas nuteisė mirties bausme ir, uždaręs jį iki sprendimo įvykdymo, jo malonybė ponas metinių teismų instigatorius sprendimo neįvykdė, paskui kelioms savaitėms praėjus, privačiai, be advokato žinios šį pripažintą nusikaltėlį iš civilinio magistrato, šiam atsisakius saugoti karcerį, kažkas prievarta perkėlė į rotušės kalėjimą ir, niekam neparodęs sprendimo dėl šio Kucharlajaus, jis išbuvo uždarytas daugiau kaip metus, niekieno nežiūrimas, tino nuo bado ir šalčio, pagaliau, pasinaudodamas sargo nebuvimu, iš karcerio išėjo ir ilgą laiką, kaip kalbama, bastėsi po miestą; žinodamas apie tai, ponas metinis instigatorius užmerkė akis ir leido jam iš Vilniaus išvykti, dėl to nei jo malonybė ponas vaitas, nei magistratas ir nei instigatoriaus instancija, neturėdami sprendimo nutarimo, mirties bausmės negalėjo įvykdyti. Iš šios priežasties nereikia kaltinti nė vieno magistrato asmens, nes tai būtų prieš 1611 m. folio 27, konstitucijos privilegiją.

Visa kita pavedame jų malonybių ponų atstovų jautriam aktyvumui ir jų apsukrumui.

(Lenk.— AVK 10 p. 478—482 Nr. 132)

349. 1747 m. gruodžio mėn. 22 d. Punios klebonijos jurzdikos miestelėnų ir jų prievolių klebonui surašymas.

Iš Punios klebonijos inventoriaus.

Punios klebonijos jurzdika

Netoli šventoriaus, kitoje gatvės pusėje, yra karčiama, už kurią žydas mokėjo nuomos per metus 120 lenkiškų auksinų.

Namuose gyvenantieji žmonės: Laurynas Paulavičius, Petras Katkevičius, Kazimieras Nečiūnas, Jonas Skindzeris, Mykolas Aukščiūnas, Petras Čipkus, Juozas Prantkauskas, Martynas Tlušauskas, Petras Dailidavičius.

Tos jurzdikos pareigos: kiekvienas jurzdikos miestelėnas nuo vieno sodybinio sklypo duoda vieną auksiną činšo ir dvi vištas, o nuo pusvalakio, kuris žemę dirba, 4 auksinus ir $7^1/_2$ grašio. Be to, jurzdikiečiai privalo klebono daržus apsėti, apravėti ir derlių nuimti; privalo atlikti tris talkas per metus dvaro duona ir tris sava duona, — prie kokio darbo įsakys; kiekvienas privalo atlikti tris pastotes į Vilnių ir turi eiti su laiškais iš eilės, kur įsakys.

(Lenk.— AVK 38 p. 21)

350. 1759 m. sausio mėn. 9 d. Vištyčio miestelėnų prievolės.

Iš Vištyčio seniūnijos inventoriaus.

Pirma. Vištyčio miestas, nors šviesiausių Lenkijos monarchų apdovanotas magdeburgine teise ir laisve, atleistas nuo duoklės ir nuolatinio darbo, bet pagal tam miestui suteiktą privilegiją neatpalaiduotas visai nuo paklusnumo ir prievolių Vištyčio dvarui.

Antra. Privalo, be kitų privilegijoje surašytų įpareigojimų, tiltus taisyti arba naujus statyti, užtvankas taisyti, jei jas sugriautų ir malūnui būtų žalos, akmenis vieškelių ir miesto gatvių grindimui duoti, kelius taisyti.

Trečia. Surinkę činšą, privalo per šventą Martyną pagal kvitus įnešti Vištyčio dvarui, kaip ir kitas pajamas laikytojui, tai yra papročiu nustatytą burmistrinę rinkliavą, velykinę, kalėdinę, prekybinę ir žuvinę.

Ketvirta. Paeiliui privalo vykti su laiškais pašto arba dvaro reikalais.

Penkta. Yra įpareigoti surinkti hiberną ir ją įmokėti vėliaviniams deputatams, o kvitus imti seniūno vardu.

(Lenk. — AVK 35 p. 79)

351. 1766 m. Skelbimas apie dviejų jaunų darbininkų pabėgimą iš Vilniaus pijorų spaustuvės.

Iš Vilniaus laikraščio.

Gruodžio mėn. 8 dieną iš kunigų pijorų spaustuvės pabėgo du berniukai; vienas Viktoras Antanas Gregaravičius vidutinio ūgio, jaunuolinio amžiaus, plačių pečių, apskrito veido, kalba mikčiodamas, suprantąs lotyniškai, turkusiniu žiuponu ir žaliu kuntušu. Antras Antanas Kščionavičius, kilęs iš Lydos, vidutinio ūgio, jaunuolinio amžiaus, išdžiūvusio veido, turi žiuponą, turkusinį kuntušą ir tos pat spalvos kirėją kudžbajaus pamušalu. Jei kas apie juos žinotų ar būtų girdėjęs, ta spaustuvė prašo pranešti pijorų mokyklinei kolegijai, už tai pažada atskirai atlyginti.

(Lenk. — Gazety Wileńskie. 1766.XII.13)

352. 1776 m. rugpiūčio mėn. 23 d. Vilniaus miestiečių skundas prieš Vilniaus magistratą dėl įvairių jo piktnaudžiavimų ir korupcijos.

Darydamas įrašą Vilniaus vaivadystės pilies aktų knygoje, ponas Jonas Orlickis, Mozyriaus matininkas, pats išdėstydamas, skundėsi ir iškilmingai protestavo vardu garbiųjų Benjamino Kuosos, Pranciškaus Sondeckio... ir visų jo karališkosios malonybės Vilniaus miesto tų metinių seniūnų ir gyventojų vardu prieš kilminguosius Kondratą Žilką, Gregorą Haluzą ir kitus burmistrus, Danielių Paškevičių, Joną Krupskį, Petrą Dubinską, Antaną Liachavičių — tarėjus, Joną Končiauską — suolininkų ir tarėjų raštininką ir visą Vilniaus magistratą dėl to: kad kilmingasis Vilniaus magistratas, vykdydamas savo absoliutinę valdžią, laužo visas teises, privilegijas, dekretus, ordinacijas, nepaisydamas teisės; šie kilmingieji, kaip ir jų pirmtakai, elgiasi ne pagal jų nuostatus, bet, net piktnaudžiaudami tos pačios teisės nuostatais, visus, apskritai imant, nekilnojamus ir kilnojamus turtus ir pinigines sumas iššvaistė į įvairias rankas; k. a., valdydami iki gyvos galvos palivarkus su 20, 30 ir daugiau valstiečių, atidavė juos kraičiu žentams ir dukterims, kitus gi slaptai ir apgaulėmis perleido tariamais taikos sandėriais ir kitomis tranzakcijomis; taip šiuo metu 3 palivarkai perėjo į kilmingojo pono Ciechanovskio rankas, iš kurio pirmtakai prieš keliolika metų paėmė 8 000 lenkiškų

auksinų sumą už valdymą iki gyvos galvos vieno palivarko, būtent Tupuciškių, iš kilmingojo Ciechanoveckio, Apsos seniūno, o paskui 1774 metų dekretu nuo to paties asmens antrą kartą paėmė keliolika tūkstančių, tą sumą sunaudojo savo asmeniniams reikalams.

Per ištisą eilę metų ėmė nuompinigius iš dvarų, naudmenų, činšo mokesčius nuo sklypų, padūmės mokesčius su perviršiais, butpinigius, iš miesto renkamas padūmės pajamas, viešųjų įplaukų pajamas, o taip pat rinkliavas nuo trijų luomų: magistratinio, pirklių ir visų miestiečių bendruomenės — kasmet po kelias dešimtis tūkstančių, o visa tai metai iš metų nedėdavo į visuomeninę skrynią (kasą), bet visiškai be bendruomenės ir miestiečių žinios šeimininkavo savo nuožiūra ir kur norėdami leido, ataskaitų visoms bendrijoms ir miestiečiams neduodavo ir jų prie ataskaitų neprileisdavo; o iš šių bendrijų ir miestiečių būdavo didžiausios pajamos iš įvairių įplaukų, iš rinkliavų, renkamų per ištisą eilę metų, grabnyčinių daugiau kaip 3 000 auks. kvartalinių, nepaprastųjų ir kitų, ir štai nuo įvairių rinkliavų: amatininkų uolekčių, įvairių cechų — duonos kepėjų, konditerių, klėtkų (būdelių laikytojų), perpirkėjų, įvairių daržininkų, pienininkų, krepšininkų, pavartinio, katiliniò, šarvininkų, kubilių, smulkių pardavėjų, karčiamų, smuklių, parduotuvių, butų, salyklininkų, — keliolika tūkstančių rotušės rinkliavų, — nuo visuomeninių svarstyklių; tiek pat nuo skerdėjų, žvejų, batsiuvių, kepurninkų, skrybelninkių, puodžių, nuo krautuvių, magazinų, druskinių (solenic), nuo bokštinės būstinės, esančios žuvų gatvėje (rybny koniec); nuo žydų uolektinių 600 auksinų, o ypač nuo krautuvių ir magazinų, ir kitų įvairių pajamų; 3 000 muštų talerių, kuriuos davė miestui remontuoti šventos atminties šviesiausias karalius Augustas III per šv. atminties aukštai kilmingo pono iždo valdytojo Flemingo rankas; nuo mūro namų, o būdami provizoriais iš špitolių surinkę pajamų, dalijasi su klebonais; abiejų apeigų špitolės beturčių nelaiko: — pasenę amatininkai ir miestiečiai su terbomis elgetauja po miestą žiemos metu, neturėdami prieglobsčio, o siaučiant speigams ir pūgoms, be laiko miršta prie vartų ir sienų prisiglaudę.

Išskirdami sklypus statybai įvairiems senatoriams, pardavinėjo apgriuvusius mūro namus ir magazinus ir pinigus ėmė; kai kurie deponuodavo raštinėje, o tie ponai nežinia kur juos išleisdavo per visus anuos metus tiek jų pirmtakai, proseneliai, seneliai, tėvai, tiek ir patys kilmingieji magistratai — visas tas suminėtąsias pajamas ir kitas čia nesuminėtas įplaukas, iš kurių nedavė jokių ataskaitų ir jų į visuomeninę kasą neįnešė ir, palaikydami visišką netvarką, sau pasiimdavo ir pasisavindavo, kaip savo nuosavybę, viską laikydami paslaptyje; taip tai visas kilmingasis Vilniaus magistratas, būdamas jau šimtas ir keliasdešimt metų susigiminiavęs, susideda tartum iš vieno asmens, kai, vieni paskui kitus būdami magistrate, teisia savo brolius, sūnus, žentus, vaikaičius ir tolimesnius giminaičius, nepaisydami nuostatų, ordinacijų ir bet kurios teisės, į magistratą pasirenka pareigūnais asmenis iš savo giminės ir savo šeimos, o kitų gabių neįsileidžia, kad tuo išlaikytų paslaptyje vienose rankose visas apyvartas ir visą valdymą, o visoms bendrijoms ir miestiečiams neleidžia nieko matyti.

Teisinės taisyklės nustato, kad Vilniaus miestas susideda iš trijų luomų — iš magistratinio, pirklių ir miestiečių visos bendruomenės, kurie turėtų gyventi meilėje ir nedalijamoje vienybėje, lyg vienas kūnas, kurie kartu visi stengėsi ir rodė norą išlaikyti šio miesto visuomeninės gerovės vientisumą, tačiau kilmingasis magistratas įsimanė bendruomenės žmones

laikyti nieko nevertais, savo baudžiauninkais ir valdiniais ir rotušėje juos viešai vadina chlopais, varinėja juos, kaip kokius baudžiauninkus, atlikti jiems patarnavimų, įsakinėja; taip šiais 1776 metais ilgą laiką be paliovos varinėjo visus cechus kaip baudžiauninkus į palivarkus jų saugoti su savo maistu, ir daug buvo tokių, kurie, atitraukti nuo darbo ir amato, turėjo alkani eiti sargybas per ištisas dienas ir naktis; — už pietus, vaišes ir kitokias paslaugas nemaža naudmenų ir tuščių apgriuvusių mūrų išdalinėjo vienuolynams ir kunigams, leido pasisavinti miesto daržus ir kapines, senas miesto mūro sienas, o taip pat leido vienuolynams ir savo giminaičiams jas griauti ir ardyti sau pastatams statyti arba savo esamiems mūro namams taisyti; trijų kondignacijų Spasų vartų, kurie dėl neprižiūrėjimo apgriuvo, visas plytas nuo visų vartų padovanojo kunigui Modzolevskiui — rusų oficijolui, kuris iš tų plytų vietoje špitolės pasistatė sau 2-jų aukštų namą ir, iškirtęs miestą supančioje tų pačių vartų sienoje langą, iš tų pačių pastatė parduotuvę su butu, kuriame apgyvendino žydą, iš kurio už abu — kambarį su krautuve — ima apie 100 talerių nuompinigių; metropolito iždui leido pristatinėti prie miesto mūro sienos iš abiejų pusių priestatus ir mūryti dviejų aukštų ir daugiau mūrus su žala viso miesto mūro sienoms, tuo pažeisdami teisės nuostatus.

Šituo pat būdu sudaryti ir visi sandėriai, sutartys, sutartiniai dekretai, sprendimai, susitarus vienam magistrato asmeniui iš vienos, o kuriam iš pirklių, Vilniaus kahalui ir kitiems įvairiems asmenims iš kitos; tuose susitarimuose pilna neteisėtumų, nesiduodančių aprašyti ir išpasakoti; jie sudaryti vien viso miesto pražūčiai, savo praturtinimui, be bendruomenės žinios, visos bendruomenės vardu, su nuostatais, pažeidžiančiais jų visas teises ir privilegijas.

O pernai, siunčiant į Varšuvą, reikalinga buvo į įgaliojimą įrašyti bendruomenę, bet kilmingasis magistratas davė įgaliojimą ponui Končiauskui tik magistrato vardu, ponui Bobrauskui pirklių vardu, o garbingųjų Sondecko ir Choldausko į įgaliojimą neįrašė, atsisakydami vien tik tuo pagrindu, kad jie leidžią bendruomenės žmonėms vykti į Varšuvą atlikti tik vieną pareigą, būtent: aptarnauti kilmingąjį Končiauską, kaip magistrato asmenybę.

Šiuo metu, surinkę seimines rinkliavas, kurios turėjo būti renkamos iš visų trijų luomų, paveikę visą bendruomenę, įsakė rinkti pagal taksą, tačiau kilmingas magistratas, o taip pat pirklių rūmai sau taksos nepaskyrė ir rinkliavų nerinko, o bendruomenės rinkliavos ką tik surinktus tris tūkstančius ir kelis šimtus auksinų sudėjo į tuščią visuomeninę skrynią, kurioje neatsirado nė vieno šilingo iš ankstyvesniųjų rinkliavų, kad ir šitą rinkliavą paimtų į savo rankas ir ją išleistų pagal savo norą.

Grasinimais ir pasikėsinimais į bendruomenės žmonių sveikatą ir gyvybę tramdo ją, kai jie šaukiasi teisybės, laiko juos maištininkais, o kai dėl kitų jų skriaudų, nuostolių, žalos, visokios rūšies neteisėtumų, kilmingo magistrato daromų, kurie reikalingi plataus aprašymo, šioje byloje netelpa, nurodau į atskirus visos bendruomenės skyrium surašytus skundo punktus.

O tai, ko besiskundžianti visa bendruomenė nori byloje pasiekti, yra: visų pirma, kad būtų patvirtintos visos teisės, privilegijos, ordinacijos ir visų teisinių dokumentų, liečiančių visą bendruomenę, galiojimas, o prieštaraujančius jos teisėms panaikinti, susitarimą su Vilniaus kahalo žydais ir kitų teisminių taikinamųjų nutarimų, sutarčių, sandėrių ir teisminių veiksmų su įvairiomis šalimis, atliktų bendruomenės vardu be jos

žinios, taip pat panaikinti ir anuliuoti apskritai juos visus, kaip sudarytus miestui sužlugdyti;

kad kaltinamasis raštininkas Končiauskas ir visas kilmingasis magistratas pateiktų visus registrus ir visus posėdžių raštus patikrinti su būtina priesaika atsiklaupus;

kad pateiktų ataskaitas už visų metų laikotarpį — už senelius, tėvus ir tolimesnius savo gimines, kurie valdo dvarus, o taip pat,

kad patys kaltinamieji atsiskaitytų dėl metų metais jų daromų patvarkymų, visų be išimties surinktų viso Vilniaus miesto pajamų, lygiai ir išlaidų,

kad būtų nustatyta, kaip kilmingam magistratui ir pirklių bendrijai taksuotis kartu su visais miestiečiais ir rinkti rinkliavas ir kitas įplaukas ir daryti išlaidas su visų miestiečių, viso Vilniaus miesto žinia, dalyvaujant visiems trims luomams;

kad kilmingasis magistratas neišdrįstų pavartoti smurto ir neteisėtų veiksmų prieš skundą pateikusią bendruomenę ir miestiečius;

kad būtų atlyginti visi nuostoliai ir teisingos išlaidos;

kad būtų nuspręsta nubausti pagal įstatymus su iškylančiomis iš to pasekmėmis ir

kad būtų duota teisė padaryti šiame skunde pataisų.

O tai yra įrašyta į amžinas Vilniaus vaivadijos pilies knygas.

(Lenk. — AVK 8 p. 540—543 Nr. 212)

353. 1791 m. balandžio mėn. 5 d. Bajorų priešinimasis miestiečių teisių praplėtimui.

Iš Trakų vaivadijos atstovo Igno Sivickio kalbos, pasakytos seime.

...Bajorų luome! Būk budrus ir saugokis to širdies minkštumo, kuris daro tavo būdą liauną ir kuris perdaug lengvai linksta į kiekvieną atmainą. Laikykis žemės ir ginklo, jei trokšti išlaikyti savo laisvę ir kilnybę. Jei žemę paliksi, žlugs tavyje ginklo pamėgimas ir noras. Jei ginklą apleisi, nebeišlaikysi to žemės likučio, kurį dar tebeturi. Laikykis savo senų teisių, šventų teisių, ir iš jų semk sau išganingą pamokymą.

Kelia tau miestiečiai reikalavimus, kad jiems būtų leista įsigyti žemės turtus; eik į savo įstatymus, skaityk konst. 1496, 1538, 1543, 1550 ir 1611 metų, kuriose yra žodžiai: «Juk prasčiokai ir svetimšaliai nuolat skverbiasi į kilnią Lenkijos bajoriją, neturėdami jokių nuopelnų, bet supirkdami bajorijos žemės turtus. Dėl to vyksta šlėktos luomo mažėjimas ir tos kilmingos brangenybės prerogatyvos nyksta. Nustatome ir t. t., kad daugiau jie šlėktos žemės turtų nebepirktų, grasindami jų netekimu, o dėl supirktų duodame giminėms galią ieškoti jų atpirkimo teisę». Žiūrėk taip pat 1635 m. konst. įstatymą dėl paveldimų bajoriškų žemių.

Taip pat miestai kelia projektą ir nori įkalbėti, kad bajorų luomas imtųsi miestuose prekybos ir propinacijų amatų. Tai išdavystė, bajorų luome! Ženk tavo tėvų nurodymu: ginklas ir žemė. Jų parinkti ir tau palikti, jie sudaro tavo užsiėmimą. Jų išmintingi įstatymai amatus, prekybą, karčiamas paliko atėjūnams miestiečiams. Saugokis kilnią sielą žeminančio gyvenimo būdo. Skaityk 1633, 1677 m. konst., kaip griežtai prekyba ir karčiamos draudžiami bajorijos luomui. Nes tuose dalykuose pats vertimasis prekyba yra jau valdinystės požymis; nes iš tų visų dalykų, iš kurių gaunamas bet koks pelnas, nieko nėra geresnio už žemės ūkį, nieko,

kas duotų didesnį gausumą, nieko meilesnio, nieko labiau tinkamo laisvam žmogui, — taip galvojo ir kalbėjo laisvasis romėnas. Gėdingas 1775 metų seimas panaikino šį bajorijos luomo ir miestiečių išsiskyrimą, Lietuvos provincijai parašė įstatymą, jog miestiečiams leidžiama pirktis žemės turtus, o bendru Karūnos ir Lietuvos provincijoms įstatymu leido bajorijai verstis prekyba ir panaikino senuosius įstatymus.

Bet įgimtas bajorijos luomo pasibiaurėjimas prekyba sulaikė jį nuo apsigyvenimo miestuose, o miestiečių neturtingumas nedavė jiems progos pirktis bajorijos žemės...

Susirinkę į seimą luomai! Atminkime 1611 metų konstituciją, kurios žodžius esu paminėjęs, esą jau yra buvę patyrimų, kai bajorijos luomų turtai patekdavo miestiečiams ir dėl to bajorijos luomas nusigyvendavo. Būkime tuo labiau atsargesni šiais laikais, kada ir galingų ir turtingų kaimynų politika yra ypač veiksminga, jei jų smurtas galutinai mūsų krašto nesuskaldė, kad politika, turėdama sau palankius mūsų įstatymus, nesupirktų žemės likučių, o mes mūsų tėvynėje neliktume liūdnais klajūnais ir vergais...

Įstatymai užtikrino, kad žemės turtai neišeitų iš bajorijos luomo rankų, įstatymai užtikrino, kad bajoro garbingas titulas seimuose nebūtų dalijamas vien pagal vaivadijų rekomendacijas; įstatymai yra šventi, jiems esame dėkingi, kad žemė, mūsų protėvių krauju sušlakstyta, drąsa ir dorove įgyta, dar ligšiol yra išlaikyta bajorijos luomo, nors neturtingo, bet laisvo...

Šviesiausieji luomai! Mokykimės iš pasaulio istorijos ir krašto įstatymų, neduokime dalyti miestiečiams ir svetimšaliams tėviškės žemės, kad, kaip mus įstatymai ir pavyzdžiai moko, jų neprarastume. Neduokime jokios dalies įstatymų leidybos, nes kadangi bajorijos luomo miestams rašyti įstatymai ne tiktai jų neskriaudė, bet taikė geradaryščių, miestai negali nei nusiskųsti, nei reikalauti neužtarnautų pirmenybių, nei mes žinome, kokie mums bus tie būsimieji įstatymai, kai padarysime miestiečius įstatymų leidybos dalyviais. Neįsileiskime jų į teismus ir asesoriją, nes be reikalo miestai į juos veržiasi, jie turi savo magistratus, į kuriuos bajorijos luomas nesikišdamas jų sprendimų klauso, o dėl apeliacijų asesorių teismas nepataikauja bajorų luomui ir jokios ligi šiol asesorių dekretai nedarė miestams priespaudos. Ne, šviesiausias bajorijos luome, ko miestai prašo virš savo privilegijų, neturite duoti, o ką reiktų padaryti Žeč-Pospolitos miestų ir piliečių gerovei, to padaryti dar negalime.

Prekyba, prekybos parama ir pinigų iš prekybos masės apyvarta — tai padeda miestams augti (bet ne prabangos prekyba, nes ši kraštą nualina ir tuo reikalu priimtus įstatymus turime įgyvendinti); mūsų miestai neturėjo nei įstatymų leidimo, nei dalyvavo magistratūrų teismuose, nei žemės turtų, betgi klestėjo Jogailaičių, Stepono, Vazų laikais. Nes jūrų uostai priklausė Žeč-Pospolitai, nes kaimynas sunkių muitų neturėjo galios nustatyti. Kai netekome jūrų, kai kaimynas ir dar mažiau kaip kaimynas tapo mūsų prekybos ponu, nusmuko miestai ir jiems prisikelti sunku...

(Lenk. — VUB XXV l. 36—52)

354. 1792 m. balandžio mėn. 23 d. Vilniaus vyskupo Tauragnų miestelėnų prievolės dvarui.

Iš Tauragnų inventoriaus.

Pirma. Miestelėnai turi mokėti činšo nuo sodybinio valako po 16 auksinų, nuo priimtinio — po 24, nuo sodybinio sklypo po du auksinus, o nuo margo — po vieną auksiną, be jokio grašinio mokesčio.

Antra. Padūmės mokės Tauragnų dvarui nuo valako, tiek priimtinio, tiek ir sodybinio, po 8 auksinus, nuo sodybinio sklypo po 8 grašius, o nuo margo po 4 grašius dviem kartais.

Trečia. Nuo kiekvienų namų, be nurodyto mokesčio, miestelėnų pareiga atitarnauti lažo po dvi dienas savaitėje ir gvoltų po dvylika dienų per metus arba sumokėti už tai 8 auksinus.

(Lenk. — AVK 38 p. 157)

355. 1793 m. vasara. Stakliškių miestiečių pasipriešinimas.

Iš seniūno skundo teismui.

Šiais dekretais buvo miestiečiams nustatyta tvarka, kiek jie, būtent, turi mokėti dvarui nuo žemės činšo, kokias, kartą visam laikui, turi atlikti prievoles. Ligi praėjusiųjų metų birželio mėn. 3 d. tiek miestiečiai, tiek ir kiti šiai seniūnijai priklausą valstiečiai mokėjimo ir prievolių atžvilgiu pagal viršuje suminėtuosius dekretus buvo klusnūs ir nuolankūs. Netrukus, kai gyventojai ir tėvynė atsidūrė sąmyšyje, miestelio gyventojai visame kame atsisakė klausyti dvaro ir nustojo vykdę dekretais nustatytąsias prievoles, kad tuo lengviau galėtų pasiekti neteisėtumų; pradėjo kelti nepaliaujamą maištą ir nesidavė dvaro kelis kartus kantriai įtikinėjami. Visa tai ieškovas kritišku laikotarpiu kantriai pakėlė, kęsdamas gyventojų be skaičiaus padarytas skriaudas iki pat pasirodymo krašte konfederacijų momento, kurioms jis visuomet buvo dėkingas.

Tąja proga ieškovas, matydamas net sau pavojų iš gyventojų, persunktų gobšumo, sukėlusių šlykščius šmeižtus, nuvyko pirma į Kauno pavieto miesto konfederaciją, o paskui į generalinę Lietuvos didžiosios kunigaikštystės konfederaciją, kad pasinaudotų tos pačios konfederacijos išleistų universalų teisės tvarka ir atitinkamu dekretu pravestų dvaro egzekuciją Stakliškių miestelio gyventojų maištui numalšinti. Netrukus minėtoji L. d. k. generalinė konfederacija, taikydama galutinį sprendimą savo 1792 m. rugsėjo mėn. 27 d. rezoliucija, išduotąja sukilusiems valstiečiams malšinti ir jiems priversti dvaro klausyti ir jam nuolankumą pareikšti, pavedė vietinei Kauno pavieto konfederacijai, kad nuo savęs deleguotų vieną tarėją minėtajam generalinės konfederacijos pavedimui įvykdyti, jei šis pripažintų reikalą panaudoti karišką pagalbą, turėtų galios artimiausioje karinėje vadovybėje pareikalauti kareivių, o pritaikęs veiksmingiausias priemones, atstatytų seniūnijoje pilną ramybę ir priverstų valdinius atlikti dvarui paklusnybę ir prievoles, reikalaujamas pagal ankstyvesniuosius dekretus ir liustracijas.

Su tokiais nurodymais kilmingasis Benediktas Labunauskas, vietinės konfederacijos tarėjas, atvykęs į Stakliškių seniūniją ir patyręs iš miestiečių ryškią opoziciją ir vieningą maišto palaikymą, davė pareiginį liudijimą, patvirtinantį kariškosios pagalbos reikalingumą. Pagal komendanto įsakymą mūsų kariuomenei atvyko keliolika 3-jo pėstininkų pulko kareivių, tačiau, to viso nepaisydami, miestelio gyventojai nenutraukė maišto, nusi-

kaltę dekretams reikalavimų nepatenkino, nieku neparodė dvarui pavaldumo.

Todėl, turėdamas galvoje galutinį Lietuvos asesorinio teismo sprendimą, kol ateis tinkama bausmė, visa tai pranešdamas, ieškovas reikalauja iš šviesiausiojo teismo duoti raštą, kuriuo nustatytos dvarui tiek galutiniu sprendimu, tiek ir paskutine liustracija prievolės bei rinkliavos, uždėtos sutinkamai su generaline rezoliucija, nežiūrint jokių apribojimų, tų miestiečių būtų be kliūčių vykdomos, ir net su karine pagalba būtų užtikrintas jų paklusnumas, ieškovo sveikata, gyvybė ir turto saugumas nuo bet kurių miestiečių pasikėsinimų bei maištavimų.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 2475 l. 106—107[1])

356. 1793 m. gegužės mėn. Punios miestiečių pasipriešinimas.

Iš Punios seniūno skundo teismui.

1793 metais, kada Punios dvaras reikalavo tų pačių, liustracijomis galutinai nustatytų prievolių, Punios miestelis ne kartą maištaudamas ir nenorėdamas vykdyti jokių prievolių ir duoti duoklių, įžeidė ekonomą ir dvariškius. Pagaliau tų pačių metų paskutinėmis gegužės mėn. dienomis, kada buvo įsakyta vykdyti prievoles, miestelio gyventojai, matyti, tų nuolaidumų pakurstyti, ėmė skambinti varpais, skelbdami pavojų, o patys griebėsi kirvių, dalgių ir ginklų, sukėlė nepaprastą sąmyšį ir triukšmą, kėsinosi į komisaro, ekonomo ir dvariškių sveikatą ir gyvybę, pridarė nuostolių, pareiškė neatlikinėsią jokių duoklių, kurstydami ir kitus Punios seniūnijos valdinius taip pat neatlikinėti prievolių.

Dabar gi tas pats Punios miestelis savo maištą sparčiai plečia, taip jog Punios dvare komisaras, ekonomas ir dvariškiai visai nebegali būti saugūs, jiems net iš dvaro išvykti neleidžiama. Punios seniūnas nebegali sulaikyti šio maišto plitimo, nieko nebeturi, kas žemę dirbtų, o turi valstybei liustracijomis nustatytus mokesčius mokėti iždui; toliau gi mokėti mokesčius nuo šių dvarų bus nebeįmanoma.

Taigi dėl šitokios neteisės, daromos Punios miestelio prieš aukščiausios krašto valdžios įstaigas, dėl jo dalyvavimo maište, ekonomo ir dvariškių skriaudimo, o taip pat dėl susidariusių nuostolių kilmingasis Punios seniūnas, iškilmingai pareikšdamas prašo: duoti įspėjamąjį apsaugos raštą, garantuojant sveikatos ir gyvybės saugumą kilmingiesiems Šlunkui, Mstislavlio tiltininkui, komisoriui Tamašauskiui, šambelionui, mūsų ekonomui ir kitiems dvariškiams su teise pavartoti karišką pajėgą, norint nepaprastu atveju išvengti maišto ir tuo priversti atlikti prievoles ir duokles, nustatytas paskutinėse liustracijose.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 2475 l. 108—109)

357. 1793 m. Pilviškių miestiečių skundas teismui dėl seniūno ir kitų valdžios atstovų daromų jiems neteisėtumų.

Iš pilies asesorinio teismo knygos.

(Pilviškių miestiečiai)... įrodinėdami gausius kilmingojo seniūno ir jo tarnautojų priespaudas ir persekiojimus, pirmesniame pareiškime aprašytus, nuvyko į asesorinį teismą, kaip į savo valdišką globotoją, prašydami įspėjamojo apsaugos rašto.

Tas teismas tų pačių 1793 metų sausio mėn., sutikus kilmingajam Moravskiui, šambelionui, kaip kilmingojo seniūno įgaliotiniui, davė įstatymišką sveikatos ir gyvybės saugumo laidavimą, kartu ir paliepimą tuojau išvežti karišką komandą, atsiųstą egzekucijai. Gavę laidavimą, mes tikėjomės, kad būsime saugūs ir kad liausis beveik kasdien daromos priespaudos, tačiau, dėdami viltis į nutarimus, išeinančius iš pačios aukščiausios krašto magistratūros, likome apvilti. Kaip ir pirma, kilmingasis seniūnas Volkas ir Kraševskis mažai paisė teisės ir teismų sprendimų, taip lygiai ir dabar, tartum niekindami asesorinio teismo nutarimą, jo nevykdo ir taiko miestiečiams dar žiauresnes priespaudas, nesilaiko 1789 m. liustracijos, o joje nustatytais mokesčiais bei činšais nesitenkina, bet renka dar didesnius; paliepimo tvarka karišķos komandos nepašalino, ją dabar tebelaiko tik priespaudoms; tai pačiai komandai įsako davinėti arkliams dvigubą pašarą ir patogumus, ko nebuvo iki laidavimo.

Motiejų Šostaką, Pilviškių miestietį, kartu su jo broliu, nepaisant to, kad laidavime tam tikra sąlyga nusakytos ir taikytinos jam įvairių rūšių — sveikatos, gyvybės ir asmens laisvės garantijos, areštavo jį vos tik į namus grįžusį. Be to, nors kilmingasis Moravskis, seniūno įgaliotinis, iškilmingiausiai garantavo, kad tuojau paleisiąs Teodorą Tarasevičių, Pilviškių miestietį, nuolat gyvenantį šiame miestelyje, mokantį dvarui visuomeninius mokesčius, ką patvirtina išduotieji kvitai, dabar esantį detenciniame arešte Antanave, tačiau tai liko neįvykdyta; priešingai, Pilviškių seniūnijos pareigūnai tą patį Teodorą Tarasevičių iš arešto Antanave, užuot tuojau paleidę, po to, kai jam buvo duota garantija, perkėlė į miestelio karišką areštą, kuriame jis, būdamas be jokių išteklių, turi nekaltai sėdėti alkanas, galutinai sunykęs be kaltės įrodymo, be teismo, o jo žmona su dviem vaikais lieka be pragyvenimo lėšų. Čia pat ta pati Pilviškių seniūnijos vyresnybė graso laikyti Pilviškių miestiečius kalėjimuose, kelti bylas ir lupti prie žaginių.

Todėl taip engiamieji Pilviškių miestiečiai pakartotinai kreipiasi teismo apsaugos, kuo iškilmingiausiai reikšdami skundą.

(Lenk. — VCA Senieji aktai kn. 2475 l. 80[1]—81[1])

IV. VALSTYBINIAI IR POLITINIAI SANTYKIAI

1. ŠLĖKTOS ANARCHIJOS ĮSIGALĖJIMAS IR VALDŽIOS PAKRIKIMAS

358. 1652 m. birželio mėn. 20 d. Radvilos žemininkų šaukimas į karą prieš Baltarusijos valstiečius.

Jonušo Radvilos universalas savo Naujamiesčio ir Kėdainių dvarų žemininkams.

Jonušas Radvila, Biržų ir Dubingių kunigaikštis ir t. t. Mūsų Naujamiesčio ir Kėdainių dvarų žemininkams. Kadangi ūmiam ir beveik žūtbūtiniam valstybės reikalui būtina sukaupti visas jėgas mūsų sužlugdymo siekiančiam priešui atremti, todėl įspėjame ir griežtai įsakome, kad visi su karo apranga ir kuo geriausiai pasiruošę sėstumėte į balną ir susirinkę, vadovaujami to, kurį patys sau išsirinksite, žygiuotumėte, dieną ir naktį skubėdami, tiesiog prie Bobruisko, kad ten būtinai stovėtumėte po keturių

savaičių nuo šio universalo datos. Neįvykdę tai, neteksite visų dvarų ir būsite griežtai nubausti galva be jokio pasigailėjimo.

Duota Kėdainiuose 1652 m. birželio mėn. 20 d. J. Radvila.

(Lenk. — ASb 8 p. 316)

359. 1655 m. rugpiūčio mėn. 18 d. Radvilų ir kai kurių kitų Lietuvos didikų pasidavimas Švedijos karaliui.

I

Mes, žemiau pasirašiusieji Lietuvos didžiosios kunigaikštystės didikai ir luomai, pranešame ir skelbiame. Kadangi šioje didžiausioje mūsų valstybės nelaimėje dėl priešų galybės priespaudos ir dėl šviesiausios Lenkijos nelaimingo ginklų globos nustojimo, nelaiminga ir visai neišvengiama būtinybė mus verčia ir nelieka kito būdo išlaikyti mūsų valstybei, kaip tik prie vieno kurio iš dviejų mus karu spaudžiančių prisidėti ir jam mūsų turtą bei laimę pavesti.

Aukščiau minėti (Švedijos karaliaus atstovai su grafu Gabrieliu de la Gardie priešakyje) šv. karališkos didenybės malonę mums pranešė ir pakvietė, kad mes save ir savo palikuonis šv. kar. didenybės globai iš anksto pavestume, ir tam tikras sąlygas, iš abiejų pusių šventai laikytinas, priimtume, ir jas mūsų parašais ir antspaudais už save ir savo palikuonis patvirtintume ir paliudytume. Mes ištikimybėje ir paklusnume mums pasiūlytai šv. kar. didenybės globai pasiduoti sutinkame, ir ateityje ištikimybėje ir paklusnume šv. kar. didenybei, kaip Lietuvos didž. kunigaikščiui ir mūsų viešpačiui, neliečiamai pasilikti pasižadame ir laiduojame čia esančiais parašais ir mūsų antspaudais, patvirtintais už save ir savo įpėdinius...

II

Visas mūsų jėgas, kariškas ir privačias, šv. kar. didenybei atiduodame ir su kitomis šv. karaliaus jėgomis sujungiame, kaip tik prireikus ir susitarus abiem tarybom pasirodys reikalas, kad tik tai nebūtų prieš lenkų karalių ir karalystę.

IX

Pagaliau, Lietuvos didž. kunigaikštystės luomai pripažįsta jiems būsiant maloniausia, kad šviesiausias ponas grafas pažadėtų užtarti mūsų reikalą pas šv. kar. didenybę, tuo tarpu reikalaujame, kad tikrai pasižadėtų, jog valstybė, vertybė, teisės, privilegijos, papročiai, laisvės, išmintys, teisėjų pareigos, forma, teismai mums šv. kar. didenybės būtų paliktos. Ir kadangi dėl likimo ir dieviškos paskirties prie to priėjo, kad Lietuvos didžioji kunigaikštystė po šv. karaliaus valdžia patenka, todėl čia reikalaujame mums laiduoti kuo geriausiu būdu, kad Lietuvos didž. kunigaikštystė nebus inkorporuota į Švedijos valstybę, bet su ja tuo pačiu būdu bus sujungta, kuriuo ligi šiol buvo sujungta su Lenkijos karalyste, kad, žinoma, tauta su tauta, senatas su senatu, bajorai su bajorais būtų sulyginti. Tačiau teisės, nuostatai, papročiai ir teismai savi kiekvienam tepasilieka, visokios laisvės, ypatingai gi sąžinės, Lietuvos didž. kunigaikštystėje tepalieka nesumažintos, nebent susitarus su šv. kar. didenybe mums sutinkant pakeisti būtų nutarta visuomenės gerovei. Kad tai tinkamiau ir tvirčiau būtų, reikalaujame, kad būtų pripažinti šv. kar. didenybės susirinkimai abiem tautom bendrai valstybei tvarkyti, patogioj

abiem tautom vietoj, ir kad tai bus mums šv. karaliaus užleista, šviesiausias ponas grafas laiduos. Ypatingai gi tegul prižada šv. kar. didenybė visa, ko kare nustota ir kas išplėšta, atstatyti ir Lietuvos didž. kunigaikštystei ir savininkams kuriuo nors teisėtu būdu grąžinti, kam ir Lietuvos didž. kunigaikštystė prižada padėti.

XI

Taip pat laiduojame, kad iš konfiskuotų arba karališkųjų turtų tie, kurie paveldėtų profesijų dėl maskviečių neteko, tuo tarpu bus aprūpinti, kol į savo nuosavybes bus grąžinti. Priešais dargi pasipriešinančius laikyti ir tuo vardu savo brolius vadinti taip žiauru ir kartu rodosi, kad daug pasirinktų geriau maskviečių valdžiai pasiduoti, todėl tebūnie laiduota, kad leista būti laisviems nuo nusikaltusiųjų persekiojimo. Tuo gi visų pirma rūpinamės, kad šv. kar. didenybės vardu šviesiausias ponas grafas nusiųstų pasiuntinius pas Maskvos didįjį kunigaikštį ir jo visas kariuomenes ir jiems praneštų, kad Lietuvos didž. kunigaikštystė pateko šv. karališkos didenybės globon, ir iš jų pareikalautų, kad todėl liautųsi tuojau puldinėję Lietuvos didžiąją kunigaikštystę, susilaikytų nuo apsiautimų, ir jei kurią valstybių ar pilių kartais apsiautė, paleistų nuo apsiautimo; iš tų šalių, kurios yra šiapus Dniepro, kariuomenę išvestų ir kazokų puolimus sulaikytų nuo visų Lietuvos didž. kunigaikštystės ribų, šalis aplink Dnieprą, ugnim. ir kardu ištuštintas, viduryje paliktų ir nuo puolimų laisvas padarytų. Tatai taip pat ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kariuomenė iš savo pusės padarys, kol sutartimis bus nustatytos Lietuvos didž. kunigaikštystės sienos šv. kar. didenybės su Maskvos kunigaikščiu. Jeigu gi maskviečiai atkakliai ir toliau skaldytų Lietuvos didž. kunigaikštystę arba miestus ir sustiprintas pilis apgulimu ir apsupimu spaustų, kad šv. kar. didenybės kariuomenė, sujungta su Lietuvos didž. kun., eitų prieš priešingus maskviečių mėginimus ir gintų ginklais Lietuvos d. k. žemes ir miestus, šv. kar. didenybės globai pasiduodančius.

XII

O jei prieitų prie derybų tarp abiejų karalių ir karalysčių, kad Lietuvos did. kunigaikštystė prie jųjų būtų prileista kartu su Lenkijos karalyste ir kad laisvai tada būtų svarstoma, su šv. kar. didenybe savo reikalus sudės, tad į šventą uniją sueidama tose pačiose taikos derybose turėtų balsą.

Ir paskui leidžiama kiekvienam į kurią nori pusę pereiti, nekilnojamuosius savo turtus pardavus ar kitu kuriuo teisėtu būdu perleidus, kilnojamuosius gi be rūpesčio ir laisvai, kur tik panorės, perkrausčius.

(Vert. iš lot. — P. Šinkūnas. Kėdainiai. Kaunas, 1928, p. 91—95)

360. 1655 m. rugsėjo mėn. 3 d. Caras Aleksiejus Michailovičius pasiskelbia didžiuoju Lietuvos, Baltarusijos, Volynės ir Podolės kunigaikščiu.

Vardinis caro įsakas

Stalininkai ir striapčiai, žilcai, pulkininkai, šaulių galvos, dvarėnai ir bajorvaikiai iš miestų ir visų laipsnių tarnybiniai žmonės... mes, didysis viešpats, mūsų carinė didenybė, paėmėme iš Lenkijos karaliaus mūsų

viešpaties protėvių, didžiųjų Rusijos viešpačių kunigaikščių Lietuvos didžiosios kunigaikštystės sostinę Vilnių, ir daug kitų miestų paėmėme ir užėmėme, taip pat ir Baltąją Rusią; ir mūsų carinės didenybės įsakymu mūsų carinės didenybės Zaporožjės kariuomenės hetmonas Bogdanas Chmelnickis su visa Zaporožjės kariuomene užėmė taip pat Lenkijos karaliaus miestus ir vietoves Volynėje ir Podolėje; ir dievo malone mes, didysis viešpats, mūsų carinė didenybė, esame mūsų protėvių didžiųjų viešpačių Rusijos kunigaikščių Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje, ir Baltojoje Rusioje, ir Volynėje, ir Podolėje paveldėtoju didžiuoju viešpačiu; ir liepėmė mes, didysis viešpats, mūsų carinė didenybė, rašyti savo viešpaties pavadinime ir titule savo didįjį viešpatį, mūsų carinę didenybę didžiuoju Lietuvos ir Baltosios Rusios ir Volynės ir Podolės kunigaikščiu. Ir jums tai yra žinotina ir ateityje mums, didžiajam viešpačiui, mūsų carinei didenybei reikia tarnauti ir pasitikėti mūsų viešpaties malone, o mes, didysis viešpats, jus už jūsų tarnybą apdovanosime.

(Rus. — PSZR I/1 p. 369)

361. 1656 m. sausio mėn. 17 d. Lietuvos šlėkta stoja už sąjungą su Rusija.

Lietuvos instigatoriaus Vincento Ordos atsišaukimas į gyventojus, kviečiant pasiduoti caro Aleksiejaus Michailovičiaus valdžiai.

Maloningieji ponai rotmistrai, buvę prieš tai šviesiausiojo jo malonybės Lenkijos karaliaus kariuomenės gretose, mano maloningieji ponai.

Kokioje nemalonėje ir kokiame nelemtame laimės posūkyje už mūsų nuodėmes lieka mūsų mylimiausia tėvynė, nebereikia ir kalbėti; ir arba viešpats dievas jau įvykdė viso to pradininkui egzekuciją, dar didesnę ir dar sunkesnę, negu toji, kurią įvykdė savo negarbinga, pragariška, arijoniška veikla, panašia į dievo bausmę; kokią nešlovę ir panieką mes kenčiame nuo įžūlių užjūriečių (švedų), ir ašarų nepakanka tam išreikšti, patyriau aš tai pats dėl Kėdainių gėdos ir Veliuonos transakcijos pasekmių; trokščiau būti gimęs po tuo dangum, kur žydi laisvė, kur siela ramintų jausmus ir visa tai tiktų bendrai gerovei; nes dar didesnių kančių pakelti negalėjau: o todėl aš kartu su visais Lietuvos didžiosios kunigaikštystės pavietais ir su nesuskaitoma daugybe aukštų ir garbingų valdininkų ir šlėktos pasirinkome laimingą, dievobaimingą ir maloningą jo malonybę šviesiausiąjį carą, mano viešpatį, kuris savo privilegija patvirtino visas teises ir laisves visoms Lietuvos didžiosios kunigaikštystės tautoms; o į tas pačias laisves kviečiu aš ir jus, kad ne tik jums bus grąžintos jūsų nuosavybės, bet ir būsite dvigubai atlyginti jo, maloningojo viešpaties, dosnia ranka; užtikrinu ir prisiekiu jums, maloningieji ponai, lygiai ir žmonėms, esantiems jūsų vadovybėje, būkite tuo tikri, jog vos tik atvykę jūs gausite po 30 dukatų (červonų auksinų), o paskui, būdami ant žirgo, gausite įprastą atlyginimą ne skolon, bet kiekvieną ketvirtį imsite savo algą ir nustatytą užmokestį, o ir asmeninį buzdiganą, 500 dukatų mano maloningasis ponas aukoja, žinau tai tikrai...

(Lenk. — AVK 34 p. 79—80 Nr. 68)

362. 1660 m. spalio mėn. 25 d. Feodalinės-šlėktinės kariuomenės siautėjimas Kėdainiuose.

Iš Kėdainių seniūno laiško B. Radvilai.

...Ten (Kėdainiuose) taip pat pataikiau į didelius praeinančių vėliavų plėšimus, kurių praėjo daugiau kaip trisdešimt; davė jie save iš dalies pajusti miestui, o valsčiui dar daugiau... Kėdainių miestas ir valsčius — ką tik prieš mano išvažiavimą miestas turėjo trigubai išsipirkti, o valsčiuje stovėjo po dvi vėliavas kiekviename kaime. Tą pereitą naktį aš jau visai pasiruošiau ir buvau pasirengęs iškelti jiems pokyliuką, kad kas dešimtas atgailautų, nes kol to nebus, tol neturėsime ramybės. Tačiau tai paskubino vakar dieną mieste reikalas su karininkais, kurių savivaliaujantieji tarnai pasigėrę ėmė šaudyti į reformatų bažnyčią, taip kad aš pats turėjau išeiti po kelių šūvių iš mišparų, ir kliuvo jiems už tas riaušes gerai, taip kad net ir iš kaimų tuoj vėliavos išėjo...

(Lenk. — ASb 8 p. 387)

363. 1673 m. sausio mėn. 4 d. Žeč-Pospolitos seimų šaukimas Lietuvoje.

Iš seimo nutarimo.

Kadangi piliečių šielas labiausiai jungia ir respublikai darnumą teikia lygybė, ją norime turėti šioje Respublikoje tarp Lenkijos ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės tautų, todėl nutariame šio susirinkimo autoritetu ir amžinu įstatymu norime turėti, kad kas trečias Lenkijos ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės luomų seimas, kai iš eilės Lietuvos didžiajai kunigaikštystei tenka atstovų rūmų direktoriaus pareigos, vyktų Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje Gardino mieste, išskyrus tarpuvaldžio konvokacijų, o taip pat elekcijų ir karūnavimo seimus, kurie turi būti Lenkijoje. Tačiau tautų alternata, kaip ir anksčiau, turi būti laikoma. Lenkijos ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės pasiūlymų seimuose po kitas kito turi paduoti antspaudininkai, Lenkijos savo, o Lietuvos didžiosios kunigaikštystės antspaudininkai savo klausimais, taip pat atsakydami į atstovų rūmų pasveikinimus ir atsisveikinimus, išrinkto maršalko pareiškimų priėmimas turi palikti Lenkijoje lenkų, Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje — lietuvių antspaudininkų rankose, tačiau Maskvos, turkų, totorių ir kazokų pasiuntinius, atvykstančius į tą seimą, turi išlaikyti Lietuvos didžiosios kunigaikštystės iždas, kaip Lenkijoje Varšuvos seimo metu juos išlaiko Lenkijos iždas.

(Lenk. — VL 5 p. 67)

364. 1694 m. Prieštaravimų aštrėjimas tarp atskirų feodalų grupių.

Vilniaus vyskupas Bžostovskis prakeikia Lietuvos etmoną Kazimierą Sapiegą.

Iš Kristupo Zavišos dienoraščio.

Balandžio 15 d. Vilniaus kunigas vyskupas pilies katedralinėje bažnyčioje tuo metu Vilniuje buvusio šviesiausiojo pono etmono akivaizdoje paskelbė visuotinį prakeikimą, labai įžeidžiamą ir griežtą, jam ir visiems bendrininkams ir patarėjams, išskiriant tik bendrai Lietuvos did. kuni-

gaikštystės kariuomenę. Vienuoliai visi dėl to labai pasipiktino, iškeldami šiuos sumetimus: visų pirma, kad prakeikimą išleido ne pats šventasis tėvas ir Roma, bet tik nuncijus apaštališkos sostinės vardu ir autoritetu; antra, kad paskelbė ją be pasitarimo ir susižinojimo su vienuoliais, nes visuotiniam prakeikimui reikalingas gausingesnis respublikos asmenų ir teologų pasitarimas, kad neišeitų iš to kas nauja ar bloga. Ir pati Roma tokiais atvejais šaukianti teologų tarybą; trečia, kai kurie vienuolynai priklausą nuo jo (etmono) malonės ir gyveną iš dvarų ordinarijos, ypač bernardinai, kurie, turėdami beneficijų Sapiegų valdose, nenorėjo sutikti su tuo prakeikimu, o be to, ir kitais pagrindais. Mat, visur pas vienuolius jis mišių šventų klausydavęs.

Iš kunigo arkivyskupo atėjo prakeikimo atleidimas, jį belipdant jau prie bažnyčios durų, vyskupas gavo šaukimą stoti į teismą per keturias savaites už tai, kad taip skubotai ėmėsi kraštutinių priemonių, pasmerkdamas tokį įžymų ir teismo neapkaltintą asmenį. Primas (arkivyskupas) galvojo turįs ant jo (vyskupo) teisminę valdžią. Į tą teismą kunigas vyskupas neatvyko ir nestojo; pasmerktas buvo už akių.

Birželio 1 d. jis, neklausydamas nei proto, nei patarimų, sušaukė į rūmus visus vienuolių vyresniuosius, įteikė jiems prakeikimą; šiems nenorint jo priimti, mėgino juos priversti, kad sutiktų, paliepęs uždaryti kiemą, nes žinojo prievartą vykdęs. Vienuoliai visi kaip vienas protestavo prieš vyskupo prievartą. Matydami, kad gali dėl to iškilti nešvari byla, greit duris atidarė ir paleido juos. Mat, vyskupas prakeikė visus vienuolius, kurie etmono akivaizdoje mišias šventas laiko arba nedraudžia vaikščioti į bažnyčią arba turi pasikalbėjimų ir t. t.; prakeikė, būtent, jėzuitus, dominikonus, pranciškonus, bernardinus ir t. t. Vienuoliai betgi, neatsižvelgdami į tai, eina savo keliu prieš vyskupą net iki Romos.

Vilniaus vaivada ir su juo aštuoni senatoriai viešai iškėlė Lietuvos did. kunigaikštystės tribunole prieš kunigą vyskupą protestą dėl garbės įžeidimo, o taip pat per p. Tokanževskį pasiuntė į karūnos (Lenkijos) tribunolą. Jame, būtent, apkaltinama, be garbės įžeidimo, dar vyskupystės panaudojimu iš kunigo Bžostovskio pusės, be žalos, kurią pats vyskupas tariamai padaręs ir kt., iškeliama, kad jis (vyskupas) krikščioniškų valstybių sąjungos ir visų jėgų sutelkimo metu prieš Turkiją nukrypęs į kraštutinumą, aiškiai norėdamas valstybių šventą vienybę ir sąjungą išardyti priešiškais prancūzų šalininkų kurstymais; buvo iškelta ir kitų politinių siekimų.

(Lenk. — PZ p. 179)

365. 1697 m. vasario mėn. Feodalų muštynės.

Bajoro Narkevičiaus nužudymas Raseinių seimelyje.

Iš Kristupo Zavišos dienoraščio.

Grabnyčios seimas Žemaitijoje praėjo triukšmingai, Lietuvos did. kunigaikštystės iždo valdytojui Sapiegai pirmininkaujant. Pavyzdžiui, p. Narkevičiui įžeidus p. Kryšpinų šeimos garbę ir greit po to norėjus viešai atsiprašyti bei atšaukti, šlėktos ne tik neleido jam kalbėti, bet tuojau užrėkę griebėsi kardų; iždo valdytojas tada išvedė jį į zakristiją, nes seimelis vyko bažnyčioje. Tačiau (šlėktos) zakristiją atplėšė ir Narkevičių į gabalus sukapojo. Toksai tat atpildas tiems, kurie kėsinasi į garbę, kilnumą ir kilmę.

(Lenk. — PZ p. 188)

366. 1700 m. sausio-balandžio mėn. Feodalų peštynės iždo tribunole.

Iš Kristupo Zavišos dienoraščio.

Vilniuje sausio 4 d. pradėjo posėdžiauti seimo konstitucijos nustatytasis iždo tribunolas. Betgi ne kiekvienam patiko atsiskaitinėti, ypač tiems, kurie respublikos suirutėje žiūrėjo savo naudos ir respublikos lėšas naudojo savo reikalams; net pats Vitebsko kaštelionas Kociela nusistatęs buvo prieš tą tribunolą tariamai dėl baimės, kad nusikaltusiai kariuomenei visiškai neatimtų jos nuopelnų, kad fisko teismų vaivadijose nepanaikintų ir bylų neatnaujintų, kad koekvacijos neperžengtų ir t. t. Todėl keletas susimokiusių pavietų turėjo paskelbti protestą, tačiau neišdrįso, bijodami ginkluotos jėgos Sapiegų, su kuriais susidėjo Sluškos ir vėl susidraugavo pats Vilniaus kunigas vyskupas. Vaivadijų ir pavietų deputatai visi buvo jų pusėje. Vienas persimetėlis Korzenieckis iš Pinsko į trečią dieną atsipeikėjo ir protestavo. Toleruota, į tai nekreipta dėmesio.

Griežtai teisė komisorius ir mokesčių rinkėjus, net mieste gyvenančius ir vengiančius atsiskaityti gaudė, prieš teismą statė, turėjo atsakyti ir likviduotis.

Kita iždo tribunolo kadencija prasidėjo balandžio mėnesį, o tuo pačiu metu ir Lietuvos did. kunigaikštystės vyriausiojo tribunolo kadencija. Dalyvavo tam aktui nepalankios šalys, sudarydamos painiavos ir kliūčių bylosenai. Ponas Sebastijonas Cedrovskis iš Minsko vaivadijos viešai šovė į Vilniaus vaivados Sapiegos karietą, jam važiuojant gatve, bet ačiū dievui nepataikė; vietoje sugautas ir kvočiamas, kieno buvo sukurstytas, neprisipažino, tiek tik tepareiškė, kad jų — susimokėlių prieš jo malonybės gyvybę esą keletas, ir nors jis, nuteistas už tai, ir mirtų, vis tiek vaivada žūsiąs nuo jo kolegų mirtinos rankos. Tas p. Cedrovskis, neilgai ant parankų pagyvenęs, nuo žaizdų mirė. Tai buvo irgi mano priešininkas seimeliuose. Linkėčiau jam amžinos ramybės, bet jis buvo ir mirė kalvinu; tai tad ilsisi ten, kur nusipelnė.

Tas pats Vilniaus vaivada, važiuodamas gatve, susitiko su kunigaikščių Višniaveckių karieta, pakinkyta tokiais pat arkliais, kaip Vitebsko kaštelionas Kociela važinėdavo. Bepročiai palydovai, tardami tai esant Kocielą, puolė ją ir tame sąmyšyje apšaudė, sužeisdami karietoje sėdėjusius kunigaikščius. Pats vaivada išliko gyvas. Man rodosi, buvo tai didelė ir biauri paklaida.

(Lenk. — PZ p. 205)

367. 1700 m. spalio mėn. Lietuvos feodalų vidaus karas. Mūšis prie Valkininkų.

Iš Kristupo Zavišos dienoraščio.

Pagaliau, visuotiniam šaukimui į karą vis labiau besiplečiant, kunigaikščiai Višniaveckiai susijungė su keliomis kazokų bei dragūnų vėliavomis. Kunigaikštis kancleris Radvila, vedęs tikrą savo seserėčią, irgi šiek tiek žmonių sutelkė, o žemaičių seniūnas Oginskis atvyko su keletu šimtų raitelių. Tokiu būdu susidarė arti 12 000 visuotinio šaukimo kariuomenės. Išrikiuotomis vėliavomis ji nužygiavo prie Vilniaus, kur turėjo įkūrę savo sostinę Sapiegos. Šie, pajutę artėjant triukšmingą priešą, išėjo prieš jį su savo kariais ir šiaip įpratintais kautis žmonėmis, su šarvuotų karių totorių vėliavomis, raiteliais ir pėstininkais dragūnais, turėdami iš

viso apie penkis tūkstančius kariuomenės, nes čia buvo kiek ir pavieto savanorių vėliavų, kaip antai: Vilniaus, Breslaujos, Upytės, Kauno ir t. t. Nenorėdama brolišku krauju kardų sutepti, bajorų dalis įprašė Vilniaus sufraganą kun. Zgierskį ir scholastiką kun. Šemauskį, tuo metu buvusius su kunigu vyskupu, kad patartų daugiau rimties laikytis bei šiaip imtųsi padėtį gelbėti. O kai jie grįžo nieko nelaimėję, sujudo bajorai, Oginskio ir Lietuvos did. kunigaikštystės sargybininko Pociejaus vadovaujami, jie smarkiai puolė Sapiegų kariuomenę. Kautynės truko nuo 9 valandos ligi trečios vidurdienio arti šešių valandų tarp Valkininkų (miestelio) ir Lieponių karčiamos; iš pradžių abiem pusėm besišaudant iš patrankų, paskiau pirmiesiems būriams susikaujant ir pagaliau visa jėga vienas kitą puolant, jie taip pašėlusiai smogė, kad nežiūrint nei patrankų, nei raitelių, nei karių ugnies, aklai, narsiai ir gyvai pasitiko priešą; tada Sapiegų kariuomenė iš karto ėmė krikti ir ruošėsi bėgti. Tatai matydami, Sapiegos, save gelbėdami, patys ėmė trauktis. Pagaliau pastebėję, kad jų šauliai žūva, greit pasileido bėgti Vilniaus link su keliomis dešimtimis žirgų, t. y. Lietuvos kunigaikštystės did. etmonas, Vilniaus vaivada, Lietuvos did. kunig. paiždininkis, Lietuvos did. kunigaikštystės maršalkas, Mozyriaus maršalkas Kotovskis ir kiti, o Lietuvos did. kunigaikštystės žirgininkas ir artilerijos generolas etmono sūnus Mykolas Sapiega paimtas su patranka ir šauliais ant žodžio (į nelaisvę). Su juo kartu paimtas Mykolas Vaina, Breslaujos seniūnas, mano didelis bičiulis, ramus niekur neįsimaišąs ir bešališkai užsilaikąs, tik sukurstytas; taip pat Breslaujos vėliavininkas Mirskis, jaunas ir mandagus žmogus, Vengrijos rotmistras Kurovičius, kurie nei prašymais nei dovanomis nebuvo išgelbėti, net Vilniaus vyskupo ašaroms nepaveikiant (jo tik neužmušė), nepaisant nei duoto žodžio, priešingai bajorų teisei, artimo meilei, kaip nesielgia net laukinės tautos, žodžiu, — nežmoniškai, barbariškai, bedieviškai ant rytojaus sąmyšyje visus sukapojo. Nebuvo žmogaus, kuris nesigailėtų taip klastingos mirties tokio kilnaus kavalieriaus, šeimos vilties ir didžios ateities žmogaus, kaip Vaina ir kiti. Žuvo kovos lauke Lietuvos respublikos pusėje jaunas Bieganskis, Starodubo seniūno vienturtis sūnus, Chominskis — taip pat vienturtis ir tribunolo pėstininkų rotmistras Kranovskis.

(Lenk. — PZ p. 207)

368. 1702—1705 m. Bendri Lietuvos ir Rusijos kariuomenių veiksmai prieš švedus ir jų talkininkus Šiaurės karo metu.

Iš švedų talkininko Kristupo Zavišos dienoraščio.

a) Pasipriešinimas okupantams Vilniaus mieste ir kitose vietose.

Vilniuje, švedų kariuomenei stovint Šnipiškėse, iš velykų nakties pirmąją dieną pietų metu lietuvių kariuomenės dalinys su trimis tūkstančiais žmonių, Lietuvos did. kunigaikštystės sargybininko Pociejaus vadovaujamas, karo žygiu įpuolė į miestą, — iškapojo švedų sargybas ir daugelį švedų gatvėse bei namuose. Susitvarkius greit po to švedų kariuomenei, jie atsikeršijo, daug mūsiškių nukovė ir atėmė dvi patrankas, kurias šie buvo su savim atsivežę. Pagaliau įširdo švedai ir ant miestiečių, įtardami juos turėjus bendrą sąmokslą, labiausiai gi, kad nuo studentų ir visuomenės daug švedų žuvo. Dėl to kaltininkus stropiai tardė... Kitus gi už tai, kad nesumokėjo tuojau nepakeliamai uždėtų kontribucijų. Pagaliau arti dešimties žmonių iš visuomenės luomo pakorė, kitus kaltininkus galutinai apiplėšė; miestui, vienuoliams ir bajorų jurzdikoms paskyrė dideles

pabaudas, tol neišleisdami iš kalėjimo, kol nebus jos sumokėtos. Taigi, neapsiskaičiavus su drąsa, daugeliui žmonių, labiausiai dvasininkams, žalos sudaryta.

...Kai lietuvių kariuomenė, švedų kariuomenės vejama, greit paspruko, švedai netrukus pasuko traktu į Brestą paskui švedų karalių; lietuviai tada vėl įsigalėjo visame krašte, plėšdami ir degindami sapieginių partizanų dvarus ir kaimus. Lietuvoje ir Žemaitijoje visur juntama buvo totoriška tvarka, pavyzdžiui, korpusas, stovėdamas už kelių dešimtų mylių, k. a. ties Bokštais Ašmenos paviete, siuntė dalinius (žvalgus) į Žemaitiją, į Gardiną ir į Brestą. Juose tad netikėtai užpuldavo, plėšdavo, rišdavo, degindavo. Naujai suformuotos etmono konsistencijose vėliavos su visa apranga patekdavo į nelaisvę, kitas sunaikindavo. Pagrobė ties Vopa ir mano šarvuočius, taip pat rotmistro p. Gurskio, p. Ivancevičiaus kazokus. Taip pat Ukmergės paviete įgaliotinio (įgulos) Tokarževskio, Mstislavo vaivados Siesickio šarvuočių vėliavą, rotmistro Aleksandravičiaus kazokus. Taip pat ties Biela rotmistro Rosciševskio kazokus ir t. t. Ponas Liet. did. kunigaikštystės stalininkas vos spėjo pabėgti. O toliau: Žemaitijos vėliavininkas Zaranka, komandiruotas į Žemaitiją, užpuolė Taujėnus, Liet. did. kunigaikštystės pokamario Paco dvarą, pagrobė jį iš namų dėl to, kad Sapiegos bičiulis buvo, įsakęs jį sušaudyti, taip pat raštininką ir kitus. Vaivada Siesickis vos paspruko, nepasibalnojęs net arklio. Vilniuje apiplėštas Novgorodoko vaivada Tyzenhauzas. Beveik visuose kaimuose Sapiegų šeimos bičiuliai apvilti ir apleisti tapo, nelyginant pašėlusiųjų grobis. Pasigailėk, dieve, nepadoriai užmuštų garbingų ir žymių asmenų.

Tasai Zaranka, ties Šiauliais už savaitės po tų niekšiškų žygių švedų sumuštas ir visiškai nugalėtas, patsai betgi paspruko.

Lietuvoje didelis sąmyšis. Respublikonai arba riaušininkai grobia Sapiegų bei jų bičiulių dvarus. Etmonas savo keliu tuos partizanus naikina. Respublikonai gavo pinigų iš Maskvos, pardavę Sapiegų valdas Baltarusijoje.

(Lenk. — PZ p. 212—214)

b) 1704 m. Lietuviai ir rusai bendroje kovoje Lietuvos pasienyje.

Grįždamas iš Drujos Rygos link į Joniškį, padariau keliasdešimt mylių vingio, nes buvo žinių, kad Višniaveckis pasiryžęs mums kelią pastoti, nuo grįžtančių į Rusiją strugų nemaža pelniau tiek gyvais pinigais, tiek vyno, tiek įvairių prieskonių pavidalu. Kunigaikščio Višniaveckio būrys liepos 17 d. ties Ryga besikraustantiems į Jelgavą mėgino trukdyti, tačiau mes laimingai jį atmušėm, vydami penkias mylias.

Liepos 20 d. atvykau į stovyklą, pagarbiai sutiktas savo ir švedų kariuomenės.

Rugpiūčio 5 d. generaliniame susirėmime ties Kryžbarku Kurše laimėjome kovą prieš Maskvą ir Lietuvą... Aš vadovavau lenkų vėliavų kariajam sparnui ir pirmasis laimingai pralaužiau priešo daug pranašesnį ir stipresnį sparną, ačiū dievui, sveikas palikdamas.

(Lenk. — PZ p. 120)

c) 1704 m. Kautynės prie Skuodo.

Iš Tilžės į Karaliaučių pas žmoną važiavau ir neprivažiavęs buvau apsistojęs už ketvirčio mylios p. Grebeno dvare, vadinamame Denbnica; tris dienas su žmona pasidžiaugęs ir Teresos vardines iškėlęs, grįžau atgal

ir paskiau vykau į Klaipėdą pas etmoną, kuris suteikė man visos kariuomenės generalinės vadovybės įgaliojimus. Išvykau, norėdamas prasiveržti į Kuršą pas Levenhauptą, tačiau lapkričio 1 d., išsiskyręs su lenkų vėliavomis, su kuriomis Bobruisko seniūnas Sapiega nuėjo į žygį, ir palikau tik su raiteliais, dragūnais ir trimis šimtais pėstininkų; čia atžygiavo kunigaikštis Višniaveckis su dviem tūkstančiais maskviečių ir keturiais tūkstančiais lietuvių kariuomenės ir puolė mane, neturint man nei virš tūkstančio vyrų. Susikovėme Skuodo laukuose: iš karto puoliau priešą, paskiau neišlaikydamas persvaros, turėjau trauktis, nustodamas pėstininkų, raitelių gi tik keliolikos; raitelius ir dragūnus išvedžiau į Kuršą. O ponas Bobruisko seniūnas su manim nevyko, bet nužygiavo už Nemuno su lenkų vėliavomis į Varmiją, net ligi Lenčicos ir ten pasirinko savo būstinę.

(Lenk. — PZ p. 121)

d) 1705 m. Lietuvos ir Rusijos kariuomenių bendri veiksmai Vilniaus apylinkėse.

Iš Kristupo Zavišos atsiminimų.

Pagaliau, kai priartėjo seimas Varšuvoje ir Stanislovo (Leščinskio) karūnacija, išvykau dešimtąją savaitę iš Karaliaučiaus kaip į stovyklą ir karą, nes priešas, t. y. caras, saksai, lietuviai žygiavo į Varšuvą karūnacijos sutrukdyti, bet nesutrukdė. Kadangi Varmijoje ir mūsiškiuose Prūsuose buvo daug sąjunginės kariuomenės su Chomentovskiu, teko daryti didelių vingių ir iš Karaliaučiaus į Varšuvą atlikti iki 80 mylių kelio ir pergyventi įvairių pavojų...

...Iš Vilniaus su visa kariuomene iššygiavome gruodžio 5 d.; išeinant, kunigaikščio Višniaveckio divizija, Plungės seniūno p. Kryšpino vadovaujama, puolė Vilnių ir mano atsarginį dalinį iš šimto raitelių ir kelių dešimčių lenkų savanorių; iš pradžių mus nubloškė, paskiau aš juos vijausi per visą miestą ir per turgavietę net ligi Aušros Vartų priemiesčio. Užmušta trys mano švedai, draugas lenkas iš Pilsudskio vėliavos ir du lenkai sužeisti, priešo gi pusėje užmuštų daugybė. Apsistojome Ukmergės apylinkėje žiemoti, gruodžio 15 d., aš pats buvau Anykščiuose...

(Lenk. — PZ p. 124, 129—130)

369. 1756 m. Šlėktų grumtynės Vilniaus seimelyje dėl pelningos žemės raštininko vietos.

Iš M. Matusevičiaus atsiminimų.

Vilniaus seimelis vyko tokiu būdu: Abramavičius, Vilniaus žemės raštininkas, ir jo brolis, Vilniaus pavaivadis, paskyrė nemaža, tai yra daugiau kaip 10 000 auksinų, tam, kad surinktų kuo stipriausią savo partiją. Kai paskiau susirinko seimelyje, tai tuojau kilo triukšmas prieš Horainą, Vilniaus pakamarį, veikusį Abramavičiui atstatyti nuo žemės raštininko pareigų, taip smarkiai, kad Horainas buvo priverstas gėdingai bėgti, į ką, nustebęs, žiūrėjo iš savo lango Flemingas, Lietuvos vyriausiasis iždininkas, tribunolo maršalkas. Abramavičiai pravedė savo reikalus labai gerai, nes ir šioje nelaimėje nebuvo sumišę, bet parodė, kad gali laisvai veikti Vilniaus vaivadijoje. Vėliau, kai Abramavičius, Vilniaus žemės raštininkas, vaišino pas save bajorus, buvo atėjęs tenai Visgirda, Smolensko pilies teismo raštininkas, bičiulis Vilniaus pakamario Horaino,

kurį bajorai triukšmingai puolė ir būtų jį užmušę, jei Abramavičius, Vilniaus žemės raštininkas, jį, kad ir savo priešą, nebūtų gelbėjęs, išleisdamas pro užpakalines duris ir davęs jam apsaugoti savo žmones. Taip buvo nutrauktas Vilniaus seimelis garbingai Abramavičiams ir atsižvelgiant į jų reikalą.

(Lenk. — PM 2 p. 236—237)

370. 1761 m. Feodalų peštynės Kauno seimelyje.

Iš M. Matusevičiaus atsiminimų.

(Aprašęs mūsų Bresto seimelį), dabar imuos aprašyti Kauno deputatinį seimelį, kuris anais laikais buvo įdomiausias Lietuvoje, nes kunigaikštis etmonas, numatęs ateinančio tribunolo maršalko pareigoms Pacą, Lietuvos pastalininkį, ir užtikrinęs sau Zabielą, Kauno maršalką, patraukė savo pusėn ir Sirutį, Vitebsko kaštelioną, Kauno teismo seniūną, davęs jam sutikimą, kad atpirkus iš Gorskio, Viekšnių seniūno, Kėdainių grafystę, labai Siručiui patogią, duodančią daug pelno, už mažą įkeitimo sumą, paskyrė į Kauno seimelį minėtą Pacą, Lietuvos pastalininkį... Paskiau kunigaikštis kancleris surinko partiją, kurios galva buvo Chelchovskis, Kauno stalininkas, Mejeris, Kauno sargybininkas, Zaviša, Kauno kalavijininkas, su savo broliais. Duota pinigų, surinkta bajorų ne tik iš Kauno pavieto, bet ir iš artimesniųjų vaivadijų ir pavietų, priskirta apie šimtas šaulių iš Vilkijos kunigaikščio kanclerio girininkijos, vaišinta, nes tam reikalui buvo duotos lėšos. Bet Zabiela, Kauno maršalkas, pasielgė tokiu būdu, kad, išėjęs iš savo mūrinių namų su Vitebsko kaštelionu į seimelį, ėjo tyčia lėtai, o tuo tarpu kunigaikščio kanclerio partija nuėjo pirmyn, kad užimtų patogesnę vietą, į bernardinų bažnyčią, kur paprastai vyksta seimeliai. Yra paprotys, kad prieš maršalką nešama iškelta maršalko lazda į seimelį, o kadangi bernardinų bažnyčia yra prie pat pilies, o einant į bažnyčios duris tarp mūro ir bažnyčios yra nedidelė gatvelė, mūro tvoroje yra varteliai į Kauno pilį, kad ir griuvėsiais virtusią, tad ši lazda, jau įeinant į bažnyčią, buvo staiga sulaikyta, paskiau pro anuos vartelius įnešta į pilį, kur Kauno maršalkas, skubiai pradėjęs, paskyrė pasiuntinius, pasiuntiniai padėkojo ir, tai padarius, įėjo maršalkas su visa partija į bažnyčią, kunigaikščio kanclerio partijai apie tai nieko nežinant. Pagal paprotį prasidėjo mišios prie didžiojo altoriaus, po mišių išėjo bernardinai, ir pagal Kauno maršalko slaptą ženklą sugiedojo «Te deum laudamus» viešpačiui dievui padėkoti už laimingai įvykusį seimelį.

Baigus giedoti šį himną, Kauno maršalkas, trumpais žodžiais pranešęs apie įvykusį seimelį ir išrinktus pasiuntinius, visus pasikvietė pas save pietų. Dabar kunigaikščio kanclerio partija, kaip pabudusi iš miego ir labai nustebusi, nežinojo nė ką pradėti, o kai ėmė jau po seimelio, po mišių ir po Te deum laudamus protestuoti, tada maršalko partija, pagriebusi pirmą pradėjusį protestuoti drąsuolį, milžiniškos išvaizdos Koziorauskį, drožė jam į veidą ir gerokai apstumdė. Mejeris taip pat buvo. Kiti nutilo ir net neprotestavo nei Kauno pilies teisme, nei kitame artimesniame, bijodami, kad kitame seimelyje dar daugiau negautų. Taip tad stojo Kauno pasiuntiniais be jokių pasipriešinimų: Pacas, Lietuvos pastalininkis, ir Žalakas, Kauno pavietininkas. Kunigaikščiui kancleriui buvo labai skaudu, bet toksai jo pasiryžimas nutraukti Kauno seimelį ne tiktai nepavyko, bet dar buvo sugėdintas.

(Lenk. — PM 3 p. 113—115)

371. 1763 m. Čartoriskis, Lietuvos kancleris, kovodamas prieš Radvilą, Vilniaus vaivadą, ir norėdamas nutraukti Vilniaus tribunolą, šaukiasi carės paramos.

Po to sekė Vilniaus tribunolo sutvirtinimas, kur kunigaikščiai Čartoriskiai su visais savo draugais, paėmę kiek galėdami milicijos, leidosi į Vilnių. Didysis Lietuvos etmonas taip pat sušaukė Lietuvos kariuomenės dalį. Kunigaikštis Radvila, Vilniaus vaivada, iš savo pusės, taip pat sušaukė apie 4 000 savo dvaro kariuomenės į Vilnių, prisidengdamas savo įvažiavimu į Vilniaus vaivadiją. Be to, abi šalys sušaukė į Vilnių didelį bajorų skaičių iš vaivadijų ir pavietų šio tribunolo sutvirtinimui. Karalius, girdėdamas apie tokius pasiruošimus, norėjo šalis sutaikinti; bet kunigaikščiai Čartoriskiai anaiptol nesileido taikinami, būtinai norėdami nutraukti Lietuvos tribunolą, o paskiau sudaryti konfederacijas, ir visam tam tikėdamiesi carės paramos. Tada karalius, nepraleisdamas nė vienos priemonės, išsiuntė į Vilnių savo tarpininkus: kunigą Krasinskį, Kamenco vyskupą, ir Bžostovskį, Polocko kaštelioną. Abi šalys buvo labai įsikarščiavusios. Kunigaikščiai Čartoriskiai, carei pritariant, parsigabeno pulkininką Puškovą, kaip akivaizdinį liudytoją, kad paskiau praneštų carei apie tai, kas dėsis Vilniuje, ir praneštų tokiu būdu, kokiu Čartoriskiai jam bus nušvietę, ir tai tam, kad kuo labiausiai apjuodintų carės akyse kunigaikštį Radvilą, Vilniaus vaivadą. Žodžiu, kunigaikščio Čartoriskio, Lietuvos kanclerio, buvo vien tik pasiryžta neprileisti kunigaikščio Radvilos, Vilniaus vaivados, klausyti pasiuntinių priesaikų, nutraukti tribunolą ir sudaryti konfederaciją prieš karalių, kad jisai atsisakytų nuo sosto. Tuo tarpu Borchas, Inflantų pakamaris, grįžęs iš Peterburgo, atvežė naujieną, kad yra aiškiai suvokęs, jog Poniatovskis, Lietuvos stalininkas, yra carės numatytas Lenkijos vainikui.

Tokia buvo anuo metu Lietuvos provinçijos būklė. Kai po to abi labai gausingos šalys susivažiavo į Vilnių, Čartoriskių partija pamatė, kad be didelių pastangų ir pavojaus negalėsianti įveikti kunigaikščio Vilniaus vaivados. Norėjo Čartoriskių partijos jaunesnieji, kaip antai: Branickis, Haličo seniūnas, buvęs Prūsų karo metu Austrijos kariuomenėje ir turėjęs pakankamai širdies, kunigaikščio, Vilniaus vaivados, kariuomenės daliai stovint už Neries Radvilų jurzdikoje, Šnipiškėse, sugriauti tiltą per Nerį ir pulti antrąją Radvilos kariuomenės dalį; bet didysis Lietuvos etmonas, nenorėdamas to žygio ir kraujo praliejimo, taip pat jausdamas apmaudą prieš kunigaikštį, Lietuvos kanclerį, nes, nežiūrėdamas jo rango, paskyrė į Vilniaus vaivadiją savo žentą Oginskį, Lietuvos lauko raštininką, nenorėjo tatai leisti. Tuo tarpu karaliaus atsiųstieji tarpininkai, ypač Kamenco vyskupas, norėdamas įsiteikti ir laimėti karaliaus ir viešosios nuomonės pagyrimą, primygtinai kalbino Čartoriskių partiją tartis. Nors ši partija tuo metu nebuvo pasiryžusi tartis, nes atsidėjusi galvojo apie konfederaciją, bet, norėdama išvengti viešosios nuomonės apie savo atkaklumą, ryžosi tartis ir, tyčia, norėdama pasitarimus nutraukti, pasiūlė labai sunkias sąlygas, tai yra: kad būtų paskelbtas neįvykęs Kauno seimelis, kuriame buvo išrinkti Bohušas ir Lapacinskis ir kuris įvyko be jokių prieštaravimų. Antrasis Slonimo seimelis, kuriame taip pat kunigaikštis Radvila, Lietuvos pakamaris, be jokių prieštaravimų stojo pasiuntiniu ir buvo paskirtas tribunolo maršalko vietai ir net neturėjo jokio varžovo iš Čartoriskių partijos pusės šiai tribunolo maršalko vietai, buvo taip pat paskelbtas neįvykęs. Po šių pasiūlymų, kai kunigas Kamenco vyskupas privertė kunigaikštį Vilniaus vaivadą ir Sapiegą, Lietuvos lauko etmoną,

kurie būdami pusbroliai ir dvaro draugai, laikėsi kartu, Kauno seimelį taikos labui neįvykusiu pripažinti; tada Čartoriskių partija iškėlė naujus ir labai sunkius pasiūlymus, kad Volkovisko ir Gardino seimelius, kurie buvo visai nutraukti ir kuriuose pasiuntinių pareigoms buvo pašauktī vien tiktai Čartoriskių partijos draugai, būtų pripažinti teisėtais, ir dar pridėjo tą sąlygą, kad tribunolas būtų taip sutvarkytas, kad būtų lygus brūkšnelių skaičius ir todėl dažnai būtų balsų lygumas tribunolo reikaluose. Kai kunigaikštis Vilniaus vaivada ir Lietuvos lauko etmonas nenorėjo priimti šio pasiūlymo, tada derybos nutrūko... Tuo tarpu Čartoriskių partija susirinko sekmadienį po pietų, tribunolo sutvirtinimo išvakarėse, Vilniaus katedros bažnyčioje, esant tenai pulkininkui Pučkovui, kuris buvo pasodintas aukštesnėje vietoje, kad būtų visų matomas. Ten tad pirmasis pradėjo kalbėti Vilniaus vyskupas prieš Vilniaus vaivadą, tikindamas, jog jisai yra viešųjų reikalų ir vidaus rimties trukdytojas, nes sutraukė savo ginkluotą kariuomenę su pabūklais ir stengėsi prievarta sutvirtinti tribunolą; jog nesą kitų priemonių gelbėtis nuo tų trukdymų, kaip tik teisingai galvojančių vienmintiškumas, kaip viešas konfederacijos pasipriešinimas prieš teisių laužytoją. Paskiau gavo žodį Norbutas, Lydos maršalkas, kartodamas tą patį, ką buvo Vilniaus vyskupas pasakęs. Jisai su visa bajorija ieškojo rusų carės protekcijų ir prašė pulkininką Pučkovą, kad visa tai praneštų carei, kaip tyčia atsiųstas akivaizdus liudytojas.

(Lenk. — PM 4 p. 24—26)

372. XVIII a. vidurys. Privatinė Lietuvos ponų kariuomenė.

Iš Kitovičiaus aprašymo.

Jei kam būtų įdomu ir įstengtų aplankyti visą Lenkiją ir Lietuvą ir suskaitytų visų ponų dvarų kariuomenę, tikrai priskaitytų jos daugiau kaip valstybinės, nes vargu ar buvo koks senatorius ar ministras, kuris nebūtų laikęs dvaro kariuomenės.

Kunigaikštis Jeronimas Radvila, didysis Lietuvos karuža[1], turėjo reguliariosios dvaro kariuomenės ligi 6 tūkstančių taip gerai išmiklintos, kaip prūsų kareiviai, ir kitus 6 tūkstančius nereguliariosios, t. y. kazokų ir šaulių, einančių tą tarnybą nuo žemės. Pats vadovaudamas šitai kariuomenei, nugalėjo ir numalšino valstiečių maištą Žemaitijoje ir Lietuvoje, sukeltą prieš savo ponus, kurių buvo susirinkę ligi 20 tūkstančių. Už tą savo nuopelną nemokėjo mokesčių nuo visų savo dvarų, ir nors dėl to karinėse komisijose jis būdavo pripažįstamas kaltas ir prieš jį daromi vykdytini nuosprendžiai, bet joks valstybinės kariuomenės pulkas ir jokia vėliava, kėlusi jam bylą, nedrįso brautis į jo dvarus nuosprendžio vykdyti, kai pirmus, kurie buvo drįsę bandyti tos laimės, išsklaidė ir išvaikė. Pareigūnams, kurie jam nurodinėjo, kad nemokėdamas mokesčių jis elgiąsis neteisingai ir reiškiąs panieką aukščiausiajai valdžiai, jis atsakė, kad jis turįs geresnę kariuomenę, kaip valstybė, ir kad pasiryžęs reikalui atsiradus tarnauti ja tėvynei, todėl, laikydamas tokią kariuomenę, daug daugiau sumokąs valstybei, kaip kad mokėdamas mokestį.

(Lenk. — Ks. Kitowicz. Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III. Tom III. Poznań, 1841, p. 68—69)

---

[1] J. Radvila buvo paskirtas didž. karuža 1750 m., mirė 1760 m.

373. 1791 m. gegužės mėn. 3 d. Žeč-Pospolitos konstitucija užtikrina Lenkijos ir Lietuvos bajorams turėtąsias privilegijas, o valstiečiams palieka baudžiavą, pažadėdama apsaugoti sutartis tarp dvarininkų ir valstiečių, jeigu jos būtų sudarytos.

Ištraukos iš Konstitucijos teksto.

II. Šlėktos žemininkai

Gerbdami mūsų pirmatakų atminimą, kaip laisvo valdymo santvarkos kūrėjų, iškilmingiausiai užtikriname šlėktų luomui visas laisves, nevaržomumą, prerogatyvas ir pirmenybes privatiniame ir viešajame gyvenime, o ypač tvirtiname, užtikriname ir pripažįstame pasiliekančiomis galioje teises, statutus ir privilegijas, tam luomui teisingai ir teisėtai suteiktas... Vladislovo Jogailos ir Vytauto, jo brolio, Lietuvos didžiojo kunigaikščio... Visus šlėktas pripažįstame esant lygius tarpusavyje... Asmens saugumą ir visokią nuosavybę, bet kam teisėtai priklausančią, kaip tikrą visuomenės ryšį, kaip pilietinės laisvės vyzdį, gerbiame, apsaugojame, įtvirtiname ir norime, kad būsimais laikais liktų gerbiamos, apsaugotos ir nepažeistos. Šlėktas pripažįstame pirmiausiais laisvės ir šios konstitucijos gynėjais...

IV. Kaimiečiai valstiečiai

Artojų liaudžiai, iš kurios rankų teka gausiausias krašto turtų šaltinis, kuri sudaro gausingiausią gyventojų dalį tautoje ir tuo pat veiksmingiausią krašto pajėgą, tiek iš teisingumo, žmoniškumo ir krikščioniškų pareigų, tiek ir dėl gerai suprastos mūsų pačių naudos, suteikiame teisės ir krašto valdžios globą, nustatydami, kad nuo šiol, kokias tik laisves, suteiktis arba sutartis dvarininkai tikrai sutartų su savo dvarų valstiečiais, ar tos laisvės, suteiktys ir sutartys būtų padarytos su bendruomenėmis, ar su kiekvienu kaimo gyventoju atskirai, jos nustatys bendrą ir abipusišką pareigą, kuriai bus teikiama krašto valdžios globa pagal tikrą sąlygų reikšmę ir pagal aprašą, išdėstytą tokiose suteiktyse ir sutartyse. Tokie susitarimai ir kylančios iš jų pareigos, laisva valia priimti kurio žemės savininko, bus taip privalomi ne tik jam pačiam, bet ir jo įpėdiniams ar teisės įgijėjams, kad niekada jų negalės savo savivale atšaukti. Iš antros pusės, kurio nors dvaro valstiečiai negalės vengti laisvos valios sutarčių, priimtųjų suteikčių ir su jais susijusių prievolių kitaip, kaip tik tokiu būdu ir tokiomis sąlygomis, kaip yra nustatyta tų sutarčių aprašuose, — jos, arba visam laikui ar tam tikram laikui priimtos, jiems bus griežtai privalomos...

(Lenk. — VL 9 p. 220—221)

374. 1792 m. Priesaika, kuri buvo imama iš stojančių į Targovicos konfederaciją.

Aš, NN, stodamas į konfederaciją, kuri yra sudaryta 1792 metų gegužės 14 dienos aktu... prisiekiu... jog gegužės 3 dienos konstituciją, kuri yra respublikos kapas, visomis jėgomis naikinsiu, sosto paveldimumo ir monarchijos visomis jėgomis neleisiu; lenkų karalių valdžios išsiplėtimo neleisiu; tuos, kurie prieš šlėktos laisves, už sosto paveldimumą, karalių valdžios praplėtimą intriguos, kalbins arba veiks, konfederacijai ir viešumai išduosiu; neleisiu atplėšti mažiausią krašto dalį ar jo

priklausomybę. Ginsiu šventą Romos katalikų tikėjimą, šlėktos laisvę ir lygybę laikysiu ir ginsiu; su gegužės 3-ios dienos konstitucijos šalininkais neturėsiu jokių ryšių Respublikos arba tėviškės laisvių pražūčiai; konfederacijos neišsižadėsiu, bet tolei joje būsiu, kol sosto paveldėjimas ir gegužės 3-ios dienos Konstitucija bus panaikinta, kol respublikos laisva valdžia sugrįš, kol konfederacija bus paleista; nuo tos mano priesaikos jokio atleidimo nei išlaisvinimo nereikalausiu ir, nors tatai būtų man kieno nors suteikta, neprisiimsiu. Taip man, viešpatie dieve ir nekaltoji jo auka, padėk.

(Lenk. — SzBH 2 p. 83—84)

2. 1794 m. SUKILIMAS

375. 1794 m. balandžio mėn. 11 d. Sukilimo pradžia Lietuvoje prieš Targovicos konfederaciją ir jos rėmėjus.

Generolo Arsenjevo slaptas pranešimas baronui Igelštromui.

Pagal čia vėl plintančius gandus, kad Vilkaviškio seniūnijoje pradėsianti veikti konfederacija, girdėti, kad jos steigimo metu dalyvausią artilerijos generolas kunigaikštis Sapiega ir ten stovinčio pulko šefas Grabauskas, — aš įspėdamas apie tai pranešiau ponui generolui majorui kunigaikščiui Cicijanovui; taip pat pasakojama, kad Ašmenoje ir Smorgonėje taip pat būsianti suorganizuota konfederacija, bet kada ir kieno nežinoma, o kadangi Ašmenoje yra daug šlėktos, neturtingos ir smarkios, tai jei ten įsisteigtų konfederacija, prie kurios jie, žinoma, prisijungtų, aš laikiau reikalinga pranešti, kad šias vietas reikėtų užimti mūsų kariuomenei, bet aš nuo savęs išskirti ir ten siųsti nieko negaliu, nes pas mane čia tėra vienas Pskovo pulkas, o Narvos pulko 6 kuopos išdėstytos tarp Kauno ir Vilniaus, Neries upės pakraščiuose, o 4 kuopos nuo Vilniaus palei Nerį aukštupio pusėn, kad užkirstų kelią maištininkams persikelti iš anos pusės, kad jie negalėtų įsėlinti į šią pusę ir išplėsti jų Šiauliuose pradėtus kėslus, o jei jie netikėtai kuriuo nors būdu prisiartintų prie Vilniaus, tai jei galėtų susijungti su čia esančia lenkų kariuomene, o ypač su Lietuvos artilerija, kuria dabartinėmis aplinkybėmis labai pasikliauti negalima; tokiu būdu ar nesiteiktumėte įsakyti nusiųsti iš Gardino korpuso nors vieną batalioną į Ašmeną ir Smorgonę, kad tenai būtų išlaikyta ramybė ir tyla. Generolas-majoras Nikalojus Arsenjevas.

(Rus. — EOpD II, 1 p. 180—181)

376. 1794 m. balandžio mėn. 20 d. Sukilėlių telkimasis tarp Joniškio ir Šiaulių.

Priedas prie brigadininko Obrieskovo raporto Repninui.

Didelės šlėktų ir valstiečių minios, susirinkusios prie Joniškio, nužygiavo į Šiaulius. Balandžio mėn. 18 d. muitinių sargybiniai gavo įsakymą susirinkti gegužės 1(12) dieną Biržų miestelyje, 2 mylių atstu nuo Bauskės, kur jų buvo iki 100 žmonių; paėmę pinigų iš muitinių užtvarų, jie nuvyko taip pat į Šiaulius, palikdami Biržuose 12 žmonių verbavimui, o ir Joniškyje yra mažas skaičius, paliktas telkimui. Tų pačių žydų pareiškimu, maištas kas valandą didėja, ir visiems valstiečiams įsakyta tam

tikrą valandą, pagal pirmąjį įsakymą būti pasiruošusiems su savo ginklais, kuriuos sudaro prie ilgų kotų pritvirtinti kirviai ir dalgiai, kas šautuvų neturi, telktis jiems paskirtose vietose.

(Rus. — EOpD I, 1 p. 706—707)

377. 1794 m. balandžio mėn. 24 d. Sukilėliai paima Vilnių.

Iš sukilėlių pranešimo vertimo, paruošto Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos.

Inžinerijos pulkininkas Jasinskis, išvengęs jau numatyto ir jo suėmimo, pasistengė savo drąsa ir akylumu gelbėti save, miestą ir tėvynę nuo nelaisvės. Tokiu būdu, mylimas kariuomenės, kurios Vilniuje buvo ne daugiau kaip du daliniai, sudaryti iš 4 ir 7 pulkų, komisijos[1] apsaugai, be to, buvo ir lietuvių artilerija; iš to nedidelio skaičiaus, jisai, Jasinskis, atskyręs dar mažesniąją dalį, panaudojo savajam sumanymui ir, sužinojęs apie tai, kad etmonas Kosakovskis jo ieško, būdamas pasislėpęs Vilniuje, nakties metu, iš balandžio 22 į 23 dieną, sumanė ir sėkmingai įvykdė savo slaptą planą pulti rusų kariuomenę, esančią Vilniuje, su nedidelėmis, atskirų karininkų gerai išmankštintų kareivių kuopomis, staiga visomis gatvėmis nužygiavo turgaus link, puolė sargybą, ir tuo metu, kai viena kuopa puolė paties generolo[2] sargybą, buvo vidurnaktį duotas ženklas, iššovus iš amunicijos sandėlio (ceikhauzo) pabūklo, buvo pradžia įžūlaus puolimo, ir taip laimingo, kad pirmiausia buvo paimta pati sargyba ir du pabūklai, kurie buvo pastatyti aikštėje, vėliau sumušti generolo sargybiniai, patsai generolas ir iš eilės visi štabo karininkai ir vyresnieji karininkai, jų butuose, nepaisant to, kad priešinosi, suimami... Nebuvo jėgų ir laiko pulti majorą Tučkovą su pabūklais, stovėjusį prie Pohuliankos, kuris vis dėlto sudegino užvažiuojamuosius namus ir visus priestatus... Etmonas Kosakovskis, kuris buvo ir savo sargybinių ir visos kariuomenės vienodai nekenčiamas, nebuvo ginamas, vis dėlto, kai karininkai atėjo jo suimti dar esant lovoje, jo adjutantas Radzinskis vienas tik šokęs etmono ginti, revolverio šūviu į kaktą buvo nušautas, o etmonas paimtas ir atiduotas sargybai į amunicijos sandėlį balandžio 23 dieną. Gyventojai, naudodamiesi trumpa atgautąja laisve, kurią jiems aukščiausioji apvaizda stebuklingu būdu suteikė, visi, kas buvo Vilniuje, tą pačią valandą pasirašė lietuvių tautos sukilimo aktą ir, susirinkę viešojoje aikštėje, patvirtino jį iškilmingiausiąja priesaika.

Atitinkamai tam išleistas aplinkraštis Nr. 1; juo kviečiamos visos vaivadijos ir pavietai susirišti bendrai ir, be to, pranešama, jog tuo pačiu metu įsteigta Tautos taryba, deputacija ir baudžiamasis teismas tvarkai palaikyti, nustatomos pagaliau visai provincijai priemonės bendrajam apsigynimui; antrasis aplinkraštis pareiškia susiderinimą su Krokuvos ir Vilniaus aktais, įspėdamas, kad vienodu tikslumu ir pasiryžimu vaivadijos ir pavietai susijungtų ir atnaujintų tvarkos komisiją, kuri buvo po gegužės 3 d. konstitucijos seimeliuose ir t. t.

Įsteigus balandžio 25 dieną Tautos tarybą, deputacijas ir baudžiamąjį teismą, įvykdyta mirties bausmė pasmerktajam Kosakovskiui, ir jis pakartas aikštėje prieš vyriausiąją sargybą, dalyvaujant visiems

---

[1] Targovicos konfederatų.
[2] Įgulos viršininko Arsenjevo.

kariuomenės pareigūnams ir nesuskaitomai daugybei gyventojų, visiems šūkaujant.

Sekančios dienos buvo visai ramios, susirinko čia pulkai, brigados ir tautinės gvardijos daliniai.

Turime žinių, kad nedideli rusų daliniai artinasi prie Vilniaus, prieš kuriuos esame nusistatę gintis mūsų pačių bendromis pajėgomis.

(Rus. — EOpD I, 2 p. 747—751)

378. 1794 m. balandžio mėn. 24 d. Pulkininko Diejevo raportas karo vadovybei apie padėtį Lietuvoje.

Turėjau garbę tik ką gauti Jūsų prakilnybės paliepimą, į kurį pranešu, jog aš esu nuo Vilniaus už 30 varstų ir nežinau, ką dabar veikti, čia visur pasireiškė visuotinis maištas, bažnyčiose dieną ir naktį skambina varpais, o šlėkta su tamsuomene didelėmis miniomis renkasi į Vilnių, visa lenkų kariuomenė sukilo ir pasakojama, kad esama iki 15 000 su 18 patrankų, kartu su iš mūsų paimtomis. Vilnius — pats maištininkų lizdas, ir iš visų vietų tenai renkasi, norima užpulti 2 karabinierių pulkus, kurie eina iš Rygos, bet bijo manęs, manydami, kad aš jau būsiu jų užnugaryje ir atkirsiu juos nuo Vilniaus; tačiau kadangi pulkai be patrankų, o atakuos juos iki 20 000 kariuomenė su konfederatais, tai ir prisibijau, kad jų nesumuštų. Jeigu aš trauksiuos nuo Vilniaus, tai jau bus tokia blogybė, kurios nebus galima pataisyti, nes Vilniuje visas maišto sambūris. Aš pasiunčiau ryšiams su karabinierių pulkais 5 kazokus ir rašiau, kad jie stengtųsi, kaip įmanydami, prisijungti prie manęs, o kai tik tie pulkai atvyks, tuoj, dievo padedamas, pradėsiu šturmuoti Vilnių, ir jei išnaikinsiu šį svarbiausią lizdą, tai tikimasi, kad maištas visur šiame krašte aprims, ir tada, atsižvelgiant į aplinkybes, vyksiu į tą vietą, kur bus reikalas; jeigu gi tuojau žygiuosiu, tai būtinai turės žūti karabinierių pulkai, o maištas taip labai sustiprės, jog sunku bus jį numalšinti.

(Rus. — EOpD I, 2 p. 851—853)

379. 1794 m. balandžio mėn. 26 d. Sukilėlių kautynės prie Nemenčinės.

Iš generolo-majoro Lukaševičiaus slapto raporto Repninui.

...Pulkininkas Diejevas susijungė su minėtuoju papulkininkiu Levizu ir jėgerių batalionu prie Sarakapolės ir nužygiavo iki Palionių kaimo, 9 mylias atstu nuo Vilniaus, kur ir gavo žinią, jog Vilniaus mieste maištininkų ir lenkų kariuomenės skaičius žymiai viršija jo komandą, todėl ir sustojo prie jo ir tuo tarpu, gavęs mano nurodymą vykti su p. Levizo komanda į Minsko guberniją, pagal jūsų šviesybės 21-os dienos orderį savo žygiuotę norėjo pradėti tik 26-tą dieną, bet ryto metą 9-tą valandą išvykstantieji piketai pastebėjo, kad priešas eina iš Vilniaus dviem tirštomis kolonomis iš dviejų pusių, tai jis, p. pulkininkas Diejevas, išsirikiavo kautynių tvarka ties tuo pačiu Palionių kaimu. 11 valandą priešas pasirodė ir, išvydęs mūsiškius, pasiskirstė į 6 kolonas ir pradėjo iš visų pusių atakuoti, o dviem linijomis prisiartinęs iki patrankos šūvio, iš visų pusių paleido žiauriausią patrankų ugnį, kad įsilaužtų į frontą, bet jėgerių, komanduojamų papulkininkio Šilingo, o taip pat rezervų šaulių visur buvo atmušamas, o taip pat Dono kazokų, vadovaujamų Kirejevo, kuris pirmųjų

kautynių ties Nemenčinės miesteliu metu nors ir buvo sužeistas į pilvą ir nepaisant to užsėdęs ant arklio, visur atmušinėjo priešą; priešas 3 valandas tęsė ataką, matydamas, jog į frontą niekaip negalįs įsilaužti, pradėjo šturmuoti, prisiartinęs abiem linijomis iš visų pusių šautuvo šūvio atstumu, su dideliu riksmu iš patrankų karteče ir iš šautuvų paleido žiaurią ugnį, nuo ko mūsų frontas pamažu pradėjo irti; tada p. pulkininkas Diejevas ryžosi smogti durtuvais, išvedęs 5 Tambovo pulko kuopas, papulkininkis Šilingas su jėgerių batalionu, papulkininkis Levizas su trimis Narvos pulko kuopomis ir Sankt-Peterburgo grenadierių sekundmajoras Etingas su dviem Pskovo pulko kuopomis, vos tik smogęs durtuvais, suardė ir nuvijo pirmąją liniją, kuri nubėgo už antrosios, o antroji ėmė trauktis, dengdama flangus kavalerija, kurios buvo 3 000 su viršum žmonių; p. Diejevas iš visų jėgų stengėsi jas suardyti, bet ji buvo tokioje tvarkoje, kad niekaip negalėjo jos parblokšti ir puldamas ją ištisus 5 varstus; šie, tęsdami šaudymą iš patrankų ir šautuvų, jau pradėjo trauktis į mišką, pakeliui į Vilnių; o sutemus jis liovėsi persekiojęs. Šiose kautynėse paimtos 3 didelės lauko ir 3 mažos patrankos; mūšio lauke paguldyta, kiek buvo įmanoma suskaityti, daugiau kaip 500 žmonių, į nelaisvę paimta 34, tame skaičiuje 1 karininkas, bet mūsų kareiviai buvo tiek įsiutę, jog nerodė pasigailėjimo, bet ir jie buvo tokie atkaklūs, kad gynėsi net sužeisti. Kautynės truko 6 valandas ir iš mūsų pusės buvo užmuštų: puskarininkių, grandinių ir eilinių 173 žmonės ir 1 popas, lengvai sužeistas papulkininkis Šilingas, sunkiai: kapitonas 1, jaunesnysis leitenantas 1, puskarininkių 2, kapralų ir eilinių 322 žmonės...

Iš paimtųjų į nelaisvę parodymų paaiškėjo, jog ši maištininkų minia sudaryta iš 6 pulkų, būtent: pėstininkų 1-as, 3-as, 4-as ir 7-as pulkai, raitelių 1-ji ir 3-ji brigada ir pirmosios sargybos totorių pulkas, iš viso buvo jų virš 6 000 žmonių, o be to, ir konfederatų, Vilniaus miestiečių, šaulių ir valstiečių daugiau kaip 5 000 žmonių, jiems vadovavo inžinerijos pulkininkas Jasinskis, brigadierius Selistrauskas, vice-brigadierius Vavreckas, 6-jo pulko šefas Nesilovskas, pulkininkas Mejinas ir papulkininkis Grabauskas...

(Rus. — EOpD I, 2 p. 800—803)

380. 1794 m. balandžio mėn. 30 d. Sukilėlių veikla Biržų apylinkėse.

Iš generolo Numseno pranešimo Repninui.

...Biržų apylinkėse taip pat prasidėjo neramumai, bet iš tos vietovės netenka laukti didelės gaujos. Nors prieš keletą dienų iš tos vietovės pasirodė Šenbergo miestelyje apie 10—50 žmonių, daugiausia raiti muitinių sargybiniai, blogai apginkluoti, ant blogų arklių, tačiau atrodo, kad jie tenorėjo apiplėšti kanauninką Kasakauską, iš kurio atėmė arklius, pinigus ir skubiai nujojo. Ta pačia proga jie taip pat užjojo pas netoliese savo dvare gyvenantį Rusijos tarnybos atostogaujantį papulkininkį Distlerį, iš kurio taip pat paėmę jo arklius ir žmones, tačiau neliesdami jo svečių arklių, ir nujojo. O žmones po kelių valandų grąžino su jų pasais.

Tų, kurie prie šių riaušininkų prisideda ir prisiekia, svarbiausios susitelkimo vietovės yra šios: Joniškis, Plonėnai, Saločiai ir daugiausia Šiauliai, iš šių vietų jie nutolsta, pasiekdami Panevėžį iki penkiolikos mylių.

Kiekvienam dvarininkui įsakyta atvykti nustatytu laiku priesaikai į artimiausią miestelį, o nuo penkių valstiečių dūmų pastatyti po vieną žmogų, o nuo 10 dvarininkų taip pat po vieną[1], kurie turi būti aprūpinti ietimis, šautuvais arba pistoletais, paraku, švinu, maistu ir pinigais dviem savaitėm. Geriausieji jų atrenkami ir siunčiami į Vilnių, toliau geresnieji paliekami sienoms apstatyti, o likusieji atleidžiami į namus, kad, gavę pirmą įsakymą, jie ginkluoti iššygiuotų į paskirtas jiems vietas.

(Rus. — EOpD I, 2 p. 770—772)

381. 1794 m. gegužės mėn. 2 d. Sukilimo vadovybės pastangos išsaugoti baudžiavą kaip valstybės pagrindą.

Kosčiuškos skelbiamos lengvatos valstiečiams.

Iš atsišaukimo lietuvių kalba.

Iš pavynasties mano apznaimiju visiems, jog Maskoliai storojasi apieškoti[2] prasčiokus, kalbėdami aniems, jog Ponai jus suvedžioja, sako aniem kaip yra suspausti ir prižada Maskoliai anus išvalnyti. Tą kalbėdami ima anus su savim rabavoti dvarus. Prasčiokai tos kitrybės nepažindami įpuola į tas žabangas; jau mumis yra apznaimyta; jog apieškotus prasčiokus arba gvoltu paimtus rėdo Maskoliškais drabužiais žalnieriškais. Aš tą kitrybę norėdamas periškadyti, tokią duodu rodą, kuri geriems Gyventojams neiškadys:

Visiems Sūdams šio čėso Varšuvoje ir Komisijoms gera parėdka Vajevadzkų, Pavietų čieloj mūsų Žemėj prisakau, idant prisakytų visiems Ponams ir jų Komisariams Ekonomams etc. ir kitiems visiems, idant Gaspadoriams, kurie duoda žalnierių, viena diena darbo ant kožnos nedėlios būtų atleista ir dovanota (vienok Ponai mielaširdingi ir daugiau dienų galės dovanoti), o jei tropysis visiems iš namų prieš neprietelių išeiti, idant ligtol būtų valni nuo visų darbų, pakol nesugrįš pergalėję neprietelių į namus savo. Tame laike Ponai pavyni storotis dideliai apie anų našles, Pačias, Vaikus, kaip apgintojų lenkų žemės.

Tokiu spasabu Žmonės atvožni turėsis su mumis ir nesiduos pergalėti savo neprieteliams.

(Liet. — EOpD II, 1 p. 145)

382. 1794 m. gegužės mėn. 4 d. Sukilimo slopinimo priemonės.

Iš generolo Numseno pranešimo Repninui.

Iš kai kurių žinių patyręs apie dvi svarbiausias Lietuvos konfederatų telkimosi vietas, kuriose įkalbami valstiečiai sukilti, vieni prieš savo ponus, o kiti prieš Rusijos kariuomenę, tai ir ryžausi duoti savo įsakymą išvaikyti tuos sambūrius ir išskyriau papulkininkį baroną Šulcą su grenadierių batalionu, dviem eskadronais karabinierių, 100 kazokų ir kai kuriais savanoriais atlikti šią ekspediciją, duodamas jai savo nurodymus ir kai kurią orientuotę vietovėse.

(Rus. — EOpD I, 2 p. 827)

---

[1] Nuo valstiečių kiemų buvo imami pėstininkai, o nuo dvarininkų — raiteliai.
[2] Apgauti; lenkiško žodžio «oszukać» vertimas.

383. 1794 m. gegužės mėn. 4 d. Sukilėlių valdžios organizavimas Lietuvoje, nenaikinant baudžiavos.

Jokūbo Jasinskio atsišaukimas į Lietuvos gyventojus.

Gerbiamieji piliečiai,

Tėvynė reikalauja visų jūsų apgynimo.

Jūsų pačių interesas visus prie jos šaukia, ir tiktai aklas, nematydamas savo laimės ir saugumo, galėtų prie jos vėluotis.

Siunčiu jums doriausius, kraštui ištikimus ir apie savo darbą nusimanančius karininkus ir įpareigoju jus tėvynės išsaugojimo vardan įvykdyti tuojau tai, kas seka:

1. Kuo greičiausiai suvažiuokite į savo (pavieto) sostinę, išsirinkite jūsų pasitikėjimo vertą vyrą, kurį aš vyriausiojo vado man duota galia patvirtinsiu pavieto generolu.

2. Šis tegul išleidžia visam pavietui skelbimą, kad visų luomų, kondicijų, dvarų žmonės tuojau apsiginkluotų savo namuose kiek galėdami šaunamuoju ginklu, kardu, ietimi arba paprasta dalge, užmauta ant ilgo koto, ir taip apsiginklavęs tegul laukia mano įsakymo išvykti.

3. Tegul iš kiekvieno krašto kampo kuo skubiausiai nuo 5 trobų vienas žmogus atvyksta Vilniun su turimais ginklais ir maistu 15 dienų.

4. Kiekvienas raitelis be maisto dar turi parodyti prieš užsirašydamas komendantūroje 20 auksinų ir užsirašęs savo išlaikymui tuos pinigus turi atiduoti komendantūros žinion, o kiekvienas pėstininkas taip pat atiduoda komendantūrai 2 rubliu.

5. Šauliai, kokie bebūtų paviete, ar tai ekonomijų ar privačių piliečių, su ginklais ir amunicija teatvyksta į miesto komendantūrą, kuri pasielgs pagal jai duotas instrukcijas.

6. Raitelių karininkas kavaleriją, o pėstininkų karininkas — pėstininkus paims savo vadovybėn, o jie abu, pavieto generolo valdžioje būdami, mokys ir panaudos karius pagal karo įstatymu suteiktas jiems teises, rūpinsis pavieto saugumu, žmonių paklusnumu teisei, žiūrės, kad keliai būtų perkirsti, kad nuolatiniais raportais į Vilnių su manim būtų palaikomas ryšys, kad šventojo užsidegimo dvasia būtų palaikoma gyventojų tarpe ir pagaliau rūpinsis viskuo, kas liečia tėvynės gynimą ir jos garbę.

7. Įpareigoju ir prisaikdinu dvasiškiją, kad ji dažnais savo pamokslais tikinčiųjų tarpe įkvėptų *santaikos ir drausmės dvasią*, be kurios niekas negali būti išganytas. Atėjo laikas, kada tikėjimas privalo labiausiai padėti prislėgtiems gyventojams, jis turi būti jų pagalba, kaip iki šiol buvo jų šviesa.

Be tėvynės nebėra altorių.

8. Pagaliau įspėju jus, garbingieji piliečiai. Laikas jau mesti širdies minkštumą, kuriuo visuomet mūsų kraštas didžiavosi. Persekiokite išdavikus, jeigu kur nors juos pastebėsite; teiskite ir užmušinėkite visus, kurie neįsirašę į pavieto generolo registrą, su ginklais pasirodytų jūsų apylinkėje. Tai yra žudikai, o ne tėvynės gynėjai, nelaukite teisingumo kardo, kuris dažnai pasiekia, bet visuomet pavėluotai. Jūsų galioje išgelbėti tėvynę, jeigu tik to norėsite. Norėkite arba ir jūs žūsite, jos griuvėsių užversti.

Rašyta Vilniuje 1794 m. gegužės mėn. 4 d.

Jokūbas Jasinskis
inžinerijos pulkininkas,
laikinasis Lietuvos didž. kunigaikštystės
Karo pajėgų komendantas

(Lenk. — MAB Sukilimo dokumentai)

384. 1794 m. gegužės mėn. 7 d. Apgaulingi šlėktų pažadai valstiečiams, siekiant panaudoti juos kaip karinę jėgą.

Iš generolo Numseno raporto Repninui.

...Šitame (Kuršo pasienyje) sambūryje yra kai kurie bajorai, karališkieji lenkų jėgeriai ir šiek tiek pėstininkų, kurių skaičius jam nežinomas, bet mano, jog jų nedaug; be to, (Šiaulių) miesto gyventojai atkaklūs maištininkai... ir įsitikinę, o daugiausia dvarų valstiečiai, kad būsianti atstatyta visų laipsnių lygybė ir laisvė, nors apie tai jo (paimto į nelaisvę valstiečio) buvęs ponas Bunevičius valstiečiams nieko nekalbėjęs, bet davęs suprasti, kad tai esąs svarbiausias ginkluotojo sukilimo siekimas; o kunigai tokią nuomonę patvirtina ir tatai skelbia net bažnyčiose iš sakyklų; atrodo, kad vien tik šios mintys tepatinka paprastiems žmonėms, nors ir daug kas tam netiki ir neturi vilties palengvinti savo padėties, bet vien iš baimės šiai nuomonei pritaria...

(Rus. — EOpD I, 2 p. 862)

385. 1794 m. gegužės mėn. 7 d. Sukilėlių skelbiamų palengvinimų Lenkijos ir Lietuvos valstiečiams menkumas.

Iš Kosčiuškos Polanece pasirašyto aplinkraščio.

...Siūlau, kad vaivadijų ir žemių Tvarkomosios komisijos visame krašte išleistų šį potvarkį visiems dvarininkams, žemės savininkams ir juos pavaduojantiems vietininkams:

1. Paskelbti liaudžiai, kad ji pagal įstatymą palieka krašto vyriausybės globoje.

2. Jog kiekvieno valstiečio asmuo yra laisvas, ir jisai kur tinkamas gali keltis, jei tik pareikš savo vaivadijos Tvarkomajai komisijai, kur keliasi, ir jei sumokės savo skolas ir krašto mokesčius.

3. Kad liaudis turi lengvatų darbo dienos atžvilgiu, taigi tasai, kurs dirbo 5 ar 6 dienas per savaitę, turi turėti dvi dienas laisvas per savaitę. Kursai dirbo 3 arba 4 dienas per savaitę, turi turėti laisvą vieną dieną; kas dirbo dvi dienas, turi turėti laisvą vieną dieną. Kas dirbo per savaitę vieną dieną, turės dabar dirbti vieną dieną per dvi savaites. Tam, kas ėjo lažą dviese, turi būti laisvos dienos dviem. Kas dirbo vienas, turi būti jam vienam laisvos dienos. Šitaip praleidžiama bus sukilimo metu, kol laikui bėgant įstatymus leidžianti valdžia išleis šiuo klausimu nuolatinį potvarkį.

4. Vietos valdžios stengsis, kad tų, kurie tebėra Respublikos kariuomenėje, ūkis nenusmuktų ir kad žemė, kuri yra mūsų turtų šaltinis, neliktų nedirbama; tam vienodai turi padėti dvarai ir kaimo bendruomenės.

5. Iš tų, kurie bus pašaukti į kariuomenę, kol bus kariuomenėje, lažas per tą laiką nebus reikalaujamas tolei, kol jie negrįš namo.

6. Valdomosios žemės nuosavybė su ja susijusiomis prievolėmis, pagal anksčiau išreikštas lengvatas, negali būti žemės savininko iš jokio valstiečio atimta, jei bent tiktai jisai būtų dėl to su vietiniu prievaizdu išsiaiškinęs ir įrodęs, jog valstietis savo prievolių neatlieka.

7. Jeigu žemės savininkai (ko nesitikiu) įsakinėtų arba vykdytų panašias priespaudas, bus patraukti atsakomybėn, kaip sukilimo tikslo priešininkai...

9. Iš savo pusės, lenkų liaudis, patirdama vyriausybės gerumą ir teisingumą, turi stropiai atlikti likusias lažo dienas, klausyti savo vyriausybės, žiūrėti ūkio, žemę gerai dirbti ir užsėti. O kadangi šios lengvatos yra suteiktos valstiečiams, turint tikslą gelbėti tėvynę, ir savininkai, mylėdami tėvynę, noriai jas prisiima, tad valstiečiai neturi atsisakinėti samdytis dvarams už padorų atlyginimą...

10. Kiekvienoje srityje paskirs prievaizdą, tinkamą padorų žmogų, kursai pagal pavestas jam pareigas Tvarkomųjų komisijų organizacijoje rinks dar liaudies nusiskundimus dėl priespaudos ir iš dvaro — apie liaudies neklusnumo arba priešinimosi pasireiškimus. Jo pareiga bus spręsti ginčus, o jei šalys nebūtų patenkintos, siųsti jas Tvarkomosioms komisijoms.

11. Valdžios geradarystė, palengvinant liaudžiai sunkumus, turi paskatinti dar labiau į darbą, žemės ūkį, tėvynės gynimą. Tad jei kokie dykaduoniai, piktam panaudodami valdžios gerumą ir teisingumą, kalbintų liaudį nedirbti, kiršintų ją prieš žemės savininkus, ragintų neginti tėvynės, Tvarkomosios komisijos turi savo vaivadijose ir pavietuose stropiai budėti ir tuojau tokius niekšus įsakyti gaudyti ir atiduoti baudžiamajam teismui. Be to, Tvarkomosios komisijos turi sekti valkatas, kurie tuo metu, palikę namus, bastytųsi po kraštą. Visus tokius žmones reikia suimti ir atiduoti saugumo skyriui, kuris yra kiekvienoje Komisijoje, o ištardžius ir paaiškėjus, kad jie bastūnai ir tinginiai, panaudoti juos viešiesiems darbams.

12. Dvasininkai, artimiausi liaudies mokytojai, turi jai aiškinti, kokios yra jos prievolės tėvynei, kuri yra jiems tikra motina. Tie patys dvasininkai turi šviesti liaudį, jog, stropiai dirbdama savo ir dvaro žemę, tokią pat malonią auką daro tėvynei, kaip tas, kursai ją ginklu gina nuo priešo kariuomenės plėšimų ir niokojimų; jog, atlikdami prievoles dvarui, ypatingai taip šio potvarkio palengvintas, nieko kito nedaro, tiktai sumoka priklausomąją skolą žemės savininkams, iš kurių žemę gaus.

13. Abiejų tikybų dvasininkai šį potvarkį skelbs iš sakyklų bažnyčiose ir cerkvėse keturias savaites; be to, Tvarkomosios komisijos iš savo tarpo arba iš tėvynės gerove susirūpinusių piliečių tarpo paskirs žmones, kurie lankys bendruomenes kaimuose ir parapijose ir viešai šį potvarkį joms paskaitys, ragindami jas, kad, dėkingos už tokią didelę Respublikos geradarystę, nuoširdžiai ją gindamos, atsilygintų.

Duotas stovykloje prie Polaneco 1794 m. gegužės mėn. 7 d.

(Lenk. — SzBH 2 p. 104—109)

386. 1794 m. gegužės mėn. 8 d. Lenkijos sukilimo vadovai priešinasi atskiros valdžios sudarymui Lietuvoje.

Varšuvos miesto prezidento J. V. Zakrževskio laiškas Vilniaus miesto prezidentui Antanui Tyzenhauzui.

Pilieti ir mano gerbiamasai kolega! Vienodos priežastys vienodas pasekmes sudaro:... Skaičiau (Vilniaus) sukilimo aktą bei atitinkamus tam aktui potvarkius, tačiau juose neradau tai, kas visose, dargi daugelyje

ir lietuvių, vaivadijose, kraštuose ir pavietuose buvo įsisąmoninta pagal Krokuvos akto dvasią ir turinį, dėl ko numatau atvirą kelią tūkstančiui intrigų bei varžybų tarp pretendentų į vadovaujančias pareigas, kurios gali jus ne vienyti, bet skirti. Mūsų sukilimo vadas (Kosčiuška) yra vienintelis iš visos tautos, turįs visas respublikono dorybes ir atsipalaidavęs nuo bet kokių egoizmo įgeidžių. Tas vyras, visą savo amžių praleidęs karo veiksmuose, įrodė, kad gali būti mūsų krašto ir laisvių neliečiamybės gynėju, ir jame ypatinga mūsų viltis... Daugelis Lietuvos piliečių pripažino tą patį reikalą, didžiuodamiesi turį tokį vientautį vyrą, kuris kelia nuskurdusią tautą; Bielske laikinojoje Sapiegos vadovybėje ir Žemaitijoje Krokuvos aktą pilnai priėmė ir pasidavė savo žemiečio vadovybei; vien tik Vilniaus aktas, nors ir tikrai patriotiška dvasia apipavidalintas, atrodo siekiąs atskiros vyresnybės, tatai gi neatitinka politinių sąjungų, vienam tik Kosčiuškai žinomų, ir tautos reikalo. Taigi, lengva bus tave, gerbiamasai kolega, įtikinti, kad Vilniaus aktas, pirmaisiais įkarščio momentais sudarytas, turėtų būti savo trūkumuose atitaisytas. Mūsų sukilimo tikslas yra vienas — pasiekti išganingus mūsų siekimus; užmirškime apie prerogatyvas, kurios mūsų neišgelbės, ir junkime mūsų jėgas į vieną židinį, o susijungę vieno vado valdžioje, galime būti tikri, kad gerai ir sėkmingai veiksime...

(Lenk. — MJJ p. 148)

387. 1794 m. birželio mėn. 10 d. Prievartinis valstiečių ėmimas į sukilėlių kariuomenę.

Parodymas valstiečio, atvykusio į piketą iš Lietuvos pusės, vagal birželio mėn. 10 d. kvotą.

Jis vardu Jonas Audukas, priklauso šambelionui Kamarauskui, gyvena Bečiūnų kaime, pusę mylios nuo Nemunėlio Radviliškio; skundžiasi, kad šią naktį pas jį atėjęs jo pono tarnautojas ir smurtu paėmęs minėtojo valstiečio sūnų ir to paties kaimo dešimtininką, kuriuos surištus nuvedė į Biržus, kad paskirtų karo tarnybą; dar jis pareiškė, kad jo dvarininkas Kamarauskas turįs iki 80 valstiečių, prieš 6 savaites jis pristatęs 6 rekrūtus, ir kariuomenės išlaikymui jis nuo kiekvieno valstiečio surinkęs po 1 talerį, o po 3-jų savaičių jis pristatęs dar 6 rekrūtus, o valstiečiai vėl turėję duoti nuo kiekvieno kiemo po 1 ortą ($^1/_4$ talerio); o dabar į rekrūtus iš kiekvieno kiemo prievarta ima po vieną, kurių tarpe esąs ir minėtojo valstiečio sūnus. Dabar maištininkai telkiąsi Pakalnių miestelyje ir Vabalninke, 5 mylios atstu nuo Skaistkalnės; o į minėtąsias vietas jie susirinkę po to, kai buvę išvyti iš Biržų ir dėl maisto stokos, o ir čia jie kenčią didelį trūkumą; tai daugiausia apginkluoti valstiečiai ir iš savo vietos vadų turį įsakymą apsirūpinti maistu kiekvienas kaip kas galįs, todėl, įsiveržiami į kaimus, jėga išplėšią iš gyventojų grūdus ir gyvulius. Minėtasis valstietis dar pažadėjo suteikti smulkesnių žinių apie Pakalniuose ir Vabalninke esančius maištininkus, ten jis norįs pats nueiti, savo sūnaus ieškojimo pretekstu, būtinai pirmadienį arba antradienį. Dar jis pareiškė, kad kazokų padegtasis miškas dėl vietos pelkėtumo vakar apie pietus nustojo degęs, o valstiečiai, prisidengdami kazokais, iš naujo padegė jį iš kitos pusės, kur miškas buvo labai tankus, apie 1 mylią atstu nuo Nemunėlio Radviliškio, kad tuo pačiu perkirstų galimumą arti jų slapstytis maištininkams, kurie jiems daro didelių skriaudų.

(Rus. — EOpD II, 1 p. 320—322)

388. 1794 m. birželio mėn. 12 d. Generolo-majoro Germano raportas Repninui apie padėtį Lietuvoje.

Pražygiuodamas pro vieną Lenkijos dalį, turėjau progos stebėti revoliuciją, kuri neseniai įvyko šiame krašte; vien šlėkta yra šios revoliucijos kaltininkė, ir labai maža dalis paprastų žmonių pritapo prie jos savo noru, o dabar jau nenoromis seka, eina, kur ją šlėkta veda. Svarbiausias revoliucinės valdžios uždavinys dabar toks: surinkti iš visų vietų rekrūtų; žemiečių komisiją maištininkai perkėlė iš Breslaujos į Doroginą Ukmergės paviete; rekrūtų ėmimas vyksta sparčiai ir juos daugiausia siunčia į Vilnių; iš Vilniaus vaivadijos buvo surinkta 12 000 rekrūtų, bet keletas tūkstančių, mums artėjant, išbėgiojo; tie, kurie namie pasiliko, visi apginkluoti, kas šautuvu, kas ietim, laidyne, dalgiu ir šiaip panašiu būdu, padalyti jie po įvairiomis vėliavomis kurio nors pono kartais ir kunigo vadovybėje ir šiek tiek sustiprinti reguliarios kavalerijos, o šios vėliavos, kurios pagal aplinkybes sujungiamos, sudaro minias. Nors šitoks apginklavimas tikrajai kariuomenei nepavojingas, bet vis dėlto labai neramus ir varginąs, nes mažų komandų niekur negalima atskirti, provianto tiekimas labai apsunkintas, o ryšiai tarp atskirų dalinių nepaprastai sunkūs dėl to, kad piktadarių gaujos, vos tik pamačiusios kurią nors kariuomenės dalį, į mūšį nestoja, bet išsibėgioja jiems žinomais takeliais po mišką, o paskui pagal įvestus pas juos signalus vėl susirenka ir be paliovos neduoda ramybės; visų šių gaujų elgesys barbariškas ir nežmoniškas; plėšia jie visur, karia be jokio teismo tuos, kurie prie jų neprisideda, o neretai ir padega trobesius. Prieš mus, netoli nuo Apso, sugalvojo pragarišką piktadarystę — tyčia paliko 2 statines vyno su sublimato užpilu, tikėdamiesi juo mus nunuodyti, bet, laimei, aš sužinojau ir išpyliau visą vyną. Visi tie, kuriuos nors bent kiek įtaria, kad jie palaiką rusų pusę, arba kurie parodė nepasitenkinimą dabartine jų valdžia, jau suimti arba nužudyti, ir aplamai jų visas turtas konfiskuotas. Šiose vietose lenkų žemė visai ištuštėjo, moterų ar vaikų retai kur pamatysi, vertingesnis turtas ir visi grūdai išgabenti į Vilnių arba į jo apylinkes, pasiliko tik klaidžiojančios minios, kurios maitinasi galvijiena, plėšikavimu ir, jei kur dar užtinka, duona. Šnipų negalima turėti jokių; juos net pavojinga panaudoti, nes beveik visi jų pranešimai buvo neteisingi. Laukų darbai visiškai pamesti ir, nors naujas derlius bendrai gana geras ir jo apsčiai laukuose, bet dabartinėje padėtyje nėra kam piauti, o vasarojus daugelyje vietų visai nesėtas. Visi šie neramumai ir netvarka negalės pasibaigti, iki nebus paimtas Vilnius; bet kad galima būtų sutelkti kariuomenę į vieną vietą, reikalinga turėti magazinus, ypač prie Vilniaus; priešo žemėje nėra jokios vilties išsimaitinti; o jei lauks naujojo derliaus, tai maištininkams Vilniuje bus per daug laiko įsistiprinti ir sutelkti jėgas, ten pradeda liedinti patrankas ir, kiek galėjau patirti, gana vykusiai vieną šešiasvarinę išliedino; pasak gandų, ir šautuvai daromi. Į naujai užimtąjį kraštą revoliucija dar nepersimetė, kai kariuomenė čion atvyko, bet kone kiekvienas buvo pasiruošęs ir daugelyje vietų būta gana įvairių kariškų atsargų ir dabar jų tikriausiai yra dar paslėpta miškuose; kitose vietovėse maištas jau aiškiai prasidėjo, bet kai aš nukreipiau ten kariuomenę, maištininkai išbėgiojo; šio vidaus bruzdėjimo priežastimi yra vien tik šlėktos, bet visai ne paprasta liaudis; kai kurie labiausiai įtartini dvarininkai suimti ir, sargybos lydimi, nuvaryti į Minską, o kiti išbėgiojo.

(Rus. — EOpD II, 1 p. 324—326)

389. 1794 m. birželio mėn. 13 d. Jasinskio laiškas Kosčiuškai iš Vilniaus dėl atskiros valdžios Lietuvoje panaikinimo ir jo atleidimo iš Lietuvos sukilėlių vado pareigų.

Generole, vade! ...P. Vielgorskio (!) komandai pasiduosiu, pasiduočiau ir trimitininko, jei tai būtų iš tavo valios, tačiau klausyk, ką tau pasakysiu, tai tikra tiesa:

1. Prišnekėjo tau, kad Lietuvių taryba visa blogai daro, reikėjo ją nuversti, kitaip — kėslas prieš ją būtų veltui. Tą padarei ir tau pranešiau, kas po to įvyko. — 2. Kalbėjo, kad lietuvių generolai tarp savęs nesutaria, kad jų tarpe veikia partijų dvasia, ambicijos ir t. t. Kad tai visa yra, tai tiesa, bet pažvelk, iš kur tai atsirado? Esi pasakęs mums — tarp savęs susižinoti — žodį kariškių buityje prakeiktiną, kuris ir mus pražudė. Jeigu būtumei pasakęs vienam: valdyk, o kitam: klausyk ar man savo galvomis atsakysite už karo pasisekimą, nebūtų buvę intrigų, nebūtų buvę priešo šalyje. — 3. P. Vielgorskis nežinomas, nepažįsta žmonių interesų, kariškių, nebuvęs nei pradžioje, nei eigoje mūsų revoliucijos, tuo mažiau pajėgs baigti tai, ko nepradėjo, ir turės įspūdžio, kad užima mano vietą, kuris, nežiūrint apšmeižimo tavo akyse, visuomet paliks viešoje nuomonėje nekaltas ir užsitarnavęs. — 4. Lietuvos revoliucija tau tikriausiai pavaizduota, kaip įkarščio, veiklumo padarinys ir daugiau nieko, bet laikas tau parodys, kad ji ilgai buvo apgalvota ir tinkamai vykdyta. Pagaliau, kas jau bebūtų, visgi aišku, kad tie, kurie nori pražūties kraštui, žinodami, kad jau nebesaugu būti svetimos kariuomenės priešakyje, nes yra šalyje kartuvės, stengiasi tave paveikti mūsų paniekinimui ir mus pačius suerzinti, kad apleistume tarnybą, nuolat keisti vyriausybę, kad nebūtų savitarpio pasitikėjimo. Mūsų rekrūtų yra be galo daug, bet dezorganizacija ne iš karto atitaisyti galima.

Jeigu mes dabar vienas už kitą neišsižadėsime asmeniškos savimylos, tai visi tikriausiai žūsime.

Tave įtikinti, kad tai, ką rašau, nėra nepagrįsta, siunčiu tau Lietuvos vyriausybės organizacijos projektą su pastabomis. Jeigu rasi jas netinkamas, apšauk mane šmeižiku ir nubausk, bet jeigu jos pagrįstos, pamatysi, kad mūsų valdžioje yra kas nors nevykėlis arba išgama. Aš jau atleidimo neprašau, kad kas neįtartų mane dėl garbės pažeidimo išeinant, nes nuo vyr. komandos atleistas, būsiu ir trimitininku, jeigu liepsi, tik leisk man rašyti tau, ką matau ir jaučiu, ir nemanyk, kad esu karštagalvis; keturiolika mėnesių tylėjau ir dirbau, kad užsitarnaučiau tavo gerą pažymį.

(Lenk. — MJJ p. 175—177)

390. 1794 m. Vilniaus miestiečių nepasitenkinimas iš Lenkijos atsiųsta sukilimo vadovybe.

Iš Oginskio laiško Vilniaus magistratui.

...Vilniuje gausiais būriais spietėsi žmonės viešose aikštėse ir didžiosiose gatvėse; šnibždėjosi balsiai prieš Vielgorskį, prieš visus, kas su munduru. Miestiečiai, tiek daug parodę savo kilnaus pasišventimo ir karžygiškumo atsispiriant priešui, teigė, turėdami šiek tiek tiesos, kad miestą jie išgelbėjo, kitaip tariant, kad nuveikė daug daugiau negu kariškiai; užkabinėjo įžeidžiamais žodžiais, susitikdami vyriausiojo štabo ir Vielgorskio svitos karininkus...

(Lenk. — MJJ p. 175—177)

V. KULTŪRA IR BUITIS

391. 1696 m. bajorų teismo sprendimas valstiečiams, apkaltintiems kerėjimu ir raganavimu.

1696 m. birželio mėn. 27 d. Mes žemiau pasirašiusieji, dievobaimingos panos Šverinaitės, Kražių š. Benedikto vienuolyno viršininkės, prašomi nuvažiavome į Dirvėnų dvarą, esantį Žemaičių kunigaikštystėje, spręsti bylos kalinių, apskųstų kerėjimu: Lauryno Kuzmos, Magdalenos Šaulienės ir Lucijos Nomšaitės, iš Kirklių kaimo, priklausančio Dirvėnų dvarui. Trys vyrai — Ambraziejus Tamošaitis, Martynas Tamošaitis ir Juozas Repšys liudijo ir sakė: Kuzma per Ambraziejaus vestuves įdavė jo pačiai mėsą ir užkerėjo, jog ta nuo to sudžiūvo ir mirė. Martynas taip pat š. m. birželio 18 dieną važiuodamas į mišką radęs Kuzmą skabantį miežių laiškus ir dedantį į maišelį ir sugavęs jį beraunantį. Juozapas Repšys taip pat sakė, jo namuose vieną užkerėjus, pagaliau visi savo kalbas ketina patvirtinti priesaika. Ponas Laurynas Naikovskis sakėsi esą pats ir jo namai Magdalenos Šaulienės užkerėti. Liuciją Nomšaitę tie patys trys vyrai sakė esant seniai įrodytą burtininkę. Taip liudijant ir pasakojant buvo įsakyta apskųstuosius patikrinti per vandenį arba plukdant. Patikrinimą atlikus, Magdalena su Liucija savo biaurius raganiškus darbus tuojau išpažino: todėl P. Naikovskiui su vyrais nebereikėjo prisiekti. Bet Kuzmai ginantis, mes teisėjai, kaip buvom žadėję trims vyrams, liepėm prisiekti. Kurie ir prisiekė šitais žodžiais «Aš Ambraziejus ir aš Martynas Tamošaičiai ir aš Juozapas Repšys prisiekiam visagalinčiam viešpačiui dievui, vienam šventoj trejybėj, aš Ambraziejus tuo, jog man vedant pirmąją pačią, atėjęs į vestuves Laurynas Kuzma savo ranka įdavė mano pačiai mėsos daiktą, dėl ko mano pati sudžiūvo ir mirė; aš Martynas prisiekiu tuo, jog šiais metais važiuodamas į mišką radau Kuzmą beskabantį miežių laiškus ir į maišelį bededantį; o aš Juozapas tuo, jog Kuzmos namuose buvau sužavėtas, kaip teisingai prisiekiau, taip tegu mums viešpats dievas padeda, o jeigu neteisingai, viešpatie dieve, užmušk mus». Taip prisiekus minėtą Kuzmą įsakėme kankinti, o vėliau gyvą sudeginti. Magdaleną su Lucija, nors abi nepriverstos viską prisipažino, tačiau kad išaiškintume, kas dar raganavimu užsiima ir pasmerktume juos, tiems patiems vyrams matant, įsakėme taip pat pirma kankinti, o vėliau kaip tikras raganas sudeginti. Taip mums nutarus ir liepus, generolas surašė tokį nutarimą: «Aš generolas, žemiau pridėjęs savo ranką, 1696 m. birželio mėn. 30 d. daug galintiems teisėjams ir kitiems Žemaitijos gyventojams bajorams matant, pono Danieliaus Butvilos, Dirvėnų dvaro, priklausančio Kražių moterų vienuolynui, paprašytas surašiau sekantį. Jog visų pirma Laurynas Kuzma kankinamas gynėsi ir sakėsi nemokąs kerėti. Vėliau Magdalena Šaulienė, kaip be prievartos, taip ir kankinama, pirma pasisakė tarnavusi ponui Naikauskiui iš apmaudo per burtus jo sveikatą atėmusi ir visus jo namus užkerėjusi. Meldė, kad ją paleistume, žadėdama išnaikinti kerėjimus, bet P. Naikauskis nepaleido. Taip pat sakėsi dvaro bandą žvilgsniu ir karves glostymu užkerėjusi, kad karvės nei pieno duotų nei veršių vestų. O kada namiškiai bekerint ją pagavo, tuojau pasisakė kerėjusi. Dar sakėsi kerėjusi ponią Jurgienę Gailevičienę, kad jai mirus Gailevičius vestų jos seserį, tuo metu tarnavusią pas Gailevičių. Ta pati Magdalena apskundė Juozapienę Šlepakienę ir jos dukterį Magdutę, gyvenančią pas kunigą Siemašką Dirvėnuose ir sakė esant sena ragana, kuri užkerėjo degtine poną Butkevičių, kad puspročiu liktų, ką ir duktė žinanti. Ta pati

išdavė Marikę Adomaitaitę Pocevičiaus nuomininkę, p. Lauryno Daškevičiaus žmogų, sakydama esant sena ragana. Pasakojo, kad ta Marikė, būdama pas Kuzmą, mokė jį kerėti, o tam nesimokant jį patį užkerėjo taip, jog turėjo pas kažką Varniuose gydytis. O vėliau pasisavino tą mokslą, tą šiaip, tą taip kerėjo — užkerėjo dar p. Butvilą, Dirvėnų dvaro valdytoją. Minėta Marikė išėjusi nuo Kuzmos tarnavo Kristupui Rokui, pas jį virdama miežių kruopas įlašino į sriubą iš įpiauto savo piršto tris lašus kraujo, viralą padėjo ūkininkui Rokui, kuris suvalgęs sudžiūvęs ir miręs. Magdalena dar apskundė Dovydą Pusčių iš Gintenių kaimo, gyvenantį pas ponią Šemetienę, sakydama jį užkerėjus raitelį ir esant seną kerėtoją, viską mokantį. Ta pati pasakojo: Kazimierienė Viršienė renkanti šerkšną, suspaudžianti į gniūžtes ir vėliau krušomis visur javus naikinanti. Ta pati apskundė Odovienę su dukterim Ieva, gyvenančia Dirvėnuose pas kunigą Siemašką, ir tvirtino esant sena ragana, viską mokančia, o kitos dukterys ar moka, sakėsi nežinanti. Dar apskundė Petrienę Lizikienę Kurkliuose, apie kurią taip pasakojo: kunigui Jedzevičiui Luokės kamendoriui esant, nuėjusi į bažnyčią priėmė švenčiausiąjį sakramentą, nenurijo, bet surišusi į skepetą parsinešė namo kerėjimo tikslams. Dar ta pati papasakojo, ateinant lietui šlavusi kiemą, visus drabužius ligi nuogo kūno ant galvos sukėlusi ir taip debesis į šalis išgainiojusi. Dar ta pati Lizikienė kerėjimo reikalams sakė rinkusi kerpes nuo akmenų ir vabalus virinusi. Tai vėl neverčiama, tai kankinama ir deginama be paliovos pasakojo. Tų pačių metų birželio mėn. 30 d. ponas Daškevičius apkaltintąją Marikę Adomaitienę, savo žmogaus įnamę, kuri buvo pabėgusi į Varnius, iš ten sugrąžino ir į teismą pristatė. Ponui Butvilai leidžiant, pirma ji šiaip, vėliau kankinama buvo klausinėjama, abu kartu prisipažino mokanti kerėti. Negana to, pati kaltino minėtą Kuzmą sakydama, mane mokė ir pats mokėjo kerėti: turėdamas ant ko širdį, aluje, degtinėje, valgiuose kerėjo žmones, kad susirgtų, sudžiūtų, mirtų, patirtų nelaimių — moka kerėti, nes yra mūsų vyresniuoju, kerėjo miškus, vandenis ne vien darbais, bet ir žvilgsniu, kaip žmones, taip ir gyvulius, ką tinkamas. Ta pati Marikė kaltino Kotryną Riškevičaitę, sakydama mokant žmones, girias, javus ir vandenis kerėti. Dar apkaltino Baltramiejienę Lesikienę, Kirkliuose gyvenančią, katra sakė vandenį iš vieno indo į kitą pilstanti sau žinomą žolę įmetant, tuo vandeniu javus šlakstanti ir gadinanti. Dar apkaltino Kazimierienę Uiksnienę, kuri rankiojusi nuo medžių ir žolių rasą, o vėliau šlakstydama žmones, javus ir bandą naikinusi. Minėtas Kuzma matęs renkant ir šlakstant ir kaip vyresnis dar mokęs. Mačiusi ir Liucija Baltramiejaitė Nomšaitė iš Kirklių ir pati sakė mokanti žavėti kaip kitos. Ta pati dar kaltino Dovydą Pusčių iš Gintenių kaimo, tvirtindama: esąs senų dienų burtininkas, kartu su Kuzma yra mūsų vyresniuoju, abu mus valdo, daugiau už mus moka kerėti, patys abu ką tinkami keri ir mums leidžia taip daryti. Toji dar kaltino Juozapienę Šlapakienę ir jos dukterį Magdaleną, taip pat Martynienę Bekaulienę našlę su dukterimi, sakydama: Pernai švento Jono naktį Šlapakienė su dukterimi iš savo namų pro Kirklių kaimą kartu su mumis lėkė į Šatrijos kalną, o šįmet ar lėkė nežinau, nes Kuzmą susitikusi, aš persigandusi išbėgau. Ta pati Marikė apkalbėjo senę Vasiukienę pas ponią Naruševičienę Pašatrėje gyvenančią, kuri sakė mokanti kerėti, galinti įvairiomis žolėmis susargdinti žmones, kaip kitos raganos.

Apskundė dar Jonienę Gedienę iš Žemelėnų kaimo, priklausančio Kražių panoms, sakydama mokanti žavėti kaip kitos, bet, priesaiką prie-

mus, tą paleidome. Apskundė taip pat Skerdienę našlę, priklausančią poniai Belozarienei, gyvenančią Biržėnuose, sakydama ir tą renkant rasą, pilstant į puodelius, javus gadinant ir žmones luošijant. Ta dar apkalbėjo jauną Korkienę, Luokėje gyvenančią, kuri sakė ir žvilgsniu galinti kerėti, iš apmaudo valgiuose ir gėrimuose ką nors negera žmonėms padaryti. Ta pati apkalbėjo Abromienę senąją zakristijonienę, sakydama tiek pat, kiek ir Korkienę mokančią kerėti. Ta pati apkaltino Zakariošienę Grabauskienę iš Varnių miesto ir sakė esant vyresnę, žmones, javus ir gyvulius kerėti mokančią.

Tą pačią birželio 30 dieną aukščiau minėtiems teisėjams įsakant pradėjo kankinti Luciją Norušienę iš Kirklių. Ta kankinama prisipažino mokanti kerėti, o vėliau sušuko minėtam Kuzmai sakydama: «senas jau burtininkas, pažįstami su juo nuo 18 metų, mokėsi jis kerėti pas senąją Rukienę, kuri mirė ir jau skrajojo su spindinčiomis kibirkštimis». Ta pati Lucija apkalbėjo Petrienę Lesikienę sakydama: «jinai, pamačiusi ateinant lietų, nešė laukan katilą ir apvertė, dar kirvį į sieną įkirtusi ir taip debesis išgainiojusi». Ta pati apkalbėjo Dovydą Pusčių, sakydama, kad jis esąs mūsų vyresnysis ir mus mokinęs. Ta pati Lucija kalbėjo apie Šlapakienę su dukterimi Magdute, sako abi moka kerėti, pernai švento Jono naktį skrido į Šatriją su kibirkštimis, aukščiau už kitas. Ta pati dar kalbėjo apie Jengienę Kukšienę piovikienę iš Luokės, sakydama mokanti kerėti ir su raganomis turinti draugystę. Ta pati apskundė Motiejienę Trabienę iš Girkančių, sakydama mokanti kerėti ir savo vyrą apkerėjo, kuris mirė, o pati su vaikinu svetimoteriavo. Taip pat skundė Andriulį Gurkšaitį, pono Butlerio žmogų iš Varputėnų, tvirtindama žmones, gyvulius ir javus kerėti mokant. Dar apkalbėjo Adomienę Gražienę, pas Nimikę ties Luoke gyvenančią, kuri sakė kaip ir kitos mokanti kerėti. Ta pati apskundė Telienę kriaučienę Patumšės valsčiaus, jog taip pat mokanti kerėti žmones, javus ir gyvulius. Tuos savo parodymus kaip kankinamos taip ir ant laužo padėtos, viską prisipažino nė vieno iš nurodytųjų neaplenkdamos. Todėl budelis visiems apkaltintiems ir Kuzmai kaltę įrodė.

Tų pačių metų liepos mėn. 3 dieną dėl įskundimo, esant budeliui, ponas Martynas Naruševičius, Inflantų pataurys, p. Mikalojienei Šemietienei norint, mano (generolo) akyse įsakė kankinti Dovydą Pusčių iš Gintenių kaimo, tris kartus apkaltintąjį raganų. Nors kankinamas ir gynėsi, sakydamas nemokąs kerėti, bet kaip moterų apkaltintą, įsakėme sudeginti. Tą pačią dieną p. Naruševičienė įsakė dvaro prievaizdai, kad paėmęs jos mergaitę Vasiukaitę, raganų kaltinamą, čia atvestų. Atvestoji vien tik gynėsi ir sakėsi nemokanti kerėti — tik prisipažino vieną kartą bažnyčioje per mišias kunigą mintyse palyginusi su gyvuliu — taip pat radusi sudžiūvusią varlę aule ir amžiną atilsį savo ponui Naruševičiui įdėjusi į medų, ką tuokart pamatę namiškiai, betgi tai padariusi ne dėl kerėjimo. Taip kankinant atvykęs čia Fridrikas Butleris per mane generolą klausė, ar negadinanti jo karvių pieno, bet ji sakė nei matyti nemačiusi jo bandos. Todėl aš, generolas, ką laike prisipažinimų girdėjau, visa tai teisingai surašiau, kaip aukščiau jau buvau sakęs. Iš Kražių panų vienuolių valdinių keturias moteriškas, tris kartus apskųstas, pasmerkėm sudeginti. Taip nusprendę šiandieną pridedam mūsų rankas. Dirvėnuose, 1696 m. liepos mėn. 4 d. (seka 9 parašai).

(Liet. — Żemajtiu wiskupiste. Aprasze k. Motiejus Wolonczewskis. Dalis II. Wilniuj, 1848, p. 180—192)

392. 1733 m. Šlėktų pastangos laikyti valstiečius neraštingus.

Gardino bajorų seimelio instrukcija savo atstovams į elekcinį seimą dėl uždraudimo valstiečiams mokytis.

Jau nuo ankstyvesniųjų laikų dažnai, beveik kasdien, matome, kad mokyklose besimoką valstiečių vaikai, pasiekę aukštesniąsias mokyklas ir išprusę, sau per daug leidžia ir bajoriją paniekina, o ypač pasiekusieji kur nors dvarininkų luomo prerogatyvų, kurie, pamiršę savo kilmę, šiurkščiai apsieina net su savo pačių tėvoniniais ponais. Mes turime rasti priemonių, kad mokyklose tarp rinktinės bajoriško jaunimo augmenijos šitos kenksmingos piktžolės nebūtų ir kad jos nesiplatintų. Dėl to jų malonybėms ponams atstovams pavedame prašyti ir išsirūpinti pastovų įstatymą, kad iš valstiečių vaikų į mokyklas rašto mokytis niekas nebūtų priimamas, nes, pagal pamaldžiųjų fundatorių norą, mokyklos buvo įkurtos išmokslinimui bajoriškojo jaunimo, iš kurio savo metu valstybė gali sulaukti paramos, bet ne prasčiokams, iš kurių, mokslo išprusintų, bajorija dažnai sulaukia jos teisių sulaužymo. O jeigu kuris nors prasčiokų atsirastų mokyklose prisidengęs bajoro vardu, tokį gerbiamieji mokyklų prefektai iš mokyklų tuojau turi pašalinti, nepaisydami nei verksmo, nei raudų, nes sena yra patarlė: rustica gens est optima flens, sed pessima gaudens (kaimo prasčiokija geriausia yra verkianti, bet blogiausia džiūgaujanti, t. y. mokyklų išprusinta).

(Lenk. — AVK 7 p. 291)

393. 1753 m. Gamtos mokslų plitimas Vilniaus akademijoje.

Fizikos pasiekimų demonstravimas Lietuvos did. kun. tribunolo suvažiavimo metu.

Didysis etmonas, painformuotas daugelio ponų, kurie kas dieną susivažiuoja į matematikos muziejų įvairių įdomių bandymų pasižiūrėti... lankėsi tame pat čionykštės akademijos muziejuje, Lietuvos did. kun. kardininko, Anykščių seniūno, Vilniaus tijūno ir daugelio kitų ponų lydimas, kur žiūrėjo įvairias ir naujai išrastas elektrizavimo prašmatnybes. Žiūrėjo ir kitus, gana įdomius, eksperimentinės fizikos ypatingumus, kaip antai: pastovių kūnų ištirpinimą, taip pat iš dioptrijos sričies, catoptrijos, hidrostatikos reiškinių... Gi ponių malonumui, kurios troško matyti tiek elektrizavimo, tiek ir kitus bandymus, tam tikros kolegijos buvo atgabenta į akademijos salę mažesnioji elektros mašina ir kiti tiek matematikos, tiek ir eksperimentinės filosofijos prietaisai. Gegužės 16 dieną daugelio ponų lydimos atvyko žiūrėtojos: Pacienė, Žemaičių kaštelionienė, Chreptavičienė, Bresto kaštelionienė, su dukra, Tiškevičienė, Vilniaus tijūnienė, Savonievskienė, Lietuvos didžiosios kun. karužienė, Oginskienė, Darsūniškio seniūnienė, Chreptavičienė, Virbalio seniūnienė ir daugelis kitų... 1762 metų liepos mėnesį deputatams ir dignitoriams susirinkus įvyko akademijos observatorijoje spalvų, pompų, elektros ir kt. bandymai.

(Lenk. — VSPrz p. 56—57)

394. 1764 m. Valstiečių baudimas už bažnyčios nelankymą.

Iš Rakantiškių dvaro, Trakų paviete, inventoriaus.

Visame Rakantiškių valsčiuje suolininkai ir eiguliai griežtai turi būti perspėti, jog jeigu kas nors sekmadienį arba kitą kurį šventadienį nebus bažnyčioje pamaldose arba, apsaugok viešpatie, nueis į mišką tuo

metu su šautuvu arba kirviu, grybaus, uogaus arba riešutaus, toks turi būti dvare nubaustas 45 rykštėmis ir, be to, atlikti pabaudą bažnyčiai: prievolės duoti parapijos bažnyčiai po tris svarus vaško. Visa tai turi sekti Rakantiškių valsčiaus administratorius.

(Lenk. — AVK 35 p. 132)

395. 1766 m. vasario mėn. Vilniaus astronomijos observatorijos darbas, nustatant Vilniaus geografinę ilgumą ir platumą.

Žinia iš Varšuvos laikraščių.

(Observatorija) gavo šiuo metu iš Paryžiaus du didžiulius misinginius instrumentus, kuriuos pagamino Prancūzijos garsusis amatininkas, ponas Canivet, vienam didžiausių Europos astronomų, jo malonei ponui de la Lande, karališkajam akademikui Paryžiuje, vadovaujant. Vienas tų instrumentų — sekstantas (šešta rato dalis), kurio spindulys yra šešių Paryžiaus pėdų, pagamintas pagal pavidalą ano, kuriuo pagarsėjęs l'abbe de la Caille buvo daręs žinomus visam pasauliui stebėjimus. Antras stebėjimo instrumentas tinka meridianu judančioms žvaigždėms ir planetoms sekti. Čionykščiai astronomai tikisi tais instrumentais galėsią ypatingai tiksliai ir preciziškai nustatyti du reikalingiausius elementus Vilniaus padėčiai išspręsti: ilgumą ir platumą. Tuo tarpu, palyginant Paryžiaus ir vietinio meridiano skirtumą, nustatė tenkantį šiam mėnesiui mėnulio užtemimą... pagal gerai stebėtą tiek mūsų mėnulio, tiek ir Jupiterio užtemimą, nustatoma meridianų diferencijacija, vadinasi ir vietovės ilguma, be kurio, kaip ir be platumos, negali būti nustatyta miestų ir kraštų padėtis, be ko negalima turėti ir gerų geografijos žemėlapių. Todėl dabartinio užtemimo aplinkybės buvo atidžiau sekamos ir, pritaikant laiką ir kitiems meridianams: Varšuvos, Krokuvos ir Dancigo, buvo paskelbtos spaudoje, kas labai reikalinga mūsų krašto observatorijai.

(Lenk. — VSPrz p. 106—107)

396. 1780 m. gruodžio mėn. 5 d. Lietuvos feodalinių didikų puotavimas.

K. Radvilos užsakymas Rygoje visokių produktų kalėdų šventėms.

Nesvyžius, gruodžio mėn. 5 d.

Vyno:		
„ šampano	butelių	1 500
„ reininio	„	300
„ burgundinio	„	200
„ arako	„	100
Angliško alaus	statinių	3
Baltų vaškinių žvakių	svarų	1 000
Pipirų paprastųjų	akmenų	3
„ angliškų	„	1/2
Imbiero	„	1/2
Pilkojo cinamono	svarų	5
Imbiero riešutų	„	6
Muškato žiedų	„	8

Migdolų saldžiųjų	akmenų	2
„ karčiųjų konditerijai	„	1
Mažųjų razinų	„	2
Didžiųjų „	„	1
Itališkų makaronų	„	1
Alyvos paprastosios virtuvei	svarų	100
„ provansinės stalui	butelių	50
Perlinių kruopų	akmenų	1
Ryžių grynų	„	2
Cukraus meliso (nevalyto) virtuvei	galvų	20
Cukraus meliso konditerijai	„	10
Prancūziškų kaparų	svarų	30
Alyvų vaisių	štuopų	30
Citrinų šviežių	vienetų	30
Ispaniškų sardelių	statinėlių	3
Tornosolio (kondit. dažų) įvairių spalvų	svarų	2
Citrinos sunkos	butelių	20
Gvazdikėlių	svarų	6
Kavos	svarų	800
Cukraus gandižbroto	galvų	100
Austrių marinuotų	statinėlių	15
„ šviežių, rogių keliu	„	2
Šautuvų berlyniškų (truputį trumpesnių kaip buvo pristatyta pirmiau)	garnitūrų	30
Mintaujiško parako	statinėlių	10

(Lenk. — Korespondencya księcia Karola Stanisława Radziwiłła wojewody wileńskiego «Panie Kochanku» 1762—1770... Wydał K. Waliszewski. 1888, p. 136—137)

397. 1781 m. balandžio mėn. 23 d. Vertimas atlikinėti religines apeigas Obelių dvare.

Iš instrukcijos Obelių dvaro ekonomui.

Kiekvieno, turinčio ant kitų viršenybę ir valdžią, pirmoji pareiga yra budriai žiūrėti, kad ne tik jam patikėtų valdyti ir prižiūrėti žmonių tarpe nebūtų ištvirkimo ir nebūtų daroma viešpaties dievo išjuokimo, įžeidimo, bet taip pat, kad garbė, šlovė būtų jam atiduodama, kaip aukščiausiam tvarkytojui. Jo malonybei ponui ekonomui siūloma:

1. Kad palivarkuose esanti šeimyna, sargai, šeimininkės, mergos, piemuo, susirinkę po vakarienės į krūvą, kaip ir rytą, bendrus poterius kalbėtų, tai yra: tėve mūsų, sveika Marija, tikiu, litaniją ir katekizmą, nepraleisdami ir neatidėliodami nė vienos dienos dėl nebuvimo ko nors iš tų asmenų, kurie prie tos grupės privalo priklausyti...

2. Taip pat reikia stropiai žiūrėti, kad visi valstiečiai eitų į bažnyčią kiekvieną sekmadienį ir šventę, tai yra kad nuo kiekvieno ūkininko būtų bažnyčioje bent vienas žmogus iš namų, o kiekvieną ketvirtą savaitę privalo būti patys, grasinant dviem lažo dienom, o jeigu ši atgaila nepataisytų, tada reikės rykštėmis nubausti.

3. Visi privalo kasmet būtinai eiti velykinės išpažinties savo parapijoje ir pristatyti kvitelius, grasinant griežta bausme.

4. Nemokantieji poterių ir katekizmo turi būti vyresnybės siunčiami pas savo kleboną, kad jį arba ją būtinai išmokytų.

5. Neleisti burtų ir kerėjimų, įprastų valstiečių tarpe, traukti juos nuo visokių prietarų, nesuderinamų su krikščionišku tikėjimu ir paremtų vien kvailybėmis, taip pat sergėti nuo šventų dienų niekinimo sunkiu darbu, neleisti jo, grasinant pono ekonomo skiriama bausme.

(Lenk. — PIE I p. 198—199 Nr. 11)

398. 1782 m. Prienų mokyklos aprašymas.

Iš Prienų klebonijos inventoriaus.

Parapijinė mokykla iš tašytų sienojų skiedromis dengta, neseniai pastatyta, seniūnui leidus, dvaro žemėje, su viduryje išmūrytu ir per stogą išvestu kaminu, turi didelę studentams salę su 4 stikliniais, į medinius rėmus įstatytais, langais; ten pat yra seklyčia su kamarėle direktoriui, ji turi 3 langus ir kitoje pusėje yra seklyčia su kamarėle, turinti 3 langus, skirta kunigui komendoriui. Tose seklyčiose yra dvi krosnys žalių koklių, jos taip pastatytos, kad ir studentų salę šildo, o dūmai iš abiejų krosnių ateina į kaminą, iš seklyčios kaminėliais. Salėje grindys medinės, o kamendoriaus ir direktoriaus seklyčiose — iš molio plūktos. Durys visame tame pastate šešios su geležiniais vyriais. Studentų nevienodai būna — 40 arba mažiau. Mokslas prasideda nuo Visų šventųjų ir pasibaigia per šventą Oną. Direktorius etatinis, dirba daugiau kaip 20 metų, tinkamas mokymui, malonus, gero būdo, tai p. Aloizas Rimša, bajoras iš Žemaitijos, iš kunigo stalo gaunantis 100 auksinų algos. Toje mokykloje dabartinio klebono lėšomis įgyjami kasmet elementoriai parapijinėms mokykloms ir knygos: Geografijos pradžiamokslis ir Gamtos pradžiamokslis; egzaminai šitų mokslų būna kasmet, susirenkant visai parapijai į šventos Onos atlaidus.

(Lenk. — Ist.-etn. muziejus Vilniuje)

399. XVIII a. vidurys. Valstiečių buitis.

Iš Kristijono Donelaičio poemos «Metai».

Maistas

Juk žinai, brolau, koktu, kad svilina saulė
Ir kad, prakaitui srovėms per nugarą teškant,
Jau ir blogs skilvys dėl pietų pradeda skųstis;
Rods, ir jam perlenkio reik kasdien pasitiešyt.
Ale kuomi gal biednas būrs savo vėdarą linksmint,
Kad jam plutos tik ir kėžas vos pasiliko?
Taip vargingai jis savo sausą truputį kramtęs
Ir ištroškęs jau malkelio gert užsigeidžia.
O ką gers, kad skinkio jam nei viens nepasiūlo?
Taip jis iš bėdos, pas klaną kokį nušokęs,
Ištisas ir didžiai dūsaudams vandenį laka,
Kur vabalai visoki su varlėms šokinėja;
O štai Diksas su lazda dar muša nabagą (p. 47).

* *
*

«Vei ir grybų jau, žėlėk dieve, neragausim;
«Juk, anot ano, juos vokiečių gaspadinės
«Su ketvirčiais vis džiovint į kakalį šauja.
«Plempių, rudmėsių, storkočių bei baravykų,
«Jautakių ir baltikių, gruzdų irgi bobausių
«Bėgdamos į girias jos sau taip daug prisirovė,
«Kad jau kelios jų su grybais į Karaliaučių
«Kupčiams išparduot ir ką nusipirkt nukeliavo,
«O kas liko dar, zopostui sau pakavojo.
«Taigi dabar tik šungrybiai dar mums pasiliko.
«O ką gi veiksim, kad barščius ar šiupinį skanų
«Virt užsigeisim, ogi pagardint juos negalėsim?
«Žinot juk, kaip grybas, kad jį moki paprovyt,
«Viralus ir avižų kruopas užgardina šauniai (p. 58).

* *
*

Tik dyvai žiūrėt, kaip moters dilina stungius,
Ir baisu klausyt, kad bobos tarškina puodus.
Gryta su Pime kampuoto titnago ieško,
O Selmikė sau iš autų purvelį svilin.
Bet Katrynė su Berge skauradą žiūruoja
Ir, kad daug ugnies ben veik po katilu degtų,
Su pilvotais zūbais vis į kaminą pučia.
Jekė su Maguže džiovintą pagalį skaldo,
O Enskys sausos malkelės atneša glėbį.
Ale Dočys nenaudėlis, pas kakalį šiltą
Snausdams ir zūbus laižydams, ėdesio tyko:
Nes Astė pietums nupenėtą šutina gaidį
Ir kelis kviečių plyckus į kakalį šauja (p. 65).

* *
*

«Taigi ne vis kasdien, nei svodbą didelę keldams
«Ir nei kokias krikštynas padarydamas, čėrauk.
«Ne kasdien vis smalstumais vėdarą linksmink
«Irgi ne vis durnai ir taipsau uždarą pūstyk,
«Kad paskiau valgius tau reiks išpliurpt nedarytus.
«Pastarnoks su morkais, ropės irgi repukai,
«Barščiai su burokais bei rauginta lapienė,
«Žirniai, kad su pupoms juos iššutini puode,
«Ir šiupinys gardus, taip jau ir mandagi gručė
«Su kisielium, kad juos sau išpleškini virdams,
«Ar po tam visaip virti kartupelių valgiai
«Ir kelmučiai, kad juos sau su uždaru verdi, —
«Vislab bus gardu ir tau didžiai susigadys,
«Kad kasdien, kaip reik, bandysi mandagiai čėraut
«Irgi bečėraudams kitų dienų paminėsi (p. 75).

Apsirengimas

«Aš, kaip šulcas per kiemus ilgai jodinėdams,
«Daug įsitėmijau, kaip daro mūs gaspadinės,
«Kad žiemos čėse ką verpt krūvoms susisėda.
«Juk radau gana tokių, kurios nesigėdi,
«Kad joms kartais merdėdams vos sukasi vindas:
«Nes, kad verpt reik, jos taip daugel pasakų vapa,
«Kad jau ir ranka kuodelį pešt užsimiršta (p. 38).
«Ir besijuokiant koja vindą sukt pasiliauja.
«Taip šūtkas betaisant, štai žiema pasibaigia;
«Ogi pavasaris atžengdams su vasara miela
«Atliktų žiemos darbų visur pasigenda.
«Pimė rengias aust, o Jekė mest pasisiūlo.
«O ką mes ar aus, kad verpt ir lenkt nenorėjo?
«Taigi namai visi paskiau nuogi pasidaro,
«Kad su buksvoms lopytoms vyrs vos užsidengia,
«O vaikai ant ūlyčių nuogi bėginėja (p. 39).

* *
*

«Moters, jūs nenaudėlės, tai jums parašyta.
«Bet jūs, prietelkos, jūs, viežlybos gaspadinės,
«Jūs neprivalot dėl tokių kalbų nusigėdėt.
«Tos tesigėdi tik, kurios tingėt nesigėdi.
«Jums garbė, kad vindas jūsų, sukriai besisukdams,
«Pakulų bei linų kuodelį nupeša greitai.
«Jums garbė, kad staklės prieš pavasarį trinka,
«Ir šaudyklė su šeiva šokinėdama tarškia.
«Jums garbė, kad audeklėliai jūsų nuausti
«Ant margų lankų kaip sniegs pavasario blizga (p. 39).

* *
*

Dočiui taip besilaižant ir didžiai besidžiaugiant,
Štai kvieslys puikiai rėdyts ir raits pasirodė
Ir visus svodbon ateit pas Krizą paprašė.
Svotų kožnasviens, tuojau kepurę nuvoždams
Ir už garbę tą didžiai, kaip reik, dėkavodams,
Krizą pagarbint ir svodbon ateit pažadėjo.
O vei vos ašma diena po tam pasirodė,
Štai visi kaimynai svodbiškai pasirėdė.
Steps su Merčium, kurpes sau naujas nusipirkę,
O Jons su Lauru, dailias vyžas nusipynę,
Rėdės ir svodbon nukeliaut kuinus pažebojo.
Ypačiai iš visų Enskys savo šimelį prausė.
Ir, balnodams jį, prie šonų prisegė kilpas (p. 65).
Taip išrėdęs jau žirgelio nugarą visą,
Tuo savo kulšes su nauju diržu surakino
Ir ant blauzdų svodbiškus sopagus užsimovė.
Moterų pusė kapos sūnelius palydėt pasisiūlė,
Nes ir jas kvieslys į česnį buvo pakvietęs;
Todėl jos taipjau, kaip reik viešnioms, išsirėdė.

Ale ne vokiškai, kaip kelios jau prasimanė,
Ne, lietuviškai kožna tarp jų susiglamžė.
Juk žinai, kaip mūs lietuvninkės dabinėjas
Kad viešėt ar česnis nukeliaut užsigeidžia.
Kykas su nuometu bei ploštė moterų rėdai,
Bet vainikas su kasoms mergų dabinėjims.
Bobos, šiukštu jums margų vainikų norėti,
O jūs, mergos, vėl, minau, neužsigeiskite kykų (p. 66).

Pasilinksminimas

Taipgi bevalgant jau ir būriškai besidžiaugiant,
Krizas šūkterėjo; štai tuo tarnai pasirodė
Ir alaus macnaus su drogais atnešė bačką;
O kviesliai, su kragais svodbiškais susibėgę,
Pyvo sudrumsto malkus tik košia, tik košia:
Nes tirštoks alus, perdėm per gomurį plaukdams,
Ir tiršti malkai veikiau prisotina skilvį.
Štai visi svoteliai, su pamėgimu valgę
Ir tirštų malkelių jau dosniai prisisiurbę...
Kiauliškas dainas dainuot ir žviegt užsimanė.
Stepas nuo riebių kumelių daug pamelavo,
O Enskys savo poniškus išgarbino jaučius,
Ar kitaip, glūpas šūtkas taisydami, juokės.
Lauras su pirštu dambrelį skambino pūsdams,
O Jokūbs, striūnas įtempdams, čirškino smuiką.
Ale Dočys, per daug prisiėdęs bei prisisiurbęs,
Nei koks žakas lenkiškas po suolu nupuolė,
Taip kad kožnasviens dėl to didžiai nusigando
Ir vos pusgyvį su drogais išnešė laukan (p. 68).

* *
*

Taip besipasakojant, štai špielmonai susibėgo
Ir savo būriškus ant šokio skambino žaislus.
Plyckius cimbolus, o Kubas čirškino smuiką,
Bet Šnairiuks zūbus ištempęs birbino vamzdį.
Štai tuojau Enskys, mergas krūvon suvadinęs,
Su puikiais kaimynų klapais ragino šokti.
Klišis su biauriais sopagais Pimę nutvėrė,
O Kairiuks, apsiavęs kurpes, Tušę pagriebė,
Ir lietuviškai ant aslos šokdami, spardės.
Bet kiti, su vyžomis tyčioms išsirėdę
Ar basi, rūbus nusivilkę, štuką padarė.
Juk žinai, kaip linksmas būrs, per daug prisisiurbęs,
Kartais ant česnių durnas šūtkas prasimano (p. 69).

Lažinis darbas

Selmui taip besidyvijant, štai girgžteria durys,
Ir šaltyšius Pričkus tuo visiems pasirodė.
«Štai», tarė jis, tuojau skaitydams gromatą pono,
«Štai poryt mūsų pons mus bėgt į bauģžiavą siunčia
«Ir iš staldų jo išgramdyt mėžinį liepia.

«Todėl jau vežimus, kaip reik, taisykite kožnas
«Ir su šakėms bei kabliais atbėkite greitai,
«Žinot juk visi, kas mėžiant puolasi būrams,
«Ir kiekviens numanai savo murgą jau primatuotą.
«Aš, kad dievs laikys, tarp jūsų mundriai makaluodams,
«Ne tiktai, kad mėšit, jus viernai pridabosiu,
«Bet ir iš širdies, kad gramdyt reiks, pamokinsiu».
Taip ištaręs, jis kūliais pro duris iššoko
Ir, ant kumelio ketvergio tuojau užsimetęs,
Skubinos ir kitiems kaimynams urdelį rodyt.
O kaip jau diena pasakyta buvo prašvitus,
Štai baudžiauninkai visi pulkais susirinko.
Viens savo kablį, o kitsai naujintelę šakę
Nešdams ir besiskubindams tik bėga, tik bėga.
Albas šūdleteres naujas tyčioms pasidaręs,
O Merčiuks, ratelius taip jau naujus užsimovęs,
Su kitais baudžiauninkais į baudžiavą tarškė;
O bernai visi, naujas vyžas nusipynę
Ir autus naujus iš drobės sau pasidarę,
Vis tekini, kits kitą neigi pranokdami, šoko (p. 45).

(Liet. — Kristijonas Donelaitis. Raštai. Vilnius, 1950)

400. XVIII a. pabaiga. Pasisakymas apie lietuvių kalbos gražumą ir meilumą.

Iš Ruigio veikalo apie lietuvių kalbą.

Kai kam nemalonu bus čia paskaičius, jog šiai neišlavintai paniekintai kalbai norima pripažinti puošnumą. Tuo tarpu kiek meilumo ji yra paveldėjusi iš graikų kalbos. Dažnas mažybinių žodžių vartojimas, sujungiant juose daug balsių su l, r ir t, padaro lietuvių kalbą malonesnę negu lenkų kalbą, kurioje yra daug šiurkščių tripriebalsių. Prieš 50 metų Didžiojoje Lietuvoje buvo daug bajorų, kurie kalbėjo tiktai lietuviškai. Taip pat garbingiausios Kauno miesto moterys, kurios ne kitaip, kaip lietuviškai, ypatingai mandagiai kalbėjo, kita kitą pagerbdavo žodžiu «tamista», kuris čia nėra vartojamas. Tai ypačiai rodo paprastų mergaičių sukurtos dainos arba odės kiekvienam atvejui, kurias čia įdedu.

* *
*

Netiktų man tokie niekai (lietuviškos dainos) čia dėti, jei nebūtų žinoma, jog daug kalbos savybių galima patirti šitokiose dainose lietuviškųjų verpėjų, kurios mažai tesueina su vokiečiais. Šitos dainos, atrodo, yra kilusios iš Didžiosios Lietuvos, nes savo jaunystėje esu tenai vieną apie apvynėlį girdėjęs: «O apvynėli, žaliukėli», kurią skyrė garbingam Kauno burmistrui.

(Vok. — Betrachtung der littauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften von Philip Ruhig. Königsberg, 1745, p. 74, 75)

VIII SKYRIUS

FEODALIZMO IRIMAS IR KAPITALISTINIŲ SANTYKIŲ FORMAVIMASIS

I. ADMINISTRACIJA, ŽEMĖS ŪKIS IR AGRARINIAI SANTYKIAI 1795—1830 m.

401. 1795 m. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės administracijos ir teismų sutvarkymas.

Lietuvos generalgubernatoriaus N. V. Repnino manifestas.

Skelbiu, kas toliau parašyta: Visiems ir kiekvienam yra žinoma iš mano manifesto turinio, paskelbto viešai šių metų gruodžio 17 dieną, jog laisvas kiekvienos tikybos išpažinimas ir visa nuosavybė ir privilegijos, kurios pagal Lenkijos valstybės taisykles kam priklauso, paliekama visiems visų luomų Lietuvos didžiosios kunigaikštystės ribose gyvenantiems, kurie priesaika yra patvirtinę ištikimybę jos imperatoriškosios didenybės sostui ir visišką klusnumą jos skirtajai vyresnybei. Jos imperatoriškosios didenybės aukščiausiąja valia daromą nutarimą žmonių ir turto saugumui ir visų laimei bei gerovei užtikrinti, kaip skirtasis šiai žemei generalgubernatorius, visiems ir kiekvienam skelbiu:

1. Kad greičiau ir patogiau būtų prieinamas visiems teisingumas ir gerovė ir todėl įsigalėtų tvarka, Lietuvos didžioji kunigaikštystė dalijama į 3 dalis, kurių valdžios vietovės yra Vilniuje, Gardine ir Kaune. Pirmajai priklauso pavietai: Vilniaus, Užnerio, Ašmenos, Breslaujos, Lydos ir Trakų, nes jie yra buvę ligi revoliucinio 1791 m. gegužės 3 d. seimo, išskyrus tik visas parapijas, kurios atiteko Minsko gubernijai. Antrajai: — Gardino ligi Nemuno imtinai, ligi didžiojo vieškelio nuo Grodnės į Bielostoką, Chorosčiaus ir Vasilkovo, Novgorodoko, Slonimo, Volkovisko ir Bresto, prijungiant ir šiam pastarajam buvusį Pinsko (pavietą), ligi Minsko gubernijos sienos, o trečiajai: — Kauno ligi Nemuno, Ukmergės, Upytės ir Žemaitijos žemė.

2. Visose trijose dalyse vykdomosios valdžios laikytojais, man vadovaujant, skiriami tų vietovių jos imperatoriškosios didenybės kariuomenės korpusų vadai, kurių kiekvienas, priėmęs savo žinion ir apsaugai visus pavietus, kurie sudaro jo dalį, paves juos ypatingajai globai ponams pulkų vadams arba jų skirtiems štabų karininkams, kurie turės pareikalauti iš bajorijos miestų ir kaimų bendruomenių komisorių, ir, turėdami juos prie generalinių būstinių, panaudos juos, skirstant ir vykdant įvairias žemės prievoles, o šie, dėl atlyginimo už viską, kas nuo žemės pristatoma,

apie ką 9-me manifesto straipsnyje paminėta, turės vesti savo sąskaitas su tam tikra komisija, kuri steigiama Gardine.

3. Lietuvos gyventojams sutvarkyti viduje, jų savitarpiam teismui ir byloms spręsti bei didesnei jų ramybei įgyvendinti steigiama, man pirmininkaujant, Gardine, kaip vietovėje, kuri ateityje numatoma mano vyriausiąja būstine, Aukščiausioji valdyba, kuri jungs keturis skyrius, būtent: iždo, baudžiamąjį, civilinį ir ekonominį. Viršininkai gi tų skyrių ir kartu valdybos nariai yra: 1-ojo — pulkininkas Ivanas Trizelis, 2-ojo — brigadierius Ivanas Rusanovas, 3-iojo — kiemo tarėjas Nikolajus Volkovas ir 4-ojo — premjeras-majoras Litkė, kuriems pagelbėti bus skiriami iš vietinių gyventojų, politiškai aiškių, ištikimų, stropių, — ekspeditoriai, kurie gaus algos po 600 rub. metams ir bus sulyginti su palatų arba kolegijų tarėjais.

4. Iždo skyriaus reikalas yra laikyti savo betarpiškoje žinioje: pirma, karalystės dvarus ir karaliaus ekonomijas, vadinamus stalo (turtais) ir kitais vardais, kurie liko be savininko ir yra kieno nors valdomi ligi gyvos galvos arba įsakymu už tarnybą, mokant į iždą kurį nors mokestį arba jo nemokant ir, žodžiu, kiekvieną esančią Lietuvoje valstybės ir karaliaus nuosavybę; antra, dvarus mirusių arba nesančių Lietuvoje dvasininkų įvairaus rango, taip pat vienuolynų, kurie yra už Lietuvos sienų, ir tėvonijas, kurias paliko sukilėliai, iš kurių visų, išskyrus tuos, kurie buvo valdomi ligi gyvos galvos arba įsakymu už tarnybas nemokant mokesčių, rinkti iždui žemės mokesčius ir kitas pajamas, kurios, Lietuvai esant Lenkijos valdomai, ligi paskutiniojo sukilimo Lenkijoje buvo mokami.

5. Jos imperatoriškoji didenybė maloniai suteikia lietuviams gyventojams laisvę teisti ir spręsti bylas jos imperatoriškosios didenybės vardu ir valdžia, jų senovės įstatymais, pavedant tatai teisėjams, kurie yra išrinkti iš jų pačių tarpo, kurie prieš nelemtąją suirutę Lenkijoje posėdžiavo jų teismuose arba šiuo metu turės garbės būti paskirti šioms pareigoms pagal jų tvarką, todėl jos imperatoriškoji didenybė teikiasi palikti apskrityse žemės ir pilies teismus, o miestuose rotušes ir magistratus, kurie bus Lietuvos tribunolo, kaip aukščiausiojo žemės teismo, vadovybėje, ir leidžia jiems teisti ir spręsti bylas jos vardu ir valdžia, pagal tvarką, kuri buvo Lenkijos valstybėje ligi gegužės 3-iosios konstitucijos, o tie, kas bus nepatenkintas šių teismų sprendimais, gali duoti apeliaciją civilinėse ginčo bylose Lietuvos tribunolui, kuris numatomas kuo anksčiau įsteigti ir kuriam bus paskirtas prokuroras iš to paties tribunolo, kaip aukščiausiojo žemės teismo. Apeliacijos priimamos Aukščiausiosios Lietuvos valdybos skyriaus, kuriam iš esmės byla priklauso, o kai ir šios Aukščiausios valdybos sprendimu tektų kam nors būti nepatenkintam, toksai gali jau duoti apeliaciją jos imperatoriškosios didenybės Valdančiajam senatui. Terminas pasirašyti apeliaciją visuose aukščiau minėtuose miestuose yra 8 dienos, skaitant nuo sprendimo arba nutarimo paskelbimo dienos, o duoti apeliaciją visuose miestuose — 4 savaitės, skaitant nuo sprendimo paskelbimo, o ne pasirašymo dienos, išskyrus Aukščiausiąjį Valdantįjį senatą, kuriam galima ir reikia duoti prašymą vienų metų laikotarpyje, nes šiam laikui išėjus, prašymas jau nebebus priimtas. Čia dar turiu pastebėti, kad baudžiamosiose bylose joks nuosprendis neturi būti vykdomas, tiktai turi būti tokiose bylose, kuriose teisiamieji įstatymo baudžiami garbės atėmimu, gyvybės atėmimu arba prekybine ar viešąja bausme ir kuriose neturi būti apeliacijos, bet kiekviena tokia byla, nevykdant jos nuosprendžio, siunčiama persvarstyti iš pavietų arba magistratų, rotušių teismų Lietuvos Tribunolui, kuris smulkiausiai ir stropiausiai bylą

iššiūrėjęs, taip pat nevykdydamas nuosprendžio, persiunčia su savo sprendimu baudžiamajam Aukščiausios Lietuvos valdybos skyriui, kur, su mano pritarimu, jau bus surašytas galutinis nuosprendis. Bet jos imperatoriškosios didenybės įstatymų, suteiktų Rusijai, malone, čia skelbiama ir turi būti būtinai vykdoma, jog kankinimai ir žiaurios kūno bausmės ir mirties bausmė yra nežinomos tautų, kurios yra jos valdomos, ir jos yra visiškai panaikintos, tad tvirčiausiai nustatoma, kad jokia teismo įstaiga nedrįstų, kaip anksčiau pasakyta, šios rūšies baudžiamųjų bylų savo įsakymu arba nuosprendžiu vykdyti, nei bet kurioje jų, ieškant ar siekiant teisybės, naudoti kankinimų ar panašių žiaurių kūno bausmių, bet turi visuose šiuose veiksmuose pasiekti teisybę pašaliečių parodymais, kurie išaiškins bylą; trumpais patarimais, kurių teisėjai suteiks teisiamiesiems, ir, jei būtų reikalas, paves dvasininkams švelniais pokalbiais dievo žodžiu ir pačia, pagaliau, priesaika, paveikti teisiamuosius, kad prisipažintų, bet kur vis dėlto išryškės visai aiškūs įrodymai, ten jau teisiamojo prisipažinimas ne tiek bus reikalingas, jei jis atkakliai ir nenorėtų prisipažinti.

6. Ekonomijos direktorius turi savo ūkiškoje priežiūroje visus, pajamų atžvilgiu priklausančius nuo iždo skyriaus, karalystės, karaliaus, ekonomijos, stalo ir kitus dvarus, kurie paliko be savininkų, apie kuriuos smulkiai pasakyta ketvirtame punkte.

7. Tvarkai kiekvienu atveju palaikyti, kad Lietuvos gyventojai pažintų visą jos vertę, draudžiama kiekvienam drįsti savarankiškai ir savavališkai grąžinti sau tatai, kas buvo iš jo paimta, bet jisai turi kreiptis į vyriausybę, kuri yra tam paskirta ir kurios pareiga bus teikti kiekvienam pagal įstatymus tinkamą globą. Ligi atitinkamos įstaigos bus įsteigtos ir pradės veikti, prašytojai negali būti kaltinami terminą praleidę.

8. Jos imperatoriškoji didenybė, priimdama priesaiką iš apgyvendintųjų Lietuvos žemėse totorių kariuomenės, teikėsi man aukščiausiai šventuoju savo žodžiu duoti vilties, jog ne tiktai leis jiems laisvai vykdyti jų tikybos apeigas ir paliks jiems viską, ką jie turi Lietuvoje, bet pageidauja, apsaugojusi jų turtą, dar labiau jį padidinti.

(Rus. — SbRIO 16 p. 356—359)

402. 1796 m. kovo mėn. 21 d. Upynos valstiečių, Karšuvos pav., nuskurdimas.

Iš Upynos tenutos inventoriaus.

Tos tenutos žmonės valstiečiai yra suvargę ne tiek dėl to, kad praėjusiais metais buvo kentėję kartu su kitais ištikusias Žemaitijos kunigaikštystę ir iš viso tautą nelaimes, kiek nuo ligi šiol laikančio tą tenutą jo malonės pono Aleksandro Puzinos, Lenkijos rūmų šambeliono. Prieš ir po jo motinos mirties išnaudojami virš inventorinių prievolių ir varomi už tenutos ribų kuone kiekvieną savaitę, neatsižvelgiant net į didžiausią kelių pabiurimą, į jo palivarką, esantį Telšių paviete, už 9 mylių nuo ten, liko beveik galutinai nuskurdinti, per tai taip pat atsirado kelios tuštynės...

(Lenk. — AVK 38 p. 121)

403. 1797 m. liepos mėn. 18 d. Dvarininkų teisė pakeisti rekrūtus laisvais, samdytais žmonėmis.

Lietuvos gubernijos valdytojo Repnino įsakas.

Jo imperatoriškoji didenybė, aukščiausias mūsų valdovas, maloningai rūpindamasis šios lietuviškos jam ištikimos tautos gerove, nors, siekdamas lygybės visoje imperijoje, negali atleisti Lietuvos gubernijos nuo renkamų valstybės gynybai rekrūtų, bet, visaip norėdamas tai palengvinti ir tuo parodyti naują savo aukščiausios malonės ženklą, teikiasi leisti šio krašto dvarininkams, kurie tai ras sau naudingiau, rekrūto vietoje statyti laisvą verbuotą žmogų, sveiką, reikiamo ūgio ir amžiaus, tinkamą karinei tarnybai; o kad lengviau būtų tokių žmonių kiekvienam surasti ir su jais susitarti sudarant sutartis, tai maloningiausiai leidžia ir tai, kad toks rekrūto vietoje laisvai nusisamdąs karinei tarnybai žmogus liktų joje tik 8 metus, po kurių jis bus atleistas. Davęs žinoti apie šią aukščiausią jo imperatoriškosios didenybės malonę, aš esu įsitikinęs, kad ji kilmingų lietuviškų bajorų bus priimta pagal visą savo vertę su reikiamu visiškos pavaldinybės kilnumu.

(Rus. — PSZR I 24 p. 651 Nr. 18041)

404. 1798 m. kovo mėn. Rakantiškių seniūnijos, Vilniaus paviete, aprašymas.

Žinios apie Rakantiškių seniūnijos dvaro ir valstiečių būklę.

Ta seniūnija yra gana plati, ji ribojasi su daugeliu žemininkų dvarų ir seniūnijų. Dėl tų tokių artimų besiribojančių dvarų ta seniūnija patiria beveik nepaliaujamų kivirčų ir ginčų dėl žemių ir miškų sienos su įvairiais dvarininkais. Tos seniūnijos žemė yra smėlinga žvyrynė, gana gera rugių auginimui, kai dėl vasarojaus — mažiau tinkama. Lankų turi pakankamai, bet daugiausia balų šieno, o pievų šieno labai maža. Per tos seniūnijos žemę, nepertoli nuo dvaro, teka plukdymui tinkama Vilnios upė, kuri laikytojui duoda naudos dėl plukdymo ir žuvies. Miškų toje seniūnijoje yra didelis plotas, bet jau apnaikinti, ypač kai dėl medžių, tinkamų statybai ir pardavimui; vis dėlto dvaras ir valstiečiai turi medžių malkoms pakankamai. Iš medžių rūšių auga pušys, beržai ir eglės, taip pat vietomis galima rasti alksnių.

Tos seniūnijos valstiečiai yra visai nuskurdę, nes visame valsčiuje vos 10 valstiečių yra tokių, kurie turi reikalingą darbinių gyvulių kiekį žemei dirbti ir kitą ūkišką inventorių ir galvijus. Jų namai yra visiškai apleisti, taip, kad nei geros tvoros apie namus, nei stogo ant jų namų, nei taip pat ant kitų trobesių nematyti, vien tik vargas pasirodo žiūrint į tai; sunku yra tikėti, kad ten galėtų gyventi žmonės.

(Lenk. — AVK 38 p. 373—375)

405. 1800 m. balandžio mėn. 7 d. Civilinis gubernatorius prašo karinį generalgubernatorių M. I. Kutūzovą nuimti draudimą eksportuoti iš Lietuvos kviečius.

Dėl buvusio praėjusiais metais javų nederliaus pernelyg dideliam grūdų pabrangimui ir jų visiškam nepritekliui išvengti aukščiausiuoju įsakymu buvo sulaikytas jų išvežimas į užsienį. Dėl to sustojo ir kviečių

gabenimas. Daugelis vietos gyventojų, turėdami jų žymesnių atsargų, kurių vidaus rinkoje parduoti negali, primygtinai dabar prašo leidimo jų turimą kviečių perteklių, esant šiuo metu vandens keliui, išvežti į užsienį pardavimui, nes šis produktas čia ne taip reikalingas, kaip kiti grūdai, be to, gi jo vidaus rinkoje pakankamai esama, tad aš laikau savo pareiga, tatai pranešdamas, pavaldingiausiai prašyti, kad, atsižvelgiant į gyventojų prašymus, būtų leista jiems turimas kviečių atsargas išvežti į užsienį pardavimui ir suteikti galimumą tuo būdu šiemet surinkti nors šiek tiek pinigų valstybiniams mokesčiams apmokėti... 1800 metų balandžio mėn. 7 d. Vilnius.

(Rus. — VCA Ggk apr. 9 b. 2 p. 361)

406. 1800 m. balandžio mėn. 28 d. Lietuvos gubernijos civilinio gubernatoriaus raportas kariniam generalgubernatoriui M. I. Kutūzovui apie tai, kad dvarininkai neduoda maisto badaujantiems valstiečiams.

Raseinių zemskinis komisaras praneša man, kad kai kuriuose jam pavaldaus pavieto kaimuose dėl didelės javų stokos dvarininkai buvo ėmę duoti valstiečiams bilietus elgetavimui, bet zemskinė policija tai sustabdė, ir, kaip iš jo raporto matyti, kai kurie dvarininkai, turį kaimus įkeistame, tradiciniame arba nuominiame valdyme, nesuteikia valstiečiams nė mažiausios pagalbos jiems prasimaitinti, todėl aš nedelsiau nurodyti tenykščiam pavieto maršalkui įtikinti juos, kad jie ir iš savo pareigos ir iš žmoniškumo nenutrauktų pagalbos neturtingiems, o jei ir po to jie pasirodys tiek nejautrūs, kad nepadės savo valstiečiams, tai aš įsakiau gabenti javus į vietas, kur jų labiausiai trūksta, jų valdytojų sąskaita. Taip pat aš įsakiau laikinai uždrausti ten degtinės varymą, kuriam sunaudojamas didelis javų kiekis, ir dažnai man pranešti, ar dvarininkai imsis veiksmingų priemonių savo valstiečiams, kenčiantiems javų trūkumą, išmaitinti. Apie tai pranešdamas jūsų prakilnybei, turiu garbę prie šio pateikti Raseinių zemskinio komisaro raporto nuorašą.

(Rus. — VCA Ggk 1800 m., b. 2 Nr. 50)

407. 1802 m. spalio mėn. 2 d. Pranešimas generalgubernatoriui apie Baisogalos valstiečių pasipriešinimą ir apie panaudotas priemones jiems numalšinti.

Turiu garbės persiųsti jūsų kilnybei praėjusio rugsėjo mėn. 12 d. caro įsaką jūsų vardu, kurį aš gavau to paties mėnesio 21 d., jūsų kilnybei išvykus, apie karinio būrio pasiuntimą Baisogalos valstiečių malšinti, jeigu komandiruotasis į Baisogalos miestelį gubernijos valdininkas savo įspėjimais tinkamai nepaveiktų. Šis įsakas mano gautas, grįžus iš Baisogalos Vilniaus gubernijos valdinių reikalų striapčiui ponui kolegijos asesoriui Kapeckiui, kurį aš buvau pasiuntęs jūsų kilnybės pavedimu Nr. 1973 tų valstiečių numalšinti trumpais patarimais ir įspėjimais, kad būtų kaip reikiant savo ponui klusnūs. Kadangi striapčius Kapeckis pranešė man, kad jo įkalbinėjimai buvo nesėkmingi, kad valstiečiai nenorėjo net pripažinti jo, kaip valdžios pasiuntinio, ir tiek buvo sukurstyti, kad drįso dargi atsiliepti niekuomet nebūsią ponų valdžioje ir valdovas

imperatorius negalėjęs jų niekam dovanoti, tada aš nedelsdamas nutariau imtis aukščiausiojo įsako vykdymo. Šiam tikslui pasiunčiau aš jo nuorašą Tulos muškietininkų 2 pulko šefui generolui-majorui Drekseliui, kad jis komandiruotų į Baisogalos dvarą štabo karininką su kariniu daliniu; tačiau norėdamas, kad Baisogalos dvare tvarka ir ramybė grįžtų be karinės jėgos pagalbos, aš komandiravau į Baisogalą Lietuvos Vilniaus gubernijos valdybos kolegijos patarėją Charitonovą, tinkamai jam paaiškinęs, kad jis dar pamėgintų nuraminti suklaidintus valstiečius įkalbėjimais, paskelbdamas jiems aukščiausiąjį paliepimą ir išreikalautų pirmuosius maišto kaltininkus šlėktas Snarskį ir Karizną bei kitus patraukimui jų tieson; likusius gi svarbesnius maištininkus kitiems pabauginti nubaustų botagais arba rykštėmis, tačiau ne per žiauriai... ir jeigu Charitonovo įkalbinėjimai bei karinio dalinio atvykimas neįstengs nuraminti maištaujančių, tuomet įsakiau pavartoti ir karinę jėgą, vengiant kiek galima žiaurumų. Baigdamas, turiu garbę pranešti jūsų kilnybei, kad vyriausieji kaltininkai šlėktos Karizna ir Žeromskis, taip pat valstiečiai Kazlauskas, Masilauskas ir Sarapinavičius nuvyko į Peterburgą, apie ką pranešta Peterburgo kariniam gubernatoriui generolui-feldmaršalui grafui Kamenskiui, kad atsiųstų juos su sargyba į Lietuvos Vilniaus gubernijos valdybą atiduoti teismui.

(Rus. — VCA Ggk 1802 m., b. 159 l. 11)

408. 1803 m. birželio mėn. 11 d. Upytės žemės komisaro Erdmano pranešimas Lietuvos generalgubernatoriui Benigsenui apie valstiečių neramumus Dainiūnų seniūnijoje.

Šio mėnesio 8 dieną 11 valandą pietų laiku gavau iš Pasvalio prievaizdos Galiofo raportą ir dvarininkės seniūnienės Ropienės įgaliotinio Banevičiaus pranešimą, kad Dainiūnų seniūnijos valstiečiai pakėlė maištą prieš savo ponią seniūnienę Ropienę, atsisakė jos klausyti, kad šiam maištui susibūrę viename name, tariasi vieno žmogaus, kažkokio Aleknavičiaus, padedami. Pagal tą pranešimą nuvykęs į minėtų valstiečių susibūrimo vietą, radau juos taip, kaip man buvo pranešta. Pareiškęs apgavikui Aleknavičiui apie savo pareigas, užklausiau, kas jis esąs ir kurias teises turįs čia sušaukti valstiečius. Bet Aleknavičius įžūliai atsiliepė kurstydamas valstiečius, kurie šaukė sudraskysią, kas drįstų paveržti Aleknavičiaus žadėtąją laisvę. Matydamas suvedžiotus žmones, aš mandagiai išdėsčiau pasekmes, kurių gali kilti dėl Aleknavičiaus blogų patarimų, betgi nė kiek neklausydami mano žodžių, labai įširdo, ir mano laimė, kad tuo metu atvyko į sambūrio vietą pavieto matininkas, važinėjęs su kareiviu po pavietą jam pavestais reikalais, nes būtų mane užmušę maištininkai valstiečiai. Tik kareivio uniformos akivaizdoje jų akiplėšiška drąsa atlyžo, ir apgavikas Aleknavičius susvyravo, tuo gi laiku aš, naudodamasis proga, valstiečiams įvariau baimės, o apgaviką Aleknavičių suareštavau. Sužinojęs, kad ir Ripeikių, o taip pat ir kitose seniūnijose bei dvarų gyvenvietėse panašiu būdu valstiečiai tariasi nuversti ponų valdžią ir panašiais netinkamais būdais įgyti visišką laisvę, aš išvykau į pavietą tai blogybei kelią užkirsti, o jūsų kilnybei tatai pranešdamas, prašau nužemintai imtis veiksmingų priemonių toms piktadarybėms užkirsti kelią ir gyventojų saugumui užtikrinti. Turiu jūsų kilnybei priminti apie kitus mano padarytus žygius sąryšyje su valstiečių maištu: be minėto

sambūrio, viename kaime aš buvau sutiktas daugiau kaip 60 valstiečių, norėjusių atimti iš manęs suimtąjį Aleknavičių, kurį su dideliu vargu spėjau išvesti, ir areštavau vieną įžūlesnį iš pastojusių man kelią.

(Rus. — VCA Ggk 1803 m., b. 2775 l. 1)

409. 1803 m. spalio mėn. 12 d. Vidaus reikalų ministro potvarkis Lietuvos kariniam gubernatoriui dėl nuslopinimo Barčių seniūnijos valstiečių pasipriešinimo.

Pulkininkas grafas Sen-Priest skundėsi man dėl netvarkos jo tėvui dovanotoje Lietuvos gubernijos Barčių seniūnijoje, būtent, kad valstiečiai nebeklauso dvarininko ir atsisako dirbti ponui tiek dienų, kiek įstatymo nustatyta.

Be galinčių įvykti dėl tokio nepaklusnumo riaušių, grafas Sen-Priest savaime gali turėti didelių nuostolių, valstiečiams taip savavaliaujant, dėl to aš privalau prašyti jūsų kilnybę imtis veiksmingų priemonių tame dvare tinkamai tvarkai atstatyti, nes tie valstiečiai, prašytojo aiškinimais, nebe pirmą kartą bruzda.

To priežastis, kaip jis teigia, yra jų prašymas, įteiktas viešpačiui imperatoriui, jo didenybei pravažiuojant per Lietuvą. Aš dabar pat teiraujuos žinių apie to prašymo pasekmes ir turėsiu garbę apie tai jums pranešti. Kartu aš negaliu čia nepriminti apie pulkininko grafo Sen-Priest skundą dėl Gardino prokuroro Ladu ir Lydos raštvedžio Čekavičiaus veiksmų, neva palaikančių šių valstiečių nepaklusnumą. Neabejoju, kad jūsų kilnybė visa tai išaiškinsi.

(Rus. — VCA Ggk 1802 m., b. 382 l. 56—57)

410. 1805 m. Vilniaus gubernatoriaus pranešimas apie Vilniaus gubernijos ribose pastebėtus valstiečių pasipriešinimus ir apie priemones jiems pašalinti.

2. Man įteiktame prašyme Vilniaus dvarininkas Kazimieras Žukauskas skundžiasi, kad esą Šiaulių I instancijos žemės teismas neatstatęs jo Kurtuvėnų dvaro valstiečių paklusnumo, o taip pat kad teismo sekretorius Mereška ir šlėktos Mažrimas ir Pazemskauskas kursto tuos valstiečius, be to, skundžia minėtąjį Merešką, kad šis imąs kyšius; — dėl velionies dvarininko Kajetono Nagurskio jo tėvonijos valdose, tame skaičiuje ir Kurtuvėnų dvare, duoto valstiečiams atleidžiamojo rašto, Vilniaus gubernijos valdyba, mano siūlymu, kreipėsi į karo gubernatorių, o ligi reikalas bus išspręstas, valstiečių savavaliavimui pašalinti paliekant savo namus tuščius, o žemes neapsėtas, — Šiaulių I-os instancijos žemės teismui įsakyta, surinkus visus išbėgiojusius valstiečius, grąžinti juos atgal į savo apleistas gyvenvietes, įpareigojus juos visus paimant parašą, kad jie čia liks ramūs ir klusnūs dvarininkams Žukauskams, o taip pat juos įtikinus, jog priešingu atveju su jais bus pasielgta visu įstatymų griežtumu, o visa tai turėtų nepaliaujamai sekti I-os instancijos žemės teismas ir, be to, žiūrėti, kad ir valdytojai nedarytų valstiečiams priespaudų, skriaudų ir niokojimų, juo labiau nevykdytų kūno bausmių be žinios teismo, kuris už tai atsakingas. Šiaulių I-os instancijos žemės teismas už nepranešimą vyresnybei apie šį valstiečių neklusnumą apskųstas vyriausiam I-jo departamento teismui. Kai dėl to paties teismo sekretoriaus

Mereškos, kuris, kaip dvarininko Žukausko prašyme pasakyta, išdalijęs per 200 gubernijos valdybos įsakymo nuorašų ir išreikalavęs nuo valstiečių sau kyšių po 5 rublius už kiekvieną nuorašą, o taip pat dėl šlėktų Mažrimo ir Pazemskausko ir lekajaus Jankausko, kurie kurstė valstiečius, įsakyta vietiniams miesto ir žemės teismams komandiruoti nuo savęs po vieną narį, kurie kartu su apskrities striapčiumi padarytų kuo smulkiausią tardymą, o jei paaiškėtų, jog lekajus ir šlėktos, o taip pat sekretorius yra kalti, pirmuosius iš jų persiųsti pilies teismui pagal įstatymus, o apie sekretorių Merešką pranešti valdybai; o be to, kadangi dvarininkas Žukauskas skundėsi, kad iš jo Kurtuvėnų dvaro išbėgiojusių apie 150 valstiečių slapstąsi be pasų pas įvairius dvarininkus, tai I-os inst. žemės teismas, siekdamas sugrąžinti juos į ankstyvesnes gyvenvietes, turėtų nuvykti į vietą patikrinti ir, kas iš dvarininkų pasirodytų kaltas valstiečius perėmęs ir slapstęs, apie tuos pranešti pilies teismui ir pasielgti su jais pagal įstatymus.

Be to, dvarininkas Žukauskas įteiktu gubernijos valdybai tų pačių metų gegužės mėn. 22 d. prašymu skundžiasi, kad žemės ir pilies teismų nariai, sulaikydami neva nuo Žukausko pabėgusius valstiečius, esą į šią bylą patys įvelti, tai aukščiau nurodytam tardymui daryti vietoje paskirtųjų po vieną narį anų teismų, komandiruoti tokius pat iš Raseinių pavieto tais sumetimais, kad kaltininkai būtų perduoti Raseinių pilies teismui. Toliau: į to paties Žukausko, jo žmonos Joanos, kilimo iš Nagurskių šeimos, vardu paduotą trejopą prašymą Šiaulių, Telšių ir Raseinių I-os inst. žemės teismams, — nurodyta šiems įsakymais, kad jie padėtų visas pastangas dvarininkės Žukauskienės valstiečiams priversti prie reikiamo klusnumo ir pabėgusiems būtinai surasti savo pavietuose, grąžinti jiems į ankstyvesnes gyvenvietes, o jų palaikytojus patraukti atsakomybėn pagal įstatymus. Raseinių gi pilies ir žemės teismams ir Šiaulių apskrities striapčiui griežčiausiai nurodyta įsakymais, kad jie parodymus dėl lekajaus Jankausko, šlėktų Pazemskausko ir Mažrimo, o taip pat dėl sekretoriaus Mereškos ištirtų ko tiksliausiai ir trumpiausiu laiku, o be to, minėtiems žemės teismams įsakyta paraginti dvarininkės Žukauskienės valstiečius, kad jie būtinai įsteigtų kaime grūdų atsargų magaziną, sumokėtų nepriemokas ir eilinius valstybinius mokesčius, o taip pat rekrūtinius pinigus ir kad laikytų savo ūkius reikiamoje tvarkoje, o priešingu atveju atidavinėti juos į teismą.

Pagaliau Lietuvos karo gubernatorius pagal gubernijos valdybos atsiųstojo rašto pasiūlymą, pasiremdamas šios valdybos tikrais žodžiais, kad duotasis prieš tai dvarininkui Nagurskiui priklausiusiems valstiečiams atleidimas negali būti jokio ginčo ir prieštaravimo objektu, pasiūlė gubernijos valdybai, kad nurodytų, kas seka:

1) kad visi išvardintieji valstiečiai nebūtų dvarininko Žukausko savavališkai apkraunami perdaug dideliais mokesčiais, o tereikalauti iš jų tik tų prievolių, kurios buvo nustatytos mirusiojo jų valdytojo Nagurskio ir kurias atlikinėjo jam gyvam esant; 2) kad dvarininkas Žukauskas ar jo administratoriai arba įgaliotiniai nedrįstų jokiu pavidalu bausti valstiečių be policijos žinios, o ypač grobti jų nuosavybę ar kitokiu būdu juos engti ir niokoti, kad visa tai būtų vykdoma, kad būtų įsakyta policijai žiūrėti, o, antra vertus, kad ir valstiečiai be jokių prieštaravimų atlikinėtų savo pareigas; 3) dėl valstiečių 1805 m. gegužės mėn. 15 d. įteiktame gubernijos valdybai prašyme prikišamo jų kankinimo ir dėl to, kad dvarininkas Žukauskas juos engiąs ir apkraunąs mokesčiais, įsakyta padaryti tardymą ir perduoti medžiagą į atitinkamą teismą iššiūrėti ir spręsti; 4) paskelbti

šį patvarkymą per žemės policiją tiek Žukausko, tiek ir valstiečių žiniai, paimant iš jų parašus ir pridedant juos saugoti prie bylos; kai dėl mirusio Nagurskio patvarkymo, liečiančio jo nuosavus valstiečius, tai pridedant šio patvarkymo nuorašą, kreiptasi dėl jo kur reikalinga. Šiuo reikalu duota atitinkamas gubernijos valdybos nurodymas.

3. Upytės pavieto Prūselių seniūnijos valdytojas Mikalojus de Frunofas paduotame prašyme skundėsi, kad tos seniūnijos valstiečiai, Upytės apskrities striapčiaus Markevičiaus pakurstyti, neklausydami dvaro, nuslėpę visus jaunus, į rekrūtus tinkamus vyrus ir todėl iš šios seniūnijos skirtieji rekrūtai palikę neatiduoti. Tuo reikalu valdyba įsakė Upytės žemajam žemės teismui padaryti kuo tiksliausią tardymą ir, paėmus iš to apskrities striapčiaus Markevičiaus šį reikalą liečiantį rašytinį pasiaiškinimą, bylą atsiųsti; panaudoti visas priemones valstiečiams priversti būti kaip reikia klusniems, jeigu jie iš tikrųjų, būdami pakurstyti, iškrypo iš tylos ir rimties kelio.

(Rus. — LCIA f. 1282 b. 12 l. 86—91)

411. 1808 m. kovo mėn. 8 d. Bado grėsmė Šiaulių ekonomijos ir kitų dvarų valstiečiams.

Gubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui.

Praėjusio vasario 22 d. Šiaulių žemės komisaras raportavo man, kad Šiaulių kunigaikščio Zubovo ekonomijoje valstiečiai sušelpti vasario mėnesį grūdais, bet kitam ir tolimesniems mėnesiams nesą jokios grūdų atsargos valstiečiams prasimaitinti ir nenumatoma, iš kur jų gauti; apie tai jis (komisaras) ne tik neturįs žinių iš kunigaikščio Zubovo, bet net jo vyriausias ekonomijos valdytojas Krideneris savo pranešime paaiškino, kad jis nebeturįs toje ekonomijoje jokios valios ir nebesąs jos valdytojas. Prie raporto komisaras pateikė nuorašą žiniaraščio apie tai, kiek žmonių reikalingi grūdų ir kiek tų grūdų reikia ir maistui ir sėklai.

Gavęs šį raportą, aš turėjau įsakyti žemės komisarui nedelsiant pranešti kunigaikščiui Zubovui, kad jis būtinai rūpintųsi savo valstiečių išmaitinimu ir jų laukų apsėjimu, o apie rezultatus prašiau pranešinėti man.

Komisaras man pasiųstame raporte aiškina, kad kunigaikščio Zubovo nei Šiaulių paviete, nei Kurše jo tėvonijoje Ruentalyje nėra, ir, kaip girdėti, esąs Kretingoje Telšių apskrityje, ir be jo niekas nežino, ar jo dvaruose yra vyriausias valdytojas, ar ne. Kokiais grūdais aprūpina Šiaulių ekonomija savo valstiečius, jis pateikė man gautąjį iš tų valstiečių pavyzdį, pranešdamas, kad jis, gavęs tų grūdų (priemaišų) pavyzdį, važinėjo į Gytarių, Šiaulių, Ginkūnų ir kitus raktus pasitikrinti, kaip ten iš tikrųjų yra, bet nerado jokios grūdų atsargos ir dėl to negalėjo užantspauduoti ir uždrausti tokius grūdus dalyti valstiečiams; jis tik paėmęs iš revizorių parašus apie badaujančių maitinimo tvarką; šiomis dienomis esą atvežta visai ekonomijai 2 100 pūrų arba 700 ketvirčių rugių iš Rygos miesto. Betgi šio kiekio nepakaks visiems gyventojams, vienam žmogui skaičiuojant mažiausia po 10 gorčių per mėnesį, taigi gali tekti naudoti grūdų priemaišas.

Tuo pačiu metu Vilniaus gubernijos valdyba, pasiremdama Šiaulių žemės komisaro tokio pat turinio, kaip ir man vasario 22 d. prisiųstasis, raportu ir Šiaulių miesto gyventojų nusiskundimu visiškai nebeturint

duonos, kreipėsi į mane su paaiškinimu, kuriame, aprašydama kai kurias aplinkybes ir potvarkius, liečiančius gyventojų išmaitinimą, ypatingai Šiaulių ekonomijos, prieina išvadą, kad dėl paaiškejusių besiteiraujant priežasčių šią ekonomiją reikėtų paimti į sekvestrą ir kad valstiečių išmaitinimui reikėtų užpirkti grūdų jos savininko kunigaikščio Zubovo sąskaita. Kadangi šių dvarų tvarkymui dėl jų didelių atstumų reikia turėti tam skirtų žmonių, o grūdams užpirkti nemaža pinigų, kurių gubernijos valdyba neturi, tai dėl to ji negalinti imtis sekvestro.

Aš pristatau gubernijos valdybos paaiškinimo originalą ir gautąjį iš Šiaulių žemės komisaro grūdų pavyzdį j. m. nuožiūrai, pareikšdamas iš savo pusės, kad patogiausia būtų suteikti maisto paramą Šiaulių ekonomijos valstiečiams ir kitiems Žemaitijos gyventojams, kurie iš tikrųjų reikalingi, pristatant jiems grūdų iš uostinių miestų: Rygos, Liepojos ir Klaipėdos. Šie grūdai būtų grąžinti natūra, upių ledams išėjus, iš būsimųjų derlių arba apmokėti pačių dvarininkų pajamomis; valdybos numatomasis grūdų pristatymas iš Gardino gubernijos vandens keliu gali būti įvykdytas ne anksčiau, kaip upėse išėjus ledams, tam tikslui reikėtų iš anksto skirti nemažą sumą pinigų grūdams užpirkti ir jiems paruošti plukdymui.

Be to, ta proga turiu paaiškinti... 1806 m. gruodžio 10 d.... panaudojus Lietuvos gubernijoje kaimo atsargų grūdus kariuomenei maitinti, abiejose šiose gubernijose gyventojų maitinimas pajuto didelį trūkumą, taip kad daugelis dvarininkų jau ir tuomet nebegalėjo sušelpti savo valstiečių. Šis trūkumas Gardino gubernijoje papildytas iš pernykščių metų derliaus, tačiau Vilniaus gubernijoje dar ir dabar jaučiamas, ypač Žemaitijos dalyje, kur, kaip žinoma, buvo labai blogas derlius, o jei kuriose vietose ir galima buvo laukti kiek geresnio derliaus, tai, kariuomenei iš užsienio žygiuojant birželio mėnesį, nemaža buvo sunaikinta javų laukuose; dėl to daugelis valstiečių ne tik nustojo pajamų, bet neatgavo nė sėklos ir pasidarė savo dvarininkams sunkenybe. Nurodytas Vilniaus civilinio gubernatoriaus žiniaraštyje pernykščių metų trūkumas — 50 000 ketvirčių visai Vilniaus gubernijai ne tik patikėtinas, bet net labai kuklus, palyginant su tikrąja padėtimi, ką patvirtina aukštos grūdų kainos...

Aš laikau savo pareiga prašyti j. m., kad savo nuožiūra imtumėtės reikiamų priemonių būsimiems gyventojų maitinimo trūkumams užpildyti ir, be to, priminti, kad už paimtus praeitais metais iš kaimo atsargų grūdus priklausantieji pinigai iki šiol dar nesumokėti.

(Rus. — VCA Ggk 1807 m., b. 257 p. 31)

412. 1808 m. balandžio mėn. 11 d. Valstiečių engimas dvarininkės Ropienės dvare.

Iš pranešimo generalgubernatoriui.

Upytės pavieto Žadeikių seniūnijos valstiečiai savo prašyme man (parašas neįskaitomas) aiškina, kad dvarininkė Konstancija Ropienė, iš kurios jie valdo (žemę) iki gyvi, nesilaikydama inventoriaus, padvigubino beveik visus mokesčius ir prievoles ir tiek juos spaudžia, kad daugelis jų dėl priespaudos išmirė, o kiti išbėgiojo, dėl ko jie iškėlė bylą Vilniaus vyriausiojo teismo 2-jame departamente...

(Rus. — VCA Ggk 1808 m., b. 275 l. 5)

413. 1808 m. balandžio mėn. 23 d. Priemonės pajamoms padidinti iš valstybinių žemių valstiečių.

Iš iždo rūmų instrukcijos revizoriams.

1. Atvykus į vietą kiekviename seniūnijos palivarke ar kaime, reikia apžiūrėti kiekvieno valstiečio žemę ir pasėlius, taip pat jo ūkininkavimą bei gyvulius ir įsitikinti: ar pakankamai turi žemės ir šienaujamų pievų; patyrus gi, kad ūkis gerai vedamas, pranešti apie rūmų sumanymą žemę toliau palikti jiems; su tuo jiems sutikus, padaryti apskaičiavimą bei sutartį. Sutartis turi būti surašyta raštu su jų liudytojų parašais ir pateikta rūmams peržiūrėti ir patvirtinti. Už lažo ir gvoltų dienas paskaityti ne brangiau kaip po 18 grašių, pėstiems gi — po 12 grašių, valsčiaus šarvarkus panaudoti keltų, kelių ir tiltų taisymui; paskelbti jiems, kad nuo sargybos savaitinės ir paprastos naktinės, kurią eidavo pirmiau ekonomijai, dabar iš rūmų pusės atleidžiami, norint palengvinti jų buitį, kad daugiau laiko liktų žemei dirbti ir šiaip paskatinimui, bet ta sąlyga, kad paskirtoji duoklė (pinigais) laiku ir be užvilkinimo būtų atiduodama, savitarpyje vienam už kitą atsakant, tai yra už pirmąją pusę — nuo sausio 1 d. iki kovo 1 d., už antrąją — nuo rugsėjo 1 d. iki lapkričio 1 d., bet jeigu kuriam terminui pinigai nebūtų įmokėti, tada, atsižvelgiant į pasiteisinimus, rūmai už nerūpestingumą žemę išnuomos kitam.

2. Apžiūrėti ir patikrinti, ar nėra kuriame kaime tuščios žemės arba kieno nors atskirai valdomos, apie kurią rūmai neturi žinių; ją radus, smulkiai aprašyti ir pranešti rūmams patvarkymui ir apmokestinimui.

3. Užbaigus apžiūrėjimą ir sutvarkius reikalą viename kaime, tuojau pat, negaištant, vykti į kitą, kur atlikti tokį pat patvarkymą, nustatyti valstiečiams duoklę ir sudarytąją sutartį pasiųsti tuojau į rūmus, kad nesusikauptų jų daug ir nebūtų keblumo persiunčiant didelį kiekį raštų.

4. Reikia stengtis, kad pajamos padidėtų, neapsunkinant valstiečių, ypatingai karčiamų nuomas didinti: jeigu gi kur paaiškėtų esant reikalinga malūno pajamas padidinti sąryšyje su karčiamos statyba, apie tai pranešti rūmams.

5. Naujai pertvarkomuose inventoriuose, derinantis prie dvaro padėties, tiksliai surašyti viską, nieko nepraleidžiant ir neapsunkinant smulkmenomis, ypač kur būtų išnuomojamas kaimas, pažymėti valstiečių ekonominių žemių plotą ir kokybę, taip pat ir jų numatomas pajamas, kiekvienos gyvenvietės galimąjį pelną, lygiai ir kiekvienos gyvenvietės turimos žemės kiekį, valdiško kaimo atstumą nuo kito arba nuo artimiausio miesto ir užrašyti, kur valstiečiai parduoda savo gaminius.

6. Lažą skirti jiems pagal žemės dydį, bet jeigu pas ką jos pakankamai nebūtų, perduoti ją kitiems lažininkams su jų sutikimu, nemažinant tačiau už ją anksčiau nustatyto lažo.

7. Be įprastųjų ligi šiol buvusių sąlygų, jas paliekant, naujais potvarkiais nevaržyti valstiečių verslų, o jeigu jie kur apleisti ar visiškai užmiršti, — atnaujinti juos, kaip antai: sodus, tvenkinius, ežerus, malūnus, prekybines būdeles, krautuves bei kita, apie ką pranešti rūmams patvirtinti.

8. Be rūmų valdžios sutikimo kurių nors pakeitimų nedaryti, o ypač nenuvertinti. Bet jeigu būtų aišku, kad tokie pakeitimai iždui duotų naudą, neapsunkinant valstiečių, galima ir pačiam, nedelsiant, sutvarkyti visa taip, kaip naudingiau būtų, tik privalo apie tai tuojau pranešti rūmams.

9. Jeigu kuriame kaime yra šlėktų, turinčių atskirai valdžios žemių kieno nors leidimu ar raštu, tai padarius nuorašus, pateikti rūmams, — kuriuo pagrindu, kas ir ką valdo ir kiek moka iždui mokesčių.

10. Jeigu kur kaime yra činšinių šlėktų, kurie, apsigyvenę valdžios žemėse, jomis pilnai naudojasi ir moka tik činšą, tai pagal aplinkybes ir galimumą paskirti jiems tokią mokesčių proporciją, pagal kurią valsčiai eina lažą, o jeigu moka mokesčius ir atlieka prievoles, tada juos sulyginti su valstiečiais ir pranešti apie tai rūmams.

11. Pavieto miestuose, kur yra valstybinių namų, apžiūrėti, kokia jų būklė, ir padaryti jų tinkamą aprašymą, nurodant, kokios naudos jie valdžiai duoda ir kokių remontų reikalingi, o jeigu dar atsirastų ir kitų (pajamų) straipsnių, apie kuriuos rūmai neturi žinių, tai jų nepraleisti, pasistengti juos atnaujinti ir pateikti rūmams atitinkamam dėl jų patvarkymui.

12. Gavus žinių, kad kas be teisėto pagrindo naudojasi valstybine žeme, apie tai pranešti rūmams, išdėsčius visas aplinkybes, žodžiu sakant, kas tik būtų iždui naudinga, nieko neapleisti, stengtis padidinti iždo naudą, neapsunkinant gyventojų, ir apie visa tai pranešti rūmams.

13. Visuose valdžios žinyboje esančiuose ir administracijai perduotuose kaimuose surašyti rūmų patvirtintą įsakymą vaitui, o kur jo nėra — dešimtininkui ir būtinai jam išaiškinti nustatytas prievoles.

14. Jeigu kur yra pakankamai žemės, o šeimose maža darbininkų, kitose gi jų per daug ir nelygiai nustatytas lažas, tada jų sutikimu, kad žemė nestovėtų tuščia, paskirstyti ją kiek galima lygiau.

15. Visose valdžios žinybos gyvenvietėse apžiūrėti 1799 metų įsakais įkurtus grūdų magazinus, ar supilama juose kiek reikiant grūdų ir kokia jų padėtis, apie visa tai pranešti rūmams.

16. Jeigu kur valstiečiai nusiskųstų dabartiniais administratoriais arba seniūnijų vyresnybe ir įvairios rūšies valdytojais, turinčiais valstybinių dvarų, ten kiekvienos kuopos ar valsčiaus sueigos skundą išžiūrėti vietoje ir, jei galima, neatsiklausus aukštesnės valdžios, čia pat patenkinti, bet jeigu būtų tokių skundų, kad valstiečiai pernelyg nuskriausti, tai, paėmus iš jų surašytą skundą, be užgaulės ir kiek galima atsargiau pranešti rūmams, kad kartais dar neišsprendus reikalo, nesukeltų nepaklusnumo.

17. Reikalauti iš dabartinių administratorių arba valdytojų, ar jie vykdė anksčiau išleistas ir karo gubernatoriaus pono generalfeldmaršalo kunigaikščio Nikalojaus Vasiljevičiaus Repnino patvirtintas taisykles dėl neapsunkinimo valstiečių prievolėmis, apie ką sužinojus, tuojau smulkiai pranešti rūmams.

(Rus. — VCA Ggk 1808 m., 135 l. 4—7)

414. 1809 m. balandžio mėn. 24 d. Valstiečių išnaudojimas ir engimas kunigų valdomose žemėse.

Žarėnų parapijos posėdininko Račkausko raportas Telšių apsk. žemės teismui dėl Varnių klebono Nezabitauskio smurto.

Gavęs Saušilų kaimo, priklausančio Varnių klebonijai, gyventojų pranešimą, kad Varnių klebonas kunigas Kiprijonas Nezabitauskis, nuvažiavęs į šį kaimą, engiąs, daužąs ir sužalojąs gyventojus, kitus, sutarties terminui nepasibaigus, iš pirktų namų smurtu išvaraąs, šio mėnesio

24 dieną nuvažiavau ten ir mačiau Joną Levanauską sukruvintą, jo veidą nuo smūgių pamėlynavusį ir ištinusį, o nežinodamas, kuriuo būdu tai įvyko, iš gyventojų vienodai patyriau, kad minėtasis Varnių kunigas klebonas minėtajam Levanauskui be jokios priežasties skėlė antausius, iki iš nosies ir burnos paplūdo kraujas, draskė jį už plaukų nusitvėręs, sviedė į žemę, paskui, liepęs jį palaikyti, mušė bizūnu iki soties; Teresę Raibušienę, kuri keliaklupsčia prie kojų maldavo liautis tiek tironizavus, taip pat sumušė bizūnu. Saušilių gyventojams sumokėjus kovo mėnesio termino mokesčius ir gavus pažymėjimą apie sumokėjimą, pakartotinai pareikalavo iš kiekvieno gyventojo sumokėti jam po 4 rublius; praėjusių metų rugsėjo mėn. terminu paėmė nuo 9 dūmų mokesčius po 9 rublius, o nuo naujakurių po 4½ rublio. Šlėktą Tamošių Rimgailą, turintį Saušiluose pirktus namus ir pagal 1807 m. lapkričio mėn. 12 d. sudarytą trejiems metams sutartį, terminui nepasibaigus išvarė, iš anksto nusiuntęs žmones baigti arti laukus... Tokiu atveju iš savo pusės nieko daugiau negaliu bepadėti ir laikau pareiga raportuoti apie tai teismui.

(Lenk. — MAB KN 133)

415. XIX a. pradžia. Valstiečių valdymo tvarka ir reikalų vedimas Ariogalos seniūnijoje.

Iš 1837 m. revizoriaus ataskaitos.

Šioje valdyboje yra reviziniai registrai, eilinės rekrūtų knygos, valsčiaus teismo nuosprendžių knygos, visuomeninių sumų pajamų ir išlaidų knygos, magazinų ir kiti raštai, siunčiami vietinės valdžios organų, liečią valstiečių ir viršaičių prievolių įvykdymo tvarką; bet šios knygos buvo surinktos iš įvairių rankų, kaip antai, iš dvaro valdybos, kaimo seniūnijos ir jos narių kiemų; todėl lyg ir niekas nelaikė savęs įpareigotu laikyti jas savo atsakomybėje. Žiūrėti dorovingumo, šalinti per ilgą laikymą bepasių žmonių ir išdavinėti pasus laikinai išvykstantiems valstiečiams yra kaimo seniūnijos pareiga, tačiau kartu su tuo žemės policijos srityje nuolat turi įtakos Ariogalos miestely esą žemės teismo posėdininkas ir raktvaitis.

Rinkliavų paskirstymas, skyrimas į rekrūtus ir kita vykdoma vienų viršaičių nutarimais ir potvarkiais. Dvaro valdybos valdžia kaimo žmonėms ir valstiečiams yra neribota, ir šie pastarieji besąlygiškai klauso jos. Valsčiaus viršaičiai pareiškė, kad jų valdymo patikrinti jokie valdininkai nebuvo atvažiavę, o jei kartais ir atvyksta apskrities striapčius, tai, sustojęs palivarke ir pabuvęs jame kurį laiką, išvažiuoja atgal, nereikalaudamas pas save kaimo valdybos. Yra žinoma, kad šis striapčius kartu su žemės teismo posėdininku neseniai tikrino atsarginį magaziną ir jo knygoje tai atžymėjo. Dvarą nuo seno tvarko bajoras Buinovskis, kuris tokio valdymo teisei nei sutarties, nei įgaliojimo nepateikė ir pareiškė jų neturįs... Kai kurie iš jų (valstiečių) neturi ūkyje reikalingų gyvulių, tuo tarpu smuklių skaičiaus padidinimas buvo kai kurių valstiečių neblaivumo priežastimi. Nors pagal inventorių valstiečiams yra paskirtos vasaros ir žiemos darbo dienos, tačiau ekonomija vartoja jas savavališkai be apskaitos ir be įrašymo į knygeles, kurios turi būti pas valstiečius, bet kurių šie neturi; Negirvų gi kaimo, esančio netoli Ariogalos miestelio, valstiečiai yra ypač perkraunami lažu — po 5 dienas į savaitę nuo kiemo: pėsčiųjų po 3 ir su pora arklių arba jaučių po 2 dienas. Bet jeigu nustatytu

laiku valstiečiai neįvykdytų terminuotų dienų, tai jos yra atliekamos kitu laiku be papildomo apkrovimo. Be to, valstiečiai yra verčiami atlikti keliones į Rygą ne nuosaviems palivarko gaminiams vežti, o žydams, priešingai jų nuomos sutarties su palivarku dėl vežimų sąlygoms, su perdaug dideliu kroviniu. Yra daug valstiečių žemės sklypų, kuriuos palivarko valdyba valdo arba atiduoda nuomon pašaliniams asmenims, be to, ji atėmė savo naudai ir pusę sklypų tų žemių, kuriose buvo įkurdinti valstiečiai, nors dvare yra pakankamai šeimų, visai neturinčių žemės, ir todėl priverstų arba tarnauti su žmonomis ir vaikais valstiečiams arba užsidirbti maistą pas pašalinius. Tokios, kaip aukščiau paaiškinta, žemės palivarkas naudojo virš 400 dešimtinių. Ariogalos miestelio valstiečių gyvuliams ganyklų nepakanka. Tai įvyko todėl, kad šiam miesteliui priklausančios pievos yra paimtos palivarko ir atiduotos nuomon pašaliniam asmeniui. Už Dubysos upelio į du valstiečių kiemus, kurių šeimininkai prieš jų norą palivarko yra perkelti į Ariogalos miestelį, prieš 4 metus yra įleisti žydai ir tuose kiemuose yra įkurtos 2 smuklės. Visu tuo įrodoma, kad valdytojas inventoriaus ir taisyklių apie patikėtus dvarus daugelyje straipsnių neįvykdė.

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 43 b. 26465 l. 67—69)

416. XIX a. pradžia. Apie valstiečių žemdirbystę ir žemės ūkio padargus.

Iš Vilniaus gubernijos valstybinių turtų aprašymo.

Laukai ariami arklais su vienu ar dviem geležiniais noragais ir akėjami akėčiomis, būtent: Vilniaus, Ašmenos, Trakų, Upytės ir Užnerio apskrityse — arklas dviem jaučiams arba dviem arkliams; kitose gi vietose vienam arkliui; akėčios vienam arkliui. Kauno apskrityje į arklą kinkoma po 2 jaučius arba arklius, o į akėčias po 2 arklius.

Paprotys kinkyti po porą jaučių į didelį arklą ir akėčias yra išlikęs nuo senų laikų; vienkinkius mažus arklus ir akėčias įvesdino čia seniai gyvenantieji rusų ir prūsų atsikėlėliai. Šį žemės dirbimo būdą daugelis pačių valstybinių valstiečių laiko lengviausiu, bet drauge nemeta savo papročio, sakydami, kad jis jiems tekęs nuo senėvių ir kad reikiamam skaičiui arklių išlaikyti esančios reikalingos didelės išlaidos, o jaučiai galį prasimaitinti šiaudais, pridėjus truputį šieno ir pelų; be to, jiems nereikia gerų ganyklų, kurių valstiečiams ir taip nepakanka.

Kitas, taip pat nuo seniai veikiąs įprotis, praktikuojamas kai kurių apskričių valstiečių, yra kinkyti jaučius į arklą arba akėčias, pririšant jų ragus prie storos lazdos taip stipriai, kad jie negalėtų jos ne tik numesti, bet ir pasukti sprando į šonus; prie šios lazdos vidurio pririšamas grąžulas, pritvirtintas prie arklo ar akėčių. Dėl šio įpročio gyvuliai labai išvargsta ir neretai gaišta, jaučių ragai vasaros metu nuo stiprios įtampos nuostabiai įkaista, ir nors valstiečiai ir net patys valdytojai tokiam įpročiui nepritaria, tačiau nuo jo neatsisako, laikydami, kad jie nemoką įpratinti jaučių traukti jungo.

Neginčytina, jog esama tokio dirvožemio, kuris dėl kietumo reikalingas arti dviem jaučiais, bet tokio dirvožemio labai maža.

Apskritai, valstiečiai labai mažai tesirūpina žemės dirbimu. Ten, kur dvarininkai dėl savo žemės kietumo ją suaria po 3 kartus, o dėl minkštumo ir lengvumo voluoja ypatingu volu, — valstiečiai tą darbą tedirba

po 2 kartus, o volai labai retai tevartojami; be to, jie nesirūpina, kad ariant kiekvieną vagą, velėna visiškai apsiverstų iki mažiausio gabaliuko ir kad tokioje padėtyje liktų tol, kol visiškai perpus piktžolės ir šiaudai ir kad žemė būtų pasėliams pakankamai giliai išpurenta ir išvagota atliekamam vandeniui nutekėti.

Laukai trešiami gyvulių mėšlu: palivarkų didesniu, o valstiečių mažesniu kiekiu, ir nors visi žino, kad vietinės žemės derlingumas priklauso nuo jos patręšimo laipsnio, tačiau daugelis tuo mažai tesirūpina ir dažnai sėja laukus visiškai be mėšlo ir iš viso mažai stengiasi pasirūpinti pakankamai mėšlo, jį naudingai paruošti ir suvartoti. Beveik visuose dvaruose išvežtas į laukus mėšlas negreitai iškratomas ir apariamas, o ir patsai aparimas atliekamas taip nerūpestingai, kad beveik trečdalis mėšlo matyti žemės paviršiuje ir nereikalingai žūva nuo saulės ir oro.

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 43 b. 26465. l. 30—33)

417. XIX a. pradžia. Valstiečių rekrūtinės ir kitos prievolės.

Iš 1837 m. revizoriaus sudaryto Ariogalos seniūnijos aprašymo.

Eilinių rekrūtinių sąrašų sudarymu rūpinasi iždo rūmai, komanduodami savo valdininkus. Nutarimus tiek dėl atidavimo į rekrūtus, tiek ir dėl visų kitų rekrūtų pasirašo tiktai vaitas ir 3 kviestiniai. Iš praėjusių metų knygos matyti, kad nutarimas atiduoti į rekrūtus vieną valstietį be eilės pasirašytas tik seniūnų, nedalyvaujant bendruomenei. Vieno rekrūto atidavimas, kaip matyti iš knygų, atsieina vidutiniškai iki 187 rub. asignacijomis. Kariuomenės pasiskirstymą po butus nustato zemskinė policija be pranešimų, o apie tinkamą kareivių užlaikymą kvitus duoda seniūnas kiekvieno to kaimo, kuriame buvo paskirstyti kareiviai. Kareiviai ypatingo davinio iš šeimininkų negauna, o tenkinasi tuo pačiu maistu, kurį valgo šeimininkai, išskyrus duoną. Kadangi šiuo metu maža praeina kariuomenės, pastotės jai imamos retai ir reguliariai, o areštuotiems gabenti duodama per metus iki 30 pastočių, nemokant kelpinigių.

Pastotėms į žemės teismą imama du kartus per metus po du porinius vežimus 8-oms dienoms, o rakto vaitui 4 kartus per metus po 6 poras arklių pakinkytus vežimus ir 2 arklius pabalnotus vienai savaitei laiko. Vieškeliui ir pakelėje esančiam tiltui taisyti Ariogalos seniūnijos valstiečiams yra paskirtas nuolatinis 7-ių varstų ruožas, ši prievolė nustatyta proporcingai, atsižvelgiant į kitus gyventojus.

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 43. b. 26465 l. 65—66)

418. 1811 m. gruodžio mėn. 3 d. Pabėgusių baudžiauninkų gaudymas.

Raštas, duotas Kuršėnų teisėjo dvarininkui Milaševskiui.

1811 metų gruodžio 3 dieną teikiu šį liudijimą kuršėniškiams žmonėms, būtent: Martynui Milaševskiui, Motiejui Viesniušui, ieškantiems savo žmonių bėglių Motiejaus Vyšniausko, Kazio Vyšniausko, Andriaus Jėckos, Baltraus Šuipio, Mykolo Šuipio, Juozo Kukanausko, Juozo Koveros. Kur tie bėgliai atsirastų ar būtų aptikti, bet kurie pareigūnai prašomi juos išduoti ir pagelbėti pagal valdinį įsaką. Tą liudijimą savarankišku parašu tvirtinu. Duotas Kuršėnuose. Anupras Montvila, Kuršėnų urėdas.

(Lenk. — MAB f. A 677 l. 2)

419. XIX a. pradžia. Valstybinių žemių nuniokojimas ir jose gyvenančių valstiečių nuskurdimas dėl tų žemių atidavimo nuomon.

Iš Vilniaus gubernijos valstybinių turtų aprašymo.

Revizijos metu rasta šitokia nuomojamų dvarų būklė. Retai kuris apdovanotųjų valdytojų gyveno dvare ir pats jį žiūrėjo; dvarai atiduoti valdyti privatiems asmenims, ir kai kurie administratoriai jau pagal patį pavadinimą yra nuomininkai, vadinasi, ir slapti valdytojai, o kai kurie šios rūšies dvarai Iždo rūmų buvo įvairiomis progomis atiduoti administruoti valdytojo sąskaita atsiskaitytinai arba pagal pajamų apskaičiavimą, o taip pat išnuomoti privatiems asmenims iš varžytynių. Dalis šių administratorių, turėdami šitokį pavadinimą, būdami įgalioti, išdalijo dvarą valdyti taip pat privatiems asmenims. Bet iš tikrųjų tie įgaliotiniai buvo administratoriaus nuomininkai.

Paprastai dvylikamečiai nuomininkai-valdytojai elgiasi šitaip: vieni apsirūpino dvarui valdyti įgaliojimais, patvirtintais apskričių teismuose, o dauguma kitų vadinamųjų dvarų valdytojų neturėjo tam reikalui iš valdytojų jokių dokumentų arba, nenorėdami jų parodyti, sakėsi jų neturį; kai dėl ekonomų ir kitų, dvaruose tarnaujančių asmenų, tai su jais net nebuvo įpročio sudarinėti sutartis. Be to, kai kurie valstybiniai dvarai arba jų dalis buvo išnuomoti žydams ir jų valdomi.

Apdovanotieji valdytojai, kurie patys gyveno dvaruose, saugojo ribų neliečiamybę, tačiau toji apsauga nesulaikydavo kaimynų nuo pretenzijų į valstybines žemes ir nuo jų užgrobimo smurtu. Kai dėl nuomojamų ir administruojamų dvarų, tai valdytojai juos gynė labai silpnai: visų pirma todėl, kad jie valdė juos trumpą laiką; antra — jie nenorėjo turėti dėl valstybinės žemės negrąžinamų išlaidų, trečia — nenorėdavo vaidytis su dvarininkais ir pakamarių teismų nariais ir ketvirta — kai kurie nuomininkai patys turėjo ginčo bylų su valdžia.

Vilniaus gubernijoje nedaug tebuvo tokių valstybinių dvarų valdytojų, kurie, atsižvelgdami į bendrą arba atskirų valstiečių skurdą, teikė jiems pagalbą daugiausia iš žmoniškumo, be jokios sau naudos; kiti valdytojai teikė pagalbą valstiečiams gyvuliais, grūdais ar pinigais, reikalaudami už tai atidirbti arba grąžinti paskolą su procentais.

Kai kurie valdytojai išnaudojo valstiečius savo asmeniniams patarnavimams, darbams pagal prievolines darbo normas ir nuosavuose dvaruose.

Valstiečiams paskirtus žemės sklypus valdytojai retai kada keisdavo, bet visiškai atimdavo dėl įvairių priežasčių, būtent valstiečiams neatlikus privalomųjų prievolių, jiems blogai elgiantis, o dažniausiai ta dingstimi dengiant savo gobšumą: mat, atiduodami tą sklypą pašaliniams, galėdavo gauti didesnį mokestį, o tuo atveju, jei ši žemė vėl pereitų į valstybinio valstiečio rankas, kad turėtų pagrindą versti jį mokėti šiuo būdu jau padidintą sumą. Kai kada valstiečių tuštynės, ypač geresnės rūšies, kartą prijungtos prie palivarko žemės, pasilikdavo prie jų negrąžinamai visiems laikams; be to, beveik visuose valstybiniuose dvaruose yra išarta miškuose kirtimų ir nenaudojamos žemės ir tuo būdu padidintas palivarkų skaičius ir jų dirbamasis plotas.

Karčiamos ir smuklės, palyginti su inventoriuose pažymėtu skaičiumi, pagausėjo beveik visuose dvaruose, o kai kur įvestas degtinės pardavinėjimas valstiečių namuose. Valdytojai skatino šitaip daryti, siekdami savo naudos, o kai kada atsižvelgdami į kai kurių kaimų tolumą nuo leistų karčiamų.

Priklausančią iš valdytojų akcizo rinkliavą už teisę laisvai varyti degtinę dvaruose daugeliu atvejų mokėdavo valstiečiai, lygiai taip pat už kai kuriuos valdytojus tokiu pat būdu buvo mokamas invalidumo kapitalas ir kvarta.

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 43 b. 26465 l. 35—39.)

420. XIX a. pradžia. Raseinių seniūnijos ūkis ir valstiečių padėtis.

Iš 1837 m. seniūnijos aprašymo, sudaryto generalgubernatoriaus kanceliarijos.

Dvaro žemės plotas

Kadangi ši seniūnija nebuvo matuota ir žemės kiekis ir rūšis 1798 metų inventoriuje nebuvo pažymėti, jos tikrą plotą nustatyti neįmanoma; o iš valstiečių apklausinėjimų apie javų pasėlius ir surenkamo šieno kiekį susidaro apytikriai toks vaizdas: dirbamos žemės 1 674 dešimtinės 7 sieksniai, pievų — 990 dešimtinių, ganyklų — 350 dešimtinių, sodybviečių, kelių ir upių — 200 dešimtinių, nenaudingos — 150 dešimtinių, miškų — 9 526 dešimtinės, atžalynų — 2 368 dešimtinės, iš viso neginčijamai valdoma 15 258 dešimtinės, gretimieji valdo 3 068 dešimtines 56 sieksnius. O iš viso žemės 19 201 dešimtinė 1 244 sieksniai. Šiame dvare palivarkinių žemių ir ūkinių įrengimų nebuvo; dabar Vainorų[1] kaimo užuribyje įrengtas nedidelis palivarkas buvusiame prieš 20 metų valstiečio sodybvietės sklype. Šiame palivarke yra 30 dešimtinių ariamos žemės, 37 dešimtinės pievų ir dar atokiai 53 dešimtinės pievų.

Valstiečiai turi 1 044 dešimtines ariamos žemės, 580 dešimtinių pievų, be to, išnuomojama privatiems asmenims 630 dešimtinių ariamos žemės ir 320 dešimtinių pievų. Žemė dirbama trilaukiu būdu. Žemės ūkio padargai naudojami paprasti: arklas su dviejų jaučių jungu ir akėčios su pora arklių. Laukai įdirbami neblogai, jie arti valstiečių sodybų, į juos sėjami rugiai, kviečiai, miežiai, avižos, sodinamos bulvės ir sėjami linai; gi kanapės auginamos tik namų reikalams. Palivarke, nesant ekonominių registrų, pagal valstiečių valdytojo parodymus, pasėliai davė tokius derlius, imant šešių paskutiniųjų metų vidurkį: rugiai — septintą grūdą, kviečiai — šeštą, miežiai — šeštą, avižos — penktą, bulvės — septintą ir linai — trečią grūdą; žemės ūkio produktai parduodami Raseinių mieste, kur kainos, imant praėjusių kelerių metų vidurkį, buvo tokios: rugiai (pūdas) — 2 rub. 50 kap., kviečiai — 4 rub. 30 kap., miežiai 2 rub. 40 kap., avižos — 2 rub. 40 kap., šieno 12-os pūdų vežimas 1 rub. ir linų 1 rub. 15 kap. sidabru.

Palivarko ūkis

Viename lauke sėjama ligi 10 dešimtinių žemės ir nušienaujama 37 dešimtinės pievų; žemdirbystės patobulinimų nepadaryta jokių. Gyvulių dabar turima: arklių — 4, karvių 40, kurių mėšlu tręšiama iki 10-ties dešimtinių dirvos.

Dvaro kapitalo apyvarta

Svarbiausios dvaro išlaidos nustatytos šios: palivarko ekonomui samdyti ir išlaikyti 100 rublių, o kadangi palivarkui skirto lažo tik nuo dviejų Varkalių kaimo valstiečių kiemų nepakanka, dviem bernam ir

[1] Vainorų kaimas yra 8 km nuo Šiluvos.

tiek mergų ir vienam piemeniui samdyti ir išlaikyti ir ūkiškiems trobesiams ir žemės ūkio padargams palaikyti skiriama 130 rublių, valdytojui bendrai viso ūkio priežiūrai ir jo raštininkui samdyti ir išlaikyti 550 rub., — iš viso 780 rublių sidabru. Pagal 1798 m. inventorių iš šios seniūnijos valdytojo naudai iš įvairių straipsnių pajamų tenka 3 021 rub. $6^3/_4$; bet 1804 metais, Raseinių rotušės parodymais, rinkliava nuo kai kurių apskrities miesto — Raseinių gyventojų, kuri buvo laikoma valdžios pajamų dalimi, iš viso 389 rub. valdančiojo senato įsaku, atiduota to paties miesto reikalams ir dispozicijai; taigi Raseinių seniūnijos metines pajamas pagal inventorių sudaro šie straipsniai, būtent: valstiečių činšas — 728 rub. $7^1/_4$ kap., karčiamų nuompinigiai — 710 rub. 93 kap.; iš kelionių į Liepoją — 165 rub. 60 kap.; pašaliniams asmenims nuomojamų žemių nuompinigiai sudaro 115 rub. 77 kap.; už šieną — 60 rub.; už lažines dienas 763 rub. 20 kap., už duokles 87 rub. $37^1/_2$ kap., o iš viso 2 631 rublis 14 kapeikų sidabru.

Valdytojo gi nuo senų laikų gaunamas iš šios seniūnijos pajamas sudaro šie straipsniai:

Nuo pasėlių palivarke 11-os ketvirčių rugių, numatant derliaus 6-ą grūdą, bus 66 ketv., kiekvienas po 2 rub. 50 kap.	165 rub.	
Už vasarojų	165 rub.	
Už to paties palivarko pievose nupiauto šieno 150 vežimų po 12 pūdų	150 rub.	
Už 350 tokių pat vežimų šieno, valdytojo surenkamo atskirose pievose	350 rub.	
Nuompinigių iš malūno prie palivarko . . .	40 rub.	
Nuompinigių iš 5 karčiamų	510 rub.	
Už pašaliečiams nuomojamą žemę	1 493 rub.	50 kap.
Nuo valstiečių činšo ir iš atliekamų į Liepojos miestą kelionių	1 287 rub.	65 kap.
Už 6 360 lažinių dienų, kurias valstiečiai atidirba to paties inventoriaus pagrindu nuosavame valdytojo dvare, vadinamame Makniškiais arba Paraseiniais, pagal inventorinę kainą už dieną po 12 kap.	763 rub.	20 kap.
Už duoklę iš valstiečių pagal tą pačią inventorinę kainą	19 rub.	81 kap.
Viso . .	4 944 rub. sidabru	16 kap.

Atsiskaičius išlaidoms 780 rub., gryno pelno lieka 4 164 rub. 16 kap. Vietos žiniomis apytikrė šio dvaro, neskaitant miško, vertė įkainojama 85 000 rublių sidabru; dėl to dabar gaunamos pajamos sudaro iki 5% kapitalo.

Valstiečių ūkis

Valstiečiai, pagal jų parodymus ir jų pasėlių apskaičiavimus, turi 1 044 dešimtines ariamos žemės ir 580 dešimtinių pievų. Gyvulių jie turi iš viso: arklių — 247, jaučių — 183, karvių — 279, avių — 404, kiaulių — 393, ožkų — 88, kurių mėšlu tręšiama iki 155 dešimtinių dirvų. Pasėlių laukai duoda derliaus: rugiai septintą grūdą, kviečiai — šeštą, miežiai — penktą, avižos — penktą, bulvės — šeštą, linai — trečią; kitu verslu valstiečiai neužsiiminėja; nuskurdusių šeimų nėra.

Valstiečių padėtis

Statybos medžiagą, kuolus, žagarus ir malkas valstiečiai gauna iš valdiškų savo seniūnijos miškų Iždo rūmų patvarkymu pagal sąmatas. Lažiniai valstiečiai, imant valstiečių laukų derliaus vertės vidurkį pagal keleto praėjusių metų duomenis, atskaičius visus mokesčius ir išlaidas ūkiui palaikyti, be činšo, iš žemės ūkio turi grynų pajamų 13 665 rub., — vienam valstiečiui tenka po 33 rub. 8½ kap.; nelažiniams gi 64 darbininkams uždarbio tenka po 17 rub., kas sudaro bendrai viso pajamų 15 153 rub., iš kurios išvedama kiekvienam vyriškos lyties žmogui po 30 rub. 52½ kap. sidabru.

Valstiečių prievolės dvarui

Pagal 1798 m. inventorių nustatyta, jog, nesant seniūnijoje palivarko, lažą atlikinėti reikia valdytojo nuosavame dvare, kuriam nustatyta per metus 6 360 lažinių dienų, o be to, derliui nuimti seniūnijai priklausančiuose laukuose 400 dienų sumokėti činšo 733 rub. 87½ kap. sidabru; iš pastočių — 165 rub. 60 kap.; duoti duoklę verpalais iš nuosavų linų — 311 lankčių, žąsų — 59, kiaušinių — 13 kapų ir 40 štukų, apynių — 4 pūdus, dabar gi, padidinus činšą valstiečių kiemams, valstiečiai atlieka per metus 6 448 dienų lažą valdytojo nuosavame dvare, vadinamame Paraseiniais, o be to, Varkalių kaimo du kiemai atlieka lažą vasarą po 4 dienas, o žiemą po 3 dienas per savaitę. Aukščiau minėtame Vainorų palivarke činšo moka — 1 122 rub. 5 kap., o už pastotes — 165 rub. 60 kap., be to, duoda duoklę: žąsų — 22, vištų — 44, kiaušinių — 440 ir verpalų — 136½ lankčio; činšas ir duoklė suskirstyta lygiomis, atsižvelgiant į valstiečių turimos žemės kiekį, valdytojo nuožiūra, be Iždo rūmų žinios. Valstiečių kiemų dabar yra 87, iš kurių 35 kiemai neatlikinėja jokio lažo ir neduoda duoklės, o moka vien tik činšą nuo 25 iki 100 rublių; 32 kiemai atlikinėja lažą ir kai kurie jų duoda duoklę ir moka činšą nuo 2-ių iki 13 rub. 20 kap., o 20 kiemų duoda tiktai duoklę ir moka činšą nuo 15-os iki 30 rub. sidabru; visi gi kiti mokėjimai nesutinka su inventorių nuostatais ir daugiau ar mažiau yra padidinti.

Valstiečių apsauga nuo viršnorminio apkrovimo prievolėmis

Atidirbtos lažo dienos, o taip pat duotoji duoklė ir valstiečių činšo įmokėjimai atžymimi valdytojo vedamame registre, be to, duoklės ir činšas įrašomi į valstiečių turimas knygeles, o atliktasis lažas į jas neįrašomas ir šiam reikalui knygelių neturime.

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 43 b. 26465, I d. l. 48 a — 51)

421. 1820 m. vasario mėn. 20 d. Skuodo valstiečių prievolės žemvaldžiui.

Iš Sapiegų dvarų surašymo.

1. Pagal šį inventorių priklausantį činšą valstiečiai privalo mokėti kasmet nuo šv. Mykolo iki Naujųjų metų be mažiausios nepriemokos. Nesumokėję negalės išvengti turto pardavimo valdytojo naudai iš viešųjų varžytynių.

2. Činšas turi būti sumokėtas auksinais arba taleriais, arba taip pat rubliais, žiūrint kaip pareikalaus (dvaro) iždas, o už dukatą valstiečiai turės mokėti tuo kursu, koks jis tuo metu bus, kai činšas bus reikalaujamas taleriais arba rubliais, bet ne mažiau kaip po 9 ortus taleriui arba po 20 lenkiškų auksinų rubliui. Nustatytasis auksinais činšas privalo būti visuomet mokamas taleriais.

3. Kadangi šiuo inventoriumi valstiečių kasa panaikinta, visos jos iki šiol turėtosios operacijos bus atliekamos dvaro iždinėje, išskyrus valstybinius mokesčius ir mokėjimus už rekrūtus arba jų atidavimą; taip pat numatytiems reikalams, kaip viešosios išlaidos atstovaujant valstiečių interesams ir apmokėjimas pašto susisiekimo, kaip išlaikomo tiesiogiai valstiečių reikalams, visa tai valsčius įprastais mokėjimo terminais lygiu prievolės paskirstymu turės išrinkti ir įmokėti į atskirą prie Skuodo dvaro laikomą kasą dvaro nustatyta tvarka.

4. Nuo kiekvieno činšo mokamo dukato (išskyrus už sodybas ir ganyklas) valsčius kasmet privalo atidirbti valdytojui 1 dieną lažo, su kuo ir kur nurodys dvaras. Nuo kiekvieno ūkininko priklausančių dienų skaičius nurodytas šiame inventoriuje, tačiau norintiems išsilaisvinti nuo lažo dienų, kurios dvarui nebus būtinai reikalingos, leidžiama mokėti už kiekvieną dieną po 2 lenkiškus auksinus taleriais.

Nuo lažo prievolės atlikimo atleidžiami:

Pirma, Sedos rakto ir Grustės vaitystės Dagių suolininkijos valstiečiai, nes šių vietovių ūkininkai patarnauja dvarui, dirbdami daržus ir atlikdami keliones ir, be to, dar gyvendami prie vieškelio, turi dažnai atlikti pastočių prievoles ir pakęsti įvairią priespaudą bei vargus.

5. Kadangi Skuodo ir Sedos ūkininkai neatlieka dvarui jokių prievolių, už tai privalo mokėti į iždą prie činšo po 16 lenkiškų auksinų taleriais nuo kiekvieno sodybinio valako, o Sedos karužijos Trumplaukės kaimas po 17 lenkiškų auksinų dėl to, kad, turėdami daug samdinių, už juos prievolių nemoka.

6. . . .Jei būtų reikalinga taisyti malūnų užtvankas bei pylimus, valstiečiai tos apylinkės, kurioje yra malūnas, privalės padėti atlikti eilinius šarvarkus. Be to, visas viešąsias prievoles, jų tarpe kelių ir tiltų taisymą, turės atlikti savo dienomis.

7. Valstiečiai privalės kasmet nuo kiekvienų 10 valakų pristatyti į valdytojo statybas, į tą vietą, kur nurodys dvaras, po vieną 6 uolekčių ilgio, 3 uolekčių pločio ir $1^1/_2$ uolekčio aukščio vežimą akmenų. Bet jei dvaras dėl būtino reikalo per metus jų daugiau pareikalautų, valstiečiai neturi vengti šios pagalbos, o vienų metų pristatymo perviršis bus įskaitomas į kitų metų prievolę.

8. Išvežimą medžiagų iš miškų, tiek iš svetimų, tiek iš savų, o taip pat atvežimą plytų ir čerpių iš dvaro ar svetimos plytinės, lygiai ir kalkių į fabriką, kur grafystės dvaras nurodys, valstiečiai turės atlikti savo dienomis, tačiau ne daugiau, kaip dvi prievolės normas, pažymėtas inventoriuje, vieną kartą per metus; bet jei statyba pareikalautų dar daugiau, kaip norma nustatyta, dvaras užskaitys tai į lažo dienas.

9. Malkas kurui Skuodo, Ylakių ir Sedos dvarams, o taip pat valstiečių gydytojui ir vaistinei pagal reikalą, senu papročiu iš dvaro girių, į kurias vietinė administracija išduos paskyrą, o taip pat malkas dvaro plytinei tiek iš dvaro girių, tiek iš Kuršo vaitystės valstiečiai privalės pristatyti savo dienomis; o kurą valstiečių chirurgams (felčeriams), po 6 kubinius sieksnius per metus kiekvienam, visas valsčius paeiliui yra įpareigotas pristatyti iš dvaro miškų.

10. Šiaudų kūlių įvairiems dvaro trobesiams dengti, o tarnautojams pagal lentelę trintų, o taip pat akselio ir pelų grafystės vietos administracijai turės senu papročiu pristatinėti iš vaitysčių pagal turimą žemės plotą.

11. Trejopų grūdų, būtent: rugių, miežių ir avižų, vištų kiaušinių ir šieno klebonų ordinarijoms pagal pateiktą lentelę, o taip pat dvaro magazinams atsargai ir nenumatytam sunaudojimui kiekvienų iš minėtųjų rūšių grūdų po 24 pūrus valstiečiai turės kasmet pristatyti proporcingai jų turimai žemei arba šiame inventoriuje nusakytomis normomis.

12. Jei valdytojas be siuntimo ko nors kasmet į numatytą vietą negalėtų apsieiti, tai jis įpareigotas teikti pagal kvitą tiek siunčiamiems valstiečiams, tiek žemininkams atitinkamą išlaikymą, o arkliui pašarą.

13. Nuo pareigos duoti pastotes kroviniams vežioti valsčius toliau atleidžiamas, tik atsiradus reikalui ką nors pergabenti nuo tos vietos į valdytojo rezidenciją, valstiečiai privalo pristatyti reikalingą pastočių skaičių pagal šiame inventoriuje nustatytų prievolių proporciją... Kai dėl pastočių, reikalingų keletai mylių, tai jas dvaro reikalams turės duoti valstiečiai iš eilės.

14. 1801 m. patvarkymu buvo panaikintos prievolės pristatyti į statybas piovėjus, lygiai taip pat duoti Skuodo dvarui sargą ir sargę ir Sedos dvarui sargą, o taip pat duoti vietos administracijai paršų, vištų, žąsų, sviesto ir sūrių, dėti Skuodo bažnyčiai metinių gražių mokesčius į valstiečių kasą, iš kurios tos prievolės iki šiol būdavo atliekamos; užtat uždrausta imti pagal seną paprotį prekyviečių rinkliavas ir nuompinigius, o taip pat laikyti pačiam valsčiui nuomojamas karčiamas ir malūnus, turint galvoje, kad valstiečiai, turėdami teisę varyti bravoruose svaigius gėralus ir malti girnomis grūdus, prisidėjo prie nuomų susmukdymo. Iš to kilo, kad valstiečiai, statydami savo subnuomininkus, turėdavo prie nuomų primokėti, kol šiuo inventorium valstiečių kasa buvo panaikinta ir visi jos atliekamieji mokėjimai buvo perimti į dvaro kasą, taip pat pagal naujas nuomos sutartis valstiečiai buvo nuo priemokų nuomininkams atleisti, todėl nuo šiol jokių sudėtinių nuo namų mokėjimų statyboms, dvarams, metinėms ir nuomoms valstiečiai nebedarys. Paliko tik prievolė nelaikyti bravorų ir imti gėrimus tik iš nuomų, o taip pat nevažinėti į svetimus malūnus; šios prievolės turės būti užtikrintos vietos administracijos bausmėmis.

15. Kadangi rekrūtinis mokestis, kaip ir visi valstybiniai mokesčiai, grafystėje yra išdėstyti prievolėmis ir iš jų išrenkami ir kadangi valsčiuje gyvenantieji šlėktos rinkliavai yra priešingi, tai čionai skelbiama valdytojo valia, kad kiekvieną grafystės gyventoją liestų vienodas sunkumas, kurio nenorintieji nešti turėtų pasišalinti nuo žemės arba visomis atitinkamomis priemonėmis bus jie priversti mokėti.

Lengva įsitikinti, kad nors rekrūtinis mokestis šlėktoms niekuomet nebūna skiriamas, bet tik nuo paprastos padėties žmonių imamas, tačiau jis, būdamas apskritai su žeme susietas, turi būti visų ant žemės gyvenančių lygiai mokamas.

16. Grafystės žemėse gyvenantieji jų malonybių kunigaikščių valdytojų išlaisvintieji yra sužymėti šioje prievolių knygoje, nuo kurių žemės plotų yra pažymėtos ir prievolės, bet kadangi jie pagal jų turimus raštus atleisti nuo prievolių dvarui, dėl to, nepažeidžiant valdytojų valios, jie įpareigojami mokėti tik įvairius valstybinius mokesčius ir atlikti valdines prievoles lygiai kaip ir kiti gyventojai.

17. Atsitikus valsčiuje gaisrui, valsčiaus teismas privalo ištirti tikrą jo priežastį ir teisingai ją pranešti dvarui, o paaiškėjus, kad padegėlis nebuvo pats savo nelaimės kaltininkas, tai dvaras turi padaryti paskirstymą visų su nauja statyba susijusių reikalų ir medžiagos visam valsčiui arba tik vienai vaitystei, kurioje įvyko gaisras, atsižvelgiant į nuostolių dydį; o pagal tai visas valsčius privalo pristatyti viską padegėlio prarastam pastatui atstatyti, turint galvoje, kad niekas nėra laisvas nuo atsitiktinumo, o nelaimės ištiktas turi rasti tinkamą pagalbą.

18. Jei dėl blogų metų ar kitų kurių priežasčių grafystėje atsirastų tuštynių ir kadangi kartais prie jų atsiradimo prisideda ir patys valstiečiai, nuslėpdami nuo vyresnybės lengvabūdiškai ir blogai šeimininkaujančius arba leisdami išnešioti ir paslėpti vieniems pas kitus kaltininkų daiktus, tai tokiais atvejais dėl šitokiais atsitikimais įprastos tvarkos, ligi bus apgyvendintos tuštynės, valsčius lieka įpareigotas, atsižvelgiant į žemės ploto dydį, — visos kaimo seniūnijos ar vaitystės (kurioje tat atsitiko) jėgomis ją dirbti taip, kad valdytojo pajamos būtų pilnai gautos ir valstybiniai mokesčiai būtų apmokėti; o šiam reikalui yra paskelbti gyventojams pakankamai aiškūs 1817 metų nuostatai.

19. Vaitai, karužos, pavaičiai ir kaimų seniūnai sutinkamai su senais patvarkymais ima atlyginimą, apmokėdami činšą pagal dvaro iždinės kvitus, būtent: vaitai po 4 dukatus, o karužos, pavaičiai ir seniūnai po 2 dukatus; be to, jie atleidžiami nuo bet kurių prievolių dvarui, taip pat nuo pyliavos ordinarijai ir dvaro rinkliavų. Kadangi jie ir anksčiau nuo mokėjimų į valstiečių kasą buvo atleisti, o šie mokėjimai liko įjungti į činšą dėl joje buvusių įmokėjimų, paimtų į dvaro iždą, tai atlyginimui už šį dalyką valstiečių vyresniesiems pridedama: vaitams po 1 talerį ir 10 lenkiškų auksinų. Bet be kiekvienam jų paskirtų pareigų, atskirai išdėstytų 1797 m. gegužės mėn. 25 d. jo kunigaikštiškos malonybės valdytojų pasirašytame patvarkyme, papildomai jiems uždedama atsakomybė už atlaidumą nerangiems ir apsileidusiems ūkininkams, mokesčių tvarkingai nesumokantiems.

21. Jei kuris nors ūkininkas panorėtų apleisti žemės sklypo dalį, atsisakytų nuo tos, kuri menkesnė ir tolimesnė nuo sodybos, privalo lygią dalį atiduoti ir geresnės rūšies ir arčiau sodybos, o taip pat atiduoti dalį trobesių, kad dvaras galėtų įkurdinti naują gyventoją ir tuo būdu neturėtų nuostolio. Jei trobesiai būtų menki ir nebūtų ko perleisti, tada dvaras miško medžiaga, o vaitystė, kur tat vyktų, bendromis jėgomis pastatys reikalingus trobesius; bet kurios mišku ar krūmais apaugusios lydimui žemės atmesti negalima, nes ji tada nustotų savo vertės. Be to, gyventojams, turintiems žemės perteklių, nedraudžiama savo sodyboje statytis naujų trobesių savo patogumui ir naudai.

22. Ribų žymės turi būti kasmet atnaujinamos, kad jos visuomet būtų atpažįstamos; būtinas yra reikalas kelius ir gatves apsodinti medžiais vietai pagražinti, o be to, arti esantiems trobesiams gaisro atveju pridengti; abiem reikalams valsčius privalo panaudoti savo dienas. Nuomoti žemę, pievas, mišką nė vienas grafystės valstietis jokia dingstimi ir niekam negali, o ypač valstiečiams ar kitos kurios padėties kaimynystėje gyvenantiems žmonėms; šiuo punktu nusižengusieji turės būti pavyzdingai baudžiami.

23. Grafystės miškai ir krūmai, tiek dvaro, tiek ir esantieji valsčiaus žemėje, turi būti kuo stropiausiai saugomi, kad be saiko naudojant nesusidarytų medžio trūkumas net kurui; todėl nusikalsta valstiečiai, ganydami arklius ne tik senuose miškuose, bet ir savo krūmuose, nes gi reikia

leisti augti medžiams ir didelėse ganyklose, o šiam reikalui yra paskirti prisiekę girininkai ir eiguliai, kurie pagal atžymėjimus lentelėje atleisti nuo mokesčių ir bet kurių prievolių dvarui, kad kuo griežčiausiai saugotų grafystės miškų neliečiamybę pagal 1797 metais valdytojo nustatytas taisykles; tačiau valstiečiai gali naudoti statybos reikalams medžius iš valsčiaus miškų, išskyrus ąžuolus ir pušis, kurie visoje grafystėje leidžiami naudoti tik valdytojo reikalams. Kiekvienas, nusikaltęs nupiovęs ąžuolą, turės būti pagal seną paprotį baudžiamas nuo 1 colio ąžuolo storumo po 2 lenkiškus auksinus, o nuo pušies 1 colio storumo po 1 lenkišką auksiną; tačiau panaudoti ąžuolą ratams ar kitiems ūkiniams padargams leidžiama su dvaro žinia...

25. Skuodo miestas, apsaugotas valdytojo privilegijomis ir magdeburginėmis teisėmis, gali pagal 1796 m. nustatytą santvarką ir kiekvieno atskirai apibrėžtas pareigas turėti mieste jurzdiką, tačiau visu kuo prisitaikydamas prie miesto administracijos ir išlaikydamas jai atitinkamą pavaldumą. Jo gyventojai yra laisvi nuo bet kurių prievolių dvarui, o tik įpareigoti mokėti činšą pagal šiuo inventorium valsčiui nustatytus terminus ir valiutą, o taip pat mokėti valstybinius mokesčius ir atlikti prievoles valdžiai lygiai su kitais šios grafystės gyventojais...

27. Pagal valstybės įsakus kiekvienam gyventojui draudžiama slėpti dezertyrus ir svetimus žmones; grasinant bausmėmis ir gausiais dvaro priminimais gyventojai yra įspėti, kad valstybiniai įsakai būtų vykdomi; vis dėlto, nepaisant aukščiausiųjų įsakų ir dvaro įspėjimų, valstiečiai tuo nusižengia ir dvaras dėl pabėgimų būna teisėtai baudžiamas, todėl, atsižvelgiant į tai, nustatoma, kad kiekvienas šiuo atveju nusižengęs turės atsakyti savo turtu, o jei šio nepakaktų, tai kaimynai arba visa seniūnija, kaip žinantieji apie slapstymą, bet nepranešantieji vyresnybei, turės būti traukiami atsakomybėn; žodžiu, valsčius už savo nusižengimą turės atsakyti tiek prieš krašto valdžią, tiek prieš teismą, o taip pat apmokėti baudas ir teismo išlaidas.

(Lenk. — VUB A 3006/12142, Sapiegos dok. p. 36—39)

422. XIX a. pirmoji pusė. Privačių dvarų ūkio ir administracijos tvarkymas.

Iš Rėmerio instrukcijos dvarų administratoriui.

...10. Taip pat ypač žiūrėk, kad p. ekonomai nereikalautų iš valstiečių daugiau, negu nustatyta, prievolių ir už antrą sekančią savaitę nevarytų į darbus, už tat atsakyti turės, kaip nurodyta ekonomų instrukcijose. Taip pat, kad nebūtų vartojama žiaurumų, mušimų ir nepadorių bausmių valstiečiams, nes ekonomas daugiau bausti negali kaip 5 rykštėmis ir tat turi įrašyti į protokolą; dėl kitų nusižengimų, reikalaujančių didesnės bausmės, privalo p. administratoriui raportuoti.

Apie valstiečius

69. Reikia žiūrėti, kad valstiečiai gerai ūkininkautų, visą žemę apsėtų, nepalikdami niekur dirvonų, kad rugius pasėtų anksti ir iki rugpiūčio 22 d. būtų visa sėja baigta, kad vasarojaus laukai taip pat būtų apsėti, apie ką vaitai privalo pranešti sesijose, o ekonomai pagal instrukcijas įpareigojami apvažinėti ir prižiūrėti.

70. Įsakyti visiems ekonomams, kad jie kiekvieną rudenį surašytų kiekvieno valstiečio gautąjį derlių, o tamsta teikis paimti iš jo priklausančią dalį, atsižvelgiant, kiek valstiečiui reikalinga pasėliams, kiek pramitimui, iš to gi galėsi suvokti, ar valstiečiui lieka dar kas parduoti.

71. Dėl to griežčiausiai įsakyti visiems valstiečiams, kad niekas jų nei grūdų, nei gyvulio, nei arklio, nei iš kilnojamojo turto negali be administratoriaus žinios ir raštu duoto leidimo parduoti jomarkuose ar namie, kad į jokius uždarbius be tokio pat leidimo nevažinėtų ir nevaikščiotų, to vaitai ir seniūnai privalo atidžiai žiūrėti ir tokius sulaikyti, o jeigu dešimtininkai nepraneštų ir nesulaikytų, tai bausti juos 10-čia rykščių.

73. Kiekvienas valstietis įpareigojamas ties savo troba, klojimu ir patvoriais prisodinti gluosnių, kad tuo būdu čia pat turėtų tinkamo kurui medžio, o gaisrui ištikus, ir apsaugą; rudenį kiekvienas ūkininkas turi pasodinti 4 laukinius vaisinius medelius, kuriuos pavasarį p. administratorius įsakys dvaro sodininkui įskiepyti.

74. P. administratorius privalo per metus apvažiuoti visą valsčių ir visus kaimus: kartą rudenį apžiūrėti, ar tvarkosi aplink savo namus, ar juos taiso ar lopo stogus; pavasarį — ar tveria tvoras, ar dirba žemės darbus, ar renka akmenis, ar skiepija medelius, ar sėja vasarojaus laukus ir t. t.

75. Ypatingai reikia skatinti valstiečius, kad jie sėtų kuo daugiau linų. Dėl to įsakyti dešimtininkams, kad, sėjant linus, jie raportuotų administratoriui, kas turi ir kiek sėmenų sėklai, kam trūksta jų, kiek pasėjo, ir tas žinias surašyti ant popieriaus, kad rudeniop žinoma būtų, kurią proporciją paimti, kiek kuris linų galėjo nusirauti.

76. P. administratorius privalo žiūrėti, kad valstiečiai savo namuose linų neplūktų, kiekvienas kaimas privalo turėti jaują arba pirtį, pastatytą atokiau nuo kaimo, jei galima tik mūrinę, ir ten plūkti linus.

77. Valstiečių trobesiams apsaugoti nuo ugnies reikia įvesti tvarką, kad prie kiekvienų namų būtų kopėčios, kad kas trečiame kieme stovėtų kubilas su vandeniu, kad kiekviename kaime būtų du, trys kabliai sienoms ardyti.

78. Tuštynes kaimuose ar toliau nuo jų esančias ypač reikia stengtis apgyvendinti kampininkais arba šiaip patikimais žmonėmis; tuštynėse, kur nėra trobesių, stengtis juos pastatyti, ar tai atiduodant sodyboms kurtis ar kitokiu būdu, taip pat stengtis juos taisyti ir sveikus išlaikyti ir būtinai laukus apsėti rugiais, nes kiekvienam dvarininkui garbė, kad dvare nėra tuštynių.

79. Reikia žiūrėti, kad valstiečiai kampininkai, bernai ir mergos neitų į svetimus kaimus tarnauti; ir jeigu tai paaiškėtų, tos apylinkės dešimtininkas, nuslėpęs ir man nepranešęs, turi būti viešai nubaustas ir pats juos surasti ir būtinai atgal parvesti.

80. Įsakyti, kad per kalėdas susirinktų visi bernai, mergos ir kampininkai kartu su ūkininkais dvare ir kad administratoriaus akivaizdoje ūkininkas nusamdytų sau šeimyną, padedant neturtingiesiems, kurie, būdami bevaikiai, reikalingi šeimynos; surašyti tam tikrą protokolą, kuriame, ūkininkui nusamdžius berną ar mergą, pažymėti, kada nusamdytas, kieno ir už kiek; taip surašius, nei samdinys be metų pabaigos ūkininko pamesti negali, nei ūkininkas samdiniui sutartos algos sumažinti; tatai prižiūrėti ir tvarkyti privalo administratorius.

81. Niekas iš dvaro tarnautojų be paties pono žinios ir leidimo raštu negali samdyti valstiečių, administratorius privalo tokį tuojau atimti.

82. Visus pabėgusius valstiečius, kur jie bebūtų, kuo veikiausiai ir kuo rūpestingiausiai ponas administratorius privalo suieškoti ir, kiek galima, stengtis užbėgti už akių valstiečių ištvirkimui.

83. Jokių pabėgusių, neturinčių paso žmonių bei rekrūtų, nei į dvarą, nei į kaimus nepriimti ir vaitams bei dešimtininkams griežtai įsakyti, kad tokius žmones iš kaimų tuojau administratoriui pristatytų, kuris privalo juos išsiųsti, kur reikiant.

Instrukcija p. ekonomams

5. Kiekvienas ekonomas turi anksti keltis vasarą su diena, žiemą su gaidžiais, turi sukelti namų šeimyną ir žiūrėti, kad karvės būtų gerai išmelžtos, kad galvijai vasarą su rasa paėstų, kad žiemą peniūkšliai su gaidžiais būtų pašerti, kad mergos siūlus verptų, vyrai tinklus megztų, žodžiu, kad šeimyna nedykinėtų ir kiekvienas dirbtų paskirtą darbą.

6. Kiekvienas lažinis darbas turi būti paskirtas iš vakaro, kad rytojaus dieną atvykę į darbą žmonės negaištų, belaukdami ekonomų patvarkymo.

7. Atvykusius į lažą žmones ekonomas gali išlaikyti nuo saulės tekėjimo iki nusileidimo, o jeigu ilgiau ką išlaikytų po saulės nusileidimo, turi sumokėti po vieną auksiną už valandą užlaikytajam; žiemą gi brėkštant į darbą atvykti ir sutemomis grįžti. O jeigu kuris valstietis mano paskirtu laiku į darbą nepasirodytų, baudžiamas 5 rykštėmis, o kiek valandų pasivėlino, tiek valandų savo dienomis turi atidirbti, ir ekonomas turi tiksliai tai išreikalauti.

8. Virš nustatytos inventoriuje prievolės nė vienas gyventojas negali būti verčiamas daugiau dirbti; už kiekvieną virš inventoriaus dirbtą dieną turi būti sumokėta užvarytajam po du auksinus.

9. Kur laukai išmatuoti margais, ekonomas į darbą šaukia darbininkus šia tvarka: kiekvienam margui aparti po du darbininkus, apakėti margui — vieną arklį, o kadangi Trakų paviete 3 arkliais akėja vienas žmogus, tai du atliekančius nuo arklių pėsčiuosius galima prie kito darbo paimti antrininkais; o Ukmergės paviete tik dviem arkliais akėja, ten vienas atlikęs žmogus taip pat į darbą turi būti paskirtas pėsčias; rugius piaunant, vienam margui nupiauti statyti 5 piovėjus, žiūrint, kad jie būtų iš vieno kiemo, apskaičiavus, kiek reikia darbo žmonių ir kiek tenka jiems savaitės lažo, palikus namuose po vieną žmogų namams nuo gaisro saugoti, kiek bendrai teks margų, tiek paskirti piovėjų visai savaitei. Vasarojui piauti dviem margam skirti 3 darbininkus tokius, kurie moka piauti su grėbliais; nupiautam vasarojui suimti ir surišti — 3 darbininkus. Jeigu toksai vasarojus skubiai tenka piauti, po 4 statyti margui.

Lažininkai prievoles dvarui atlieka per savaitę 3 dienas vyrai su arkliu, moterys pėsčios. Be to, eina gvoltų 3 dienas per metus rugiapiūtėje, ir 3 dienas vasarapiūtėje su visa šeima, paliekant vieną asmenį namie ugnies reikalui; mėšlavežyje ir šienapiūtėje 2 dienas po vieną žmogų. Kiekvienas lažinis ūkininkas privalo išdžiovinti ir suvežti po vieną sieksnį durpių atsargai, ir vieną sieksnį malkų kurui parvežti iš ten, kur bus nurodyta. Kiekvienas lažinis ūkininkas turi duoti nuo valako: 2 vištas, 20 kiaušinių, kapą grybų, vainiko pavidalo, 3 sruogas masto (uolekčio) ilgio po 40 posmų, posme po 20 siūlų iš dvaro linų; taip pat kiekvienas lažinis ūkininkas ir bajoras privalo atlikti kelionę į Rygą ir per metus 4 šarvarkus, atleidžiant nuo jų tuos valstiečius, kurie, būdami bevaikiai ar dėl ligos, negalėjo įdirbti savo žemę arba kurių gyvenamieji namai ir ūkiniai trobesiai būtų suirę, o jie patys nepajėgtų sau naujų pasistatyti.

Turėdamas galvoje, kad palivarkų namai ir karčiamos visiškai apirę ir reikalingi būtino pataisymo, o valstiečiai, per daug apleidę jų taisymą, šiuo metu nebepajėgia jo atlikti, o juos pataisius atsigautų apleistieji palivarkai, todėl iki pagerės tų valstiečių būklė ir bus galimumo tuos palivarkų namus bei karčiamas atnaujinti, įpareigojami visi valsčiaus bajorai ir baudžiauninkai tam reikalui duoti po 4 pastotes, iki tasai dvaro reikalas bus aprūpintas, po to ši prievolė bus atšaukta.

Visi gyventojai ir baudžiauninkai kelių, griovių ir tiltų taisymui duoda po 2 pastotes.

Panaktiniais eiti privalo po du iš eilės, nuolatinę sargybą atlikti turi per savaitę tiek dienų, kiek pareikalaus dvaras, už tai atleidžiama nuo tos savaitės lažo.

Visokius mokesčius bei duokles, kurie nustatyti ir gali dar būti paskirti, visi gyventojai moka ir atiduoda nuo valako pagal sudarytas rubrikas, taip pat ir vyresnybei.

Kiekvienas bet kurios paskirties valstietis privalo turėti savo ūkyje 2 jaučius, 3 arklius, 2 karves, 2 avis, 2 kiaules ir iš to skaičiaus jokiu pretekstu negali kitam perleisti, nes bus baudžiamas aukščiau nustatyta bausme; jeigu gi turėtų virš to skaičiaus, tuomet gali parduoti bet kur.

Visi činšininkai bajorai iždui činšą privalo atiduoti prekybiniais linais pagal rinkos kainą.

Visi be išimties gyventojai, kurie tik gamina prekybinius linus, neturi teisės jų niekam kitam, kaip tik dvarui parduoti, nusižengę bus paimami bernauti 3 savaitėms, o dvaras sumoka paskelbta rinkos kaina; tai prižiūrėti privalo vaitai.

Visiems gyventojams patariu ir įsakau sėti kuo daugiau linų, kaip kardinalinį turtą kiekvieno gerovei, o vaitai ir dešimtininkai privalo žinoti, kiek kuris turėjo pasėjęs linų, kiek jų išdirbo ir apie tai pranešti dvarui, kiekvieną skatinant prie to darbo; magazinų gi inspektoriai be jokių kliūčių turi skolinti sėmenų.

Kiekvienas baudžiavinis ūkininkas ir bajoras šį rudenį privalo supilti į valstiečių magaziną, pačių valstiečių prižiūrimą, po pūrą rugių, 6 gorčius miežių, 6 gorčius avižų, 3 gorčius žirnių ir 3 gorčius sėmenų, taip pat po pūdą prekinių linų punduose. Grūdai turi būti sausi ir tinkami laikymui, o linai gerai išdirbti; jie bus inspektorių parduoti ir sudarys valstiečių kasą; toliau per 6 metus iš eilės privalės duoti pusę to, tada magazinas užsidarys ir nebereikės pilti į jį. Kiekvienas, skolinęsis iš magazino, rudenį privalo grąžinti su 2 gorčių kaupu. Kiekvienas skolininkas (pinigais) privalo grąžinti skolą su procentais skaitant už metus penkis auksinus. Girtuoklis be laiduotojo magazine negali turėti pasitikėjimo ir kredito.

Linų sėmenys skolinami nereikalaujant kaupo.

Vaitų pareigos

1. Vaitas savo vaitystėje, kaip negeneralinis visų jam patikėtų valstiečių prievaizdas, turi būtinai žinoti, kaip kiekvienas ūkininkas savo namuose tvarkosi, ar ūkis tinkamoje tvarkoje, ar yra santaika ir vienybė kiekvienuose namuose, ar šeimyna ir kiti šeimos nariai klauso šeimininko ir šeimininkės, ar tinkamai išlaikoma tvarka troboje, tvartuose, klojimuose, ar vaikai gerbia savo tėvus, ar negirtuokliauja ir nedykinėja darbo dienomis, ar nenešioja į karčiamas grūdų, paukščių, ūkio prieauglio bei įrankių, ar stogus bei tvoras gerai išlaiko ir juos taiso, ar turi nustatytą kiekį gyvulių, ar neparduoda jų jomarkuose bei šiaip į šalį, ar tinkamai

išdirba žemę ir ar prideramu laiku ją apsėja, ar kiekvienuose namuose viešpatauja pamaldumas, kuklumas ir susilaikymas nuo nusižengimų dievo įsakymams.

2. Jeigu panašūs nusižengimai pasireikštų kuriuose nors namuose ir tai būtų paties vaito arba jo dešimtininko patirta, tuomet vaitas įpareigojamas atvykti į tą kiemą, įsitikinti tą nusižengimą tikrai esant ir įspėti ūkininką, kad dėl to nusižengimo pasitaisytų; jeigu gi tokio įspėjimo nepaklausytų, tuojau pranešti dvarui, kuris nusižengėlį raštu patrauks tieson.

3. Kartu su dešimtininkais nedelsiant pavasarį ir rudenį privalo apvažinėti visus valstiečių laukus ir atidžiai patikrinti, kad kiekvieno ūkininko visi laukai, vasarojaus ir žiemkenčių, savo laiku būtų apsėti; o jeigu rastų pas ką visiškai ar dalinai neapsėta, privalo išaiškinti priežastis ir skubiausiai pranešti dvarui, kuris pasistengs, kad būtų tuojau apsėta. Jeigu vaitas nutylėtų apie tai ir savo laiku nepraneštų, gi dvaras pastebėtų pas kurį nors valstietį neapsėtą lauką ar dirvoną, tuomet vaitas bus nubaustas viena savaite kalėjimo.

4. Kiekvienas ūkininkas privalo turėti savo namuose 2 darbinius jaučius, 3 arklius, dvi karves, dvi avis, dvi veislines kiaules; jeigu gi iš šio nustatyto skaičiaus kuris ūkininkas drįstų ką parduoti, vaitas tuojau atima pinigus, už tuos pinigus atperka, ką tas buvo pardavęs, ir tam ūkininkui perduoda, o jį patį kaip nusižengėlį patraukia tieson. O jeigu tuojau tatai nepadarytų ir paaiškėtų kurį nors ūkininką tuo nusikaltus, tuomet už jo paties pinigus turės atpirkti parduotus gyvulius ir tam ūkiui atiduoti, o nusižengėlis ūkininkas bus traukiamas tieson.

Teisėjų pareigos

1. Teisėjai, dabar išrinkti, kas savaitę privalo susirinkti į dvarą ir spręsti visas valstiečių tarpusavio bylas.

2. Tasai teismas privalo turėti protokolų knygą, kurioje trumpai surašomi sprendimai.

3. Tiems sprendimams surašyti bus paskirtas iš dvaro raštvedys, pas kurį bus laikoma protokolų knyga.

4. Jeigu valstietis valstietį apskundė dėl ežios išarimo, pievos nupiovimo ir tatai pasitvirtino, teismas turi tuojau pavesti vaitui, kad jis įsakytų nupiautą šieną grąžinti ir ežią atitaisyti.

5. Jeigu valstietis valstietį apskundė dėl pinigų, javų bei kitokių daiktų paskolinimo ir tatai pasitvirtintų, teismas privalo paskirti terminą grąžinimui, o negrąžinus, pavesti vaitui išieškoti.

6. Jeigu kuris valstietis būtų apskųstas dėl tvorų sudeginimo ir tatai pasitvirtintų, reikia įpareigoti vaitus žiūrėti, kad tvoros būtų tuojau pataisytos, o už tuos nusižengimus bausti 3 dienomis kalėjimo.

7. Jeigu kurio ūkininko galvijai kitam nuostolių padarytų, įrodžius, atiduoti tiek pėdų, kiek jų suniaukta ar nuganyta. Jeigu paaiškėtų, kad apskųstasis ūkininkas nesideda prie rinkliavos kaimo skerdžiui išlaikyti ir netaiso reikalingose vietose tvorų ir jų netveria, toksai, be nuostolių atlyginimo, dar turės bernauti dvare 3 dienas. O jeigu ūkininkui būtų padaryta nuostolių dėl skerdžiaus nepriežiūros, gali skųsti teismui skerdžių, iš kurio pajamų bus priteistas atlyginimas.

8. Jeigu kuriuose namuose santarvės nebūtų ir apie tai vaitas praneštų, teismas privalo paskirti padorų ūkininką, kuris ištirtų, kas kaltas dėl nesantaikos ir dėl kurios priežasties: ar dėl girtuokliavimo, dėl keršto,

ar dėl ko kita iškilo barniai, tada teismas tą asmenį, kuris nusikalto ramybę sutrikdęs, pasiunčia 6 savaitėms į dvarą bernu ar merga.

9. Jeigu sūnus ar duktė drįstų užgauti (veiksmu) tėvą ar motiną, tokį nusikaltėlį bausti viešai tame kaime, kur gyvena, kad visi vaikai, kiek ten jų yra, kiekvienas jam po 5 rykštes įkirstų, ir tatai pavesti vaitui vykdyti.

10. Jeigu kuriame ūkyje nebūtų tvarkingai išlaikoma troba, kiemas ir t. t., ir apie tai praneštų vaitas, teismas privalo paskirti gerą šeimininką, kuris turės kasdien į tą trobą ateiti ir nurodyti, kas daryti, viską išnešti ir išvalyti, iki pripratins prie prideramos tvarkos, ir tuomet paskirtasis prižiūrėtojas praneša teismui, kuris jį atleidžia nuo tos pareigos.

11. Jeigu kuris ūkininkas visiškai apsileisdamas savo namų stogo neužlopo, tvorų netaiso, naujų netveria ir vaito įspėjimų neklauso, pas tokį visų pirma apgyvendinti dešimtininką, kuris neatsitraukdamas prižiūrėtų, kad visa tai, kas suirę, būtų pataisyta, o už tą apsileidimą nubausti, pasiunčiant į dvarą visai savaitei bernauti.

12. Jeigu kurioje troboje kas iš samdininkų ar sūnų neklausytų ūkininko ar ūkininkės ir drįstų prieštarauti jų įsakymams, teismas, pašaukęs savo akivaizdoje turi nubausti jį 5 rykštėmis.

13. Jeigu ūkininkas ar ūkininkė darbo dienomis leistų laiką karčiamoje ir girtuokliautų, tokius iš pirmo apskundimo teismas savo akivaizdoje privalo nubausti 10-čia rykščių, antrą gi kartą apskundus, paskirti globėją, tvarkingą ūkininką, kuris klojimą, svirną ir visus jo įrankius paimtų į savo nuožiūrą ir po raktu ir jiems maistui ir pragyvenimui duotų ordinariją, ir kas dieną atvykdamas į jo namus, užduotų darbą ir žiūrėtų, ar padirbo, ir taip daryti privalo, iki atpratins nuo girtavimo, apie ką pranešus teismui, nuo globos bus atleistas.

14. O jeigu nuėmus globą imtų vėl girtuokliauti, pragertų grūdus ir kitokią ūkio mantą, tada tokiam iš naujo skirti globėją, kuris jam kasdien uždavinėtų darbą, o jo bandą, arklius ir kitus gyvulius turėtų savo priežiūroje, ir sudaręs jų sąrašą, vaitui perduotų, o javus, su talka iškūlus, persiųstų į valstiečių magaziną, kuris tam ūkiui iš tų grūdų duos ordinariją; ir tai tol neatleisti, ligi bus pranešta, kad pasitaisė.

15. Jeigu po antro atleidimo nuo globos ir trečią kartą pradėtų girtauti, tuomet teismas jį pasiųs magazino inspekcijai, o ši, paėmusi visą jo mantą, pasodins toje troboje kurį nors kitą žmogų, paskirs jį to ūkio šeimininku, o visą mantą, gyvulius, grūdus, kilnojamąjį turtą perduos pagal sąrašą jam iki gyvos galvos, o patį girtuoklį pasiųs bernu pas naują šeimininką, tačiau girtuoklio vaikai, ypač sūnūs, sukakę 18 metų amžiaus, visuomet turi teisę grįžti į savo ūkį, naujasis gi šeimininkas turi užleisti, už savo darbą gaudamas iš viso kilnojamojo turto penktąją dalį...

20. Kiekvienas ūkininkas, apskųstas vaito ar dešimtininkų įsakymų neklausęs, teismo turi būti nubaustas 5 rykštėmis.

21. Jeigu paaiškėtų, kad kurio nors ūkininko žmona gyvena nepadoriame santykyje su kitu, tą moterį kaime, kur ji gyvena, jei tik nėra nėščia, nubausti viešai, kad visos ištekėjusios moterys po 5 rykštes šertų, o jeigu mergaitė, — tai mergaitės baustų.

22. Dalybos tarp giminių neleidžiamos, kolei vyresnysis brolis neišaugins vaikų. Dėl to kiekvienoje troboje vyresnysis brolis ir jo žmona yra šeimininkai, o kiti giminaičiai privalo jų klausyti kaip tėvų. Tokiems giminaičiams drabužius turi duoti šeimininkai.

23. Jeigu kiemas turi daugiau kaip 8 darbingus žmones, tai kas viršaus, gali iš jo pasišalinti, tačiau iš nustatyto ūkininkui mantos kiekio nei arklio, nei gyvulių, net nei įrankių pasiimti negali; jeigu gi būtų

perteklius arklių bei gyvulių, tad jį reikia lygiomis padalyti tarp brolių ir seserų. Tiktai drobės, drabužiai ir gyvi pinigai eina lygiomis dalyboms tarp brolių ir seserų, ir teismas čia negali kištis.

25. Jeigu vaitas nepaklausė dvaro ir nevykdė, kas jam buvo įsakyta, o dešimtininkas nepaklausė vaito ir nepasielgė kaip liepiamas buvo, tokius neklaužadas nubausti 10 rykščių.

27. Kiekvieną piktadarį, kuris padarė žalos ne daugiau kaip 4 auksinus, bausti 15 rykščių; jeigu gi virš 6 rublių žalos padarė, tokį perduoti dvaro teismui.

29. Jeigu kas nuteistųjų jaustųsi nuosprendžiu nuskriaustas, gali skųstis dvaro vyresnybei ir, jeigu tatai pareiškė teismui, tai šis privalo įrašyti į knygą ir to nuosprendžio nevykdyti.

30. O jeigu dvaro vyresnybės nuosprendžiu nebūtų patenkintas, gali apeliuoti pačiam ponui.

Magazinų inspektorių pareigos

8. Tą rudenį inspektoriai per vaitus bei dešimtininkus iš kiekvienų namų privalo išrinkti po 1 pūrą rugių, 6 gorčius miežių, 6 gorčius avižų, 3 gorčius žirnių, sėmenų 3 gorčius ir po pusę pundelio prekinių linų. Tie grūdai turi būti sausi, išvėtyti ir tinkami laikyti, o linai turi būti išmirkyti ir gerai išdirbti. Tuos linus surinkę, inspektoriai privalo tuojau parduoti, o iš gautų pinigų sudaryti valstiečių kasą, kuri turi būti laikoma užrakinta 4 raktais.

9. Tolesniais metais valstiečiai privalo duoti pusę to, kas paskirta, o inspektoriai — paimti.

10. Po 6 metų visas magazinas ir kasa užsidaro ir daugiau valstiečiai pilti neprivalo.

23. Visa tuščia žemė su trobesiais ir be jų pavedama inspektoriams; jie ypatingai turi rūpintis, kad tos tuštynės būtų apgyvendintos ir dirbamos.

24. Jeigu kuris kampininkas ar bernas panorėtų apsigyventi tuštynėje, bet norėtų gauti pašalpos, tada, pristatęs 3 laiduotojus, gerus ūkininkus, gali gauti grūdų sėklai ir pinigų arkliui ir gyvuliams įsigyti su ta vienok sąlyga, kad grūdus kitą rudenį su kaupu grąžintų, o pinigus sutartais terminais su procentais atiduotų, be to, privalo dar duoti magazinui tai, ką žmonės jau supylė.

Instrukcija p. ekonomams

10. Kūlimas turi būti paskirstytas taip, kad kiekvienas kūlėjas iškultų javų per dieną nuo gruodžio 1 d. iki sausio 1 d. — 30 pėdų, nuo sausio 1 d. iki vasario 1 d. — 35 pėdus, nuo vasario 1 d. iki kovo 1 d. — 40 pėdų, nuo kovo 1 d. iki balandžio 1 d. — 45 pėd., nuo balandžio 1 d. iki gegužės 1 d. — 50 pėdų, nuo gegužės 1 d. iki birželio 1 d. — 55 pėdus, nuo birželio 1 d. iki liepos 1 d. — 60 pėdų, nuo liepos 1 d. iki rugpiūčio 1 d. — 55 pėdus, nuo rugpiūčio 1 d. iki rugsėjo 1 d. — 50 pėdų, nuo rugsėjo 1 d. iki spalio 1 d. — 45 pėdus, nuo spalio 1 d. iki lapkričio 1 d. — 40 pėdų, nuo lapkričio 1 d. iki gruodžio 1 d. — 35 pėdus. Pėdai turi būti nemaži, kiekvienas surištas grįžte, kurios apimtis turėtų 35 colius.

Instrukcija vyresniajam girininkui

13. Kiekvienas grobis, kurio nors girininko paimtas (iš valstiečio) toje ar kitoje eiguvoje, dalijamas pusiau tarp vyresniojo girininko ir

girininko. Už tokį grobį, atiduodant jį (dvaro) iždui ar grąžinant savininkui, vyresnysis girininkas privalo gauti: už kirvį 2 auksinus, už arklį — 8 auksinus, už roges — 1 auks., už ratus — 2 auks., už sermėgą — 4 auks.; savaitiniame raporte pranešti, kas ir iš ko pagrobta ir ar išpirkta.

Instrukcija p. ekonomams

13. Geras žemės ir pievų išdirbimas pavyzdingam ekonomui privalomas; dėl to kiekvienas ekonomas ypatingai rūpinasi, kad žemė būtų išpurenta. Jeigu ekonomas nori tinkamai žemę įdirbti, turi pirmą arimą atlikti nuo rusiškos gegužės 1 d., o apakėjus, apie šv. Joną katalikišką iki rusiško turi antrą kartą suarti (kartoti), trečią gi ir paskutinį kartą rusiško rugpiūčio 1 d. pradėti (arti), o rusiško rugpiūčio 12 d. kviečius ir rugius (sėti) ir ligi rugpiūčio 24 d. užbaigti su didžiausia atsakomybe. Kviečius sėti pirmiausia, o paskiau rugius, kad mėšlas prieš antrą arimą (kartojimą) būtų išvežtas ir lauke ilgai nestovėtų neapartas. Kad mėšlas niekuomet vasarojaus laukui nebūtų vežamas. Kad rugiai bei kviečiai būtų sėjami ne apariant, bet juos apakėjant; kviečiai, išaugus jiems iki kelių, turi būti nupiauti; avižas pasėjus, jų neakėti, kol neduos diegų; kad žirniai niekuomet ir niekur nebūtų akėjami.

14. ...Kad kas savaitę mėšlas (kūtėse) būtų sulyginamas, ir kad veršiukai, kiaulės ir t. t. gėrimui, jovalui ir kitokiam mitalui turėtų lovius, ir kad jie kas dieną būtų iššveisti ir išvalyti, o jeigu pasirodytų pelėsiai, išmazgoti tabako stiebais...

(Lenk. — MAB R 1285)

423. 1821—1822 m. Akmenės seniūnijos valstiečių kova su seniūnijos valdytoja dėl iš jų išluptų permokėjimų ir kitų neteisėtumų.

a) 1821 m. lapkričio mėn. 19 d. Akmenės seniūnijos valstiečių skundas finansų ministrui.

1. Šitos seniūnijos valdytoja, teturėdama, kaip pažymėta 1798 metų liustracijos inventoriuje, palivarkinių pasėlių 250 pūrų ir pievų 300 vežimų šieno, atiminėdama iš valstiečių žemę, padidino krestenciją iki 460 pūrų pasėlių ir pievų daugiau kaip 1 200 vežimų šieno. Savavališkai priversdavo valstiečius dirbti visus tuos laukus ir atlikti įvairius ūkio darbus, vežti produktus į uostus ir be saiko atlikinėti kitas pareigas, o taip pat spaudė kitais inventoriuje nenusakytais mokesčiais: dar 1801 metais mes jau kreipėmės į apskrities ir gubernijos vyresnybes prašydami apsaugos... Buvo atvykę ir komandiruotieji valdininkai, kad pravestų tardymą dėl mums padarytų skriaudų; numatydama sau nemalonias šio tardymo pasekmes, valdytoja išsirūpino, kad tardymas būtų nutrauktas, o valstiečiams buvo paaiškinta, kad teismo teisenos keliu jie nepasinaudosią. O ji pati, rodydama tartum gailestingumą, pažadėjo sumažinti 1798 m. inventoriaus prievoles ir piniginius mokesčius, po to, jai palankių asmenų padedama ir grasindama, privertė pasirašyti kažkokį konvencijos pavidalo raštą ir tokiu būdu 1806 metais kai kurie valstiečiai, vieni nugirdyti, kiti bijodamiesi kūno bausmių grėsmės, kad išvengtų tolesnių persekiojimų, ir pasirašė kryžiukais, patikėdami, kad šiame rašte nusakytosios prievolės ir piniginiai mokesčiai būsią žymiai mažesni kaip 1798 m. liustraciniame inventoriuje, kuris valstiečiams nebuvo paaiškintas ir parodytas.

2. Vėliau gi valstiečiai, įsitikinę, kad tas raštas surašytas valstiečiams apgauti, kad 1798 m. liustracinio inventoriaus prievolės ir mokesčiai žymiai mažesni negu surašytoje konvencijoje, prašė pačią valdytoją elgtis su valstiečiais teisingai, laikantis dažnai minimų inventorinių prievolių. Iš tikrųjų ji žadėjo per įvairius asmenis, kad, grįžusi iš Peterburgo, pasirūpinsianti jų gerove. Tačiau ir 1819 metais sugrįžusi nuskriaustųjų valstiečių nė kiek nepatenkino, netgi iš valstiečių paimtų pinigų, dangstydamasi valstybiniais mokesčiais, iki šiol negrąžino ir panaudojo juos savo reikalams.

3. Ir į pakartotinius prašymus, pareikštus generolienei raštu ir žodžiu, valstiečiai negavo nė mažiausio palengvinimo. Taip begalinėmis prievolėmis ir įvairiais piniginiais mokesčiais apsunkinti ir žinodami apie maloningiausiai paskelbtą valstybiniams valstiečiams įsaką, laikydamiesi įstatymų, jie skundėsi atitinkamoms žinyboms — visų pirma 1820 m. lapkričio mėn. 13-tą dieną Šiaulių apskrities striapčiui, kuris pareiškė valstiečiams, kad jų prašymas esąs pasiųstas p. Vilniaus gubernijos prokurorui ir kad tasai prokuroras minėtąjį prašymą persiuntęs Vilniaus iždo rūmams spręsti pagal įstatymus, — antra, gruodžio mėn. 28 d. atvykusiam Šiaulių žemės teismo posėdininkui Gužauskui, kuris pagal gubernijos valdybos 1820 m. lapkričio mėn. 25 d. įsakymą Šiaulių žemajam teismui turėjo pravesti įsakytąjį tardymą dėl valdybos padarytųjų valstiečiams skriaudų, — kuris nebuvo pradėtas, — įteiktas pareiškimas, prašant skundą persiųsti pagal priklausomybę, ir kartu valstiečiams, kaip neraštingiems, parinkti advokatą, kuris jų vardu galėtų veikti visose įstaigose. Šitą pareiškimą minėtasis posėdininkas pateikė Šiaulių žemajam žemės teismui, kuris toliau pasiuntė jį Vilniaus gubernijos valdybai.

4. Patyrusi apie tai, generolienė Fitinghofienė, numatydama, kad iš bešališko tardymo galinti susilaukti blogų pasekmių, kol dar Vilniaus iždo rūmai neišsprendė p. prokuroro pateiktojo valstiečių prašymo paskirti tardymui pravesti savo valdininką, — pasirūpino, kad šiam reikalui būtų komandiruotas Užnerio žemės teismo pirmininkas Daugėla ir kad dalyvautų Šiaulių apskrities striapčius; tuo tikslu ir buvo pasirašytas 1821 m. birželio mėn. 22 d. įsakymas...

5. Valstiečiai, spręsdami iš šių aplinkybių, kad paskirtasis pirmininkas Daugėla, aiškindamas jų skriaudas, elgsis pagal p. generolienės pageidavimus, nusiuntė viso valsčiaus vardu ūkininką Praną Garbenį su daugelio valstiečių pasirašytu 1821 m. liepos mėn. 23 d. prašymu p. Lietuvos karo gubernatoriui, kuriame išdėstomos p. generolienės padarytosios skriaudos ir pareiškiamas prieštaravimas dėl minėtojo Daugėlos paskyrimo. Po to rugpiūčio mėn. 8 d. kreipėsi į Vilniaus iždo rūmus, kad jie, kaip valstybinių valstiečių globėjai, prašytojus reikiamai apsaugotų ir, remiantis įstatymais, paskirtų komisiją skriaudoms nustatyti; kad jie, komandiruodami iždo rūmų valdininką ir nušalindami dėl aukščiau nurodytųjų priežasčių Daugėlą, vietoje atstatytų valstiečių prievoles pagal 1798 m. liustracinį inventorių, o išaiškintus permokėjimus ir piktnaudžiavimą prievolėmis apdraustų bet kuriuo p. generolienės turtu.

6. P. Lietuvos karo gubernatorius valstiečių paduotąjį prašymą savo 1821 m. rugpiūčio mėn. 13 d. pasiūlymu teikėsi pavesti Vilniaus gubernijos valdybai, kad ji tą prašymą tirtų ir, jei paaiškėtų, jog p. Fitinghofienė naudodavosi savo reikaluose pirmininko Daugėlos patarnavimais, kad jį nuo tardymo nušalintų ir susitarus su Iždo rūmais paskirtų kitą komisiją iš patikimų asmenų. Po to valstiečiai kreipėsi rugpiūčio 16 d. ir į šią gubernijos valdybą, prašydami minėtąjį pirmininką Daugėlą

nušalinti ir išduoti tuo reikalu pažymėjimą, pagaliau, kad pasiektų, remdamiesi įstatymu, nuskriaustiems valstiečiams teisingumo ir valstiečiai būtų apsaugoti nuo valdytojos persekiojimų, to paties rugpiūčio mėn. 17 d. skundėsi p. Vilniaus gubernijos prokurorui.

7. Vilniaus gubernijos valdyba, nepaisydama pateiktųjų skundų, atmesdama jų pageidavimus, linkdama vien į p. Fitinghofienės pusę, 1821 m. rugsėjo mėn. 7 d. įsakymu patvirtino tą patį Daugėlą tardymui vesti; o šis, atvykęs į Akmenės seniūnijai priklausantį Vegerių dvarą, kuriame tuo metu gyveno p. generolienė, apsistojo pačios generolienės rūmuose, o įstaigai parinko gretimo vienkiemio namus; 1821 m. rugsėjo mėn. 12 d. šaukimais įsakė atvykti visiems valstiečiams — nors šie su dideliu nerimu laukė atvykstant sau palankaus valdininko, tačiau, gerbdami kiekvieną vyresnybę, to paties rugsėjo mėn. 13 dieną susirinko visas valsčius. Tą pačią dieną p. pirmininkui Daugėlai ir Šiaulių apskrities striapčiui, iš kurių buvo sudaryta komisija, pateikė pareiškimą, prašydami: 1) duoti visų Vilniaus gubernijos valdybos paskelbtų ir šaukimuose suminėtų įsakymų nuorašus, kad įsitikintų, ar paduotieji skundai pridėti ar ne. 2) Tuo atveju, jei komisija neatidėliojant pradėtų svarstyti valstiečių skundą, kad ji malonėtų iš anksto jiems paskelbti ir pranešti 1798 m. liustracinio inventoriaus nusakytąsias prievoles ir kiekvienam valstiečiui tinkamai išaiškinti, kiek pagal inventorių kasmet turi būti mokama valdytojai pinigų ir kiek turi būti atliekama prievolių. O tą valdytoją įspėti po parašu, kad ji nieko viršaus iš valsčiaus nereikalautų. Be to, pageidavo, kad komisija įsigilintų į tai, kuriuose punktuose glūdi valstiečių skriaudos bendrai, kad apklausinėtų kiekvieną ūkininką, kiek jis kasmet sumoka pinigų ir kokį kas savaitę atlieka lažą. Kokį plotą žemės, neskaitant lažo, dirba ir kiek pievų šienauja. Kurias prievoles atlieka panaktiniai ir gabendami produktus į uostus ir kitas, neįeinančias į lažą. Kokius moka kiekvienais metais mokesčius ir rinkliavas, nustatytas 1798 m. liustracijos inventoriumi. Tuo būdu pasidarytų aišku, kiek permoka kiekvienas ūkininkas ir kokie yra kiti įvairūs piktnaudžiavimai atskirai ir bendrai visam valsčiui. 3) Valstiečiai prašė tą pačią komisiją, kad ji savo būstinę pasirinktų ne Vegeriuose, kur gyvena valdytoja, bet tos pačios seniūnijos valsčiaus viduryje, kur būtų gyventojams patogiau atvykti ir pagal kiekvieną pareikalavimą ir be jokio pavojaus išdėstyti savo skriaudas dar ir dėl šios priežasties: Vegerių kunigas Žička, ekonomas Gerdauskas ir kiti p. generolienės tarnautojai visaip baugina valstiečius, kad už teisybės ieškojimą ir skundų prieš valdytoją davimą neišvengsią bausmės (tą patį darė ir pati generolienė dar komisijos Vegeriuose buvimo metu, kai pasišaukusi valstiečius pas save grasino jaunuosius valstiečius atiduosianti į rekrūtus, o senesniuosius bausianti kūno bausmėmis). 4) Tie patys valstiečiai, būdami neraštingi, pageidavo, kad esant reikalui valstiečiams kai kuriais atvejais paduoti rašytinius įrodymus savo pretenzijų tikrumui paremti ir į valdytojos prieštaravimus atsakyti ir kad patys komisijos nebūtų gaišinami raštininko ieškojimu, kad jiems būtų leista pasirinkti savo įgaliotiniu šlėktą Ignotą Giniotą, kuris per 3 metus, valdydamas Akmenės seniūniją, pasirodė garbingas, sąžiningas ir teisingas, kuriam niekas neturi nė mažiausio priekaišto, ir mano, kad juo pasitikėdami, klaidos nepadarys ir dėl to prašo komisiją savo rezoliucija šį Giniotą patvirtinti atstovu. 5) Reikalinga, kad valstiečių tardymo metu būtų ne kunigas Žička, bet kuris kitas patikimas, atitinkamos vyresnybės skirtas kunigas, kuris galėtų išversti jų žemaičių kalba duodamus parodymus ir paliudyti

jų parašus. Pagaliau, 6) kad komisija tvirtintų paduodamų prašymų ir pareiškimų patikrintus nuorašus ir duotų juos valstiečiams su savo išvada. Tačiau į šį pareiškimą negavę jokios rezoliucijos, valstiečiai rugsėjo mėn. 14 d. kreipėsi į tą pačią komisiją su prašymu.

8. Komisija šiuos valstiečių pageidavimus atmetė ir jokios rezoliucijos neparašė, bet apkaltino juos neklusnumu ir grasino visa tai perduoti gubernijos valdybai, kas ir buvo pažymėta tos komisijos pakartotiniame rugsėjo mėn. 15 d. šaukime, kuriuo buvo reikalaujama atvykti į tardymą.

Valstiečiai gi į šitokį šaukimą pateikė rugsėjo mėn. 16 d. pareiškimą, jog jie kiekvieną vyresnybę gerbia, tačiau vieno reikalauja — rezoliucijų į paduotuosius prašymus bei pareiškimus, ir įsitikinę, jog komisija į juos nekreipianti mažiausio dėmesio, — ir net tada jie stosią į bylos sprendimą ir ieškosią įstatyminio savo teisingų pretenzijų patenkinimo. Savo pretenzijoms iškelti ir pateisinti jie savo rugsėjo mėn. 17 d. pareiškime, 106 asmenų pasirašytame, išdėstė visus piniginius permokėjimus ir įvairius piktnaudžiavimus su prievolėmis.

9. Priėmus minėtąjį pareiškimą su valstiečių pateiktųjų pretenzijų išdėstymu, tardymo komisija, užuot nagrinėjusi tardymo keliu ir nustačiusi ataskaitas iš piniginių permokėjimų ir priespaudų prievolėse pagal 1798 m. liustracinį inventorių, valstiečių pretenzijas atmetė, o labiausiai pirmininkas Daugėla, visur kur pritardamas valdytojos norams, — valstiečiai neapsiriko, prašydami jį nušalinti kaip šališką p. Fitinghofienės naudai, — grasinimais vertė valstiečius atsisakyti nuo savo pretenzijų ir darė pastangų palikti valstiečius ir toliau p. Fitinghofienės praktikuojamoje priespaudoje. Tačiau to pasiekti jam nepasisekė net per pusantros savaitės, o Šiaulių apskrities striapčius skaitė jiems inventorių, iš kurio valstiečiai įsitikino, jog kai kurie jų daugiau nei dvigubai sumoka piniginės rinkliavos ir atlieka prievolių. Galų gale komisija prievolių pagal inventorių neatstatė. Tik per parapijos zakristijoną davė žinią, kad šlėkta Giniotas pagal gubernijos valdybos įsakymą valstiečių įgaliotiniu negalės būti dėl šios priežasties: esą į Giniotą valstiečiai turį kažkokią pretenziją — kurios jie tačiau niekuomet neturėjo ir kuriems jis nepadarė jokios skriaudos ir niekur jie prieš jį nesiskundė, o jei kokia nors ir būtų, tai jau be jų žinios ir jiems nematant padaryta. Komisija į kitus jų pareiškimus ir pretenzijas nedavė jokios rezoliucijos, ir nepadariusi jokio tardymo 1821 m. rugsėjo mėn. 21 d. iš savo būstinės Vegeriuose išvyko.

10. Kadangi mes, valstiečiai, į daug kartų paduotus prašymus nesame sulaukę jokio patenkinimo, o komisijos nariams išvykus, turime pakęsti tos seniūnijos administratorių ir tarnautojų grasinimus, tai šių metų rugsėjo mėn. 28 d. kreipėmės su prašymu į Vilniaus iždo rūmus valstiečių apsaugos reikalu, kad kuo greičiausiai, pašalinus pirmininką Daugėlą, pagal aukščiausius įstatyminius aktus būtų sudaryta komisija visiems aukščiau suminėtiems skundams patenkinti, siekiant apsaugoti nuo tolimesnių valdytojos persekiojimų, kad ši seniūnija būtų paimta į valdžios žinią, o valstiečių pretenzijos būtų apdraustos visu Fitinghofienės turtu, esamu Lietuvos ir Kuršo gubernijose, kad būtų panaikinta 1806 metų konvencija, kaip suklastota, surašyta be valdininkų dalyvavimo, kad būtų atstatytos valstiečių prievolės pagal 1798 metų liustracinį inventorių ir patvirtintas valstiečių pasirinktasis įgaliotinis.

Kad ir Vilniaus iždo rūmai, kurie iki tol dėl šių prašymų nepadarė nutarimo, lygiai kaip ir gubernijos valdyba nepaliktų jų be dėmesio, tuo

labiau, kad p. Fitinghofienės atsiųstasis valdytojas šlėkta Gizleris ir Gerdauskas su kitais tarnautojais, pasinaudodami valstiečių lėtumu, ragina juos pasirašyti kažkokį valstiečiams nežinomą raštą, o nepasirašantiems grasina didesniais persekiojimais, o kai kuriuos jau nubaudė kūno bausmėmis. Tokioj nelaimingoj padėtyje pasilikdami, Akmenės valstybinio dvaro valstiečiai drįsta kreiptis į jūsų aukštąją prakilnybę, kad jūsų aukštoji prakilnybė didžiadvasiška savo valdžia teiktumėtės paliepti valdininkams, kam reikalinga:

1) Siekiant apginti valstiečius nuo visokeriopo valdytojos persekiojimo ir teisingai nustatyti skriaudas — paimti Akmenės seniūniją į valdžios žinią. 2) Panaikinti 1806 metų konvenciją, surašytą generolienės Fitinghofienės valstiečiams skriausti, ir atstatyti valstiečiams prievoles, išvardintas liustraciniame 1798 m. inventoriuje. 3) Nušalinus pirmininką Daugėlą, dėl prašymuose išdėstytų skriaudų sudaryti komisiją sutinkamai su aukščiausiais įstatymais iš asmenų, neturinčių jokių ryšių su generoliene Fitinghofiene. 4) Apskaityti pagal pretenzijas piniginius permokėjimus ir prievoles, kurios tik viršija liustraciniame inventoriuje nurodytas, ir kitus apsunkinimus ir išieškoti iš visų generolienės dvarų; o toms pretenzijoms apdrausti paimti kiekvieną tos valdytojos dvarą, esantį Vilniaus ir Kuršo gubernijose, į apsaugą. 5) Patvirtinti neraštingų valstiečių pasirinktąjį įgaliotinį šlėktą Ignotą Giniotą, kuriam reiškiamas pasitikėjimas įrodinėti kiekviename teisme tikrąsias pretenzijas. 6) Valdytojos tarnautojų, grasinimais ir bauginimais išgavusių parašus iš neraštingų valstiečių po jiems didžiausią žalą darančiu klastotu raštu, kaip be atitinkamo teismo patikrinimo sudarytą dokumentą pripažinti negaliojančiu, o kiekvieno valstiečio skriaudoms dėl rinkliavų mokėjimo ir prievolių atlikimo įsakyti kam reikalinga padaryti tardymą, ir iš viso galop padaryti visa tai, ką liepia įstatymai...

Šį prašymą iš valstiečių žodžių parašė šlėkta Antanas Orvydas, 1821 m. lapkričio mėn. 19 d. — (Surašyti 86 valstiečių vardai ir pavardės).

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 9 1821 m., b. 7478 l. 1—6)

b) 1822 m. gegužės mėn. 9 d. Akmenės seniūnijos valstiečių skundas carui.

...Griežta egzekucija, pirmiausia iš 20 dešimtininkų, o dabar 16 husarų vykdoma seniūnijos valsčiuje kažkokiai nepriemokai rinkti, visiškai suardo valstiečių turtą; bet už ką toji egzekucija ir kokia galėtų būti nepriemoka, valstiečiai iš tikrųjų nežino, nes visus mokesčius valstiečiai mokėdavo dvare, o jei priklausytų už papildomuosius žmones, — tai dvaras išieško iš tų, kuriuos yra nurodęs, jei iki šiol iš jų mokesčių nebuvo reikalavęs. Visų labiausiai nepakenčiama yra tai, kad atsiųstuosius husarus ir dešimtininkus dvaro administracija siunčia egzekucijai tik pas tuos ūkininkus, kurie iš valdytojos ieško teisingumo ir pasirašinėjo prašymus, o kitus nuo mokesčių egzekucijos visai atleidžia.

6. Ligi revizijos komisija praves, pagal prašymą, tardymą ir nustatys, kas turi ir kokius būtent mokesčius valdžiai sumokėti, reikia valstiečius nuo egzekucijos vykdymo kuo greičiausiai atleisti, kad jie, neturėdami pavasarį jokių pragyvenimo išteklių, nepardavinėtų pakinktų ir gyvulių, būtinai reikalingų ūkininkavimui tol, kol iš pačios valdytojos bus išreikalautos nepriemokos. Jei iš tikrųjų revizijos metu įrašyta daugiau

žmonių, tai tik dėl valdytojos kaltės, nes ji rinko iš valsčiaus mokesčius, nepraleisdama nė vieno žmogaus, įrašytuosius nuslėpdavo valsčiui ir gubernijos valdybai, surinktuosius gi iš jų mokesčius suvartodavo savo reikalams.

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 9 1821 m., b. 7478 l. 95—96)

c) 1822 m. gegužės mėn. 16 d. Akmenės valstiečių skundas finansų ministerijos valdytojui.

...Į išsiųstą jūsų šviesybei mūsų prašymą mes be paliovos nekantriai laukėme mūsų kančių atoslūgio, bet įvyko priešingai, nes Akmenės seniūnijos administratoriai, šlėktos Gizleris ir Gerdauskas, patyrę apie išsiųstąjį j. š. mūsų skundą, dar uoliau ėmė engti valstiečius, ypač vaitus ir tuos, kurie daro pastangų surasti teisybę. Sekmadienį atvykusius pamaldoms į Vegerių bažnyčią valstiečius išsišaukę iš bažnyčios į dvaro kiemą, vaitą Joną Baltramaitį ir ūkininkus Juozą Jonaitį, Motiejų Demantavičių ir Krastinaitį, administratorius Gizleris be mažiausios kaltės, o tik vien už tai, kad bylinėjasi su valdytoja ir nenori pasirašyti atsisakymo nuo savo pretenzijų, pradėjo juos negailestingai mušti — visų pirma per veidus ir galvas, paskui vaitą Baltramaitį ir Jonaitį, nesitenkindami jau tiek sumušę, dargi žiauriausiai išplakė rykštėmis ir suspardė, jų kūnams pridarydami tiek mėlynių, kad jie vos po kelių savaičių tepagijo. Kitus ūkininkus apdaužęs į veidą ir galvą, sukaustė į grandines; kitus gi ūkininkus, pabėgusius nuo šio be jokios kaltės žiauraus mušimo, daužė važinėdamas su padėjėjais po kaimus ir vaikė juos iš namų taip, kad kai kurie, palikę žmonas, vaikus ir ūkius, buvo priversti slapstytis miškuose arba gretimuose dvaruose.

3. Tokioje nelaimingoje padėtyje likę valstiečiai šių metų sausio 18-tą dieną nusiuntė paštu valstiečio Juozapo Jonaičio pasirašytą skundą Vilniaus iždo rūmams, trokšdami šioje kankynėje užuojautos, prašė, kad administratorius Gizlerį ir Gerdauską, kaip kankinančius valstybinius valstiečius, remiantis 1818 m. kovo 23 d. paskelbtuoju imperatoriaus įsaku apie dvarus, iš pareigų atleistų, o už sumušimus perduotų teismui; kad panaikintų galiojimą raštų, suklastotų valdytojos ar kitų asmenų ir priverstų neraštingų valstiečių pasirašytų, ir kad būtų patenkinti valstiečių prašymai, kadangi šis skundas iždo rūmuose liko be jokių pasekmių, valdytoja ir jos administratorius pradėjo valstiečius dar daugiau kankinti. Nesulaukę iki tol jokio patenkinimo, valstiečiai šių metų vasario 23 dieną kreipėsi į Šiaulių apskrities striapčių, išdėstydami jam tą pat, ką ir iždo rūmams, bet iš niekur negavo nei patenkinimo nei apsaugos.

Seniūnijos valdytoja p. Fitinghofienė, matyt, turi pažinčių su Vilniaus gubernijos valdyba, nes pati savo dvariškiams prasitarė, kad valstiečiai jokio patenkinimo negausią, o būsią taip, kaip ji norinti, o ir mes iš Vilniaus gubernijos valdybos įsakymų įsitikinome, jog į p. Fitinghofienės paduotus įvairių neteisybių pirašytus prašymus gubernijos valdyba pagarbiai atsižvelgia ir daro jai palankius nutarimus, o mūsų teisingi skundai, jau įteikti p. karo gubernatoriui, iždo rūmams, gubernijos prokurorui ir gubernijos valdybai, lieka be mažiausio dėmesio; mes daug kartų prašėme nušalinti Užnerio žemės teismo pirmininką Daugėlą, bet ta pati gubernijos valdyba savo šių metų sausio 31-os dienos įsakymu patvirtino jį nariu tardymui dėl mūsų skriaudų vesti, o valstiečių pageidaujamo turėti savo atstovu šlėktą Ignotą Giniotą ne tik kad nepatvirtino, bet, nusilenkdama p. generolienės Fitinghofienės pageidavimams, įsakė Šiaulių žemės

policijai laikyti jį savo priežiūroje, ir tiek padaryta neteisybės, kad minėtuoju įsakymu jam griežtai uždraudė ne tik atstovauti neraštingiems valstiečiams, bet netgi rašyti jiems skundus dėl jų skriaudų.

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 9 1821 m., b. 7478 l. 14—16)

d) 1822 m. vasario mėn. 23 d. Akmenės seniūnijos valstiečių skundas Šiaulių striapčiui Brodovskiui dėl seniūnijos valdytojos prievartavimo veiksmų.

...Valdytoja, pasinaudodama vilkinimu priimti nutarimą dėl nuskriaustųjų valstiečių patenkinimo, o ypač norėdama nutraukti teisingus valstiečių nusiskundimus, savo normoms įgyvendinti panaudojo savo administratorius Gizlerį, Gerdauską ir Vegerių bažnyčios kunigą Žičką, kurie, visaip baugindami ir net bausdami valstiečius kūno bausmėmis, verčia juos pasirašyti jiems nežinomus raštus. Neįstengdami šiomis priemonėmis priversti jų pasirašyti, šlėktos Gizleris ir Gerdauskas su kitais savo bendrininkais po visur pasipylę papildomai baudė kūno bausmėmis, žiauriai mušdami kumščiais, plakdami rykštėmis, o likusius sukaustydami grandinėmis ir suraišiodami virvėmis, vien už tai, kad jie nepasirašę jų surašytų popierių ir kad byla bylinėjasi su valdytoja.

3) Baltramaitį, prieš 20 metų valstiečių išrinktą vaitu ir dvaro vadovybės patvirtintą, administratorius Gizleris dabar iš pareigų pašalino, o vaitu paskyrė pagal sutartį gyvenantį laisvą vokietį, o tą patį Baltramaitį ir ūkininką Juozapą Jonaitį, atvykusius šventadienį į Vegerių bažnyčią pamaldų, minėtasis administratorius, pasišaukęs į dvaro kiemą, žiauriai kumščiais mušė per veidą ir galvą, parvertęs žemėn, spardė kojomis, padaręs jiems daug mėlynių ir skaudžių ženklų. Pagaliau, išrengęs juos, nekaltus smarkiai išplakė rykštėmis, dėl ko vaitas ir dabar sunkiai tebeserga; kitus gi, kaip antai: Matijošių Demontavičių taip pat sumušė kumštimis, sukaustė grandinėmis, o vaitą Joną Šidlauską, pasišaukęs pereitą savaitę į dvaro kiemą, ragino pasirašyti kažkokį jam nežinomą raštą, o kai jis to nepadarė, ir jį sukaustė grandinėmis ir su sargybiniais nežinia kur išvežė. Kitus gi ūkininkus riša virvėmis, muša, visaip kankina, — šaukia į dvaro kiemą arba važinėdami po kaimus nekaltiems vykdo egzekuciją, žodžiu: valstiečiai niekuomet neturi ramybės ir saugumo. Palikdami žmonas ir vaikus apverktinoje padėtyje, kad išvengtų bausmių, klaidžioja po miškus. Be to, tiek apsunkina prievolėmis, kad jokiu būdu neįmanoma išlaikyti ūkio; prieš didžiąją gavėnią keliams patižus, prikrovę vežimus sunkiu kroviniu, išsiuntė į Rygą, kur nukankino arklius ir sulaužė pakinktus, dėl ko kiekvienas ūkininkas neteko po kelis rublius sidabru...

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 9 1821 m., b. 7478 l. 93)

424. 1822 m. Trakų pavieto lėninio Skubėtų dvaro valstiečių skundas prieš įkaitinio dvaro valdytoją Gžybauską dėl įvairių priespaudų ir neteisėtumų.

Iš Valstyb. turtų departamento rašto finansų ministrui.

...To paties dvaro valstiečiai, būtent: Motiejus Minys, Simanas Žinys, Juozapas Bukaveckas ir Jurgis Vasiliauskas, buvo įtikinti, kad remiantis 1818 metais paskelbtuoju įsaku, lėniniai dvarai, valdytojui mirus,

turi pereiti valdžios žinion. Tuos gi valstiečius įkaito turėtojas buvo įstūmęs į visišką skurdą, o perparduodamas ir išvaikydamas jų draugus, dvaro valstiečių skaičių sumažino. Pagal lėninio valdytojo Jono Liackio Vilniaus iždo rūmams paduotą raštą dėl grąžinimo jam to dvaro, kuriame iš buvusių 8 valstiečių kiemų dabar beliko 4, bet ir tie patys galutinai nuskurdę, jis prašo Skubėtų dvaro įkaito lakštą, kaip neteisėtai sudarytą šlėktai Gžybauskui, panaikinti, o patį dvarą atiduoti jam, Jonui Liackiui, kaip teisėtam pagal lėno teisę Skubėtų dvaro įpėdiniui. Kas dėl padarytų nuniokojimų, surašytų dviejuose registruose, priimti nutarimą padengti juos iš šlėktos Gžybausko turto ir įsakyti šlėktos Gžybausko parduotuosius šlėktai Morgevičiui Skubėtų valstiečius grąžinti į šį dvarą. O tuo tarpu uždrausti Gžybauskui toliau imti iš dar tebesamų Skubėtų valstiečių papildomas prievoles padengti mokesčiams už parduotuosius ir išvaikytuosius valstiečius.

Prašymą prieš įkaito turėtoją Gžybauską pasirašę valstiečiai pridėtuose 2 registruose pareiškė šias pretenzijas: kad jam pradėjus dvarą valdyti, jie atlieka lažą kiekvieną savaitę kasdien, dažniausiai su arkliais; pirmaisiais Gžybausko valdymo metais pyliavos į kaimo magaziną reikalavo po 6 ašmaines, o jau sekančiais metais po vieną statinę; grūdus nuo valstiečių darbu įdirbtos žemės, taip pat šiaudus ir pelus derlių nuėmus, kur padėjo, valstiečiams nežinoma; už apganytus savo dvaro gyvuliais dvaro laukus pareikalavo sau 3 kapas miežių. Be šių visiems bendrų pretenzijų, jie pareiškia savo atskiras, būtent: 1. Motiejus Žinys a) dėl smurtu paimto jo vaiko Juozapo Žinio, kurį valdytojas paskyrė piemeniu be jokio atlyginimo; b) dėl paėmimo iš kiemo mergos Kristinos Pšemeneckaitės, o kai ši pabėgo, jis, Gžybauskas, pagrobė iš šeimynos karvę; c) dėl viršaus paimtų mokesčių priedanga be nuo Grotuzo likusių 30 rub. sid. pinigų praėjusiais ir šiais metais Gžybausko išreikalautų 21 rub. 30 kap. sidabru; d) dėl Gžybausko užgrobtos karvės, kurią Gžybauskas pardavė nedavęs kvito, pinigus pasisavino ir reikalauja pakartotinai mokėti mokesčius. 2. Simanas Žinys a) dėl paėmimo jo dukters į dvarą, iš kurio ji nuo pusės metų nežinia kur pabėgo; b) dėl perdaug paimtų mokesčių, į kurių sąskaitą per paskutinius dvejus metus jis išrinko 17 rub. 90 kap. sidabru; c) dėl užgrobimo 2 jaučių ir 1 karvės, o taip pat 7 žąsų. 3. Juozas Bukaveckas: a) dėl paimtų perdaug 23 rub. sidabru mokesčių; b) dėl užgrobimo 2 karvių, 2 avių, 4 žąsų ir 1 dveigio kumelio; c) dėl išvarymo laisvai samdomo berno ir dėl paėmimo šeimininko sūnaus su drabužiais. 4. Jurgis Vasiliauskas a) dėl perdaug paimtų 19 rub. sidabru; b) dėl pagrobimo 1 karvės, 6 žąsų ir treigės kumelės.

Tame pačiame registre surašyti senieji Skubėtų dvaro valstiečiai, kuriuos Gžybauskas išvaikė, būtent: 1) Romanas Ženys su 3 sūnumis, iš kurių Martynas vedęs, Kryštupas 18 metų ir Jonas 13 metų amžiaus; 2) Motiejus Žvyrauskas našlys; 3) Mykolas Romaškevičius 15 metų amžiaus; 4) Mykolas Dzevonis, vedęs, jo sūnus tarnauja vežiku; 5) Antanas Žilinskas, vedęs, su sūnum Baltramiejum, 18 metų amžiaus, ir 6) Juozapas Žinys, 48 metų ir sūnus Žinys, 12 metų amžiaus; Jokūbą Vasiliauską, 12 metų amžiaus, Gžybauskas išvežė į Minsko guberniją. Be šių senųjų gyventojų, laisvąjį Lauryną, prirašytą nuostatuose prie Skubėtų, buvęs valdytojas Pšybitkas išvežė į Gardino guberniją, iš kur Skubėtų valstiečiai jį buvo grąžinę, bet Gžybauskas tą patį Lauryną su sūnumis pardavė Gardino gubernijos šlėktai Margevičiui.

Kitame gi atskirame registre Skubėtų dvaro valstiečiai išdėsto įvairias kitas pretenzijas, kaip antai: dėl Gžybausko pagrobtų kirvių, aprangos,

baltinių, linų, dėl pasisavinimo 30 rub. sidabru, kurie priklausė kaimo magazinui, dėl įvairių priespaudų, sumušimų ir t. t...

(Rus. — LCIA f. 379. apr. 10 1822 m., b. 7552 l. 2—4)

425. 1824 m. Kupiškio ir Penionių seniūnijų valstiečių prievolės Čartoriskiams, valstiečių pasipriešinimas ir Čartoriskių kreipimasis į carinę valdžią, prašant pagalbos.

a) Kupiškio ir Penionių seniūnijų valstiečių prievolės pagal 1798 m. liustraciją.

...Kupiškio seniūnijos valstiečių prievolės pagal 1798 m. liustracijos inventorių pažymėtos šios: valstietis baudžiauninkas, turįs vieną valaką žemės, atlieka kiekvieną savaitę lažo po 2 dienas, o be to, per metus 12 dienų vadinamojo gvolto ir sumoka grynais pinigais činšo 82 ir kelionių mokesčio 32 auksinus; kampininkai, kurių visoje seniūnijoje parodyta 82 kiemai, moka činšo nuo valako 64 auksinus. Be to, pasakyta: kad visi valstiečiai nuo kiekvieno valako žemės turi atlikti keliones į Rygą arba už jas mokėti aukščiau minėtą kelionių mokestį, išskyrus gyvenančius miestelyje, kuriems nustatytas atskiras mokestis.

Penionių seniūnijos valstiečiams nustatytos pagal inventorių beveik tokios pat prievolės kaip ir kupiškėnams, tik su kai kuriais nežymiais pakeitimais...

b) Apie Penionių valstiečių pasipriešinimą.

...Prie tardymo bylos, persiųstos iždo rūmams, pridėtas taip pat šių metų sausio 16 dienos Anykščių parapijos administratoriaus pranešimo Nr. 10 originalas, kuriame šis administratorius pranešė žemės ispravnikui apie Penionių valstiečių pasipriešinimą policijos valdžiai ir nurodė, kad svarbiausiais jų pradininkais buvę valstiečiai: Kazimieras Gudas, Boneventūras Mantrimėlis, Andrius Černius, Petras Sterka, Slupelis ir Gervė; tačiau tardytojas neatkreipė į tai jokio dėmesio ir iš bylos nematyti, kad tardytojas būtų ėmęsis kurių nors priemonių šiai blogybei pašalinti...

c) Seniūnijos valdytojo Čartoriskio prašymas.

...Prašo jo prašymą pristatyti Iždo rūmams apsvarstyti ir spręsti, o tuo tarpu, einant jų įsakais, paskelbti valstiečiams, kad jie, sutinkamai su 1819 metais laisvu noru pasirašytu susitarimu, atiduotų činšą natūra linais, ir imtis energingiausių priemonių valstiečiams į reikiamą paklusnumą grąžinti, uždrausti jiems rinkti pinigines mezliavas, o jeigu dar jokių priemonių nesiimta, priversti valstiečius klausyti ir būtent kodėl nei bylose, nei raportuose nieko apie tai nepažymėta, o tik prie atskiro gegužės mėn. 18 dienos raporto Rūmams pridėti Penionių ir Kupiškio seniūnijų viršaičių parašai apie 1798 m. liustracinių inventorių nuorašų gavimą...

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 10 1824 m., b. 7662 l. 51—52, 64—65, 67)

426. 1825 m. Samdomojo darbo plitimas.

Iš Kučevskio statistinio Trakų pavieto aprašymo.

Darbininkų atlyginimas čia vidutinis, skirtingas pagal darbą, taip žemės ūkio darbus dirbantieji gali užsidirbti per dieną nuo 20 ligi 50 grašių.

Griovių kasėjai — nuo 2 auksinų ligi 80 grašių, mūrininkai užsidirba nuo 2 ligi 3 auksinų. Reikia vis dėlto pastebėti, jog iš viso darbininkų klasės tokios, kurią matome didžiuose miestuose Lenkijos karalystėje, įvairiuose mažuose miesteliuose tėra nedaug, tai yra valstiečiai, laisvu nuo darbo laiku, kaip žiemą ir rudenį, atėję uždarbio. Šis atlyginimas, kaip matome, yra lygus būtinam; darbininkai tegali išlaikyti save ir šeimą, nors ir gana menkai... Tiesą sakant, dar nėra sumanumo. Baimingi ir neryžtingi dvarininkai nenori imtis darbo pramonėje, tarytum matydami tenai save smunkant, prisirišę prie paprasto ir nuo amžių pamėgdžiojamojo ūkininkavimo, galvoja ir mąsto, kad iš javų ir bulvių kuo greičiausia ir įmanomai pigiausia yra išvaryti degtinę ir kuo greičiausiai parduoti ją valstiečiams.

(Lenk. — MAB B 4/228 Nr. 24 p. 11—12)

427. 1826 m. birželio mėn. 7 d. Varėnos ir Perlojos seniūnijos valstiečių skundas prieš jos valdytoją bajorą Kobylinską dėl jų žemių užgrobimo, javų iš magazino pasisavinimo ir kitokių neteisėtumų.

Varėnos seniūnijos valdytojas Kobylinskas atėmė Perlojos valstiečių valdomus ir jų naudojamus laukus, apsėtus rugiais, ir todėl pasidarė neįmanoma mokėti valstybinius mokesčius ir atlikti dvarui visas prievoles, tuo labiau, kad Varėnos laukų plotai buvo neteisingai ir nelygiai išmatuoti, nes vieniems duota činšinės žemės po valaką, o kitiems po pusę valako, o duoklių mokestis ir prievolių atlikimas pagal inventorių nustatytas visiems vienodas ir lygus, o 1798 m. liustracijos matavimo inventorium rastus atliekamus valstiečiams išskirtus užuribius dvaras pasiėmė savo pajamų sąskaita, ir tokiu būdu dvaras savavališkai padidino činšo mokestį ir to mokesčio nenurašė. O dvaro administracija, rinkdama pinigus nepriemokų sąskaita, kvitų neišduoda ir dažnas dvaro nuomininkų pasikeitimas visiškai smukdo valstiečius ir stumia juos į galutinį skurdą; dvaro nuomininkai renka didesnius mokesčius, negu priklauso gauti, ir taip susidarė didelės permokos, kurias patvirtina pridedamieji vardiniai registrai.

2. Kai Perlojos seniūnijos valstiečiai skundėsi gubernijos valdybai dėl nuomininkų piktnaudžiavimo ir jų renkamų įvairių viršnorminių mokesčių iki 60 000 auksinų, tai į šį skundą gubernijos valdyba atsiuntė šiam reikalui ištirti komisiją, kuriai atvykus, įvairių sugalvotų priemonių pagalba įvyko su buvusiu valdytoju velioniu pakamariu Jelskiu susitaikymas, kuriuo valstiečiai atsisakė nuo savo pretenzijų, o velionis Jelskis išdavė laiduojamąjį dokumentą, jog nuo šio laiko jis jokių viršnorminių mokesčių neberinksiąs, atsisakydamas visiems laikams nuo reikalavimo skiedrų stogams ir tinklų, o šių sąlygų pažeidimo atveju įsipareigojo patenkinti visas valstiečių pretenzijas. Šis laiduojamasis dokumentas jokiu būdu negali būti pamestas. Šiuo gi metu nuomininkai ne tik kad neatleidžia valstiečių nuo šių primestų sunkenybių, bet pradėjo juos dar labiau spausti įvairiais mokesčiais; dar 1814 metais, kai buvo paskirta pyliava į magazinus nuo kiekvieno žmogaus po 5 gorčius, tai valstiečiai ją supylė, o kai buvo ir dvarui įsakyta tokią pat pyliavą pristatyti, tai jis, save apgindamas, visą tą prievolę suvertė valstiečiams, ir jie buvo priversti atsakyti už dvarą. 1823 metais, kada valdytoją į skurdą įstumti valstiečiai nyko iš bado, ir nors vyriausybės patvarkymu buvo valdytojams įsakyta davinėti valstiečiams maisto, bet Perlojos dvaras šio įsakymo nevykdė,

supiltąją į magazinus pyliavą dvaras pasiėmė sau sėjai, o valstiečiai liko be mažiausios pagalbos; be to, dabartinis administratorius Ridzevskis, visomis priemonėmis engdamas valstiečius, visokiais būdais suranda sau įvairiausių priemonių galutinai jiems susmukdyti; taip pat 1818 m. pastatytąjį magaziną 1824 metais įsakė išardyti, o jame buvusius grūdus pasiėmė sau; tuo būdu buvo priversti jį pastatyti iš naujo; rekrūtavimo metu jie patiria iš valdytojo įvairių kliūčių, nes administratorius Ridzevskis, rinkdamas iš atiduotinų į rekrūtus pinigus, juos atleisdavo, ir liepdavo rinkti kitus, kurie anksčiau ne kartą rekrūtuojant buvo pripažinti netinkamais, ir taip sudarydavo jiems nereikalingų išlaidų.

3. Administratorius Ridzevskis, nekęsdamas kai kurių valstiečių, verčia juos atlikinėti inventoriuje nenurodytas prievoles, kuriomis jie visiškai susmukdomi; jis reikalauja pastočių dažnoms kelionėms į Vilnių įvairiais metų laikais, pakrauna į vežimus tokį krovinį, kad nei vežimas, nei arkliai neišlaiko, o atvykus į miestą, liepia valstiečiams apsimokėti už nuomojamą patalpą ir arklidę, dažnai maišus palieka Vilniuje ir jų valstiečiams negrąžina; be to, varinėja žmones dirbti fabrikuose ir juos be saiko baudžia mušimu, jėga verčia dirbti sunkiausius darbus, — žodžiu, visais atvejais stumia žmones į visišką skurdą ir jau tiek pasiekė, kad dabar nė vienas valstietis nebeišgali sumokėti valstybinių mokesčių ir atlikti jiems skirtų prievolių; būdami tokioje būklėje, jie kreipėsi su prašymu į civilinį gubernatorių, išdėstydami savo nelaimingą padėtį ir blogą administratoriaus Ridzevskio elgesį, kad jis negailestingai baudžia Perlojos valstiečius rykštėmis, kad prašytoją Stankevičių, kuris ėmėsi kelti aikštėn visus šito administratoriaus piktus kėslus ir viršnorminius mokesčius, negailestingai sumušęs, privertė piauti lentas, o kai šis prašytojas nusilpo ir nebepajėgė šio darbo dirbti, administratorius Ridzevskis, surišęs jį, nugabeno į Trakų žemutinį žemės teismą...

(Rus. — LCIA f. 379 apr. 10, 1826 m., b. 7870 l. 1a—5)

428. 1828 m. Valstiečių baudžiavinės prievolės grafo Tiškevičiaus dvaruose.

Iš 1828 m. sausio mėn. 29 d. rotmistro Oruvkos pranešimo generalgubernatoriui.

Jūsų prakilnybės 1827 m. spalio 28 d. raštu N 163 slaptai pavestas, aš apvažinėjau visas lietuviškas grafo Tiškevičiaus valdas Vilniaus gubernijos apskrityse: Ašmenos, Vilniaus, Ukmergės, Upytės, Telšių, Raseinių ir Kauno ir apsimesdamas kitais reikalais pašnekesiuose iš jo dvarų kaimynų dvarininkų, iš buvusiųjų ir dabartinių ūkvedžių ir pačių valstiečių surinkau, kiek galėdamas nejučiomis, šias žinias: visuose dvaruose, kurių grafas Tiškevičius įsigijęs yra daugiausia atpirkdamas juos iš Radvilų, valstiečiai eina lažo darbus nuo kiekvienų namų po 3 dienas per savaitę, 6 gvoltus vasaros metu, gvoltais vadinama prievolė, atliekama visų valstiečių vyrų ir moterų, išskiriant mažamečius, prie laukų darbų; be to, jie privalo išdirbti po 2 margus žemės dvarui ir mokėti po 4 rublius 50 kap. sidabru duoklės už valaką žemės. Ašmenos apskrityje Valašino rakte valstiečiai atlieka dvarui darbus po 2 dienas per savaitę.

Dvaruose, kuriuose grafas Tiškevičius patsai prižiūri dvaro ūkį, valstiečiai privalo paeiliui išvežioti produktus į miestus, pagal nurodymą, tačiau tatai ne visuomet vykdoma, nes ir šiuo metu grafo Tiškevičiaus dvaruose yra didelės grūdų atsargos; išnuomotųjų jo dvarų valstiečiai

privalo nuo kiekvienų namų po tris kartus vežioti grūdus į miestą, į Rygą ir į Vilnių, neįskaitant dienų, t. y., tie, kuriems arčiau į Rygą, turi suvažinėti du, o į Vilnių vieną kartą, tie gi, kuriems arčiau į Vilnių, turi suvažinėti į jį du kartu, o į Rygą vieną kartą. Jeigu gi nuomininkai nepanaudotų valstiečių žygiui į Rygą, tada už tą laiką valstiečiai turi mokėti jam pinigais, už vieną važiavimą į Rygą iš pačių tolimiausių dvarų, ligi 32 mylių nuo Rygos atstumo, po 6 rublius sidabro, o iš artimiausių — pagal atstumą nuo paskirtojo miesto; į kiekvieną vežimą krauna produktų pagal jų rūšį ir svorį ne daugiau kaip po 20 pūdų, o valstietis privalo kinkyti į vežimą vieną ar du arklius.

Degtinės varyklose, plytinėse ir kalkių degyklose apmokami tik vieni vyriausieji meistrai; kiti gi darbininkai imami iš žmonių, priskirtųjų sargybai, ir už valstietiškas prievoles (šarvarkus) pagal dvarininko ar valdytojo reikalavimą; po kiek dienų valstiečiai privalo eiti sargybas ir kiek tų valstietiškų prievolių atlikti reikia, niekas nežino.

Telšių apskrities Darbėnų dvare, kurį grafas Tiškevičius pirko kartu su Palanga iš generolo Neselovskio, valstiečiai moka nuo kiekvienos tarnybos (t. y. nuo žemės sklypo, bet kokio dydžio, neteko sužinoti, tik spėjama jį turint daugiau kaip 2 margus) po 8 rublius ir 25 kap. sidabro į bendrą kasą, vadinamą ogulna (tokios kasos kituose dvaruose nėra); kasą tvarko ponas ir valstiečiai; kuriam tikslui ji įsteigta, nežinoma. O be to, valstiečiai privalo eiti iš kiekvienų namų į dvaro darbus po 4 dienas per savaitę.

Valstybinius mokesčius visuose grafo Tiškevičiaus dvaruose moka ne už galvas, bet už kiekvienus namus nuo 6 ligi 8 rublių sidabro, už laisvus gi verslus valstiečiai nieko nemoka. Miestelių: Valašino, Biržų ir Darbėnų gyventojai moka grafui Tiškevičiui žemės mokestį už savo sodybinės žemės sklypelį, o propinaciją tuose miesteliuose grafas Tiškevičius išnuomojo žydams už sutartą kainą, jie gi, kad degtinės pardavimas jiems pigiau atsieitų, savitarpy sudaro geravališką sutartį, ir kas nori prekiauti degtine (lygiai kaip ir Palangoje), įpareigojamas mokėti sutartą akcizą nuo prekių, kuriomis prekiauja, kaip antai; druskos, tabako, silkių ir kita...

Šias visas prievoles grafo Tiškevičiaus valstiečiai atlikdavo ir pirmesniesiems savininkams, išskiriant valsčiaus prievoles, kurių padaugėjo, pradėjus valdyti grafui Tiškevičiui. Anksčiau prie senesniųjų valdytojų dvarų trobesiai, ūkio įmonės ir karčiamos buvo visiškai apleistos, dabar gi grafas Tiškevičius jas pakėlė į gerą būklę ir daug naujų pastatė. Dėl šių valstietiškų prievolių valstiečiai visuose dvaruose bendrai skundžiasi.

(Rus. — VCA Ggk 1827 m., b. 911 l. 4—7)

429. 1829 m. spalio mėn. 11 d. Valstybinių žemių atidavimas į ilgametę nuomą.

Iš caro nurodymo senatui.

Nuomojamiems ir seniūnijų dvarams pagerinti ir laipsniškai tuo būdu jų pajamoms atnaujinti mes radome reikalo veikiančius įstatyminius nuostatus dėl jų pakeisti šiomis taisyklėmis: 1) Šiuos dvarus ateityje į nuomą atidavinėti iš viešų varžytynių ilgais terminais, kurie siektų nuo 18 iki 24 metų, 30 ir dargi 50 metų; tačiau, jeigu išnuomojimui tokiais terminais dėl ko nors kiltų sunkumų, tokiais atvejais galima išnuomoti ir 12 metų. 2) Valdžios dvarų išnuomojimą minėtais pagrindais vykdyti

laipsniškai, pradėjus nuo tų, kurie dabar betarpiškai yra valdžios įstaigų žinioje ir valdyme, paskiau gi imtis tų, kurie ateityje, nuomos terminams išėjus, bus laisvi. 3) Prieš išnuomojant kiekvieną dvarą, iždo rūmai iš anksto kreipiasi į finansų ministeriją, ar nereikalinga būtų vietiniais sumetimais išnuomojamame dvare tiksliau nustatyti valstiečių prievoles pagal valdomos žemės kiekį ir ar nereikalinga, atsižvelgiant į tokį prievolių pakeitimą ir pelno bei nuostolių straipsnius, į gaunamas pajamas, sudaryti ir naują pajamų apskaičiavimą, paėmus pagrindu paskutinių 10 metų bendrą produktų kainą; be to, pridėti to dvaro tikrą aprašymą ir planą bei visų jo priklausinių, lygiai kaip ir žinias apie tam dvarui pagal apskaičiavimą atsieinančias pajamas. 4) Kartu iždo rūmai turės sudaryti ir nuomos sutarčių projektus, kuriais dvarai bus išnuomojami, smulkiai pažymint pareigas, kurias būsimieji nuomininkai turės prisiimti sau, remiantis taisyklėmis, kurios kiekvienai gubernijai finansų ministro pasiūlymu valdančiojo senato bus patvirtintos. 5) Šiais pagrindais išnuomojant valdžios dvarus iš viešų varžytynių, reikalauti iš nuomininkų nuomos taisyklių pagrindais nustatyto patikimo laidavimo...

(Rus. — PSZR II leid. 4 Nr. 3229)

430. 1830 m. gruodžio mėn. 22 d. Vidaus reikalų ministro slaptas raštas dėl išsklaidymo gandų apie valstiečių laisves.

Ponas generolas adjutantas Benkendorfas man pranešė, kad viešpatį imperatorių ne kartą yra pasiekę pikti gandai, platinami gubernijose piktos valios arba galimas daiktas ir kvailų žmonių apie valstiečių perėjimą iš dvarininkų valdžios iždo žiniai ir panašiai, tie gandai tuo labiau reikalingi dėmesio, kad besiplečiant jiems tose vietose, kur siaučia cholera, jie dar labiau sukiršina lengvatikius ir silpnadvasius žmones; todėl jo imperatoriškoji didenybė teikėsi įsakyti man: atkreipti į tą aplinkybę ypatingą dėmesį ir pavesti aplinkraščiais bajorų vadams, kad jie išmintingomis ir kukliomis priemonėmis stengtųsi išaiškinti tų gandų šaltinius ir iš savo pašaukimo pareigos, kiek galėdami, padėtų juos išblaškyti pačioje pradžioje...

(Rus. — VCA Ggk 1830 m., b. 252 l. 2)

II. MIESTAI, AMATAI, PRAMONĖ, PREKYBA 1800—1830 m.

431. 1802—1804 m. Maišiogalos miestelėnų kova su dvarininku Gauvaltu, norėjusiu paversti juos savo baudžiauninkais.

a) 1802 m. rugpiūčio mėn. 26 d. Maišiogalos miestiečiai skundžiasi generalgubernatoriui dėl striapčiaus šališkumo jų ginče su dvarininku Gauvaltu.

Dėl mūsų įgaliotojo šlėktos Jono Šostako skundo jo imperatoriškajai didenybei apie pono valstybinio patarėjo Anupro Gauvalto daromas mums skriaudas jūsų kilnybė, pasiųsdami to skundo originalą Lietuvos Vilniaus gubernijos valdybai, teikėtės įsakyti, kad būtų komandiruotas į Maišiogalos kaimą ponas iždo reikalų striapčius, kuris su žemės policijos nariu patikrintų, ar iš tikrųjų to dvaro savininkas mus skriaudžia ir spaudžia, kaip tame mūsų skunde nurodyta. Mes lengviau atsidusome,

tikėdami mūsų bylą palengvėsiant, tuo labiau, kad buvome nusivylę žemesniuoju teismu, parodžiusiu jau ne nuo šiandien minėtam Gauvaltui palankumo, kaip tat matyti, jam neįvykdžius jūsų ir Lietuvos Vilniaus gubernijos valdybos pirmesnių įsakymų. Dabar prikomandiravus iš mūsų pusės nelyginant gynėją vietinį gubernijos iždo reikalų striapčių poną kolegijos asesorių Kopeckį, atsirado mums vilčių. Kadangi nei žemesnysis žemės teismas, nei kuris jos narys nepajėgia iškelti aikštėn Gauvalto nusidėjimų, taigi ir laukėme jo atvykstant, kaip palaimos, tačiau greitai, mūsų dideliam gailesčiui, patyrėme visai ką kita, nes striapčius su žemės komisaru Slavinskiu, atvykę į Maišiogalą, nepareikalavo pas save apskųstojo Gauvalto paaiškinimui, bet patys nuvyko pas jį, kur vietoje tikro ištyrimo apie užgrobtas iš mūsų dirvas ir šienaujamas pievas, apie mūsų mušimus ir varginimus nepakeliamais darbais, pranešė jam, Gauvaltui, mūsų skundą ir tyčia davė dvi dienas laiko atsakymui; tuo metu komisaras įkalbinėjo, kad visi nešmeižtų savo pono ir eitų prievoles, nes mes esą jo valstiečiai. Kai mes buvome pareikalauti pono striapčiaus, tai jis, sužinojęs, kad mes priešinamės, mus barė ir teisintis reikalavo, kam neklausome Gauvalto, o po to, prikišdamas mūsų tariamą atkaklumą prieš Gauvaltą, baugino mus rekrūtais ir pagaliau kartu su komisaru įsakinėjo visame kame klausyti Gauvalto. Dėl tokio elgesio nustoję vilties, kad reikalas bus teisingai ištirtas, mes tuojau pat tarėmės prašyti jūsų kilnybę pakeisti minėtuosius narius, bet dar nebuvo aišku, kuo tai baigsis. Pagaliau, paėmė ne iš apskųstojo Gauvalto, bet iš pasivadinusio pilnu Maišiogalos miestelio valdytoju karininko Straroduko Gauvalto paaiškinimą, pasirašytą jo įgaliotinio Jacikniejaus, iš kurio, kaip pašalinio žmogaus, ponui striapčiui nei komisarui nederėjo nei reikalauti nei priimti, nes jis, gal būt, ir nežino nieko apie valstybinio patarėjo Gauvalto padarytas mums skriaudas. Taip baigėsi jūsų pasiūlytas mūsų skundo ištyrimas, jiems tapus Gauvalto pusės gynėjais, nes visas jų rūpestis buvo dengti visas jo kaltes ir išaiškinti, kad mūsų vargo priežastys kyla ne iš valstybinio patarėjo Gauvalto priespaudos, bet dėl mūsų išsieikvojimo bylos advokatui, kurį pats nušalino nuo mūsų, palikdamas mus be jokios paramos. Dėl to mes su atitinkamais paaiškinimais padavėme savo raportą Lietuvos Vilniaus gubernijos valdybai, nurodydami jų nepagrįstą įstatymu vienašališkumą mūsų aiškiai regimai skriaudai, nes visiškai mums nepatikėdami, pranešė, kad mūsų skundas nepasitvirtinęs, be to, nekaltai pakaltino daug kuo mus pačius ir net pripažino netikru čia pridedamą pažymėjimą apie mušimus. Dėl tokios neteisingos ir mums amžinai pragaištingos ponų gubernijos striapčiaus ir žemės komisaro kvotos, mes apleidome savo namus ir... prašome išreikalauti iš Lietuvos Vilniaus gubernijos valdybos minėtų striapčiaus ir komisaro raportą ir mūsų apskųstojo Gauvalto paaiškinimą, teisybei išaiškinti, ir šį raportą pripažinus negaliojančiu, įsakyti komandiruoti kitą kurį asmenį kvotai padaryti dėl šio mūsų skundo ir mums padarytų valstybinio patarėjo Gauvalto skriaudų... leidžiant kartu dalyvauti ir mūsų įgaliotiniui šlėktai Šostakui, su kurio pagalba tikimės iškelti aikštėn visas Gauvalto padarytas mums skriaudas ir susigrąžinti pirmykštį ramumą, taip pat prašome pranešti mielaširdingą rezoliuciją. — Miestiečių parašai. Visų aukščiau pasirašiusių miestiečių dėl jų neraštingumo prašomas už juos savo ranka pasirašau šlėkta Jonas Kžeminskis. Vilnius, 1802 m. rugpiūčio 26 d.

(Rus. — VCA Ggk 1802 m., b. 31 l. 13—14)

b) 1804 m. lapkričio mėn. 4 d. Senato raštas Lietuvos generalgubernatoriui Benigsenui dėl Maišiogalos miestelėnų skundo.

Valdantysis senatas žiūrėjo Maišiogalos miestelio miestelėnų įgaliotinio šlėktos Jono Šostako prašymą, kuriame jis išdėsto: nors praeitųjų, 1803 metų rugpiūčio 31 dienos valdančiojo senato įsaku Vilniaus gubernijos valdybai pavesta buvo apsaugoti jo įgaliotojus Maišiogalos miestelio miestelėnus nuo dvarininko Gauvalto negailestingų mušimų, nepakeliamų darbų, rinkliavų ir kitokios priespaudos, bet ir po to dar labiau padidėjo jų apsunkinimai; patyrė jų ir jis, Šostakas, nes, kai jis minėtų miestelėnų byloje kartu su Gauvaltu išvyko praeitais 1803 metais į Peterburgą, gavęs iš civilinio gubernatoriaus Lanskio jo pasirašytą pasą 9 mėnesiams, tai tas patsai gubernatorius Lanskis iš draugiškumo Gauvaltui, kad nušalintų jį (Šostaką) nuo stojimo byloje, neteisingai pranešė ponui vidaus reikalų ministrui, kad jis neva slaptai išvykęs, ir prašė išsiųsti jį su visais turimais Maišiogalos miestelėnų dokumentais jums, ponui kariniam gubernatoriui; dėl ko jis ir buvo sulaikytas iš pradžių Peterburge daugiau kaip dvi savaites griežtoje sargyboje, o paskiau iš oberpolicmeistro pasiųstas į Vilnių, kur taip pat buvo laikomas sargyboje, ir gubernatoriaus pareigas einančio vicegubernatoriaus, tikrojo valstybės patarėjo Bagmevskio priverstas buvo pasirašyti, kad jis toliau nebeves savo įgaliotojų Maišiogalos miestelio miestelėnų bylos ir net jokių patarimų jiems nebeteiks, taip pat iš jo buvo atimtas tų miestelėnų duotasis įgaliojimas; apie tai jis tuojau pat per Lietuvos paštą caro vardu pasiuntė prašymą, o veda jis minėtų miestelėnų bylą dėl to, kad gerai žino tuos miestelėnus esant laisvus žmones ir turinčius privilegijų iš buvusių Lenkijos karalių, be to gi, ilgą laiką vesdamas bylą, jis išleidęs savo pinigų daugiau kaip 1 500 sidabro (rublių) ir susmukdęs savo ūkį, tikėdamasis savo nuostolius grąžinti iš Gauvaltų; dabar jam uždrausta vesti šią bylą ir dargi tie, kas drįsta ką nors minėtų miestelėnų apgynimui prieš Gauvaltą rašyti, sodinami į miesto policiją po sargyba; taip ir nenumatomas greitas jo įgaliotojų bylos laimėjimas ir jų apgynimas, nes tik per 9 mėnesius į naujai paduotąjį šių metų gegužės mėnesį prašymą uždėta rezoliucija ir iškomandiruoti tardymui Vilniaus miesto teismo nariai ir kriminaliniai raštvedžiai; bet už tai, kad jie laikėsi teisingumo, Gauvaltas iškėlė prieš juos įtarimą ir juos nuo tardymo pašalino, į jų vietą pastatyti Gauvaltui palankūs žemesniojo žemės teismo nariai ir pavieto raštvedys, kurie, atvykę į vietą ir pašaukę visus miestelėnus į dvarą, nieko neišklausę, grasindami įsakė eiti į lažą tiek dienų per savaitę, kiek panorės Gauvaltas; o kai miestelėnai ėmė aiškintis, tai prieš juos buvo surašytas raportas gubernijos valdybai, neva jie maištą kėlę, ir pagaliau paskirtieji nariai — kolegijos asesorius Jankovskis ir vyriausiojo teismo 2-jo departamento patarėjas Krancas, užuot ištyrę bylos esmę ir apgynę, neklausė tų miestelėnų pasiaiškinimų, neteisingai raportavo valdybai, esą miestelėnai nenorį klausyti dvarininko ir, išreikalavę iš visos apygardos dešimtininkus, pasodino į namus po 4 žmones, o paskui, surinkę karinę komandą ir apsiautę juos, pačius rimtuosius ūkininkus nemielaširdingai plakė rykštėmis, kiekvienam kirsdami po 150 rykščių vien už tai, kam Gauvalto siūlymu nepasirašo, jog sutinka tiek dienų eiti lažo, kiek jis nori, ir kam save vadina laisvaisiais žmonėmis; gi patarėjas Krancas, norėdamas įtikti Gauvaltui, savo rankomis mušė per veidą tuos miestelėnus, keikdamas juos nepadoriais žodžiais ir baugindamas Sibiru, dėl ko jie išsigandę priversti buvo palikti savo namus nuo liepos 17 d. ir slapstytis po miškus, iš kurių,

pagavę 20 žmonių, varinėja kasdien į dvaro darbus, ir dar didesnei priespaudai tie patys ponai kariai, prisodinę po miestelėnų namus kareivių, įsako dirbti visa, ko jie nori, jie muša gyvulius ir verčia šeimininkus parduoti paskutinius savo drabužius, kad galėtų nupirkti jiems svaigiųjų gėrimų, atėmė iš jų raktus nuo svirnų ir kamarų, juos pačius užrakindami nakčiai svirnuose ir prievartauja: įteikiamieji jo įgaliotojų pareiškimai ir skundai prieš (komisijos) narius nepriimami vietos teismo įstaigų, o be to ir jam, Šostakui, stengiasi be kaltės iškelti bylą, taip kad jau du kartu vežiojo suimtą į Maišiogalos dvarą, — prašo atsiųsti minėtoms aplinkybėms ištirti valdininką, nuskurdintiems ir iš namų išvarytiems miestelėnams suteikti kiek reikia duonos, o gyvuliams išduoti iš Gauvalto dvaro šieno, neapsėtus jų laukus būsimai vasarai įsakyti apsėti, išvesti karinę komandą, paleisti nekaltai suimtus vien tik už skundų padavimą 20 miestelėnų, jo gi, Šostako, padarytoms dėl tų miestelėnų 1 500 sidabro rublių išlaidoms uždėti draudimą dvarininko Gauvalto turtui.

(Rus. — VCA Ggk 1802 m., b. 31 l. 87—89)

432. 1804—1810 m. — Druskos tiekimo būklė.

Iš Vilniaus gubernatoriaus 1804—1810 m. ataskaitos.

Vilniaus gubernijoje valstybinių druskos atsargų ar druskos viryklų nėra; vietiniai gyventojai vartoja užsieninę druską, kuri čia pardavinėjama laisvai. Čia druska įgabenama iš Prūsijos, o taip pat iš Liepojos, Rygos ir Minsko gubernijos. Iš Prūsijos ji pristatoma vasaros metu Nemuno ir Neries upėmis, o iš Rygos, Liepojos ir Minsko gubernijos sausumos keliais žiemą, tuo metu šios gubernijos gyventojai siunčia ten savo produktus ir, juos pardavę, stengiasi tais pačiais vežimais atgabenti jiems reikalingą druskos kiekį. Dabar ryšium su vidaus reikalų ministerijos patvarkymu dėl maisto tiekimo tose gubernijose, kurios iki šiol tenkinosi užsienine druska, kad vartotų vidaus rusišką druską, nors ir įsakyta važinėti druskos imti į Smolensko guberniją, į Bielojo miestą, ir nors iš savo pusės visokeriopai stengiuosi tai paskatinti, bet dar niekas nepareiškė noro ten vykti ir su tuo niekas nesutiks, nes Ryga, Liepoja ir Minsko gubernija yra vietos, į kurias vietiniai gyventojai dėl kaimynystės su šia gubernija nuo senų laikų įprato gabenti savo produktus ir iš kur be kliūčių ima druską; tuo tarpu specialiai siuntinėti vežimus į Bielojo miestą be jokių prekių būtų gyventojams per keblu ir nuostolinga...

(Rus. — LCA f. 1282 apr. 1434 b. 12 l. 118—119)

433. 1808 m. Užnemunės miestelių apibūdinimas.

Iš Varšuvos kunigaikštystės statistinio aprašymo.

Miestai Lomžos departamente

. . . . . .

Beržininkas, valstybinis miestas, nuskurdęs — apylinkėse pušynai, turi 350 gyventojų.

Leipalingis, šlėktinis m., nuskurdęs, turi 250 gyv.

Veisiejai, šlėkt. m., nuskurdęs, turi 550 gyv., čia yra dideli ponų rūmai, taip pat bažnyčia, panaši į katedrą, bet nebaigta.

Liškiava, valst. m., turi 250 gyv., panašus į sodžių, prie Nemuno.

Seirijai, valst. m., turi 220 namų, 1 100 gyv., menkai statytas, čia yra kalvinų bažnyčia.

Miroslavas, šlėkt. m., nedidelis, turi 250 gyv.

Meteliai, valst. m., nuskurdęs, turi 300 gyv.

Lazdijai, valst. m., turi 1 600 gyv. ir daug žydų.

Krosnopolis, valst. m., turi 600 gyv., naujai įkurtas, gražiai ir tvarkingai statytas, labai didelė prekyvietė, gyventojai verčiasi žemės ūkiu; padėtis gera.

. . . . . .

Kalvarija, valst. pavieto m. prie Šešupės, labai platus, statytas padrikai, turi 2 750 gyv., daugiausia nuskurdusių žydų, apylinkės derlingos, pelkėtos, trūksta gero vandens, negrįstas, todėl per polaidį vos galima praeiti, oras pagadintas, namai menki.

Simnas, valst. m., turi 750 gyv., gyvena skurdžiai.

Alytus, valst. m., rusiško[1] Alytaus miesto priemiestis, turi 250 gyv.

Vištytis, valst. m., turi 1 600 gyv., prie Prūsijos sienos, tas miestas gali iškilti.

Virbalis, valst. m., turi 1 650 gyv., dominikonų vienuolynas, kyla.

Vilkaviškis, valst. m., turi 1 850 gyv., daug žydų, apylinkės nepaprastai derlingos, čia prekyba nemaža, miestas gana gerai statytas ir grįstas.

Starapolė (Marijampolė), valst. pavieto m., turi 1 200 gyv., yra prie Šešupės, apylinkės gražios, yra vienuolynas, pramonės neturi.

Balbieriškis, šlėkt. m., prie Nemuno, apylinkės derlingos, turi 1 000 gyv., daug žydų, čia yra ponų rūmai, miestas menkai statytas ir negrįstas.

Prienai, valst. m., prie Nemuno, turi 1 250 gyv., daug žydų, prieš tai tas miestas buvo didesnis ir dabar gali išplisti, čia yra didelis paštas, paskutinis Lenkijos paštas, kuris ekspedijuoja į Rusiją; netoli nuo čia yra stiklo dirbtuvė ir popieriaus dirbtuvė.

Panemunė, šlėkt. m., labai nuskurdęs, turi 500 gyv., daugiausia žydų.

Zapyškis, valst. m., mažas, nuskurdęs, panašus į sodžių, turi 150 gyv.

Šakiai, šlėkt. m., neturtingas ir nuskurdęs, nors apylinkės derlingos ir daug pušynų, turi 600 gyv.

Jansborgas (Sudargas), valst. m., mažas, prie Prūsijos sienos ir Nemuno, turi 250 gyv., labai menkai statytas.

Naumiestis, valst. m., turi 2 400 gyv., jų tarpe 1 800 žydų, prie Šešupės iš trijų šonų vandens apsuptas, labai pelningas, tas miestas gana gerai statytas, ne visur išgrįstas; didelė prekyba su Rusija... čia yra karmelitų vienuolynas, 1803 m. beveik visas miestas sudegė, žydai turi propinaciją, čionykštis alus geras, žydai kasmet sumoka mokesčių apie 4 000 talerių.

Pilviškiai, valst. m., mažas, turi 350 gyv., menkai statytas...

(Lenk. — Opis Xięstwa Warszawskiego z krótkim rysem dziejów Polskich aż do naszych czasów, przez Jerzego Benjamina Flatta. W Poznaniu, 1809, p. 122—125)

[1] T. y. nepriklausančio Varšuvos kunigaikštystei.

434. 1825 m. Prekyba ir pramonė Trakų apskrityje.

Iš I. Kučevskio Trakų pavieto statistinio aprašymo.

Garsios grybais mugės, į kurias suvažiuoja Varšuvos ir Rusijos pirkliai. Žiežmariai... turi mažus arklių, kiaulių ir žemės ūkio produktų turgus; čia yra kelios gelumbės krautuvės. Butrimonyse gana gera vieta prekybai, bet neturtinga, gelumbės ir kitų čia krautuvių yra, odminių dirbtuvės totorių rankose, tiekia daug išdirbtų odų.

Amatų dirbtuvės. Nėra jokių amatų dirbtuvių, žemės ūkis žemo lygio, daugelis žmonių juo verčiasi ir todėl negali plisti pramonė nei amatai. Yra, tiesa, lentpiūvių Žiežmariuose, Daugirdiškėse ir Onuškyje. Daugirdiškėse, Vladislavavoje yra rudo stiklo fabrikas, popieriaus — Šalčininkuose, yra pavienių odminių dirbtuvių Žasliuose, Žiežmariuose ir Butrimonyse, bet daug trūksta, kad jos būtų geros. Gaminiai, jų pagaminti, nekokie, tinką tik valstiečių poreikiams.

(Lenk. — MAB B 4/228 Nr. 24 p. 7, 11)

435. 1826 m. Prekyba ir pramonė Varnių parapijoje.

Iš L. Laurinavičiaus statistinio Varnių parapijos aprašymo.

Turgus esti kiekvieną antradienį visus metus. Žemės ūkio produktai yra vienintelis pirkimo-pardavimo objektas. Svarbiausių mugių yra 3. Pirmoji — antradienį prieš užgavėnes, mugė be atlaidų, daugiausia suvežama rūkytos mėsos, nors galima matyti ir javų ir pieno produktų nemažą kiekį. Antroji — birželio 29 dieną per šv. Petrą, trunka 2 dienas, kartu su atlaidais; pirkliai suvažiuoja iš Vilniaus, Rygos, Kuršo vien tik arklių nusipirkti; abiejų lyčių gyventojų susirenka daugiau kaip 20 000; prekės daugiausia yra: geležis, kailiai, drobė, muilas, odos, medžio dirbiniai, medus, puodžių gaminiai, arkliai, kurių skaičius siekia 3 315, kai kada ir daugiau (1820); brangiausias arklys kaštuoja nuo 45 ligi 90, vidutinis paprasčiausias nuo 20 ligi 25 ir 30 rublių sidabru, pigiausias — nuo 16 ligi 18, tų daugiausia perkama.

Monopolio nei akcizo nėra. Bet žydas smuklininkas miestelyje turi vyskupo duotą privilegiją leisti arba drausti pilstyti ir pardavinėti degtinę ir alų. Tas pat arendatorius surenka muitą turguje ir mugėse; nuo pūro, 25 ligi 30 gorčių, javų bendrai bet kokių grūdų — 6 grašiai, nuo arklio, atvesto parduoti arba iškeisti, — 1 auksinas, nuo jaučio — 20 grašių. Už būdeles, statomas mugės metu, kaina yra įvairi, priklausomai nuo to, kokios prekės jose parduodamos, nuo 5 auksinų ligi 2 rub. sidabru.

Smuklių (miestelyje) yra 5. Miestelyje yra mechanikas, dirbantis fortepijonus ir vargonus. Vario liejikai 2, liejantieji gana didelius varpus. Laikrodininkai 2. Auksakaliai 3. Odminiai 2. Staliai 2. Tekintojai 3. Batsiuviai 6. Siuvėjų žydų 11. katalikas 1. Daktaras vienas. Malūnas ant Varnelės — vienas.

Smuklių (parapijoje) didesnių ir mažesnių 32. Degtinės varyklos dvaruose, bajorų apylinkėse ir pas daugelį valstiečių. Seniūnijų visoje parapijoje nėra.

(Lenk. — MAB B 4/228 Nr. 27 p. 2—3, 12—13)

436. 1827 m. Pramonė ir prekyba Upytės apskrityje.

Iš Bialockio statistinio Upytės pavieto aprašymo.

Pramonė. Kur-ne-kur galima matyti fabrikus, kaip antai: gelumbės fabrikas pas poną Karpį, kilimų fabrikas pas maršalką Eidrigevičių. Vario liejykla pas 2-jo departamento pirmininką Zavišą, kuri yra gana veikli; kiti dvarininkai vienoje ar kitoje svarbioje pramonės šakoje yra neveiklūs. Ūkiai tie yra geresni, kuriuose yra spirito varyklos; nors, tiesą pasakius, jos padeda gyvulių išmaitinimui ir mėšlo daugėjimui, bet kiek žalos padaro kraštui? . .

Prekyba. Prekybos objektas čia yra javai ir linai, kurie yra gabenami sausumos keliais į Rygą, nes upių, kurios palengvintų prekybinį susisiekimą, ir kanalų visai nėra. Miško medžiaga, tinkanti laivams statyti, gabenama į Rygą.

Amatų būklė. Yra keistas dalykas, kad apskrityje, kuri yra taip arti prekybinių miestų, fabrikai ir amatų pramonė nepasiekė klestėjimo padėties.

Drobės gaminimas atliekamas namuose ir ūkiuose namų reikalams.

Gelumbės fabrikai Norkūnuose, Poliūniškėse ir Palinkuvėje; buvo ir Joniškėlyje, bet panaikinta.

Vario liejykla, kurioje liedinamas varis skardoms, yra Palinkuvėje už Krekenavos.

Lentpiūvės — Norkūnuose ir Poliūniškėse.

Audinių žvilginimo dirbtuvės — Norkūnuose ir Palinkuvėje.

(Lenk. — MAB B 4/228 p. 14—16, 28—29)

437. 1828 m. Vilniaus gubernijos pramonės aprašymas.

Šios gubernijos manufaktūros pramonė tebėra dar atsiradimo padėtyje; nors įvairių rūšių fabrikų yra nemaža, bet jų skaičius padidinamas amatininkų dirbtuvių; fabrikų gamyba dar labai ribota.

Didžiausi tėvyniniai gelumbės fabrikai tėra 3. Juose daugiausia gaminamos paprastos gelumbės ir, be to, nedideliu kiekiu.

Stoka savojo pagerinto avių ūkio trukdo šios rūšies fabrikų tobulinimą ir daugėjimą.

Nors ir nemaža yra drobės fabrikų, bet tiktai vienas jų, grafų Zubovų Šiaulių apskrityje, yra vertas ypatingo dėmesio dėl savo ploniausių drobių, staltiesių ir staltiesėlių, 1 200 ir 1 300 siūlų metmenyse, gamybos. Antrasis, kuris priklauso Vilniaus labdarių draugijai, kaip ir toks pat gelumbės fabrikas, yra tiktai gražiausias pavyzdys, vertas, kad juo pasektų, dėl jo labdaringo tikslo, kuriam šie fabrikai yra įsteigti. Visi kiti beveik neverti fabrikų vardo dėl savo menkos gamybos ir yra greičiau amatininkų dirbtuvės privačių piliečių namuose.

Tą patį galima pasakyti ir dėl odos fabrikų, kurių yra nors nemaža, viename Vilniuje — 31, bet jų gamyba yra gana nežymi. Juose daugiausia už tam tikrą mokestį išdirbamos užsakytojų duodamos odos.

Iš keturių popieriaus fabrikų tiktai vienas dvarininko Puslovskio kiek žymesnis dėl nemažo kiekio geriausios rūšies rašomojo popieriaus gamybos.

Kitų fabrikų ir dirbtuvių, kaip antai: lako, vaškinių žvakių, lajinių žvakių, stiklo, puodžių, plytinių, vario ir ketaus dirbtuvių gamyba yra gana ribota. . .

Jau pats daugelio rūšių gamybos įmonių įvairumas parodo atbudusį šios gubernijos gyventojų pasiryžimą plėsti manufaktūros pramonę, ir todėl reikia tikėtis, kad laikas, poreikiai ir nuolatinės įmonininkų ir fabrikantų pastangos paspartins tolesnį jos vystymąsi.

Iš viso fabrikų ir įmonių šioje gubernijoje yra 115, būtent:

	Fabrikų skaičius	Darbininkų skaičius
gelumbės	3	187
dažymo	2	6
drobės	16	78
odos	31	70
kepurių	5	11
rašomojo popieriaus	4	13
lako	2	4
vaškinių žvakių	2	6
lajinių žvakių	14	38
stiklo	4	72
puodžių	16	33
plytinių ir kalkinių	13	62
vario	2	14
ketaus	1	119
Viso	115	713

Iš mažo darbininkų skaičiaus tokioje fabrikų ir dirbtuvių daugybėje jau galima spręsti apie įmonių nedidelę reikšmę.

Gelumbės fabrikai. Gelumbės fabrikų šioje gubernijoje tėra 3, iš kurių 2 priklauso dvarininkams. Iš jų vienas, dvarininko Paplovskio, Ašmenos apskrityje, išsiskiria iš kitų puikiu sutvarkymu, gaminių kokybe ir kiekybe; jame, be kareiviško milo, gaminama taip pat ir plona gelumbė. Vilniaus labdarių draugijos fabrikas vertas dėmesio ne dėl savo gamybos apimties, kuri yra nežymi, bet dėl įmonės labdaringo tikslo, kuris yra pasiekiamas savo priemonėmis vargstančios žmonijos gerovei. Gražiausias pavyzdys, vertas pasekti.

Šiuose 3 fabrikuose 1828 metais pagaminta: įvairių rūšių ir spalvų gelumbės 775 rietimai, juose 19 210 mastų; bajaus 2 025 mastai ir nedidelis kiekis gelumbinių antklodžių ir apklotų.

Svarbiausioji medžiaga — vilnos — perkamos šioje ir kaimyninėse gubernijose.

Darbininkų skaičius šiuose 3 fabrikuose buvo 187, iš jų 23 laisvai samdomi, o kiti — tų pačių savininkų baudžiauninkai.

Vilniaus labdarių draugija Vilniuje, draugijai priklausančiuose nuosavuose namuose; pastatas mūrinis. Labdarių draugija, kuri buvo įsteigta 1810 metais, tarp kita ko, turėjo tikslą priimamus į savo globą pavargėlius, kurie nedirbo, panaudoti naudingam darbui; tai ir sudarė akstiną 1810 metais šios draugijos lėšomis įsteigti gelumbės fabriką, kuriame gaminama paprasta gelumbė ir kai kada bajus. Šie gaminiai suvartojami priimamų į Labdarių draugijos namus pavargėlių drabužiams, o likučiai, jei tokių būtų, leidžiama parduoti vietoje. Kartais atsitinka, kad Labdarių draugijos nariai priima iš vietinių ir apylinkės gyventojų verpalus gelumbei iš jų pagaminti ir gauna už tai sutartą atlyginimą.

Siame fabrike yra mašinos: 1) vilnoms šukuoti ir karšti; 2 mašinos pastovuose, vadinamos kracmašinos, abu stovai, kuriuose yra mašinos, 3—4 mastų ilgio ir 2 mastų pločio; kiekvienoje mašinoje yra 1 didelis volas, apskritas, geležiniu smaigu, apvyniotas vieliniu šepečiu, o antras mažesnis; abu šie volai, geležinės ašies (rato), kuri yra apačioje, ir ant jų esančių odinių diržų pagalba suka 10 mažų volelių, kurie yra taip pat apvynioti vieliniais šepečiais ant geležinių ašių su geležiniais sraigtais. 2) Vilnoms austi: 4 mašinos medinės su geležinėmis ašelėmis, ant kurių užmaunamos medinės, viduryje išgręžtos, ašelės ant ašelių; ant volelio guli siūlinės virvelės, kurios yra užkabintos už ašių; ratas su geležine ašimi, prie kurio gelumbine virvele prikabintas volelis, tokiu būdu, kai ratas sukasi, tai ir volelis apsisuka ir varo 45 ašeles kiekvienoje mašinoje. 3) Gelumbėms karpyti: 2 mašinos medinės; vienas ratas ir 2 alkūnės su geležine ašimi ir virve, kuri guli ant geležinės ašies; 2 skersiniai 4 mastų, ant kurių guli didelės žirklės geležiniais sraigtais ir maža ašelė. Stovai mediniai $4^1/_2$ masto. 4) Vilnoms kedenti: medinė mašina, panaši į skrynią, viduryje volas su geležine ašimi, geležiniais dantimis.

Prie visų šių mašinų darbui naudojama 11 darbininkų, o be jų reikėtų naudoti tokiam darbui ne mažiau kaip 50 žmonių.

Audžiama dvejomis staklėmis.

1828 metais pagaminta įvairios gelumbės 150 rietimų, rietimo ilgis 25 mastai, plotis $2^1/_4$ masto.

Viskas suvartota pavargėlių drabužiams, kurie yra globojami šios draugijos namuose.

Žmonių skaičius: 1 meistras, 1 gizelis, darbininkų 20, visi laisvai samdomi.

Drobės fabrikai. Drobės fabrikų šioje gubernijoje yra 16, iš jų 15 Vilniaus mieste ir vienas Šiaulių apskrityje. Iš 15 fabrikų, esančių Vilniuje, vienas priklauso Vilniaus labdarių draugijai, o visi kiti tenykščiams miestiečiams; likusis gi, Šiaulių apskrityje, priklauso dvarininkams grafams Zubovams. Šis pastarasis ir dėl savo puikaus sutvarkymo ir dėl gamybos apimties bei gaminių kokybės iš visų pranašiausias. Kiti gi bendrai gamina, daugiausia, paprastą storą drobę ir vidutinę drobę nedideliu kiekiu, be to, iš verpalų, kuriuos atiduoda austi pašaliečiai.

Odos fabrikai. Odos fabrikų šioje gubernijoje yra 31; visi jie yra Vilniaus mieste ir priklauso tenykščiams miestiečiams; iš jų 14 safjano fabrikų. Įsteigti daugiausia 1810 metais ir vėliau; tik nedaugelis jų įsteigti 1790 metais. Gamyba visų bendrai nežymi, atitinkanti Vilniaus miesto gyventojų poreikius ir tiek, kiek neišdirbtos odos duoda išdirbti vietos ir apylinkių gyventojai; pagaliau ir patys fabrikantai iš dalies perka neišdirbtas odas ir, jas išdirbę, parduoda Vilniaus mieste. Išdirbamos odos: jaučių — padams ir juodos — batams, o safjano dirbtuvėse — avių, ožių ir veršių, įvairiomis spalvomis.

Visuose šiuose fabrikuose 1828 metais išdirbta:

jaučių odų, juodų ir padams	2 150
veršių	480
safjano įvairių spalvų	9 195

Gaminiai parduodami Vilniaus mieste, kur beveik visas pagamintas kiekis nuperkamas.

Odoms išdirbti vartojamos medžiagos: kalkės, žuvies taukai, eglių, šermukšnių ir ąžuolų žievė, o safjanui išdirbti: kalkės, riebalai, taip vadinamas šiame krašte montarnikas ir paprastas augalų aliejus, o joms dažyti Venecijos indigo, raugerškio žievė, sieros rūgšties aliejus, sieros

rūgštis, geležies druskos arba cindra, — visos šios medžiagos ir dažai perkami Vilniaus mieste.

Visuose fabrikuose dirba 70 žmonių, jų skaičiuje patys šeimininkai meisteriai, o kiti laisvai samdomieji.

Negalima tikėti, kad, be Vilniaus, nebūtų ir kituose šios gubernijos miestuose odos ir safjano dirbtuvių, bet apie jas nėra gauta jokių žinių...

Vaškinių žvakių fabrikai. Tokių fabrikų šioje gubernijoje yra 2, abudu Vilniaus mieste, iš jų vienas priklauso kunigams dominikonams, jų įsteigtas 1781 m., o antrasis — kunigams buvusiems karmelitams, jų įsteigtas 1768 m. Vaškinės žvakės gaminamos baltos ir geltonos iš perkamo Vilniaus mieste geltono vaško ir jų dalis suvartojama bažnyčioms apšviesti, o dalis parduodama. Šios rūšies fabrikai negali išplėsti savo gamybos dėl tos priežasties, kad čia Rusijos vidurinių gubernijų pirkliai atveža vaško žvakių ir parduoda pigesne kaina.

Abiejuose fabrikuose 1828 m. pagaminta:

vaškinių žvakių baltų	224 p. 16 sv.
geltonų	45 „ 9 „

Darbininkų skaičius abiejuose fabrikuose buvo 6, laisvai samdomi.

Lajinių žvakių fabrikai. Tokių fabrikų šioje gubernijoje yra 14; visi Vilniaus mieste, priklauso tenykščiams miestiečiams. Jų gamyba nereikšminga, nes pardavimui žvakės pirklių atvežamos iš Maskvos ir Peterburgo, ir tenai jos gaunamos pigiau, nes riebalai čia brangūs.

1828 m. visuose 14 fabrikų pagaminta: lajinių žvakių 1 430 pūdų ir beveik visos čia vietoje parduotos.

Visuose šiuose fabrikuose dirbo 38 žmonės, jų skaičiuje meistrai buvo patys šeimininkai, o kiti laisvai samdomi...

(Rus. — DMGB 2 p. 264—267)

438. 1830 m. sausio mėn. Oginskio manufaktūra Strėvininkuose, Trakų apskrityje.

Valdininko V. Kochanovskio pranešimas finansų ministrui.

Šiam fabrikui pastatytas mūrinis dviejų aukštų namas, kurio fasadas yra 107½ ilgio, 16½ pločio ir 10 lietuviškų mastų aukščio. Pirmajame aukšte yra 52, antrajame 54 langai, kurie, kaip ir visos durys, nudažyti baltais dažais ir tinkamai sutvarkyti. Viduryje yra durys į prieangį, iš kurio į kairę durys į salę, kuri yra ištinkuota ir turi 2 koklines krosnis. Šioje salėje yra 31 staklės drobei austi, sustatytos trimis eilėmis. Dešinėje iš to paties prieangio yra durys į antrą tokią pat salę, kurioje stovi 31 staklės įvairioms medvilninėms medžiagoms austi.

Prieangyje, be krosnies, yra dar židinėlis glifui — žvilginimo masei gaminti. Kontoroje, viduje, šalutinėse sienose yra po vieną langą, 12 lapo didumo stiklų, fabriko darbininkams prižiūrėti. Tame pat prieangyje yra įėjimas į antrąjį aukštą, kuris yra išdėstytas kaip pirmasis aukštas, būtent: salėje į kairiąją pusę gaminami medvilniniai ir lininiai verpalai, o salėje į dešinę pusę jie suvyniojami šeivomis ir, be to, šioje salėje yra dvejos staklės metmenims gaminti. Iš šios salės yra įėjimas į tam tikrą sandėlį su 3 langais, kuriame laikomos fabrike gaminamos prekės. Visas trobesys dengtas raudonai dažytomis malksnomis ir turi virš stogo penkis kaminus. Baltinimo dirbtuvė, arba baltykla, yra taip pat mūriniame dviejų aukštų trobesyje, 68 mastų ilgio ir 11 mastų pločio; langų jame yra 22, kiekvienas 2 mastų ilgumo ir platumo. Vienoje pusėje žluginama pirmą

kartą, o antroje gaminiai galutinai išdžiovinami viduryje pastatytame manieže. Apie presus, grandiklius ir kitus žvilginimo įrankius čia neminima todėl, kad jie dar nebaigti, bet jau pradėti ir po 3 mėnesių bus pagaminti.

Geležiniai ir taip pat mediniai šios baltyklos reikmenys, sveriantieji 105 pūdus, yra atgabenti iš Lenkijos, iš Konsko miestelio, o 3 ketaus katilai, sveriantieji 150 pūdų, gauti iš Varšuvos. Lankams, sraigtams ir kitiems reikmenims jau suvartota 55 pūdai geležies ir dar bent tiek reikalinga. Antrame šio trobesio aukšte langai turi langines arba grotelius patogesniam gaminių džiovinimui. Medžiagos fabrikui atvežamos iš Anglijos, atgabenta jau 750 svarų baltos ir įvairiaspalvės medvilnės nuo Nr. 70 ligi Nr. 130, gi linų verpalai drobėms verpiami fabrike ir gijų kapa, t. y. 60 vidutinės kokybės vienetų, sveria nuo 6 ligi 8, o plonų siūlų kapa ligi 4 svarų, o posmas turi 20 siūlų. Pirmos rūšies drobėms austi superkami siūlų verpalai įvairiuose miestuose.

Apie gaminius, kurie yra sandėliuose ir staklėse. Ligi šiol pagaminta 70 gabalų kamertucho, kiekvienas 20 mastų ilgio, o staklėse yra apie 50 gabalų. Perkelio lygaus, spalvoto 76 gabalai, o staklėse yra 50 gabalų.

Perkelio languoto 80 gabalų, o staklėse 28 gabalai.

Drobių iš viso nuo Nr. 1 ligi Nr. 10 išausta 328 gabalai, o staklėse 62 gabalai.

Medvilninių verpalų nuo Nr. 70 ligi Nr. 131 yra atsargoje 280 svarų.

Lininių verpalų vidutinių 125 kapos, o plonų 98 kapos.

Šiam fabrikui įsteigti išrašyti iš Škotijos dvarininko išlaikomi Anglijos valdiniai audėjai Džonas Garvisas ir jo sūnus su šeimomis ir baltinimo meistras Robertsonas.

Žiemos metu 60 merginų verpia siūlus, gaudamos už tai algas, o prie staklių panaudojami 62 berniukai, kuriems mokama nuo kiekvieno gabalo. Be to, siūlus vynioja 30 merginų, kurioms mokama metinė alga ir duodamas išlaikymas. Sakytieji berniukai, išskyrus kelis paauglius, yra grafo Oginskio baudžiauninkai. Šiame fabrike grafas Oginskis neturi jokio bendrininko, jis yra pastatytas ir išlaikomas jo paties lėšomis.

Gamyba jame pradėta 1828 m. birželio 29 dieną.

Fabriko išlaidos. Anksčiau aprašytiems mūriniams trobesiams pastatyti, jų vidaus sutvarkymui, medžiagoms pagaminti ir meistrams bei amatininkams išlaikyti ligi šio laiko jau išleista 28 966 rb. 91 kp. sidabru, būtent:

Audėjui anglui Garvisui algos	1 350 rb. — kp.
Taip pat jam po 45 rb. sidabru nuo kiekvienų dirbančių staklių, kurių dabar yra 62	2 790 „ — „
Taip pat jam 10 žmonių išlaikyti	525 „ 45 „
Baltyklos meistrui Robertsonui algos	540 „ — „
Taip pat jam 8 žmonėms išlaikyti	350 „ 30 „
Mechanikui, baltyklai įsteigti	750 „ — „
Audėjams, dirbantiems prie staklių, 62 žmonėms ir 90 merginų siūlams vynioti — drabužiams, avalynei, išlaikymui ir algai sunaudota	2 331 „ 31 „
Pasamdytiems verpėjams	1 252 „ 50 „

. . . . . .

Šio fabriko gaminiai spauduojami tam tikru spaudu, kurio pavyzdys prie šio pridedamas.

Visos smulkios, čia surašytos žinios apie šį fabriką, ir taip pat pateikti dviejuose lapuose planai mano gauti iš fabriko steigėjo, Lietuvos dvarininko kunigaikščio Oginskio.

(Rus. — DMGB 2 p. 272—274)

III. 1812 METŲ TĖVYNĖS KARAS

439. 1812 m. liepos mėn. 1 d. Napoleono įsakymas dėl laikinosios vyriausybės, kaip okupantų pagalbininko, sudarymo Lietuvoje.

§ 1. Skiriama laikinoji Lietuvos didžiosios kunigaikštystės vyriausybė (komisija), susidedanti iš 5 narių ir vieno generalinio sekretoriaus.

§ 2. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės komisijai pavedama tvarkyti krašto finansus, tiekti maistą, organizuoti vietos miliciją, tautinę gvardiją ir žandarmeriją.

§ 3. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinajai vyriausybinei komisijai bus paskirtas imperatoriaus komisaras.

§ 4. Gubernijos: Vilniaus, Gardino, Minsko ir Bialostoko bus savo keliu tvarkomos atskirų komisijų, kurios susidės iš 3 narių, intendantui pirmininkaujant.

§ 5. Pažymėtosios administracinės komisijos bus Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos žinioje.

§ 6. Kiekvieno atskiro pavieto administravimas yra prefekto žinioje.

§ 7. Vilniaus miestas yra tvarkomas mero, arba prezidento, 4 tarėjų ir municipalinės tarybos, susidedančios iš 12 narių. Minėtajai administracijai pavedama valdyti miestui priklausančius dvarus, prižiūrėti labdaringąsias įstaigas ir municipalinę komisiją.

§ 8. Vilniaus mieste bus sudaryta tautinė gvardija, kuri susidės iš 2 batalionų. Kiekvienas batalionas susideda iš 6 kuopų. Tautinė gvardija sudaroma šiuo būdu: štabas: — vyriausiasis vadas 1, bataliono vadai 2, vyresnieji adjunktai 2, būgnininkas 1, darbininkų 3, vyresnysis chirurgas 1, jaunesnysis chirurgas 1, muzikantai 8. Kuopa: kapitonas 1, leitenantas 1, jaunesnysis leitenantas 1, viršila 1, jaunesnieji viršilos 4, kapralų furjerų 1, kapralų 8, būgnininkų 2, kareivių 100. Viso dviejų batalionų 1 450 žmonių.

§ 9. Kiekvienoje Lietuvos didžiosios kunigaikštystės gubernijoje, būtent: Vilniaus, Gardino, Minsko ir Bialostoko, įsteigiama žandarmerija, vadovaujama pulkininko, turinčio savo žinioje Vilniaus ir Minsko gubernijose po 2 eskadrono vadus, Gardino ir Bialostoko po 1. Kiekviename paviete bus paskirta viena žandarmerijos kuopa. Kiekviena jų bus kapitono vadovybėje ir, be to, turės 1 štabo kapitoną, 1 leitenantą, 2 jaunesniuosius leitenantus, 1 štabo butų skyriaus viršininką, 4 butų skyriaus viršininkus, 16 brigados viršilų, 80 savanorių žandarų, vieną trimitininką — viso 107 žmones.

§ 10. Žandarmerijos pulkininko būstinė bus svarbiausiame gubernijos mieste. Karininkų gyvenamąsias vietas ir brigadų išsiskirstymą nustato Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisija.

§ 11. Žandarmerijos karininkai, puskarininkiai ir savanoriai bus renkami iš bajorų luomo, pavietų žemvaldžių. Atsisakyti nuo paskyrimo niekas neturi teisės.

Paskyrimai bus vykdomi šia tvarka: karininkai skiriami Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisijos; žandarmerijos puskarininkiai ir savanoriai — Vilniaus, Gardino, Minsko ir Bialostoko administracinių komisijų.

§ 12. Žandarmerijos uniforma bus lenkiška.

§ 13. Žandarmerija atliks policijos darbą, teiks karo pagalbą kiekvienai administracinei ir visuomeninei valdžiai, sulaikys valkatas, plėšikautojus ir visų kariuomenių dalių dezertyrus.

§ 14. Šis mūsų įsakymas, kuris išleistas paskutiniosiomis birželio mėnesio dienomis, bus paskelbtas kiekvienoje gubernijoje ir pagal jį bus paskirta karo komisija.

§ 15. Didžiosios armijos štabo viršininkas, generolas majoras, paskirs vyresnįjį karininką arba atskiros dalies viršininką — prancūzą arba lenką, kuris priklauso armijai, — viso departamento komendantu: jam bus pavaldi tautinė gvardija, žandarmerija ir vietos kariuomenė.

Duotas imperatoriaus vyriausiojoje būstinėje, Vilniuje, 1812 metų liepos 1 dieną.

(Lenk. — VoA 1 p. 132—136)

440. 1812 m. liepos mėn. 2 d. Prancūzų generolo Žomini paskyrimas Vilniaus departamento gubernatoriumi.

Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisija praneša Vilniaus departamento komisijai, kad jo šviesybė Neušatelio hercogas, Prancūzijos armijos vyriausiojo štabo viršininkas savo šių metų liepos mėn. 1 d. įsakymu teikėsi paskirti Vilniaus departamento gubernatoriaus pareigoms brigados generolą Žomini. Komisija atkreipia dėmesį, kad jam, kaip Vilniaus departamento gubernatoriui, jo imperatoriaus didenybės suteikti visi įgaliojimai. Parašyta Vilniuje 1812 m. liepos mėn. 2 d. Komisijos posėdyje.

(Rus. — VoA 1 p. 148 Nr. 37)

441. 1812 m. liepos mėn. 6 d. Komisijos raštas vietos administracijai dėl valstiečių baudžiavinių prievolių ir paklusnumo atstatymo.

Komisija, vykdydama pavestas jai pareigas palaikyti tvarką, saugumą ir valdyti kraštą, praneša visiems administracinės valdžios organams, o taip pat apskričių, miestelių ir kaimų valdžioms tai, kas seka:

1. Visi valstiečiai, miestelių ir kaimų gyventojai, kurie kariuomenei praeinant buvo palikę savo namus, turi sugrįžti į juos ir pradėti vykdyti savo žemės ūkio darbus ir prievoles.

2. Iki bus paskelbti visuotinei žiniai kiti patvarkymai, visi valstiečiai ir iš viso kaimų gyventojai turi būti paklusnūs dvarininkams, dvarų valdytojams bei nuomininkams ir juos pavaduojantiems asmenims; turi nieku nepažeisti nuosavybės, atlikti visus jiems paskirtus darbus ir prievoles, kuriuos jie atlikdavo iki šiol.

3. Šito neįvykdę arba atliekantieji savo pareigas blogai, kaimo valdžios teikimu, tramdytini, baustini ir priverstini atlikinėti šias pareigas apskričių valdžios ir net karinės jėgos pagalba, jei to pareikalautų aplinkybės.

4. Apskričių administracinė valdžia turi stovėti visuomeninės tvarkos sargyboje ir globoti žmones. Ji turi pareigas: nagrinėti visas kaimo gyventojams padarytąsias skriaudas, ar tai išreikalaujant virš normos mokesčius, ar atsisakant suteikti jiems prideramą pagalbą ir apsaugą; būti teisinga kaimo gyventojams, bausti už skriaudas, teikti pagalbą ir globą nuskriaustiesiems.

5. Kadangi griežčiausiais visų maloningiausio imperatoriaus ir karaliaus Napoleono Didžiojo įsakymais kareiviams uždrausta užpuldinėti kaimus, juos plėšti, daryti skriaudas, pažeisti nuosavybę ir daryti žalą dvarininkų ir valstiečių ūkiams; toliau, kadangi kariškos komandos ir žandarmerijos, paskirtos tvarkai ir visuomeninei bei privatinei nuosavybei saugoti, turi įsakymą gaudyti valkatas, suimti ir pristatyti į pulkus atsilikusius nuo armijos, — visoms gyvenvietėms ir jų gyventojams uždedama pareiga išdavinėti valkatas, pranešinėti apie juos ir teikti pagalbą plėšikavimams baigti.

Apskrities administracija turi neatsitraukdama būti svarbiausiame apskrities mieste. Sodybos daro kaimo sueigas, kurios, padalytos dešimtinėmis ir šimtinėmis, turi laikytis tvarkos ir būti pasiruošusios tų pačių sueigų labui padėti pagauti ir sulaikyti valkatas kiekvieną kartą, kai tik bus tam reikalui pašaukti karinių komandų, žandarų ir administracijos pareigūnų, tokiu būdu prisidėdami prie krašto apvalymo nuo kariuomenei ir ūkio šeimininkams kenksmingų žmonių.

Šis skelbimas turi būti pagarsintas iš sakyklos, perskaitytas kaimų sueigose, o apskričių miestuose iškabintas prie rotušės durų.

(Rus. — VoA 1 p. 150—151 Nr. 40)

442. 1812 m. liepos mėn. 14 d. Lenkijos ir Lietuvos feodalų vaikymasis unijos.

Lietuvos laikinosios «vyriausybės» prisidėjimo prie Lenkijos karalystės generalinės konfederacijos aktas, paskelbtas Vilniaus katedroje.

Mes, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisija, Vilniaus departamento administracija, Romos katalikų, graikų unitų ir kitų tikybų pasaulietinė ir vienuolių dvasininkija, akademija, teismų vyresnybė, maršalkas, subprefektas su municipalitetu, visos korporacijos ir miesto susirinkimai ir miesto bendrijos, apskritai Lietuvos did. kun. gyventojai, esantieji šiandien Vilniaus mieste, susirinkome Vilniaus katedros bažnyčioje, dalyvaujant aukštai kilmingiesiems Varšuvos seimo ir konfederacijos atsiųstiesiems senatoriams ir pasiuntiniams, kur išklausėme mums perskaitytą aktą, kuriame užtikrinamas kilnus ketinimas iš naujo suvienyti į vieną politinį vienetą nutrauktas Lenkijos karalystės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės šalis ir grąžinti senajai savo tėvynei laisves ir valdas, jungdami visus mūsų troškimus, pastangas ir priemones tokiam šventam ir trokštamam tikslui pasiekti — susigrąžinti tėvynę ir nustatyti jos santvarką, galią ir gerovę, — prisidedame prie Varšuvos konfederacijos sąjungos ir šį prisidėjimo aktą, kaip broliškumo ir pilietinės vienybės pavyzdį, pasirašome savo rankomis dievo akivaizdoje, šaukdamiesi jo galingos ir maloningos pagalbos.

(Lenk. — VoA 1 p. 102 Nr. 20)

443. 1812 m. rugpiūčio mėn. 1 d. Okupantų pagalbininkai bando vilioti valstiečius į kariuomenę.

Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisijos atsišaukimas į valstiečius.

Valstiečiai žemdirbiai!

Kreipiamės į jus kaip į žmones, esančius įstatymo globoje, kaip į tėvynės sūnus. Tėvynė, jūsų darbu ir narsumu paremta, savo ruožtu užtikrins jums ramybę ir laisvę.

Tauta, kylanti iš nelaisvės, negali be kariuomenės išsilaikyti; tik ginkluota jėga gali jūsų asmenis ir turtą nuo užgrobėjų galios apsaugoti.

Prie buvusios valdžios reikėjo grandinėmis apkaltus lydėti jūsų sūnus į kariuomenę. Netekdavote jų amžinai, jų tarnyba tesibaigdavo tik drauge su gyvenimu; siųsdavo juos į tolimas šalis už upių ir jūrų.

Šiandien yra visai kitos karinės tarnybos sąlygos: tik 6 metams jūsų sūnus atskirs nuo gimtųjų namų, net tarnaudami bus tame pačiame krašte, toje pačioje provincijoje, bus savų karininkų švelniai traktuojami, tėvynės tinkamai atlyginami; pasibaigus tarnybos laikui grįš namo prie žemės darbo.

Taigi tegul prievarta neturės vietos parenkant dabartinius kantonistus, tegul būsimo tėvynės riterio asmuo nebus suteptas nelaisvės dėme; pačios kaimų bendruomenės turi juos išrinkti ir į paskirtas vietas reikiamą kantonistų skaičių pristatyti privalo. Tačiau turime pridurti, kad jeigu nurodytu laiku šios šventos pareigos neįvykdytumėte, tai jums bus pritaikytos griežtos priemonės.

Būkite todėl paklusnūs ir palaikykite vyriausybės siekimus, tuo būdu pasirodykite verti tų geradarybių, kurias jums bendra mūsų tėvynė paskelbs.

Šis atsišaukimas, per visų parapijų kursoriją persiųstas, 3 kartus susirinkusiems žmonėms kunigų iš sakyklos turi būti paskaitytas.

Duota posėdyje 1812 metų rugpiūčio mėn. 1 dienos sesijoje.

(Lenk. — AVK 37 p. 245)

444. 1812 m. liepos mėn. 30 d. Prievartinis valstiečių varymas į okupacinę kariuomenę.

Ukmergės pavieto paprefekčio raštas Deltuvos dvaro savininkui dėl vieno kantonisto pristatymo į kariuomenę.

Deltuvos J. M. Staševičiaus dvarui.

Ukmergės pavieto paprefektūra pagal vyriausiosios valdžios potvarkį dėl pristatymo nuo kiekvienų 119 žmonių vieno kantonisto nuo 18 iki 34 metų amžiaus, dviejų su puse lietuviškų uolekčių aukštumo, laikotarpiu nuo ateinančio rugpiūčio 5 dienos iki to paties mėnesio 30 dienos, grasinant griežčiausia karo egzekucijos bausme, įpareigoja Deltuvos J. M. Staševičiaus dvaro valdytoją, jo nesant, ūkvedį, pristatyti vieną tinkamą savo amžiumi, aukštumu ir sveikata karo tarnybai kantonistą Ukmergės pavieto paprefektūrai.

Kiekvienas pristatomasis kantonistas, kuris pagal nuostatus turi tarnauti kariuomenėje 6 metus, privalo būti jo pristatytojų aprūpintas 2 naujais marškiniais baltintos drobės, 2 porom ilgų drobinių kelnių ir 2 porom batų, taip pat tamsios spalvos miliniu švarku ir tokia pat kepure, o, be to, jų pragyvenimui po 7 rublius kiekvienam. Be to, paprefektūra praneša, kad

vyriausioji valdžia, norėdama įtraukti į tą patarnavimą tėvynei visas valdas, paskyrė bonifikaciją po 1 000 lenkiškų auksinų už kantonistą; tad sutinkamai su tuo paskyrimu, kiekvienas, turįs daugiau kaip 119 galvų, už kurias duoda kantonistą, lygiai ir tas, kuris, turėdamas mažiau valstiečių galvų, nėra įpareigotas pristatyti kantonisto, privalo įmokėti aukščiau minėtu terminu, taipogi grasinant egzekucija, Ukmergės paprefektūrai už kiekvieną vyro galvą pagal buvusią paskutinę Rusijos vyriausybės reviziją po 8 lenkiškus auksinus ir 12¼ grašių, kurie bus sumokėti kaip bonifikacija piliečiams, davusiems kantonistą už valdas, mažesnes kaip 119. Surašytas 1812 metų liepos 30 dieną Ukmergėje.

(Lenk. — MAB palaidas spaud.)

445. 1812 m. rugpiūčio mėn. 22 d. Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisijos nutarimas dėl rinkimo nuo visų Lietuvos gyventojų mokesčių, pavadintų «asmenine vienkartine auka», okupantų naudai.

...Armija turi būti pirmasis mūsų rūpestis: aprūpinti sąjungininkus maistu, aprengti jaunimą, miniomis besiveržiantį prie tautinių vėliavų. 9 formuojamieji ir jau beveik parengti pulkai reikalauja didelių neatidėliotinų išlaidų, kurių nepajėgia padengti mūsų nualintas, be jokių atsargų likęs iždas, jei tik jūs, gyventojai, neateisite jam į pagalbą; to ji turi teisę iš jūsų laukti. Visi valstybinių pajamų šaltiniai, iš kurių mes iki šio laiko sėmėme, yra nepakankami neatidėliotinoms krašto išlaidoms padengti.

Dėl to Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisija yra priversta, be paprastų, įvesti dar nepaprastuosius mokesčius, nustatytus tik šiam kartui vienu metu visų luomų gyventojams, mokesčius, nuo kurių niekas neturi teisės atsisakyti, kaip nuo pagalbos tėvynei. Šis vienkartinis mokestis paskirstomas šiaip:

I. Visi Lietuvos didžiosios kunigaikštystės gyventojai be luomo ir tikybos skirtumo privalo įmokėti į valstybės iždą asmeninę auką vieną kartą per metus.

II...

1-ji kategorija. Mokestis 15 grašių. a) Valstiečiai, neturį savo pajamų; b) bernai, dirbą kaimuose; c) bernai pas atskirus kaimo gyventojus; d) bernai 5-os eilės miestuose bei miesteliuose, nepriklausą kuriai nors kategorijai, bet dirbą ūkyje...

2-ji kategorija. Mokestis 1 auksinas. a) Valstiečiai, einą lažą, ir kumečiai vienkiemiuose; raktininkai, samdyti darbininkai, piemenys ir eiguliai; b) amatininkai, neturį pameistrių, gyveną kaimuose; c) tarnai 2-os, 3-os ir 4-os eilės miestuose.

3-ji kategorija. Mokestis 2 auksinai. a) Valstiečiai ir bajorai, moką činšą (činšininkai); b) dvarininkų abiejų lyčių dvariškiai, kaip antai: liokajai, jėgeriai, vežikai, arklininkai, foreitoriai, virėjai, raktininkės, virėjos, siuvėjos; c) daržininkai, sodininkai, degtindariai ir aludariai vienkiemiuose; d) amatininkai, gyveną iš algos vienkiemiuose, amatininkai be pameistrių 4-os ir 5-os eilės miestuose; e) tarnai 1-os eilės miestuose, kaip antai: kiemsargiai ir krosniakuriai; f) pameistriai pas amatininkus ir fabrikantus 2-os, 3-os ir 4-os eilės miestuose; g) smuklininkai kaimuose ne daugiau kaip 15 kiemų.

4-ji kategorija. Mokestis 4 auksinai. a) Bežemiai šlėktos, tarnaują dvaruose ekonomų, raštininkų ir administratorių pareigose; b) tarnai

dvaruose, tvarką garderobus; c) medinių namų savininkai 3-os, 4-os ir 5-os eilės miestuose, tolimuose 1-os eilės miestų priemiesčiuose ir nedidelių namelių 2-os eilės miestuose; d) žemės sklypų be sodybų savininkai ir nuomininkai; e) kamerdineriai, metrdoteliai, kurjeriai, muzikantai, tarnaują dvaruose pas dvarininkus; f) amatininkai ir meistrai 2-os ir 3-os eilės miestuose, neturį pameistrių, ir 4-os ir 5-os eilės miestuose, turį 1 arba 2 pameistrius; g) 2-os, 3-os, 4-os ir 5-os eilės miestuose karininkai; h) malūninninkai, avininkai, vargonininkai, dječiokai kaimuose; stogdengiai, tinkuotojai ir puodžiai 3-os, 4-os ir 5-os eilės miestuose; i) žymesnieji valdininkai ir tarnautojai, gaunantieji algą iš visuomeninių arba miesto kasų iki 1 200 auksinų imtinai per metus; k) pardavėjai 3-os, 4-os ir 5-os eilės miestuose; l) pameistriai, amatininkai ir fabrikų meistrai 1-os ir 2-os eilės miestuose; m) dailininkai 3-os, 4-os ir 5-os eilės miestuose; n) smuklininkai kaimuose, turinčiuose nuo 15 iki 50 kiemų; o) dvarų nuo 2-jų iki 15-os dūmų savininkai bei nuomininkai moka dvigubą mokestį, tai yra 8 auksinus.

5-ji kategorija. Mokestis 10 auksinų. a) Kapitono laipsnio karininkai; b) dvarų, turinčių 40 kiemų, savininkai arba nuomininkai; parapijų klebonai, vikarai, altorių tarnai, kunigai, turį mokslo laipsnį; guverneriai, mokytojai, guvernantės ir mokytojos privatiniuose namuose; c) paštų laikytojai, turį 12 pašto arklių; d) felčeriai, amatininkai ir meistrai, turį ne daugiau kaip 2 pameistrius arba padėjėjus arba turį nuosavą dirbtuvę; e) vieno aukšto namų savininkai 1-os ir 2-os eilės miestuose, o taip pat mūro namų savininkai 3-os, 4-os ir 5-os eilės miestuose; f) advokatai, kanceliarijų valdytojai magistratuose ir 2-os ir 3-os eilės miestuose, kuriuose veikia magdeburginė teisė, o taip pat valsčių valdytojai; g) sodų savininkai 1-os eilės miestuose; h) dviejų palivarkų valstybiniai ekonomai; i) užvažiuojamųjų kiemų, smuklių ir keltų nuomininkai; k) smuklininkai 1-os ir 2-os eilės miestuose; l) smuklininkai kaimuose, kuriuose yra daugiau kaip 60 kiemų.

6-ji kategorija. Mokestis 30 auksinų. a) bataliono ir eskadronų vadai; b) dvarų, turinčių nuo 40 iki 80 dūmų, savininkai ir nuomininkai; c) ekonomai ir komisarai daugiau kaip 2-jų vienkiemių, maršalkai, sekretoriai, patikėtiniai ir štalmeistriai privatiniuose namuose; d) pralotai, koleginiai ir garbės kanauninkai; vienuolynų viršininkai ir abiejų lyčių dvasinių brolijų pirmininkai, turį asmeninių pajamų, neišskiriant vienuolynų seniūnų, vikarų, lektorių, dvasinių ordinų viršininkų, iždininkų, igumenų ir vyrų vienuolynų globėjų; moterų vienuolynų igumenės, iždininkės, sekretorės, globėjos, viršininkės; e) vieno arba kelių aukštų namų savininkai 1-os ir 2-os eilės miestuose; f) pirkliai, mainininkai, pardavėjai 4-os ir 5-os eilės miestuose; g) etatiniai ir laisvai samdomi civiliniai valdininkai 1-os eilės miestuose; h) advokatai ir magistratų reikalų vedėjai 1-os eilės miestuose; i) advokatai ir apskričių viršininkai, matininkai ir vertėjai; k) amatininkai ir fabrikantai, turį nuo 3 iki 6 pameistrių; l) auklėtojai ir auklėtojos; abiejų lyčių vaikų mokyklų laikytojai; m) valdininkai, gauną iš visuomeninių arba miestų kasų algos nuo 1 201 iki 5 000 auksinų per metus; n) bankininkų ir pirklių sąskaitininkai, kasininkai ir patikėtiniai; o) dailininkai 1-os ir 2-os eilės miestuose; p) diplomuoti chirurgai, praktikuoją kaimuose; r) alaus daryklų ir degtinės varyklų savininkai 1-os eilės miestuose, kurie verčiasi smulkia gamyba ir suvartoja ne daugiau kaip 200 statinių miežių; s) paštų laikytojai, turį 20 ir daugiau pašto arklių.

7-ji kategorija. Mokestis 60 auksinų. a) Kavalerijos ir pėstininkų majorai; b) dvarų nuo 80 iki 250 kiemų savininkai ir nuomininkai; c) asmenų,

turinčių 6 ir daugiau palivarkų, vyriausieji valdytojai ir įgaliotieji patikėtiniai; d) vyriausiųjų teismų advokatai ir tarėjai; e) medicinos daktarai kaimuose ir 4-os ir 5-os eilės miestuose; f) valdininkai, gauną algą iš iždo arba miesto kasų nuo 5 000 iki 7 000 imtinai; g) vaistininkai, nežiūrint gyvenamosios vietos; h) žemesniojo rango ordino, o taip pat Maltos ordino kavalieriai, išskyrus asmenis, turinčius lenkų arba prancūzų karišKus kryžius už narsumą; i) butų nuomininkai, moką nuomos nuo 1 000 iki 2 000 auksinų ir nesiverčią kuriuo nors menu, prekyba ar amatu, neturį kurios nors profesijos ir netarnaują renkamose pareigose; k) fabrikantai, amatininkai, turį daugiau kaip 6 pameistrius, profesinių dirbtuvių ar gamyklų savininkai; l) pirkliai ir mainininkai 2-os eilės miestuose; m) rūmų savininkai visų eilių miestuose; n) kepėjai 1-os ir 2-os eilės miestuose.

8-ji kategorija. Mokestis 100 auksinų. a) Kavalerijos ir pėstininkų pulkininkai; b) dvarų, turinčių 250—480 kiemų, savininkai ir nuomininkai; c) vienuolynų abatai, katedros bažnyčių pralotai ir kanauninkai; d) butų nuomininkai, moką nuo 2 000 iki 3 000 auksinų per metus ir neturį apibrėžtos profesijos; e) pirkliai, auksakaliai, alaus ir degtinės varytojai 1-os eilės miestuose, gaminą daugiau kaip 200 statinių; f) prekybininkai, urminninkai, medicinos daktarai, viešbučių ir užvažiuojamųjų namų savininkai; vyno rūsių laikytojai 2-os ir 3-os eilės miestuose; g) mainininkai 2-os eilės miestuose; h) laikraščių redaktoriai ir spaustuvių savininkai; i) malkų pirkliai, miško medžiagos sandėlių savininkai ir pirkliai; k) užsienių žemesnio rango ordinų, nešiojamų ant kaklo (be žvaigždės), kavalieriai; l) gauną algos iš iždo nuo 7 000 iki 9 000 auksinų imtinai.

9-ji kategorija. Mokestis 300 auksinų. a) Dvarų, turinčių nuo 480 iki 1 000 kiemų, savininkai ir nuomininkai; b) butų nuomininkai, moką daugiau kaip 3 000 auksinų per metus ir neturį apibrėžtos profesijos; c) arkivyskupai, vyskupai, abatai, dvasinių ordinų generolai; d) valstybiniai rangovai, teatrų antrepreneriai; e) urmo pirkliai, sandėlių savininkai 1-os eilės miestuose; f) viešbučių, kavinių savininkai, mainininkai, medicinos daktarai 1-os eilės miestuose; g) meistrai karietininkai, bankininkai, rytiečių dirbinių pardavėjai, madų magazinų savininkai; vietinių ir užsieninių ordinų, turinčių kaspiną arba žvaigždę, kavalieriai; h) alaus daryklų ir degtinės varyklų savininkai 1-os eilės miestuose; i) asmenys, gauną valstybinės algos nuo 10 000 iki 15 000 auksinų imtinai.

10-ji kategorija. Mokestis 500 auksinų. a) Dvarų, turinčių daugiau kaip 1 000 kiemų, savininkai arba nuomininkai; b) valdininkai, gauną iš valstybinių arba miesto kasų algos nuo 15 000 iki 20 000 auksinų per metus; c) tie patys asmenys, gauną daugiau kaip 20 000 auksinų, moka nuo kiekvieno papildomojo tūkstančio po 50 auksinų. Mokestis nuo atlyginimo, gaunamo iš valstybės, apskaičiuojamas pagal algą, gaunamą š. m. rugsėjo mėn. 1 dienai, ir negali būti atsisakyta mokėti mokestį, nurodant į tą algą, kuri bus mokama ateityje.

11-ji kategorija. Mokestis nuo kapitalistų apskaičiuojant $^1/_7$ dalį pajamų arba procentų nuo kapitalo. Vyriausybė, kreipdama dėmesį į visus luomus, mato, kad ji nepalietė kapitalistų, gyvenančių vien iš savo pajamų, ir todėl, pasikliaudama jų taurumu, kreipiasi į juos, prašydama, kad jie patys nustatytų savo pajamas ir įmokėtų tėvynės reikalams $^1/_7$ dalį jų kasmet gaunamų palūkanų nuo kapitalo.

III. Mokesčių mokėtojai, galį vienkart patekti į įvairias viršuje nurodytas kategorijas, bus priskaitomi tik prie vienos, būtent prie aukščiausios kategorijos, pagal kurią bus vertinama jų materialinė padėtis.

IV. Kadangi nuosavybės teisės į žemę kartais būna realizuojamos 2-jų ir 3-jų dalininkų, kaip antai: valdytojo — įkaito davėjo ir nuomininko arba valdytojo dėl senaties, tai šiuo atveju kiekvienas dalininkas turi mokėti atitinkamos kategorijos mokestį.

V. Visi miestai suskirstomi į šias eiles:

1-ai eilei priklauso miestai: Vilnius, Gardinas, Minskas ir Bialostokas.
2-rai „ „ „ turį nuo 500 iki 700 namų
3-ai „ „ „ „ „ 300 „ 500 „
4-ai „ „ „ „ „ 100 „ 300 „
5-ai „ „ „ „ „ 40 „ 400 „ . . .

(Lenk. — Kurjer Litewski 1812 m. Nr. 71)

446. 1812 m. rugpiūčio mėn. 27 d. Generolo Hogendorpo paskyrimas Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisijos pirmininku.

Nuo Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisijos.

Vilniaus departamento administracijai.

Laikinosios vyriausybės komisija praneša Vilniaus departamento administracijai, kad visų maloningiausio imperatoriaus ir karaliaus įsakymu, norint suteikti didesnę reikšmę komisijos įsakams, liečiantiems tiek karo, tiek ir civilinius reikalus, Lietuvos did. kun—tės laikinosios vyriausybės komisijos pirmininku skiriamas divizijos generolas grafas Hogendorpas, Lietuvos generalgubernatorius. Komisija paveda šį patvarkymą pranešti paprefektūrų ir visos viešosios valdžios žiniai. Pareikšta 1812 metų rugpiūčio mėn. 27 d. posėdyje.

(Rus. — VoA 1 p. 183 Nr. 57)

447. 1812 m. rugsėjo mėn. 18 d. Maisto ir pašaro reikalavimai okupantų kariuomenei.

Komisijos raštas Vilniaus departamento administracijai dėl priemonių prancūzų kariuomenei aprūpinti.

Siekiant baigti visokius atsikalbinėjimus, kurių griebiasi Vilniaus departamento administracija, norėdama pateisinti maisto ir pašaro nepristatymą armijoms, laikinosios vyriausybės komisija kartą visam laikui įsako minėtajai administracijai, gresiant visų griežčiausia atsakomybe, imtis visų reikalingų priemonių, kad visi tiekimai būtų įvykdyti be mažiausio delsimo, pavartojant rekvizicijas arba sudarant sutartis.

(Rus. — VoA 1 p. 193 Nr. 65)

448. 1812 m. spalio mėn. 13 d. Reikalavimas pristatyti okupantams 1 000 arklių, grasinant karine egzekucija.

Pirmininkas perskaitė visų maloningiausiojo imperatoriaus ir karaliaus 1812 metų spalio mėn. 2 d. įsako 6-tą punktą, kuriuo liepiama neatidėliojant išdėstyti departamentams ir apskritims 1 000 arklių, kurie turėjo

būti pristatyti rekvizicijos pagrindu ir kurie dar iki šio laiko nepristatyti; bus panaudota karinė egzekucija, jeigu jie nebus pristatyti iki spalio mėn. pabaigos.

Atsižvelgiant į tai, nutarta įsakyti Vilniaus departamento administracijai, kad ji paskelbtų griežčiausius įsakymus kiek galint trumpesniu laiku pristatyti 76 arklius, kurie priklauso iš Vilniaus departamento ir kurie dar iki šiol nepristatyti.

(Rus. — VoA 1 p. 198 Nr. 69)

449. 1812 m. lapkričio mėn. 13 d. Reikalavimas pristatyti okupantams iš Vilniaus departamento 10 000 jaučių.

Laikinosios vyriausybės komisija, remdamasi savo šio mėnesio 12 d. paliepimu, su šiuo siunčia išrašą iš visų maloningiausiojo imperatoriaus ir karaliaus šių metų rugsėjo mėn. 1 d. įsako dėl pristatymo iš Vilniaus departamento 10 000 jaučių. Pagal tą patį įsaką kiekvienas jautis turi sverti 4 centnerius, o pristatymo terminas nurodytas šio mėnesio 12 dieną.

(Rus. — VoA 1 p. 202 Nr. 71)

450. 1812 m. Sunaikintų namų ir dingusių gyventojų skaičius.

Iš Vilniaus civilinio gubernatoriaus D. N. Bantyš-Kamenskio pranešimo.

Apie skaičių namų, buvusių 1812 m. Vilniaus gubernijos miestuose, miesteliuose ir kaimuose, tikslių žinių nėra. Iš gautų pranešimų matyti, kad Vilniaus apskrityje sudeginta kiemų ir smuklių 295 ir tuo pačiu padaryta nuostolių už 36 585 rublius sidabru.

Vidžių mieste buvo 450 kiemų, iš kurių gaisro sunaikinta 16 gyvenamųjų namų ir dalis krautuvių, taip pat vienas vandens malūnas. Tuo padarytus nuostolius nustatyti ir apskaičiuoti sunkiai įmanoma.

Šiauliuose iš buvusių 220 namų sunaikinta 39. Nuostoliai įskaityti į bendrą 26 431 rb. sumą sidabru.

Raseiniuose buvo 289 namai; didžioji jų dalis žymiai sužalota, o kalėjimo pastatas visai sugriautas.

Kaune buvo 289 namai, sugriauta 24, sudeginta 12. Kauno apskrityje sudeginta 62 kiemai. Apie padarytus nuostolius kitose apskrityse žinių nėra.

Taip pat negalima nustatyti, koks gyventojų skaičius buvo miestuose, miesteliuose ir kaimuose iki priešo įsiveržimo ir kiek pasiliko su juo.

Pažymėta tiktai, kad Šiaulių mieste buvo skaitoma 1 115 gyventojų, iš kurių priešui esant buvo pasilikę ne daugiau kaip 451. Priešą išvijus, visi išbėgiojusieji sugrįžo.

Telšių apskrityje išnyko iš viso 2 000 žmonių, Raseiniuose 60, o Trakų apskrityje nuo priešo antplūdžio ir paplitusios karo pabaigoje šiltinės žuvo trečia gyventojų dalis.

(Rus. — VoA 1 p. 397—398)

451. 1813 m. vasario mėn. 12 d. Vilniaus apskrities žemės ispravniko raportas Lietuvos kariniam gubernatoriui apie kelių nuvalymą nuo žuvusių prancūzų ir kritusių arklių.

Turiu garbę pranešti jūsų kilnybei, kad man pavestoji Vilniaus apskritis nuo lavonų ir kritusių gyvulių išvalyta, ir jie užkasti į žemę giliau kaip 3 aršinai. Užkasta traktuose: 1-me — Juodasis vieškelis — 1 754 žmonės ir 800 arklių, 2-me — Ašmenos kelias — 8 534 žmonės ir 1 494 arkliai, 3-me Kauno — 2 717 žmonių, 474 arkliai ir 80 jaučių, 4-me Verkių ir pačiuose Verkiuose — 1 500 žmonių, 5-me Ukmergės — 178 žmonės ir 30 arklių, 6-me Breslaujos — 382 žmonės ir 76 arkliai, 7-me Mikoliškių — 439 žmonės ir 103 arkliai, 8-me — Rūdininkų — 68 žmonės ir 21 arklys, 9-me Gardino — 84 žmonės ir 95 arkliai, 10-me senajame Jonavos į Sudervę — 103 žmonės ir 53 arkliai. Vilniaus priemiestyje — prancūzų baterijose — 7 190 žmonių ir 112 arklių, Žvėryne — 2 140 žmonių, 90 arklių ir 70 jaučių, už Aušros vartų — 846 žmonės ir 102 arkliai, viso 25 935 žmonės ir 3 448 arkliai, 156 jaučiai. Šiuo metu, prasidėjus atlydžiui, kai kuriose vietose atsidengė dar negyvų žmonių ir arklių lavonų, kuriems nuvalyti ir užkasti vėl pasiunčiau posėdininkus ir bajorų atstovus. Baigęs visa tai, skubiai pranešiu jūsų kilnybei apie rezultatus.

(Rus. — VVr 5 p. 156 Nr. 189)

452. 1813 m. sausio mėn. 1 d. Trakų žemės teismo pranešimas kariniam gubernatoriui apie valstiečių nepaklusnumą dvarininkams.

Iš Trakų žemesniojo žemės teismo pranešimo Lietuvos kariniam gubernatoriui.

...7) Kadangi, atidarant šio teismo posėdį, buvo gauta žinių, jog gyvenę kaimuose valstiečiai, palikę savo namus, išsikėlė gyventi pas kitus dvarininkus į įvairias vietas, kiti gi, nors ir gyvena savo vietose, bet nustojo klausyti savo valdytojų ir nebeatlieka priklausančių jiems prievolių, rado reikalinga įsakyti posėdininkams ir ypač šimtininkams, kad jie, patyrę apie pasireiškusį iš valstiečių pusės prieš dvarininkus neklusnumą atliekant prievoles, tuojau pat priverstų juos paklusti, paskelbę valstiečiams dvarininkų akyse, kad, jeigu jie ir šį kartą priešinsis ir neklausys, tai su jais bus pasielgta visu įstatymų griežtumu, ir, be to, kad įpareigotų dvarininkus ir valstybinių bei bažnytinių dvarų valdytojus, taip pat aplinkinius šlėktas, žydus ir valstiečius, paimant parašus, kad apsigyvenusius pas juos su šeimomis valstiečius, kurie pasitraukė nuo kitų dvarininkų, tuojau pat iškeldintų į jų pirmykštes gyvenvietes, priešingu atveju, jeigu pas ką nors po šio skelbimo ir pasirašymo atsirastų svetimas baudžiauninkas, tas už prieglobstį atsakys pagal įstatymus, o kitų apskričių valstiečius, apsigyvenusius Trakų apskrityje, pristatyti į šį teismą, kad galima būtų persiųsti į pirmykštes jų gyvenvietes. 8) Posėdininkams gerai žinoma yra ir tai, kad praeinanti priešo kariuomenė yra palikusi įvairiuose miesteliuose ir kaimuose visokių ginklų, provianto, pašaro ir gyvulių, todėl įsakyta posėdininkams, kad jie nedelsdami surinktų tikras žinias, pagal kurias sužinoję apie paliktus priešo ginklus, juos atimtų ir pristatytų su atskiru sąrašu šiam teismui, o maistą, pašarą ir gyvulius, aptiktus miesteliuose ir kaimuose, paimtų į savo priežiūrą, pastatytų sargybas iš dešimtininkų ir valstiečių ir, sudarę to turto žiniaraštį, pristatytų su pasiuntiniu šiam teismui, kad būtų perduota gubernijos vyriausybei.

9) Griežčiausiai pakartoti visiems šimtininkams, kad jie atliktų tiksliausią ištyrimą ir, suradę kur nors pabėgusius kareivius ar atsiskyrusius iš komandos marodierius, taip pat priešo dezertyrus, juos suimtų ir pristatytų šiam teismui. O kad jie pas ką nors neapsigyventų ir ateityje nebūtų į namus priimami, paimti parašus iš visų dvarininkų, valstybinių ir bažnytinių dvarų valdytojų, taip pat smuklininkų ir valstiečių. Kad geriau visų luomų žmonės dėl to būtų įspėti, parapijų klebonai privalo dažniau skelbti apie tai bažnyčiose iš sakyklų.

(Rus. — VVr 5 p. 113—114 Nr. 134)

453. 1813 m. kovo 7 d. Sunki Vilniaus batsiuvių padėtis.

Iš Vilniaus batsiuvių cecho seniūnų prašymo Vilniaus civiliniam gubernatoriui neapsunkinti jų mokesčiais.

Stovint Vilniuje priešo kariuomenei, čia buvo iš naujo sudaryta vadinamoji «tautinė gvardija», susidedanti iš pirklių, amatininkų ir kitų luomų žmonių, kuri tebėra ir šiuo metu. Mūsų amato žmonės, eidami šias pareigas ir nuolat atlikinėdami miesto sargybas, ne tik nebepajėgia sumokėti priklausančių iš jų mokesčių, bet ir nustoja mažiausio galimumo save išlaikyti, daugiausia dėl to, kad, visą laiką eidami tas pareigas, nebeturi laiko užsidirbti tiek maistui, tiek priklausantiems nuo mūsų cecho mokesčiams (apmokėti). Dabar atsiųstas į mūsų cechą iš miesto valdybos išieškojimas reikalaujant sumokėti jai 1 000 sidabro rublių, jų gi mūsų cechas jokiu būdu negali sumokėti dėl minėtųjų priežasčių. Dėl to maloniausiai su ašaromis prašome jūsų kilnybę atleisti mūsų cecho žmones nuo gvardijos pareigų atlikimo ir kartu įsakyti kam priklauso, kad būtų nuimtas mūsų cechui uždėtas išieškojimas, ligi bus surinkta paskirtoji 1 000 sidabro rublių suma...

(Rus. — VVr 5 p. 92 Nr. 106)

IV. VISUOMENINIS JUDĖJIMAS 1815—1830 m.

454. 1822 m. Antivyriausybiškai nusistačiusių gvardijos karininkų ryšiai su vietiniais veikėjais. Antivyriausybinės nuotaikos Vilniaus studentų ir profesorių tarpe.

Iš prof. J. Franko atsiminimų.

Imperatorius, nepatenkintas revoliucine dvasia, pasireiškusia kai kuriuose gvardijos pulkuose, bausmės vietoje išsiuntė juos lyg ištrėmimui į Lietuvą, buvimas kurioje negalėjo teigiamai paveikti jų pasitaisymo. Iš tikrųjų, gvardiečiai pradėjo draugauti su lietuviais, iš kurių ne kartą esu girdėjęs: «Betgi tie žmonės pranašesni už mus! turėsime mes iš jų paramos!»

Keletas karininkų iš aukštesnės rusų aristokratijos lankydavosi mano namuose, ir nuo jų revoliucinių kalbų man plaukai ant galvos šiaušėsi. Jaučiau reikalo įspėti juos, kad neduotų man progos klausytis panašių dalykų, ir sakydavau jiems: «Ar jūs manote, ponai, kad, kilus Rusijoje revoliucijai, jūs, magnatai, naudositės jos vaisiais? kad išsaugosite savo privilegijas? kad galėsite, kaip ir seniau, tretiruoti savo žmones ir

kareivius? ir kad galėsite, kaip iki šiol, savo krūtines puošti ordinais? Neapgaudinėkite savęs! Juk jūs pirmieji būsite sutriuškinti, nes revoliucionieriai paprastai pradeda nuo susidorojimo su revoliucijos kūrėjais».

Kunigaikštis Vasilčikovas, kunigaikštienės Dmitrijos Golicinos brolis, atrodė labai susirūpinęs dėl nuotaikų, viešpatavusių tarp gvardijos karininkų. Divizijai vadovavo paskiau pagarsėjęs gen. Paskevičius...

...Imperatorius atvyko į Vilnių (1822 m.) balandžio 21 dieną, greit gi paskui jį atvažiavo ir jo broliai Konstantinas ir Mykolas, o kadangi iki tol čia viešėjo didysis kunigaikštis Nikalojus, tai Vilniuje tokiu būdu vienu metu atsirado visi broliai. Visą laiką jie praleido kariuomenės pratimuose ir paraduose. Imperatorius Aleksandras tačiau surado laiko savo nepasitenkinimą išreikšti kunigaikščiui Čartoriskiui, — jis viešėjo Vilniuje nuo kovo 18 dienos, — dėl revoliucinių nuotaikų, kurios viešpatavo tarp universiteto studentų, buvusių jo žinioje. Imperatorius pasakė kunigaikščiui: «*Tai gyvatė, kurią tu išmaitinai ant savo krūtinės*»...

...Kai kunigaikštis Čartoriskis prisistatė did. kun. Konstantinui universiteto uniforma, imperatoriaus brolis sušuko: «oho, tamsta dėvi studentų uniformą, tai nenaudėliai». — «Pasistengsime pataisyti juos», atsakė kunigaikštis Čartoriskis...

Čartoriskiui viešint Vilniuje, dažnai jį matydavau, bet nebetrukdžiau jo savo projektais Vilniaus universitetui pagerinti.

Kai kartą buvau pas jį su keliais kitais profesoriais, nukrypo kalba į Neapolio revoliuciją, kuri ką tik buvo ten iškilusi. Kai Jundzila ėmė garbinti patriotus, kurie suruošė sukilimą, ir jam malonia šypsena pritarė namų šeimininkas, negalėjau susilaikyti nepasakęs, kad niekuomet aš nelaikysiu gerais patriotais tų žmonių, kurie atneša nelaimę tėvynei, kad ne revoliucijos keliu pašalinamos blogybės ir kad šiaip ar taip vaistas yra blogesnis negu pati liga. Po to mano pasakymo globėjo veidas paniuro, o prof. Jundzila prikando lūpą...

(Lenk. — PF 3 p. 241, 264—266)

455. 1823 m. Uždraudimas įvairių slaptų draugijų, kaip žalingų valdžios politikai.

Iš Vilniaus universiteto rektoriaus Tvardovskio laiškų Čartoriskiui.

1823 m. rugpiūčio 5 (17) d.

Seniai jau buvo pastebėta ir jūsų šviesybė galėjote įsitikinti, kad, paplitus masonų ložėms, užėjo pamėgimas įvairių draugijų. Jos tapo mada ir veikė įvairiais pavadinimais, nekaltu tikslu, tačiau jos visgi ilgainiui galėjo tapti veiksniu ir blogos krypties darbams. Nieko nuostabaus, kad tų draugijų pamėgdžiojimo mada paveikė ir jaunimą, kuris tarėsi tuo būdu pakelsiąs savo paties akyse vardą. Tuo mažiau tad tenka stebėtis, jei daugelis jaunuolių buvo priimta į ložes ir matė, kad jų pavyzdžiu plačiai sekama. Taigi, čia Vilniaus apylinkėse yra gandų apie Laisvųjų daržininkų draugiją, įsteigtą rusų, apie kurią dabar daug kalbama mūsų mieste. Bet tai jau praeities reikalas, nes, kai tik vyriausybės praeitais metais buvo paskelbta apie visų ložių uždarymą ir apie uždraudimą jungtis į draugijas, viskas nutilo. Mokyklų gi draugijos, jeigu dar kur nors kurios ir buvo, kad ir nekaltu literatūrinės veiklos tikslu, visos iširo dar anksčiau, kada, jūsų šviesybės pavedimu, universitetas paskelbė jas esant uždraustas...

. . . . . .

1823 m. spalio 8 d.

Nuo 1803 metų iš universiteto išėjo daugiau kaip 5 000 studentų, ir niekur tarp gyventojų nebuvo pastebima blogos dvasios, nors jaunimui jo amžiuje visuomet pasireiškia jam įprasta aistra. Ir taip po to, kai vyriausybė rado reikalinga pasmerkti tuos jų kenksmingus pomėgius, į tą klausimą atkreiptas buvo dėmesys; visokios slaptos draugijos pripažintos žalingomis; kurios veikė, buvo uždarytos; naujas gi steigti buvo draudžiama, be to, kad nebūtų be reikalo gaišinamas laikas ir kad būtų išvengta vienas kito kurstymo jaunuolių savitarpyje, kas paprastai įvyksta jų susitikimuose, jaunimui buvo uždrausta rinktis kartu. Jūsų šviesybės buvo įsakyta nuolat sekti tatai, ir galima užtikrinti, kad, pavartojus atitinkamas priemones, neatsitiko nieko, kas būtų smerktina iš vyriausybės pusės... Jeigu reikėtų išleisti įsakymą dėl persekiojimo už praeities laikų veiksmus, tada reiktų atsiminti, kad jaunuoliai tų veiksmų ėmėsi, nežinodami, kad jie nepatinka vyriausybei, auklėjimo gi valdyba taip pat nebuvo įspėta, kad atkreiptų į tai didesnį dėmesį; persekiojimą keliant, tektų panaudoti griežtas ir ypatingas priemones, suiminėti žmones, atiminėti iš jų visokius raštus iki mažiausio popiergalio imtinai, tas priemones vykdant, reikėtų laikytis rūpestingo bešališkumo bei griežto teisingumo, kartu gi ir nuolaidumo, turint galvoje, kad didesniame raštų pluošte visuomet galima rasti kokį nors popieriuką, kurio istorijos negalės atsiminti dargi labai geros atminties žmogus. Tačiau ką gi besakyti, jeigu to nesilaikoma, kada, pavyzdžiui, rusiškieji arba rusų rašytieji eilėraščiai deginami, draskomi į gabalus arba pašalinami, lenkiškieji gi sulaikomi ir surenkami kartu. O tai — tikras faktas, atsitiktinai man suteiktas pono Šlykovo apie tai, kad jis sudegino nemaža rusiškų eilėraščių, rastų pas vieną mokinį ir rašytų vieno gvardijos karininko prieš imperatoriaus šeimą, kad neįkliudytų, kaip jis patsai man prasitarė, kitų asmenų...

(Lenk. — RTP 26 p. 339, 362—368)

456. 1823 m. Carinės biurokratijos sukeltas triukšmas, ieškant Vilniuje vyriausybės priešininkų.

Iš prof. J. Franko atsiminimų.

Tuo metu įvyko atsitikimas, kuris pats savaime kad ir mažai reikšmingas, tačiau turėjo ypatingai svarbių pasekmių. Buvo tai 1791 metų Lenkijos konstitucijos metinių, gegužės 3 (15) dieną. Grafienės Pliaterienės 12 metų amžiaus sūnus, apie kurį minėjau pirmesniame skyriuje, parašė kreida juodoje lentoje, kuri buvo naudojama geometrijos pamokoms ir kabėjo vienoje gimnazijos klasių salėje: «Tegyvuoja gegužės trečiosios konstitucija!»... mokytojas Ostrovskis, pamatęs tą užrašą, tučtuojau nubėgo pas generalgubernatorių Korsakovą, tasai gi iš savo pusės pasiuntė pranešimą apie įvykį did. kun. Konstantinui į Varšuvą. Kunigaikštis visų pirma įsakė suimti universiteto rektorių ir atsiuntė savo adjutantą Neselrodę vietoje tardymui padaryti. Manydamas, kad Vilniuje įvyko revoliucija, grafui įsakė į miestą įeiti pėsčiam persirengus miestiečiu. Rektorius Tvardovskis suimtas buvo 1823 m. gegužės 17 (29) d. ir buvo laikomas taip kietai, kad su juo niekam nebuvo leista matytis. Netrukus suimtas buvo ir mažiukas Pliateris, paskiau nuteistas trimitininku į pulką, bei jo draugai, kuriuos vežimuose žandarams lydint pravežė pro mano lan-

gus. Prieš tą nepaprastai liūdną sceną įvykusi buvo kita, visai priešingo pobūdžio. Kaip žinoma, Rusijoje viskas vyksta pagal rangus ir laipsnius. Taigi, kalėjimo užvaizda, gavęs įsakymą paruošti keliolika kamerų 3-os ir 4-os klasės mokiniams, nepagalvojęs, kad įsakyme buvo kalba apie gimnazijos klases, buvo labai susirūpinęs, nes tarėsi turįs jas paruošti tikriems slaptiesiems patarėjams...

(Lenk. — PF 3 p. 274)

457. 1824 m. Nuosprendžiai Kražių moksleiviams, dalyvavusiems slaptose organizacijose.

Iš d. k. Konstantino rašto senat. Novosilcevui ir iš jo nuosprendžio konfirmacijos.

1. Juodųjų Brolių byloje.

...Jančiausko mokytojas Paškevičius įtariamas esąs laisvamaniškų pažiūrų ir sudeginęs daug raštų, sužinojęs apie tardytojų atvykimą į Kražius... (Aš) įsakiau Lietuvos atskirojo korpuso vadui generolui leitenantui Dovre, kad pavestų juos teisti kariniam teismui, sudarius jį Vilniuje su pirmininku 24 pėstininkų divizijos trečiosios brigados vadu generolu majoru baronu Rozenu 4-ju; tatai pranešdamas jūsų kilnybei, turiu garbę prašyti: kadangi jūsų kilnybė pasiūlėte dar kartą tiksliai ir smulkiai iškvosti kaltinamuosius, tai tas kvotas originaluose perduokite generolui majorui baronui Rozenui 4-jam prijungti prie karinio teismo bylos, mane gi su jų turiniu savo laiku supažindinti. Kartu prašau jūsų kilnybę dėl bylos svarbumo iš savo pusės tinkamai sekti jos eigą, apie ką aš įpareigojau gen. leit. Dovre įspėti gen. majorą baroną Rozeną 4-jį tam tikru slaptu, jo vardu rašytu raštu, o kadangi tardymo eigoje, be kita ko, patirta apie užrašus, minėtų asmenų sudarytus siekiant įrašyti juos vienuolynuose ir kitose vietose, tuo atveju prašau j. k. neatsisakyti pranešti man: ar kuris jų nedalyvavo sudaryme panašių raštų, j. k. žinomų ir Vilniuje pernai metais aptiktų? Baigdamas turiu garbę paaiškinti j. k., kad apie šias aplinkybes aš pavaldingiausiai pranešiau j. imp. didenybei, kartu pristatydamas raportą... ir toliau reiškiu j. k. mano ypatingą dėkingumą už jūsų visus rimtus potvarkius tiems žalingiems veiksmams aikštėn iškelti. Varšuva, 1824 m. sausio 6 d. — Konstantinas.

2. Konfirmacija Sidaravičiaus byloje.

Atsargos poručikas Sidaravičius, Vilniaus universiteto mokinių policinės priežiūros vyresnysis valdininkas, išdavė Golubavičiui paslaptį, kad į Kražius atvyksta tardytojai. Teismo pasmerktas mirti. Bet aš šį nuosprendį panaikinu ir nusprendžiu: atleisti nuo minėtų pareigų ir pasodinti į Bobruisko tvirtovės kazematą dvejiems metams.

3. Konfirmacija Juodųjų Brolių byloje.

Aš pripažinau juos kaltus pagal jų pačių prisipažinimą: Jančiauską ir Vitkevičių įsteigus Juodųjų Brolių draugiją, į kurią jie įtraukė Zelenavičių, Pesliaką ir Ivaškevičių, parašė piktinančių laiškų ir eilėraščių, kurių pirmuosius išsiuntinėjo Kražių mokyklos mokytojams ir mokiniams, pastaruosius pasiryžę buvo užrašyti ant namų sienų; visa tai jie darė ramybei sutrikdyti ir sumišimui sukelti kitose mokyklose. — Suchockį žinojus apie tą draugiją, nepranešus apie tai vyresnybei ir sutikus išnešioti papiktinamus kūrinius, nors jis ir nežinojo jų turinio. — Pagaliau, mokytoją

Paškevičių sudeginus savo raštus, atvykus į Kražių miestelį tardytojams dėl minėtų piktinamų laiškų, dėl ko buvo įtartas nusimanius, kad šie raštai galėjo būti kuo nors valdžiai priešingi, ir tardytojui, o paskiau ir karo teisme davus aiškiai melagingus parodymus, kuo ir patsai prisipažino...

Aš nuosprendį pakeičiau...

Kadangi minėtos mokyklos prievaizdas kolegijos asesorius Daujotas, pristatydamas vyresnybei tuos laiškus, lygiai ir jam adresuotą, ne tik atliko tiksliai savo pareigą, bet ir šios bylos tardymo metu visokiais būdais stengėsi padėti beieškant kaltininkų, tad drįstu jį pristatyti jūsų imperat. didenybei apdovanoti šv. Vladimiro 4-jo laipsnio ordinu.

(Rus. — Praeitis 1 p. 302—303)

458. 1824 m. Poeto Adomo Mickevičiaus, filomatų ir filaretų ryšiai su dekabristais.

Poetas atvyko į Peterburgą tuo metu, kai vyko patys karščiausi sąmokslo veiksmai tarp rusų. Rusų sąmokslininkai gyvai stengėsi tada susitarti su lenkų slaptomis draugijomis. Lietuviams, kurie buvo vyriausybės persekiojami ir laukė naujų apsunkinimų, jie tuojau išdavė savo paslaptį, tardami juos esant savo natūraliais sąjungininkais.

...(Dar) prieš filomatų ir filaretų suėmimus Maskvos sąmokslininkai veltui mėgino užmegzti ryšį su lietuvių patriotais, kurie nukreipdavo juos į savo varšuviečius vadovus, tačiau, išskiriant filomatus ir filaretus, keletas mažiau žymių asmenų Vilniuje pareiškė sutinką bendradarbiauti su jais ir, nors susijungimas neįvyko, lenkų ir rusų organizacijos žinojo vienos apie kitas.

Dėl to Peterburgo sąmokslininkai priėmė filomatus ir filaretus, kaip brolius, ir Mickevičius pirmasis su jais susipažino; jie didžiavosi prieš jį padėtimi, kuri lemia sėkmingą jų didžių planų įgyvendinimą. Mickevičius buvo labai sujaudintas parodytu jam pasitikėjimu, tačiau jį nemažai stebino jų beveik atviras ruošimasis prieš carą, palyginant su filomatų ypatingu atsargumu.

(Lenk. — ŽAM p. 180—181)

459. 1825 m. Rusų dekabristų ryšiai su Lietuvoje veikusių slaptų draugijų nariais.

Iš S. Moravskio atsiminimų.

Praėjo 1825 m. gruodžio 14 diena. Sąmokslo pasekmė buvo platus sukilimas, kuris tuojau pat buvo nuslopintas. Daug apie jį buvo kalbėta, daugiau dar pasakys istorija. Jų vadovų suėmimas ir sąryšyje su tuo atliktasis pagal įsakymą griežčiausias tardymas iškėlė ir tą aplinkybę, kad rusų sąmokslininkai palaikė ryšius su politine draugija, veikusia Lietuvoje tautinės masonerijos vardu, susidariusia iš dalies iš reformuotų masonų ložių, į kurias prilindę buvo daugelis nenaudėlių, dėl ko buvo reikalingos kurios nors reformos. Novomeiskis, nors ir gyvenęs tuomet Volynėje, buvo sugautas kartu su Mykolu Rėmeriu, bajorų atstovu Ignotu Zaviša, nepaprastu savo mene kalbėtoju, Strumila, Vagneriu, Čarkovskiu, 70 metų Lietuvos gurguolininku Karoliu Prozoru ir kitais; jį kalino, teisė,

vežiojo po Rusijos kalėjimus, pagaliau, pasodino į Petro-Povilo tvirtovę Peterburge.

Po kurio laiko monarchas 1828 ar 1829 metais dovanojo jam ir kitiems jo draugams laisvę. Aš tuomet nuolat gyvenau jau Peterburge. Jis trumpai mane aplankė. Aš taip pat apsilankiau pas jį ir jo draugus, nes visi jie gyveno kartu pas Demutą, tik kelioms minutėms; jiems ir laiko nebuvo, kadangi jiems įsakyta buvo tuojau pat išsidanginti iš sostinės, ir reikėjo pasirūpinti, kaip palengvinti jiems tą kelionę žiemos šalčių ir pūgų metu. Adomas Mickevičius sugebėjo tą pačią dieną organizuoti pietus Žavišai, kur ir aš dalyvavau. Kiti bijojo, ir pagrįstai, iškišti nosį iš kambario, kad jų atsitiktinai vėl nepasodintų į kalėjimą. Visų jų veidai buvo nepaprastai išbalę, nelyginant olandų drobė arba lyg kad būtų juos kas miltais pabarstęs! Kiek jau metų jie nebuvo matę saulės!

(Lenk. — Mor KLM p. 57—58)

460. 1827 m. gegužės mėn. 2 d. Slaptų organizacijų ieškojimas.

Iš dominikonų vienuolynų vizitatoriaus dienoraščio.

Trakų žemesnysis žemės teismas, aukštesniosios vyresnybės pavedamas, dar tebeieško masonų, t. y. žmonių, priklausančių slaptoms draugijoms, būtent: tarp smulkiosios bajorijos, ekonomų, raštvedžių, deputatų, raktvaičių. Šiandien čia Paparčiuose suvažiavo ponai, kurie nėra girdėję net masonų vardo, bet kiekvienas jų privalo savo parašu užtikrinti nepriklausęs ir ateityje nepriklausysiąs draugijai. Toks atsargumas nekenkia ir iš dalies reikalingas, bet tiesa ir tai, kad jis sužadina nesąmoningų žmonių smalsumą.

(Lenk. — ASb 14 p. 171)

V. 1831 METŲ SUKILIMAS

461. 1830 m. gruodžio mėn. 7 d. Caro nurodymai Vilniaus generalgubernatoriui dėl Lietuvos apsaugojimo nuo sukilimo.

Imperatoriaus Nikalojaus I raštas Vilniaus generalgubernatoriui.

Besirūpindamas visagalinčio patikėtų man tautų gerove, aš gavau žinių apie maištą, iškilusį Lenkijos karalystėje ir Varšuvos mieste. Gauja maištininkų, pamiršusių duotos priesaikos šventumą, riaušiškais savo veiksmais sudarė šiame mieste sumišimą, užtraukė maišto ir palaidumo negarbę.

Aš ėmiausi ryžtingų ir griežtų priemonių riaušininkams suvaldyti ir ramumui bei tvarkai sugrąžinti, juos taip nusikalstamai sutrikdžius. Aš visiškai esu tikras, kad bajorija ir kiti kaimyninių su Lenkijos karalyste gubernijų luomai vienodai, kaip ir visi Rusijos tikrieji sūnūs, smerkia piktavalius visuomenės ramybės ardytojus.

Taip įsitikinęs, įsakau jums paskelbti patikėtose jums gubernijose, kad šiomis aplinkybėmis visi ir kiekvienas šių gubernijų gyventojų privalo darbais įrodyti savo ištikimybę ir atsidavimą sostui bei tėvynei, be atodairos klausant vyriausybės numatytų priemonių, tiksliai atliekant visas

įstatymo skirtas prievoles, nes tuo būdu jie įgis didesnę teisę į mano dėmesį ir ypatingą palankumą.

Jeigu gi kas netikėtai, užmiršęs šventos priesaikos ir sąžinės pareigą, atliks veiksmus, priešingus šiems pagrindams, tas be jokios išimties, kaip visuomenės ramybės ardytojas, bus patrauktas griežton atsakomybėn pagal lauko baudžiamuosius įstatymus, o jo turtas liks konfiskuotas.

(Rus. — VCA Ggk 1831 m. b. 621 l. 129—130)

462. 1831 m. vasario mėn. Telšių apskrities valstiečių pasipriešinimas rekrūtų ėmimui ir jų pastangos sukilti.

Iš Vilniaus gubernijos valdybos raporto generalgubernatoriui.

Gavęs iš Telšių žemės ispravniko vasario 19 d. pranešimą apie sužeistus žmones, begaudant besislapstančius nuo rekrūtų prievolės valstiečius, šis Telšių žemutinis žemės teismas pranešė Telšių pavieto kariniam gydytojui, kad tuojau pat vyktų į Plungės miestelį medicinos pagalbos sužeistiesiems žmonėms suteikti... Kadangi besislapstantieji nuo rekrūtų prievolės valstiečiai buvo Gintališkės ir Salantų parapijų gyventojai, teismas įsakė vietos raktvaičiams, kad tuojau įpareigotų dvarininkus sudaryti vardinį sąrašą pasišalinusių valstiečių ir juos pristatyti teismui, įpareigojus, be to, dvarininkus griežtai be paliovos sekti, kad valstiečiai jokia proga nepasitrauktų kitur, be savo ponų arba jų ūkvedžių žinios, o raktvaičiai būtų paraginti slaptu būdu susekti sambūrius, jeigu tokie galėtų susidaryti. Po to žemės ispravnikas su vasario 20 d. raštu N 475 pristatė į šį teismą valstiečius Juozą Gramblį ir Joną Žilevičių tolimesniam patvarkymui, kurie apklausinėjami parodė: Juozas Gramblys, kad jis yra vyskupo Salantų valstietis, 30 metų amžiaus, nugirdęs, kad artinasi rekrūtų ėmimas, slapstėsi ištisą savaitę po daržines, negaudamas niekur prieglaudos. Kada gi jis, Gramblys, visai pristigo maisto, tai užėjo į grafo Zubovo dvaro karčiamą Raudonėje, kurioj rado nežinomą jam žmogų, pasivadinusį Domininku, neva šlėktų kilmės. Jis ėmęs kalbinti jį, Gramblį, kad eitų kartu su juo į bendrą besislapstančių nuo rekrūtavimo sambūrį, ir atėjo į kažkokį pareiškėjui Grambliui nežinomą namelį arti Salantų miestelio, kur rado didelį skaičių nepažįstamų valstiečių, iš kurių tarpo kažkoks Giedrimas užtaisinėjo šautuvą, ir nakties metu visi nuėjo į Salantų klebonijos klojimą ir ten parsikvietė iš Salantų kažkokį šlėktą Jokūbą, gerai raštingą, turėjusį būti susirinkusiųjų valstiečių vadu. Kai jis ėmė visokiais pagrindais atsisakinėti nuo vadovavimo susirinkusiems valstiečiams, nežiūrint neva duotojo prieš tai pasižadėjimo, tada kai kurie jam nepažįstami valstiečiai, atkišę į jo krūtinę šautuvus, grasino nušausią, jeigu atsisakysiąs nuo vadovavimo. Po to tariamasis vadas sutiko ir pasiprašė į namus drabužių pasiimti, kartu su juo pasekė į namus Salantų miestelyje 5 ginkluoti žmonės sargybai, bet, atvykus į namus, kurioje, būtent, vietoje pareiškėjui nėra žinoma, jis užsidarė juose ir nebeįsileido saugojusių jį palydovų; grįžę į tą klojimą, jie pareiškė, kad tasai vadas pasislėpė, tai kai kurie susirinkusiųjų išvaikščiojo kas sau, kiti gi, jų tarpe ir Gramblys, išėjo Prūsijos sienos kryptimi, norėdami pasislėpti nuo rekrūtinės prievolės; pakeliui, apie 30 žmonių būriu, jie sustojo ties dvarininko Pliaterio Šateikių karčiama, ir ten keletas žmonių, vadinamų vyresniųjų, įėjo į karčiamą ir prievarta atėmė, kaip pareiškėjas nugirdo, 30 rublių asignacijomis ir 6 rub. sidabru; po to jiems atvykus

į Plungės miestelį, ėmė skambinti varpais, skelbdami pavojų, susirinko daug žmonių, norėjusių juos sulaikyti, bet nedrįso, bijodami šaunamųjų ginklų, kurių buvo nemaža, bet iš kur jie buvo gauti, jam, Grambliui, nėra žinoma, jis patsai buvo be ginklo. Išėjus iš Plungės miestelio, staiga juos pasivijo policijos valdžia... tuo metu jis, Gramblys, ėmęs bėgti, bet buvo pagautas ir po to pristatytas į teismą; be to, pridėjo, kad besislapstantieji nuo rekrūtinės prievolės valstiečiai buvo iš kaimyninių dvarų Salantų — pono Gorskio, Gintališkės — gubernijos maršalko Gorskio, Šateikių — grafo Pliaterio ir Mosėdžio — kunigaikščio vyskupo...

Tuo tarpu Raseinių apskrities dvarininkas, buvusis pakamaris Leonardas Volmeris savo laiške žemės ispravnikui pranešė: jo gautomis žiniomis besislapstančių nuo rekrūtų ėmimo valstiečių sambūris, apie 300 su viršum žmonių, slenka Salantų, taip pat Plungės miestelių link, plėšikaudami pakeliui; kadangi jo dvaras yra prie vieškelio, jiems sulaikyti jis tuojau pat išsiuntinėjęs savo tarnautojus ir įsakęs Veiviržėnų raktvaičiui surinkti žmonių, apginklavus, kiek suspės, mietais, lazdomis ir kirviais. Po to atjojo zemskinio ispravniko siųstasis Plungės raktvaitis, reikalaudamas pagalbos sugaudyti besislapstantiems nuo rekrūtų ėmimo valstiečiams apie 50 žmonių, kurie, įkandin atkakliai vejami zemskinio ispravniko ir dviejų posėdininkų, jau išvargę, — dėl to jis, Volmeris, suramino žmones ir pasiuntė slaptai ištirti, kuria kryptimi eina minėtasis sambūris ir, kai jam pranešė, kad nuo Kūlių miestelio jie pasuko iš didžiojo kelio į Plungės mišką, gi iš to sambūrio 5 žmonės apsistoję jo, Volmerio, dvarui priklausančioje Ašmeniškių karčiamoje, tada jis, Volmeris, davęs tinkamą nurodymą surinktiesiems žmonėms sugauti tuos 5 asmenis, ir jie sugavo 4 žmones, laikydamiesi didelio atsargumo, ir pristatė jam, Volmeriui, penktasis gi, stovėjęs sargyboje, pabėgo. Tų žmonių pavardės — Pranas Cimermanas iš Salantų dvaro, pono Alberto Gorskio, Juozas Judzelmas ir Jonas Pilipavičius, Motiejus Augustis iš Gintališkės dvaro, maršalko Gorskio.

(Rus. — VCA Ggk 1831 m., b. 212 l. 8—13)

463. 1831 m. vasario mėn. 18—20 d. Sukilusių valstiečių grupavimasis ties Palanga.

1831 m. kovo mėn. 5 d. laiškas iš Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos Telšių zemskiniam ispravnikui dėl priemonių prieš sukilusius valstiečius.

Pereitojo vasario 28 d. raštu N 558 jūs man pranešėte apie susidarančią besislapstančių nuo rekrūtų prievolės žmonių gaują, nepaaiškindami nei apie jos susidarymo vietą, nei apie tai, kiek ji didelė. Po to gi aš gavau pranešimą iš Jurbarko muitinės apygardos viršininko, kolegijos sekretoriaus Spiridovo, kuriame jis teigia, kad iš pereitojo, vasario mėnesio 18 į 19 dieną pro valstybės sienos priežiūros kordoną prasiveržė į Prūsiją 50 ginkluotų žmonių ir iš 19 į 20 d. tarp Gribšėnų ir Kvietinių tiek pat, o be to, prūsų landratas Fleišas oficialiai pranešė policmeisteriui Ekeleriui, kad Plungės miestelio apylinkėse keturios mylios nuo Palangos arti 500 valstiečių, iš dalies ginkluotų, ruošiasi eiti į Palangą, kad apiplėštų muitinės būstinės iždą. Dėl ko, galinčiam įvykti puolimui atremti, jis davęs atitinkamų potvarkių.

Siųsdamas minėto pranešimo nuorašą, įsakau jums imtis visų galimų priemonių, kad kaip galima greičiau būtų susekta minėtoji sambūrio vieta,

neleisti jam didėti, taip pat pereiti sieną arba nusikalstamai veikti. Suimtuosius ir išaiškintus piktadarius atidavus teismui, pranešti man, pažymint, kokia didelė buvo ta gauja, iš kurių žmonių ji buvo susidariusi ir kurioje vietoje. O tuo tarpu tučtuojau reikia paskelbti visoje apskrityje apie siaučiančią gaują, įspėjant kiekvieną, kad davusieji prieglaudą bėgliams bus atiduoti teismui.

(Rus. — VCA Ggk 1830 m., b. 525 l. 26—27)

464. 1831 m. kovo mėn. 15 d. Vilniaus generalgubernatoriaus pranešimas carui Nikalojui I apie karinę padėtį krašte.

Pavaldingiausiai, pateikdamas šiuo metu iš įvairių vietų gautųjų pranešimų sąrašą, iš kurių jūsų didenybė teiksis patirti apie nemalonius visame krašte įvykius, pranešu, kad iš Vilniaus negaliu komandiruoti jokios kariuomenės dėl ir čia ruošiamo sukilimo. Todėl tuojau įsakau Kauno komendantui komandiruoti vieną kuopą su dviem patrankom ir 10-čia kazokų, kurie turės prisijungti prie 1-sios husarų divizijos dalinio, šiam gi taip pat įsakyta susijungti su 50 kazokų daliniu Telšių apskrityje ir veikti visiems bendromis jėgomis. O aš pats visas jėgas panaudosiu, kiek bus galima, ramybei Vilniuje palaikyti, o jeigu, dieve saugok, ištiktų sukilimas, išlaikyti šį punktą.

(Rus. — VCA Ggk 1831 m., b. 525 l. 48)

465. 1831 m. kovo mėn. 17 d. Sukilimo plitimas Lietuvoje.

Veikiančios armijos rezervinės kavalerijos vado Bezobrazovo pranešimas Vilniaus generalgubernatoriui Chrapovickiui apie sukilimo plitimą.

Į jūsų kilnybės kovo 16 d. užklausimą Nr. 166 turiu garbę skubiai pranešti, kad maištininkų skaičiaus Raseinių apskrityje nustatyti nėra galima, tačiau apytikriai galima spręsti, kad dvarininkai visoje apskrityje ginkluoja valstiečius, kurstydami juos neduoti rekrūtų ir panašiai, šių gi dėl gyventojų gausingumo toje apskrityje gali susidaryti keletas tūkstančių: be to, tikriausiai panašus sąmyšis turės įvykti ir kaimyninėse Telšių ir Šiaulių apskrityse, nes, kaip majoras Litvinovskis man pranešė, jam esą žinoma, kad esanti Šiaulių apskrityje Baisogalos miestelyje furštatinė komanda, paliktoji iš 1-sios husarų divizijos su gurguole ir turinti vieną karininką su 50 kareivių, paimta į nelaisvę; o kadangi tokiomis aplinkybėmis maištininkų skaičius gali pasiekti ir keleto dešimčių tūkstančių, aš nė kiek nelaiduoju ir už Ukmergės apskritį, kad jos gyventojai nepaseks Raseinių apskrities pavyzdžiu, tad aš atsidursiu čia itin kritiškoje padėtyje, nes turiu labai mažą rezervą žmonių ir, be to, 300 rekrūtų, per trumpą laiką beveik dar visiškai neapmokytų, o rezervuose yra didelių įvairios medžiagos atsargų, reikalingų kavalerijai formuojant, — dėl to aš nuolankiausiai prašau suprasti mano sunkią padėtį ir atsiųsti man, kiek būtų galima, kariuomenės, su kuria aš pajėgčiau ką nors veikti prieš maištininkus; papildau, kad mano dabar turima kariuomenė, nors ir prisijungė prie manęs majoras Potames su jam patikėtu daliniu, sudaro iš viso ne daugiau kaip tūkstantį žmonių, ir su ja nieko ypatingai ryžtinga atlikti nebus galima.

(Rus. — VCA Ggk 1830 m., b. 525 l. 84—85)

466. 1831 m. kovo mėn. 31 d. Generolo Širmano planas sukilimui Žemaitijoje slopinti.

Iš gen. majoro Širmano laiško nuorašo gen. leitenantui Palenui.

Jo imperatoriškos didenybės vyriausiojo štabo karo vietovių valdytojo, infanterijos generolo grafo Tolstojaus šio mėnesio 18 d. įsakyme Nr. 67 dėl sąmyšio Vilniaus gubernijos Raseinių apskrityje viešpaties imperatoriaus valia išreikšta šiais punktais:

1) kad aš, paėmęs iš Daugavpilio du jėgerių jungtinių batalionų pulkus ir 4 patrankas iš lengvosios artilerijos dalinio Nr. 2, vykčiau į Raseinius;

2) kad aš susižinočiau su laikinuoju Vilniaus kariniu gubernatorium generolu adjutantu Chrapovickiu ir kartu su juo arba atskirai visokiais būdais veikčiau maištininkų malšinimui.

Šiuo metu pats esu patyręs iš jo imperatoriškosios didenybės fligel-adjutanto grafo Manteifelio ir pulkininko Kachovskio, kad Vilniaus gubernijos Raseinių, Telšių ir Šiaulių apskrityse visi gyventojai bruzda ir maištas jų išplečiamas į visas puses tiek, kad gautomis mano iš Jelgavos gubernatoriaus Brevenco patikimomis žiniomis, maištininkai, Pikuckio vadovaujami, užpuolė muitinės žvalgus ties Palanga; besipriešinant, užmuštas muitinės viršininkas, visi kiti pasitraukė Palangos pasieniu į Liepoją.

Dėl to, turėdamas galvoje Palangos kelio išsaugojimą, nes tai vienintelis galimas Rusijos susisiekimas su Europos valstybėmis, taip pat Pabaltijo gubernijų sienos uždarymą maištininkų puolimams, aš laikau reikalinga pranešti jūsų kilnybei šią savo nuomonę: vykdydamas viešpaties imperatoriaus valią, turiu stengtis visokiais būdais nuslopinti maištą, aš matau reikalą įsakyti pulkininkui Bulganovui iššygiuoti su savo kariuomene iš Daugavpilio į Šiaulių miestą, man pačiam su jūsų kilnybės sudarytu daliniu vykti taip pat į Šiaulius, ties kuriais, susijungus su pulkininku Bulganovu, veikti bendromis jėgomis su geresnėmis pasekmėmis, tad aš turėsiu garbę laukti iš jūsų kilnybės pranešimo šiuo klausimu, — kad galėčiau tuojau pranešti apie tai generolui Chrapovickiui per siunčiamą feldjegerį. Tokiu būdu aš turėsiu daugiau priemonių ryžtingai veikti žymiai išsiplėtusiam maištui nuslopinti, pagal generolo grafo Tolstojaus įsakymą, ir tuomet aš apsaugosiu susisiekimą per Palangą, kuo greičiau iššygiuodamas prieš riaušininkus iš Jelgavos miesto, kaip artimiausios nuo paties sukilimo vietos.

Tokiu atveju, pagal minėtąjį grafo Tolstojaus įsakymą, nuolankiai prašau jūsų kilnybę esantį Rygoje Konarskio batalioną pasiųsti į Daugavpilio miestą jo garnizonui padidinti...

(Rus. — VCA Ggk 1830 m., b. 525 l. 176—178)

467. 1831 m. Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas apie padėtį Vilniaus gubernijoje ir apie priemones sukilimui slopinti.

Ištraukos iš pranešimo.

Varginga padėtis, kurioje atsirado Vilniaus gubernija, jos visose apskrityse išsiplėtus maištui, pavojus pačiam Vilniaus miestui, ir žalingos pasekmės, kurių galima tikėtis, sąmyšiui spėjus išaugti ir sustiprėti, visa

tai uždeda man šventą pareigą, iš mano pašaukimo ir ištikimybės, išdėstyti mintis apie priemones, kurios, mano nuomone, atitinka tokias svarbias aplinkybes.

Sąmyšio pradžia kilo Raseinių mieste. Keletas piktadarių, surinkę ginkluotų valstiečių būrį, sugebėjo nuversti teisėtąją valdžią, įsteigti Laikinąją lenkų vyriausybę ir sukurstyti ne tik Raseinių, bet ir kaimynines apskritis. Nuotaikų pakilimas Vilniaus mieste neleido panaudoti tuomet negausingo čia palikusio kariuomenės dalinio Raseinių maištininkams numalšinti, nes buvo pavojus, kad gubernijos miestas pasinaudos šia proga sukilimui įvykdyti, — tad nenubaustų raseiniškių maištininkų pavyzdys rado pasekėjų ir likusiose apskrityse. Dabar visa Vilniaus gubernija, išskiriant gubernijos miestą ir jo artimąsias apylinkes, jau nebepripažįsta teisėtosios valdžios. Visur įsteigtos laikinos lenkų vyresnybės, rusų valdžios pastatytieji pareigūnai arba išvaryti arba apkaltinti arba nusikalstamai veikia kartu su maištininkais; ginkluotų valstiečių būriai, užmiršusių savo priesaiką ir garbę bajorų vadovaujami, siaučia tai vienoje, tai kitoje vietoje, plėšdami valdžios partikuliarinį turtą ir pakeliui visa naikindami. Susisiekimas šių gaujų beveik visiškai nutrauktas, ir tik dideliais vingiais ir su pavojais Vilniaus m. vyresnybei pasiseka palaikyti šiokį tokį santykį su imperijos sostine ir veikiančia armija.

Tuo tarpu maištininkų gaujos stiprėja ir įsigyja ginklų. Vilniaus miesto aprūpinimas maistu jau dabar pradeda būti abejotinas, ir šis gubernijos miestas gali tapti maištininkų grobiu ir auka, kai tik pavyks jiems, prisiartinus iš apskričių, apsiausti jį iš visų pusių. Taigi, visos vyriausybės pastangos turi būti nukreiptos Vilniui nuo šios gresiančios nelaimės apsaugoti. Šis miestas, aš manau, paliks ramus ligi tol, kol nebus maištininkų gaujų apsuptas; gi priartėjus jiems prie miesto ir atkirtus jam maisto pristatymą, gali įvykti miesto gyventojų sukilimas ir jų susidėjimas su maištininkais...

Gubernijos mieste aš laikau reikalinga užimti darbininkų klasę kuriuo nors visuomeninio pobūdžio darbu, pavyzdžiui, rūmų statyba ir pan., tuo būdu ne tik duodant šiems žmonėms dorai pramisti, bet ir nukreipiant juos nuo dykinėjimo. Ne mažiau naudinga būtų nuraminti kai kuriuos nekantrius gyventojus, reiškiančius valdžiai pretenzijų už įvairius pristatymus, išmokant jiems priklausančius pinigus ir tuo būdu sustabdant jų raportus. Apie policines priemones tvarkai palaikyti gubernijos mieste nekalbėsiu, jos žinomos ir, kiek galima, vykdomos, tad pereinu prie svarbiausiojo dalyko, t. y. prie miesto aprūpinimo, nes maisto produktų brangumas gali sukelti sukilimą, ypač neturtingųjų gyventojų klasės; dėl to aš ir manau, kad turint savo rankose apskrities miestus, atsinaujintų maisto pristatymas į gubernijos miestus, kai tik nusiramins apylinkės ir apskrities gyventojai matys, kad jie be pavojaus gali atvežti maisto produktus; tatai galima būtų skatinti atitinkamais skelbimais, išplatinant juos per žvalgų būrius...

Baigdamas savo nuomonę dėstyti, negaliu nepakartoti, kad mūsų kariuomenei užėmus minėtus apskričių miestus, būtų užtikrintas, kaip aš manau, Vilniaus ir visos gubernijos saugumas ir kad ši priemonė, man rodos, reikalinga tiek imperijos orumui palaikyti, tiek ir veikiančios armijos užnugariui aprūpinti. Ir kad Vilniaus miestas, šiuo metu būdamas lyg maištininkų apsiaustyje, lieka be privežamų iš apskričių maisto produktų ir kitų buities reikmenų, kurių kainos žymiai pakilo, todėl būtent,

mano nuomone, yra gyvo reikalo kaip galima greičiau apvalyti gubernijos miesto apylinkes, o kadangi turimomis žiniomis beveik tikrai yra žinomos vietos, kuriose maištininkai renkasi ir aprūpinami ginklais ir apranga, tad reikia, berods, pasiųsti į šiuos punktus komandas jiems išblaškyti ir jų atsargoms ir paruošoms sunaikinti.

(Rus. — VCA Ggk 1830 m., b. 525 l. 271—279)

468. 1831 m. birželio mėn. 10 d. — liepos mėn. 15 d. Vilniaus apskrities Kairėnų dvaro valstiečių bruzdėjimas.

Iš dvarininko Lopacinskio skundo Vilniaus generalgubernatoriui.

Mano Kairėnų dvaro ūkvedys šlėkta Gasparas Dambrauskas skundžiasi man, kad jo daugkartiniai reikalavimai iš valstiečių atlikti savo prievolę dvarui eina vėjais ir kad jis nebeturi priemonių jų prie to priversti. Dėl to kreipiuosi į jūsų kilnybę, nuolankiai prašydamas neatsisakyti padaryti atitinkamų valdžios patvarkymų, kad minėto dvaro valstiečiai klausytų jo reikalavimų, ir laukiu iš jūsų kilnybės malonios rezoliucijos. — Juozas Lopacinskis.

Vilniaus zemskinio ispravniko raportas liepos 15 d. tuo pačiu reikalu.

Vykdydamas jūsų kilnybės šio, liepos mėnesio 12 dienos įsakymą Nr. 2125 dėl buvusio maršalko Juozo Lopacinskio prašymo, aš, nuvykęs į Kairėnus su 6 kazokais, išreikalautais iš 2 Teptiarsko reguliaraus kazokų pulko, atstačiau dvare tinkamą tvarką ir vietos valstiečių klusnumą savininkui ir jo ekonomijai, griežtai įspėdamas, kad už panašų neklusnumą bus sunkiai baudžiami, ir pranešiau apie jūsų kilnybės šį potvarkį prašytojui Lopacinskiui...

(Rus. — VCA Ggk 1830 m., b. 525)

469. 1831 m. liepos mėn. 24 d. Sukilimo slopinimo priemonės Žemaitijoje.

Iš srities (keturių apskričių) karinio viršininko pranešimo.

Vilniaus dvarininkas Arturas Šuazel Gufjė man praneša šio mėnesio 16 d. iš Stirbeikių kaimo: 1) kad Salantų apygardoje piktos valios žmonės skleidžia žalingas paskalas ir gandus apie prancūzų ir lenkų atvykimą; 2) maištingumo ir palaidumo dvasia neramioje, vis dar bruzdančioje liaudyje ne tik nenumalšinta skelbimais, rodančiais monarcho gailestingumą nusikaltėliams, bet priešingai didėja viltimi likti nenubaustiems; 3) kad jis pats buvo priverstas pasislėpti iš savo Platelių dvaro nuo riaušininkų bei kurstytojų siautėjimo, kurie naktį 15 dieną priėmė pas save maištininkus; kad daugelis valstiečių dar turi ginklų, kad jis turįs tikrų žinių apie slaptą parako gabenimą per sieną iš Klaipėdos.

Dėl grafo Šuazelio laiško svarbumo aš padariau šiuos potvarkius: 1) Pranešiau Šuazeliui, kad jis įvykusių jo dvare riaušių kaltininkus pristatytų artimesniajam karo viršininkui ištardyti ir baudžiamajam teismui perduoti toje apskrityje, kuriai priklauso jo dvaras, jeigu gi turėtų

įrodymų apie slaptą parako gabenimą, tai kad praneštų smulkiausias žinias, kiek jis galėjo jų patirti, būdamas Klaipėdoje. 2) Pavesta mūsų konsului Klaipėdoje imtis visų nuo jo priklausančių priemonių uždraustajam parako įvežimui iš Prūsijos į Rusiją sutrukdyti. 3) Pranešta apie tai ponui karo stovyklos štabo viršininkui ir ponui Liepojos muitinių apygardų viršininkams. 4) Cirkuliarais įsakyta einantiems Šiaulių ir Telšių karo apskrities ir Palangos būrio viršininkų pareigas, kad jie, teiraudamiesi apie vietas, kur gali kartais maištininkai slėpti ginklus, paraką ir reikmenų atsargas, stengtųsi juos atimti ir, sudarę atimtųjų daiktų sąrašus, pristatytų man, susektus ir išaiškintus sąmoningus ginklų ir slaptų atsargų laikytojus, taip pat ir visų žalingų priešvalstybinių gandų skleidėjus, jei jų kaltė bus pakankamai įrodyta seklių, pranešėjų ir liudytojų parodymais, teisti pagal karo baudžiamuosius įstatymus, dėl ko ir prašau per poną savo stovyklos štabo viršininką pono rezervinės armijos vyriausiojo vado sutikimo. Kai dėl Raseinių ir Panevėžio, tai nesant dar ten paskirtų apskrities viršininkų, aš pranešiu 15-os pėstininkų divizijos viršininkui ponui generolui majorui Frišui, kad skubiai įsakytų ponams dalinių viršininkams Raseiniuose ir Panevėžyje bei jų apskrityse tiksliai vykdyti tai, kas aukščiau pasakyta.

(Rus. — VCA Ggk 1830 m., b. 525 d. II l. 461—462)

470. 1831 m. liepos mėn. 22 d. Sukilėlių kariuomenės vadų priekaištavimai dėl sukilimo nesėkmės.

Iš lenkų kariuomenės pulk. M. Jackovskio pranešimo vyr. vadui apie lenkų kariuomenės žygį į Lietuvą.

Kad geriau galėčiau parodyti, jog generolai Gelgaudas ir Chlapovskis neįvykdė savo pareigų, turiu priminti instrukciją, kurią generolas Chlapovskis gavo iš vyriausybės tuo metu, kai buvo siunčiamas į Lietuvą. Lenkijos karalystės laikinoji vyriausybė, norėdama, kad niekas nebūtų daroma be plano, 1831 m. gegužės mėn. 20 d. davė jam raštu kai kuriuos punktus... Šituose punktuose generolui Chlapovskiui buvo pavesta nepažeisti Lietuvos vidaus organizacijos ir vietinių papročių, nurodyti žemdirbiams materialinę naudą, kurios jie gali turėti iš revoliucijos, suteikti jiems laisvę iškilmingu aktu per jų ponus, reikšti tolerancijos graikiškos rusų (pravoslavų) tikybos kunigams, paremti unitus, pritraukti žydus, rinkti aukas iš dvarininkų, įrengti administraciją, įvesti valdininkų rinkimus, organizuoti susisiekimą tarp pavietų, išplatinti per spaudą revoliucijos pavaizdavimą, aiškinti rusams, kad kovojame ne prieš giminingą tautą, bet prieš despotizmą, neleisti įtraukti kariuomenės į atviras kautynes, rūpintis, kaip galima paprasčiau ir kaip galima greičiau ją aprengti uniforma.

Nors tenka pripažinti, kad kai kurių iš šitų punktų negalima buvo įvykdyti tuojau, bet Lietuva gali būti liudytoja, kad nė vienas jų nebuvo įgyvendintas. Gal būt liko nepaliesti organizacija ir papročiai, kuriuos šventai saugoti buvo įsakęs § 1, bet žmoniškumas, vargingas valstiečių luomas ir miestų gyventojai buvo pažeisti negirdėtais plėšimais, kurių ėmėsi savavaliaujančioji kareivija. Griežti generolų įsakymai ir reguliarus kareivių aprūpinimas maistu būtų padarę galą šitoms negerovėms. Materialinę naudą ne generolai parodė žemdirbiams, bet jie patys ją sau nurodė, ir jei didelė jų masė ėjo dėl savarankiško pasiryžimo tarnauti

kraštui arba dėl sukilimų vadų įsakymų, tai atsirado ir tokių, kurie prisijungime prie revoliucijos matė lengvesnį gyvenimo būdą ir išsivadavimo nuo sunkaus lažo priemonę. Iškilmingo laisvės suteikimo žemdirbiams, kuris būtų galėjęs turėti didelę įtaką paprastiems protams, niekas visiškai nėra matęs. Su žydais buvo elgiamasi biauriausiai. Dvarininkų sudėtas aukas ir mokesčius kartu su atvežta iš Lenkijos kasa prarijo nežinoma bedugnė. Kariuomenė neaprengta uniforma, algos jai nesumokėtos ir net būtinų jai reikmenų neparūpinta. Administraciją įrengti buvo, tiesą pasakius, sunku, vis dėlto reikėjo daugiau dvarininkų pritraukti prie darbo įstaigose, o ne pasitikėti tik vienu asmeniu. Spaudos leidiniai garsino persikėlimą per Nemuną prie Gelgaudiškio, juose buvo salioninių eilėraščių ir moterų pagyrimo. Rengiami buvo fejerverkai iš parako, kurio taip nedaug teturėjome svarbiausiam reikalui. Sukilėliai nesuorganizuoti, be reguliarios kariuomenės pagalbos, be aprūpinimo šaunamaisiais ginklais, be patrankų buvo palikti Kaune, Besčiuose, Jonavoje, Čiobiškyje ir Veliuonoje. Sukilėliai neturėjo ne tik vienodos, bet iš viso jokios uniformos, o tuo tarpu du paskutiniai punktai instrukcijos, duotos Chlapovskiui, aiškiai įsakė parūpinti uniforminius apdarus...

(Lenk. — PPB 2 p. 184—185)

471. 1831 m. Apgaulingi pažadai Lietuvos valstiečiams, kuriuos Lenkijos šlėkta bandė panaudoti savo tikslams.

Demagoginis sukilimo vadovybės atsišaukimas į Lietuvos gyventojus.

a) Atsišaukimo tekstas lietuvių kalba[1].

Vardan tėvo ir sūnaus, ir dvasios šventos. Amen.

Broliai žemaičiai ir lietuvininkai!

Atsibuskite, mieliausi broliai krikščionys! pakelkit širdis ir akis ant lenkų, brolių jūsų, kurie žinodami, jog jūs visuomet buvot valnais žmonėmis, ir didelei garsingais vajauninkais arba kareiviais, visuomet, o didžiausiai laikuose Kosčiuškos ir Poniatavskio, šaukia ant jūsų tais žodžiais: Broliai lietuvininkai ir žemaičiai! skubėkite pas mumis! norim, ir iš tikros širdies trokštam jus priimti už savo brolius ir prietelius, ir prižadam daugiau išginti iš jūsų žemės tuos maskolius, kurie taip ilgą laiką Lenkus, Lietuvą, Žemaičius ir daug kitų brolių mūsų krikščionių nemielaširdingai mušė, ir sunkioj nevalioj turėjo! — Numeta dabar lenkai tą geležinį jungą, tuos pančius nevalios maskolių, kurie lenkus paniekinti norėjo!.. Laikas jau atėjo, idant būtumėt tikrai valnais. — Turėsit ko tiktai norėsit; veltui gerti ir valgyti galėsit; neklausysit daugiau tų ponų ispravninkų, asiesorių, naziratelių ir kitų maskoliškų uriadnikų. Nebijokite, nedarys jums nieko komisaras, ekonomas ir pisorius. Kaip tiktai paliksit lenkais, nevaikščiosit į lažą taip tankiai kaip lig šiolei be atsidūsėjimo nuo ryto ligi vakaro dirbote; o da ekonomai su botagu su bizūnu jus visuomet sergėjo.

Jei tiktai imsitės už rankų ir drauge su lenkais išginsit iš tos žemės maskolius; priims Lietuvą ir Žemaičius Lenkai, kaip savo tikrus brolius,

[1] Kalba palikta netaisyta.

ir daugiau su anais būsit lygiais tarp savęs ir valnais; žodžiu sakant: nebūsit mužikais kaip jus vadina maskoliai ir nijokio ant savęs neturėsite taip sunkaus jungo; nemokėsit niekada pagalvinės, ir niekada negaudys jus kaip žvėris į rekrūtus, bet iš savo geros valios paskubėsit ant pagalbos jūsų tėviškės ir ponų. Galit tada išmanyti broliai žemaičiai ir lietuvininkai! Kokios jus laukia geradijystės, jei tiktai padėsite lenkams išginti tuos neprietelius maskolius.

Norint numirtumėt, muškit juos lig paskutinio. Po pabaigtos vainos, kaip jau nė vieno maskolio nepaliks Žemaičiuose, paliksit tuo kartu tikrais lenkais valnais; turėsit provas teisingas lenkiškas; turėsit daug veltu iškalų, mokysitės skaityti ir rašyti, idant galėtumėt būt valnais, lygiais, idant mokėtumėt dievą garbinti, ir nesiduoti apsigauti ponams maskoliškiems ir žydams arendoriams. O kaip išmoksite ir žinosite visas provas lenkų, tuo kartu, nė vieno iš jūsų neperlauš anie, pagal savo regėjimą ir norą, kaip daro visuomet maskoliai! Kas tai dedas? Kada kapitonas spravnikas, arba asiesorius arba naziratelis pasirodys kame tarp jūsų? tuo kartu visi nežino, ką su savim daryti! Tokie žmonės ir knietas yra po maskolių rėdu, visų provų ir sūdų. Kas daugiau užmok, tas aptur teisybę arba spraviedlyvastį. Jei tada nenorit ilgiau ašarų pilti ir sunkius, krauju aplaistytus nešioti lenciūgus nevalios maskolių, paduokit sau rankas, imkit už strelbų, pistolietų, šoblės arba spragilo, dalgį ir kirvį; ir bėkit greitai pas savo brolius lenkus, su kuriais drauge išginsit lig paskutinio neprietelio jūsų maskolis idant nenuvilktų skūras nuo jūsų.

Dabar jau laikas palikim valnais ir lygiais nog dieva paties prižadėta. Bėkim greitai mušti lig smerties mųsų didžiausius neprietelius maskolius, o galim turėt viltį, jog Nemunas vėl padarys mus broliais vienos valnos žemės.

Tu tiktai, o dieve aukščiausiasis! padėk mums tarnams savo, kurie tavęs garbinti neperstosim per visus amžius. Amen.

(Liet. — At IX/I p. 101)

b) To paties atsišaukimo antroje lapo pusėje lenkiškojo teksto ištrauka.

Į jus tad, broliai lietuviai, kurie nuo amžių garsėjote savo laisvės ir nepriklausomybės pamėgimu ir jų apgynimu, kurių patriotiniai jausmai ir didvyriškas karingumas, kaip visuomet, taip būtent ir su Kosciuška bei Poniatovskiu, taip jau 1812 ir 1813 metais įrašęs yra istorijoje puikų lapą, į jus laisva ir katalikiška Lenkija kreipėsi šiais žodžiais: Gedimino, Vytauto ir Jogailos ainiai! Visų laikų ir bendro pašaukimo broliai, jei jūs paveldėjote laisvės ir nepriklausomybės pamėgimą, jeigu esate neatskiriamieji lenkų broliai, pradžiuginkite nemirtingų karžygių šešėlius, tegul jų pavyzdys sužadins jus, atbuskite iš savo letargo, sutraukykite pančius, taip ilgai varžiusius jūsų laisvę, o pasigriebę šautuvą, pistoletą, kardą, dalgį, durklą, kirvį ar kitą kurį ginklą, šaukiami garbingo sukilėlių šūkio «už ginklo», siekiančio ligi širdies gilumos tikruosius tėvynės sūnus, skubėkite į pagalbą savo broliams lenkams, kurių visos jėgos ištisai visame krašte plečiasi nepaprastu greitumu ir energija laisvei ir tautoms nepriklausomybei išpirkti. Skubėkite pas mus, mūsų nuolatiniai sąjungininkai, į kovą dėl šventos laisvės reikalo; juk senas politinis saitas teikia mums neginčijamos teisės į jūsų širdis; nuo jūsų bendradarbiavimo, nuo paveldėtos iš prosenelių tėvynės meilės priklauso mūsų bendra

padėtis, neapleiskite mūsų reikalo, broliai lietuviai ir žemaičiai, nes tai bendras ir jūsų reikalas, o jo palaiminti vaisiai lygia dalimi teks jums; kartu su garbe pasaulio ir visos Europos akyse lenkų revoliucija tapo jau visiškai tautinė, nes seimas 1830 m. gruodžio 18—20 dieną pripažino ją tokią ir išleido atitinkamą manifestą į Europos valstybes. Sudarė Tautos Aukščiausią tarybą iš pasižymėjusių asmenų, žinomų krašte ir užsienyje savo mokslu bei patriotizmu, pašaukė visus tautiečius į kariuomenę — žodžiu, tauta priėmė dėmesin visa, kas galėtų išlaikyti Lenkijos laisvę ir išvaduoti likusius mūsų brolius lietuvius, žemaičius, taip pat Volynės ir Podolės gyventojus.

Mūsų gretas sustiprins netrukus tie, kuriuos trokštame iš po jungo išvaduoti, jeigu jūs, broliai, visi, į kuriuos kreipiamės, panorėsite dalytis su mumis vargais, kurie turės būti visiškai pašalinti...

Išmušė jau valanda, kurioje lenkų tauta gali pareikalauti jūsų drąsos, ir turi vilties, neapsiriksiant dėl jūsų stiprios pagalbos; pasitiki, kad kartu su mumis laisvės aukure sudėsite visas jūsų pastangas! Jeigu tik tuo šūkiu: «Tauta su kariuomene, kariuomenė su tauta», veiksime, dievas padės geram reikalui. O kai visatos kūrėjas, tas dievas, kuris saugo Lenkijos likimą, kilnius, teisingus lenkų užsimojimus apvainikuos laimingu rezultatu — teisių ir laisvės atgavimu, kai baltasai erelis išskleis savo pergalingus sparnus virš atgimusios Lenkijos, tuomet jus lauks palaimintos viltys ir nauda, tuomet kilni Lenkų tauta, įvertindama jūsų pasišventimą, broliškai priglaus jus prie krūtinės ir priims visų tautos teisių bei laisvių bendrininkais. Galime tuomet tvirtai tikėtis, kad Nemunas vėl suvienys dvi broliškas tautas, kurios sudarys laisvą ir nepriklausomą Lenkiją.

(Lenk. — At. IX/1 p. 102—104)

c) 1831 m. vasario mėn. 3 d. Lenkijos seimo atsišaukimas į lenkų tautą, kuriame jokių socialinių reformų nežadama, siekiama tik atstatyti Lenkijos valstybę senomis sienomis.

Lenkai, tokios buvo Rusijos imperatoriaus visiems jūsų atstovams padiktuotos sąlygos, kurių skaitymo metu pasigirdo tik vienas balsas, ir tas balsas sakė, kad Mikalojus nustoja buvęs lenkų karaliumi. Sąlygos negalėjo būti atšauktos, ir karas pasidarė nebeišvengiamas. Aišku, reikėjo tautą, visada ištikimą monarchams, atleisti nuo paties karaliaus pamintos priesaikos, nes karalius, artėdamas svetimų pulkų priešakyje, ginklu ir skaldymu ruošėsi su mūsų šalimi kariauti. Jūs esate atleisti nuo priesaikos, nes priesaika buvo abipusė; sutarčių sudraskymas, jūsų apleidimas iš Mikalojaus, kaip lenkų karaliaus, pusės ir jo išstojimas su grėsminga kariuomene, kaip Rusijos imperatoriaus, atpalaidavo Jogailų sostą nuo nelygios unijos, o tauta pasiryžo atiduoti jį (sostą) tam, kuris bus tos garbės vertas. Tai neišnykusi tautos nepriklausomybės teisė, kuri, deja, buvo išimtimi, iki mes negalėjome paremti; tai teisė, į kurią politika žiūri su pajuoka ir kurią reikia ginklu ir jėga paremti. Tokia jėga yra tavo krūtinėje, lenkų tauta, jei tik jos naminiams kivirčams neišeikvosi, jei šiuo gyvybės ar mirties momentu nepamirši svarbiausio.

Štai, mes, pirmieji tavo atstovai, prisiekiame dievo ir tautos akivaizdoje, kad teisingai ir su tyra širdimi, su nepalaužiama valia ir narsiu

pasišventimu vykdysime priesakus, kad vieninteliu mūsų siekimu ir vienintele mintimi bus atgaivinimas nepriklausomybės ir tos padėties tautų tarpe, kurią tautų Kūrėjas mums paskyrė.

(Lenk. — Dyaryusz sejmu r. 1830—1831, t. I. Kraków, 1907, p. 456)

472. 1831 m. Žemaitijos pavyskupis Simanas Giedraitis ir kun. Gintila — sukilimo slopintojai, ir liaudies pasipriešinimas jiems.

Geisdamas visur išsitaisyti kelią, (kun. Gintila) tapo tikras valdžios pakalikas; dėl to 1830 m. gavo šv. Vladimiro 4 klasės (ordiną)... Kada šviesiausiam ciesoriui Mikalojui I pasakė Žemaičius aklai vedanti dvasiškija, 1831 m. pasiuntė į Žemaičius kunigaikštį Simaną Giedraitį, pavyskupį, drauge su kun. Gintila. Atvykę į Žemaičius palei bažnyčias, išleidinėjo atsišaukimus, bet niekas jų neklausė. Kada Plungėje rinkosi žmonės į bažnyčią, viena moteriškė šūktelėjo balsu: «Ar mes nesakėme, jog reikia išpiauti ponus ir kunigus». Tas balsas labai išgąsdino pasiuntinius. Be to, ties Švėkšna sukilėliai ėmė šaudyti į karietą, kur pasiuntiniai sėdėjo; laimė, kad nekliudė. Grįžo tad į Peterburgą, nieko nelaimėję.

(Liet. — VPS p. 53)

473. 1831 m. birželio mėn. 25 d. Dvarininkai perkelia sukilėlių rekvizicinius reikalavimus valstiečiams.

Iš gen. Dembinskio Ukmergėje rašyto raporto gen. Gelgaudui.

Turiu gerb. generolui pranešti, kad žmonės, žirgai ir net įsakyti reikmenys pristatomi labai pamažu, net tiesiog beveik visai nepristatomi. Svarbiausia to priežastis, mano nuomone, yra ta, kad ponai paskirtus jų daliai reikalavimus užkrauna valstiečiams, todėl atgraso valstiečius nuo mūsų reikalo; tai daroma arba dėl piktos valios arba dėl baisiausio šykštumo ne laiku ir ar šiaip ar taip už tai reikia pavyzdingai nubausti. Kaip gi galima kitaip sulaikyti negerovės plitimą, kai maskviečių vadai yra pažadėję valstiečiams, kad jiems būsianti dovanota pusė lažo ir dvarų žemės, kai tik bus išvyti ponai? Teikis, gerb. generole, kreiptis tuo reikalu į vyriausybę, kad imtųsi energingų priemonių valstiečiams pritraukti prie mūsų reikalo ir veiksmingai pagrasyti piktos valios ponams, ir kad tai darytų tuojau, nieko negaišdami...

(Lenk. — PPB 3 p. 113)

474. 1831 m. Gargždelių apylinkės sukilėlių veiksmai prieš dvarininkus ir jų talkininkus kunigus.

Iš vyskupo M. Valančiaus užrašų.

Pačioje pradžioje sukilimo Gargždelių apylinkėje ties Salantais žmonės negailestingai nužudė Karnilavičių, Grūšlaukės palivarko, priklausančio grafui Zubovui, valdytoją, sakydami, kad jisai paraką iš

Prūsų statydavęs sukilėliams, maišytą su aguonomis. Iš tikro gi tai buvo žmonių kerštas už nežmonišką jo elgimąsi su baudžiauninkais. Tai regėdamas, Salantų altaristas kun. Laurynas Kovalskis kilo iš sakyklos prieš tą žmogžudystę, įkalbinėdamas žmonėms kariauti reikią su ginkluotais maskolių kareiviais, o ne su beginkliais tos pat vietos gyventojais. Už tai sukilėliai norėjo kun. Kovalskį pagauti ir... pakarti, bet tas vikriai paspruko į mišką ir ten slapstės iki karui pasibaigiant. Tas atsitikimas parodo, klydę tie, kurie sakė žemaičiai sukilimo laiku aklai klausę dvasiškių.

(Liet. — VPS p. 134)

475. 1831 m. Žemaitijos sukilimo pradžia ir valstiečių vaidmuo sukilime.

Iš Anupro Jucevičiaus, Telšių apskrities sukilėlių vado, atsiminimų.

a) Sukilimo pradžia Žemaitijoje. Telšių paėmimas.

Jau 1831 m. vasario mėnesį daug jaunų valstiečių Telšių paviete Gintališkės ir Salantų parapijose, nelaukdami, kol ateis paskirtas rekrūtų ėmimo terminas, griebėsi ginklo, vadovaujami bajoro Barisevičiaus ir valstiečio Giedrimo. Bet greitai užpulti policijos, paremtos pavietinio miesto įgulos, neįstengė išsilaikyti. Nužudę puolančiųjų kelis žmones, tvarkingai traukėsi 4 mylias ir įėjo į Prūsus, o iš ten buvo atiduoti Rusijos valdžiai, išskyrus vadus ir kelis tuos žmones, kuriems pavyko pasislėpti...

Tuo tarpu... nuotaikos iš nekantrumo įkaito ligi aukščiausio laipsnio. Tam nemaža prisidėjo rekrūtų ėmimo paskyrimas kovo 15 d. ir įsakymas suvežti javus iš visos Lietuvos ir Žemaitijos į magazinus Dalistave už Gardino. Iš Varšuvos ėmė važiuoti emisarai, vietos dvarininkų tarpe prasidėjo pasitarimai ir užsimezgė ryšiai; imta pamažu, ypatingai Žemaitijoje, ruošti ir supirkinėti ginklus, paraką, alavą; iš viso sukilimas pribrendo nejučiomis ir laukė tiktai žiežirbos, kuri jį padegtų...

Telšių paviete Janapolio ir Varnių parapijose Juozas Sirevičius, surinkęs apie šimtą vyrų, ginkluotų, kiek tatai pradžiai buvo įmanoma, kovo 27 d. priėjo jau $2^1/_2$ mylios nuo Telšių. Kitą vakarą Domininkas Daubaras, mieste surinkęs jaunimą ir kai kuriuos gyventojus, atvykusių iš pavieto Jokūbo Tomkevičiaus, Juozo Giedraičio ir kitų padedamas, pradėjo kovą. Kai buvo paleista keletas šūvių, Manteufelis ir Kochovskis, įgulos dalies ir ginkluotų durtuvais policininkų apsupti, vežimais tuojau pabėgo į Kuršą Sedos—Tirkšlių keliu; likusioji invalidų komandos dalis su dviem karininkais užsidarė miesto kalėjime, kur, naktį užpulta, buvo nuginkluota... Tuo būdu buvo paimta apie šimtas šautuvų ir du tūkstančiai šovinių...

b) Atskirų visuomenės klasių dalyvavimas sukilime.

Mūsų pastangos, trukusios daugiau kaip 4 mėnesius, baigėsi. Ilgai paskiau, net žiemą, suliepsnodavo Žemaitijoje prigesintos ugnies žarijos. Patys valstiečiai, tiek sukilimo metu, tiek ir vėliau, prasimanydami ir

skelbdami pageidaujamas naujienas, stverdavosi ginklo ir sudarydavo miškuose nedidelius partizanų būrius. Bet, stropiai gaudomi, buvo priversti arba netrukus išsiskirstyti namo, arba, pagauti, buvo žiauriai baudžiami.

c) **Baudžiavos panaikinimo klausimas. Valstiečių judėjimas.**

Tur būt, mūsų tarpe nebuvo tikro tėvynės sūnaus, kurs būtų galvojęs, jog, kraštą išlaisvinus, valstietis paliks dar baudžiauninkas. Bet tuojau liaudžiai laisvę ir prideramą nuosavybę suteikti, tuojau tatai įgyvendinti tai ir ne visai bajorijai teateidavo į galvą ir tatai nelengva buvo įvykdyti. Ginkluotasi turint priešą akivaizdoje, matant liaudį sukilusią, pasitikint savo sumanymų teisumu, vengta ne principo, bet daugelio keblių klausimų, kurių dėl jo bematant būtų kilę. Bet, mano nuomone, tai buvo klaida, kad laisvės principas nebuvo užtikrintas ir pašventintas iš anksto jokiu formaliniu iškilmingu aktu. Telšių pavietė kelis kartus buvau siūlęs tuo reikalu parašyti nutarimą, išsiuntinėti jį į parapijas ir įpareigoti bajoriją patvirtinti jį priesaika; siūliau taip pat pašaukti į pavietų valdžią valstiečių deputatus. Iš dalies baimė pavojų dėl tokio ūmaus pakeitimo, iš dalies eilinių, labiau patraukiančių visuomenės dėmesį reikalų antplūdis, o labiausiai dairymasis į Varšuvą, kaip į krašto galvą ir tautos įstatymų leidybos sostinę, vilkino reikalą... Nuo to laiko dažnai tekdavo pajusti apsileidimo negerus padarinius, bet nepasitaikydavo tinkamo momento jiems pataisyti. Būdamas mano pavieto ginkluotų pajėgų viršininku, mačiau, kaip pradžioje kaimo žmonės užsidegę veržėsi į tėvynės gynėjų eiles, ir mačiau, kaip labai ėmė atvėsti vėliau. Gilus ir opus yra paprasčiausio žmogaus asmens laisvės pajautimas. Bemaž kiekvienas žemaičių valstietis, eidamas į kariuomenę, pareikšdavo ir reikalaudavo aiškiai įrašyti kontrolėje, jog jisai einąs savo paties noru, bet ne iš paskyrimo nuo žemės arba, kas jiems reiškia tą patį, už poną. Veltui jam aiškintumei, jog tiktai tam, kad iš visų gyventojų būtų lygiai imami naujokai, turi būti įskaitytas į apylinkės duodamų skaičių, jog dėl to jo gera valia nieko nenustoja, jog jis eina kautis ne už poną, bet už save, už savąją tėvynę, už savąją laisvę, — tuojau tapdavo niūrus ir atkaras. Daugelis net stengėsi tarnybos vengti, imdamiesi priemonių, kurių buvo išmokę Maskvos rekrūtų ėmimo metu. Ir vidaus bruzdėjimai, kurie buvo pasireiškę Telšių paviete, buvo kilę ne dėl ko kita. Prasidėjo nuolatiniai mūšiai — susirėmimai, bastymasis miškuose; priešo niokojamajame krašte buvo neįmanoma nustatyti ir skelbti aktus, kurie reikalauja visuotinio pritarimo; o tuo tarpu išsilakstymas, ginkluotų būrių nuotaikos smukimas ir slapstymasis namuose buvo kilę ne tik dėl ginklų stokos ir dėl nesėkmės nusivylimo. Kiek pažįstu mūsų liaudies būdą, galiu tvirtinti, jog, gindama savo laisvę ir žemę, yra pasiryžusi kovoti ligi paskutiniosios plikomis rankomis ir aukoti savo gyvybę, bet reikia, kad ji turėtų tą laisvę ir žemę...

(Lenk. — VZPPL p. 9—10, 60, 67—68)

476. 1831 m. Valstiečiai aktyviai dalyvauja sukilime Telšių apskrityje ir kovoja prieš šlėktą.

Iš sukilimo dalyvio Jono Goštauto pasakojimo apie Lietuvos baudžiauninkų padėtį prieš sukilimą, jų lūkesčius ir patį sukilimą[1].

Pirmas Žemaičio laiškas savo prieteliui buvo toks:

«Telšių paviete valstiečiai pirmi pradėjo sukilimą, atmušdami kelis šimtus rekrūtų, gabenamų į Telšius, ir paimdami į nelaisvę sargybą, kurią sudarė kareivių kuopa. Valstiečių neapykanta bajorams pasireiškė tame paviete veiksmais. Keliolika šlėktų buvo valstiečių užmušta dėl to, kad jie esą buvę maskviečių prieteliai, bet iš tikrųjų dėl keršto, nes, taip visų yra pasakojama, jie buvo tironai savo valstiečiams. Didelis pamokymas visiems šlėktoms! Valstiečių kerštas yra pamatuotas ir natūralus, aš nedarau dėl jo priekaištų»...

Trečias laiškas:

«Šiauliai paimti nedideliais mūsiškių nuostoliais, įgula nuginkluota. Iš Telšių gautas oficialus pranešimas, kad sukilėliai užėmė miestą. Džiaugdamasis pranešu tau, kad mūsų valstiečiai turi didelį norą ir pasiryžimą dalyvauti sukilime... Tokio užsidegimo šlėktų tarpe nematyti. Šiaulių paviete iš 2 000 surinktų vyrų nėra daugiau kaip 5 ar 6 šlėktos; labai trūksta vadų...»

Žemaitis Teisėjaičiui:

«Ką tik esu gavęs iš Telšių tokią žinią: Telšių sukilėliai puolė šiomis dienomis Palangos miestelį, į jį, kaip pasakoja atsiųsti iš Varšuvos emisarai, turį atplaukti prancūzų laivai, prikrauti ginklų sukilėliams. Telšių pavieto valstiečiai pasižymi ryžtumu ir drąsa. Palanga tris kartus buvo paimama ir atimama ir liko mūsų rankose. Valstiečiai, pastebėję per tas kautynes, kad vadovavusieji jiems šlėktos, užuot ėję jų priešakyje, visada pasilikdavo valstiečių užpakalyje, paėmus Palangą, sudarė iš savo tarpo karinį teismą ir keliasdešimt ponų karininkų iš šlėktų buvo sušaudyta. Bravo! Kovinga liaudis pradeda pažinti savo vertybę. Mūsų šlėktoms šita žinia įvarė išgąsčio ir baimės, buvo net pasiūlyta pasiųsti Raseinių sukilėlių dalinį numalšinti tiems veikliems žmonėms, kuriuos jie piktai vadina maištininkais.»

(Lenk. (Gasztowtt Jan). Pan Sędzic czyli opowiadanie o Litwie i Żmudzi. Poitiers, 1839, p. 85, 86, 95)

477. 1831 m. rugsėjo mėn. 8 d. Bažnyčia padeda caro valdžiai slopinti valstiečių judėjimą ir ginti dvarininkų interesus.

Vilniaus Romos katalikų konsistorijos raštas klebonams dėl religinių prietarų panaudojimo valstiečiams nuraminti ir dvarų žemei apdirbti.

J. m. karinis gubernatorius generolas adjutantas ir kavalierius Chrapovickis praeitojo rugsėjo mėn. 29 d. laiške Nr. 3031 Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai pranešė štai ką: kai kuriuose dvaruose, būtent prie viešųjų kelių, valstiečiai ėmė dykinėti ir savavaliauti,

[1] Nors šios ištraukos paimtos iš veikalo, parašyto apysakos forma, bet jame prasimanyta tėra pati forma, o ne veikalo turinys, paremtas tikrais faktais. Veikalas reikšmingas ne tik dėl aprašomųjų faktų, bet ir dėl iškėlimo į pirmą vietą valstiečių interesų ir siekimų.

neatlieka savo tiesioginių prievolių, nesilaiko tvarkos ir apleidžia namų darbus, nesirūpina apsėti laukų kitiems metams, dėl to gali pritrūkti duonos ir kilti kitų vargų. Toks abuojumas dėl savo krašto laimės įskaitomas valstiečiams nusidėjimu, ir jie apkaltinami lygiai su tais, kurie sutrikdė tėvynės gerovę bei ramumą.

Tai netvarkai pašalinti j. m. karinis gubernatorius pavedė Vilniaus gubernijos valdžiai imtis kuo sėkmingesnių priemonių valstiečiams paveikti, kad visi skiriamieji žiemkenčiams laukai greičiausiu laiku būtinai būtų apsėti. Norint betgi išvengti priverstinių priemonių, kreipėsi ir į Romos katalikų dvasinę konsistoriją, kad ji iš savo pusės įpareigotų visus parapijų valdytojus iš sakyklų bažnyčiose pamokyti ir priminti žmonėms apie jų pareigas.

Konsistorija, be to, paveda klebonams ir įvairių pareigų parapijų valdytojams, kad jie iš sakyklų mokytų ir skatintų žmones prie darbo ir atlikimo pareigų, kurias uždeda jiems apvaizda. Aiškinant, kad visi tautos luomai ir jų prievolės dievo nustatyti, bet visų pirmiausias luomas yra valstiečiai. Pirmieji pasaulio žmonės Adomas ir Ieva dievo įsakymu dirbo žemę, sėjo, derlių rinko ir iš to gyveno. Viešpats dievas juk aiškiai įsakė dirbti, kalbėdamas Adomui: prakaitu pelnysi sau duoną. Valstiečio būklėje lengviausia įtikti dievui teisingu ir doru gyvenimu. Kitiems luomams ir kitose pareigose sunku susivokti ir išlaikyti teisingumą; valstietis gi dirba žemę ir sėja, taip pat prižiūri bandą, o dievas daugina ir prieauglį duoda, garbingiausias tad verslas yra žemės darbas. Žemės darbas teikia duonos ir rinktinio maisto, suteikia apsivilkimo ir visokių patogumų. Be maisto ir apsivilkimo negalima gyventi. Tad iš žemės darbo visa žmonių giminė gyvena ir išsilaiko, o dievas sukūrė juos, kad žmonės gyventų ir nežūtų. Taigi, kas apleidžia žemės ūkį, tas prasižengia dievo valiai, tam gresia vargas, badas, visokios kančios ir pati mirtis, tas labai klysta ir nuodėmiauja... (Toliau seka gąsdinimai pomirtinėmis bausmėmis dėl nepaklusnumo)... Tačiau, jei atsirastų toks bedievis, kuris nepripažintų įsakomosios dievo valios, kad dirbtų, kuris nebijotų teismo ir bausmės, jeigu atsirastų toks bedievis ir išsigimėlis, teatsižvelgia bent savo naudos iš darbo; juk nearus, nesėjus ir derliaus nerinkus, neturės duonos, neturės iš ko misti b i būtinų reikmių patenkinti; kentėjimai, badas ir mirtis tokio laukia. Veltui toksai žmogus galvos galėsiąs išplėšti ir pasisavinti iš kitų dorai dirbusių įgytąją duoną ir mantą, bet turime gi tautos vyriausybę, teisę ir teisingumą, jie apgins dorą darbuotoją nuo skriaudos, o grobiką nubaus. Niekas nepanorės su sveiku ir stipriu tinginiu veltėdžiu dalytis duona ir manta, nes kiekvienas turi savo reikmes. Kiekvienas tad privalo dėl savęs dirbti, kiekvienas turi arti, sėti ir derlių rinkti, kaip dievas jo luomui yra lėmęs ir paskyręs. Kas šį rudenį nepasės, ką gi jis piaus kitą ir iš ko gyvens? Aiškus vargas, o gal ir pražūtis laukia to žmogaus.

Čia išdėstytos pastabos turi kiekvieną galvojantį žmogų įtikinti, kad iš dievo valios ir dėl savo asmeninės naudos reikia būtinai dirbti ir savo luomo pareigas atlikti. Betgi kas užsikimšo sau ausis nuo dievo žodžio ir užmerkė akis į tiesos šviesą, težino, kad krašto vyriausybė, Vilniaus gubernijos valdžia, j. m. karinio gubernatoriaus įsakymu ėmėsi visų priemonių, kad būtų išdirbta ir apsėta žiemkenčiais žemė ir panaudos visą savo galią, dievo jiems suteiktą. Nes vyriausybė, globodama žmones iš dievo ir monarcho valios ir matydama, kad, neužsėjus žemės, turės kilti trūkumai, vargas ir skurdas, o iš to ir įvairios nelaimės ant žmonių užeiti, todėl norėdama to išvengti, imsis tikriausiai net griežtų priemonių

atkakliems ir nepaklusniems priversti, kad išdirbtų ir apsėtų žemę. Argi turite laukti griežtumų, prievartos ir bausmių? Ar reikia išmintingą žmogų prie doro darbo skatinti? Nelaukite to, atlikite savo luomo pareigas; dievas to nori, vyriausybė ir jūsų nauda to reikalauja.

(Lenk. — MAB palaidas spaud.)

478. 1832 m. kovo mėn. 22 d. Caro įsakymas dėl bausmių sukilėliams.

... Mes įsakome:

1) Visus bajorus arba šlėktas, dalyvavusius šiame maište ir kurie ginkluota jėga priešinsis teisėtai valdžiai, teisti karo lauko teismo baudžiamaisiais nuostatais ir jų sprendimus įvykdyti vietoje, patvirtinus atskiram dalinio vadui.

2) Šių nusikaltėlių nekilnojamąjį turtą nusavinti valdžiai, o pajamas iš jų naudoti invalidų kapitalo padidinimui.

3) Apie visus vyriškosios lyties vaikus bajorų arba šlėktų, nuteistų dėl pažymėtų pirmame punkte nusikaltimų, pranešti mums ypatingais raštais; vaikus gi, vadinančius save šlėktomis, bet jokių įrodymų tai kilmei neturinčius, imti į karo kantonistus.

4) Žemesnės kilmės žmones, kurie dalyvavo tame sąmyšyje ir buvo paimti su ginklu rankose, kurios bebūtų gubernijos, atiduoti į rekrūtus ir siųsti į tarnybą Sibiro linijiniuose batalionuose.

5) Vyriškos lyties šių žmonių vaikus atiduoti į karo kantonistus.

6) Visus tuos, kurie įtarti bus užmušimais, įvykdytais maišto metu, teisti taip pat karo lauko teismo baudžiamaisiais įstatymais.

(Rus. — MAB palaidas spaud.)

479. 1833 m. liepos mėn. 25 d. Caro įsakymas kariniam Vilniaus gubernatoriui dėl bausmių sukilėliams.

Turėdami galvoje, kad jums patikėtame krašte, be plėšikiškų gaujų, susidariusių iš maištininkų sambūrių likučių, įvyksta piktadarybių, siekiančių nugriauti teisėtą tvarką, mes radome reikalinga pratęsti jums mūsų 1831 metų spalio 19 d. įsakymu suteiktąją valdžią į pagautus ir kurie ateityje gali būti pagauti užsieniečius piktadarius, valkatas ir jų bendrininkus, kurie bus susekti vykdant nusikalstamus prieš vyriausybę darbus, taip pat lygiai ir jų priglaudėjus bei kitokius sąmokslininkus ir dėl to įsakome:

1. Visus tokius nusikaltėlius, ištyrus jų kaltę, priskirti vienam šių 5 laipsnių:

a) vyriausieji sąmokslininkai, atvykę iš užsienio maištų kelti, lygiai ir šių piktadarių bendrininkai, kurie bus pagauti pačiame veiksme arba su ginklu rankose;

b) asmenys, daugiausia pagelbėję vyriausiems sąmokslininkams ir kitus kurstę bei vilioję į sąmokslą ar maištininkų gaujas;

c) davusieji prieglobstį arba slėpę vyriausiuosius straipsnyje «a» nurodytus nusikaltėlius;

d) žinojusieji apie sąmokslą ir piktadarybes, bet nepranešusieji apie tai vyresnybei;

e) davusieji piktadariams prieglobstį, iš tikrųjų nežinodami apie jų kėslus.

2. Visus pirmųjų 4 laipsnių nusikaltėlius perduoti kariniam teismui lauko baudžiamaisiais įstatymais; priskirtuosius gi 5-jam laipsniui traukti atsakomybėn pagal bendruosius policijos nuostatus dėl prieglobsčio teikimo valkatoms ir neturintiems pasų.

3. 1-jo laipsnio nusikaltėlius, jų kaltei iškilus, atskirti nuo visų kitų ir nedelsiant vykdyti bausmę pagal jos dydį ir jų kilmę visų lauko baudžiamųjų įstatymų griežtumu.

4. 2-jo laipsnio nusikaltėlius pagal jų kaltę bausti tokiomis pat bausmėmis, išskyrus tik mirties bausmę.

5. Tiek vienų, tiek kitų, jeigu jie ne valstiečių kilmės, konfiskuoti žemės turtus, jeigu jų nusikaltimas atitinka tas jų rūšis, pagal kurias buvusio sukilimo dalyviai buvo priskirti dviem pirmosioms kategorijoms.

6. 5-jo laipsnio nusikaltėlius tremti į Sibirą apsigyvenimui arba atiduoti į kareivius atskiruose korpusuose.

7. 4-jo laipsnio nusikaltėlius tremti į Sibirą arba į kitas tolimas gubernijas apsigyvenimui, suteikiant leidimą turintiems nekilnojamojo turto vienų metų laikotarpiu jį parduoti.

8. Karinio teismo sprendimus galutinai tvirtinti ir vykdyti teisėmis, lauko baudžiamųjų įstatymų suteiktomis vyriausiajam karo vadui.

9. Teismo nuosprendžius moteriškos lyties asmenims lengvinti, pakeičiant juos jūsų nuožiūra, o nuo 14 iki 17 metų jaunuoliams, jeigu tokių tarp pirmųjų 5-ių laipsnių nusikaltėlių atsirastų, atiduoti į kareivius tolimuose korpusuose, leidžiant tiems jų, kurie nepasireikš užkietėjėliais, iškilti tarnyboje.

10. Apie kiekvieną bajoro nuteisimą, susijusį su luomo teisių atėmimu, nedelsiant pranešti mums kartu su sprendimo patvirtinimu ir jo įvykdymu.

(Rus. — MAB palaidas spaud.)

VI. BAUDŽIAVINIO ŪKIO KRIZĖ, KAPITALISTINIŲ SANTYKIŲ VYSTYMASIS

1. ŽEMĖS ŪKIS

480. 1832 m. gegužės mėn. 10 d. Varginga valstiečių būklė.

Iš žandarų pulkininko Rutkovskio pranešimo generalgubernatoriui.

1. Kauno, Raseinių, Telšių ir Šiaulių apskrityse naujai paskirtieji parapijų ir apylinkių viršininkai jau pradėjo eiti savo pareigas ir veikti pagal instrukcijas; gyventojų surašymas, jam ten esant, nebuvo pradėtas, nes nebuvo dar įsteigta kaimų sargybų, bet šiuo reikalu patvarkymas buvo duotas; šiose apskrityse buvo daromos gaudynės valkatoms suimti, kurios buvo pradėtos praėjusio balandžio mėn. 14 dieną, ir apskritai visur imtasi veiklių bei sėkmingų priemonių likusiems besislapstantiems, prieglaudos ieškantiems valkatoms pagauti, raktų vaitai, dešimtininkai ir patys gyventojai labai dažnai juos pagauna ir pristato į apskričių miestus.

2. Trakų apskrityje, pravažiuojant jam palei Lenkijos sieną, pasklido gandų, kad visi be išimties šlėktos su jų šeimomis būsią iškeldinti į tolimas vietoves, kas juos labai jaudino; bet tai įvyko ne dėl tyčia

paleistų netikrų gandų, bet dėl blogo aiškinimo imperatoriaus šiais metais paskelbtojo šlėktų reikalu įsako, kuriame pasakyta: «O dėl tų, kurie nėra sėslūs, valdžia pasirūpins jų būstinėmis». Gyventojai taip pat labai nerimauja dėl pasklidusių paskalų, kad Vilniaus universitetas būsiąs uždarytas, — kad siunčiant vaikus į tolimus miestus, jų auklėjimas jiems brangiai atsieisiąs...

3. Gyventojus labai apsunkina pastočių prievolė dėl stokos arklių, kurių daugelio neteko maišto metu; daugelyje vietų taip pat skundžiamasi dėl pastočių eilės nesilaikymo; raktų vaitai visai nerenka jų paskirtose postoviams vietose, o pareikalavus ima be eilės iš kaimų, esančių prie vieškelių ir kuriuose turi stovėti pastotės; dėl to pavieškelių gyventojai dėl kariuomenės žygiavimo ir važiavimo turi labai sublogusius arklius ir dažnai jų visai netenka, o tai ir yra viena iš valstiečių skurdo priežasčių, ypač Žemaitijoje, kur vežikavimas į tolimas vietas sudaro svarbiausią valstiečių verslą ir jų pajamų šaltinį.

Jie skundžiasi dėl šios prievolės nelygybės visoje gubernijoje, nes tolimos nuo didelių kelių apskritys bei vietovės tos prievolės visai neatlieka, o tuo tarpu pavieškelių gyventojai šią prievolę atlieka su kaupu; šiai prievolei išlyginti geriausia priemone jie laiko rinkti pinigais iš visos gubernijos ir, nustačius mokėti pakankamai kelpinigių, arklių visuomet ir visur galima būtų rasti. Raktų vaitai ne tik neturi knygų eilei, panaudotų arklių skaičiui ir mokamiesiems važiavimo pinigams užrašyti, bet ir nėra tvarkos grąžinant valstiečiams arklius, ir jais naudojasi raktų vaitai, o pravažiuojant įžymiesiems asmenims, zemskiniai posėdininkai. Daugelis gyventojų apskaičiuoja, kad jiems naudingiau būtų mokėti šiam reikalui pinigais, nes tuomet šią prievolę atliktų visi gyventojai lygiomis, o kariuomenė galėtų samdytis, kaip samdosi komisariatai.

4. Įsižiūrėjus į pačią zemskinės valdybos veiklą, pasidaro aišku, kad raktų vaitai yra artimiausieji ir betarpiški visų zemskinės policijos patvarkymų vykdytojai, o būdami artimiausieji tvarkos bei visų patvarkymų dėl zemskinių prievolių, mokesčių rinkimo ir kita ko prižiūrėtojai, turėdami daugiau už visus priemonių valkatoms suimti ir iš viso žinodami šio meto gyventojų nuotaikas, gali būti labiau už kitus naudingi ir kenksmingi tiek valdžiai, tiek ir gyventojams. Dabartiniai raktų vaitai, atsižvelgiant į jų visai neramią tarnybą ir jų tarnybos perdaug dideles išlaidas, kaip antai išlaikymas raštinės, kuriai daugelis, būdami neraštingi, samdo raštininkus, ir į nuostolius, susijusius su jų atsitraukimu iš ūkio, negauna jokio atlyginimo už darbą, dėl ko jie ir priversti panaudoti įvairias priemones, kad save atlygintų, būtent: daugeliui jų dvarininkai ir pasiturį gyventojai duoda vadinamąją ordinariją, tai yra tam tikrą įvairių produktų kiekį, todėl raktų vaitai, būdami tokiems dėkingi, nuolaidžiauja jiems tiek renkant mokesčius, tiek vykdant kelių prievoles, paskirstant būstines kariuomenei; jie atleidžia juos nuo pastočių prievolių, o tuo apsunkina likusius gyventojus ir dėl to sukelia teisingą valstiečių murmėjimą dėl prievolių sunkumo; raktų vaitai taip pat, kiek tai nuo jų priklauso, pasinaudoja rinkdami mokesčius, kuriuos surenka be jokios ataskaitos, dažnai paimdami žymiai daugiau, kaip reikia; per mažus miestelių ar kaimų prekymečius ima iš pirklių pinigus už leidimą prekiauti.

5. Žemaitijos apskrityse, ypač Raseinių ir Telšių, valstiečiai labai murma dėl neteisingo ir net neteisėto dvarininkų elgesio su jais; daugelis dvarininkų, laiku nesumokėjus činšo, be zemskinės policijos žinios

savavališkai aprašo valstiečių turtą, kaip antai: galvijus, arklius, žemės ūkiui reikalingus padargus, daiktus ir parduoda juos iš varžytynių, dėl to labai dažnai pasiturį valstiečiai, nesumokėję menkutės činšo sumos, gal būt, dėl kurių pateisinamų priežasčių, netenka viso ilgų metų vargu įgyto turto, išvaromi iš jų pačių pasistatytų ir įrengtų namų ir iš jų triūsu ir pastangomis pagerintos žemės, perkeliami į tuščią trobą, į neįdirbtą, nederlingą žemę, arba tie patys pasiturį ūkininkai, kurie patys laikydavo bernus, priversti samdytis kampininkais arba bernais; visa tai dažnai daroma gerai įrengtą ūkį ir įdirbtą žemę sumanius atiduoti kitam brangiau arba dėl pažinčių ar giminystės ryšių su ekonomais, o per tai gyventojai netenka noro dirbti ir labai dažnai nustoja vilties, ima girtuokliauti ir kitaip nedorai elgtis.

Šiose vietose dvarininkai ir ekonomai labai žiauriai baudžia valstiečius kūno bausmėmis, t. y. mušimu... Visa tai vyksta taip pat valstybinėje Raseinių seniūnijoje Naumiesčio dvare, kurio nuominis laikytojas dvarininkas grafas Ronikeris leidžia savo administratoriams daryti tokius pat ar į juos panašius neteisingumus, priešingus valstybinių dvarų inventoriams, kaip antai vietoje 3-jų dienų jie dirba 5 dienas; mokesčius asignacijų vietoje jie moka sidabru, tai yra keturgubai, ir panašiai, dėl ko valstiečiai jau visai nuskurdo; valstiečiai labiausiai murma dėl savo buities, o visų pirma keletą kartų skundėsi valdžiai, bet tardymas dėl skundų buvo atliekamas šališkai, daugelis jų buvo nekaltai nubausti ir persekioti, ir dėl to jie ir dabar nebeturi drąsos skųstis...

7. Valstiečių ir bendrai mokesčių mokėtojų surašymo metu galima būtų gyventojams išduoti knygeles sumokamų mokesčių dydžiui atžymėti pagal pavyzdžius, kurie turi būti įvedami valstybiniuose dvaruose, įrašant, kiek iš jų priklauso asignacijomis ir kiek sidabru, kad liautųsi besaikis rinkimas ir galima būtų patikrinti patį rinkimą.

Aš, turėdamas garbę suteikti jūsų šviesybei šitokias žinias, laikau savo pareiga pareikšti taip pat savo asmeninę pastabą dėl raktų vaitų Vilniaus gubernijoje paskyrimo būdo, nesiderinančio su valdančiojo senato 1804 m. birželio mėn. 28 d. įsaku Nr. 3880, kuriame yra pasakyta, kad raktų vaitai turi būti renkami būtinai iš gausių gyventojais kaimų, o Vilniaus gubernijoje juos renka patys zemskiniai ispravnikai, paprastai iš nesėslių dykinėjančių žmonių, dėl tingumo dirbti neturinčių jokių pragyvenimo lėšų, o daugelis iš atstatytų iš tarnybos muitinėse šlėktų, kurie tik vyriausybės vadinami raktų vaitais, o pagal priimtą įprotį ir zemskinių ispravnikų vartojamą būdą — parapijų dozorcomis arba prižiūrėtojais, nežiūrint į tai, kad jūsų šviesybės patvarkymu šie yra skiriami iš dvarininkų.

Tokie tai iš išorės raktų vaitai, o tikrovėje prižiūrėtojai, ispravnikų skiriami savo nuožiūra; jie tarnauja tiek jiems, tiek žemutinių zemskinių teismų posėdininkams savo rūšies medžiagos tardymams vesti išradėjais, spaudžia gyventojus, savavališkai skiria pastotes ir daro kitus nemalonumus, o tam reikalui laiko savo samdytus raštininkus, — tai savaime įrodo, jog jie netinkamu būdu išspaudžia sau pajamas, nes kaip gi jie kitaip galėtų išlaikyti save ir raštininkus, negaudami nei algos, nei neturėdami jokio turto; iš to seka, kad jie vietoje naudos tėra našta tiek vyriausybei, tiek ir gyventojams: pirmajai — netinkamu būdu sukurdami bylas, o pastariesiems — savavališku ir piktu elgesiu.

Nors ispravnikai ir atsikalbinėja, jog laikantis senato įsako negalima esą išrinkti raktų vaitų dėl to, kad jie būtų neraštingi, bet tai

netiesa, nes jei raktų vaitai vykdys vien tik tiesioginius zemskinės policijos įsakymus ir atsipalaiduos nuo raštvedybos, kaip liepia įstatymas, tai raktų vaitams nebus reikalo mokėti rašto ir laikyti raštininkų gyventojams apsunkinti; o jei gaus įsakymą raštu, tai jį paskaitys jam pats dvarininkas, kuris yra pats ištikimiausias vykdytojas — bet ispravnikai turi griežtai žiūrėti, kad raktų vaitams nebūtų pavedama nei tardymas, nei susirašinėjimas. — Parašas.

(Rus. — VCA Ggk 1832 m., b. 2778 l. 1—10)

481. 1836 m. liepos mėn. 1 d. Bendra nepriemokų suma Vilniaus gubernijoje.

Iš arendinių seniūnijų, buv. jėzuitinių dvarų ir kapitalų	631 090	64¾
Iš miesčionių, krikščionių ir žydų, ir valdiškų valstiečių	1 636 899	74¼
Iš valstiečių, priklausančių dvarininkams ir bažnyčioms, taip pat buvusių jėzuitų ir kt. luomų . . .	712 350	41¼
Iš bankrutavusių mokesčių nuomininkų	617 458	48½
Už savavališkus miškų kirtimus	26 240	7
Įvairių netiesioginių rinkliavų	1 322 011	70½
Įvairių sumų, grąžintų iždui	982 484	64
Viso . . .	5 928 535	70¼
Tame skaičiuje išdėstytų nepriemokų	1 128 420	28¼
Kurių išieškojimas sustabdytas	1 283 152	93¾
Ieškomų kitose gubernijose	3 728	72¼
Gubernijos vyresnybės rūpyboje	3 513 233	76
Nubraukta	—	—
Viso . . .	5 928 535	70¼

(Rus. — VCA f. Viln. stat. kom. 1835 m., b. 2 l. 114)

482. 1839 m. Žemdirbystės sistema ir kitų žemės ūkio šakų padėtis Telšių apskrityje.

Žemdirbystė visoje Telšių apskrityje praktikuojama, padalijant ariamąją žemę į 3 plotus, arba laukus: 1 laukas apsėjamas žiemkenčiais, kitas vasarojumi, trečias po vasarojaus paliekamas pūdymu. Viename bajorų dvare įvestas daugialaukis sėjomainos ūkis. Kai kuriuose dvarininkų dvaruose dalis pūdymo apsodinama bulvėmis ir apsėjama pašarinėmis žolėmis — vikiais, dobilais ir kežiu; visi šie pasėliai retai įeina į taisyklingą sėjomainos ratą. Linų sėjama visur gana žymus kiekis vasarojaus lauke; visur būna atskiri kanapynai — būtinai sodybose; kiekviename dvarininko arba valstybiniame dvare yra daugiau ar mažiau natūralių pievų. Ganyklų daugumoje pakanka. Trilaukis ūkis su pūdymu tiek įprastas dvarininkų ir valstiečių, kad nors dėl dirvos menkumo reikėtų padaryti pamainą, bet apie visa tai retai kur galvojama. Rugiai sudaro valstiečių mitybos ir iš dalies dvarininkų pajamų pagrindą. Linai ir jų sėmenys yra svarbiausias visų žemdirbyste besiverčiančių luomų pajamų šaltinis.

Bulvių sodinimas turi eiti priedu prie grūdų auginimo, nes bulvė iš dalies pakeičia grūdinį maistą.

Javų veislės

Plačiai praktikuojami didesniu kiekiu sėti javai yra: žieminiai rugiai, miežiai ir avižos; namų reikalams dar žieminiai ir vasariniai kviečiai; žirniai ir kanapės — namų reikalams, o pardavimui linai. Žieminiai kviečiai sėjami žiemkenčių lauke, į geriausius jiems parinktus plotus. Vasariniai kviečiai ir visi kiti grūdai sėjami į vasarojaus lauką. Bulvių sodinimas nuo kurio laiko paplito visur. Anksčiau bulvės buvo sodinamos tik daržuose.

Vasarojaus sėjos laikas nuo pavasario pradžios yra šis: aukštose ir atvirose vietose žirniai ir avižos sėjamos tik sniegui nutirpus, t. y. kovo pabaigoje arba balandžio pradžioje, žemose apylygėse vietose sėjama vėliau, linai sėjami paprastai antroje mėnesio pusėje, miežiai balandžio pabaigoje arba gegužės pradžioje, bulvės balandžio mėnesio viduryje; vikiai ir kežys vienu metu su žirniais, dobilai su miežiais; žieminiai rugiai ir žieminiai kviečiai nuo rugpiūčio 10-os dienos iki to mėnesio pabaigos.

Padargai

Laukams arti nuo pradžios iki pabaigos vartojamas paprastas arklas vienu arkliu, retai kur pradedama naudoti pora jaučių tokiam pat arklui. Laukams akėti vartojamos akėčios geležiniais ar mediniais virbais, daugiau padargų žemei dirbti nevartojama. Žiemkenčiams javams arimas atliekamas šia tvarka: pavasarį vasarojaus laukas apariamas vieną kartą ir apakėjama, išvežus mėšlą ariama ir akėjama antrą kartą; kas žiemkenčius pasėlius tik apakėja, tas trečią kartą suaria žemę dvi savaites prieš sėjant, o pasėjus apakėja, o vandeniui nutekėti padaromos reikalingos vagos...

Vasarojaus pasėliams daugiausia, nuėmus žiemkenčius, žemė rudenį suariama ir apakėjama žiemai; pavasarį antrą kartą žemė ariama ir akėjama žirniams, miežiams ir linams sėti, o pasėjus šiuos javus, laukas vėl apariamas ir apakėjamas, o vietomis ir volu suvoluojamas, o avižoms, tik pasėjus, žemė antrą kartą apariama ir apakėjama.

Žiemkenčiai ir vasariniai javai piaunami dalgiu. Nupiauti žiemkenčiai tuojau sudedami į kūgius, daugiausia po 30 pėdų didumo. Vasarojus palieka eilėse, kol išdžiūva javai. Išdžiovinus jaujoje, javai iškuliami spragilais; rankiniai arpai yra visuose dvarininkų dvaruose. Kuliamųjų mašinų nėra. Palei Kuršo sieną kai kuriose vietose javai kuliami ruliais, traukiamais arklių. Jaujas su krosnimis javams džiovinti turi ne tik visi dvarininkų dvarai, bet ir kiekvienas valstietis atskirai. Javų kūlimas trunka visą žiemą ir atliekamas nakties metu.

Tręšimas

Gyvulių mėšlas yra svarbiausia priemonė laukams tręšti Telšių apskrityje. Skurdus ir pats savaime nederlingas dirvožemis, jei nebus kruopščiai dirbamas ir mėšlu gerinamas, tikrai neduos ūkininkui jokios naudos. Todėl gerai įrengti dvarai rūpinasi kiek tik galima daugiau laikyti gyvulių ir kiek galima daugiau turėti jų mėšlo. Negalima tiksliai pasakyti, kiek dešimtinei reikalinga mėšlo. Žemės tręšimas visur įvairus. Vienur įtręšiama mažiau žemės, bet užtat storiau, kitur tręšiamas didesnis plotas, bet mėšlo dedama mažiau. Daržai paprastai tręšiami storai; bulvės visur sodinamos tuoj patręšus.

Pasėlio dydis ir derlius

Negalima tiksliai nustatyti, kiek kasmet gaunama derliaus Telšių apskrityje. Ariamos žemės priskaitoma 115 465 dešimtinės, į ją sėjama žiemkenčių lauke: žiemkenčių kviečių 200 ketvirčių, rugių apie 40 000 ketvirčių, o vasariniame: miežių 14 000, avižų 28 000, žirnių 500, linų sėmenų 1 500, bulvių 2 000 ketvirčių. Vidutinis keleto metų derlius, atskaičius sėklą, galima manyti, yra toks: žiemkenčių kviečių 800 ketvirčių, rugių 140 000 ketvirčių, žirnių 1 200, miežių 42 000, avižų 84 000, linų sėmenų 4 500 ir bulvių 10 000 ketvirčių.

Iš šio javų derliaus, atskaičius apskrities gyventojams reikalingą kiekį maistui ir savo ūkiui, gali likti parduoti rugių 7 000 ketvirčių, avižų 8 000, linų sėmenų 4 000 ketvirčių, kiti grūdai suvartojami maistui ir gyvulių pašarui.

Gyvulininkystė

Gyvulių laikymas Telšių apskrityje teturi tą tikslą, kad duotų kuo daugiau mėšlo. Dėl jaučių ir karvių veislės prastumo jos telaikomos vien vietos reikalams ir beveik neišgabenamos už apskrities ribų. Ten, kur esama plačių ganyklų ir žiemai gausaus pašaro, kiekviena karvė už pieną, sūrį ir sviestą duoda per metus nuo 4 iki 5 rub. sid. pelno. Raguočių apskritai esamam žemės plotui yra visur pakankamai. Avys auginamos tik prastos veislės ir naudojamos vietos reikalams. Arklininkystės fermų nėra, o tik kiekviename dvarininko dvare kasmet atvedama po keletą kumeliukų, kurie paskui naudojami vidutiniškais kinkytiniais arkliais. Valstiečiai taip pat veisia arklius savo reikalams.

Bitininkystė

Bitininkystė visai nežymi Telšių apskrityje. Bendras mažas avilių skaičius tik iš dalies tegali patenkinti vietos medaus ir vaško pareikalavimą.

Sodininkystė

Didesnėje bajorų dvarų dalyje, kur net patys dvarininkai negyvena, užveisti sodai. Geriausias apskrityje sodas yra barono Antano Reno Renavos dvare, toliau eina grafo Aleksandro Zubovo sodas Plungės dvare, barono Felikso Reno Gargždų dvare, grafo Mikalojaus Zubovo Kretingos dvare, grafo Pliaterio Šateikių dvare. Šiltnamių apskrityje yra 4. Miškininkystė apskrityje nežymi, kai kuriose vietose buvo mėginta sėti mišką, tai gana gerai pavyko, iš šio sodinimo auga nedideli gana geri pušynėliai. Be to, prie namų visur sodinama tuopų, gluosnių, beržų, šermukšnių, klevų, liepų ir eglių.

Daržininkystė

Bajorų dvaruose veisiamos visų žinomų rūšių daržovės, vartojamos maistui. Jos visos suvartojamos savo reikalams. Daugelis turi įrengę šiltadaržius ir inspektus ankstyviesiems agurkams, melionams ir arbūzams. Visi valstiečiai apskritai augina daržuose savo reikalams kopūstų, burokų ir bulvių, jie rūpestingai įdirba ir patręšia daržus, kaip dalį ūkio, žymiai padedančio gauti maistą.

(Rus. — VCA f. Viln. Stat. kom. 1839 m., b. 43 l. 22—24)

483. 1839 m. Žemės ūkio Raseinių apskrityje apibūdinimas.

Iš apskrities bajorijos vado raporto.

1) Vilniaus gubernijoje, Raseinių apskrityje yra:

Dvarų valstybinių	41
„ konfiskuotų	8
„ bažnytinių	56
„ dvarininkų	461

2) Šiuose palivarkuose ariamos žemės — 133 545, pievų 71 910, ganyklų 108 679, daržų — 10 513, sodų 21 151 ir užstatytų 1 549 dešimtinės.

3) Raseinių apskrityje yra kaimų 1 614, užuribių — 62, viensėdžių — 200, akalicų — 113, miestelių — 47; juose ariamos žemės 186 963, pievų 119 848, daržų 37 534 ir trobesių užimta 1 637 dešimtinės.

4) Įvairių kultūrų pasėlių ir derliaus kiekis:

rugių sėjama	44 670,	nuimama	268 020	ketvirčių
kviečių „	5 550	„	33 300	„
avižų „	23 820	„	93 280	„
miežių „	17 880	„	107 280	„
linų sėmenų	8 940	„	26 820	„
žirnių „	1 150	„	5 750	„
kanapių „	600	„	1 200	„
grikių „	1 260	„	5 040	„
bulvių „	25 700	„	128 000	„

5) Pasėlių ir derliaus kiekis pagal žemės priklausomumą:

dvarininkų žemėje sėjama	51 935,	nuimama	335 345	ketvirčių
bažnytinėje žemėje „	5 600	„	33 535	„
valstiečių įvairių pavadinimų „	46 335	„	301 820	„

6) Dykaviečių žemės šioje apskrityje nėra, o dėl to pašalpų ir paskolų įsikurti iš iždo neduota.

7) Penimų jaučių 2 540, kuilių 2 830 ir avių 3 840, taip pat arklių 2 800 ir darbo jaučių 4 300.

8) Nors apskrityje ir penimi įvairūs gyvuliai, bet kadangi kiekvienais metais jų būna nevienodas skaičius, todėl neįmanoma nustatyti, kiek tam sunaudojama grūdų.

9) Apskrityje laikoma 30 600 arklių tiek zemskinėms prievolėms atlikti, tiek ir savo ūkio reikalams.

10) Apskrityje laikoma avių: paprastųjų 102 670 ir plonavilnių 2 300, iš jų gaunama vilnų paprastųjų 7 540 pūdų ir plonųjų — 230 pūdų; yra 7 gana gerai laikomi avininkystės ūkiai.

11) Kiaulių laikoma paprastos veislės — 130 600.

12) Tabako auginama mažas kiekis ir tik savo reikalams.

13) Pagamintų linų galima skaityti iki 178 800 pūdų, o kanapių pluošto iki 600 pūdų.

14) Didelių apynių daržų apskrityje nėra, bet mažesniųjų skaičius siekia — 570, kuriuose 1 437 dešimtinės žemės.

15) Palivarkų apskrityje yra: pačių valdytojų valdomų — 102, įkeistų — 11 ir išnuomotų — 48.

16) Valstybinių dvarų apskrityje yra 41 ir konfiskuotų — 8, pirmieji iždo rūmų išnuomojami, o pastarieji atiduodami į administracinį valdymą; jų būklė apskritai yra gera.

17) Tiksliai nustatyti dvarininkų išlaidas savo valstiečiams išmaitinti, valstybiniams mokesčiams mokėti, pasėliams, pyliavoms į magazinus ir jaučiams bei arkliams valstiečiams pirkti neįmanoma, nes tokios pašalpos teduodamos nederliaus metais, bet apytikriai galima skaityti iki 74 620 rublių sidabru.

18) Valstiečių atliekamų valstybei ir dvarui prievolių vertė siekia 428 800 rub. sidabru.

19) Lyginant pajamų iš valstiečių valdomos žemės vertę, kuri apytikriai būtų 354 180 rub., įskaitant viršuje suminėtas, dvaro valdytojo duodamas pašalpas, su tiksliai atliekamomis jų prievolėmis, matyti, kad valdytojai, be sunkumų išieškant valstybinius mokesčius, jokios ypatingos naudos neturi.

20) Raseinių apskrityje galima skaityti mažiau tokių dvarų, kurių valdytojai moka mokesčius už savo valstiečius.

21) Šioje apskrityje yra daugiau nuomojamų karčiamų, negu pačių valdytojų laikomų, ir pagal atskirai parduoto gorčiaus degtinės vertę galima skaityti degtinės varymo mokesčio 2 kap. sid. nuo 1 gorčiaus degtinės.

22) Apskrityje yra vienkiemiuose iki 1 520 valstiečių, privalančių mokėti piniginį činšą.

23) Dvarai, apskritai, išnuomojami sumokant nuompinigius sutarties sudarymo metu, bet ar jų pajamos pakankamos arendiniams valdytojams su šeimomis išlaikyti ir kokį jie gauna iš sumokamos sumos nuošimtį, to nustatyti neįmanoma, nes tai priklauso nuo metų derlingumo ir nuo savininko apskaičiuotų pajamų, iš kurių nuomininkas įsipareigoja mokėti...

(Rus. — VCA f. Viln. Stat. Kom. 1839 m., b. 43. l. 91—93)

484. Apie 1840 m. Žiaurus valstiečių išnaudojimas Kuršo vokiečių įsigytuose Lietuvoje dvaruose, pavertus valstiečius bežemiais bernais.

Žinutė, įdėta išleistoje tuo metu knygelėje.

...Ir šiandien ponai Kuršo vokiečiai išperka dvarus Lietuvoje, ima valstiečius ir apgyvendina viename trobesyje su pertvaromis — lyg jie būtų gyvuliai tvartuose, o vargšų laukus paverčia dvaro dirvomis. Valstietis dieną ir naktį turi dirbti pagal kiekvieną nurodymą ir už tai gauna ordinariją — gal dar menkiausių javų, nes ten viskas iš malonės. Girdėjau, kad tai esti labai dažnai.

(Lenk. — PM p. 54—55)

485. 1847 m. kovo mėn. 22 d. Žalingos dvarų nuomojimo pasekmės Lietuvos valstiečiams.

Iš Vidaus reikalų ministro rašto Vilniaus generalgubernatoriui.

...Bendras įprotis išnuomoti dvarus turi labai žalingą įtaką. Dvarų naudojimas sudaro savo rūšies verslą daugiausia neturtingiems, savo žemės neturintiems bajorams. Dvaras už tam tikrą atlyginimą pereina laikinam valdytojui į jo visišką žinią. Jo visi veiksmai nukreipti į tai,

kad kuo daugiausia išgautų pajamų; vargšo valstiečio likimas visiškai patenka savivalei nuomininko, visai nesirūpinančio valstiečio ūkio stiprinimu; valstiečių laukai dirbami blogai, skurdas didėja; nematydamas jokių priemonių atsigauti, valstietis susigyvena su nuolatiniu skurdu, darosi abejingas savo nuosavybei, kurią laiko jam nepriklausančia, žino, jog ji turės pereiti į nuomininko rankas už paimtą į skolą duoną ir kitus gaminius, ima girtauti ir tinginiauti, ir pagaliau daugelis jų, tokiam gyvenimui įgrisus, palieka savo namus ir leidžiasi valkatauti. Dėl to smunka ne tik nuomojamieji dvarai, bet ir iš viso valstiečių dorovė.

Besaikis degtinės vartojimas atsirado dėl to, kad galima jos gauti dideliu kiekiu už nedidelius pinigus bet kurioje vietoje.

Degtinės pardavinėjimas sudaro dvarininkams svarbiausią pajamų šaltinį. Dėl to kiekvienas jų, ypač kurie turi savas degtinės varyklas, stengiasi parduoti degtinės kiek galint daugiau ir dėl to steigia karčiamas visose tose vietose, kur tik gali pardavinėti degtinę. Karčiamos paprastai atiduodamos į nuomą įvairiems vertelgoms, kuriais be išimties yra bežemiai bajorai; už karčiamos laikymą dvarininkai gauna tam tikrą sutartą atlyginimą, nė kiek nesirūpindami, kad tose karčiamose jų pačių valstiečiai prageria paskutinį savo turtą, iš ko ir pelnosi nuomininkai. Įprotis girtuokliauti gubernijoje įleido šaknis tiek, kad ne tik vyrai ir moterys, bet ir vaikai, pripratinti pačių tėvų, vartoja degtinę. Kartu su girtuokliavimu valstiečių šeimose įsigali skurdas, tinginiavimas ir ištvirkimas; dėl to valstiečiai netenka bet kurio galimumo išbristi iš to tamsumo, kuriame jie iš seno grimzdi; šitokio tamsumo pasekmėje pastebimi jų polinkiai neklausyti savo valdytojų.

(Rus. — VCA Ggk 1847 m., b. 2298 l. 1—4)

486. 1851 m. Lietuvos valstybinių valstiečių činšo mokesčių nepriemokos.

Gubernija	1851 m. buvo numatyta gauti pagal paskirstymą		Iš šio skaičiaus faktinai gauta		Liko iš 1851 metų nepriemokos		1852 m. turi būti gauta pagal paskirstymą	
	Rb.	kp.	Rb.	kp.	Rb.	kp.	Rb.	kp.
Vilniaus	239 262	5¾	141 451	23½	97 810	82¾	231 671	61¾
Kauno	312 535	46	270 261	34	42 274	12	324 323	2

(Rus. — VCA Ggk 1852 m., b. 1891 l. 11)

487. 1852 m. Pagrindiniai žemės ūkio padargai Lietuvoje reformos išvakarėse.

Svarbiausias ariamasis padargas — žemaitiška žagrė, kuri, sumaniai artojo valdoma, gali tikti tiek lengvoms dirvoms, tiek ir sunkioms. Ji savo konstrukcija bendrais bruožais labai panaši į paprastą rusišką

žagrę, tik yra truputį didesnė ir labai primena kuršišką žagrę. Bet savo atskirų dalių įrengimu ir darbu ji skiriasi labai žymiai. Jos noragai, be savo pagrindinės paskirties, dar atstoja plūgo peilį ir verstuvą. Ji gana plati, jos išoriniai kraštai aštrūs ir į vienas kitą pakrypę taip, kad sudaro tartum lataką. Išoriniai noragų ašmenys atstoja peilį, tik klodą piauna ne statmenai, kaip plūgas arba arklas, bet nuožulniai. Noragams į pagalbą atverčiant klodą eina siaura palyčia, kuri apima norago kaklelį arba vamzdelį, ir būtent tokia, kokia visur vartojama Pabaltijo kraštuose.

Akėčios, kaip pigus padargas, yra įvairesnės ir labiau pritaikytos prie visokios dirvos: akmeningose vietose ir plėšimuose vartojamos eglėšakių akėčios, kurios dažnai vartojamos ir gana gerai įdirbtose dirvų rūšyse, ypač Kuršo pasienyje. Artimesnėse prie Prūsijos sienos vietose pasitaiko sunkios akėčios su geležiniais akėčvirbaliais, o likusioje Žemaitijos dalyje — virbalai mediniai, bet įtaisyti į sunkius tašus (sijeles). Bet daugiausia vartojamos paprastos, lengvos, pintos 20-ies virbalų akėčios. Šios akėčios stačiakampės, turinčios skersai 4 eiles, o išilgai 5 eiles virbalų, kurie įstatomi, ar geriau, įrišami ne stačiai, kaip rusiškose akėčiose, o įžambiai. Kad reikalui esant būtų šios akėčios sunkesnės, ant jų užkraunama dar akmenų, velėnų, rąstagalių.

Ienos ar grąžulas yra kartu ir akėčių reguliatorius. Jei reikia akėti giliau, tai ienos ir grąžulas prikinkomi trumpiau, dėl to akėčių priešakinė dalis pakyla, o užpakalinė pagal tą pakilimą savo virbalais įsmenga į dirvą.

Zarasų apskrityje, jos pietinėje dalyje, akėjant kartais surišamos 3 akėčios kartu ir kinkomi joms 3 arkliai.

Naujai įdirbamuose laukuose, kur pasitaiko daug kelmų, paprastųjų akėčių vietoje vartojamos eglėšakių akėčios (smykai) su pakankamai pasmailintomis šakomis virbalų pavidalu. Kadangi šakos elastingos, tai jų nesulaiko kelmai ir šaknys, ir jos sumaišo, nulygina ir tuo būdu apdirba net ne visai gerai išpurentą dirvą.

Javai piaunami piautuvais ir mažais dalgiais, kuliami spragilais; daugelyje dvarų įrengtos kuliamosios mašinos ir rankiniai arpai.

(Rus. — AMKG p. 366—368)

488. 1854—1859 m. Suvestiniai duomenys apie dvarininkų parduotas valstiečių gyvenamas ir negyvenamas žemes Vilniaus ir Kauno gubernijose.

Gubernijos	Gyvenamos žemės				Negyvenamos žemės			
	Pardavimo aktų skaičius	Pagal juos parduota			Pardavimo aktų skaičius	Pagal juos parduota		
		Dešimt.	Valst. vyrų	Viso sumai		Dešimt.	Valst. vyrų	Viso
Vilniaus	198	183 566	15 458	2 469 476	277	18 378	—	221 406
Kauno	150	197 163	16 161	3 512 372	455	18 600	—	405 581

(Duomenų pagrindas: VCA Ggk 1858 m., b. 1143 I d. l. 88—107, 249—256)

489. 1854—1859 m. Suvestiniai duomenys apie dvarininkų žemes, valstiečių gyvenamas ir negyvenamas, parduotas iš varžytynių už skolas.

Gubernijos	Gyvenamos žemės			Negyvenamos žemės		
	Dešimt.	Baudžiauninkų vyrų	Sumai	Dešimt.	Baudžiauninkų vyrų	Sumai
Vilniaus	16 346	1 120	240 074	—	—	—
Kauno	24 884	1 762	458 092	608	—	12 109

(Duomenų pagrindas: VCA Ggk 1858 m., b. 1143, I d. 1. 102—103, 243)

490. 1856 m. Žinios apie dvarininkų dvarų skaičių ir būklę Vilniaus ir Kauno gubernijose.

a) Iš Vilniaus gubernatoriaus apyskaitos.

Vilniaus gubernijoje bajorų, valdančių dvarus, yra 12 850, neturinčių nuosavų dvarų ir besiverčiančių kitokiu verslu, dvarų nuomojimu ir valdymu — 24 423.

Bajoriškų dvarų iš viso yra 2 521.

Iš jų įkeista bei perįkeista 249, juose įkeistų valstiečių galvų skaičius siekia 37 855, o žemės 343 941 dešimtinių. Iš to skaičiaus įkeista valstybiniame paskolų banke 4 023 valstiečiai ir 36 599 dešimtinės žemės, globos tarybose 19 904 valstiečiai ir 189 306 dešimtinės, o visuomeninės globos įstaigose 14 928 valstiečiai ir 118 036 dešimtinės žemės.

Už nuošimčių nemokėjimą paimti:

Į globą ir apyrašą 5 dvarai;

Numatyta parduoti 1 dvaras, tikrumoje parduotų nebuvo.

1856 m. už privačias ir valstybines skolas parduoti 6 dvarai.

Už nesumokėjimą įvairių nepriemokų ir skolų į globą paimti 396 dvarai.

Dvarininkų dvarai turi skolų valstybei:

Kredito įstaigoms 1 197 296 rub. 89½ kap., valstybės iždui už paskolas 3 387 rub. 60½ kap., mokesčių ir zemskinių rinkliavų 229 022 rub. 6 kap., maitinimo komitetui 58 457 rub. 31¼ kap. ir įvairių valdžios išieškojimų 50 812 rub. 53 kap., — iš viso 1 538 976 rub. 40¼ kap. sidabru.

Be to, dvarininkų dvarai turi šias skolas Vilniaus valstybinei visuomeninės globos įstaigai pagal paskolas iš liaudies maisto komisijos, būtent: 524 dvarininkų iki 401 423 rub. 49¾ kap. ir pagal 26 metams paskolas 183 dvarininkų 795 873 rub. 39¾ kap. sidabru.

b) Iš Kauno gubernatoriaus apyskaitos.

... Nuolatinis galimumas realizuoti žemės ūkio gaminius gana gerai palaiko vietos dvarininkų materialinius išteklius.

Iš viso dvarų yra	2 994
Iš jų įkeistų ir perįkeistų	139
Už nuošimčių nesumokėjimą paimta į globą ir apyrašą	14
Pardavimų nebuvo.	

139 įkeistuose dvaruose yra 30 661 valstietis, tai sudaro $^1/_6$ visų dvarų valstiečių ir dvariškių; be to dar, dėl 1846 metų nederliaus buvo suteiktos paskolos iš valst. visuomeninės globos įstaigos trumpam laikui; joms apdrausti paimta įkaitu 185 dvarai...

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 1888 l. 1—2; 1889 l. 1)

491. 1856 m. spalio mėn. 25 d. Bernų padėtis dvarininko Dambrausko dvare Kauno gubernijoje.

...Dvaro darbininkų padėtis visiškai skurdi. Priversti dirbti valdytojui kasdien nuo pat ryto iki nakties, jie gauna už tai tik menką maistą ir retkarčiais ką nors iš apdaro. Jų žmonos, apgyvendintos svetimose trobose kampininkėmis, turi taip pat kasdien ateiti dirbti ponams už truputį duodamos duonos ir menkiausią atlyginimą apie 75 kapeikas per metus, o jų vaikai, išskyrus pačius mažiausius, išskirstyti pas ūkininkus arba net po kitus kaimus.

Valstiečiai, atiduoti vežikais, gauna maistą ir aprangą iš stoties laikytojo, tačiau priešingai inventorių nuostatams negauna nė kiek pinigų iš sutartos už juos sumos. Dambrauskas aiškina, kad, atiduodamas juos vežikais, jis turėjęs tikslą papildyti valdžiai priklausančių iš dvaro mokesčių nepriemokas, tačiau per 6 metus nepriemoka ne tik nebuvo atlyginta, bet žymiai padidėjo, nes Dambrauskas per visą tą laiką mokesčių neįnešdavo, išskyrus vienus metus, nors pinigus mokesčiams jis surinkdavo iš ūkininkų kasmet.

Dviejų valstiečių, dabar mokančių pagalvinius mokesčius, padėtis ne mažiau varginga dėl to, kad, nepaisant sudaryto su jais susitarimo, jie naudojami lažui be jokio atlyginimo...

(Rus. — VCA Ggk 1852 m., b. 648 l. 30—31)

492. 1856 m. Žemės ūkio padėtis Vilniaus ir Kauno gubernijose.

a) Iš Vilniaus gubernatoriaus apyskaitos.

Vilniaus gubernijoje dirvožemis daugiausia smėlis ir molis, maišytas su šiek tiek juodžemio. Beveik visur tinka įdirbti, tačiau reikalinga trąšų, kurių kiekis priklauso nuo gyvulininkystės augimo. Žemdirbystė sudaro svarbiausią žemės ūkio šaką Vilniaus gubernijoje, bet negalėjimas didinti arba išlaikyti reikalingo gyvulių skaičiaus dėl gyvulių epidemijų ir buvusių paskutiniaisiais metais nederlių labai silpnina žemdirbystę. Bulvės sodinamos visur, bet ši ūkio šaka nedidėja dėl kartais pasireiškiančios bulvių ligos, kuri, tiesa, apyskaitos metais buvo silpnesnė. Daržininkyste verčiamasi visur vienodai, bet tiek, kiek tai reikalinga namų vartojimui, ir tik maža derliaus dalis parduodama. Sodininkystė ir bitininkystė nežymios. Dvarininkai nemažai rūpinasi įveisti ir pagerinti sodininkystę, bet labiau dėl savo malonumo, negu pajamoms gauti.

...Dėl 1855 m. nederliaus visose apskrityse buvo sudaryti laikini maitinimo komitetai, kurie dvarininkų valstiečiams skolino grūdus, o neturtingiems bajorams, miestiečiams, krikščionims ir žydams, vienkiemiečiams ir kareivių žmonoms buvo teikiamos pašalpos, duodant grūdus, vieniems už pusę kainos, o kitiems, visai neturtingiems, veltui.

1856 metų derlius buvo patenkinamas ir visiškai užtikrino liaudies mitybą, ir dėl to gubernijos vyresnybė paliepė supilti iš šių metų derliaus į kaimų atsargos magazinus pusę viso derliaus kiekio, tai yra nuo kiekvienos revizinės valstiečio galvos po pusę ketvirčio žiemkenčių ir po 2 ketvirtaines vasarojaus, o iš dvarų, nukentėjusių nuo krušos ar kitų nelaimingų atsitikimų, reikalauti supilti tik trečdalį viso grūdų kiekio...

...Skaitant valstiečio šeimą iš 4 žmonių vyriškos ir moteriškos lyties, kiekvienai šeimai tenka po 1 arklį, po 2 stambius ir 2 smulkius raguočius.

Arklių veislę gerinti padeda gubernijoje veikiantis zemskinis žirgynas, kuris yra visiškoje tvarkoje. Čia laikoma 60 eržilų ir 1856 m. buvo sukergtos 263 kumelės...

b) Iš Kauno gubernatoriaus apyskaitos.

...Apskritai visų žemės ūkio produktų kainos Kauno gubernijoje būna visuomet aukštos, būtent todėl, kad čia vyksta nuolatinis ir pelningas grūdų pardavimas į užsienį ir dėl to žemės ūkis duoda labai gerą pelną, nepaisant to, kad Kauno gubernijoje beveik nėra nė vieno dvaro, kuriame būtų pritaikyti patobulinti žemės ūkio įrankiai ir kitos racionalios ūkininkavimo taisyklės. Žemės ūkiui pagerinti iki šiol daug kliudė teisė atidavinėti apgyventus dvarus į nuomą, nes nuomininkas, gaudamas dvarą tam tikram metų skaičiui, tesirūpino vien tuo, kad per šitą laikotarpį išgautų kiek galint daugiau pelno, o apie ūkio pagerinimus, kurie ateityje galėtų duoti gerų vaisių, jis nelaikė reikalinga rūpintis. Teisė atidavinėti apgyvendintus dvarus į nuomą dabar panaikinta, ir ši priemonė ilgainiui padės pagerinti ūkį. Bulvių sodinimas plinta, bet kadangi Kauno gubernijoje bulvės degtinei varyti beveik nenaudojamos, tai ir jų auginimas apsiriboja tuo kiekiu, kuris reikalingas ūkiui, kaip pagalbinė priemonė žmonių mitybai. 1856 m. vasarą Kauno gubernijos miškuose pasirodė vabzdys, vadinamas šilkaverpiu vienuoliu, kuris, padėjęs kiaušinėlius, gresia sunaikinti spygliuotus miškus, bet šiai nelaimei išvengti ieškoma priemonių, kurios, laiku pavartotos, turi jei ne įveikti, tai bent sumažinti laukiamą žalą. Skaitant valstiečio šeimą iš 4 žmonių vyriškos ir moteriškos lyties, kiekvienam ūkiui tenka vidutiniškai po 2 arklius, po 3 galvijus ir po 4 smulkius gyvulius. Plonavilnių avių skaičius mažėja dėl to, kad vietiniai ūkininkai nemano, kad jų priežiūros triūsas pilnai apsimokėtų...

...Vietiniai valstiečių arkliai yra ypatingos veislės, vadinamos žemaitukais, bet, būdami žemo ūgio ir pagal įprastą čia valstiečių buities tvarką gaudami menką pašarą, jie apskritai silpni ir todėl darbai paprastai atliekami 2 arkliais. Vietinei valstiečių arklių veislei pagerinti pastaraisiais metais daug padeda Vilniaus gubernijos arklininkystės komitetas, kurio patvarkymu kasmet pavasarį į Kauno guberniją atvedami valdiniai eržilai, kurie kergiami be jokio atlyginimo su kumelėmis, priklausančiomis vietos gyventojams...

1856 metų derlius bendrai visoje gubernijoje buvo aukščiau vidutinio ir todėl jis ne tik užtikrina liaudies mitybą, bet ir leido pareikalauti, kad iš šių metų derliaus būtų įnešta į kaimų atsargos magazinus pilna grūdų proporcija, skaitant žmogui po 1 ketvirtį žiemkenčių ir po pusę ketvirčio vasarojaus, o kadangi 1855 metais dėl nederliaus iš dvarininkų kaimų magazinų buvo išduotas labai žymus grūdų kiekis ir dėl to

atsargų papildymas yra ypatingai svarbus, tai būtiniems javų įnašams į magazinus prižiūrėti gubernijos vyresnybės komandiruoti tam tikri viršininkai...

Vidutinis javų derlius Kauno gubernijoje buvo ketvirtas grūdas...

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 1888 l. 44—45, 142; b. 1889, l. 27—29, 33—36, 70)

493. 1857—1858 m. Žinios apie dvarininkų dvarus su valstiečiais ir be valstiečių Kauno gubernijoje ir apie žemės paskirstymą juose.

Apskričių bajorijos vadų suteiktomis žiniomis, 1857 ir 1858 m. bendras Kauno gubernijos dvarų skaičius buvo 5 008, tame skaičiuje dvarų su prirašytais prie jų valstiečiais buvo 2 863, be valstiečių 2 145...

Apskritimis šis dvarų skaičius suskirstomas šiaip:

Apskritys	Dvarų skaičius		
	Su prirašytais valstiečiais	Be valstiečių	Iš viso dvarų
Kauno	284	70	354
Ukmergės	505	198	703
Zarasų	301	198	499
Panevėžio	504	281	785
Šiaulių	468	377	845
Telšių	329	562	891
Raseinių	472	458	931
Viso	2 863	2 145	5 008

... Dvarininkų dvarų žemės plotą dešimtinėmis pagal inventorių duomenis laikyti apytikriai:

Ariamosios ir šienaujamosios žemės . .	1 402 666	dešimtinių.
Miškų ir krūmų	490 800	„
Iš ariamosios ir šienaujamosios žemės ploto valstiečių naudojamos	787 928	„
Pačių dvarininkų ariamų ir pašaliečių laikomų	402 979	„
Smulkesniuose dvareliuose, kuriuose nėra valstiečių	61 759	„
Ganyklų	150 000	„

(Sudaryta pagal duomenis: AMKG p. 403—405)

494. 1858 m. Duomenys apie bežemius kumečius Vilniaus ir Kauno gubernijose.

(Duomenys nepilni)

Gubernijų pavadinimai	Baudžiauninkų skaičius, iš kurio sudaryti duomenys	Tame skaičiuje	
		bežemių skaičius	% %
	Vyriškos lyties		
1. Vilniaus	104 168	3 924	3,8
2. Kauno	144 930	32 063	21,1

(Sudaryta pagal duomenis: VCA Ggk 1858 m., b. 1143 I l. 390; b. 1147 l. 238—239)

495. 1859 m. Dvarininkų valstiečių baudžiavinio išnaudojimo formos Vilniaus ir Kauno gubernijose.

a) Vilniaus gubernija

Apskričių pavadinimas ir dvarų skaičius, atskirai lažinių ir atskirai činšinių	Dvariškių	Baudžiauninkų skaičius: Valstiečių: lažinių, t. y. einančių lažą	Baudžiauninkų skaičius: Valstiečių: činšinių	Iš viso
Vilniaus apskritis:				
Lažinių 2 845	1 158	14 590	—	17 839
Činšinių 466	—	—	2 091	
Ašmenos apskritis:				
Lažinių 5 539	1 529	23 879	—	29 973
Činšinių 1 198	—	—	4 565	
Švenčionių apskritis:				
Lažinių 3 668	998	17 864	—	20 550
Činšinių 527	—	—	1 688	
Trakų apskritis:				
Lažinių 1 879	1 081	9 363	—	10 527
Činšinių 21	—	—	83	
Lydos apskritis:				
Lažinių 3 360	867	12 897	—	13 919
Činšinių 24	—	—	155	
Vileikos apskritis:				
Lažinių 3 403	970	19 126	—	20 664
Činšinių 147	—	—	568	
Dysnos apskritis:				
Lažinių 3 043	537	20 732	—	22 326
Činšinių 301	—	—	1 057	
Viso:				
Lažinių 23 637	7 140	118 451	—	135 798
Činšinių 2 684	—	—	10 207	—

b) Kauno gubernija

Apskritys	Dvariškių	Baudžiauninkų skaičius: Valstiečių: lažininkų	Baudžiauninkų skaičius: Valstiečių: činšininkų	Viso
Kauno	1 151	10 464	1 587	13 202
Ukmergės	1 948	26 590	612	29 150
Zarasų	1 406	26 449	1 206	29 061
Panevėžio	1 511	20 319	9 047	30 877
Raseinių	848	13 721	8 397	22 966
Šiaulių	572	17 971	10 154	28 697
Telšių	64	464	17 084	17 612
Viso gubernijoje	7 500	115 978	48 087	171 565
Tame skaičiuje:				
Buv. jėzuitų dvaruose	18	2 635	1 171	3 824
Lėno dvaruose	1	170	—	171

(Rus. — VCA Ggk 1858 m., b. 143 d. I l. 326, 343—350)

496. 1860 m. Atskiri Kauno gubernijos dvarai, kuriuose valstiečių prievolės paverstos činšu.

a) Rokiškio dvaras, Zarasų apskrities, sav. Reinoldas Konstantinovičius Tyzenhauzas, valdytojas S. Plavskis.

Pagal 1845 m. inventorių šiame dvare buvo 4 218 vyriškos ir 4 389 moteriškos lyties valstiečiai 855 trobose; tame skaičiuje: lažinių ūkininkų 540, pusčinšinių 137, činšininkų 115; kampininkų ar daržininkų 63. Šie žmonės turėjo 14 967 dešimtines sodybinės ir ariamosios žemės ir 3 876 dešimtines pievų, o iš viso 18 843 dešimtines naudojamos žemės. Be to, jie naudojosi miškuose ganyklomis ir jiems buvo nemokamai atleidžiama jų pačių reikalams miško medžiaga. Žemės įvertinimas kiekvienoje vaitystėje buvo atliktas dar 1824 metais. Dirbo 12 vertintojų, kuriuos buvo išrinkę patys valstiečiai.

Įvertinant buvo nustatyti šie činšai, arba mokėjimai už žemę:

nuo dešimtinės daržo arba sodybinės žemės .	3	rub. —	kap.
„ geresnės ariamosios	2	„ 50	„
„ vidutinės „	2	„ —	„
„ menkesnės „	1	„ 50	„
„ geresnių pievų	2	„ —	„
„ vidutinių „	1	„ —	„
„ menkesnių „	1	„ —	„

Tas pats įvertinimas imtas pagrindu sudarant 1845 metų inventorių, kuriame surašyta, kad, be aukščiau minėtojo valstiečiams duoto žemės kiekio, buvo dar 15-oje palivarkų dvaro žemės: ariamosios 1 962 dešimtinės, pievų 1 168 dešimtinės, miškų ir ganyklų 12 940 dešimtinių, krūmų 2 405 dešimtinės, pelkių 3 965 dešimtinės, vandenų 291 dešimtinė ir nenaudojamos žemės 1 683 dešimtinės.

Žemės činšas iš valstiečių pagal vertinimą sudarė 34 730 rub. 50 kap.; į šio činšo sąskaitą turėjo būti išrenkama pinigais 11 426 rub. 82½ kap., o likusią sumą sudaryti lažo darbu, gvoltais, vienetiniu žemės darbu, patarnavimais dvare, palivarkų produktų gabenimu į Rygą ir smulkiomis prievolėmis, kaip antai: linais, apyniais, verpalais, vištomis ir kiaušiniais. Be to, valstiečiai turėjo atlikti: 1) šarvarko prievolę keliams ir visuomeniniams bei palivarkiniams trobesiams taisyti: ji sudarė valstiečių kiemui nuo pilno, t. y. 30 dešimtinių, žemės dalinio per metus 4 dienas su arkliais ir 4 dienas pėsčiomis; 2) prievolę privežti į palivarkus po 1 kub. sieksnį malkų ir po 1 statybinį rąstą...

Nežiūrint nedidelio činšo, turint viršuje paminėtą valstiečio žemės dalinį, valstiečiai likdavo skolingi, ir jų skolos, nuolat didėdamos per 7 metus, 1852 metų pabaigoje pasiekė 35 000 rub. pinigais ir 36 000 rub. natūralinėmis prievolėmis. Ši nepriemoka sudarė per metus, vidutiniškai imant, iki 29 procentų viso metinio činšo.

Dvaro administracija išėjo iš šios padėties, pakeisdama lažą ir kitas prievoles (išskyrus šarvarko darbą ir miško privežimą) piniginiu činšu...

Pradedant nuo 1854 metų iki šių (1860) metų nebuvo nė mažiausio termino praleidimo nei mokesčių mokėjime, nei činšo mokėjime. Pinigai valstiečių buvo pilnai sumokami vaitysčių paskirtomis dienomis: mokesčiai — spalio mėn., činšas — gruodžio mėn. Likusios natūrinės prievolės buvo atliekamos be jokių prieštaravimų ir laiku...

Šiuo metu valstiečiai, taip pat kai kurie laisvi žmonės iš Livonijos ir Kuršo, o taip pat ir rusai pilyponai ir vietos šlėktos valdo iš viso

sodybinės ir ariamosios žemės 15 486¼ dešimtinės ir pievų 6 183 dešimtines. Už šią žemę mokama činšo 35 789 rub. 95 kap., išvežama iki 1 000 kub. sieksnių malkų ir iki 1 000 rąstų ir atliekamos šarvarko darbo dienos. Bet šlėktos ir pilyponai, turintieji žemę činšo pagrindais lygiai su valstiečiais baudžiauninkais, vietoje šarvarko ir miško išvežimo prievolės, duoda kasmet po vieną pastotę 30 pūdų krovinių nugabenti į Rygą.

Vidutinį dalinį vienam pilnam valstiečiui ūkininkui sudaro 20 dešimtinių ariamos žemės ir 10 dešimtinių pievų; už tokį plotą mokama nuo 40 iki 50 rub. činšo. Nuo pusinių sklypų mokama atitinkamai mažiau. Sėjomaina valstiečių sklypuose yra trilaukė, į vieną dešimtinę žieminio lauko sėjama po 9 ketvirtaines rugių; vidutinis derlius nuo 4-to iki 5-to grūdo. Sėmenų sėjama po 33 gorčius į dešimtinę; linų sėmenų derlius nuo 2 iki 2⅓ ketvirčio, apie 9½ pūdo svorio; pluošto (švariai iššukuotų mirkytų linų) iki 750 svarų, vietos verte nuo 60 iki 105 rub. sid.

Nuo to laiko, kai lažas buvo pakeistas činšu ir paplitus tuo pačiu metu blaivybei, valstiečiai pasidarė žymiai uolesni ir sumaningesni. Naminių gyvulių skaičius labai padidėjo; laukai pradėta geriau tręšti ir įdirbti; daugelis trobų iš dūminių pakeistos baltosiomis; jas perstatant dedami akmeniniai pamatai; pievose iškertami krūmai, išrenkami akmenys, išlyginami kupstai; sodybose sodinami medžiai. Valstiečiai moko savo vaikus, berniukus ir mergaites, rašto arba namie arba mokykloje, įsteigtoje Rokiškyje...

Kartu su valstiečių pervedimu į činšą ir beveik visų karčiamų panaikinimu palivarkai, jų yra 15, išnuomoti visokio luomo asmenims už tą pačią sumą, kuria valstiečių žemės apdėtos činšu; būtent už 1 960 dešimtinių sodybinės ir ariamos žemės ir už 1 240 dešimtinių pievų iš nuomininkų gaunama 5 644 rubliai ir už jiems duodamą miško medžiagą 1 356 rubliai. Gyvuliai ganomi bendrose su valstiečiais ganyklose ir miškuose. Sutartys sudarytos 12 metų žema kaina dėl to, kad sunku buvo rasti norinčių nuomoti palivarkus naujomis sąlygomis, t. y. be lažinio darbo, su pareiga įsitaisyti inventorių ir atlikti visus darbus laisvai samdomais žmonėmis. Bet nežiūrint mažos nuomos, negalima buvo gauti nuomininkų, išgalinčių pateikti užstatą rūpestingam ūkio vedimui ir saugiam palivarkinių trobesių išlaikymui užtikrinti. Dėl to kai kuriuose palivarkuose pastebimas apsileidimas laukų darbuose, pievų sutvarkyme ir trobesių išlaikyme...

Tarnaujančių pas valstiečius bernų padėtis įvairi daugeliu smulkmenų, kurioms išnagrinėti reikalinga nemaža laiko ir gero vietinių kalbų mokėjimo; nemokant kalbos, negalima tiek suartėti su valstiečiais, kad įgytum jų pasitikėjimą...

Apskritai visoje Kauno gubernijoje pastebima, kad stambesniuose valstiečių kiemuose ūkininkas retai dalyvauja pats žemės ūkio darbuose, bet daugiausia tik nurodinėja savo šeimos nariams ir bernams, kur ir kaip dirbti, ir prižiūri juos. Bernui nepatogu atsilikti darbe nuo drauge su juo pastatyto dirbti ūkininko sūnaus arba giminaičio, ir dėl to jam tenka valstiečių ūkyje dirbti labai uoliai.

Bernai, parsisamdą valstiečių kiemuose, būna nevedę arba su šeimomis. Pastaruoju atveju berno aprūpinimas žeme ir kiti jam teikiami naudmenys priklauso nuo to darbo, kuriuo ūkininkas tikisi pasinaudoti

iš berno šeimos. Duodame apskaičiavimo pavyzdžius: a) nevedusiam bernui, b) bernui su darbinga žmona be vaikų arba su mažamečiu vaiku.

Samdant berną	a	b
Rankpinigių	1 rub.	1 rub.
Naujiems metams dovanos pavidalu	1 rub.	1 rub.
Pačiam bernui, bet ne jo šeimai	drabužiai ir maistas	drabužiai ir maistas
Žemės: 1) pasėjimui . . .	22 gorčių avižų, apie 520 kv. sieksnių	44 gorčių avižų, apie 1 040 kv. sieksnių
2) „ . .	6 gorčių linų, apie 480 kv. sieksnių	12 gorčių linų, apie 960 kv. sieksnių
3) daržui arba lauko bulvėms . .	apie 120 kv. sieksnių	iki 400 kv. sieksnių

Algos pinigais bernas visiškai negauna; jo žmonos darbas atlyginamas 1/2 dešimtinės žemės. Nežiūrint į atrodantį menką šį atlyginimą, daugelis bernų noriau eina dirbti valstiečių kieme be algos, negu su pinigine alga dvaro vienkiemiuose arba palivarkuose, nes geras bernas pas valstietį pasidaro jo šeimos nariu ir mažiau jaučia priklausomą padėtį, negu būdamas tarnyboje pas ponus.

Duodamas toliau berno atlyginimo pinigais pavyzdys pasitaiko tiek valstiečių, tiek ir palivarkiniuose ūkiuose Kauno gubernijos rytinėje dalyje ir taikomas vedusiems bernams, privalantiems dirbti po 6 dienas per savaitę. Šių bernų žmonos ir vaikai neturi privalomai dirbti, bet parsisamdo laisva kaina, pavyzdžiui, šienapiūtės arba rugiapiūtės metu, mėšlo laukuose kratyti, gyvulių prižiūrėti ir t. t.

Tokiam bernui duodama:

Algos pinigais	24 rub.
Natūra:	
Rugių — 9 pūrai po 22 gorčius, vertės apie	18 „
Miežių — 4 pūrai „ „ „ „	6 „
Žirnių — 1 pūras „ „ „ „	2 „
Avižų — 3 pūrai „ „ „ „	3 „
Pusė vienos karvės pieno	5 „
Vienas metinis meitėlis penėjimui	3 „
Mėšlu patręštos žemės apie 300 kv. sieksnių 3 pūrams bulvių arba daržovėms pasodinti	3 „
Būstinė ir apšildymas šeimininko troboje . .	10 „
Atlyginimo metams . .	74 rub.

Bernams apgyvendinti išleidžiama didelė suma pinigų gyvenamiems namams pastatyti, o tai dažnai būdavo reikalinga palivarkuose lažo laikotarpiu.

Činšo nustatymo ir ėmimo tvarka ir visa viršuje aprašytoji rokiškinė santvarka su puikiu pasisekimu pritaikyta gretimame to paties savininko

Salų dvare, pirktame 1855 m. kovo mėn. iš p. Morikonio. Salose yra daugiau kaip 300 valstiečių kiemų, turinčių tą patį žemės kiekį, kaip ir Rokiškyje; bet Salose žemė dar geresnė.

Salose valstiečiai, išskyrus visai nedaugelį činšininkų, prie ankstyvesniojo valdytojo ėjo lažą; bet, nežiūrint geros žemės gausumo, valdytojo ir valstiečių ūkiai vis labiau ir labiau smuko; valstiečiai nuolat reikalaudavo pašalpų, prasiskolino, atlikdavo savo prievoles nepilnai ir nerūpestingai, taip kad buvusiam valdytojui grėsė visiškas susmukimas. Tokioje padėtyje dvarą pirko gr. Tyzenhauzas, kaip girdėti, už 250 000 rublių, ir jame buvo įvesta tokia pat tvarka, kaip ir Rokiškyje... Naujasis valdytojas, gaudamas iš šio dvaro po 14 000 rub. gryno pelno, turi 5,6 procento nuo kapitalo, išleisto pirkimui.

Rokiškio ir Salų dvarų valdymas atsieina kasmet 6 000 rub. sid. Išlaidas sudaro išlaikymas vieno administratoriaus — jam algos 1 000 rub., butas su kuru, ir, be to, jam pavestas 1 palivarkas už 250 rub. nuompinigių; 1 iždininko; 2 kanceliaristų ir 6 raštininkų; 6 vaitų; 63 dvaro dešimtininkų; 92 eigulių; 14 įvairių magazininių ir naktinių sargybinių ir 48 dešimtininkų zemskinės policijos pareigoms.

Kiekvieno vaito žinioje yra nuo 150 iki 200 valstiečių kiemų; jis atlyginamas už tarnybą 48 rublių nuolaida nuo činšo, priklausančio iš jo žemės. Dešimtininkui daroma 6 rub. nuolaida. Be to, vaitai ir dešimtininkai atleidžiami nuo šarvarko prievolės ir nuo miško medžiagos vežimo į palivarkus. Valdytojas valstiečiams išlaiko: ligoninę, 1 mediką, 5 felčerius ir 2 akušeres...

Rokiškyje buvo 3 degtinės varyklos, iš jų 2 uždarytos pervedant visus valstiečius į činšą; dabar turinti būti panaikinta ir paskutinė degtinės varykla. Likusios kitos pramonės įmonės, kaip antai: alaus bravoras, malūnai, lentpiūvė ir 3 karčiamos, išnuomotos. Tokiu būdu valdytojas pervedė valstiečius į činšą, neįdėdamas inventoriui papildyti kapitalo, kurio būtų reikėję žemdirbystei ir gyvulininkystei vesti palivarkuose paties valdytojo sąskaita.

b) Panevėžio apskr. Raudonojo Panemunio dvaras, barono Volfo, jo paties valdomas.

Dvaras yra Kuršo gubernijos pasienyje, užima apie 900 dešimtinių smėlėto, lengvai įdirbamo ir, gerai įtręšiant, gana derlingo dirvožemio.

Laukų suskirstymas apytikriai yra šitoks:

	Dvaro	Kumečių	Valstiečių
Sodybinės žemės	5 dešimt.	1½ dešimt.	5 dešimt.
Ariamos	119 „	23⅓ „	175 „
Pievų	96 „	— „	85 „
Grynų ganyklų	3 „	— „	20 „

Iš viso atskirai naudojamų plotų 533 dešimtinės. Dvaro valdomų miškų, naudojamų bendroms ganykloms, yra apie 367 dešimtinės. Iš viso dvare apie 900 dešimtinių.

Valstiečių yra 10 kiemų ir nuo 1839 metų jie yra činšininkai. Vidutinis kiemo žemės dalinys: 1 dešimtinė sodybos, 17½ dešimtinės ariamosios žemės ir 8½ dešimtinės pievų. Grynomis ganyklomis naudojasi tik 4 kiemai, sudarantieji kaimelį su 20 dešimtinių ganykla; kiti kiemai

suskirstyti po du ir naudojasi ganiavai mišku. Valstiečiai gauna nemokamai savo reikalams statybinės medžiagos po 1 kub. sieksnį malkų ir, be to, dar šakų ir žabų; jokių lažo darbų nedirba, o tik moka nuo kiekvieno kiemo po 105 rub. sid. metinio činšo.

Dvaro ariamoji žemė yra 119 dešimtinių, arba 350 lofštelių, ploto, nuo 1839 metų dirbama pagal septynlaukę sėjomainą. Šitokia pat sėjomaina, valstiečiams prašant, nuo 1855 metų valdytojui padedant įvesta ir pas juos.

Sėjomaina šitokia:

1) Pūdymas, tręšiamas 42 poriniais arklių vežimais, arba apytikriai 1 800 pūdų mėšlo.

2) Žiemkenčiai rugiai; sėjama po 69 gorčius į dešimtinę; vidutinis derlius, atmetus sėklą, 9-as grūdas.

3) a) Vienoje lauko pusėje: dobilai piaunami du kartus — gaunama apie 2 700 pūdų pašaro. Dobilai sėjami į rugius, dešimtinėje po 12 svarų raudonųjų dobilų, po 5 svarus baltųjų ir po 3 svarus motiejukų. b) Antroje lauko pusėje: šešiaeiliai miežiai, sėjama po 60 gorčių; grynas derlius — 8-as grūdas. Su miežiais sėjama į dešimtinę po 5 svarus raudonųjų, po 5 svarus baltųjų dobilų ir nuo 3 iki 6 svarų motiejukų.

4) Ištisinė ganykla.

5) Dobiliena kultivuojama apie birželio 12 dieną. Suariama šverciniu plūgu. Šio plūgo padarymas pačiame dvare atsieina 18 rub. sid.

6) Žiemkenčiai rugiai: sėjama po 69 gorčius. Gryno derliaus $9^1/_2$ grūdo.

7) Miežiai, avižos ir žalieji ankstyvieji žirniai. Pirmųjų sėjama po 60 gorčių, antrųjų po 60 gorčių, trečiųjų po 96 gorčius į dešimtinę. Grynas derlius — pirmųjų 8-as grūdas, antrųjų 7-as grūdas ir trečiųjų 7-as grūdas.

Sakytąjį derlių duoda valdytojo laukai; valstiečių derlius vienu grūdu mažesnis...

Visus darbus dvarininkui dirba laisvai samdomieji darbininkai: šiam reikalui laikomi: a) 10 vedusių, gavusių žemės kumečių; b) 7 nevedę bernai ir c) 7 mergos. Visi nevedusieji apgyvendinti dvare ir žemės negauna.

a) Vedusiųjų kumečių padėtis.

Kumečiai apgyvendinti 3 panaikintuose valstiečių kiemuose. Kiekviena šeima gauna: $2^1/_3$ deš. ariamo lauko ir $^1/_6$ deš. sodybinės žemės. Kumetis apdirba savo lauką dvaro padargais ir arkliais. Be to, kumečiai nusišienauja žolę laukų grioviuose ir gauna kasmet iš dvaro išteklių po 50 pūdų šieno, po 120 gorčių rugių, po 130 gorčių miežių, po 30 gorčių žirnių, po 60 svarų druskos, po 10 rub. sid. pinigais ir kiek reikia malkų. Kiekvienas kumetis laiko paprastai po 2, o kartais ir po 3 melžiamas karves. Šios karvės nemokamai vasarą ganosi kartu su dvaro karvėmis. Be to, kumečiai laiko savo žemėje po 2 avis, o namie po keletą kiaulių. Kumečių pareiga — dirbti dvarininkui po 6 dienas per savaitę; o kumečių žmonos privalo tik šienapiūtės ir rugiapiūtės metu vykti į dvaro darbus po pusryčių. Dirbti nakties metu niekas neprivalo.

b) Nevedusių bernų padėtis.

Suaugę gauna po 21 rub. sid. algos, apšildomą būstinę, šviesą ir maistą. Pusberniai, žiūrint jų pajėgų, gauna mažesnę algą ir, be to, odos naginėms, kitais atžvilgiais jie yra lygioje padėtyje su suaugusiais. Ir vieni, ir kiti privalo dirbti po 6 dienas per savaitę, o taip pat sekmadieniais paeiliui ruošti gyvuliams pašarą, šerti ir girdyti arklius, budėti ir t.t.

c) Mergų darbininkių, arba šėrikių, padėtis.

Jos gauna po 3 rublius per metus algos, po 25 svarus linų, po 4 svarus vilnų ir po pusę karvės odos naginėms. Kito išlaikymo atžvilgiu jos prilygsta bernams.

Nevedusių darbininkų metinio išlaikymo maisto vertė keitėsi žiūrint maisto produktų kainų. Be to, nevedusių darbininkų skaičius nebuvo pastovus; mergų kartais tebūdavo tik 6 vietoje 8; o 8 bernų skaičiuje kartais būdavo 5 suaugę ir 3 pusberniai, o kartais ir atvirkščiai: 3 suaugę ir 5 pusberniai.

Paprastai dvaro kieme laikoma:

Darbinių arklių	20
Melžiamų karvių	66
Bulių	2

Be to, atitinkamas veršių skaičius bandai papildyti. Dvare taip pat penima keletas kiaulių, bet jos į ganyklą niekuomet neišleidžiamos.

Karvių išmilžis atiduodamas nuomininkui po $2^1/_2$ kap. sid. už štuopą, kas sudaro 20 kap. už kibirą, arba $5^1/_3$ kap. už gorčių. Grynais pinigais pelnas iš pieninkystės, valdytojo pasakymu, neviršija 350 rublių.

Viso dvaro žemės ūkio rezultatas, neskaitant abejotinų pajamų už pieną, sudaro per 14 metų vidutiniškai gryno pelno po 4 rublius $7^1/_2$ kap. nuo lofštelio, arba po 12 rub. $12^1/_2$ kap. nuo dešimtinės ariamos žemės, prie kurios yra naudmenų aukščiau nurodytoje proporcijoje. Činšo po 105 rub. per metus nuo kiemo, tai sudaro po 6 rub. nuo kiekvienos dešimtinės valstiečiams duotos žemės, prie kurios kiti naudmenys yra beveik tokioje pat proporcijoje, kaip ir prie dvaro ariamosios. Todėl galima spręsti, kad valstiečiai moka činšo apie 50% gryno pelno nuo žemės... Valstiečių padėtis, tokiu būdu atvaizduota, gali pasirodyti sunkoka; tačiau... jie nebenori grįžti į lažą; o dvarininkui buvo neįmanoma lažo metu nei įvesti sėjomainos sistemos, kuri geriau aprūpina naminių gyvulių šėrimą, nei pradėti naudotis patobulintais padargais.

Dvarininko išlaidos ir pajamos, neskaitant pajamų už pieną ir činšo sumos iš valstiečių, žymiai svyravo. Pavyzdžiui, 1844/45 ūkiniais metais, dėl 1844 m. nederliaus ir žemos javų kainos, kumečių ūkiui išleista 2 217 rub. 10 kap., tame skaičiuje nepaprastai didelės išlaidos 4 arkliams ir 560 pūdų geležies pirkti; gauta gi 3 033 rub. 60 kap., taigi gryno pelno būta 816 rub. 50 kap. — 1846/47 metais dėl blogo 1846 m. vasaros derliaus ir vidutinių javų kainų, buvo išleista 1 907 rub. $31^1/_2$ kap., gauta 3 734 rub. 41 kap., taigi gryno pelno buvo 1 827 rub. $9^1/_2$ kap. — 1856/57 metais, dėl silpno 1856 m. vasaros derliaus ir aukštų javų kainų, buvo išleista 2 429 rub. 26 kap., o gauta 4 959 rub. 56 kap., taigi gryno pelno būta 2 530 rub. 30 kap. sid.

c) Lukštų palivarkas, 12 varstų į šiaurės rytus nuo Rokiškio miestelio, išnuomotas kaip ir kiti Rokiškio dvaro palivarkai.

Palivarko ūkininkavimo ypatybė yra ta, kad nuomininkas, norėdamas sumažinti išlaidas įsigyti visam inventoriui, reikalingam žemės darbams, sudarė sutartis su artimiausių valstiečių kiemų laikytojais činšininkais, kaip antai: Rokiškio dvaro valstiečiais baudžiauninkais, laisvaisiais latviais ir pilyponais, kad jie už 22 rub. 50 kap. per metus atliks visus laukų darbus vienoje dešimtinėje kiekviename trilaukio ūkio sklype, būtent: apars pūdymą, išveš iš palivarko mėšlą, jį iškratys ir apars,

kad nusausins griovelius ir vagas, išakės, pasės žiemkenčius, atliks vasarojaus sėjos darbus nuomininkų sėkla, nupiaus žiemkenčius ir vasarojaus laukus, suriš pėdus ir suveš juos į kluonus, t. y. atliks visus laukų darbus, išskyrus javų kūlimą — šis laikomas naminiu darbu. Šių sąlygų pelningumas nuomininkui priklauso nuo žemės ūkio produktų kainų aukštumo, ypač Rygoje, žymiausioje jų realizavimo vietoje.

(Rus. — ŽMGI 1860 Nr. 73, kn. 3, p. 168—178, 192—197)

2. MIESTAI, PRAMONĖ, PREKYBA

497. 1836 m. Žinios apie Vilniaus gubernijos miestus ir gyvenvietes.

Vilniaus gubernijoje yra:

Apskričių miestų, jų tarpe ir gubernijos		11
Užetatinių miestų		2
Miestelių:	valdžios	70
	dvarininkų	198
Kaimų ir sodžių:	valdžios	2 148
	dvarininkų	8 967
	Viso	11 397

(Rus. — VCA f. Viln. stat. kom. 1835 m., b. 2 l. 115)

498. 1837 m. vasario mėn. 2 d. Ukmergės ir Švenčionių miestų išėmimas iš valdytojų valdymo.

Iš caro patvirtinto Ministrų komiteto nutarimo.

Klausyta sausio mėn. 9 d. vidaus reikalų ministro pranešimas apie Vilniaus gubernijos Ukmergės, Švenčionių ir Ašmenos miestų išėmimą iš valdytojų valdymo.

Komiteto nuomonė: Siūlomą projektą patvirtinti, tačiau su ta pataisa, kad iki gyvos admirolo Čičagovo galvos jo valdyme esančio Švenčionių miesto atskyrimas... būtų įvykdytas, jei rastųsi kokių nors kliūčių... tokiu pat pagrindu, kaip tai numatoma kitiems miestams, t. y. išėjus nuomos terminui...

Pranešimas.

Vilniaus gubernijos apskrities miestų tarpe yra keturi miestai: Ukmergė, Ašmena, Švenčionys ir Vidžiai, kurie drauge su kitais valstybiniais dvarais yra valdytojų valdomi.

Vilniaus civilinis gubernatorius, pastebėdamas, kad nežiūrint į visas vyresnybės pastangas, nurodytieji miestai negali pasiekti pageidaujamo gero sutvarkymo, nes valdytojų administracija atima iš jų visas miestams paliktas pajamas, reikalingas vietinėms išlaidoms atlyginti, laikė reikalinga šio trūkumo pašalinimui išimti tuos miestus iš valdytojų žinios ir sutvarkyti juos sutinkamai su miestų nuostatais. Todėl su tokia nuomone kreipėsi į tenykštį karinį gubernatorių, pranešdamas apie tai taip pat Vidaus reikalų ministerijai...

Iš pristatytų šiuo reikalu atsiliepimų ir surinktų žinių pasirodo:

1) Ukmergė, priklausanti prie to pat pavadinimo seniūnijos, nuo senų laikų vadinama apskrities miestu, iki šiol yra valdytojų administracijoje. Lenkų vyriausybės metu tenykščiame krašte apskrities miestuose buvo įvesti kaip ir karaliaus vietininkai, teisminiai seniūnai, ir miestų gerovei tam tikrų sumų iš valstybinių pajamų nebuvo skiriama; grynų pinigų vietoje teisminiai seniūnai gaudavo žemės turtus, vadinamus seniūnijomis, priskiriamus prie apskrities miestų. Tokioje padėtyje buvo ir Ukmergės miestas ir toks 1798 metais jis pateko drauge su kitais valstybiniais turtais iždui: pajamos, apskaičiuojamos pagal inventorių, eidavo į iždą. Bet vėliau, 1807 metais, seniūnija su miestu suteikta arendiniam valdymui. Pagal 1798 metų liustracinį inventorių Ukmergė turi įvairių ekonominių tos seniūnijos dvaro trobesių ir žemių pačiame mieste: dirbamos žemės 10 valakų 27½ margo, pievų 4 valakus 3 margus, miesto sklypų su pastatytais trobesiais 4 margus 120 prentų ir sklype be trobesių 16 prentų. Metinių pajamų pagal tą patį inventorių nurodyta iš viso 1 514 rb. 46¼ kp. sidabru, o atmetus iš šio skaičiaus 702 rb. sidabru, pagal Finansų ministerijos patvarkymą nustatytus nuo šiame mieste esančio kelto, metinių pajamų iš Ukmergės miesto lieka viso 812 rb. 46½ kp. sidabru. Šis miestas drauge su seniūnija, kadangi manytas jo atskyrimas, yra atiduotas Valdančiojo senato įsaku tik 3 metų arendon, būtent ligi 1838 m. balandžio mėn. 12 d. ...

4) Švenčionių miestas, priklausantis Vilniaus tijūnystei, išskyrus netoliese nuo miesto esančius dvaro trobesius ir spirito varyklą, neturi jokių ekonominių pastatų, ir 1789 m. liustraciniame inventoriuje nepažymėta, kiek ir kokių seniūnijos žemių yra mieste. Metinių pajamų valdytojo naudai nurodyta viso 660 rb. 65,5 kp. sidabru. Vilniaus tijūnystė bendrai su Švenčionių miestu yra admirolo Čičagovo, gyvenančio Paryžiuje, valdomi ligi gyvos galvos; jo patikėtinis pareiškė, kad admirolas Čičagovas sutiktų gauti apskaičiuotą pagal inventorių pelną iš Švenčionių, jeigu vyriausybė norėtų šį miestą išimti iš valdytojo valdymo...

5) Išimant nurodytuosius miestus iš valdytojiško valdymo Vilniaus civilinis gubernatorius mano padaryti tai:

1. Ukmergės miestui, kuriame sueina 7 pašto keliai ir praeina plentas ir kuris visada naudojosi pirmenybėmis, suteiktomis apskričių, vaivadijų miestams, ir kurio miestiečiai niekada nebuvo apdedami asmeninėmis prievolėmis, suteikti miesto naudai apskaičiuotas pagal inventorių pajamas ir sulyginti jį su kitais apskričių miestais...

Iš savo pusės pripažindamas, kad Vilniaus gubernijos Ukmergės, Ašmenos ir Švenčionių apskričių miestų buvimas privačiame valdyme atima iš jų miestams suteiktas pajamas, reikalingas vietinėms išlaidoms patenkinti, dėl ko šie miestai, būdami nuskurdę, negali būti, nežiūrint į visas vietinės valdžios pastangas, sutvarkyti kaip norima, aš manyčiau:

1. Kadangi Švenčionių miesto atskyrimui nuo seniūnijos pagal valdytojo ligi gyvos galvos admirolo Čičagovo tam pareikštą sutikimą nebus ypatingo sunkumo, tai atskyrimą įvykdyti nedelsiant, nustačius reikalingas tam įvykdyti priemones, remiantis p. finansų ministro nuomone, paskyrus admirolui Čičagovui iš valstybinio iždo atlyginimą, kuris atitiktų liustracinių pajamų sumažėjimą.

2. Ukmergės miestą, kad nereikėtų daryti atsiskaitymo su nuomotoju, atskirti nuo seniūnijos pasibaigus dabartinio arendinio laikytojo kontraktui, t. y. po 1838 m. balandžio mėn. 12 d. ...

5. Gavus leidimą atskirti paminėtus miestus nuo seniūnijų, pavesti Vilniaus kariniam gubernatoriui pateikti smulkesnius pasiūlymus apie jų aprūpinimą reikalingomis ganyklomis, atsižvelgiant į vietinį patogumą, be pačių dvarų suardymo, taip pat apie tuos valstiečius, priklausančius seniūnijoms, kurie panorės ir galės būti pervesti į miestiečių luomą. Po to sudaryti apskaičiuotų pagal liustracinį inventorių pajamų sąmatą, perleidžiant miesto naudai tik tas pajamų rūšis, kurios atitiks valstybinius įstatymus, nustatant, be to, kuri pelno ir žemės dalis turi būti palikta seniūnijoms...

(Rus. — PSZR II leid., t. 12 d. I Nr. 9920)

499. 1850 m. Gamyklos ir fabrikai Vilniaus mieste.

Iš Vilniaus miesto statistinio aprašymo.

1850 metais Vilniaus mieste buvo šios gamyklos ir fabrikai:

Degtinės gamyklos:

1) Darijos Čapskienės Paplavų priemiestyje. Šioje gamykloje per metus išvaroma degtinės apie 700 kibirų.

2) Renardo, taip pat Paplavuose; per metus išvaroma kiek daugiau kaip 500 kibirų.

3) Galubavičiaus Rojaus gatvėje, per metus išvaroma apie 1 200 kibirų. — Nuo 1851 metų šių trijų gamyklų nebėra.

Alaus gamyklos:

4) To pat Galubavičiaus, per metus pagaminama alaus 4 500 kibirų.

5) Krakinovskio Šnipiškėse, pagaminama alaus ligi 7 200 kibirų.

6) Rūdaminskio Vilniaus gatvėje, per metus pagaminama alaus 4 500 kibirų.

7) Valodzkos taip pat Vilniaus gatvėje, pagaminama alaus 6 500 kibirų.

8) Karpelienės Šnipiškėse, pagaminama alaus 4 022 kibirai.

Midaus gamyklos:

9) Tos pat Karpelienės, pagaminama midaus 98 kibirai.

10) Jankelio Kacenelenbogeno Rūdninkų gatvėje, per metus pagaminama 560 kibirų.

11) Benjamino Kacenelenbogeno, taip pat Rūdninkų gatvėje, per metus pagaminama 560 kibirų.

12) Aso Vokiečių gatvėje, pagaminama midaus 400 kibirų.

Fabrikai:

1) Lajinių žvakių: Lichtmacherio šv. Stepono gatvėje, per metus pagaminama žvakių 90 pūdų.

2) Arijaus Lichtmacherio, taip pat šv. Stepono gatvėje, lajinių žvakių pagaminama 732 pūdai.

3) Flėgelio Policijos skersgatvyje; šitame fabrike žvakėms gaminti per metus sunaudojama lajaus 800 pūdų.
4) Chvoleso šv. Stepono gatvėje, pagaminama 156 pūdai.
5) Chelimano šv. Stepono gatvėje, pagaminama žvakių 200 pūdų.
6) Chanos Feigos šv. Stepono gatvėje.
7) Aleksandro Andaburskio lakuotų dirbinių, jame dirbami: padėklai, cukrinės ir t. t. 7 000 rublių sumai.
8) Venko lempų fabrikas, per metus gaminama 1 000 sid. rublių vertės.
9) Jono Tomės, per metus išdirbama įvairių odų 1 200 sid. rublių vertės.
10) Rikmano aukso ir sidabro dirbinių per metus ligi 2 500 sid. rublių.
11) Karietų: laikinojo Vilniaus pirklio, laisvo Frankfurto miesto gyventojo Jokūbo Vitingo; šito fabriko apyvarta siekia metams 6 000 sid. rublių sumos.
12) Laikinojo Vilniaus pirklio, Austrijos valdinio Klemenso Kano.
13) Bajoro Bartoševičiaus.

Fortepijonų ir kitų instrumentų:

14) Stanislavo Štilinskio.
15) Adomo Lapinskio.
16) Ignoto Sakalauskio.
17) Antano Kavaliausko.
18) Juozo Pestunavičiaus.
19) Jono Chmieliausko.
20) Petro Savickio.

Vyriškų skrybėlių:

21) Andriaus Ramanausko.
22) Karolio Grubės.
23) Leopoldo Kvetkauskio ir Jono Erlerio.
24) Stanislovo Rusevičiaus.

Ceratų:

25) Judelio Joselevičiaus. — Visų šitų fabrikėlių apyvarta visai menka.

(Rus. — PKVG 1851 d. 2 p. 39—41)

500. 1850 m. Drobių baltinimo fabriko prie Vilniaus aprašymas.

Iš fabriko reklaminio rašto.

Žinios apie drobių baltinimo cheminiu-pieviniu būdu fabriką Pilaitės dvare, priklausančiame buv. Vilniaus universiteto Agronomijos instituto direktoriui Mykolui Fričinskiui[1].

Pilaitės baltinimo fabrikas yra 4 kilometrai nuo Vilniaus Pilaitės dvare, įkurtas 1841 metais. Pirmiau įrengtas Žvėryne, kurs priklausė kunigaikščiui Vitgenšteinui, — prieš 4 metus perkeltas į erdvius

[1] 1852 m. balandžio 11 d. gaisras šią dirbtuvę sunaikino ir ji nebebuvo atstatyta.

trobesius, tam reikalui išmūrytus tinkamoje vietoje Pilaitėje — 1849 m. naujai įrengtas, patobulinant drobių baltinimą, užtikrinant jų baltumą ir visišką patvarumą.

Šiame fabrike gaminiai priimami dviejų rūšių baltinimui: cheminiam, kurs ligi šiol buvo laikomas geriausiu ir kuriuo audeklai pagal jų kokybę įgyja aukščiausią baltumą, ir pieviniam, kuriuo baltinama saule ir vandens laistymu...

Kainos: už vieno aršino drobės, skarelių ir rankšluosčių baltinimą po 4½ kap., tai yra už 55 aršinų rietimą (60 mastų) 2 rb. 47½ kap. . . . Už vieno aršino drobės, skarelių ir rankšluosčių fabrikinį-pievinį baltinimą po 3¼ kap. ...

Baltinimo terminas skiriamas 3 mėnesiai nuo audeklo priėmimo dienos; audeklams, kurie buvo priimti nuo rugsėjo 15 d. ligi kovo 1 dienos, toks terminas skaitomas nuo baltinimo pradžios...

Kasmet baltinimas pradedamas nuo kovo pirmųjų dienų. Gaminiai priimami bet kuriuo metu tiek sandėliuose, tiek ir pačiame fabrike.

Šiuo metu šio fabriko, perkėlus jį į Pilaitę, būklė yra tokia, kokios tik galima pageidauti tokiai įmonei: 1) Mūro trobesiai pastatyti pagal planą specialiai fabrikui, erdvūs, iš jų vienas dviejų aukštų mašinoms, džiovykloms ir sandėliams; antrasis šarmui, cheminiams darbams ir reikalingoms medžiagoms paruošti; atskirai didžiulė vėjo džiovykla drobėms padžiauti pastogėje lietingu metu ir rudenį. 2) Vanduo geriausias, daugiausia kanalu iš ežero tiekiamas... 3) Pieva, arba aikštė drobėms patiesti, esanti tarp kalvų... yra labai patogi baltinimui, į šią pievą vamzdžiais tiekiamas vanduo drobėms laistyti...

(Lenk. — O wyrobach lnianych uwagi i rady. Z wieloletnich postrzeżeń zebrane przez Stanisława Wierzbickiego, zarządzającego fabryką blechu w majętności Zameczku pod m. Wilnem. Wilno, 1850, psl. 49—55)

501. 1850 m. Prekyba Vilniaus mieste.

Iš Vilniaus miesto statistinio aprašymo.

Apytikriu apskaitymu ir žymiausių Vilniaus pirklių, turinčių kolonialinių prekių krautuves, aiškinimais, pasirodo, kad Vilniuje kasmet sunaudojama cukraus iki 40 000 pūdų, arbatos iki 7 000 svarų, užsienio cigarų iki 15 000 vien., užsienio vynų: prancūziško apie 100 aksautų, ispaniško 50 aksautų, reininio 1 000 butelių, burgundiško 900 butelių, šampano 4 500 butelių, romo 5 000 butelių, angliško porterio 30 statinių.

Beveik visos šios prekės pristatomos daugiausia iš Rygos, bet paskutiniu metu kai kurie pirkliai (Poznanskis, Broido, Rozentalis) pradėjo jas išrašinėti iš Peterburgo, ypač cukrų, arbatą, visų rūšių vyną, užsienio cigarus, provansinį ir galipolinį (lempoms) aliejų, sūrius ir kt. Už transportą iš Rygos į Vilnių mokama nuo pūdo po 20—50 kp., o kartais ir daugiau, žiūrint metų laiko; už transportą iš Peterburgo — nuo 70 kp. iki 1 rb. 20 kp. už pūdą; tačiau nežiūrint į šį žymų skirtumą, kiek mums žinoma, įsigyjantieji prekes Peterburge neturi nuostolių, nes prekės ir ypač vynas Peterburge nepalyginamai geresni už rygiškius.

Be Rygos ir Peterburgo, Vilniaus pirkliai gauna dar prekių iš Maskvos, Odesos, Varšuvos, iš Krymo, Kerčės—Enikalės ir kai kurių kitų vietų; iš užsienio miestų Karaliaučiaus ir Hamburgo. Iš Maskvos pristatomi į čia tenykščių fabrikų visų rūšių gaminiai, iš Odesos tabakas, provansinis aliejus ir kt., iš Varšuvos įvairūs ketaus daiktai, gaminiai iš naujojo sidabro, šilkiniai ir medvilniniai dirbiniai, kilimai, gelumbė, iš Krymo druska, iš Kerčės stiklas ir fajansas, iš Karaliaučiaus daugiausia Lisabonos druska, iš Hamburgo dažai ir medikamentai, nors paskutiniu metu šie daugiausia gaunami iš Peterburgo.

Vilnoniai ir trikotažiniai audiniai, be užsieninių, pristatomi čion dideliu kiekiu iš Bialostoko, o taip pat iš dvarininko Oskerkos fabrikų, rašomasis popierius — iš Puslausko ir Heimano fabrikų, esančių netoli Vilniaus.

Vilniaus miško pirkliai veda gana didelę prekybą statybine miško medžiaga, kurią jie užperka pas dvarininkus ištisomis biržėmis, žiemą atveža prie Neries upės kranto, o paskui vasarą plukdo Nerimi į Kauną ir iš ten Nemunu į Klaipėdą, kur ir parduoda prūsų pirkliams. Be to, ir vietiniams poreikiams Nerimi taip pat plukdomas didelis miško medžiagos kiekis kurui, ypač mieste esančiai kariuomenei, ligoninėms, mokymo įstaigoms, valstybinėms įstaigoms.

(Rus. — PKVG 1851 d. 2 p. 46—48)

502. 1856 m. Vilniaus ir Kauno gubernijų pramonės išsivystymo charakteristika.

Iš Vilniaus ir Kauno gubernatorių 1856 metų ataskaitų.

a) Vilniaus gubernija

...Pramonė gubernijos miestuose apsiriboja smulkia prekyba ir įvairiais amatais, o apskrityse ūkiškų įrankių ir indų gamyba kaimo gyventojams. Kai kurie labiausiai pasiturį valstiečiai verčiasi vežikavimu, kiti vyksta į darbus, užsiimdami miško medžiagos ir malkų plukdymu Nemuno, Neries ir Dauguvos upėmis. Gubernijoje fabrikų ir gamyklų iš viso 66, mažiau kaip 1855 m. 14.

Ataskaitos metais fabrikuose ir gamyklose pagaminta gaminių 830 428 rublių sumai, už 484 928 rublius daugiau, kaip 1855 m. Svarbiausia priežastis šiai gamybinei sumai pakilti, nepaisant fabrikų skaičiaus sumažėjimo, buvo tai, kad bankininkas Heimanas ir pirklys Švarcas labai patobulino, padarydami žymių išlaidų, kunigaikščio Vitgenšteino Verkių dvare rašomojo popieriaus fabriką. Šiame fabrike gaminių vertė 1856 m. siekė 546 740 rublių, tuo tarpu kai 1855 metais jų vertė tesiekė 48 857 rublius.

b) Kauno gubernija

...Kauno gubernijos gyventojai verčiasi išimtinai žemės ūkiu, ir kadangi žemės ūkio gaminių realizavimas itin patogus ir naudingas, tai jokios ypatingos pramonės čia nėra; verslais verčiasi vien tik žydai, bet ir jų verslams neduota jokios bendros krypties, ir visi jie verčiasi daugiausia smulkia prekyba miesteliuose ir lengvais padieniais darbais.

Iš Kauno gubernijoje esančių 92 fabrikų bei gamyklų, 84 gamina tik plytas, kalkes ir odas, ir visi jie dėl savo menkumo vargu patenkina vietos reikalavimus, o fabrikinės pramonės augimo dėl sienos artumo, rodosi, netenka laukti...

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 1888 l. 4—5, b. 1889 l. 3)

503. 1856 m. Žinios apie pirklių mugių skaičių, apie prekybos ir laivybos padėtį Vilniaus ir Kauno gubernijose.

Iš Vilniaus ir Kauno gubernatorių 1856 metų ataskaitų.

a) Vilniaus gubernija

Svarbiausius prekybos objektus sudaro: įvairios rūšies grūdai, kanapės, linai, linų sėmenys ir ypač statybinė miško medžiaga ir malkos. Šie gaminiai, be sunaudojimo vietos reikalams, eksportuojami į užsienį Neries ir Nemuno upėmis. Jų vieton iš ten gaunamos kolonijinės ir manufaktūros prekės, kurių, tiesa, daugiausia atgabenama iš Peterburgo, Maskvos ir Lenkijos.

...Mugių gubernijoje esti 65. Visų 1856 m. atvežtų į jas prekių vertė siekė 332 210 rublių, 5 265 rubliais mažiau, negu 1855 metais; o parduota už 143 038 rublius, 1178 rubliais mažiau, negu 1855 metais. Didžiausia mugė būna Vilniaus mieste pavasarį.

...1856 m. laivybinėmis Neries ir Nemuno upėmis, tekančiomis per Vilniaus guberniją, praplaukė 2 530 laivų, 3 961 laivu mažiau, negu 1855 metais, sielių 2 251 — 383 daugiau. Bendra krovinių vertė siekė 3 613 080 rub., 5 024 898 rubliais mažiau kaip 1855 m.

Ataskaitos metais praplaukusių Nemuno upe į Prūsiją laivų skaičius sumažėjo, palyginti su praėjusiais metais, dėl atnaujintos karo veiksmams pasibaigus prekybos pro Baltijos uostus.

b) Kauno gubernija

Vietiniai pirkliai yra daugiausia žydai, o kadangi jų teisės suvaržytos, tai ir prekyba platesniu mastu jiems neprieinama: beveik visa jų veikla apsiriboja vietinių rangų vykdymu. Nors 1856 m. kapitalų skaičius padidėjo, tačiau šį padidėjimą reikia laikyti atsitiktiniu ir jokiu būdu nereiškia, kad vystosi prekyba, kuri dėl sienos artumo čia negali žymiai išaugti.

...Mugės Kauno gubernijoje veikia tik pasikeisti vietiniais gaminiais ir kaip nežymios nekreipia į save dėmesio. Mugių veikla, paskutiniais metais padidėjusi, matyti, dėl atsitiktinio gyventojų padidėjimo Kauno gubernijoje, 1856 m. atslūgo ir į muges tebuvo atgabenta prekių tik 254 949 rublių sumai, už 68 806 rublius mažiau, negu buvo atgabenta 1855 metais.

...Kauno gubernijoje yra 2 gana žymios laivybinės upės, būtent Nemunas ir Neris; pirmoji jų Oginskio kanalu palaiko vandens susisiekimą su Volynės gubernija, kuri aprūpina šį kraštą miško gaminiais, tas pats Nemunas teka į Prūsiją, kur yra visuomet grūdų paklausa, todėl laivyba Nemunu turi šiam kraštui nemaža reikšmės, bet visgi ji dėl Baltijos jūros artumo negali įgauti plataus masto ir 1856 metais apsiribojo plukdymu sumai, ne didesnei kaip 3 473 763 rublių, nežiūrint to, kad visą 1856 m.

žiemą dėl Baltijos jūros uostų uždarymo čia susikaupė didelė masė Rusijos gaminių, skirtų užsieniams. Laivybai Nemuno upe palaikyti pradėtas prieplaukos ir krantinės Kauno mieste įrengimas pagal tam tikrą patvirtintą projektą, bet, atsiradus reikalui šį projektą pakeisti, darbai sustabdyti, ir šiuo metu, tvirtinant projektą sujungti Kaune ar Vilniuje Rusijos geležinkelių tinklą su užsienio tinklu, numatytoji iš prieplaukos įrengimo nauda laivybos atžvilgiu turi žymiai sumažėti; bet vis dėlto krantinės įrengimas reikalingas miestui apsaugoti nuo Nemuno upės potvynių, kurie kiekvienais metais grasina suardyti pakrančių pastatus.

Vilniaus gubernijos dvarininkas grafas Tyzenhauzas ir Talino I gildijos prekybininkas Panksas gavo leidimą pradėti buksyrinę laivybą Nemuno ir Neries upėmis, siekiant prisidėti prie mūsų užsienio prekybos, bet šiuo leidimu dar ne visi tepasinaudojo...

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 1888 l. 3,6 ir b. 1889 l. 2,4)

504. 1857 m. Vilniaus gubernijos miestų ir kaimų gyventojų santykis.

Miesto gyventojų Vilniaus gubernijoje, 10-os revizijos duomenimis, yra 91 953 abiejų lyčių asmenys, jų tarpe vyr. lyties 45 356 ir mot. lyties 46 547 asmenys. Kiti žmonės — 749 142 asmenys, arba 365 048 vyr. lyties ir 384 094 mot. lyties, yra kaimo gyventojai.

(Rus. — KMVG p. 307)

505. 1857 m. Kauno gubernijos miestų ir kaimų gyventojų santykis.

1857 m. visi Kauno gubernijos gyventojai buvo suskirstyti šiaip:

	Vyrų	Moterų	Abiejų lyčių
Miestuose	30 072	28 352	58 424
Apskrityse	447 056	463 889	910 945
Iš viso	477 128	492 241	969 369

100 žmonių viso gubernijos gyventojų skaičiaus atiteko miestuose abiejų lyčių žmonių 6,02, apskrityse 93,83.

(Rus. — AMKG p. 286)

506. 1857—1859 m. Geležinkelių tiesimas Lietuvoje.

Informacinis straipsnis apie Peterburgo-Varšuvos geležinkelio tiesimą Vilniaus gubernijoje.

Jo imperatoriškosios didenybės 1857 m. sausio mėn. 26 d. įsakymu Vyriausiajai Rusijos geležinkelių bendrovei leista pradėti tiesti geležinkelį iš Peterburgo pro Vilnių į Varšuvą. Ši linija, laikoma svarbiausia kitų Rusijos geležinkelių tarpe, tiesiama jau apie dvejus metus Vilniaus ir gretimose jai Kauno bei Gardino gubernijose.

Be svarbiausios savo paskirties sujungti valstybės sostinę su Lenkijos karalyste, ši linija išskiria šaką, žinomą Karaliaučiaus linijos

vardu, ji eina per Kauno guberniją Rytų Prūsijos sienos link, į Virbalio miestelį, susijungimui su Karaliaučiaus geležinkeliu.

Pagrindinės linijos ilgis siekia iki 1 050, o šakos ilgis iki 160 varstų.

Dabartiniu metu susisiekimas šiuo geležinkeliu vykdomas tik 258 varstų ruože nuo Peterburgo iki Pskovo miesto. Nuo Pskovo iki Daugavpilio, 243 varstų ruožu, nors geležinkelis ir nutiestas, bet iki šiol jis dar neatidarytas visuotiniam naudojimuisi. Likusioje dalyje, kaip pagrindiniame kelyje (548 varstų ruožu), taip ir jo šakoje (162 varstų ruožu), dar vykdomi darbai...

Už šešių varstų nuo Vilniaus miesto geležinkelis sutinka Panerių aukštumas, kurios darbų sumažinimui privertė įrengti 200 sieksnių tunelį. Po išėjimo iš tunelio geležinkelis sutinka Vokės upės slėnį, per kurį statomas žymaus aukščio žemės pylimas ir metalinis 12 sieksnių aukščio ir 45 sieksnių ilgio tiltas, ir tokiu būdu po to nukreipiamas gana lygia vietove, sutikdamas savo kelyje iki Gardino miesto dvi upes: Merkį ir Ulą...

Karaliaučiaus šaka atsiskiria nuo pagrindinio kelio kairiajame Vokės upės krante prie Lentvario stoties ir, krypdama nuo Trakų miesto į vakarus per Rykantų, Vievio, Žaslių miestelius (paliekant Nerį šiaurėje), sutinka kalnagūbrį (skiriantį Nemuno ir Neries upių slėnius), iš kurio įeina į Neries upės slėnį ir įsiremia į pakilimą, skiriantį šį slėnį nuo daubos, žinomos «Mickevičiaus slėnio» vardu; per šį pakilimą rengiamas 600 sieksnių ilgio tunelis, išeinąs į Mickevičiaus slėnį, kuriuo kelias prieina prie Nemuno upės kranto ir susisiekia su priešingu krantu metaliniu 183 sieksnių ilgio tiltu, ir toliau Lenkijos karalyste eina iki pasienio miestelio Virbalio...

Pirmas projektas, pristatytas vyriausybei 1858 metų kovo mėn. 1 d., po kai kurių samprotavimų, turėjusių grynai strateginę reikšmę ir pareikalavusių naujų žvalgymų, ypač Kauno ir Daugavpilio miestų apylinkėse, buvo priimtas ir duotas vykdyti. Šitie štai samprotavimai privertė kompaniją įrengti prie Mickevičiaus slėnio aukščiau mūsų paminėtą tunelį, kurio dėka kelias labiau priartėjo prie Kauno miesto.

Darbo laikas 1858 metais buvo bandomo pobūdžio ir darbai buvo vykdomi 18 varstų atstume Vilniaus miesto apylinkėse ir arti miesto ribos. Šitie, taip sakant, paruošiamieji darbai turėjo tikslą supažindinti su visomis aplinkybėmis ir lėšomis, kurios gali būti susijusios su kompanijos užsiėmimais tiesiant geležinkelius šitame krašte, taip pat apgalvoti būtinas priemones sėkmingesniam darbų vykdymui. Skirtingai nuo to, 1859 metų darbo sezone darbai buvo energingai pradėti visu mūsų aprašytos linijos ruožu ir bus vykdomi dargi 1859—60 metų žiemą tokiu mastu, kokiu tai bus įmanoma skaitantis su šiuo metų laiku.

Energingai vykdant darbus šiais, 1860 metais, galima manyti, kad tų pat metų rudenį Vilniaus—Karaliaučiaus geležinkelis bus atidarytas visuotiniam naudojimui, o iki to laiko bus vykdomas juo susisiekimas tik darbų pagreitinimui ir palengvinimui šios linijos ruože, panašiai tai dabar daroma tarp Daugavpilio ir Pskovo miestų. Kitais, 1861 metais bus atidarytas susisiekimas tarp Peterburgo, Varšuvos ir Prūsų sienos visuotiniam naudojimuisi, o užbaigus tilto statybą per Dauguvą 1862 metais, susisiekimas bus vykdomas be kliūčių visa linija ir jos šakomis.

(Rus. — PKVG 1860 m. 2 d. p. 262—264)

VII. KLASIŲ KOVA LIETUVOS BAUDŽIAVINIAME KAIME 1835—1855 METAIS. CARINĖS PATVALDYSTĖS AGRARINĖ POLITIKA LIETUVOJE

507. 1838 m. gruodžio mėn. 8 d. Viešvėnų seniūnijos, Telšių apskrities, valstybinių valstiečių priešinimasis.

Iš Vilniaus gubernijos valdybos pranešimo generalgubernatoriui.

Telšių ir Raseinių apskričių karo viršininkui pulkininkui leitenantui Dmitrijevui p. civilinio gubernatoriaus vardu pasiūlyti, o Telšių zemskiniam ispravnikui įsakymu pavesti, kad jie, kartu nuvykę į Viešvėnų seniūniją, priverstų neklusnius valstiečius ir kitus gyventojus reikiamai klausyti dvaro administracijos, juos įtikindami, kad pirmesnio, 1798 m. inventoriaus pakeitimas Vilniaus iždo rūmų leidimu padarytas teisingai, kad visus mokesčius ir prievoles, kurios bus smulkiai sužymėtos perduodamajame inventoriniame apyraše, kurį turi sudaryti asesorius Kulčickis, jie turi be jokių kalbų atlikti ir atlyginti 1838 metų nepriemoką, kuri bus nustatyta Kulčickio apskaičiavimu; jiems, kaip ir aną kartą, priminti, kad jų rinktam seniūnui atstovauti jų reikalams, valdžios ginamiems, negalima leisti; bet jie turi su savo teisingais skundais kreiptis į seniūnus, o šie su pranešimais apie tai — į zemskinį teismą arba į iždo rūmus; o jeigu jie ir po to išdrįstų priešintis prieš esamus dvaro administracijos veiksmus, piktos valios ir savanaudžių žmonių įkalbėti, tai kaltininkai bus atiduoti teismui nubausti visu įstatymų griežtumu, kadangi valdinių valstiečių pasipriešinimas kilo daugiausia dėl melagingos įtaigos, jog administratorius reikalaująs neva perdaug didelių prievolių, tai dėl šitokių kurstytojų, padarius formalų tardymą, kvotą nusiųsti spręsti į atitinkamą teismą, o pačius kurstytojus atiduoti griežtai policijos priežiūrai, ir apie šio reikalavimo vykdymą pranešti šiai valdybai...

(Rus. — VCA Ggk 1839—1840 m. b. 183 l. 80—82)

508. 1839 m. gruodžio mėn. 28 d. Iš įstatymo dėl valstybinių turtų liustracijos Vakarinėse gubernijose ir Bialostoko srityje.

1. Liustracijos dalykai yra šie: a) surinkimas tikslių žinių apie žemės plotus, miškus, naudmenis, priklausančias dvarams ūkines bei fabrikines įmones bei pastatus; b) žemių ir naudmenų paskirstymas tarp ekonomijos, — žodžiu ekonomija suprantamas ūkinis dvaro valdymas: laikinas valdytojas, nuomininkas, administratorius arba ekonomas, — ir gyventojų; c) jų įkainojimas; d) ūkinių prievolių gyventojams nustatymas; e) dvaro pajamų apskaičiavimas...

84. Liustruojamam dvarui priklausantieji valstybiniai valstiečiai skirstomi į šias kategorijas: 1) prievolininkus, 2) pusprievolininkius, 3) daržininkus (trobelninkus) ir 4) kampininkus (bobilius).

85. Į prievolininkų kategoriją priskiriami turį ne mažiau kaip 2 darbinius gyvulius.

86. Į pusprievolininkių kategoriją įrašomi tie šeimininkai, kurie turi darbinių gyvulių mažiau kaip 2.

87. Į daržininkų kategoriją įskaitomi tie, kurie, nevaldydami ariamosios ir šienaujamosios žemės, turi tik namus su daržais.

P a s t a b a. Prievoliniai ir pusprievoliniai valstybiniai valstiečiai ir daržininkai gauna ūkininkų pavadinimą.

88. Kampininkų kategorijoje palieka bežemiai ir benamiai žmonės, kurie negali patekti į aukštesnes kategorijas, net ir gavę šiek tiek pašalpos ūkio įsikūrimo pradžiai.

89. Reikia siekti, kad visi valstiečiai patektų į prievolininkų arba bent į pusprievolinių ūkininkų kategoriją arba, kiek galima, mažinant skaičių tokių, kurie žemės ūkio neturi ir priklauso kampininkų klasei.

90. Tuo tikslu patikimiems valstiečiams, turintiems seniūnijos pritarimą, ypač jau buvusiems ūkininkams, kurie negali patekti į ūkininkų kategoriją tik dėl gyvulių neturėjimo, skiriama iš kapitalo valstybiniams dvarams pagerinti lėšų paskola, visai seniūnijai laiduojant, reikalingiems patekti į ūkininkų kategoriją gyvuliams pirkti.

91. Tuo pačiu tikslu dvariškiams žmonėms (išskyrus invalidus ir senius), taip pat fabrikų žmonėms, duodama naudojamos žemės pagal žmonių skaičių ir jų darbingumą ir drauge kreipiamas dėmesys ir į tokius ūkininkus, kurie iš žemesniųjų kategorijų gali pereiti į aukštesniąsias, davus jiems pašalpos pagal pirmesnįjį straipsnį.

P a s t a b a. Pagal šio straipsnio taisykles žeme apdalijami tik tie dvariškiai žmonės, kurie to patys panorės arba kurie liustratoriaus supratimu pasirodys patikimi ir sugebės žemę apdirbti. Likusieji gi įtraukiami arba į daržininkų, arba į kampininkų kategoriją, leidžiant norintiems bet kuriuo atveju pereiti į miesčionis įstatymų nustatyta tvarka.

93. Gausių šeimų ūkininkams, turintiems vienuose namuose daugiau kaip 5 darbingus vyriškos lyties darbininkus, jų skaičiuje 1 vedusį, neskaitant paties šeimininko, leisti pasidalyti į 2 ūkius, o paskui į inventorių įrašyti papildomuosius ūkius atskirai ir aprūpinti juos žeme. Tačiau šis padalijimas daromas tik valstiečiams geruoju sutikus ir tiksliai laikantis taisyklių, nusakytų Rekrūtų įstatymo 130 str. Tačiau jei pasidalijimas ir neįvyktų, tai kiekvienu atveju šitokią šeimą laikyti 2 prievolinėmis šeimomis, ir atitinkamai duoti jiems dvigubą žemės dalinį. Jeigu papildomai daliniui apdirbti jie neturėtų pakankamo gyvulių skaičiaus, tai jiems įsigyti duodama pašalpa pagal 90 str. ...

127. Jei vienam palivarkui priklauso keletas kaimų arba vienkiemių (užuribių) ir vieta neleidžia įsteigti daugiau palivarkų, kaip tai dažniausiai ir esti Lietuvos gubernijose, tai šiais atsitikimais valstiečiams paskiriama atitinkamos proporcijos žemės prie tų pačių kaimų ar vienkiemių, o palivarkiniai laukai paliekami pirmesnėse savo vietose be pakeitimų.

131. Sklypu vadinama visa ariamoji ir šienaujamoji žemė, duodama nustatyta proporcija kiekvienai prievolininkų arba pusiauprievolininkių šeimai; vadinasi, sklypai turi būti lygūs.

132. Prievolininkų ariamoji žemė, dvarui praktikuojant trilaukį arimą, dalijama į 3 laukus, bet jei žemdirbystė vyksta užleidžiant žemę dirvonuoti (pavyzdžiui, Lietuvos gubernijose), o jos vietoje įvesti trilaukę sistemą nepatogu, tai liustratorius sudaro žemės padalijimo laukais projektą, sutinkamai su dirvonine žemės ūkio sistema. Sutinkamai su šio straipsnio taisyklėmis ir palivarkų žemė dalijama į ūkinės pakaitos laukus.

142. Prievolininkams ir pusprievolininkiams ūkininkams (činšiniuose dvaruose) žemė gali būti skiriama ir didesnės proporcijos,

palyginti su nustatytąja dvarams, tvarkomiems palivarkiniais pagrindais, jei tai leidžia naudmenų ištekliai, o antra vertus, jei ūkininkų padėtis yra tokia, kad jie turi atitinkamų priemonių jiems skiriamai žemei dirbti. Ši priemonė ypač leidžiama, jei ši pastaroji sąlyga patenkinama, tam, kad ūkininkams liktų ta žemė, kuri jų jau yra naudojama...

157. Prievolininkų ariamųjų žemių pajamoms nustatyti išaiškinamos pajamos laukų, apsėtų: a) žiemkenčiais ir b) vasarojumi. Nuo pūdymų ir dirvonuojančių laukų pajamos nenustatomos, bet jei šie laukai naudojami žolei sėti arba daržovėms auginti, tai pirmuoju atveju pajamos prilyginamos pirmosios rūšies pievoms, antruoju — daržams.

175. Valstybinių valstiečių ūkinės prievolės yra: a) piniginės ir b) natūrinės.

176. Ūkinėmis piniginėmis prievolėmis vadinamas žemės činšas, o natūrinėmis — ūkiniai darbai.

177. Žemės činšo priklauso: a) už valstiečių sodybinę žemę ir jos priklausinius trečioji vertintųjų pajamų dalis; tiek pat imama ir už palivarkų daržų žemes, esančias sodybinės žemės sudėtyje; b) už prievolininkų žemes činšiniuose dvaruose — įvertinamųjų pajamų trečdalis; c) už žemes, išskirtas visuomeniniam arimui ir ganykloms, įvertintųjų pajamų trečdalis; d) už atsargines žemes — visos įvertintosios pajamos.

P a s t a b a. Dvi įvertintųjų pajamų dalys už sodybines, prievolines ir visuomenines žemes tenka tiems, kuriems žemės paskiriamos, atlyginti išlaidoms ir darbams, įdėtiems į šių žemių tvarkymą ir apdirbimą.

178. Laikantis tų pačių dėsnių, apskaičiuojamas činšas už prievolines žemes, išskirtas valstiečiams dvaruose, tvarkomuose palivarkiniais pagrindais, tačiau ne šiam činšui mokėti, bet ūkiniams darbams įvertinti, kaip tai paaiškinama tolesniame skyriuje.

180. Ūkiniai darbai yra: 1) prievoliniai ir 2) bendrieji. ...

181. Prie prievolinių priskaitomi ūkiniai darbai, valstiečių atliekami ekonomijos naudai, už jiems skirtas prievolines žemes.

182. Bendrųjų vardu suprantami ūkiniai darbai, kuriuos turi dirbti ekonomijos naudai ne tik valstiečiai, besinaudoją prievoline žeme, bet ir kiti dvaro valstiečiai, mokantieji činšą už jų naudojamąją žemę.

183. Prievoliniai ūkiniai darbai skiriami daugiausia laukų darbams ir šienavimui palivarkų žemėje ir paskirstomi į: 1) lažą ir 2) pavarymus.

184. Lažo vardu suprantami paprasti ūkiniai prievoliniai darbai, kuriems atlikti inventoriuje nusakytomis darbo dienomis kiekviena prievolininkų arba pusprievolininkių šeima siunčia po 1 darbininką.

185. Pavarymai (gvoltai) yra nepaprastieji prievoliniai ūkiniai darbai, skiriami virš lažo javų, šieno suėmimui ir laukų arimui pagreitinti. Pavarymų darbams atlikti prievolininkų ir pusprievolininkių šeimos siunčia visus turimus darbininkus.

186. Prievolinių ūkinių darbų kiekis nustatomas darbo dienomis ir kiekvieną tokią dieną darbo normomis.

187. Darbo dienos skirstomos: 1) į prievolines ir 2) į pusprievolines. Pirmųjų darbininkas eina į darbą su darbo gyvuliais; antrųjų — be gyvulių, darbui atlikti patiems. Pusprievolinės šeimos bet kuriais atvejais teprivalo atlikti tik pusprievolines darbo dienas.

188. Darbo normos pavadinimu suprantamas darbo kiekis, kurį turi atlikti darbininkas per vieną darbo dieną.

189. Darbo normos nustatomos pagal vidutinį darbininko pajėgumą ir atsižvelgiant į metų laiką, t. y. taip, kad darbininkas arba darbininkė,

reikiamai pailsėdami ir nenusivarydami, galėtų atlikti kasdien darbo normas jiems priklausančiomis darbo dienomis.

194. Darbo diena skaitoma nuo saulėtekio ligi saulėlydžio. Tačiau jei darbininkas atliks savo darbo normą ir prieš saulėlydį, tai atleidžiamas iš darbo, paskaitant jam visą darbo dieną. Priešingai, jei atsitiktų, kad darbininkas nebaigtų savo darbo normos iki saulėlydžio, tai ekonomija turi teisę reikalauti atlikti darbą kitą dieną, be tai dienai priklausančios darbo normos.

208. Bendras dienų skaičius, skirtas prievoliniams ūkio darbams atlikti, apskaičiuojamas tolygus trečiajai daliai pajamų nuo prievolinių žemių, kurios priklausytų iždui už šias žemes činšo pavidalu, jei valstiečiai priklausytų dvarams, tvarkomiems ne palivarkiniais pagrindais, bet činšiniais. Išeinant iš šio įvertinimo piniginio mokesčio ekonomijos naudai, leidžiama valstiečius, atskiromis šeimomis esančius dvaruose, tvarkomuose palivarkiniais pagrindais, jiems pageidaujant, perkelti iš ūkinių natūrinių prievolių į žemės činšą, pagal šiuo reikalu sutartyse su dvaro laikytojais nustatytas sąlygas.

212. Prie bendrų ūkio darbų priklauso: 1) statybos (šarvarkai), 2) visuomeniniai arimai, 3) naktinė sargyba.

213. Ūkiniai statybos darbai skiriami ekonomijos trobesiams, tvoroms, tilteliams, užtvankoms ir keltams dvare. Šiam reikalui skiriama po 6 darbo dienas per metus nuo kiekvieno kiemo.

214. Toks pat dienų skaičius, o reikalui esant ir daugiau, skiriamas ir visuomeniniam arimui.

P a s t a b a. Šarvarkams ir visuomeniniam arimui skirtas darbo dienas draudžiama panaudoti kitiems reikalams. Šiomis dienomis darbams atlikti darbininkai iš prievolinių kiemų atvyksta, žiūrint reikalo, su kinkomais gyvuliais arba be jų; visi kiti darbininkai iš likusių kiemų atlieka vien asmeninį darbą be kinkomų gyvulių.

215. Naktinė sargyba skiriama pačios ekonomijos ir visuomeniniams reikalams, kaip antai: nakties metu palivarkų trobesiams bei įmonėms, javams lauke, klojimuose, grendymuose ir kaimo atsargos magazinams saugoti.

217. Naktinę sargybą valstiečiai atlieka iš eilės.

218. Ekonomijai draudžiama panaudoti panaktinius darbams degtinės varykloje, prie kuliamosios mašinos, gyvuliams prižiūrėti, malkoms skaldyti, vandeniui nešioti ir kitiems panašiems ūkio darbams, kurie vargina valstiečius ir atitraukia juos nuo tiesioginių sargybos pareigų.

Taip pat neužlaikyti jų virš teisėto laiko, kurį reikia nustatyti inventoriuje.

219. Valstybiniai valstiečiai moka, kaip ir seniau, mokesčius: pagalvinius, keliams, kanalams taisyti ir bendras zemskines pinigines prievoles.

220. Nuo kampininkų, prirašytų revizijos metu prie dvaro arba prie jo priskaitytų kitu legaliu būdu, liustratorius nustato asmeninį činšą, sutinkamai su nauda, kurią jie turi iš savo uždarbio. Šis činšas įskaitomas į dvaro ūkines pajamas.

224. Ten, kur bus įsteigtas visuomeninis arimas, kaimo magazinai papildomi nustatyta atsargų proporcija ne iš rinkliavos nuo valstiečių, bet derliumi iš to arimo, kuriam sėklos imamos iš atsargos magazino.

225. Rinkliavos pinigais ir grūdais, renkamos ir sudarius pilną proporciją, skirtą maisto ištekliais apsirūpinti, daromos ankstyvesniuoju pagrindu į ūkinį kapitalą.

226. Į tą patį kapitalą patenka ir visuomeninio arimo produktai, kai įstatymais nustatyta atsargų proporcija maisto ištekliais aprūpinti bus pilnai supilta į kaimo magazinus.

227. Rinkliava grūdais ir arimo produktai, patenkantieji į ūkinio kapitalo sudėtį, atskyrus sėklą arimui, parduodami palankiausiomis sąlygomis, ypač pakilus grūdų kainoms, ir gautieji pinigai įskaitomi į ūkinį kapitalą.

1 p a s t a b a. Dvaruose, kuriuose yra žymių nepriemokų, dalis sumos, gautos už parduotus produktus, gali būti skirta, valstybinių turtų ministrui leidus, šioms nepriemokoms atlyginti.

2 p a s t a b a. Visuomeninis arimas yra dispozicijoje vietinės valdybos, kuriai duodamas šiuo reikalu nurodymas...

230. Už tvarkingą mokėjimą valstybinių mokesčių, zemskinių prievolių, visuomeninių ir produktais aprūpinimo rinkliavų, o taip pat bendruomenės išlaidų, atsakinga kaimo seniūnija, kuri paskirsto bendro mokėjimo sumą tarp valstiečių esamais papročiais, atsižvelgdama į jų valdomą žemę ir verslus. Visuomeniniu paskirstymu nepatenkintieji gali nustatyta tvarka pateikti skundą apygardos vyresnybei ir toliau aukštesnei valdžiai. Šios taisyklės taikomos atliekant natūrines zemskines ir bendruomenines prievoles ir renkant grūdų atsargas liaudies maitinimui užtikrinti.

231. Tuo pačiu pagrindu yra atsakinga kaimo seniūnija, mokanti žemės činšą, už tvarkingą be jokių nepriemokų jo mokėjimą iždui.

P a s t a b a. Čia turimas galvoje činšas nuo sodybinių, prievolinių ir visuomeninių žemių. Kai dėl atsarginių žemių, tai už mokėjimą činšo nuo jų atsakingi patys ūkininkai, kurie šiomis žemėmis naudojasi.

232. Už asmeninį kampininkų činšą atsakinga taip pat seniūnija, atsižvelgiant į tai, kad jai tinkamai rūpinantis ir kampininkus raginant mokėti, šios rinkliavos nepriemokos negali būti. Bet kartu seniūnijai leidžiama versti kampininkus užsidirbti nepriemoką palivarkų ar visuomeninėje žemėje arba išieškoti iš jų nepriemoką ir kitais būdais, nusakytais apie valstybinių mokesčių nepriemokų išieškojimą iš netvarkingų mokėtojų...

(Rus. — PSZR II leid. t. 14 d. 1 Nr. 13036)

509. 1841 m. gruodžio mėn. 25 d. Iš įsako senatui dėl perdavimo Valstybinių turtų ministerijos žiniai ir valdymui Vakarų gubernijų pravoslavų dvasininkijos dvarų, kuriuose yra valstiečių.

...Įsakome: 1) Visus Vakarų gubernijų pravoslavų dvasininkijos nekilnojamuosius turtus, kuriuose yra valstiečių, perduoti Valstybinių turtų ministerijos žiniai ir valdymui, išskyrus tuos dvarus, kuriuos betarpiškai valdo patys parapijų dvasininkai, nepriklausantieji dabartinei katedrinių soborų sudėčiai. 2) Parengti vyskupysčių valdyboms, katedriniams soborams ir vienuolynams etatus, nustatytais juose atlyginimais,

atitinkančiais vietų ir asmenų reikalavimus ir pritaikytus kiekvieno rangui bei laipsniui, ir pateikti juos mums tvirtinti...

(Rus. — PSZR II leid. t. 16 d. 2 Nr. 15152)

510. 1841 m. gruodžio mėn. 25 d. Iš įsako senatui dėl Vakarų gubernijų visų nepravoslavų dvasininkijos dvarų, kuriuose yra valstiečių, perdavimo Valstybinių turtų ministerijos žiniai ir valdymui.

...Įsakome: 1) Visus Vakarų gubernijų kitatikių dvasininkijos nekilnojamuosius turtus, kuriuose yra valstiečių, perduoti Valstybinių turtų ministerijos žiniai ir valdymui, išskyrus tuos dvarus, kuriuos valdo patys parapijų dvasininkai, nepriklausantieji aukštesnei hierarchijai arba dabartinių katedrų ir joms panašių įstaigų sudėčiai. 2) Parengti vyskupysčių valdyboms, katedroms ir vienuolynams etatus, nustatytais juose atlyginimais, atitinkančiais vietų ir asmenų reikalavimus ir pritaikytus kiekvieno rangui bei laipsniui, ir pateikti juos mums tvirtinti...

(Rus. —PSZR II leid. t. 16 Nr. 15153)

511. 1842 m. birželio mėn. 8 d. Kunigas apiplėšia Pasvalio valstiečius prieš perduodant valstybei bažnytinį dvarą.

Iš Vilniaus gubernatoriaus pranešimo generalgubernatoriui.

...Valstiečiai ir žydai, gyvenantieji Pasvalio dvarui priklausančioje žemėje, kaip visuomet, taip ir šiais metais mokėjo priklausomus propinacinius ir činšo mokesčius, ir tik tie jų nemokėjo, kurie dėl blogo praėjusiųjų metų derliaus visiškai nusigyveno... Upytės apskrities striapčius Snarskis, painformuotas, kad Pasvalio dvaras lygiai su kitais bažnyčiai priklausančiais dvarais turi pereiti į valstybės žinybą, ir sužinojęs, pravažiuodamas pro Pasvalį, kad Vilniaus kapitulos komandiruotas kunigas Raicevičius išieško šių metų nepriemokas ir činšą, panaudodamas tam reikalui egzekuciją, reikalavo iš vietos pristovo žiūrėti, kad toks išieškojimas būtų daromas nenuskurdinant valstiečių... Kai kunigas Raicevičius reikalavo iš vietos pristovo surengti egzekuciją, kad priverstų sumokėti reikalaujamus mokesčius, tai pristovas, žinodamas vargingą Pasvalio valsčiaus valstiečių būklę, pasiuntė iš savo kanceliarijos bajorą Ordą pas kunigą Raicevičių, pranešdamas, kad jis negalįs prisidėti prie valstiečių nuskurdinimo, ūmai ieškodamas visas nepriemokas ir šių metų pinigines rinkliavas... Raicevičius, norėdamas ūmai išreikalauti visus užsilikusius ir einamuosius mokėjimus, vertė mokėti grasindamas egzekucija, ir tik iš tų nesuspėjo išieškoti, kurie buvo visai nuskurdę; jo šių veiksmų skubotumas rodė, kad jis, matyti, žinodamas apie dvaro perdavimą valdžios žinybai, pats savavaliaudamas arba turėdamas kapitulos nurodymą, stengėsi kiek galėdamas suskubti prieš laiką surinkti iš dvaro pinigus...

(Rus. — VCA Ggk 1842 m., b. 1344, d. 4, l. 77—79).

512. 1843 m. Žinios apie perduotus valstybei bažnytinius dvarus Vilniaus gubernijoje.

Vilniaus gubernija	Dvarų skaičius	Revizinių valstiečių vyriškos lyt.	Pajamų dydis Sidabro rub.	kap.
Apskrityse:				
Vilniaus	53	8 200	49 627	18¾
Ašmenos	19	2 464	13 163	17½
Užnerio	15	6 925	36 086	83¼
Zarasų	9	1 118	7 305	9½
Upytės	11	2 446	17 259	47
Kauno	13	908	8 018	26½
Raseinių	15	2 053	12 861	54¼
Telšių	23	4.365	26 942	70½
Šiaulių	13	2 171	16 339	17
Viso	180	32 467	201 189	30¼

(Rus. — VCA Ggk 1843 m., b. 1343 l. 162)

513. 1843 m. rugpiūčio mėn. 31 d. Tarpupių seniūnijos, Trakų apskrities, valstiečių pasipriešinimas.

Iš Vilniaus valstybinių turtų rūmų pranešimo.

...Tarpupių valstybinio dvaro valdytojas tituliarinis tarėjas Mončinskis pranešė apygardos viršininkui, kad jis paskelbęs valstiečiams jam rūmų duotą nurodymą ir perskaitęs 1798 metų inventoriaus prievoles, į tai jie, 50 žmonių, šiurkščiai atsiliepę, kad, be 3 dienų per savaitę, jie nieko daugiau nedirbsią ir nemokėsią ir kad jie imsią pagrindu inventorių, surašytą prieš 6 metus kažkokio iš Peterburgo atvykusio valdininko, kad šis inventorius esąs pas kažką Vilniuje, o jam išpirkti numatę iš valstiečių seniūnijos surinkti 150 rub. sidabru.

Tuomet apygardos viršininkas Hilferdingas tučtuojau nuvyko į Tarpupių dvarą ir, sušaukęs kaimo sueigą, jiems paskelbė ir paskaitė visas 1798 m. inventoriaus prievoles, kurios rūmų nurodymu turi būti jiems tikru pagrindu tarnauti dvarui, išskyrus daiktines duokles, kurios panaikintos. Pabaigus skaityti inventorių, valstiečiai atsiliepė, kad jie tokių prievolių neatlikinėję, kad šis inventorius juos žlugdąs ir kad jie netrukus pristatysią rūmams inventorių, pagal kurį jie turi tarnauti tik po 2 dienas per savaitę...

...Dėl naujai gauto Tarpupių dvaro nuomininko Mončinskio skundo dėl valstiečių neklusnumo p. valdytojas rugpiūčio mėn. 1 d., pasinaudojęs sekmadieniu, nuvyko į vietą ir nustatė, kad valstiečiai iš tikrųjų vengia atlikti inventorines prievoles ir neklauso dvaro administracijos... P. administratoriui įsakius susirinkti valstiečiams pas jį į kiemą, jie visų pirma susirinko pas jų buvusį viršaitį Ščiglą ir, jo pamokyti, kai kurie valstiečiai paskui atvyko į dvaro valdybą ir pareikalavo, kad jiems būtinai būtų nustatytos prievolės pagal valdininko Bielinskio inventorinį aprašymą. Po to administratorius įteigęs jiems, kad jie galį

prašyti sumažinti šias prievoles, bet ligi vyresnybės sprendimo jie turį būti klusnūs ir atlikinėti dvarui tik tas prievoles, kurios nusakytos 1798 metų liustracijoje; o viršaitį Ščiglą ir valstiečius Monkevičių ir Laukštutį, kaip vyriausius kurstytojus, kurie net administratoriaus akivaizdoje kurstė valstiečius neklausyti, nusiuntė į Trakų zemskinę policiją areštuoti ir perduoti teismui.

Dėl to Valstybinių turtų rūmai pagal šių metų rugpiūčio 5 dienos žurnalą nustatė:

1) Patvirtinus naujai išrinktą Tarpupių dvaro viršaitį Stanislovą Bartaševičių šiose pareigose, pavesti ypatingiems reikalams valdininkui Lebeliui, Trakų apskrities administratoriui, valdytojui, prisaikinti jį ištikimai tarnauti ir leisti eiti pareigas.

2) Pranešti Vilniaus gubernijos valdybai, kad įsakytų Trakų karinei policijai, o iš rūmų pusės įsakyti valdininkui ypatingiems reikalams Lebeliui įteigti Tarpupių dvaro valstiečiams reikiamai klausyti dvaro, vykdant 1798 m. inventorines prievoles.

Vykdydamas šį įsakymą valdininkas ypatingiems reikalams Lebelis šių metų rugpiūčio mėn. 20 d. raportu Nr. 74 pranešė... kad jis, 4-tą dieną po paskyrimo atvykęs į Tarpupius, įsakė einančiam kaimo viršaičio pareigas Bartaševičiui surinkti visus valstiečius, kurių yra 127 kiemai, iš kurių 5 dienų laikotarpyje teatvyko tik 73 žmonės; jiems buvo paskelbtas viršuje minėtas rūmų įsakas, o taip pat arendinio valdytojo Mončinskio jam paliktas žiniaraštis, kiek iš kiekvieno valstiečio priklauso neatidirbto lažo ir gvoltų, įsakė jiems, kad klausytų šio įsako, dirbtų 1798 m. liustracijos inventoriumi nustatytas prievoles ir kad tučtuoj eitų su savo šeimomis į darbą javų piauti, ir nors minėtieji valstiečiai žadėjo visa tai daryti, tačiau 5 dienų jo buvimo šiame dvare metu, nepaisant kasdieninių raginimų, labai maža dalis teišėjo dirbti, daugelis jų visai neatvyko ir todėl, matydamas aiškų jų spyriųąsi, laiko reikalinga pranešti apie tai rūmų žiniai ir prašyti nutarti: a) atsiųsti 150 žmonių karinę komandą nepaklusniems valstiečiams, sužymėtiems prie raporto pridėtame žiniaraštyje, priversti kuo greičiausiai atidirbti priklausančias iš jų neatidirbtas lažo ir gvoltų dienas, atsižvelgiant į tai, kad vasariniai javai daugiausia dėl jų užsispyrimo dar nenuimti nuo palivarkinių laukų, visai prinokę dėl keletą savaičių trunkančios sausros byra, ir arendinis valdytojas dėl to turi nemaža nuostolių; apžiūrėjęs nupiautą lauką, valdininkas Lebelis įsitikino, kad avižų pasėlių grūdai piaunant išbyrėjo, ir b) neatidėliojant nubausti tuos užsispyrusius valstiečius, kad jie nebegalėtų kelti riaušių ir savavaliauti ateityje...

4) Palyginus liustracinį 1798 m. inventorių su dabartine Tarpupių būkle, pasirodė, kad jis negali būti vykdomas dėl šių priežasčių: liustracijos sudarymo metu buvo tik du palivarkai: Tarpupiai ir Teresiškis, o dabar, be jų, yra dar du: Žagarinė ir Kuopvalka, kuriuose žiemkenčių javų pasėjama 43 ketvirčiai 4 ketvirtainės 4 gorčiai; tuo būdu padidėjus žiemkenčiams, lygiai ir vasarojaus pasėliams, o taip pat padaugėjus pievoms ir daržams, pagal kuriuos praėjusiais 1842 m., perimant šį dvarą į valdžios žinią, pagal apyrašą apskaičiuotos pajamos, reikalinga nustatyti valstiečių prievoles, išreiškiant jas kiekvienam valstiečio kiemui tenkančiu neabejotinu dienų skaičium; — kai kurie valstiečiai asmens prievolių pagal liustraciją neatlikdavo, bet mokėjo tik činšą, kurio dabar mokėti nebeišgali. Kadangi šiame dvare su jam priklausančiais palivarkais pasėjama žiemkenčių 114 ketvirčių 4 ketvirtainės 4 gorčiai, tai

žemei apdirbti žiemkenčiams, o taip pat vasariniams pasėliams, šienavimui, daržams ir visiems kitiems ekonomijos darbams reikia pagal vietos sąlygas turėti 57½ valstiečių kiemų, atliekančių lažą po 6 dienas per savaitę, iš viso 345 dienas per savaitę, ir vasaros metu 6 gvoltų dienas su šeimomis iš kiekvieno kiemo šienui ir javams piauti; todėl reikia apkrauti visus 127 valstiečių kiemus per savaitę 3 dienų lažu su darbo gyvuliais ir 6 dienų visų dirbančiųjų gvoltais pėsčiomis vietoje įvairios rūšies ir neribotų prievolių, nustatytų liustracijoje, kaip antai: dirbti ir valyti daržus, važiuoti į Vilniaus miestą, nupiauti javus, nušienauti pievas ir suvežti šieną, žvejoti, sėti ir apakėti skirtuosius rugius, arti laukus virš lažo, pristatinėti žvėrienos ir patarnauti varovais medžioklėje, ko dabar reikalauja dvaro ekonomija; — tokiu būdu žymiai palengvėtų valstiečių padėtis ir išnyktų progos skųstis abiem pusėm, tiek valdytojui, tiek ir valstiečiams. Be to, reikalinga pagal liustracinį inventorių paskirti naktinę sargybą į Tarpupių, Teresiškių ir Žagarinės palivarkus po vieną žmogų iš eilės, o taip pat paskirti į juos po vieną savaitinį sargą ir po vieną tokią pat sargę per visus metus, neįskaitant į lažą, o, be to, nuo spalio 1 dienos iki balandžio 1 dienos — 9 sargus į degtinės varyklas, įskaitant atidirbtas dienas į lažą, ir pagaliau, nuo šio dvaro kaimuose gyvenančių kampininkų išskirti nuo kiemo po 6 dienas pėsčiomis gvoltams javų piūčiai. Vietoje šių valstiečiams naujai skiriamų asmeninių prievolių, būtent: visiems 6 gvoltų dienos, kai kuriems sargybų, nakties budėjimo ir trečios lažo dienos, reikia atleisti visus valstiečius nuo daiktinės duoklės grūdais, šienu, žvėriena, pusinio medaus nuo bičių ir nuo činšo mokėjimo, kurio jie dėl smėlingo dirvožemio ir jų pievų nederlingumo, kaip pažymėta ir liustraciniame inventoriuje, visiškai neišgali įnešti ir nuo 1807 m. anksčiau buvusiems valdytojams — gailestingosioms seserims vienuolėms neduodavo ir nemokėdavo. Su šiais pasiūlymais sutiko ir arendinis valdytojas Mončinskis...

... Iš pridėto prie raporto valdininko Lebelio žiniaraščio matyti, kad Tarpupių valstybinio dvaro valstiečiai nuo 1843 metų balandžio mėn. 11 dienos iki rugpiūčio mėn. 20 d. neatitarnavo 442 lažo ir 368½ gvoltų dienų.

Dvaro valdytojas Mončinskis už šitas neatliktas prievoles prašo išieškoti iš valstiečių už kiekvieną pėsčiąją dieną po 30 kap., už dieną darbo su arkliu po 60 kap. sidabru, nes sutarties § 31 sąlygose tarp kitko pasakyta: «už kiekvieną dieną, panaudotą priešingai nuostatams, valdytojas turi sumokėti valstiečiams po 30 kap. už pėsčiąją ir po 60 kap. už darbą su arkliu» — vadinasi, tą patį reikia taikyti ir iždo pusei, jei valstiečiai neatlieka inventorinių prievolių... — Parašai.

(Rus. — VCA Ggk 1842—1843 m., b. 86 l. 5—13)

514. 1843 m. gruodžio mėn. 18 d. Kamenologo buv. jėzuitų dvaro valstiečių raštas dėl to, kad nuomininkas juos nuskurdino.

Jau ne kartą mes apsunkiname vyresnybę skundais, būtent: 1841 metų spalio mėn. 23 d. į Vilniaus valstybinių turtų rūmus to paties mėnesio 30 dieną ir lapkričio mėn. 15 d. tų pačių rūmų pirmininkui ir gruodžio mėn. 17 d. valstybinių turtų apygardos viršininkui, 1842 metų kovo ir liepos mėn. jūsų ekscelencijai, rugsėjo mėn. 11 d. apygardos viršininkui, spalio mėn. 13 d. vėl jūsų ekscelencijai, gruodžio mėn. 8 d. apygardos

viršininkui ir 1843 m. liepos mėn. 14 d. rūmų pirmininkui paduotaisiais dėl laikino nuominių valdytojų Grinevskių mums daromų priespaudų, dėl vertimo atlikti prievoles virš inventoriuje nustatytųjų, dėl įvairių mus apsunkinančių rinkliavų savo naudai produktais, pinigais ir kuo kitu, dėl atiminėjimo iš mūsų geros žemės, pakeičiant ją dirvomis, netinkamomis žemės ūkiui, dėl vertimo išdirbti jo pasėliams valstiečių ganyklas, laikomas iš senų laikų kaimo galvijams ganyti, ir bendrai dėl Grinevskių skurdinančių mus veiksmų valdant dvarą, tai matyti iš to, jog iš 60 nuolatinių ūkininkų, buvusių pagal inventorių, beliko vos 30.

Keršijant mums už teisybės ieškojimą ir siekiant įbauginti, Grinevskiams prašant ir ponui Vilniaus zemskiniam ispravnikui įsakius, buvęs su pastotėmis Vilniaus mieste valstietis Kazimieras Buika praeitų 1842 metų spalio mėn. 9 d. buvo suimtas ir laikomas kaltinamuoju zemskiniame teisme ir be jokios tam priežasties, nes buvo pavyzdingas ūkininkas, o be to, vienturtis šeimoje, šio mėn. 15 d. atiduotas į rekrūtus — ir nuo pirmojo skundo, kuris liko reikiamai neištirtas, įteikimo dienos nuomininkų elgesio su mumis žiaurumas pasireiškė visa savo nuogybe, ypač dėl šiame atsitikime uolaus jų įsakymų vykdytojo ekonomo Vinco Kolosovskio; nors nuo to laiko, matyti, rūmų įsakymu, pas ponus nuomininkus buvo atvykę valstybinių turtų žinybos valdininkas p. Volkas ir p. apygardos viršininkas, tačiau tiek jie, tiek ir p. Vilniaus zemskinis ispravnikas, net nepradėję tirti teisybės, išvažiuodavo, vien tik grasindami padidinti apsunkinimus ir žiaurumus; p. ispravnikas buvo atvykęs be valstybinių turtų rūmų atstovo kaltininkams išaiškinti; mes viską vykdėme, bet tuo tarpu, kaip brangiųjų metalų skambesys nustelbia žemos kilmės žmonių vaitojimus, blogybės ir netvarka pasiliko dvare kaip ir buvę, o kartoti kelią per instancijas su skundais... dėl mūsų ūkininkų darbų, stokodami laisvo laiko, nebegalime...

(Rus. — VCA Ggk 1842 m., b. 13 l. 27—28)

515. 1844 m. balandžio mėn. 11 d. Varėnos seniūnijos, Trakų apskrityje, valstiečių protestas prieš savavališkus valdininkų veiksmus.

Iš Vilniaus valstybinių turtų rūmų pranešimo.

...Iš p. Belenicino raporto matyti, kad Varėnos dvare, kiek tai galima spręsti iš p. Belenicino apklaustųjų valstiečių — kartu, atskirai ir įvairiose vietose, — riaušių priežastys kylančios dėl to, jog visa valstiečių seniūnija yra suskilusi į dvi partijas: į valstiečių partiją ir buvusių viršaičių su jų šalininkais partiją. Šios nesantaikos priežastys glūdi tame, jog pastarieji neduoda pirmiesiems ataskaitų iš pinigų, tiek surinktų įvairiu laiku iš seniūnijos, tiek ir gautųjų iš vyriausybės atlyginimui už maisto produktus ir tiekimus kariuomenei dar 1812 m. karo metu.

Pirmąją partiją kiršina kaimo raštininkas valstietis Jonas Vainilavičius, antrąją palaiko nuominis valdytojas, o jo įtakoje ir valdininkai...

...Formalus šiuo metu vedamas valstiečių tarpusavio atsiskaitymo ištyrimas, kiek jis bebūtų bešališkas, p. Belenicino nuomone, netvarkos dvare nepašalins todėl, kad: a) valstiečiams vis atrodys, jog valdininkai veikia nuomininko įtakoje, ir dėl to atsiskaitymui, koks teisingas jis bebūtų, jie nepatikės; b) su atsiskaitymų aiškinimu yra susiję neteisėti

Vainilavičiaus ir kai kurių valstiečių veiksmai, vadinasi, bet kurią kaltininkams taikomą priemonę jie laikys priverstine ir nukreipta į nusimanančių žmonių pašalinimą ir neprileidimą jų prie ataskaitų, ir c) taip dalykams esant, valstiečių nepasitenkinimas gali sudaryti vyriausybei nemalonių pasekmių..... Varėnos valstiečiai Martynas Vainilavičius, Augustinas Aleškevičius ir Martynas Moliusa yra padavę jūsų ekscelencijai prašymą, kad dėl Varėnos dvaro nuominio valdytojo ir vietinių buvusių ir esamų viršaičių intrigų esąs neteisingai areštuotas valstietis Jonas Vainilavičius, jų išrinktas priimti iš viršaičių ataskaitą iš 1826 m. mokesčių rinkliavos pinigų, dėl išleidimo tų pinigų, o taip pat gautų iš vyriausybės už 1812 ir 1813 metais pristatytus kariuomenei produktus, ir todėl prašė, kad visi viršaičiai atsiskaitinėtų akivaizdoje valstiečių po vieną iš kiekvieno kiemo ir kalėjime laikomo Jono Vainilavičiaus, kurį šiam reikalui prašė paleisti iš arešto...

(Rus. — VCA Ggk 1846 m., b. 113 l. 16—27)

516. 1844 m. balandžio mėn. 15 d. Taisyklės dėl inventorių.

Komitetas Vakarų gubernijų reikalams, turėdamas nuolatinį tikslą kiek galint greičiau įvesti Vakarų gubernijų dvarininkų dvaruose privalomus inventorius, kaip tikrai naudingą ir reikalingą priemonę tiek valstiečiams nuo nereikalingų prievolių apsaugoti, tiek ir tiksliai valstiečių dvarininkams atliekamoms prievolėms nustatyti, pagal imperatoriaus 1844 metų balandžio mėn. 15 d. patvirtintus nuostatus priėmė svarbiausia šiuos nutarimus:

1. Įsteigti Vilniaus, Gardino, Kauno, Minsko, Kijevo, Volynės, Podolės, Vitebsko ir Mogiliovo gubernijose guberninius komitetus šiuo pavadinimu: Komitetai Vakarų gubernijų dvarininkų dvarų inventoriams iššiūrėti ir sudaryti.

2. Šiuos komitetus sudaryti, pirmininkaujant civiliniams gubernatoriams, iš gubernijos bajorijos vado, vicegubernatoriaus, prokuroro, vieno generalgubernatoriaus valdininko, bajorijos vado tos apskrities, kurioje yra gubernijos miestas, ir 3 dvarininkų, žinomų dėl savo gerai tvarkomų dvarų, leidžiant gubernatoriams, reikalui esant, kviesti į šiuos komitetus pasitarimams ir valstybinių turtų rūmų pirmininkus...

4. Šių komitetų pareiga bus išreikalauti iš dvarininkų jų dvarų inventorius, iššiūrėti juos tuo pagrindu, kad, nesvarstant pačios inventorių formos, o tik surinkus apie kiekvieną dvarą atskirai žinias ir sutinkamai su šiuo reikalu nustatytomis taisyklėmis, pripažintų inventorius kiek galint tokio pavidalo, kokio jie bus pristatyti, jeigu jie savo svarbiausiais straipsniais patenkins nurodytąjį vyriausybės tikslą; o jei dėl kurių nors priežasčių tai būtų pripažinta negalima, tai inventorius taisyti ir papildyti, kuo bus reikalinga; tiems gi dvarams, kuriuose inventorių nėra sudaryta, nustatant juose valstiečių prievoles valdytojams, kiek tai bus galima, ta tvarka, kuria prievolės dabar atliekamos, kreipiant ypatingą dėmesį į tai, kad inventoriuose būtų visi straipsniai, nustatantieji valstiečių santykius su jų valdytojais, iš kurių svarbiausieji yra šie: 1) šeimų paskirstymas į prievolininkus, pusprievolininkius ir daržininkus, nurodant jų turtą apskritai ir ūkines prievoles; 2) ūkinių darbų darbo normų lentelė, apskaičiuojant darbo kiekį tam tikram žemės plotui ir nurodant lažo

darbo kasdienines normas; 3) smulkios valstiečių ūkinių darbų taisyklės. Šiais pagrindais sudarytieji inventoriai gali pradėti veikti generalgubernatoriui juos patvirtinus, bet iš pradžių ne ilgesniam kaip 6-ių metų terminui.

5. Vidaus reikalų ministerijos paruoštąjį nuostatų dėl dvarininkų dvarų inventorių Vakarų gubernijose projektą ir inventoriaus formą nusiųsti Vakarų gubernijų generalgubernatoriams, kad jie perduotų juos steigiamiesiems komitetams tuo tikslu, kad jie, iššiūrėdami ir sudarydami inventorius, galėtų numatyti, kurioje apimtyje ir kiek Vidaus reikalų ministerijos pateiktosios taisyklės gali būti vykdomos, o tos taisyklės, kurios pasirodys tinkamos, būtų priimtos atitinkamai vadovautis.

6. Iššiūrėję inventorius ir pradėję juos vykdyti, gubernijų komitetai turės visus savo samprotavimus, o taip pat jų surinktas žinias ir savo pasiūlymus pateikti generalgubernatoriams, kurie savo ruožtu pristatys juos su savo išvadomis vidaus reikalų ministrui, kad jau tada būtų imtasi sudaryti išsamias ir pozityvias taisykles dėl inventorių įvedimo tvarkos, jų turinio ir jų vykdymo priemonių, tokiu apskaičiavimu, kad suėjus 6-ių metų terminui šios taisyklės galėtų būti įvykdytos. Šiose komiteto taisyklėse minimą Vidaus reikalų ministerijos projektą iš esmės sudaro štai kas: Vakarų gubernijų dvarininkų dvarų inventoriams nustatyti vieną bendrą formą, pagal kurią jie turi būti visuose dvaruose surašomi vienodai, o vadovaujamiems nurodymams dėl jų surašymo išleisti atskiras taisykles. Formą ir taisykles ministerija buvo jau parengusi. Pastarąsias sudarė bendri nuostatai, kuriais reikėjo konkrečiai vadovautis surašant inventorius. Kad numatomasis patvarkymas nepasirodytų naujove, vidaus reikalų ministras jo sudarytoms taisyklėms paėmė nuostatų pagrindu tuos vietinius Vakarų krašto papročius, kurie labiausiai gali padėti nustatant valstiečių prievoles ir valdytojų teises laikantis aiškių ir teisingų pradmenų. Šiuos papročius pritaikant vyriausybės tikslui sutvarkyti valstiečių ūkinę būklę, ministras numatė nustatyti tik 3 valstiečių kategorijas: artojų, arba prievolininkų, daržininkų, arba trobelninkų, ir bobilių, arba kampininkų. Pirmosios kategorijos yra tie valstiečiai, kurie pagal ūkinius poreikius valdytojų aprūpinami sodybine, ariamąja ir šienaujamąja žemėmis, kurios pagal vietinius įpročius sudaro žemės dubą; daržininkais laikomi tie valstiečiai, kuriems valdytojai skiria tik sodybą ir trobą su daržu, kartais ir su dalimi šienaujamos žemės; bobiliais laikomi bežemiai ir benamiai valstiečiai, tai yra negauną iš valdytojų nei sodybos, nei žemės. Artojams, arba prievolininkams, projektu numatoma skirti žemės: turinčiuose daug žemės dvaruose tokio kiekio, kurio pakaktų užtikrinti jų išlaikymui pagal kiekvienos šeimos darbingų narių skaičių, o kur žemės maža — valstiečiams iš esamos naudojamos žemės išskirti du trečdalius. Valstiečių prievoles padalyti į žemės prievoles ir pridėtines, tuo būdu, kad pirmosios būtų atliekamos už žemės sklypus, o antrosios — už pridėtinius jų ūkiams naudmenis, teikiamus dvarų, kaip antai: miškas, ganykla ir t. t., ir už valdytojų rūpinimąsi jų gerove; o valstiečių atlyginimo už žemę valdytojams mastu paimti Vakarų krašte esamą trečdalio sistemą, tai yra vieną trečiąją dalį visų pajamų nuo žemės, arba kad valstietis apdirbtų valdytojo naudai pusę to žemės kiekio, kuris yra jam skirtas.

(Rus. — IMRK II per., 4 p. 3—7)

517. 1844 m. spalio mėn. 30 d. Dvarininkų pažiūra į privalomų inventorių įvedimą.

Iš Kauno gubernatoriaus pranešimo.

Reikalavimas gubernijos komitete iššiūrėti dvarininkų dvarų inventorius ryšium su šių metų balandžio mėn. 15 d. imperatoriaus patvirtinto Komiteto Vakarų gubernijoms žurnalo vykdymu sukėlė dvarininkų tarpe įvairių kalbų ir būkštavimų. Vieni kalba, kad tai sudaromas prileidimas apskritai valstiečių laisvės, kiti, kad valstiečių oficialus aprūpinimas žeme būsiąs įvykdytas pritvirtinant tą žemę valstiečiams, pažeidžiant valdytojų nuosavybę; o likusieji bijosi vien to, kad nebūtų apriboti darbai, priklausą jiems iš valstiečių senaisiais inventoriais, kuriais šių darbų buvo reikalaujama mažiau pagal mažesnį dvarininkų žemės ariamąjį plotą, kuris metai iš metų didėjo intensyvėjant žemdirbystei. Pastarosios rūšies būkštavimai patvirtinami net faktais, nes iš pristatytųjų iki šiol 10 inventorių visi surašyti naujame lyg šios dienos popieriuje. Tatai reiškia, kad dvarininkai, bijodami prievolių sumažinimo, slepia senuosius inventorius. O daugelis jų tvirtina, kad jie inventorių visai neturį ir neturėję, ir nors kiti inventorius ir turi, bet juose tėra faktinės ūkio padėties ir dvaro priklausinių aprašymai, o prievolių reikalavimų srityje jie žiūrėję dvaro reikalo, ekonomijos reikalavimų ir savo valios.

Esant tokiai šio reikalo padėčiai, aš drįstu pasiūlyti: a) kad reikėtų duoti tam tikrą laiką, kad nepalankūs gandai liktų nukreipti į vyriausybės pasiūlyto tikslo esmę, būtent, kad, neliečiant privatinės nuosavybės, būtų nustatytos dvarų valstiečių prievolės pagal pajamas, kokias jie turi duoti žemės valdytojui nuo kapitalo, sudarančio jo dvarą. b) Per tą laiką paskelbti dvarininkams, kad senųjų inventorių reikalavimas neturįs vien tik tikslą pritaikyti valstiečiams tuose inventoriuose nustatytąsias prievoles, nes jei ūkininkavimo būdas yra pasikeitęs, tai turinčios būti pakeistos ir prievolės; o todėl, kad jie pristatytų senuosius inventorius su paaiškinimais, kuo ir dėl kurių būtent ūkinių sumetimų jie pakeitę tuose inventoriuose nustatytąsias prievoles, o tie, kurie visai neturi inventorių, kad surašytų juos pagal tuos duomenis, kuriais jie vadovaujasi natūroje. c) Pagaliau, jei Kauno gubernijos dvarininkai atsilieptų, kad jie senųjų inventorių su nustatytomis valstiečių prievolėmis visai neturį, tuomet gubernijos komitete neatidėliojant imti svarstyti Vidaus reikalų ministerijos sudarytuosius nuostatus (projektą) dėl dvarininkų dvarų inventorių ir inventoriaus formą, pateikti dėl jų vietinių sąlygų paaiškinimą, ir tam, kad būtų galutinai nustatyta forma ir taisyklės dvarininkų dvarų inventoriams, nelaukiant 6 metų termino pabaigos ir laikantis taisyklės: kai nėra laiko ir papročių įteisintų inventorių, tai jiems sudaryti nustatoma forma pagal vietos ūkines sąlygas... — Parašas.

(Rus. — VCA Ggk 1844 m., b. 1535 d. I 1. 181—182)

518. 1845 m. Kauno inventorinio komiteto inventorių taisyklių taikymas.

Gubernijos inventorinis komitetas, apskaičiuodamas bendras pajamas nuo ūkininkams skirtų sklypų, ėmė pagrindu šiuos duomenis:

1. Rugių pasėlis visose apskrityse nuo 8 iki 10 ketvirtainių 1 dešimtinei. Taip nustatydamas komitetas turėjo galvoje apskričių bajorijos

vadų žinias, jog rugių sėjama nuo 8 iki 10 ketvirtainių dešimtinei ir jog valstybinių ūkių liustracijai nustatyta pasėlio norma siekia iki 8 ketvirtainių.

2. Dirvų ir pievų vidutinis derlius pagal bajorijos vadų surinktus duomenis apskritimis yra toks:

Apskritys	Žiemkenčių javų derliaus vidurkis 1 dešimtinei neatskaitant sėklos			Nuo dešimtinės šienaujamosios gaunama				
				Pievose			Pelkėse	
	Geros	Vidutinės	Menkos	Geros	Vidutinės	Menkos	Vidutinės	Menkos
Kauno				70	60	45		
Ukmergės				65	55	45		45
Raseinių	7	6	4	70	60	50	50	
Šiaulių				70	55	45		35
Panevėžio				70	60	50		40
Telšių	6	4	3	60	50	45	45	35
Zarasų				65	60	50	50	

3. Vidutinės kainos: a) rugių — Kauno, Raseinių, Šiaulių, Panevėžio ir Telšių apskrityse po 3 rub. 30 kap. sidabru, o likusiose Ukmergės ir Zarasų apskrityse po 2 rub. 10 kap.; b) šieno visose apskrityse už 1 pūdą pievų po 10, o pelkių po 7 kap. sidabru. Rugių kainos nustatytos pagal bajorijos vadų praneštas aukščiausias kainas ir liustracines kainas, nuo 2 rub. 85 kap. iki 3 rub. už ketvirtį. Vasarojaus laukų pajamos nustatytos lygios su žieminių. Pajamos nuo daržų ir sodybų dešimtinės įvertintos lygiomis su pajamomis nuo geriausios ariamosios žemės, būtent 28 rub. 87½ kapeikos.

Pasirėmęs šiais duomenimis, komitetas nustatė pagal inventorius bendras pajamas nuo valstiečiams skirtos žemės, neatskaičius sėklos, atskaitydamas iš jų dvarininko naudai ⅓ nuo ariamosios ir menkos šienaujamosios žemės ir ½ nuo geros ir vidutinės šienaujamosios...

Darbo diena komiteto įvertinta šiuo būdu: apskaičiavimui imta 8 žmonių įvairios lyties valstiečio šeima, kurioje numatyta 4 darbininkai, t. y. ūkininkas, jo žmona, bernas ir merga, ir 4 nedarbingi žmonės, tai yra nepilnamečiai arba susenę.

Vienam vyriškos lyties darbininkui išlaikyti nustatyta metams:

Rugių 2 ketvirčiai po 3 rb. 30 k.	8 rb. 25 k.
Vasarinių grūdų kruopoms 4 ketvirtainės po 25 k. . .	1 rb. —
Druskos 4 gorčiai po 15 k.	— 60 k.
Uždaro už	2 rb. 75 k.
Iš viso	12 rb. 60 k.

Moters išlaikymui nustatyta ¼ mažiau kaip vyrui, taigi 9 rb. 45 k., o 2 nedarbingų žmonių išlaikymas įvertintas 1½ moters išlaikymo.

Todėl 2 darbininkams visos išlaidos sudaro	25 rb. 20 k.
2 darbininkėms	18 rb. 90 k.
4 nedarbingiems	28 rb. 35 k.

Be to, jų bendram išlaikymui:

bulvių 8 ketvirčiai	5 rb. 60 k.
daržovių už	5 rb. —
degtinės už	4 rb. —
mėsos už	4 rb. 45 k.
Drabužių kiekvienam suaugusiam po 4 rb., o nepilnamečiams 1 rb. 50 k.	22 rb. —
Įvairiems ūkiniams padargams, kaip antai: kirviui, piautuvui, dalgiui ir kita	4 rb. 50 k.
Mokesčiams ir kitiems valstybiniams reikalams . . .	14 rb. —
Iš viso	132 rb. sid.

Skaičiuojant per metus kiekvienam darbininkui ir darbininkei, atskaičius 90 švenčių ir poilsio dienų, po 275 darbo dienas, gauname kalbamos 4 darbininkų šeimos iš viso 1 100 darbo dienų.

Padalijus šeimai išlaikyti reikalingąją sumą iš darbo dienų skaičiaus, gaunama darbo dienos pėsčiomis vertė 12 kap. sid. Diena su arkliu įvertinta pagal visuotinį krašto paprotį, kaip tai paaiškino komitetas, $1^1/_2$ karto pėsčios dienos, būtent 18 kap. sid.

Priklausančioms nuo valstiečiams skirtų žemių dvarininkui pajamoms apmokėti komitetas nustatė: prie pagrindinių prievolių priskaityti lažo ir gvoltų darbus ir, be to, daiktines rinkliavas šių dalykų: rugių, miežių, avižų, linų ir kanapių sėmenų, linų pluošto, lininių sruogų, šieno, šiaudų ir avižų.

O už valstiečiams duodamas pridėtines naudas, kaip antai: ganyklas, mišką ir dvarininko rūpinimąsi, paskirtos šios pridėtinės prievolės: statybos dienos, sargyba ir patarnavimai daržuose, prie gyvulių bei paukščių, verpimas iš dvarininko medžiagos, pastočių prievolė, naktinė sargyba ir (smulkios) duoklės. Iš šių prievolių sargyba ir patarnavimai įskaitomi į darbo dienas. Kai dėl verpimo iš dvarininko medžiagos nustatyta, kad suverpimui 1 svaro šukuotų linų, 5 svarų pašukų, 10 svarų pakulų ir 4 svarų avių vilnų reikia vienodo darbo ir kad reikalavimas nuo kiemo suverpti 3 svarus šukuotų linų, arba 15 svarų pašukų, arba 30 svarų pakulų, arba 12 svarų vilnų negali būti laikomas apsunkinamu, dėl to komiteto ir yra leistas. Pagal tuos pat inventorius, kuriuose verpalų kiekis nebuvo nurodytas, bet buvo reikalaujama tam darbui skirti darbo dienas, komitetas pagal atitinkamą verpalų ir vilnos kiekį nustatė nuo kiemo 15 žiemos darbo dienų pėsčiomis.

Pastotinė prievolė leidžiama ne toliau kaip 250 varstų ir neįskaitant į lažo dienas su arkliu, inventoriuose nurodyta į prekybos vietas ir į svarbiausius realizavimo punktus. Dvaruose, kurie 200 varstų atstumo nuo realizavimo punkto, leidžiama panaudoti valstiečių pastotes ne daugiau kaip 1 kartą per metus, o dvaruose, kurie yra 100 varstų atstumo, ne daugiau, kaip 2 kartus. Krovinių svoris nustatomas 1 arkliui ne daugiau kaip 20, o porai arklių ne daugiau kaip 30 pūdų. Už pravažiavimą tokios pastotės, kuri neįskaityta į lažo dienas, skaitoma 3 kap. už kiekvieną varstą kelio ten ir atgal. Tokiu būdu, jei pagal inventorių yra nustatyta nuo kiemo viena pastotė 200 varstų, tai šios prievolės vertė bus 6 rubliai. Be to, pastotes siųsti leidžiama įskaitant į lažo dienas. Dėl šių pastočių nustatyta, kad už kiekvienus pravažiuotus 20 varstų su kroviniu ir 25 varstų be krovinio įskaitoma 1 lažo diena su arkliu. Naktinė sargyba skiriama nuo kiemo iš eilės ir ne dažniau, kaip iš 9-os į 10-tą dieną.

Duoklėmis laikomos: žąsys, vištos, kiaušiniai, įvairios rūšies uogos, grybai, riešutai ir apyniai...

Tvirtinant inventorius tų smulkių dvarelių, kuriuose neaprūpinti žeme valstiečiai buvo laikomi iš dalies dvariškiais valdytojų patarnavimams ir iš dalies užsiimančiais padieniniais darbais arba amatais, komitetas nustatė, kad valdytojai privalo jų kieme esantiems duoti priderамą išlaikymą ir drabužius, piniginį atlyginimą nuo 4 iki 6 rublių metams ir mokėti už juos valstybines ir visuomenines prievoles. Dėl tų gi valstiečių, kurie dirba pas pašaliečius, komitetas, sutinkamai su taisyklėmis dėl bobilių, nustatė, kad šie valstiečiai privalo mokėti valdytojui per metus arba 8% nuo jų gaunamo užmokesčio arba atidirbti 24 darbo dienas pėsčiomis.

Kai dėl dvariškių žmonių, esančių smulkiuose dvareliuose, išlaikymo ir atlyginimo sąlygų, tai inventoriniai komitetai nenustatė taisyklių tiek tuo reikalu, tiek ir dėl esamo dvarininkų papročio imti valstiečius bernais darbams palivarkuose.

(Rus. — I MRK, II per., 4 p. 27—33)

519. 1845 m. balandžio mėn. 11 d. Dvarininkų piktnaudžiavimas sudarant privalomuosius inventorius.

Iš Vidaus reikalų ministerijos Ūkinio departamento įsakymo.

... 1. Kai kurie dvarininkai tyčia parodo didesnį dvariškių žmonių skaičių, kad nereikėtų jiems išskirti žemės.

2. Senuose ir naujuose inventoriuose parodo suklastotus žemės plotus ir kokybę, derliaus kiekius, lažinių ir činšinių dienų skaičius, tai yra vis daugiau, kaip iki šiol buvo, turėdami galvoje, kad jei ir įvyktų bet kuris sumažinimas, tai liekana vis dar bus žymi, tuo būdu dvarininkai, kurie iki šiol yra turėję iš valstiečių per savaitę 4, 6, 9 arba 12 darbo dienų, inventoriuose parodė 6, 9, 12, 15 ir 18 dienų, o komitetai paskiria 6, 9, 12 arba 15 dienų, ir tuo būdu išeina, kad valstiečiai apsunkinami žymiai daugiau kaip iki šiol. Taip pat suklastotai parodomi ir piniginiai mokėjimai ir nustatoma darbo dienos vertė: darbo dienos vertę stengiasi nustatyti kiek galint žemesnę, o pajamas iš žemės aukštas, kad tuo būdu užkrautų valstiečiams didesnį skaičių dirbamų lažo dienų.

3. Gubernijų komitetai visai netikrina dvarininkų parodymų dėl inventorių ir visam kam besąlygiškai tiki.

4. Nors ir įsakyta, komitetuose ištaisius inventorius, pateikti juos tvirtinti, o paskui pavesti juos vykdyti 6 metus, tačiau, priešingai tam, dvarininkų pasiūlomi inventoriai numatyta, neištaisius ir nepateikus komitetams tvirtinti, leisti juos vykdyti...

Be to, kas viršuje išdėstyta, dar gaunama žinių, kad daugelyje dvarų, ypač smulkiųjų, iš visos dvarininkų žemės valstiečiams išskiriama nuo $^1/_3$ iki $^2/_5$ ir net iki $^1/_4$, paskirstant ta pat proporcija ir darbo laiką tarp dvarininkų ir valstiečių, ir kad nepriklausomai nuo šios priežasties valstiečiai nuskursta: a) dėl dvarininkų reikalavimų nenumatytų duoklių ir mokesčių, kurių negavę, dvarininkai leidžia sau pasiimti iš valstiečių gyvulius ir visokį turtą; b) dėl gabenimo produktų į perdaug tolimas vietas; c) dėl valstiečių atidavimo į žemių ir kitokius

darbus, dėl ko sumažėja darbininkų skaičius namų ūkiui; d) dėl žiaurių už nusižengimus bausmių, kurias vykdo ne tik dvarininkai, bet ir ekonomai; e) dėl dvarų išnuomojimo tiksliai nenustatant nuomininko teisių ir, be to, trumpam laikui, kartais trunkančiam ne ilgiau, kaip vienerius metus.

(Rus. — VCA Ggk 1844 m., b. 1534, II d. l. 66—67)

520. 1845—1850 m. Dvarininko Karpio laisvųjų žmonių priešinimasis.

a) Laisvųjų žmonių atsisakymas vykdyti lažo prievoles.

Iš dvar. Karpio skundo Panevėžio žemės teismui ir valstiečių įgaliotinio baj. T. Solomino skundo išdėstymo teismo rašte.

...Joniškėlio dvaro valdyba davė liepos 2 dieną tam pačiam žemės teismui prašymą, nusiskųsdama Klovainių, Linkaučių ir Liesų dvarų valstiečiais, kurie visai atsisako klausyti ir atlikti natūrines prievoles ir grasina mirtinai primušti prievaizdas, vaitus ir kitus vyresnybės žmones, prašė juos ir kitus neklusniuosius valstiečius pavyzdingai nubausti, imtis griežčiausių priemonių jiems priversti prideramai klausyti dvaro valdžios ir atlikti iš jų priklausomą natūrinę prievolę. Tuojau po to zemskinis ispravnikas to paties liepos mėn. 10 d. raštu Nr. 1119 atsiuntė valstybės patarėjo Karpio įgaliotinio bajoro Šenžerio ir valstiečių Pranciškaus Zakarevičiaus ir Kazimiero Meteliūno pranešimus su jų parodymais ir išvados aktu, kuriuo siūloma šiam teismui, pagal Įstatymų rinkinio 11 t. 2488 str., 1842 m. leid., padaryti atitinkantį įstatymus nutarimą. Be to, pranešė, kad pagal tą patį straipsnį neklusniesiems valstiečiams numalšinti ir blogoms pasekmėms išvengti pasiųsta egzekucija, susidedanti iš be termino paleistų kareivių, vietos pristovui ir Linkaučių tūkstantininkui vadovaujant, ir žemės teismas pagal 1845 m. liepos mėn. 11 dienos rezoliuciją nutarė: sudarius laikiną šio teismo skyrių, kuris turi susidėti iš ispravniko, apskrities bylų vedėjo ir II nuovados pristovo Dobžinskio, nusiunčiant visus gautus šioje byloje raštus ir valstiečius Zakarevičių ir Moteliūną pas zemskinį ispravniką, jie ir buvo pasiųsti to paties liepos mėn. 12 dieną, — prašyti, kad jis tuojau išvyktų į vietą bruzdančių valstiečių numalšinti ir taip pat grąžinti visiškam klusnumui teisėtai valdžiai imtis visų priemonių, nurodytų įst. 11 t. 2488 str., 1842 m. leid., o tuo tarpu, padarius stropiausią tardymą, rūpinantis būtinai išaiškinti nusikaltusius kiršinant ir kurstant bei neklusnumo vadeivas, ir po to visą bylą su nusikaltusiais pristatyti žemės teismui tolimesniems patvarkymams...

Bajoras Tadas Solominas prašymais, pateiktais Panevėžio apskrities teismui, žemės teismui ir p. generalgubernatoriui, tarp kitko paaiškino: jog laisvieji žmonės, gyvenantieji dvarininko Karpio žemėje, paduotais skundais prašė tiktai leidimo persikelti į valdinę žemę, o Karpis, priešindamasis tam, prasimanė sukilimą, maištą ir kurstymą, ir todėl daugeliui buvo padaryta sunki skriauda, jų tarpe ir jisai, prašytojas, buvo kamuojamas nereikalinga sunkia kalėjimo bausme. Be to, kiekvienam yra žinoma, jog dvarininkas Karpis, gavęs valdyti Joniškėlio dvarą ir jo žemėje įkurdintus žmones, panaikindamas ūkininkų sodybas ir pastatydamas jų vietoje 40 palivarkų, tų sodybų šeimininkus nuskurdino. Ir pagaliau, jog tardytojai šioje byloje tardo šališkai ir vienpusiškai, o iš jų Panevėžio zemskinis ispravnikas, prieš duodamas klausimus, koliodamas jį,

prašytoją, labiausiai įžeidžiamais žodžiais, grasino ištremti į Sibirą — tad prašė paleisti jį iš arešto, kadangi kalėjimas bajorui yra sunki bausmė, juo labiau, jog jisai esąs nekaltas dvarininko Karpio valstiečių kurstymu, o tuos, kurie nusikalto jį nereikalingai kamavę, patraukti teisėtai atsakomybei...

(Rus. — VUB f. 174 p. 199—200)

b) 1849 m. birželio mėn. 23 d. Dvarininko Karpio primestos laisviesiems žmonėms sunkios prievolės, žymiai viršijančios inventoriaus normas.

Iš Vidaus reikalų ministro rašto Vilniaus generalgubernatoriui.

Jūsų ekscelencijos praėjusio kovo mėn. 12 d. (Nr. 74) praneštas man žinias dėl prievolių, nustatytų dvarininko Karpio sudarytoje sutartyje su laisvuoju žmogum Bartašiūnu, aš perdaviau iššiūrėti imperatoriaus įsteigtam prie man įtikėtosios ministerijos liustraciniam komitetui, kuris, sulyginęs jas su jo turimais šiuo reikalu duomenimis, randa, kad nors pagal Kauno gubernijos vyresnybės aiškinimą sutartyje nurodytos prievolės, palyginti su inventoriaus nustatytomis, dvarininko esančios sumažintos 114 dienų, tačiau reikalinga pastebėti, kad gubernatoriaus pateiktieji duomenys, kurie buvo imti pagrindu valstiečių žemėms įkainoti, pasirodo netikslūs, būtent: rugių pasėlis $9^1/_2$ ketvirtainės dešimtinei ir derliaus 8 grūdas, — tuo tarpu paprastai pasėjama ne daugiau kaip 8 ketvirtainės dešimtinei[1], o vidutinis valstiečių žemės derlius, ją paprastai įdirbant, reikiamai neįtręšus, neviršija 5 grūdo, atskaičius sėklą. Šiais duomenimis gaunamas šitoks apskaičiavimas:

Iš 6 dešimtinių ariamos žemės žiemkenčių pasėlio, skaitant už rugius po 3 rb. 30 k. už ketvirtį	99 rb.
Už vasarojaus grūdus tiek pat	99 rb.
Už $1^1/_3$ dešimtinės sodybinės žemės lygiai su ariamąja . . .	22 rb.
Iš šienaujamų gerų pievų 2 dešimtinių, pripiaunant 70 pūdų nuo dešimtinės ir skaitant po 10 kap. už pūdą, gaunama 14 rb., nuo $5^1/_4$ dešimtinės vidutinių pievų po 60 pūdų gaunama 32 rb.	46 rb.
Iš viso	266 rb.

Skaitant dvarininkų naudai sodybinės, ariamosios ir vidutinės šienaujamos žemės $^1/_3$, o geros šienaujamos pievos $^1/_2$ visų pajamų, iš viso Bartašiūno sklypo priklauso... 91 rb. $66^1/_2$ kap., — mažiau, negu apskaičiuota pagal inventorių, 53 rubliais 82 kap. ir mažiau už Bartašiūno sutarties prievolių įkainojimą 16 rb. $54^1/_3$ kap.

Pagal inventorių apskaičiuota, be pagrindinių prievolių, dar papildomųjų 18 rb. 28 kap. sumai, bet tos prievolės neturėtų būti laikomos už ypatingas naudas, nes ganyklos ir miško medžiaga, už kurias jos nustatomos, priklauso prie būtinų ūkio dalykų ir niekas iš laisvųjų žemės nuomininkų už jas atskirai nemoka....

(Rus. — VCA Ggk 1849 m., b. 156 l. 28—31)

---

[1] Šiame rašte didžiausias pasėlis rugių 3 pūrai dešimtinei (1,5 margo), o kadangi lietuviški gorčiai mažesni už valdiškuosius, tai tie 3 pūrai, sudarą 72 lietuviškus gorčius, prilygsta valdiškam ketvirčiui 64 gorčių. — *Prierašas rašte.*

c) 1850 m. vasario mėn. 14 d. Teismo nuosprendis dėl dvarininko Karpio laisvųjų žmonių priešinimosi.

Iš Minsko baudžiamojo teismo nuosprendžio.

a. Ginčo pradžia

Panevėžio apskrities dvarininkas Ignas Karpis 1808 m. vasario 29 d. testamentu paliko savo dvarus savo broliui Eustachui Karpiui, visus gi gyvenančius tuose dvaruose valstiečius atleido iš baudžiavos. Šiam testamentui įvykdyti dėl valstiečių atleidimo be žemės buvo gauta 1810 m. balandžio m. 24 d. caro patvirtinta Valstybės tarybos nuomonė, pagal kurią, tarp kitko, minėtiems valstiečiams buvo leidžiama arba išsikelti iš Karpio įpėdinio žemių, arba likti jose ypatingoje gubernijos vyresnybės priežiūroje, mokėti činšą ir atlikti prievoles pagal abipusiškai gera valia susitartas sąlygas, valdžios gi mokesčius ir rekrūtinę prievolę šie valstiečiai turi atlikti lygiai su kitais nuo tų pačių kaimų, kur jie yra revizijos įrašyti. Dėl kilusių pradedant 1817 m. savitarpinių pretenzijų tarp dvarininko Karpio ir Naujamiesčio valstiečių byla buvo sprendžiama Valdančiojo senato, kuris 1832 m. balandžio mėn. 30 d. įsaku Nr. 847 pavedė vietos vyresnybei paraginti tuos valstiečius gera valia sudaryti su žemės savininku kontraktus prievolėms atlikti arba činšui mokėti už žemę, gi dėl savitarpinių dvarininko Karpio ir valstiečių pretenzijų pavedama jiems išsiaiškinti reikalą civiliniame teisme. Bet ir gavus šį įsaką, reikalingi kontraktai tarp žemės savininko ir gyvenančių joje valstiečių nebuvo sudaryti, o valstiečiai atlikdavo prievoles tiek zemskines, tiek ir dvarininkui ir taip pat mokėdavo mokesčius ir dvarininkui činšus savo pačių kaimų nutarimais. Vėliau, 1845 m. balandžio mėnesį, pasireiškė bendras minėtų valstiečių neklusnumas dvarininko Karpio ūkvedžiams ir imta vengti atlikti prideramas iš jų žemės savininkui prievoles...

b. Nuosprendžio tekstas

1) Kauno gubernijos Panevėžio valsčiaus bajorą Tadą Solominą... už gyvenančių dvarininko Karpio žemėje laisvųjų žmonių kurstymą būti neklusniems ir už įžeidimą posėdininko Skausgirdo, Įstatymų rinkinio 156, 290 ir 309 str., ištremti į Tomsko guberniją, atėmus visas ypatingąsias asmens ir pagal luomą priklausančias teises ir privilegijas. 2) Bajorą Erazmą Kosarskį 52 metų dėl gavimo iš valstiečių pinigų laikyti labai įtariamą, o už melagingą tardymo metu parodymą, kad esą jis nebuvęs Milanių kaime, kur susirinkdavo gyvenantieji dvarininko Karpio žemėje valstiečiai, kai tuo tarpu jo buvimas tenai yra nustatytas prisaikintų 6 to kaimo valstiečių parodymais, Bausmių statuto 1169 str. nubausti areštu 3 mėnesiams. 3) Valstietį Juozą Bernardicką 74 m. už melagingus prieštaraujančius tardymo metu parodymus tuo pačiu 1169 str., nubausti areštu vienam mėnesiui. 4) Valstietį Juozą Pyragį 29 m., nusikaltusį pasipriešinus ir grasinus policijos valdžiai, kursčius kitus valstiečius kelti riaušes, rinkus iš jų pinigus ir pasislėpus iš tėviškės, jam pačiam prisipažinus, Bausmių statuto 290, 293 ir 156 str., atėmus visas ypatingąsias tiek asmens, tiek ir pagal luomą priklausančias teises ir privilegijas, nubausti 70 smūgių rykščių ir atiduoti į civilinės žinybos taisomąsias areštantų kuopas 4 metams, o jei netiktų ar jei kuopose nepakaktų vietos — uždaryti darbo namuose arba miesto kalėjime, imant

sunkiausiems šioje suėmimo vietoje nustatytiems darbams, 6 metams, o išėjus šiam terminui, atiduoti, Statuto 51 str., 4 metams ypatingai vietos policijos priežiūrai. 5) Valstietį Antaną Kriščiūną 27 m., nusikaltusį mušus per ranką tūkstantininkui, jam pačiam prisipažinus, Statuto 293 str., atėmus visas, tiek asmens, tiek ir pagal luomą priklausančias teises ir privilegijas, nubausti 65 smūgiais rykščių ir atiduoti į civilinės žinybos taisomąsias areštantų kuopas 3 metams, o jei netiktų darbams šiose kuopose arba jei jose nebūtų pakankamai vietos, laikyti darbo namuose arba miesto kalėjime 4 metus ir 6 mėnesius, o šiam terminui išėjus atiduoti ypatingai vietos policijos priežiūrai 4 metams. 6) Valstiečius Igną Aperavičių 25 m., Antaną Aperavičių 31 metų, Tamošių Bajoriūną 58 m. ir Adomą Lindę 33 m., nusikaltusius pasipriešinus ir grasinus vietos policijos valdžiai, Bausmių statuto 293 str., atėmus visas ypatingąsias tiek asmens, tiek ir pagal luomą priklausančias teises ir privilegijas, nubausti 60 smūgių rykščių ir atiduoti į civilinės žinybos taisomąsias areštantų kuopas 2 metams, o jei netiktų arba jei šiose kuopose nebūtų pakankamai vietos, laikyti darbo namuose arba ypatingame civilinio kalėjimo skyriuje, naudojant sunkiausiems šioje suėmimo vietoje nustatytiems darbams 3 metus, o šiam terminui išėjus, atiduoti ypatingai vietos policijos priežiūrai 4 metams. 7) Valstiečius Felicijoną Mockevičių 40 m., Dominiką Krisčiūną 52 m., Juozą Šležį 62 m. ir Pranciškų Dulkį 47 metų, nusikaltusius, jų pačių prisipažinimu ir iš bylos aplinkybių, kursčius ir veiksmingiau dalyvavus riaušėse, Statuto 290 str., atėmus kai kurias ypatingąsias teises ir privilegijas, pažymėtas Statuto 53 str., atsižvelgiant į jų pačių prisipažinimą teisme, nubausti lengvesniu straipsnyje pažymėtos bausmės laipsniu, būtent laikymo tramdomuose namuose metus vietoje, taikant Statuto 86 str. — 60 smūgių rykščių. 8) Valstietį Juozą, Jono s., Šlevą 30 m., Juozą, Tomo s., Antanaitį 34 m., Joną, Stasio s., Daunorą 24 m., Nikodemą, Šimo s., Jakonį 29 m., nusikaltusius, kaip jie patys prisipažino, slapsčiusis nuo dvarininko Karpio dvaro vyresnybės iš baimės, kad nebūtų paimti į rekrūtus, nubausti, taikant Statuto 557 ir 558 str. str., kiekvieną po 40 smūgių rykščių. 9) Žydą karaimą Lapatą 66 m. ir Napoleoną Montvilą 40 m., neįrodžius, kad jie kurstė valstiečius kelti riaušes, pagal Įst. rinkinio XV t. Baudž. 1169 str. palikti šioje byloje laisvus. 11) Kadangi iš 17 suimtų šioje byloje rūmai yra nubaudę tiktai 4, būtent Tadą Solominą, Juozą Pyragį, Adomą Lindę ir Antaną Aperavičių tokiomis bausmėmis, kurios pagal Įst. rinkinio 15 t. Baudž. 1009 str. tęsinio bylos nagrinėjimo metu numato kalėjimą, tat minėtus 4 suimtuosius palikti kalėjime ligi šią bylą išsprendžiant; likusius 13 žmonių, paleidus juos, atiduoti, to paties dvarininko valstiečiams už juos laidavus, vietos policijai ypatingai priežiūrai ir tuo reikalu persiųsti juos į Kauno gubernijos valdybą jos žiniai, panaudojant vietinę sargybą, apie ką Minsko policijai nusiųsti įsaką ir pranešti minėtajai valdybai. Kadangi valstiečiai Antanas Krisčiūnas, Ignas Aperavičius ir Tamošius Bajoriūnas, esantieji laisvėje, rūmų yra nubausti tokiomis bausmėmis, kurios numato kalėjimą bylos nagrinėjimo metu, tat pranešti Kauno gubernijos valdybai, kad šiuos valstiečius nedelsdama suimtų ir persiųstų juos į Minsko kalėjimą. 12) Tardytojams sunaudotus šioje byloje kelionpinigius, kiek jų buvo sunaudota, išieškoti iš šioje byloje pripažintų nusikaltusiais ir nubaustų, o jei jie būtų beturčiai, tai iš visos gyvenančių dvarininko Karpio žemėse valstiečių seniūnijos; ir 13) kadangi sprendžiant šią didelę ir sudėtingą bylą nepastebėta vilkinimo teismo

įstaigų, tat niekas už tai nėra traukiamas atsakomybėn. Šį nuosprendį kartu su byla pasiųsti p. gubernijos viršininkui, kad einant Įstatymų rinkinio 15 t. 1290 str. 6-to papildymo ir 1297 str. 4 p. ir to paties 15 t. 1295 str. pateiktų Valdančiajam senatui.

(Rus. — VUB f. 174 p. 341—343 ir 366—374)

521. 1845 m. spalio mėn. 11 d. Surviliškio dvaro, Ukmergės apskr., valstiečių skundas generalgubernatoriui prieš dvaro nuomininką dėl nuskurdinimo ir žiauraus su jais elgesio.

Varginga ir tikrai nelaiminga mūsų būklė verčia mus, prašytojus, kreiptis į jūsų aukštos ekscelencijos apsaugą ir globą, išdėstant visas mūsų gyvenimo aplinkybes, su ašaromis ieškoti teisybės šiam reikale:

Kauno gubernijos, Ukmergės apskrities, nuominis valdytojas Mikuličius, laikydamas Surviliškio dvarą su kitais šiam dvarui priklausančiais kaimais, vos pradėjęs nuomininku valdyti, ėmė engti bendrai visus valstiečius, darydamas visokias priešingas įstatymams priespaudas, kuriomis jis mus įstūmė į galutinį skurdą taip, jog dabar iš pasiturinčios padėties atsidūrėme tokiame varge, kad nebeturime savo visai šeimai kasdieninės duonos. Aukščiau paminėtasis nuominis valdytojas Mikuličius dėl savo gobšumo ir norėdamas ūmai pralobti, savavaliaudamas, uždėjo mums sutartyje nenumatytą duoklę, kurios mes dar niekuomet nesame davę, tai yra: sugrobė nuo trobos linų po 6 pūdus ir 30 svarų, sėmenų po 50 gorčių ir po 2 vištas, o, be to, dar sugrobė gyvulius, kiaules ir kitą kilnojamąjį turtą, kurį pardavinėja ir sau sunaudoja, tuo iki galo nuskurdino ne tik mus, prašytojus, bet ir likusias 15 trobų. Kurtinių, Debeikių, Meldučių ir kiti kaimai dėl šitokio jo elgesio nebeteko kasdieninio maisto.

Šie Mikuličiaus veiksmai privertė mus skųstis iš pradžių Ukmergės žemės teismui ir net 3 kartus p. Kauno gubernijos viršininkui, kurio patvarkymu nors buvo rezoliucijų, kad mus apsaugotų nuo tolimesnių arendinio valdytojo Mikuličiaus priespaudų, tačiau jos galutinai nevykdomos. Tai sukėlė Mikuličiaus sieloje kerštą mums iki tokio laipsnio, jog jis pasistengė per to paties dvaro dvarininkę visus tuos, kurie buvo padavę prieš jį skundus, atiduoti karo tarnybon, o Jurgis Srubas už prašymo padavimą buvo nubaustas 100 rykščių smūgių. Be grobimų, mes turime kęsti ir jo žiaurų elgesį su mumis... Suminėtieji grobimai ir duoklės, Mikuličiaus išgalvoti, gali įstumti kiekvieną valstietį į čia neaprašomą pražūtį. Mes, prašytojai, atliekame visus dvaro vadovybės įpareigojimus, pakankamai žinodami, kad neklusnumas turi blogų pasekmių, tačiau tai, kad Mikuličius atėmė mūsų turtą be jokios iš mūsų pusės priežasties, įstūmė mus į skurdą, leidžia mums apsunkinti jūsų aukštąją ekscelenciją ir prašyti: 1) apsaugoti mus nuo jo, Mikuličiaus, tolimesnių priespaudų; 2) išaiškinti tardymu vietoje mūsų turto grobimą ir grąžinti jį mums, prašytojams, ir, pagaliau, kadangi šis reikalas pagal aplinkybes yra svarbus, komandiruoti nuo savęs kaltininko sąskaita ypatingiems reikalams valdininką, dalyvaujant žandarų karininkui, tam, kad padarytų tardymą ir grąžintų Mikuličiaus užgrobtąjį mūsų turtą, patraukiant jį atsakomybėn pagal įstatymus, ir tuo būdu jūsų aukštoji ekscelencija atstatytumėt teisingumo kelią.

(Rus. — VCA Ggk 1845 m., b. 1359 l. 3—4)

522. 1846 m. lapkričio mėn. 25 d. Juozapavo dvaro, Telšių apskr., valstiečių judėjimas.

Iš Kauno gubernatoriaus pranešimo.

...Telšių Juozapavo dvaro valstiečių nusiskundimai yra šie: 1) kad jie be saiko apsunkinami lažu ir įvairiomis dvarui prievolėmis, padidėjusiomis daugiausia dėl to, jog dvaro administracija įkūrusi keletą naujų palivarkų tose vietose, kuriose pirma yra buvusios valstiečių sodybos, ir kad jų mokamojo činšo ir kitų rinkliavų dydis neatitinkąs jiems paskirto žemės ploto; 2) kad nors valstiečiai visuomet atiduoda į kaimo atsargos magaziną nustatytąją pyliavą, bet dvaro administracija šiuos grūdus suvartojanti savo naudai, taip, kad magazinas visuomet būna tuščias, o be to, pyliavos reikalaujamos nuo žmogaus ne tik vyriškosios, bet ir moteriškosios lyties; 3) kad iš valstiečių išieškomomis rinkliavomis padengiamos valdytojo skolos ir 4) kad nors valstiečiai kreipėsi skųsdamiesi dėl visa to į Telšių žandarų karininką, bet šis juos nusiuntęs pas Telšių zemskinį ispravniką, kurio paliepimu prašytojai buvę nubausti, o vienas jų, Juozas Gareckas, nusiųstas į Kauną atiduoti į rekrūtus...

...Kai dėl valstiečiams paskirtos žemės, pasirodė, kad ten, kur valstiečiai apklausimo metu parodė bendrą jos plotą, ten jis atitinka inventoriuje pažymėtąjį kiekį, o ten, kur valstiečiai paaiškina apie pasėlio kiekį valstiečio duboje, ten pastebimas skirtumas su inventoriuje parodytu ariamosios žemės plotu. Šis skirtumas rastas pas 26 ūkininkus, o, be to, 4 valstiečiai jiems paskirtų sklypų plotą parodo mažesnį, kaip inventoriuje.

Dėl šių samprotavimų inventorinė komisija, matydama iš duotų jai vadovautis taisyklių, kad teisė skirti žemę valstiečiams priklauso patiems valdytojams ir žemės kiekio parodymo inventoriuje tikrumas paliktas jų atsakomybei, lapkričio mėn. 14 d. nutarimu nusprendė: Juozapavo dvaro inventoriuje parodytą valstiečiams paskirtosios žemės plotą imti pagrindu, nustatant jų prievoles valdytojui, o kadangi tardymo metu kai kurie valstiečiai parodė, kad jie turi mažesnį žemės plotą, kaip yra nurodyta inventoriuje, tai įpareigoti bajorijos vadą ir zemskinį ispravniką laiku nusiųsti patvarkymą dėl Juozapavo dvaro inventoriaus įvedimo ir kad jie vietoje patikrintų šį reikalą ir įpareigotų valdytoją palikti valstiečiams paimtą žemės plotą ir jam taikyti atitinkamas prievoles...

Pagaliau, dėl kai kurių valstiečių nubaudimo zemskinio ispravniko įsakymu, — kaip matyti iš esančio byloje Telšių žemės teismo šių metų rugpiūčio mėn. 16 d. protokolo nuorašo, Juozapavo dvaro administracija įskundė kai kuriuos valstiečius, kad jie išėję iš klusnumo ribų ir griežtai atsisakę atlikti dvarui nustatytąsias prievoles, todėl žemės teismas, remdamasis Bausmių statuto 1907—1908 straipsniais, nusprendė nubausti juos nuo 10 iki 25 smūgių rykščių, o po to, įteigęs jiems reikiamą dvaro valdžiai klusnumą, grąžino juos į gyvenvietes; — o valstietis Juozapas Gareckas iš tikrųjų buvo paimtas atiduoti į rekrūtus, bet paskui paleistas...

...Tardytojai, tirdami, kas yra rašęs valstiečiams skundą, nustatė, kad Telšių kalėjime yra laikomas suimtas, kaip neturįs rašytinio dokumento, besivadinąs bajoru Stanislovas Vainilavičius, kurio rankos rašysena pasirodė panaši į tą, kuria buvo rašytas prašymas jūsų ekscelencijai. Nors Vainilavičius ir neprisipažino, o valstiečiai tvirtino, kad jų prašymą rašęs kažkoks atsargos kareivis, du kartus praėjęs pro Telšius ir paskui iškeliavęs į Šiaulius, Raseinius ir Kauną, tačiau valstietis

Gareckas, parodęs, kad prašymą rašęs kažkoks jaunas raštininkas, buvo nuvestas į kalėjimą ir iš pirmo žvilgsnio 78 areštuotųjų tarpe atpažino Vainilavičių, be to, iš surinktų pasiteiravimų paaiškėjo, kad Vainilavičius melagingai vadinasi bajoru, kad jis yra dvarininko Stankevičiaus baudžiauninkas, žinomas savo blogu elgesiu, ir buvo baustas už laikrodžio pavogimą 50 rykščių smūgių.

Iš 10 valstiečių, kuriems buvo duotas įgaliojimas rūpintis šia byla, atkakliausieji pasirodė šie valstiečiai: Jonas Mitkus ir Antanas Stankus — pirmasis nenorėjo prisipažinti, iš ko yra gavęs Kauno inventorinio komiteto 1844 m. birželio mėn. 1 d. žurnalinio nutarimo nuorašą, kuriuo remdamiesi jie esą padavę skundą, o antrasis, apklausinėjamas dvasininkui įteigiant ir beklausydamas įstatymų apie dvarininkų valdžią aiškinimo, atsiliepė: «Jei man ir galvą kirstų, aš vis tiek ieškosiu teisybės, ir nors man teks kentėti, bet mes nesiliausime skundęsi». Dėl to tardytojai, sutinkamai su Įstatymų rink. 9 t. Luomų įst. 950 str., pripažindami Mitkų ir Stankų svarbiausiais kurstytojais, nusiuntė juos į Telšių miesto kalėjimą ir paprašė Telšių miesto gorodničių, kad laikytų juos, kaip ir Stanislovą Vainilavičių, iki pasibaigs byla, o bajorą Petrulevičių paliko policijos priežiūroje. Kai kurie valstiečiai tardymo metu pareiškė asmeninių pretenzijų į Juozapavo dvaro tarnautojus, bet šios pretenzijos nepatvirtintos jokiais įrodymais, o jų apkalbėtieji asmenys nebuvo apklausti.

Pranešdamas apie tai jūsų ekscelencijai, turiu garbę kuo nuolankiausiai pareikšti: 1) perdavęs minėtąją bylą Telšių apskrities teismui, aš jam įsakiau, kad jis, neliesdamas straipsnio dėl valstiečių prievolių, jų mokamojo činšo ir žemės dalinių, — kaip priklausoma nagrinėti inventoriniam komitetui, — iššiūrėtų visas kitas šios bylos aplinkybes ir, jei pasirodytų reikalinga, surinktų papildomus tikslesnius duomenis tardymu vietoje, duotų bylai tolesnę eigą nustatyta tvarka; 2) tuo tarpu aš nurodžiau Telšių žemės teismui paskelbti Juozapavo dvaro valstiečiams, kad valdytojas turi visišką teisę savo nuosavame dvare steigti palivarkus savo nuožiūra, kad jis turi galią atiminėti sodybas iš apsileidusių ir netvarkingai atliekančių dvarui priklausančias prievoles valstiečių ir perduoti jas kitiems, labiau patikimiems; kad visi valdytojai, tame skaičiuje ir Juozapavo dvaro valdytojai, patys pristatytų inventorius nuolatinėms valstiečių prievolėms dvarui nustatyti pagal jiems suteiktų žemės naudmenų dydį ir vertę, ir toksai inventorius su teisingai nustatytomis prievolėmis būsiąs greitu laiku patvirtintas, o kad iki tol jie griežtos bausmės grėsme privalo klausyti dvaro valdžios...

(Rus. — VCA Ggk 1846 m., b. 987 l.6—10)

523. 1847 m. gegužės mėn. 23 d. Nuostatai dėl vadinamųjų «laisvųjų» žmonių, gyvenančių valdytojų žemėse Vakarų gubernijose.

I skyrius

Apie laisvųjų žmonių teises ir pareigas

§ 1. Laisvieji žmonės, nenorintieji būti įrašyti miesčionių arba valstybinių valstiečių bendruomenėse, įsikurdami valdytojų žemėse, laikomi pastoviai apsigyvenusiais tuose dvaruose ir yra ypatingoje zemskinės policijos globoje ir gubernijos viršininko priežiūroje.

§ 2. Laisvųjų žmonių, įkurdintų valdytojų žemėse, reviziniai sąrašai turi būti rašomi atskiruose egzemplioriuose, skyrium nuo tai gyvenvietei priklausomų valstiečių.

§ 3. Laisvieji žmonės turi mokėti mokesčius, nustatytus pagal lentelę, pridėtąją prie Įst. Rink. V t. apie mokesčius 21 str. Už tvarkingą laisvųjų žmonių valstybinių mokesčių mokėjimą laiduoja valdytojas tos žemės, prie kurios tie žmonės įrašyti.

§ 4. Jie atlieka rekrūtinę prievolę pagal taisykles, visiems laisvos padėties žmonėms nustatomas, išdėstyta žemiau duodamų §§ 30—34 tvarka.

§ 5. Bendras natūrines prievoles, tenkančias dvarui, laisvieji žmonės privalo atlikti kartu su visais valstiečiais to dvaro, prie kurio jie prirašyti. Jie taip pat turi dalyvauti ir grūdų pyliavoje į kaimo atsargos magaziną; bet šiems grūdams turi būti vedama atskira apskaita.

§ 6. Laisvieji žmonės negali pasitraukti iš savo gyvenamosios vietos be žemės valdytojo žinios ir be įstatymo nustatyto dokumento, bilieto ar paso, gauto nuo jo ar jam tarpininkaujant.

II skyrius

Apie laisvųjų žmonių prirašymą prie valdytojų žemių

§ 7. Žmonėms, įskaitytiems į laisvųjų luomą prieš išleidžiant šiuos nuostatus, leidžiama įsirašyti ne tik prie dvarų, bet ir prie pirklių ir net prie mokesčius mokančių žmonių žemių, išskyrus priklausančias žydams.

§ 8. Minėtasis įrašymas netaikomas tiems žmonėms, kurie ateityje įstos į laisvųjų luomą; pastarieji turi įsirašyti į valstybinių valstiečių arba, jiems pageidaujant, į miesčionių bendruomenes bendrais pagrindais.

§ 9. Laisvųjų įrašymas prie privačių valdytojų žemių leidžiamas tik pagal jų tarpusavio rašytines sutartis, sudarytas einant žemiau duodamu §§ 11—22 pagrindu.

P a s t a b a. Dabar gyvenantieji valdytojų žemėse be sutarties ir norintieji jose likti turi sudaryti su žemės valdytojais sutartis per vienerius metus nuo šių nuostatų paskelbimo dienos; o iki šiol teisėtu būdu kai kurių valdytojų su laisvaisiais žmonėmis sudarytosios sutartys palieka galioje iki jose nurodyto termino.

§ 10. Nesudarius laiku sutarties tarp žemės valdytojo ir pas jį gyvenančių laisvųjų žmonių, jis privalo pranešti apie tai vietos policijai, kuri imasi reikiamų priemonių, kad šie žmonės arba sudarytų sutartis su kitais valdytojais arba pasirinktų kitą gyvenimo būdą.

§ 11. Laisvųjų žmonių sudaromose su žemių valdytojais sutartyse turi būti pakankamai aiškiai ir apibrėžtai išdėstytos visos abiejų pusių prisiimtos pareigos: iš valdytojo pusės dėl žemių, miškų ir kitų naudmenų, duodamų laisviesiems žmonėms naudotis, o iš pastarųjų pusės dėl jų atlikimo įvairių prievolių valdytojo naudai.

§ 12. Laisvųjų žmonių prievolės žemės valdytojo naudai gali būti trijų rūšių: a) piniginės arba činšas už žemę, b) daiktinės arba atlyginimas valdytojui žemės ūkio produktais ir c) asmeninės arba darbai valdytojo naudai.

§ 13. Piniginio mokėjimo (činšo) už naudojimąsi žeme, o taip pat atlyginimo žemės ūkio produktais dydis priklauso nuo susitariančių šalių abipusiškų sąlygų ir nustatomas pačioje sutartyje.

§ 14. Jei laisvieji žmonės patys apsiims atlikti ūkinius darbus žemės valdytojo naudai, tai tokios sutarties darbo apimtis negali viršyti inventoriuje nustatytos darbo normos.

§ 15. Tuo atveju, jei laisvieji žmonės netvarkingai moka valstybinius mokesčius bei prievoles ir valdytojui sutartus mokėjimus, pastarajam leidžiama zemskinės policijos pagalba atsilyginti nepriemokas tolesniuose straipsniuose nusakytomis priemonėmis.

§ 16. Jei, be kiemo ir laisviesiems žmonėms išskirto žemės sklypo, jie turi atskirą nekilnojamąjį, visiškoje jų nuosavybėje esantį turtą: trobesius, žemę, malūną ir t. t. ir gauna iš jo pajamų, tai jos imamos nepriemokai atlyginti.

§ 17. Trūkstant šių pajamų nepriemokai atlyginti arba neturint šitokio turto, parduodamas netvarkingo mokėtojo kilnojamasis turtas, išskyrus daiktus, reikalingus jo šeimai ir ūkiui, kaip antai: paprastieji drabužiai, naminiai indai, žemės ūkio padargai, reikalingas darbo gyvulių skaičius, sėkla pasėliams, duona ir kiti maisto produktai, reikalingi jam ir jo šeimai maitintis.

§ 18. Jei ir šiomis priemonėmis nepriemoka nebūtų atlyginta, tai netvarkingas mokėtojas skolai atlyginti imamas atidirbti valdytojui pagal įkainojimą, ne didesnį kaip inventoriuje nustatytas.

§ 19. Jei nepriemoka yra tokia didelė, kad negali būti atlyginama visomis aukščiau nurodytomis priemonėmis, tai jai atlyginti skiriamas parduoti nesumokėjusiojo nuosavas nekilnojamasis turtas ir patys jo pastatyti valdytojo žemėje trobesiai, išskyrus vieną, būtinai reikalingą gyvenimui ir ūkiui.

§ 20. Sutartys su valdytojų žemėse gyvenančiais laisvaisiais žmonėmis sudaromos ne trumpesniam kaip 6 metų ir ne ilgesniam kaip 12 metų laikui; jos surašomos paprastame popieriuje, pagal čia pridėtąją formą, ir pasirašomos susitariančiųjų šalių ir dviejų įstatymo reikalaujamų liudytojų.

§ 21. Minėtosios sutartys turi būti patvirtintos Zemskiniuose teismuose, kurie toliau turi žiūrėti tikslaus jų vykdymo.

§ 22. Sutartis palieka galioje, nors laisvųjų žmonių naudojama žemė kuriuo nors būdu pereitų kitam valdytojui; o laisviesiems žmonėms leidžiama perleisti savo teises ir pareigas pagal sutartį kitam asmeniui, bet tik žemės valdytojui sutikus.

§ 23. Kuriam nors laisvajam žmogui mirus, nepaliekant našlės ar kitų pilnamečių įpėdinių jo pareigoms pagal sutartį vykdyti, valdytojas turi teisę atiduoti jo sklypą naudotis kitam asmeniui; mažamečiai mirusiojo laisvojo žmogaus visiški našlaičiai atiduodami jo giminaičių globai, o jų nesant, paliekami valdytojo žemėje ir jo globoje ligi pilnų metų.

III skyrius
Apie laisvųjų žmonių perėjimą į kitas žemes ir į kitą padėtį

§ 24. Žemės valdytojai, taip pat laisvieji žmonės, nebenorėdami pratęsti ateičiai turimosios sutarties, turi vienas kitą įspėti raštu iš anksto, 1 metus iki sutarties termino, pranešdami apie tai zemskinei policijai.

§ 25. Jei prieš 1 metus iki termino nebūtų padarytas įspėjimas, o suėjus terminui sutartis nebūtų atnaujinta, tai neįspėjus valdytojui,

laisvieji žmonės lieka be kliūčių jų užimamoje žemėje ankstyvesnėmis sąlygomis, nuo valdytojo atsisakymo pareiškimo dar 1 ūkinius metus, skaitant juos nuo ateinančio balandžio mėnesio; tokiu pat būdu neįspėjus laisviesiems žmonėms, jie turi vykdyti buvusios sutarties pareigas tų pat 1-ų metų laiką.

§ 27. Persirašant laisviesiems valstiečiams kitur, leidžiama jiems sodybinius trobesius, pastatytus žemės valdytojui sutikus iš pačių laisvųjų žmonių pirktosios medžiagos, arba parduoti šiam valdytojui pagal pašalinių žmonių įvertinimą, arba nusikelti į kitą vietą.

§ 28. Lygiai taip pat atiduodama perrašomiems laisviesiems žmonėms priklausanti jiems atsargos grūdų (§ 5) dalis, jei jie nesutiktų gauti už ją atlyginimą pinigais pagal vietines kainas iš tos kaimo seniūnijos, kurią jie palieka.

§ 29. Laisvieji žmonės, sutarties su žemės valdytojais terminui pasibaigus, gali pereiti ir persirašyti į nuosavą žemę arba kitas žemes, arba pasirinkti kitą laisvą padėtį įstatymų nustatyta tvarka.

IV skyrius

Apie rekrūtinės prievolės atlikimo tvarką

§ 30. Laisvieji žmonės, gyvenantieji valdytojų žemėje, jei jų skaičius yra didesnis kaip 20 žmonių, kiekviename dvare sudaro atskiras rekrūtines apylinkes ir atlieka rekrūtinę prievolę pagal sistemą ir nustatytąsias eiles bendrųjų Rekrūtinių nuostatų (Įst. Rink. IV t. 57—136 str.) pagrindu.

§ 31. Laisvieji žmonės, kurių valdytojų žemėje gyvena ne daugiau kaip 20 žmonių, rekrūtinę prievolę atlieka pinigais.

§ 34. Bet kuriuo atveju laisvųjų žmonių rekrūtinių prievolių tvarkingu ir savalaikiu atlikimu tiesiogiai rūpintis įpareigojamas valdytojas tos žemės, prie kurios tie žmonės įrašyti zemskinei policijai dalyvaujant.

(Rus. — PSZR II leid. t. 22 Nr. 21242)

524. 1848 m. kovo mėn. 13 d. Kariuomenės paruošimas laukiamam sukilimui slopinti.

Iš II pėstininkų korpuso vado pranešimo generalgubernatoriui.

Vykdydamas jūsų ekscelencijos šios dienos raštu Nr. 668 pareikštą nuomonę dėl atsargumo priemonių, kurių dėl dabartinės padėties laikote reikalinga imtis gretimame su Prūsija krašte, aš šiandien estafete perdaviau šiuos patvarkymus:

1. Šliselburgo jėgerių pulko 1-jam batalionui įsakyta susitelkti glaudesniuose butuose, Telšių miesto apylinkėse, kur yra nuolatinė šio štabo būstinė.

2. To paties pulko 2-jam batalionui išvykti iš Skuodo m. į Rietavo m., kur taip pat apsigyventi glaudžiuose butuose. Šį punktą aš paminkau kaip centrinį, apimantį visą pasienio ruožą nuo Palangos iki Jurbarko, todėl ir Rietave išdėstytoji kariuomenė gali, reikalui esant, vienodu greitumu suskubti į visus punktus, kur bus reikalinga jos

pagalba, pasinaudojant daugeliu kelių, kurie iš ten išsišakoja įvairiomis kryptimis.

3. Tauragėje ir palei Jurbarką yra 3-jo ir 4-jo batalionų štabai ir Simbirsko jėgerių pulko 3-ji ir 4-ji karabinierių kuopos, einančios sargybą Lietuvos—Prūsijos pasienyje. Šiai kariuomenei įsakyta visuomet būti pasirengus reikalui esant susirinkti prie savo batalionų štabų. Kai dėl Raseinių m., tai prie ten esančio Simbirsko pulko štabo nuolat yra sargyboms eiti dvi kuopos, kurios dėl to yra krūvoje ir parengtos veikti pagal paskirtį. Be to, laikau pareiga pastebėti, kad aukščiau išdėstytieji patvarkymai padaryti atsižvelgiant į jūsų ekscelencijos mintį dėl Jurbarko, Tauragės, Telšių ir Raseinių pridengimo; bet drauge pačios kordono linijos stebėjimas nesusilpninamas, atitraukiant iš ten kariuomenę į įvairius jos sutelkimo punktus už jos.

Baigdamas turiu garbę nuolankiausiai prašyti jus, maloningasai pone, teiktis duoti įsakymą dėl paskyrimo Telšiuose ir Raseiniuose būstinių tam metui, kai kariuomenė bus ten laikoma sutelktuose butuose.

(Rus. — VCA Ggk 1848 m., b. 251 l. 17—18)

525. 1848 m. kovo mėn. 21 d. Telšių zemskinio ispravniko raštas generalgubernatoriui dėl kariuomenės paskyrimo į Žemaitijos didžiuosius dvarus tų dvarų valstiečių galimam sukilimui nuslopinti.

P. gubernijos viršininko kovo mėn. 14 d. raštu Nr. 578, rašytu jūsų ekscelencijos pasiūlymu ryšium su Prūsijoje ir kitose vietose kilusiomis riaušėmis, be kita ko, įsakyta perkelti 2-jį batalioną iš Skuodo m. į Raseinių apskrities Rietavo miestelį, o 1-jį, išskirstytą Telšių miesto apylinkėse, sutelkti į glaudesnius butus.

Šiuo reikalu turiu drąsos pareikšti jūsų ekscelencijai štai ką: batalionams iššygiavus iš Skuodo m. į Raseinių apskritį ir sutelkus 1-jį batalioną į artimus butus arti Telšių miesto, Prūsijos sienos pusėje iki 65 varstų paliks laisva erdvė be didesniuose dvaruose gyvenančios kariuomenės, neskaitant bataliono, kuris saugo kordonus prie pat Prūsijos sienos.

Iš mano naujai surinktų žinių patirta, kad 1831 metų maište daugiausia dalyvavo didelių dvarų valstiečiai, o ypač: 1) velionies dvarininko Gorskio Gintališkės, — jie patys pernai parodė neklusnumą dvaro administracijai ir stano pristovui, 2) buv. bažnytinio Mosėdžio dvaro, kurie maišto metu pakorė savo vaitą, ir 3) konfiskuotojo Skuodo m. ir kitų.

Pateikdamas šias aplinkybes jūsų ekscelencijos maloniam dėmesiui, turiu drąsos nuolankiausiai prašyti teiktis padaryti patvarkymą, kad esąs Kurše 4-sis batalionas būtų perkeltas į Skuodo miestelį, iš jo 2 kuopos galima būtų paskirstyti Mosėdyje, Salantuose ir Gintališkėje; šių dvarų atstumas nuo Skuodo į Prūsijos sienos pusę: 1-jo — 10 varstų, 2-jo — 21 ir 3-jo Gintališkės — 30 varstų beveik viena linija; 1-jo bataliono 1 kuopą palikti sutelktą grafo Zubovo dvaro Plungės m. — 28 varstai atstu nuo Telšių, Prūsijos sienos link.

(Rus. — VCA Ggk Polit. skyrius 1848 m., b. 251 l. 68—69)

526. 1848 m. balandžio mėn. 5 d. Politinė padėtis Kauno gubernijoje ryšium su plintančiu Vakarų Europoje revoliuciniu judėjimu.

Generalgubernatoriaus slaptas raštas Kauno gubernatoriui.

Jūsų ekscelencija pradedate valdyti Kauno guberniją tokiu laiku, kada Europoje dėjęsi įvykiai dėl jos kaimynystės su Prūsija sukėlė gyventojų protuose įvairius sąmyšius pagal tuos įspūdžius, kokius kiekvienas luomas patyrė. Esant tokiai padėčiai, gubernijos viršininkui reikalinga kuo skubiau ištirti bajorijos ir liaudies dvasią — pačiam pažinti visus miestinės ir zemskinės policijos pareigūnus ir susipažinti su vieta, kad, įgijus tas reikalingas žinias, būtų galima sėkmingai veikti.

Norėdamas palengvinti jums šiais sumetimais apžvelgti guberniją, aš laikau tinkama pranešti jums apie tikrą padėtį Kauno gubernijoje tas žinias, kurias, pagal mano padarytuosius patvarkymus, slaptu būdu surinko patikimi valdininkai. Šios žinios šitokios:

1. Žinios apie Europoje vykstančius perversmus, būdamos dažnai iškraipytos bei klaidingos, dideliu greičiu plinta gretimose su Prūsija apskrityse, ir dabar visi tenykščiai gyventojai — valstietis ir dvarininkas teužimti vien samprotavimais apie tai, kas darosi užsienyje. Deja, šie įvykiai nė vienoje gyventojų klasėje nepadarė tokio įspūdžio, kuris atitiktų tinkamą ištikimiems pavaldiniams atsidavimo jausmą. Valstiečiai įsitikinę, jog atėjusi lemiama išsivadavimo iš baudžiavos valanda; jie visur persisunkę pačių nepalankiausių jausmų savo dvarininkams, ir reikia manyti, kad jų protai palengva buvo ruošiami tam slaptomis įtaigomis priešingų valdžiai agitatorių. 1846 metų Galicijos įvykiai ten žinomi kiekvienam valstiečiui, ir, reikia manyti, kad jie pasirengę pasekti šiuo baisiu pavyzdžiu. Dvarininkai nujaučia šį jiems priešišką valstiečių nusistatymą, bet užuot labiau prisirišę prie vyriausybės ir matę savo saugumą jos galioje, jie rodo aiškų pritarimą užsienyje vykstantiems perversmams, juos laikydami, tur būt, greito Lenkijos atstatymo ženklu. Buvusieji šlėktos, atsidūrę vienkieminiukų padėtyje, ypatingai kupini nepalankių valdžiai jausmų. Šios klasės žmonių ir smulkiosios bajorijos tarpe reikia, be abejo, ieškoti piktų, valstiečius kiršinančių minčių skleidėjų...

Jei tokios nepalankios atrodo iš viso Žemaitijos apskričių gyventojų nuotaikos, tai nepalyginti liūdniau matyti kažkokį ten tarnaujančios rusų valdininkijos dvasios nusmukimą ir jų veiklos susilpnėjimą. Labai retai kuriame iš jų tegalima pastebėti tvirtą tikėjimą vyriausybės galia numalšinti gresiančias kilti riaušes.

2. Iš įvairių šalių pasiekiančiomis mus žiniomis, mūsų pasienio gyventojai jau kurį laiką supirkinėja Prūsijoje žymų kiekį ginklų ir parako, bet tikrų duomenų tuo reikalu dar negauta. Raseinių zemskinio ispravniko nuomone, abejotina, ar jo apskrityje kas nors iš gyventojų apsirūpintų ginklais ir paraku. O Telšių ispravnikas, priešingai, tvirtina, kad Klaipėdoje pas pirklį Šulcą supirkta daug parako, o kitoje krautuvėje ginklų. Perka, pagal sklindančius gandus, daugiausia valstiečiai, o dvarininkai šiuo atveju mažiau įtariami. Daugiau už kitus kreipia į save dėmesį valstiečiai šių dvarų: Salantų — dvarininkų Gorskių, Rietavo — grafo Oginskio, Gintališkės — Liaduchovskio, Gargždų — barono Renės ir valstybinių Skuodo ir Mosėdžio dvarų. Visuose šiuose dvaruose valstiečių tarpe jau ir anksčiau reiškėsi nepaklusnumo dvasia.

Pagaliau, pagal esančios Vėžaičių dvare pasienio sargybos karininko pranešimą, jo valdytojas Stanislovas Volmeris ir dvarininkas Konstantinas Taraškevičius, gyveną didelėje tarpusavio draugystėje, sudarę didelę parako ir ginklų atsargą ir ją kažkur paslėpę. Siekiant tai nustatyti, kiek tas galima pozityviu būdu, jau ne kartą mano buvo duotas nurodymas buvusiam gubernijos viršininkui ir pasienio ispravnikams ir, be to, dabar komandiruotas mano žinioje esąs ypatingiems reikalams papulkininkis Abramavičius, kuriam pavesta, padedant reikalingam skaičiui gubernijos ir zemskinės policijos valdininkų, pasienio sargybos karininkui, muitinių žinybos laisviems valdininkams ir kazokų šimtinei, padaryti vienu ir tuo pačiu metu visose įtartinose vietose nuodugniausias kratas.

3. Esamomis aplinkybėmis atrodo reikalinga sustiprinti pasienio apskrityse zemskinę policiją, o kai kuriuose žymesniuose miestuose, kur zemskinė policija dėl savo ribotų priemonių dabar negali vykdyti didesnės priežiūros, paskirti tam tikrus policijos valdininkus. Dėl visa to aš jau esu kreipęsis į p. vidaus reikalų ministrą dėl tam tikrų valdininkų paskyrimo į pasienio miestelius: Naumiestį, Švėkšną, Gargždus ir Kretingą, kur šiuo metu tėra penkiašimtininkai, paskiriant jiems iš zemskinių rinkliavų atlyginimą lygiai su stanų pristovais, o buvusiam Kauno gubernijos valdytojui buvau pasiūlęs pristatyti man, kiek galima greičiau, visų bendrai Raseinių, Telšių ir Šiaulių apskričių zemskinės policijos valdininkų sąrašus, atžymint kiekvieno jų patikimumo laipsnį ir sugebėjimą eiti policijos tarnybą. Šios žinios reikalingos tam, kad galima būtų padaryti atitinkamus patvarkymus dėl visiško pašalinimo arba perkėlimo į kitas vietas tų pasienio apskričių policijos valdininkų, kurie dėl savo riboto gabumo ir silpnos veiklos netinka jiems paskirtoms pareigoms.

Baigdamas apie visa tai, laikau reikalinga pridurti, kad laikydamas reikalinga pagal visas mane pasiekiančias žinias apie neramų gyventojų protų nusiteikimą Kauno gubernijos pasienio apskrityse žymiai sustiprinti ten esamą kariuomenę ir paskirstyti ją po batalioną į svarbesnius punktus, kad ištikus kuriai nors netvarkai galima būtų tučtuojau nuslopinti bet kurį piktą pasikėsinimą, aš šiuo reikalu esu kreipęsis į poną veikiančiosios armijos vyriausiąjį vadą.

(Rus. — VCA Ggk Polit. skyrius 1848 m., b. 251 l. 140—144)

527. 1849 m. Dvaro bernai ir valstiečiai nužudo savo ponus.

Iš Vidaus reik. min-jos Vykdomosios policijos departamento metinės apyskaitos carui.

Nužudymai ir pasikėsinimai nužudyti dvarininkus ir dvarų prievaizdus.

Praeitais 1849 m. (Rusijos imperijos) valstiečiai nužudė 4 dvarininkus ir 3 dvarų prievaizdus...

Šie nusikaltimai buvo padaryti šiose gubernijose:

1) Kauno gub. — Kauno apskrities dvarininkas Kasakauskas pasmaugtas miego metu 3 jo dvaro bernų...

3) Vilniaus gub. Trakų apskr. dvarininko Gižinskio valstiečiai, susirinkę būriu kelyje, kuriuo važiavo jų dvaro prievaizdas Klepackis,

sulaikė jį ir, ilgai kankinę, nutempė jį į karčiamą, tenai jį nužudė. Nusikaltimo priežastis buvo per didelis prievaizdo priekabingumas ir dvarininko nepatenkinimas valstiečių skundų dėl prievaizdo.

(Rus. — MKP p. 239—240)

528. 1849 m. gruodžio mėn. 21 d. Dvarininkai nustato inventoriuose nepaprastai dideles valstiečių prievoles.

Iš vidaus reikalų ministro rašto generalgubernatoriui.

Benagrinėjant pranešimus valdininkų, tikrinusių vietoje veiksmus įvedant inventorius dvarininkų dvaruose, ir daugiau kaip 300 surašytų inventorių, pastebėta tarp kita ko:

1. Daugelyje dvarų valstiečiai apkrauti nepakeliamai didelėmis prievolėmis, reikia manyti, iš dalies dėl tos priežasties, kad pervedant $^1/_3$ jų pajamų nuo žemės į asmeninį darbą grynam pelnui (netto) apskaičiuoti, paimta labai maža darbo dienų vertė, nepadengianti būtinų valstiečių išlaidų ūkiui laikyti.

2. Kai kurie gubernijų inventoriniai komitetai, nors ir buvo išvedę valstiečių darbo vertinimą iš įkainojimo valstiečių vidutinės šeimos visų poreikių, bet šiam reikalui sudarytuose apskaičiavimuose vienos išlaidos visai praleistos, o kitoms paskirta nepakankama suma. Be to, komitetai paskaičiavo kiekvienam darbininkui daugiau darbo dienų per metus, negu yra tikrovėje, būtent 280 dienų, neatmesdami laiko gaišties ligos, blogo oro, ūkio priežiūros ir t. t. atvejais.

3. Dėl visa to išvesta norminė darbo dienų vertė valstiečiams nuostolinga, neišlyginta ir iš viso netęisinga, taip kad kai kuriose gubernijose, nežiūrint aukštų kainų produktams, — 3 rb. už rugių ketvirtį ir iki 10 kap. už pūdą šieno, — kuriomis apskaičiuojamos ūkininkų išlaidos šeimai ir darbo gyvuliams išlaikyti, norminė dienos su arkliu kaina nustatyta 12 kap., pėsčiojo — 8 kap. ir vidurkis 10 kap...

(Rus. — VCA Ggk 1849 m., b. 2158 l. 1—5)

529. 1850 m. liepos mėn. 28 d. Gardės Ketūnų dvaro laisvųjų žmonių priešinimasis.

Iš Telšių ispravniko raporto.

...Pagal grafo Pliaterio Gardės Ketūnų dvaro administracijos pranešimą aš du kartus buvau minėtame dvare ir, surinkęs jo žemėje gyvenančius laisvuosius žmones, dalyvaujant dvaro įgaliotiniui Galtauskui, vietos stano pristovui Pasternakovui ir parapijos kunigui, paskelbęs nuostatus apie laisvuosius žmones ir kitus valdžios paliepimus, siūliau, kad jie arba sudarytų sutartis su dabartiniu valdytoju, arba, su juo atsiskaitę, pasirinktų kitą prisirašymo vietą, kad ligi bus įvykdytas persikėlimas, tvarkingai atliktų dvarui inventorines prievoles ir, pagaliau, kad nevengtų pranešti be mažiausio nuslėpimo apie savo šeimas, įspėdamas juos, jog priešingu atveju jie bus patraukti pagal įstatymus į griežtą atsakomybę, tačiau jie, aiškiai reikšdami atkaklumą, lyg nesuprasdami mano įtikinėjimo, pasiliko užsispyrę, sutarčių nesudaro, kitos

prisirašymo vietos nepasirinkō, vien tik pareikšdami, kad jie norį įsirašyti į valdines seniūnijas, savo šeimų nepasako, prikaišiodami, kad dvarui žinoti to nėra reikalo, nes jie nenorį būti čia prirašyti, žodžiu, aš nepajėgiau sugalvoti priemonių šiems sujaudintiems ir atkakliems prasčiokams sutramdyti...

(Rus. — VCA Ggk 1850 m., b. 1921 l. 1—2)

530. 1851 m. gegužės mėn. 12 d. Lietuvos dvarininkai nesilaiko privalomų inventorių.

Iš Vilniaus generalgubernatoriaus rašto.

Mane yra pasiekusi žinia, kad daugelis dvarininkų visai nesivadovauja jų dvarams patvirtintais inventoriais, savavališkai reikalaudami iš savo valstiečių atlikinėti prievoles be jokių apribojimų, tuo būdu jie neretai dirba savo valdytojams ištisomis savaitėmis, atlikdami labai apsunkinančias, visiškai juos niokojančias normas...

(Rus. — VCA Ggk 1851 m., b. 2509 l. 1)

531. 1851 m. gegužės mėn. Aleksandravos dvaro, Zarasų apskrities, valstiečių atsisakymas eiti lažą.

Zarasų bajorijos vado ir zemskinio ispravniko aktas.

1851 m. balandžio m. 26 d. Zarasų apskrities bajorijos vadas ir zemskinis ispravnikas, gavę Zarasų zemskinio teismo pranešimą apie Aleksandravos dvaro savininkės Adelaidos Petkevičaitės įgaliotinio prašymą dėl to paties dvaro valstiečių neklusnumo ir atsisakymo eiti lažą, kartu šio mėnesio 21 dieną nuvykome į Aleksandravos dvarą, kur iš ūkvedžio vedamų ekonominių registrų apie kasdieninį lažą nustatėme, kad minėtojo dvaro valstiečiai nuo dienos, kai buvo įvesdinta Adelaida Petkevičaitė, atlikinėjo lažą, bet tik nepilnu skaičiumi, kad keletas tų valstiečių jo visai neatlikinėjo, būtent: 3 yra savavališkai pasitraukę, o likusieji 12 namų — dėl neturėjimo darbininkų ir darbo gyvulių.

Dėl to, pareikalavę iš šio dvaro ūkvedžio inventorių laikėme svarbiausiu dalyku apžiūrėti tų valstiečių gyvenimą, smulkiai apklausinėjant visus jų ūkininkus; tuo būdu nustatėme: 1) kad to dvaro valstiečiai iš viso skurdžiai gyvena, kai kurie neturi patogių trobų, o tuo labiau ūkinių trobesių; 2) 12 ūkininkų neturi darbininkų ir darbininkių, o visą jų šeimą sudaro šeimininkas ir šeimininkė su 2 ar 3 mažais arba mažamečiais vaikais; 3) 9 ūkininkams, pasirodo, trūksta darbo gyvulių, nes teturi po vieną jautį arba po vieną arklį; 4) kad beveik visiems to dvaro valstiečiams reikia vasarinių javų sėklos savo laukams apsėti ir grūdų duonai, jie dar prieš mums atvykstant buvo duodami ekonomijos; 5) iš surinktų pašaukus į Aleksandravos dvaro sodybą visų ūkininkų ir jų atsakymų paaiškėjo, kad neakuratumas atlikinėjant lažą atsirado dėl aukščiau nurodytų priežasčių, o labiausiai dėl to, kad šio dvaro valstiečiai Antanas Trumna, Gasparas Tolušis ir Benediktas Dirda buvo sumanę prisirašyti į valdžios žinybą ir skleidė šį įsitikinimą ir visų kitų valstiečių tarpe, ir 6) sugretinę visa aukščiau išdėstyta su inventoriumi, radome,

jog pagal jį 1846 m. faktiškai buvo darbininkų vyrų 166, moterų — 156; pagal tą patį inventorių darbinių gyvulių buvo: arklių — 151, jaučių — 113, o dabar yra akivaizdoje darbininkų vyrų — 114, moterų — 108, arklių — 92, jaučių — 53...

(Rus. — VCA Ggk 1851 m., b. 2564 l. 10—11)

532. 1852 m. lapkričio mėn. 18 d. Puziriškių dvaro valstiečių bruzdėjimas.

Iš dvarininkės Bronskienės pranešimo generalgubernatoriui.

Nežinia, kas paskelbė Puziriškių dvaro valstiečiams, kad esąs ministro patvarkymas atleisti valstiečius nuo lažo... Sužavėti malonios minties greitai gauti laisvę, daugumas valstiečių nebenorėjo eiti lažo ir visą šį rudenį jie arba visai neateidavo, arba ateidavo ne paskirtomis dienomis, bet lyjant, kai nebūdavo jokio darbo, dėl to aš buvau priversta samdytis svetimus žmones derliui nuimti. Kai aš norėjau priversti juos laikytis tvarkos, jie maištavo tiek, kad norėjo užmušti administratorių ir padavė skundus, kad jie esą engiami...

(Rus. — VCA Ggk 1852 m. b. 1967 l. 1—2)

533. 1852 m. gruodžio mėn. 22 d. Pagrindiniai naujų inventorinių taisyklių metmenys.

Vilniaus, Gardino, Kauno ir Minsko dvarininkų dvarų inventoriai, taip pat inventorinės taisyklės šiems dvarams valdyti buvo generalgubernatoriaus patvirtinti. Inventoriai pradėjo veikti sakytose gubernijose pagal jų tvirtinimo ir įvedimo dvaruose eilę: vienuose nuo 1845, kituose nuo 1846 ir net nuo 1847 metų. 1852 metais turėjo sueiti 6 metų terminas, nustatytas 1844 m. imperatoriaus įsakymu, inventoriams, įvestiems tuo pačiu įsakymu. Buvęs tada vidaus reikalų ministras generolas adjutantas Bibikovas I, manė, kad visos Vakarų kraštą sudarančios gubernijos esančios tarpusavyje panašios ir net vienalypės politiniu, visuomeniniu ir religiniu atžvilgiais, kad ir inventorinė tvarka to krašto dvarininkų dvarams turinti būti pagrįsta vienomis ir tomis pačiomis taisyklėmis. Į jo visų pavaldžiausią pranešimą apie tai, imperatorius 1852 m. gruodžio mėn. 22 d. įsakė Vilniaus generalgubernatorystėje, o taip pat ir Vitebsko, įvesti inventorius tomis pačiomis taisyklėmis, kurios 1848 metais buvo patvirtintos Kijevo generalgubernatorystei.

Šių taisyklių pagrindiniai bruožai yra šie:

1. Visa žemė, kurią dabar naudoja valstiečiai ir kuri smulkiai nusakyta inventoriuje, turi, kaip kaiminė žemė, likti jiems be jokių pakeitimų; už jos naudojimą jie atlieka tam tikras prievoles. Bet jei valstiečių skaičius kuriame nors ūkyje padidėtų tiek, kad jos padalijimas pasidarytų būtinas, tai nors tatai leidžiama, bet taip, kad naujai įsikuriantį ūkį reikia įterpti į vieną valstiečių buities kategoriją, tai yra į prievolininkų ir pusprievolininkių, o paskyrus jam tuos naudmenis, kurie kiekvienai kategorijai pažymėti inventoriuje, pagal juos reikalauti ir prievoles tos valstiečių kategorijos, į kurią jie pateks (taisyklių § 1).

2. Tuo atveju, jei inventoriuje nusakytoji valstiečio ūkio kategorija pasikeistų, o tuo pačiu ir jo prievolė, paliekamoji žemė nors ir grąžinama laikinai valdytojo žiniai, bet neatskaitoma iš bendros kaiminės ir inventorinės žemės sudėties ir pagal pirmenybę atiduodama kitiems to paties dvaro valstiečiams už prievoles, laisvu susitarimu, vietoje tų darbo jėgų, kurių valdytojas nustojo dėl ūkiškai nusmukusio kiemo; bet jei iš savo valstiečių tarpo neatsirastų norinčių, tai ši žemė gali būti atiduota naudotis ir pašaliniam asmeniui (§ 7).

3. Kiekviename dvare, priklausomai nuo jo išteklių, normalus sklypų plotas nustatomas pagal atskirą valstiečių ūkio kategoriją, prisilaikant, kiek galima, vietoje nusistovėjusio įpročio ir neleidžiant nustatyti prievolių daugiau kaip 3 dienas per savaitę prievoliniam kiemui, turinčiam normalų žemės plotą.

P a s t a b a. Normalus žemės plotas nustatomas pagal vietos naudmenis ir dvaro išteklius tuo būdu, kad valstiečiams būtų pakankamai užtikrintas jų būvis ir ūkio išlaikymas, prisilaikant didžiausio tame dvare esamo skirtinės žemės dalinio (§ 3 ir pastaba).

4. Skirtinės žemės dalinys pėsčiajam arba pusprievoliniam ūkiui neturi būti mažesnis kaip pusė žemės sklypo, nustatyto pilnam prievolininkui (§ 5).

5. Už duotus valstiečiams žemės sklypus ir kitus naudmenis jie turi atidirbti valdytojui lažo kiekvieną savaitę: prievolinė šeima — po 3 lažo dienas su arkliu ir po 1 dieną moterų darbo; pusprievolinė šeima — po 2 dienas pėsčiomis ir po 1 dieną moterų darbo (§ 2).

6. Be minėtojo lažo, valstiečiai privalo atidirbti dvarininkui — kiekvienas darbingas abiejų lyčių darbininkas per metus po 12 vasaros pavarymo dienų. Pavarymai skiriami ne daugiau kaip 1 kartą per savaitę už šį atlyginimą: prievoliniam vyrui su pora darbo arklių — 15 kap. už norminį, 10 kap. už nenorminį darbą; pėstiems vyrui ir moteriškei — už norminį 10 kap., o nenorminį — 7½ kap. sidabru (§§ 18 ir 29).

7. Už teikiamas valstiečiams inventoriuje pažymėtas atskiras naudas jie privalo atlikti valdytojo naudai pridėtines prievoles, būtent: a) statybinius darbus nuo kiekvienos prievolinės ir pusprievolinės šeimos po 8 dienas per metus ir b) eilinę naktinę sargybą (§§ 23 ir 25).

8. Prievoliniai ir pusprievoliniai valstiečiai gali būti dvarininko siunčiami į artimas vietoves lažo sąskaita: prievolininkai su 1 vežimu nuo ūkio, o pusprievolininkiai su dvarininko vežimais, bet vienai kelionei ne toliau kaip: jaučiais iki 75 varstų, o arkliais iki 100 varstų, tuo būdu, kad už kiekvienus kelionėje su kroviniais pravažiuotus 25 varstus būtų paskaitoma 1 lažo diena. Bet jei prireiktų išsiųsti valstietį ir toliau, tat tai leidžiama, paskaitant kiekvieną sugaištą kelionėje į abu galus ar prastovėtas dienas po 2 lažo dienas, arba apmokant abipusišku susitarimu, bet taip, kad šitokie vežimai neviršytų 300 varstų atstumo į vieną galą ir nebūtų atliekami daugiau kaip 1 kartą per metus (§ 34).

9. Daržininkai atlieka jų iki šiol turėtąsias prievoles; be to, jie kartu su kitais valstiečiais atlieka iš eilės naktinę sargybą ir po 8 statybines dienas per metus. Vasaros pavarymo dienos, jų yra 13, iš jų reikalaujamos pagal tą pačią taksą, kuri nusakyta 6-me punkte, įskaitant šias dienas į lažo dienų skaičių (§§ 18, 23, 26).

10. Bobiliai privalo mokėti tik dvarininko paskiriamą činšą nuo 1 rub. 50 kap. iki 2 rub. 50 kap. nuo vyro ir pusę to nuo moteriškės (§ 27).

11. Valstiečiai jokia dingstimi negali būti perrašomi reviziniais sąrašais ir šeimų sąrašais į dvariškius. Bet dvarininkas turi teisę panaudoti

patarnavimui dvare kampininkus ir našlaičius, taip pat žmones iš daržininkų ir pėsčiųjų ūkių (§ 43).

12. Valdytojai privalo tiems žmonėms teikti sveiką ir pakankamą maistą ir viralą, aprūpinti prideramais ir reikalingais pagal metų laiką drabužiais, mokėti už juos mokesčius ir prievoles ir mokėti tiems, kurie jiems iš tikrųjų tarnauja, atitinkamą atlyginimą pagal šią taksą:

I. Tiems, kurie yra asmeniniai valdytojo tarnai: kamerdineriams, dvariškiams, bufetininkams, liokajams ir tarnaujančioms valdytojoms raktininkių, kambarinių, auklių pareigose, kasmet:

a) pilnamečiams 20 rublių sidabru,

b) nepilnamečiams 10 rublių sidabru.

II. Toliau apskritai visiems valdytojo kiemo tarnautojams, tiek vyriškiams, tiek moteriškėms, per metus:

a) pilnamečiams 8 rublius sidabru,

b) nepilnamečiams 4 rublius sidabru.

III. Jei kuris šių tarnų dėl savo uolumo ir už ypatingas paslaugas dvarininkui iki šiol gaudavo didesnį atlyginimą, kaip dabar skiriama, tai su tokiu ir palieka be jokio sumažinimo, nes dvarininkas gali kelti atlyginimą tarnautojams savo nuožiūra už jų darbštumą, puikų elgesį ir stropią tarnybą, taip pat jis turi teisę skirti ir mažesnę algą, bet pastaruoju atveju tiktai laisvu noru susitarus (§ 44).

13. Valstiečiai gali būti panaudoti įvairioms dvaro ekonominėms pareigoms, atleidžiant šiuo atveju jų šeimas nuo bet kurių darbų ir prievolių dvarininkui.

P a s t a b a. Ekonominės pareigos, į kurias valstiečiai gali būti skiriami, yra: ūkvaizdžiai, seniūnai, kluoniniai, eiguliai, gyvulių prižiūrėtojai ir kiti tokie (§ 45 ir pastaba).

14. Dvarininkas gali perkelti visus valstiečius kartu arba šeimomis į činšą, kuris bet kuriuo atveju nustatomas abipusiškai susitarus (§ 46).

(Rus. — I MRK II per., d. 4 p. 42—47)

534. 1853 m. gegužės mėn. 18 d. Likėnų palivarko kumečiai nužudo ūkvedį.

Iš Panevėžio ispravniko pranešimo.

Pasiremdamas vietos nuovados pristovo raportu, turiu garbę pranešti jūsų ekscelencijai, kad šio mėnesio 16 d. dvarininkų Goldšteinų Likėnų palivarko 6 priklausantieji Goldšteinams darbininkai užmušė savo ūkvedį Šaumaną už tai, kad jis neleido jiems nieko sėti jų daliai. Dėl šio įvykio mano įsakymu pavesta padaryti kvotą per laikiną zemskinio teismo skyrių, su kurio atstovu aš šiandien vykstu į nusikaltimo vietą...

(Rus. — VCA Ggk 1853 m., b. 651 l. 1)

535. 1854 m. balandžio mėn. 16 d. Ukmergės apskrities gyventojų «galvosena».

Ukmergės zemskinio ispravniko raportas.

Į jūsų ekscelencijos šio balandžio mėn. 6 dienos nurodymą Nr. 395 turiu garbę su didžia pagarba pranešti, jog, jau nuo seniai stebėdamas Ukmergės apskrities gyventojų, tiek bajorų, svetimšalių, tiek ir valstiečių

galvoseną, aš iki šiol neturėjau progos aiškiai išgirsti nepalankių kalbų prieš Rusiją. Tamsuomenės tarpe sklinda gandų, platinamų ne kieno kito, o tik nepalankių valdžiai dvarininkų ir kitų asmenų, kad dėl imperatoriaus šeimos didėjimo mokesčius mokantieji žmonės esą apsunkinami dideliais mokesčiais ir pastočių kariuomenei prievolėmis, ir taip pat visai esą prispausti įvedant pigaus ir nevaržomo svaigiųjų gėralų gavimo atpirkį ir dėl kitų beprasmiškų gandų. Dvarininkų tikslas skleidžiant tokius gandus yra, mano nuomone, tas, jog dabartinėmis aplinkybėmis jiems patiems yra didelio pavojaus iš savo valstiečių pusės, ir jie mano, kad valstiečiai, pirmai progai pasitaikius, imsis naikinti dvarininkus, kuriais paprastai visuomet yra nepatenkinti, o todėl kai kurie dvarininkai, patys apsunkindami neretai neturinčius pakankamai maisto valstiečius, savo kaltę slaptomis paskalomis suverčia tariamai Rusijos priespaudai, vien tik ieškodami priemonės save išgelbėti. Be to, beveik kiekvienas lenkas, nepaisant kiek Rusija jam gera padarytų, nuo senų laikų yra jai nepalankus, tačiau visa tai nuo rusų labai rūpestingai slepia.

Jei aš sekdamas pastebėsiu ir atskleisiu žalingų gandų skleidėjus, tai jie bus neatidėliojant sulaikomi ir pristatomi jūsų ekscelencijai.

(Rus. — VCA Ggk Polit. skyrius 1854 m., b. 139 l. 20)

536. 1854 m. balandžio mėn. 16 d. Vysk. Valančiaus ganytojiškas laiškas Žemaičių vyskupystės žmonėms, raginąs juos būti ištikimus vyriausybei.

Per keletą metų piemenystės mano kas vasarą tą ar kitą šalį avinyčios mano pats aplankydavau. Aplankydamas liubavau pats mokyti ir rodyti, ką kalti esate dėl dievo artimo ir savęs, liubavau, ką gerą pamatęs, pagirti, ką piktą išvydęs, sudrausti. Šį metą netikiu būsiąs aplankytose jau bažnyčiose, o girdėdamas, jog tarp jūsų visokios kalbos kilsta apie vainas, sumišimus, nepakajus, noriu kaipo piemuo aveles mano persergėti, kaip turite tame daikte užsilaikyti. Tikėkite man, jūsų pačių gero norėdamas ir tikrai geisdamas atsiliepiu. Tegul sau svieto ciesoriai ir karaliai, katrų valdžiai ir rėdui žmones visus dievas patikėjo, žinosi, tegul rūpinasi vainas vesti, neprietelius pergalėti, pakajų daryti, anie turi ginklus, stiprius miestus ant to, anie veizi, idant palaimoje jų padonieji gyventų; o mes, katrie prie to nieko neprigulime, nesikiškime, darbą savo veizėkime, naujienų neklausinėkime, kitiems nepasakokime; kas mums darbo! Tokiose kalbose ir naujienose įprastai maža teisybės, daug melagystės, o tankiai, kurie liežuvio ir ausų savo valdyti nemoka, neščėstį atranda. Klausykime ir pildykime, ką prisako mūsų vyresnybė, atminkime ant priesaikos imperatoriui mūsų Mikalojui I padarytos, o jei kas priešingai kalbėtų, ant neklausymo vestų, netikėkite jiems ir, nelaukdami dėl savęs ko pikto, tuojaus vyresnybei praneškite. Geri krikščionys katalikai kalti yra būti gerais padonaisiais ir visuo metu atiduoti, kas yra dievo — dievui, kas yra ciesoriaus — ciesoriui (Mat. 22), ir nepaliaunant atminti, jog «nėra valdžios, — kaip sako š. Povilas, — tiktai nuo dievo, o katros yra, nuo dievo yra paduotos, ir jog kas priešinasi vyresnybei,

priešinasi parėdymui dievo, o katrie priešinasi, prakeiktį sau nupelno» (Rem. 13). Mylista dievo tegul bus su jumis visados. Rašiau Varniuose 1854 metų balandžio mėnesio 16 dienoje.

(Liet. — MS 2/1 p. 115—116)

537. 1855 m. birželio mėn. 8 d. Politinės situacijos paaštrėjimas Kauno gubernijoje ryšium su gandais apie priešininkų ketinimą iškelti desantą prie Šventosios kaimo.

Iš generalgubernatoriaus raporto Valstybės tarybos pirmininkui.

Šių metų sausio mėn. aš turėjau garbę pranešti jūsų šviesybei apie pasiekusius mane iš įvairių šaltinių gandus dėl tariamo priešo sumanymo išlaipinti desantinę kariuomenę Kuršo pakrantėje tarp Palangos miestelio ir Liepojos miesto ties Šventosios kaimu, kur švedų viešpatavimo metu buvo prekybos uostas.

Šie gandai apie priešo sumanymus išlaipinti desantą ir dabar nesiliauja plisti Kauno gubernijoje, ir visai suprantama, kad jie turi daryti įspūdį vietos gyventojams, sukeldami pavojaus jausmą tiems, kurie turi nuosavybę ir nenori esamos tvarkos pasikeitimo, o asmenims, kurie valdžiai nepalankūs, ypač buvusiai smulkiajai šlėktai, keldami senąsias viltis greitu laiku atstatyti Lenkiją. Šie asmenys, be jokios abejonės, išnaudoja šį karo laikotarpį galvoms sukti, platindami įvairias kenksmingas žinias ir paskalas, ypač apie mums nepalankią reikalų eigą Kryme... Dabar pačiu nepalankiausiu metu yra paskirtas rekrūtų ėmimas. Yra žinoma, kad norėdami išvengti šios prievolės, daugelis valstiečių meta savo gyvenvietes ir išbėgioja į visas puses. Dabartiniu vasaros metu jie gali slapstytis miškuose, o beveik visai nesant kariuomenės Kauno gubernijoje visai lengvai gali susidaryti kai kuriose vietose gaujos ir kilti netvarka. Visa tai, o taip pat mane pasiekusios žinios apie įvykusias kai kuriose gretimose gubernijose dvarininkų valstiečių riaušes... paskatino mane atsargumo sumetimais prašyti p. karo ministrą atsiųsti į Kauno guberniją mano dispozicijai kariuomenės vieną kavalerijos arba kazokų pulką, tačiau į tai dar negauta atsakymo.

Laikydamas pareiga pranešti apie tai jūsų šviesybei, turiu garbę pridurti, kad iš mano pusės visą laiką imamasi visų griežčiausių ir budriausių priemonių tvarkai išlaikyti visose man įtikėtojo krašto vietose... Tačiau, nepaisant visų mano šiuo reikalu pastangų, negaliu užtikrinti, kad dėl pačių materialinių išteklių neturėjimo, būtent dėl nebuvimo kariuomenės, — Kauno gubernijoje iš viso yra 1 ulonų pulkas Šiaulių mieste, kuris, tur būt, greitu laiku iš ten iššygiuos į savo diviziją į Kuršą, o Vilniaus gubernijoje tėra du rezervo batalionai sargyboms Vilniaus mieste eiti, kuriuos sudaro 1 440 žmonių, daugiausia prieš 6 mėnesius surinktų rekrūtų, o artilerijos šiose gubernijose visai nėra, — neįvyktų kurių nors nemalonių atsitikimų, nors dabar dar nėra jiems jokių ženklų, išskyrus tik apskritai liūdnas šio meto aplinkybes, bet ir viena tai turi įspėti dėl reikalingumo iš anksto imtis visokeriopų atsargumo priemonių...

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 139 l. 150—154)

VIII. REVOLIUCINĖS SITUACIJOS BRENDIMAS IR PIRMASIS ETAPAS (1859—1860 m.). VALSTIEČIŲ REFORMOS PARUOŠIMAS LIETUVOJE

538. 1856 m. Jurbarko majoratinio dvaro, Kauno gub., valstiečių bruzdėjimas.

a) 1856 m. lapkričio mėn. 25 d. Iš Kauno gubernatoriaus pranešimo apie bruzdėjimo pradžią.

Vakar dieną Raseinių zemskinis ispravnikas man pats pranešė, kad kunigaikščio Vasilčikovo Jurbarko majoratinio dvaro valstiečiai, reikšdami pretenzijų dvaro vadovybei, nenori eiti lažo...

Laikiau reikalinga pasikviesti rūmų valdytoją valstybės tarėją Tatarinovą ir po bendro pasitarimo pasiūlyti jam nuvykti į vietą, kad išnagrinėtų minėtąją pretenziją ir įtikintų valstiečius atlikinėti savo prievoles.

Pranešdamas apie tai jūsų ekscelencijai, turiu garbę pastebėti, kad tuo atveju, jei Valstybinių turtų rūmų valdytojas, kuris vakar dieną išvyko į nurodytą dvarą, susidurtų su valstiečių neklausymu bei užsispyrimu ir apie tai man estafete praneštų, tai tuo atveju, vadovaudamasis Gubernijų įstatymų, II t., 347 str., aš pats nedelsiu tučtuojau nuvykti į nurodytą dvarą, kad padaryčiau galą maištavimui ir atvesčiau suklydusius į paklusnumą, ir apie pasekmes aš turėsiu garbę pranešti jūsų ekscelencijai.

(Rus. — VCA Ggk 1856 m., b. 1202 l. 1)

b) 1856 m. lapkričio mėn. 29 d. Jurbarko dvaro valstiečių skundas carui.

...Mes, jūsų imperatoriškos didenybės ištikimieji pavaldiniai, noromis atliekame kiekvieną valstybinę prievolę, bet dabar mus slegianti lažo našta daugiau nebepakeliama, ir mes drebančia širdimi laukiame išvadavimo iš šio jungo ir pavaldžiausiai prašome priimti mus į savo apsaugą ir apginti mus nuo nežmoniško dvaro valdytojų elgesio. Kiekvienas ūkininkas nuo pat pavasario iki pat žiemos kasdien turi siųsti į lažą du darbininkus, be to, vežimą ir porą jaučių. Darbai labai įvairūs ir dėl to žmonės nebūna vienoje vietoje, tad reikalingas dar vienas žmogus jiems maistui nešioti, tokiu būdu namie bepalieka vienas ir tai dažniausiai visų silpniausias darbininkas. Dėl tos priežasties mes nebegalime apdirbti savo laukų, kurie dabar yra tokioje blogoje padėtyje, jog nebegrąžina sėklos. Žiemą per savaitę turime 3 dienas ir 3 naktis eiti javų kulti ir vėtyti. Vyriausiasis ekonomijos valdytojas pardavė kunigaikščio mišką įvairiems pirkliams, mes buvome priversti jį kirsti ir vežti 28 varstus ir daugiau, tokiu būdu vienerios rogės su pora arklių ir vienas ar du darbininkai per ištisą žiemą kasdien buvo užimti miške. Be to, ekonomas apsiėmė pastatyti įvairių pastatų Jurbarko muitinei, mes turėjome pristatinėti visą medžiagą, jis už tai ėmė pinigus, o mums nė kiek neatlygino. Be to, ekonomas šįmet paėmė nuo kiekvieno ūkininko po 5 rublius sidabru, bet mes nežinome, kam ir už ką jis šiuos pinigus paėmė. Susitaręs gi pereitą žiemą vežioti iš Jurbarko į Rygą druską, jis prievarta spiria mus tai daryti, o dėl to pakelyje žuvo apie pusė mūsų arklių. Kas nebepajėgia atlikti lažo, tam išdaužomi langai, išlaužomos durys,

o ūkininkas baisiai nubaudžiamas. Mums neduoda statybinio miško, dėl to mes priversti gyventi kuone žeminėse, iš viso su mumis elgiamasi nežmoniškai, nepakenčiamai...

(Rus. — VCA Ggk 1856 m., b. 1202 l. 13—15)

539. 1857 m. sausio mėn. 26 d. Utenos dvaro, Ukmergės apskr., valstiečių bruzdėjimas.

Ypatingiems reikalams valdininko majoro Michniovo raportas.

... Atvykęs į Utenos dvarą, aš sėkmingai paskirsčiau 26 dieną iš Vilniaus pagal maršrutą atvykusią kuopą dislokacijai nurodytuose kaimuose... suėmiau to dvaro valstiečius, kuriuos nurodė jų to paties dvaro bendrininkai, areštuotieji Vilniuje, ir kurie pagal mano tardymą pasirodė esą svarbiausieji kurstymo veikėjai... aš tuos valstiečius nusiunčiau į Vilnių su ginkluota sargyba, paimta iš kuopos, apgyvendintos Utenoje, siekdamas kuo greičiausiai išsiųsti iš dvaro ir tuo parodyti pavyzdį kitiems valstiečiams, tuo labiau, kad iš 250 eilinių mano paimtieji 9 su vienu puskarininkiu buvo visiškai nereikalingi.

Bajoro Šadeikos, nežiūrint rūpestingiausio ieškojimo, negalėjau surasti, jis dingo iš tos vietos, kurioje laisvai rašydavo prašymus ir, kaip parodo patys valstiečiai, jis juos visko primokydavo ir duodavo nurodymų, kaip reikia rėžti antspaudą ir parašė, ką išrėžti; rašė visiems valstiečiams kažkokią knygą, kuri turėjusi būti sušniūruota ir antspauduota kažkokiu sugalvotu antspaudu. Ši knyga, kaip parodo vaitas Bizokas ir kiti, esanti pas valstietį Pastelį, kuris esąs išvykęs 25 dieną su ta knyga į Vilnių...

Visuotinis valstiečių bruzdėjimas ir neapykanta dvarininkams aiški, nors jie eina lažą, tartum dėl akių, atlikdami jį nerūpestingai, ne tokio dydžio, kaip parodyta inventoriuje, kur reikia, siunčia tokius žmones, kurie nepajėgia atlikti nė pusės lažo...

(Rus. — VCA Ggk 1856 m., b. 498 l. 66—70)

540. 1857 m. kovo mėn. 27 d. Salantų dvaro, Telšių apskr., laisvųjų žmonių bruzdėjimas.

Iš Telšių ispravniko raporto.

3-jo stano pristovas... pranešė man: būdamas įpareigotas žiūrėti, kad laisvieji žmonės, gyvenantieji dvarininkų žemėse, būtinai sudarytų kontraktus su jais, griežtai draudžiant be jų gyventi, ir dėl dvarininko Gorskio Salantų dvaro valdybos skundo, jis paskelbė to dvaro valstiečiams, kad jie, neturėdami kontraktų jau nuo 1854 metų, dabar būtinai privalo juos gauti arba, paėmę iš dvarininko atleidžiamuosius liudijimus, išsikraustyti iš užimamų sodybų, kad galėtų įsiregistruoti į kitą apmokestintą luomą; kai ir po to kai kurie Salantų laisvieji valstiečiai nesutiko priimti dvaro valdybos paruoštų kontraktų..., tai jis, pristovas, su Salantų penkiasdešimtininko pagalba, iššaukė juos į stano būstinę šio mėnesio 23 dienai, norėdamas atiduoti jiems šiuos liudijimus pasirašytinai, bet jie nelauktai atvyko pas minėtą pristovą 30 žmonių minia,

sakydami, jog jie atstovauja visiems Salantų valstiečiams ir kad priimti šių liudymų arba tolesniam gyvenimui kontraktų jie jokiu būdu nesutiksią..., o kai pristovo aiškinimai, kad jie be dvarininko sutikimo negalį toliau gyventi jo žemėse, neturėjo jokio pasisekimo, tai jie, išeidami iš stano būstinės kiemo, ėmė garsiai rėkauti, žemindami garbę ir vardą tiek savo dvarininko Gorskio, tiek ir pristovo...

(Rus. — KCA f. K. c. g. 1857 m., b. 21123)

541. 1857—1860 m. Paruošimas sąlygų valstiečių reformai Lietuvoje.

a) 1857 m. birželio mėn. 11 d. Kauno ypatingojo komiteto aktas dėl valstiečių «išlaisvinimo» be žemės.

1857 m. birželio mėn. 11 dieną aukščiausiuoju įsakymu, paskelbtu p. Vilniaus karo gubernatoriaus ir Gardino bei Kauno generalgubernatoriaus 1857 m. kovo mėn. 12 d. pasiūlyme Nr. 1757 einančiam Kauno gubernijos bajorijos vado pareigas, kuriuo jam pavesta, nesivaržant anksčiau padarytaisiais nutarimais, padedant apskričių vadams ir prityrusiems žemės ūkyje dvarininkams, svarstantiems dvarų valstiečių reikalus, pateikti atvirai savo samprotavimus dėl pastovaus valstiečių sutvarkymo, žemiau pasirašiusieji asmenys, sudarę Kauno mieste ypatingą šiam reikalui komitetą, pirmininkaujant einančiam gubernijos bajorijos vado pareigas, sudarė šį aktą:

...Trumpai išdėsčiusi skatinusių reikalą pagrindų paaiškinimus, Kauno gubernijos bajorija pateikia imperatoriaus maloniam dėmesiui pripažintų būtinais šiam reikalui sutvarkyti svarbiausių pakeitimų Kauno gubernijoje iki šiol buvusioje valstiečių santvarkoje projektą:

1. Bajorija atsisako nuo baudžiavinio valstiečių valdymo, leisdama jiems sudaryti atskiras bendruomenes.

2. Ji dovanoja valstiečiams nuosavybėn jų turimus darbinius gyvulius, visokios rūšies kilnojamąjį turtą ir ūkio padargus, o taip pat iš jų žemės valdytojams priklausančias iki 1857 m. balandžio mėn. 23 d. skolas už mokesčių nepriemokas ir kitus valdžios ar privatinius ekonominius mokėjimus, taip pat ir už jiems duotas įvairios rūšies pašalpas, bet neįskaitant į tai atsiskaitymų dėl javų pyliavos į kaimo atsargos magazinus.

3. Visa, apskritai, dvarų ir kaimų žemė, priklausanti dvarininkams pagal dovanojimo aktus, paveldėta ir įgyta, remiantis pagrindiniais valstybės įstatymais lieka ir ateičiai jų neliečiama nuosavybe.

4. Valstiečiai, lygiai su kitų luomų žmonėmis, turi teisę bendrais pagrindais įsigyti visokį nekilnojamąjį turtą, o norintieji jį nuomoti gali sudaryti sutartis, pagrįstas laisvanoriškomis sąlygomis.

5. Lygiai su jais, valstybiniai valstiečiai ir laisvieji žmonės bus pavaldūs vienai ir tai pačiai įstaigai, turinčiai savo žinioje visą be skirtumo valstiečių luomą.

6. Nuostatai dėl valstiečių Kuršo gubernijoje, patvirtinti imperatoriaus 1817 metais, o dabar valdančio caro imperatoriaus paliktieji galioje ir iki šiol savo svarbiausiais pagrindais nepakeisti, turi būti pavyzdžiu sudaryti naujų taisyklių smulkiam projektui valstiečių luomui Kauno gubernijoje sutvarkyti, tačiau pritaikant juos pagal reikalą prie vietos aplinkybių ir krašto poreikių...

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 1266 l. 37—39)

b) 1857 m. liepos mėn. 26 d. Vilniaus ypatingojo komiteto daugumos raštas, kuriuo pasisako už valstiečių «išlaisvinimą» be žemės.

Posėdyje, susidedančiame, generalgubernatoriui pasiūlius, iš apskrities (bajorijos) vadų bei gubernijos vado parinktų prityrusių žemės ūkyje dvarininkų, pirmininkaujant Vilniaus gubernijos bajorijos vadui, ir nagrinėjusiame dvarininkų valstiečių tvirto sutvarkymo klausimą, žemiau pasirašiusieji, kruopščiai apsvarstę visas šio reikalo aplinkybes...

1) Svarstydami visas galimas priemones valstiečių padėčiai pagerinti, tame tarpe ir esančių inventorinių taisyklių patobulinimą, mes įsitikinome, kad visi tokie nutarimai negali būti toliau tikru laidu valstiečių *luomui* tvirtai sutvarkyti ir kad šitokio sutvarkymo pagrindu gali būti tik baudžiavos panaikinimas, nepažeidžiant tėvoninių dvarininko teisių į žemę.

2) Darant tokį pagrindinį pertvarkymą, turėdami galvoje būsimas valstiečių teises ir būtinumą palaikyti žemės ūkį, manome, kad šie būsimieji santykiai turi būti pagrįsti savanoriškomis ir kaip galima ilgiau trunkančiomis sutartimis tarp valstiečių ir žemvaldžių, kaip vieninteles priemone, užtikrinančia abiejų šalių teises ir naudą.

3) Jausdami, kaip darant kiekvieną pertvarkymą yra būtina žinoti vietos sąlygas, ir tuo pat metu suvokdami svarbumą dalyko, nulemiančio dviejų skirtingų krašto luomų likimą, mes puoselėjame viltį, kad... bus leista Vilniaus gubernijos valstiečių *luomo* pagrindinių pertvarkymo taisyklių svarstymą pavesti tam tikram bajorų renkamam komitetui.

4) Kadangi įvedus naujus nuostatus bet kokie atsiskaitymai, pagrįsti (baudžiauninkų) žmonių skaičiumi, sustabdomi, o tik dvarų vertė ir plotas gali būti pagrindiniu matu vietiniam kreditui ir valstybiniams kreditiniams organams, reikėtų tuo pat laiku, nestabdant valstiečių perėjimo į naują padėtį, įvykdyti dvarininkų dvarų liustraciją...

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 1266 l. 150—151)

c) 1857 m. liepos mėn. 26 d. Vilniaus gubernijos bajorijos vado Domeikos ir jo šalininkų raštas.

Kartu su p. karinio Vilniaus, Gardino ir Kauno generalgubernatoriaus 1857 m. kovo mėn. 12 d. pasiūlymu Nr. 755 yra grąžinti taisyklių projektai, 1854 m. Vilniaus gubernijos komiteto sudaryti 1852 m. taisyklių vietoje, tačiau vyriausybės pripažinti nepakankamais ir, vykdant aukščiausiąją valdovo imperatoriaus valią, pasiūlyta mano pirmininkaujamam komitetui, talkininkaujant apskričių vadams ir žemės ūkyje prityrusiems dvarininkams, mano nuožiūra parinktiems, vėl pradėti svarstyti šį reikalą, nesivaržant ankstyvesniaisiais nutarimais, o paskui atvirai pateikti savo samprotavimus dėl tvirto valstiečių sutvarkymo.

Mūsų svarstymui pateiktas dalykas susideda iš 2-jų dalių. Todėl laikau savo pareiga išdėstyti tai, kas galima, dėl abiejų bendro reikalo dalių: 1-a, dėl valstiečių ateities sutvarkymo tvirtais pagrindais, 2-a, inventorių klausimu.

Esamų valstiečių santykių su dvarininkais pakeitimo atveju neišvengiamas ir veikiančių įstatymų panaikinimas ne tik dėl santykių tarp dvarininkų ir valstiečių, bet ir dėl daugelio santykių tarp jų ir vyriausybės, todėl šiam bendram reikalui tiksliems nuostatams parengti reikėtų:

a) Kad dvarininkai savo dvaruose, apskričių bajorijos vadams ir komitetams vadovaujant, sudarytų liustracijas, išmatuojant ir sureguliuojant žemes.

b) Kredito įstaigoms nuo nuostolių, o dvarininkams nuo bankroto apsaugoti išprašyti vyriausybės leidimą palengvinti dvarininkams gavimą lėšų skoloms atlyginti. Būtų pageidaujama vieniems sumažinti procentus atsiskaitant tiek su privačiais asmenimis, tiek ir su kredito įstaigomis, taip pat išdėstyti pagal bankų taisykles 20 metų grąžinimą paskolų, duotų valstiečių maitinimui.

Išdėstęs tai, kas liečia valstiečių sutvarkymą tvirtais pagrindais, aš kreipiuosi į mūsų uždavinio antrąją dalį — inventorių reikalą.

P. buvusio vidaus reikalų ministro Bibikovo 1852 m. buvo sudarytos inventorių taisyklės Vakarų gubernijoms, jų tarpe ir Vilniaus gubernijai. Dėl visų taisyklių nepatogumo jų vykdymas monarcho valia yra sustabdytas. 1854 metais imperatoriaus įsakyta sudaryti kiekvienoje gubernijoje komitetus naujoms inventorių taisyklėms pasiūlyti. Vykdydamas imperatoriaus valią, Vilniaus gubernijos komitetas 1854 metais parengė taisykles, atsižvelgdamas į 1844 ir 1846 metų inventorius, įvestus neginčytinu pagrindu ir apskaičiavimu. Valstybės taryba, ligi galutinai bus išspręstas inventorių klausimas, 1844 ir 1846 metais įvestus inventorius paliko mums galioje.

1844 ir 1846 m. inventorių pagrindai, pritaikyti Vidaus reikalų ministerijos nurodytai trečdalio pajamų sistemai, per jų 10 metų veikimo laikotarpį nesukėlė skundų nei iš vienos, nei iš antros pusės. Šie inventoriai vietoje pasirodė patenkinami. Todėl tie patys dabar veikią inventoriai ir turėtų būti mūsų išeities tašku inventorių taisyklėms papildyti. Dėl to siūlau papildyti esamas 1844 ir 1846 m. inventorines taisykles taip:

1. Kadangi kai kurių dvarų žemė neišmatuota arba išmatuota netiksliai, tai jei kur dėl to arba dėl duomenų neapibrėžimo atsirado klaidų, tokių dvarų valdytojams duoti teisę ištaisyti inventorius.

2. Siekiant palengvinti valstiečiams, iš 1844 m. inventorinių taisyklių darbo normų išbraukti žiemkenčių ir vasarinių javų kūlimą, javų ir šieno suvežimą — paskaitant šių darbų dieną inventorine diena.

3. Kiekviename dvare įsteigti valsčiaus teismą. Teisėjų, kurių skaičius priklauso nuo dvaro dydžio, rinkimą palikti to dvaro valstiečiams, o jų tvirtinimą dvarininkui; teismams pavesti: bausti už nusižengimus, nagrinėti visus ginčus tarp valstiečių, išskyrus dvariškius žmones, prižiūrėti elgesį ir dorovingumą, taisyti nedorovingus ūkininkus, paskirstyti atliekamus darbininkus, rūpintis našlaičiais, mokesčių rinkimu ir mokėjimu, skirti atlikti viešąsias prievoles, atiduoti rekrūtus ir tvarkyti visuomeninį arimą magazinams, kur tokie esti. Nurodytojo teismo nutarimus vykdyti valdytojui juos patvirtinus.

4. Valstiečių kilnojamasis turtas, kaip ligi šiol, taip ir toliau laikomas jo visiška nuosavybe.

5. Dvarininkų dvaruose visa žemė sudaro neginčijamą ir visišką dvarininko nuosavybę, už naudojimąsi dvarininko žeme valstiečiai turi atlikti dvarininkui inventoriuose nurodytas prievoles.

6. Kiekvienoje parapijoje įsteigti mokyklą valstiečių vaikams mokyti laisvu nuo lauko darbų laiku. Smulkius dvarus jungti į vieną mokyklą. Mokymo dalykus priderinti prie valstiečių padėties. Mokytojų pasirinkimą palikti dvarininkui; jų išlaikymą uždėti valstiečiams.

7. Priežiūrą, kad tiksliai ir būtinai būtų vykdomos inventorinės taisyklės, ir galutinį dvarininkų ir valstiečių tarpusavio nesusipratimų derinimą pavesti gubernijos ir apskričių bajorijos vadams.

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., 1266 l. 145—149)

d) 1857 m. lapkričio mėn. 20 d. Caro baudžiavinis reskriptas Vilniaus generalgubernatoriaus Nazimovo vardu apie valstiečių reformos pradžią Rusijoje.

Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose buvo įsteigti iš bajorijos vadų ir kitų dvarininkų ypatingi komitetai esančioms ten inventorinėms taisyklėms peržiūrėti.

Dabar vidaus reikalų ministras pranešė man apie šių komitetų pareikštus gerus ketinimus dėl nurodytųjų 3-jų gubernijų dvarininkų valstiečių.

Visiškai pritardamas šių Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijų bajorijos atstovų ketinimams, kaip atitinkantiems mano planus ir pageidavimus, aš leidžiu jų bajorų luomui tuoj pat pradėti ruošti projektus, kuriais remiantis komitetų sumanymai gali būti tikrai įgyvendinti, bet ne kitaip, kaip palaipsniui, kad nepažeistų dabar esamo dvarininkų dvaro ūkinio sutvarkymo.

Dėl to įsakau:

1) Tuoj pat įsteigti Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose po vieną parengiamąjį komitetą kiekvienai, o paskui visoms 3-ms gubernijoms kartu vieną bendrą Vilniaus miesto komisiją.

2) Kiekvienas gubernijos komitetas, kuriam pirmininkauja gubernijos bajorijos vadas, turi susidėti iš šių narių:

a) po vieną nuo gubernijos kiekvienos apskrities, renkamą iš savo tarpo bajorų, turinčių šioje apskrityje valstiečių gyvenamus dvarus, ir

b) dviejų prityrusių tos pat gubernijos dvarininkų, betarpiškai gubernijos viršininko paskirtų.

3) Bendrąją komisiją turi sudaryti šie asmenys:

a) du nariai nuo kiekvieno 3-jų guberninių komitetų, jų renkami;

b) vienas prityręs dvarininkas iš kiekvienos gubernijos, jūsų skiriamas, ir

c) vienas narys iš Vidaus reikalų ministerijos. Komisijos pirmininku pavedama jums paskirti vieną iš jos narių, priklausančių vietinei bajorijai.

Guberniniai komitetai, juos atidarius, turi pradėti ruošti kiekvienai gubernijai sutinkamai su pačių bajorijos atstovų pasiūlymu smulkų projektą dvarininkų valstiečių padėčiai sutvarkyti ir pagerinti, laikydamiesi šiuo reikalu šių pagrindinių principų:

1) Dvarininkams paliekama nuosavybės teisė visai žemei, bet valstiečiams paliekamas jų sodybinis sklypas, kurį jie per nustatytą laiko tarpą įsigyja nuosavybėn išpirkdami; be to, valstiečiams, siekiant aprūpinti jų buitį ir kad jie galėtų atlikti savo prievoles valstybei ir dvarininkui, paliekamas naudotis atitinkamas pagal vietos patogumus žemės kiekis, už kurį jie arba moka činšą arba atidirba dvarininkui.

2) Valstiečiai turi būti paskirstyti į kaimo seniūnijas, o dvarininkams paliekama tėvoninė policija.

3) Nustatant būsimus dvarininkų ir valstiečių santykius, turi būti užtikrintas tvarkingas valstybinių ir zemskinių mokesčių bei piniginių rinkliavų mokėjimas.

Šiuos principus išvystyti ir pritaikyti juos vietinėms kiekvienos 3-jų nurodytų gubernijų sąlygoms paliekama guberniniams komitetams. Vidaus reikalų ministras išdėstys jums savo samprotavimus, kurie gali padėti komitetams jų darbe.

Šie komitetai, baigę savo darbą, turi jį pateikti bendrajai komisijai. Komisija, apsvarsčiusi ir išnagrinėjusi visus guberninių komitetų pasiūlymus, taip pat suderinusi juos su aukščiau išdėstytais principais, turi padaryti galutinę viso reikalo išvadą ir sudaryti bendrą visoms 3-ms gubernijoms nuostatų projektą su reikalingomis kiekvienai išimtimis arba atskiromis taisyklėmis...

Bendrosios komisijos sudarytą projektą jūs turite su savo nuomone pasiųsti vidaus reikalų ministrui, kad šis pateiktų tai mano nuožiūrai...

Jūs ir jums pavestų gubernijų viršininkai privalote griežtai sekti, kad valstiečiai, būdami visiškai paklusnūs dvarininkams, neklausytų jokių piktavališkų įkalbinėjimų ir melagingų gandų...

(Rus. — SPRK 1 p. 1—3)

e) 1857 m. lapkričio mėn. 21 d. Vidaus reikalų ministro raštas, kuriuo aiškinamas reskripto turinys.

...Jo didenybė teikėsi pavesti man pranešti jūsų ekscelencijai mano samprotavimus, kurie gali padėti gubernijų komitetams jų darbuose... Naujai steigiamiems šiose gubernijose komitetams, įstatymų dėl išlaisvinimo baudžiavinio luomo projektams sudaryti vykdant šį darbą, reikia turėti galvoje, smulkiai apsvarstyti ir išnagrinėti, pritaikant kiekvienos gubernijos sąlygoms ir ypatybėms, šias taisykles ir sumanymus:

I. Valstiečių baudžiavinės priklausomybės panaikinimas turi būti padarytas ne staiga, bet palaipsniui. Dėl to valstiečiai iš pradžių turi būti pereinamoje padėtyje, daugiau ar mažiau pritvirtinti prie žemės, o paskui jau galutinėje arba laisvoje, kada vyriausybė leis jiems pereiti iš vienos vietos į kitą su atitinkamais apribojimais ir sąlygomis. Pereinamajai padėčiai reikia nustatyti tam tikrą laiką gubernijų komitetų nusistatymu, ne ilgesnį kaip 12 metų.

II. Pagrindiniais nurodymais, išdėstytais aukščiausiajame reskripte, dvarininkams paliekama nuosavybės teisė visai žemei, bet kad būtų išvengta kaimo gyventojų kenksmingo kilnojimosi ir valkatavimo, valstiečiams paliekama jų gyvenamoji sodyba, kurią per tam tikrą laiką jie įgyja nuosavybėn išpirkimo keliu; be to, valstiečių buičiai aprūpinti ir kad jie galėtų atlikti savo pareigas vyriausybei ir dvarininkui, jų naudojimuisi suteikiamas, atitinkamai vietos sąlygoms, reikalingas žemės kiekis, už kurį jie arba moka činšą, arba atlieka darbą dvarininkui. Smulkesniam šių pagrindų išvystymui ir jų taikymui reikia turėti galvoje šiuos dalykus:

1. Gyvenamąją valstiečio sodybą sudaro troba arba pirkia, kurioje jis gyvena, su kiemu ir priklausiniais, su daržu ir žeme, kurioje jos yra.

2. Laisvo būvio teisė ir nuosavybės teisė šiai sodybai valstiečių įgyjama tik įmokėjus jiems pereinamuoju metu išpirką, kurios suma neturi viršyti jų įgyjamos nuosavybėn sodybos vertės.

3. Šis užmokestis gali būti padarytas arba pinigais, arba tam tikrais darbais, nepriklausomai nuo tų, kuriuos valstiečiai turi atlikti už žemę, jiems skiriamą naudotis einant šio straipsnio 5 p.

4. Visa likusi po to žemė turi būti padalyta pagal jos naudojimo būdą į dvarininko žemę ir į paskirtą valstiečių naudojimui.

5. Žemė, kartą paskirta valstiečių naudojimui, negali būti prijungta prie dvarininko laukų, bet turi nuolat palikti iš viso valstiečių naudojimui: arba už jų atliekamas dvarininkui natūrines prievoles ir darbus, arba už duodamą dvarininkui činšą arba produktų duokles.

6. Žemės kiekį, kuris šiais pagrindais suteikiamas valstiečių naudojimui, kad būtų aprūpinta jų buitis ir kad jie galėtų vykdyti savo pareigas vyriausybei ir dvarininkui, reikia nustatyti pagal vietos sąlygas ir papročius.

7. Šios žemės naudojimo tvarka nustatoma taip pat sutinkamai su vietos papročiais. Ten, kur yra bendruomeninis sutvarkymas, reikia, nepažeidus jo, palikti kiekvienai šeimai teisę skirtinei žemei, rūpintis neprileisti dažno laukų skaidymo ir perdalijimo. Ten, kur žemės naudojimas priklauso kiemams ir kur žemė, paskirta valstiečių naudojimui, yra išdalyta į gyvenvietes arba viensėdžius su ūkininkais ir bernais, reikia imtis priemonių, kad bernai būtų kiek galima įkurdinti ir kad būtų aiškiai nustatyti jų santykiai su ūkininkais.

8. Natūrinių prievolių ir darbų atlikimas arba činšo mokėjimas dvarininkams gali būti uždėtas tiktai tiems valstiečiams, kuriems priskirtos žemės; tose gi vietose, kur valstiečiai dalijasi į ūkininkus ir bernus arba bežemius darbininkus, iš šitų paskutiniųjų darbo reikalauti tegalima tik už atlyginimą.

9. Tiek mokesčių, tiek ir natūrinių prievolių ir darbų dydis turi būti aiškiai nustatytas atitinkamai pagal plotą ir rūšį žemės, paskirtos valstiečių naudojimui.

10. Prievolės natūra ir darbai atliekami remiantis tam tikrais norminiais nuostatais, kurie turi būti sudaryti gubernijų komitetų kiek galima paprastesniais ir nesudėtingais pagrindais.

11. Jei činšas nesumokamas laiku, dvarininkui suteikiama teisė pareikalauti iš nepajėgaus mokėtojo atodirbio; valstiečiui neatliekant darbų natūra, dvarininkas gali atimti iš jo tą dalį žemės, kuria šis valstietis naudojasi.

III. Tėvoninė policija paliekama dvarininkui. Valstiečiai turi būti paskirstyti kaimo seniūnijomis. Kiekvienos seniūnijos kaimo reikalų tvarkymas ir valstiečių teismas priklauso kaimų sueigoms arba sudarytam iš valstiečių kaimo teismui, prižiūrint ir tvirtinant dvarininkams.

IV. Naujų taisyklių įvedimui ir vykdymui prižiūrėti ir nesusipratimams, galintiems kilti tarp dvarininkų ir valstiečių, spręsti gali būti sudarytos kiekvienoje apskrityje tam tikros įstaigos. Tam būtų naudinga panaudoti kai kurias priemones, nutarimus, veikiančius Pabaltijo gubernijose, kiek jų panaudojimas pasirodys pritaikytinas ir patogus, atsižvelgiant į vietos sąlygas, valdžios sudėtį ir teismų santvarką iš viso Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose.

V. Įvedus naujus nuostatus, kada jie bus patvirtinti:

1. Pardavimas, dovanojimas ir visoks perleidimas valstiečių be žemės, taip pat ir perkėlimas valstiečių prieš jų norą į kitus dvarus, turi būti nutraukti; antra vertus, valstiečiams, ligi galutinio jų perėjimo į laisvųjų būvį, negali būti leidžiama palikti dvarą be sutikimo dvarininko, kurio žemėje jie įkurdinti;

2. Valstiečių perkėlimą į dvaro tarnus reikia sustabdyti ir kartu su tuo imtis priemonių iš pradžių palaipsniui sumažinti, o vėliau ir visiškai šitą žmonių klasę panaikinti, padarant juos valstiečiais, aprūpintais skirtine žeme arba įskaitant, dvarininkui sutikus, į laisvųjų būvį. Smulkesnis šio reikalo išvystymas reikalingas specialaus išaiškinimo ir peržiūrėjimo vietoje; ir

3. Visu pereinamuoju laikotarpiu dvarininkams suteikiama teisė atiduoti apsileidusius ir nedorus valstiečius, seniūnijai sutikus, į rekrūtus arba atiduoti vyriausybės žinion perkėlimui į kitas gubernijas, bet tiktai patvirtinus tai toms įstaigoms, kurios bus apskrityse naujai sudarytos naujo nuostato pagrindu.

(Rus. — SPRK 1 p. 72—75)

f) 1857 m. gruodžio mėn. 24 d. Lietuvos dvarininkai nepatenkinti reskripte išdėstyta baudžiavinės reformos programa.

Vilniaus žandarų štabo karininko pranešimas.

Generalgubernatoriaus Nazimovo į Vilnių buvo pakviesti Kauno ir Gardino gubernijų viršininkai bei gubernijų bajorijos vadai ir buvo paskelbtas aukščiausiasis reskriptas bei vidaus reikalų ministro raštas dėl valstiečių baudžiavinės priklausomybės panaikinimo.

Išklausius šiuos raštus, buvo nuspręsta atidaryti gubernijos komitetus ateinančių 1858 metų antroje sausio pusėje, po to jie išvyko į savo vietas.

Po to paskelbtų raštų turinys tapo žinomas visiems ir padarė bajorams ne labai gerą įspūdį; jie sako, kad ne to prašę liaudžiai.

Iš bendrų gandų galima pastebėti, kad bajorai norėtų reformos tomis sąlygomis, kokios yra Estijoje; sunkiausia jiems jie visi laiko sodybų ir daržų žemės atidavimą į valstiečių nuosavybę, bijodami, kad valstiečiai, kol kas nepripratę be prievartinės valdžios dirbti ir triūsti, nepanorės dirbti žemės, paskirtos jiems už priklausomas darbo dienas arba už duoklę, o tenkinsis savo daržais ...žemės tiek valstiečių, tiek ir dvarininkų dėl darbo rankų stokos gali lengvai palikti neapdirbtos ir dėl to nusmuks žemės ūkis, ir žemvaldžiai dvarininkai neišvengiamai subankrutuos...

(Rus. — VCA f. 419 1857 m., b. 14 l. 17)

g) 1858 m. Trumpa apžvalga pagrindų, Vilniaus gubernijos komiteto priimtų sudarant nuostatų projektą.

Visas darbas atliktas pagal imperatoriaus patvirtintą programą ir jo 10 skyrių aptarti šiais pagrindais:

1) Terminuotai prievoliniams valstiečiams, kaip nuo šio laiko laisviems žmonėms, suteikiamos visos teisės, pripažįstamos įstatymu kitiems laisviems pavaldinių luomams...

2) Pereinamasis laikotarpis nustatytas 12-os metų. Kad gyventojai per anksti neimtų kilnotis, žmonių perėjimas į kitus luomus kaimais, o tuo labiau seniūnijomis neleistas, o leista pereiti tik pavieniams asmenims.

3) Nustatydamas dvarininkų teises į neliečiamą žemės nuosavybę, Komitetas rėmėsi bendrais imperijos įstatymais ir imperatoriaus reskriptu.

4) Kai dėl sodybų klausimo, tai atsižvelgiant į tai, kad Vilniaus gubernijoje nuo amžių įvesta ne bendruomeninė santvarka pagal prievolinius vienetus, bet kiemų santvarka su asmenine ūkininko atsakomybe už pajamas nuo sklypo, taip pat, kad dėl šios priežasties ūkininkas tvarkydavosi sklype taip, kaip jam būdavo naudingiau, ir neretai savo daržus didindavo, mažindavo, o kartais net perkeldavo į laukus, tai pastovios ir nekintamos sodybos aprėžimo faktiškai niekuomet nebuvo, o visuomet priklausydavo nuo savojo žemės sklypo. Šios nuo amžių esamos tvarkos pakeitimas nustatant pastovias sodybos ribas ir duodant galimumą valstiečiui jas atplėšti protekcinio pirkimo būdu silpnintų dvarininko tėvonines teises, įvestų žalingus prorėžius; tai mažintų javų gamybą, ypač jei valstiečiai sumanytų atsisakyti laikyti ir dirbti savo laukus, ko reikia laukti ypač pirmajame laisvės laikotarpyje, ir tai pakeltų grūdų kainas krašte. Tačiau, nepaisydamas visų šių vietinių aplinkybių, komitetas, paklusdamas imperatoriaus valiai, priėmė pagal pateiktąjį nuostatų projektą privalomą sodybinių dalių pardavimą, kaip laikiną priemonę užkirsti kelią ištisiniam liaudies masių kilnojimuisi terminuotai prievoliniame laikotarpyje. Pritaikydamas šią priemonę vietos sąlygoms, komitetas buvo priverstas nustatyti kai kurias naujas bendras taisykles, būtent: nustatyti sodyboms 700 kv. sieksnių plotą, kaip visai pakankamą; perkelti valstiečius pereinamame laikotarpyje, siekiant sumažinti žalingus prorėžius ir pagerinti ūkių santvarką; neleisti pirkti sodybų užuribiuose ir pavienėse fermose kaip mažose gyvenvietėse, kur nebūtų kaimyno, kuris galėtų perimti sklypą, jei sodybą pirkęs valstietis nepanorėtų jo dirbti, ir miesteliuose — kaip mažuose amatų verslamonės telkiniuose, kur sodybvietėms atitrūkus, ji galėtų lengvai išplisti žemdirbystės žalai; ir, pagaliau, įsteigti ypatingą įvertinimo komisiją iš 3 narių, bajorijos rinktų, sodybinei žemei ir jos trobesiams atskirti ir įvertinti tuo atveju, jei valstietis pareikš norą pirkti sodybą. Įvertinamosios komisijos įsteigimas faktinai reikalingas dėl to, kad bet kuris įvertinimas už akių, jei jį darytų komitetas, būtų vienašališkas ir abejotinas, o sodybos vertė labai priklauso nuo trobesių būklės ir kokybės ir nuo vietos patogumo, taigi, jos įvertinimas tėra galimas tik vietoje.

5) Kas dėl suteikimo valstiečiams, neskaitant sodybos, reikalingo skirtinės žemės kiekio, kurią dirbtų sau, komitetas vadovavosi esama santvarka. Ši santvarka atsirado iš kiekvieno dvaro žemės išteklių, dirvožemio rūšies ir valstiečio poreikių.

6) Kai dėl prievolių, tai be jų padalijimo pagal programą į valstybines ir dvarines, komitetas pripažino reikalinga pridėti dar trečią kategoriją — visuomeninių prievolių seniūnijos atžvilgiu. Išdalydamas ir paskirstydamas valstybines prievoles, komitetas stengėsi būti visiškai teisingas, prisitaikydamas prie vietos papročių ir nė kiek nepažeisdamas inventorinių nuostatų. Motyvai, dėl kurių šie nuostatai paliekami pereinamajam laikotarpiui, paaiškinti tam tikrame lapkričio mėn. 28 dienos čia pridėtame komiteto žurnale. Be to, valstiečiai atleidžiami nuo visų asmeninių prievolių, kylančių iš baudžiavinės teisės. Čia priklauso visų pirma gvoltų dienos nuo žmonių, kuriems neduota žemės. Visuomeninėms prievolėms priskirtos pareigos, kylančios dėl nepriemokų, įvairių paskolų neapmokėjimo, neteikimo vienų kitiems pagalbos, prievolės dvasininkijai bei bažnyčiai ir t. t.

Tvarkingo piniginių prievolių mokėjimo užtikrinimas uždėtas atskiriems asmenims, ir nors nepriemokų išlyginimas pavestas seniūnijos atsakomybei, bet kaimo valdžiai nurodytas kelias, kaip išieškoti jas iš atskirų netvarkingų narių. Sodybos pirkimo atveju valstiečio prievolės mažėja, sutinkamai su bankų taisyklėmis, 3%.

7) Komitetas, matydamas reikalą nepažeisti dabartinės ūkinės santvarkos dvarininkų dvaruose, įpareigojo dvariškius žmones, esančius dvarininko asmens ir ekonomijos tarnyboje, atlikti jų pareigas pereinamojo laikotarpio metu, paskiriant jiems teisingą atlyginimą ir aprūpinant jų išlaikymą.

8) Steigdamas kaimo seniūnijas, komitetas stengėsi užtikrinti visas prievoles, nurodyti jų teisingo ėmimo būdus, nustatyti tarpusavio valstiečių ir dvarininko santykius dėl dabartinių prievolių, dėl tarp jų sudaromų laisvanoriškų sutarčių, ir padėti greitai išvystyti seniūnijų organų savivaldą, sutelkiant jose administracinę valdžią vidaus ūkio atžvilgiu. Pagaliau, nurodytas būtinumas steigti liaudies mokyklas vaikams rašto mokyti, įstaigas ligoniams gydyti ir apskritai rūpintis vargšais ir paliegėliais. Kaimų atsargos magazinų sutvarkymas paliktas kaip buvęs.

Išdėstant kaimo valdybos pareigas, pakankamai nusakytos dvarininko, kaip jos viršininko, teisės; policiniu atžvilgiu jam, kaip tėvoninės policijos viršininkui, suteikiama galia veikti savarankiškai, neišeinant iš įstatymo ir šių nuostatų nusakytų ribų.

10) Pagaliau, kas dėl vykdymo nuostatų dėl terminuotai prievolinių valstiečių, kai tie nuostatai bus patvirtinti, tai pagal šiuose nuostatuose išdėstytas taisykles jis pavedamas komitetui jo darbų antrajame periode.

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 404 l. 82—85)

h) 1859 m. Vilniaus bendrosios komisijos paaiškinimas dėl jos projekte numatomų priemonių dvarų valstiečių padėčiai «pagerinti».

1. Dėl valstiečių asmeninių teisių

Išlaisvinamieji valstiečiai galų gale gauna visas teises, suteiktas laisviems, mokesčius mokantiems luomams, ir be to, teisę stoti į mokyklas. Pereinamuoju laikotarpiu terminuotai prievolinių valstiečių teisės apribojamos. Šitie apribojimai, palikti iš reikalo iki galutinio valstiečių sutvarkymo, trunka 6 metus ir apima daugiausia draudimą valstiečiams pereiti kaimais į kitas seniūnijas arba luomus. Atskiro gi asmens ar šeimos atleidimas paliktas kaimo seniūnijų nuožiūrai, tačiau laikantis reikalingų sąlygų, būtent: prievolių atlikimo ir laisvės nuo rekrūtinės eilės. Siekiant paskatinti švietimą ir verslingumą, nustatyta, kad seniūnija negali neatleisti to, kas, atitikdamas šias sąlygas, pabaigs mokyklos 3-jų klasių kursą ar panorės eiti į prekybininkus arba į cechą, o taip pat jei nusipirks ne mažiau kaip 10 dešimtinių žemės. Visos kitos teisės, suteiktos valstiečiams galutinėje padėtyje ir nepriešstaraujančios palikto apribojimo pobūdžiui, palieka galioje ir terminuotai prievoliniams žmonėms, būtent: jie visais atvejais naudojasi visų bendrų valstybės įstatymų globa, teise atsakyti už save ir visokius savo veiksmus teisme, būti baudžiamam tik teisėtos valdžios nuosprendžiais, tuoktis pagal savo pasirinkimą ir norą, neprašant šiuo reikalu pašalinių asmenų sutikimo, stoti į mokyklas, daryti su kitų luomų asmenimis tokius sandėrius ir įsipareigojimus,

kurie neprieštarauja pereinamojo laikotarpio apribojimams, jų pačių atsakomybe ir kita. Kartu su tuo be pačių terminuotai prievolinių žmonių sutikimo pasibaigia kilnojimas iš vieno dvaro į kitą ir pavertimas jų dvariškiais. Atiduoti juos į rekrūtus ir uždarbius, taip pat atleisti ir pašalinti juos iš seniūnijos galima tik kaimo seniūnijos sprendimais; šios seniūnijos sudaromos prasidedant pereinamajam laikotarpiui, ir valstiečiai tuo pačiu pereina iš dvarininko valdžios į seniūnijos valdymą ir globą. Kiekvienoje seniūnijoje steigiami kaimo valdyba ir teismas. Visuomeninius reikalus sprendžia sueiga, seniūnijos viršininkui tvirtinant. Sueigoje dalyvauja visi vyriškos lyties asmenys, sukakę 25 metus amžiaus; bet pareigūnų rinkimai pavedami vien tik ūkininkams. Už prievolių atlikimą valstiečiai atsako kiekvienas už save. Visas iždui priklausančias pinigines rinkliavas valstiečiai moka tiesiog į iždinę per savo išrinktuosius pareigūnus. Apskrities bajorijos vadui sutikus, keletas seniūnijų gali jungtis svarstyti ir daryti privalomus nutarimus kaimo mokyklų, ligoninių ir prieglaudų steigimo reikalais; šiam reikalui seniūnijų atstovai renkasi paskirtoje vietoje, vienam tų seniūnijų viršininkui pirmininkaujant.

Dvariškiai žmonės, prirašyti prie namų ir kapitalų, atleidžiami į galutinę laisvą padėtį vienų metų laikotarpyje nuo imperatoriaus patvirtintų nuostatų paskelbimo dienos. Dvariškiai, prirašyti prie apgyventų dvarų, priskaitomi prie seniūnijų, pasilikdami savo vietose 6-rių metų laikotarpyje, ir gauna nustatytą kiekvienai tarnybai atlyginimą.

2. Dėl jų ūkinės buities

a) Pereinamuoju laikotarpiu

Valstiečiams paliekami tie patys žemės naudmenys, kuriais jie naudojasi, su inventorinėmis prievolėmis. Valstiečiams palengvinti kai kurios šių prievolių panaikintos, o kitos pakeistos. Visai panaikintos: dvarų reikalams statybinės dienos, daugelis inventoriuose sužymėtų duoklių ir naktinės sargybos dvaro kieme; jas leidžiama bus ateityje imti iš inventoriuje nustatytų lažo pėsčiomis dienų, bet ne virš jų, kaip tai iki šiol būdavo nustatoma inventorinėmis taisyklėmis. Vasaros gvoltų dienų skaičius nuo žmogaus kiekviename dvare lieka toks pat, koks buvo nustatytas inventoriuje, bet valstiečiams palengvinti nutarta imti jų ne daugiau kaip 3 darbininkus nuo kiekvieno kiemo.

Siunčiant valstiečius su pastotėmis lažo sąskaita už dvaro ribų daugiau kaip vienos dienos kelio atstumu kiekvieną kelionės dieną pagal inventoriaus nuostatus Vilniaus ir Kauno gubernijose nustatyta skaityti vietoje vienos dviem dienom paprasto darbo su arkliais. O Gardino gubernijos nustatyta, kad pastotės, imamos lažo sąskaita, siunčiamos ne toliau kaip 60 varstų.

b) Po pereinamojo laikotarpio

Paskelbus nuostatus, per pirmuosius 6 metus valstiečių ūkininkų turimieji sklypai tam tikrų apskričių komisijų bus tvarkomi ir liustruojami, o paskui pavedami minėtiems valstiečiams nuolatiniam naudojimui. Šitokios tvarkos įvedimas trunka per sekančius 6 metus. Kiekviename išskirtame sklype bus nuo 5 iki 20 dešimtinių, prisilaikant ankstesniojo dydžio. Nuo sklypų nustatytosios prievolės skiriamos liustracijos

būdu 12 metų, jei nebuvo sudarytas valstiečių laisvanoriškas susitarimas su dvarininku ne trumpesniam kaip 12 metų terminui.

Ši taisyklė nustatoma visiems laikams kiekvieniems 12 metų. Su nuolatine sklypo naudojimosi teise yra susijusi teisė juo naudotis paveldėtinai, o valdytojui sutikus perleisti su ta pačia teise.

Galutiniam tų valstiečių, kurie naudojasi sklypais nusakytąja teise, buities sutvirtinimui leidžiama jiems pirkti tuos sklypus laisvanorišku susitarimu su dvarininku. Paskolai gauti žemės pirkimui valstiečiai gali kreiptis, vyriausybei leidus, į kredito įstaigas ir garantijai dviejų trečdalių skolinamųjų pinigų įkeisti sklypą; o likusįjį trečdalį jie sumoka dvarininkams patys. Kai pirkti sklypus yra numatęs visas kaimas, valstiečiai apdraudžia bankui paskolą žeme ir, be to, solidaria atsakomybe.

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 405 l. 55—58)

i) 1860 m. Vilniaus bendrosios komisijos nario A. Domeikos nuomonė apie valstiečių reformos Vakarų gubernijoms projekto pagrindus.

... Būsimųjų naujų nuostatų apie valstiečius Vakarų gubernijose projektas turi būti paruoštas šiais pagrindais:

1) Paskelbiant nuostatus, sudaromos valstiečių seniūnijos, kuriose turi būti nuo 300 ligi 5 000 žmonių. Seniūnijų viršininkais lieka dvarininkai, kuriems pavedama tėvoninė policija.

2) Įsteigus valstiečių seniūnijas ir seniūnijų valdymą, valstiečiai gauna asmeninę laisvę su neribota teise pereiti iš vienos seniūnijos į kitą; o dvarininkai atleidžiami nuo pareigų valstiečiams, kylančių iš baudžiavinės teisės.

3) Žemė lieka visiškoje ir neliečiamoje dvarininko nuosavybėje; tačiau kiekviename dvarininko dvare išskiriama nuomojama valstiečiams žemė, kuria dvarininkas negali naudotis kitaip, kaip tiktai atiduodamas ją laikyti valstiečiams arba parduodamas jos sklypus į galutinę jų nuosavybę.

4) Dvarininkas gali, atskiriant jo dvaro nuomotiną žemę, prijungti prie jo betarpiškoje žinioje paliekančios žemės $^1/_6$ dalį to žemės ploto, kuriuo naudojasi valstiečiai paskelbiant nuostatus. Pirmoje eilėje gali būti prijungiamos: a) visa žemė arba naudmenys, kuriais naudojosi kai kurie valstiečiai virš inventorinio ploto; b) visi sklypai ir sodybos, dvarininko atiduoti naudotis tarnaujantiems jo ūkyje asmenims arba jo dvaro tarnams, kaip pavyzdžiui: avininkams, sodininkams, kalviams, miškų sargams, karčiamininkams ir kitiems tokiems; c) visos sodybos ir sklypai, kuriuose yra mažiau kaip 5 margai žemės; d) užuribiai ir vienkiemiai.

5) Kiekvienoje apskrityje steigiama komisija, kuri per pirmuosius 9 metus kiekviename dvare vykdo nuomotinos žemės atskyrimą nuo kitų dvarininko žemių; darant šitokį atribojimą, dvarininko pasiūlymais vykdomi reikalingi sukeitimai vienų naudmenų ar girių su kitomis, siekiant pagal galimumą panaikinti visokius prorėžius ir leidžiant, reikalui esant, perkelti valstiečių sodybas į naujas vietas.

6) Pradėjus vykdyti naujuosius nuostatus, valstiečiai 9 metų laikotarpyje gauna pirmenybę nuolat naudotis tais inventoriniais sklypais, kurie buvo jų naudojami prieš šių nuostatų paskelbimą už inventoriuose nustatytas prievoles, bet dvarininkas netenka teisės: a) reikalauti iš valstiečių panaktinių; b) reikalauti statybos arba šarvarko dienų; c) naudoti

valstiečius vadinamajai sargybai; d) imti įvairias duokles, išskyrus daiktines duokles grūdais arba linais.

7) Valstietis įgyja teisę atsisakyti laikyti pirmesniu straipsniu 9 metams duodamą jam sklypą arba tuojau, pradėjus vykdyti naujuosius nuostatus, vietoje pirmesniuose straipsniuose nustatytų už sklypą dvarininkui prievolių, nustatyti jas abipusišku su dvarininku susitarimu.

8) Praėjus nuo naujųjų nuostatų paskelbimo dienos 9 metų terminui, valstiečiai ir dvarininkai savo tarpusavio santykius ir pareigas nustato laisvu noru sudarytų sutarčių pagrindu.

Jei tačiau dvarininkas atsisakytų duoti laikyti toliau sklypą pirmesniajam laikytojui, siūlančiam didesnę kainą, negu anksčiau buvo imama už tą patį sklypą, tai valstietis gauna sumą, lygią trigubam skirtumui tarp anksčiau mokėtosios ir dabar siūlomos sumos už sklypą.

9) Parduoti sodybą atskirai nuo sklypo dvarininkas privalo tik tada, kai jis nesutinka parduoti drauge su sodyba ir lauko žemės.

10) Vyriausybei padedant, steigiami gubernijų bankai, valdomi dvarininkų, kurių uždavinys palengvinti valstiečiams įsigyti žemę nuosavybėn.

(Rus. — PPRK I/1 p. 89—92)

542. 1857 m. gruodžio mėn. 20 d. Guberninės valdžios priemonės prieš plitimą gandų apie valstiečių išlaisvinimą.

Generalgubernatoriaus Nazimovo įsakymas miesto ir zemskinei policijai.

Man pranešama, kad kai kuriuose miesteliuose ir kaimuose tarp valstiečių sklinda įvairūs beprasmiški gandai, tur būt, negerų žmonių skleidžiami, neva greitu laiku būsią panaikinti visi darbai ir duoklės, kuriuos privalo valstiečiai dvarininkams. Šitie gandai, žadindami liaudyje įvairias kalbas bei nuomones, sukelia lengvatikiams abejojimų ir trukdo jiems dirbti darbus...

Siekdamas užkirsti kelią pasekmėms, galinčioms kilti iš panašių žalingų kalbų, įsakau miesto ir zemskinėms policijoms tuoj pat imtis griežčiausių priemonių išaiškinti nusikaltusiems dėl šių kalbų, areštuoti juos, atiduodant bausti įstatyminiu keliu. Gi valstiečiams, vengiantiems darbo... dvarininko nurodymu, vietoje skirti policinę nuobaudą, o lengvatikiams valstiečiams įteigti, kad dvarininkai patys, rūpindamiesi savo valstiečių gerove, prašė mane išrūpinti valdovo imperatoriaus aukščiausiąjį leidimą sudaryti man pavestose gubernijose naujus nuostatus, kurie galėtų pagerinti valstiečių būvį ir tuo suteikti galimybę darbštiems bei geriems valstiečiams įsigyti nuosavybę pagal bendras įstatymines teises...

Aiškinant tai valstiečiams, reikia jiems įteigti, kad bet koks vyriausybės potvarkis bus paskelbtas per miesto ir zemskines policijas, o tuo tarpu jie privalo visiškai būti paklusnūs dvarininkams, visai neklausyti jokių piktavališkų mokymų ir žinoti, kad mažiausias tylos bei ramybės pažeidimas užtrauks griežčiausią atsakomybę...

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 1265 l. 17—18)

543. 1857—1858 m. Valstiečių bruzdėjimai Savičiūnų ir Aluntos dvaruose, Ukmergės apskr.

a) 1857 m. gruodžio mėn. 8 d. Bruzdėjimo pradžia.

Iš Ukmergės ispravniko pranešimo.

Ukmergės apskr. dvarininkas Vladislovas Pomarnackis man pareiškė, kad iš jo valstiečių... kai kurie pradėjo eiti į lažą darbui ne nustatomu laiku, o pagal savo nuožiūrą ir tuo daryti žalos...

Kai savininkas, matydamas, kad valstiečių neklusnumas ir su laiku nenyksta, ėmė šaukti kai kuriuos geresnius pas save, norėdamas juos geruoju pamokyti ir sužinoti jų nepaklusnumo priežastį, tačiau šaukiamieji atvyko jau su visa minia kitų valstiečių, kad šiuo žmonių gausumu apsaugotų šaukiamuosius nuo nuobaudos, jeigu dvarininkas tam ryžtųsi. Gruodžio mėn. 4 dieną aš atvažiavau į Savičiūnus, norėdamas iš anksto įtikinti valstiečius, kad būtų paklusnūs; iš vakaro pasiunčiau pranešti šimtininkams ir kitiems, turintiems savo seniūnijos pasitikėjimą, kad jie atvyktų pas mane kitą dieną rytą; vietoj to 12 valandą pusiaudienį atvyko pas mane apie pusantro šimto žmonių, skųsdamiesi griežtu su jais elgesiu, ir kai aš norėjau giliau ištirti jų skundų teisingumą, tai jie ryžtingai pareiškė nesutikimą, kad aš vienas tirčiau, o jiems reikalinga esanti visa komisija, ir netgi man įsakius nenorėjo skirstytis namo be 4 vaitų, kuriuos aš buvau pasilikęs, kad paaiškintų man vykstančio nepaklusnumo priežastis, kurių aš ir negalėjau išlaikyti, nepaleidęs jų su minia. ...Visa tai vyksta dėl melagingų gandų apie laisvę, bet valstiečiai tikrąją savo paklydimo priežastį slepia, pridengdami ją neteisingu šmeižtu apie tariamą griežtą elgesį su jais. ... Pomarnackis tvirtina..., kad kitame jo dvare, Aluntoje, esančiame 60 varstų nuo Savičiūnų, jau pastebimi panašūs veiksmai valstiečių, laukiančių tik, kuo baigsis pradėjusiems nepaklusnumą.

Sutikdamas su dvarininko Pomarnackio nuomone, kad daugelyje atvejų to priežastis gali būti jų suklydimas dėl melagingų gandų apie laisvę, ir kad panaši savivalė neišsiplėstų ne tik jo dvaruose, bet ir apylinkėse, aš manau, kad būtų tikrai naudinga ir netgi būtina, siekiant užkirsti kelią galinčiai įvykti netvarkai, pasiųsti pakankamą karinę komandą kol kas į vieną Savičiūnų dvarą, tai, žinoma, išlaikys paklusnius ir kitus, ir atvykus komandai pradėti tardymą valstiečių skundų prieš savininką ir valdytojus teisingumui išaiškinti. — Parašas.

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 502 l. 1—2)

b) 1858 m. gegužės mėn. 28 d. Bruzdėjimo smarkėjimas Savičiūnų ir Aluntos dvaruose.

Iš tardomosios komisijos pranešimo.

... Paskirsčius po butus Savičiūnų dvare jo didenybės Pavlogorodo leibhusarų pulko 5 atsargos eskadroną, dvaro valstiečiai ne tik nesiliovė priešintis atlikinėti prievoles savininkui, bet, iššaukti paaiškinti komisijai, į komisiją neatvyko ir slapstydamiesi vargina vyresnybę naujais skundais, o nekviesti miniomis su moterimis ir vaikais ateina į dvarą, nekreipdami dėmesio į šios komisijos įspėjimus ir paskelbtus tikslus, šiurkščiais posakiais kartoja savo nepasitenkinimą dvarininku.

Nežiūrint į visas komisijos pastangas, sėkmingai atstatyti tvarką tarp Savičiūnų valstiečių trukdo vasaros laikas, teikiąs galimybę kurstytojams slapstytis miškuose, be to, kaimų išsidėstymas 30 su viršum varstų, o tarp valdiškų kaimų ir privačių žemvaldžių sunku panaudoti čia esančią karinę komandą todėl, kad iš 110 kareivių, esančių minėtame eskadrone, pusė turi pasilikti prie arklių, o tik vos 50 žmonių gali padėti komisijai Savičiūnuose, tuo tarpu kai Aluntos dvare tebevyksta toks pat neklusnumas savininkui.

Komisija, apsvarsčiusi visas šias aplinkybes, randa, kad komanduoto į Savičiūnus eskadrono nepakanka ir kad daug sėkmingiau jai padėti galėtų pėstininkų komanda...

Pranešdama apie tai jūsų ekscelencijai, komisija turi pareikšti, kad čia karinę komandą reikia sustiprinti dar todėl, kad panašiai netvarkai nebūtų leidžiama plisti tarp kitų dvarų valstiečių, laukiančių tik, kuo baigsis Savičiūnuose ir Aluntoje.

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 502 l. 80—81)

544. 1858 m. Valstiečių bruzdėjimas Antašavos dvare, Raseinių apskr.

a) 1858 m. sausio mėn. 10 d. Bruzdėjimų pradžia.

Iš stano pristovo pranešimo.

...Sužinojęs, kad jūsų kilnybė teikėtės atvykti į Raseinius bruzdančių valstiečių numalšinti... turiu garbę pridurti, kad Antašavos dvaro valstiečiai maištauja kaip ir pirma ir neklauso nei dvaro nei policijos valdžios ir kad svarbiausias Antašavos dvaro valstiečių bruzdėjimo iniciatorius, atitarnavęs eilinis Mockus, mano patvarkymu suimtas Šeduvoje, Šiaulių apskr., ir dabar laikomas Raseinių kalėjime.

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 494 l. 12)

b) 1858 m. vasario mėn. 20 d. Bruzdėjimo slopinimas Antašavos dvare.

Iš ypatingų reikalų valdininko raporto.

...Susipažinęs su byla, kurią vedė zemskinis ispravnikas šiuo reikalu, ir rasdamas, kad šioji netvarka duoda blogą pavyzdį kitiems valstiečiams, dėl ko visoje apskrityje plinta beprasmiškos kalbos, aš laikiau būtina, remdamasis asmeniniu jūsų ekscelencijos įsakymu, panaudoti karinę jėgą ir pastatyti kaimuose, priklausančiuose Antašavos dvarui, egzekuciją Sumų husarų generaladjutanto fon der Paleno pulko 2 būrius. Atvykus kareiviams, aš pats nuvykau į minėtą dvarą, kur sušaukęs valstiečius, vyrus ir moteris, paskelbiau gruodžio 20 d. įsakymą, jūsų ekscelencijos duotą man vadovautis, ir įtikinėjau klausyti tiek dvarininkų, tiek policijos valdžios; bet iš jų 3 žmonės buvo nepaklusnūs, įžūlūs ir prikalbinėjo kitus nekreipti dėmesio į mano nurodymus, dėl to buvau priverstas šiuos kurstytojus pavyzdžiui visų susirinkusiųjų valstiečių akivaizdoje nubausti 20 rykščių smūgių...

Išklausinėjus valstiečius, pasirodė, kad nepaklusnumo kurstytojai buvo: beterminininis atleistinis kareivis Jokūbas Mockus, dabar laikomas Raseinių kalėjime...

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 494 l. 8—10)

c) 1858 m. rugpiūčio mėn. 8 d. Dvarininkų Zaborskių žiaurus elgesys su valstiečiais.

Iš Antašavos dvaro valstiečių skundo carui.

Mūsų prašymas šiais punktais: ... 1. Kad mus varo į darbą nuo kiekvieno ūkininko po 2 darbininkus visoms 6 dienoms, o ponas bajorų vadas Janševskis yra nustatęs, kad iš 3 kaimų, t. y. iš Šašių, Gugėnų ir Jokūbaičių kaimų, kiekvienas ūkininkas turi atidirbti jam, dvarininkui Zaborskiui, po 4 dienas savaitėje ir kiekvienas ūkininkas turi mokėti po 10 rublių per metus, o Plaukių kaime ūkininkai nieko nemoka, tik turi atidirbti savaitėje 4 dienas dviese, t. y. vyras ir moteris, — bet dvarininkas Zaborskis ėmė ir tebeima iš aukščiau minėtų 3-jų kaimų iš kiekvieno ūkininko per metus 20 sidabro rublių, o iš Plaukių kaimo iš kiekvieno valstiečio po 10 sidabro rublių. 2. Kad savo magaziną mes pripylėme nederlingiems metams rugių, miežių, avižų, viso 3 902 pūrus. Kai mes prašėme paskolinti mums iš magazino grūdų, tai dvarininkas mums nepaskolino, o viską iš magazino pardavė. 3. Kad mūsų dvarininkas primušė merginą Viktoriją Brazaitę, kuri kitą dieną mirė, taip pat primušė Juozą Kaserauską, kuris taip pat kitą dieną mirė, ir primušė taip pat atitarnavusį kareivį Aleksandrą, kuris taip pat kitą dieną mirė. 4. Vežamas atiduoti į rekrūtus Juozas Petraitis pabėgo, o vežė Juozą Petraitį ūkininkai Adomas Grigas, Petras Pletkus, Mikalojus Sadauskas ir Antanas Šurkas, kuriuos privertė sumokėti 300 sidabro rublių, o visus bendrai valstiečius po 30 sidabro rublių, o taip pat Juozo Petraičio mokesčius išieško ir dabar...

Be mažiausio nusižengimo ir be jokios kaltės šaukia pas save ūkininkus arba ką nors iš mūsų darbininkų, uždaro savo namuose ir tol muša, kol jam patinka... Ką nori mušti, uždaro, kad mes neturėtume liudytojų, kurie matytų. Taip pat atėmė iš visų mūsų ūkininkų pusę mūsų lauko, taip pat ir pusę mūsų pievų, o lauką mes buvome apsėję, tad mes, ūkininkai, neturime kuo misti patys, nei savo vaikų maitinti, o taip pat išlaikyti mums reikalingų darbininkų...

Dvarininkas Zaborskis, kaip mes patys girdėjome, pasakė, kad tenedrįsta «turėti valios ant mano pirktų žemių, bet savo mužikams galiu uždėti grandines ir pasiųsti į Sibirą»... — Skundas pasirašytas 35 valstiečių.

(Rus. — VCA Ggk 1857 m., b. 494 l. 100—101)

545. 1858 m. balandžio mėn. 10 d. Kairėnų dvaro, Vilniaus apskr., valstiečių bruzdėjimas.

Iš Vilniaus žandarmerijos pulkininko pranešimo.

Dvarininko grafo Lopacinskio Kairėnų dvaro, Vilniaus apskrities, 11 valstiečių rugpiūčio mėn. 5 dieną, atėję pas to dvaro administratorių bajorą Skinderį, savo ir likusių 30 ūkininkų vardu pareiškė: kadangi

vyriausybė davusi jiems laisvę, tai jie eiti lažo daugiau nebemaną; tuo reikalu kitą dieną į dvarą atvykusiam zemskiniam ispravnikui, įrodinėjusiam, jog juos pasiekę gandai apie laisvę esą nesąmonė, jie pakartojo, kad lažas, kurio iš jų reikalaujanti dvaro administracija, esąs toks sunkus, jog toliau jo eiti nebegalį...

Gubernijos valdytojui pavedus, aš kartu su einančiu bajorijos vado pareigas zemskiniu teisėju Žageliu ir ispravniku Grigorjevu šio rugpiūčio mėn. 8 d. atvykę į Kairėnų dvarą, iš valstiečių ir administratoriaus apklausimų įsitikinome, jog iš tikrųjų iki mūsų atvažiavimo valstiečiai ėjo nepaprastai sunkų lažą po 12 dienų nuo kiemo per savaitę, remiantis inventoriaus taisyklėmis, duotomis aiškiai pataikaujant interesams velionės grafienės Lopacinskienės, kuri čia turėjo didelę įtaką, nes vietoje šiame krašte ir kituose dvaruose normalaus 5 ir 6 dienų lažo per savaitę nuo vieno valako žemės kiemo, Kairėnų dvaro inventoriuje nustatyta per savaitę nuo kiemo po 4 dienas lažo ir, be to, kiekvienas valstiečių kiemas įpareigotas apdirbti $2^2/_3$ dešimtinės dvaro žemės, nuimti nuo jos derlių ir nušienauti $1^1/_3$ dešimtinės nepatogios pievos; visa tai sudėjus kartu su viršuje minėtomis 4 lažo dienomis, buvo iš viso reikalaujama po 12 dienų per savaitę nuo kiemo, o dėl tokių besaikių prievolių valstiečiai natūraliai pervargę buvo beatsisaką dvarui jas vykdyti.

Atsižvelgdami į tai, mes laikėme teisinga, kad administratorius Skinderis ateityje tenkintųsi 6 dienų per savaitę nuo kiemo lažu ir už esamas apskritai kituose dvaruose gyvoltų dienas privalės imti derlių nuo 2 margų ($1^1/_3$ dešimtinės) žiemkenčių ir nuo 1 margo vasarojaus...

(Rus. — VCA f. 419, 1859 m., b. 79 l. 5—6)

546. 1858 m. rugpiūčio mėn. 1 d. Vladikiškio dvaro, Trakų apskr., valstiečių bruzdėjimai.

Iš ypatingų reikalų valdininko Nikotino pranešimo.

...Vladikiškio dvaro valstiečiai, sukurstyti prieš dvarininką, daro įvairių įžūlių išdaigų; vienas dvaro žmonių, dirbantis degtinės gamykloje, atėjęs pas savininkę, prašė pinigų, o kai ši jam pareiškė: kadangi tu nedirbai, bet girtuokliavai, tai gausi užmokestį kitą savaitę, tai jis metė jai knygutę, pridūręs, kad jei nėra pinigų, tai nėra ir darbo. Į vieną darbininko pirkią buvo pasiųstas ūkvedys pašaukti bobos daržo laistyti, ir kai ši delsė, tai jis, pagriebęs ją už apykaklės, norėjo ištempti; tuo metu jos duktė, pagriebusi pagaikštį, puolė jį ir norėjo smogti, už ką buvo išplakta... Vienu žodžiu, kai kuriems iš jų pranyko bet koks supratimas apie dvarininkų valdžią, o skundų davimas tiek jiems įsmigo į galvas, kad grasino vėl skųstis ir netgi žadėjo eisią su prašymu pas valdovą imperatorių, jeigu nebūsią patenkinti, o ištirti visus jų skundus yra labai sunku...

Be to, laikau reikalinga pridurti, kad valstiečiai nepaklausė net mano įsakymo atvykti kitą dieną 6 valandą ryto, ir aš, išlaukęs jų kartu su (bajorijos) vadu iki $9^1/_2$ val., nuvažiavau į kaimą ir sutikau ten juos, o jie, tur būt, norėdami parodyti, kaip jie yra apkrauti darbais, paaiškino

negalėję atvykti anksčiau todėl, kad dirbę savo laukuose, nors tai buvo sekmadienis. Nepaisant mano klausinėjimų, jie atsikalbinėjo nežiną prašymo perrašinėtojo...

(Rus. — VCA Ggk 1858 m., b. 1145 l. 14)

547. 1859 m. kovo mėn. 13 d. Karalinavos dvarininkas, Ukmergės apskr., iškelia valstiečius į neišdirbtus smiltynus ir grobia jų turtą.

Iš valstiečių skundo.

Nuo senų laikų mes, prašytojai, gyvename Karalinavos dvaro Pamalūnio kaime... ir esame pastatę savo triūsu ir lėšomis visus trobesius, vienu žodžiu, visą ūkį, kaip pridera valstiečiams, dabar gi, kai išdirbti nuo senų laikų laukai, pastatytos pirkios, kad greičiau mus išstumtų nuo žemės, kaip pats dvarininkas Gornas pareiškia, sumanė mus iš šio kaimelio iškeldinti ir apgyvendinti dykavietėje ant neišdirbtų žemių, kur nėra nei trobesių, nei pasėlių, nei javų, ir nežinome, kaip gyventi ir kur dėtis. Kiek mes beprašėme ir maldavome dvarininką Gorną, tačiau nei prašymai, nei ašaros nesužadino jam nei gailesčio, nei malonės... Mes niekuomet nesipriešinome atidirbti 6 dienas lažo, mokėti nuo pirkios po 27 sidabro rublius, duoti linus, žąsis, kiaušinius, grybus, pristatyti du siekšnius malkų ir kt., ko net negalima išskaičiuoti, tik dėl to, kad jis mūsų žiauriai nebaustų, neatiminėtų nuo mūsų iš lauko rugių, bulvių, daržovių, negrobtų iš kiemo galvijų už 1 rublį nepriemokų, kai mes visokiais būdais stengėmės mokėti...

Su ašaromis maldaujame vyresnybės patvarkymo komandiruoti patikimą valdininką, kad palengvintų mūsų dalią...

— Už neraštingus valstiečius pasirašė Suvalkų miestietis Fiodoras Dobromyslovas.

(Rus. — VCA Ggk 1859 m., b. 978 l. 1—5)

548. 1860 m. Vėžaičių dvaro, Raseinių apskrities, valstiečių bruzdėjimas.

a) 1860 m. vasario mėn. 21 d. Kauno gubernatoriaus pranešimas apie bruzdėjimo pradžią.

...Gauta daug patikimų žinių, kad Vėžaičių dvaro valstiečiai pastaruoju metu pradėjo reikšti dvaro valdžiai nepaklusnumą, kuris gali virsti didelėmis riaušėmis ir viešu pasipriešinimu.

Laikydamas panašiais atvejais tikriausia tvarkos atstatymo priemone apgyvendinimą pas valstiečius kareivių,... aš, nepriklausomai nuo susižinojimo šiuo reikalu su vietiniu (bajorijos) vadu, padariau sausio 19 d. patvarkymą dėl apgyvendinimo Vėžaičių dvaro kaimuose paprastai stovyklaujant vieno būrio, generolo feldmaršalo kunigaikščio Kutūzovo Pskovo pėstininkų pulko, stovinčio apylinkėse, einančio sargybą prie Prūsijos sienos, apie ką pranešta Raseinių zemskiniam ispravnikui dėl atitinkamų iš jo pusės patvarkymų.

Dabar Raseinių zemskinis ispravnikas praneša man, kad Vėžaičių dvaro valstiečių nuolankiausio skundo ištyrimui bajorijos vado

komandiruotas dvarininkas, buvęs bajorijos vadas Adolfas Pšeciševskis, su kuriuo jis, ispravnikas, vado pakviestas, atvyko į Volmerio dvarą šio vasario 12 dieną. Iš padarytos vietoje kvotos paaiškėjo: pagal Vėžaičių dvarui patvirtintą inventorių ūkininkai privalo už skirtą jų naudojimuisi pono žemę lažo natūra vietoje nuo kiekvieno kiemo duoti po vieną berną per kiaurus metus su ūkininko išlaikymu, alga ir maistu; šitie darbininkai nuolat būdavo dvare, kur buvo įtaisyta jiems maistui gaminti atskira virtuvė. Be to, ūkininkai, pagal suteiktą jiems žemės kiekį, privalo mokėti činšo mokestį apie 1 rb. 50 kap. nuo kiekvienos dešimtinės ir virš to dar jie turi eiti nedidelius pavarymus, o taip pat privalo pristatyti nedidelį kiekį kalkinio akmens. Šitas inventoriaus papildymas yra savotiška ypatybė, kuri nebuvo prileista nė viename aplinkinių dvarų, bet šitas nustatymas rėmėsi savanorišku sutikimu valstiečių, kurie panašiu būdu atlikdavo minėtą prievolę prieš patvirtinant inventorių daugiau kaip 6 metus, taip pat ir patys valstiečiai tvirtina, jog tokia tvarka Vėžaičių dvare yra daugiau kaip 18 metų. Praėjusių 1859 metų pabaigoje ūkininkai atsisakė duoti dvarui bernus, iš 68 ūkininkų skaičiaus 58 atsiėmė iš dvaro savo bernus ir liepė jiems dirbti sau, bet prieš tai pasiuntė viso valsčiaus vardu per Prūsiją vokiečių kalba nuolankiausią prašymą (carui), kuriame jie, kalbėdami apie jų apsunkinimą prievole ponui, padarė kai kurių atskirų nusiskundimų dėl per didelių mokesčių išreikalavimo perviršį, dėl jų žemės laukų atskyrimo ir prijungimo prie dvaro dirvų.

Dvarininko Pšeciševskio pašaukti ūkininkai atvyko ne patys vieni, bet su savo žmonomis ir viso valsčiaus darbininkais, apie 400 žmonių. Kadangi susikalbėjimas su visa žmonių minia pasirodė neįmanomas, tai buvo pasiūlyta reikalauti ūkininkų pasiaiškinimo klausimais, o likusiai miniai buvo pasiūlyta išsiskirstyti ir laukti eilės, kol pašauks, bet susirinkusieji valstiečiai su triukšmu atsakė, kad yra atvykę tam, kad kalbėtų visi iš karto ir po vieną nekalbėsią.

Po kai kurių svyravimų, nors iš minios tarpo ir stojo į valdininkų posėdį kai kurie pašaukti apklausimui ūkininkai, bet jie ryžtingai pareiškė, kad, laikydami reikalaujamą iš jų prievolę apsunkinama, jie nesutinką duoti darbininkų į dvarą ir neduosią, nežiūrint to, kad šita prievolė paskirta inventoriuje. Visi įtikinimai ir įkalbinėjimai, panaudoti buvusio bajorijos vado Pšeciševskio, ispravniko, pakviestų vietinio kunigo Jazdausko ir dvarininko Milianausko, o taip pat aiškinimai, kad atsisakymu vykdyti vyriausybės nustatytą inventorių jie darosi maištininkais prieš teisėtą valdžią ir bus nubausti griežta bausme, neturėjo jokio pasisekimo.

Kitą dieną tų pačių žodžių pakartojimas nuraminimui visos minios ir atskirų ūkininkų, pasirašiusių nuolankiausią prašymą, taip pat nepadarė jokio veikimo jiems atvesti į protą, jų įtūžimas ir neklusnumas pasiekė kraštutinių ribų. Dvarininkas Pšeciševskis, kad sutaikintų valstiečius su dvarininku, šiam pastarajam sutikus, pasiūlė jiems padaryti kai kurių palengvinimų, palyginti su inventorium, kad tiktai jie paklustų ir prašytų valdytoją padaryti nuolaidų, bet jie ir su tuo nesutiko ir nėjo suvesti sąskaitų su dvarininku, kuris jau anksčiau šitai siūlė.

Aiškus susirinkusių valstiečių pasiryžimas laikytis minioje ir neprileisti išsklaidymo pakirto bet kokią galimybę suskaidyti jų vienybę. Žmonės, kurie būdavo pakviesti į kambarį apklausimui, ilgiau užtrukus kvotoje, buvo šaukiami jų draugų, kurie smurtu įsiveržda vo į priemenę ir

atidarinėjo duris, aiškiai norėdami pradėti muštis. Esant tokiai reikalų padėčiai ir esant visiškam valstiečių įtūžimui ir jų griežtam atsisakymui atlikinėti inventoriuje nustatytas prievoles, buvęs bajorijos vadas Pšeciševskis negalėjo įvykdyti pavedimo, dėl kurio atvyko, būtent nuolankiausio skundo ištyrimo.

Panaudojus visas raminimo ir įkalbinėjimo priemones valstiečiams grąžinti į reikiamą paklusnumą, zemskinis ispravnikas nematė kitų priemonių, kaip panaudoti prieš juos jėgą, tačiau kadangi policijos tarnautojų pasirodė šiam reikalui nepakaks, panaudoti gi kareivius ispravnikas neturėjo leidimo ir nematė neišvengiamo pavojaus, tai tam, kad būtų išvengta prievartos ir numatomos ryšium su tuo neišvengiamos netvarkos, buvo priverstas pasitenkinti pakartojimu aiškinimų valstiečiams dėl griežtos jų atsakomybės už vengimą atlikinėti inventorines prievoles, įkalbinėjo juos palaikyti ramybę ir rimtį, iki jų likimą nuspręs aukštesnė vyresnybė.

Dėl ypatingo svarbumo šio įvykio, kuris rodo Vėžaičių dvaro valstiečių nenuolankumą ir atvirą neklusnumą, kad jie, užuot pateikę savo skundus valdininkams, atvykusiems jų tirti, nežiūrint į dvarininko Volmerio pareikštą sutikimą palengvinti inventorines prievoles, užkietėję laikosi paklydimų, aš pakviečiau Kauno gubernijos žandarų štabo karininką tučtuojau atvykti į šitą dvarą kartu su valdininku ypatingiems reikalams prie manęs Rubaževičium, imtis pagal (Įst. rink.) 2 t. 412 str. veiksmingiausių ir patogiausių kaip numatoma priemonių netvarkai pašalinti ir grąžinti neklusniems valstiečiams į tolimesnį paklusnumą ir nubausti pataisos bausme svarbiausius kaltininkus ir kurstytojus. Be to, pavedant pulkininkui Skvorcovui, jei būtų reikalo pasinaudoti kariuomenės pagalba ir šiam reikalui neužtektų apgyvendinto dabar Vėžaičiuose pėstininkų būrio, susižinoti su stovinčio Raseinių apskrityje husarų pulko vadu dėl išskyrimo atitinkamos komandos, aš pasiūliau jam, Skvorcovui, išreikalavus iš Raseinių bajorijos vado Vėžaičių valstiečių nuolankiausią prašymą, padaryti dėl jo vietoje kvotą ir ją darant stengtis išaiškinti pašalinius kurstytojus, kurie, sprendžiant iš valstiečių atkaklumo, tikriausiai vadovavo jiems ir dabar turi įtakos jų maištui, kartu su tuo turint galvoje, kad esmine valstiečių neklusnumo priežastimi reikia laikyti taip pat ir būdą, kuriuo jie atlikdavo inventorines prievoles, — pagal zemskinio ispravniko teigimą tas būdas yra visiškai savotiškas, jo nėra nė viename apylinkės dvare. Aš pavedžiau pulkininkui Skvorcovui ir valdininkui Rubaževičiui, grąžinant valstiečius į reikiamą paklusnumą, pasiūlyti dvarininkui Volmeriui, ar nesutiktų jis gerų santykių palaikymo tikslu ateityje iš valstiečių reikalauti inventorinių prievolių, laikantis esamos dvaruose tvarkos, piniginiu činšu arba paprastu lažu, ir po to, abipusiu valdytojo ir valstiečių sutikimu, nustatyti ir imti vykdyti inventorines prievoles, kurios neapsunkintų valstiečių ir nebūtų nuostolingos valdytojui...

(Rus. — VCA Ggk 1860 m., b. 388 l. 1—4)

b) 1860 m. vasario mėn. 29 d. Žandarmerijos pulkininko Skvorcovo ir valdininko ypatingiems reikalams Rubaževičiaus raportas apie valstiečių aktyvų pasipriešinimą karinei komandai.

Šio vasario mėnesio 26 d., atvykę į dvarininko Volmerio Vėžaičių dvarą nuraminti bruzdančių valstiečių, mes padarėme išankstinę kvotą, iš kurios paaiškėjo, kad nuo 1859 m. gruodžio 23 dienos ūkininkai

atėmė iš dvarininko dvaro savo darbininkus ir nuo to laiko neatlikinėja jokių prievolių.

Jiems įsąmoninti ir grąžinti į reikiamą paklusnumą įsakėme kitą vasario 27 dieną, susirinkti visiems maištaujantiems ūkininkams, kurių skaičius siekia 63 žmonių; šis įsakymas buvo įvykdytas, bet tuo pačiu laiku artimiausioje karčiamoje, 200 žingsnių atstumo, susirinko apie 60 bernų, kurie tačiau neatėjo į tą vietą, kur buvo skirta susirinkti ūkininkams.

Atėję prie susirinkusių ūkininkų, mes įtikinėjome juos, Raseinių zemskinio ispravniko ir vietinio stano pristovo ir taip pat parapijos klebono kunigo Cechanauskio akivaizdoje, stengdamiesi įsąmoninti, kad, nevykdydami inventoriuje nustatytų prievolių, jie reiškia neklusnumą teisėtai valdžiai ir kad tuo jie gali sau užsitraukti griežtas bausmes; kartu su tuo liepėme jiems, kad savo atgailos įrodymui jie dabar pat pasiųstų bernus į dvarą. Valstiečiai į tai atsakė, kad jie turi pretenzijų į dvarininką, bet kad bernų negalį pasiųsti dvarininkui todėl, kad patys neturi duonos. Į tai jiems buvo paaiškinta, kad jų pretenzijų negalima nagrinėti tol, kol jie atsisakinės atlikti skirtas jiems prievoles ir neišreikš pilno paklusnumo, bet kai jie šitai išpildys, tai visi jų skundai bus ištirti ir patenkinti, jei pasirodys teisingi. Kadangi šis įkalbinėjimas jų nepaveikė, tai buvo pasiūlyta tą pat padaryti kunigui klebonui Cechanauskiui, bet ir jo pamokymas negalėjo išjudinti valstiečių užsispyrimo; kai kurie ūkininkai sutiko duoti į dvarą darbininkus vienai savaitei, kiti ilgesniam laikui, be išlaikymo arba įvairiomis sąlygomis, neatitinkančiomis inventoriaus.

Pastebėję, kad ramumo ir įtikinėjimo priemonės Vėžaičių valstiečių ne tiktai negrąžina į reikiamą paklusnumą, bet dar labiau drąsina jų akiplėšiškumą, keldamos juose mintį, kad jų savavališkas elgesys nebaudžiamas, ir turint galvoje, kad jų aiškus pasipriešinimas turi pavojingos įtakos kaimyninių dvarų valstiečiams, pripažinome būtina juos prie to priversti pataisos bausme.

Todėl buvo liepta buvusios Vėžaičių dvare Pskovo pėstininkų kunigaikščio Kutūzovo Smolenskio vardo pulko komandos, susidedančios iš 80 žmonių, viršininkui poručikui Pantejevui atvesti savo žmones ginkluotus, išskyrus 20 žmonių, skirtų bausmės vykdymui, kurie buvo be ginklų. Kada buvo pašauktas vienas iš ūkininkų Kostas Litvinas, ant kurio labiau negu ant kitų krito įtarimas dėl valstiečių kurstymo, tai didelė ūkininkų dalis staiga puolė vaduoti Litvino, kuris per jų sukeltą sąmyšį spėjo pasislėpti; tuo laiku ūkininkams į pagalbą šoko ir nuo karčiamos bernai, tarp kitko, kai kurie iš jų išsitraukė iš tvorų storas kartis. Nenumatant galimumo sulaikyti valstiečių azartiškumą ir beprotišką drąsą, kareiviams įsakyta sustabdyti juos šautuvų buožėmis, jie tai ir įvykdė be jokių nelaimingų atsitikimų. Tada gi 9 žmonės iš puolusių skaičiaus buvo areštuoti, o kiti suspėjo išbėgioti. 4 iš suimtųjų valstiečių, labiausiai siautėję, tučtuojau buvo nubausti rykštėmis. Per kvotą valstiečiai parodė, kad jie nusprendė šokti vaduoti Litvino dėl jų sudaryto prieš du mėnesius susimokymo neišduoti vieniems kitų baudimui.

Tokiam smarkiam Vėžaičių valstiečių siautėjimui sutramdyti pripažinta būtina stovintį Vėžaičiuose pėstininkų būrį paskirstyti tarp jų dėl egzekucijos, remiantis Civ. Įst. rink. II t. 412 str., ir išreikalauti tam dalykui iš Pskovo pėstininkų pulko I-jo bataliono vado dar vieną būrį...

(Rus. — VCA Ggk 1860 m., b. 388 l. 11—12)

549. 1860 m. birželio mėn. 9 d. Gruzdžių dvaro, Šiaulių apskrities, valstiečių bruzdėjimas prieš dvarininko činšinių prievolių didinimą.

Iš bajorijos vado rašto dvarininkui Naryškinui.

Kaimų, priklausančių Gruzdžių dvarui, valstiečiai ūkininkai gegužės mėn. 31 d. ligi 300 žmonių minia, atvykę į Šiaulių miestą, iš pradžių atėjo pas mane, paskui pas vietinį zemskinį ispravniką, skųsdamiesi, kad Gruzdžių dvaro valdyba praeitais 1859/60 ekonominiais metais pervedė juos iš lažinės į činšinę sistemą ir įpareigojo įnešti į pono pajamas nustatytą kiekvienam ūkininkui pagal valdomos žemės plotą činšą su kai kuriomis pridėtinėmis natūrinėmis duoklėmis; jie nespėję dar apsiprasti su šia nauja jiems sistema, vos-ne-vos įstengė užmokėti pagal savo išteklius ir jėgas nustatytą praėjusių metų činšą be nepriemokų, kai tuo tarpu jiems nelauktai dvaro valdyba praėjusio gegužės mėnesio pabaigoje paskelbė šiems metams naują, daug didesnį, kai kuriems ūkininkams beveik dvigubą to činšo mokestį su šarvarkine prievole, įspėdama, kad jeigu kuris nors iš valstiečių nepanorės mokėti činšo pagal naują paskyrimą, tai tokie valstiečiai galės iš kaimo išsikelti, o jų vietoje įsikurs kiti nuomininkai, kurie noriai užmokės skirtą pinigų kiekį. Šitokio pasielgimo valstiečiai taip išsigando, kad jie prie dabartinių savo nepriteklių nesuspės pagerinti savo būklės ir tvarkingai mokėti ne tiktai činšinius mokesčius, bet ir kitas valstybines ir visuomenines pinigines ir natūrines duokles ir gali visiškai nuskursti ir netekti galimybės išlaikyti ūkį...

(Rus. — VCA Ggk 1860 m., b. 1054 p. 23—24)

550. 1860 m. gegužės mėn. 5 d. Drūkšių dvaro, Kauno gubernijos, valstiečių atsisakymas atlikinėti inventorines prievoles.

Iš Kauno gubernatoriaus pranešimo.

Zarasų apskrities bajorijos vadas ir zemskinis ispravnikas pranešė man, kad dėl jų gautų iš 2 stano pristovo ir iš dvarininkės Lopacinskienės dvaro valdybos pranešimų apie to dvaro valstiečių neklusnumą ir apie jų išsisukinėjimą nuo inventoriuje nustatytų iki šiol atlikinėtų prievolių vykdymo, bajorijos vadas ir zemskinis ispravnikas buvo nuvykę praėjusio balandžio 23 d. į minėtą dvarą, kur sušaukė visus ūkininkus ir iš jų paaiškinimų įsitikino, kad daugelis iš jų tikrai savo pačių sumanymu nutarė: sumažinti ligi šiol jų atlikinėtas inventorines prievoles ir 4 dienų su arkliu ir tiek pat pėsčiomis per savaitę vietoje atlikti tiktai po 3 dienas, ir kad tokio nutarimo didžiausiais kurstytojais pasirodė esą valstiečiai: Mykolas Abromavičius, Augustinas Barkauskas, Kazimieras Lunskis, Karolis Keina, Karolis Meduneckis ir Juozas Garnauskas. Todėl jie, bajorijos vadas ir zemskinis ispravnikas, be griežto visiems valstiečiams įteigimo reikiamo klusnumo, nubaudę vietoje pataisos bausme kai kuriuos bernus, prisidėjusius prie susimokiusių ūkininkų partijos dėl lažo sumažinimo, aukščiau paminėtus 6 valstiečius, didesnius kaltininkus, išlaikė Zarasų mieste arešte 2 paras ir, paskelbę jiems įstatymą ir jūsų ekscelencijos aplinkraštinį įsakymą apie atsakingumą, kuris jiems teks už neklusnumą, o juo labiau už kitų kurstymą, nubaudė juos griežta bausme po 50 smūgių rykščių...

(Rus. — VCA Ggk 1860 m., b. 414 l. 1—2)

551. 1860 m. liepos mėn. 10 d. Beržų dvaro, Kauno apskr., valstiečių bruzdėjimai.

Iš Kauno gubernatoriaus pranešimo.

Kauno zemskinis ispravnikas pranešė man, kad liepos mėn. 8 d. Beržų dvaro savininko, kolegijos patarėjo Voliano žentas... atvykęs į minėtą dvarą rado nepaprastai sujaudintus valstiečius, kurie neatlikinėja inventoriaus nustatytų pareigų; nors primygtinai reikalaujant ir išeina į lažą, bet nieko neveikia, atvirai neklauso dvaro vyresnybės ir jo, Mickevičiaus, atžvilgiu buvo storžieviški. 4-jo stano pristovas, tuoj pat atvykęs į Beržų dvarą, sušaukė visus valstiečius, norėdamas jiems paskelbti inventorines pareigas ir atitinkamai pamokyti, bet jie, po daugkartinio šaukimo per penkiašimtininko pasiuntinį ir dešimtininkus, atvykę su samdiniais ir visomis šeimomis, perskaičius inventorių, įžūliai atsiliepė, jog inventoriumi nustatyto lažo neisią ir nuo kai kurių pareigų iš viso atsisaką, motyvuodami tuo, kad turį maža šienaujamų pievų, o daug galvijų, kuriems šerti turį pirkti šieną arba nuomoti pievas...

Kai visos ramios priemonės įdiegti valstiečiams paklusnumą nepadėjo ir pristovas, siekdamas padaryti juos paklusnius, įsakė atnešti rykščių, grasindamas plaksiąs, tai... Kriaučiūnas Andrius atsiliepė, kad plakti neleisią ir nieko neklausysią. Nepaisant to, pristovui įsakius policijos tarnautojai norėjo sulaikyti maištininką Andrių Kriaučiūną ir surišti, bet jo tėvas Martynas su Mykolu Kriaučiūnu ir visa minia puolė policijos tarnautojus, sumušė juos ir, storžieviškai išplūdę pristovą ir dvarininką Mickevičių, šaipydamiesi išsiskirstė...

(Rus. — VCA Ggk k. 1860 m., b. 437 l. I)

552. 1860 m. rugsėjo mėn. 29 d. Dvarininkas Kognovickis engia Lančiūnavos dvaro, Kauno gubernijos, valstiečius ir iškelia juos į dykavietes.

Iš valstiečių skundo.

Kauno gubernijos ir apskrities dvarininkas, p. atsargos rotmistras Zigmantas Kognovickis... neatitinkančiu inventoriaus lažo didinimu, reikalavimu įvairių nenustatytų prievolių, uždėjimu naujų miško ir jo produktų išvežimų į įvairias vietoves, privedė mus, vargingus valstiečius, iki visiško nusigyvenimo ir skurdo, — negana to, jis, Kognovickis, sužinojęs kažin kokį vyresnybės patvarkymą dėl valstiečių apskritai, ėmė mus iškeldinėti iš namų, inventoriaus mums pritvirtintų, kuriuos esame pastatę savo darbu ir lėšomis; vietoje geriausiai įdirbtos žemės davė mums dykavietes ir pelkėtas nepatogias vietas be jokių trobesių arba miško kirtimus, kuriuos mes turime išplėšti, ne tiktai neduoda tam paramos, bet dar varo į lažą, išgalvodamas įvairias prievoles, lygiai kaip ir už inventoriuje skirtus (senus) gyvenimus, o mūsų pirmiau turėtuose namuose apgyvendina žmones iš laisvųjų luomo, gaudamas iš jų piniginį mokestį už juos, ir kada mes, prašytojai, pasilikome visiškai nuskurdinti, negalime eiti lažo, tai jis, Kognovickis, atima iš mūsų gyvulius ir javus, dėdamasis imąs sau atlyginimą už lažą, ir kai kuriuos iš mūsų, prašytojų, tokiu savo elgesiu privedė prie tokio laipsnio, kad su vaikais turime

mirti badu. Kai iš mūsų, prašytojų, Juozas Samas, Jurgis Juškevičius, Izidorius Mataitis, Adomas Glazauskas, Jokūbas Senkevičius, Jonas Macionis, Zigmantas, Juozas ir Jonas Filikauskiai, neturėdami nė duonos kąsnio, išdrįsome dvarininką Kognovickį prašyti palengvinimų, pasigailėjimo mūsų nelaimingų, tai yra, kad nutrauktų savo priespaudą, tai pasigailėjimo vietoje gavome nuo jo, p. Kognovickio, po 200 rykščių smūgių ir sukėlėme jo neapykantą iki tokio laipsnio, kad, jeigu kuris nors iš mūsų kuo nors nepatiko, jį tuojau baudžia ne mažiau kaip 100 rykščių smūgių.

Matydami, kad pavergimu ir dažnais negailestingais kankinimais, mus, vargingus valstiečius, dvarininkas Kognovickis privedė iki visiško nusigyvenimo, išdrįsome šių metų balandžio 15 d. kreiptis prašymu į poną Kauno gubernijos viršininką, o gegužės 15 d. raštu, išdėstydami visas mūsų nelaimes, kylančias iš p. Kognovickio. Dėl tokio mūsų prašymo ponas gubernijos viršininkas birželio mėnesį prašė p. apskrities bajorijos vadą, kad jis pats sužinotų, kas vyksta Lančiūnavos dvare, ir patikrintų mūsų skundą, bet kadangi p. bajorijos vadas yra dvarininko Kognovickio kaimynas, tai ir nemanome, kad jis praneštų ponui gubernijos viršininkui visą tiesą, kurią atrado vietoje, ir dabar vietoj palengvinimo, kurio mes laukėme dėl mūsų verksmingo prašymo, p. Kognovickis dar žiauriau su mumis elgiasi, taip kad ūkininkai Zigmantas, Juozas ir Jonas Filikauskiai, palikę visus savo ūkio padargus ir naminius gyvulius, su žmonomis ir vaikais išvyko į nežinomas vietas, bijodami tolesnių sunkiai pakeliamų persekiojimų... — 16 parašų.

(Rus. — VCA Ggk 1860 m., b. 483 p. 10—11)

553. 1860 m. Dvarininkas Slavinskis užgrobia Kenos dvaro, Vilniaus apskr., valstiečių trobesius ir žemę ir reikalauja nepakeliamo lažo.

Iš valstiečių skundo.

Mes, žemiau išvardintieji, pereitą birželio mėn. įteikėme ponui Vilniaus apskrities bajorijos vadui skundą prieš Vilniaus apskrities dvarininką poną Slavinskį, kuris nežinia dėl kurių priežasčių atėmė iš mūsų, 13 ūkininkų, visus ūkinius trobesius ir daugelio metų triūsu įdirbtą žemę, palikdamas mus be jokios prieglaudos. Sugrobęs visus gyvulius ir iš kai kurių arklius už kažkokias skolas, kurių mes niekuomet neturėjome ir neturime, visą mūsų turtą ir žemę išnuomojo pašaliniams asmenims, pas kuriuos mes turime ieškoti prieglaudos, mokėdami nuo 20 iki 30 rublių, dirbdami įvairiems asmenims.

Palikęs mus su šeimomis be jokių išteklių, p. Slavinskis reikalauja iš mūsų nepakeliamo lažo ir iš kiekvieno ūkininko supilti į atsargos magaziną po 12 gorčių rugių ir po 6 gorčius avižų, tuo tarpu kai mes, neturėdami nei žemės, nei trobesių, nei malkų kurui, viską turime pirkti. Šitokiu p. Slavinskio patvarkymu mes patekome į visišką skurdą ir jau nebenumatome, kaip begalėtume gyventi... — 13 parašų.

(Rus. — VCA Ggk 1860 m., b. 452 l. 5)

554. 1850—1860 m. Suvestiniai duomenys apie Kauno gubernijos gyventojus, pabėgusius nuo baudžiavinės priespaudos.

Metai	Pabėgo iš viso	Tame skaičiuje dvarininkų valstiečių
1850	376	190
1855	1 015	363
1856	657	205
1857	457	131
1860	449	113

(Sudaryta pagal duomenis PKKG 1861 m., kn. 2 d. 2 p. 5)

555. 1860 m. sausio mėn. Dvasininkų pagalba dvarininkams prieš valstiečių judėjimą.

Vilniaus vyskupo Krasinskio aplinkraštis vyskupystės kunigams.

Išganytojas pasiuntė apaštalus skelbti evangeliją. Apaštalai siuntė savo mokinius, skirdami juos vyskupais miestuose. Ir ligi šios dienos švento Petro valdžia, popiežius, siunčia vyskupus, o vyskupai siunčia kunigus ne tam, kad jie patys save ar savo išmintį rodytų, bet kad skelbtų Jėzaus Kristaus mokslą ir tai ne savo dvasia, o Jėzaus Kristaus dvasia, ir kad dievo žodį dėstytų žmonėms ne pagal savo aiškinimą, bet pagal bažnyčios pamokymą ir supratimą. Taigi kiekvienas kunigas, vadovaujamas šventosios bažnyčios dvasios, atlieka savo pasiuntinybę, jam bažnyčios uždėtą įšventinant.

Tačiau kas skelbia savo mokslą išganytojo mokslo vardu, kas nukrypsta nuo bažnyčios minties ir supratimo, o save ir savo svaičiojimus sutapatina su bažnyčia ir įstatymu, daugiau pasiduodamas viešpataujančioms nuomonėms ir laiko dvasiai, negu sekdamas bažnyčios mokslu, tas yra savasiuntys ir neteisingas pranašas ir, nors vadintųsi krikščionimi, pasitraukia nuo krikščioniškos bažnyčios dvasios ir pagrindų.

Iš šito požiūrio mes kreipiame dėmesį į visų svarbiausią viešpaties įsakymą: meilę artimui, kurią mūsų laikais ne vienas, deja, savaip supranta ir klaidingai aiškina, kiršindamas vieną luomą prieš kitą ir užuojautos valstiečiams dingstimi sužadina juose priešiškus jausmus prieš dvarininkus, negalvodamas apie tai, jog netinkamu uolumu gali padaryti žalos, kuri jam ir į galvą nebuvo atėjusi. Veltui kas sakytų, kad tai daraąs geru tikslu: tikslas nepateisina priemonių, o ir geriausiu tikslu naudoti piktas priemones niekas neturi teisės. Didysis valstiečių reikalas tik meilės keliu, dieviškai, gali apsivainikuoti pasisekimu.

Kas po to manytų, kad, keldamas vieno luomo neapykantą kitam, tarnauja geram reikalui, tas klaidingai suprastų Kristaus mokslą, pagrįstą meile, tas būtų savo mokslo apaštalu, o ne išganytojo, kuris pasakė: palaiminkite tuos, kurie jus persekioja, o ne keršykite, atsilygindami piktu už piktą.

Nemanome, kad kas nors iš brolių ir klaidingų pranašų priimtų šiuos nekrikščioniškus neapykantos ir skaldymo principus, tuo labiau,

kad ryžtųsi skelbti tai žmonėms suvedžioti. Tačiau bevelydamas įspėti ir pašalinti pikta, negu stabdyti ir tramdyti jį paskui, siūlau visai dvasininkijai krikščionybės dvasia ir šventos bažnyčios įtaiga visada ir visur skelbti meilę ir meilę, abipusišką nuoskaudų dovanojimą, o niekuomet ne neapykantą arba kerštą, vengiant mažiausio žodelio, kuris galėtų kiršinti vieną luomą prieš kitą. Pilkite, broliai, balzamą ant žaizdų, o nedeginkite ir nedraskykite jų. Tebūnie dvasininkija meilės grandimi, jungiančia dvarininkus ir valstiečius.

O jei kas nors ryžtųsi per pamokslą vartoti išsireiškimus, kiršinančius vieną klasę prieš kitą, tasai ne tik bus dvasinės vyresnybės patrauktas į griežtą atsakomybę, bet ir atiduotas pasaulietinės valdžios teismui ir negalės tikėtis iš mūsų jokios apsaugos.

(Rus. — VCA Ggk 1858 m., b. 1147 l. 235—236)

556. 1858 ir 1859 m. Trakų apskrities dvarininko Tiškevičiaus prievartinis valstiečių «atleidimas» be žemės.

Iš 1863 m. liepos mėn. 5 d. Vilniaus gubernijos valstiečių įstaigos nutarimo.

...Trakų apskrities Vokės ir Lentvario dvarų valdytojas grafas Juozapas Tiškevičius 1858 ir 1859 metais, t. y. tuo pačiu metu, kai vyriausybė ir pati bajorija pripažino reikalinga panaikinti baudžiavą ir kada daugiau ar mažiau jau buvo žinomi numatytos reformos įgyvendinimo pagrindai, minėtų dvarų valstiečiams, iš viso 51 kiemui, išdavė naminius atleidžiamuosius raštus, ne tiktai neklausdamas atleidžiamųjų sutikimo, bet net versdamas juos jėga ir bausmėmis. Grafas Tiškevičius įvedė tokią atleidžiamųjų raštų davimo tvarką: sušaukdavo valstiečius į dvarininko kiemą, prašydavo, grasindavo, o labiau užsispyrusius bausdavo ir, įteikęs jiems atleidžiamuosius raštus, arba siųsdavo pačius į Trakų apskrities teismą jų (atleidžiamųjų raštų) tvirtinti, arba palydėdavo ten lyg areštuotus, dvaro tarnų priežiūroje, arba perduodavo kitiems valstiečiams, kad atiduotų į teismą. Grafo Tiškevičiaus galia ir įtaka nesiribojo jo asmeniniais patvarkymais, bet turėjo poveikį ir apskrities teisme. Teismas, užuot laikęsis, tvirtinant atleidžiamuosius raštus, tvarkos, nurodytos (Įst. rink.) IX t. I tęs. 1154 str. ir 1155 str. 2 pastaboje, taip pat to pat tomo 1064 ir 1066 str. ir nustatytos 1858 metų kovo 19 d. teisingumo ministro cirkuliariniame pasiūlyme kaip tik dėl buvusių baudžiauninkų šiuo atveju asmeninės laisvės apribojimo ir dėl įspėjimo tokių atsitikimų, kad valdytojai neatleistų jų laisvėn prieš jų norą, pripažino galima, neklausydamas valstiečių ir net kai kurių iš jų nematęs, kaip visai neatvykusių į teismą, leisti pasirašyti už visus vieniems patiems 4 bajorams, iš kurių du, valstiečių nurodymais, buvo svarbiausieji valstiečių atleidžiamųjų raštų paruošimo veikėjais, be to, kai kurių atleidžiamųjų raštų išdavimą įsakė įvykdyti ne tiems patiems žmonėms, kuriems jie buvo taikomi, o per kitus. Buvimas tuo metu baudžiavinės priklausomybės ir vietinės apskrities valdžios rėmimas dvarininkų norų buvo atėmęs iš atleistųjų valstiečių bet kokią galimybę laiku skųstis ir bet kokią viltį gauti patenkinimą ir tuo pačiu davė visišką laisvę grafui Tiškevičiui iki galo įvykdyti prievartinį jų atleidimą. 51 kiemas tučtuojau buvo pašalintas nuo naudojimosi savo žemės sklypais, tad kai kurie valstiečiai, kolei surado sau prieglobstį, buvo pasilikę su šeimomis

ir daiktais po atviru dangumi; be to, iš jų atėmė darbinius gyvulius, žieminių ir vasarinių pasėlių derlių. Kiti gi ūkininkai taip pat prievarta buvo perkelti į kitas sodybas su įpareigojimu atlikinėti dvarininkui atodirbines ir duoklines prievoles. Iš visų valstiečių, gavusių atleidžiamuosius raštus, tiktai du prisirašė prie Trakų miesčionių, o likusieji ir dabar tebėra priskaityti prie ankstesnių gyvenamųjų vietų ir tiktai nuo praėjusių metų antrosios pusės pagal Į apylinkės taikos tarpininko patvarkymą atleisti nuo mokesčių mokėjimo.

(Rus. — VCA f. 483 1863 m., b. 46 l. 11—19)

IX. KULTŪRA IR BUITIS XIX a. PIRMOJOJE PUSĖJE

557. XIX a. pradžia. Valstiečių baudžiauninkų gyvenimas ir buitis.

Iš D. Poškos veikalo «Mužikas Žiemaytcziu yr Lietuvos».

Su krosnia grinyčelė, kurioje gyvenu,
Tamsi, o vietoj lango lentikės tarp sienų.
Toj per dienas ir naktis ir dūmas, ir garas;
Kruvin akis, blakstienus krintančios ašaros.
Valgyms: lapai daržiniai, bėralinė duona,
O kaušas vandens vėsin trokštėjimą kūno.
Vietoje lovos — suolas virkščiomis paklotas;
Ant kojų apavimas — vyžos šešlankotos,
Apjuosimas iš virvės, o krėkliai ir skranda —
Tai apdarai, po kuriuos kūno paukščiai lando.
Visa nauda sūdynės, kuriais pelnos valgis, —
Spragilas, žagrė, piautuvas, spats, ekėčios, dalgis.

* *
*

Vienąkart miške ilsiant ant kelmuko sėdaus,
Radau ąžuole bites ir biškelį medaus;
Einu pas savo ponį, bet tuščiom eit gėda,
Nunešiau korį medaus, skundžiuos ant urėdo,
Jog žmogui niekad gero žodžio nepasakė,
Jog darbų be rokundo, jogei veltui plakė,
Jogei... Tą man bekalbant, pons šauk balsu garsiu:
«Tylėk, chame! O tuojau tarpvartėj pakarsiu!»
Aš matau, jogei ponas su manim nejuokau', —
Dvilinkas susirietęs pro duris ištrūkau;
Urėds lapt už pakaušio, nurovė kaltūną,
Kaip kokiam bernadinui padarė karūną,
O kaip plaukų nebuvo, už ausies nutvėrė
Ir, ant žemės išvertęs, su lazda nupėrė.
Einu namon vos gyvas, nupeštas, nuplaktas
Ir su dideliu gumbu kruvinu ant kaktos.

(Liet. — D. Poszka. Mužikas Žiemaytcziu yr Lietuvos. Kaunas, 1946 m., p. 22—24, 26—28)

558. 1803 m. balandžio mėn. 4 d. Vilniaus universiteto perorganizavimas.

Iš caro išleisto patvirtinamojo akto.

Dievo malone. Mes, Aleksandras Pirmasis, visos Rusijos imperatorius ir patvaldys ir t. t. ir t. t. ir t. t.

Norėdami užtikrinti visoms mūsų imperijos sritims gerovę keliant liaudies švietimą, kaip jos savaiminį pagrindą, mes pripažinome teisinga, kad pirmas ir pats patikimiausias žingsnis šioje erdvioje veikimo dirvoje yra rūpinimasis naujų įstaigų jaunuolių auklėjimui įrengimu ir jau esamų gerinimu, kurių nauda įrodyta daugelio metų patyrimu. Todėl radome naudinga užtikrinti šiuo mūsų aktu visiems laikams gyvavimą senovinio Vilniaus universiteto, įkurto 1578 m., o atnaujinto 1781 m., sutinkamai su labiausiai apsišvietusių Europos tautų dabartiniu mokslo atsiekimo laipsniu. Kad šis universitetas, turėdamas užtikrintą neliečiamybę, turėtų visas galimybes pasiekti savo svarbų tikslą — naudingą piliečių išsimokslinimą visiems luomams ir visokioms valstybės tarnyboms, tai mes imperatorišku mūsų žodžiu teikėmės už save ir už savo įpėdinius nutarti štai ką:

I. Šis universitetas, nuo dabar gavęs Vilniaus Imperatoriškojo universiteto pavadinimą, savo įstatų pagrindais bus atskira organizacija, atitinkanti šios rūšies įstaigas.

IV. Vilniaus universitete bus dėstomi visi mokslai, dailė ir laisvasis menas, kurie visi turi būti suskirstyti į atskirus skyrius arba fakultetus; kiekviename jų iš sudarančių jį profesorių bus renkamas tam tikram laikui vyresnysis (dekanas).

V. Rinkimai į visas universiteto vietas ir pareigas, neišskiriant ir teologijos profesorių, turi būti daromi balsų dauguma, visuotiniame universiteto susirinkime ir pristatomi tvirtinti kuratoriui, o iš jo — ministrui.

VI. Universitetui priklauso vadovybė ir vidaus tvarka visiems jo nariams, pavaldiems žmonėms ir jų šeimoms, esančioms prie universiteto, taip pat universiteto nario arba pavaldaus jam žmogaus bylinėjimosi atveju su bet kuriuo kitu privačiu žmogumi arba visuomene, byla sprendžiama universitete, jei atsakovas jam priklauso, ir apeliacija dėl universiteto sprendimų duodama tik Valdančiajam senatui. Tačiau bylos dėl nekilnojamųjų turtų sprendžiamos tam reikalui įsteigtų valstybinių įstaigų. Baudžiamosiose bylose universitetas, padaręs pirminį tardymą, nusiunčia jį su savo nuomone, kur nusikaltėlis priklauso...

IX. Universitetas turi turėti savo cenzūrą peržiūrėti akademiniams veikalams ir kitoms knygoms bei raštams, liečiantiems mokslą ir literatūrą, kurie duodami spausdinti jo spaustuvėje, arba jo išrašomiems savo vartojimui iš kitų kraštų. Jų atvežimas tiek jūros, tiek ir sausumos keliais leidžiamas be kliūčių. Jo žiniai taip pat priklauso cenzūra visų jo apygardoje esančių spaustuvių...

XI. Universitetas, remdamasis senais nutarimais, turi teisę teikti akademinius laipsnius, tiek žemesniuosius, tiek ir aukštesniuosius, arba filosofijos, medicinos, teisių ir teologijos magistrų ir daktarų titulus, iš anksto padarius šiais atvejais griežtus įstatais nurodytus egzaminus. Kandidatai, universiteto išegzaminuoti ir gavę iš jų titulus, nebelaiko jau jokių kitų egzaminų ir betarpiškai pradeda eiti pareigas pagal savo titulą...

XVII. Vilniaus universiteto išlaikymui visų maloningiausiai nuo šio laiko ir visada skiriame 105 000 rub. sidabru grynų metinių pajamų, gaunamų iš buvusių jėzuitų dvarų. Ši suma 105 000 rub. sidabru nuo 1803 metų sausio pirmos dienos turi būti duodama, valstybinio iždininko asignavimais, kiekvienais metais nustatytu laiku ir betarpiškai pristatoma į universiteto iždą. Šis iždas patikimas rektoriui ir universiteto tarybai, kuri per savo tarpininką kuratorių turi prisiųsti švietimo ministrui kasmetinę pajamų ir išlaidų ataskaitą, atitinkančią patvirtintus etatus ir įstatus; be to, universitetas įpareigojamas per spaudą skelbti šias ataskaitas.

(Rus. — PSZR I 27 Nr. 701 p. 526—528)

559. 1816 m. Kalvarijos mokyklos mokiniai ir mokymo priemonės.

Iš M. Valančiaus dienoraščio.

1816 metų rugpiūčio 16 d. mano tėvas Mykolas nuvežė mane į Kalvariją mokytis ir paliko Žvirkalnyje pas Glazeraitę. Glazeraitė buvo senosios gadynės pana, ne puikesnė už velnią, nemaža rėksnė, tačiau neblogiausia davatka.

Mane priėmė į bendrabutį jau dvyliktą. Už kambarį, kurą ir virimą valgyti tėvas apsiėmė mokėti jai kas metai po talerį, arba po 9 auksinus, ir kasmet duoti produktais: po 2 pūrus bulbių, po 6 gorčius miežinių kruopų, po pūrą ruginių miltų ir po du gorčius druskos. Keptą gi duoną, sviestą ir mėsą sakės siųsiąs man pačiam, kad tie maisto dalykai nepatektų šeimininkei į jos rankas. Be to, tėvas sumokėjo vieną rublį už kurą mokyklai šildyti; ir namų guverneriui Jonui Petrauskui už prižiūrėjimą apsiėmė kas metai mokėti irgi po vieną talerį. Pagaliau, mano reikalams — popieriui, pieštukams, rašalui, plunksnoms — kas ketvirtis turėjo duoti po du auksinus. Taip tatai, gyvais pinigais turėjo per metus sumokėti 4 rublius ir 60 kapeikų.

Kalvarijos mokykloje, padalytoje keturiomis klasėmis, mokytojavo tėvai dominikonai...

Šitie profesoriai mane, jau gerai pasiruošusį, priėmė stačiai į antrąją klasę.

Vilkėjau tada miliniu juodai dažytu surdutėliu, ištrintais kailinėliais, dėvėjau kepurę konfederatką dar iš lenkų gadynės — žydrą, tamsiai rusvai apvedžiotą. Avėjau batais, ant tėvo kurpalio siūtais, nes išaugsiąs; daug man buvo dėl jų nepatogumų, nes kilojant kojas, jie smukinėjo ir trynė kulnelius kruvinai. Gaudavau užrišti kelius, tada kojos tirpo. Vos-ne-vos įprašiau tėvą, kad batelius man siūdintų ant mano paties kurpalio.

Mokinių buvo 318. Visi buvome paklusnūs, papiktinimų nebūdavo jokių; mokėmės kiek tik beišgalėdami. Kalvarijoje nebuvo nei vaistinės, nei gydytojo, nei felčerio, nei perenės; nelaimingus vaikus dažnai išberdavo; tik ėmus maudytis, bėrimas pranykdavo.

Kasdieną eidavome į bažnyčią primarijos; šventadieniais primarijos, sumos, pamokslo ir mišparų klausyti. Advente kasdieną rarotų ir primarijos. Išpažinties kas mėnuo. Šv. Tomo Akviniečio dieną to šventojo paveikslą nešdavomės iš mokyklos į bažnyčią, giedodami, procesijoje.

Profesoriai turėjo teisės būti mokinių teisėjais ir budeliais. Kiekvienas profesorius buvo viešpats, neprivaląs niekam atsiskaitinėti. Nė vienas mokinys, nors kažin kaip gerai buvo išmokęs, kas užduota, negalėjo būti tikras, jog jo mokykloje nenuplaks, nes tai priderėjo ne nuo to, moki ar nemoki, bet nuo to, piktas ar nepiktas bus kunigas profesorius.

Tačiau visi profesoriai, nors tokią turėjo galią, žmoniškai elgdavosi su mumis, be kun. Klimavičiaus. Šiam pasenusiam vienuoliui bemokytojaujant bakalarauti buvo taip įsipykę, jog jis pradėjo nebepakęsti mokinių; dėl to dažnai baudė juos nieko nenusikaltus.

Vieną kartą atėjo į antrąją klasę antrą valandą, neišmiegojęs ar kiek įkaušęs, labai piktas. Mokinys Bernotavičius vertė išrašus, prasidedančius žodžiais: «parentes charissimos». Paminėjo žodį — «oportet». Tai išgirdęs, Klimavičius šūktelėjo: nemėgstu tų «portek». Buvo tai tik ieškojimas kliaudžių, nes tą žodį negi išmesi iš lotynų kalbos. Toliau profesorius: «Ką reiškia žodis indigeo?» To žodžio duotoje pamokoje nebuvo, Bernotavičius ir atsakė: «Nežinau». Profesorius: «Klaupkis. Sekantysis: kas tai yra: indigeo?» Ir šis atsakė: «Nežinau».

Taip išvarė į vidurį 24 «studentus», išsitraukė iš už aulo bizūną ir pliekė, pliekė be galo. Kilo klasėje šauksmas ir verksmas. Klimavičius bežudydamas priilso ir išbėgo iš klasės, nė pamokos nepažymėjęs. Klasėje buvo 86 mokiniai ir visi drebėjo, nes liūtas draskės. Aš šiuo kartu išlikau, nes nebuvau pavėjyje.

(Versta iš lenk. — VPS p. '14—16)

560. XIX a. pradžia. Valstiečių gyvenami trobesiai.

Iš Vilniaus gubernijos valstybinių turtų aprašymo.

Valstybinių valstiečių trobesiai statomi beveik vienodu būdu ir susideda iš vienos arba retai dviejų gyvenamų trobų, kuriose krosnys statomos be dūmtraukių. Tokios trobos neturi medinių grindų; prakertami du langai arba ne daugiau kaip trys ir tai visai maži ir pailgi langai, dėl ko trobose visuomet esti tamsu ir nešvaru. Nešvarumas trobose dar labiau didėja dėl to, kad valstiečiai žiemą trobose laiko jauniklius gyvulius, o kūrenant krosnis dūmai pripildo trobas ir išeina į priemenę pro duris arba į aukštą pro viršum jų ar lubose prakirstą aukštinį, kuris krosnies kūrenimo metu visuomet būna atdaras. Šis įprotis nepatogus žiemos metu ir kenkia sveikatai tuo, kad valstiečiai, ypač jų vaikai, persišaldo ir jiems skauda galvą; uždarius krosnį dėl per didelės šilumos veisiasi daugybė tarakonų.

Telšių, Šiaulių ir Upytės apskrityse valstiečių trobos daug geresnės ir švaresnės. Vasaros metu jie visi verdasi maistą priemenėj tiesiog ant aslos arba ant nedidokos pakylos be jokio atsargumo; dėl to dūmai pripildo visą gyvenamą pastatą, kibirkštys lekia iki pat šiaudinių stogų ir dažnai sukelia gaisrą.

Nepaisant šitos žalos, šis iš seno užsilikęs įprotis nesikeičia, nors patys valstiečiai, matydami jų kaimynystėje gyvenančių bajorėlių gyvenamuosius pastatus su dūmtraukiais ir dideliais langais, pripažįsta tokį statybos būdą esant žymiai geresnį.

Valstiečių klojimai daugelyje vietų su jaujomis, o kai kur be jų. Kiek šitos jaujos palengvina kulti javus, tiek pat arba dar daugiau

kenksmingos: bloga jų statyba, nepriežiūra ir neatsargumas su ugnim dažnai būna priežastimi gaisrų, kurie sunaikina visą valstiečių turtą.

Kaimai ir miesteliai daugiausia pastatyti ne pagal planą ir sugrūsti.

Palivarkų ir valstiečių kiemų statybos ir apkūrenimo būdas, o taip pat degtinės varyklos laikymas priklauso nuo miško gausumo tame arba artimiausiame dvare, todėl ten, kur esama miško, jis atleidžiamas pagal sąmatas, o dvaruose, kuriuose visai nėra miško ar jo trūksta, draudžiama kirsti, kai kada miškas atleidžiamas iš kitų plotų už kelminį mokestį arba nemokamai; bet jeigu valstiečiai ir valdytojai dėl šių plotų tolumo kartais neišgali išsivežti viso kiekio iki paskirto termino, tai neišvežtąjį kiekį palieka miške negrąžintinai.

Daugelyje valstybinių dvarų, kaip miškingų, taip ir nemiškingų, gausu laukakmenio, dirvakmenio ir klinties, molio ir smėlio. Šios medžiagos sumažintų miško eikvojimą, jei būtų dėl jų imtasi priemonių; ypač tai naudinga būtų nemiškinguose dvaruose, kur palivarkai ir valstiečiai kenčia dėl miško trūkumo. Šių medžiagų nenaudojimo priežastys iš dalies pagrįstos, nes nemiškingose vietovėse nėra kuo išdeginti iš akmens kalkių ir trūksta meistrų mūro trobesiams mūryti.

(Rus. — LCIA f. 379 b. 26465 l. 19—22)

561. 1824 m. gegužės mėn. 29 d. Carinė-kunigainė cenzūra sulaiko poeto A. Strazdo kūrinius.

Dėl grubių žodžių, geram skoniui priešingų ir neatitinkančių vyriausybės dvasios, dainose Gegužėlė ir Giesmė apie 1812 m. revoliuciją cenzūros nuostatai neleidžia pasirašyti ir leisti šį rankraštį spausdinti; tačiau kai išvardytos dainos bus išimtos, o likusios bus švariai ir aiškiai perrašytos, tuomet cenzūros komiteto leidimas bus duotas. Lietuvių kalbos gramatiką, kaip priklausančią prie literatūros srities, paėmė cenzūruoti profesorius Borovskis, ir tikiuosi, kad šį mėnesį pareikš savo nuomonę dėl tos gramatikos rankraščio. Tas pats profesorius neleido spausdinti dedikacijos j(o) š(viesybei) kunigaikščiui Giedraičiui, o taip pat neleido spausdinti Giesmės Rygos miestui pagerbti, parašęs savo nuomonę tokiais žodžiais: «Neleidžiama spausdinti dėl nesąmonės kalbos skonio ir minties atžvilgiu. 1824 m. gegužės mėn. 21 d. Leonas Borovskis, cenzorius.» Abu tie rankraščiai sutinkamai su cenzūros įstatymais paliekami cenzūros komiteto kanceliarijoje. Vilniuje, 1824 m. gegužės mėn. 29 d. kun. Mykolas Bobrovskis, profesorius, cenzūros komiteto narys ir sekretorius.

(Versta iš lenk. — Antanas Strazdas. Raštai. Vilnius, 1952, p. 139—140)

562. 1824 m. birželio mėn. 19 d. Poeto A. Strazdo raštas cenzoriams dėl neteisėtų jų veiksmų.

Šių metų gegužės mėnesio pirmosiomis dienomis buvau padavęs į Vilniaus cenzūros komitetą tris veikalus, tai yra: Giesmė Rygos miestui pagerbti, Ganytojiškos arijos, dedikuotos kunigaikščiui Juozapui Giedraičiui, Žemaičių vyskupui, ir Lietuviški tekstai, arba Moralinių giesmių rinkinys, kuriuos jo malonybė prezidentas Beško, išjuokdamas poetinius

žodžius ir nežinodamas jų prasmės, persiuntė jo malonybei kunigui Mykolui Bobrovskiui, to komiteto sekretoriui, o jis, 20 dienų išlaikęs pas save be jokio veiksmo, persiuntė jo malonybei Leonui Borovskiui, kuris taip pat išjuokdamas ir cenzūros nepasirašydamas, nei nenurodydamas taip pat teisinių priežasčių, delsia iki šiol; iš to matyti aukštesniosios vyresnybės jiems patikėtos valdžios piktnaudžiavimas, ir dar daugiau, siekiama glemžti svetimą nuosavybę ir pasisavinti ją be autoriaus leidimo; iš čia aiškėja kažkokia savivalė, nes šalims neduodama jokios satisfakcijos, neišduodant rezoliucijų savo nutarimų, neparodant protingos kritikos ir ypatingų nepriėmimo į cenzūrą ir neleidimo spausdinti priežasčių. Be to, nemokėdami gimtosios kalbos, kurią puikiai turėtų mokėti, kaip apie tai perspėja eiliuotojas Dmochovskis, rašydamas «žodžiuose»:

O užvis labiausiai kalbą gerbk gimtinę,
Nes josios nemokėti — gėda paskutinė.
Gerai, kad svetimas kalbas žinai ir moki,
Bet visų pirma savąją gerai žinoki.

Taip, niekindami savąją, vartoja svetimą kalbą ir, būtent, tada, kai yra taurė ant stalo, retai kas tegali jų kalbą suprasti; o kas yra įgimta ir kraštui naudinga bei monarcho teisėmis leista ir net raginama — praturtinti darbais bibliotekas ir archyvus, šitie aukščiau minėti cenzoriai savo neveiklumu žlugdo, skriausdami dirbančiuosius, įstumdami į vargą ir išlaidas bei tolimesnius nuostolius ir tuo būdu atstumdami nuo visuotinio švietimo; kadangi aš, du kartus atvažiuodamas 27 mylias į cenzūrą, netekau 50 rb. a(uksu) ir 25 rb. sumokėjau už arklį, šviesiausias monarchas, išlaikydamas bibliotekas, cenzūros komitetus ir kitus, iš savo kasos apmoka tinkamą algą, tai cenzoriai pagal savo pareigas privalo ne tik paskubinti pasirašyti cenzūrą, bet dar, kiek tai yra galima, matydami būtinumą pataisyti, palengvinti tai, nedelsdami ir nesityčiodami, apie ką, be užmetimų, kuriuos jie man darė savo butuose, pridedu nuorašą jų kritikos, kurioje, be grubių ir jų pareigoms netinkančių žodžių, vien tik ambicija ir atsikalbinėjimai (byloja) prieš jų pareigas. Dėl to prašau Universiteto vyresnybę: 1) paskirti naujus lietuvių kalbos cenzorius, 2) nustatyti naujus asmenis minėtiems veikalams cenzūruoti, 3) nežiūrinčius savo pareigų, mažiau reikalingas vietas užimančius ir monarcho iždą skriaudžiančius atiduoti aukštesnei valdžiai, 4) įsakyti grąžinti sulaikytus veikalus, 5) pavesti išdavinėti reversus paimant veikalus į cenzūrą, 6) pripažinti atlyginimą už veikalo sužalojimą, 7) už nemoralų elgesį su autorium ir būtent dvasininku įspėti sutinkamai su 2-jo skyriaus 13 straipsniu, 8) pridėtus nuorašus grąžinti, 9) padarius apie tai savo nutarimą, pranešti prašančiajam, 10) grąžinti išlaidas ir atpalaiduoti nuo aukštesnės valdžios varginimo. Rašyta Vilniuje 1824 m. birželio mėnesio 19 dieną.

(Versta iš lenk. — Antanas Strazdas. Raštai. Vilnius, 1952, p. 137—139)

563. 1826 m. Apie švietimą Upytės apskrityje.

Iš statistinio Upytės pavieto aprašymo.

Panevėžyje yra apskrities mokykla, kelių dvarininkų lėšomis sukurta, šiuo metu išlaikoma kunigų pijorų. Joje mokosi 139 mokiniai. Taip pat prie kiekvienos parapijos, išskyrus Linkuvos, kuri priklauso

batuotiems karmelitams, yra išlaikoma mokykla, kur paprastai kamendoriai yra direktoriai. Jie yra apmokami mokinių, kurie čia mokosi. Įprastas mokestis yra 15 grašių per savaitę. Pamokos prasideda po šv. Mykolo ir baigiasi per šv. Jurgį. Čia mokoma skaityti, rašyti, skaičiuoti ir tikybos pagrindų. Pirmauja kitų tarpe Šeduvos parapija, kurioje vietinio klebono, kun. Rupeikos, pastangomis ruošiami mokiniai net trečiajai klasei, tai yra: jiems dėstomos tos pačios pamokos, kurios duodamos apskričių mokyklose pirmose dviejose klasėse. Joniškėlyje yra mokykla, išlaikoma Igno Karpio lėšomis, kurioje yra įvestas savitarpio mokymas pagal Lankastorą.

(Lenk. — MAB B4/228 Nr. 25 p.12—13)

564. 1832 m. gegužės mėn. 1 d. Vilniaus universiteto uždarymas.

Iš caro įsakymo.

Radę reikalą uždaryti Vilniaus universitetą, mes įsakėme švietimo ministrui perduoti Vidaus reikalų ministerijos žinybai šio universiteto Medicinos ir Teologijos fakultetus, kad pirmasis būtų pertvarkytas į Medicinos-chirurgijos akademiją, o antrasis į Dvasinę mokyklą, panaudojus jose mokslų dėstymui ir kitoms tarnyboms tuos iš dabartinių universiteto profesorių ir valdininkų, kurie pasirodys patikimi.

(Rus. — PSZR II/7 p. 225 Nr. 5317)

565. 1841 m. gruodžio mėn. 30 d. Caro patvirtintas Ministrų komiteto nutarimas uždaryti Vilniaus medicinos-chirurgijos akademiją.

Imperatorius... gruodžio 30 dieną aukščiausiai teikėsi įsakyti, be ko kita: 1. Sakytąją medicinos-chirurgijos akademiją uždaryti nuo 1842 metų rugpiūčio 1 dienos; vietoj jos yra įsteigtas medicinos fakultetas prie šv. Vladimiro universiteto (Kijeve). 2. Uždarant ją, įsteigti Baltarusijos mokslinės apygardos globėjo vadovybėje laikinąjį komitetą iš šios akademijos valdininkų jos visiems reikalams užbaigti.

(Rus. — PSZR II/16 d. 2 p. 154 Nr. 15173)

566. 1848 m. Choleros epidemija Žemaitijoje, kova su ja ir Žemaičių vyskupystės valdytojo J. Gintilos tamsuoliškas aplinkraštis tikintiesiems.

Iš M. Valančiaus dienoraščio.

Žemaičiuose cholera pirma pasirodė Šiauliuose 1848 m. birželio 25 d. ... Pirmąja auka krito Šiaulių paštmeisteris ir kavalierius p. Kornilavičius; jis vos 6 valandas tesirgo. Paskui Šiauliuose numirė 23 krikščionys ir 316 žydų. Krikščionis laidojo jau tam tikruose kapuose skyrium, nebenešdami į bažnyčią. Panevėžyje, sako, išmirę 256, daugiausia žydų. Smilgiuose cholera išrovė 25; Joniškyje 16 krikščionių ir 300 žydų... Stipriausiai siautė cholera Kelmėje. Pasirodė liepos mėn. Žmonės, pabūgę mirties, užsidarinėjo savo gyvenimuose ir nieko nebeįsileido. Kai ir tai nieko negelbėjo, paklausę gydytojų, iškilo iš namų į laukus, į palapines.

Žydai tuojau ėmė badauti, nes į užkrėstą miestelį niekas nebenorėjo važiuoti. Sustojo turgai. Galop, ir katalikai liovėsi ėję į bažnyčią... Liga išbuvo kuone du mėnesiu. Žagarėje žydų išmirė 973, krikščionių 6. Raseiniuose pasirodė galop liepos mėn.: numirė 160 kareivių, 17 krikščionių ir 700 žydų. Kiti nesirgo nė ketvirčio valandos ir mirė. Dažnai rytą rasdavo nebegyvus. Ligonims slaugyti žydai pasisamdė kelias dešimtis žydų; jie su šepečiais ir spiritu per kiauras naktis vaikščiojo iš vienų namų į kitus, klausinėdami, ar kas nesusirgo. Taip pat ir krikščionis privertė, kad tuojau duotų žinią brolijai, ligi tik kas suserga. Kadangi susirgę tuojau stingo ir mėlynavo, tai atvykę brolininkai trynė juos spiritu ir stengėsi palaikyti kraujo cirkuliaciją. Daugumą tokiu būdu išlaikė gyvus, daugeliui jokie vaistai nebepadėjo. Taip apsieiti su ligonimis paskui pradėjo visi Žemaičių miesteliai. Nebegulėjo skyrium, kad susirgus būtų kas prisišaukti. Visi keleiviai stengėsi tuo metu turėti prie savęs spirito ir žmogų. Tačiau keleiviai dažnai mirdavo vežime. Taip pasibaigė ir karaliaus dvarų liustratorius Ignacas Knieta, kilęs iš Salantų par. Niekas šiemet nevalgė nei obuolių, nei kriaušių, nei uogų, nei agurkų, nes tuos daiktus laikė ligos pradžia. Daugumas nevalgė jokių rūgštymų. Taip pat saugojos pieno.

Kai cholera taip visus įbailino, Žemaičių vyskupystės valdytojas Jonas Gintila paleido į dekanus šitą atsišaukimą.

«Vis labiau plintanti epidemija, cholera vadinama, pasiekė ir mūsų kraštą ir nors dar ne visur savo ūmumą parodė, vis dėlto jau nebemaža nušlavė. Tai aiškus dievo rūstybės ženklas; ją mes kasdien savo nusidėjimais ir savo sielų kietumu pelnėmės. Aukščiausiojo majestoto įprašyti, kad neapsakomu savo gailestingumu skaudžią tą rykštę nuo mūsų pašalinti teiktųsi, nusprendėm: man priklausomu autoritetu skiriu visoje mano valdomoje vyskupystėje tam tikras pamaldas; jų tvarką čia pat pridedu; j. m. dekanams patariu jų valdomąją dvasiškiją paskatinti, kad jas atlaikytų prideramu karštumu ir su pasiruošimu... Pasikliaudami begaliniu dievo gerumu, siųskime karštus maldavimus dievo galybių. O kad ir žmonės galėtų jungtis maldoje su mumis, j. m. kun. klebonai, kuratai ir filijalistai apie skiriamą įsakytai votivai laikyti dieną tegu pirma iš sakyklos paskelbia ligi tik gavę šį aplinkraštį. Duota Alsėdžiuose 1848 m. rugpiūčio 28 d. N. v. Jonas Gintila».

(Versta iš lenk. — VPS p. 30—31)

567. 1859 m. lapkričio mėn. 22 d. Telegrafo atidarymas Vilniuje.

Iš Vilniaus gubernijos svarbiausiųjų įvykių kronikos.

Lapkričio 22 d. pašventinta ir atidaryta Vilniuje telegrafo stotis, dalyvaujant p. generalgubernatoriui ir daugeliui garbingiausių karinių ir civilinių valdininkų, dvarininkų, mokslininkų, literatų, bankininkų ir pirmaeilių pirklių. ... Po to... iš Vilniaus buvo pasiųsta pirmoji telegrama...

(Rus. — PKV 1860 m., p. 240)

568. XIX a. vidurys. Valstiečių darbas, įrankiai ir buitis.

Iš M. Katkaus «Balanos gadynė».

Arimo įrankiai

Žuobryje buvo: ielakstis, rankinė, išara, dvi palyči ir virvė. Ielakstis žuobryje tas pat, kas dišlius ratuose. Vienas jo galas prikabintas prie jungo, uždėto jaučiams ant sprando, antras galas perskeltas dvišakai ir abudu šakumu įleisti į rankinę, už kurios laiko artojas. Trečia dalis, išara, menties pavidalo, vienu galu įsprausta į ielaksties perskėlimą, antru galu aria žemę užmautu noragu, vadinamu geležiniu. Palyčios — tai dvi žalio alksnio lazdos, pritaisytos iš abiejų išaros pusių, ariamai žemei į šalį numesti. Žiūrint į žuobrį, galima suprasti, kodėl palyčios turi būti iš alksnio ir iš žalio alksnio: jos beariant tankiai lūžta, o pasigauti alksnio visada galima, nes jis auga visur netolimais; žalios gi jos turi būti todėl, kad, pritvirtinant storąjį galą prie išaros, jos turi sulinkti stačiu kampu ir nenulūžti; tai galima padaryti tik su žaliu alksniu. Jungas — tai dviejų metrų ilgumo medis, storumo tokio, kaip šienviržė kartis; abiejuose jo galuose įtaisyti išlenktai suaugę medžiai. Išlenktas stačiu kampu medis drauge su kartimi yra vieta jaučio kaklui. Prie jungo buvo kiekvienam jaučiui po pagaliuką, skląsčiu vadinamą; jis užsklendžia jaučiui kaklą junge, kad jungas nenukristų. Geležinis — tai trikampė geležinė lenta su ąsa vienoje pusėje; tąja ąsa jis užmaunamas ant išaros galo. Pridėkime dar virvę ir spruduklį, reikalingus pritraukti išarai prie ielaksties — ir turėsime visą žuobrio medžiagą. Žemaitiška žagrė (žambis) yra sudėtingesnė už žuobrį ir tinka dirvoms plėšti. Valdant žagrę, reikia daugiau pribudimo negu prie žuobrio. Tik toks vyras galėjo vadintis artoju, kuris pats savo rankomis galėjo pasidaryti visą žuobrį, jungą, žagrę ir visa, kas priklauso arimui. (p. 208—209)

* *
*

Štai kokį rytą ir pamatome gatve beeinančiu du jaučiu, jungą ant sprando nešinu, paskui juos eina artojas, viena ranka pritūrėdamas žuobrį ant pečių, antroje rankoje laikydamas trikampį geležinį. Ir žmogus, ir jaučiai, rodosi, patenkinti prasidedančiais darbais. Rodosi, kad jaučiai sąmoningai eina savo pareigą: nei jie nubėga nuo artojo, nei į šalį nenukrypsta: žengia sau gatve ir keliu, pakol artojas užbėga iš vienos pusės ir tuo parodo, kad reikia pasukti į dirvą. Jaučiai pasuko į dirvą, artojas sučiulpė — jaučiai sustojo ir ramiai laukia tolesnio nurodymo. Artojas nuleido žuobrį ant žemės, užmovė geležinį ant išaros, pavartė žuobrį, apžiūrėjo ir užkabino galą ielaksties už velkės jungo. Arimas sąstatoje, jaučiai greitai suprato, nuo kur pradėti vagą. Vaga varoma, artojas mato, kad vaga ne kaip reikiant — vėl sustojo, atleido virves, akmeniu pakalinėjo pleitoką ir virves iš naujo užsuko. Dabar aria be sustojimo. Žuobriu ariant, reikia turėti daugiau sveikatos ir nuomonės, negu ariant arklu. Žuobrio negali paleisti į žemę, jį reikia nešti ant rankų, kad per giliai neįlįstų, arba spausti į žemę, kad neitų paviršium. Žuobrį reikia nustatyti gulsčiai ir stačiai, kad eitų lygiai ir kad būtų padori vaga; reikia nustatyti išara, kad lygiai verstų į abi pusi. Vieną vasarą ištisai paaręs jaunas artojas sužino didžiumą užmačių šio nesudėtingo ūkės įrankio; nesužinojęs gi gyvulį kankina, savo sveikatą be reikalo deda ir dirvą gadina. (p. 34)

Vežimas

Ratai buvo pavieniniai, vienu arkliu kinkomi ir nekaustyti, juose nebuvo nei menko geležiuko, nei menkos geležinės vinelės. Rodėsi, kad taip ir patogu: reikėjo tik vieno žmogaus kaimoje, kad jis nutekintų stebules, daugiau visus ratus padaro ūkininkas, nereikalaudamas kalvio. Taip nuo amžių ir buvo: tik štai prieaušryje naujų laikų (baudžiavos laikų panaikinimo) atsiranda reikalas porinio briko: urmu parduotus (produktus) reikėjo nuvežti ir pristatyti kur reikiant, nuvažiuoti į Raseinius su rugių vežimu į turgų, nuvažiuoti į Rygą su linais. Tokiems žygiams pavieniniu menka tenuveši. Valstiečiai vienas po kito ėmė rengti sau porinius brikus; mėšlavežčiui gi užėjus, ką besitaisinėjus pavieninius ir gaišus prie jų, ėmė kinkyti porinį; tas, būdamas geležia kaustytas, buvo visad tvarkoje, visad parengtas. (p. 42)

Dalgiai

Su tais dalgiais piauna rugius ir vasarojų; čia pat dar kabso dalgiai šienapiūviai, visai netikę, su jais mergaitės, daužydamos grumstus, žirnius piauna. Geriausieji dalgiai laikomi šienui piauti... (p. 55)

Dotnuviečiai ir dabar tebepiauna piautuvais..., — bet va, Šiaulėnų parapijoje tai ten nei dalgiais, nei piautuvais, bet dalgelėmis rugius piauna. Dalgikotis trumpas, nėra nė pusės mūsų dalgikočio, ant galo kablys. Už to kablio pjovėjas nusitveria dešine ranka, kairėje rankoje turi mažą grėbliuką. Su grėbliuku prilaiko rugius, o su dalgele nukerta. Keliais kirtimais padaro pėdą ir su grėbliuku nuverčia į šalį; pėdas padorus, kaip piautuvinis, nepažinsi. Vyrams dalgelės sunkesnės, moterims lengvesnės. Barai taip pat žymu: vyrų barai platesni, moterų siauresni. Mat, piauna ne pradalgėmis, bet barais: visi sustoja į eilę ir slenka per varsną nepasilikdami; kieno mažesnė sveikata, to ir baras siauresnis. (p. 61)

Geležiniai dirbiniai

Darbas su geležimi kalvoje pirmiau buvo labai sunkus. Visa geležis į krautuves pareidavo «štobomis», delno platumo ir colio storumo. Ją reikėjo išplakti, suskaldyti, suvirinti. Eidavo į kalvą du diktu vyru; kalant žuobriui «geležinį», reikėjo kelis sykius sukaisti ir ilsėtis, o kalvis ilsėtis neduoda, girdi, geležis aušta. Menkiausią daiktą, kad ir vinį, reikėjo iš štobos dirbti. Taigi, geležiniai išdirbiniai buvo sunkiai prieinami, ir jų pasigaudavo tik būtinam reikalui. Vieną sykį parvažiavęs tėvas iš Krakių sako didelę naujieną: girdi, krautuvėse atsirado visokios geležies: tekiniams karnos, pasagoms, vinims, grandims, net lankų kubilams — vis skyrium geležis; dabar bepigu su geležimi. Ir iš tikrųjų didelė naujiena. Neužilgo pamatėme antrą laipsnį tos naujienos — krautuvėse pamatėme visai patiektus daiktus: žuobriams geležiniai, akėtvirbaliai, pasagos, šriūbai, klemeriai, vinys, kastuvai, kastuvėliai, visokios šakės, grandiniai ir galų gale plūgai. Akys nušvinta, įėjus į geležinę krautuvę: didžiausia pagunda, kas gali nuo jos susilaikyti? (p. 86)

Linų pardavimas

Artinantis vakarui, gurguolė įvažiavo į Rygos priemiestį. Rygoje buvo keista tvarka: įvežus į miestą linus ar sėmenis, juos turi apžiūrėti tam tikras žmogus, vadinamas brokorium; apžiūrėti ir priskirti prie

pirmos ar antros rūšies. Pirmoji rūšis vadinosi karūna, antroji — broku. Kiek mokėti už karūną, kiek už broką, irgi buvo nuskirta pirklių tarybos. Nuo brokoriaus niekas negalėjo išsisukti, o kai per broką pereita ir rūšys nustatytos, jau kelionės pasisekimas ar šiaip ar taip nulemtas; pas kokį pirklį važiuosi, vis gausi tą patį: už karūną tiek, už broką tiek.

Štai gatvė prasiplatino, pasidarė aikštelė, gale aikštelės užtraukta kartis; kol kartis nepakelta, niekas neįvažiuos į miestą. Prie karties stovi vežimai su prekėmis, jas žiūrinėja reikšmingas ponas — tai brokorius. Prie jo sukinasi jauni, vikrūs miesto vyrukai — tai gizeliai, pirklių atstovai. Brokorius priėjo ir prie mūsų keliauninkų; tie, drebulio pagauti, nusiėmė kepures. «Založcie čapki, založcie čapki!» liepia užsidėti kepures. Gizeliai ėmė draskyti vežimus: tuoj maišė ant žemės, linų pundeliai iškiloti, sėmenų maišai atraištyti. Brokorius rimtai žiūrinėja prekes; jei linai tinka, ant galo ratų padaro ženklą balta kreida, ir tada gizeliai balta kreida kur sumanydami išbrūkšmuoja ratus, net pavalkus, net žmogui ant nugaros. Jei linai rudi, supuduliuoti, trumpi ar kitu kuo netinka, brokorius žymi ratus raudona kreida. Sėmenų maišus gizeliai atraišto — ir brokorius ant kiekvieno maišo padaro raudoną ar baltą brūkšmą. Kai jau didžiuma vežimų sužymėta, kartis pakyla ir atsiveria laisvas įvažiavimas į miestą. Dabar mūsų keleivius užpuolė kiti gizeliai. Kiekvienas pirklys, laukiąs atvežant linų, siunčia savąjį gizelį vilioti pas save žmonių: taigi tie ir apninka vežimus, visaip girdami kiekvienas savąjį šeimininką.

Rygos miesto pirkliai, susiėję į biržą, nustatydavo kainas prekėms, ir, pervažiavęs per brokorių, žmogus jau žino, ar jam pasisekė ar ne. Sykį įvežęs prekes į Rygą, atgal išvežti jų negali: jos turi palikti Rygoje. (p. 97—98)

Bėralinė duona

O pirma kokia duona buvo — bėralinė: nusijodavo pelus, išvalydavo šapus ir varpas ir sumaišydavo su grūdais taip, kad kur grūdas, kur kitas matyti; tai ir buvo bėralas. Išdžiovina, sumala ir gauna bėralinę duoną, juodą, pasišiaušusią. Juokais sakydavo, kad šuo loja, į ją žiūrėdamas. (p. 61)

Pirkios langai

Langai gryčiose buvo maži — tokio didumo, kokie galėjo būti išpiovus per du sienojus. Stiklas, irgi langu vadinamas, sudėtas iš daug mažučių gabalėlių, pusės delno didumo, trikampio ar trapecijos pavidalo; tokių gabalėlių apie dešimt. Dėl kvartkelių mažumo stiklai gerai užsilaiko, neišmušami. Kumštelėjus alkūne į langą, sutrupa medžiukai, o stiklas atlieka kaip buvęs. Kiti stikliukai buvo pamutrėję, neskaidrūs, pabalę. Tai rodo, kad jų amžius buvo šimtmečiai. Žmonės bijojo visko, kas perkama ar samdoma už pinigus; viską kreipė, kad būtų ko pigiausiai. Taigi ir langai buvo pigiai padaromi: lamperijos jokios nėra, rėmai stiklams padaryti iš balanų. Atvažiuodavo stikliorius, atsiveždavo eglinių lazdų ir lazdelių ir, negaišęs ilgai, padaro langą, sustato tuos pačius stikliukus, vieną kitą įdeda naują. Stiklai žiemomis nebūdavo užšalę, nes per naktį buvę šilimoje, įstatyti tik dienai, per trumpą žiemos dieną nesuspėdavo užšalti, ypač kad gryčia šilta, prikūrenta. (p. 178—180)

Pirkios šviesa

Nuo rugiapiūtės pradeda vakarais degti žiburį; iš lauko pareina sutemus, vakarienę valgo su žiburiu. Žibinčius, arba žibintuvas, yra prietaisas, į kurį įkiša degančią balaną (skalą), kad šviestų visai gryčiai. Jį dar vadina diedeliu, matyti, kadaise laikyti balaną ir šviesti buvo karščiaus, diedo pareiga. Gal tada ir žibinčių padaryti buvo nepigu. Dabar visur diedus vaduoja žibinčiai, paveldėję jų vardą, diedai patys sėdi ramiai ant pryžiedų ar ant suolelio prie krosnies ir, vienai balanai sudegus, uždega ir įkiša kitą. Žibinčiai gryčiose tarnavo kas metai devynis mėnesius, išeidavo jie iš gryčios pavasarį, darbams prasidėjus, balandžio mėnesio 5—15 dieną. Kai tik vyrai išeina arti, jau vakarienė valgoma su dienos šviesa, ir žibinčius trims mėnesiams išnešamas į prieangį, į ramią kertelę, kurioje stovi ligi rugiapiūtei. (p. 63—64)

Ugnies gavimas

Prieš tą laiką degtukų dar nežinojo, šviesą užžibindavo iš žarijos. Vakarienei išvirus, mergaitė suneša žėruojančias anglis į gryčią, prakasa židinyje pelenus, supila žarijas ir pelenais jas užkasa. Lygiai taip daro iš ryto, krosnį iškūrenus. Ugnis pelenuose ilgai išesti; kada reikia, pakrapšto židinyje, išverčia vieną didelę žariją ant pryžiedos ir pučia prispaudę šakaliuką. Žarija pučiama duoda liepsną — ir nuo jos užsidega priglausta plonulytė balanėlė... (p. 174)

Pasitaiko, kad ugnis židinyje išgęsta. Mergaitė išbado pelenus ir gauna vienas žiežirbas, kitąsyk nė tų nėra. Tada tenka nubėgti į gretutinę gryčią ir iš ten parnešti ugnies. Mergaitė paima menką marškonį skuduriuką, padaro iš jo rutuliuką ir tame rutuliuke parneša žėruojantį anglį. Nuėjusi ugnies, niekada negaišta svetimoje gryčioje, nes savojoje visi laukia pareinant. Iš to išėjo pasakymas, jei viešnia, neilgai užtrukus, nori atsisveikinti ir išeiti: «Įpuolė kaip ugnies, ir vėl pro duris». (p. 175)

Vyžų pasigaminimas

Žemė pašalusi, sniego maža, laikas patogus liepauti. Reikia pasitiekti karnų visiems metams. Darbas nesunkus—aštriu peiliu nupiauti minkšto medžio rykštę. Taigi su noru vaikščiodavo ir piemeniukas, ir mergaitė, kam tik šeimininkas nurodo. Pabuvosme vidugiry, kūrensme ugnį, kepsme bulves, valgysme pietus, gal pamatysme miško gyventojų: vilką, voverį, zuikį, stirną... Išvažiuodavo anksti rytą, dar su tamsa. Veždavosi tarbą rugių — tai dovana medsargiui, kad parodytų, kur geresni liepynai, kur neliepauta vieta. Parvažiavo vėlai vakare, dvejais ratais, kupinai prikrautais liepų, rykštės ir lazdos storumo. Parvežė du uosiu pavažoms ir daug beržiukų atsajoms ir įsukalams. Karną reikia nuplėšti nuo medžio; tam tikslui reikia liepas pakišti po karštos krosnies ir pašutinti. Nuo šutimo liepos karna atšoksta ir gerai plyšta. Gaunamе karną ir liepkaulį. Karnas suriša į kūliukus, sukrauna į perpučiamas vietas: medžiaga vyžoms patiekta. (p. 170)

Antras liepavimo laikas yra pavasarį, kada liepos esti atšutę. Tada namo parveža tik grynas karnas, o liepkaulius palieka miške. Pavasarį liepaujama, jeigu atsitinka progmas laikas. Toks laikas pasitaiko išvežus ir užarus mėšlus, šienapiūtei dar neprasidėjus. (p. 171)

Toliau Baltras nusiėmė nuo pečių suraitytų karnų virtinę ir pradėjo pinti vyžas. Tam reikalui peiliu nulygino karnų kraštus, paskui surišo laibgaliais dvi karnas, ir pasidarė vadinamoji palanka, kurią sulankstė nelyginant kaip audeklo metmenį. Trečioji karna ir visos kitos karnos, ligi nupinant vyžą, vadinasi papina; tai lyg audeklo ataudai... (p. 72)

Vyžas reikia dar paadyti, vadinasi, priraizgyti karnų arba liuntų po padu, kad vyža ilgiau laikytų. Progai pasitaikius, pašnekėkime apie liuntą, nes tas žodis jau nebevartojamas mūsų kalboje. Retai vyžos pinamos, o adyti liuntu visai neadoma; taigi išnyko liuntas ir jo vardas. Vietoje liunto po vyžos padu prisiuva seno nudėvėto milo skudurą ar kitą prasčiausią skurlį. Pirmiau, kad vyžų pynė daug, skurlių pakakti negalėjo, ir tam reikalui sunaudodavo prasčiausias pakulas, gaunamas kuliant likusias nuo linų mynimo padraikas ir nuoplukas. Iš tų pakulų vijo bet kokią minkštą, dviejų šakų virvę, storumo mažiuko žmogaus piršto, ir ta virvė vadinosi liuntu. (p. 73)

Kaimo mokytojas

Priešais mūsų namą, kitoje pusėje gatvės, buvo nedidelis rūmiukas su dviem atskirais butais. Kiekvienas butas turėjo atskirą gryčią ir prieangį. Geresnėje gyveno Juška. Gyveno vienu du su pačia, jau nejauni žmonės. Vaikai gimė ir mirė, gimė ir mirė, kol pagaliau neturėjo nė vieno. Juška jaunystėje mokėsi, norėjo eiti, kaip jis pats sakė, į klierikus, tik nelaimė — susitiko su mergaite ir ją vedė. Girdėta jų pasišnekėjimas su pačia: «Tu mane pražudei; kad ne tu, aš būčiau kunigu buvęs.» O pati į tai: «Ar dar koks mergininkas pastoja kunigu.» Juška kunigu nepadarytas, bet ir darbininkas nesugadintas; kad dalgio ir žuobrio įsitaisyti negalėjo, bet dirbti netingėjo. Vasarą bet kas kviesdavo jį dirbti ir sodindavo jam bulvių, skaitydami po aštuonias dienas už pūrą. Jo darbas buvo mokymas vaikų žiemomis: kas savaitę nuo kiekvieno vaiko imdavo po grivinę, be to, gaudavo visą užlaikymą. Padieniui jam nešdavo vaikai valgymą. Kaip «daraktoriui», jam buvo pataikoma: mokydamas mito pampuškomis, pyragaičiais, kepaliukais. Kokia varginga grytelninkėlė, leisdama vaiką mokytis, ir ta pasistengdavo nepasilikti nuo kitų: pasirūpindavo ištaisyti geresnį valgį daraktoriui, ypač kad tai prisieidavo sykį per tris keturias savaites. Per žiemą Juška prisirinkdavo pinigų ir javų tiek, kad galėdavo reikale sugelbėti vieną kitą ūkininką, o sau nereikėjo lapinės tabokos piaustyti ir deginti, kaip visi kiti kaimiečiai darė; ne, jis pirkdavo piaustytą, sudėtą į mėlyną pokelį taboką, ir tuo turėjo teisės prieš kitus didžiuotis, o kam teikėsi, pavaišindavo savąja puškava taboka ir duodavo prisikimšti pypkę. (p. 57—58)

(Liet. — M. Katkus. Balanos gadynė. Vilnius, 1949)

RODYKLĖS

RODYKLĖSE VARTOJAMI SUTRUMPINIMAI

apskr. — apskritis

d. k. — didysis kunigaikštis; didžioji kunigaikštystė

dv. — dvaras

ež. — ežeras

k. — kaimas

m. — miestas

mst. — miestelis

pav. — pavietas

plv. — palivarkas

s. — sūnus

t. p. — taip pat

vlsč. — valsčius

žr. — žiūrėk

GEOGRAFINIŲ VARDŲ RODYKLĖ

Adsunkelis, ež. 99
Aistija 22
Akmenė, mst., vlsč., seniūnija Žemaitijoje 8, 10, 112, 198, 200, 373, 377—379
Akmenėnai, k. Ukmergės pav. 114
Akmeniai, k. Ukmergės pav. 257
Aleksandrava, dv. Žarasų apskr. 488
Alytus, m., ekonomija, plv. 153, 258, 263, 389
Alksniai, pievos Viduklės vlsč. 253
Alsėdžiai 258
Alsiai, apylinkės 29
Alšėnai, sritinė kunigaikštystė 149
Alunta, dv. Ukmergės apskr. 508—509
Anglija 78, 395
Anykščiai, mst., pav., vlsč., seniūnija, parapija 7, 100, 113, 117, 124—126, 137, 145, 153, 336, 381
Antanavas 308
Antašava, dv. Raseinių apskr. 509—510
Apeitai, ež. 82
Apeytensehe žr. Apeitai
Apitalaukis 56
Apsas, seniūnija Breslaujos pav. 302, 331
Apulia žr. Apuolė
Apuolė, pilis 21
Apusė, upė Žemaitijoje 99
Ariogala, mst., vlsč., seniūnija 38, 46, 54, 56, 60, 66—67, 84—85, 104, 108, 219, 356—357
Ariškėnai, vaitystė Jurbarko seniūnijoje 249
Arlėnai, k. Žemaitijoje 100
Arodė, upė 82
Arvystai, žemė prie Nevėžio upės 56
Aržuva, vlsč. Aukštaitijoje 114
Asčegaliai, k. Upytės pav. 192—193, 195—196
Ašmena, m., pav., apskr., seniūnija 75, 83, 153, 222, 252, 345, 357, 383, 442—444, 449—450, 464
Ašmenos kelias 405
Ašmeniškės, karčiama Žemaitijoje 413
Ašuža, mst., vlsč., seniūnija, parapija Gardino pav. 153, 196, 264—265, 285
Audra, upė 135
Aukaimis, pilis Žemaitijoje 52
Aukštadvaris, pav., parapija 121—122, 260
Aukštaitija 46, 64, 92
Austrija 72, 76, 319, 452
Azervake žr. Ožiai

Babrungėnai, k. Žemaitijoje 100
Bagušiai, dv. Aukštaitijoje 180
Baisogala, mst., vaitystė, dv. 279—280, 348—349, 413
Balandžiai, k. Balninkų seniūnijoje 286—287
Balaša, dv. 180
Balbieriškis, mst. 389
Baldikiščiai, k. Jotvingių žemėje 30
Balelės, Aukštaitijoje 57
Balga, pilis, sritis Prūsijoje 87
Ballellen žr. Balelės
Balninkai, mst., seniūnija, dv. 154, 286—287
Baltarusija 9, 153, 238, 240, 262, 310, 316, 527
Baltija, jūra 19, 25, 91, 95, 455—456
Barčiai, vlsč., seniūnija, vaitystė, tenuta Gardino ir Lydos pav. 197—198, 350
Bartija 51
Bastowe žr. Paštuva
Batakiai, mst., dv. Žemaitijoje 99
Bauskė, m. 291, 322
Bebras, upė 82
Bečiūnai, k. 330—331
Berestas, pilis, m., vaitystė, seniūnija 31, 100, 102, 153, 155, 164, 207, 209, 213, 242, žr. Brestas
Berlynas, m. 274
Beržai, k. Kauno apskr. 517
Beržėnai, vlsč., dv., tijūnystė, raktas Žemaitijoje 8, 104, 200—201, 277—278
Beržiai, k. Žemaitijoje 250
Beržininkas, mst. Užnemunėje 388
Beržoras, dv. Žemaitijoje 99
Besčiai 419
Betygala 45, 46

Bialostokas, m., gubernija 344, 396—397, 403, 454, 458
Bielevas, sritinė kunigaikštystė 159
Bielica, m. 153
Bielojas, m. 386
Bielskas, m., seniūnija 117, 145, 153, 155, 202, 203, 216, 330
Bigailiai, k. Upytės pav. 192—193, 195—196
Bichovas 295
Bijotiškis, ež. Žemaitijoje 99
Biketytė, pilis Karšuvoje 53
Bilčiūnai, k Aukštaitijoje 113
Bilonys, k. Upytės pav. 192, 195
Birka, m. 25
Birštonas, pavietas, vlsč. 100, 143
Biržai, m., k. 308, 322, 325, 330, 336, 384
Biržėnai 334
Biržinėnai, vlsč. Žemaitijoje 104, 119, 201
Biržinėnai žr. t. p. Biržėnai
Bisėna, Bisėnai, pilis 37, 51, 53
Bisten žr. Peštvėnai 78
Bitėnai 51
Bludnas, vlsč. 196
Bobruiskas, tvirtovė, seniūnija 308, 317, 409
Bohemija 38, 51, 77
Bokiškis, k. Trakų pav. 256
Bokštai, Ašmenos pav. 316
Bokštas, sritis 58
Brandenburgas 53, 76, 87, 249
Bratislava, kunigaikštystė 38
Bremenas, m. 21
Brengeliškių kelias 82
der Brengelische Weg žr. Brengeliškių kelias
Breslauja, m., pav., vlsč. 75, 104, 153, 254, 269, 293, 315, 331, 344
Breslaujos traktas 405
Brestas, m. 316, 318, 338, 344, žr. Berestas
Brianskas, sritinė kunigaikštystė 35
Buda, m. 95
Budivydiškiai, dv. 180
Bugas, upė 30
Buiviai, sklypai 97
Buržiliai, k. Ukmergės pav. 265
Busovnas 29
Butiškė, žemė 98
Butrimonys, mst. 390
Buveikiai, k. Šiaulių ekonomijoje 278

Caleynen žr. Kalnėnai
Calsheim žr. Galskaimis
Cirtnikai, vaitystė Pervalko vlsč. 190
Cnien žr. Knynai
Colayne žr. Kolainiai 52
Cristmemele žr. Skirsnemunė 37

Čeremisė 25
Černigovas, žemė 35
Čiobiškis 419
Čiudė 25
Čiudė Užvalakio 25

Dagiai, suolininkystė Skuodo vlsč. 363
Dainava 46, 47
Dainiai, vaitystė Jurbarko seniūnijoje 249
Dainiūnai, seniūnija Upytės pav. 349
Dalistavas 423
Dambrovnas, sritis 58
Danefeldas 78
Danenbergas 42
Danija 22
Danilavičiai, dv. 180
Dankšiai, k. Žemaitijoje 191
Dapčėnai 220
Darbėnai, parapija, dv. 267, 385
Darsūniškis, mst., parapija, dv. 97, 128—129, 143
Daugai, mst., dv. Trakų pav. 102, 153, 164
Daugavpilis, pilis, m. 37, 90, 192, 415, 457
Daugirdiškės, mst. Trakų apskr. 390
Dauguva, upė 25, 33, 37, 41, 454, 457
Daunaronys, vaitystė Pervalko vlsč. 190
Debeikiai, k. Ukmergės apskr. 478
Deltuva, sritis 36, 134
Deltuva, dv. Ukmergės pav. 399
Denbnica, dv. prie Karaliaučiaus 316
Dermė, apylinkės Jotvingių žemėje 47
Diktariškis, dv. Viduklės vlsč. 254
Dyminas, m. 25
Dirvėnai, vlsč., dv. Žemaitijoje 104, 112—113, 333—334, 337
Dirvėnai Didieji žr. Dirvėnai (112)
Dirvėnai Mažieji, vlsč. 111
Dysna, apskr. 442
Dobelė, pilis 56, 77
Dobrianskas, m., vaivadija 160
Dolena žr. Dobelė
Dombrava 295
Donas, sritis 324
Doroginas, Ukmergės pav. 331
Dorogobužas, m. 160
Dorohičinas, m. 29
Dotnuva, mst. 530
Dniepras, upė 35, 310
Drublėnai 296
Druckas, kunigaikštystė 83, 196
Druja, mst. 316
Drūkšiai, dv. Zarasų apskr. 516
Druszkas žr. Druckas
Dubėnai, k. Žemaitijoje 100.
Dubingiai 308
Dubiniai, k. Barčių vlsč. 198
Dubysa, upė 80—81, 84, 357
Dubnas 155
Dubravai, dv. 180
Dubravka, mst. Prūsijoje 87
Dumblė, upė 297
Dunojus, upė 213
Durbė, upė 48
Dusetos, dv. 180
Dvystytz žr. Vištytis 94

Eastland žr. Aistija
Eišiškės, mst., pav., vlsč. 142, 153, 155
Eitginiškis, dv. 97
Elbė, upė 9
Elbingas, pilis 78—79, 87
Elgiai, k. Žemaitijoje 100
Estija 32, 502

Europa 338, 415, 421, 485
Europa Rytų 240
Europa Vakarų 6

Familičiai, dv. 180
Frankfurtas, m. 452

Gaiva, upė 33
Gaižiūnai, k. Ukmergės pav. 113
Gaižučiai, k. Ukmergės pav. 265
Gaižuva, apylinkės 55
Gakūnai, k. Upytės pav. 258—259
Galicija 485
Galičas—Volynė 34
Galindija 51
Galnė, žemė 78
Galskaimis, laukas 37
Galvė, apylinkės 56
Ganykla 82
Gardės Ketūnai, dv. Žemaitijoje 487
Gardinas, pilis, m., gubernija, pav., seniūnija 25, 37, 88, 91, 121, 136, 153, 155, 181, 190, 197—198, 216, 218, 298—299, 312, 316, 320, 322—323, 336, 344—345, 353, 380, 396—397, 403, 423, 456—457, 468, 489, 496—497, 499, 501—502, 505
Gardino traktas 405
Gargždai, mst., dv., miškas Telšių apskr. 99, 433, 485—486
Gargždeliai, apylinkės ties Salantais 422
Gdanskas, m. 23, 85, 338
Gegužinė, dv. Aukštaitijoje 122
Gelgaudiškis, dv. 419
Geranainys, dv. 180
Gercikė, pilis 41
Gergždeliai, dv. 181—182
Gerodiškas 38
Gesow žr. Gaižuva
Getų žemė 92
Getvesia žr. Jotvingija 51
Giesrytis, ež. Užnemunėje 91
Ginkūnai, raktas Šiaulių ekonomijoje 352
Ginteliškė, parapija, dv. Telšių apskr. 99, 412, 423, 484—485
Ginteniai, k. Žemaitijoje 334—335
Girkančiai, k. Žemaitijoje 336
Gytariai, raktas Šiaulių ekonomijoje 352
Gitėnai, k. Upytės pav. 192, 194—196
Glošavas 83
Glubakiai, k. Akmenės vlsč. 200
Gnievkovas 89, 91
Gnieznas, m. 43, 217, 224
Goldinga, pilis 56
Gondinga, vlsč. Žemaitijoje 104
Gorodokas, dvaras 180
Gotesverderis, pilis netoli Kauno 80
Graikija 25
Granopolis, dv. Trakų pav. 256
Graužai, dv. Kražių vlsč. 191
Grejevas, ež. 94
Grezkas, vlsč. 110
Gribšėnai, k. 413
Grodnė, m. 344
Grošteliai, dv. Upytės pav. 256
Grustė, vaitystė Žemaitijoje 363
Grūšlaukė, plv. Žemaitijoje 422
Gruzdžiai, dv. Šiaulių ekonomijoje 278—279, 517
Gubinitas, k. Jotvingijoje 47
Gudgalis, dv. Upytės pav. 258
Gugėnai, k. Raseinių apskr. 510

Haličas 319
Hamburgas, m. 454
Hanenburgas 76
Hanuta 268
Happ žr. Kuršių Marės
Hazdoorfas 42
die Heide žr. Ganykla
Heidiba, uostas Šlezvige 25
Heiligenwald žr. Šventasis miškas
Helmsot, pilis Prūsijoje 50
Hemsot, kryžiuočių pilis 50
Hohenlohė 79
Holandas, pilis 87
Holublė, dv. 180
Horodlė 73

Chelinum žr. Kalinas
Chelmas, m. Prūsijoje 38, 42—43, 44, 50, 87
Chelmas, vyskupystė 45
Cholmas 34
Chorosčius, m. 344

Igniškė, Karšuvos vlsč. 254
Ikskulė, Livonijoje 27
Ylakiai, dv. 363
Inflantija 210, 223, 233, 237, 319, 335
Italija 78
Ivančičiai, dv. 180
Iziaslavlis 70
Izita, dv. 263

Jablonė, dv. 180
Jamė 25
Janapolis, parapija Trakų pav. 423
Jansborgas žr. Sudargas
Jasnogurka žr. Pašilupys
Jelgava, pilis, m. 56, 77, 316, 415
Jeruzalė, m. 47, 77, 80—81
Jiesia, upė 210
Jokūbaičiai, k. Raseinių apskr. 510
Jonava 419
Jonavos—Sudervės traktas 405
Jonelionys, k. Upytės pav. 266
Joniškėlis, mst., dv. 391, 474, 527
Joniškis, mst. 278—279, 316, 322, 325, 527
Josvainiai 220
Jotautai, k. Barčių vlsč. 198
Jotvingija 30, 47, 51
Julgėnai, k. Žemaitijoje 100
Jumnas, m. 25
Junigėda žr. Veliuona
Juodasis vieškelis 405
Juodiškiai, k. Ukmergės pav. 265
Juozapavas, dv. Telšių apskr. 479—480
Jūra, upė 31, 95, 97
Jurbarkas, pilis, m., vlsč., dv. 48, 52, 60, 104, 168, 219, 249, 271, 413, 483—484, 494
Jurgio pilis žr. Jurbarkas 48

Kabeliai, k. Ukmergės pav. 265
Kairėnai, dv. Vilniaus apskr. 417, 510—511
Kalewiten žr. Kalnyčiai 55
Kalinas, m. 24
Kalnaberžė, Upytės apylinkėse 56
Kalnėnai, apylinkės 55
Kalnyčiai, apylinkės 55
Kaltinėnai, apylinkė, vlsč. Žemaitijoje 60, 66
Kalvarija, m. Užnemunėje 389
Kalvarija, mst. Žemaitijoje 523
Kamenys, ež. 91
Kamenologas, dv. Vilniaus apskr. 466
Kamieny brod, brasta Lyko upės aukštupyje 94
Kandova, pilis 56
Karačiovas 69
Karaliaučius, pilis, m. 31, 61, 78, 217—223, 255, 285, 316—317, 454, 456—457
Karalinava, dv. Ukmergės apskr. 512
Karališkės, k. Šiaulių ekonomijoje 270
Karmėlava, vlsč. 120
Karšuva, apylinkės, pav., vlsč. 46, 53, 104, 178, 254, 346
Karvėnai, k. Žemaitijoje 100
Kasgėnai, k. Žemaitijoje 100
Kauliai, k. Ukmergės pav. 113
Kaunas, pilis, m., pav., apskr., gubernija 11, 55, 66, 78, 80, 83, 89, 97, 115, 135, 150, 153, 185—187, 193, 210, 216—217, 219—221, 223—224, 236, 239, 255, 257, 271—272, 277, 279, 306, 315, 318—320, 322, 344—345, 358, 383, 404, 414, 419, 428, 436—457, 464, 468, 470—471, 475, 476—480, 485—486, 389, 493—494, 496—497, 499, 501—502, 505, 512, 514, 516—519
Kaunas, Mickevičiaus slėnys 458
Kaunas Naujasis, pilis 55
Kaunas Senasis, pilis 55
Kauno traktas 405
Kėdainiai, m., dv. 115—116, 219—220, 222, 250—251, 274, 287, 308—309, 311—312, 318
Kelmė, dv., mst. 130, 527
Kena, dv. Vilniaus apskr. 518
Kenigsburgas, pilis 84
Kepurėnai, k. Žemaitijoje 100
Kerčė—Enikalė 454
Kernavė, mst. 153
Kėšmarkas, m. Vengrijoje 154
Kiaukliai, plv. Užnerio pav. 296
Kijevas, m., gubernija 72, 153, 183, 272, 469, 489, 527
Kirkliai, k. Žemaitijoje 333—334
Kiumel žr. Kiumelis
Kiumelis, pilis 52
Klaipėda, pilis, m. 46, 53—54, 60, 66, 86, 89—91, 93, 95, 268, 317, 354, 418, 454, 485
Kleckas, dalinė kunigaikštystė (?), dv. 83, 180
Klovainiai, dv., parapija 246—247, 476
Knynai, apylinkės 56
Knituva, apylinkės Žemaitijoje 60, 66, 84
Kobrinas, seniūnija 189, 242
Koknesė, pilis 27, 41
Kolainiai, pilis 46, 52
Kolas, m. 235
Konskas, mst. 396
Konstanca 86, 90
Korčinas, m. 235
Kračiai, k. Ukmergės pav. 113
Krakės, mst. 242, 531
Krasnopolis, mst. Užnemunėje 389
Kražiai, mst., vlsč. 46, 60, 66, 84, 129, 191, 245, 333, 335, 409—410
Krekenava, mst. 391
Kresmenė, apylinkės Jotvingijoje 47
Kretinga, mst., dv. 352, 433, 486
Krėva, pilis, mst. 69—71, 72, 153
Kriaunos, dv. 180
Krymas 11, 454, 493
Kristburgas, pilis 87
Kryžbarkas, Kurše 316
Kryžiuočių ordinas 6—7, 29, 31—32, 37, 42—43, 46—48, 50—51, 60—63, 65—67, 75—78, 80—89, 91—96, 156
Krokuva, m. 104, 118, 120—121, 124, 143—144, 146, 155, 232, 242, 289, 297, 324, 330, 337
Krutė 97
Kubiliai, k. Upytės pav. 192, 196
Kubiliūnai, k. Upytės pav. 195
Kudemínai, k. Trakų pav. 98
Kudiškė, tuščia žemė 164
Kudrėnai, k., plv., Merkinės seniūnijoje 284
Kuktiškės, mst., dv. 180, 297
Kulbogalys, k. Upytės pav. 192
Kulene žr. Kolainiai
Kūliai, mst. Žemaitijoje 413
Kulmija 51
Kulva 165
Kuopvalka, plv. Trakų apskr. 464
Kupiškis, seniūnija 381
Kurkliai, tuščia žemė, vlsč. 110, 120, 135, 334
Kurnonys, k. Upytės pav. 252
Kurša 25
Kuršas 42, 48—49, 56, 90, 316—317, 328, 352, 363, 390, 423, 432, 435, 437, 445—446, 484, 493, 496
Kuršėnai, mst. 358
Kuršiai, k. Žem. 182
Kuršių marės 95
Kurtiniai, k. Ukmergės apskr. 478
Kurtuvėnai, dv. 350—351
Kvedlinburgas, m. 24
Kvietiniai, k. (?) Prūsijos pasienyje 413

Labanoras, mst., k., dv. 58, 180, 297
Labanoras, upė 297
Labūnava, dv. Kauno pav. 257
Lafa, dv. 180
Lakaja, upė 297
Lakove žr. Laukuva 45
Lančiūnava, dv. 517—518
Landesenas 51
Landucten žr. Landuktai
Landuktai 57
Landžiai, pieva Rietavo dv. 268
Laukuva, apylinkės 45, 46

Lazdijai, mst. 329
Lazūnai, dv. 180
Lebedevas, dv. 180
Leipalingis, mst. Užnemunėje 389
Leliūnai, dv. Ukmergės pav. 267
Leliušiai, k. Barčių vlsč. 198
Lenčica 317
Lenkija 5, 9—10, 26—27, 30, 38, 57, 69, 72—77, 87—88, 90—91, 94, 95—96, 118, 124, 131—133, 141—142, 151—152, 154—156, 203, 215, 222, 227—236, 248, 255, 279, 294—295, 300, 304, 309, 313, 319, 321, 328, 331, 333, 344, 346, 382, 387, 395, 398, 408, 411, 418, 420—421, 428, 455—547, 493
Lentvaris, geležinkelio stotis, dv. Trakų apskr. 457, 520
Lepunas, upė 94
Levaniškiai, dv. Upytės pav. 257
Lyda, pilis, m., pav., apskr. 60, 70, 153, 155, 197, 301, 320, 344, 350, 442
Liepagirys, k. Žemaitijoje 100
Liepoja, m. 268, 353, 361, 388, 415, 418, 493
Lieponys, karčiama netoli Valkininkų 315
Liepūna, upė 91
Liesai, dv. Upytės pav., vėliau Panevėžio apskr. 253, 474
Lieseniai, k. Ukmergės pav. 265
Lietgala 25
Lichtenbergas 38
Lykas, upė 94
Likėnai, plv. Panevėžio apskr. 491
Linkaučiai, dv. Panevėžio apskr. 474
Linkuva, apylinkės, parapija 56—57, 527
Lioliai, mst., dv. Viduklės vlsč. 145
Lipskas, m., dv. 136, 180
Lisabona, m. 454
Liškiava, mst. 389
Liublinas, m. 155, 183, 213—214, 230—232, 234
Liubovija 51
Liukonys, k. (?) Aukštaitijoje 114
Lyvė 25
Livonija 27, 29, 32, 35, 37, 39, 41—42, 44, 46—50, 55—56, 77, 82, 90—91, 93—95, 124, 227—229, 443
Lokėnai 57
Lomenys, pristovystė Aukštaitijoje 122—123
Lomža, departamentas 386
Luckas, m. 35, 69, 72, 74
Lukštai, plv. Žarasų apskr. 448
Luokė 334—335

Mackėnai, k. Ukmergės pav. 265
Magdeburgas, m. 5, 148, 289
Maišiogala, mst., pav., parapija, dv. 11, 102, 103, 153, 265, 385—388
Makniškiai, dv. Raseinių seniūnijoje 261
Maleišiai, netoli Biržų 45
Malow žr. Molainiai
Malowe žr. Molainiai
Malowe žr. Maluva
Malta 402
Maluva, apylinkės netoli Varnių 56
Mančėnai, k. Trakų pav. 98
Mardos, dv. 180
Mardva 25
Marės žr. Kuršių marės
Marienburgas, pilis, m. 62, 72, 78—79, 86—87
Marienverderis, pilis 81
Marijampolė 389
Marjinas, m. Prūsijoje 87
Martinonys, k. Balninkų seniūnijoje 286—287
Maskva, m., valstybė 124, 159, 160—161, 163, 227, 228, 234, 236—237, 239, 258, 310, 312, 316, 394, 410, 426, 424, 454—455
Mastai, vlsč. 190
Mastis, ež. 99
Mateikiškė, tuščia žemė Aukštaitijoje 164
Mazovija 94—96
Medena 45
Medingėnai, apylinkės Žemaitijoje 60
Medininkai, apylinkės, vlsč., dv. Žemaitijoje 54—55, 66, 83, 157, 242
Medininkai, mst., vlsč., dv. Aukštaitijoje 101, 153
Meižtai, k. Žemaitijoje 100
Meldučiai, k. Ukmergės apskr. 478
Melnas, m. 94
Memele žr. Nemunas
Memelis žr. Klaipėda
Merė 25
Merešlėnai 214
Merkinė, mst., vlsč., seniūnija, dv. 91, 98, 145, 153, 197, 284, 285
Merkys, upė 457
Mermiski žr. Merūniškė
Merūniškė, lyguma Užnemunėje 94
Meškuičiai 294
Metai, ež. Užnemunėje 82
Meteliai, mst., seniūnija Užnemunėje 282, 389
Methenflies, upė 82
Miežiškiai, k. Upytės pav. 191—192, 194—195
Miežiškiai Didieji, k. Upytės pav. 196
Miežiškiai Mažieji, k. Upytės pav. 195
Mikoliškių traktas 405
Mikučiai, k. Trakų pav. 271
Milaniai, k. Panevėžio apskr. 476
Minanen žr. Minionys
Minija, upė 99—100
Minionys, apylinkės 56—57
Minskas, m., vaivadystė, gubernija 145, 209, 314, 324, 331, 344, 380, 388, 396—397, 403, 468, 476—477, 489
Mintauja žr. Jelgava
Miroslavas, mst. 389
Mišė 210
Mitkovo laukas 161
Mituva, upė 78
Mižučiai, k. Akmenės vlsč. 198—199
Mogiliovas, m., seniūnija, gubernija 154, 188, 217, 468
Mokio sodyba 99
Molainiai, apylinkės 55—56
Molėtai, k., dv. 58, 180

Moravija 77
Morungenas, pilis 79
Mosėdis, dv. Telšių apskr. 413, 484—485
Mozirius, seniūnija 117, 301
Mozūrija 80, 91, 155, 233
Možaiskas 160
Mstibogovas, seniūnija 143
Mstislavlis, vaivadystė 209
Mundučiai, plv. Ukmergės pav. 256
Muroma 25
Musninkai, dv. 122—123, 180

Nadruva 28, 46
Nalibokai, dv. 180
Nalšėnai 36
Namiuras, grafystė Prancūzijoje 76
Narevas, upė 82
Nartikai, Karšuvos vlsč. 254
Narva 322, 325
Nasrai, k. Žemaitijoje 100
Natangija 51
Naujadvaris, mst. 155
Naujamiestis, mst., dv. Žemaitijoje 200, 242, 308, 476
Naujasis Malūnas, Livonijoje 77
Naumiestis, mst. Užnemunėje 389
Naumiestis, dv., mst. Kauno gubernijoje 430, 486
Neapolis 239
Nederowe žr. Nadruva 46
Nedrezka, dv. 180
Negirvai, k. Ariogalos seniūnijoje 356
Negnevičiai, dv. 180
Nemajūnai, k. Trakų pav. 271—272
Nemakščiai, Žemaitijoje 188
Nemenčinė, mst. 324—325
Nemunas, upė 29, 47, 51—52, 53—54, 58, 78, 81, 83, 85, 91, 93—95, 155, 185, 223, 264, 317, 344, 388—389, 419—420, 421, 454—457
Nemunėlio Radviliškis žr. Radviliškis Nemunėlio
Neris, upė 78—79, 222, 286, 319, 322, 388, 454—456
Nerona 25
Nesvyžius, m. 143—144, 180, 339
Neuminde žr. Neveminta
Neušatelis 397
Nevelis, pilis 35
Neveminta 82—83
Nevėžininkai, apylinkės prie Upytės 55
Nevėžis, m. (Panevėžys) 153
Nevėžis, upė 55—56, 82, 84, 157
Niderlandai 87
Niepolemicos 105
Niurnbergas, m. 78
Norkūnai, k. Upytės apskr. 391
Nornišiai, k. Žemaitijoje 191
Notėnai, k. Žemaitijoje 100
Notiniškiai, k. Žemaitijoje 189, 254
Novgorodas, kunigaikštystė 34, 36
Novgorodas Didysis, kunigaikštystė 159—160
Novgorodas Sieverskas, m., sritinė kunigaikštystė 70, 229
Novgorodokas, pilis, m., vaivadystė 34, 36, 69, 99, 209, 293, 316, 344
Novosilskas, sritinė kunigaikštystė 159

Obeliai, mst., dv. 153, 268, 338
Odejevas, dalinė kunigaikštystė 159
Odesa, m. 454
Oginskio kanalas 455
Ochožas 29
Okainėnai, k. Ukmergės pav. 113
Olandija 77
Olika, sritinė kunigaikštystė 143—144, 180
Onuškis, dv. Trakų apskr. 390
Opithen žr. Upytė
Orda (Krymo totorių) 72
Orla 287.
Orša, m., seniūnija 223, 273
Osterodė, pilis 70
Ostroda, m. Prūsijoje 87
Oze, ež. 43
Ožiai, apylinkės 56

Pabaltijys 41, 415, 437, 501
Pabiržė, dv. Upytės pav. 266
Padritvys, k. Barčių vlsč. 198
Paežerė, dv. Karšuvos vlsč. 254
Paežeriai 247
Pagėgiai 47, 51
Pagezanė 51
Pagirys, vaitystė Žemaitijoje 111—112
Pagravda, apylinkės 31, 53
Pajūris, vlsč., tijūnystė Žemaitijoje 104, 109, 112, 188, 270
Pakalniai, mst. 330
Palabija 5
Palanga, mst., vlsč., seniūnija, parapija 46, 100, 116, 157, 266—267, 384, 413, 415, 418, 425, 483, 493
Palangėnai, k. Žemaitijoje 100
Palinkuvė, k. Upytės apskr. 391
Palionys, k. Aukštaitijoje 324
Pamalūnis, k. Ukmergės apskr. 512
Pamarnakai žr. Gudgalis
Pamedė 51
Pamedys, k. Barčių vlsč. 198
Pamūšis, dv. 262
Pamūšis Didysis 262
Pamūšis Mažasis 262
Pamūšis, dv. Ukmergės pav. 267
Pandėlys, apylinkės 46
Panemunė, apylinkės, mst. 46, 389
Panemunis Raudonasis, dv. Panevėžio apskr. 446
Paneriai, aukštumos prie Vilniaus 457
Panevėžys, m., apskr. 153, 325, 418, 441—442, 471, 474, 476, 491, 526—527
Paparčiai 109, 41
Paplavai, Vilniaus m. priemiestis 452, žr. t. p. Vilnius
Paplonė, dv. Upytės pav. 252
Paraseiniai, dv. Raseinių seniūnijoje 361—362
Paryžius, m. 337, 450
Pasluchas 51
Pasvalys, mst., vlsč., dv., 228, 349, 463
Pašakarnis, plv. Žemaitijoje 244

Pašaltonys, vaitystė Jurbarko seniūnijoje 249
Pašatrė, k. Žemaitijoje 334
Pašešupys, vaitystė Jurbarko seniūnijoje 249
Pašilupys, plv. Veliuonos pav. 261
Paštuva, apylinkės 55—56
Patumšė, vlsč. Žemaitijoje 335
Paulokys, k. Barčių vlsč. 198
Pavlogorodas 508
Pažaislis, vienuolynas 264
Pečiora 25
Pelesa, k., vaitystė, Barčių vlsč. 198
Pelona 45
Pelutava, k. Vilkijos vlsč. 185—186
Penionys, mst., seniūnija, dv. 114—115, 151, 153, 197, 381
Penis, upė 25
Penzonys, (k.) Žemaitijoje 103
Peremišlis, sritinė kunigaikštystė 159
Perlamas, vlsč. 196
Perloja, seniūnija, dv. 91, 98, 382—383
Permė 25
Pernai, pilis 192, 194—196
Pernarava, apylinkės, vaitystė Vilkijos vlsč. 56, 185
Pernava 83
Pervalkas, mst., vlsč. 104, 190
Peštvėnai, pilis 32, 38, 78
Peterburgas, m., gubernija 319, 325, 349, 387, 394, 410—411, 421—422, 453—457, 467
Pėdžiai, dv. Kauno pav. 278
Phligtas 38
Pilaitė, dv. netoli Vilniaus 452—453
Pilėnai, pilis 76
Piliesupys, tvenkinys Žemaitijoje 103
Pilipavas, seniūnija 197
Piliūnai, k. Barčių vlsč. 198
Pilviškiai, mst. 307—308, 389
Pinskas, m., sritinė kunigaikštystė, pav. 36, 69, 83, 153, 209, 238, 314, 344
Piotrakava 124
Pistam žr. Peštvėnai
Pisten žr. Peštvėnai
Plateliai, mst., vlsč. 100, 128, 153, 417
Plateliai, ež. 99
Plaukiai, k. Raseinių apskr. 510
Plonėnai 325
Ploskaw žr. Polockas
Pludden žr. Pluoštinis
Plungė, mst., vlsč., dv. 273—274, 317, 412—413, 422, 433, 484
Pluotinė, apylinkės Žemaitijoje 56
Pluotinis, ež. Žemaitijoje 56
Pocaičiai, k. Žemaitijoje 191
Podhorė 213
Podlašė 183, 233
Podolė 310—311, 421, 468
Pohulianka, Vilniaus priemiestis 323
Polanecas 329
Poliūniškės, k. Upytės apskr. 391
Polockas, m., kunigaikštystė, vaivadija 41, 82, 153, 209, 224, 249
Pomeranija 42, 87
Poznanė 217, 224
Prancūzija 76, 78, 223, 337, 397
Pratkūnai 97
Preivastė, lyguma 94
Preyweysiken žr. Prievaškos
Preweistke žr. Prievaškos
Prienai, mst. 339, 389
Prievaškos, apylinkės netoli Upytės 55—56
Priviščiai, k. Jotvingiuose 30
Prūseliai, seniūnija Upytės pav. 352
Prūsija 8, 23—24, 29, 31, 40, 42, 47—48, 51, 55, 60—61, 65—66, 72, 77, 81—82, 84, 86—87, 88, 89—90, 93—95, 124, 167, 168, 233, 249, 251, 262, 317, 319, 388—389, 412—413, 418, 423, 437, 455, 457, 482—485
Pskovas, m., kunigaikštystė 36, 159—160, 322, 325, 457, 517
Pučekonys, k. Upytės pav. 192, 194—196
Pukštonys, vaitystė Upytės pav. 191—192, 196
Punia, mst. 153, 299, 307
Puniai, k. Ukmergės pav. 267—268
Putininkai žr. Putviai
Putviai, pilis 31
Puziriškiai, dv. 489

Radivilavas, dv. 180
Radviliškis, mst. 278, 330
Radviliškis Nemunėlio 330—331
Ragainė, pilis 32, 37, 51—53, 60, 79, 84, 92, 167—168
Rakantiškė (dabar N. Vilnia), seniūnija, dv. 336, 347
Rambynas 51
Ramygala, mst., dv. 111
Ramigė, pilis 51
Raseiniai, m., pav., apskr. 38, 45—46, 56, 60, 66, 78, 84—85, 153, 208, 276, 313, 348, 351, 360—361, 383. 404, 413—414, 416, 418, 426, 429—430, 434—436, 441—442, 458, 464, 471, 479, 484—486, 494, 509—510, 512, 514—516, 528, 530
Raudonė, Žemaitijoje 412
Reinas, pilis 91
Reinas, upė 38, 223
Reketė, k. Žemaitijoje 100
Remčiai, k. Žemaitijoje 100
Renava, dv. Telšių apskr. 433
Rietavas, mst., vlsč., seniūnija, dv. 104, 171, 244, 268—269, 280—281
Ryga, pilis, m. 38—42, 44, 55, 193, 199, 201, 222—223, 255—256, 259, 262—263, 266, 268, 291, 316, 324, 339, 352—353, 357, 368, 381, 384, 388, 390—391, 415, 443—444, 449, 453—454, 494, 525, 530—531
Rykantai, mst. Trakų apskr. 457
Rimšėnai, k. Žemaitijoje 100
Ripeikiai, k., vlsč. Upytės pav. 266
Ripeikiai žr. Pabiržė
Roda, akmuo Nevėžyje 82
Rodūnė, mst., vlsč. 115, 153—154
Rogors, ež. 94
Rokiškis, mst., dv. 46, 443—444, 446, 448
Roko laukas, Kauno pav. 210
Roma, m. 27, 45, 313

Romainiai, apylinkės netoli Kauno 55
Romėnų imperija 73—75, 89, 95
Romeverder, sala Nemune 82
Romovė 28
Romow žr. Romovė
Rudėnai Aukštaitijoje 114
Rudene žr. Rūdžiai
Rudininkų traktas 406
Rūdžiai 57
Ruentalis, dv. 352—353
Rumborgas, m. 192
Rusia 42, 58—59, 72, 75, 94—96, 131—132, 156—157, 159—161, 163, 183, 233, 240, 309
Rusia Baltoji 311
Rusija 5, 9—11, 24, 290, 311, 315—317, 325, 346, 389—390, 394, 400, 406, 409, 411, 415, 418, 421, 423, 456, 486, 492
Rusingė, k. Merkinės seniūnijoje 284
Rusnė, upė 95

Saksonija 32
Salantai, mst., dv., parapija 412—413, 417, 422—423, 484—485, 495, 528
Salynas, salos Nemune 82—83
Sallin žr. Salynas
Saločiai 325
Salos, dv. 180, 446
Salvisava, apylinkės 55
Salwisowe žr. Salvisava
Salza žr. Zalcas
Samayten hain žr. Žemaitija
Samos žr. Žemija
Sandeniske žr. Sandeniškis
Sandeniškis 57
Sandomiras, m. 155
Sarakapolė 324
Sarema, pilis, vyskupystė 38, 42
Sarmatija 19, 240
Saulė 42
Saušilai, k. Telšių pav. 355—356
Savičiūnai, dv. Ukmergės apskr. 508—509
Seda, dv., raktas Žemaitijoje 363—364
Sedos—Tirkšlių kelias 423
Seeburg, pilis 21
Seirijai, mst. 271—272, 389
Seisimas 51
Sėlija 46
Sėlpilis, pilis 46
Semeliškės, seniūnija, parapija 164, 255
Semland žr. Žemija
Senežičiai, dv. 180
Sentene žr. Šventainiai
Sethen žr. Šėta
Severas žr. Novgorodas Sieverskas
Sibiras 387, 474, 510
Silezija 5
Simbirskas 484
Simnas, mst. 282, 389
Skaistbaliai, k. Trakų pav. 264
Skalva 47
Skalviai, vaitystė Barčių vlsč. 198
Skireikiai, k. Barčių vlsč. 198
Skirsnemunė, pilis, mst., parapija 37, 153, 271
Skitija 25
Skranaitė, pilis Karšuvoje 53
Skubėtai, dv. Akmenės seniūnijoje 380
Skuodas, mst., dv. 317, 362—364, 367, 483—485
Slavonija 25
Slonimas, m., seniūnija 37, 69, 143, 188, 236, 319, 344
Smarden žr. Smardynė
Smardynė, pelkė 82
Smertiškė, pieva Rietavo dv. 268
Smilgiai, mst. 527
Smolenskas, sritinė kunigaikštystė, gubernija 87, 229, 388
Smorgonė, mst. 322
Sponheimas, grafystė 79
Staklėnai, k. Žemaitijoje 100
Stakliškės, mst., vlsč., seniūnija 109, 120, 306
Stanaičiai, k. Veliuonos pav. 261
Starapolė žr. Marijampolė
Starodubas, sritinė kunigaikštystė 83
Stirbeikiai, k. Žemaitijoje 417
Stirnikai, Žemaitijoje 100
Strankiškė, tuščia žemė Aukštaitijoje 164
Strazbergas, m. 66
Strengen žr. Strengiai
Strėvininkai, k. Trakų apskr. 394
Stumas 87
Subinava, Žemaitijoje 84
Subna, apylinkės 78
Sudargas, mst. 389
Sudeikiai, k. Upytės pav. 192, 195
Sudervės—Jonavos traktas 405
Sūduva 93—95
Sūdų žemė 92
Sumai, m. Charkovo gub. 510
Suppe žr. Šešupė
Sūrioji jūra žr. Baltijos jūra
Surviliškis, dv. Ašmenos pav. 252
Surviliškis, dv. Ukmergės apskr. 478
Suvalkai, m. 512
Svebų jūra žr. Baltijos jūra
Svėdasai, dv. 180
Svilonys, apylinkės 55
Svisločė, upė 155
Swynanen žr. Svilonys

Šackas, dv. 180
Šakiai, mst. 389
Šalčininkai, apylinkės 53
Šarkiai, k. Ukmergės pav. 265
Šašiai, k. Raseinių apskr. 510
Šateikiai, dv. Telšių apskr. 412—413, 433
Šauduva, vlsč. Žemaitijoje 104
Šaukėnai 112
Šatrija, kalva Žemaitijoje 334—335
Šeduva, mst., parapija 509, 527
Šeimyniškiai, k. Šiaulėnų vlsč. 189
Šenbergas, mst. 325
Šešuoliai, dv. 296
Šešupė, upė 82, 91, 94, 389
Šėta 55
Šiaulėnai, mst., vlsč., parapija, dv. 189—190, 530

Šiauliai, m., vlsč., pav., apskr., ekonomija, raktas 4, 143, 270, 272, 274—275, 277—279, 316, 322, 325, 328, 350, 353, 379, 391, 393, 404, 413, 415, 418, 425, 428, 442, 471, 479, 486, 488, 509, 516, 524, 527
Šidlovcas 180
Šilutė 31
Šiluva, mst., dv. 168, 244, 361
Širėnai, k. Žemaitijoje 100
Širvinta, upė, Sešupės intakas 91, 94
Šklėriai, plv. Merkinės seniūnijoje 285
Šklovas 210
Škotija 395
Šlapaberžė, apylinkės 56
Šliselburgas 483
Šnipiškės, Vilniaus m. priemiestis 316, 319, 451, žr. t. p. Vilnius
Štrengiai 56
Švainikai, apylinkės 55, 56
Švedija 5, 25, 249, 309—310
Švenčionys, m., apskr., seniūnija 442, 449—450
Šventainiai, apylinkės Jotvingijoje 47
Šventasis miškas prie Nevėžio 82
Šventeženis, dv. Trakų pav. 271—272
Šventoji, k. prie Baltijos j. 493
Šventoji, upė Žemaitijoje 91, 100
Šventoji, upė — Neries intakas 94
Švercburgas 77
Švėkšna, mst. 422, 486
Švobiškis, dv. Ukmergės pav. 265

Talinas, m. 457
Talkuva, dv. Trakų pav. 260
Targovica 322
Tarnagala, plv. Upytės pav. 257
Tarnava 93
Tarpupiai, seniūnija, dv., plv. 464—465
Tartu 38, 42
Taujėnai 316
Tauragė, m. 168, 484
Tauragiai 46
Turagnai, pilis, mst., vlsč., dv. 58, 269, 306
Taurakalis, ež. Žemaitijoje 99
Telšiai, m. vlsč., pav., apskr. 104, 117, 128, 137—138, 210, 346, 351—352, 355, 383—384, 404, 412—413, 415, 418, 423—425, 428—429, 431, 433, 441—442, 458, 471, 479—480, 483—484, 495, 524
Tendžiogala, apylinkės, vlsč. 83—85, 115—116, 219
Tenžė, upė Žemaitijoje 100
Teptiarskas 417
Teresiškis, plv. Trakų apskr. 465—466
Teutonų ordinas žr. Kryžiuočių ordinas
Tyliškė, tuščia žemė Anykščių pav. 100
Tilžė, m. 93, 219—220, 261, 268, 316
Tirkšlių—Sedos kelias 423
Tytuvėnai, dv. Viduklės vlsč. 130—131, 182
Tiuringija 50
Točilota 94
Tomskas, gubernija 477
Torunė, pilis, m. 88, 89, 95, 216, 224
Trakai, pilis, m., vaivadija, pav., apskr. 58, 69, 75, 80, 83, 86, 97—99, 102, 106, 110, 119—121, 128—129, 135—136, 138, 142, 145, 153—156, 191—192, 196—209, 255—256, 260, 264, 271—272, 344, 357, 368, 381, 388, 390, 394, 405, 411, 428, 442, 457, 465, 467, 486, 511, 520—521
Tranišonys, k. Upytės pav. 252
Transilvanija 236
Trebiškė, tuščia žemė Aukštaitijoje 164
Tričiakiemis 97
Trobos, mst. 154
Trumplaukė, k. Žemaitijoje 363
Tula 350
Tupuciškės, plv. 302
Turaida 33
Turkija 313
Tverai, pilis 35
Tverai, vlsč. Žemaitijoje 104
Tverė, kunigaikštystė 75
Tviremet, žr. Tverai

Ugra 25
Ukmergė, pilis, m., pav., apskr., dv. 7, 57, 76, 83, 113—114, 117, 124—125, 153, 191, 196—197, 256—257, 259, 265, 267, 286, 316, 344, 368, 383, 399—400, 405, 413, 422, 441—442, 449—450, 471, 478, 491—495, 508, 512
Ukraina 9, 153
Ula, upė 457
Upyna, tenuta Karšuvos pav. 346
Upytė, vlsč., pav., apskr. 55—56, 109—110, 117, 119, 136, 141, 191—192, 242, 246, 252—253, 256, 258—259, 266, 315, 344, 350, 352—353, 357, 383, 391, 463—464, 524, 526
Upytė Didžioji žr. Levaniškiai
Urniežaičiai, dv. Veliuonos pav. 250
Utena, m., apskr., dv. 153, 495
Uzda, dv. 180
Užimtinė, vaitystė Žemaitijoje 188
Užmūšis, dv. Šiaulių ekonomijoje 274—275
Užnemunė 47
Užnemunė, vaitystė Jurbarko seniūnijoje 249
Užneris, pav., apskr. 75—76, 296, 297, 344, 357, 464
Užpaliai, mst., vlsč. 83, 114—115, 151—153
Užsaliai 114
Užvalkiai, apylinkės 56
Užventis, vlsč. Žemaitijoje 104

Vabalninkas 330
Vadenai, dv. 285
Vaičiūnai, k. Ukmergės pav. 265
Vaidėnai, k. Žemaitijoje 100
Vaikiai, apylinkės 38, 55, 56, 78
Wayken žr. Vaikiai
Vainoriai, k., plv. Raseinių seniūnijoje 360—362
Vaišvilčiai, apylinkės 55
Vakarų kraštas, gubernijos 459, 463—464, 469—471, 481, 490, 499, 507
Valašinas, mst., raktas Ašmenos apskr. 383—384

Valkininkai, mst. 153, 314
Vangė 46
Varanauskas, dv., raktas 258
Vareikiai, k., vaitystė Upytės pav. 191—193, 196
Varėna, dv., seniūnija 384, 467—468
Variagų jūra žr. Baltijos j.
Varkaliai, k. Raseinių seniūnijoje 360, 362
Varluva, apylinkės 55
Varmija, vyskupystė 31, 51, 317
Varnelė, upė 390
Varnėnai, dv. 180
Varniai, apylinkės, mst., parapija 56, 334—335, 355—356, 390, 423, 493
Varputėnai, k. Žemaitijoje 335
Varšuva, m. 190, 197, 201, 207, 229, 233, 277, 295, 297, 299, 303, 312, 317, 326, 329, 337, 386, 388, 389—390, 395, 398, 408, 409, 411, 421, 423—424, 454, 456
Varvaliai, k. Žemaitijoje 191
Vasaknos, dv. 180
Vasilkovas, m. 344
Vedrošė, upė 161
Vegeriai, k., vaitystė Akmenės vlsč. 198—199
Veisė, apylinkės 46
Veisiejai, apylinkės, mst. 46, 388
Veiviržėnai, mst., raktas 268, 281, 413
Veliuona, pilis, mst., pav., seniūnija 32, 54, 78, 89—90, 153, 168, 220, 222, 250, 255, 261, 279—280, 311
Vėluva, pilis Žemaitijoje 50
Velze žr. Velžys
Velžava, apylinkės Jotvingijoje 47
Velžys, apylinkės 56
Venecija 151, 239, 393
Vengrija 75, 77, 93, 154—155, 223, 315
Ventė, apylinkės 93
Ventspilė, pilis, m. 56, 278
Verbimė, pieva Kuršių k., Tytuvėnų vlsč. 182
Verkiai, apylinkės, dv. 58, 405, 454
Verkių traktas 405
Verzevena žr. Viešvėnai
Vesė 25
Vėžaičiai, dv. Raseinių apskr. 485, 512—515
Vėžiškė, tuščia žemė Anykščių pav. 100
Viazma, m. 159
Vyčius, upė 210
Viduklė, apylinkės, vlsč. 56, 60, 66, 83—85, 112, 130, 145, 254
Vidžiai, m. 404, 449
Viekšniai, seniūnija 318
Vieliaviesė 150
Viena, m. 420
Viešvėnai, apylinkės, vlsč., seniūnija 56, 104, 116, 458
Vievis, mst. 457
Vigonys Naujieji, k. Barčių vlsč. 198
Vileika, apskr. 443
Vileikiai, vaitystė Akmenės vlsč. 198
Vilkaviškis, m., seniūnija 322, 389
Vilkija, mst., vlsč., girininkija 128, 153, 185, 318
Vilijampolė 251
Vilnia, upė 146, 151—152, 291, 348
Vilnius 8, 11—12, 33, 38, 58—59, 64, 69—71, 75, 81, 83, 91, 97, 99—101, 106, 108, 114—118, 124—126, 128, 134—136, 138—139, 143—155, 161—166, 172—175, 180, 193, 202, 209—216, 218, 225, 227, 229—230, 236, 239—242, 250, 254—255, 257, 259, 261—265, 268, 276, 286—288, 290—304, 306, 311, 312—317, 319—320, 322—324, 326—327, 329, 330—333, 336, 337, 344, 347—350, 352—353, 357, 359, 380—388, 394, 396—398, 403—409, 411—417, 421, 423—427, 429—431, 434, 436—442, 449—458, 463—468, 475, 486, 488—489, 493, 495—499, 501—502, 504—506, 510, 518—528
Viltinis, dykvietė 82
Virbalis, mst., seniūnija 338, 458, 490
Virtenburgas 79
Visla, upė 19
Vištytis, mst., dv., seniūnija 300—301, 389
Vištytis, ež. 91, 94
Višvilė, prie Nevėžio 82
Vitebskas, pilis, m., sritinė kunigaikštystė, vaivadija, gubernija 69—70, 75, 115, 153, 209, 229, 272, 314, 318, 468, 489
Vladikiškis, dv. Trakų apskr. 511
Vladimiras 69
Vladislavava, mst. Trakų apskr. 390
Vladislavija 240
Vokė, dv. Trakų apskr. 520
Vokė, upė 457
Vokietija 72, 76, 78, 99, 256
Volynė, sritinė kunigaikštystė, gubernija 69, 72, 183, 202, 233, 262, 310, 311, 410, 421, 455, 468
Volynė žr. Galičas—Volynė
Volkoviskas, m. 111, 235, 320, 344
Volpa 316
Voratinskas, kunigaikštystė 159
Vorskla, upė 72
Voruta, pilis 34
Vosyliškis, mst., vlsč. 115, 153, 155
Voskresenija, vienuolynas 160
Vozgeliškės, dv. 180
Vratislava, m. 95
Vredebergh, pilis 85

Žadeikiai, seniūnija Upytės pav. 353
Žagarė, mst. 279, 528
Žagarinė, plv. Trakų apskr. 465—466
Žalgiris 87
Žarėnai, parapija 356
Žasliai, mst. 127, 154, 390, 457
Žebriai, k. Žemaitijoje 191
Žeimeliai, k. Žemaitijoje 191
Žeimėnai, dv. Ukmergės pav. 412
Žemaičių žemė žr. Žemaitija

Žemaitija 7, 12, 31, 34, 40, 46—47, 60—66, 69, 80, 83—86, 88—97, 99, 104—106, 108, 111, 113, 114—117, 119, 124, 128, 130—132, 136, 138, 145, 155—157, 168, 178, 183, 187—190, 198—202, 205, 208—210, 233, 242, 246, 250, 270, 273—274, 277—278, 313, 316, 320, 330, 333, 344, 346, 358, 415, 417, 419—420, 422—423, 429, 437, 484—485, 492, 525 527—528
Žemaitkiemis, dv. 180
Žemelėnai, k. Žemaitijoje 334
Žemgala 25
Žemija 5, 22, 24—25, 30—31, 38, 51, 54, 77
Žibė, upė Žemaitijoje 25
Žiežmariai, mst., parapija 164, 390
Žiogaliai, k. Akmenės vlsč. 200
Župsėnai, k. Žemaitijoje 100
Žvėrynas, Vilniaus m. priemiestis 405, žr. t. p. Vilnius
Žvirkalnis, Žem. Kalvarijos m. dalis 523

ASMENŲ VARDŲ RODYKLĖ

Abramavičius, Rusijos kariuomenės pulkininkas 486
Abramavičius, Vilniaus pavaivadis 317—318
Abramavičius, Vilniaus žemės raštininkas 317—318
Abromavičius Grigas, šlėkta. 219
Abromavičius Mykolas, valstietis 516
Abromienė, zakristijonienė 335
Adalbertas, katalikų misininkas 23—24
Adomaitaitė Marikė, valstietė 333—336
Adomaitė Ona, laisva moteris 250
Adomaitienė Marikė, valstietė 334
Adomas, Semeliškių klebonas 164
Adomienė Marijona, laisva moteris 250
Afrikanus 283
Achmetas, totorius, vežėjas 214
Alaniūnas Banys, valstietis 256
Alaniūnas Dovydas, valstietis 256
Albrechtas, Prūsijos kunigaikštis 167
Albrechtas Karšava 87
Aleknavičius 349—350
Aleksandras, atitarnavęs kareivis 511
Aleksandras, d. k. 96, 98—100, 114, 119—120, 134—135, 144, 148, 157, 159—161, 215
Aleksandras, popiežius 46—47
Aleksandras, Starodubo kunigaikštis 83
Aleksandras žr. Vytautas
Aleksandras I, caras 407, 420, 522
Aleksandravičius Petras, Trakų pav. bajoras 128
Aleksandravičius Simonas, sukilusių valstiečių vadovas, bajoras 278—279
Aleksandravičius Tamošius 224
Aleksiejus Michailovičius, caras 310—311
Alesis, valstietis 256
Aleškavičius Martynas, valstietis 468
Algeminas, žemininkas 56
Algirdas, Gedimino s., d. k. 69—70, 229
Aliejevičius Fiodoras, Polocko muitininkas 224
Alkšaitis Rimka, Žemaitijos bajoras 138
Alonėnas Stasys, valstietis 192
Alsys, valstietis 66
Ambraziejevičius Grigas, Tendžiogalos miestelėnas 219
Amžis žr. Meižis Gaurusis
Andaburskis Aleksandras, Vilniaus m. įmonininkas 452
Ancavičius Motiejus, Eišiškių pav. bajoras 142
Ancevičius Kristupas, Vilniaus miestietis 292
Andeivis, sen. lietuvių mitologijos dievybė 245
Andraševičius Mikalojus, Ukmergės pav. raštininkas 113—114
Andrevičius Viliotas, Telšių vlsč. bajoras 137
Andriejevičius Jonas, Vilniaus miestietis 223
Andriejevičius Jurgis, Lomenų pristovystės bajoras 122
Andriejevičius Mikita, Mogiliovo miestietis 217
Andriejevičius Vosylius, Vilniaus miestietis 213
Andriejus Jurjevičius, Viazmos kunigaikštis 159
Andriejus Vasiljevičius, Bielovo kunigaikštis 159
Andriūnas Jusys, valstietis 259
Andrius, kalvis 192
Andrius, valstietis 130
Andrius, Rygos vyskupas 30, 44
Andrius, Trakų vaivados citrininkas 166
Andrulaitytė Palionija, valstietė 189
Aniskevičius Mikna, miestietis (?) 217
Anskaras, katalikų vyskupas 21
Antanaitis Juozas, valstietis 476
Antuknavičius, valstietis 103
Anuliūnas Mikas Meškis, valstietis 257
Anusavičius Adomas, Telšių vlsč. bajoras 138
Apanavičius Naumas, Vilniaus miestietis 217
Aperavičius Antanas, valstietis 477
Aperavičius Ignas, valstietis 477

Arazavičius Jablonskis, totorius, vežėjas 213—214
Arlauskas Jonas, Kėdainių miestietis 222
Arsenjevas Nikalojus, Rusijos kariuomenės generolas-majoras 322—323
Arvydas, valstietis 66
Asas, Vilniaus m. įmonininkas 451
Asčiūnas Morkus, Asčegalių k. suolininkas 192, 196
Asteika, Žemaitijos feodalas 600
Asteikavičius Petras, laitis 98
Asteikavičius Skirmuntas, laitis 98
Astikas, didikas, Užpalių vietininkas 83, 154
Astikavičius Grigalius Stanislavičius, d. k. rūmų maršalkas, Trakų vaivada, Merkinės ir Anykščių laikytojas 102, 110, 145, 161
Astikavičius St., dvasininkas 122
Astraga Kuliešius žr. Kuliešius Astraga
Audukas Jonas, valstietis 330
Augustas II, d. k., Lenkijos karalius 294
Augustas IV, d. k., Lenkijos karalius 302
Augustinas, Osterodės komtūras 70
Augustinavičius Stanislovas, dvarionas 124
Augustis Motiejus, valstietis 413
Augutaitis Jusys, Kėdainių miestietis 220
Aukščiūnas Mykolas, Punios miestelėnas 300

Bačaitis Mikalojus, valstietis 191
Bagdžiūnas Stanelis, valstietis 103
Bagdonaitis Mikas, valstietis (?) 185
Bagdonas, kaimynas, malūninninkas 122
Bagdonas, Ukmergės pav. pakaružis 114
Bagdonas, žvejys 126
Bagdonavičius Achmedas, vežėjas 213
Bagdonavičius Iroška 129
Bagdonavičius Joska, Gardino miestietis 218
Bagdonavičius Kuzma, totorius, vežėjas 214
Bagdonavičius Senka, totorius, vežėjas 213
Bagdonavičius Vaitkus, Ukmergės pav. šlėkta, buv. karuža 114
Bagmevskis, Vilniaus vicegubernatorius 387
Baigys Simukas, valstiečio bernas 271—272
Baitutavičius Sudivajis, laitis 98
Bajoraitis Jurgis, valstietis 199
Bajoriūnas Tamošius, valstietis 477
Balamūtas, Telšių vlsč. pristovas 128
Balčevičius Kasparas, Ukmergės kelio tarnas 114
Balčiūnas, valstietis 278
Balčiūnas Baltramiejus, žemininko bernas 259—260
Balickis, vytinės savininkas 221
Baltramaitis Jonas, Akmenės seniūnijos vaitas 377—379
Baltramiejevičius Grigaras, Telšių vlsč. bajoras 137
Baltramiejevičius Morkus, Kauno miestietis 221
Baltramiejevičius Tamošius, vytinės vairininkas 220
Baltramiejus, Vilniaus kanauninkas, Darsūniškio klebonas 128
Banaitis Enrikas, vytinės savininkas 221
Banevičius, dvarininkės Ropienės įgaliotinis 349
Bantyš-Kamenskis D. V., Vilniaus civilinis gubernatorius 404
Baranavičius Vosylius, miestietis 224
Barauskas Konstantinas, žemvaldys 261
Barauskienė Lapinskaitė Elena, žemvaldė 261
Barbora, nelaisvosios šeimynos narys 123
Barisevičius, Žemaitijos bajoras, sukilėlių vadovas 423
Barkauskas Augustinas, valstietis 516
Bartašiūnas, laisvasis žmogus 475
Bartkaitis Jurgis, Telšių vlsč. bajoras 137
Bartkevičius Martynas, Kražių vlsč. d. k. bajoras 129
Bartlevičius Simonas, Vilniaus miestietis 294
Bartoševičius, šeimynykštis 194
Bartoševičius, Vilniaus įmonininkas, bajoras 452
Bartoševičius Mičia, šlėkta 103
Bartoševičius Stanislovas, Tarpupių dv. viršaitis 465
Bartoševičius Stanislovas, Dobriansko vaivada 160
Batoras Steponas, d. k., Lenkijos karalius 208, 210, 215 216, 234, 236, 240—241, 305
Beinoras, kaimietis 97
Bekaulienė Martynienė, valstietė (?) 334
Bekendorfas, Rusijos kariuomenės generolas-adjutantas 385
Belenicinas, Vilniaus valstybinių turtų rūmų valdininkas 467
Belozarienė, Biržėnų dvarininkė 334
Benevičius Jackus, valstietis 98
Benigsenas, Lietuvos generalgubernatorius 349, 387
Berečinavičius Jeskus, laitis 98
Bernardas, Bratislavo kunigaikštis 38
Bernardickas Juozas, valstietis 476
Bernotas, Dirvėnų vlsč. pristovas 111—112
Bernotavičius, Kalvarijos mokyklos mokinys 524
Bernutis, kaimietis 97
Bertoldas, Vilniaus vienuolis pranciškonas 39—40
Bertoševičius Flerijonas, Biržėnų vlsč. tijūnas 118
Bertoševičius Venclovas, šlėkta 109
Bertoševičius Jurgis, Kražių vlsč. d. k. bajoras 129; jo žmona Alžbieta 129
Beško, Vilniaus cenzūros komiteto cenzorius 525
Betkerienė-Grėgerienė, Kauno miestietė 150
Betkeris Girulis, vytinės savininkas 217
Bezobrazovas, sukilėlių rezervinės kavalerijos vadas 414

Bialazaras Stanislavas, Ukmergės žemės teismo raštininkas 191
Bialockis, Upytės pav. vietininkas 391
Bibikovas I, Rusijos kariuomenės generolas-adjutantas, vidaus reikalų ministras 489, 498
Bicberis Valentas, Kauno miestietis 218
Bieganskis, Starodubo seniūno sūnus 315
Bielanas Jonas, Vilniaus miestietis 294
Bielinskis, Vilniaus valstybinių turtų rūmų valdininkas 464
Bienkuris, sen. lietuvių mitologinė dievybė 246
Bichovcas Motiejus, Trakų pavaivadis 271
Biklys, d. k. Žemaitijos vietininkas 156
Bikšis, Deltuvos kunigaikštis 34
Bilenis, d. k. Jogailos kambarinis 72
Bilevičius Kasparas, Viešvėnų vlsč. tijūnas 116, 118
Bimantas, Žemaitijos feodalas 60
Birelis žr. Birgaila.
Birgaila, Žemaitijos d. k. vietininkas 156
Bivonas, Upytės vietininko sūnus 56
Bizokas, Utenos dv. vaitas 495
Blikaitis Petkus, valstietis 119
Bobrauskas, Vilniaus miestietis 303
Bobrovskis Mykolas, kunigas, profesorius, Vilniaus cenzūros komiteto sekretorius 525—526
Bogovitinavičius Bogušas, d. k. dv. maršalkas, raštininkas, Daugų vietininkas 102, 164
Boguševičius Jokūbas, dvarininkas 111
Boguševičius Motiejus, dvarininkas 111
Boleslovas IV, Lenkijos karalius 26
Boleslovas, Mozūrijos kunigaikštis 115
Bona, d. k., Lenkijos karalienė 109, 124, 141, 142, 146
Bongiavani B., vyskupas, popiežiaus nuncijus 238
Bonifacijus žr. Brunonas
Boreika, feodalas 83
Borchas, Inflantijos pakamaris 319
Borisas, karys 35
Borisas Aleksandravičius, Tverės d. k. 75
Borovskis, profesorius, Vilniaus cenzūros komiteto cenzorius 525—526
Boruta, jotvingių karys 29
Botel Henrikas, Prūsijos maršalas 48
Branickis, Haličo seniūnas 319
Bratuš de Mies žr. Bratuša iš Misos
Bratuša iš Misos, feodalas 83
Brazaitė Viktorija, valstietė 50
Brazys Jurgis, valstietis 267; jo pusbroliai: Andrius 267, Jokūbas 267, Laurynas 267, Kazimieras 267
Bremenietis Adomas, katalikų arkivyskupas 5, 24
Brevencas, Jelgavos gubernatorius 415
Brodovskis, Šiaulių striapčius 379
Broido, Vilniaus pirklys 453
Broniskienė, Puziriškių dvarininkė 489
Brunonas, katalikų arkivyskupas 23—24
Brušaitis Norušis, valstietis 182
Budevytis, Žemaitijos bajoras 85
Budivilas Jonas, valstietis 259
Budkavičius Petras, Telšių vlsč. bajoras 138
Budrikavičius Urbonas, Vilniaus miestietis 218
Buchovieckis Aleksandras, Pilypavo seniūnas, dvarionas, d. k. komisorius 197
Buika Kazimieras, valstietis 467
Buinovskis, Ariogalos seniūnijos bajoras 356
Buivydas, valstietis 125—126
Bukaveckas Juozapas, valstietis 379—380
Bulevičiai, kunigaikščiai 34
Bulganovas, Rusijos kariuomenės pulkininkas 415
Bunevičius, dvarininkas 328
Burgardas, Livonijos magistras 48
Burnonis Bartkus, valstietis 103
Burnonis Jurgelis, valstietis 103
Buskys, feodalas 83
Butautas, kunigaikštis 34
Butevičius Mičius, išsipirkęs bernas 100
Butkavičius Jonas, Telšių vlsč. bajoras 137
Butkavičius Mikalojus, Upytės pav. bajoras 136
Butkevičius, šlėkta 333
Butkevičius Mykalojus, Upytės pav. karuža 141
Butleris Fridrikas, dvarininkas 335
Butvila Danielius, Dirvėnų dv. valdytojas 333—334
Butvilaitis Josius, valstietis 130
Butvilaitis Martynas, valstietis 130
Bžostovskis, Vilniaus vyskupas 293, 312, 313
Bžostovskis, Polocko kaštelionas 319

Canivet, Prancūzijos amatininkas 338
Cedrovskis Sebastijonas, feodalas 314
Cechanovskis, Raseinių klebonas 515
Cėnietis Jonas, Morungeno komendantas 79
Cezaris Augustas, Romos imperatorius 283
Cicijanovas, kunigaikštis, Rusijos kariuomenės generolas-majoras 322
Ciechanoveckis, Apsos seniūnas 302
Ciechanovieckis Nikodemas, bajoras 141—142
Cimermanas Pranas, valstietis 413
Cippel, kryžiuotis, pilies viršininkas 50

Čapskienė Darija, Vilniaus įmonininkė 451
Čartoriskiai, kunigaikščiai 319—320
Čartoriskis, kunigaikštis, d. k. iždo valdytojas 299
Čartoriskis, kunigaikštis, Kupiškio ir Penionių seniūnijų valdytojas 381, 407, 410
Čartoriskis Ivanas, kunigaikštis 154—156
Čartoriskis Mykolas, kunigaikštis, d. k. kancleris 277, 319
Čechavičius Stanislovas Martynavičius, d. k. maršalkas, d. k. komisorius 186
Čechanavičius 223
Čekavičius, Lydos raštvedys 350
Čepas, valstietis 191
Čepurna, d. k. rūmų maršalkas 83

Čeputaitis Grigutis, valstietis 189; jo žmona Palionija 189; sūnus Jurgutis 189; duktė Jognieška 189
Čeputėlis, valstietis 191
Čeputis Milašaitis, valstietis 189; jo žmona Kasiutė 189; sūnus Stasiulis 189; duktė Alžbieta 189
Černius Andriuš, valstietis 381
Češkus, Vilniaus miestietis 58
Čičagovas, Rusijos laivyno admirolas, Švenčionių m. valdytojas 449—450
Čipkus Petras, Punios klebonijos jurzdikos žmogus 300
Čiuniuravičius Nausutis, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Čiupurna, d. k. Vytauto pasiuntinys 61, 63
Čižas Levas Simanavičius, Eišiškių laikytojas 142

Dabkavičius Motiejus, Anykščių bajoras 137
Dabkus, kaimietis 97
Dailidavičius Petras, Punios klebonijos jurzdikos žmogus 300
Dalnas, Suginto s., žemaičių įkaitas kryžiuočiams 85
Dambrauskas Gasparas, šlėkta, Kairėnų dv. ūkvedys 417
Dambrauskas, Kauno gubernijos dvarininkas 439
Danilas, Galičo-Volynės kunigaikštis 30, 34—35, 44
Danilavičius Povilas, Telšių vlsč. bajoras 137
Dargilavičius Jurgis, Telšių vlsč. bajoras 138
Dargužavičius Gedvilas, Telšių vlsč. bajoras 138
Darguževičius Petras, Anykščių bajoras 137
Daškevičius Laurynas, šlėkta 333
Daubaraitis Petrošius, Telšių vlsč. bajoras 138
Daubaras Dominykas, sukilėlių vadovas 424
Daubaravičius Petkus, Telšių bajoras 137
Daugėla, Užnerio žemės teismo pirmininkas 374—378
Daugėlavičius Jonkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Daugeruthe žr. Daugerutis
Daugerutis, kunigaikštis 34
Daugintas 135
Daugirdavičius Prečius, šlėkta 109
Daujėla, kunigaikštis 34
Daujotas, kunigaikštis 34
Daujotas, kolegijos asesorius, Kražių mokyklos prievaizdas 410
Daujotas, Žemaitijos vietininkas 156
Daujotonis Mikša, valstietis 103
Daujotonis Vaitkus, valstietis 103
Daukša, Žemaitijos feodalas 60
Daukša, valstietis 278
Daukša Mykalojus, kunigas, knygų į lietuvių kalbą vertėjas 242, 245
Daukšys Vaitiekus, valstietis 191
Daumantas, Pskovo kunigaikštis 35—36
Daunoras Jonas, valstietis 477
Daunoronis Jurgis, valstietis 103
Dausprungas, kunigaikštis 34
Davaina žr. Davainavičius Jurgis
Davainavičius Andriuška, šlėkta 154
Davainavičius Jurgis, Ukmergės laikyto jas 114
Demantavičius Motiejus, valstietis 378
Dembinskis, Lenkijos kariuomenės generolas 422
Demorstavičius Matijošius, valstietis 379
Demutas 411
Derkintavičius Mikas, Telšių vlsč. bajoras 138
Derkys, valstietis 66
Didžpetris Petras, valstietis 257
Diejevas, Rusijos kariuomenės pulkininkas 324—325
Dievaitaitis Jonas, Užnemunės vaitystės vaitas 249
Digionis Grigas, valstietis 195
Dymaitis Jonelis, valstietis 113
Dimgaila Ambraziejus, valstietis 191
Dirda Benediktas, valstietis 488
Dirgintas, Kaltinėnų bajoras 66
Dirkstelis, Žemaitijos feodalas 60
Dirmeika, kaimietis 97
Distleris, Rusijos kariuomenės papulkininkis 325
Dlugošas 87, 154
Dmitrijevas, Rusijos kariuomenės pulkininkas-leitenantas, Telšių ir Raseinių apskr. karo viršininkas 458
Dmochovskis, dailininkas 526
Dobromyslovas Fiodoras, Suvalkų miestietis 512
Dobžinskis, Panevėžio apskr. II nuovados pristovas 474
Domeika A., Vilniaus gubernijos bajorijos vadas 497, 506
Domininkas, sukilėlis 412
Donelaitis Kristijonas, rašytojas 339
Dopoldas, Žemaitijos bajoras 85
Doskonis Bernotas, valstietis 103
Dovydas, kunigaikštis 70
Dovydavičius Safjanas, totorius, vežėjas 214
Dorsprung žr. Dausprungas
Dovre, generolas-leitenantas, Lietuvos atskirojo korpuso vadas 409
Draika 52
Dramutis, Žemaitijos feodalas 60
Drąsutis, valstietis 66
Dravenis, Žemaitijos feodalas 85
Drekselis, Rusijos kariuomenės generolas-majoras 349
Druckytė Sokdinskaitė Regina, Trakų teisėjienė 192
Drusutaitis Norvilas, Telšių vlsč. bajoras 137
Druszka žr. Druška
Drutvilas Mikalojus, Vileikių vaitas 198
Dubavičius Mykolas 214
Dubinskas Petras, Vilniaus magistrato teisėjas 301

Dulieba Jonas, virėjas 150
Duliebavičius Blažiejus, šlėkta 185
Dulkys Pranciškus, valstietis 477
Dusburgas, kryžiuočių kronikininkas 6, 28, 31—32, 37—38, 42, 48, 51—54
Duseikavičius Galminas, Telšių vlsč. bajoras 138
Duseikavičius Kinčius, Telšių vlsč. bajoras 138
Duseikavičius Krisčius, Anykščių bajoras 137
Dzevonis Mykolas, valstietis 380
Dzielnickis Grigaras 190

Edvilas, kunigaikštis 34
Eibitavičius Martynas, dvaro prievolininkas 123
Eibutavičius Petras, valstietis 126
Eičiūnas Vitkus, valstietis 103
Eidimintavičius Butkus, valstietis 109
Eidrigevičius, Upytės pav. maršalkas, įmonininkas 391
Eigimantas, Upytės vietininkas 56
Eikutis, Žemaitijos feodalas 60
Eimundas, Žemaitijos feodalas 60
Einoras, Žemaitijos feodalas 60
Eirimas, Žemaitijos feodalas 60
Eitmanavičius Bernotas, D. Dirvėnų vlsč. pristovas 113
Eitminaitis Juška, dvaro prievolininkas 130
Eitutis, neprievolinis žmogus 97
Eivildas, Žemaitijos feodalas 60
Ekeleris, policmeisteris 413
Elena, d. k. Aleksandro žmona 100
Endrius, Ragainės komendantas 79
Enchiridionas, rašytojas 167
Enigas, Kryžiuočių ordino maršalas 78
Engelbertas, katalikų vyskupas 42
Eparijėšas Kristupas, Šventežerio dvaro urėdas 271—272
Erdivilas, Žemaitijos kunigaikštis 34
Erdmanas, Upytės žemės komisaras 349
Erleris Jonas, Vilniaus įmonininkas (dirbtuvės savininkas) 452
Ernikaitis Jurgis, Telšių vlsč. bajoras 137
Etingas, Peterburgo grenadierių sekundmajoras 325

Fabijonas, Vilniaus miestietis 294
Falčikauskas Jonas, Kėdainių miestietis 222
Federavičius Bagdonas, Vilniaus miestietis 221
Fedkus, Dirvėnų vlsč. tijūno raktininkas 111—112
Feiga Chana, Vilniaus įmonininkė 452
Ferbis Tamošius, Zamosčio miestietis 223
Filikauskis Jonas, valstietis 518
Filikauskas Juozas, valstietis 518
Filikauskas Zigmantas, valstietis 518
Fitinghofienė, generolienė, Akmenės seniūnijos valdytoja 374—379
Fiurstenbergas Vilhelmas, Livonijos magistras 227
Fleišas, Prūsijos landratas 413
Flemingas, d. k. artilerijos generolas, d. k. vyriausias iždininkas 299, 302, 317
Flėgelis, Vilniaus įmonininkas 452
Franckevičius, Vyriausiojo tribunolo maršalkas 294
Frankas J., Vilniaus universiteto profesorius 406, 408
Fričinskis Mykolas, dvarininkas, Vilniaus įmonininkas 452
Friderikas iš Vildenbergo, Kryžiuočių ordino didikas magistro pareigose 38
Frisas Vilhelmas, Vilniaus miestietis 217
Frišas, Rusijos kariuomenės generolas-majoras 418
de Frunofas Mikalojus, Prūselių seniūnijos valdytojas 352
Funtaninas Žygimantas, Kauno miestietis 218

Gabrys Steponas, valstietis 261; duktė Kotryna 261; sūnus Steponas 261
Gadeika 84
Gailaitis Matijošius, laisvas žmogus 251
Gailaitis Jonutis, valstietis 191
Gailegedis, Žemaičių įkaitas kryžiuočiams 84
Gailevičienė Jurgienė, šlėkta 333
Gailevičius, šlėkta 333
Gailevičius Norvydas, išsipirkęs bernas 100
Gaižavičius Poška, kaimynas 123
Galiginas Mykolas 155
Galiofas, Pasvalio dvaro prievaizda 349
Gališevičius Merzelis 223
Galtauskas, Ketūnų dvaro įgaliotinis 487
Galubavičius Rojus, Vilniaus įmonininkas 451
Garbenis Pranas, valstietis 374
de la Gardie Gabrielis, Švedijos karaliaus atstovas 309
Gareckas Juozas, valstietis 479—480
Garnauskas Juozas, valstietis 516
Garvisas Džonas, manufaktūros audėjas 395
Gaudenijus, vienuolio Adalberto brolis 23
Gaudikavičius Abromas, Telšių vlsč. bajoras 137
Gaudikavičius Montvilas, Telšių vlsč. bajoras 137
Gaudrutas 84
Gaurylavičius Jakštas, Telšių vlsč. bajoras 137
Gaurusis Meižis, valstietis 119
Gauvaltas Anupras, Maišiogalos dvarininkas 385—387
Gavenavičius Jurgis, Anykščių bajoras 137
Gedaitis Kristupas, valstietis 198
Gedienė Jonienė, valstietė 334
Gediminas, d. k. 32, 38, 69, 420
Gedvilavičius Mikalojus, Telšių vlsč. bajoras 138
Gegulavičius Andrius, Telšių vlsč. bajoras 138
Gelgaudas, d. k. Žemaitijos vietininkas 156
Gelgaudas, Žemaitijos karuža 277
Gelgaudas, Lenkijos kariuomenės generolas 418, 422

Gėlutis, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Gelvonas, Žemaitijos feodalas 60
Genseris Steponas, Vilniaus amatininkas 215—216
Gerardas, kryžiuotis, Žemijos vaitas 54
Gerdauskas, šlėkta, Akmenės seniūnijos administratorius 375, 376, 378, 379
Gerdeika, bajoras 55
Gerhardas, grafas iš Virnenburgo, kryžininkas 79
Gerkevičius, Vilniaus vaitas 293
Germanas, Rusijos kariuomenės generolas-majoras 330
Gerstuchen žr. Gerstukas.
Gerstukas, d. k. Mindaugo sūnus 45
Gervė, valstietis 381
Gervinas, kryžininkas 41
Gestautaitis Bartkus, Telšių vlsč. bajoras 138
Getežis, Žemaitijos feodalas 60
Giedraitis, kunigaikštis 525
Giedraitis Juozas, sukilėlis 423
Giedraitis Martynas, Dainių vaitystės vaitas 249
Giedraitis Povilas, Vilniaus tijūnas, pilies ūkvedys, Užpalių ir Penionių laikytojas 151—152
Giedraitis Simanas, Žemaitijos pavyskupis 422
Giedrimas, valstietis, sukilėlių vadovas 412, 423
Gieškovskis Kristupas, Pervalko laikytojas 190
Gikavičius Pocius, valstietis 126
Ginčas, Budevyčio s., Žemaičių įkaitas kryžiuočiams 85
Giniotas, Žemaitijos feodalas 60
Giniotas Ignotas, šlėkta, Akmenės seniūnijos valdytojas 375—378
Giniotavičius Kuzionas, Telšių vlsč. bajoras 137
Ginkavičius Žygis, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Ginkus, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Ginkus, bajoras 83
Gintautas, Žemaitijos bajoras 85
Gintautienė Masia, šlėkta 103
Gintavičius Šimkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Gintila Jonas, kunigas, Žemaičių vyskupystės valdytojas 422, 527, 528
Ginvainionis Jonas, valstietis 103
Ginvila Kinmuntas, Trakų vietininkas 83
Ginvintavičius Vaitkus, Telšių vlsč. bajoras 138
Girdė, Skamanto s., feodalas 83
Girdimantavičius Stonkus, valstietis 98
Girdžiūnas Matisas, vytinės savininkas 221
Girnikaitis Simutis, valstietis 191
Giunteris, Švareburgo grafas 77
Gizleris, šlėkta, Akmenės seniūnijos administratorius 377, 379
Gižinskis, Trakų apskr. dvarininkas 486
Glauda, valstietis 256
Glazauskas Adomas, valstietis 517
Glazeraitė 523
Glazeris Pilypas, Vilniaus miestietis 215
Glebavičius Jonas Jurevičius, Vilniaus vaivada, d. k. kancleris, Bobruisko ir Borisovo laikytojas 151
Glinskis Simanas, kunigaikštis 136
Godačevskis, šlėkta 284—285
Goldšteinas, Panevėžio apskr. dvarininkas 491
Golicina Dmitrija, kunigaikštienė 407
de Golin Martynas, kryžiuotis 31
Golubavičius 409
Gontas Kristupas, Kauno miestietis 218
Gornas, Karalinavos dvarininkas 512
Gorskis, Breslaujos maršalkas 253
Gorskis, Kauno gubernijos maršalkas, Telšių apskr. dvarininkas 413, 484—485, 495
Gorskis, Viekšnių seniūnas 318
Gorskis St., Krokuvos kanauninkas 124
Goštautas, Krėvos vietininkas 83, 154
Goštautas, Vilniaus vaivada 136
Goštautas Albrechtas Martynavičius, d. k. kancleris, Bielso ir Moziriaus laikytojas 117—118, 141
Goštautas Jonas, sukilimo dalyvis 425
Gotardas, feodalas 83
Grabauskas, Žeč-Pospolitos kariuomenės pulko šefas 322, 325
Grabauskienė Zakariošienė 335
Gramatikas Laksas 22
Gramblys Juozas, valstietis 412—413
Gražienė Adomienė, valstietė (?) 335
Grebenas, dvarininkas 316
Gregaravičius Viktoras Antanas, Vilniaus spaustuvės darbininkas 301
Grėgerienė-Betkerienė, Kauno miestietė 150
Gregoravičius Feodoras, Vilniaus miestietis 294
Grybauskas (Gžybauskas), šlėkta, Skubėtų įkaitinio dvaro valdytojas 379
Gricius, Telšių vlsč. pristovas 128
Grigalaitis Stasiulis, valstietis 189; jo žmona Palionija 189; dukterys: Morta 189, Zofija 189, Kristina 189, Nastazija 189, Dosiulė 189
Grigaliūnas Jonas, kalvis 195
Grigaliūnas Mikalojus, valstietis 192
Grigalius IX, popiežius 42
Grigaras, valstietis 164
Grigaravičius Abromas, Vilniaus miestietis 221
Grigaravičius Chvedaras, Vilniaus miestietis 221
Grigaravičius Kuzma, Vilniaus miestietis 221
Grigas Adomas, valstietis 510
Grigorjevas, Vilniaus apskr. ispravnikas 511
Grigutis, valstietis 191
Grilius, valstietis 191
Grimala Jonas, Vilkijos vlsč. urėdininkas 185—186
Grynaitis Mykolas, valstietis 271

Grindišaitis Motiejus, valstietis 271
Grinevskis, Kamenologo dvaro nuominis valdytojas 467
Griška, d. k. dvariono tarnas 125
Griškaitė Regina, valstietė 261
Griškaitis Baltramiejus, valstietis 261
Griškienė Prakopavičiūtė Marijona, valstietė 261
Grockis Mykolas, Krakių parapijinės mokyklos mokytojas 242
Grotuzas 380
Grušas 278
Gudaitis Povilas, valstietis 198
Gudas Kazimieras, valstietis 381
Gunstinas žr. Augustinas (komtūras) 70
Gurkšaitis Andriulis, valstietis 335
Gurskis, Žeč-Pospolitos kariuomenės rotmistras 316
Gužauskas, Šiaulių žemės teismo posėdininkas 374
Gvagnini A., keliautojas 240
Gvilermas, popiežiaus įgaliotinis, kardinolas 93
Gžybauskas žr. Grybauskas

Haluza Gregoras, Vilniaus magistrato burmistras 301
Hanike, Vilniaus miestietis 81
Hanulas, pirklys, kryžiuočių šnipas 71
Harasimovienė, šlėkta 216
Hartmanas, kryžiuotis 32
Heidenšteinas, d. k. St. Batoro sekretorius 236
Heimanas, Vilniaus gubernijos bankininkas ir įmonininkas 454
Henrikas, Kryžiuočių ordino didysis komendantas, maršalas 53—54
Henrikas, vienuolis pranciškonas 39—40
Henrikas Kasparas, Kauno miestietis 217
Hermanas, kryžiuotis 81
Hermanas Antanas, Vilniaus miestietis 213
Hesas, d. k. kariuomenės majoras 250
Hilferdingas, Vilniaus valstybinių turtų rūmų valdininkas 464
Hirtenbergas Jurgis, kryžininkų būrio vadas 79
Hlebavičius Jonas, dvarininkas 130
Hogendorfas, grafas, Napoleono kariuomenės divizijos generolas, Lietuvos generalgubernatorius 403
Hofmanas Kasparas, miestietis 218
Horainas, Vilniaus pakamaris 317
Hornostijus Ivanas, d. k. kiemo maršalkas, žemės iždo valdytojas, raštininkas, Slanimo ir Mstibogovo seniūnas, Darsūniškio, Birštono ir Zelvos laikytojas 109, 114, 124, 125, 128, 143
Hozijus, Vilniaus pilies ūkvedys 286

Chacutičius Charitonas, Vilniaus miestietis 146
Chadkevičius Jeronimas, Trakų kaštelionas, Žemaitijos seniūnas, Platelių, Telšių ir Vilkijos laikytojas 128
Chadkevičius Jonas, grafas, Vilniaus vaivada, Žemaitijos seniūnas, d. k. aukščiausias maršalkas, Inflantijos administratorius ir etmonas, Kauno seniūnas, Telšių laikytojas 210
Charitonovas, Vilniaus gubernijos valdybos kolegijos patarėjas 349
Charmanskis Mykolas Biberštanas, Trakų vaivadijos žemininkas 260
Chelchovskis, Kauno stalininkas 318
Chelimanas, Vilniaus įmonininkas 452
Chlapovskis, Lenkijos kariuomenės generolas 418
Chmelnickis Bogdanas, Zaporožjės etmonas 311
Chmieliauskas Jonas, Vilniaus dirbtuvės savininkas 452
Chojenskis J., šlėkta 142
Choldauskas, Vilniaus miestietis 303
Chomentovskis, d. k. kariuomenės vadas 317
Chominskis, feodalas 315
Chrapovickis, Vilniaus generalgubernatorius 414—415, 425
Chreptavičienė, Bresto kaštelionienė, Virbalio seniūnienė 336
Chrebtavičius Adomas, vytinės savininkas 219
Chvalas, karo vadas 35
Chvedaravičius Andrius, Vilniaus miestietis 221
Chvedaravičius Cimofiejus, Mogiliovo miestietis 217
Chvolesas, Vilniaus įmonininkas 452

Igelštromas, baronas 322
Igolčicas Mikalojus, Klovainių klebonas 246
Igoris, kunigaikštis 26
Ikonis Ramoška, Anykščių bajoras 137
de Indagine Albertas, kryžiuotis 32
Inocentas IV, popiežius 29, 43, 46
Ipatijus, metraštininkas 26, 29, 30, 34—37
Ismojevičius Jaunigėla, laitis 98
Ivanas, Drucko kunigaikštis 83
Ivanas, Glošovo kunigaikštis 83
Ivanas IV, caras 159—161
Ivanavičius Andrius, Vilniaus miestietis 223
Ivanavičius Lauras, Vilniaus miestietis 218
Ivanavičius Vosylius, Vilniaus miestietis 213
Ivaškevičius, Kražių moksleivis 409
Izakavičius Ošeris, Vilniaus amatininkas 295
Izdebskis Mikalojus, žemininkas 260
Iziaslavas, Vasilko s., kunigaikštis 26

Jablonskis Arazavičius, totorius, vežėjas 213—214
Jacikniejus, dvasininko įgaliotinis 386
Jackovskis M., Lenkijos kariuomenės pulkininkas 418
Jakonis Nikodemas, valstietis 477
Jakštelis, Telšių vlsč. pristovas 128

Jakvavičius Mocka, valstininkas 123
Jamintaitis Venckus, Tytuvėnų dv. kelio bajoras 131
Janavičius Petras, šlėkta 249
Jančia Andrius, Kėdainių miestietis 220
Jančiauskas, Kražių moksleivis 409
Jankauskas, lekajus 351
Jankovskis, kolegijos asesorius 387
Jankūnas Brazulis, valstietis 252
Janševskis, Raseinių apskr. bajorų vadas 510
Jaroslavas, Kijevo Rusios d. k. 25
Jaroslavas, Tverės kunigaikštis 75
Jaroševičius Jonas, laisvas žmogus 264
Jasinskis Jokūbas, Lenkijos kariuomenės inžinerijos pulkininkas 323, 325, 327, 332
Jasonis Stanislovas, Kauno miestietis 217
Jaunius, dvaro prievolininkas 130
Jaunutis, Gedimino s., d. k. 69—70
Jaušis, Žemaitijos feodalas 60
Jazdauskas, kunigas 513
Jazykovas, Rusijos kariuomenės pulkininkas 323
Jėcka Andrius, valstietis 358
Jedalavičius Ruskas, laitis 98
Jedikaitis Narbutas, valstietis 119
Jedzevičius, Luokės kunigas 334
Jelskis, pakamaris, Perlojos seniūnijos valdytojas 383
Jendrelionis Adomas, valstietis 259
Jendrikaitis Norbutas, valstietis 119
Jendriūnas Tomas, valstietis 258
Jendrušaitis Šermukšnis, valstietis 256
Jermala Matijošius, valstietis 273
Jeskavičius Pocius, laitis 98
Joanas žr. Ivanas IV
Joanas, kalavijuotis 41
Jocavičius Rimkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Jocavičius Vencus, laisvas žmogus 126
Jogaila, Algirdo s., d. k., Lenkijos karalius 57—60, 70—73, 75, 80, 87—88, 90, 93—94, 156, 229, 321, 420—421
Jogailaičiai 305
Jokaitis Jonas, valstietis 126
Jokilaitis Stanislovas, valstietis 271
Jokūbaitis Baltramiejus, miestelėnas 200
Jokūbas, Anykščių vlsč. papristovis 126
Jokūbas, šlėkta, sukilėlis 412
Jokūbavičius Andrius, vytinės vairininkas 221
Jokūbavičius Gricius, Telšių vlsč. bajoras 137
Jokūbavičius Milašius, veldamas 129
Jokūbavičius Petras, Ukmergės pav. bajoras 114
Jokūbavičius Povilas, Bigailių k. suolininkas 192
Jokvavičius Mocka, valstininkas 123
Jomantas, Klecko kunigaikštis 83
Jomantas Rapolas, šlėkta 251
Jomantavičius Simanas, kunigaikštis 136
Jomantavičius Valentinas, dvarininkas 181—182
Jonaitis Juozas, valstietis 378—379
Jonaitytė Zofija, valstietė 190
Jonas, Bohemijos karalius 77
Jonas, Vilniaus vyskupas 136
Jonas Kazimieras (Vaza), d. k., Lenkijos karalius 201, 270, 295, 299
Jonavičius Andrius, Ariogalos miestelėnas 219
Jonavičius Gidkus, Telšių vlsč. bajoras 138
Jonavičius Jonas, Kražių vlsč. d. k. bajoras 129—130
Jonavičius Križius, Telšių vlsč. bajoras 137
Jonavičius Mikalojus, Telšių vlsč. bajoras 138
Jonavičius Mockus, Anykščių bajoras 137
Jonavičius Motiejus Vaitiekavičius, d. k. maršalkas, Žemaitijos seniūnas, Vitebsko vaivada, Volkovisko laikytojas 111, 115
Jonavičius Petras, Trakų vaivada, žemės maršalkas 98, 135
Jonavičius Petras žr. Mantigirdavičius Petras Jonavičius
Jonavičius Rantidas, Telšių vlsč. bajoras 138
Jonavičius Ročius, Telšių vlsč. bajoras 137
Jonavičius Stanislovas, Trakų vaivada, Žemaitijos seniūnas 99, 138
Jonelis, bajoro tarnas 111—112
Jonis, Anykščių vlsč. papristovis 126
Jonušaitė, d. k. Kęstučio d., kunigaikštytė 70
Jonuševičius Adomas, totorius, vežėjas 214
Jonutaitis Baniulis, valstietis 189; jo žmona Anukna 189; sūnus Adomas 189; duktė Katrina 189; brolis Stanislovas 189
Jordanas, kalavijuotis 41
Joselevičius Judelis, Vilniaus įmonininkas 452
Josocionis Petras, vytinės savininkas 221
Jotaitis Jurgis, valstietis 182
Jotautavičius Petrošius, valstietis, kalvis 126
Joteikis, Žemaitijos feodalas 60
Jotkis, Svirdeikos s., žemaičių įkaitas kryžiuočiams 85
Jovirdas, Lašuko s., žemaičių įkaitas kryžiuočiams 85
Jovirtas, Sašuko s., žemaičių įkaitas kryžiuočiams 84
Jucevičius Anupras, Telšių pav. sukilėlių vadas 423
Jucevičius Baltrus, dvaro prievolininkas 123
Jučius, Telšių vlsč. pristovas 128
Jučiūnas Pečiulis, valstietis 103
Judienė, nelaisvoji moteriškė 122
Judikis, Deltuvos kunigaikštis 34
Judzelmanas Juozas, sukilėlis 413
Jukna, dvaro prievolininkas 130
Juknavičius Martynas, valstietis 109
Juliakas, kryžininkas, grafas nuo Reino 38
Julijona, d. k. Algirdo žmona 81
Jundila Andrius, vytinės savininkas 218
Jundutaitis Povilas, valstietis 182

Jundzila, Vilniaus univerisiteto profesorius 407
Juodaitis Kasparas, Pašaltonių vaitystės suolininkas 249
Juodis Laurynas, vytinės vairininkas 221
Jurevičius Misius, kaimynas 123
Jurgaitis Jokūbas Skietvilis, valstietis 182
Jurgaitis Vitkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Jurgaitytė Anukna, valstietė 189
Jurgavičius Petkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Jurgelaitis Baltrušis, valstietis 191
Jurgelaitis Mykolas, valstietis 191
Jurgelevičius Lukas, Telšių vlsč. bajoras 137
Jurgelis, dvaro prievolininkas 130
Jurgionis Jonkus, valstietis 103
Jurgis, altarista 103
Jurgis, Pinsko kunigaikštis 83
Jurkas, trimitininkas 166
Juška, kaimo mokytojas 533
Juška J., lietuviškų dainų rinkėjas ir leidėjas 54
Juškaitis Jokūbas, Dainių vaitystės suolininkas 249
Juškaitis Vileika, dvaro prievolininkas 130
Juškavičius Jokūbas, Telšių ir Gondingos tijūnas 118
Juškavičius Petrošius, dvaro prievolininkas 123
Juškelaitytė Alžbieta, valstietė 189
Juškevičius Jurgis, valstietis 517
Juškevičius Petras, Viduklės vlsč. bajoras 112
Juškevičius Petrošius, dvaro prievolininkas 123
Juškožentis Povilas, Jurbarko miestelėnas 220
Jutaitis Motiejus, valstietis 119

Kacenelenbogenas Benjaminas, Vilniaus įmonininkas 451
Kacenelenbogenas Jankelis, Vilniaus įmonininkas 451
Kaciuša Baltramiejus, Pašaltonių vaitystės vaitas 249
Kadlubekas, lenkų kronikininkas 26—27
Kachovskis, Rusijos kariuomenės pulkininkas 415
Kailaitis Vileika, dvaro prievolininkas 130
Kairelevičius Juozas, Vilniaus miestietis 287—288
Kaitenis, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Kalavas Povilas, Kauno miestietis 218
Kamarauskas, šambelionas 330
Kamenskis, Peterburgo karinis gubernatorius, generolas-feldmaršalas 350
Kampas Jurgis Scipionas, Gardino pakamaris 190
Kampininkėlis Laurynas, Vilniaus miestietis 221
Kanaparijus, katalikų vienuolyno abatas 5—6, 23
Kanas Klemensas, Vilniaus pirklys, įmonininkas 452
Kandbutas, Dravenio s., žemaičių įkaitas kryžiuočiams 85
Kandrotas, šlėktos tarnas 216
Kandrotavičius Gailius, Telšių vlsč. bajoras 137
Kandrotavičius Nelius, išsipirkęs bernas 137
Kankutavičius Možonas, Biržinėnų vlsč. pristovas 119
Kantalgas 56
Kantautas, bajoras, d. k. Žemaitijos vietininkas 97, 156
Kantinas, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Kantminavičius Petras, Telšių vlsč. bajoras 138
Kanutas IV, Danijos karalius 22
Kapas Hansas, d. k. miškų prekių prižiūrėtojas 129
Kapčius Jonas Karolis, Polocko vaivada, Jurbarko seniūnas 249
Kapeckis, Vilniaus gubernijos valdinių reikalų.striapčius 348
Kaptis, d. k. raštininkas 146
Karalius Pocius, Telšių vlsč. bajoras 138
Karbas Valentinas, valstietis 195—196
Kareika, Medininkų vietininkas 83
Kaributas, Algirdo s., Novgorodo Sieverssko sritinis kunigaikštis 70, 81
Karigaila, Algirdo s., kunigaikštis 81
Karijotas, Gedimino s., kunigaikštis 69
Karizna, šlėkta 349
Karlavičius, šlėkta, Merkinės seniūnijos palivarkų nuomininkas 284—285
Karnilavičius, Grūšlaukės palivarko valdytojas 422
Karolis V, Romėnų imperatorius 239
Karpelienė, Vilniaus įmonininkė 451
Karpis, Upytės (Panevėžio) apskr. dvarininkas 391, 474—475, 477
Karpis Gustachas, Panevėžio apskr. dvarininkas 476
Karpis Ignas, Panevėžio apskr. dvarininkas 476
Karpis Ignas, Joniškėlio dvarininkas 527
Kasakauskas, kanauninkas 325
Kasakauskas, Kauno apskr. dvarininkas 486
Kaserauskas Juozas, valstietis (?) 510
Kasiodoras 19
Kastiuškavičius Alekna, dijakas 122
Kašela Stanislavas, Josvainių miestelėnas 220
Katas Fiodoras Mikuličius, d. k. dvarionas 125
Katka Fiodoras, d. k. dvarionas 124
Katkevičius Petras, Punios klebonijos jurzdikos žmogus 300
Katkus M., atsiminimų autorius 12, 529
Kaupas 27
Kavaliauskas Antanas, Vilniaus įmonininkas 452
Kazimieras, d. k., Lenkijos karalius 7, 97, 99—100, 114, 131, 154, 158, 163
Kazimieras, Lenkijos karalius 27
Kazimieras, Mozūrijos kunigaikštis 155
Kazimieras, valstietis 256

Kazlauskas, valstietis 349
Keina Karolis, valstietis 516
Keistautas, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Kenevičius Dabkus, valstininkas 122
Kerdiejus Astafijus, Gardino žemės raštininkas 198
Kerdiejus Vladislovas, Gardino pastalininkis, d. k. komisorius 197
Keršenšteinas Martynas Krišpinas, Oršos, Plungės seniūnas 273
Keršys Ivanas, valstietis 266; jo brolio sūnūs: Juozapas 266, Kristupas 266, Martynas 266; brolio duktė Ona 266
Keršys Jonas, valstietis 266; jo sūnūs: Kazimieras 266, Stanislovas 266; dukterys: Marijona 266, Ona 266
Kęsgaila 64, 66
Kęsgaila Jonas, Vilniaus vaivada (ponas), Žemaitijos seniūnas 97, 99; jo žmona Kęsgailienė 99
Kęsgaila Jonas, Žemaitijos šlėkta 138
Kęsgailavičius Jonas, Žemaitijos šlėkta 138
Kęsgailavičius Mykolas, d. k. kancleris 134
Kęsgailavičius Stanislovas, Trakų vaivada, Žemaitijos seniūnas 99, 136
Kęstutis, Gedimino s., d. k. 69—71, 78
Kikelis Petras, valstietis 126
Kiniotaitis Bernotas, valstietis 119
Kinmundt Ginewille žr. Kinmuntas Ginvila
Kinmuntas Ginvila, Trakų vietininkas 83
Kinšaitis Povilas, Viešvėnų vlsč. pristovas 116
Krigilavičius Stasys, valstininkas 123
Krilavičius Levonas, Vilniaus miestietis 146
Kintautavičius Mickus, bajoras 114
Kintibutas, kunigaikštis 34
Kirejevas, Rusijos kariuomenės karininkas 324
Kirklys, Dopoldo s., žemaičių įkaitas kryžiuočiams 85
Kirkutis, Žemaitijos bajoras 65
Kirstenas, feodalas 87
Kirvilavičius Motiejus, Ukmergės pav. bajoras 114
Kirilavičius Stonkus, Ukmergės pav. bajoras 114
Kiškelienė, vytinės savininkė 223
Kiškiūnas Vaitiekus, valstietis 271—272
Kitenis, kunigaikštis 34
Kitovičius, knygos autorius 320
Kivaitis, dv. prievolininkas 130
Klačys, valstietis 191
Klausigaila, Žemaitijos feodalas 60
Klementas IV, popiežius 51
Klepackis, Trakų apskr. dvaro prievaizdas 486
Klikūnas Stasius, valstietis 256
Klimavičius, kunigas, Kalvarijos mokyklos mokytojas 524
Knesikavičius Laurynas, bajoro tarnas 112
Knieta Ignacas, karaliaus dvarų liustratorius 528
Knistutis, valstietis 66
Kobylinskas, bajoras, Varėnos seniūnijos valdytojas 382
Kociela, Vitebsko kaštelionas 314
Kočius Kazys, polovcas 35
Kognovickis Zigmantas, atsargos rotmistras, Kauno apskr. dvarininkas 517—518
Kochanovskis, Kėdainių seniūnas 287
Kochanovskis V., Trakų apskr. valdininkas 394
Kochanskis, Kėdainių seniūnas 287
Kochienė Onušienė Katrina, karčiamninkė 179
Kochovskis 423
Kolavas Hanus, Kauno miestietis 221
Kolosovskis Vincas, Kamenologo dvaro valdytojas 467
Kondrotavičius Nelius, išsipirkęs bernas 100
Končiauskas Jonas, Vilniaus magistrato suolininkas ir tarėjų raštininkas 301, 303—304
Konradas von Jungingen, Kryžiuočių ordino d. magistras 82
Konradas, kryžiuotis 31
Konstantinas, caro Mikalojaus I brolis 407, 409, 420
Konstantinas, Vilniaus miestietis 292
Konstantinas, Trakų vaivada žr. Ostrožskis
Kopeckis, Vilniaus gubernijos iždo reikalų striapčius 386
Korkienė, Luokės miestelėnė 335
Kornelius, gramatikos autorius 242
Kornilavičius, Šiaulių paštmeisteris 527
Korsakas Anusas, Kauno miestietis 218
Korsakas Fridrichas, Kauno miestietis 218
Korsakovas, Vilniaus generalgubernatorius 408
Korzenieckis, Pinsko bajoras 314
Kosakovskis, Lenkijos kariuomenės etmonas 323—324
Kosakovskis, d. k. etmonas 323
Kosarskis Eražmas, bajoras 476
Kosčiuška, Lenkijos kariuomenės generolas 326, 330, 332, 419—420
Kotovskis, Vosyliaus maršalkas 315
Kovalskis Laurynas, kunigas, Salantų altarista 423
Kovera Juozas, valstietis 358
Koziorauskis, Kauno pav. bajoras 318
Krakinovskis, Vilniaus įmonininkas 451
Krakovinskis Jonas, Ukmergės pav. žeminikas 259
Kramonas Petras, Vilniaus miestietis 220
Krancas, Vilniaus gubernijos vyriausiojo teismo patarėjas 387
Kranovskis, Lenkijos kariuomenės tribunolo pėstininkų rotmistras 315
Krasauskis Simanas, šlėkta 224
Krasinskis, Kamenco vyskupas 319
Krasinskis, Vilniaus vyskupas 519
Krastinaitis valstietis 378
Kraševskis 308
Kražis Gedvilas, Telšių vlsč. bajoras 137
Krėvėnas Gedkus, d. k. Jogailos kambarinis 72
Kriaučienė Tadienė, valstietė 336

Kriaučiūnas Andrius, valstietis 517
Kriaučiūnas Martynas, valstietis 517
Kriaučiūnas Mykolas, valstietis 517
Krideneris, Šiaulių ekonomijos vyriausiasis valdytojas 352
Kristijonas, katalikų vyskupas 46
Kristoforas, Transilvanijos kunigaikštis 236
Kriščionavičius Albertas, šlėkta 103
Krisčiūnas Antanas, valstietis 477
Krisčiūnas Domininkas, valstietis 477
Kryšpinai, šlėktos 313
Kryšpinas, Plungės seniūnas 317
Krivecas Aleksas, Vilniaus paraktininkis 114
Krivis, tariamas lietuvių pagonių dvasininkas 28
Krubavičius Stonys, Telšių vlsč. bajoras 137
Krukanauskas, d. k. Vyriausiojo tribunolo paiždininkis 294
Krupskis Jonas, Vilniaus magistrato tarėjas 301
Krušinskis, Breslaujos pakamaris 293
Kščionavičius Antanas, Vilniaus pijorų spaustuvės darbininkas 301
Kšikauskas Kazimieras, šlėkta 274
Kučevskis I., Trakų pav. valdininkas 381, 390
Kučinskas, d. k. Jogailos kambarinis 72
Kudrevičius, sukilusių valstiečių Joniškio vietininkas 278
Kucharlajus, degraduotas iš kunigų 300
Kukanauskas Juozas, valstietis 358
Kukšienė Jengienė, Luokės miestelėnė 335
Kulčiekis, asesorius 458
Kuliešius Astragas Jonas Žygimantas, Upytės pav. žemininkas 253
Kuliešius Astragas Steponas, Upytės pav. žemininkas 253
Kuliešiūtė Darata, Upytės pav. žemininko duktė 253
Kuliešiūtė Felicija, Upytės pav. žemininko duktė 253
Kulvelaitis Kasparas, valstietis 198
Kulvietis Abraomas, protestantų dvasininkas 165, 198
Kunaitis Jonas, Telšių vlsč. bajoras 137
Kuncevičius Jokūbas, bajoras 98
Kuncevičius Kmita, Ukmergės ir Anykščių laikytojas 113—114, 117—118, 124—126
Kunevičius Mitiukas, laitis 98
Kuosa Benjaminas, Vilniaus miestietis 301
Kurklinskis Jonas, bajoras 259—260
Kurovičius, Vengrijos kariuomenės rotmistras 315
Kuršis Bartkus, valstietis 182
Kuršis Gricius, valstietis 182
Kuršis Stasys, valstietis 182
Kuršis Stonis, dv. prievolininkas 130; jo brolis Petrošius 130
Kušleikaitis Jonas, Dirvėnų vlsč. d. k. bajoras 111—112
Kušleikavičius Martynas, valstietis 126
Kūturys, valstietis 66
Kutūzovas M. I., Lietuvos generalgubernatorius 347—348, 512, 515
Kuzevičius Misius, dv. žvejys 421
Kuzma Laurynas, valstietis 337, 335
Kvedaravičius Mikalojus, Aukštadvario karuža 121—122
Kvetkauskas Leopoldas, Vilniaus įmonininkas 452
Kvetkus M., Dirvėnų vlsč. tijūno raktininkas 111
Kvitz Friderikas, kryžiuotis 32
Kžeminskis Jonas, šlėkta 386

Labunauskas Benediktas, šlėkta 306
Ladaukša Stasiulis, valstietis 191
Ladu, Gardino prokuroras 350
de la Lande, Paryžiaus profesorius-astronomas, akademikas 337
Lankastoras 527
Lanskis, Vilniaus gubernatorius 387
Lapačinskis, Kauno pav. bajoras 319
Lapata, karaimas 477
Lapinskaitė Barauskienė, šlėkta 261
Lapinskis Adomas, Vilniaus įmonininkas 452
Laškauskas, matininkas 188
Laškauskis Jokūbas, Žemaitijos valsčių revizorius 178
Lašukas, Žemaitijos bajoras 85
Latišaitis Jonas, valstietis 271
Latvaitis Baltrutis, valstietis 191
Latvaitis Martynas, valstietis 191
Latvis Henrikas, Livonijos kronikininkas 6, 33—34, 41
Latvis Jurgis Ermanavičius 127
Laukštutis, valstietis 465
Laurynaičiai, Tytuvėnų dv. kelio bajorai 131; Jonas 131; Povilas 131; Stanislovas 131
Laurynas, laisvas žmogus 381
Laurynas, miestelėnas 220
Laurynavičius Andrius, Vilniaus miestietis 214
Laurynavičius Jurgis, valstininkas 123
Laurynavičius L. 390
Lavrentijus, metraštininkas 25
Lebelis, Trakų apskr. administratorius 465—466
Lelavičius Steponas, Telšių vlsč. bajoras 137
Leliušis Aleksa, vaitystės valdinys 185
Lenartaitis Maciulis, Jurbarko miestelėnas 220
Lenartavičius Ambraziejus, Kauno miestietis 221
Lenartonis Krisčius, valstietis 195—196
Lentvitavičius Vitkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Lengvenis, d. k. Algirdo s., kunigaikštis 81
Lenskis Silvestras, Vilniaus dominikonų bažnyčios klebonas 286
Leparskis 275
Lesavičius Juška, Telšių vlsč. bajoras 138
Lesevičius Jurgis, valstininkas 122
Lesikienė Baltramiejienė, miestelėnė 334
Lesikienė Petrienė 335

Lesčinskis Stanislovas, d. k., Lenkijos karalius 279—317
Levanauskas Jonas, valstietis 356
Levas, Galičo-Volynės kunigaikščio Danilo s. 30
Levenhauptas, Švedijos kariuomenės vadas 317
Levizas, Rusijos kariuomenės papulkininkis 324
Liackis Jonas, Skubėtų dv. lėninis valdytojas 381
Liaduchovskis, Gintelišķės dvarininkas 485
Liachavičius Antanas, Vilniaus magistrato tarėjas 301
Liaučevičius Petras, Telšių vlsč. bajoras 307
Liaucevičius Stanislovas, Telšių vlsč. bajoras 137
de Libencele Friderikas, kryžiuotis, Ragainės komendanto padėjėjas 32, 37
Lietuvis Mykolas, politinis rašytojas 8, 169
Ligeikis, Deltuvos kunigaikštis 34
Lichtmacheris Arijus, Vilniaus įmonininkas 451
Likas, valstietis 66
Likiik žr. Ligeikis
Lindė Adomas, valstietis 477
Lingevičius Kazimieras, Šventežerio dvaro administratorius 271—272
Lisica, d. k., Jogailos kambarinis 72
Litavaris, d. k. maršalkas 161
Litkė, Rusijos kariuomenės premjeras-majoras 345
Litvinas Kostas, valstietis 515
Litvinovskis, Rusijos kariuomenės majoras 414
Liubartas, d. k. Gedimino s., kunigaikštis 69
Liucėnas Jonas, valstietis 195
Lizikienė Petrienė, Kurklių miestelėnė 334
Lopacinskienė, Kairėnų dvarininkė 511
Lopacinskis, grafas, Kairėnų dvarininkas 510
Lopacinskis Juozas, Kairėnų dvarininkas 417
Lopacinskienė, Drūkšių dvarininkė 516
Lopatinskis Vosylius, d. k. St. Batoro pasiuntinys į Maskvą 236
Lubšys Andrius, Glubakių k. suolininkas 200
Lukaševičius, Rusijos kariuomenės generolas-majoras 324
Lukošaitis Mykalojus, valstietis 200
Lukošius, pelenininkas 150
Lukošius, valstietis 256
Lukotė, Gadeikos s., Žemaičių įkaitas kryžiuočiams 84
Lunskis Kazimieras, valstietis 516

Macelis, Anykščių valsč. tijūnas 126
Macevičius Jonkus, valstietis 182
Macionis Jonas, valstietis 517—518
Maciukėnas Ivanas, valstietis 267; jo sūnus Adomas 267; dukterys: Julija 267; Kristina 267
Maciukėnas Jokūbas, valstietis 267; jo sūnūs: Jokūbas 267; Simanas 267; dukterys: Darata 267, Ona 267
Maisebutas, Žemaitijos feodalas 60
Maisejievičius, Ukmergės miestietis 114
Maisiejevičius, Vilniaus pavaivadis 293
Maišiogališkis Jukna 150
Makovskis T., žemėlapio paruošėjas 222
Makra Benediktas, Romėnų imperatoriaus arbitras 89
Makunavičius Mikelis, dv. prievolininkas 123
Malanchtonas Pilypas 242
Mamoničius Ivanas, Vilniaus miestietis 214
Maneckas Jurgis Mykolas, Šiaulių ekonomijos administratorius 272
Manginonis Poška, valstietis 103
Manivydas, feodalas 64
Manstas, bajoras 53
Mantas Kandrotas, Kauno miestietis 218
Manteifelis, grafas, Rusijos kariuomenės fligeladjutantas 415, 423
Mantigaila, d. k. Kazimiero pasiuntinys 156—157
Mantigirdavičius Petras Jonavičius, Trakų vaivada 120
Mantigirdavičius Petras, didikas 154
Mantrimavičius Petkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Mantrimavičius, valstietis 164
Mantrimėlis Boneventūras, valstietis 381
Mantvydaitis Petkus, veldamas 129
Mantvydas, Gedimino s., kunigaikštis 69
Manunavičius Jukna, kaimynas 123
Manvydas, Vilniaus seniūnas 83, 154
Margenis, Pilėnų pilies viršininkas 77
Margralaitė Stracen Marija Lukrecija, Polocko vaivadienė, Jurbarko seniūnienė 249
Marija, d. k. Algirdo d., kunigaikštytė 70
Markevičius, Upytės apskr. striapčius 352
Markvortas, Marienburgo amatininkas 78—79
Martynaitis Andrius, valstietis 271
Martynas, d. k. raštininkas 134
Martynas, valstietis 256
Martynavičius Jokūbas, Anykščių bajoras 137
Martynavičius Mykalojus, vytinės vairininkas 221
Martynavičius Pocius, Anykščių bajoras 137
Martinkevičius Danielius, Žemaitijos d. k. žemininkas 198
Martynonis Krištupas, valstietis 259
Masilauskas, valstietis 349
Masius, feodalas 53
Masiutis, valstietis 66
Maskoliūnas Mykolas, valstietis 257
Mastijevičius Jomantas, valstietis 98
Mastis 72
Mataitis Izidorius, valstietis 517

Matulionis Petras, valstietis 266; jo sūnus Mykolas 266; jo dukterys: Barbora 266, Marijona 266
Matulionis Stanislovas, valstietis 266; jo sūnus Jokūbas 266, duktė Elzbieta 266
Matulis, kalvis 195—196
Matusevičius Adomas, šlėkta 249
Matusevičius M., atsiminimų autorius 317—318
Maznevičius Petrelis, nelaisvas berniukas 128
Mažbutaitis Bernotas, valstietis 119
Mažbutas, valstietis 66
Mažeika, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Maželis Matulis, valstietis 197
Mažeika, nelaisvoji šeimyna 123
Mažeikaitis Martynas, Telšių vlsč. bajoras 137
Mažeikavičius Pocius, Telšių vlsč. bajoras 137
Mažgelionis Jurgis, valstietis 103
Mažikaitis Mikutis, dv. prievolininkas 131
Mažrimas, šlėkta 350—351
Mažrimavičius Vaitkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Mažvydaitis Minkus, dv. prievolininkas 130
Mažvydas Martynas, Ragainės klebonas 167—168
Mecelis 242
Medevičius Stanislovas, Anykščių bajoras 137
Meduneckis Karolis, valstietis 516
Meinardas, Livonijos kunigas 27, 41
Meiras, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Meižis Gaurusis, valstietis 119
Mejeris, Kauno sargybininkas 318
Mejinas, Lenkijos kariuomenės pulkininkas 325
Melegis Kazimieras, valstietis 259
Melnikaitis Stanislovas, valstietis 189; jo žmona Jadvyga Vencelaitytė 189; sūnūs: Augustinas 189, Jonas 189, Povilas 189
Meneko, kryžiuočių magistras 52
Mereška, Šiaulių žemės teismo sekretorius 350—351
Meškaitis Petras, valstietis 257
Meteliūnas Kazimieras, valstietis 474
Mickevičius, Beržių dvarininkas 517
Mickevičius Adomas, poetas 410—411
Mickevičius Petras, Vilniaus miestietis 224
Mičiūnas Tomas, valstietis 103
Midog žr. Mindaugas.
Miednickis Balceris, Kauno miestietis 221
Michaila Romanovičius, Mezoco kunigaikštis 159
Michniovas, ypatingiems reikalams valdininkas, majoras 495
Mikalojaitis Bakutis, valstietis 189; jo broliai: Jurgelis 189, Matijošius 189; žmona Palionija Andriulaitytė 189
Mikalojevičius Adomas, Kėdainių miestelėnas 220
Mikalojevičius Bagdonas, Birštono pav. bajoras 100
Mikalojevičius Bartkus, Telšių valsč. bajoras 137
Mikalojevičius Jonuška, pirktasis kaimynas 121—122
Mikalojevičius Jocys, Telšių vlsč. bajoras 137
Mikalojevičius Lenkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Mikalojevičius Martynas, Vilniaus miestietis 223
Mikalojevičius Petkus, Telšių vlsč. bajoras 137—138
Mikalojevičius Povilas, Telšių valsč. bajoras 137
Mikalojevičius Povilas, Vilniaus miestietis 213
Mikalojevičius Rameika, valstietis 109; jo žmona Ona 109; sūnūs: Baltramiejus 109, Masius 109, Stasys 109
Mikalojevičius Staselis, pirktasis kaimynas 121—122
Mikalojevičius Stasys, Dirvėnų vlsč. d. k. bajoras 111—112
Mikalojevičius Valentas, Kėdainių miestietis 222
Mikalojus, tarnas 125
Mikalojus, vienuolis 39—40
Mikalojus I, caras 421, 422, 492
Mikas, Kauno pavaiskis 150
Mikelaitis Gricius, laisvas žmogus 181; jo žmona Margarita Bercaitė 181; sūnūs: Petrutis 181, Stanislovas 181, Urbonas 181; dukterys: Alžbieta 181, Darata 181
Mikelaitis Jukna, valstietis 182
Mikevičius Motiejus, d. k. rūdininkas 121
Mikevičius Petras, d. k. rūdininkas 121
Miknavičius Staškelis, tarnas 129; jo žmona Katrina 129; sūnus Stanelis 129
Mykolas, caro Mikalojaus I brolis 407
Mykolas, d. k. raštininkas, Karmėlavos ir Stakliškių laikytojas 120
Mykolas iš Žalco, kunigaikštis 83
Mykolas, d. k. Žygimanto s., kunigaikštis 76, 154—155, 157
Mykolavičius Adomas, šlėkta 272
Mikolavičius Lukošius, Anykščių bajoras 137
Mykolavičius Vaitiekus, dvarininkas 126—127
Mikštas, valstietis 191
Mikuličius, Surviliškio dv. nuominis valdytojas 478
Mikutavičius Martynas, nelaisvosios šeimynos narys 123
Milaitis Jonušis, Telšių vlsč. bajoras 137
Milaknevičius Petras, kaimynas 123
Milaševskis Martynas, dvarininkas 358
Milašiūnas Jonas, vytinės vairininkas 221
Milašiūnas Stasius, valstietis 103
Mileikavičius Martynas, dv. prievolininkas 123
Milevičius Jonelis, dv. žvejys 122
Milevičius Jonuška, dv. žvejys 122
Milianauskas, Vėžaičių dvarininkas 514
Mindaugas, d. k. 30, 34—36, 44—47, 84—85

Minys Motiejus, valstietis 379
Mingaila, Ašmenos seniūnas 63, 83
Mingėla, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Minkaitis Normantas, dv. prievolininkas 130
Misius 55
Miska, kunigaikštis, Gardino totorius 121—122
Miskavičius Malkumanas, kunigaikštis, Gardino totorius 121—122
Miskavičius Mastufa, kunigaikštis, Gardino totorius 121—122
Miskevičius Petras, Vilniaus miestietis 224
Miškavičius Rimkus, Anykščių bajoras 137
Miškinis Petrošius, valstietis 126
Mitkavičius Bagdonas, D. Dirvėnų vlsč. tijūnystės ponas 113
Mitkavičius Jurgis, valstininkas 123
Mitkus Jonas, valstietis 480
Mižavičius Norvilas, Telšių vlsč. bajoras 137
Mižtautavičius Mykolas, Anykščių bajoras 137
Mocevičius Mažutis, išsipirkęs bernas 100
Mocius, dv. prievolininkas 130
Mockavičius Andrius, dvarionas 104
Mockavičius Bartkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Mockavičius Felicionas, valstietis 477
Mockavičius Stonkus, Telšių vlsč. bajoras 138
Mockavičius Šimkus, Vilniaus tijūnas, Užpalių, Penionių ir Rodūnės laikytojas 115
Mockus Jokūbas, atsargos eilinis 509—510
Močevičius Mikalojus 103
Močiūnas Mikalojus, valstietis 103
Modzolevskis, Vilniaus dvasininkas 303
Mokis 99
Mokus, kaimietis 97
Molevičius Strazdas, dv. žvejys 122
Moliuša, valstietis 468
Momavičius Beniušis, Telšių vlsč. bajoras 137
Mončinskis, Tarpupių dv. valdytojas 464—465
Monkevičius, valstietis 465
Monkūnas Bagdonas, valstietis 103
Montvila Anupras, Kuršėnų urėdas 358
Montvila Napoleonas 477
Moravskis, šlėkta, Pilviškių seniūno įgaliotinis 308
Moravskis S. 410
Morgevičius, Gardino gub. šlėkta 380
Morikonis, Salų dvarininkas 445
Morkulaitis Jonutis, valstietis 191; sūnūs: Martynas 191, Šimkus 191
Morta, d. k. Mindaugo žmona 49
Motevičius Strazdas, dv. žvejys 122
Motiejevičius Jonas, Pajūrio vlsč, valdovinis bajoras 112
Motiejevičius Lukošius, nelaisvosios šeimynos narys 182
Motiejūnas Tomas, valstietis 272; sūnūs: Jonukas 272, Poviliukas 272; bernas Poviliukas 272
Motiejus, Karaliaučiaus amatininkas 78
Motiejus, valstininkas 123
Motiejus, Vilniaus vyskupas 154
Motiejus, Žemaitijos vyskupas 67
Motieliukonis Mikalojus, valstietis 259
Motieliukonis Stanislovas, valstietis 259
Mstislavas, Kijevo Rusios d. k. 26
Mstislavskis Mikaila Ivanovičius, kunigaikštis 136

Nagurskis Kajetonas, Kurtuvėnų dv. valdytojas 350—352
Naikovskis Laurynas, šlėkta 333
Naikovskis P. 333
Naivaitis 84
Namuras, d. k. žirgyno maršalkas 83
Napoleonas, Prancūzijos imperatorius 396, 398
Narimantas, d. k. Gedimino s., kunigaikštis 69
Naryškinas, Kauno gub. dvarininkas 516
Narkevičius, bajoras 313
Naruševičienė, dvarininkė 334—335
Naruševičius Martynas, Inflantų pataurys 335
Navickas, šlėkta 268
Navikas Jurgis, valstietis 259
Navikas Motiejus, valstietis 259
Nazimovas, Vilniaus generalgubernatorius 499, 502, 507
Nebutaitis Gricius, valstietis 119
Necavičius Petras, valstininkas 123
Nečiūnas Kazimieras, Punios klebonijos jurzdikos žmogus 300
Neimanas, Vilniaus amatininkas 292
Negavičius, šlėkta 274
Nekrošius Petras Jurgevičius, Žemaitijos žemininkas 187; jo žmona Lucija Petraitė 187; sūnūs: Jonas 187, Mikalojus 187
Nemintas, valstietis 66
Nemiras, d. k. Vytauto pasiuntinys 61
Nemunavičius Nestojus, nelaisvosios šeimynos narys 123
Neselovskis, Rusijos kariuomenės generolas, Palangos dvarininkas 384
Nesilovskas, Lenkijos kariuomenės pulko šefas 325
Nevaldas 84
Nezabitauskis Kiprijonas, Varnių klebonas 355
Nikalojus I, caras 407, 411, 414; žr. t. p. Mikalojus I
Nikelis Dovydas, Vilniaus miestietis 213
Nikotinas, Vilniaus gub. ypatingų reikalų valdininkas 511
Nimikė 335
Nižinskis Teodoras, Žemaitijos tenutos laikytojas 198—199
Nocaitis Pikturna, valstietis 113
Nochimavičius Simanas, Gardino miestietis 219
Nomšaitė Lucija 333—334
Noraitis Stonkus, valstietis 182
Noravičius Petrošius, Telšių vlsč. bajoras 137

Norbutas, Lydos maršalkas 320
Noreišavičius Jonas, Anykščių bajoras 137
Norgeila, kalvis 126
Norgelevičius Počius, Telšių vlsč. bajoras 137
Norkavičius Jonuška, valstininkas 122
Norkavičius Petras, bajoro tarnas 112
Normantaitis Vaitiekus, vaitystės valdinys 185
Noromeiskis 410
Noruišis Vaitiekus, valstietis 191
Noruševičius Jonelis, kaimynas 123
Norušienė Lucija, valstietė 335
Norvydavičius Ambrazas, Telšių vlsč. bajoras 137
Norvydavičius Mocius, Telšių vlsč. bajoras 137
Novosilcevas, Rusijos senatorius 409
Numsenas, Rusijos kariuomenės generolas 324—326

Obrieskovas, Rusijos kariuomenės brigadierius 322
Odovienė, miestelėnė 334
Oginskienė, Darsūniškio seniūnienė 336
Oginskis, Žemaitijos seniūnas 314, d. k. lauko raštininkas 319, dvasininkas 332, 394—396, 485
Ogurcevičius, kunigas 293 .
Olefas, Švedijos karalius 21
Olgovičiai, Kijevo Rusios kunigaikščiai 26
Olinskis Jonas 218
Ona, d. k. Žygimanto Augusto sesuo 266
Onačias, Beresto pilies vietininkas 155
Onulė, nelaisvosios šeimynos narys 123; jos sūnus Martynas 123
Onušienė Kochienė, karčiamininkė 179
Orda, bajoras 463
Orda Vincentas, d. k. instigatorius 311
Orlickis Jonas, Mozyriaus matininkas 301
Ortolfas, kryžininkas 79
Oruvka, rotmistras 383
Orvydas Antanas, šlėkta 377
Oskerka, dvarininkas, įmonininkas 454
Ostrovskis, Vilniaus mokytojas 409
Ostrožskis Konstantinas, kunigaikštis, Trakų vaivada 110, 136, 161
Otokaras, Bohemijos karalius 51
Ožys Grigas, Veliuonos miestelėnas 220

Pacas, d. k. pakamaris 318
Pacas, d. k. pastalininkis 318
Paceika Petras, valstietis 198
Pacevičius, šlėkta 274
Pacienė, Žemaitijos kaštelionienė 336
Padinkta Stasys, valstietis 125—126
Paduva Jucys, d. k. valdinys 172
Pagarelskis Lenartas, šlėkta 185
Pagilaitis Pocius, dv. prievolininkas 130
Pagimys, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Pagirnis, sen. lietuvių mitologijos dievybė 246
Pakapys Mikalojus, Ukmergės dv. kelio tarnas 114
Paleckis Martynas, dvarionas 151, 152
fon der Palenas, Rusijos kariuomenės husarų generaladjutantas 509
Palubenskis Aleksandras, kunigaikštis, Vilkijos laikytojas 185
Pamplys, Žemaitijos feodalas 60
Pankevičius, šlėkta 270—271
Panksas, Talino prekybininkas 456
Pantejevas, Rusijos kariuomenės poručikas 516
Papavičius Achmedas, vežėjas 213
Paplovskis, Ašmenos apskr. dvarininkas 392
Parbsen žr. Parbusis
Parbusis, d. k. Mindaugo s. (?) 45
Paršelaitis Čeputis, nelaisvosios šeimynos narys 182
Pastelis, valstietis 495
Pasternakovas, Telšių apskr. pristovas 487
Paškevičius Danielius, Vilniaus magistrato tarėjas 301
Paškevičius, Kražių mokytojas 409
Paškevičius, Rusijos kariuomenės generolas 407
Pauga Mykolas, valstietis 278
Paulavičius Dovydas, Vilniaus miestietis 221
Paulavičius Laurynas, Punios klebonijos jurzdikos žmogus 300
Paulavičius Laurynėlis, valstietis 164
Paulavičius Mikalojus, Telšių vlsč. bajoras 137
Paulavičius Mykolas, Ariškėnų vaitas 249
Paulionis Martynas, valstietis 266; jo sūnus Stanislovas 266; dukterys: Barbora 266, Ieva 266, Kotryna 266, Magdalena 266, Ona 266
Pavilionis Andrius, valstietis 266; jo duktė Marijona 266; brolis Jokūbas 266
Pazemskauskas, šlėkta 350—351
Pėkštas, bajoras, Trakų vaitas 56
Pekulus Tarkvinijus, Žemaitijos vyskupystės vizitatorius 742
Peluse žr. Pelužis
Pelužis 31
Perkūnas, sen. lietuvių mitologijos dievybė 167
Pesliakas, Kražių moksleivis 409
Peslys Jokūbas, Žemaitijos bajoras 114
Pestunavičius Juozas, Vilniaus įmonininkas 452
Petersonas 11
Petilonis Jonušis, valstietis 103
Petkavičius Jonas, valstininkas 123
Petkavičius Jurgis, valstietis 126
Petkevičaitė Adelaida, Aleksandravos dvarininkė 488
Petkevičienė Zofija, žemininkė 197
Petkevičius Mikalojus, Pajūrio tijūnas 109
Petkūnas Mikalojus, valstietis 195—196
Petkus, valstietis 182
Petraitis Juozas, valstietis 510
Petralaitytė Palionija, valstietė 189
Petraitis Vileika, valstietis 182
Petraitytė Kasiutė, valstietė 189
Petras, Anykščių vlsč. pristovas 126
Petras, dvaro prievolininkas 130
Petras, karčiamininkas 129
Petrauskas Jonas, namų guverneris 523

Petravičius Jokūbas, laisvas žmogus 186, jo duktė Gendrutė 186
Petravičius Jonas, šlėkta 272
Petravičius Jukna, Telšių vlsč. bajoras 137
Petravičius Poškelis, Telšių vlsč. bajoras 138
Petravičius Stanislovas, Telšių vlsč. bajoras 137
Petravičius Vaitiekus, Anykščių bajoras 137
Petravičius Vaitiekus, Pašešupio vaitas 249
Petravičius Valandis, Telšių vlsč. bajoras 137
Petrilaitytė Palionija, valstietė 189
Petrošius 125
Petrošius, d. k. Vytauto pasiuntinys 61
Pexte žr. Pėkštas
Pidkinas, laitis 98
Piecius Povilas 216
Pikelaitis Misulis, valstietis 191
Pikelevičius Stanislovas, Telšių vlsč. bajoras 137
Piktavičius Petrošius, Telšių vlsč. bajoras 137
Pikturnaitis Vaitkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Piktus, kaimietis 97
Piktutavičius Jonas, Telšių vlsč. bajoras 137
Piktvilavičius Jokūbas, Telšių vlsč. bajoras 138
Pikuckis, Žemaitijos sukilėlių vadovas 415
Pilipavičius Jonas, sukilėlis 413
Pinonas 52
Pyragis Juozas, valstietis 476—477
Pivaraitis Čeputis, valstietis 182
Platas Reinoldas, Kauno miestietis 220
Plavskis S., Rokiškio dvaro valdytojas 443
Pletkus Petras, valstietis 510
Pliaterienė, grafienė 408
Pliateris, grafas, dvarininkas 412—413, 433, 487
Plikienė, kunigaikštienė 34
Plikosova žr. Plikienė
Plukys Kantminas, valstietis 119
Pocaitis Baltrus, valstietis 191
Pocaitis Čeponas, valstietis 191
Pocaitis Jurgutis, valstietis 191
Pocaitis Martynas, valstietis 191
Pocevičius 333
Pociejus, d. k. sargybininkas 315
Počiūnas Juška, valstietis 103
Podbipiata Ivoška, Vilniaus pilies ūkvedys 163
Poginaitis Pocius, valstietis 182
Pomarnackis Vladislovas, Ukmergės apskr. dvarininkas 508
Poniatovskis Stanislovas, d. k. stalininkas 319, d. k., Lenkijos karalius 279, 419
Porempskis Matas, Vilniaus miestietis 215
Poška Dionizas, rašytojas 12, 521
Poškonis Skapas, valstietis 103
Potames, Rusijos kariuomenės majoras 414
Potiejus, laitis 98
Povilaitytė Magretė, valstietė 189
Povilas, kaimynas 123
Povilas, Vilniaus vyskupas 165
Povilavičius Banys, kaimynas 123
Povilavičius Jonelis, Telšių vlsč. bajoras 138
Poznanskis, Vilniaus pirklys 453
Prakapavičiūtė Griškienė Marijona, valstietė 261
Pranciškus, Kauno burmistras 150
Pranckūnas Mikalojus 256
Prantkauskas Juozas, Punios klebonijos jurzdikos žmogus 300
Predkavičius Dabkus, Anykščių bajoras 137
Prideikaitis Andrius, Telšių vlsč. bajoras 137
Prokša, d. k. Jogailos kambarinis 72
Prozoras Karolis, gurguolininkas 410
Pšeciševskis Adolfas, Vėžaičių dvarininkas 513—514
Pšemeneckaitė Kristina, kiemo merga 380
Pšybitkas, Skubėtų dvaro valdytojas 380
Ptolemajus 19
Pučkovas, Rusijos kariuomenės pulkininkas 319—320
Pudka, valstietis 256
Puodžiūnas Adomas, valstietis 261
Pūkeikis, Deltuvos kunigaikštis 34
Pupeikis Samuelis, valstietis 252
Pusčius Dovydas, valstietis 334—435
Puslauskas, Vilniaus apskr. įmonininkas 454
Puslovskis, Vilniaus gub. dvarininkas, įmonininkas 391
Puzina Aleksandras, Lenkijos rūmų šambelionas, Upynos tenutos laikytojas 346

Rabodo 41
Račkauskas, Žarėnų parapijos posėdininkas 355
Radivila žr. Radvila
Radivilavičius Jonas 109
Radivilavičius Mikalojus, d. k. taurininkas, Bielsko laikytojas 145
Radivilavičius Petras, Telšių vlsč. bajoras 138
Radivilavičius Stanislovas Mikalojevičius, Ukmergės, Užpalių ir Penionių laikytojas 114
Radvila, didikas 135, 384, d. k. kancleris 314, d. k. pakamaris 319, kardinolas, Vilniaus vyskupystės nuolatinis administratorius 215
Radvila A. St., d. k. kancleris 238, 248
Radvila Boguslavas, kunigaikštis, d. k. žirgininkas 250—251, 286, 312
Radvila Bohušas, kunigaikštis, Vilniaus vaivada 319
Radvila Jeronimas, kunigaikštis, d. k. didysis karuža 320
Radvila Jonas Mikalojevičius, Žemaitijos ir Kauno seniūnas, d. k. taurininkas, Vosyliškio laikytojas 115
Radvila Jonušas, kunigaikštis 237, 287, 308, 309

Radvila Jurgis, Vilniaus vaivada (ponas), Trakų vaivada 136
Radvila Kr., d. k. lauko etmonas 236—237
Radvila K., kunigaikštis 339
Radvila Mikalojus Jonavičius, d. k. žemės maršalkas, Šiaulių laikytojas 143—144, 152
Radvila Mikalojus Kristupas, d. k. kancleris, Vilniaus vaivada 180, 222, 240
Radvila Valčkavičius Martynas, žemininkas 102—103
Radzinskis, etmono Kosakovskio adjutantas 323
Ragelis, Žemaitijos feodalas 60
Raibušienė Teresė, valstietė 356
Raicevičius, kunigas 463
Rainys Kristupas, valstietis 251
Raišys Jonas, Vilniaus amatininkas 292
Raivydas, Pernavos vietininkas 83
Rajeckas Albertas, Trakų žemės teisėjas 192
Rajeckis Gedeonas, Pernų kaštelionas, Rumborgo seniūnas 192, 194
Rajeckienė Sokolinskytė Regina, Trakų žemės teisėjienė 191, 196
Ramanauskas Andrius, Vilniaus įmonininkas 453
Ramanauskas Grigeris 223
Rameika Mikalojevičius, valstietis 109; jo žmona Ona 109; vaikai: Baltramiejus 109, Masius 109, Stasys 109
Ramonaitė Ona, valstietė 197
Ramonaitis Aniulis, valdinys 185
Ramonas, Ukmergės vlsč. žmogus 114
Ramonavičius Jukna, valstietis 126
Ramonavičius Povilas, valstininkas 123
Ramovytas, Žemaitijos feodalas 60
Rapolionis Stanislovas Svetkus, bajoras, rašęs lietuviškai 142
Rapolionis Svetkus, Eišiškių bajoras 142
Rapšonis Baltramiejus, valstietis 196
Ratkūnas Andrius, valstietis 103
Rebekas, Rusijos kariuomenės papulkininkis 323
de Rebergk Hildebrandas, kryžiuotis 53
Rečeca Jokūbas, Kauno miestietis 218
Rečkys Jonas, Pajūrio vlsč. tijūnas 188
Reineris Jurgis, popieriaus dirbtuvės savininkas 210
Reiteris Adomas, Vilniaus amatininkas 291—292
Rėmeriai, feodalai 110
Rėmeris, dvasininkas 366
Remeris Mykolas 410
Renardas, Vilniaus įmonininkas 451
Renas Antanas, Renavos dvarininkas 433
Renas Feliksas, Gargždų dvarininkas 433
Renė, baronas, Gargždų dvarininkas 485
Rentas Anusas, Vilniaus miestietis 219
Replen žr. Replys.
Replys, d. k. Mindaugo s. 45
Repninas Nikalojus Vasiljevičius, Lietuvos generalgubernatorius 322, 324, 328, 331, 344, 347, 355
Repšys Juozas, valstietis 333
Rezonis Adomas, valstietis 260; jo žmona Kristina 260, sūnus Jokūbas 260
Ribinskas, valstietis 268
Rybinskas, šlėkta 270
Ribskis Adomas, Akmenės vlsč. tenutos laikytojas 200
Ridzevskis, Perlojos dvaro administratorius 383
Rikmanas, Vilniaus įmonininkas 452
Rimbertas, Bremeno arkivyskupas 21
Rimgaila Tamošius, šlėkta 356
Rimkevičius, Penionių žemininkas 197
Rimša Aloizas, bajoras, Prienų mokytojas 339
Rimutavičius Jonuška, dvaro prievolininkas 123
Rimutavičius Tamošius, valstininkas 123
Rimutavičius Povilas, dvaro prievolininkas 123
Ringailavičius Tolkus, valstietis 98
Rinvydas Valentinas Pilypavičius, Kauno pav. žemininkas 186
Riškevičaitė Kotryna 334
Riurikas, Kijevo Rusios valdovas 228
Riuškavičius Sirvydas, karo vadas 35
Robertsonas, Strėvininkų manufaktūros meistras 395
Robinas, Livonijos krašto maršalas 56
Ročka, didikas 154
Roywide žr. Raivydas.
Rokas 210
Rokas Kristupas 334
Romanas, Briansko kunigaikštis 35
Romanas, kunigaikštis 26
Romanova, Galičo-Volynės d. k. 34
Romaškevičius Mykolas, valstietis 380
Ronikeris, grafas, Naumiesčio nuominis laikytojas 430
Ropienė, Dainiūnų seniūnienė 349
Ropienė Konstancija, Upytės pav. dvarininkė 353
Roras Ferdinandas, Trakų pastalininkis, Semeliškių seniūnas 255
Rosciševskis, Lenkijos kariuomenės rotmistras 316
Rosdraževskis Kristoforas 236
Roterdamietis Erazmas, rašytojas 242
Rozenas, Rusijos kariuomenės generolas-majoras 409
Rozentalis, Vilniaus pirklys 453
Rožekas Petras, vytinės savininkas 218
Rubaževičius, Kauno gub. valdininkas ypatingiems reikalams 514
Rudaminskis, Vilniaus įmonininkas 451
Rude žr. Gerardas
Rudgalis Petras, d. k. valdinys 172
Rudzys, valstietis 103
Ruigys 343
Rukienė 335
Ruklis, d. k. Mindaugo s. 36
Ruklys, valstietis 66
Rūkštelė Jonas, valstietis 196
Rukuiža Stonkus, Ukmergės pav. bajoras 114
Rukundė, Žemaitijos feodalas 60
Rupeika, Šeduvos klebonas 527
Rupeikis, d. k. Mindaugo s. 36
Rupikaitis Mikutis, dvaro prievolininkas 131

Rusanovas Ivanas, Rusijos kariuomenės pulkininkas 345
Rusevičius Stanislovas, Vilniaus įmonininkas 453
Ruslys, valstietis 66
Rusteika, valstietis 113
Ruškavičiai, kunigaikščiai 34
Rutkauskas Steponas, šlėkta 272

Sabavičius Steponas, laitis 98
Sačevičius Juška 111
Sadauskas Mikalojus, valstietis 510
Sagintas, Žemaitijos įkaitas kryžiuočiams 84
Saibutis Jonas, Kauno pav. antstolis 185—186
Sakalauskas 285—286
Sakalauskis Ignas, Vilniaus įmonininkas 452
Sakautis Motiejus, valstietis 259
Saksas Gramatikas 22
Samas Juozas, valstietis 517
Sangaila 64—65
Sapiega Kazimieras Jonas, Vilniaus vaivada, d. k. etmonas 293, 295, 312—314
Sapiega Leonas, d. k. kancleris, Mogiliovo seniūnas 188, 237
Sapiega Mykolas, d. k. arklininkas, artilerijos generolas 315
Sapiega Povilas, Barčių laikytojas 197
Sapiega Povilas Ivanovičius, d. k. maršalkas, Breslaujos laikytojas 104, 136, 141—142
Sapiega (Pranciškus) kunigaikštis, artilerijos generolas 322, 330
Sapiegos, didikai, dvarininkai 10, 314—316, 363, Bobruisko seniūnas 317
Sarapinavičius, valstietis 349
Sarvydas, valstietis 66
Sašukas 84
Saumantaitis Jurgis, Telšių vlsč. bajoras 137
Saututaitis Petkus, valstietis 119
Savickas Petras, Vilniaus įmonininkas 452
Savickis Motiejus, d. k. raštininkas 181
Saviginas, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Savonievskienė, d. k. karužienė 336
Sebestijonas, D. Dirvėnų tijūno vietininkas, dijokas 112
Selistrauskas, Lenkijos kariuomenės brigadierius 325
Semionas Fiodorovičius, Vorotinsko kunigaikštis 159
Semionas Ivanovičius, Bielevo kunigaikštis 160
Senkevičius Jokūbas, valstietis 518
Sen-Priest, grafas, Rusijos kariuomenės pulkininkas 350
Sepinskis Mikalojus 73
Sibaitis Giniotas, valstietis 113
Sideravičius Matas, Kauno miestietis 221
Sideravičius, Rusijos kariuomenės atsargos poručikas 409
Siemaška, Dirvėnų kunigas 333—334
Siesickis, Mstislavo vaivada 316
Sigismundas, Romėnų imperatorius 91, 95
Sikas, prūsų šventikas 23
Silvestravičius Julijonas, Veliuonos seniūnijos laikytojas 279
Silvestravičius, šlėkta, Šklėrių palivarko laikytojas 286
Siraitis Petrošius, Telšių vlsč. bajoras 137
Sirevičius Juozas, sukilėlių vadovas 423
Sirgaudavičius Baltramiejus, šlėkta 103
Sirutis, Kauno seniūnas, Vitebsko kaštelionas 318
Sirvydas Riuškavičius, karo vadas 35
Siutilavičius Mickus, Tverų tijūnas 118
Sivickis Ignas, Trakų vaivadijos atstovas į seimą 283, 304
Skamantas, feodalas 83
Skamarafas Jonas, valstietis 271
Skapas Stanislovas, d. k. sekretorius 104
Skaptavičius Petras, Anykščių bajoras 137
Skarulskis, vytinės savininkas 217—218
Skaudiktas, Žemaitijos ordiniškas seniūnas 84
Skausgirdas, posėdininkas 476
Skerdienė, Biržėnų miestelėnė 334
Skertys Žygimantas, valstietis 273
Skinderis, bajoras, Kairėnų dvaro administratorius 511
Skindzeris Jonas, Punios klebonijos jurzdikos žmogus 300
Skirgaila, d. k. Algirdo s., kunigaikštis 71—72
Skirpeikavičius Mažrimas, Telšių vlsč. bajoras 137
Skomantas, jotvingių karys 29
Skomantas, karo vadas 50
Skorulskis Juozas, Kauno pav. paseniūnis 277
Skrebėnas Stanislovas, Gitėnų k. suolininkas 192, 196
Skubišius Petras, Telšių vlsč. bajoras 137
Skučas, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Skučias, Žemaitijos feodalas 60
Skurdaitis Meištas, Telšių bajoras 137
Skvaibutas, Žemaitijos feodalas 60
Skviernievitas Albertas, Vilniaus miestietis 215
Skvorcovas, Rusijos kariuomenės pulkininkas 515
Slaunys Petras, valstietis 261
Slavieckis Martynas, Kauno miestietis 221
Slavinskis, Kėnos dvarininkas 518
Slavinskis, Vilniaus gub. žemės komisaras 386
Sluckis Jurgis Alekavičius, kunigaikštis 136
Slupelis, valstietis 381
Sluškos, didikai 314
Snarskis, šlėkta 349
Snarskis, Upytės apskr. striapčius 463
Sočius, laitis 98
Sokolinskytė Druckytė, Trakų teisėjienė 192
Solominas Tadas, Panevėžio apskr. bajoras 474, 476—477
Sondeckis Pranciškus, Vilniaus miestietis 301, 303
Sopocka Mikalojus, šlėkta 190
Spiridovas, Jurbarko muitinės apygardos viršininkas 413
Sprudlika, kunigaikštis 34

Spudutis, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Spunevičius Povilas, nelaisvosios šeimynos žmogus 123
Srubas Jurgis, valstietis 478
Stanaitis Gediminas, dvaro prievolininkas 130
Stanaitis Valys, valdinys 185
Stanevičius, Žemaitijos raštininkas 270
Stanevičius Jokūbas, valstininkas 123
Stanevičius Vaitkus, kaimynas 123
Stanislovas, valstietis 256
Stanislovas žr. Leščinskis Stanislovas
Stanislovas žr. Poniatovskis Stanislovas Augustas
Stanislovavičius Adomas, Kauno miestietis 221
Stanislovavičius Jokūbas, Kėdainių miestietis 220
Stanislovavičius Jurgis, Bilionių k. suolininkas 192
Stanislovavičius Jurgis, Telšių vlsč. bajoras 137
Stanislovavičius Mikalojus, Kauno miestietis 218
Stanislovavičius Stanislovas, Žemaitijos seniūnas 115
Staniulaitis Vaičiulis, valstietis 189; jo žmona Magretė 189; sūnus Misiulis 189; dukterys: Alžbieta 189, Kristina 189
Stankevičius, Barčių vietininkas 197—198
Stankevičius, dvarininkas 480
Stankevičius, valstietis 383
Stankevičius Bazilius, Trakų teisėjienės įgaliotinis 192
Stankevičius Jonas, D. Dirvėnų vlsč. tijūnas 112
Stankevičius Jurgis, Kernavės bajoras 114
Stankevičius Naras, valstietis 126
Stankus Antanas, valstietis 480
Stankutaitis Povilas, Žemaitijos bajoras 138
Starkūnas Grigas, valstietis, Miežiškių k. suolininkas 192, 194
Starkūnas Valentas, valstietis 196
Stasaitis Stonkus, valstietis 182
Stasiulaitis Petras, valstietis 198
Stecevičius Juška, valstietis 126
Stečiūnas Povilas, valstietis 103
Stečiūnas Stonkus, valstietis 103
Steikintas, jotvingių didikas 30
Steponas, valstietis 126
Steponas Batoras žr. Batoras Steponas
Steponavičius Kasparas, Vilniaus miestietis 224
Steponka, tarnas 125
Sterka Petras, valstietis 381
Stirbaitis Steputis, d. k. valdinys 172
Stirpeika, bajoras 55
Stonis Kuršis, dvaro prievolininkas 130; jo brolis Petrošius 130
Stoškaitis Valentas 219
Straševičius J. M., Deltuvos dvarininkas 399
Strazdas A., rašytojas 525
Strazdavičius Micka, dvaro prievolininkas 123
Strėgvilas, nelaisvosios šeimynos žmogus 122
Struikaitis Jokūbas, valstietis 190; jo žmosa Zofija 190; sūnūs: Adomas 190, Petras 190, Povilas 190; duktė Dosiutė 190
Strumila 410
Strungas Amesas, Kauno miestietis 218
Stunška Stanislovas, valstietis 259
Sudargas, feodalas 31—32, 52—53
Sugintas, feodalas 85
Sugintavičius Gridkus, tėvoninis žmogus 111
Sugintavičius Mikna, tėvoninis žmogus 111
Suchockis, Kražių moksleivis 409
Sundė, Žemaitijos feodalas 60
Sungaila, Kauno vietininkas 83
Surgaila, Žemaitijos feodalas 60
Surgavičius Mikalojus, šlėkta 103
Surminas, karo vadas 54
Surtinis, Žemaitijos feodalas 60
Svalkelnis, Žemaitijos bajoras 65
Sventopolkas, Pomeranijos kunigaikštis 42—43
Sviatoslavas, Pskovo kunigaikštis 36
Sviraitis Gediminas, valstietis 113
Svirdeika, Žemaitijos feodalas 85
Svirtila 52

Šablauskienė Adomienė 219
Šablauskienė Tamošienė, laivų savininkė 217
Šadeika, bajoras 495
Šaduikavičius Jurgis, Anykščių bajoras 137
Šastokas Sviridas Simavičius, Vilniaus miestietis 214
Šaumanas, Likėnų palivarko ūkvedys 491
Ščechockis Jonas, Liublino seniūnas 155
Ščigla, Tarpupių dvaro viršaitis 464—465
Ščiukaičiai, d. k. valdiniai 172; Stonis 172; Valinė 172
Šejenka Afanasas, caro Ivano IV pasiuntinys 160
Šemauskis, kunigas 315
Šemetas Jurgis, Žemaitijos karuža 189
Šemetienė, dvarininkė 334
Šemetienė Oginskaitė Palionija, Žemaitijos karužos žmona 189
Šenžeris, bajoras 474
Šepetaitis Mykolas, Ariškėnų vaitystės suolininkas 249
Šermukšnis Jendrušaitis, valstietis 256
Šeškaitis Augustinas, Veliuonos miestelėnas 222
Šeškavičius, Kauno miestietis 221
Šeštokas Stanislovas, valstietis 191
Šiaulienė Magdalena, valstietė 333—335
Šidlauskas Jonas, Akmenės vaitas 379
Šilingas, Rusijos kariuomenės papulkininkis 324
Šimanaitis Vaitiekus, valstietis 271
Šimkavičius Jonas, d. k. Žygimanto Augusto pasiuntinys į Maskvą 228
Šipas, Žemaitijos feodalas 84
Širmanas, Rusijos kariuomenės generolas-majoras 415
Šiškavičius, Žemaitijos bajoras 116

Šiucas, kronininkas 76
Šklenikas 270—271
Šlapakienė Juozapienė, miestelėnė (?) 333—335; jos duktė Magdalena 335—336
Šlevas Juozas, valstietis 477
Šležys Juozas, valstietis 477
Šlykovas 408
Šlunkus, Mstislavlio tiltininkas 307
Šostakas Jonas, šlėkta 385, 387—388
Šostakas Motiejus, Pilviškių miestelėnas 308
Štarūnas Jonas, valstietis 258
Štarūnas Motiejus, valstietis 258
Štarūnas Stanislovas, valstietis 259
Štilinskis Stanislovas, Vilniaus įmonininkas 452
Šuazel Gufjė Arturas, Vilniaus dvarininkas 417
Šuipys Baltrus, valstietis 358
Šuipys Mykolas, valstietis 358
Šulbertas Mikelis, Kauno miestietis 218
Šulcas, baronas, Rusijos kariuomenės papulkininkis 326
Šulcas, Klaipėdos pirklys 485
Šunikaitis Andrius, vytinės savininkas 220
Šurkus Antanas, valstietis 510
Švarcas, Vilniaus apskr. pirklys, įmonininkas 454
Švarnas Danilovičius, d. k. 34, 36
Švenčiūnas Valys, Kauno miestietis 219
Šverinaitė, Kražių vienuolyno viršininkė 333
Švitrigaila, d. k. Algirdo s., d. k. 75—76, 81, 157

Tacitas, romėnų rašytojas 5, 19
Taitminavičius Tomas, valstietis 273
Talkovskis, Žemaitijos žemininkas 200
Tamašauskas, d. k. komisaras 307
Tamkavičius Petkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Tamkavičius Vaitkus, kaimynas 123
Tamošaitis Ambraziejus, valstietis 334
Tamošaitis Jokūbas, valstietis 191
Tamošaitis Martynas, valstietis 333
Tamošaitis Petras, Rietavo vaitas 172
Tamošius, valstietis 191
Tamulis, valstietis 191
Tarasevičius Teodoras, Pilviškių miestelėnas 308
Taraškevičius Konstantinas, Vėžaičių dvarininkas 486
Tatarinovas, Kauno gub. valstybinių turtų rūmų valdytojas 494
Taudiginavičius Jonas, Kauno pav. bajoras 135
Taudiginavičius Petras, Kauno pav. bajoras 135
Tautkaitis Augustinas, d. k. valdinys 172
Tautkavičius Petras, Telšių vlsč. bajoras 138
Tautvilas, kunigaikštis 34, 36, 44
Telega Baltramiejus, Kėdainių miestelėnas 219
Telešinas Ivanas, caro Ivano IV pasiuntinys 160
Temir-Kutlujus, totorių chanas 72
Teodorikas, gotų karalius 19
Teodorikas, Kryžiuočių ordino Žemaitijos vaitas 51
Tėvilaitis Mikutis, valstietis 182
Tidikas, Žemaitijos feodalas 85
Tylenis, Žemaitijos feodalas 60
Tiškevičienė, Vilniaus tijūnienė 336
Tiškevičius Krištupas, Trakų pilies teismo raštininkas 191
Tiškevičius Vasilius, d. k. Žygimanto Augusto pasiuntinys į Maskvą 228—229
Tiškevičius, grafas, dvarininkas 383—384
Tiškevičius Juozapas, Trakų apskr. dvarininkas 520
Titmaras, analų rašytojas 24
Tyzenhauzas, Naugarduko vaivada 316
Tyzenhauzas Antanas, Vilniaus miesto prezidentas 329
Tyzenhauzas Reinoldas Konstantinovičius, Vilniaus gub. dvarininkas 443, 446, 456
Tlušauskas Martynas, Punios klebonijos jurzdikos žmogus 300
Tokarževskis, šlėkta 313, 316
Tolstojus, grafas, Rusijos kariuomenės generolas 415
Toltegintas, žemaičių įkaitas kryžiuočiams 83
Tolušis Gasparas, valstietis 488
Tomė Jonas, Vilniaus įmonininkas 452
Tomkevičius Jokūbas, sukilėlis 423
Tomkienė Ona, laisva moteris 179
Tomkūnas Jonas, valstietis 196
Tomkūnas Matulis, valstietis 195
Trabienė Motiejienė, valstietė 335
Traidenis, d. k. 37
Trebskis Vaitiekus, Gardino seniūnijos valdytojas 120
Treniota, d. k. 35—36, 49
Trizelis Ivanas, Rusijos kariuomenės pulkininkas 345
Trizna Mikalojus, d. k. žemės iždo valdytojas, raštininkas, Bludno, Aušužos, Perlamo laikytojas 196—197
Trumna Antanas, valstietis 488
Trumpelevičius Nočys, dvaro prievolininkas 123
Tuciejus Juozas, Užmūšio vietininkas 274—275
Tučkovas, Rusijos kariuomenės majoras 323
Tupadelis Henrikas, kryžiuotis 50
Tupikaitis Mitka, valstietis 119
Turlojus Samuelis, Trakų pavaivadis 256
Tutaitis Martynas, valstietis 191
Tutaitis Vaitiekus, valstietis 191
Tuteika, Žemaitijos feodalas 84
Tvarauskas Vaitiekus, šlėkta 275
Tvardovskis, Vilniaus universiteto rektorius 407

Uiksnienė, Kazimierienė, valstietė 334
Urbonaitis Danielius, valstietis 256
Urbonas, dvaro prievolininkas 130
Urbonas, šiparis 150
Urnežis Andrius, Vegerių vaitas 198
Urniežienė Lakianskaitė Kristina, Urniežaičių dvarininkė 250
Urniežius Kazimieras, Urniežaičių dvarininkas 250
Uvainienė Motiejienė Valentienė Margaretė, Žemaitijos žemininkė 187
Uvainis Valentinas Mikalojevičius, Žemaitijos žemininkas 187
Užpelenis, sen. lietuvių mitologinė būtybė 246
Užpilaitis Jonas, Vileikių vaitystės suolininkas 198

Vabalys, valstietis 66
Vačkevičius Andriuška, valstietis 109; jo duktė Marina 109
Vaičiulis Rudaitis, valstietis 189; jo žmona Alžbieta 189; dukterys: Gendruta 189, Katrina 189
Vaidila, vergas 70
Vaidotas, d. k. Kęstučio sūnus, Kauno pilies viršininkas 79
Vaidotavičius Jonuška, Ukmergės pav. bajoras 114
Vaidotavičius Nocius, Anykščių bajoras 137
Vaikelevičius Petras, Telšių vlsč. bajoras 138
Vaina Aleksandras, Novogrudko kštelionas 293—294
Vaina Mykolas, Breslaujos seniūnas 315
Vainibutavičius Rimkus, valstietis 98
Vainilavičius Jonas, valstietis 467—468
Vainilavičius Martynas, valstietis 468
Vainilavičius Stanislovas, valstietis 479—480
Vainiravičius Gabrielius, valstietis 273
Vaiselis, Boreikos s., feodalas 83
Vaišelga, d. k. Mindaugo s., d. k. 34, 36
Vaitiekaitienė, valstietė 191
Vaitiekavičius Valentas, Kėdainių miestietis 222
Vaitkaitis Grigaras, dvaro prievolininkas 130
Vaitkaitis Jaunis, dvaro prievolininkas 130; jo broliai: Jonkus 130, Šimkus 130
Vaitkaitis Jonas, dvaro prievolininkas 130
Vaitkaitis Motiejus, dvaro prievolininkas 131; jo sūnus Petrošius 131
Vaitkaitis Petrikas, dvaro prievolininkas 130
Vaitkavičius Ancuška, Eišiškių bajoras 142
Vaitkavičius Baltramiejus, Telšių vlsč. bajoras 137
Vaitkavičius Križius, Telšių vlsč. bajoras 137
Vaitkavičius Mikalojus, Telšių vlsč. bajoras 137
Vaitkunskis Baltramiejus, Vareikių vaitystės urėdininkas 194—195
Vaitonis Martynas, valstietis 271; jo bernas Poviliukas 271
Vagneris 410
Vakarinaitis Baltramiejus, vytinės savininkas 220
Valadkavičius Baltramiejus, Ukmergės pav. bajoras 114
Valadkevičius Jurgis, Ariogalos tijūnas 108
Valadkevičius Jurgis, Viduklės vlsč. bajoras 112
Valadkavičius Stanislovas, Dirvėnų vlsč. tijūnas 111—113
Valančius Mykolas 523
Valančius Motiejus, Žemaitijos vyskupas 422, 492, 523, 527
Valavičius Eustafijus, Vilniaus kaštelionas, d. k. kancleris, Bresto ir Kobrino seniūnas 242
Valavičius Jaravičius, d. k. Žemės iždo valdytojas, raštininkas, Žemaitijos, Kobrino seniūnas 188—199, 246
Valčkavičius Martynas Radvila, žemininkas 102—103
Valerijonas, d. k. raštininkas 152
Valerijonas, Vilniaus vyskupas 180, 241
Valevičius Jonas, šlėktos tarnas 275
Valmantas, Bruskio s., feodalas 83
Valneris Andrius, Kauno miestietis 218
Valočotas, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Valua Henrikas, d. k., Lenkijos karalius 234
Vambutas, kunigaikštis 34
Vangstas, Žemaitijos feodalas 85
Varanockis Valentas, valstietis 194
Vardušunavičius Martynas, nelaisvosios šeimynos žmogus 123
Vareika Jonas, Vareikių vaitas 192, 194, 196
Vareika Jurgis, valstietis 196
Vareika Petras, valstietis 196
Vartbergė H., krominininkas 42, 55, 56
Vasilčikovas, kunigaikštis, Jurbarko dvarininkas 407, 494
Vasiliauskas Jurgis, valstietis 379—380
Vasilius Vasiljevičius, Bielevo kunigaikštis 159—160
Vasilka, Galičo-Volynės kunigaikštis 34—36
Vasiukaitė, valstietė 335
Vasiukienė, valstietė 334
Vašaitis, dvaro prievolininkas 130
Vavreckas, Lenkijos kariuomenės vicegubernatorius 325
Vazginavičius Mikas, Telšių vlsč. bajoras 138
Vazos, d. k. ir Lenkijos karaliai 305, žr. t. p. Zigmantas Vaza, Vladislovas Vaza, Jonas Kazimieras Vaza.
Veinreidas Kristijonas, Vilniaus amatininkas 291—292
Vejeris Ernestas 236
Vemnevičius Jonas, Telšių vlsč. bajoras 137
Venavičius Stonkus, Anykščių bajoras 137
Vencelaitytė Jadvyga, valstietė 189
Vengras Mikalojus, Vilniaus miestietis 215

Venckavičius Lukošius, vytinės savininkas 220
Venkas, Vilniaus įmonininkas 452
Vernartas Karolis, popieriaus malūno savininkas 146
Vernikė Jonas, Vilniaus amatininkas 291—292
Vertelka Petras, valstietis 126
Vezelis Bernotas, vytinės savininkas 218
Vezelis Jurgis, Kauno miestietis 219
Viaževičius Mykolas, Perlojos tijūnas 98
Vidė, Žemaitijos feodalas 60
Viekavičius Martynas, Upytės bajoras 136, 145
Vielgorskis P., Lenkijos sukilimo vadovas 332—333.
Viesniušas Motiejus, Kuršėnų dvarininkas 358
Viešė, žemaičių įkaitas kryžiuočiams 85
Vigaik žr. Vygeika.
Vygandas Marburgietis, kryžiuočių kronikininkas 76—81
Vygantas 81
Vygeika, Ukmergės vietininkas 83
Vykintas, Žemaitijos kunigaikštis 34—35
Vilaudė, Žemaitijos feodalas 60.
de Vildenbergas, grafas nuo Reino 38
Vilentas B., rašytojas 167
Vilgis, feodalas 83
Vilhelmas, Livonijos magistras 56
Vilikaila, kunigaikštis 34
Vilkus Stanislovas, valstietis 200
Vimantavičius Sutkus, Telšių vlsč. bajoras 137
Virkutis, valstietis 66
Viršienė Kazimierienė, valstietė 334
Visagimis, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Visdergis, valstietis 66
Visevaldas, Gercikės kunigaikštis 41
Viskūnas Jonas, šlėktos tarnas 275
Vismila, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Vismantas, kunigaikštis 34—35
Višimut, žr. Vismantas
Višlis, kunigaikštis 34
Višneveckis, kunigaikštis 314, 316
Višneveckis Ivanas Michailovičius, kunigaikštis, Eišiškių laikytojas 142
Višneveckis Mykolas, d. k., Lenkijos karalius 255, 263
Vyšniauskas Kazys, valstietis 358
Vyšniauskas Motiejus, valstietis 358
Vitartavičius Jonelis, Telšių vlsč. bajoras 137
Vytautas, d. k. Kęstučio s., d. k. 7, 60—61, 63, 66—68, 70—73, 75, 81—88, 90—94, 98—99, 132, 134—135, 138, 154, 157, 229, 321
Vytenis, d. k. 31, 37
Vytila, valstietis 66
Vitgenšteinas, kunigaikštis, Žvėryno, Verkių dvarininkas 453—454.
Vitingas Jokūbas, Vilniaus pirklys, įmonininkas 452
Vitkavičius Jonelis, Telšių vlsč. bajoras 137
Vitkavičius Petras, Telšių vlsč. bajoras 138
Vitkevičius, Kražių kolegijos moksleivis 409
Vizbaras, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Vizgaila, valstietis 66
Vizgeidaitis Stanislovas, miestelėnas 200
Vyžeikis, kunigaikštis 34
Vladimiras, d. k. Gedimino s., kunigaikštis 83
Vladimiras, Kijevo Rusios kunigaikštis 25
Vladimiras, Galičo-Volynės kunigaikštis 30
Vladimiras, Polocko kunigaikštis 42
Vladislovas žr. Jogaila.
Vladislovas, d. k., Lenkijos karalius 73, 154—155, 215—216, 242
Vladislovas Vaza (IV), d. k., Lenkijos karalius 270
Vnučka Jonas Voskavičius, d. k. bajoras 122
Vnučka Morkus, Rietavo vlsč. tijūnas 172
Vnučkienė Šimanaitė Mitkevičaitė Pašušvickaitė Zofija, d. k. maršalko, Rietavo tijūno žmona 244
Vodorackis Kasparas 216
Vodorockis Petras, Naujamiesčio dv. urėdininkas 242
Vodzinskis Andrius, Kardinolo Radvilos tarnas ir įgaliotinis 215
Voldemaras žr. Vladimiras 42
Volianas, Beržų dvarininkas 517
Volfas, baronas, Raudonojo Panemunio dvarininkas 446
Volfas Fridrikas, Beržėnų vlsč. tijūnas 200—201
Volkas, Pilviškių seniūnas 308
Volkas, Vilniaus valstybinių turtų rūmų valdininkas 467
Volkovas Mikalojus, kiemo tarėjas 345
Volkvinas, Livonijos magistras 42
Volmeris Leonardas, Raseinių apskr. dvarininkas 413
Volmeris Stanislovas, Vėžaičių dvaro valdytojas 486, 513—514
Volodzka, Vilniaus įmonininkas 451
Volradas, Ragainės komendantas 52
Vonibut žr. Vambutas
Vosylevičius Kaptis, d. k. maršalkas ir raštininkas, Medininkų ir Pervalko laikytojas, Žiežmarių vietininkas 104, 164
Voska, pristovas 114
Vseslavas, rusų kunigaikštis 26
Vsevolodas, Gardino kunigaikštis 26
Vulfstanas, keliauninkas 5, 22

Zaberezinskis Jonas Jonavičius, d. k. žemės maršalkas, Trakų vaivada 136, 142
Zabiela, Kauno pav. maršalkas 318
Zabiela Jonas, Kauno kalavijinis 257
Zaborskienė Kosakauskaitė Domicėlė, Ventspilės pastalininkienė 278
Zaborskis Martynas, Ventspilės pastalininkis 278
Zaborskis, Antašavos dvarininkas 510
Zadikavičius Miliukas, dvaro prievolininkas 123
Zacharjičius Jakas, Ivano IV pasiuntinys 160
Zacharjičius Jurgis, vaivada 161

Zakarevičius Pranciškus, valstietis 476
Zakrževskis J. V., Varšuvos miesto prezidentas 329
Zalatorienė Jurgienė, Kauno miestietė 218
Zalcas Hermanas, kronikininkas 42
Zaranka, Žemaitijos vėliavininkas 316
Zargas Jurgis, Kauno miestietis 218
Zaviša, Upytės pav. dvarininkas 391
Zaviša Ignotas, bajoras 410
Zaviša Kristupas, Kauno kalavijinis 312—315, 317—318
Zelenavičius, Kražių moksleivis 409
Zgierskis, Vilniaus kunigas 315
Zigmantas Vaza (Zigmantas III), d. k., Lenkijos karalius 190, 210, 291, 295
Zigmantas (imperatorius) žr. Sigizmundas.
Zyvartas, kryžininkas iš Tiuringijos 50
Zubovas, grafas, Šiaulių ekonomijos savininkas 352—353, 391, 393, 412, 422
Zubovas Aleksandras, grafas, Plungės dvarininkas 433, 484
Zubovas Mikalojus, grafas, Kretingos dvarininkas 433

Žadeikis, Kaltinėnų vlsč. bajoras 66
Žagelis, Vilniaus apskr. bajorijos vadas, zemstvinis teisėjas 511
Žalakas, Kauno pavietininkis 318
Žalys Mikalojus, Upytės pav. dvarininkas 253
Žaltkūnas Martynas Petraitis, šeimynykščio žmogaus sūnus 253
Žaltkūnas Petras, šeimynykštis žmogus 253; jo žmona Zofija 253
Žaltkūnas Steponas Petraitis, šeimynykščio žmogaus sūnus 253
Žaudinis, Žemaitijos feodalas 60
Žebraitis Tverionas, Veliuonos miestelėnas 222
Žebrys Mykolas, valstietis 191
Žebrys Stasiulis, valstietis 191
Žeginys, valstietis 191
Žeglaitis Grigelis, nelaisvosios šeimynos žmogus 182
Ženys Romanas, valstietis 350
Žeromskis, šlėkta 349
Žička, Vegerių kunigas 376, 379
Žygimantas, d. k. Kęstučio s., d. k. 68, 75—76, 83, 132, 135, 138, 154—157
Žygimantas Senasis, d.k., Lenkijos karalius 99—102, 104—105, 108, 113, 115, 117—120, 124, 136, 142, 145—146, 149—150, 161, 163—165, 289
Žygimantas Augustas, d. k., Lenkijos karalius 124, 127, 143—144, 151—152, 166, 171—172, 177, 180, 188, 202, 227—228, 231, 238—239, 290
Žilevičius Jonas, valstietis 412
Žilinskas Antanas, valstietis 380
Žilka Kondratas, Vilniaus magistrato burmistras 301
Žilinskas Baltramiejus, valstietis 350
Žilpė, Žemaitijos feodalas 60
Žinys Juozas, valstietis 380
Žinys Motiejus, valstietis 380
Žinys Simanas, valstietis 379—380
Živinbundas, kunigaikštis 34
Žomini, Prancūzijos brigados generolas, Vilniaus departamento gubernatorius 397
Žoravskis, dvarininkas 103
Žubė, nelaisvosios šeimynos žmogus 122
Žukauskas Kazimieras, Vilniaus apskr. dvarininkas 350—352
Žukauskienė Joana, Vilniaus apskr. dvarininkė 351
Župavičius Stasiulis 111
Žūsinėlis Steponas, Vilniaus miestietis 220—221
Žvinikas, valstietis 66
Žvyrauskas Motiejus, valstietis 380

DALYKŲ RODYKLĖ

Abatas — žr. vienuolyno viršininkas
Advokatas 300, 386, 401—402
Aisčiai 19, 22
Aitvaras 167
Akademija — žr. universitetas
Akcizas 360, 390
Akmuo (svoris) 97, 213, 214, 217—224
Akušerė 446
Aleksotas, alekstotas — laivų statykla 216
Alga 401—402, 419
— amatininkams 395
— darbininkams 395
— kareiviams, karinė 161, 162, 311
— moterims ir mergoms 176, 268
— šeimynai 268
Algininkai kareiviai 102, 201, 238
Alinė 279
Aludariai 279
Alus 22, 389—390
— angliškas 337
Amatai 303—304, 503—504
AMATININKAI 128, 140, 169, 295, 302, 406
  apkarpytojai gelumbių 145
  auksakaliai 140, 215, 216, 295—296, 390, 402
  balistų dirbėjai 32
  batsiuviai 32, 140, 148, 210—213, 302, 390, 406
  bendradarbiai 144
  dailidės 78, 130, 140, 200, 287, 294
  kalviai 101, 103, 107, 108, 123, 126, (130), 140, 192, 115, 530
  karietininkai 402
  kaurininkės 140
  kepėjai 140, 302, 402
  kepurininkai 302
  konditeriai 302
  kubiliai 302
  laikrodininkai 390
  lentų piovėjai 364
  meistrai 78, 144
  mokiniai 144
  mūrininkai 140, 382
  odininkai 148
  odminiai 390
  pameistriai 291, 292
  patrankininkai 140
  popierininkas 210
  puodžiai 148, 302, 311, 392, 401
  račiai 32, 400
  rėžėjai 140
  salyklininkai 302
  seniūnai 292
  siuvėjai 140, 144—145, 390—391
  skerdėjai 302
  skrybėlininkai 302
  staliai 140, 262, 390
  stikliai 140
  stiklo dirbėjai 151
  stogdengiai 401
  šaruininkai 362
  šikšniai 148
  štalmeisteriai 401
  tinkuotojai 390, 401
  valstiečiai 473
  vario liejikai 390
  virėjai 140, 400
Amatininkų cechai — žr. cechai
Amatininkų gizeliai 301, 393, 531
Amatų dirbtuvės 291, 390—391
— — ūkiškų indų 454
Anstolis 286
— dvaro 284
— generalinis 284
Antrininkas 197, 252, 256—257, 263, 265—266, 268
APAVAS
  kurpės 342
  naginės 448
  vyžos 341, 521, 532—533
Apyniai 284, 362, 434
Archyvas 289—290, 526
Arijonai 311
Arimas visuomeninis 461—462, 498
Artilerija — žr. ginklai
Atbertinai duodami valstiečiams rugiai 106, 107, 175

Atlaidos diena (baudžiauninkui savo darbams) 181
Atlyginimas dvaro ekonomui 360
— dvaro tarnams 491
— už darbą 291, 501, 511
— valstiečiams 490
Atlygis už mušimą 140
— už šeimynykščio išvogimą 185
Atmatas — trečio pėdo atmetimas už sėjimą tuščioje žemėje 105, 268
Atodirbis 262, 359, 363, 499—500, 502
Atsikėlėliai rusai 357
Atsišaukimas 421
Audimo staklės 394
AUDINIAI
aksomas 224
anškotas 224
audeklas 533
— paprastas 216
auksu siūti 222
bagazėja 213—214
bajus 394
cvilikas rainas 213
čamletas 224
— be vandens 213
drobė 101, 107, 179, 390—393, 395
— kauniškė 218
— nebaltinta 219
— ranbinė 224
drobelė antklodėms 213
gelumbė 145, 148, 224, 299, 455
— faliundišinė 215
— prasta 215
— gdanskinė 221
— gerlica 213—216
— karazija 215—216, 219
— liambarinė 217
— liuninė 215
— muravinė 213, 215
— norimberginė 216
— sinohorinė 216
— šebedinskinė 216
— zelenogorskinė 214
grubrinas 224
kiras 219, 221
medžiaga šilkinė 224
muchajaras 224
— turkiškas 213
pusaksomis 217
šilkas paprastasis spalvotas ir juodas 213—215
šilkiniai 222
šiptuchas 221
vilnoniai 455
Aukos bedieviškos 246
Auksas 21, 25, 31, 44
— olandiškas 280
Aukštaičiai 91

Badas, badmetis 30, 124, 127, 131, 175, 177, 181, 261—262, 348, 352
Bajoras bežemis 400, 435—436, 438
— činšinis 355, 369,
— kelio 107, 122, 131, 184, 189, 285
— nesėslus 428
— pasėdinis 108, 115
— (Rusijos) 160
— valdovinis 100, 102, 104, 111—114, 117, 122, 128—129, 131—133, 135—138, 140, 142, 157, 158, 183, 205
— vienkiemininkas 485
Bajorų herbai 69, 73
— peštynės 313—314
— privilegijos 57, 68—69
— tarnai 65, 272, 277
— sodybos 65
Bajorvaikiai 310
Bakalaras, bakalauras 242—244
Baldakimas 290
Banda — nelaisvosios šeimynos sklypelis — 107, 158
Bankai 438, 454, 498, 506—507
Bankininkai 401—402, 528
Barčiai — prūsų gentis; persikėlę į Lietuvą buvo naudojami daugiausia tiltų ir kitoms karinėms statyboms 107; žr. Barčių valsčius Geografinių vardų rodyklėje
Bauda 261
— arbitralinė 289
— cecho 292
— piniginė 295
Baudžiamieji įstatymai 412, 418, 428
Baudžiamoji byla 118, 291, 345, 522
Baudžiava 251, 321, 326—327, 343, 424, 476, 487, 497
Baudžiavos panaikinimo ruošimas 494, 496, 497, 499—504, 506
Baudžiauninkai 61—64, 95, 126, 253, 303, 343, 369, 381, 385, 423—425, 441—442, 521
BAUSMĖS (valstiečių) 59, 69, 366, 376, 377, 379, 430, 458, 465, 470, 473—474, 476, 495, 504, 507—508, 513—515, 521
areštas 261, 281, 286, 308, 350, 467—468, 476, 495, 507, 511—512, 515—516, 520
asmens teisių atėmimas 476—477
bernauti dvare 370—371
darbo namai 476—477
garbės atėmimas 345
grandinėmis sukaustyti 255, 271, 279, 294, 378, 379
ištrėmimas 474, 476, 502, 510
kengėn sodinimas 246—247, 271, 297
mirties bausmė 26, 61, 64, 119, 172, 195—196, 275, 278, 287, 300, 309, 323, 333, 335, 345—346, 409, 428
nukirsti rankas 270—271
pavesti policijos priežiurai 477, 480
plakimas (rykštėmis, botagais, lazdomis) 59, 255, 264, 271, 281, 283—285, 292, 308, 337—338, 346, 349, 356, 366, 368, 370—371, 373, 375, 377—379, 383, 387, 476—480, 511, 515—518
stovėti prie bažnyčios 271
taisomosios arešto kuopos 476—477
tramdomieji namai 477
už bažnyčios nelankymą 336
Bausmė bažnyčios naudai 297
— prekybinė 345
— viešoji 345

Bažnyčia 39, 44, 48, 58—60, 77, 82—83, 265—275, 279, 282, 313, 318, 328—329, 338, 364, 378—379, 389, 406, 423, 426, 527—528
— katedra 59, 312, 320
— reformatų 312
Bebrynai 100
Bebrininkas 101
Bedievis 426
Bėglys (valstietis) 184, 196
Belaisviai (bernai) 107, 121
— (karo imtiniai) 32, 41, 44, 48, 51—53, 55—57, 65, 72, 75—76, 88, 92, 185
Bendrininkai (valstiečių prievolių) 114, 130
Benificija 313
Bėralas — nevėtyti rugiai — 107, 199
Bėraliniai miltai 241
Bernas dvaro 271—272, 360, 371—372, 380, 400, 435, 439, 445, 448, 496, 501, 513, 518,
— išsipirkęs 100
— nelaisvas 121—122, 140—141, 151, 158, 181
— valstiečio 430, 439, 444, 445, 473, 501, 510, 513, 515, 518—519
Biblioteka 526
Bitininkystė 58, 65, 68, 255, 433, 439
Bobilis 369, 473, 490
Brangymetis 250, 261
Budelis 294, 335, 524
Būdininkas — pelenų ir miško prekių gamintojas — 150
Burtininkas 178, 243, 247
Burtininkavimas 243

Cechas (amatininkų) 147, 210—213, 215—216, 292, 294—295, 302—303, 406
Cecho seniūnas 291—292, 294—295, 301
Cenzoriai 525—526
Cenzūra (spaudos) 522, 525—526
Cerkvė 282, 294, 329

Činšas 61, 98, 101, 104, 107, 130—131, 172—173, 175, 178, 182—183, 185—186, 188—190, 193—197, 199—201, 244, 247, 251—257, 259, 261, 266, 268—269, 273, 278, 280—281, 283—285, 296—297, 300—302, 306, 308, 355, 361—363, 365, 369, 381, 429—430, 435—436, 443—444, 446—448, 460—463, 466, 473, 476, 479—481, 490—491, 499—501, 513—514, 516
— grynas 192—193, 195—196
— piniginis 104, 195

Dailė 522
Dailininkai 401
Darbininkų pabėgimai 301
Daržai 268, 363, 432, 460, 465—466, 469, 471—472, 500, 502—503
Daržininkai — valstiečiai, turintieji žemės tik daržams — 95, 174—175, 187, 244, 302, 400, 433—434, 440, 458—459, 468—469, 491
DARŽOVĖS 169, 193, 471
agurkai 433
arbūzai 433
bulvės 340, 360, 382, 414, 431—434, 439, 471, 512
burokai 340, 433
kopūstai 124, 433
morkos 340
pastarnokai 340
porai 124
ropės 124, 340
salierai 124
svogūnai 193
Degtinės gėrimas 169
Degtinės pardavinėjimas 148, 359, 384, 390, 436, 492
Degtinės varyklos 169, 348, 360, 382, 384, 390—391, 400, 402, 435—436, 440, 446, 450—451, 461, 466, 511, 525
Dekabristai 410
Dėkla 59, 69, 98, 101, 106—107, 110, 113—114, 130—131, 133, 183, 195—196, 198, 201, 255, 257, 266
— avižų 59, 97, 102, 110, 122—126, 174, 252, 255, 296
— rugių 59, 97, 102, 122—123, 252, 254—255
— šieno 59, 107, 122, 123, 125—126, 466
Derlius 31, 258, 263—264, 269, 331, 360, 441, 444, 447, 471, 475, 494, 521
Dešimtija — 10 valstiečių kiemų — 398
Dešimtinė — dešimta dalis derliaus, atiduodama bažnyčiai, — 48, 58—59, 97, 101, 107, 169, 175
Dezertyrai (kareiviai) 366, 397, 406
Dievo paniekinimas 338
Dijokas — raštininkas — 110, 112, 115—116, 122, 244
Dirbtuvės — žr. įmonės
Drabužiai 275, 278, 292, 342, 439, 472—473, 491, 511
Draugija Juodųjų brolių 409
— labdarių 391
— slapta 407—408, 410
DUOKLĖ 22, 25—26, 97—98, 103—105, 113—116, 118, 121, 123—124, 127, 129—131, 183, 240, 242, 252, 267, 278, 480, 503
apyniai 105, 115, 200, 284, 362; 444, 473
avižos 105, 108, 110, 115, 128, 130—131, 173, 182—183, 189, 192—193, 200
avižos perpus su miežiais 200
bebras 100
gaidys 130, 173, 183, 189, 192—193, 199—201, 253—257, 262—263, 266, 290—297, 358
grybai 253, 268, 284, 368, 472, 512
grūdai 252, 466, 507
jautis 200
kanapės 123, 193
kiaunė 100
kiaušiniai 123, 130, 173, 183, 189, 192—193, 199—200, 253—255, 257, 263—264, 267, 362, 368, 443, 472, 512
kviečiai 107
linai 130—131, 183, 189, 192—193, 195, 199—201, 443, 478, 507, 512
linų sėmenys 130—131

medus 59, 100, 102, 110, 115, 128, 130, 182, 253, 254—255, 466
mėsa 200
miežiai 129, 200
obuoliai laukiniai 263
paršas 107, 364
paukštis 199—200
pinigai 100, 102, 354, 430, 462, 467, 517
riešutai 130—131, 263, 267, 284, 472
rogės 200
rugiai 104, 115, 129—131, 182—183, 189, 200
sūriai 364
sviestas 200, 364
šiaudai 200
šienas 105, 108, 128, 173, 182, 200
uogos 263, 267, 472
vaivadoms ir jų urėdininkams 121
vaškas 255
verpalai 362, 443
vestuvėms (pono vaikams) 130
vežimas 200
višta 123, 130, 189, 199—200, 300, 364, 368, 443, 472, 478
žagrė (noragai) 200
žąsis 173, 183, 189, 193, 195, 200—201, 254—256, 262, 266—267, 362, 364, 472, 512
žuvis 128
žvėriena 199, 466
Dūmas — valstiečio kiemas — 249, 251—252, 258—259, 287, 326, 356
DVARAS
Dvaras bažnytinis 59, 67, 276, 345, 431, 438, 442, 462—464, 466, 484
— konfiskuotas 434
— lėninis 379, 442
— majoratinis 494
— miesto 304
— tėvoninis 254, 276, 285, 299
— valstybinis 276, 299, 355, 359, 377, 384, 434, 449, 464, 466—467, 485, 525
DVARO ADMINISTRACIJA 356, 446, 458, 464, 474, 476, 484, 487
atpirkimas 383, 446
dešimtininkai 446
įkainojimas 458
įkeitimas 438—439
įmonės 391—392, 446—447, 452, 454, 458, 461
inventorius 252
išlaidos 435, 446, 448
išnuomojimas 302, 382, 359, 401, 430, 435, 438, 440, 458, 465, 467—468, 474, 478
kapitalas 360
kariuomenė 320
kluoniniai 175, 491
konfiskavimas 484
nuomojimas 302, 382, 401, 458, 465, 467, 468, 474, 478, 518
pajamos 446, 448, 458, 461
piemenukas 252, 267, 338, 361, 400
revizorius 250
sargyba 461, 490, 505, 507
skaičius 434, 441
šeimyna 55—56, 252—253, 268, 278, 338, 357, 361, 368
tarnai 268, 491, 502, 506
tijūnėlis 181
ūkvedžiai 291
Dvarėnas 310
Dvarininkų skolos 438, 479, 498
Dvarionas 104, 124—126, 145, 151, 180—181, 197
Dvariškiai 439, 442, 459, 473, 480, 490—491, 498, 504—505

Egzekucija 284, 298, 306, 308, 358, 379, 403—404, 463, 474, 515
Egzekutorius 270—271
Eigulys 107, 108, 336, 338, 366, 400, 446, 491, 506
Ekskunigas 300
Elektros mašina 336
Elementorius 339
Elgeta — žr. valkata
Epidemija 262, 288, 439
— choleros 385, 527—528
— drugio 262
— šiltinės 262
Eretikas 166, 245, 247
Erezija 165—166
Ežeras bažnytinis 59

Fabrikantas — žr. įmonininkas
Felčeris — žr. medicinos gydytojas

Gaisrai 269, 288, 365, 524
Galindai 19
Galvos atlyginimas, bauda 112, 116, 140, 141
Gandai 385, 428—429, 470, 485, 489, 492—493, 500, 507—510
Ganyklos 258, 357, 360, 363, 366, 446
Garbės įžeidimas 313
Gaspada — miestiečių prievolė duoti nakvynę tarnybiniais reikalais atvykusiems bajorams — 274, 290
Geležinkelių tiesimas 456—458
Geras (turtingas arba savo reikšme išsiskiriantis iš kitų tarpo) žmogus 66, 175—176, 205, 244
— bajoras 114, 138
— šlėkta 114, 185
— tarnas 117
— žemininkas 139
GĖRIMAI
kumelių pienas 22
svaigieji 270, 279, 295, 364, 388
žr. t. p. alus, degtinė, midus, vynas
Getai 26—27
Gydymo įstaigos 504
Giedotojai, giesmininkai 149—150, 166
Ginčai valstiečių su dvarininkais 499—501
GINKLAI 169, 281, 323, 327, 318, 418, 485—486
balista 32
bardyšius 279

dalgis 327, 331
ietis 35, 41, 136, 169, 180, 278
kalavijas 76—78, 136, 230
kancaras 223
kardas 136, 141, 223, 237
karo mašina 50, 53, 81
karo pabūklas 416—417
palošius 223
patranka 225, 239, 315, 331
pistoletas 281
ragotinė 111—112, 126
strėlė 41, 50
svaidyklės strėlėms 50
skydas 35, 180
šalmas 136
šarvai 54, 239
šaudyklė 279
šautuvas 111—112, 126, 194, 331
špaga 292
Gintaras 19—20
Girininkas 366, 372—373
Girininkija 190
Girnos 364
Gyventojų surašymas (revizija) 356, 428, 430, 440, 456, 461, 476, 488
GYVULIAI 56, 347, 390, 405, 444, 459, 496, 520
arkliai 41, 55—56, 61, 64, 252, 256—257, 259—260, 262—263, 266—267, 278, 284, 390, 400, 429—430, 432—434, 440, 443, 448, 466, 472, 487—490, 494, 505, 518
avys 391, 433—434, 440
buliai 448
galvijai 41, 76, 258, 276, 278, 347, 440, 448
jaučiai 56, 251, 256—257, 259, 262—263, 266—267, 285, 360, 404, 432, 434, 488—490, 494, 529
karvės 259—260, 267, 434, 449
kiaulės 267, 435, 449
kuiliai 435
ožkos 64, 267
paršai 364
telyčios 260, 267
Gyvulininkystė 439, 446
Grobimas (valstiečių turto baudžiant, išieškant) 108, 113, 115—116, 120, 129, 178, 194
Grobiniai (iš valstiečių) 113
Gvoltai — žr. pavarymai

Chlopas — paniekinamas valstiečio pavadinimas — 124

Ilgės — rudeninė valstiečių duoklė — 200
Įkaitas (karo) 22, 65, 84—86
Įmonė 454—455
— alaus 446, 451
— aukso dirbinių 452
— ceratų 452
— fortepijonų — 452
— geležies 394—395
— gelumbės 391—393
— kalkių 384, 455
— karietų 452
— kepurių 392
— ketaus 391—392
— kilimų 391
— lako 392
— lakuotų dirbinių — 452
— langų 452
— manufaktūros 391—392
— odų 390—394, 452, 455
— plytų 287, 290, 363, 384, 391—392, 455
— popieriaus 454
— safjano 393—394
— sidabro dirbinių — 452
— skrybėlių 452
— stiklo 389—390, 392
— vario 390—392
— žvakių 392, 394, 451—452
Įmonių mašinos 341, 393
— meistrai 401
— produkcija 451—454
Įmonininkas 392, 393, 396, 400—402
Inspektai 433
Inventoriai valstiečių ir jų prievolių sąrašai 257, 263, 430, 439, 441, 443, 446, 458, 464—465, 467—468, 469—471, 473, 475, 479—480, 487—490, 506, 513
Inventorių komisija 479
— komitetai 468—473, 480, 487, 498
— nuostatai 469
— taisyklės 464, 466, 472, 487—489, 495, 497—499, 511, 513—514, 516
Įrašiniai (pinigai) 189
Įvažiavimai (į valsčių) 106, 118
Iždas 75
— dvaro 363, 365, 369, 373
— karaliaus 258
— valstybės 280, 355, 400, 523, 526
— visuomeninis 285
Iždininkas vyriausiasis 317
Iždo valdytojas 312—313
— pajamos 280, 286
— rūmai 353, 358—359, 374, 376, 378, 380—381, 385

JAVAI 56, 330, 432, 437, 449
avižos 59, 101, 109, 252, 255, 432—434, 447, 465, 510
grikiai 101, 109, 122—123, 434
kviečiai 101, 122—123, 373, 433—434
miežiai 101, 109, 122—123, 432, 510
prekiniai 275, 390—391
pupos 340
rugiai 59, 63, 101, 109, 122—123, 127
soros 101
vasarojus 101, 347, 465, 471, 475, 511
vikiai 433
žiemkenčiai 465—466
žirniai 123, 340, 432—434
— žalieji 447
Jotvingiai 25—26, 29—30, 34—35
Jurzdika — feodalinė, dažniausiai bažnytinė, valda mieste, nepriklausanti nuo miesto valdybos — 47, 58, 297—300, 315, 319, 366

Kaimietiškos raudos 166
Kaimiškos dainos 241
Kaimynas — nelaisvas bernas, paverstas baudžiauninku, davus jam dvaro žemės — 121—123
KAIMO BENDRUOMENĖ 321, 328, 344, 366, 399, 476, 496, 501, 503
grūdų atsargos magazinas — žr. magazinas
dešimtininkas 268, 278—279, 297, 330, 355, 368—371, 377, 387, 428, 441, 517
pavaitis 196
pristovas 98, 105, 111—115, 117, 119—120, 124—126, 142
raštininkas 467
seniūnija 355—356, 358, 365—366, 462, 464, 467, 477, 499, 501—502, 504—506
skerdžius 370
sueiga 398, 464, 501, 505
suolininkas 173—175, 178, 192—196, 198, 200—201, 243, 249, 267—268, 278—279, 288—289, 301, 336, 338
valdyba 356, 360
vaitas — žr. vaitas kaimo
Kaina grūdų 353, 462, 471, 485, 503
— linų 444
— liustracinė 471
— lupikiška 284
— rinkos 269, 283, 369
— šieno 471, 487
— žemės ūkio produktų 440, 448
Kahalas 296, 303
Kalėda — rudenį renkama iš valstiečių duoklė bažnyčiai — 178, 189, 193, 247, 254, 293
Kalėjimas (valstiečiams) 71, 104, 111, 113—116, 120, 125, 172, 178, 187, 289, 294—295, 300, 308, 409, 423, 479
Kampininkas 369, 439, 491
Kanalas 391
Kanapės 290, 360, 381, 431, 434
Kankinimas tardant 333—335, 346
Kapinės 303
Karaimai 437
Karčiama — žr. smuklė
Karinė apranga 281, 308
Karinės komandos valstiečiams malšinti 306, 308, 328, 331, 340, 348, 387—388, 398, 417, 465, 483—484, 493, 495, 509, 512, 514—515
Karinė tarnyba 320, 330, 347
Karininkų tarnas 312
KARIUOMENĖ
artilerija 322—323, 415
dragūnai 314—315
grenadieriai 325—326
haidukai 292
husarai 377, 414
jėgeriai 324, 328, 400
kantonistai 399, 427
karabinieriai 324, 326
kavalerija 325, 327, 331
kazokai 279, 290, 310, 312, 314, 316, 324, 320, 326, 330, 414, 417
muškietininkai 290, 349
pėstininkai 52, 288, 314, 317, 327—328
raiteliai 52—54, 76, 314—315, 317
samdytoji, samdomoji 161, 192; žr. dar Algininkai kareiviai
šarvuočiai 314, 316
šauliai 320
tribunolo pėstininkai 315
ulonai 72, 493
Kariuomenės plėšikavimas 312, 418
Kariuomenės stovykla 317, 329, 418
Karo grobis 41, 48—49, 51—53, 55
Kaukai 167
Kelių apsodinimas medžiais 365
Kelių taisymas 59, 354, 360, 363
Kelpinigiai — valstiečių atsipirkimas nuo kelionių (pastočių) dvarininko naudai — 255, 358, 429
Kerėtojai 243
Kepurę statyti ir pristatyti — eiti teismo lažybų — 114, 116
Kiaunė — pinginis valstiečių mokestis — 105, 128, 130—131
Kiaunininkas 97, 104—105
Kyšiai 350—351
Klebonas 97, 128, 164, 246—247
Klebonija 103, 242
Kolegija — vidurinė mokykla — 239, 241—242
Konfederacija 321—322
Kontribucija 315
Korupcija 301
Krautuvė (parduotuvė) 288, 295, 299, 302—303, 390, 530
Kredito įstaiga 438, 498, 506
Kriena 68, 129, 183
Kumetis 127, 176, 400, 441, 447, 491
Kunigas 45, 86, 128—129, 164, 170, 201, 242, 246—247, 266—267, 283, 286—287, 293, 301—303, 328, 355— 556, 364, 399, 401, 406, 412, 418, 422, 524
Kuopa — teismas žemės ir kitokiems ginčams vietoje spręsti — 173
Kuršiai 29, 42, 48—49

Laidas (valstiečių) 116, 125, 127, 171
Laidavimas 129
Laiduotojas 109, 129, 160
Laikraščių redaktoriai 402
Laisvamaniškos pažiūros 409
Laisvė asmens 424
— miestų 298
— pilietinė 321
— valstiečių 277
Laitis — žirgų šėrikas — 98, 102
LAIVAS 41, 52—54, 78, 316
batas 216
pergas 216, 222
skultas 216
strugas 216
vytinė 216—221, 223
Laivyba 54, 455—456
Laivybos kanalai 455
Latviai 50, 448

Lažas 59, 97—98, 103, 105—106, 117—118, 124—125, 127, 174, 183, 189—190, 195—197, 199, 201, 252, 254—259, 261—263, 265, 267—278, 284—285, 296, 306, 328
Lažinė tarnyba 104, 107, 109, 113, 142
Lažinės dienos 252, 254, 257, 261—262, 264—266, 328—329, 338, 354, 361—363, 380—381, 384, 460—461, 472—473, 487
Lažininkas 102, 107
Lažinio darbo normos 359, 368—369, 372, 443, 461, 471—472
Lažo knygelės 356, 362
Leidėjai (knygų) 283
Lengvatos valstiečiams 326
Lydimas 176, 178, 365
Liejyklos — žr. įmonės
Lietuvių kalba 164—165, 167, 245, 247
Lietuvių kalbos gramatika 525
Ligoninės kaimo 505
— miesto 454
— valstiečių 446
Ligos — žr. epidemija
Linai 269, 297, 340—341, 360, 369, 431, 433, 444, 530
— duokliniai 252—254, 259, 284, 362—363, 369
— prekiniai 269, 276, 369, 372, 391, 431—432, 530
— sėmenys 433—434, 444, 530—531
Literatas 289, 528
Literatūra 521, 525
Liustracijos 465, 471
— dvarininkų dvarų 461
— inventoriai 374—377, 381—382, 450—451, 460, 466
— komitetai 475
— valstybinių turtų 458—459
— valstiečių ūkių 505—506
Lobiai (turtas) 76
Lotynų kalba 524

Magazinas — iš valstiečių pyliavų sudarytos grūdų atsargos — 269, 331, 351, 353, 355—356, 364—365, 369, 372, 380—383, 423, 440, 441, 461—462, 479, 481, 483, 496, 504, 510—511, 518
Magazino inspektorius 369, 371—372
Magistratas (miesto) 287—289, 291, 295, 298, 300—302, 304—305, 332, 345
MAISTAS 64, 403, 416, 433, 435, 440, 478, 488, 491—492, 513
  alyva valgomoji 338, 393
  alyvų vaisiai 338
  austrės 338
  bėralinė duona 521, 531
  grybai 340
  gručė 340
  kava 338
  kisielius 340
  kruopos perlinės 338
  makaronai 338
  medus 22
  ryžiai 338
  sardelės 338
  sūris žemaitiškas 200
  šiupinys 340
Maitinimo komitetai nederliaus metais 438—439
Malkos 255, 264, 269, 283, 347, 362, 368
Malūnas 58, 68, 269, 296, 301, 354, 364, 390, 401, 446
Malūnininkas 122, 195
Malūno nuoma 361
— užtvanka 297, 363
Manufaktūra — žr. įmonė
Maras 249, 262—263, 276, 288
Maršalka 254, 318, 320
— konfederacijos 282
— pavieto 348
— seimo 282, 297, 312
— tribunolo 284, 317
Masonai 407, 410
MATAS 269, 290
  akmuo 254
  gorčius lietuviškas 275
  gorčius valdiškas 475
  ketvirtainis 440
  ketvirtis 256, 440, 475
  lakštas 67
  pūras 475, 510
  uolektis 269, 289
Matininkas 283, 301, 349, 401
Medicinos gydytojas 363, 403, 412, 523
— felčeris 401, 446, 523
— chirurgas 363, 401
Mednyčia — indas — 193
Medvilnė 394—395
Medžioklė 58, 65, 68
Menas 402, 522
Mėnesinė nelaisvajai šeimynai 101, 107, 182
Mėsinė 149—150
Mėsininkas 149
Mezliava — valstiečių sudedami pinigai už duoklinius gyvulius — 98, 102, 107, 122—123, 255
Midus 22, 28, 124, 223
Miestai apskrities 449—450
— gubernijos 479
— privatūs 388—389, 449
— valstybiniai 388—389
Miesto burmistras 146—147, 149—150
— daržai 303
— ganyklos 451
— kanceliarija 282
— kasa 302—303
— lėšų eikvojimas 293
— patricijus 289—290
— policija 387
— prezidentas 329, 296, 525
— priemiesčiai 289, 298
— raštinė 302
— sargyba 406
— sienos vartai Vilniuje 288, 291, 299, 303, 317, 406
— suolininkas 147
— tarėjas 288—298, 301
— teisės 298, 304, 366
— teismas 387
Miestelėnai 296—297, 306—307
Miestelis 434, 449, 525
— dvarininko 449
Miestiečių bendruomenė 294—295, 302, 304, 315, 481

Miestietis 269, 274, 279, 287, 289—290, 301—302, 305, 308, 332, 393, 521
Milicija dvarų 396
Mistras — mokytojas — 164
Miškas laivams statyti 391
Miško medžiaga 365
Miškų kenkėjai (šilkaverpis vienuolis) 440
— priežiūra 269
— savavališkas kirtimas 431
— sienos 347
— ūkis 433
Mokestininkas 174, 177
MOKESTIS 100, 102, 104—106, 108, 110, 114—118, 121, 127, 131, 133, 135, 143—144, 148, 151—153, 164, 169, 172, 174—178, 183, 190, 203, 230—231, 235—236, 238, 240, 242
bažnytinis 68
dvarų 439
gėralų 164, 297
gynybai ir visuotiniams reikalams 163
hiberna 270, 301
įrašomasis 177
karčiamininko 100
kareiviškas 284
karinis 169
katilinis 302
kelminis 525
kelionių 381
kelto 451
kvarta 200, 280, 360
laisvųjų žmonių 482—483
mėsininkų 105
metinis 149
miestų 451
neteisingas, nuodėmingas 110
padūmė 255, 266, 284, 299, 302, 306
pavartinis 299, 302
piniginis 128
rekrūtinis 363—364
teisminis 157
tijūnui ir vietininkui 118
tilto 184
vaivadai ir jo urėdininkams 110, 121
valdovinis, valdovui 111, 114, 118, 124—126, 143
valstybės sienų apsaugai 240
nuo žagrių 104—105, 108, 113, 115, 119, 128
Mokykla 164—165, 240, 242—244, 336, 339, 401, 409—410, 404, 523, 527
— apskrities 526
— kaimo 505
— kolegija (vidurinė mokykla) 239, 241—242
— liaudies 504
— miestų 454
— namų 444
— parapijos 498
— valstybinė 444
Mokyklos direktorius 339
Mokyklos prefektas 366
Mokytojas 165, 242, 244, 401, 408—409, 534
Mokslas 366, 522
Moksleivis 339, 409, 523—524, 527
Mokslininkas 283
Mokslo laipsniai 522
Moterų darbai 199
Mugės 281, 298, 390, 455
Muitas 95, 289, 298—299, 305, 390
Muitinė 299, 413, 415, 418, 430, 485, 494
Muitinių sargybiniai 322, 325
— užtvaros 322
Muitų rinkėjai 20
Muziejus (matematikos) 336
MUZIKANTAS 166, 293, 294, 401
būgninninkas 294
citrininkas 166
dūdorius 294
trimitininkas 166, 332, 408
vargonininkas 401
MUZIKOS INSTRUMENTAI
cimbolai 342
citra 166
fortepijonas 390
smuikas 342
trimitas 237, 241
vamzdis 342
vargonai 390
Mužikai 125, 140
— prasti 113—114
— neišeiviniai, kaimynai 121

Naujovės (valstiečių prievolėms) 98, 101, 104, 108, 110, 115, 119—121, 124, 126, 162
Nederlius 439—440, 448
Nepriemokos 135, 268, 280, 351, 362, 377, 382, 504
— bažnytinių valstiečių 431, 463
— kampininkų 462
— laisvųjų žmonių 482
— miestiečių 431
— privačių dvarų valstiečių 431, 443, 462, 503, 512
— valstybinių mokesčių 438, 439, 462
— valstybinių valstiečių 436, 458, 461, 496
Nuomos sutartys 357, 361, 385, 518
Nuotaikos bajorų 482
— carinių valdininkų 485
— dvarininkų 470, 502
— gyventojų 431, 485, 486, 491—493
— svetimšalių 492
— šlėktų 493
— valstiečių 485, 492, 507

Ordinarija — dvaro šeimynos atlyginimas natūra — 263, 268, 313, 364, 435
Organizacijos (slaptos) 409

PADARGAI 200, 357, 360—361, 366, 432, 436, 440, 448
akėčios 251, 357, 360, 432, 437
arklas 251, 257, 360, 432
arpas 432, 437
dalgis 251, 432, 477, 530
kaimiški 168
kirvis 472
kuliamoji mašina 432, 437, 461
noragas 200, 357
piautuvas 108, 437, 472, 530
plūgas 437, 447
rulys 432

spragilas 432
volas 358, 432
žagrė 436—437, 529
Pagonybė 92
Pagonys 23, 27, 29, 36, 77—79, 81, 170, 245
Pagoniški papročiai 22—23, 26, 28, 44, 54, 247
Palivarkas 434, 444, 446, 474, 479—480, 525
Papristovis 125
Paprotys senas, senovinis 98, 121, 183, 204, 207
Pardavimas dukters 109
Parduotuvė žr. — krautuvė
Pasas — žr. valstiečio pasas
Pasėdis — valdovo arba jo vietininko viešėjimas valsčiuje renkant duokles (stacijas) — 59, 104—105, 111, 118—120, 130—131, 200
Pasėliai 127, 260, 264, 354, 358, 360—361, 370, 488, 491
Pasidavimas į baudžiavą 109, 126, 181, 187, 264
Pasienio sargyba 483—488, 512
Pastotė — žr. prievolė vykti į kelionę
Pašalpos valstiečiams 486
Pašaras 364, 391, 403, 433—434, 440
— šienas 434, 471
PAŠARINĖS ŽOLĖS 431—432, 460, 487
dobilai 447
kežys 432
motiejukai 447
Paštas 301, 363, 389, 401
Paukštidė 284
Pavarymai (gvoltai) — valstiečių ir jų darbingų šeimos narių išvarymas į skubius dvaro darbus — 59, 174, 183, 189, 252, 257—258, 261—263, 265—267, 274, 296—297, 306, 354, 381
Pelenininkas — 150
Pentininiai — kirvio rinkliava — 102
Perkolos žuvims gaudyti 58
Permokėjimas 373, 376
Pieninininkai 302
Pieninininkystė 390, 433, 448
Piktžolės 358
Piliakalnis 92
Pilies gynimas 38, 52
— priešpilis 31—32, 38, 78—79
— viršininkas 85—86
Pilyponai iš Rusijos atsikėlę sentikiai — 444, 449
Pilis 21, 30, 36, 46—48, 50—54, 57—59, 69—70, 72, 75—78, 80—81, 85—92, 250, 318
PINIGAI 253, 255—256, 363
auksinas lenkiškas 186, 195, 260, 299
auksinas lietuviškas 260
auksinas olandiškas 268
auksinas raudonasis 199
auksiniai 269
dukatas 269
— vengriškas 239
florinas 72
grašis 260
— lietuviškas 253—254, 299
ilgasis (100 grašių) 59, 100, 140, 173—174
kapa (lietuviška) 258
muštas taleris 262, 299
ostas 199
pusrublis (50 grašių) 141
šeštokas 266
šilingas 299
šilingėlis 261
škudas (aukso) 239
taleris 199—201, 238, 270
timpa 266, 299
Pinigai činšo, činšiniai 104, 107—108, 113—114, 131, 175
— kaladiniai 102
— karčiaminiai, smuklių 102, 128
— kiaunių 110
— kluoniniai 175
— lažiniai 174
— linų 105
— malkiniai 107
— mokesčių 125—126
— pasėdiniai 110
— pentininiai 107
— prekyvietės 105
— priedėkliniai 107
— seikėjimo 105
— šieno 110
— tinklų 105, 183
— imti už druską 101
— — už mezliavas 107
— — už prievoles 104
— mokėti už dėklinį šieną 107
— — už šieną ir avižas 174
— — už vištas ir kiaušinius 107
Pirkliai 64, 66—67, 90, 92, 95, 288—291, 295, 299, 302—304, 390, 401, 528, 531
Pirklių birža 531
Policija 351, 413, 423
— karinė apskrityse 465
— miestinė 485
— tėvoninė 499, 501, 504, 506
— zemskinė 348, 358, 429, 445—446, 480, 482—483, 485—486, 507
— žandarmerija 396—397
— žemės 352, 356, 378, 385
— žemininkų 28
Policijos penkiašimtininkas 486, 495, 517
— priemonės 416
Popieriaus dirbtuvė, malūnas 146, 210, 389, 391—392
Popiežius 42—45, 47
Prakeikimas 312—313
PREKĖS 274, 287, 299, 305, 384, 531
aliejus 453
arakas 337
arbata 453
arkliai 64
cigarai 456
cinas 278
citrinos 338
cukraus melasa 338
cukrus 293, 338, 453

dažai 454
degtukai 532
druska 67, 75, 269, 276, 283—284, 455
fajansas 454
galvijai 64
geležis 269, 390, 530
grybai 390
grūdai 63—64, 348, 360, 455, 462
importuojamos prekės 455
kailiai 390
— bebrų 30
— kiaunių 25, 30
— voverių 30
kanapės 455
ketus 454
kilimai 454
kolonijinės 455
lakas 390
linai 455
malkos 390, 454—455
manufaktūrinės 455
medikamentai 454
medus 64, 390
medvilnė 454
mėsa 390
muilas 390
muškato žiedai 337
odos 390, 393
ožkos 64
prieskoniai 268, 293
cinamonas 337
pipirai 293, 337
puodai 390
razinos 338
sieros rūgštis 383
skarda 391
staltiesės 391
statybinė miško medžiaga 454—455
stiklas 391, 454
sūris 453
šafranas 293
šampanas 337
šilkas 454
tabakas 454
trikotažas 454
užsienio vynas 453
varis 278
vaškas 30, 337
vynas 268, 337
žemės ūkio produktai 438, 449
žvakės 337, 391
Prekyba 33, 60, 63—67, 83, 290, 304—305, 347—348, 453—455, 472, 494, 504
Prekymečiai 389, 429
Prieglauda prie bažnyčios (špitolė) 286, 289—290, 302—303
— kaime 505
Priesaika 45—47, 73, 270, 275, 322, 333, 346, 411—412, 416, 424
PRIESKONIAI
gvazdikėliai 388
imbieras 337
migdolai 338
žr. dar prieskoniai žodyje Prekės
PRIEVOLĖ
Prievolė avis kirpti 267
— baudžiavinė 127
— činšinė 199
— duoti berną į dvarą 513
— duoti butus kariuomenei 429
— duoti tinklą žuvims gaudyti 254, 269, 284
— durpes gaminti 368
— dvaro daržus apsėti 296—297, 300
— dvaro daržus ravėti 264, 284, 296—297, 300
— ganyti ir prižiūrėti gyvulius 252, 472
— gurbus ruošti 98
— javus ir šieną vežti 498
— javus piauti 296—297, 300
— javus sėti 268, 297
— krosnis kūrenti 265, 268
— kruopas malti 296—297
— kulti dvaro javus 254—256, 265, 267, 432, 437, 494, 498
— maišus duoti 263, 283, 385
— medžioklėje dalyvauti 296, 297, 467
— mėšlą vežti 252, 269
— miško medžiagą vežti 255, 264, 267, 443—444, 446, 497, 512, 517
— pilis statyti 5, 57, 59, 69
— plauti dvaro kambarius 296—297
— piniginė 101
— pusė medaus duoti 189
— skalbti dvare 296—297
— šieną piauti 254, 268, 296, 466
— šieną vežti 268
— šunis šerti 255
— trobesius statyti 254, 363, 443, 446, 461, 472, 490, 505—506, 516
— užtvankas taisyti 301
— vaišinti valdovą, laikytoją 101—102, 115, 120, 200
— verpti dvarui 252, 258, 263—269, 472
— vežioti žuvis ir tinklą 296, 297
— vežti javus ir šieną 498
— vykti į kelionę dvarininko reikalais (pastotės) 102, 106, 107, 115, 120, 125—126, 133, 183, 184, 189, 193—194, 199—201, 251, 253, 255—257, 261—269, 283—284, 296—297, 357, 360—361, 363, 381, 429—430, 443—444, 466—467, 472, 490, 494, 505
— žagres duoti 200
— žambių duoti 129
Prievolės baudžiavinės 435, 458, 468, 469—470, 481, 489—490, 500—501, 503, 505—507, 515—517
— valstybinės 435, 468, 473, 498, 500, 503, 516
— visuomeninės (zemskinės) 429, 458, 462, 500, 503, 516
Prievolininkas, prievolinis žmogus 104, 107, 117, 123, 130—131, 140—141, 163, 174, 177, 183—184
Procentai už skolą 359, 369, 372

Propinacija 304, 384
Prorėžiai 503, 506
Prūsai 23—24, 27, 37, 42—44, 50, 62, 357

Ragana 178
Raganavimas 243
Raganų tardymas 333—335, 338—339
Raitininkai 104, 106—107, 117, 138, 140, 163; žr. bajoras kelio
Raktininkai — prievaizdos — 102, 111—112, 140
Raštas amžino valstiečių pardavimo 259
— apsaugomasis 280
— įspėjamasis 255, 279—280, 283, 285, 307—308
— nuosavybės 278
— paskolų 278
— viešas 253, 277
Raštininkas didžiojo kunigaikščio 61
— dvaro 361, 400
— lauko 319
— miesto 301—304
— pilies teismo 317
— raktvaičio 429, 430—431
— svarstyklių 290
— valsčiaus teismo 370
— žemės teismo 288, 317—318
Rekrūtai 330—332, 347, 351—352, 356, 358, 368, 375, 383, 386, 412—414, 419, 422, 424, 459, 467, 476—479, 481, 483, 498, 502—505, 511
Rekvizicijos 422
Rikūnė — ūkio šeimininkė — 175—176
Rinka vidaus 348
— žuvų 294
Rinkliava 148, 183, 235, 242
— iš valstiečių 100, 102, 105, 118—119, 133, 173.
— gėralų nuo karčiamų 105
— javų 283, 462
— karo 111
— kunigų 170
— maisto dalykų ir grūdų 193
— miesto 294, 301—304
— neteisėta 255
— netiesioginė 431
— pinigų 283
— plukdymo 169
— prekyviečių 364, 390, 429
— seiminė 303
— teismo 173
— tilto 169, 206
— vykdymo 124
— zemskinė 486
Rinkliavų ėmėjai 183
Rotušė 289, 293—295, 299, 303, 345, 361
Rūdininkas 121

Saikas 115
— vienodas 175
Saikai — pyliavos 119, 133
Samdininkai 167, 247
Samdomasis darbas 129, 175, 198, 261, 263, 265, 329, 347, 355, 363, 368, 381, 392—394, 400, 416, 439, 447—448, 470—473, 489
Sąmokslas 69—70, 282, 288, 315, 426
Sargybos dvaro 125, 183, 193, 199, 252—254, 257, 259, 262—263, 256—268, 284, 296—297, 338, 354, 364, 369, 384, 428, 446, 466, 472, 492, 506
— didžiosios ir mažosios 183
— kaimo 428
— kaimų magazinų 446
— miesto 288, 303
— moterų darbams 199, 201
— pasienio 483, 486, 512
Savavaliavimas 284
— dvarininkų 273, 278, 297, 355, 431, 473, 474, 475, 478—479, 488, 494, 510, 512, 517—518, 520
— magistrato 304
— valdininkų 467—469, 526
Seimas Žeč-Pospolitos 297—298, 300, 304—305, 312, 317—318, 398
— elekcinis 312
— grabnyčių 313
— karūnavimo 312
— konvokacinis 312
— revoliucinis (ketverių metų) 344
Seimelis 276, 313—314, 317—318, 320, 323
— aukščiausias, vyriausiasis 235, 236
Seimo deputatas 276—277, 283, 314, 424
Sėjomaina 448
— daugialaukė 431, 447
— dirvoninė 459
— trilaukė 431, 444, 459
Senatas 345, 385, 522
Senatoriai 297, 302, 313
Servitutai 443—444, 446—447, 460, 469, 472, 475, 481, 490, 495, 508
Sidabras 21—22, 25, 30—31, 44, 59, 278, 455
Sidabrinė 59, 129, 133, 144, 163, 182, 183, 203
Sieliai 285
Skėriai 262
Skietas 130
Skriaudos (valstiečių) 98, 104, 116—120, 177, 197, 200—201
Smuklė (karčiama) 59—60, 128, 145, 164, 169, 266, 269—270, 297, 300, 302, 304, 314—315, 354, 357, 359, 369, 371, 384, 390, 401, 412—413, 435—436, 444, 446, 487
— laisva 164
— midaus ir alaus 164
Smuklininkai (karčiamininkai) 95, 100, 129, 179, 390, 400—401, 406, 506
Sodai dvaro 433
— miestuose 58
Sodybos (valstiečių) 267, 280, 283—284, 296, 302, 306, 360, 363, 365, 433, 442, 479—480, 501, 520
Sodininkai 400, 506
Sodininkystė 434, 439
Spaustuvė 301, 402, 522
Spauda 418
Spiža (mityba) 98
Stacija — valdovo ar dvarininko aprūpinimas maistu — 101—102, 105—106, 113, 117—118, 121, 133, 173—174, 183—184, 192—193, 199, 201, 206

STACIJOS (mezliavos, mitybos, pasėdžio) DALYKAI 61, 249
aguonos 193
alus 106, 108
apyniai 193
avinas 106—107, 113, 120, 174, 193
avižos 106, 108, 120, 193
druska 193
duonos kepalas 106, 108
gaidys 106—108, 113, 120
grikiai 193
jautis 106
kanapės 193
kiaulė 193
kiaunės kailiukas 120
kiaušiniai 107, 113, 174, 193
kviečiai 193
medus 106, 120, 193
miežiai 193
paršas 102, 106—107, 122—123
pinigai svogūnams, daržovėms, actui, prieskoniams, žuvims 193
rugiai 193
sūris 193
sviestas 193
šienas 106, 108, 193
šimpis mėsos 120
telyčia 102, 106—107, 113, 122—123, 174, 193
viščiukas 174
višta 120, 193
žąsis 106, 108, 193
žirniai 193
Statinė (saikas) 256, 284
— Kauno 255
— silkinė 257
STATYBINĖS MEDŽIAGOS
akmenys 287
čerpės 363
gontai 294
kalkės 269, 284, 287, 363, 392—393
lentos 269
malksnos (skiedros) stogams dengti 281, 382, 394
plytos 269, 287, 303, 363
Stiklas 151—152
Stiklinės 151—152
Stiklo ūta, dirbtuvė 151—152
Sūduviai 19, 42, 50
Sukilėliai 46, 86, 277, 279, 306, 325, 422—423, 425, 427, 444
Sukilimas 50, 66, 277—278, 322, 414, 416, 423, 429, 483—484
Surašomieji (pinigai) 183
Sutartys dvarininkų su valstiečiais 268, 321, 354, 475—476, 478, 481—483, 496, 507
Svarstyklės viešam naudojimui 289, 302
Svarstyklių tvarkytojas 288

Šarvarkas — valstiečių varymas į kelių taisymo, tvorų tvėrimo, trobesių statymo ir panašius darbus — 269, 296—297, 354, 363, 368, 384, 444
Šauliai miško saugotojai — 315, 318, 324, 327
Šeima 24, 57, 59, 68, 264
Šeimyna 168
— namų (samdininkai) 243, 247
— nelaisvoji 101, 103, 107—108, 122—123, 151, 158, 182, 185
— šeimynos išvedimas 150
— valstiečio 124—126
Šeimyna — žr. dvaro šeimyna
Šeimynykščiai 194
— dvaro 184
— nelaisvi 184
— nuosavi 186
— (valstiečio) 243
Šeimynykščio išvogimas 184
Šiltadaržiai 433
Šiltnamiai 433
Šiparis — laivo viršininkas — 150
Špitolė — žr. prieglauda
Šventadienių niekinimas 338
Švietimas 283, 526

Tabakas 434
Talka — valstiečių prievolė dvaro duona, dvaro maistu — 100, 107, 130, 174, 177, 183, 300, 371
Tarnyba bajoriška 113
— dvarų 127
— kalvio 123, (130)
— karo 107, 204
— kelio 98
— (lažinė) 109
— prievolinė 107, 109, 142
— vaitininkų 138
— žemės (karinė) 99, 136—138, 142, 234
Tarnyba žmonių — valstiečių prievolių vienetas — 99, 105—106, 113—114, 122—123, 128, 130—131, 135, 164
— — pilnoji 129
Tautinė gvardija 324, 396, 406
Teatrai 402
Teisė amžino paveldėjimo 253
— dvasiška 275
— magdeburginė 289
— pasaulietiška 275
— valstiečių 285
— viešoji 271, 274
Teisėjas 298, 333, 345, 358, 524
— apskrityje 57
— kaštelionijoje 57
— valsčiaus teismo 370
— valsčiuje 57
Teisėjų rinkimas 499
Teismas 62, 273, 275, 345, 366, 370
— asesorinis 273, 283, 299, 305, 307
— baudžiamasis 323, 329, 417
— didžiojo kunigaikščio 59, 273, 620
— fisko 314
— karo 410, 427—428
— karo lauko 426—427
— komisorių 270, 274
— konsistorijos 300
— magistrato 305, 346
— pavieto 345
— pilies 271, 277, 279, 282, 300, 318, 345, 351

— seniūnijos 505
— urėdninkų 59
— valdovo 273
— valsčiaus 356, 371—372, 498, 501
— zemskinis 467, 482, 488, 491
— žemininkų 252, 282, 345, 350, 355, 374, 386—387, 412, 474, 478—479
— žemės 252, 282, 345, 350, 355, 374, 383, 386—387, 412, 475, 479—480
— instigatorius 298, 300, 311
Teismo išlaidos 366
— posėdininkas 356, 405
— protokolų knyga 370
— šaukimas 273
— terminas 275
— vykdytojas 249
Telegrafas 528
Tėvonija (valstiečio) 104, 127
Tėvoninis kaimietis 133
— nuosavas (žmogus) 181
— (valstietis, valstiečio sūnus) 127, 181, 191
— žmogus 111, 185
Tiltas 53, 59, 286—287, 319
Tiltininkas 287, 307
Tilto pajamos 290
— rinkliava 286
— statymas 59, 297
— taisymas 296, 301, 354, 363, 369
Titnagas ugniai 340
Totorių belaisviai 185
— kariuomenė 346
Totorius 72, 117, 122, 159, 169, 213—214, 238, 314
— valdovinis 121
Trąšos 179, 258, 263, 358, 373, 391, 432—433, 439, 444—445, 447—448, 475, 530
Tribunolas iždo 314
— vyriausiasis 294, 298, 313, 318—320, 345, 366
TROBESIAI
daržinė, arba tvartas 179
diendaržis galvijams 179
jauja 175, 179, 241, 432
klėtis 111, 279
klojimas 175, 268
kluonas 174—175
namas galvijams 179
pirtis 28, 522
svirnas 124
šeimyninė 123
tvartas 194, 179
ūkiški 269, 281, 284, 361, 373, 384, 444, 488, 517
valstiečių gyvenamasis namas 127, 177, 197, 260, 269, 281, 284, 285, 339, 430, 444—445, 489, 495, 500, 512, 523, 531—532
Turgavietė 275, 289
Turgus 274, 276, 287, 289
Turto konfiskavimas 310, 331, 412
Tuštynė — valstiečių apleista dirbama žemė — 95, 104, 117, 127, 178, 201, 266, 268—269, 355, 359, 365, 372
Tvarkomosios komisijos 323, 328—329
Tvenkiniai 58, 68, 269
Unitai 418
Universitetas (Akademija) 241—242, 398, 407, 409, 429, 452, 521—522, 524—525
Universiteto agronomijos institutas 452
— astronomai 337
— astronomijos observatorija 336—337
— dekanas 322
— fakultetas 521, 526
— iždas 522
— profesorius 521—524
— rektorius 522
— studentai 315, 407—408
— taryba 522
— teismas 322
Uostas 305, 493
Užgėrimas statine javų 201
Užtvaros iš nukirstų medžių su apgenėtomis šakomis sodyboms ir laukams apsaugoti 76
Užtvarų sargyba 98
Užusieniai (užribiai) — kaimo žemės pakraščiuose esantieji bendrame valdyme rėžiais neišdalinti ir valakais neišmatuoti sklypai — 198—199, 296—297, 360, 382, 434, 459, 503, 506

Vaistinė 363, 522
Vaistininkas (provizorius) 286, 302, 402
Vaitas kaimo 171—175, 177—178, 192—196, 198, 201, 243, 247, 249, 267—268, 273—274, 278—279, 355, 358, 365, 369—372, 378—379, 474—484
— kryžiuočių 51, 54, 62—64
— miesto 56, 288, 293, 300
— rakto 356, 358, 412, 429—432
pavaitis 365
Valakas apgyventas 258
— činšinis 252—253
— lažinis 252—253, 258—259, 296
— priimtinis — valstiečio iš dvarų nuomojama žemė — 255—256, 258—259, 266, 269, 306
— sodybinis (sėdimasis) — žemė, prie kurios valstietis pritvirtintas ir už ją privalo atlikti baudžiavines prievoles — 252, 254, 256, 259, 267, 269, 306, 363
— tuščias 174, 177—178, 189, 193, 196—197, 254, 296
Valdininkai ypatingiems reikalams 465, 478, 486, 495
Valdinys 251, 282
— tėvoninis 260, 264
Valkata (elgeta) 284, 302, 500
Valkatos bilietas 348
Valkatų gaudymas 428—429
Valsčiaus sueiga 355
Valsčius 57, 60, 65
— (valstiečiai) — 101, 108, 111—112, 115, 125, 193, 194
VALSTIEČIAI
Valstiečiai ateiviai 256, 260
— bajorų 65—66, 69
— bažnytiniai 59—60, 67, 264, 462—463, 465, 484
— bežemiai 469

— činšininkai 61, 296, 362, 442—444, 446
— dreviniinkai 107, 140
— druskininkai 101, 148
— duoklininkai 97, 102, 133, 135
— įkurdintieji 357
— kampininkai 372, 430, 439, 443, 459—462, 466, 469, 492
— laisvieji 61—62, 276
— lažininkai 269, 296, 362
— nesėslūs 276
— prievolininkai 458, 460, 468—469, 489—490, 492, 502
— pusprievolininkiai 458—468, 489—490
— tėvoniniai 256
— valstybiniai 273, 357, 359, 374, 378, 480, 481, 484, 496, 523
Valstiečio globa 321, 328, 371, 399, 438—439.
— iškeldinimas, pavarymas 189, 198, 243, 430, 435, 467, 474, 504, 507, 512, 516,
— kiemas 59, 263, 330, 357, 360, 362, 371, 380—381, 404, 444—445, 465—466, 472—473, 501, 503, 511, 525
— kilnojimosi teisė 504—506
— pasas — dvarininko duotas leidimas baudžiauninkui išeiti uždarbiauti — 325, 356, 368, 427
— prasiskolinimas dvarininkui 256, 264, 434—435, 439, 446, 448, 459, 506
— šeima 284, 355, 370—371, 440, 444—445, 459, 469, 471, 482, 487—488, 504
Valstiečių kasa 363—365, 369, 372, 384
— kurstytojai 63—64, 349, 417, 458, 465, 474—477, 480, 485, 488, 495, 500, 507, 509—511, 514—517, 519—520
— pabėgimai 64, 96, 104, 109, 113, 119, 121, 124, 127—128, 151, 178—180, 187, 255, 261, 264, 276—277, 350—351, 353, 368, 405, 436, 467, 493, 518—519
— pasipriešinimas 46, 108—112, 116—118, 124—126, 128, 172, 185, 188, 191—192, 194—198, 201, 261, 264, 270, 273—275, 277—280, 282—283, 285—286, 306, 312, 320, 322, 324, 328—331, 348—350, 376, 381, 411—413, 416—417, 425, 427, 429—430, 436, 458, 464—468, 474, 476—477, 479, 484—489, 491, 493—496, 507—517, 519
— skolos 328, 446, 496
— skundai 65, 255, 270, 273, 306—307, 350, 359, 373, 375—377, 379, 382, 417, 429—430, 458, 466—468, 474, 478—480, 487, 489, 484—485, 508, 510—518, 520
— tardymas 430—431, 474, 477, 480, 486, 491, 494, 511—514
— turto aprašymas 430
— — grobimas 255, 512, 517—518
— — išpardavimas 430, 478
— — pardavimas 437—438
Valstininkas 124—127, 153—154, 174
Vandentiekis Vilniaus mieste 288—289
Varžytynės išnuomojant dvarus 359, 384—385
— parduodant valstiečių turtą 430
Vaškas — svaras 189
Veldamas — didžiojo kunigaikščio atiduotas bajorui valstietis — 138, 181, tėviškinis 129
Velykinė — duoklė kunigams — 199—200, 293, 301
Vergas 22, 28, 33, 65, 70, 133, 151, 160, 169
Verslai miestiečių 454
— valstiečių 354, 429, 430, 454
Verslų laisvė 83, 384
Vienkiemis (viensėdis) 400, 434, 437, 439, 459, 501, 503, 506
VIENUOLIAI 313, 315, 523
bernardinai 313, 318, 521
dominikonai 32, 313, 389, 394, 523
jėzuitai 313, 523
karmelitai 389, 394, 527
kamenduliai 264
pijorai 301, 526
pranciškonai 39, 58, 313
Vienuolynas 59, 295, 293, 303, 313, 345, 401, 409
Vienuolyno viršininkas (abatas) 333, 401—402
Viešbutis 402
Viešieji darbai 329, 416
Vieškelis 286, 344, 358, 429
Viršaitis (dvaro) 464—465, 467—468
— (kaimo) 465, 468
Viržiai 294
Vitingas 84

Žaizdų apžiūrėjimas 272, 275
Žardas 283
Žemaičiai 49—50, 61—62, 85—86, 91
Žemdirbystė 19, 263, 296, 357, 360, 366, 370, 373, 386, 432—433, 439, 444, 446—448, 470, 503
ŽEMĖ
žemė ariamoji 257—258, 268, 360, 433—434, 446—447
— bažnytinė 59, 67—68
— činšinė 382
— dvaro 329, 441, 446, 498, 500—501, 503
— katedros 45
— kumečių 446
— kunigų 355
— laisva 276
— palivarko 359—360, 443
— pirklių 481
— pridėtinė 128
— skirtinė 502—503, 505—507, 510, 513
— sodybinė 266, 384, 443—444, 446—447, 460, 469, 475, 499—500, 502—505
— tuščia 95,100—101, 104—105, 108, 113, 119, 127, 135, 164, 272, 276, 354, 356
— valstiečio 127—128, 283, 354, 357, 359, 438, 441, 444, 446, 449, 459, 460, 469, 473, 479—480, 489—490, 494, 499, 501, 507
— valstybinė 260, 355, 359, 384, 474
— valstybinė (atsarginė) 460, 462
— vyskupo 45, 47, 58—59

Žemėje įkurdinti 181
Žemės išpirkimas 304, 500—501, 506
— nuomojimas 497
— nuosavybė 328
— savininkas 301, 328
Žemėpatis — lietuvių mitologinė būtybė — 167, 245
Žemgaliai 41
Žemiai (sembai) lietuvių gentis 21—22, 24, 49—50
Žemininkas — smulkus žemės savininkas, bajoras (valdovinis) — 102, 112, 128, 139, 163, 175, 180, 186—187 197—198, 200, 229
— (pono) 189
Žydas 153, 194, 218
Žirgas 22—23, 28—29, 41, 54, 56, 64
Žirgininkas 102
Žirgų šėrikas 102
Žirgynas 446
Žmogus ateivis 123
— bepasis 356
— činšinis 104
— duoklinis 99
— dvaro 278, 327
— inventorinis 266
— išeivinis 121, 181, 186
— — laisvas 126, 184
— kelio 99, 113, 140, 163
— laisvas 33, 85, 250—251, 264, 286, 289, 305, 387, 443, 448, 474—476, 480—483, 487, 496, 502, 517
— neišeivinis 151
— nelaisvasis 140
— nesėslus 430
— paprastas 114, 138, 141—142, 169, 183
— tarnybinis 310
— tėvoninis 111, 151, 179—180, 184, 266
Žmogžudystės 51—53, 55—56, 66—67, 275, 279
Žmonių išvedimas, išvogimas 158, 184
Žūklavimas 105
Žuvys 291, 347, 529
Žuvynai 68
Žvejys 107—108, 122, 126, 286—287, 302

CHRONOLOGINIS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
Apie 98 m.	Tacito pasakojimas apie aisčių papročius bei gyvenimo būdą	1	19
II a. vidurys	Pirmas galindų ir sūduvių paminėjimas	2	19
Tarp 523 ir 526 m.	Teodorīko laiškas aisčiams dėl santykių palaikymo	3	19
Apie 887—901 m.	Keliauninkas Vulfstanas apie aisčių visuomenės klasinį pasiskirstymą	5	22
IX—XI a.	Žemiai ir kuršiai kovoja prieš skandinaviškuosius grobikus	4	21
999—1009 m.	Prūsų bei pietinių lietuvių gyvenimo būdo pasireiškimas susitikime bei santykiuose su pirmaisiais katalikų tikybininkais (misinjnkais)	6	23
1075 m.	Arkivyskupas Adomas Bremenietis apie žemių arba prūsų būdą bei jų prekybinius santykius su vakariniais slavais ir skandinavais	7	24
X—XII a.	Pirmosios rusų rašytinės žinios apie lietuvius	8	25
XII a.	Lenkijos feodalai bando pavergti getus (lietuvius)	9	26
1185—1201 m.	Bendra lietuvių ir rusų kova su popiežiškosios-vokiškosios agresijos vykdytojais Livonijoje	10	27
Apie XIII a.	Prūsų papročiai ir tikyba	11	28
1206 m.	Visoje Lietuvoje telkiama kariuomenė	25	33
1208 m.	Livonijos vyskupo, ordino bei jų talkininkų pralaimėjimas Lietuvoje	42	41
1212 m.	Lietuva daro santarvę su Novgorodu	26	34
1214 m.	Lietuviai kovoja prieš Livonijos vyskupo ir ordino karius Koknezės apylinkėse	43	41
1216 m.	Lietuviai, rusai ir estai bendromis jėgomis mėgina išvyti Livonijos vyskupą ir ordiną iš Pabaltijo	44	41
1219 m.	Lietuvos žymiausių feodalų sudaryta taikos sutartis su Galičo-Volynės kunigaikščiais	27	34

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1229 m.	Alsių apylinkėje Kalavijuočių ordino kariai pagrobė iš lietuvių daug žirgų	12	29
1236 m.	Livonijos vyskupo, ordino ir jų talkininkų *pralaimėjimas ties Saule*	45	42
1243 m.	Lietuviai, remiami Pomeranijos kunigaikščio, kovoja prieš kryžiuočius bei jų talkininkus Chelmo apylinkėse	46	42
1245 m. vasario 1 d.	Popiežius, teikdamas nuodėmių atleidimą, ragina Kryžiuočių ordiną kovoti prieš lietuvius ir jų sąjungininkus	47	43
1245 m. vasario 1 d.	Popiežius ragina Gniezno arkivyskupą ekskomunikuoti bei su pasauline kariuomene parblokšti Sventopolką, jei tas neatsisakys nuo sąjungos su lietuviais prieš Kryžiuočių ordiną	48	43
Apie 1246—1263 m.	Mindaugas — visos Lietuvos valdovas	28	34
1248 m.	Kovose žūva jotvingių kunigaikščiai	13	29
1250—1251 m.	Mindaugo kovos su feodalais, savo giminaičiais	29	34
1251 m.	Lietuvos didysis kunigaikštis Mindaugas stveriasi krikšto, kaip politinio manevro savo padėčiai sutvirtinti	49	44
1251 m. liepos 17 d.	Popiežiaus raštas Chelmo vyskupui, kuriuo paveda karūnuoti Mindaugą, betgi su sąlyga, kad Lietuva priklausytų nuo popiežiaus	50	44
1251 m. liepos 17 d.	Popiežiaus raštas Mindaugui, kuriuo Lietuvos valstybę daro savo vasalu	51	45
1251 m.	Popiežius paveda Chelmo vyskupui paskirti Lietuvai vyskupą, kai katedrai bus paskirta geriausia krašto žemė	52	45
1254 m.	Mindaugo raštas, kuriuo Lietuvos vyskupui užrašo po pusę tuometinių Raseinių, Betygalos ir Laukuvos sričių	53	45
1254 m.	Lietuviai atsiveždavo sau ginklų, drabužių, druskos ir kitų gyvenimo reikmenų Nemuno upe	14	29
1254—1255 m.	Jotvingių didiko Steikinto sodyba ir aplinkiniai kaimai	15	30
1255 m.	Mindaugo kariuomenės vadai žūva kovoje	30	35
1255 m.	Popiežius reikalauja, kad Mindaugas gintų vyskupą Kristijoną	54	45
1255 m.	Mindaugo raštas, kuriuo užrašo Ordinui Sėliją	55	46
1257 m.	Mindaugo raštas, kuriuo užrašo Ordinui Nadruvą, Karšuvą, Veisius, Žemaitijos dalį	56	46
1259 m. rugpiūčio 7 d.	Mindaugo raštas, kuriuo užrašo Ordinui Dainavą, Skalvą ir Žemaitiją	57	47
1260 m. sausio 25 d.	Popiežiaus raštas, kuriuo užtikrina ir patvirtina Kryžiuočių ordinui visų būsimų užgrobimų lietuviškose žemėse valdymą	58	47

Tęsinys

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1260 m. liepos 13 d.	Kryžiuočių ir jų talkininkų kariuomenės sutriuškinimas prie Durbės	59	48
1261—1262 m.	Mindaugo atsimetimas nuo krikščionybės	60	49
1261 m.	Mindaugo sąjunga su Aleksandru Nevskiu	31	35
1262 m.	Lietuvos kariai kovoje įsitvirtina priedangų eilėmis	32	35
1263 m.	Mindaugo mirtis ir tolesnės Lietuvos stambiųjų feodalų savitarpio kovos. Treniota — Lietuvos valdovas	33	35
1263 m.	Mindaugo nužudytojas yra toks pat turtingas kaip Mindaugas	16	30
1264 m.	Vaišelga — didysis Lietuvos kunigaikštis ir jo kovos su tėvo nužudytojais	34	36
1264—1271 m.	Lietuviai su rusų pagalba kovoja prieš Kryžiuočių ordiną prūsų sukilimo metais	61	50
1265—1266 m.	300 lietuvių su šeimomis persikelia į Pskovą	35	36
1268 m. sausio 31 d.	Popiežius patvirtina Kryžiuočių ordino ir Bohemijos karaliaus susitarimą užgrobti visas lietuviškas žemes	62	51
1275 m.	Kryžiuočių ordinas nukariauja Lietuvos pilį Ramigę	63	51
1276 m.	Kryžiuočių ordino užkariautų žemių gyventojai keliasi į Lietuvos valstybę	36	37
1279 m.	Lietuvos kariai išvien su rusais su mašinomis puola Daugavpilį	37	37
1279 m.	Jotvingiai bado metu perka javų rusų žemėse	17	30
1283 m.	Kryžiuočių kariuomenė sudegino Lietuvos pilį Bisėną	64	51
1286 m.	Žemaitijos lietuvis feodalas — aukso, sidabro, daugybės arklių ir kitokio turto savininkas	18	31
1290 m.	Kryžiuočių mėginimas paimti Kolainių pilį	65	52
1295 m.	Kryžiuočiai sunaikina Kiumelio pilį	66	52
1302 m. ir 1305 m.	Išdavikų padedami, kryžiuočiai paėmė ir sunaikino Aukaimio pilį	67	52
1307 m.	Lietuvių kovos prieš kryžiuočius Karšuvos žemėje	68	53
1307 m.	Lietuvos kariai turi būti po mėnesį ar daugiau pilies sargyboje	38	37
1307—1315 m.	Putininkų (Putvių?) priešpilyje slepiamas javų derlius	19	31
1311 m.	Lietuvos kariuomenė paima grobį Kryžiuočių valstybėje	20	31
1311 m.	Lietuviai kovoja prieš kryžiuočius Pagraudos apylinkėse	69	53
1311 m.	Kryžiuočių siautėjimas Šalčininkų apylinkėse	70	53
1313 m.	Kryžiuočių nepavykęs mėginimas paimti Bisėnos pilį	71	53

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1313 m.	Lietuvių upės laivynas kovoja prieš kryžiuočių laivus	72	54
1315 m.	Lietuvos kariuomenė su dviem karo mašinom puolė Ordino riterių užgrobtą Skirsnemunės pilį	39	37
1317 m.	Kryžiuočių kariai įsibrovėliai sudegino Lietuvos feodalo Sudargo sodybą ir aplinkinius kaimus	21	31
1318 m.	Kryžiuočių ordino kariai, sudegindami Junigėdos ir Peštvėnų pilių priešpilius, sunaikina naujo derliaus grūdus	22	32
1320 m.	Lietuviai kovoja prieš kryžiuočius Medininkų apylinkėse	73	54
XIII—XIV a.	Daina apie kunigėlį, netekusį karelių ir pilelės	74	54
1322 m.	Peštvėnų pilies gynėjų ginklai	40	38
1323 m. gegužės 26 d.	Gediminas kviečiasi iš užsienio amatininkus	23	32
1323 m. spalio 2 d.	Prekybos ir kitų klausimų aptarimas Lietuvos sutartyje su Livonija	24	32
1324 m.	Gedimino taryba, pasiuntiniai, vertėjai	41	38
1336 m.	Kryžiuočių ordino ir jo talkininkų — Vokietijos, Austrijos ir Prancūzijos feodalų kariai puola Pilėnų pilį	107	76
1342 m.	Gediminas padalija valstybę tarp savo sūnų	96	69
1345 m.	Algirdo ir Kęstučio sąmokslas prieš didįjį kunigaikštį Jaunutį	97	69
1345 m.	Vakarų Europos feodalai, kaip Kryžiuočių ordino talkininkai, puola Lietuvą, bet nieko nelaimi, o tuo tarpu lietuviai puola Ordino žemes	108	77
1357 m.	Popiežius ragina Lenkijos karalių Kazimierą atsisakyti nuo sutarties su Lietuva ir drauge su Kryžiuočių ordinu pulti lietuvius	109	77
1357 m.	Kryžiuočių ordinas su Anglijos, Prancūzijos, Vokietijos feodalais niokoja Lietuvos žemes	110	78
1362 m.	Kryžiuočių ordinas su savo talkininkais iš Anglijos, Vokietijos ir Italijos didelėmis pastangomis, patyrę daug nuostolių, išgriovė stiprią mūrinę Kauno pilį	111	78
1367 m.	Livonijos ordino kariai, niokodami Šėtos-Kauno apylinkes, paėmė karaliaus arklidę	75	55
1368 m.	Livonijos kariai niokoja Upytės ir Kauno apylinkių kaimus, paima į nelaisvę bajorus su šeimyna	76	55
1369 m.	Lietuviai, pavartodami įvairias mašinas, užima Gotesverderio pilį, kryžiuočių pastatytą netoli Kauno	112	80
1370 m.	Livonijos kariai, įsibrovę į Varnių apylinkes, pagrobė 430 jaučių ir arklių	77	56
1371 m.	Kryžiuočių kariai niokoja Raseinių ir Upytės apylinkių vietoves, naikina javus	78	56

Tęsinys

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1371 m.	Lenkų liaudis teikia pagalbą lietuviams, kovojantiems prieš Kryžiuočių ordiną	113	80
1377—1378 m.	Upytės žemėje ordino kariai grobia bajorus su šeimyna, o taip pat daug arklių ir gyvulių	79	56
1382 m.	Kunigaikščių savitarpio kovos. Kęstutis užima Vilnių	98	70
1382 m.	Kęstučio nužudymas. Jogaila vėl Lietuvos didysis kunigaikštis	99	70
1382 m. lapkričio 1 d.	Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila su savo broliu Skirgaila atiduoda Žemaitiją iki Dubysos Kryžiuočių ordinui	114	80
1382—1384 m.	Vytauto pabėgimas ir kova prieš Jogailą	100	71
1384 m.	Lietuvos kariuomenė, puldama kryžiuočių valdomą pilį, vartoja karo mašinas	115	81
1385 m. rugpiūčio 14 d.	Jogailos pasižadėjimas Lietuvos žemes prijungti prie Lenkijos	101	72
1387 m. vasario 17 d.	D. k. Jogaila užrašo Vilniaus vyskupui daug žmonių ir šiaip turtų	81	58
1387 m. vasario 20 d.	D. k. Jogailos privilegija Lietuvos bajorams	80	57
1387 m. vasario 22 d.	D. k. Jogailos raštas, kuriuo skelbiamas priverstinis katalikybės palaikymas	82	59
1389 m. sausio 10 d.	D. k. Jogailos raštas tijūnams, kuriuo skiria kunigams dvarus ir nustato jų išlaikymą pinigais, dešimtine, leidžia kunigams statytis smukles	83	59
1389 m. sausio 10 d.	D. k. Jogailos raštas tijūnams dėl bažnyčių statymo Lietuvoje, kuriuo liepiama klausyti vyskupo ir ginti vyskupo valdinius	84	60
1390 m. gegužės 26 d.	Žemaitijos feodalų sutartis su Ordinu, aptariant prekiavimo reikalus	85	60
Apie 1392 m.	Vytauto raštas, kuriuo, grasindamas mirties bausme, įpareigoja valstybės pareigūnus padėti vyskupui ir kunigams, atvykstantiems krikštyti lietuvių	86	61
1398 m. rugsėjo 29 d.	D. k. Vytautas patvirtina Kryžiuočių ordinui vakarinės Lietuvos dalį iki Nevėžio upės	116	82
1399 m.	Lietuvos karas prieš totorius prie Vorsklos upės	102	72
1401 m. gegužė	Kryžiuočių ordino ginčas su Vytautu dėl to, ką Žemaitijoje laikyti laisvuoju, ką valstiečiu (baudžiauninku)	87	61
1406 m. sausio 23 d.	Ordinas per savo paskirtąjį Žemaitijos seniūną ima įkaitus Žemaitijoje	117	83
1406 m. birželio 13 d.	Žemaičiai priešinasi Ordino ėmimui įkaitų	118	84
1409 m.	Žemaitijos lietuvių valstiečių sukilimas prieš Kryžiuočių ordiną	119	85
1409 m. sausio 24 d.	Tradicinė prekyba tarp Žemaitijos ir Aukštaitijos	88	63
Apie 1409—1410 m.	Vytauto pagalba Žemaitijos sukilėliams prieš Ordiną	120	86

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
Prieš 1410 m.	Kryžiuočių ordinas savinosi Žemaitijos bajorų tėvonijas, trukdė jų prekybą, atiminėjo jų tarnus, vergus, valstiečius, bitynus, degino jų sodybas drauge su jiems priklausančiais kaimais	89	65
1410 m.	Žalgirio mūšio aprašymai	121	87
1410 m.	Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės užimtos ir vietiniams lietuviams feodalams pavestos valdyti Prūsijoje pilys po Žalgirio mūšio	122	87
1411 m. vasario 1 d.	D. k. Vytautas ir Lenkijos karalius Jogaila sudaro su Kryžiuočių ordinu taiką, pagal kurią Žemaitija grąžinama Lietuvai iki Vytauto ir Jogailos gyvos galvos	123	88
1413 m. gegužės 3 d.	Romėnų imperatoriaus paskirtojo arbitro B. Makros sprendimas, kuriuo skelbiama, jog Klaipėdos ir Veliuonos pilys yra pastatytos Žemaitijoje	124	89
1413 m.	Lietuvos atstovai reikalauja Žemaitijos su Klaipėdos pilimi	125	89
1413 m. spalio 2 d.	Lietuvos ir Lenkijos feodalų susitarimas eiti išvien	103	73
1413—1430 m.	Smulkiems Kaltinėnų valsčiaus bajorams d. k. Vytautas duoda po 1—2 valstiečius	91	66
1415 m. balandžio 8 d.	Prekyba tarp Lietuvos ir Prūsijos	90	66
1416 m. liepa	Lietuvos diplomatai Konstancos susirinkime reikalauja Lietuvai Klaipėdos	126	90
1418 m.	Žemaitijos valstiečių sukilimas ir žiaurus nuslopinimas	92	66
1419 m. sausio 7 d.	Vilniaus ir Kauno miestiečiai kovoja prieš trukdymus gabenti druską ir kitas prekes iš Prūsijos	93	67
1419 m. kovo 17 d.	Vytautas įsako vokiečių pirkliams palikti Lietuvą	127	90
1419 m. gegužė	Gnievkovo pasitarime Lietuvos atstovai reikalauja, kad Klaipėda priklausytų Lietuvai, nes ji yra Žemaitijoje	128	91
1419 m. birželio 11 d.	Lietuvoje ruošiamasi karui dėl Žemaitijos	129	91
1420 m. kovo 11 d.	Žemaitija turi būti pripažinta Lietuvos valstybei, nes aukštaičiai ir žemaičiai yra vienos tautybės, kalba ta pačia kalba	130	91
1420 m. balandžio 20 d.	Lietuvos vyriausybė nebenori laikytis taikos su Kryžiuočių ordinu	131	92
1421 m.	Lietuvos atstovai reikalauja, kad Kryžiuočių ordinas grąžintų Lietuvai Sūduvą ir Žemaitiją, kaip senovines Lietuvos žemes, kurių gyventojai kalba lietuvių kalba	132	93
1421 m. birželio 22 d.	D. k. Vytautas užrašo Žemaitijos vyskupui ir kitiems dvasininkams žemių ir valstiečių	94	67
1422 m. gegužės 10 d.	Galutinis nustatymas Lietuvos sienų su Kryžiuočių ordinu; Žemaitija galutinai pripažįstama Lietuvai	133	94

Tęsinys

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1429 m. vasario 17 d.	Konfliktas tarp Lietuvos ir Lenkijos feodalų dėl sumanymo vainikuoti karaliumi Lietuvos didįjį kunigaikštį	104	73
1431 m. liepos 14 d.	Lietuvos didysis kunigaikštis Švitrigaila — unijos su Lenkija priešas	105	75
1432—1435 m.	Žygimantas su Lenkijos kariuomenės pagalba nugali Švitrigailą ir lieka Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu	106	75
1434 m. gegužės 6 d.	D. k. Žygimanto privilegija Lietuvos didžiosios kunigaikštystės bajorams lietuviams ir rusams	95	68
1440 m.	D. k. Žygimanto Kęstutaičio nužudymas ir Kazimiero Jogailaičio iškėlimas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu	192	154
1441 m. spalio 1 d.	Žemaičiai nenori besąlygiškai pasiduoti d. k. Kazimierui	193	156
1441 m. pabaiga	D. k. Kazimiero privilegija Medininkų valsčiaus (Žemaitijoje) gyventojams	194	157
1447 m. gegužės 5 d.	Žemės privilegija Lietuvos dvasininkams, bajorams ir miestiečiams, kuria patvirtinamos bajorų laisvės ir feodalams priklausantieji valstiečiai atleidžiami nuo feodalinių prievolių didžiajam kunigaikščiui ir pritvirtinami prie žemės	173	131
1448 m. lapkričio 4 d.	D. k. Kazimieras duoda ponui Kantautui žmogų, kuris yra apsigyvenęs jo žemėje (prie Jūros upės)	134	97
1452 m. balandžio 25 d.	D. k. Kazimiero įsakymas Vilniaus pilies ūkvedžiui mokėti kasmet Vilniaus bažnytinės mokyklos mokytojui po 8 kapas grašių	201	163
1468 m. vasario 29 d.	Valstiečių ir bernų baudimas ir jų šeimų atsakomybė už vagystę	195	198
1473 m. kovo 1 d.	D k. Kazimieras užrašo Darsūniškio klebonui 5 kaimiečius, dešimtinę iš dviejų dvarų ir kitus reikmenis, taip pat žemės arimui	135	97
1492 m. rugpiūčio 6 d.	Ponų ir Ponų Tarybos teisių praplėtimas	174	134
1493 m. sausio 5 d.	D. k. Ivano III pranešimas Lietuvos d. k. Aleksandrui, kad Vorotinsko, Bielevo ir keli kiti kunigaikščiai pasidavę su savo tėvonijomis Rusų valstybei	196	159
1494 m. vasario 7 d.	Lietuvos d. k. Aleksandro taikos sutartis su Maskvos d. k. Ivanu	197	159
1495 m. kovo 30 d.	Neturintieji iš ko tarnauti karo tarnybą bajorai aprūpinami žeme su žmonėmis	175	135
1495 m. rugpiūčio 25 d.	D. k. Aleksandras steigia Vilniuje siuvėjų broliją ir suteikia jai statutą	183	144
1496 m. balandžio 22 d.	Kai kurių Perlojos valstiečių pasipriešinimas mokestinėms naujovėms	136	98
1498 m. birželio 17 d.	D. k. Aleksandras duoda už tarnybą J. Kuncevičiui du kaimus laičių Trakų paviete	137	98
1500 m.	Lietuvos didžiosios kunigaikštystės pasienių sričių kunigaikščiai jungiasi su Rusų valstybe	198	160

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1503 m. vasario 29 d.	D. k. Aleksandras duoda Žemaitijos seniūnui Stanislovui Jonavičiui apašaltoniečius valstiečius	138	99
1508 m. birželio 30 d.	Liolių miestelio steigimas	184	145
1511 m. rugpiūčio 3 d.	Semeliškių klebonas, turėdamas savo žinioje ir Žiežmarių bažnyčią, aprūpintą didžiojo kunigaikščio, skundžiasi, kad be papildomų pajamų šaltinių negalįs laikyti ten kunigo, galinčio sakyti pamokslus lietuviškai, ir mistro	202	164
1511 m. spalio 2 d.	D. k. Žygimanto Senojo raštas, kuriuo Žemaitijos seniūnui Stanislovui Kęsgailavičiui patvirtinami pirmesnių didžiųjų kunigaikščių duoti ir naujai duodami kaimai su žmonėmis, ežerai ir kt.	139	99
1514 m. sausio 18 d.	D. k. Žygimantas Senasis patvirtina savo raštu bajorui jam duotus 4 žmones, išsipirkusius iš nelaisvės bernus	140	100
1514 m. kovo 28 d.	Nuostatai didž. kunigaikščio dvarų valdytojams	141	101
1516 m. sausio 5 d.	D. k. Žygimanto Senojo raštas, kuriuo įkeičia Daugų dvarą su visais žmonėmis ir jų prievolėmis Daugų laikytojui	142	102
1517 m. gegužės 24 d.	Žemininko M. Valčkavičiaus Radvilos raštas, kuriuo užrašo Maišiogalos bažnyčios altarijai dvarelį, 24 valstiečius, 1/3 savo nelaisvosios šeimynos ir tvenkinį	143	102
1524 m. liepos 12 d.	D. k. Žygimanto Senojo įsakymas Breslaujos laikytojui dėl valstiečių skundo, kad nekeltų valstiečių prievarta iš lažo į činšą	144	104
1524 m. lapkričio 16 d.	D. k. Žygimanto Senojo leidimas K. Vernartui įrengti Vilniuje popieriaus malūną	185	146
1527 m. rugsėjo 30 d.	Pasėdžių panaikinimas ir žagrių mokesčio įvedimas didžiojo kunigaikščio Žemaitijos valsčių valstiečiams	145	104
1528 m.	Lietuvių kalbos vartojimo uždraudimas bažnytinėse krikštijimo apeigose; bažnytinių mokyklų steigimas	203	164
1528 m. gegužės 1 d.	Karo prievolės normų nustatymas ir žinios apie statomų karių skaičių	176	136
1528 m. rugpiūčio 5 d.	Valstybinių žemių įskolinimas karo reikalams	199	161
1529 m. sausio 8 d.	Didžiojo kunigaikščio Žemaitijos valsčių valstiečių prievolės	146	105
1529 m. sausis	Vilniaus ir Trakų vaivadijų didžiojo kunigaikščio dvarų ūkis ir valstiečių prievolės	147	106
1529 m. gegužės 20 d.	Ariogalos valsčiaus pasėdiniai bajorai ir visas valsčius priešinasi žagrių mokesčiui ir kitoms naujoms rinkliavoms	148	108
1529 m. gegužės 20 d.	Bajoras Rimka Alkštaitis ir jo brolis, įrodę, kad Vytauto laikais jų senoliai turėję po veldamą, atleidžiami nuo raitininkų tarnybos ir pripažįstami bajorais šlėktomis, nes Vytautas neduodavo veldamų prastiems žmonėms	177	138

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1529 m. gegužės 28 d.	Rameikos Mikalojevičiaus raštas, kad, paėmęs iš pono Petkevičiaus žemę su trobesiais ir pasėliais, jautį ir pinigais 3 kapas grašių, jis apsiima su šeima eiti lažinę tarnybą, ligi grąžins viską, kas paimta	149	109
1529 m. gegužės 28 d.	Pono Venclovo Bertoševičiaus valstiečio Andriuškos Vačkevičiaus raštas, kuriuo parduoda savo ponui savo dukterį Mariną už 3 kapas grašių	150	109
1529 m. rugsėjo 29 d.	Teismai ponams ir bajorams	178	139
1529 m. rugsėjo 29 d.	Galvos baudos dydis nužudžius šlėktą ir kitokį žmogų	179	140
Apie 1529 m.	Didikų ir šlėktų nesutarimai dėl bajorų teismų reformos	180	141
1530 m. lapkričio 15 d.	Upytės valsčiaus valstiečių pasipriešinimas surašymui ir naujai jiems įvestų mokesčių suminėjimas	151	109
1531 m. gegužės 31 d.	Boguševičiai parduoda J. Sačevičiui savo valstiečius, du brolėnus Sugintavičius	152	111
1531 m. gruodžio 6 d.	Maž. Dirvėnų vlsč. valstiečiai, užpuolę savo tijūno St. Valadkavičiaus būstinę, paleidžia suimtus dėl mokesčių nesumokėjimo valstiečius ir nužudo tijūno raktininką Fedkų	153	111
1534 m. birželio 1 d.	Ukmergės kelio žmonių bandymas išsivaduoti nuo dėklų ir mezliavų, dedantis bajorais	155	113
1534 m. lapkričio 20 d.	Lietuvos d. k. valstiečių apdėjimas sidabrinės mokesčiu karui su Rusų valstybe	200	163
1536 m.	Viešvėnų valsčiaus valstiečių pasipriešinimas, už kurį buvo sunaikinta 21 valstiečių kiemo žmogus ir sodybos	157	116
1536 m. gegužės 3 d.	Maršalkų sprendimas dėl Tendžiogalos valsčiaus pasėdinių bajorų skundo prieš Žemaitijos seniūną dėl mokesčių reikalavimo ir kitų priespaudų	156	115
1536 m. rugsėjo 9 d.	Ištraukos iš d. k. Žygimanto Senojo rašto, kuriuo jis nustatė ir patvirtino kai kurias Vilniaus miesto reikalų tvarkymo ir visuomenės dalyvavimo miesto reikaluose taisykles, siekdamas likviduoti ilgamečius nesutarimus ir ginčus tarp miesto tarybos (diduomenės) ir visuomenės	186	146
1536 m. pabaigoje	Valstiečių sukilimas šiaurės Žemaitijoje	158	117
1537 m. spalio 7 d.	Dėl St. Valadkavičiaus išieškojimų valstiečiai meta savo sodybas ir bėga kitur	154	113
1537 m. spalio 8 d.	Susidorojimas su Biržinėnų valsčiaus valstiečiais už tijūno vietininko nužudymą	159	119
1538 m. liepos 31 d.	Nepakeliamos pasėdžių naštos Upytės valsčiaus valstiečiams	160	119
1538 m. spalio 5 d.	Kurklių valsčiaus valstiečių priespaudos ir jų išbėgiojimas dėl priespaudų	161	120

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1540 m. gegužės 1 d.	Gardino seniūnijos valdytojo sprendimas dėl pabėgusių nuo totorių Miskavičių kaimynų, kurie buvę Miskavičių tėvo pirkti už 2 kapas grašių	162	121
1540 m. gruodžio 23 d.	D. k. Žygimanto Senojo sprendimas, kuriuo patvirtinama bajorystė Eišiškių bajorams Svetkui Rapolioniui ir kitiems, kuriuos vietiniai pristovai norėjo įtraukti į prievolinių valstiečių tarnybą	181	142
1542 m. gegužės 19 d.	Nekatalikų persekiojimas Lietuvoje	204	165
1542 m. liepos 1 d.	Gegužinės ir Musninkų, ponų dvarų, bernai, kaimynai ir kai kurie valstininkai	163	122
1543 m. gruodžio 17 d.	D. k. Žygimanto Senojo raštas, kuriuo leidžia Vilniaus vyskupui turėti Vilniaus mieste, bažnyčios sklype, savo mėsines, nepriklausomai nuo miesto magistrato	187	149
1544 m. kovo 15 d.	Žinios apie badą Lietuvoje ir prabangą karaliaus kieme	164	124
1544 m. rugsėjo 1 d.	Kauno miestietės Grėgerienės Betkerienės būdininkai tariasi mesti darbą, grasina primušti šiparį, o nesutinkančius nutraukti darbą grasina užmušti	188	150
1545 m.	Anykščių valstiečių priešinimasis feodalinėms duoklėms	165	124
1546 m.	Muzikai didžiojo kunigaikščio ir didikų rūmuose Lietuvoje	205	166
1546 m. vasario 10 d.	Laisvo žmogaus Vencaus Jocavičiaus raštas, kuriuo pasiduoda Vaitiekui Mykolavičiui amžinu baudžiauninku	166	126
1547 m.	Didžiojo kunigaikščio nurodymai urėdams dėl baudžiavinių prievolių užtikrinimo	167	127
1547 m.	Mažvydo raštai — pirmieji spaudiniai lietuvių kalba	206	167
1547 m.	Dvasininkai ragina mesti pagonybės tikėjimus ir reikalauja, kad valstiečiai ir tarnai klausytų savo ponų	207	167
1547 m. sausis	Pabėgusių į Vilnių tėvoninių žmonių ir nelaisvosios šeimynos grąžinimas	189	151
1547 m. gegužės 22 d.	D. k. Žygimanto Augusto privilegija M. Paleckiui steigti prie Vilniaus stiklo dirbtuvę ir vienam prekiauti Vilniuje stiklo dirbiniais	190	151
1548 m. gegužės 1 d.	Žemės iždo valdytojo kvitas dėl surinktų Telšių valsčiuje mokesčių už 1547 metus, kuriame nurodyta, kad pajamų pilnai negauta nuo 5 tarnybų žmonių, sunaikintų dėl pasipriešinimo urėdininkui	168	128
1549 m.	Artimas d. k. Žygimantui Augustui didikas, žemės maršalkas, Šiaulių laikytojas Mikalojus Radvila gausiai apdovanojamas	182	143
Apie 1550 m.	Ragainės apylinkių valstiečiai visai nesidomi krikščionybės mokslu, nuolat bendrauja su Lietuvos didž. kunigaikštystės žmonėmis	208	168

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
Apie 1550 m.	Mykolas Lietuvis, žymiausias to laiko Lietuvos politinis rašytojas, smerkia Lietuvos feodalinės visuomenės ir dvasininkų ydas	209	169
1550 m. balandžio 21 d.	Trakų pav. bajoro P. Aleksandravičiaus raštas, kad jis įkeičia už 1 kapą grašių Darsūniškio klebonui savo nelaisvą berniuką	169	128
1550 m. birželio 24 d.	Stočkelis Miknavičius su žmona ir sūneliu pareiškia, kad, paėmę iš Hanso Kapo 4 kapas grašių, jie pasižada už tuos pinigus atitarnauti jam 6 metus	170	129
1551 m. lapkričio 27 d.	Ištraukos iš sąrašo sidabrinės mokesčio, uždėto Lietuvos miestams ir miesteliams	191	153
1553 m.	Valstiečių išėjimas iš savo ūkių	210	171
1553 m. spalio 29 d.	Kražių v. bajorų raštas, kuriuo įkeičia du savo veldamus už 26 kapas grašių	171	129
1555 m.	Kai kurie Tytuvėnų dvaro, Viduklės valsčiuje Žemaitijoje, valstiečiai ir jų prievolės	172	130
1556 m. liepos 8 d.	Susidorojimas su Rietavo valsčiaus valstiečiais, kurie priešinosi savo tijūnui ir nemokėjo feodalinių mokesčių	211	171
1557 m. balandžio 1 d.	D. k. Žygimanto Augusto valakų įstatymas	212	172
1557 m. rugsėjo 14 d.	Lietuvos d. k. Žygimantas Augustas sudaro su Livonijos ordino magistru karinę sutartį prieš Rusų valstybę	255	227
1557 m. spalio 20 d.	Iš Valakų įstatymo pakeitimų	213	177
1559 m.	Lietuvos šlėktos atleidžiami nuo muitų, gabenant jų dvarų gaminius į užsienius	235	202
1560 m.	D. k. Žygimanto Augusto išlaidumas brangenybėms ir puošmenoms	267	238
1562 m. balandis	Caro Ivano IV pasipriešinimas Lietuvos d. k. Žygimanto Augusto kišimuisi į Rusų valstybės reikalus Livonijoje	256	228
1562 m. rugsėjo 13 d.	Lietuvos d. k. šlėktų kariuomenės susirinkimo Vitebske nutarimas dėl unijos su Lenkija	257	229
1562 m. spalio 31 d.	Valsčiaus vaitų pareigos, prižiūrint valstiečių gyvenimą ir ūkininkavimą	214	178
1564 m. liepos 1 d.	Šlėktos rinktų teismų įvedimas ir ponų teisminių privilegijų panaikinimas	236	202
1565 m. lapkričio 3 d.	Atlygindama už savo vagystę, motina duoda savo dukterį karčiamininkei 12 metų atitarnauti	215	179
1566 m. kovo 11 d.	Išbėgusio valstiečio atreikalavimo senatis	216	179
1566 m. kovo 11 d.	Bajorų seimai, seimeliai ir teismai	237	203
1566 m. kovo 11 d.	Šlėktų laisvė nuo muitų	238	206
1566 m. liepos 1 d.	Šlėktų laisvė disponuoti savo nekilnojamaisiais turtais	239	207
1567 m. lapkričio 20 d.	Pono Mikalojaus Krištupo Radvilos nuo savo dvarų statytų karių skaičiai	217	180

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1568 m. liepos 10 d.	Lietuvos bajorija nori turėti Vilniuje arba Kaune vidurinę mokyklą	268	239
1568 m. liepos 20 d.	D. k. Žygimanto Augusto įsakymas išduoti Vilniaus vyskupui valstiečius, pabėgusius iš jo Molėtų, Kuktiškių ir Labanoro dvarų	218	180
1569 m. pradžia	Lietuvos ponų projektas unijos su Lenkija	258	230
1569 m. rugpiūčio 24 d.	Lietuvos ir Lenkijos (Liublino) unijos akto ištraukos	259	231
1571 m. kovo 10 d.	Prasiskolinusio laisvo žmogaus Griçiaus Mikelaičio raštas, kuriuo pasiduoda su šeima amžinai tarnauti bernais, o dukterys — ligi negrąžinant skolos	219	181
1573 m. sausio 28 d.	Pripažinimas šlėktoms tikybinės laisvės ir jų teisės spręsti savo valdinių tikybinius reikalus	240	207
1573 m. gegužės 20 d.	«Henriko artikulai» — karaliaus prisiekti straipsniai dėl karaliaus padėties ir valstybės santvarkos	260	234
1577 m. kovo 27 d.	Vyskupui įsikišus, nekatalikams draudžiama statyti Vilniuje šventoves ir mokyklas	269	240
1578 m.	Lietuvos valstiečių priespauda ir varginga buitis	270	240
1578 m.	Lietuvos feodalų ruošimasis puolamajam karui prieš Rusų valstybę	261	236
1578 m. spalio 13 d.	Kauno seniūno J. Chadkevičiaus leidimas J. Reineriui įrengti popieriaus dirbtuvę ir suteikimas jam žemės prie Kauno	242	210
1579 m. balandžio 1d.	Vilniaus jėzuitų akademijoje dėstoma tik teologija ir viduramžiniai scholastiniai «mokslai»	271	241
1579 m. liepos 1 d.	Vilniaus miesto batsiuvių cecho statutas	243	210
1579 m. rugsėjis—spalis	Krakių parapinė mokykla; jėzuitinė knygų cenzūra	272	242
1581 m. kovo 1 d.	Lietuvos Vyriausiojo tribunolo įsteigimas	241	208
1581 m. gruodžio 1 d.	Tytuvėnų dvaro nelaisvosios šeimynos ir Kuršių kaimo valstiečių ir jų prievolių surašymas	220	182
1583 m. vasaris—kovas	Gabenamos į Lietuvą pro Beresto muitinę prekės	244	213
1583 m. rugpiūčio 4 d.	Valstiečiai prievarta verčiami eiti į bažnyčią ir mokytis poterių	273	242
1584 m. gegužės 18 d.	Vilniaus vyskupo amatininkas auksakalys atleidžiamas nuo priklausymo Vilniaus miesto magistratui ir cechams	245	215
1588 m. sausio 28 d.	Lietuvos d. k. šlėktų atstovų suvažiavimas susitarti savitarpyje prieš bendrąjį seimą	262	236
1588 m. sausio 28 d.	Keli III Lietuvos statuto straipsniai apie valstiečius ir nelaisvąją šeimyną	221	183
1590 m. spalio 5 d.	Pelutavos kaimo, Vilkijos valsč., priešinimasis savo laikytojui ir nevykdymas prievolių dvarui	222	185

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1590 m. spalio 10 d.	Laisvo žmogaus Jokūbo Petravičiaus raštas, kuriuo dėl skurdo įkeičia žemininkui už 3 kapas gražių savo 7 metų dukrelę Gendrutę 20 metų atitarnauti	223	186
1592 m. sausio 4 d.	Mokykla prie Šiluvos evangelikų bažnyčios	274	244
1595 m.	Kauno miesto pajamos iš laivų statyklos (aleksoto)	246	216
1599 m.	Lietuvos bajorijos sulenkėjimas ir atsisakymas nuo lietuvių kalbos	275	245
1600 m.	Gabenamos pro Gardino muitinę iš užsienio ir į užsienį prekės	247	216
1601 m. balandis—gegužė	Gabenamos pro Kauno muitinę į užsienį prekės	248	217
1601 m. rugpiūčio 10 d.	Nusigyvenusių žemininkų Nekrošių raštas, kuriuo pasiduoda juos sušelpusiems žemininkams būti jų daržininkais (kumečiais)	224	187
1606 m.	Lietuvos pasienio miestelių prekyba su Tilže ir Karaliaučium pro Jurbarką	249	219
1610 m. rugpiūčio 7 d.	Lietuvos valstiečių vargai dėl samdytosios kariuomenės elgesio	263	237
1611 m.	Katalikybės nesėkmingumas ir žemaičių liaudies laikymasis pagonystės papročių	276	245
1613 m.	Lietuvos prekyba su užsieniu	252	222
1613 m. gegužė—birželis	Gabenamos pro Jurbarką iš užsienio prekės	250	220
1613 m. birželis	Gabenamos pro Jurbarką į užsienį iš netolimųjų miestelių prekės	251	222
1614 m. lapkričio 15 d.	Pajūrio valsčiaus valstiečių priešinimasis jų kėlimui į valakinius sodžius ir valakų matavimo baigimas	225	188
1616 m.	Gabenamos pro Vilniaus muitinę į užsienį ir į rusų žemes prekės	253	223
1619 m. lapkričio 5 d.	Šiaulėnų dvaro valstiečių prievolės	226	189
1620 m. kovo 31 d.	Mokesčių ir lažo didinimas Pervalko valstiečiams ir palivarko steigimas valstiečių žemėse	227	190
1621 m. gegužės 16 d.	Sąrašas Graužų dvaro, Kražių valsč., suaugusių valstiečių sūnų, kuriuos dvarininkas randa tinkamus įkurdinti atskiruose ūkiuose	228	191
1621 m. lapkričio 24 d.	Drausmės pakrikimas Lietuvos d. k. kariuomenėje	264	237
1622 m. sausio 27 d.	Lietuvos valstiečius engia samdytinė kariuomenė	265	238
1622 m. gegužės 11 d.	Miestelėnai ir valstiečiai prievarta verčiami eiti į bažnyčią ir atlikti bažnytines apeigas	277	246
1629 m. lapkričio 16 d.	Pirklių verslo tvarkymas Vilniaus mieste	254	224
1632—1633 m.	Lietuvos d. k. samdytinės kariuomenės savivalė Lietuvoje ir Baltarusijoje	266	238
1633 m.	Vareikių vaitystės, Upytės pavieto, valstiečių priešinimasis laikytojai Reginai Rajeckienei	229	191

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1633 m. kovas	Kancleris A. St. Radvila, katalikas fanatikas, atsisako pridėti antspaudą prie privilegijos kitatikiams	278	248
1635 m. birželio 29 d.	Žemininko įkeisto Penionių dvaro, Ukmergės pav., valstiečio prievolės	230	197
1637 m. rugpiūčio 6 d.	Komisorių sprendimas dėl Barčių valsčiaus žmonių priešinimosi dėklos reikalavimui ir dėl jų dalyvavimo Barčių vietininko Stankevičiaus nužudyme	231	197
1650 m. spalio 26 d.	Iš Akmenės valsč. Vegerių ir Vileikių vaitysčių valstiečių skundo prieš savo laikytoją ir jos nuomininką	232	198
1650 m. spalio 26 d.	Iš Akmenės valsčiaus Glubakių kaimo valstiečių skundo prieš savo laikytoją	233	200
1650—1652 m.	Beržėnų valsčiaus valstiečių feodalinės prievolės ir jų priešinimasis valdytojui	234	200
1652 m. sausio 21 d.	Vilniaus žvejai įrengia draudžiamą keltą per Nerį, kad nereikėtų mokėti bažnyčiai tilto rinkliavos	337	286
1652 m. birželio 20 d.	Radvilos žemininkų šaukimas į karą prieš Baltarusijos valstiečius	358	308
1652 m. gruodžio 17 d.	Jonušo Radvilos nurodymai dėl statybos darbų Kėdainiuose	338	287
1655 m. kovo 14 d.	Pajūrio tijūnystės Karališkių kaimo valstiečių pasipriešinimas vietinei administracijai ir jų nubaudimas	316	270
1655 m. rugpiūčio 18 d.	Radvilų ir kai kurių kitų Lietuvos didikų pasidavimas Švedijos karaliui	359	309
1655 m. rugsėjo 3 d.	Caras Aleksiejus Michailovičius pasiskelbia didžiuoju Lietuvos, Baltarusijos, Volynės ir Podolės kunigaikščiu	360	310
1655 m. lapkričio 12 d.	Jonušas Radvila uždraudžia Kėdainių miestiečiams bėgti iš miesto	339	287
1656 m. sausio 17 d.	Lietuvos šlėkta stoja už sąjungą su Rusija	361	311
1657 m. gegužės 30 d.	Vilniaus magistrato instrukcija įgaliotiniui Kairelavičiui bado ir maro metu	340	287
1658 m. rugsėjo 29 d.	Jurbarko seniūnijos nuniokojimas	279	249
1660 m. kovo 2 d.	Laisvos moters raštas, kuriuo ji už išmaitinimą ir sušelpimą brangymetyje įkeičia žemvaldžiams Urniežiams savo dukterį už 30 kapų grašių ir pasižada, kad tai sumai duktė tarnaus Urniežiams ligi jų mirties	280	250
1660 m. spalio 25 d.	Feodalinės-šlėktinės kariuomenės siautėjimas Kėdainiuose	362	312
1663 m. vasario 18 d.	Kėdainių dvaro valstiečių ir miestelėnų išbėgiojimas nuo plėšikaujančios Žeč-Pospolitos kariuomenės	282	251
1663 m. rugsėjo 23 d.	Vilniaus įgulos plėšikavimai Kėdainių apylinkėse	281	250

Tęsinys

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1665 m. balandžio 13 d.	Laisvo žmogaus Gailaičio raštas, kuriuo, atėjęs užkuriom pas pono valdinę, pasižada ligi gyvos galvos likti jo valdiniu, bet jo vaikai turi būti laisvi	283	251
1665 m. gruodžio 28 d.	Sutartis tarp Vilniaus miesto valdybos ir pirklių	341	288
1666 m.	Paplonės dvaro, Upytės paviete, valstiečių prievolės dvarininkui	284	252
1666 m. rugpiūtis	Sventežerio dvaro, Trakų pav., valstiečių pasipriešinimas administratoriui	317	271
1667 m.	Vilniaus siuvėjų pameistrių skundas prieš meistrus ir seniūnus dėl padarytų jiems skriaudų	342	291
1668 m. balandžio 23 d.	Surviliškio dvaro, Ašmenos paviete, valstiečių prievolės dvarininkui	285	252
1668 m. birželio 27 d.	Upytės pavieto žemininkų Kuliešių raštas, kuriuo jie parduoda už 200 kapų savo šeimynykštį žmogų Žaltkūną su šeima be žemės ir be kilnojamojo turto	286	253
1669 m. lapkričio 13 d.	Karalius leidžia Gorskiui jo laikomose ligi gyvos galvos žemėse Karšuvos valsčiuje įsteigti palivarką dviejuose tuščiuose valakuose ir įsako nustatyti aplinkinių valstiečių prievoles tam palivarkui	287	254
1670 m. balandžio 23 d.	Diktariškio dvaro, Viduklės valsčiuje, pajamos iš Notiniškių kaimo valstiečių ir valstiečių prievolės dvarui	288	254
1671 m. sausio 20 d.	Semeliškių seniūnijos valstiečių skundas dėl nebepakeliamo jų išnaudojimo	289	255
1672 m.	Valstiečių įsiskolinimas dvarininkui	290	256
1673 m. sausio 4 d.	Žeč-Pospolitos seimų šaukimas Lietuvoje	363	312
1678 m.	Groštelių dvaro, Upytės paviete, valstiečių baudžiavinės prievolės dvarininkui	291	256
1678 m. balandžio 23 d.	Mundučių palivarkui, Ukmergės paviete, priklausančių valstiečių prievolės	292	256
1679 m. vasaris	Feodalų muštynės	365	313
1679 m. rugpiūčio 5 d.	Šiaulių ekonomijos valstiečių skundas prieš vaitus dėl jų savavaliavimo	318	172
1680 m. spalio 15 d.	Plungės valsčiaus bajorų, miestiečių ir valstiečių įgaliojamasis raštas savo atstovams vesti bylą prieš Plungės valsčiaus laikytoją dėl jo daromų neteisėtumų	319	273
1681 m. gegužės 30 d.	Akmenių kaimo, Ukmergės paviete, valstiečių su jų turtu ir prievolėmis įkeitimas	293	257
1682 m. rugpiūčio 16 d.	Valstiečių priešinimosi nuotaikos Kėdainių dvare	320	274
1685 m. balandžio 24 d.	Levaniškių (Didž. Upytės) dvaro ir Tarnagalos palivarko valstiečių lažinės, duoklinės ir piniginės prievolės	294	257

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1686 m.	Ariamųjų žemių Alytaus ekonomijoje pavertimas ganyklomis, kartu valdiniams įvedant činšą	295	258
1688 m.	Vilniaus miesto lėšų eikvojimas	343	293
1694 m.	Prieštaravimų aštrėjimas tarp atskirų feodalų grupių	364	312
1694 m. balandžio 23 d.	Gudgalio, arba Pamarnakų, dvaro, Upytės paviete, valstiečių valdomos žemės, jų turto ir prievolių sąrašas	296	258
1696 m.	Bajorų teismo sprendimas valstiečiams, apkaltintiems kerėjimu ir raganavimu	391	333
1699 m. liepos 25 d.	Ukmergės pavieto žemininkas Krakovinskis parduoda savo berną Baltramiejų Balčiūną už 100 auksinų	297	259
1700 m. sausis—balandis	Feodalų peštynės iždo tribunole	366	314
1700 m. kovo 19 d.	Valstiečių pardavimas be žemės	298	260
1700 m. spalis	Lietuvos feodalų vidaus karas. Mūšis prie Valkininkų	367	314
1702—1705 m.	Bendri Lietuvos ir Rusijos kariuomenių veiksmai prieš švedus ir jų talkininkus Šiaurės karo metu	368	315
1707 m. spalio 23 d.	Valstiečių pasipriešinimas Meškuičiuose	321	274
1708 m. rugpiūčio 12 d.	Pašilupio palivarko, Veliuonos paviete, valstiečių lažinės prievolės	299	261
1709 m. sausio 4 d.	Valstietės Gruškienės raštas žemvaldžiui, kuriuo ji bado ir brangymečio metu, negalėdama išmisti, pasiduoda jam amžinai su dukterimi Regina, o sūnų Baltramiejų atiduoda jam išsitarnautinai	300	261
1709 m. balandžio 23 d.	Pamūšio dvaro valstiečių prievolės dvarininkui	301	262
1710—1711 m.	Epidemijos, badas ir skėrių antplūdis	302	262
1712 m.	Alytaus ekonomijos sunaikinimas	303	263
1713 m.	Izitos dvarui priklausančių valstiečių baudžiavinės prievolės	304	263
1713 m.	Vilniaus miesto cechų skundas	344	294
1717 m. birželio 25 d.	Didikų protekcija amatininkams, kurie yra jiems nusipelnę	345	295
1718 m. gegužės 10 d.	Laisvo žmogaus Jaroševičiaus raštas, kuriuo jis pasiduoda į baudžiavą Pažaislio kamenduliams, gavęs iš jų Skaistbalių kaime, Trakų pav., žemės, pasėlių ir gyvulių	305	264
1724—1738 m.	Vilniaus vaivadijos bajorų instrukcijos deputatams į seimą dėl priemonių prieš valstiečių bėgimą	322	276
1725 m. spalio 15 d.	Ašužos klebonijos, Gardino pav., valstiečių prievolės klebonui	306	264

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1731 m. birželio 15 d.	Vilniaus vyskupui priklausančio Šešuolių dvaro miestelėnų, činšinių ir lažinių valstiečių prievolės	346	296
1731 m. birželio 15 d.	Kuktiškių ir Labanoro miestelėnų prievolės Vilniaus vyskupystės Kuktiškių dvarui	347	297
1733 m.	Šlėktų pastangos laikyti valstiečius neraštingus	392	336
1738 m.	Švobiškio dvaro, Ukmergės paviete, lažinės valstiečių prievolės dvarininkui	307	265
1738 m. spalio 6 d.	Vilniaus miesto magistrato instrukcija atstovams, vykstantiems į Varšuvą į Žeč-Pospolitos seimą dėl feodalų daromų skriaudų miestui ir dėl kitų miesto reikalų	348	297
1747 m. gruodžio 22 d.	Punios klebonijos jurzdikos miestelėnų ir jų prievolių klebonui surašymas	349	300
XVIII a. vidurys	Valstiečių buitis	399	339
XVIII a. vidurys	Privatinė Lietuvos ponų kariuomenė	372	320
1753 m.	Gamtos mokslų plitimas Vilniaus akademijoje	393	336
1753 m. balandžio 24 d.	Maišiogalos dvaro, Vilniaus pav., pusvalakinių valstiečių prievolės	308	265
1755 m. spalio 7 d.	Pabiržės (Ripeikių) dvaro Jonelionių kaimo, Upytės paviete, valstiečių turtas ir prievolės	309	266
1756 m.	Šlėktų grumtynės Vilniaus seimelyje dėl pelningos žemės raštininko vietos	369	317
1756 m. kovo 2 d.	Palangos seniūnijos valstiečių prievolės kunigams	310	266
1759 m. sausio 9 d.	Vištyčio miestelėnų prievolės	350	300
1761 m.	Feodalų peštynės Kauno seimelyje	370	318
1763 m.	Čartoriskis, Lietuvos kancleris, kovodamas prieš Radvilą, Vilniaus vaivadą, ir norėdamas nutraukti Vilniaus tribunolą, šaukiasi carės paramos	371	319
1764 m.	Valstiečių baudimas už bažnyčios nelankymą	394	336
1766 m.	Skelbimas apie dviejų jaunų darbininkų pabėgimą iš Vilniaus pijorų spaustuvės	351	301
1766 m. vasaris	Vilniaus astronomijos observatorijos darbas, nustatant Vilniaus geografinę ilgumą ir platumą	395	337
1766 m. rugpiūčio 27 d.	Feodalų pastangos sustabdyti valstiečių bėgimą	323	276
1769 m.	Lietuvos did. kunigaikštystės kanclerio Čartoriskio įsakymas Žemaitijos karužai Gelgaudui nuslopinti Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimą	324	277
1769 m.	Komisijos, karaliaus paskirtos po Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimo, įsakymas valstiečiams ir toliau atlikti lažą ir kitas baudžiavines prievoles	326	278

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1769 m.	Sukilėlių vadovybės raštas, duotas gabenantiems žiauraus valstiečių skriaudiko Grušo, nubausto mirtimi, lavoną	327	278
1769 m. liepos 19 d.	Sukilėlių raštas, kviečiantis valstiečius apsiginkluoti ir susirinkti į Joniškį	328	279
1769 m. spalio 21 d.	Sukilimo plitimas aplinkiniuose dvaruose	325	277
1769 m. spalio 30 d.	Ekonomijos administracijos kaltinimai suimtiems sukilėlių vadams	329	279
1755 m. balandžio 3 d.	Leliūnų dvaro, Ukmergės pav., valstiečių prievolės	311	267
1776 m. rugpiūčio 23 d.	Vilniaus miestiečių skundas prieš Vilniaus magistratą dėl įvairių jo piktnaudžiavimų ir korupcijos	352	301
1777 m. kovo 8 d.	Veliuonos seniūnijos valstiečių priešinimasis	330	279
1778 m. balandžio 10 d.	Pamūšio dvaro Punių kaimo, Ukmergės pav., valstiečių šeimų ir turto sąrašas	312	267
1780 m. gruodžio 5 d.	Lietuvos feodalinių didikų puotavimas	396	337
1781 m. balandžio 23 d.	Vertimas atlikinėti religines apeigas Obelių dvare	397	338
1781 m. balandžio 23 d.	Valstiečių ūkininkavimo priežiūra	313	268
1782 m.	Prienų mokyklos aprašymas	398	339
1784 m. kovas	Rietavo seniūnijos bajorų prievolės	314	268
1784 m. kovas	Žemininkų policinės pareigos ir kai kurios jų prievolės	331	280
1789 m. gegužės 13 d.	Feodalų pastangos užgniaužti nuolat augantį valstiečių pasipriešinimą	332	282
1789 m. lapkričio 21 d.	Metelių seniūnijos valstiečių priešinimasis įvairioms išnaudojimo didinimo priemonėms	353	283
1791 m. vasario 28 d.	Merkinės seniūnijos valstiečių skundas dėl seniūno ir laikytojų daromų jiems skriaudų ir smurto	335	284
1791 m. balandžio 5 d.	Bajorų priešinimasis miestiečių teisių praplėtimui	353	304
1791 m. gegužės 3 d.	Žeč-Pospolitos konstitucija užtikrina Lenkijos ir Lietuvos bajorams turėtąsias privilegijas, o valstiečiams palieka baudžiavą, pažadėdama apsaugoti sutartis tarp dvarininkų ir valstiečių, jeigu jos būtų sudarytos	373	321
1792 m.	Tauragnų valsčiaus, Breslaujos pav., nuostatai	315	269
1792 m.	Priesaika, kuri buvo imama iš stojančių į Targovicos konfederaciją	374	321
1792 m. balandžio 23 d.	Vilniaus vyskupo Tauragnų miestelėnų prievolės dvarui	354	306
1793 m.	Balninkų valstiečių pasipriešinimas prieš jų pervedimą nuo činšo į lažą	336	285
1793 m.	Pilviškių miestiečių skundas teismui dėl seniūno ir kitų valdžios atstovų daromų jiems neteisėtumų	357	307

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1793 m. gegužė	Punios miestiečių pasipriešinimas	356	307
1793 m. vasara	Stakliškių miestiečių pasipriešinimas	355	306
1794 m.	Vilniaus miestiečių nepasitenkinimas iš Lenkijos atsiųsta sukilimo vadovybe	390	332
1794 m. balandžio 11 d.	Sukilimo pradžia Lietuvoje prieš Targovicos konfederaciją ir jos rėmėjus	375	322
1794 m. balandžio 20 d.	Sukilėlių telkimasis tarp Joniškio ir Šiaulių	376	322
1794 m. balandžio 24 d.	Sukilėliai paima Vilnių	377	323
1794 m. balandžio 24 d.	Pulkininko Diejevo raportas karo vadovybei apie padėtį Lietuvoje	378	324
1794 m. balandžio 26 d.	Sukilėlių kautynės prie Nemenčinės	379	324
1794 m. balandžio 30 d.	Sukilėlių veikla Biržų apylinkėse	380	325
1794 m. gegužės 2 d.	Sukilimo vadovybės pastangos išsaugoti baudžiavą kaip valstybės pagrindą	381	326
1794 m. gegužės 4 d.	Sukilėlių valdžios organizavimas Lietuvoje, nenaikinant baudžiavos	383	327
1794 m. gegužės 4 d.	Sukilimo slopinimo priemonės	382	326
1794 m. gegužės 7 d.	Apgaulingi šlėktų pažadai valstiečiams, siekiant panaudoti juos kaip karinę jėgą	384	328
1794 m. gegužės 7 d.	Sukilėlių skelbiamų palengvinimų Lenkijos ir Lietuvos valstiečiams menkumas	385	328
1794 m. gegužės 8 d.	Lenkijos sukilimo vadovai priešinasi atskiros valdžios sudarymui Lietuvoje	386	329
1794 m. birželio 10 d.	Prievartinis valstiečių ėmimas į sukilėlių kariuomenę	387	330
1794 m. birželio 12 d.	Generolo-majoro Germano raportas Repninui apie padėtį Lietuvoje	388	331
1794 m. birželio 13 d.	Jasinskio laiškas Kosčiuškai iš Vilniaus dėl atskiros valdžios Lietuvoje panaikinimo ir jo atleidimo iš Lietuvos sukilėlių vado pareigų	399	332
1795 m.	Lietuvos didžiosios kunigaikštystės administracijos ir teismų sutvarkymas	401	344
1796 m. kovo 21 d.	Upynos valstiečių, Karšuvos pav., nuskurdimas	402	346
1797 m. liepos 18 d.	Dvarininkų teisė pakeisti rekrūtus laisvais, samdytais žmonėmis	403	347
1798 m. kovas	Rakantiškių seniūnijos, Vilniaus paviete, aprašymas	404	347
XVIII a. pabaiga	Pasisakymas apie lietuvių kalbos gražumą ir meilumą	400	343
XVIII a. pabaiga	Lietuvos bajorų reakcinės pažiūros į valstiečius	334	283
1800 m. balandžio 7 d.	Civilinis gubernatorius prašo karinį generalgubernatorių M. I. Kutuzovą nuimti draudimą eksportuoti iš Lietuvos kviečius	405	347

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1800 m. balandžio 28 d.	Lietuvos gubernijos civilinio gubernatoriaus raportas kariniam generalgubernatoriui M. I. Kutuzovui apie tai, kad dvarininkai neduoda maisto badaujantiems valstiečiams	406	438
XIX a. pradžia	Valstiečių valdymo tvarka ir reikalų vedimas Ariogalos seniūnijoje	415	356
XIX a. pradžia	Apie valstiečių žemdirbystę ir žemės ūkio padargus	416	357
XIX a. pradžia	Valstiečių rekrūtinės ir kitos prievolės	417	358
XIX a. pradžia	Valstiečių gyvenami trobesiai	560	524
XIX a. pradžia	Valstiečių baudžiauninkų gyvenimas ir buitis	557	521
XIX a. pradžia	Valstybinių žemių nuniokojimas ir jose gyvenančių valstiečių nuskurdimas dėl tų žemių atidavimo nuomon	419	359
XIX a. pradžia	Raseinių seniūnijos ūkis ir valstiečių padėtis	420	360
1802 m. spalio 2 d.	Pranešimas generalgubernatoriui apie Baisogalos valstiečių pasipriešinimą ir apie panaudotas priemones jiems numalšinti	407	348
1802—1804 m.	Maišiogalos miestelėnų kova su dvarininkų Gauvaltu, norėjusiu paversti juos savo baudžiauninkais	431	385
1803 m. balandžio 4 d.	Vilniaus universiteto perorganizavimas	558	522
1803 m. birželio 11 d.	Upytės žemės komisaro Erdmano pranešimas Lietuvos generalgubernatoriui Benigsenui apie valstiečių neramumus Dainiūnų seniūnijoje	408	349
1803 m. spalio 12 d.	Vidaus reikalų ministro potvarkis Lietuvos kariniam gubernatoriui dėl numalšinimo Barčių seniūnijos valstiečių pasipriešinimo	409	350
1805 m.	Vilniaus gubernatoriaus pranešimas apie Vilniaus gubernijos ribose pastebėtus valstiečių pasipriešinimus ir apie priemones jiems pašalinti	410	350
1808 m.	Užnemunės miestelių apibūdinimas	433	388
1804—1810 m.	— Druskos tiekimo būklė	432	388
1808 m. kovo 8 d.	Bado grėsmė Šiaulių ekonomijos ir kitų dvarų valstiečiams	411	352
1808 m. balandžio 11 d.	Valstiečių engimas dvarininkės Ropienės dvare	412	353
1808 m. balandžio 23 d.	Priemonės pajamoms padidinti iš valstybinių žemių valstiečių	413	354
1809 m. balandžio 24 d.	Valstiečių išnaudojimas ir engimas kunigų valdomose žemėse	414	355
1811 m. gruodžio 3 d.	Pabėgusių baudžiauninkų gaudymas	418	358
1812 m.	Sunaikintų namų ir dingusių gyventojų skaičius	450	404
1812 m. liepos 1 d.	Napoleono įsakymas dėl laikinosios vyriausybės, kaip okupantų pagalbininko, sudarymo Lietuvoje	439	396

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1812 m. liepos 2 d.	Prancūzų generolo Žomini paskyrimas Vilniaus departamento gubernatoriumi	440	397
1812 m. liepos 6 d.	Komisijos raštas vietos administracijai dėl valstiečių baudžiavinių prievolių ir paklusnumo atstatymo	441	397
1812 m. liepos 14 d.	Lenkijos ir Lietuvos feodalų vaikymasis unijos	442	398
1812 m. liepos 30 d.	Prievartinis valstiečių varymas į okupacinę kariuomenę	444	399
1812 m. rugpiūčio 1 d.	Okupantų pagalbininkai bando vilioti valstiečius į kariuomenę	443	399
1812 m. rugpiūčio 22 d.	Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisijos nutarimas dėl rinkimo nuo visų Lietuvos gyventojų mokesčių, pavadintų «asmenine vienkartine auka», okupantų naudai	445	400
1812 m. rugpiūčio 27 d.	Generolo Hogendorpo paskyrimas Lietuvos didžiosios kunigaikštystės laikinosios vyriausybės komisijos pirmininku	446	403
1812 m. rugsėjo 18 d.	Maisto ir pašaro reikalavimai okupantų kariuomenei	447	403
1812 m. spalio 13 d.	Reikalavimas pristatyti okupantams 1000 arklių, grasinant karine egzekucija	448	403
1812 m. lapkričio 13 d.	Reikalavimas pristatyti okupantams iš Vilniaus departamento 10 000 jaučių	449	404
1813 m. sausio 1 d.	Trakų žemės teismo pranešimas kariniam gubernatoriui apie valstiečių nepaklusnumą dvarininkams	452	405
1813 m. vasario 12 d.	Vilniaus apskrities žemės ispravniko raportas Lietuvos kariniam gubernatoriui apie kelių nuvalymą nuo žuvusių prancūzų ir kritusių arklių	451	405
1813 m. kovo 7 d.	Sunki Vilniaus batsiuvių padėtis	453	400
1816 m.	Kalvarijos mokyklos mokiniai ir mokymo priemonės	559	523
1820 m. vasario 20 d.	Skuodo valstiečių prievolės žemvaldžiui	421	362
XIX a. pirmoji pusė	Privačių dvarų ūkio ir administracijos tvarkymas	422	366
1821—1822 m.	Akmenės seniūnijos valstiečių kova su seniūnijos valdytoja dėl iš jų išluptų permokėjimų ir kitų neteisėtumų	423	373
1822 m.	Trakų pavieto lėninio Skubėtų dvaro valstiečių skundas prieš įkaitinio dvaro valdytoją Gžybauską dėl įvairių priespaudų ir neteisėtumų	424	379
1822 m.	Antivyriausybiškai nusistačiusių gvardijos karininkų ryšiai su vietiniais veikėjais. Antivyriausybinės nuotaikos Vilniaus studentų ir profesorių tarpe	554	406
1823 m.	Uždraudimas įvairių slaptų draugijų, kaip žalingų valdžios politikai	455	407

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1823 m.	Carinės biurokratijos sukeltas triukšmas, ieškant Vilniuje vyriausybės priešininkų	456	408
1824 m.	Nuosprendžiai Kražių moksleiviams, dalyvavusiems slaptose organizacijose	457	409
1824 m.	Poeto Adomo Mickevičiaus, filomatų ir filaretų ryšiai su dekabristais	458	410
1824 m.	Kupiškio ir Penionių seniūnijų valstiečių prievolės Čartoriskiams, valstiečių pasipriešinimas ir Čartoriskių kreipimasis į carinę valdžią, prašant pagalbos	425	381
1824 m. gegužės 29 d.	Carinė-kuniginė cenzūra sulaiko poeto A. Strazdo kūrinius	561	525
1824 m. birželio 19 d.	Poeto A. Strazdo raštas cenzoriams dėl neteisėtų jų veiksmų	562	525
1825 m.	Samdomojo darbo plitimas	426	381
1825 m.	Rusų dekabristų ryšiai su Lietuvoje veikusių slaptų draugijų nariais	459	410
1825 m.	Prekyba ir pramonė Trakų apskrityje	434	390
1826 m.	Prekyba ir pramonė Varnių parapijoje	435	390
1826 m.	Apie švietimą Upytės apskrityje	563	526
1826 m. birželio 7 d.	Varėnos ir Perlojos seniūnijos valstiečių skundas prieš jos valdytoją bajorą Kobylinską dėl jų žemių užgrobimo, javų iš magazino pasisavinimo ir kitokių neteisėtumų	427	382
1827 m.	Pramonė ir prekyba Upytės apskrityje	436	391
1827 m. gegužės 2 d.	Slaptų organizacijų ieškojimas	460	411
1828 m.	Vilniaus gubernijos pramonės aprašymas	437	391
1828 m.	Valstiečių baudžiavinės prievolės grafo Tiškevičiaus dvaruose	428	383
1829 m. spalio 11 d.	Valstybinių žemių atidavimas į ilgametę nuomą	429	384
1830 m. sausis	Oginskio manufaktūra Strėvininkuose, Trakų apskrityje	438	394
1830 m. gruodžio 7 d.	Caro nurodymai Vilniaus generalgubernatoriui dėl Lietuvos apsaugojimo nuo sukilimo	461	411
1830 m. gruodžio 22 d.	Vidaus reikalų ministro slaptas raštas dėl išsklaidymo gandų apie valstiečių laisves	430	385
1831 m.	Apgaulingi pažadai Lietuvos valstiečiams, kuriuos Lenkijos šlėkta bandė panaudoti savo tikslams	471	419
1831 m.	Žemaitijos pavyskupis Simanas Giedraitis ir kun. Gintila — sukilimo slopintojai, ir liaudies pasipriešinimas jiems	472	422
1831 m.	Gargždelių apylinkės sukilėlių veiksmai prieš dvarininkus ir jų talkininkus kunigus	474	422
1831 m.	Žemaitijos sukilimo pradžia ir valstiečių vaidmuo sukilime	475	423
1831 m.	Valstiečiai aktyviai dalyvauja sukilime Telšių apskrityje ir kovoja prieš šlėktą	476	425

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1831 m.	Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas apie padėtį Vilniaus gubernijoje ir apie priemones sukilimui slopinti	467	415
1831 m. vasaris	Telšių apskrities valstiečių pasipriešinimas rekrūtų ėmimui ir jų pastangos sukilti	462	412
1831 m. vasario 18—20 d.	Sukilusių valstiečių grupavimasis ties Palanga	463	413
1831 m. kovo 15 d.	Vilniaus generalgubernatoriaus pranešimas carui Nikalojui I apie karinę padėtį krašte	464	414
1831 m. kovo 17 d.	Sukilimo plitimas Lietuvoje	465	414
1831 m. kovo 31 d.	Generolo Širmano planas sukilimui Žemaitijoje slopinti	466	415
1831 m. birželio 10 d. — liepos 15 d.	Vilniaus apskrities Kairėnų dvaro valstiečių bruzdėjimas	468	417
1831 m. birželio 25 d.	Dvarininkai perkelia sukilėlių rekvizicinius reikalavimus valstiečiams	473	422
1831 m. liepos 22 d.	Sukilėlių kariuomenės vadų priekaištavimai dėl sukilimo nesėkmės	470	418
1831 m. liepos 24 d.	Sukilimo slopinimo priemonės Žemaitijoje	469	417
1831 m. rugsėjo 8 d.	Bažnyčia padeda caro valdžiai slopinti valstiečių judėjimą ir ginti dvarininkų interesus	477	425
1832 m. kovo 22 d.	Caro įsakymas dėl bausmių sukilėliams	478	427
1832 m. gegužės 1 d.	Vilniaus universiteto uždarymas	564	527
1832 m. gegužės 10 d.	Varginga valstiečių būklė	480	428
1833 m. liepos 25 d.	Caro įsakymas kariniam Vilniaus gubernatoriui dėl bausmių sukilėliams	479	427
1836 m.	Žinios apie Vilniaus gubernijos miestus ir gyvenvietes	497	449
1836 m. liepos 1 d.	Bendra nepriemokų suma Vilniaus gubernijoje	481	431
1837 m. vasario 2 d.	Ukmergės ir Švenčionių miestų išėmimas iš valdytojų valdymo	498	449
1838 m. gruodžio 8 d.	Viešvėnų seniūnijos, Telšių apskrities, valstybinių valstiečių priešinimasis	507	458
1839 m.	Žemdirbystės sistema ir kitų žemės ūkio šakų padėtis Telšių apskrityje	482	431
1839 m.	Žemės ūkio Raseinių apskrityje apibūdinimas	483	434
1839 m. gruodžio 28 d.	Iš įstatymo dėl valstybinių turtų liustracijos Vakarinėse gubernijose ir Bialostoko srityje	508	458
Apie 1840 m.	Žiaurus valstiečių išnaudojimas Kuršo vokiečių įsigytuose Lietuvoje dvaruose, pavertus valstiečius bežemiais bernais	484	435
1841 m. gruodžio 25 d.	Iš įsako senatui dėl perdavimo Valstybinių turtų ministerijos žiniai ir valdymui Vakarų gubernijų pravoslavų dvasininkijos dvarų, kuriuose yra valstiečių	509	462
1841 m. gruodžio 25 d.	Iš įsako senatui dėl Vakarų gubernijų visų nepravoslavų dvasininkijos dvarų, kuriuose yra valstiečių, perdavimo Valstybinių turtų ministerijos žiniai ir valdymui	510	463

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1841 m. gruodžio 30 d.	Caro patvirtintas Ministrų komiteto nutarimas uždaryti Vilniaus medicinos-chirurgijos akademiją	565	527
1842 m. birželio 8 d.	Kunigas apiplėšia Pasvalio valstiečius prieš perduodant valstybei bažnytinį dvarą	511	463
1843 m.	Žinios apie perduotus valstybei bažnytinius dvarus Vilniaus gubernijoje	512	464
1843 m. rugpiūčio 31 d.	Tarpupių seniūnijos, Trakų apskrities, valstiečių pasipriešinimas	513	464
1843 m. gruodžio 18 d.	Kamenologo buv. jėzuitų dvaro valstiečių raštas dėl to, kad nuomininkas juos nuskurdino	514	466
1844 m. balandžio 11 d.	Varėnos seniūnijos, Trakų apskrityje, valstiečių protestas prieš savavališkus valdininkų veiksmus	515	467
1844 m. balandžio 15 d.	Taisyklės dėl inventorių	516	468
1844 m. spalio 30 d.	Dvarininkų pažiūra į privalomų inventorių įvedimą	517	470
1845 m.	Kauno inventorinio komiteto inventorių taisyklių taikymas	518	470
1845 m. balandžio 11 d.	Dvarininkų piktnaudžiavimas sudarant privalomuosius inventorius	519	473
1845—1850 m.	Dvarininko Karpio laisvųjų žmonių priešinimasis	520	474
1845 m. spalio 11 d.	Surviliškio dvaro, Ukmergės apskr., valstiečių skundas generalgubernatoriui prieš dvaro nuomininką dėl nuskurdinimo ir žiauraus su jais elgesio	521	478
1846 m. lapkričio 25 d.	Juozapavo dvaro, Telšių apskr., valstiečių judėjimas	522	479
1847 m. kovo 22 d.	Žalingos dvarų nuomojimo pasekmės Lietuvos valstiečiams	485	435
1847 m. gegužės 23 d.	Nuostatai dėl vadinamųjų «laisvųjų» žmonių, gyvenančių valdytojų žemėse Vakarų gubernijose	523	480
1848 m.	Choleros epidemija Žemaitijoje, kova su ja ir Žemaičių vyskupystės valdytojo J. Gintilos tamsuoliškas aplinkraštis tikintiesiems	566	527
1848 m. kovo 13 d.	Kariuomenės paruošimas laukiamam sukilimui slopinti	524	483
1848 m. kovo 21 d.	Telšių zemskinio ispravniko raštas generalgubernatoriui dėl kariuomenės paskyrimo į Žemaitijos didžiuosius dvarus tų dvarų valstiečių galimam sukilimui nuslopinti	525	484
1848 m. balandžio 5 d.	Politinė padėtis Kauno gubernijoje ryšium su plintančiu Vakarų Europoje revoliuciniu judėjimu	526	485
1849 m.	Dvaro bernai ir valstiečiai nužudo savo ponus	527	486

Tęsinys

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1849 m. gruodžio 21 d.	Dvarininkai nustato inventoriuose nepaprastai dideles valstiečių prievoles	528	487
1850 m.	Gamyklos ir fabrikai Vilniaus mieste	499	451
1850 m.	Drobių baltinimo fabriko prie Vilniaus aprašymas	500	452
1850 m.	Prekyba Vilniaus mieste	501	453
1850 m. liepos 28 d.	Gardės Ketūnų dvaro laisvųjų žmonių priešinimasis	529	487
1850—1860 m.	Suvestiniai duomenys apie Kauno gubernijos gyventojus, pabėgusius nuo baudžiavinės priespaudos	554	519
XIX a. vidurys	Valstiečių darbas, įrankiai ir buitis	568	529
1851 m.	Lietuvos valstybinių valstiečių činšo mokesčių nepriemokos	486	436
1851 m. gegužė	Aleksandravos dvaro, Zarasų apskrities, valstiečių atsisakymas eiti lažą	531	488
1851 m. gegužės 12 d.	Lietuvos dvarininkai nesilaiko privalomųjų inventorių	530	488
1852 m.	Pagrindiniai žemės ūkio padargai Lietuvoje reformos išvakarėse	487	436
1852 m. lapkričio 18 d.	Puziriškių dvaro valstiečių bruzdėjimas	532	489
1852 m. gruodžio 22 d.	Pagrindiniai naujų inventorinių taisyklių metmenys	533	489
1853 m. gegužės 18 d.	Likėnų palivarko kumečiai nužudo ūkvedį	534	491
1854—1859 m.	Suvestiniai duomenys apie dvarininkų parduotas valstiečių gyvenamas ir negyvenamas žemes Vilniaus ir Kauno gubernijose	488	437
1854—1859 m.	Suvestiniai duomenys apie dvarininkų žemes, valstiečių gyvenamas ir negyvenamas, parduotas iš varžytynių už skolas	489	438
1854 m. balandžio 16 d.	Ukmergės apskrities gyventojų «galvosena»	535	491
1854 m. balandžio 16 d.	Vysk. Valančiaus laiškas Žemaičių vyskupystės žmonėms, raginąs juos būti ištikimus vyriausybei	536	492
1855 m. birželio 8 d.	Politinės situacijos paaštrėjimas Kauno gubernijoje ryšium su gandais apie priešininkų ketinimą iškelti desantą prie Šventosios kaimo	537	493
1856 m.	Jurbarko majoratinio dvaro, Kauno gub., valstiečių bruzdėjimas	538	494
1856 m.	Žinios apie dvarininkų dvarų skaičių ir būklę Vilniaus ir Kauno gubernijose	490	438
1856 m.	Žemės ūkio padėtis Vilniaus ir Kauno gubernijose	492	439
1856 m.	Vilniaus ir Kauno gubernijų pramonės išsivystymo charakteristika	502	454
1856 m.	Žinios apie pirklių mugių skaičių, apie prekybos ir laivybos padėtį Vilniaus ir Kauno gubernijose	503	455

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1856 m. spalio 25 d.	Bernų padėtis dvarininko Dambrausko dvare Kauno gubernijoje	491	439
1857 m.	Vilniaus gubernijos miestų ir kaimų gyventojų santykis	504	456
1857 m.	Kauno gubernijos miestų ir kaimų gyventojų santykis	505	456
1857 m. sausio 26 d.	Utenos dvaro, Ukmergės apskr., valstiečių bruzdėjimas	539	495
1857 m. kovo 27 d.	Salantų dvaro, Telšių apskr., laisvųjų žmonių bruzdėjimas	540	495
1857 m. gruodžio 20 d.	Guberninės valdžios priemonės prieš plitimą gandų apie valstiečių išlaisvinimą	542	507
1857—1858 m.	Žinios apie dvarininkų dvarus su valstiečiais ir be valstiečių Kauno gubernijoje ir apie žemės paskirstymą juose	493	441
1857—1858 m.	Valstiečių bruzdėjimai Savičiūnų ir Aluntos dvaruose, Ukmergės apskr.	543	508
1857—1859 m.	Geležinkelių tiesimas Lietuvoje	506	456
1857—1860 m.	Paruošimas sąlygų valstiečių reformai Lietuvoje	541	496
1858 m.	Duomenys apie bežemius kumečius Vilniaus ir Kauno gubernijose	494	441
1858 m.	Valstiečių bruzdėjimas Antašavos dvare, Raseinių apskr.	544	509
1858 m. balandžio 10 d.	Kairėnų dvaro, Vilniaus apskr., valstiečių bruzdėjimas	545	510
1858 m. rugpiūčio 1 d.	Vladikiškio dvaro, Trakų apskr., valstiečių bruzdėjimai	546	511
1858 ir 1859 m.	Trakų apskrities dvarininko Tiškevičiaus prievartinis valstiečių «atleidimas» be žemės	556	5 20
1859 m.	Dvarininkų valstiečių baudžiavinio išnaudojimo formos Vilniaus ir Kauno gubernijose	495	442
1859 m. kovo 13 d.	Karalinavos dvarininkas, Ukmergės apskr., iškelia valstiečius į neišdirbtus smiltynus ir grobia jų turtą	547	512
1859 m. lapkričio 22 d.	Telegrafo atidarymas Vilniuje	567	528
1860 m.	Atskiri Kauno gubernijos dvarai, kuriuose valstiečių prievolės paverstos činšu	496	443
1860 m.	Vėžaičių dvaro, Raseinių apskrities, valstiečių bruzdėjimas	548	512
1860 m.	Dvarininkas Slavinskis užgrobia Kenos dvaro, Vilniaus apskr., valstiečių trobesius ir žemę ir reikalauja nepakeliamo lažo	553	518
1860 m. sausis	Dvasininkų pagalba dvarininkams prieš valstiečių judėjimą	555	519
1860 m. gegužės 5 d.	Drūkšių dvaro, Kauno gubernijos, valstiečių atsisakymas atlikinėti inventorines prievoles	550	516

Data	Pavadinimas	Nr.	Psl.
1860 m. birželio 9 d.	Gruzdžių dvaro, Šiaulių apskrities, valstiečių bruzdėjimas prieš činšinių prievolių didinimą	549	516
1860 m. liepos 10 d.	Beržų dvaro, Kauno apskr., valstiečių bruzdėjimai	551	517
1860 m. rugsėjo 29 d.	Dvarininkas Kognovickis engia Lančiūnavos dvaro, Kauno gubernijos, valstiečius ir iškelia juos į dykavietes	552	517

TURINYS

Pratarmė 3

Sutrumpinimų sąrašas 13

I skyrius. **Seniausieji rašytiniai šaltiniai apie lietuvius** 19

II skyrius. **Feodalinių santykių vystymasis IX—XII amžiais** 21

III skyrius. **Lietuvos Feodalinės valstybės vystymasis XIII amžiuje ir XIV amžiaus pradžioje** 29

I. Ekonominiai ir visuomeniniai santykiai Lietuvoje XIII amžiuje ir XIV amžiaus pradžioje 29

II. Valstybinės santvarkos vystymasis XIII amžiuje ir XIV amžiaus pradžioje 33

III. Lietuvių tautos kova prieš popiežiaus ir vokiečių agresiją 41

IV skyrius. **Lietuvos feodalinis susiskaldymas** 55

I. Socialinė-ekonominė padėtis Lietuvoje XIV amžiuje ir XV amžiaus pirmoje pusėje 55

II. Lietuvos feodalinis susiskaldymas 69

III. Lietuvių tautos kova prieš popiežiškąją kryžiuotiškąją agresiją . . . 76

V skyrius. **Baudžiavos įsigalėjimas. Didikų valdžios susiformavimas** . . . 97

I. Feodalinių santykių vystymasis (valstiečių padėtis ir jų kova prieš feodalinę priespaudą) 97

II. Feodalų privilegijų didėjimas ir šlėktų luomo formavimasis 131

III. Feodalinis miestas (amatai ir prekyba, klasių kova miestiečių tarpe 144

IV. Feodalinės Lietuvos santvarka, jos vystymasis, santykiai su kaimyninėmis valstybėmis 154

V. Kultūros ir buities reiškiniai 163

VI skyrius. **Lažinio ūkio įsigalėjimas. Šlėktų viešpatavimas** 171

I. Baudžiavinių santykių įsigalėjimas (valstiečių padėtis ir jų kova prieš feodalinę priespaudą) 171

II. Galutinis šlėktų luomo susiformavimas ir jų privilegijų išplėtimas . . 202

III. Amatai ir prekyba 210

IV. Feodalinės Lietuvos valstybės santvarka, santykiai su kaimyninėmis valstybėmis 227

V. Kultūra ir buitis 238

VII skyrius. **Lietuvos ūkinis ir politinis smukimas** 249
I. Ūkio smukimas ir valstiečių išnaudojimo didėjimas 249
II. Klasių kova kaime 270
1. Valstiečių judėjimas iki sukilimo Šiaulių ekonomijoje 270
2. Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimas 1769 m. 277
3. Valstiečių judėjimas XVIII a. paskutiniame ketvirtyje 279
III. Amatų, prekybos silpnėjimas ir miestų nykimas 286
IV. Valstybiniai ir politiniai santykiai 308
V. Kultūra ir buitis 333

VIII skyrius. **Feodalizmo irimas ir kapitalistinių santykių formavimasis** . . . 344
I. Administracija, žemės ūkis ir agrariniai santykiai 1795—1830 m. . . . 344
II. Miestai, amatai, pramonė, prekyba 1800—1830 m. 385
III. 1812 metų Tėvynės karas 396
IV. Visuomeninis judėjimas 1815—1830 m. 406
V. 1831 metų sukilimas 411
VI. Baudžiavinio ūkio krizė, kapitalistinių santykių vystymasis 428
1. Žemės ūkis 428
2. Miestai, pramonė, prekyba 449
VII. Klasių kova Lietuvos baudžiaviniame kaime 1835—1855 metais. Carinės patvaldystės agrarinė politika Lietuvoje 458
VIII. Revoliucinės situacijos brendimas ir pirmasis etapas (1859—1860 m.). Valstiečių reformos paruošimas Lietuvoje 494
IX. Kultūra ir buitis XIX a. pirmojoje pusėje 521

RODYKLĖS

Geografinių vardų rodyklė 537
Asmenų vardų rodyklė 548
Dalykų rodyklė 571
Chronologinis šaltinių sąrašas 586

Techninis redaktorius *D. Gotleris*
Korektorius *R. Freidheimaitė*

Leidinys Nr. 3016. Tiražas 2 500 egz.
Duota rinkti 1954.XII.13.
Pasirašyta spausdinti 1955.IV.16. LV 29687.
Popier. 70×108/16=19,25 popier. lapo — 52,74 sp. l.
57,86 apsk. leid. lanko. 43887 ženklai 1 sp. lanke.
Kaina Rb. 41,50.

Spaudė valst. «Pergalės» sp. Vilniuje, Latako g. 6.
Užsakymo Nr. 1847.